ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Δη
ΑΝΔΡ. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΘΥΡΙΣ Γ η ΑΡΙΘ. 244.α

ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ

Ἐξαντληθείσης τῆς ἐν ἔτει 1868 δημοσιευθείσης πρώτης ἐκδόσεως τοῦ πρώτου μέρους τῆς Πλουτολογίας, ἐπιχειρῶ ἤδη δευτέραν ἔκδοσιν αὐτοῦ, μετά τινων μὲν διορθώσεων καὶ εὐρυτέρων ἐξηγήσεων πρὸς πληρεστέραν διασάφησιν τοῦ κειμένου, πλείστων δὲ προσθηκῶν ἀναγομένων μὲν εἰς ἅπαντα τὰ τμήματα τῆς ἐπιστήμης, ἰδίως δὲ εἰς τὰ δύο δυσχερέστερα καὶ σπουδαιότατα, τὰ περὶ συναλλαγῶν, πίστεως, καὶ διανομῆς τοῦ πλούτου, τὰ περιλαμβανόμενα ἐν τοῖς βιβλίοις β'., γ'. καὶ ε'. τῆς πρώτης ἐκδόσεως.

ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ

ΥΠΟ

Ι. Α. ΣΟΥΤΣΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

—

ΤΟΜΟΣ Α΄.

—

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Μετὰ διορθώσεων, εὐρυτέρων ἐξηγήσεων καὶ προσθηκῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ

—

1882.

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου,
θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

Ι. Κ. Σούτσος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ κόσμος, τὸ ἀπέραντον τοῦτο στάδιον τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ἡμῶν ἀγώνων, παρίστησι σύνολόν τι δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν διαδηλουμένων εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν διὰ ποικίλων ἰδιοτήτων, μορφῶν καὶ ἀλλοιώσεων. Καθόσον δὲ διὰ τοῦ πνεύματος ἐφαπτόμεθα τῶν φυσικῶν τούτων φαινομένων καὶ ἐπανειλημμένως διερευνῶμεν τὴν φύσιν καὶ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις αὐτῶν, ἀνάγομεν αὐτὰ εἰς γενικωτέρους τινὰς νόμους, διὰ τῆς ἀλληλουχίας καὶ συναρμολογίας τῶν ὁποίων διατυποῦται ἡ ἐπιστήμη, ἡ διεξηγοῦσα ἡμῖν πῶς ταῦτα παρήχθησαν καὶ πῶς ταῦτα παράγονται. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὸ φαινόμενον τῆς καταπτώσεως τῶν βαρέων σωμάτων πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς, εἶναι τὸ παραγόμενον τοῦ νόμου τῆς ἕλξεως ἢ τῆς βαρύτητος· ἡ δὲ μαθηματικὴ ἀλήθεια καθ' ἣν αἱ διανυόμεναι ἀποστάσεις ὑπὸ σώματος ἀνωλύτως καταπίπτοντος εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡς τὰ τετράγωνα τῶν δαπανωμένων χρόνων, διεξηγεῖ πῶς τὸ φαινόμενον τοῦτο παράγεται· ὡσαύτως δὲ, ὁρμώμενοι ἐκ τοῦ φαινομένου τῆς ἠλεκτρικότητος τῶν σωμάτων διετυπώσαμεν τὸν πρακτικὸν τοῦτον νόμον, ὅτι οἱ μὲν ὁμώνυμοι ἠλεκτρισμοὶ ἀπωθοῦνται, οἱ δὲ ἑτερώνυμοι ἕλκονται.

Οὕτω λοιπὸν διὰ μὲν τῆς ἐξ ἐπαγωγῆς μεθόδου τῆς ἐκ τῶν γνωστῶν ἐπαγομένης τὸ ἄγνωστον, τῆς ἐκ τοῦ φαινομένου λέγω, τῆς καταπτώσεως τῶν σωμάτων πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἐπαγομένης τὸν νόμον τῆς ἕλξεως ἢ τῆς βαρύτητος, ἀνυψούμεθα εἰς τὴν καθόλου θεωρίαν, ἐκ τῶν κατὰ μέρος διατυποῦντες νόμους γενικωτέρους, γενικώτερα γινόμενα, διὰ δὲ τῆς συνθετικῆς μεθόδου, ἤτοι τοῦ ἐκ συναγωγῆς συλλογισμοῦ, ἐφαρ-

μόζοντες τοὺς νόμους τούτους εἰς τὰ κατὰ μέρος, διεξηγοῦμεν τὸν λόγον τῶν φαινομένων καὶ προγινώσκομεν πῶς ταῦτα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ παραχθήσονται.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐνέργειαι, εὐκίνητοι οὖσαι καὶ εὐμετάβλητοι, μετά τινος φαινομένης ἀταξίας καὶ ἀνωμαλίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δικαδηλοῦνται εἰς τὰς αἰσθήσεις· ὡς λ. χ. τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, αἱ δονήσεις τῆς γῆς, αἱ καταιγίδες, οἱ δὲ νόμοι, ἤτοι αἱ ἀναγκαῖαι σχέσεις, αἱ ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων πηγάζουσαι, οἱ νόμοι οἱ διεξηγοῦντες τὸν λόγον τῶν φυσικῶν φαινομένων, περιβεβλημένοι τὸν ἀνεξίτηλον τύπον τῆς μονιμότητος, ῥυθμίζουσι μὲν καὶ τακτοποιοῦσι πᾶν ὅ,τι μεταβάλλεται, ῥέει καὶ κινεῖται, αὐτοὶ δὲ ἀεὶ ἀμετάβλητοι καὶ ἀμετακίνητοι διαμένουσιν.

Ἐὰν δὲ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὃν ἀδιαλείπτως ἀναμοχλεύει καὶ ἀνακινεῖ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης ἡμῶν, θελήσωμεν νὰ ἀναβιβασθῶμεν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν σφαῖραν τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν, θέλομεν ὡσαύτως ἀναγνωρίσει, ὅτι αἱ πνευματικαὶ ἐνέργειαι, ἡ ἐλευθερία, τὸ ἐξαίρετον τοῦτο προτέρημα τῶν εὐγενεστέρων πλασμάτων, κατὰ τόπους, κατὰ χρόνους καὶ κατὰ γένη διαφοροτρόπως ἀναπτυσσομένη, ὁτὲ μὲν ἐλλογωτέρα καὶ σκοπιμωτέρα, ἤτοι συμφωνοτέρα πρὸς τὴν λογικὴν ἡμῶν φύσιν παρίσταται, ὁτὲ δὲ ἐμπαθεστέρα, ἰταμοτέρα ἢ παράτολμος, ὁτὲ δὲ ἀμφίβολος, εὔκαμπτος, εὐάλωτος, ἀσθενὴς ἢ ῥάθυμος. Αὗται δὲ αἱ ποικιλίαι καὶ ἀλλοιώσεις τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς ἡμῶν ἐνεργείας πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας, τοῦ κλίματος, τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων καὶ πεποιθήσεων, τῆς πνευματικῆς προαγωγῆς καὶ διαμορφώσεως τῶν διαφόρων ἐθνῶν, διαδραματίζουσι τὸν βίον ἑκάστου αὐτῶν, ὡς καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

Πολλοὶ πρὸς τὰς ἠθικὰς ταύτας ἀνωμαλίας, πρὸς τὰ εὐκίνητα καὶ εὐμετάβλητα πνευματικὰ ταῦτα φαινόμενα ἐμβλέποντες, καὶ πρὸς τὰ δόγματα τῶν σκεπτικῶν μᾶλλον ἀποκλί-

νοντες ἀπεφήναντο, ὅτι οὐδὲν μόνιμον καὶ κανονικὸν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ· ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος ἀπεικονίζει τὴν παλίρροιαν τῶν πελαγίων ὑδάτων, ὅτι ἡ τύχη καὶ ἡ εἱμαρμένη διέπουσι τὰ ἀνθρώπινα. Ἀλλ' αὕτη ἡ δοξασία δὲν εἶνε ὀρθή· καθότι ἐὰν ἐπιμελῶς παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐν συνόλῳ θεωρουμένη, καίτοι διὰ μακροτάτου χρόνου ἐν ταπεινῇ καὶ βαρβάρῳ καὶ κτηνώδει καταστάσει διατελέσασα, καίτοι πολλάκις πλαγιοδρομοῦσα καὶ δι' ἐλιγμῶν καὶ ἀτραπῶν ἐπὶ τὰ πρόσω βαδίζουσα, ἢ καὶ ὀπισθοδρομοῦσα, ὡς ὁ ἀποπλανηθεὶς ὁδοιπόρος, διετέλεσεν ἀείποτε ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν ἀρχικῶν τινῶν νόμων, καθ' οὓς ῥυθμίζονται καὶ διαμορφοῦνται τὰ ἀνθρώπινα· ἐν ἄλλαις λέξεσι, θέλομεν ἀνακαλύψει ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, ἀλληλουχίαν τινὰ ἀλλεπαλλήλων ἀναμορφώσεων τῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἕλλογόν τινα τάξιν, ἀκριβέστερον διατυπωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, τῆς πολυτιμοτάτης ταύτης περιουσίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ εὐμεταβόλου καὶ πολυμόρφου τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀμετακινήτου τῶν νόμων καθ'οὓς αὗται ῥυθμίζονται, δὲν διαφωτίζεται ἀρκούντως ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· καθότι παρεκτὸς τῶν δύο τούτων ὅρων, τοῦ μὲν εὐκινήτου, ὡς ἡ ἐλευθερία, ἡ ζωὴ, ἡ βιολογία, τοῦ δὲ μονίμου καὶ ἑδραίου, ὡς οἱ νόμοι ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τῶν ὁποίων ἀναπτεροῦται ἡ διάνοια ἡμῶν μέχρι τοῦ ὑπερτάτου δημιουργοῦ, ὑπάρχει καὶ ἕτερόν τι στοιχεῖον ἐναργῶς ἐμφαῖνον τὸν ὑψηλὸν καὶ μυστηριώδη προορισμὸν τῶν λογικῶν πλασμάτων. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι τὸ τελειοποιήσιμον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα, ἀτελῆ μὲν γεννώμενα, πεπροικισμένα δὲ μὲ λογικὴν βούλησιν, κέκτηνται συνάμα δύναμίν τινα ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὰ, τὴν δύναμιν τοῦ συλλαμβάνειν

ἰδεώδη τινὰ τύπον, ἐλλογωτέραν τινὰ διακόσμησιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων πρὸς ἣν ἀδιαλείπτως τείνουσι τελειούμενα.

Τῷ ὄντι τὰ μὲν ἄλογα ζῶα, ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τοῦ ὁρμεμφύτου ἢ τοῦ αὐτοματισμοῦ ἐνεργοῦντα εἰσὶν ἀνεπίδεκτα ἰδίας τινὸς ἀρχεβούλου ἐνεργείας, ἢ τελειοτέρας τινὸς διαμορφώσεως· π. χ. αἱ ἐργατικαὶ μέλισσαι κατασκευάζουσι σήμερον τὴν ἐξάγωνον κηρύθραν αὐτῶν, τὸ ἔντεχνον αὐτῶν ἐργοστάσιον ὅπως κατεσκεύαζον τοῦτο πρὸ χιλιάδων ἐτῶν, ἀλλ'ὁ ἄνθρωπος ὁσημέραι κρείττων ἑαυτοῦ ἀναδεικνύεται ὑπὸ τῆς πείρας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων διδασκόμενος, καὶ δυνάμεις ἀνεξαρτήτους, δυνάμεις αὐτομάτους καὶ ἰσχυροτέρας αὐτοῦ ὁσημέραι χρησιμοποιῶν, ὅπως δι' αὐτῶν προαγάγῃ τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ.

Λάβωμεν τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καταστάσει, «nudus in nuda humo» συναισθανόμενον μὲν ποικίλας καὶ παντοίας χρείας σωματικάς τε καὶ πνευματικὰς ἃς κέκληται νὰ θεραπεύσῃ ἐπὶ ποινῇ καταστροφῆς καὶ ἐξοντώσεως αὐτοῦ, ἐστερημένον δὲ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων, δι' ὧν ἀναπληροῦται ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ἀδυναμία, ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν ἀτμοσφαιρικῶν στοιχείων καὶ πολεμούμενον πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ψύχους, τῶν ῥαγδαίων ὑετῶν, τῶν καταιγίδων, τῶν φθοροποιῶν μιασμάτων, τῶν αἱμοβόρων θηρίων κ.τ.λ. καὶ θέλομεν ἀμέσως κατανοήσει, ὅτι ὁ πρώτιστος ὅρος τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔσται ἡ ἐξωτερικὴ διαδήλωσις τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, «ἡ ἐργασία». Δι' αὐτῆς, δηλ. διὰ τῆς καταβολῆς τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων εἰς τὰ ἐκτὸς, θέλει προσπαθήσει νὰ θεραπεύσῃ τὰς πρωτίστας αὐτοῦ χρείας. Ἀλλὰ τίνα τὰ ὄργανα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ; τίνες εἰδικώτερον αἱ κοινωνικαὶ δυνάμεις καὶ αἱ ἐνέργειαι αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ ἀντικείμενον τῆς Πλουτολογίας; τίνες οἱ νόμοι οἱ διεξηγοῦντες τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων; τοιοῦτο τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς Πλουτολογίας· ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια ἡ κατα-

βαλλομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς χρησιμοποιήτεως καὶ ἀποκτήσεως τῶν πραγμάτων, καὶ οἱ νόμοι ἢ τὰ γενικώτερα γινόμενα τὰ διεξηγοῦντα τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων.

Τοιούτου ὄντος τοῦ κυρίου ἀντικειμένου τῆς Πλουτολογίας, εὐκόλως κατανοοῦμεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, καθόσον τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως πηγάζουσιν.

Ἀλλ' ἡ πλουτολογικὴ ἐνέργεια, ὡς γνωστὸν, δὲν εἶναι ἡ μόνη διατύπωσις τῆς ἡμετέρας πνευματικῆς δραστηριότητος. Ἡ ἑστία τῶν ἡμετέρων προαιρετικῶν ἐνεργειῶν εἶναι μία, ἀλλ' αἱ διαδηλώσεις αὐτῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν τῷ δικαίῳ, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῇ καταστατικῇ, εἰσὶ ποικίλαι καὶ πολύμορφοι. Ὥστε ἡ Πλουτολογία εἶναι κλάδος ἢ τμῆμα γενικωτέρας τινὸς ἐπιστήμης ἣν καλοῦσι σήμερον «sociologie» ἢ κοινωνιολογίαν, κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὧν τὰ φαινόμενα δυνάμει νόμων ἀμετατρέπτων παράγονται.

Βεβαίως καὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ βούλησις ἡμῶν λειτουργοῦσι δυνάμει νόμων ἁρμοζόντων εἰς τὴν ἡμετέραν λογικὴν φύσιν, ὡς καί τινων ἐλατηρίων ἀορίστων ἐπιδρώντων ἐφ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῶν νόμων τούτων οὐδόλως ἐξαλείφεται τὸ αὐτεξούσιον, ἢ ἡ ἐλευθέρα ἐνέργεια, ἡ ἰδιάζουσα εἰς μόνα τὰ λογικὰ πλάσματα. Τῷ ὄντι, ἡ ἀλληλουχία ἐν τῇ ἀνελίξει τῶν ἱστορικῶν συμβεβηκότων, οὐδόλως ἀποκλείει τὸ στοιχεῖον τῆς ἐλευθερίας,ὅπερ ἐστὶ ὁ κύριος τῆς βιολογίας παράγων, οὐδ'ἐξαλείφει τὴν εὐθύνην τὴν παρεπομένην εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν.

Ἡ Πλουτολογία εἶπον, ἀπαρτίζουσα ἓν τῶν πολλῶν τμημάτων τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης ἐπαγγέλεται νὰ διεξηγήσῃ τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων, τῆς παραγωγῆς, τῆς κυκλοφορίας καὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου καὶ νὰ ἐκθέσῃ πῶς καθόσον ἀναπτύσσομεν τὴν λογικὴν ἡμῶν ἐνέργειαν καὶ τὴν πρακτικὴν ἡμῶν δραστηριότητα, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκτείνομεν τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ προάγομεν τὴν ἡμε-

τέραν εὐημερίαν. Αὕτη δὲ ἡ σκόπιμος καὶ λελογισμένη ἐνέργεια εἶναι τὸ ἡδὺ λυκαγεὺς τοῦ βιομηχανικοῦ βίου, τοῦ περιλαμβάνοντος πάντα τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐξασκούμενα ἐπιτηδεύματα.

Τῷ ὄντι ἐὰν ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἔποψιν θεωρήσωμεν τὸ ἀνθρώπινον γένος, θέλομεν ἀδιστάκτως ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ὅπως κατηρτίσθη σήμερον, εἶναι μέγα καὶ κολοσσιαῖον ἐργοστάσιον, ἐν ᾧ ἅπαντες φιλοπονοῦσιν, ὡς αἱ ἐργατικαὶ μέλισσαι, πρὸς θεραπείαν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν· ὅτι ἡ κυριωτέρα ἡμῶν ἀσχολία καὶ μέριμνα εἶναι ἡ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας προαγωγὴ τῶν μέσων τῆς εὐζωΐας· ἐκ τῆς κοινωνικῆς δὲ ταύτης ἀνάγκης προκύπτει ἡ κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν διαμόρφωσις τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς τε συντηρήσεως καὶ εὐζωΐας, οἱ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὴν θήραν, τὴν ἁλιείαν, τὴν ποιμενικὴν καὶ τὴν ὑλοτομίαν, οἱ δὲ περὶ τὴν γεωργίαν, τὴν τεχνουργίαν, τὴν μετακομιστικὴν, τὴν ἐμπορίαν, τὴν οἰκοδομικὴν, ἢ τὴν μεταλλευτικήν· ἐκτὸς δὲ τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν ἐκπονούντων τὴν ὕλην, οἱ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, οἱ δὲ περὶ τὰς ἀσκήσεις καὶ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος, ὡς οἱ γυμναστικοὶ ἢ οἱ ἰατροί, οἱ δὲ περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν καλῶν τεχνῶν, ἢ τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ὡς οἱ διδάσκαλοι, οἱ παιδαγωγοί, οἱ ἱεροκήρυκες, ἄλλοι δὲ μετέρχονται τὰ κυβερνητικὰ κυρίως λεγόμενα ἔργα, προστατεύουσι τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἀπάτης, ἢ παράγουσιν ἀντικείμενα τερπνὰ, εἰς ἐπουσιώδεις ἡμῶν χρείας ἀναγόμενα.

Ἅπαντες δὲ ἐκτὸς τῶν ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν, τῶν ἀνήβων, τῶν παρηλίκων, τῶν ἀναπήρων, ἢ τῶν φρενοβλαβῶν, μετέρχονται παραγωγικά τινα ἔργα.

Καὶ ἐνόσῳ μὲν ἡ κοινωνία, ἕνεκα τῆς ἀρχικῆς ἀπαιδευσίας αὐτῆς, τῆς βιομηχανικῆς αὐτῆς ἀνικανότητος, τῶν κακῶν της

ἕξεων, τῆς ἐπικρατούσης κακονομίας, ἢ τῆς ἀστόργου διοικήσεως ἀρχόντων δημοβόρων, ὀλίγα παράγουσα, καταναλίσκει πᾶν ὅ,τι παράγει, ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω αὐτῆς πορεία καθίσταται ἀδύνατος· ἅμα δὲ τῇ μεταβολῇ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν τούτων στοιχείων καὶ περιστάσεων, τὰ πάντα μεταμορφοῦνται καὶ ἀνακαινίζονται. Ἡ ἐργασία καθίσταται τεχνικωτέρα, ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης κρατύνεται, τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, ἡ ἰδιοκτησία ἐξασφαλίζεται καί, ἕνεκα τῆς ὑπερβάσεως τῆς παραγωγῆς ἐπὶ τῆς καταναλώσεως προάγεται ὁ πλοῦτος, ὁ πληθυσμὸς καὶ ἡ δημιουργικὴ τῶν ἐθνῶν ἱκανότης. Πρῶτον λοιπὸν καὶ θεμελιῶδες στοιχεῖον πλουτολογικὸν εἶναι ἡ ἐργασία.

Ἀλλὰ πῶς εἰδικώτερον καταρτίζονται τὰ βοηθητικὰ στοιχεῖα τῆς ἐργασίας, τὰ κεφάλαια ὧν ἄνευ ἡ ἐργασία ἀποβαίνει ἀνίσχυρος; διὰ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως· ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ κεφάλαια, ὁ ἰσχυρὸς οὗτος μοχλὸς τῆς βιομηχανικῆς ἡμῶν δραστηριότητος εἶναι ὁ ἀγλαὸς καρπὸς τῆς δημιουργικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς ἠθικότητος ἑκάστου ἡμῶν καὶ ὅλων ὁμοῦ.

Λέγω δὲ καὶ τῆς ἠθικότητος, καθότι ἡ ἀποταμίευσις εἶναι θυσία τεκμηριοῦσα τὸ ἐξαίρετον καὶ ἀπαράμιλλον τῆς λογικῆς ἡμῶν φύσεως. Ἡ ἀποταμίευσις εἶναι τὸ ἀπαύγασμα τῶν πολυτιμοτέρων ἀρετῶν, τῆς προνοίας, τῆς λιτότητος καὶ τῆς καλῶς νοουμένης οἰκονομίας. Ἀποταμιεύοντες μερίδα τινὰ τῆς παραχθείσης προσόδου, θυσιάζομεν τὰς ἐνεστώσας ἡμῶν ἀπολαύσεις εἰς προπαρασκευὴν τοῦ μέλλοντος· ἑκουσίως στερούμεθα, ὅπως ἀσφαλίσωμεν ἐν μέλλοντι χρόνῳ, τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, αὐξήσωμεν τὴν περιουσίαν ἡμῶν καὶ κρατύνωμεν καὶ ἐπιῤῥώσωμεν τὰς παραγωγικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Καθόσον δὲ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς πολυχρονίου πείρας, ἀνακαλύπτομεν τὰς μυστηριώδεις καὶ τὰς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀδαμάστους καὶ ἀκαταγωνίστους δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ καταναοῦμεν τοὺς νόμους τοὺς ῥυθμίζοντας τὴν ἐνέργειαν αὐ-

τῶν, καθιστῶμεν αὐτὰς διὰ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων ὑποχειρίους, χρησιμοποιοῦμεν διὰ τοῦ πνεύματος, ὅ,τι ἡ θεία Πρόνοια δωρεὰν ἐπεδαψίλευσεν εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ μεταβιβάζομεν εἰς τὴν ἀναίσθητον ὕλην τὰ ἐπαχθῆ καὶ φορτικὰ ἔργα τὰ ἐπιβαρύνοντα πρότερον τὰς ζωϊκὰς καὶ αἰσθητικὰς δυνάμεις· λ.χ. βάρος τόννων 100, ἤτοι 80,000 ὀκάδων δύναται νὰ μετατεθῇ διὰ 4,000 ἐργατῶν ἑκάστου φέροντος ὀκάδας 20, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ βάρος μετατίθεται ἐπὶ θαλάσσης διὰ πλοίου ἔχοντος πλήρωμα 4 μόνον ναυτῶν· ὥστε ἐξοικονομοῦντες οὕτω διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης τῶν δυνάμεων, τὴν ἐργασίαν, ἥτις δὲν εἶναι ἄπειρος καὶ ἀνεξάντλητος ὡς τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλὰ δαπανηρὰ καὶ πεπερασμένη, ἐλαττοῦμεν τὴν παραγωγικὴν δαπάνην, καθιστῶμεν τὰ προϊόντα τῆς ἡμετέρας δραστηριότητος εὐθηνότερα καὶ μᾶλλον εὐαπόκτητα καὶ πολλαπλασιάζομεν τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὴν εὐζωΐαν ἡμῶν.

Τὰ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων πρακτικὰ ἀποτελέσματα θέλω λεπτομερέστερον ἐκθέσει, περὶ δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων πραγματευόμενος.

Ὅπως δὲ ἀποδείξω ὅτι ἡ διὰ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων καὶ τῶν μηχανῶν χρησιμοποίησις τῶν φυσικῶν δυνάμεων ὑπάρχει τὸ ἐπιφανέστατον γνώρισμα τοῦ ἀκμάζοντος πολιτισμοῦ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν, παρατηρῶ ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, διὰ τεσσάρων κυρίως δυνάμεων ἐνισχύετο καὶ ἐκρατύνετο ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία· διὰ τῶν ζωϊκῶν δυνάμεων, διὰ τοῦ ῥέοντος ὕδατος, διὰ τοῦ ἀνέμου καὶ τοῦ μοχλοῦ. Ἐν πλείσταις δὲ χώραις, καὶ σήμερον ἔτι ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια τῶν ἐθνῶν δὲν προέβη περαιτέρω. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις, κατὰ μὲν τὴν 15ην ἑκατονταετηρίδα, ἐγένετο χρῆσις καὶ ἑτέρων δυνάμεων, τῆς ἐκρήξεως τῶν ἀερίων, ἤτοι τῆς πυρίτιδος, δι' ἧς ἀνατινάζομεν βάρη ὑπέρογκα καὶ τοῦ γηΐνου μαγνητισμοῦ, ἤτοι τῆς ναυτικῆς πυξίδος, τῆς ἀσφαλοῦς ταύτης ὁδηγοῦ τῶν ναυτιλλομένων, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Εὐέλ-

πιδος ἀκρωτηρίου. Κατὰ δὲ τὴν 18ην καὶ 19ην ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἀνθρωπότης ἐκτήσατο δύο καινοφανεῖς δυνάμεις, τὴν τοῦ ἀτμοῦ, ὡς στοιχείου κινήσεως καὶ τὴν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Καθόσον δὲ προσοικειούμεθα μὲν τῇ φύσει, αἴρεται δὲ διὰ τοῦ πνεύματος, ὁ πέπλος ὁ καλύπτων τὰ μυστήρια αὐτῆς καὶ ἑπομένως ἀναπτύσσεται ἡ ἐνέργεια ἡμῶν, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀπολαύσεις καὶ ἡ εὐημερία ἡμῶν προάγονται. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δὲ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, ἰδίως δὲ διὰ τοῦ ἀτμοῦ, ἤτοι τοῦ λιθάνθρακος καὶ τοῦ σιδήρου, τὰ δύο βιομηχανικώτατα ἔθνη, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, παράγουσι σήμερον ἐτησίαν ἀκαθάριστον πρόσοδον ὑπολογιζομένην εἰς 55 περίπου χιλιεκατομμύρια φράγκων.

Αὕτη δὲ ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος, αὕτη ἡ δραστικὴ ἐνέργεια, ἡ ἐπεκτείνουσα τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀπροσώπου φύσεως καὶ χρησιμοποιοῦσα πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς παντοίας καὶ ποικίλας ἡμῶν χρείας, δύναται καὶ μαθηματικῶς οὕτως εἰπεῖν νὰ ὁρισθῇ· καθόσον ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα ἐνέργεια, αὐξάνει προϊόντος τοῦ χρόνου, οὐχὶ κατ' ἀριθμητικόν, ἀλλὰ κατὰ γεωμετρικὸν λόγον· δηλαδὴ μία ἀνακάλυψις ἐγκυμονεῖ καὶ προπαρασκευάζει ἑτέραν τινὰ πολλάκις σπουδαιοτέραν τῆς πρώτης· οὐχ'ἧττον δὲ καὶ διὰ τῆς εὐρυτέρας ἐφαρμογῆς ἐγνωσμένης τινὸς ἀρχῆς, εὑρύνεται τὸ στάδιον τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπότητος. Ὥστε τὸ ἔθνος τὸ ποιοῦν μείζονα καὶ κρείττονα χρῆσιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων εἶναι καὶ τὸ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον καὶ τὸ εὐπορώτερον καὶ τὸ εὐδαιμονέστερον.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὑπολογίζοντες τὴν ὅλην δύναμιν τῶν ἐν ἐνεργείᾳ μηχανῶν τῆς μεγάλης Βρεταννίας καὶ ἀνάγοντες αὐτὴν εἰς ἐργατικὰς δυνάμεις, ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἐὰν ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ἐκείνης ἦτο δεκάκις μείζων, ἤτοι ἀνήρχετο εἰς τριακόσια πρίπου ἑκατομμύρια, ἐὰν ἦτο λέγω, ἴσος τῷ πλη-

θυσμῷ τῆς ὅλης Εὐρώπης, ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχθῇ ὅ,τι παράγεται σήμερον διὰ τῶν τεραστίων μηχανῶν αὐτῆς.

Ἡ διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ἐπίῤῥωσις τῆς ἐργασίας δὲν διέφυγε τὴν περίνοιαν τοῦ Ἀριστοτέλους· «εἰ γὰρ ἠδύνατο, λέγει, ἕκαστον τῶν ὀργάνων κελευσθὲν ἢ προαισθόμενον ἀποτελεῖν τὸ αὐτοῦ ἔργον, (ὡς τοῦτο συμβαίνει λ. χ. ἐπὶ τῶν μηχανῶν τῶν κινουμένων ὑπὸ φυσικῆς τινος δυνάμεως, οἷον τῆς ναυτικῆς πυξίδος, τοῦ ἀτμοῦ ἢ τοῦ ῥέοντος ὕδατος), εἰ αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον, καὶ τὰ πλῆκτρα ἐκιθάριζον, οὐδὲν ἂν ἔδει, οὔτε τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν, οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων».

Ναί· σήμερον τὸ θαῦμα ὅπερ διώπτευεν ἡ περίνοια τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπετελέσθη, ὁ δὲ κελεύων ἢ προστάτων ταῖς μηχαναῖς ἀποτελεῖν τὸ αὐτῶν ἔργον, εἶναι ἡ φυσικὴ δύναμις τοῦ ἀτμοῦ, ἢ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἢ τῆς δυναμίτιδος, οὐχὶ δὲ ὁ δοῦλος ἢ ὁ ὑπηρέτης· ἕνεκα δὲ τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης τῆς ἐμποιούσης τὴν κίνησιν δυνάμεως, οἱ ὑπηρέται ὧν ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει, ἀνέλαβον λειτουργίας εὐγενεστέρας τῶν προτέρων. Ἀπαλλαγέντες κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, οὓς οἱ ἐρασταὶ τοῦ παρελθόντος ἀποκαλοῦσι χρόνους «ὑλοκρατίας», ἀπὸ τῶν καταθλιβόντων αὐτοὺς ὑλικῶν ἔργων, ἐπεφυλάξαντο ἑαυτοῖς τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ διεύθυνσιν τῆς ὕλης, καταστάσης διὰ τῆς ἐπιστήμης ὑποχειρίου.

Διεξηγήσαντες ἐν κεφαλαίῳ, τὴν καθόλου φύσιν τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, ἤτοι τῆς ἐργασίας, τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, δὲν διεγράψαμεν εἰσέτι τὸν ὅλον κύκλον τῶν γενικωτέρων πλουτολογικῶν φαινομένων.

Τῷ ὄντι ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης καὶ ἡ αὐτάρκεια δὲν εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς αὐτοτελοῦς ἐνεργείας ἑκάστου ἡμῶν κατ' ἰδίαν θεωρουμένου. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ συναισθήσεων δηλοῦται, οἷον τῆς φιλοστοργίας, τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ ἔρωτος, τῆς φιλαρχίας, τῆς φιλοδοξίας κ.τ.λ. εἶναι «φύσει κοινωνικὸν ζῶον»· τούτου

ἕνεκα, ὁ μονήρης βίος ἀπάδει πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπομόνωσις εἶναι ἡ σκληροτέρα τῶν ποινῶν.

Τούτου λοιπὸν δοθέντος, ὅτι «τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστὶν» ἀναγκαίως ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ διατελούντων, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ἀλληλουχία τις ὑπηρεσιῶν, ἐνεργειῶν καὶ συμφερόντων, ἧς ἄνευ αἱ εἰρηνικαὶ σχέσεις πολλάκις διακόπτονται, ἡ ὅλη κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ διοργάνωσις διασπᾶται καὶ αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων μεταμορφοῦνται εἰς αἱμοβαφῆ θέατρα πάλης θηριώδους.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων περὶ τῶν ἀρχικῶν καὶ βοηθητικῶν στοιχείων τῆς παραγωγῆς ἐξηγεῖται ἡ ἐκπληκτικὴ αὔξησις τοῦ πλούτου καὶ ἡ ἐν γένει πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους· λέγω δὲ καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ, καθότι, ὅσῳ κρατύνεται καὶ προάγεται ἡ βιομηχανικὴ ἡμῶν δραστηριότης διὰ τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, τόσῳ ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τὸν νοερὸν αὐτοῦ ὁρίζοντα καὶ διὰ τοῦ πνεύματος καθυποτάσσων τὴν ὕλην ἀναδείκνυται κύριος τῆς ἀπροσώπου φύσεως.

Προσέτι δὲ καθόσον ἡ μὲν εὐνομία παγιοῦται, τὰ δὲ ἰδιωτικὰ καὶ τὰ δημόσια ἤθη κάλλιον ῥυθμίζονται, αἱ δὲ κοινωνικαὶ καὶ εἰρηνικαὶ ἕξεις ἀναπτύσσονται, ἐπὶ τοσοῦτον πολλαπλασιάζονται αἱ ἀποταμιεύσεις καὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις κρατύνεται.

Τελευταῖον δέ, διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἡ κοινωνία ἔτι μᾶλλον προάγει τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ὁ πλοῦτος ἀκωλύτως μὲν κυκλοφορεῖ, δικαιότερον δὲ διανέμεται καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἐξαφανίζονται.

Ἄλλοτε ἡ παιδεία, ἡ κινητὴ περιουσία καὶ ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία ἦσαν ὁ κλῆρος τῶν προνομιούχων τάξεων, ἀλλὰ σήμερον τῶν ἀγαθῶν τούτων πάντες κοινωνοῦσι.

Δυνάμεθα δὲ ἀδιτάκτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι οὐδεμία ἱστορικὴ ἐποχὴ ἠξιώθη τοσαύτης καὶ τηλικαύτης περιουσίας πλούτου, ἀπολαύσεων καὶ εὐζωΐας, ὅσον ἡ ὑπερμεσοῦσα αὕτη ἑκατονταετηρίς· τοῦτο δὲ, καθότι ὁ αἰὼν οὗτος εἶναι αἰὼν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν μεταῤῥυθμίσεων, εἶναι αἰὼν μηχανικῆς καὶ ἐλευθερίας, καθ'ὃν ἡ μὲν δημιουργικὴ δύναμις τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν καταπληκτικῶς ἀνεπτύχθη, αἱ δὲ ἀνθρώπινοι δυνάμεις ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καταθλιβόντων αὐτὰς δεσμῶν.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ Πλουτολογία, ὡς πολλοὶ ἐδόξασαν καὶ δοξάζουσιν εἰσέτι, δὲν εἶναι ἐπιστήμη περὶ μόνην τὴν ἐκπόνησιν τῆς ὕλης ἀσχολουμένη καὶ μόνας τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις ἐπιδιώκουσα· καθότι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς συνάπτονται μετὰ τῶν ὑψηλοτέρων ἀρχῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Ναὶ μὲν, τὸ κυριώτερον αὐτῆς ἀντικείμενον εἶναι ἡ κατάκτησις καὶ ἡ διάπλασις τῆς ὕλης· ἀλλ' ὅπως ἀποκτήσωμεν τὴν πρὸς τοῦτο ἱκανότητα, ἀπαιτεῖται ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, τεχνικὴ ἐνέργεια, διάνοια ἀνεπτυγμένη, ἔννομος τάξις, ἕξεις κοινωνικαὶ καὶ εἰρηνικαὶ, ἐν ἄλλαις λέξεσι, πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ ἡ ἱερὰ ἡμῶν θρησκεία.

Ὥστε μεταξὺ βιομηχανικῆς προόδου καὶ πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς προαγωγῆς ὑπάρχει σχέσις στενοτάτη.

Αἱ πρό τινων ἐτῶν γενόμεναι πανηγυρικαὶ ἐκθέσεις τῶν προϊόντων τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας ἐπιβεβαιοῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἐν ταῖς ἐκθέσεσι ταύταις, τὰ προϊόντα τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας φιλοφρόνως συναντῶνται, καὶ φύλα καὶ ἔθνη ἀλλότρια πρὸς ἄλληλα, ὡς μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἀδελφικῶς περιπτύσσονται.

Ἀλλ' ἐὰν ἐκ τοῦ εὐθρύπτου καὶ ἐξιτήλου τούτου κόσμου τῶν βιομηχανικῶν μεγάρων, θελήσωμεν νὰ εἰκάσωμεν καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τῶν θνητῶν αὐτῶν δημιουργῶν, τί θέλομεν συμπεράνει; Ὅτι τὸ βιομηχανικώτερον ἔθνος εἶναι καὶ τὸ μετέχον

πλειοτέρων γνώσεων, πλειοτέρας εὐνομίας καὶ εὐκοσμίας κοινωνικῆς. Τίνα δὲ τὰ μᾶλλον διακριθέντα ἔθνη ἐν ταῖς παγκοσμίοις ἐκθέσεσιν ; Οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι, οἱ Βέλγοι, οἱ Γερμανοὶ, οἱ Ἀμερικανοί· τοῦτο ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον. Ὡσαύτως δὲ ἀναμφισβήτητον ὑπάρχει, ὅτι τὰ ἔθνη ταῦτα εἰσὶ καὶ τὰ πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ πολιτισμῷ, τὰ ἔθνη τὰ μᾶλλον προαγαγόντα τὰς ἐπιστήμας, τὰ ἀξιώτερα τῆς ἐλευθερίας ἧς ἀπολαύουσι καὶ ἧς στεροῦνται, τὰ μᾶλλον προσεγγίσαντα πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος ἐνώπιον τῶν νόμων, ἐνὶ λόγῳ, οἱ πιστότεροι ἀντιπρόσωποι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι πρωταθληταὶ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου.

Παραθέσωμεν πρὸς ταῦτα, τὴν Πορτογαλλίαν καὶ Ἱσπανίαν, τὰς εὐκλεεῖς πατρίδας τῶν Κορτέσων καὶ τῶν Πιζάρων, τῶν Ἀλβουκιέρκων καὶ τῶν Βάσκο δὲ Γάμα, καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ λόγον τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτῶν καταστάσεως διεμορφώθη σήμερον καὶ ἡ βιομηχανία αὐτῶν.

Ὡσαύτως δὲ ἐὰν ἡ βιομηχανία τῶν Σινῶν, τῆς Τουρκίας ἀπεδείχθη ὑποδεεστέρα τῆς τῶν Εὐρωπαίων, ἐὰν παρὰ τοῖς ἡμιπολιτίστοις ἐκείνοις ἔθνεσιν, οἱ ἐργατικοὶ βραχίονες, οὐχὶ δὲ τὰ τεχνητὰ ὄργανα εἰσὶ τὸ κυριώτερον τῆς βιομηχανίας ἐλατήριον, ἐὰν τὰ ἐπίπονα ἔργα ἐπιβκρύνωσιν ἰδίως τὰς αἰσθητικὰς καὶ ἐμψύχους δυνάμεις, ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς ἀληθινῆς παιδείας οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ῥιζοβολήσωσι καὶ καρποφορήσωσιν ἐπὶ τοῦ αὐχμώδους ἐδάφους τῆς θεοκρατικῆς δεσποτείας· ὅτι παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐμαράνθησαν, καὶ ἡ μὲν ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ πρωτοβουλία συνεστάλη καὶ συνεπνίγη, ἡ δὲ ἰσότης, κατέστη τὸ γνώρισμα τῆς γενικῆς δουλοσύνης ἐνώπιον ἀνευθύνου δεσπότου· καὶ τὸ κυριώτατον, ἡ παιδαγωγία, ἡ βασιλὶς τῶν τεχνῶν, ἡ διαπλάττουσα καὶ μεταμορφοῦσα τὰς ἁπαλὰς ψυχὰς τῶν παίδων, ἀπέβη παρ' αὐτοῖς ἀνέφικτος, ἕνεκα τῆς πολυγαμίας καὶ τῆς ὑποτελοῦς καὶ κτηνώδους καταστάσεως τῶν γυναικῶν. Ἄλλως

δὲ, ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον, ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ φυλετικαὶ προλήψεις καὶ ἀντιπάθειαι τῶν Ἀσιανῶν, ἀπάδουσι πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς ἀδελφικῆς καὶ εἰρηνικῆς τῶν ἀνθρώπων συγκοινωνίας, ἥτις εἶναι ὁ κυριώτατος ὅρος τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ἡ Πλουτολογία συνδέεται ἀδιασπάστως μὲ τὰς εὐγενεστέρας καὶ ὑψηλοτέρας ἐπιστήμας, μὲ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, μὲ τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ εἶναι τέκνον γνήσιον καὶ περικαλλὲς τῆς αὐτῆς οἰκογενείας· τὰ δὲ Ἀσιανὰ ἔθνη τὰ βεβυθισμένα εἰς τὸ σκότος τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων, τὰ δηλητηριάσαντα ἕνεκα τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ἐξαχρειώσεως, τὸν πρώτιστον πυρῆνα τῆς κοινωνικότητος τὴν οἰκογένειαν, τὰ κύπτοντα δουλικὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀνευθύνου δεσπότου, τὰ καταφρονοῦντα τὰ εἰρηνικὰ ἔργα καὶ ἐπιβαρύνοντα κυρίως μὲ αὐτὰ τοὺς δεδουλωμένους λαοὺς, δύνανται μὲν νὰ κομπάζωσιν ἐπὶ τῇ κτηνώδει αὐτῶν ἀνδρείᾳ, ἐπὶ τῇ ὑλικῇ ὑπεροχῇ αὐτῶν, ἐπὶ ταῖς καταστρεπτικαῖς αὐτῶν ἀρεταῖς, ἀλλ' οὐδέποτε θέλουσι δυνηθῇ νὰ προαγάγωσι τὰς βιομηχανικὰς καὶ δημιουργικὰς αὐτῶν δυνάμεις, καὶ νὰ ἀνυψωθῶσιν εἰς τὴν περίβλεπτον ἐκείνην θέσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἣν δικαίως κατέχουσι τὰ χριστιανικὰ ἔθνη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τῆς κατατάξεως τῆς Πλουτολογίας ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει αὐτῆς, περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου καὶ περὶ τῆς ἀσφαλεστέρας μεθόδου.

Τὸ ἰδιαίτερον τῆς Πλουτολογίας ἀντικείμενον, ὡς ἐρρέθη, εἶναι πρῶτον μέν, αἱ δυνάμεις καὶ αἱ ἐνέργειαι δι' ὧν παράγονται τὰ διάφορα πλουτολογικὰ γινόμενα, καὶ δεύτερον, οἱ γενικώτεροι νόμοι, αἱ γενικώτεραι ἀρχαὶ ἐκ τῆς συστηματικῆς συναρμολογίας τῶν ὁποίων καταρτίζεται ἡ ἐπιστήμη. Τοιούτου ὄντος τοῦ ἰδιαιτέρου ἀντικειμένου τῆς Πλουτολογίας, τις ἡ οἰκεία αὐτῆς θέσις ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν; τίνες αἱ ἐν χρήσει μέθοδοι; τίνα τὰ ὅρια αὐτῆς;

Προτιθέμενος ἐνπρώτοις νὰ κατατάξω τὴν Πλουτολογίαν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν, παρατηρῶ ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἢ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων περὶ ἃ ἀσχολοῦνται, διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ ἠθικοπολιτικὰς ἐπιστήμας, καθ' ὅσον αὗται περὶ ἠθικοπολιτικὰ ἢ φυσικὰ φαινόμενα ἰδίως ἀσχολοῦνται.

Καὶ τὰ μὲν φυσικὰ ἢ τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα τοῦ φωτός, τοῦ θερμαντικοῦ, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τῆς ἕλξεως, τῆς βαρύτητος, τῆς πέψεως, τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος κ.τ.λ. παράγονται αὐτομάτως δυνάμει τῶν καθε-

στώτων τῆς φύσεως νόμων καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως. Τὰ δὲ ἠθικοπολιτικὰ παράγονται ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν ἐνεργείας, ἐκ τῆς λογικῆς ἡμῶν βουλήσεως.

Αἱ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι ὑποδιαιροῦνται καὶ αὗται εἰς δύο κατηγορίας, ὡς ἐκ τοῦ ὅρου τούτου ἐμφαίνεται. Αἱ μὲν, ὡς ἡ φιλοσοφία κυρίως λεγομένη, ἤτοι ἡ μεταφυσική, ἡ ψυχολογία, ἡ ἠθική, ἡ λογική, ἀσχολοῦνται περὶ γινόμενα ἑκάστῳ ἡμῶν κατ' ἰδίαν ἀναγόμενα, καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἐν τῷ ἀφανεῖ κόσμῳ τῆς συνειδήσεως διατυπούμενα, οἷα τὰ τῶν πνευματικῶν ἡμῶν λειτουργιῶν, τὰ τῶν ἐνδομύχων ἡμῶν πόθων, τὰ τῶν ψυχικῶν ἡμῶν διαθέσεων κ.τ.λ.· αἱ δὲ σκοποῦσιν ἐξωτερικὰ γινόμενα κοινωνικὰ ἢ πολιτικά, ἤτοι σχέσεις ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου παραγομένας, ὡς ἡ ἱστορία, ἡ καταστατική, τὸ Δίκαιον, ἡ Πλουτολογία (1).

Ἐκ τούτου δῆλον ὅτι αἱ δικαιολογικαὶ σχέσεις καὶ αἱ πλουτολογικαὶ, ἤτοι τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα, ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἤτοι ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν βουλήσεως παράγονται, κατ' οὐσίαν ὅμως ἀπ' ἀλλήλων διακρίνονται.

Ἐὰν λ. χ. θέλοντες νὰ ἀποκτήσωμεν τὸν ἀναγκαιοῦντα ἡμῖν χάρτην, ἐπισκεφθῶμεν ἐργαστήριον χαρτοπώλου, συμφωνήσωμεν περὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἀγοραστέου πράγματος καὶ καταβάλωμεν τὸ συνομολογηθὲν τίμημα, ὁ χαρτοπώλης θέλει παραδώσει ἡμῖν τὸν χάρτην καὶ μεταβιβάσει αὐτὸν εἰς τὴν κυριότητα ἡμῶν, ἡ δὲ σχέσις αὕτη ἡ ἐκ τῆς συμβάσεως τῆς ἀγοραπωλησίας παραχθεῖσα,

(1) Αἱ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι περὶ ἃς ἀσχολεῖται κυρίως ἡ Ἀκαδημία τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν ἐν Γαλλίᾳ, εἰσὶν ἡ φιλοσοφία, ἡ Ἠθική, ἡ Νομική, ἡ Πλουτολογία, ἡ Δημοσιολογία, ἡ Καταστατικὴ καὶ ἡ Ἱστορία.

ἔσεται προδήλως δικαιολογική, καθότι πρόκειται περὶ δι' ἀγοραπωλησίας καὶ παραδόσεως μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος, περὶ τιμήματος κ.τ.λ. Ἀλλ' ὁ χάρτης οὗτος ὅστις ἐγένετο τὸ ἀντικείμενον τῆς συναφθείσης ἀγοραπωλησίας, ἐστὶ γέννημα τῆς τέχνης, τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας· ὁ χάρτης οὗτος κατασκευασθεὶς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀπὸ ῥάκη ἐν διαφόροις πόλεσι συλλεχθέντα, ἐξεποιήθη εἰς διαφόρους ἐμπόρους καὶ τελευταῖον μόνον μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ χαρτοπώλου, τοῦ πωλήσαντος αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπικερδῶς. Ἰδοὺ γινόμενα ἰδιογενῆ, πλουτολογικά, ἤτοι ἡ χρεία τοῦ χάρτου, ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ, ἡ μετακόμισις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγοράν, ἡ ἀξία του κ.τ.λ. ἰδοὺ λέγω γινόμενα, ἅτινα εὐκόλως δυνάμεθα νὰ διακρίνομεν ἀπὸ τῶν δικαιολογικῶν φαινομένων, ὡς διακρίνομεν καὶ τὴν ἀνατομίαν ἀπὸ τῆς φυσιολογίας, ἤτοι τὴν ὀργανογραφίαν ἀπὸ τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως καὶ ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν ἑκάστου ὀργάνου καὶ ἁπάντων ὁμοῦ.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς σχέσεως ταύτης τῶν δικαιολογικῶν πρὸς τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα, ἤτοι ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῆς ἀγοραπωλησίας τοῦ χάρτου πρὸς τὴν παραγωγὴν αὐτοῦ, παρατηρητέον ὅτι μόνον ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως τῶν ἠθικῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου, αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων φιλοπονοῦσι, παράγουσι καὶ παράγουσαι καὶ ἀποταμιεύουσαι προάγονται εἰς εὐζωΐαν καὶ εἰς πολιτισμόν· ἐν ᾧ ἀπηλλαγμέναι τοῦ σωτηρίου τούτου ζυγοῦ, δηλ. κεχωρισμέναι νόμου καὶ δίκης, ἀδυνατοῦσι νὰ προαγάγωσι τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωΐας αὐτῶν. Ἀλλὰ πῶς τὰ χίλια διακόσια, ἢ τριακόσια ἑκατομμύρια τὰ κατοικοῦντα τὴν γῆν δημιουργοῦσι τὰ πρὸς διατροφὴν, συντήρησιν καὶ εὐζωΐαν αὐτῶν; πῶς κινεῖται ἡ πολύπλοκος, ἡ τεραστία, ἡ κολοσσιαία μηχανὴ τῆς παγ-

κοσμίου βιομηχανίας; δυνάμει τίνων νόμων ἢ συμβεβηκότων κυκλοφοροῦσι καὶ διανέμονται τὰ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας παραχθέντα; διατί ἄλλα μὲν ἔθνη ὀλίγα παράγοντα καὶ καταναλίσκοντα πᾶν ὅ,τι παράγουσι, διατελοῦσιν εἰσέτι εἰς τὴν ταπεινήν, εἰς τὴν χθαμαλὴν θέσιν τῶν ἀπολιτίστων ἢ βαρβάρων λαῶν; ἄλλα δὲ παράγοντα διὰ τῆς τέχνης καὶ μηχανῶν τερκστίων πλέον τῶν ὅσα καταναλίσκουσι, κατώρθωσαν νὰ κατεξουσιάσωσι τοῦ κόσμου, νὰ μεταβάλωσι τὴν μορφὴν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀναδειχθῶσιν ἀληθῶς, καθὸ μετέχοντα δημιουργικῆς δυνάμεως, κατ'εἰκόνα καὶ καθ'ὁμοίωσιν Θεοῦ;

Ἰδοὺ τὸ ἀντικείμενον ἐν γένει τῆς Πλουτολογίας, τῆς ἰδιογενοῦς ταύτης ἐπιστήμης, τῆς ἀσχολουμένης ἰδίως περὶ τὴν διεξήγησιν ἁπάντων τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων.

Πρώτη λοιπὸν διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ διακρίνουσα αὐτὰς ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς ἠθικοπολιτικάς, ἀφ'ἑτέρου δὲ εἰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς ἐπιστήμας λέγω, ὧν τὰ γινόμενα παράγονται ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, καὶ εἰς ἐπιστήμας, ὧν τὰ γινόμενα ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως παράγονται.

Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει, ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ἔργον μόνου τοῦ ἀνθρώπου, μόνης τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἀλλὰ καί τινων φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, ὧν ἄνευ ἡ παραγωγὴ καθίσταται ἀδύνατος.

Βεβαίως ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν ὕλην καὶ τὴν ἀπρόσωπον φύσιν, οὐδὲν παραγωγικὸν ἔργον κατορθοῦται· καθότι καὶ αὐτὴ ἡ στοιχειωδεστέρα πνευματικὴ λειτουργία καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλουστέρα κίνησις τῆς χειρὸς ἢ τοῦ ποδὸς ἡμῶν, προ-

καλεῖ ἀναγκαίως τὴν ἐφαρμογὴν φυσικοῦ τινος νόμου· οὐχ' ἧττον ὅμως τὰ πλουτολογικὰ καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐκ δύο πάντη διαφόρων πηγῶν παράγονται.

Ἡ παραγωγὴ λ. χ. τῶν καρπῶν τῆς γῆς εἶναι τὸ προϊὸν τῆς ἡμετέρας λογικῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ συνδρομῆς διαφόρων φυσικῶν ἢ φυσιολογικῶν νόμων. Καὶ νόμοι μὲν φυσικοί, εἰσὶν αἱ ἰδιότητες τῆς γῆς καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, αἱ ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τῆς βλαστήσεως καὶ τῆς καρποφορίας τῶν φυτῶν· νόμοι δὲ διέποντες τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν, εἶναι οἱ προκαλοῦντες τὴν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν νόμων, οἱ ἀπαρτίζοντες τὴν πεῖραν, τὴν τέχνην τὴν δημιουργοῦσαν τὰ χρήσιμα. Οἱ νόμοι οὗτοι φυσικοί τε καὶ πνευματικοί, πράγματι μὲν σχεδὸν πάντοτε ἑνοῦνται, ὅπως ἑνοῦται καὶ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι καὶ ἡ ὕλη τῷ πνεύματι, ἐν τῷ νῷ δὲ διακρίνονται. Ὁσάκις δὲ παρουσιάζηται φαινόμενόν τι παραχθὲν συνάμα ἔκ τε τῶν ἰδιοτήτων τῆς ὕλης καὶ ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀναφαίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς διακρίσεως τῶν δύω τούτων μεγάλων κλάδων τῆς ἐπιστήμης, τοῦ μὲν ἀναγομένου εἰς μόνον τὸ φαινόμενον τὸ προκύπτον ἐκ φυσικῶν νόμων, τοῦ δὲ διεπομένου ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλὰ πῶς διακρίνεται ἡ ἐνέργεια ἑκατέρου αὐτῶν; Ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῇ οἰκονομικῇ σφαίρᾳ, τὸ μὲν ἀνθρωπικὸν στοιχεῖον, τὸ στοιχεῖον τὸ νοολογικόν, τὸ τῆς ἀνθρωπίνης λέγω ἐργασίας, τῆς τέχνης, δι' ἧς κατασκευάζομεν λ. χ. ἠλεκτρικὴν μηχανὴν ἢ πλοῖον κ.τ.λ., εἶναι τὸ ἐνεργόν, τὸ δὲ στοιχεῖον τῆς φύσεως, ἤτοι τὸ κοσμολογικόν, ὁ ἠλεκτρισμός, ὁ ἄνεμος, εἶναι τὸ στοιχεῖον ὃ ὑφίσταται τὴν ἐνέργειαν, εἶναι πρακτικὸν καὶ ὑπηρετικὸν

ὄργανον· ὥστε τὸ φαινόμενον τῆς διὰ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν φυσικῶν νόμων παραγωγῆς, ἀνάγεται προδήλως εἰς τὴν ἠθικοπολιτικὴν ἐπιστήμην τῆς Πλουτολογίας.

Ἑτέρα τις διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν πηγάζει ἐκ τοῦ κυριωτέρου ὀργάνου, ὅπερ τίθεται εἰς ἐνέργειαν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας.

Ἐὰν μὲν τὸ ὄργανον τοῦτο ἦναι ἡ διάνοια, ὁ καθαρὸς λογισμός, οὐχὶ δὲ ἡ ἐξωτερικὴ ἀντίληψις, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐὰν τὸ πνεῦμα πρὸς διατύπωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἐνεργῇ ἐφ' ἑαυτό, ἐπὶ τῶν νοητῶν ἰδεῶν, ἡ ἐπιστήμη εἶναι λογική, ἢ θεωρητική.

Ἐὰν δὲ τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἐπήγασαν κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως ἢ τῆς πείρας, ἡ ἐπιστήμη εἶναι πειραματική. Science d'observation, science expérimentale (1).

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ ἀλήθεια ὅτι ἡ γῆ, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀήρ, τὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἁπλᾶ σώματα δὲν εἶναι ἁπλᾶ, ἀποδεικνύεται διὰ τῆς πείρας, τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως. Ἀλλὰ τὰ ἑξῆς ἀξιώματα ὅτι «τὰ τρίτῳ τινὶ ταὐτὰ καὶ ἀλλήλοις εἰσὶ ταὐτά», ὅτι «αἱ τρεῖς γωνίαι τοῦ τριγώνου εἰσὶν ἴσαι πρὸς δύο ὀρθὰς» ἢ ὅτι «αἱ ἀκτῖνες αἱ φερόμεναι ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου εἰσὶν ἴσαι» ἀναμφιβόλως ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ καθαροῦ λογισμοῦ, εἶναι τὸ παραγόμενον θεωρη-

(1) Καλεῖται μὲν παρατηρητὴς «observateur» ἀποφαίνεται ὁ Claude Bernard «ὁ σπουδάζων τὰ φαινόμενα καὶ συλλέγων αὐτὰ ἄνευ τινὸς ἀλλοιώσεως καὶ ὅπως παρουσιάζει αὐτὰ ἡ φύσις· πειραματικὸς δὲ, ὁ ἐπιχειρῶν νὰ μεταβάλῃ ὁπωσδήποτε τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ νὰ παραγάγῃ αὐτὰ ἐν περιστάσεσιν ἢ ὑπὸ ὅρους, ὑφ' οὓς δὲν παράγονται φύσει.

τικῶν ὑπολογισμῶν, οὐχὶ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως.

Ἀλλ' ἡ Πλουτολογία εἶναι θεωρητικὴ, λογική, ἢ πειραματικὴ ἐπιστήμη; Scienced'observation.

Ἡ Πλουτολογία θεωρεῖται παρὰ τοῦ Ῥόσση ὡς λογικὴ ἐπιστήμη, καθότι αἱ γενικώτεραι αὐτῆς ἀρχαὶ πηγάζουσιν ἐκ πορισμάτων ἐξαγομένων ἐκ τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἀληθεύουσιν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ. Ἡ Πλουτολογία διδάσκει λ. χ. ὅτι αἱ χρεῖαι προκαλοῦσι τὴν ἐργασίαν· διὰ τῆς ἐργασίας ἐκπονεῖται καὶ μεταμορφουμένη χρησιμοποιεῖται ἡ ὕλη· ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ μέλλοντος συνεπάγεται τὴν ἀποταμίευσιν· διὰ τῶν ἀποταμιευμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια· διὰ τῶν κεφαλαίων ἰσχυροποιοῦνται αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις κ.τ.λ. Ἅπασαι δὲ αὗται αἱ ἀρχαί, ἅπαντα ταῦτα τὰ θεωρήματα, ἐξάγονται ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ· ἐκ τούτων δὲ συνάγει, ὅτι ἡ Πλουτολογία εἶναι ἐπιστήμη λογική· d'où je conclus hardiment que la science de l'économie politique, est plutôt une science de raisonnement, qu' une science d'observation» (1).

Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ Πλουτολογία εἶναι κυρίως ἐπιστήμη πειραματική, καθότι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς ἐξάγονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, ἐκτυπουμένου εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν. Βεβαίως διατυποῦντες γενικώτερά τινα πορίσματα, ὧν ὁ λόγος ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ταῦτα εἰσὶ τὸ παραγόμενον καθαρᾶς θεωρίας· οὐχ' ἧττον ὅμως δὲν πρέπει νὰ

(1) Deuxieme leçon. Cours d'Econ. politique.

λησμονῶμεν ὅτι ἡ βάσανος ἢ ὁ ἔλεγχος τῶν πορισμάτων τούτων εἶναι ἡ πεῖρα καὶ αἱ ἐπανειλημμέναι παρατηρήσεις ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις.

Τῳόντι διὰ δύο τρόπων, διὰ δύω μεθόδων ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐπιζητεῖ καὶ ἀνακαλύπτει τὴν ἀλήθειαν· διὰ τῆς ἐξ ἐπαγωγῆς καὶ τῆς ἐκ συναγωγῆς μεθόδου· διὰ τῆς «méthode inductive»» καὶ τῆς »méthode déductive». Καὶ διὰ μὲν τῆς ἐξ ἐπαγωγῆς μεθόδου, ἐκ τῶν κατὰ μέρος διατυποῦμεν γενικὰ πορίσματα· λ. χ. ἐκ τῆς καταπτώσεως τῶν σωμάτων εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, διατυποῦμεν τὸν νόμον τῆς ἕλξεως. Διὰ δὲ τῆς ἐκ συναγωγῆς μεθόδου, ἐκ γενικῶν τινων ἀρχῶν ἐρμώμενοι συνάγομεν τὸ ζητούμενον· οὕτω δὲ ἡ μὲν ἐξ ἐπαγωγῆς μέθοδος ἐκ τῶν γνωστῶν ἀνευρίσκει τὸ ἄγνωστον, ἡ δὲ ἐκ συναγωγῆς μέθοδος ἐφαρμόζουσα γενικωτέρους τινὰς νόμους, γενικωτέρας τινὰς ἀρχάς, οἷον τὸν νόμον τῆς ἕλξεως ἢ τῆς βαρύτητος εἰς τὰ κατὰ μέρος, διεξηγεῖ πῶς ταῦτα παράγονται καὶ πῶς ἐν τῷ μέλλοντι παραχθήσονται. Ἀλλὰ τὰ γενικὰ ταῦτα πορίσματα ὅπως περιβληθῶσι τὸ προσῆκον κῦρος, δέον νὰ βασανισθῶσι καὶ ἐξακριβωθῶσι διὰ τῶν πραγμάτων· ἄλλως ἡ κατάχρησις τῆς ἐκ συναγωγῆς μεθόδου ἀποπλανᾷ τὴν διάνοιαν καὶ ἄγει ἡμᾶς εἰς πορίσματα ὅλως ἐπισφαλῆ.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀνάγκης τῆς δι'εὐρυτέρας καὶ πληρεστέρας παρατηρήσεως, ἐξελέγξεως τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων, μνημονεύω ἐνταῦθα τὰ πολύκροτα συστήματα δύω διασημοτάτων Οἰκονομολόγων τῆς Ἀγγλίας, τοῦ Μάλθου καὶ τοῦ Ῥικάρδου.

Ὁ Μάλθος ἔχων ὑπ'ὄψει ὅτι ἡ Ἀγγλία ὡς νῆσος πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχομένη, δὲν εἶναι δεκτικὴ μείζονος χωρικῆς ἐκτάσεως, ὅτι δὲ ἡ μὲν γεννη-

τικὴ δύναμις τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀπεριόριστος, ἡ δὲ παραγωγικὴ καὶ διαθρεπτικὴ τῆς γῆς δύναμις περιωρισμένη, ὅτι μὲν ἐν διαστήματι 20 ἢ 25 ἐτῶν, ἐξ ἑνὸς ζεύγους ἀνθρώπων παράγονται τοὐλάχιστον 2, καὶ ἐκ 2 μετὰ δευτέραν εἰκοσαετίαν, 4, καὶ οὕτω καθεξῆς, ὅτι δὲ ἡ γονιμότης τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους, καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτοῦ καταβληθῇ νέον κεφάλαιον, ἀδύνατον εἶναι νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀδιάλειπτον ταύτην πρόοδον τοῦ πληθυσμοῦ, ἀπεφήνατο, ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει τάχιον τοῦ πλούτου καὶ ἑπομένως διὰ μόνης τῆς ἐγκρατείας, τῆς «moral restraint» δυνάμεθα νὰ ἀποφύγωμεν τὴν προϊόντος τοῦ χρόνου, ἕνεκεν τῆς ἀνεπαρκείας τῶν τροφίμων καταστροφὴν τοῦ πληθυσμοῦ «misery».

Τὰς ἀπαισίας ταύτας προρρήσεις κατέψευσεν ἐν μέρει ἡ ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ἐπελθοῦσα ἀναμόρφωσις τοῦ βιομηχανικοῦ κόσμου. Σήμερον διὰ τοῦ ἀτμοῦ, τὰ σιτηρὰ μετάγονται εὐχερῶς ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς εἰς Εὐρώπην καὶ τροφοδοτοῦσι τὴν ἐπισκιάσασαν τὴν οἰκουμένην ἅπασαν θαλασσοκράτορα Ἀγγλίαν· ἡ κραταιοτάτη αὕτη χώρα, ἐνδεὴς μὲν τῶν ἀναγκαιούντων σιτηρῶν πρὸς διατροφὴν τῶν κατοίκων αὐτῆς, εὐποροῦσα δὲ σιδήρου καὶ λιθάνθρακος, τῶν δύω τούτων γεννητόρων τῆς βιομηχανίας, προσπορίζεται διὰ τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας αὐτῆς τὰ χρειώδη. Ἄλλως δὲ, ἡ Ἀγγλία διὰ τῶν μεταναστεύσεων καὶ τῶν ἀποικισμῶν ἐκπέμπουσα τὸν περισσεύοντα πληθυσμὸν αὐτῆς εἰς Ἀμερικὴν καὶ εἰς Αὐστραλίαν, οὐδένα διατρέχει ἐπὶ τοῦ παρόντος κίνδυνον καταστροφῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐξ ἀσιτίας.

Ὡσαύτως δὲ, ὁ Ῥικάρδος ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι

ἡ καλλιέργεια ἄρχεται τὸ πρῶτον, ἀπὸ τῶν εὐφορωτάτων γαιῶν, ὅτι δὲ καθόσον μὲν αὐξάνει ὁ πληθυσμός, ἡ δὲ ζήτησις τῶν σιτηρῶν καθίσταται ζωηροτέρα, ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἀγροὺς σχετικῶς ἀγονωτέρους, ὧν ἡ καλλιέργεια συνεπάγεται μείζονας δαπάνας, πορίζεται ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου τὰ σιτηρὰ ἀνατιμῶνται· ἑπομένως οἱ ἰδιοκτῆται διττῶς ὠφελοῦνται· καὶ ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν τροφίμων καὶ ἕνεκα τῆς ὑποτιμήσεως τῶν τεχνουργημάτων· ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν θεωρίαν ἀνέτρεψαν τὰ πράγματα· καθότι χάρις εἰς τὸν ἀτμὸν, ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν ἠλαττώθη ἀντὶ νὰ αὐξηθῇ, ἰδίως ἐπὶ βλάβῃ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, καθόσον οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται καταναλίσκοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅ,τι παράγουσι, δὲν βλάπτονται ἐκ τῆς ὑποτιμήσεως τῶν σιτηρῶν. Τῇ αὐτῇ τολμηρᾷ καὶ ἐπισφαλεῖ μεθόδῳ, τῇ ἐκ συναγωγῆς, χρώμενος ὁ Ῥικάρδος, παρεδέχθη ὅτι τὰ πράγματα τιμῶνται κατὰ τὴν παραγωγικὴν αὐτῶν δαπάνην, ἐν ᾧ ὑπάρχει ὁμολογούμενον, ὅτι εἰ καὶ αἱ ἀξίαι τείνουσιν εἰς τὸ νὰ ἐπακάμψωσιν εἰς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οὐχ' ἧττον αὗται ῥυθμίζονται ἑκάστοτε, κατὰ λόγον τῆς σχέσεως τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν αὐτῶν.

Ἀλλ' ἴδωμεν ἐὰν ἡ θεωρία ἀληθεύῃ πάντοτε ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ; ἐὰν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν γενικῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης δὲν παρεμβάλλονται πολλάκις προσκόμματα ἀνυπέρβλητα, ἕνεκα συμβεβηκότων ἰδιαζόντων εἰς ὡρισμένην χώραν;

Ἡ ἐπιστήμη λ. χ. ὁρμωμένη ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου, ἀποφαίνεται, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, καθότι ἕκαστος μεταφέρει τὰ κεφάλαια αὐτοῦ εἰς

τὰ παραγωγικὰ μείζονος ὠφελείας ἔργα· ἐκ τοῦ διαγωνισμοῦ δὲ τούτου προέρχεται ἡ τῶν κερδῶν ἰσορροπία. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἕνεκα λόγων ἰδιαζόντων εἰς ἔθνος συγκεκριμένον, ἢ εἰς ὡρισμένον εἶδος βιομηχανίας ἐν ᾗ τὰ κεφάλαια ἐπαγιώθησαν, ἡ ἀνισορροπία τῶν κερδῶν οὐ μόνον ὑφίσταται, ἀλλὰ καὶ διαρκεῖ; ὡσαύτως δὲ ἡ ἐπιστήμη ἀποφαίνεται, ὅτι αἱ τιμαὶ πραγμάτων ὁμοειδῶν τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν· οὐχ ἧττον ὅμως ἕνεκα τῶν ἀποστάσεων καὶ τῶν ἀτελῶν τῆς συγκωνίας μέσων, αἱ τιμαὶ τῶν πραγμάτων ἀπέχουσι πολλάκις τοῦ ἰσοζυγίου, ἐντὸς τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τοῦ αὐτοῦ Κράτους.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀπροσκόπτου ἐφαρμογῆς τῶν γενικωτέρων πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης, εἶναι ζήτημα ὅλως πρακτικόν, εἶναι δὲ καὶ ζήτημα τέχνης.

Τῷ ὄντι, ἡ μὲν τέχνη ἐπιδιώκει πρακτικόν τινα σκοπόν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀφιλοκερδὴς οὖσα, εἶναι ἀνεύθυνος διὰ τὴν γινομένην χρῆσιν τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν αὐτῆς· ἡ μόνη κατ' αὐτὴς σπουδαία μομφὴ εἶναι ἡ χρῆσις μεθόδου πλημμελοῦς, ἢ ἡ ἀτελὴς παρατήρησις καὶ ἡ πλάνη περὶ τὴν διατύπωσιν τῶν πορισμάτων αὐτῆς. Ἡ μὲν τέχνη νουθετεῖ, προτείνει πρακτικοὺς κανόνας. Ἡ δὲ ἐπιστήμη ἐκθέτει, διεξηγεῖ, ἀποφαίνεται. Οἱ κανόνες τῆς τέχνης τροπολογοῦνται ἕνεκα τινῶν στοιχείων εὐμεταβλήτων καὶ εὐμετατρέπτων, ἤτοι τοῦ χρόνου, τῶν ἀποστάσεων, τῆς ἐθνότητος, καθ' ὃν τρόπον τροπολογοῦνται καὶ οἱ ἀφῃρημένοι τῆς σκοποβολῆς ὑπολογισμοί, ἕνεκα τοῦ ποιοῦ τῆς πυρίτιδος, τῆς καταστάσεως τῆς ἀτμοσφαίρας, τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς βίας τῶν ἀνέμων

κ.τ.λ. ἀλλὰ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης εἰσὶ σταθερά, παντοῦ καὶ πάντοτε τὰ αὐτά.

Εἰς τὸ ζήτημα λοιπὸν ἐὰν ἡ θεωρία δύναται ἄνευ βλάβης νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς χώραν ὡρισμένην, ἀπαντῶμεν· ὅτι ἐπειδὴ τὰ πορίσματα τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν δὲν ἐξάγονται ἐκ τοῦ βίου ἐθνῶν ὡρισμένων, ἀλλ' ἐκ τῆς καθόλου φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἄρα ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀξιοῖ νὰ ἐφαρμόσῃ ἀείποτε αὐτὰ εἰς κοινωνίαν συγκεκριμένην.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀσφαλεστέρας ἐφαρμογῆς εἶναι ζήτημα πρακτικόν, εἶναι ζήτημα τέχνης, ἔργον δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ διάγνωσις τῶν προσκομμάτων ἅτινα τυχὸν ἀντιτάττει εἰς τὴν πρᾶξιν, τὸ στοιχεῖον τοῦ χρόνου, τῶν ἀποστάσεων, τῆς ἐθνότητος.

Λ. χ. ἐν χώραις ἔνθα τὸ προστατευτικὸν σύστημα ἰσχύει πρὸ ἐτῶν πολλῶν, ἡ ἄνευ βλάβης μετάβασις ἀπὸ τοῦ περιοριστικοῦ συστήματος εἰς τὸ σύστημα τῶν ἀκωλύτων διεθνῶν ἀνταλλαγῶν, εἶναι ζήτημα πρακτικόν, ζήτημα διοικητικῆς τέχνης· ὡσαύτως, ἡ ἄνευ διαταράξεως τῶν συμφερόντων τοῦ δημοσίου ἢ τῶν φορολογουμένων μεταῤῥύθμισις πλημμελοῦς φορολογικοῦ συστήματος, εἶναι ζήτημα τέχνης διοικητικῆς. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγω καὶ περὶ ἐπεμβάσεως τῆς πολιτείας εἰς ἔργα τὰ ὁποῖα καὶ ἰδιῶται δύνανται νὰ ἐπιχειρήσωσι· καθότι τὸ ζήτημα τῆς εὐρυτέρας κυβερνητικῆς ἐνεργείας ὡς ἀποδειχθήσεται, εἶναι σχετικὸν καὶ δὲν ἐπιδέχεται λύσιν ἀπόλυτον.

Πρὸς τὰ προσκόμματα ταῦτα ἐμβλέποντες οἱ λεγόμενοι πρακτικοὶ ἄνδρες, ἀντιτάττουσι συνήθως εἰς τὰς περὶ μεταῤῥυθμίσεως γνώμας ἢ προτάσεις, τὸ αἰώνιον τοῦτο ἐπιχείρημα τῶν πρακτικῶν δυσχερειῶν, αἵτινες ὅ-

μως εἶναι ἀναπόφευκτοι καὶ παρέπονται ἀείποτε εἰς τὴν εἰσαγωγὴν παντὸς νεωτερισμοῦ, ἔστω καὶ τοῦ λογικωτέρου καὶ τοῦ ἀναγκαιοτέρου.

Ἴδομεν ὅτι ἡ Πλουτολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ διεξηγοῦσα τοὺς νόμους, καθ' οὓς ὁ πλοῦτος παράγεται, διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι ἡ κοινωνία ἔχουσα ζωὴν ἰδίαν, οὖσα αὐτοτελής, πεπροίκισται μὲ τὰς ἀπαραιτήτους δυνάμεις καὶ μὲ τὰ ἐπιτήδεια ὄργανα πρὸς δημιουργίαν τοῦ πλούτου καὶ ἐπίτευξιν τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ.

Ἀλλὰ τίνα τὰ ὄργανα τῆς κοινωνίας; τίνες αἱ πλουτολογικαὶ δυνάμεις αὐτῆς; Τὸ ζήτημα τοῦτο προϋποτίθησιν ἕτερον. Λέγοντες τίνα τὰ ὄργανα τῆς κοινωνίας, τίνες αἱ δυνάμεις αὐτῆς, ποίαν κοινωνίαν ἔχομεν κατὰ νοῦν; τὴν κοινωνίαν εἰς τὰ ἁπλούστερα στοιχεῖα αὐτῆς; εἰς τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν αὐτῆς; ἢ τὴν κοινωνίαν τελείαν καὶ αὐτάρκη; Ἐν τῇ Πλουτολογίᾳ δὲν προτιθέμεθα νὰ προβῶμεν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «ἐκ τοῦ ἀσυνθέτου εἰς τὸ σύνθετον», λαμβάνομεν λοιπὸν τὴν πόλιν τελείαν, αὐτάρκη· καθότι «πᾶσα πόλις φύσει, ἡ δὲ αὐτάρκεια τέλος καὶ βέλτιστον».

Ἐξετάζοντες οὕτω τὰ ὄργανα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τὰ συντελεστικὰ στοιχεῖα πρὸς δημιουργίαν τοῦ πλούτου ἐν κοινωνίᾳ ἀνεπτυγμένῃ, εὑρίσκομεν ὅτι ταῦτα εἰσί· 1ον αἱ προσωπικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, αἱ διὰ τῆς ἡμετέρας πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἐργασίας διαδηλούμεναι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον· 2ον δὲ τὰ κεφάλαια, ὧν ἄνευ, οὐδὲν κατορθοῦται· 3ον τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τελευταῖον ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτείας, ἧς τὸ κύριον ἔργον εἶναι τὸ προστατεύειν τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἀπάτης καὶ αἱ-

ρειν ἐκ τοῦ μέσου τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀναφαίνεται καὶ ἕτερόν τι ζήτημα· ἡ Πλουτολογία οὐδόλως θεωροῦσα ὡς ἀλλότριον ἀντικείμενον τῆς μελέτης αὐτῆς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἤτοι τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς σωματικὰς ἡμῶν ἐνεργείας καὶ τὴν ἀρωγὸν συνδρομὴν τῆς πολιτείας, δὲν καθίσταται παγκόσμιος ἐπιστήμη, περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς γνώσεις; καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποβαίνει δυσκατάληπτος καὶ ἀπεριόριστος; Ὄχι· ἡ Πλουτολογία δὲν συγχωνεύει ἐν ἑαυτῇ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας, συσχετίζεται δὲ μόνον πρὸς αὐτάς, καθόσον τῇ συνδρομῇ τῶν πνευματικῶν, φυσικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων παράγονται τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, καὶ ἐκ τῆς συρροῆς καὶ ἐπιδράσεως τῶν δυνάμεων τούτων διεξηγοῦνται.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὡς προεῤῥέθη, ἡ κοινωνία δὲν τίθησιν εἰς ἐνέργειαν ὑλικὰς μόνον δυνάμεις πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ πνευματικάς· ὅθεν ἡ πνευματικὴ διάπλασις τῶν ἐθνῶν δὲν εἶναι ἀλλότριον ἀντικείμενον τῆς Πλουτολογίας. Τοὐναντίον δέ, ὡς θέλω ἀποδείξει περὶ δημοσίας παιδεύσεως πραγματευόμενος, ὅσῳ ἡ ἐπιστήμη καὶ τὰ δημόσια ἤθη ἀναπτύσσονται καὶ ῥυθμίζονται, τόσῳ καὶ ἡ τέχνη προάγεται καὶ ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται.

Πρὸς τούτοις δὲ, εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου συντελοῦσι δραστηρίως αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ μηχανικαὶ δυνάμεις, τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς χώρας, αἱ κλιματολογικαὶ περιστάσεις κτλ. ἀλλ' ἡ Πλουτολογία δὲν ἐπεμβαίνει εἰς τὸ στάδιον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰμὴ καθόσον αὗται ἐφά-

πτονται τοὺ κυρίου αὐτῆς ἀντικειμένου, τῶν πλουτολογικῶν γινομένων κ.τ.λ.

Προσέτι τὰ πολιτικὰ συντάγματα, αἱ διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ, τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου καὶ τῆς πολιτικῆς δικονομίας, ὡς καὶ ἡ διοικητικὴ νομοθεσία, ἐνδιαφέρουσι τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατάστασιν. Ἀλλ᾽ ὁ ἰδιαίτερος μηχανισμὸς τῶν πολιτικῶν συνταγμάτων, ἡ σύνταξις τῆς ἀστικῆς καὶ διοικητικῆς νομοθεσίας κατὰ τὰς χρείας, τὴν ἀνατροφήν, τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἕξεις τῶν ἀρχομένων, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ οἰκονομολόγου.

Ἡ Πλουτολογία λοιπὸν ἀσχολεῖται περὶ παντὸς πράγματος, ἀλλ᾽ἐντὸς τῆς οἰκονομικῆς σφαίρας· ὡς καὶ περὶ νόμων οἱ Ῥωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἔλεγον, ὅτι «ἡ νομικὴ εἶναι τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμη», ἀλλ᾽ἐντὸς τῆς σφαίρας τοῦ δικαίου.

Οὕτω δέ, ὁ μὲν νομομαθὴς θέλει λ. χ. ἐξετάσει τὸ σύστημα τῆς δουλείας, τῆς δουλοπαροικίας, τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργίας ἢ τῆς ἐκμισθώσεως ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου· ἡμεῖς δὲ καὶ ὑπὸ τὴν πλουτολογικὴν ἔποψιν αὐτῶν, ὡς θέλομεν πράξει πραγματευόμενοι καὶ περὶ ὑποθηκικοῦ συστήματος, περὶ συναλλαγῶν, ἑταιριῶν κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Τίς ἡ ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς Πλουτολογίας ὠφέλεια.

Ἡ κατανάλωσις τοῦ πλούτου, ἤτοι ἡ χρῆσις τοῦ πλούτου πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν, εἶναι εἷς ἐκ

τῶν ἀπαραιτήτων ὅρων τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως. Πρὸς παραγωγὴν δὲ καὶ ἀπόκτησιν αὐτοῦ, ἡ Θεία πρόνοια ὑπήγαγε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἠθοποιὸν νόμον τοῦ «ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου» ἤτοι εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ προσπορίζεσθαι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα διὰ τῆς ἐργασίας.

Τῷ ὄντι, ἡ διὰ τῆς ἐργασίας παραγωγὴ τῶν ἀναγκαιούντων πρὸς διατροφὴν, συντήρησιν καὶ εὐζωΐαν ἡμῶν, εἶναι ἡ κυριωτάτη μέριμνα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνάγκη αὕτη κατίσχυσε τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀπαρεσκείας πρὸς τὰ ἐπίπονα ἔργα, καταστήσασα κοινὰς τὰς σωτηρίους ἕξεις τῆς τάξεως, τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς φιλεργίας, ὧν ἄνευ καταστρέφεται ἢ φθείρεται ὁ μετὰ πολλῶν κόπων καὶ ἀγώνων παραχθεὶς πλοῦτος.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ πλοῦτος εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, ἐὰν ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ πόθου πρὸς ἀπόκτησιν καὶ αὔξησιν αὐτοῦ, ὑφιστάμεθα μὲν καὶ τὰς μεγαλειτέρας στερήσεις, κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας, ἐκτιθέμεθα δὲ προθύμως εἰς τοὺς μεγαλειτέρους κινδύνους, ἡ ἐπιστήμη ἡ διδάσκουσα τοὺς ἐπιτηδειοτέρους τρόπους πρὸς ἀπόκτησιν μείζονος ποσοῦ πλούτου, δι' ἐλάσσονος πόνου καὶ θυσίας, χρῄζει ἀναντιῤῥήτως συντόνου σπουδῆς καὶ βαθείας μελέτης. Βεβαίως, ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας δὲν εἶναι ἐξ ἴσου πρὸς πάντας ἀναγκαία, ἀλλὰ πρὸς πάντας εἶναι ὠφέλιμος. Δι' αὐτῆς ἀποκαλύπτονται οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὸν οἰκονομικὸν βίον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξηγεῖται πῶς τὰ νεώτερα ἰδίως ἔθνη ἠδυνήθησαν συγχρόνως ἅπαντα νὰ προαγάγωσι καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν. Διὰ τῆς ὑγιοῦς οἰκονομικῆς θεωρίας, δυνάμεθα καὶ ὡς πολῖται καὶ ὡς δημοσιογράφοι καὶ ὡς δημόσιοι ἄνδρες, νὰ διακρίνωμεν τὴν φυσικὴν τῆς βιο-

μηχανίας διοργάνωσιν, ἀπὸ τῶν τεχνητῶν ἐκείνων μηχανισμῶν, οὓς νεώτεροί τινες φαντασιοκόποι ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν, πρὸς τὸν ἀγαθὸν ὡς ἐδόξαζον σκοπόν, τῆς κοινῆς εὐημερίας.

Δι' αὐτῆς, ἀνεσκευάσθη ἡ ψευδὴς δικαιοσία, καθ' ἣν ἡ κοινωνία δίκην ἀνήβου ἢ ἀνηλίκου, πρέπει ἀδιαλείπτως νὰ διατελῇ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν ἢ τὴν κηδεμονίαν τῆς ἐξουσίας καὶ ἀπεδείχθη ὅτι κύριον ἔργον τῆς κυβερνήσεως, εἶναι ἡ ἄρσις τῶν παρεμβαλλομένων προσκομμάτων εἰς τὴν ἐλευθέραν τῶν πολιτῶν προαγωγήν, οὐχὶ δὲ ἡ ἄσκοπος ἐπέμβασις αὐτῆς εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν, πρὸς διαῤῥύθμισιν δῆθεν αὐτῶν.

Σπουδάζοντες τὴν ἐπιστήμην ταύτην κατανοοῦμεν, ὅτι οἱ φίλεργοι καὶ βιομηχανικοὶ λαοί, δὲν προάγουσι μόνας τὰς ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι εὐγενέστερον καὶ τιμιώτερον ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Τοῦτο δέ, καθότι κατὰ γενικὸν κανόνα, οἱ ἐνδεεῖς, οἱ ἀδιαλείπτως ἀσχολούμενοι περὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου καὶ τὴν θεραπείαν τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν, δὲν δύνανται νὰ ἀσχοληθῶσι προσηκόντως περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων αὐτῶν· ὡς ἐκ τούτου δέ, καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἰδέαι καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀτελοῦς ταύτης καταστάσεως. Τοὐναντίον δέ, ἡ εὐπορία, ἡ εὐζωΐα καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀσχολεῖσθαι εἰς ἔργα εὐγενέστερα, ἐμποιοῦσιν ἡμῖν ἦθος καὶ νόησιν καὶ προάγουσιν ἡμᾶς εἰς ἐπιχειρήσεις ὑψηλοτέρας, εἰς ἔργα ἐλευθέρια· ὁ πλοῦτος λοιπὸν δὲν εἶναι ἀναγκαῖος μόνον διότι ἄνευ αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ συντηρηθῶμεν, ἀλλὰ καὶ διότι δι' αὐτοῦ προάγεται ὁ πολιτισμός, βελτιοῦνται τὰ πολιτεύματα, καλλιεργοῦνται αἱ

τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ ἔθνη ἀποκτῶσι τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἰσχύος καὶ δυνάμεως.

Τὰ ἔθνη τὰ προαγαγόντα τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς καλὰς τέχνας, ὑπῆρξαν συνάμα καὶ πλούσια. Διὰ τῆς ἐμπορίας, ἡ Βενετία ἀνέδυσεν ἐκ τῶν ὑδάτων. Δι'αὐτῆς πάλιν ἡ τελματώδης Ὁλλάνδα κατέστη τὸ παράδειγμα τῆς γονίμου ἐργασίας, κατορθώσασα νὰ περιστείλῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀτιθάσσου ὠκεανοῦ τὴν ἀχαλίνωτον βίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ γινόμενα ἐπιμαρτυροῦνται ὑπὸ τῆς ἱστορίας τῶν δύω βιομηχανικωτάτων καὶ κραταιοτάτων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Ἴσως τινὲς δὲν ἐκτιμῶσι προσηκόντως τὴν ὠφέλειαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐπισφαλοῦς σκέψεως, ὅτι ἕκαστος ἀσχολούμενος αὐθορμήτως εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἑαυτοῦ περιουσίας, φυσικῷ τῷ λόγῳ, συντείνει εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου.

Ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος, δέον οὐχ ἧττον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἡ διατυποῦσα τὸ σύνολον τῶν νόμων τῶν διεξηγούντων πῶς παράγεται, διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ ὁ πλοῦτος, εἶναι κοινωφελὴς ἐπιστήμη. Οἱ ἀξιοῦντες ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας εἶναι ἀνωφελής, καθότι ἕκαστος ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰδιωφελείας ὠθούμενος, προσπαθεῖ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ τῆς εὐζωΐας αὐτοῦ μέσα, δύνανται κατ'ἴσον λόγον, νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι καὶ ἡ σπουδὴ τῆς φυσιολογίας ἢ τῆς λογικῆς εἶναι περιττή, καθότι καὶ ἄνευ αὐτῶν τὸ γένος ἡμῶν συντηρεῖται καὶ πολλαπλασιάζεται καὶ ἕκαστος ἡμῶν συλλογίζεται καὶ σκέπτεται οὐδόλως ἐπιστάμενος τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς.

Ἀλλ'ἐξετάσωμεν κάλλιον τὸ ζήτημα τοῦτο, ἂν ἀληθῶς ἡ αὔξησις τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου, συνεπάγεται ἀεί-

ποτε τὴν αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ· ἂν ἡ αὔξησις τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου, δὲν γίνεται πολλάκις ἐπὶ βλάβῃ τῶν δημοσίων συμφερόντων.

Ἐάν τις χώρα περιπέσῃ εἰς τὴν δεσποτείαν ἀπανθρώπων κατακτητῶν καὶ φαῦλοι νόμοι ἢ θεσμοὶ διαιωνίσωσι τὴν ἀνισότητα τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων, ὁ ἰδιωτικὸς πλοῦτος δὲν συναυξάνει ἐκεῖσε μετὰ τῆς πενίας καὶ τῆς ἀμηχανίας τῶν πολλῶν; ἐὰν προσέτι εὐάριθμός τις ὀλιγαρχία κατεξουσιάσασα τῆς χώρας, ἐπιβάλῃ βαρεῖς μὲν τελωνιακοὺς δασμοὺς εἰς τοὺς ἔξωθεν εἰσαγομένους δημητριακοὺς καρπούς, ἐπὶ προδήλῳ βλάβῃ τῶν ἀκτημόνων, ἐλαφρὸν δὲ ἔγγειον φόρον, τὰ ὠφελήματα ὀλίγων τινῶν δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῆς καταθλίψεως τῶν πλειοτέρων; ὁσάκις δὲ χάριν ὀλίγων βιομηχάνων, αἱ κυβερνήσεις διακωλύωσι τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ξένων τεχνουργημάτων ἢ ἐπιβάλλωσιν ἐπ' αὐτῶν δασμοὺς τόσον ἐπαχθεῖς, ὥστε ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν καθίσταται ἀδύνατος, οἱ παραγωγοὶ δὲν ὠφελοῦνται κατὰ λόγον τῆς ζημίας τῶν ἀγοραστῶν;

Καὶ ὅ,τι λέγομεν περὶ ἰδιωτῶν, δυνάμεθα νὰ τὸ εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν διὰ τῆς κατακτήσεως ὑποδουλωθέντων ἐθνῶν. Ὅτε ἡ βία καὶ ἡ εἱμαρμένη διηύθυνον τὴν ἐνέργειαν τῶν λαῶν, ὁ πόλεμος, ὡς ἡ θηρευτικὴ ἦτο τὸ δραστηριώτερον χρηματιστικὸν ὄργανον. Ἀλλ' ὁ Λάκων ἦτο εἷς, οἱ Εἵλωτες ἦσαν πολλοί. Καὶ ὅτε ὁ εὐαγγελικὸς λόγος καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ κατέθραυσαν τὰ δεσμὰ τοῦ Εἵλωτος, ἡ δουλεία ὑπεχώρησεν εἰς τὴν δουλοπαροικίαν, ἀλλ' ὁ τεθωρακισμένος φεουδάρχης ἦτο εἷς, δουλοπάροικοι δὲ ἦσαν πολλοί· ναὶ μέν, ὁ χριστιανισμὸς ἐδάμασε τοὺς βαρβάρους τῆς ἄρκτου, ἀλλ' ἡ βάρβαρος φύσις μὴ δυναμένη νὰ ἐνστερνισθῇ τὸν λόγον, διὰ μα-

κροῦ χρόνου, ἐλάτρευσε τὸν φυσικὸν αὐτῆς θεόν, τὴν βίαν, πρὶν ἢ ἐπικαλεσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης, ὡς ὁ χυδαῖος ὁ κλίνων μὲν τὸ γόνυ ἐνώπιον γιγαντιαίων μνημείων, μὴ κατανοῶν δὲ οὔτε τὸ τεχνικὸν αὐτῶν κάλλος, οὔτε τὰς αἰτίας τὰς παραγαγούσας τὰ ἔργα, ἐκ τῆς θέας τῶν ὁποίων ἐκπλήττεται.

Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης προήχθη, ὁ χριστιανισμὸς ἁγιάσας τὸ πνεῦμα καὶ εὐαγγελισθεὶς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὕλης, ἔπρεπε τελος νὰ δώσῃ νέαν διεύθυνσιν εἰς τὴν ὑλικὴν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν δραστηριότητα, καὶ ἐκ τῆς ἐλλόγου τῶν ὑλικῶν δυνάμεων ἐνεργείας, προήχθησαν δραστηριώτερον αἱ εἰρηνικαὶ τέχναι, καὶ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἡ ὑγιὴς φιλοσοφία, καὶ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἀπεδείχθη, ὅτι ἐν μόνῃ τῇ κοινωνίᾳ τῶν συμφερόντων, ἐν μόνῳ τῷ γενικῷ συμφέροντι, περιέχεται ἀληθῶς καὶ τὸ ἰδιωτικόν.

Οὕτω σήμερον ἅπαντες εἰσὶ πεπεισμένοι, ὅτι οὔτε ἔθνος, οὔτε ὁ κατ' ἰδίαν ἄνθρωπος δικαιοῦται νὰ ἐκκαρπῶται τὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ὁμοίων αὐτῷ· ἅπαντες σήμερον ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἐθνῶν δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς βίας, ὡς ἐφρόνουν οἱ ἀρχαῖοι, ἢ ἐκ τῶν παραλόγων τελωνιακῶν ἐχθροπραξιῶν τῶν νεωτέρων, αἵτινες ἀπεμόνωνον τοὺς λαοὺς ἐν μέσῳ τῶν ἠλεκτρικῶν τοῦ πολιτισμοῦ σπινθήρων, ἀλλ' ὅτι αἱ φιλικαὶ καὶ ἐλεύθεραι σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, εἰσὶ τὰ δραστηριώτατα μέσα πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ πλούτου.

Τὸ σωτήριον δὲ τοῦτο πόρισμα ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων· ἐὰν ἡ εὐπορία μιᾶς κοινωνίας κατωρθοῦτο ἐπὶ βλάβῃ ἄλλης τινός, τὰ ἀγαθὰ τούτου τοῦ κόσμου ἤθελον εἶσθαι τὸ βραβεῖον τῆς ἰσχύος, κατὰ τὸ Δαρουΐ-

νιον δόγμα τῆς Struggle for life· καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἑτέρου τῶν ἐθνῶν ἤθελεν ἐπενέγκει τὸν ὄλεθρον τοῦ ἄλλου· ἐν ᾧ πρὸ τριῶν ἑκατονταετηρίδων, ἁπάντων τῶν λαῶν συνάμα ἡ ὑλικὴ κατάστασις ἐβελτιώθη, καὶ μάλιστα ἕνεκα τῆς συγκοινωνίας αὐτῶν, ἕνεκα τῆς ἀλληλουχίας τῶν συμφερόντων, βλέπομεν σήμερον τὰ ἔθνη νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μόνον αὐτῶν πράγματα, ἀλλὰ νὰ θεωρῶσι τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν ἑκάστου ἔθνους, ὡς μόριον συμπληρωτικὸν τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως καὶ τὴν διπλωματίαν νὰ συγκινῆται καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Ἰδοὺ εἰς πόσα λαμπρὰ πορίσματα χειραγωγεῖ ἡμᾶς ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας· εἰς τὴν διὰ πραγμάτων ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἰσόνομος ἐλευθερία, ἡ ἀγάπη, ἡ εἰρήνη, αἱ φιλικαὶ σχέσεις, δὲν ὑπαγορεύονται μόνον ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὑλικωτάτου ἡμῶν συμφέροντος.

Ἐν τούτοις, ἐν ᾧ ὁ πλοῦτος εἶναι τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, πρὸς συντήρησιν τῶν ἐθνῶν καὶ πρὸς τελείωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, ἡ ἐπιστήμη ἡ διεξηγοῦσα τοὺς νόμους καθ' οὓς ὁ πλοῦτος παράγεται, κυκλοφορεῖ καὶ διανέμεται, διὰ πολλοῦ χρόνου παρημελήθη μὴ ἀπαρτίσασα οὐσιῶδες τμῆμα τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Τὴν παράλειψιν ταύτην δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς διαφόρους αἰτίας, ὧν αἱ κυριώτεραί εἰσι, παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, ἡ δουλεία, παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις, ἡ ἐπικρατοῦσα ἀμάθεια, καθ' ὃν χρόνον τὰ Πανεπιστήμια τῆς νεωτέρας Εὐρώπης συνέταξαν τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

Τῷ ὄντι, οἱ μὲν Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἐκτός τινων ἐξαιρέσεων, ἐθεώρουν τὰ κυριώτατα ἔργα τῶν νῦν κατοίκων τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ἤτοι τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ὡς ἀνάξια ἑαυτῶν. Διὸ καὶ παρ' αὐτοῖς, ἡ αὔξησις τοῦ

ἐθνικοῦ πλούτου δὲν ἐπήγαζεν ἐκ μόνης τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς ὑπηρεσίας τῶν δούλων καὶ ἐκ τῆς διαρπαγῆς τῆς περιουσίας τῶν ὑποτελῶν ἐθνῶν. Ἄλλως δέ, τὸ κύριον ἔργον τῶν ἐλευθέρων δὲν ἦτο ὡς σήμερον, ἡ βιομηχανία, ἢ ἡ ἐξάσκησις βιομηχανικοῦ τινος ἐπιτηδεύματος, ἀλλ' αἱ πολιτικαὶ πράξεις καὶ κυρίως ὁ πόλεμος, ἤτοι τὸ στοιχεῖον τὸ ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὰς εἰρηνικὰς ἕξεις καὶ πρὸς τὴν βιομηχανίαν. Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ἢ ἔθετον τὸν πλοῦτον εἰς τὴν ὀλιγάρκειαν «Τὸ μὲν γὰρ ἐμόν, ἔφη ὁ Σωκράτης, πρὸς τὸν Κριτόβουλον, ἱκανόν ἐστιν ἐμοὶ παρέχειν τὰ ἐμοὶ ἀρκοῦντα· εἰς δὲ τὸ σὸν σχῆμα, ὃ σὺ περιβέβλησαι καὶ τὴν σὴν δόξαν, οὐδ' εἰ τρὶς ὅσα νῦν κέκτησαι προσγένωνταί σοι, οὐδ' ὡς ἂν ἱκανά μοι δοκεῖ εἶναί σοι» ἢ ἀπεδοκίμαζον τὰ ἐκ τοῦ πλούτου ἀγαθὰ ὡς ὑπεναντία πρὸς τὰς πολεμικὰς ἀρετάς, ὡς ἐκθηλύνοντα τὰς ψυχὰς καὶ λυμαινόμενα τὰ σώματα· τούτου δ' ἕνεκα, ἡ ἐπιστήμη τοῦ πλούτου δὲν ἀπήρτιζεν ὡς σήμερον, μέρος οὐσιῶδες τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Ὅτε δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐσυστήθησαν τὰ Πανεπιστήμια, ἐπειδὴ μόνος ὁ κλῆρος μετεῖχε τότε παιδείας, κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων αὐτοῦ, ἐκανονίσθη καὶ τὸ σύστημα τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας τῶν Πανεπιστημίων, περιελάμβανε μὲν τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ῥητορικήν, τὴν λογικὴν καὶ τὴν θεολογίαν καὶ τὸ δίκαιον, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν Πλουτολογίαν, καθότι ἡ βιοπὸριστικὴ ἐργασία ἦτο ὁ κλῆρος μόνων τῶν ὑποτελῶν καὶ κεκρατημένων λαῶν. Προσέτι δὲ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, αἱ σχέσεις τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα δὲν ἦσαν σχέσεις εἰρηνικαὶ ὡς σήμερον, πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἀμοιβαιό-

τητος τῶν ἐμποριχῶν συμφερόντων, ἀλλ' ὁ ἰσχυρώτερος χατεδυνάστευε τοῦ ἀσθενεστέρου καὶ ληστριχῶς ἐσφετερίζετο τὰ ἀλλότρια.

Τοιοῦτοι οἱ λόγοι, ὧν ἕνεκα ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας παρημελήθη παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις, ἄρτι μόνον ἀπαρτίσασα μέρος τῆς δημοσίας παιδεύσεως.

Τινὲς ἐπεχείρησαν νὰ ἀμφισβητήσωσι τὸ κῦρος τῶν πορισμάτων τῆς Πλουτολογίας,ἕνεκα τῆς περί τινα σπουδαῖα οἰκονομικὰ ζητήματα διαφωνίας τῶν διδασκάλων τῆς ἐπιστήμης, ὡς λ. χ. τὸ περὶ ἐγγείου προσόδου, περὶ ἐλευθερίας τῶν ἀλληλεθνῶν ἐμποριχῶν σχέσεων χ.τ.λ. καὶ μάλιστα εἷς τῶν διασημοτέρων νομοδιδασκάλων τῆς Γαλλίας ἐπεχείρησε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα τῆς Πλουτολογίας.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι οἱ ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως ἢ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν συστημάτων, τῶν διεξηγούντων τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα διστάζοντες περὶ τοῦ κύρους τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν τῆς Πλουτολογίας, δύνανται κατ' ἴσον λόγον νὰ ἀμφισβητήσωσι καὶ τὸ ἀκριβὲς τῶν πορισμάτων πάσης ἄλλης ἐπιστήμης· καθότι ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἱστορίας πασῶν ἐν γένει τῶν ἐπιστημῶν, πρὶν ἢ προσδιορισθῇ ἡ ἀσφαλεστέρα μέθοδος πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας,μυρία ἀνεφύησαν συστήματα διαφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα. Ἀλλὰ σήμερον δι' ἀκριβεστέρας καὶ εὐρυτέρας τῶν πραγμάτων ἐρεύνης, αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι ἐβασανίσθηαν ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐποχῇ, καὶ δι' ὃν λόγον οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὸ κῦρος τῶν θεωρημάτων τοῦ Νεύτωνος καὶ Λαπλακίου ἐμβλέπων εἰς τὰ συστήματα τοῦ Πτολεμαίου καὶ Καρτεσίου, οὕτω οὐδὲ περὶ τοῦ κύρους τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης τῶν Σμίθ,

Τυργότου, Σαίη, Ῥικάρδου, Μὶλλ καὶ Ῥόσση πρέπει νὰ διστάζῃ, ἀναλογιζόμενος τὰς διαφωνίας τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων, ἢ ἐμφιλοχωρῶν εἴς τινας πλάνας, αἵτινες καθ'ἑκάστην ἐξαφανίζονται ἐνώπιον τῆς φωτοβόλου λαμπάδος τῆς ἀκριβεστέρας φιλοσοφικῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος, ὅτι ἐπὶ πολλῶν εἰσέτι σπουδαίων ζητημάτων τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ὑπάρχουσι διαφωνίαι, ἐκ τούτου οὐδόλως ἀνατρέπεται ἡ ἐξῆς ἀλήθεια, ὅτι ἡ Πλουτολογία δικαιοῦται νὰ κατέχῃ μίαν τῶν ἐξοχωτέρων θέσεων ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, καθ' ὃ ἀποτελοῦσα σύνολόν τι συστηματικὸν καὶ ἐναρμόνιον νόμων ἰδιογενῶν καὶ κεκτημένη ἅπαντα τὰ προσόντα τὰ χορηγοῦντα αὐτῇ, τὸν ἰδιάζοντα τοῦτον τύπον καὶ χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης:

Τίνα δὲ εἰδικώτερον τὰ προσόντα ταῦτα;

Ἐν πρώτοις, ἡ Πλουτολογία στηρίζεται εἰς γινόμενα ἀναμφισβήτητα καὶ ἰδιογενῆ.

2ον. Τὰ γινόμενα αὐτῆς ἐξακριβοῦνται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ

3ον παράγονται κατά τινας νόμους γενικωτέρους εὐεξηγήτους.

Καὶ γινόμενα μὲν ἀναμφισβήτητά εἰσιν αἱ χρεῖαι ἡμῶν, ἡ διὰ τῆς ἐργασίας παραγωγή, αἱ ἀποταμιεύσεις, αἱ ἀνταλλαγαί. Τὰ γινόμενα δὲ ταῦτα εἰσὶν ἰδιογενῆ, καθόσον οὐδόλως συγχέονται μὲ τὰ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς γεωλογίας, τῆς φυσιολογίας ἢ τῆς ἠθικῆς κ.τ.λ.

2ον. Τὰ γινόμενα ταῦτα ἐξακριβοῦνται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως· ἐὰν δὲ ἐπί τινων ζητημάτων ὑπάρχωσιν εἰσέτι διαφωνίαι, αἱ διαφωνίαι αὗται καθ' ἑκάστην ἐλαττοῦνται καὶ ἅπαντες σχεδὸν συμφωνοῦσι περὶ

τῶν τρόπων, δι' ὧν αἱ παραγωγικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις προάγονται.

3ον. Τὰ γινόμενα ταῦτα παράγονται δυνάμει νόμων τινων γενικωτέρων, σταθερῶν καὶ ἀμετατρέπτων· ναὶ μὲν τὴν ὕπαρξιν τῶν νόμων τούτων ἀρνοῦνται θιασῶταί τινες τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Ἀλλὰ τίς δύναται εὐλόγως νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν περὶ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, ἢ τὸν περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων νόμον; τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι δυνάμει τῶν νόμων τούτων, οὐ μόνον διεξηγοῦμεν τὰ νῦν συμβαίνοντα, ἀλλὰ καὶ προγινώσκομεν τὰ ἐσσόμενα; Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ἡ Πλουτολογία οὖσα ἡ συστηματικὴ συναρμολογία τῶν πλουτολογικῶν νόμων, ἤτοι τῶν γενικωτέρων γινομένων δι' ὧν διεξηγοῦνται τὰ κατὰ μέρος γινόμενα, κέκτηται ἀναντιῤῥήτως, τὰ προσόντα τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλ' ἐῤῥέθη, ὅτι ἡ ἀξία ἥτις εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς Πλουτολογίας καὶ μία ἐκ τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων τοῦ πλούτου, οὖσα εὐμετάβλητος, καθίστησι καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης ἀμφίβολα καὶ ἐπισφαλῆ.

Ἀλλὰ μήπως καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τὸ φῶς, ἡ θέρμη, ὁ ἠλεκτρισμὸς δὲν ὑπόκεινται εἰς τοιαύτας ἀλλοιώσεις;

Καὶ διότι τὰ στοιχεῖα ταῦτά εἰσιν εὐαλλοίωτα καὶ εὐμετάβλητα, δυνάμεθα εὐλόγως ν' ἀρνηθῶμεν τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν φυσικήν, τὴν χημείαν κ.τ.λ.; βεβαίως ὄχι· ὁμολογῶ ὅτι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ θεμελιοῦνται αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀρχαί, πρέπει νὰ ἦναι στερεὸν καὶ ἑδραῖον. Ἀλλὰ διότι αἱ ἀξίαι μεταβάλλονται, δὲν ἕπεται ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὐτῶν εἰσι τύχαιαι καὶ ἀκανόνιστοι. Τοὐναντίον μάλιστα, ἡ ἐπιστήμη ἀποδεικνύει, ὅτι αὗται ὑπάγονται εἰς νόμους σταθεροὺς καὶ ἀμετατρέπτους, διεξηγοῦντας ἑκάστοτε τὰ οἰ-

χονομικὰ ταῦτα φαινόμενα, ἤτοι τὰς περὶ τὰς ἀξίας ἀλλοιώσεις.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα, δέον νὰ ὑπενθυμίσω καὶ ἑτέραν τινὰ πλάνην τῶν ἀμφισβητούτων τὸ κῦρος τῶν ἀξιωμάτων τῆς Πλουτολογίας, πηγάζουσαν ἐκ τῆς ὑποδειχθείσης ἤδη οὐσιώδους διαφορᾶς μεταξὺ φυσικῶν καὶ ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Τῶν μὲν πρώτων, ἤτοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὰ ἀξιώματα, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀείποτε πραγματοῦνται. Τῶν δευτέρων δὲ ἡ πραγματοποίησις ἢ ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις, δὲν διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως· τούτου ἕνεκα, τὰ ἀξιώματα αὐτῶν οὐχὶ πάντοτε, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον, διαδηλοῦνται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

Λ. χ. ὁ νόμος ὅτι αἱ διανυόμεναι ἀποστάσεις ὑπὸ σώματος ἀκωλύτως καταπίπτοντος εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, ὡς τὰ τετράγωνα τῶν δαπανωμένων χρόνων, ἢ ὅτι πάντα τὰ σώματα ἐν τῷ κενῷ καταπίπτουσιν ἰσοταχῶς, ἢ ὅτι τὰ ῥευστὰ τείνουσιν εἰς ἰσοσταθμίαν, ἀείποτε πραγματοποιεῖται, δοθείσης τοιαύτης περιπτώσεως. Ὡσαύτως δέ, καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι οἱ ὁμώνυμοι ἠλεκτρισμοὶ ἀπωθοῦνται, ἢ ὅτι ἡ σελήνη δὲν εἶναι αὐτόφωτος, ἀλλὰ δεχομένη παρὰ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, δεικνύει πρὸς ἡμᾶς τὸ πεφωτισμένον αὐτῆς μέρος, φαινομένη κατὰ τὸ διάστημα τῆς μηνιαίας αὐτῆς περιόδου περὶ τὴν γῆν, ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, ἃς καλοῦμεν φάσεις τῆς σελήνης, ἡ ἀλήθεια αὕτη λέγω, βεβαιοῦται δωδεκάκις τοῦ ἔτους. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ ὅτι ἕκαστος προσπαθεῖ διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ν' ἀποκτήσῃ πλοῦτον ἢ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸν ἤδη ἀποκτηθέντα, ἂν καὶ ἀληθεύῃ ὡς

ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πιθανὸν ὅμως νὰ μὴ ἐφαρμόζηται εἰς εἰδικάς τινας περιστάσεις. Ὡσαύτως δὲ ἡ πρότασις καθ' ἣν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ, ἐκτιμᾷ κάλλιον τὰ ἑαυτῷ συμφέροντα, ἢ ὁμάς τις ἀνθρώπων, ἢ ἓν μόνον πρόσωπον προκαθήμενον τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἑπομένως εἶναι ἄτοπον νὰ δεσμεύηται ἡ ἐλευθέρα ἡμῶν ἐνέργεια, ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος δῆθεν ἡμῶν αὐτῶν, τὸ θεώρημα λέγω τοῦτο, ἐξαγόμενον ἐκ τῆς πείρας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθεύει κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἐν ᾧ οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὴν κίνησιν τῶν πλανητῶν ἀεί-ποτε ἐπαληθεύουσιν.

Ἀλλ' αὕτη ἡ διαφορά, ἐπαναλέγω, πηγάζει ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ οὐδόλως δύναται νὰ κλονήσῃ τὸ κῦρος τῶν γενικωτέρων αὐτῆς πορισμάτων.

Ἀληθὲς ὅτι οἱ ὑλισταὶ ἀρνοῦνται τὸ διακριτικὸν τῆς ἀνθρωπότητος προτέρημα, τὸ αὐτεξούσιον, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ θέλησις ὑπείκει ἀείποτε εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἰσχυροτέρου λόγου «déterminisme»· ἀλλὰ τί ἄλλο ἐστὶ τὸ αὐτεξούσιον, ἡ ἐλευθερία, ἢ ἡ λογικὴ ἡμῶν ἐνέργεια, ἢ ἡ ἐπικράτησις τῆς ἑτέρας δύω ἀντιθέτων ῥοπῶν; Τούτου ἕνεκα, ὁ λόγος ὁ πείθων τὸν Σωκράτην λ.χ.ὅπως μὴ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου, δὲν ἴσχυσε ν' ἀναστείλῃ τὴν ἀπὸ τῆς φυλακῆς ἀπόδρασιν τοῦ περιβοήτου Στρατάρχου τῆς Γαλλίας, Bazaine.

Ὁ οἰκονομολόγος εἴπομεν, ἀσχολεῖται περὶ τὰς πλουτολογικὰς ἐνεργείας καὶ δυνάμεις τῆς ὅλης κοινωνίας, ἐκθέτων συνάμα τοὺς γενικωτέρους νόμους τοὺς διεξηγοῦντας τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν γινομένων· ἀντικείμενον λοιπὸν τῆς θεωρίας αὐτοῦ δὲν εἶναι πρόσωπα ἢ πολιτεῖαι συγκεκριμέναι, οὐδ' ἐπαγγέλλεται νὰ ἐκθέσῃ πῶς ηὐξήθη ὁ πλοῦτος ἰδιωτῶν ἢ οἰκογενειῶν, ἐκτὸς ἂν τὸ

γεγονὸς τοῦτο ἔσχεν ἐπιῤῥοήν τινα ἐπὶ τῶν γενικῶν τῆς κοινωνίας πραγμάτων.

Ὡσαύτως δέ, ὁ οἰκονομολόγος δὲν κέκληται νὰ προτείνῃ συστήματα τείνοντα πρὸς αὔξησιν τοῦ πλούτου μιᾶς ἢ πολλῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ἀλλὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὰς πηγὰς τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς γενικῆς τῶν ἀνθρώπων εὐημερίας καὶ νὰ καταδείξῃ τὰ μέσα, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ γονιμοποιήσωμεν τὰς πηγὰς ταύτας. Πολλάκις τὸ κῦρος τῶν ἀναμφισβητοτέρων ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῶν καλουμένων πρακτικῶν ἀνδρῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι αἱ γενικαὶ αὐτῆς ἀρχαὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὡς λέγουσι, καταψεύδονται· ἡ δοξασία αὕτη πηγάζει ἐκ τῆς ἀτελοῦς γνώσεως τῆς φύσεως τῆς ἐπιστήμης. Τῷ ὄντι, διότι ἔθνη τινὰ λ.χ. ἐξασκοῦντα μονοπωλίας ἐπλούτησαν, ὡς πολλοὶ ἰδιῶται δύνανται νὰ πλουτήσωσιν ἐκ κλοπῶν, ληστειῶν ἢ ὑπεξαιρέσεων, πρέπει ὡς ἐκ τούτου νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος πλουτεῖ καὶ ἀκμάζει διὰ τοιούτων μέσων; Ἂν ἕκαστος ἡμῶν ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ πλούτου διὰ τῆς ἐργασίας, ἐπεχείρει νὰ πλουτήσῃ διὰ μέσων ἁπλουστέρων καὶ συνοπτικωτέρων, μεταφέρων τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ γείτονος αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης μετατοπίσεως τοῦ πλούτου, ἡ πολιτεία δὲν ἤθελε καὶ ὑλικῶς ζημιωθῆ μᾶλλον ἢ ὠφεληθῆ, ἕνεκα τῆς φθορᾶς εἰς ἣν ὑπόκεινται τὰ κινητὰ ἀκαταπαύστως μετατοπιζόμενα;

Ἡ Πλουτολογία ἄρα ἀσχολεῖται περὶ γεγονότα ἀφορῶντα πρὸς τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα καὶ ὁ οἰκονομολόγος δὲν κέκληται νὰ διεξηγήσῃ, ἂν διὰ τῶν μονοπωλιῶν δύνανται νὰ πλουτήσωσιν εἷς ἢ πολλοὶ ἰδιῶται, ἀλλ' ἐὰν διὰ τῶν μονοπωλιῶν, δύναται νὰ πλουτήσῃ τὸ σύνολον

τῆς κοινωνίας. Τοῦ ζητήματος τούτου ἐπιλαμβανομένη ἡ ἐπιστήμη, ἀποφαίνεται, ὅτι τὰ μονοπώλια καὶ τὸ περιοριστικὸν ἐν γένει σύστημα, ἂν καὶ πλουτίζωσι πολλάκις ἰδιώτας, ἢ ὁμάδας τινάς, συνεπάγονται ἀναγκαίως τὴν ἐλάττωσιν τοῦ καθολικοῦ πλούτου, πρὸς αὔξησιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ τείνῃ ἡ οἰκονομικὴ νομοθεσία. Ὥστε τὰ γενικὰ τῆς ἐπιστήμης γινόμενα ἢ θεωρήματα οὐδόλως ἀνατρέπονται ἔκ τινων μερικῶν γεγονότων, ἅτινα ἐπικαλοῦνται οἱ πρακτικοὶ λεγόμενοι ἄνδρες, ὡς δὲν ἀνατρέπεται καὶ ὁ νόμος τῆς ἕλξεως ἢ τῆς βαρύτητος, διότι βλέπομεν σῶμά τι ἐλαφρὸν ἱπτάμενον εἰς τὸν ἀέρα.

Ἀλλὰ καίτοι ὀφείλοντες νὰ μὴ ἀποκρούσωμεν ἀρχήν τινα οἰκονομικὴν ἕνεκα τῆς φαινομένης ἀντιφάσεως αὐτῆς πρός τινα γεγονότα, ὧν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τοὺς εἰδικοὺς λόγους, οἷον τὴν ἐν ἐποχῇ διοικητικῶν καταπιέσεων καὶ ὀλεθρίας κακονομίας, ἀνακηρυχθεῖσαν ἀρχὴν τοῦ «laissez faire, laissaiz aller», δέον νὰ μὴ παραδεχώμεθα ὡς ἀρχὰς ἀναμφισβητήτους, ἄλλας παρὰ τὰς ἐξαγομένας ἐξ εὐρυτάτης καὶ ἀκριβοῦς ἐπαγωγῆς· ὅπως λοιπὸν ὁ οἰκονομολόγος ἀνακαλύψῃ τοὺς διέποντας νόμους τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, δέον ὁπωσοῦν νὰ εὐρύνῃ τὸ στάδιον τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ, σπουδάζων αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῶν τεχνῶν, τῆς ἐμπορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ· τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν περιηγητῶν· τὰ νομοθετικὰ ἔργα καὶ πᾶν ὅ,τι χρησιμεύει πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν ἐπιταχύνεται ἢ ἀναστέλλεται ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας.

Διὰ τοιούτων ἐρευνῶν διατρανοῦνται αἱ πραγματικαὶ αἰτίαι τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ τῆς πενίας καὶ παρακμῆς τῶν ἐθνῶν καὶ δύναταί τις νὰ συλλάβῃ

καὶ ἐφαρμόσῃ σύστημα διοικήσεως ἐπιτήδειον πρὸς προαγωγὴν τῆς κοινωνίας.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ Η ΠΕΡΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν κυριωτάτων ὅρων τῆς ἐπιστήμης.

—

Ὁ Ἀριστοτέλης (1) ἀποφαίνεται ὅτι «χρηματιστικὴ ἐστι ποιητικὴ πλούτου καὶ χρημάτων· ὅτι δὲ οὐχ ἡ αὐτὴ τῇ οἰκονομικῇ ἡ χρηματιστικὴ δῆλον, τῆς μὲν γὰρ χρηματιστικῆς τὸ πορίσασθαι, τῆς δὲ τὸ χρήσασθαι». Ὡσαύτως δὲ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ, λέγει ὅτι «οἰκονόμου ἀγαθοῦ ἐστι εὖ οἰκεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον». Ὥστε ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Ἀριστοτέλους ἐξάγεται ὅτι αἱ λέξεις «πολιτικὴ οἰκονομία» (2), δι' ὧν

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'. τῶν Πολιτικῶν.

(2) Λέξεις ἑλληνικαὶ διάφορον ἔχουσαι σημασίαν, τῆς κοινῶς ἀποδιδομένης αὐταῖς ὑπὸ τῶν ἀλλοδαπῶν. Οἱ ἐπιστήμονες τῆς Εὐρώπης ἐπλούτισαν τὸ ἐπιστημονικὸν λεξικὸν αὐτῶν δι' ἑλληνικῶν λέξεων, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ υἱοθετῶμεν τὰς ἑλληνικὰς ταύτας λέξεις, κατὰ τὴν παρεφθαρμένην ἔννοιαν ἣν οὗτοι ἀπέδωκαν εἰς αὐτάς.

χαρακτηρίζεται σήμερον ἡ Πλουτολογία, εἰσὶ κατὰ πάντα ἀκατάλληλοι· διότι α'. μὲν τῆς «οἰκονομικῆς» κύριον ἔργον ἐστὶ τὸ χρήσασθαι, τὸ εὖ διοικεῖν τὸν οἶκον, οὐχὶ δὲ τὸ «πορίσασθαι»· β'. δὲ διότι ἐκ τῆς λέξεως «πολιτικὴ» δύναταί τις ἀτόπως νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ, πρόκειται ἰδίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον, περὶ τῶν πλουτολογικῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων τῆς πολιτείας, οὐχὶ δὲ τῆς κοινωνίας. Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, παρεδέχθην ὡς καταλληλοτέρας τὰς λέξεις «κοινωνικὴ Πλουτολογία», δι' ὧν ἐμφαίνεται τό τε ἀντικείμενον (1) καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐπιστήμης (2).

Ἐφαπτόμενοι τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας, δέον νὰ ὁρίσωμεν πρὸ πάντων τὴν λέξιν «πλοῦτον»· καθότι ὥσπερ οἱ τὴν νομικὴν σπουδάζοντες, ὀφείλουσι πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ ἔχωσιν ἀκριβῆ ἔννοιαν περὶ νόμου καὶ περὶ δικαίου, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπιχειροῦντες νὰ ἐκθέσωμεν τίνες αἱ πλουτολογικαὶ τῆς κοινωνίας ἐνέργειαι καὶ οἱ νόμοι καὶ αἱ ἀρχαὶ δι' ὧν διεξηγοῦνται τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα, ὀφείλομεν πρὸ πάσης ἄλλης ἐρεύνης, νὰ ἀκριβολογήσωμεν τοὺς ὅρους «πλοῦτον» καὶ «παραγωγὴν», ὧν ἀδιαλείπτως ποιούμεθα χρῆσιν.

(1) Κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον λέγομεν Ὀρυκτολογία, Ψυχολογία, Μετεωρολογία καὶ Ἀστρολογία εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς σημασίαν.

(2) Ὁ Βοίκχιος καὶ ὁ Dureau de la Malle ἐπέγραψαν τὰ συγγράμματα αὐτῶν «Πολιτικὴ Οἰκονομία» Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων καὶ εὐλόγως· καθότι ἐν αὐτοῖς πρόκειται περὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας πολιτείας ὡρισμένης· ἐν ᾧ ἡ Πλουτολογία καὶ αἱ γενικώτεραι ἀρχαὶ αὐτῆς, εἰσὶ τὸ πόρισμα πλουτολογικῶν γινομένων παραγομένων ἐν τοῖς κόλποις πάσης κοινωνίας ἀνθρώπων. Διὸ καὶ ὠνόμασα αὐτὴν «Κοινωνικὴν Πλουτολογίαν» ἐπιφυλάξας τὰς λέξεις «Πολιτικὴν Πλουτολογίαν» διὰ τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἀσχολούμενον περὶ τὴν πλουτολογικὴν λειτουργίαν τῆς Πολιτείας.

Προβῶμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν δύω οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων τοῦ πλούτου, τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἀξίας.

§ 1. *Περὶ χρησιμότητος καὶ ἀξίας.*

Τὰ λόγου καὶ ἐλευθερίας εὐμοιροῦντα πλάσματα, συναισθανόμεθα χρείας ποικίλας, ἃς ἡ χεὶρ τοῦ δημιουργοῦ ἐνέσταξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπιληφθῶσι τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, καὶ διερευνῶντα τὰ προσόντα καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτῶν, νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐν αὐτοῖς περιεχομένης χρησιμότητος.

Διὰ τῆς λέξεως λοιπὸν χ ρ η σ ι μ ό τ η τ ο ς ἐκφράζομεν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἰδιαιτέραν τῶν πραγμάτων σχέσιν.

Ὅπως δὲ θεωρηθῇ παρ' ἡμῶν ἀντικείμενόν τι ὡς χρήσιμον, ἀπαιτεῖται α'. νὰ ἔχωμεν τὴν συναίσθησιν χρείας ἢ πόθου τινός· β'. νὰ ὑπάρχῃ πρᾶγμα δυνάμενον νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν καὶ γ'. νὰ συσχετίσωμεν διὰ τοῦ πνεύματος τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὑποκείμενον.

Ὥστε καθόσον συναισθανόμεθα νέας ἀείποτε χρείας, νέους πόθους, καὶ σπουδάζομεν κάλλιον τὴν φύσιν τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς πραγμάτων, ἀνακαλύπτομεν ἐν αὐτοῖς ἰδιότητας πρότερον ἀγνώστους καὶ καταλαμβάνομεν καὶ μεταχειριζόμεθα αὐτὰ πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ὀρέξεων.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον, προϋποθέντες χρείας τινὰς ἐν ἡμῖν ἀναμφισβητήτους, ἐξηγήσαμεν τὸν ὅρον χρησιμότητα, οὕτω θέλομεν ὑποθέσει καὶ κοινωνίαν καὶ κτήσεις, ἵνα συλλάβωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐμμέσου τῶν πραγμάτων χρησιμότητος, ἤτοι τῆς ἀ ξ ί α ς, δι' ἧς ἐμφαίνομεν τὴν ἀνταλλακτικὴν τῶν πραγμάτων δύναμιν, τὴν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ σχέσιν δύω χρησιμοτήτων. Τῷ ὄντι, ἐν ὅσῳ ἐθεωροῦμεν τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα σχετικῶς πρὸ-

ἡμᾶς, ἀνεγνωρίζομεν ἐν αὐτοῖς ἰδιότητας ὠφελίμους, καὶ ἐλέγομεν ὅτι τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς εἰσι χρήσιμα, περιβέβληνται χρησιμότητα. Ἀλλ' ὅτε διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν κατελάβομεν καὶ ἀπεκτήσαμεν τὰ χρήσιμα, ἢ περιήψαμεν εἰς τὰ πράγματα χρησιμότητα ἧς δὲν μετεῖχον πρότερον, τὰ πράγματα ταῦτα τὰ ἐμπόνως ἀποκτηθέντα, ἢ τὰ διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν περιβληθέντα τὴν χρησιμότητα, ὑπάρχοντα δὲ ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ποσῷ περιωρισμένα, προσέλαβον ἀξίαν ἢ ἔμμεσον χρησιμότητα, ἤτοι τὴν ἰδιότητα τοῦ νὰ προσπορίζωσιν ἡμῖν ἀπαλλοτριούμενα, ἕτερά τινα ἀντικείμενα. Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀξίας εἶναι τὸ παραγόμενον τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὁ Ῥοβινσὼν ἐκέκτητο μὲν χρήσιμά τινα πράγματα ἐν τῇ ἀπομονώσει αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταῦτα δυνάμει μόνον, περιεῖχον τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν· ἡ ἀξία λοιπὸν εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς κοινωνικότητος. Οἱ γεννητικοὶ λόγοι αὐτῆς εἰσίν, ἡ ἔμπονος ἀπόκτησις ἢ δημιουργία πραγμάτων χρησίμων καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ ποσοῦ αὐτῶν, ὡς ἐκ τοῦ ἀπαιτουμένου πόνου πρὸς παραγωγήν, ἐπεξεργασίαν ἢ κατάρτισιν αὐτῶν.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐὰν ὑπάρχωσιν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ πράγματα ἀφ' ἑτυτῶν χρήσιμα, μὴ παραχθέντα μὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ποσοῦ δὲ ὡρισμένου, οὐχ ἧττον καὶ ταῦτα περιβέβληνται ἀξίαν, ἕνεκα τῆς χρησιμότητος καὶ τοῦ περιορισμοῦ αὐτῶν. Τοιαῦται δὲ αἱ γαῖαι, διάφορα ὀρυκτά, τὰ ῥέοντα ὕδατα, προνομιοῦχοί τινες θέσεις, ἤτοι ἀντικείμενα ἅτινα μὴ ἐμπόνως παραχθέντα, δὲν ὑπάρχουσι μὲν ἠθικῶς περιωρισμένα, ἀλλ' ὑπάρχουσι φυσικῶς περιωρισμένα, καθ' ὃ μὴ δεκτικὰ αὐξήσεως ἢ μείζονος ἐπεκτάσεως· χρησιμότης λοιπὸν καὶ περιορισμὸς

ἠθικὸς ἢ φυσικὸς τῶν περιβεβλημένων τὴν ἰδιότητα ταύτην πραγμάτων, ἰδοὺ οἱ γεννητικοὶ λόγοι πάσης ἀξίας· ὥστε ὅπως ἀντικείμενόν τι περιέχῃ ἀξίαν, ἀπαιτεῖται 1ον νὰ ἦναι χρήσιμον, καθόσον τὰ ἄχρηστα εἰσὶ καὶ ἀνάξια· 2ον δεκτικὸν κτήσεως καὶ 3ον ἀπαλλοτριώσιμον.

Μετὰ τὰ προειρημένα, δυνάμεθα εὐκόλως νὰ διακρίνωμεν τὴν ἁπλῆν χρησιμότητα ἀπὸ τῆς ἀξίας· ἡ ἀξία προϋποθέτει τὴν χρησιμότητα, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ χρησιμότης τὴν ἀξίαν· ὑπάρχουσι πράγματα χρήσιμα μέν, οἷον τὸ φῶς, ἢ ἡ θέρμη τοῦ ἡλίου, ἣν ἐπεζήτει ὁ Διογένης παρακαλῶν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἀποστῇ τοῦ ἡλίου, ἄμοιρα δὲ ἀξίας, καθότι δὲν παρήχθησαν ἐμπόνως, οὐδὲ δεκτικά εἰσι κτήσεως καὶ περιορισμοῦ· ἀδύνατον δὲ νὰ ὑπάρχωσι πράγματα ἔχοντα μὲν ἀξίαν, οὐχὶ δὲ χρησιμότητα· καθότι τίς ἀποφασίζει νὰ ἀποκτήσῃ διά τινος θυσίας πράγματα ἄχρηστα; ἡ ἀξία λοιπὸν προϋποθέτει, 1ον τὴν χρησιμότητα, 2ον ἡ ἀξία προϋποθέτει τὴν κτῆσιν καὶ τὸν περιορισμόν, καθότι πρᾶγμα κοινὸν οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

Τελευταῖον εἴπομεν, ὅτι ὅπως ἀντικείμενόν τι καταστῇ ἄξιον, δέον νὰ ᾖ ἀπαλλοτριώσιμον· τοιούτῳ τρόπῳ, αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν, οὐδὲν τιμολόγιον· καθότι συμφυεῖς τῷ προσώπῳ, δὲν εἶναι ἀπαλλοτριώσιμοι· τὸ ἐκ τῆς χρήσεως ὅμως τῶν δυνάμεων τούτων παραγόμενον, ἔχει ἀξίαν καθὸ ἀπαλλοτριώσιμον (1).

(1) Πολλάκις ἐρρέθη, ὅτι ἡ χρησιμότης καὶ ἡ ἀξία δὲν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας τὸν αὐτὸν λόγον· λ. χ. τὸ ὕδωρ, ἢ ὁ σῖτος εἰσὶ μὲν πράγματα χρησιμώτατα, ἀλλὰ μικρὰν ἔχουσιν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν, ἐν ᾧ ὁ ἀδάμας μικρὰν μὲν ἔχει χρησιμότητα, μεγάλην δὲ ἀξίαν· παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἀδάμαντος πηγάζει οὐ μόνον ἐκ τῆς σπάνεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἀποκτήσεώς του· καὶ ἀληθῶς μόνη ἡ σπάνις

Ἡ διάκρισις αὕτη περὶ τῆς διττῆς τῶν πραγμάτων χρήσεως, ἣν παρεδέχθη ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἅπαντες δὲ οἱ μετὰ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ συγγραφεῖς παρεδέχθησαν αὐτήν. Ἰδοὺ τὶ ἀπεφήνατο περὶ τούτου ὁ Ἀριστοτέλης· «ἑκάστου γὰρ κτήματος διττὴ ἡ χρῆσις ἐστίν. Ἀμφότεραι δὲ καθ' αὐτὸ μέν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως καθ' αὐτό· ἀλλ' ἡ μὲν οἰκεία, ἡ δ' οὐχ οἰκεία τοῦ πράγματος· οἷον ὑποδήματος ἥ τε ὑπόδεσις καὶ ἡ μεταβλητική, ἀμφότεραι γὰρ ὑποδήματος χρήσεις. Καὶ γὰρ ὁ ἀλλαττόμενος τῷ δεομένῳ ὑποδήματος, ἀντὶ νομίσματος, ἢ τροφῆς, χρῆται τῷ ὑποδήματι, ἢ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν χρῆσιν, οὐ γὰρ ἀλλαγῆς ἕνεκεν γέγονε. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτημάτων» (1).

Κατὰ δὲ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ ἡ λέξις «ἀξία» ἔχει διττὴν σημασίαν. Δι' αὐτῆς ἐκφράζομεν ἢ τὴν ἄμεσον χρησιμότητά τινος πράγματος, ἢ τὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς τὸ προσπορίζειν ἡμῖν ἕτερά τινα ἀντ' αὐτοῦ ἀντικείμενα· ἡ μὲν πρώτη ὀνομάζεται ἀξία ἢ χρησιμότης, ἡ δὲ ἀνταλλακτικὴ ἀξία (2).

Τὴν αὐτὴν δὲ διάκρισιν παραδεχθέντες καὶ ἕτεροι συγγραφεῖς, τὴν μὲν οἰκείαν χρῆσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὠνόμασαν ἀπόλυτον ἀξίαν, τὴν δὲ μὴ οἰκείαν τοῦ πράγματος, σχετικὴν ὁ (Σισμόνδης). Ἕτεροι δὲ τὴν μὲν πρώτην ὠνόμασαν ἄμεσον ἀξίαν, τὴν δὲ δευτέραν ἔμμεσον ὁ (Στόρ-

δὲν εἶναι ἡ περιποιοῦσα αὐτῷ ἀξίαν· καθότι ζωγράφου ἀδεξίου ἔργα καίτοι σπάνια, ἐλαχίστην ἔχουσιν ἀξίαν, ἐν ᾧ τὰ ἔργα τοῦ Ῥαφαήλου, τοῦ Ῥουβὲνς ἢ τοῦ Μουρίλλου μεγίστην ἀπολαμβάνουσιν ἀξίαν, καθὸ οὐ μόνον σπάνια, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιζήτητα.

(1) Πολ. Ἀριστοτέλ. Βιβλ. Α'. Κεφ. γ § 11.

(2) Βιβλ. Α'. Κεφ. 4 Σμὶθ περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν.

χιος). Ὁ δὲ Σαίης τὴν μὲν ὀνομάζει χρησιμότητα, τὴν δὲ ἀξίαν (1).

Ἀλλ' ἡ χρησιμότης, ἤτοι ἡ ἰδιότης, ἣν ἔχουσι τὰ πράγματα τοῦ θεραπεύειν τὰς χρείας ἡμῶν, ἔγκειται μονίμως ἐν αὐτοῖς; εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ αὐτή; εἶναι δεκτικὴ καταμετρήσεως ἀκριβοῦς, ἢ μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν, ὡς ἡ ἔκτασις, ἡ βαρύτης, ἢ ἑτέρα τις φυσικὴ ἰδιότης τῶν σωμάτων; ὄχι· καθότι ἡ σχετικὴ αὕτη χρησιμότης μεταβάλλεται κατὰ τὰς χρείας καὶ τὰς ἕξεις ἡμῶν, κατὰ τὰ κλίματα, ἢ τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν κατάστασιν, καὶ εἶναι ἰδιότης ἐπίκτητος μᾶλλον ἢ ἔμφυτος τῶν πραγμάτων.

Ἂν ἡ χρησιμότης ἦτο ἔμφυτος εἰς τὰ πράγματα, τὰ πράγματα ἤθελον ἀείποτε καὶ παντοῦ τὴν διατηρεῖ, ὡς καὶ τὰ σώματα διατηροῦσι παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν βαρύτητα καὶ τὴν ἔκτασιν· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ χρεῖαι ἡμῶν εἰσὶν εὐμετάβλητοι, ἡ χρησιμότης αὐτῶν ἀκαταπαύστως μεταβάλλεται. Π. χ. αἱ πρώτισται χρεῖαι τῶν κατοίκων τῶν κατεψυγμένων χωρῶν εἰσιν αἱ περικαλύπτουσαι αὐτοὺς δοραὶ καὶ ἡ ἐκ σαρκικῶν οὐσιῶν τροφή· ἐν ᾧ οἱ νότιοι λαοὶ δὲν ἔχουσι χρείαν τοιούτων προφυλάξεων καὶ ἡ τροφή των συνίσταται κυρίως εἰς φυτικὰς οὐσίας. Αἱ θερμάστραι, ἀναγκαῖαι ἐν Σουηδίᾳ, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν ἐν Ἀφρικῇ. Αἱ καλαὶ τέχναι διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν ὁποίων προτιθέμεθα νὰ θεραπεύσωμεν ψυχικὰς μᾶλλον ἢ σωματικὰς ἀνάγκας, εἰσὶν ἄγνωστοι εἰς λαοὺς ἀπολιτίστους. Ὡσαύτως δὲ οἱ Τάρταροι, οἱ Ἄραβες, οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀφρικῆς, οὐδεμίαν ἀποδίδουσιν ἀξίαν εἰς τὰ βιβλία,

(1) Σαίη Τόμ. Α. Σελ. 4 § 3 τῆς 5ης ἐκδόσ. τῆς Πραγμ. τῆς Πολιτ. Οἰκον. καὶ Κατηχ. σελ. 4.

ἐνῷ δι' ἅπαντας τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, τὰ ἐκπαιδευτικὰ μέσα καὶ καταστήματα εἰσὶ τῆς πρώτης ἀνάγκης, καθότι τὸ μέλλον, ἡ ἐλπὶς ἑκάστου ἔθνους, εἶναι αἱ ἰδέαι δι' ὧν ἐκπαιδεύεται ἡ νεολαία καὶ τὰ ἤθη τὰ ὁποῖα προσλαμβάνουσιν οἱ παῖδες ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἡ χρησιμότης δὲν εἶναι φυσικὴ ἰδιότης τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μεταβάλλεται κατὰ τὰς χρείας, τὰ κλίματα, τοὺς χρόνους καὶ τοὺς πολιτισμούς. Ἑπομένως ὅ,τι ἐν ὡρισμένῃ τινὶ χώρᾳ ἦτο χρήσιμον πρό τινων ἐτῶν, πιθανὸν νὰ στερηθῇ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ· ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅτι διὰ πολλοῦ χρόνου ἐθεωρεῖτο ὡς ἄχρηστον, ἀπεδείχθη ὠφέλιμον, ἕνεκα τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς χημείας καὶ διότι ἡ χρεία αὐτοῦ ἐγένετο ἔκτοτε ἐπαισθητή.

Ἄραψ τις λῃστεύσας συνοδίαν ὁδοιπόρων ἐγένετο κύριος κιβωτίου μαργαριτῶν· ἐκλαβὼν δὲ αὐτοὺς ὡς ὄσπρια, ἐπεχείρισε νὰ τὰ βράσῃ, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς διὰ τοῦ πυρὸς νὰ μαλακύνῃ τὴν τραχύτητα αὐτῶν, τὰ ἀπέῤῥιψεν ὡς ἄχρηστα. Ὡς πρὸς τὸν ἄραβα λοιπὸν τοῦτον, οἱ μαργαρῖται οὐδεμίαν εἶχον τότε ἀξίαν· ὡσαύτως δὲ ὁ πάγος καὶ τὸ γουάνον τῆς Ἀμερικῆς πωλοῦνται σήμερον εἰς ἀπωτάτας χώρας, ἕνεκα τῆς ἀναγνωρισθείσης αὐτῶν χρησιμότητος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ Πλουτολογία δὲν στηρίζεται εἰς μαθηματικὰς βάσεις, καὶ ὅτι ἡ χρησιμότης τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ αὐτή. Τὸ χρήσιμον ἐν Ἀθήναις δὲν εἶναι παντοῦ χρήσιμον, ἐξ ἴσου χρήσιμον. Ὁσάκις λοιπὸν ποιῶμεν μνείαν περὶ χρησιμοτήτων, διὰ τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἐκφράζομεν ἰδιότητας ἀμετατρέπτους καὶ ἀμεταβλήτους, ὡς τὰς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἰδιότητας εὐμεταβλήτους καὶ μετα-

βαλλομένας ἔκ τινων συμβεβηκότων προκυπτόντων ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἀλλ' ἡ ἀξία, ἤτοι ἡ δύναμις ἣν περιβέβληνται τὰ πράγματα τοῦ νὰ προσπορίζωσιν ἡμῖν ἕτερά τινα πράγματα, ἔγκειται ἆρα μονίμως εἰς αὐτά; ὡς προεῤῥέθη, ἀξίαν ἔχουσι μόνα τὰ χρήσιμα πράγματα, ἅτινά εἰσι δεκτικὰ κτήσεως καὶ ἀπαλλοτριώσιμα· ἡ δ' ἀξία αὕτη μεταβάλλεται, ὡς θέλει ἀκριβέστερον ἀποδειχθῆ, κατὰ λόγον τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ τῶν χρησίμων πραγμάτων πρὸς τὰς χρείας τῶν ἐπιζητούντων αὐτά· δηλ. ὅσῳ τὸ ποσὸν τῶν πραγμάτων εἶναι ἔλασσον σχετικῶς πρὸς τὰς χρείας ἡμῶν, τόσῳ ἡ ἀξία αὐτῶν εἶναι μείζων· ὅσῳ δὲ ἡ ἀφθονία τῶν πραγμάτων εἶναι μείζων, τόσῳ ἡ ἀξία αὐτῶν ἐκπίπτει· ὥστε ἀξία ἀμετάβλητος ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἡ περὶ τὴν ἀξίαν ὡρισμένου τινὸς πράγματος μεταβολὴ μεταβάλλει τὴν πρὸς αὐτὸ σχετικὴν ἀξίαν πάντων τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ πραγμάτων· καθότι ἡ ἀξία οὖσα ἡ ἀνταλλακτικὴ τῶν πραγμάτων δύναμις, συνεπάγεται μεταβαλλομένη, τὴν σχετικὴν ἀλλοίωσιν τῆς ἀξίας τῶν ἐπὶ ἀνταλλάγματι χορηγουμένων ἀντ' αὐτῆς πραγμάτων.

§ 2. *Περὶ πλούτου.*

Ἴδομεν τὰς δύω κυριωτάτας ἰδιότητας τοῦ πλούτου, τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἀξίαν· ἐκ τούτου ὁρμώμενοι δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἑξῆς ὁρισμῶν αὐτοῦ. Οἱ μὲν θεωροῦσιν ὡς πλοῦτον μόνην τὴν ἀφθονίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων· οἱ δὲ ἐξάγοντες τὴν ἔννοιαν τοῦ πλούτου ἐκ τῆς μορφῆς αὐτοῦ, θεωροῦσιν ὡς πλοῦτον, μόνα τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα, τὰ μετὰ τὴν παραγωγὴν αὐτῶν μὴ ἐξαφανιζόμενα.

Κατ' ἄλλους τελευταῖον, κυρία καὶ συστατικὴ ἰδιότης τοῦ πλούτου εἶναι ἡ ἀξία.

Ὅπως ἐκτιμήσωμεν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας τὰς ἀντιθέτους ταύτας δοξασίας, δέον νὰ θέσωμεν ἀρχάς τινας ἀναμφισβητήτους, καὶ δι' αὐτῶν νὰ ἀκριβολογήσωμεν ἕκαστον τῶν ὁρισμῶν τούτων.

Τὰ πράγματα θεωροῦνται ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις· ὁ δὲ οἰκονομολόγος θεωρῶν αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς χρησιμότητος, διακρίνει αὐτὰ εἰς δύω μεγάλας τάξεις, εἰς πράγματα χρήσιμα καὶ εἰς πράγματα ἀνωφελῆ ἢ μὴ χρήσιμα· ἀσχολεῖται δὲ περὶ μόνα τὰ πρῶτα.

Ὁσάκις λοιπὸν λέγωμεν πλοῦτον, ἐκφράζομεν ἰδέαν αἰσθητὴν εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ἕκαστος ἡμῶν ἔχει εὐκρινῆ ἰδέαν τοῦ πλούτου, ἐπιζητῶν τὸ εἶναι καὶ εὖ εἶναι, ὀρεγόμενος ἀνέτου καὶ εὐπόρου βίου. Ἕκαστος λογίζεται ἑαυτὸν εὐτυχῆ, ἐὰν δύναται νὰ θεραπεύσῃ δι' ὧν κέκτηται πραγμάτων, τὰς χρείας αὐτοῦ.

Ὁ πλοῦτος λοιπὸν θεωρεῖται ἐν γένει ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξίν τινος σκοποῦ, καθότι δι' αὐτοῦ μόνου θεραπεύονται αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν χρεῖαι.

Μετὰ τὴν συνοπτικὴν ταύτην ἐξήγησιν, ἐρχόμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τοὺς διαφόρους τῶν συγγραφέων ὁρισμούς. Οἱ πρῶτοι ὡς ἐρρέθη, ἐξήγαγον τὸν πλοῦτον ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν χρησίμων πραγμάτων.

Ὁ Κονδιλλιάκος ἐν τῷ «περὶ ἐμπορίας καὶ Κυβερνήσεως συγγράμματί του» δὲν ἀναζητεῖ τὸν πλοῦτον ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐκτιμῶν τὰς σχετικὰς μόνον κτήσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλας, λέγει· ὁ μὲν κατέχει ἐν ἀφθονίᾳ τὰ χρήσιμα, ὁ δὲ οὔ. Ἆρα ὁ μὲν πρῶτος εἶναι κάτοχος πλούτου, ὁ δὲ δεύτερος ὄχι· καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης,

ὁρίσας(1) τὸν πλοῦτον «πλῆθος ὀργάνων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν».

Ἀλλ'αὕτη ἡ ἔποψις δὲν εἶναι ὀρθή. Λέγοντες λ.χ. ὅτι ὁ κύριος τρισχιλίων προβάτων εἶναι πλούσιος, βεβαιοῦμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι πλούσιος, καθότι εὐπορῶν τρισχιλίων προβάτων εὐπορεῖ τρισχιλιάκις πράγματος χρησίμου· ὥστε ὁ πλοῦτος ἐπιστημονικῶς δὲν συνίσταται εἰς τὰ τρισχίλια πρόβατα, ἀλλ'εἰς τὴν περιλαμβανομένην ἐν τῷ ποιμνίῳ τούτῳ χρησιμότητα καὶ ἀξίαν, ἃς δυνάμεθα λογικῶς νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὴν ἁπλουστέραν ἔκφρασιν, τὴν μονάδα. Καὶ ἀληθῶς τὰ πράγματα δὲν ὁρίζονται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ ἢ τοῦ ὄγκου αὐτῶν, ἀλλ'ἐκ τῶν οὐσιωδῶν καὶ κυρίων ἰδιοτήτων αὐτῶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς δὲν παύει νὰ ἦναι τοιοῦτος, καθόσον καταβαίνομεν τὴν ἀριθμητικὴν κλίμακα. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο συγχέεται ὁ πλοῦτος μετὰ τοῦ ὄλβου καὶ ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων μετὰ τῆς πληθύος αὐτῶν. Τῷ ὄντι ἂν ἐλέγομεν λ. χ. πρὸς φυσικὸν ὅτι «ὕλη» εἶναι σῶμα μεγάλην ἔχον βαρύτητα ἢ μεγάλην ἔκτασιν, ἢ πρὸς χημικὸν ὅτι «ὕδωρ» εἶναι μέγα ποσὸν σύνθετον ἐξ ὑδρογόνου καὶ ὀξυγόνου, οἷον οἱ ποταμοὶ ἢ οἱ ῥύακες· ἂν ἐλέγομεν ὅτι «φυτὸν» ἐστὶ μόνον τὸ δάσος, ἠθέλομεν περιπέσει εἰς προφανῆ παραλογίαν. Ὡσαύτως λοιπὸν ἰσχυριζόμεθα, ὅτι παραλογίζονται οἱ ὁρίζοντες τὸν πλοῦτον ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς πληθύος τῶν χρησίμων πραγμάτων.

Καὶ παρατηρητέον ὅτι ὁ Κονδιλλιάκος ὁ ἐξαγαγὼν τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθήσεων, ὁ παραδεχθεὶς τὴν μέθοδον ταύτην ὡς τὴν φυσικωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν, πολλάκις ἀπαρνεῖται αὐτὴν χρώμενος

(1) Κεφ. Γ'. τῶν πολιτικῶν.

τῇ δογματικῇ, τῇ συνθετικῇ μεθόδῳ. Ἂν καλῶς ἀνέλυε τὴν ἰδέαν τοῦ πλούτου, δὲν ὠνόμαζε πλοῦτον τὸ παραγόμενον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, ἀπαρνούμενος τὴν ἰδιότητα ταύτην εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ παράγοντας. Ἂν πιστῶς ἠκολούθει τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον, δὲν ἐταύτιζε τὸν ἄνθρωπον μὲ ἄγαλμα πεπροικισμένον μὲ ἐξωτερικὰς μόνον αἰσθήσεις, οὐδ' ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τούτου πλάσματος τῆς φαντασίας αὐτοῦ, ἐζήτει νὰ ἐξαγάγῃ ὅλην τὴν μεταφυσικὴν ἀλήθειαν. Ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐξάγομεν τὰς ἐμπειρικὰς ἰδέας. Ἀλλ' ἐκ μόνων τῶν αἰσθήσεων ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξαγάγωμεν τὰς καθαράς, τὰς νοητὰς ἐννοίας τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος, τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπείρου. Τῷ ὄντι ὡρισμένον χῶρον κατέχοντες, καὶ πεπερασμένας ἔχοντας αἰσθήσεις, ἀδύνατον διὰ μόνων τῶν αἰσθήσεων νὰ συλλάβωμεν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου, τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος.

Εἰς τὴν αὐτὴν πλάνην τοῦ Κονδιλλιάκου περιέπεσαν καὶ οἱ φυσιοκράται, ἰσχυρισθέντες ὅτι ἡ «πρόσοδος» συνίσταται εἰς τὸ περίσσευμα τῶν ἐσόδων ἐπὶ τῶν ἐξόδων, ἢ εἰς τὴν καθαρὰν πρόσοδον, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον, ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν συνίσταται εἰς τὸ περίσσευμα μόνον τῶν ἐσόδων ἐπὶ τῶν ἐξόδων, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκαθάριστον ἐν γένει τῆς κοινωνίας πρόσοδον.

Ἡ δευτέρα τάξις τῶν ὁρισμῶν τοῦ πλούτου στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν πραγμάτων μορφῆς. Οἱ **Κ. Ῥάου, Μάλθος, Στόρχιος, Σισμόνδης** καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ **Ι. Στ. Μὶλλ** ἀπεφήναντο ὅτι ὁ πλοῦτος συνίσταται εἰς πράγματα ψηλαφητὰ καὶ ἀποταμιεύσιμα, ἐξήρεσαν δ' οὕτω τοῦ καταλόγου τοῦ πλούτου πάντα τὰ ἄϋλα προϊόντα, ἅτινά εἰσιν ἀνεπίδεκτα ἐπισσωρεύσεως· ἀλλ' ἐὰν ὁ πλοῦτος, ὡς ἀπεδείχθη, συνίσταται εἰς τὰ χρήσιμα τὰ

περιβεβλημένα ἀξίαν, τίς ὁ λόγος τῶν συστημάτων, τῶν περιοριζόντων τὸν πλοῦτον εἰς μόνα τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα, ἐν ᾧ ὑπάρχει πανθομολογούμενον ὅτι αἱ χρεῖαι ἡμῶν δὲν θεραπεύονται δι' ὑλικῶν μόνον ἀντικειμένων. Οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ πλοῦτος συνίσταται εἰς μόνα τὰ ὑλικὰ πράγματα, ἤτοι εἰς μόνα τὰ προϊόντα τῆς θήρας, τῆς ἁλιείας, τῆς ποιμενικῆς, τῆς γεωργίας, τῆς τεχνουργίας, ἐμπορίας, οἰκοδομικῆς, μετακομιστικῆς καὶ μεταλλευτικῆς, θέλουσι βεβαίως παραδεχθῆ, ὅτι τὰ ἔργα τῶν εἰκαστικῶν καὶ πλαστικῶν τεχνῶν ἀπαρτίζουσι μέρος τοῦ ἰδιωτικοῦ ἢ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ὄχι διότι συνίστανται ἐκ λίθου ἢ μαρμάρου, ἢ χάρτου ἢ ὑφάσματος, ἀλλὰ διότι ἐμποιοῦσι τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, διότι ὑποκινοῦσιν ἐν ἡμῖν ἡδεῖαν καὶ εὐχάριστον συγκίνησιν, ἀπεικονίζουσαι τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ἔργα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Συναισθανόμενοι δὲ τὴν αὐτὴν ψυχικὴν συγκίνησιν, ὁσάκις ἀκούωμεν μελόδραμά τι ἢ δραματικὴν παράστασιν, δὲν πρέπει ὡσαύτως νὰ ὀνομάσωμεν πλοῦτον καὶ τὰ ἀξιόλογα ταῦτα ἔργα τοῦ νοὸς καὶ τῆς φαντασίας; βεβαίως· καθότι εἶναι ἄτοπον, τὸν μὲν ἱματισμὸν καὶ τὸ ψιμύθιον τοῦ ὑποκριτοῦ νὰ θεωρῶμεν ὡς πλοῦτον, τὴν δὲ τέχνην τοῦ δραματοποιοῦ ὡς ἄγονον καὶ μὴ παραγωγικήν· εἶναι ἄτοπον τὸ μὲν σάκχαρι ἢ τὸν καφὲν νὰ ὀνομάζωμεν πλοῦτον, νὰ ἀπαρνώμεθα δὲ τὴν ἰδιότητα ταύτην εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα. Ὁ Οὐὰτ ἐπινοεῖ τὴν δίρρυθμον ἀτμομηχανὴν «à double effet» τῆς ἐλαστικότητος καὶ συμπυκνώσεως τοῦ ἀτμοῦ· ὁ Στεφενσὼν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὴν σιδηροδρομίαν· ὁ Σεγῖνος τοὺς αὐλολέβητας, κ.τ.λ. ἀλλ' ὑμεῖς οἱ ἐν μόνῃ τῇ ὑλικότητι ἀνευρίσκοντες τὸν πλοῦτον, τὸν μὲν ἐργάτην τὸν

ἐκτελέσαντα τὴν ἐπινόησιν τῶν ἀειμνήστων ἐκείνων ἀνδρῶν, τὸν κατασκευαστὴν λ.χ. τῆς ἀτμομηχανῆς ἢ τῆς ἀτμαμάξης θεωρεῖτε ὡς παραγωγόν, τὸν δὲ μηχανικόν, ἤτοι τὸν δημιουργὸν τῆς ἰδέας ὡς οὐδὲν παραγαγόντα· ἀλλ᾽ οὕτως ἐξάγετε ἀπὸ μόνων τῶν χειρῶν τὴν γονιμότητα, θεωροῦντες τὴν κεφαλὴν ὡς ἄγονον.

Θεοποιεῖτε τὴν ὕλην, ἀλλὰ κατακρημνίζετε ὡς οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιᾶται, τὴν διάνοιαν καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς εἰς τὰς ἀποθετάς! Ὑπὸ τὴν ὅλως ὑλικὴν ταύτην ἔποψιν, τὸ μὲν γραφεῖον τοῦ Βασιγκτῶνος καὶ τὸν κάλαμον τοῦ Σατωβριάνδου θεωρεῖτε ὡς πλοῦτον, τὰς δὲ δυνάμεις τὰς παραγαγούσας τὴν ἀμερικανικὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ παραγκωνίζετε ὡς ἀγόνους.

Πρὸς ταῦτα ἀντιτάττουσιν, ὅτι αἱ νοητικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, καθὸ ἀναπαλλοτρίωτοι, δὲν ἀπαρτίζουσι μέρος τοῦ πλούτου.

Ναί· ἀλλὰ τὰ προϊόντα τῶν ὅλως προσωπικῶν τούτων δυνάμεων γίνονται καθ᾽ἑκάστην ἀντικείμενον ἀνταλλαγῆς, παγιούμενα δὲ διὰ τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τύπου μεταφέρονται ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς γῆς.

Δεύτερον δὲ παρατηροῦσιν, ὅτι τὰ ἄϋλα προϊόντα δὲν εἶναι δεκτικὰ ἀκριβοῦς ἐκτιμήσεως· ἔστω· ἀλλ᾽οὐχ ἧττον ἔχουσί τινα ἀξίαν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας παραχθέντα.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ παιδαγωγωγὸς διὰ τῆς ἀΰλου αὐτοῦ παραγωγῆς διαπλάττει τὸ ἦθος τοῦ παιδαγωγουμένου· ὁ ἰατρὸς μᾶς ἀπαλλάττει τοῦ καταθλίβοντος ἡμᾶς νοσήματος· ὁ ἱεροκήρυξ διεγείρει ἐν ἡμῖν καὶ ἰσχυροποιεῖ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα· ὁ δὲ νομοθέτης, ὁ δικαστὴς προστατεύουσι τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν. Ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ ἄϋλα προϊόντα, ἅπερ καλοῦμεν ἀκρι-

δεύτερον ὑπηρεσίας, ἔχουσιν ἀξίαν, καίτοι μὴ ὑπαγόμενα εἰς διατίμησιν ὁμοιόμορφον. Τρίτον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἀύλου παραγωγῆς εἶναι ὅτι τὰ ἄϋλα ἀντικείμενα δὲν εἶναι δεκτικὰ ἐπισωρεύσεως, ἰδοὺ δὲ πῶς ἀποφαίνεται περὶ τούτου ὁ Ἀδὰμ Σμίθ(1)· «ὑπάρχουσιν ἐργασίαι »ἐπαυξάνουσαι τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, ἕτεραι δὲ ἐρ»γασίαι μὴ παράγουσαι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Τὰς μὲν »πρώτας ὀνομάζω παραγωγικάς, ὡς παραγούσας »ἀξίας, τὰς δὲ δευτέρας μὴ παραγωγικάς. Ἡ ἐρ»γασία τοῦ τεχνουργοῦ προστιθεμένη ἀξίαν τινὰ εἰς ὑλι»κὸν ἀντικείμενον ἐφ' οὗ ἐφαρμόζεται, διατηρεῖται καὶ ὁ »κεφαλαιοῦχος δὲν ζημιοῦται μισθώνων τὸν ἐργάτην τοῦ»τον. Ἀλλ' ἡ γενομένη δαπάνη πρὸς μίσθωσιν ὑπηρέτου »δὲν ἐπανέρχεται· ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία ἐν τῷ ἅμα φθεί»ρεται, σπανίως ἀπολείπουσα ἴχνος ἢ ἀξίαν, δι' ἧς δύναταί »τις νὰ προσπορισθῇ ἑτέραν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ.

»Ὅ,τι δὲ λέγομεν γνωματεύει ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, περὶ ὑ»πηρέτου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς μᾶλλον ἀξιοσεβάστους »τῆς κοινωνίας τάξεις. Ὁ ἡγεμὼν μεθ' ὅλων τῶν πολι»τικῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτοῦ ὑπαλλήλων μετέρχεται »ἐργασίαν μὴ παραγωγικήν. Ὑπηρέται τοῦ δημοσίου, »συντηροῦνται μὲν ὅ,τι ἄλλοι παράγουσιν. Ἡ ὑπηρεσία »αὐτῶν ὅσῳ χρήσιμος καὶ ἀναγκαία θεωρηθῇ, οὐδὲν πα»ράγει, δι' οὗ νὰ δύναταί τις νὰ προσπορισθῇ ἴσην ποσό»τητα ἑτέρας ὁμοειδοῦς ὑπηρεσίας. Διὰ τῆς προστασίας, »ἢ τῆς ἀσφαλείας, ὧν ἡ πολιτεία ἀπολαύει, δὲν ἀπο»κτᾶται ἡ προστασία καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

»Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν »ὑπαλλήλων αὐτοῦ ὑπάγονται καὶ ἕτερά τινα ἐπαγγέλ·

(1) Βιβλ. Β'. Κεφ. Γ'.

»ματα, τὰ μὲν ἐμβριθῆ τὰ δὲ μή, ὡς τὰ τῶν νομομαθῶν, »τῶν θεολόγων, τῶν ἰατρῶν, τῶν φιλολόγων, τῶν ὑπο»κριτῶν, τῶν μουσικῶν, τῶν γελωτοποιῶν, τῶν ἀοιδῶν »καὶ χορευτῶν. Τὰ ἔργα αὐτῶν ἀναφαινόμενα ἐξαφανί«ζονται».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ κυριωτέρα ἰδέα τοῦ Σμὶθ θεωροῦντος ἐργασίας τινὰς ὡς μὴ παραγωγικάς, δὲν εἶναι ἡ ματαιοπονία· οἷον τὸ ἔργον τοῦ ἀναπηδᾶν πολλάκις τάφρον, ἢ τοῦ ξιφομαχεῖν εἰς τὸ κενόν, ἢ εἰς τετρημένον πίθον ἀντλεῖν, ἢ πᾶν ἄλλο Σισύφειον ἔργον, ἀλλ' ἡ ἐργασία, ἐξ ἧς δὲν παράγεται προϊὸν ὑφιστάμενον μετὰ τὴν παραγωγήν, προϊὸν διαρκές, περιέχον ἀξίαν καὶ ἱκανὸν νὰ περιποιήσῃ ἡμῖν ἕτερον ἀντικείμενον ἴσης ἀξίας. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ ἐργασία τῶν ὑποκριτῶν, ἢ τῶν μουσικῶν κ.τ.λ. ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῦ ὡς ἄγονος, εἰ καὶ ἡ παραγομένη λ.χ. μελωδία ἐκ τῶν μουσικῶν ὀργάνων πληρώνεται ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν. Ἀλλ' ἰδοὺ πῶς τὸ σύστημα τοῦτο ἐπολεμήθη ὑφ' ἑνὸς τῶν διασημοτέρων ὀπαδῶν τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ, ὑπὸ τοῦ Σαίη.

Ὁ περιώνυμος οὗτος οἰκονομολόγος, ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἐκ τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας δὲν γεννᾶται ὕλη, ἀλλὰ χρησιμότης, ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ χρησιμότης »ὑφ' οἱανδήποτε ἐὰν ἀναφανῇ μορφήν, εἶναι πηγὴ τῆς »τῶν πραγμάτων ἀξίας· δύναται δὲ ν' ἀνταλλαχθῇ συ»στοιχειωθεῖσα ἢ μὴ μὲ ὑλικόν τι ἀντικεί»μενον. Ὁ ὑαλοποιὸς δίδει ἀξίαν εἰς τὴν ἄμμον, ὁ »ἐριουργὸς εἰς τὸ ἔριον, ὁ ἰατρὸς πωλεῖ καὶ αὐτὸς τὸ προϊὸν »τῆς τέχνης αὐτοῦ, καίτοι μὴ συστοιχειούμενον μὲ τὴν »ὕλην. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πείρας καὶ τῆς ἐπιστήμης «αὐτοῦ φανεροῦται δι' ἧς ἐκδίδει συνταγῆς. Τὴν συντα»γὴν δὲ ταύτην προσκτώμενοι ἡμεῖς, καταναλίσκολεπί

»τὴν ἐν αὐτῇ διαλαμβανομένην χρησιμότητα, καίτοι μὴ »ἐμφαινομένην ὑπὸ ὑλικὴν μορφήν. Λέγομεν δὲ ὅτι δὲν »περιεβλήθη ὑλικὴν μορφήν, καθότι τὸ φάρμακον, τὸ »ὁποῖον κατηναλώθη κατὰ τὴν ἰατρικὴν συνταγήν, δὲν »εἶναι προϊὸν τῆς τέχνης τοῦ ἰατροῦ, ἀλλὰ τῆς τοῦ φαρ»μακοποιοῦ».

Τὰ ἄϋλα λοιπὸν προϊόντα καὶ χρησιμότητος μετέχουσι καὶ ἀξίας· κατὰ τὸν Σμὶθ ὅμως, εἰσὶν ἀνεπίδεκτα διαρκείας. Καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα ἀπαντῶν ὁ Σαίης παρατηρεῖ «ὅτι τὰ ὑλικὰ προϊόντα διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν »ἀΰλων καὶ κατὰ τὴν μορφὴν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν. »Ἀλλ᾽ ἡ διάρκεια τοῦ προϊόντος εἶναι πρᾶγμα ἐπουσιῶ»δες ὡς πρὸς τὴν παραγωγήν. Τὰ ἀργυρᾶ λ. χ. σκεύη »καὶ ἄλλα ἔπιπλα εἰσὶ προϊόντα διαρκέστερα, τὰ ὑφά»σματά εἰσιν ἧττον διαρκῆ, καὶ πολλῷ ἔλαττον οἱ καρ»ποί, τὰ λαχανικά, οἱ ἰχθῦς, τὸ γάλα, τὰ κρέατα. Ἐν »τούτοις, αἱ διαφοραὶ αὗται περὶ τὴν διάρκειαν τῶν προϊ»όντων, δὲν μεταβάλλουσι τὴν φύσιν τῆς δημιουργη»σάσης αὐτὰ ἐργασίας. Ὁ γεωργὸς τοῦ Μονμορανσῆ κερ»δαίνει ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν κερασίων τῆς θέσεως ἐκεί»νης, πλέον τοῦ ὅ,τι κερδαίνουσιν οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ κει»μένου δάσους ἐν τῇ αὐτῇ θέσει. Ὁπόση ἐν τούτοις διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῶν δύο τούτων προϊόντων!»

Καὶ τῷ ὄντι, τὸ περὶ διαρκείας ζήτημα ἐνδιαφέρει βεβαίως τὸν ἀναλωτὴν καὶ τὸν βουλόμενον δι᾽ ἀποταμιευμάτων νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ, δὲν μεταβάλλει δὲ τὴν φύσιν τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας.

Ὡσαύτως δὲ ὁ Ι. Στ. Μὶλλ (1) δὲν παρεδέχθη καθ᾽ὅλα ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν γνώμην τοῦ Σμίθ· ὁ διάσημος

(1) Ἀρχαὶ Πολ. Οἰκ. Τ. 1.

οὗτος οἰκονομολόγος διακρίνει τριῶν εἰδῶν ὠφελίμους ἢ χρηματοποιοὺς ἐργασίας.

1). Τὰς περιαπτούσας χρησιμότητα εἰς ὑλικὸν ἀντικείμενον.

2). Τὰς ἐπιδρώσας ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τροπολογούσας ὅπωσδήποτε τὰς δυνάμεις, τὴν ἱκανότητα, τὰς ἕξεις αὐτοῦ· ἐν τῇ κατηγορίᾳ δὲ ταύτῃ περιλαμβάνονται πάντες οἱ ἐπιμελούμενοι τῆς παιδεύσεως καὶ παιδαγωγίας· καὶ

3). Τὰς χρησίμους μέν, μὴ παγιουμένας δὲ ἐν οὐδενὶ ἀντικειμένῳ καὶ συνισταμένας ἢ εἴς τινα ὑπηρεσίαν ὡς τὴν τοῦ νομοθέτου ἢ τοῦ δικαστοῦ, ἢ εἰς πρᾶξιν παρεκτικὴν τέρψεως ὡς τὴν τοῦ μουσικοῦ, ὑποκριτοῦ κ.τ.λ.

Περὶ τῆς τρίτης ταύτης κατηγορίας τῶν ἔργων, ἅτινα ὁ Μὶλλ θεωρεῖ ὡς ἁπλῶς χρήσιμα, παρατηρῶ ὅτι ναὶ μὲν τὸ παραχθὲν καὶ ἐν τῷ ἅμα καταναλωθὲν δὲν εἶναι πλοῦτος ἐπισωρεύσιμος· οὐχ ἧττον ὅμως ἡ νομοθετική, ἢ ἡ δικαστικὴ λειτουργία, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Μίλλ, δὲν παρέρχονται ἄνευ θετικῶν ἢ πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων, καθότι ἄνευ τούτων, δηλ. ἄνευ ἐννόμου τάξεως, βιομηχανία ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ.

Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει, ὅτι ἡ εὐνομία, ἡ δικαιοσύνη ἐμμέσως μόνον συντελοῦσιν εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ὑλικοῦ πλούτου· βεβαίως· ἀλλὰ καὶ τὸ νόμισμα, καὶ τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν καίτοι μὴ ἔχοντα ἄμεσόν τινα χρησιμότητα, καίτοι μὴ ἀναλώσιμα, καθὸ ὄργανα παραγωγῆς, ἢ ἀνταλλαγῆς, οὐχ ἧττον θεωροῦνται καὶ εἶναι πλοῦτος.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ θεωρίαν ἐλαττώματα τῆς ὑλικῆς ταύτης τοῦ πλούτου ἐκτιμήσεως. Ἐὰν μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν πρᾶξιν, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, πᾶν ὅ,τι διακρίνει τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, ἤτοι αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ καλαὶ τέχναι, τὰ ἠθικὰ ἑνὶ λόγῳ,

κεφάλαια θεωροῦνται ὡς ἄκαρπα καὶ ἄγονα. Ἂν τὸ ὑλικὸν τοῦτο σύστημα ἦτο ἀληθές, ἐδυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν μὲ μυρμηκοφωλεάν, ἐν ᾗ ἡ φυσικὴ ἐνέργεια καὶ αἱ ὑλικαὶ ἀνάγκαι ἀποῤῥοφῶσι τὸ πᾶν, ἐν ᾧ ὑπάρχει ὁμολογούμενον, ὅτι ὅσῳ ὁ ἄνθρωπος εὐρύνει τὰς ἰδέας καὶ τακτοποιεῖ τὰ ἤθη αὐτοῦ, τόσῳ πλουτεῖ.

Τὰ ἄϋλα λοιπὸν προϊόντα, διατηρούμενα καὶ μεταβιβαζόμενα διὰ τῆς μνήμης, ἢ παγιούμενα διὰ τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς γραφῆς, δέον νὰ θεωρῶνται ὡς πλοῦτος πραγματικὸς καὶ λυσιτελής.

Εἰς τί ὀφείλει ἡ πολιτικὴ κοινωνία τὴν πρόοδον αὐτῆς; Εἰς τοὺς σοφοὺς νόμους, εἰς τὰς ἀρχὰς συνετῆς καὶ πατριωτικῆς κυβερνήσεως, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς, ἅπαντα ἄϋλα προϊόντα. Εἰς τί ὀφείλει τὴν εὐπορίαν, τὴν ὑγείαν αὐτῆς; εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὴν χημείαν, τὴν φυσικήν, τὴν μηχανικήν, τὴν ἰατρικήν, ἄϋλα πλούτη. Εἰς τί ὀφείλει τὰς τέρψεις αὐτῆς; Εἰς τὸν μουσικόν, τὸν ζωγράφον, τὸν ποιητήν, τὸν ἀγαλματοποιόν, τὸν ὑποκριτήν.

Ὥστε μεταξὺ τῶν ἐκπονούντων τὴν ὕλην, καὶ τῶν περὶ τὴν ἄϋλον παραγωγὴν ἀσχολουμένων, ὑπάρχει ἀμοιβαιότης ὑπηρεσιῶν καὶ συμφερόντων· ἑκάστη δὲ τῶν δύο τούτων πολυπληθῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, δὲν ὑφίσταται εἰμὴ διὰ τῆς ἀλληλουχίας αὐτῆς πρὸς τὴν ἄλλην, ὡς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι. Συμπεραίνω, ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν ὁρίζεται ἐκ τῆς μορφῆς αὐτοῦ· ἐκ τῆς μορφῆς ὁρίζεται μὲν τὸ εἶδος τοῦ πλούτου, οὐχὶ δὲ ἡ οὐσία αὐτοῦ.

Τρίτη τάξις τῶν ὁρισμῶν τοῦ πλούτου εἶναι ἡ τῶν ἀξιούτων ὅτι οὗτος συνίσταται εἰς τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων· καὶ βεβαίως ἄνευ ἀξίας, πλοῦτος δὲν ὑπάρχει· ἀλλ' ἄνευ χρησιμότητος ὑπάρχει ἀξία;

Ὑποτεθείσθω ὅτι ἡ Ἑλλὰς παράγει σήμερον 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, τιμώμενα κατὰ μέσον ὅρον ἀντὶ 60 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ὅτι δὲ τὸ $^1/_5$ τῶν 60 τούτων ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἤτοι δρ. 12 ἑκατομμύρια, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, καθὸ ἔγγειος πρόσοδος ἢ μίσθωμα, τὰ δὲ λοιπὰ 48 ἑκατομμύρια, χρησιμεύουσιν εἰς ἐργατικοὺς μισθούς, εἰς ἀμοιβὴν τῶν διευθυνόντων τὰ ἔργα, εἰς κέρδη καὶ ἀποζημιώσεις τῶν πρὸς καλλιέργειαν καταβεβλημένων ἢ καταβαλλομένων κεφαλαίων. Ἂν λοιπὸν διὰ τῶν δρ. 48 ἑκατομμυρίων ἐδυνάμεθα, τελειοποιοῦντες τὰ γεωπονικὰ ἡμῶν ὄργανα, καὶ προάγοντες τὰς γεωργικὰς μεθόδους, νὰ παράγωμεν 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν, ἤτοι $^1/_6$ πλέον τοῦ ὅ,τι παράγομεν, τὰ 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους διαμένοντα, θέλουσι πιθανῶς ἀξίζει, ἐὰν ἡ χρεία τῶν σιτηρῶν διαμένῃ ἡ αὐτή, ὅσον τὰ 12, ὡς μὴ ἐπενεγκόντα μείζονα δαπάνην τῆς γενομένης πρότερον πρὸς παραγωγὴν τῶν 12. Καὶ οὕτω αἱ μὲν ἀξίαι θέλουν μένει αἱ αὐταί, ὁ δὲ πλοῦτος, ἤτοι τὰ πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν χρήσιμα, θέλουσιν αὐξήσει ἀπὸ 12 εἰς 14 ἑκατομμύρια κοιλά· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ πλοῦτος διαφέρει ἀπὸ τῆς ἀξίας, καθότι συνίσταται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν χρησίμων πραγμάτων τῶν περιβεβλημένων ἀξίαν.

Ὑποτεθείσθω δεύτερον, ὅτι διὰ τῆς παραδοχῆς τελειοτέρων γεωπονικῶν ὀργάνων καὶ μεθόδων ἀσφαλεστέρων, ἀντὶ δραχ. 48,000,000 καταβάλλομεν εἰς παραγωγὴν 12,000,000 κοιλῶν δαπάνην καθ' $^1/_6$ ἐλάσσονα· οὕτω τὰ μὲν 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ τὰ ἐτησίως παραγόμενα θέλουσιν ἀξίζει ἀντὶ 60 ἑκατομμυρίων 52, ὁ δὲ πλοῦτος ἡμῶν καίτοι ἐλαττωθείσης τῆς ἀξίας τῶν 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν, θέλει αὐξήσει, καθότι θέλομεν ἐξοικονο-

μήσει 8,000,000 δραχμῶν, ἤτοι τὸ $^1/_6$ τῶν 48,000,000.

Ὡσαύτως δέ, σήμερον πολλαχοῦ δι'ἐλαιοτριβείων ἀτελῶν, ἐκθλίβομεν τὰς ἐλαίας, ὡς ἐπὶ Θάλητος τοῦ Μιλησίου. Ἀλλὰ τελειοποιήσωμεν τὰς μηχανὰς ταύτας, καὶ τὸ μὲν ἔλαιον θέλει καταστῆ εὐθηνότερον, ἤτοι ἡ ἀξία του θέλει ἐλαττωθῆ, ὁ δὲ πλοῦτος θέλει αὐξήσει.

Τὰ πανικὰ λ. χ. ἐπωλοῦντο ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, πρὸς 3 φρ. ὁ πῆχυς· σήμερον δὲ ἕνεκα τῶν περὶ τὴν μηχανικὴν τελειοποιήσεων, ὁ πῆχυς πωλεῖται ἀντὶ λεπτῶν 50· ὅθεν σήμερον 3,000,000 πήχεων ἀξίζουσιν ὅ,τι ἄξιζον τότε 500 χιλιάδες. Ἀλλὰ καίτοι ἐκπεσούσης ἐν γένει τῆς ἀξίας τῶν τεχνουργημάτων, ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος ὁμολογουμένως ἐπολλαπλασιάσθη. Κατ' ἀντίστροφον δὲ λόγον, ἐν περιπτώσει ἀφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ σιτοδείας, ἡ μὲν ἀξία τῶν γεννημάτων θέλει αὐξήσει, ὁ δὲ πλοῦτος θέλει ἐλαττωθῆ.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν συνίσταται ἐκ μόνων τῶν ἀξιῶν, καθότι ὡς ἀπεδείχθη, ἡ μὲν ἀξία τῶν πραγμάτων πολλάκις αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται, ἢ μένει στάσιμος, τὸ δὲ ποσὸν τοῦ πλούτου δὲν συμπαρομαρτεῖ ταῖς περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων μεταβολαῖς.

Πρὸς ταῦτα ἀπαντῶσιν οἱ τιθέμενοι τὸν πλοῦτον ἐν τῇ ἀξίᾳ, 1), ὅτι χρησιμότης ἄνευ ἀξίας δὲν εἶναι πλοῦτος· οἷον ὁ ἀὴρ κ.τ.λ. βεβαίως· ἀλλ' οὐδ' ἀξία ἄνευ χρησιμότητος δύναται νὰ ὑπάρχῃ· καθότι τὰ ἄχρηστα, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν· 2). λέγουσιν ὅτι ὁσάκις ὁ πλοῦτος αὐξάνῃ ἢ μειοῦται καὶ αἱ ἀξίαι αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται. Ὑποθέσατε ὅτι διά τινος βιομηχανικῆς τελειοποιήσεως, παράγεται διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, λ.χ.διὰ 48 ἑκατομμυρίων δραχμῶν,μεῖζον ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν, ἤτοι 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν, ἀντὶ 12. Τούτου δοθέντος, ναὶ μὲν

ἑκάστου τῶν κοιλῶν τούτων ἡ ἀξία θέλει ἐλαττωθῇ, ἀλλ' ἡ ἀξία τοῦ ὁλικοῦ ποσοῦ αὐτῶν ἔσται ἀπαραμείωτος. Σχετικῶς δὲ ἡ ἀξία τῶν προϊόντων ἀνθ' ὧν ἕκαστον κοιλὸν θέλει ἀνταλλαχθῆ ὑψωθήσεται καὶ οὕτω ἕνεκα τῆς διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης μείζονος παραγωγῆς, θέλει ἐπέλθει αὔξησις ἀξιῶν καὶ πλούτου.

Τοὐναντίον δέ, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν χρήζει δαπάνης παραγωγικῆς ἀνωτέρας, ἡ μὲν ἀξία ἑκάστου κοιλοῦ θέλει αὐξήσει, ἡ δὲ ἀξία τῶν προϊόντων πρὸς ἃ ταῦτα ἀνταλλαχθήσονται, θέλει σχετικῶς ἐκπέσει καὶ ὁ πλοῦτος ἐλαττωθήσεται ὡς καὶ αἱ ἀξίαι (1). Εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα ἀντιτάττω τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις.

Παραδεχθῶμεν κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν ὑπόθεσιν, ὅτι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, ἀντὶ 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν, παράγομεν 14 ἑκατομμύρια, καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἑκάστου μὲν κοιλοῦ ἡ ἀξία ἠλαττώθη, τοῦ ὁλικοῦ δὲ προϊόντος ἡ ἀξία διέμεινεν ἀπαραμείωτος. Προσέτι δέ, ὅτι ἡ ἀξία τῶν προϊόντων πρὸς ἃ τὰ σιτηρὰ ταῦτα ἀνταλλάττονται σχετικῶς ηὔξησεν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει λέγουσιν, αἱ ἀξίαι δὲν ἠλαττώθησαν, καθότι ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἀξίας τῶν σιτηρῶν ἐπήγασεν ἡ σχετικὴ αὔξησις τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων προϊόντων καὶ ἑπομένως ὁ πλοῦτος ηὔξησεν, ἕνεκα μάλιστα τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης.

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἡ χώρα ἥτις ἀντὶ 3 κοιλῶν κατὰ στρέμμα, συγκομίζει διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης 4, εἶναι πλουσιωτέρα, ὄχι διότι ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν προϊόντων πρὸς ἃ τὰ σιτηρὰ ἀνταλλάττονται ηὔξησεν, ἕνεκα

(1) Ὅρα ἐφ. Οἰκονομ. 1854 διατριβὴν Ambroise Clément.

τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ σίτου, ἀλλὰ διότι τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐπολλαπλασιάσθησαν.

Ἀλλὰ παραδεχθῶμεν κατὰ τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν, ὅτι σήμερον διὰ μείζονος δαπάνης παράγονται τὰ 12 ἑκατομμύρια κοιλά, ἢ ὅτι ἡ συγκομιδὴ τῆς σταφίδος ἢ τῆς σταφυλῆς ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἐνσκηψάσης ἀσθενείας εἰς τὰς ἀμπέλους· τούτου δοθέντος, ἕπεται ὅτι ἡ ἀξία αὐτῶν θέλει αὐξήσει, καὶ σχετικῶς ἡ ἀξία τῶν προϊόντων, πρὸς ἃ τὰ σιτηρά, ἡ σταφὶς ἢ ἡ σταφυλὴ ἀνταλλάττονται, θέλει ἐλαττωθῆ.

Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν προϊόντων, κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, τῆς σταφίδος, ἢ τοῦ οἴνου, δὲν πρέπει νὰ νομίσωμεν ὅτι οὐδεμία ἐπῆλθεν ἀλλοίωσις εἰς τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον· καθότι τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν ἠλαττώθησαν, ἤτοι ὁ σῖτος καὶ ὁ οἶνος.

Ὁ ἐθνικὸς λοιπὸν πλοῦτος δὲν συνίσταται εἰς τὰς ἀξίας, δηλ. εἰς τὴν σχέσιν τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' εἰς τὴν σχέσιν τῶν πραγμάτων πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὰς χρείας ἡμῶν· ἐὰν ὁ πλοῦτος συνίστατο εἰς ἀξίας, πρῶτον μὲν τῶν ἀξιῶν μὴ μεταβαλλομένων καὶ ὁ πλοῦτος ἤθελε μένει ἀμετάβλητος. ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές· καθότι ἐὰν ἡ παραγωγὴ 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν ἀναγκαιούντων εἰς τὴν κατανάλωσιν ἠλαττοῦτο εἰς 10, ὧν ἡ ἀξία ἤθελε διαμείνει ἴση πρὸς τὴν τῶν 12, ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος ἤθελε βεβαίως ἐλαττωθῆ· δεύτερον δέ, τῶν ἀξιῶν αὐξανομένων ἕνεκα σιτοδείας, ἢ ἐπιζωοτίας, καὶ ὁ πλοῦτος ἤθελεν αὐξάνει, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές· ἐλαττουμένων δὲ τῶν ἀξιῶν ἕνεκα περισσείας, ὁ πλοῦτος ἤθελεν ἐλαττοῦσθαι, ὅπερ παράλογον.

Ὁ πλοῦτος εἴπομεν, συνίσταται εἰς τὰ χρήσιμα πράγματα, τὰ περιβεβλημένα ἀξίαν. Ἀλλ' ἐνταῦθα δέον νὰ διακρίνωμεν τὸν ἰδιωτικὸν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου· καθόσον ἐξετάζοντες ἑκάτερον κατ' ἰδίαν καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἀλληλεθνῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ὁ μὲν ἰδιωτικὸς πλοῦτος ἐκτιμᾶται κυρίως κατὰ λόγον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐθνικός, κατὰ λόγον τοῦ ποσοῦ τῶν χρησίμων πραγμάτων, τῶν περιβεβλημένων ἀξίαν.

Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐσοδεία τῶν σιτηρῶν, τοῦ ἐλαίου ἢ τοῦ οἴνου ἠλαττώθη, ἕνεκα τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσει ὅτι ἀναλόγως ἠλαττώθη καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, καθόσον τὰ μέσα τῆς καταναλώσεως καὶ εὐζωΐας τοῦ ὅλου ἔθνους ἠλαττώθησαν.

Ἀλλ' ὁ ἰδιωτικὸς πλοῦτος πλείστων ἰδιοκτητῶν πιθανῶς οὐδεμίαν ὑπέστη ἀλλοίωσιν, καθότι ἡ ἐλάττωσις τοῦ ποσοῦ τῶν καρπῶν συνεψηφίσθη μὲ τὴν αὔξησιν τῆς ἀξίας αὐτῶν· ἕνεκα δὲ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης ὁ ἰδιώτης ἀπέκτησε δι' ὧν παρήγαγε μεῖζον ποσὸν χρησίμων πραγμάτων· ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ἰδιωτῶν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἔθνος ὁλόκληρον ὡς πρὸς τὰς ἀλληλεθνεῖς αὐτοῦ σχέσεις· καθότι ἐὰν θελήσωμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ὅλην ἐθνικὴν πρόσοδον λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἀλληλεθνεῖς ἐμπορικὰς σχέσεις, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ ὅλη ἐθνικὴ πρόσοδος συνίσταται ἐκτὸς τοῦ «ποσοῦ» τῶν χρησίμων πραγμάτων τῶν ἐν τῇ χώρᾳ καταναλισκομένων, καὶ ἐκ τῆς «ἀξίας» τῶν ἐγχωρίων προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καταναλισκομένων, οἷον σταφίδος, δερμάτων, νημάτων, σμύριδος, καπνοῦ, οἴνου, βαλανιδίων κτλ. τῶν προσποριζόντων ἡμῖν ἕτερα προϊόντα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ παραγομένων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ τόκου

καὶ τῶν μερισμάτων χρεωγράφων καὶ μετοχῶν, ἅτινα ἀπεκτήσαμεν ἀντὶ χρηματικῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα ἐδανείσαμεν εἰς ἀλλοδαπὰς κυβερνήσεις ἢ κατεβάλαμεν εἰς ἀλλοδαπὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις (1).

§ 3. *Περὶ παραγωγῆς.*

Ὡρίσαμεν τὴν ἀκριβῆ τοῦ πλούτου ἔννοιαν, ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν ἔτι εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς παραγωγῆς.

Τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν μυστήριον τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ. Ἡ ὕλη, ὁ φυσικὸς κόσμος, εἶναι συνάναρχος καὶ συναΐδιος τῷ Θεῷ ; τούτου δοθέντος, πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, δέον νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς ἀνωτέραν τινὰ δύναμιν δημιουργικήν, εἰς μίαν θεότητα ποιητικὴν θεοτήτων. Ἐὰν δὲ ἡ ὕλη δὲν ἦναι συνάναρχος τῷ Θεῷ, ἄρα ὁ Θεὸς παρήγαγεν αὐτὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ἀλλὰ πῶς ἐκ τοῦ μηδενὸς παρήχθη ἡ κτίσις ; ἰδοὺ μυστήριον ἀκατάληπτον, οὗ ἡ λύσις ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀμηχανῇ νὰ κατανοήσῃ πῶς ἐκ τοῦ μηδενὸς παρήχθη ὁ κόσμος, πολλῷ δὴ μᾶλλον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδ' ἄτομον ὕλης δύναται νὰ παραγάγῃ.

Τί ἐστι λοιπὸν παραγωγή ; πῶς παράγομεν ; Ὅπως παράγει καὶ ἡ φύσις, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αὕτη μὲν παράγουσα ὑπάγεται εἰς μίαν μόνην δύναμιν, τὴν τῆς κινήσεως, ἡμεῖς δὲ οἱ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ποιηθέντες, ὑπαγόμεθα καὶ εἰς ἑτέραν δύναμιν ὑπερτέραν, τὴν τοῦ πνεύματος, ἐκ τῆς ἀρχεβούλου ἐνεργείας τοῦ ὁποίου καταρτίζεται ἡ παραγωγή.

(1) Ὅρα Batbie. deuxième leçon d'Ec. politique.

Ἐν τῷ θεοποιήτῳ ἐργαστηρίῳ τῆς φύσεως προπαρασκευάζεται πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει καὶ ζῇ.

Διὰ τῶν φυσικοχημικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, δι' ὧν καταρτίζονται τὰ ἀνόργανα, καὶ διὰ τῆς φυτικῆς καὶ ζωϊκῆς ζωῆς, διαμορφοῦνται, ὑπάρχουσι καὶ συντηροῦνται τὰ πάντα, καὶ ζῶα καὶ φυτὰ καὶ ὀρυκτά· διὰ δὲ τοῦ αὐτοματισμοῦ τῶν κτηνῶν, τῶν μελισσῶν, τῶν μεταξοσκωλήκων παράγονται ἀξιόλογα καὶ χρησιμώτατα προϊόντα· ὥστε ἀναμοχλεύοντες καὶ ἀνακινοῦντες τὴν ὕλην διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ γινώσκοντες ὅτι ἡ οὐσία αὕτη διέπεται ὑπὸ γενικῶν τινων νόμων, σταθερῶν καὶ ἀμετατρέπτων, ἀσχολούμεθα περὶ τὴν σπουδὴν αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν παράγομεν ἀποτελέσματα συντείνοντα εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ εὐημερίαν ἡμῶν.

Λ. χ. ὅταν ὁ Φραγκλῖνος ἐφεῦρε τὸν τρόπον τοῦ νὰ διευθύνῃ τὸν κεραυνόν, δὲν παρήγαγέ τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλὰ σπουδάσας τὸν νόμον τῆς ἠλεκτρικῆς, ἀφήρπασε τὸν κεραυνὸν τοῦ Διός, ὡς ἀφήρπασε διὰ τῆς Ἀμερικανικῆς ἐλευθερίας καὶ τὰ σκῆπτρα ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Βασιλέων τῆς Ἀγγλίας.

Ὅταν ὁ σιδηρουργὸς σφυρηλατῇ, δὲν παράγει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ἐφαρμόζει τὸν νόμον τῆς διὰ τοῦ πυρὸς μαλάξεως τοῦ σιδήρου.

Ὅταν κινῶμεν τροχὸν ἢ μηχανὴν διὰ τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀνέμου ἢ τοῦ ἀτμοῦ, ἢ διατρέχομεν τὰς ἀβύσσους τοῦ Ὠκεανοῦ ἐπὶ πλευστῶν ἀποθηκῶν, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῆς πυξίδος, δὲν δημιουργοῦμέν τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ὠφελούμεθα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων τῆς ὑδροστατικῆς, τῆς βαρύτητος, τῆς ἐλαστικότητος τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ μαγνητισμοῦ.

Ὅταν καταθέτοντες ἕνα σπόρον εἰς τὴν γῆν συλλέ-

γωμεν ἔξ, ἀπῶς παράγομεν αὐτούς; ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τῆς γῆς, τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας.

Ὅταν ὁ χημικὸς παράγῃ ὑδρογόνον, δὲν δημιουργεῖ τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλὰ παρουσιάζει τρίτον τι σῶμα, ὅπερ ἐνούμενον μετὰ τοῦ ὀξυγόνου ἀπομονώνει τὴν ἑτέραν οὐσίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ὑδρογόνον.

Τούτου ἕνεκα, ὅσῳ κάλλιον γνωρίζομεν τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς, τῆς μηχανικῆς, τῆς χημείας, τόσῳ τελειοποιούμεθα, καὶ ὁπλιζόμενοι μὲ τὰς ἀνεξόδους ταύτας φυσικὰς δυνάμεις, ἐπεκτείνομεν τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν καὶ πολλαπλασιάζομεν τὸν πλοῦτον καὶ τὰς ἀπολαύσεις ἡμῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται πόσον ἡ γνώμη τοῦ Ἰακώβου Μίλλ, εὐφυεστάτη κατὰ τὰ ἄλλα, εἶναι ἀτελής.

Ὁ Ἰάκωβος Μὶλλ εὐφυῶς παρετήρησεν «ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ καταβάλῃ παράγων εἶναι ἡ κίνησις», διότι οἱ νόμοι τῆς φύσεως ἐνεργοῦσιν ἀδιαλείπτως καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν αὐτοὺς εἰς τὰς θελήσεις ἡμῶν, εἰμὴ ὑπείκοντες αὐτοῖς· ἀλλ' ὁ Μὶλλ ἐδύνατο εἰς τὴν κίνησιν νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν διάνοιαν, καθότι τῆς κινήσεως προπορεύεται ἡ νόησις καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν διεπόντων νόμων τὸν ὑλικὸν κόσμον· ἄλλως, ἡ κίνησις κεχωρισμένη τοῦ ἡγεμονικοῦ λόγου εἶναι φρενητεία, ὡς ἡ διάνοια ἄνευ κινήσεως εἶναι ἀδυναμία καὶ σωματικὴ παραλυσία.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ παραγάγῃ ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ παράγων δὲν ἔχει ἄλλο τι νὰ πράξῃ ἢ νὰ συνδυάσῃ καὶ ἀποχωρίσῃ τῇ συνδρομῇ τῶν φυσικῶν νόμων, τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν στοιχεῖα καὶ διαπλάσῃ τὴν ὕλην κατὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς χρείας αὐτοῦ.

Ὅ,τι δὲ εἴπομεν περὶ τῆς ὑλικῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν ἄϋλον παραγωγήν. Ὁ ἐπιστήμων δὲν παράγει ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' ἀναγνωρίζει τὴν ἀλήθειαν, δηλ. τὰς ἀληθεῖς τῶν πραγμάτων σχέσεις, ὁ καλολόγος, ὁ ἠθικολόγος δὲν δημιουργεῖ τὸ καλόν, τὸ δέον, τὴν ἀρετήν· ὁ νομοθέτης δὲν δημιουργεῖ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ἀνακαλύπτει τὰς σχέσεις τὰς ἁρμοζούσας εἰς τὴν λογικὴν φύσιν τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπισφραγίζει αὐτὰ διὰ τῆς αὐθεντίας του· ὡσαύτως δέ, καὶ ὁ μαθηματικὸς ἀναγνωρίζει, ἀλλὰ δὲν δημιουργεῖ τὸ ἀξίωμα, ὅτι αἱ ἀκτῖνες αἱ φερόμεναι ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου εἰσὶν ἴσαι. Καὶ αὐτὰ τὰ συστήματα τὰ ὁποῖα θεωροῦμεν ἐν γένει ὡς ἀποκυήματα τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, ἢ δημιουργικῆς περινοίας, προκύπτουσιν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ διαφόρων προϋπαρχόντων στοιχείων, ἢ ἐκ τῆς ἀτελοῦς αὐτῶν ἐπόψεως.

Ὅταν λ. χ. ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ δύο οὗτοι πατέρες τῆς φιλοσοφίας, διέγραψαν τὰ δύο τόξα τοῦ κύκλου περὶ ἃ πέπρωται νὰ στρέφηται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὁ μὲν γνωματεύων, ὅτι οὐδὲν πρότερον ἐν τῷ νῷ, ὅ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει, ὁ δὲ θεωρῶν ὡς συμφύτους ἡμῖν τὰς ἀρχετύπους ἰδέας, κατὰ τί παρήγαγον; Ὡδηγήθησαν ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, ἀναγνωρίσαντες, ὁ μέν, ὅτι ἡ πρώτη αἰτία ἢ ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐνεργείας ἡμῶν εἶναι αἱ αἰσθήσεις, ὁ δέ, ὅτι ὁ νοῦς ὡς ἔκ τινος πνευματικοῦ ὁρμεμφύτου, ἐπιβάλλει εἰς τὰ μερικὰ τὴν σφραγίδα τῆς γενικότητος.

Ἡ παραγωγὴ λοιπὸν ὑλικὴ ἢ ἄϋλος, συνίσταται εἰς τὸν συνδυασμόν, τὴν ἀποχώρισιν, τὴν ἀλλοίωσιν καὶ ἀνάπλασιν προϋπαρχόντων στοιχείων, ἢ εἰς τὴν μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, διὰ τῆς φυσικοχη-

μικῆς, φυσιολογικῆς, πνευματικῆς ἢ μηχανικῆς ἐνεργείας, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας χρησιμότητος, πρότερον μὴ ὑπαρχούσης. Λέγω δὲ μὴ ὑπαρχούσης, ὅπως διακρίνω τὴν παραγωγὴν ἀπὸ τῆς νοσφίσεως ἀλλοτρίων καὶ τὸν λῃστρικὸν ἀπὸ τοῦ νομαδικοῦ καὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου (1). Ὁ δημιουργῶν τι χρήσιμον καλεῖται παραγωγὸς ἢ παραγωγεύς· χρῆμα δὲ ἢ πλοῦτος τὸ παραγόμενον, τὸ προϊὸν τῆς διανοητικῆς ταύτης ἢ ὑλικῆς ἐνεργείας καὶ παραγωγή, πᾶσα πρᾶξις χρησιμοποιὸν ἔχουσα ἀποτέλεσμα. Τοιούτῳ τρόπῳ, πάντα ἐργάτην, γεωργόν, τεχνίτην, ἔμπορον, ἐπιστήμονα, καλλιτέχνην κτλ. ὀνομάζω παραγωγόν, καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ παραγωγικήν, ἢ δημιουργικὴν χρησιμότητος.

Ἀλλὰ ! τίς ὁ σκοπὸς τῆς παραγωγῆς; Ὁ ἄνθρωπος καὶ αἱ χρεῖαι αὐτοῦ· ὁ ἄνθρωπος, ὅστις παράγει ὅπως καταναλώσῃ, δηλ. ὅπως καταστρέψῃ πρὸς θεραπείαν τῶν ἑαυτοῦ ἀναγκῶν τὴν δημιουργηθεῖσαν χρησιμότητα.

Βεβαίως ὑπάρχουσι καὶ καταστροφαὶ ἀξίας πρὸ τῆς παραγωγῆς· λ. χ. καταθέτων τὸν σπόρον εἰς τὴν γῆν καταστρέφω οὕτως εἰπεῖν αὐτόν, δηλ. ἐὰν τὸν ἐκβάλω ἀπὸ τῆς γῆς μετ' ὀλίγον, δὲν θέλω δυνηθῆ νὰ μεταχειρισθῶ αὐτὸν ὡς πρότερον· ἀλλ' ἡ παραγωγικὴ κατανάλωσις ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἀνάπλασις καὶ μεταμόρφωσις τῶν ἀξιῶν.

Ὅ,τι λοιπὸν οἱ συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν ἄγονον κατανάλωσιν, ὀνομάζω ἁπλῶς κατανάλωσιν· τὴν δὲ καλουμένην ὑπὸ τοῦ Σαίη παραγωγικὴν κατανάλωσιν, ὀνομάζω παραγωγὴν ἢ μεταμόρφωσιν τῶν ἀξιῶν. Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι τὸ ἄμεσον ἀντικείμενον τῆς μὲν καταναλώσεως

(1) Πολ. Ἀριστ. Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'.

ειναι ὁ ἄνθρωπος, τῆς δὲ παραγωγικῆς ἀναλώσεως ἡ παραγωγή, ἥτις εἶναι μέσον καταναλώσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς κοινωνικῆς Πλουτολογίας.

Ἡ ἐπικρατεστέρα μέθοδος πρὸς κατάταξιν τῆς ὕλης τῆς κοινωνικῆς Πλουτολογίας, εἶναι ἡ ἑξῆς. Ὁ ἄνθρωπος θεραπεύει τὰς χρείας αὐτοῦ καταναλίσκων ἀξίας· ἀλλὰ πρὶν ἡ καταναλωθῶσιν αἱ ἀξίαι αὗται, πρέπει νὰ παραχθῶσι πρῶτον καὶ διανεμηθῶσι δεύτερον. Ἐκ τούτου λοιπὸν ἡ τριμερὴς διαίρεσις τῶν Οἰκονομικῶν συγγραμμάτων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τυργότου μέχρι τοῦ Σαίη καὶ τοῦ Ῥάου εἰς Παραγωγήν, Διανομὴν καὶ Κατανάλωσιν τοῦ πλούτου.

Κατὰ τὸν Ῥόσσην ὅμως, ἡ τοιαύτη διαίρεσις εἶναι ἐλαττωματική· καθότι καταναλίσκειν, εἶναι ὁ τελευταῖος ὅρος τῆς χρήσεως τῶν χρησίμων πραγμάτων, ὅρος μὴ περιεχόμενος ἀκριβῶς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ἂν ἡ κατανάλωσις ἀπετέλει μέρος τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐπιστήμη ἔπρεπε νὰ ἀναλύῃ τὸ γινόμενον τοῦτο καὶ νὰ τὸ περιγράφῃ, ἀλλὰ τοιαύτη τις περιγραφὴ, ἤθελεν εἶσθαι ἀλλοτρία τῆς Πλουτολογίας· καθότι, ἐὰν μὲν ἡ κατανάλωσις θεωρηθῇ ὡς μέσον συντηρητικὸν τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως, ἢ ὡς συντελεστικὸν πρὸς εὐεξίαν τοῦ σώματος, διὰ τῆς περιγραφῆς τοῦ γινομένου τούτου, θέλομεν ἐπεμβῆ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἰατρικῆς, τῆς ὑγιεινῆς ἢ τῆς φυσιολογίας· ἐὰν

δὲ διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ἀναλώσεων στοχαζώμεθα ν' ἀναλύσωμεν τὸ γινόμενον τοῦτο, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς καλολογίας, θέλομεν ὡσαύτως ἐπεμβῆ εἰς ἀντικείμενον ἀλλότριον τῆς οἰκονομικῆς. Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς καταναλώσεως, τῆς μὴ ἀντιβαινούσης εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη.

Ἐν τούτοις, εἶναι περίεργον νὰ γνωρίζωμεν, πόθεν κυρίως ἐπήγασεν ἡ τοιαύτη διαίρεσις καὶ τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τὸ «περὶ καταναλώσεων». Ἡ κατανάλωσις διηρέθη εἰς παραγωγικὴν καὶ ἄγονον, καὶ οἱ συγγραφεῖς, πραγματευθέντες εὐρύτερον περὶ καταναλώσεως, περιέγραψαν τὴν παραγωγικὴν κατανάλωσιν, ἥτις πραγματικῶς εἶναι ἀνάπλασις τῶν ἀξιῶν, οὐχὶ δὲ κατανάλωσις. Ἀλλὰ ;τίς ἡ χρεία τῶν τοιούτων ἐπαναλήψεων μετὰ τὴν περὶ παραγωγῆς θεωρίαν ;

Δεύτερον δέ, ἐν ταῖς καταναλώσεσι κατέταξαν τὰ δάνεια, τοὺς φόρους, τὰς δημοσίας δαπάνας καὶ πᾶν ὅ,τι ἀπαρτίζει τὴν τῶν δημοσίων πόρων ἐπιστήμην, ἢ τὴν δημοσιολογίαν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα οὐδόλως πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μὴ παραγωγικαὶ καταναλώσεις. Ἔργον τῆς κυβερνήσεως εἶναι τὸ βουλεύεσθαι, δικάζειν, ἐκτελεῖν τοὺς καθεστῶτας νόμους, ἐνισχύειν καὶ τακτοποιεῖν τὰς ἀτομικὰς ἐνεργείας, προστατεύειν τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν κατὰ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπάτης. ;Πῶς δὲ αἱ Κυβερνήσεις δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ σπουδαῖα καθήκοντα αὐτῶν ; Διὰ τῶν φόρων, καὶ γενικώτερον διὰ τῶν δημοσίων πόρων. Ἡ χρῆσις λοιπὸν τῶν πόρων τούτων καὶ αἱ δημόσιαι δαπάναι πρέπει ἀναγκαίως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς παραγωγικαί· καθότι ἄνευ τούτου, ἄνευ ἐννόμου τάξεως, ἄνευ δικαιοσύνης, ἄνευ ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων, ἄνευ μέσων συγκοινωνίας,

ἄνευ σκοπίμου καὶ ἐπωφελοῦς χρήσεως τῶν δημοσίων πόρων, τὰ ἔθνη ταχέως καταπίπτουσι καὶ ἐξαχρειοῦνται.

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ ὅτι ἐν ταῖς καταναλώσεσι περιελήφθη οὐ μόνον ἡ περὶ παραγωγῆς θεωρία, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοσιολογία, μνημονεύω τὰς ἑξῆς περικοπὰς τῆς διδασκαλίας τοῦ Σαίη ἐν τῇ κατηχήσει Κεφαλαίῳ ΚΕ'. «Ποῖον εἶναι τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τῆς ἀναλώσεως; »Ἡ φθορὰ τῆς ἀξίας τοῦ ἀναλωθέντος. Πῶς ἀποζημιοῦ»ται διὰ τὴν φθορὰν ταύτην ὁ κύριος τοῦ ἀναλωθέντος; »Ὅταν ὁ ἀρτοποιὸς καίῃ καυσόξυλα ἵνα ἑψήσῃ τὸν ἄρ»τον του, ἀναλίσκει αὐτὰ παραγωγικῶς, προστιθέμενος »εἰς τὸν ἄρτον τὴν ἐξαφανισθεῖσαν τοῦ ξύλου ἀξίαν». Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι περὶ καταναλώσεως πραγματευόμενοι, ποιούμεθα καὶ αὖθις περὶ παραγωγῆς μνείαν.

Περὶ δὲ κυβερνητικῶν δαπανῶν ἀποφαίνεται Κεφ. ΚΔ'. ὡς ἐφεξῆς. «Αἱ ἰδιωτικαὶ ἀναλώσεις εἰσὶ τῆς αὐτῆς φύ»σεως μὲ τὰς δημοσίας. Ἡ φύσις καὶ τὰ ἀποτελέσματα «ἀμφοτέρων τῶν ἀναλώσεων τούτων εἶναι τὰ αὐτά· δηλ. »τὰ προϊόντα, ὧν ἡ ἀξία παρήχθη διὰ τῆς ἐργασίας, φθεί»ρονται διὰ τῆς χρήσεως». Οὕτω λοιπόν, κατὰ τὸν Σαίην, αἱ κυβερνητικαὶ καὶ ἰδιωτικαὶ ἀναλώσεις τὸν αὐτὸν προτίθενται σκοπόν. Ἡ πρότασις ὅμως αὕτη καταψεύδεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων· καθότι ἡ κυβερνητικὴ δαπάνη ἡ γινομένη πρὸς βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἢ πρὸς ἀγορὰν ὑλικοῦ, ἢ πρὸς ἵδρυσιν δημοσίων καταστημάτων, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ὁποίων τὸ δημόσιον καταβάλλει ὑπέρογκα ἐνοίκια, ἡ δαπάνη ἡ γινομένη ἢ πρὸς ἐπισκευὴν τῶν δημοσίων κτιρίων ἢ πρὸς τὴν τεχνολογικὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων, κ.τ.λ. οὐδόλως ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν δαπάνην τοῦ ἰδιώ-

του, τοῦ καταναλίσκοντος εἰς τὴν τράπεζάν του ἄρτον, κρέας καὶ οἶνον.

Ἀπεδείξαμεν ὅτι τόσον αἱ λεγόμεναι παραγωγικαὶ ἀναλώσεις, ὅσον καὶ αἱ κυβερνητικαὶ δαπάναι, ἀνάγονται εἰς τὴν περὶ παραγωγῆς καὶ περὶ δημοσίων πόρων θεωρίαν καὶ δὲν χρήζουσιν ἰδιαιτέρας διαιρέσεως. Τί ἀπολείπεται λοιπὸν διὰ τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τῆς Πλουτολογίας; μόνη ἡ θεωρία τῆς μὴ παραγωγικῆς καταστροφῆς τῶν ἀξιῶν, τῆς ἀναλώσεως κυρίως λεγομένης καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν παραγωγήν. Ἀλλὰ τίς ἡ περὶ μὴ παραγωγικῆς καταναλώσεως θεωρία τῶν οἰκονομολόγων; τίνες οἱ περὶ τούτων ὁρισμοὶ αὐτῶν;

Ὁ Σαίης, (1) ἀποραίνεται· α', ὅτι αἱ καταναλώσεις δέον νὰ γίνωνται πρὸς θεραπείαν πραγματικῶν ἀναγκῶν· β', ὅτι δέον νὰ καταναλίσκωμεν διαρκέστερα προϊόντα· γ' ὅτι ἡ κατανάλωσις πρέπει νὰ γίνηται ἐν κοινῷ· καὶ δ'. νὰ μὴ ἀντιβαίνῃ εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη κ.τ.λ. Ὁ πρῶτος κανὼν ἐξάγεται εἴπομεν ἐκ τῆς διακρίσεως τῶν πραγματικῶν καὶ μή, ἀναγκῶν. Πρέπει λοιπόν, ὅπως δικαιολογήσωμεν τὸν κανόνα τοῦτον, νὰ διδάσκωμεν ἰατρικήν, φυσιολογίαν, ὑγιεινήν. (2) Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον κανόνα, πρέπει τὸν χειμῶνα νὰ τρώγωμεν μᾶλλον λαχανικὰ ἢ κρέατα, τὸ δὲ θέρος θερμὰ μᾶλλον ἢ δροσιστικὰ ποτά, ὡς διαρκεστέρας οὔσης τῆς ἀναλώσεως αὐτῶν. Διὰ τοῦ τρίτου κανόνος, δὲν περιγράφεται ἡ κατανάλωσις, ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἡ οἰκονομία· καὶ ἐπειδὴ μία τῶν κυριωτέρων ἀναγκῶν καὶ ἕξεων εἶναι ἡ καθαριότης, ὁ τρίτος κανὼν θέλει πολλά-

(1) Ἐν τῇ Πραγματείᾳ του, τόμ. γ'. Σελ. 30,
(2) Ῥάου σελ. 1289. παρ. 322.

χις προσκρούει πρὸς τὸν πρῶτον. Τελευταῖον δὲ ἐν τῷ τετάρτῳ ὁρισμῷ περιέχεται πλήρης ἠθικὴ διδασκαλία.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω, παρατηρῶ ὅτι ἔργον τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἡ διατύπωσις πρακτικῶν κανόνων, ἀλλ' ἡ ἔκθεσις τῶν γενικωτέρων νόμων, δι' ὧν διεξηγεῖται ὁ λόγος τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων.

Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ὁρμώμενος λέγω, ὅτι ἡ κοινωνικὴ Πλουτολογία περιλαμβάνει τέσσαρας κεφαλαιώδεις διαιρέσεις.

1ον Τὴν περὶ παραγωγῆς· 2ον τὴν περὶ ἀνταλλαγῶν καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου· 3ον τὴν περὶ πληθυσμοῦ καὶ τελευταῖον, τὴν περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίαν. (1)

Ἀλλὰ καίτοι μὴ παραδεχόμενος ἰδιαιτέραν τινὰ διαίρεσιν περὶ καταναλώσεων, ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ κατανάλωσις, διακρινομένη καὶ ἀπὸ τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας καὶ ἀπὸ τῆς δημοσιολογίας, εἶναι οὐσιῶδες γινόμενον τῆς ἐπιστήμης, καθότι οὐ μόνον ἐπιδρᾷ ἐπί τε τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκ τῆς ἀνισορροπίας τῶν δύω τούτων στοιχείων, τῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, διαταράττεται ἡ οἰκονομικὴ διοργάνωσις, ὡς θέλω ἰδίως ἀποδείξει, πραγματευόμενος περὶ μέσων συγκοινωνίας, περὶ τελωνιακῶν δασμῶν, περὶ τῶν κατὰ τῆς πολυτελείας νόμων, περὶ ἀποταμιεύσεως κ.τ.λ.

(1) Ὁ Κ. Βωδριλλιὰρ προστίθησιν καὶ οὗτος τὰς καταναλώσεις εἰς τὰς ἀνωτέρω διαιρέσεις τῆς ἐπιστήμης· καθότι ἐν τῇ περὶ καταναλώσεων λέγει θεωρίᾳ, ἐκτίθενται οἱ τρόποι τῆς λυσιτελεστέρας τοῦ πλούτου χρήσεως, ὡς καὶ τὰ περὶ φόρων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν συμφωνεῖ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Σαίη. Ὅρα ἐγχειρίδιον αὐτοῦ Κεφ. 8 σελ. 50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῶν στοιχείων τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν εἰς τὰ διάφορα παραγωγικὰ ἔργα.

Πᾶσα πρᾶξις παραγωγική, πᾶσα ἐνέργεια σκοποῦσα τὴν θεραπείαν τῶν ἀρχικῶν ἡμῶν ὀρέξεων, τῶν ἀναποφεύκτων ἡμῶν ἀναγκῶν, διαδηλοῦται διά τινος ἀλλοιώσεως, ἢ μεταβολῆς περὶ τὴν μορφὴν ἢ τὸ ποιὸν τῶν πραγμάτων, ἢ τὸν χῶρον ὃν ταῦτα κατέχουσιν.

Ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον εὑρισκόμενον παρὰ τὴν ὄχθην ποταμοῦ, ἢ ὑπὸ τὴν σκιὰν ὀπωροφόρου δένδρου· ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐν ὅσῳ μένει ἀδρανὴς καὶ ἀκίνητος, οὐδεμίαν τῶν δύο ζωηροτέρων αὐτοῦ ὀρέξεων θέλει δυνηθῇ νὰ θεραπεύσῃ· δέον λοιπὸν νὰ καταβάλῃ τινὰ ἐνέργειαν, ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην, καὶ τὴν ἁπλουστέραν, ὅπως καταλάβῃ καὶ ἰδιοποιηθῇ τὰ περιστοιχοῦντα αὐτὸν πράγματα, τὸ ὕδωρ ἢ τοὺς καρπούς.

Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη ἧς ὁρμεμφύτως εὐμοιροῦσι καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, ἡ ἐνέργεια ἡ συνισταμένη εἰς τὴν διὰ τῆς κινήσεως τῶν ἡμετέρων ὀργάνων κατάληψιν τῶν ἐκτὸς ἡμῶν πραγμάτων, εἶναι ἀναξία λόγου, παραβαλλομένη πρὸς τὴν διὰ τοῦ πνεύματος, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἀναμόρφωσιν ἢ ἀνάπλασιν αὐτῶν· καθότι, ἐὰν θελήσωμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὰ ἀναρίθμητα προϊόντα τῆς φύσεως, ζῶα, φυτὰ, ἢ ὀρυκτὰ, τα ὁποῖα χρησιμεύουσιν εἰς θεραπείαν τῶν ποικίλων ἡμῶν ἀναγκῶν, θέλομεν ἀδιστάκτως ἀναγνωρίσει, ὅτι πᾶν ὅ,τι χρησιμεύει πρὸς διατρο-

φήν, συντήρησιν καὶ προαγωγὴν ἡμῶν, ὑπέστη τινὰ ἀλλοίωσιν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας.

Πολλάκις μάλιστα μετὰ πολλῆς δυσκολίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν τοῖς ἔργοις ἡμῶν, τὰ ἀρχικὰ καὶ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα· οἷον τὴν ἄμμον, τὸ κουάρτζ καὶ τὴν σόδαν ἐν τῇ ὑάλῳ, τὰ ἀκάθαρτα ῥάκη ἐν τῷ χάρτῃ, τὸν ἀκατέργαστον καὶ ἀκαθάριστον βάμβακα ἐν τῷ διαφανεῖ μουσελινίῳ ὑφάσματι, τὸ χονδροειδὲς ἔριον ἐν τῷ στιλπνῷ ἐριουργήματι καὶ τὰ εὐτελῆ χώματα τοῦ κάολεν καὶ φελδσπὰθ ἐν τοῖς πολυτιμοτάτοις καὶ περικαλλεστάτοις ἀγγείοις τῆς πορσελανοποιίας.

Πρὸς τὴν ἀναμφισβήτητον ταύτην ἀλήθειαν ἐμβλέπων ὁ Σμὶθ, ἀπεφήνατο, ὅτι «ἡ ἐργασία ὑπῆρξε τὸ ἀρχικὸν τίμημα, ἐφ' ᾧ ἀπεκτήθησαν τὰ χρήσιμα· ὁ πλοῦτος, παρατηρεῖ, δὲν ἀπεκτήθη τὸ πρῶτον διὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐργασίας».

Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθοτάτη· καθότι ἐὰν παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ ὑλικὴ αὐτοῦ εὐημερία ἐπήγασε καὶ προήχθη ἐκ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἱκανότητος ἡμῶν πρὸς ἐκπόνησιν τῆς ὕλης καὶ χρησιμοποίησιν τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς πραγμάτων.

Ὁ ἄνθρωπος, οὗ ἡ μόνη ἐργασία συνίστατο εἰς τὴν συγκομιδὴν τῶν αὐτοφυῶν τῆς φύσεως καρπῶν, ἢ τινων κογχυλίων ἢ ὀστράκων ἐῤῥιμένων ἐπὶ τὰς ὄχθας τῆς θαλάσσης, ἔκειτο ἀναντιῤῥήτως εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ἦτο ὁ ἀσθενὴς ὑπότροφος, οὐχὶ δὲ ὁ ἐν πνεύματι κύριος τῆς φύσεως. Καθ' ὅσον ὅμως ἡ ἐργασία ἐζωογονεῖτο ὑπὸ τοῦ πνεύματος, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπεχείρει διὰ τῆς ἐργασίας νὰ παραγάγῃ τὰ χρήσιμα, ἢ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ περικυκλοῦντα αὐτόν, σπουδάζων

καὶ νοημόνως ἐφαρμόζων τοὺς ἀμετατρέπτους τῆς φύσεως νόμους εἰς τὰς βιοποριστικὰς αὐτοῦ χρείας, ἠνωρθοῦτο ἡ κλίμαξ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἧς ἡ μὲν βάσις ἐγγίζει τὴν γῆν, ἡ δὲ κορυφὴ ἀνυψοῦται μέχρις οὐρανοῦ, καὶ οὕτως ὁ θνητὸς οὗτος δημιουργὸς παραλαμβάνων τὰ ἔργα τῆς φύσεως, ὅπως ἐξήχθησαν ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς, ἐδυνήθη νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ μεταβάλῃ τὴν μορφὴν αὐτῶν καὶ δημιουργήσῃ νέον κόσμον, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ φύσις παρέχει μὲν ἀφθόνως εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς διατροφῆς, τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς ἐργασίας κρείττονες ἑαυτῶν γινόμενοι ἀναδεικνύμεθα τὸ εὐγενέστερον τῶν πλασμάτων.

Τῆς ἐργασίας δὲ θεωρουμένης οὕτως, ὡς τῆς κυριωτάτης τοῦ πλούτου πηγῆς, τὸ μέγα ζήτημα ὅπερ κέκληται νὰ λύσῃ ἡ περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρία, εἶναι διὰ τίνων τρόπων δυνάμεθα νὰ γονιμοποιήσωμεν αὐτήν, παράγοντες δι' ἐλάσσονος ἐργασίας, μεῖζον ποσὸν χρησίμων πραγμάτων.

Ὅπως δὲ προσηκόντως λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο, δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ ἐργασία ὑπηρετουμένη ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἡμῶν ὀργάνων, ἀπαιτεῖται προσέτι καὶ ἡ τελεσφόρος συνδρομὴ τῶν κεφαλαίων, ἤτοι τῶν ἀποτεταμιευμένων τῆς ἐργασίας καρπῶν, καθότι τὰ κεφάλαια τροπολογούμενα καὶ ἀναμορφούμενα μὲν ὁσημέραι, κατὰ τὰς χρείας ἡμῶν, βελτιούμενα δὲ καὶ τελειοποιούμενα ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀποτελοῦσι τὸν ἰσχυρότερον τῆς φιλοπονίας μοχλόν· πλὴν δὲ τούτων, εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, ἤτοι τῶν περιβεβλημένων ἀξίαν χρησίμων πραγμάτων, συντελοῦσι κυρίως, τὰ φυσικὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως,

ἀλλὰ τὶς καὶ ποία ἡ συνδρομὴ αὐτῶν ; διά τινων παραδειγμάτων θέλω ἀκριβέστερον προσδιορίσει αὐτήν.

Ἐν πρώτοις, ἡ φύσις παράγει καὶ καταρτίζει πλεῖστα ἀντικείμενα ἅτινα διὰ τῆς ἐργασίας ἀποκτῶνται καὶ χρησιμοποιοῦνται· οἷον τοὺς ἰχθῦς, τὰ ὀρεσίτροφα θηρία, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τὸ μέλι, τὴν μέταξαν, τοὺς λίθους, τὰ μέταλλα, τὰ δάση. Δεύτερον δὲ ἀναπληροῖ τὴν ἐργασίαν.

Ἔκπαλαι λ. χ. ὁ σῖτος μετεποιεῖτο εἰς ἄλευρον ὑπὸ δύω λίθων θλιβόμενος· μετὰ ταῦτα δὲ προσετέθη καί τις λαβὴ εἰς τὸν ἕτερον τῶν δύω λίθων πρὸς ταχυτέραν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς ἀλήσεως· σήμερον δὲ ὁ ἄνεμος, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀτμὸς ἐκτελοῦσι τὸ ἔργον τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν· ὥστε ἡ φυσικὴ δύναμις ἀναπληροῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐργασίαν· ὡσαύτως δὲ ὁ ἄνεμος, ὁ διὰ τῶν ἀνεσταλμένων ἱστίων μετακινῶν τὴν πλωτὴν μηχανὴν τῶν πλοίων, ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τοῦ ἐρέτου καὶ κωπηλάτου, ὡς καὶ ἡ ξαντικὴ τοῦ ἐρίου μηχανή, ἡ ἐξοικονομήσασα 60 τοῖς $^0/_0$ τῆς δαπάνης καὶ ἀναπληρώσασα τὴν βραδεῖαν καὶ δαπανηρὰν ἐργασίαν, τῆς διὰ τῶν ἐργατικῶν χειρῶν κτενιστικῆς.

Ἀλλ' ἡ ἀρωγὴ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως δὲν διατρανοῦται μόνον ὁσάκις αὗται ἀναπληροῦσι τὴν ἡμετέραν ἐργασίαν· καθότι καὶ ὅτε ἡ παραγωγικὴ πρᾶξις τελῆται ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης χειρός, ἡ φύσις ἐπιβοηθεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἢ μᾶλλον συμπληροῖ τὸ ἔργον ἡμῶν. Ἐργάτης λ.χ. λαμβάνει κλῶνον καννάβεως, χωρίζει αὐτὸν εἰς ἴνας λεπτάς, συστρέφει τὰς ἴνας ταύτας, συνδέει διὰ τῆς ἀτράκτου τὰ νήματα, συμπλέκει αὐτὰ διὰ τῆς κερκίδος καὶ παράγει οὕτως ὕφασμα. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἰς τοῦτο τὸ ἔργον οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ἡ ἕλξις καὶ ἡ συνοχὴ τῶν

χλωστῶν. Γεωργὸς καταθέτει τὸν σπόρον εἰς τὴν γῆν, αἱ δὲ φυτικαὶ δυνάμεις τῆς γῆς, παράγουσι τὸ φυτόν, τὰ φύλλα, τὰ ἄνθη, τοὺς καρπούς. Ὑλοτόμος καταφέρει τὸν πέλεκυν ἐπὶ δένδρου, καὶ τὸ δένδρον καταπίπτει ὑπεῖκον τῷ νόμῳ τῆς βαρύτητος. Σχίζει διὰ τοῦ πρίονος κορμὸν καὶ κατασκευάζει οἰκοδομήσιμον ξυλείαν· ἀλλ' ἡ διατομὴ αὕτη τοῦ κορμοῦ εἰς σανίδας εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἰδιοτήτων τοῦ πρίονος καὶ τοῦ ξύλου. Προσεγγίζει τὸ πῦρ εἰς τὴν ἐμπρήσιμον ὕλην καὶ διὰ τοῦ πυρὸς σφυρηλατεῖται ὁ σίδηρος.

Πάντα ταῦτα προϋποθέτουσι βεβαίως τὴν κίνησιν, ἀλλ' ἡ κίνησις μόνη, ἢ ἡ σωματικὴ ἐνέργεια ἤθελε παραγάγει μικρὰ καὶ εὐτελῆ ἀποτελέσματα, ἂν δὲν ἐνισχύετο ὑπὸ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ἐν παντὶ ἀνθρωπίνῳ ἔργῳ συντρέχει ἡ φύσις τὸν ἄνθρωπον, ὁτὲ μὲν παρέχουσα αὐτῷ τὰ χρήσιμα, ὁτὲ δὲ διαδηλουμένη ὡς δύναμις ἀναπληρωτικὴ τῆς ἐργασίας, ἢ ἐπικουρική.

Ἀλλ' ἐπὶ τίνων ἔργων ἡ συνδρομὴ αὐτῆς εἶναι μείζων, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν τῶν κεφαλαίων ;

Εἰς τὰς ἀρχικωτάτας βιοποριστικὰς τέχνας, τὴν θήραν τὴν ἁλιείαν, τὴν λατομίαν, τὴν ὑλοτομίαν, τὴν μεταξοσκωληκοτροφίαν, τὴν μελιττουργίαν, ἡ ἐργασία καὶ ἡ φύσις κατέχουσιν ἀναντιῤῥήτως τὴν πρωτίστην θέσιν· οὐχ ἧττον δὲ καί τινα κεφάλαια εἰσὶν ἀπαραιτήτως εἰς αὐτὰς ἀναγκαῖα· καθότι ἄνευ αὐτῶν, δηλ. ἄνευ τόξων, βελῶν, δικτύων ἄνευ ἀξίνης, σκαπάνης, πελέκεως, οἰκοδομῶν, κοφίνων κτλ. οὐδὲν κατορθοῦται.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ ποιμενικῇ, ἐν τῷ νομαδικῷ βίῳ, τὰ φυσικὰ στοιχεῖα εἰσὶ λίαν οὐσιώδη· καθότι δι' αὐτῶν,

διὰ τοῦ χόρτου τοῦ αὐτοφυοῦς, ὅπερ δὲν εἶναι προϊὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ἀλλὰ τῆς φύσεως, διατηρεῖται καὶ πολλαπλασιάζεται τὸ κεφάλαιον τοῦ ποιμένος. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐν τῇ γεωργίᾳ, ἐν τῇ φυτουργίᾳ καὶ τῇ κηπουρικῇ, αἱ φυσικαὶ δυνάμεις εἰσὶ συντελεστικώταται· καθότι ναὶ μὲν ἡ γῆ χρήζει καλλιεργείας καὶ προπαρασκευῆς ὅπως γονιμοποιηθῇ, ἐν τῇ γῇ πάλιν κατατίθεται ὑπὸ τοῦ γεωργοῦ, ἤτοι τοῦ ἐργάτου, ὁ σπόρος ἢ τὸ φυτὸν ὅπερ ἐστὶ κεφάλαιον, ἀλλὰ διὰ τῶν φυσικῶν στοιχείων, διὰ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἐδάφους καὶ διὰ τῆς ἀτμοσφαίρας βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσι τὰ φυτά.

Ἐν τῇ λοιπῇ δὲ βιομηχανίᾳ, ἐν τῇ μεταλλευτικῇ, ἐν τῇ μεταλλουργίᾳ, τῇ ὑφαντικῇ, τῇ κατεργασίᾳ τῶν δερμάτων, τῇ οἰκοδομικῇ, ὡς καὶ ἐν τῇ τεχνικῇ γεωπονίᾳ τὸ κεφάλαιον ἀπαρτίζει τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον, συνιστάμενον εἰς ἄφθονον πρώτην ὕλην, εἰς οἰκοδομάς, εἰς παντὸς εἴδους ὄργανα καὶ μηχανάς, ὧν ἡ ἐνέργεια προκύπτει ἐκ τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀνέμου ἢ τοῦ ἀτμοῦ καὶ εἰς τὰ μέσα τῆς διατροφῆς πολυαρίθμου προσωπικοῦ ἐργατῶν.

Τελευταῖον, ἐν τῇ μετακομιστικῇ, τὸ μὲν κεφάλαιον συνίσταται εἰς ἵππους, εἰς πλοῖα, εἰς ἀτμαμάξας, εἰς ἁμάξας, εἰς ὁδοὺς, διώρυγας, γεφύρας, λιμένας, κ.τ.λ. αἱ δὲ φυσικαὶ δυνάμεις εἰς ἄνεμον, εἰς ὕδωρ, ἀτμὸν κ.τ.λ.

Ἐν ταῖς πνευματικαῖς δὲ ἐργασίαις, τὸ κυριώτατον στοιχεῖον εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ἡ φιλοκαλία, ἡ φαντασία· τὸ δὲ ὑλικὸν κεφάλαιον τὸ χρησιμεῦον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν τιμιωτάτων ἔργων τοῦ νοὸς καὶ τῆς τέχνης, εἶναι στοιχεῖον δευτερεύουσαν ὅλως κατέχον θέσιν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἐν πάσῃ βιομηχανικῇ πράξει, ἡ φύσις συντρέχει τὸν ἄνθρωπον· ὡς δὲ ἐν τῇ πράξει

τοῦ πολλαπλασιασμοῦ δύω εἰσὶν οἱ παράγοντες, οὕτω καὶ τὸ γινόμενον πάσης παραγωγικῆς πράξεως ἐκ τῶν δύο τούτων προκύπτει, ἐκ τῆς ἐργασίας, ἐξ ἧς μορφοῦνται καὶ τὰ κεφάλαια, καὶ ἐκ τῆς φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἐργασίας κατ' ἰδίαν θεωρουμένης καὶ περὶ τῶν ὅρων καθ' οὓς αὕτη καθίσταται δραστηριωτέρα.

Ἴδομεν ὅτι τρία εἰσὶ τὰ οὐσιώδη καὶ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου, ἡ ἐργασία, τὰ κεφάλαια καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, ἢ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις· ὥστε πᾶν ὅ,τι χρήσιμον καὶ ἄξιον, εἶνε τὸ παραγόμενον τῶν τριῶν τούτων στοιχείων. Πρῶτον τῆς ἐργασίας, ἥτις ἐστὶ καταβολὴ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας πραγμάτων χρησίμων. Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι πᾶσα ἐνέργεια τῶν ἡμετέρων δυνάμεων δὲν εἶνε ἐργασία· οἷον ἡ ἁπλῆ σωματικὴ ἄσκησις, ἡ ξιφομαχία, ἢ ἡ ὄρχησις, ἀλλὰ μόνον ἡ γινομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας πραγμάτων χρησίμων.

Οὕτως ὁριζομένη ἡ ἐργασία διττῶς διαδηλοῦται. Ἐφαρμοζομένη μὲν εἰς ὑλικὰ ἀντικείμενα, εἶναι ὑλική, ὡς καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας παραγόμενον, ἐφαρμοζομένη δὲ εἰς ἄὐλα ἀντικείμενα, οἷον εἰς συγγραφὴν ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν, εἰς δραματουργίαν, εἰς ἰατρικὰς συμβουλάς, εἰς ἀνακάλυψιν ἀγνώστου τινος φυσικῆς δυνάμεως ἢ νέου

τινος μηχανήματος, εἶναι ἄϋλος, ὡς καὶ τὸ προϊόν ἐκ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐργασίας. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ἐργασία, καὶ ὑλικὴ ἐὰν ᾖ, ἤτοι καὶ ὁσάκις ἐπὶ ὑλικῶν ἀντικειμένων ἐφαρμόζηται, προϋποτίθησιν ἀείποτε νοεράν τινα συνδρομήν, δι' ἧς μόνης, ἡ παρ' ἡμῶν καταβαλλομένη ἐργασία καθίσταται ἐπωφελὴς καὶ σκόπιμος. Ὥστε, ὅσῳ ἡ ἐργασία ὑλικωτέρα, ἤτοι ὅσῳ χρήζει ἐλάσσονος νοερᾶς συνδρομῆς, τόσῳ ἐκπίπτει μέχρι τῆς καθαρᾶς βαναυσουργίας, ἡ δὲ βαναυσουργία, οἷον ἡ ἀχθοφορία, ἡ ξυλοκοπία, ἡ λατομία, ἐκτιμᾶται κατὰ λόγον τῆς διαρκείας καὶ τῆς ἐπιτάσεως αὐτῆς· τοὐναντίον δέ, ὅσῳ τεχνικωτέρα ἡ ἐργασία, τόσῳ ἀνυψοῦται μέχρι τῆς ἐλευθερίου τέχνης, οἷον ἡ μεταλλουργία, ἡ ὑφαντική, ἡ ὡρολογοποιΐα, ἡ χρωματιστική, ἡ τεκτονικὴ καὶ τιμᾶται οὐχὶ μόνον κατὰ λόγον τῆς διαρκείας καὶ ἐπιτάσεως αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ ἐργάτου παιδεύσεως ἢ δεξιότητος, δι' ἧς βελτιοῦται τὸ ποιὸν τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας.

Πρὶν ἢ διεξηγήσωμεν πῶς ἡ ἐργασία καθίσταται δραστηριωτέρα, δέον νὰ διακρίνωμεν τὴν οἰκονομικὴν ἀπὸ τῆς ἐλευθερίου ἐργασίας.

Πρὸς ἐκτέλεσιν οἱουδήποτε ἔργου, ἀπαιτεῖται ὁμολογουμένως καταβολὴ ἐργασίας καὶ κεφαλαίων, ἀνακτωμένη μετὰ τὴν κατάρτισιν αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀνακτήσεως ταύτης τῶν προκαταβληθέντων, ὁ ἐργάτης δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ αὐτὸ ἔργον καὶ νὰ διατηρήσῃ ἀπαραμειώτους τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, αἵτινες εἰσὶ μόριον ὁλοκληρωτικὸν τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν τοῦ ἔθνους δυνάμεων. Οὕτω δὲ ὁ βιομηχανικὸς βίος ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν ζωὴν ἑκάστου ἡμῶν. Τῷ ὄντι, ἡ ζωὴ συντηρεῖται διὰ τῆς καταναλώσεως δυνάμεων, ἀνακτωμένων διὰ τοῦ

ἀέρος, τοῦ φωτός, τῆς τροφῆς, τοῦ ὕδατος. Διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ φυσιολογικοῦ νόμου τοῦ συντηροῦντος τὴν ἀτομικὴν ζωήν, συντηρεῖται καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἐνέργεια, ζωογονοῦσα διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῶν δαπανηθέντων τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἐλευθέριος ἐργασία δὲν εὐμοιρεῖ ἀείποτε τοῦ πλεονεκτήματος τῆς ἀνακτήσεως τῶν καταβληθέντων. Ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον συλλαβόντα ἰδέαν τινα καὶ θέλοντα νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτήν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ἐραστὴς τῆς ἰδέας ἣν συνέλαβεν, ὡς ὁ Πυγμαλίων τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν αὐτοῦ· ὁ μοναδικὸς αὐτοῦ στοχασμὸς, ἡ μοναδικὴ αὐτοῦ μέριμνα, εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἰδέας ταύτης· πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὁποίου προτίθεται σκοποῦ, μοχθεῖ, ἀγωνίζεται, ἐπιχέει ἀφειδῶς τὴν ἐργασίαν, οἱ δὲ ἀγῶνες οὓς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καταβάλλει, τῷ εἶναι ἀνεπαίσθητοι. Τοὐναντίον δέ, ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον κατεχόμενον οὐχὶ ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν νεωτερισμῶν, οὐχὶ ὑπὸ τοῦ μουσηγέτου Ἀπόλλωνος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κερδώου Ἑρμοῦ. Ὁ κερδοσκόπος οὗτος πρὶν ἢ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου, θέλει πρὸ παντὸς ἄλλου προσπαθήσει νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν δαπάνην τῆς ἐπιχειρήσεως· ἐπιθυμεῖ μὲν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀντιζυγίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣν προσδοκᾷ ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἰδέας αὐτοῦ, πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων τὰ ὁποῖα θέλει καταβάλει· καὶ ἂν ἡ δαπάνη ἦναι ἀνωτέρα τῆς προσδοκωμένης ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ὠφελείας, θέλει παραιτηθῆ αὐτῆς, καθὸ μὴ οἰκονομικῆς· ἡ ἐργασία λοιπὸν εἶναι μὲν «οἰκονομική», ὁσάκις ἡ ἀξία τοῦ παραχθέντος προϊόντος ἐξισοῦται τοὐλάχιστον πρὸς τὰς καταστραφείσας ἀξίας πρὸς παραγωγὴν αὐτοῦ, ἢ ὑπερβαίνει αὐτάς· δὲν εἶναι δὲ «οἰκονομική», ὁσάκις ἡ ἀ-

ξία τοῦ παραχθέντος προϊόντος δὲν ἐξισοῦται κατ' ἐλάχιστον, πρὸς τὴν καταναλωθεῖσαν.

Τῆς ἐλευθερίου ἐργασίας ἡ δαπάνη πίπτει εἰς βάρος μόνου τοῦ παραγωγοῦ, καθότι ἡ κοινωνία ἐκτιμᾷ μᾶλλον τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας ἢ τὰς ὑπερμέτρους τοῦ ἐργάτου θυσίας καὶ προκαταβολάς. Ἡ τοιαύτη φιλοπονία πιθανὸν νὰ ἐφελκύσῃ τὸ σέβας ἢ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἔχουσά τι γενικὸν, ἀφιλοκερδές, ἐλευθέριον, ἀλλὰ δὲν θέλει λογισθῇ οἰκονομική. Τοιαῦτα δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλολογίας, τῶν καλῶν τεχνῶν, ἅτινα δὲν εἶναι εὐεκτίμητα. Τὸ τιμολόγιον αὐτῶν ὁριστικῶς συντάσσεται ὑπὸ μόνον τῶν ἐπερχομένων γενεῶν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ μεγαλοφυὴς καὶ ἔνδοξος Μίλτων, πεπηρωμένος τὰς ὄψεις, ἠναγκάζετο νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὰς θυγατέρας του τὴν ἐξαισίαν αὐτοῦ ποίησιν, ἣν δὲν ἐδυνήθη νὰ πωλήσῃ πλέον τῶν εἴκοσι λιρῶν· ἡ ἐργασία αὐτοῦ, καίτοι παραγωγική, δὲν ἀπέβη τότε οἰκονομική. Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ Μίλτωνος, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους διασήμους ποιητὰς Ἀγγλους, ὧν τὰ $\frac{9}{10}$ κατὰ τὸν Σαμουὴλ Ἰόνσωνα, ἐτελεύτησαν ἐν πενίᾳ.

Ἡ ἐλευθέριος ἐργασία εἶπον, καίτοι παραγωγικὴ καὶ κοινωφελής, δὲν εἶναι πάντοτε οἰκονομική, ὡς μὴ ἀποζημιοῦσα τὸν ἐργάτην.

Πόσοι μηχανικοὶ ἐπιστημονικὴν καταβαλόντες ἐργασίαν, ἐζήτησαν νὰ ἐπινοήσωσι τὴν ἀεικίνητον μηχανήν· πόσοι μαθηματικοὶ κατέβαλον μυρίους κόπους πρὸς τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου, πόσοι χημικοὶ ἐθυσίασαν καὶ χρήματα καὶ ὑγείαν πρὸς εὕρεσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου, πόσοι πάλιν ἠγωνίσθησαν καὶ ἀγωνίζονται, ὅπως ἐφεύρωσι τὸν τρόπον τοῦ νὰ διευθύνωσι τοὺς ἀεροστάτας· ἀλλ' εἰ

καὶ αἱ προπαρασκευαστικαὶ αὗται ἔρευναι δὲν ἀπέβησαν οἰκονομικῶς ἀποτελεσματικαί, παρήγαγον μεγίστην ὠφέλειαν, ἐνισχύσασαι τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Διὰ τῆς παρατηρήσεως ταύτης δικαιολογοῦνται ἀποχρώντως αἱ κυβερνήσεις, αἵτινες προστατεύουσι καὶ ἐνθαῤῥύνουσι τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας, εἰ καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν παραγόμενον ἀποτέλεσμα δὲν ὑπάγεται εἰς οἰκονομικὰς ἐκτιμήσεις.

Ὁρίσας τί ἐστι οἰκονομικὴ ἐργασία, προτίθεμαι ἤδη νὰ ἐξετάσω πῶς δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν οἰκονομικωτέραν. Ἡ ἐργασία καθίσταται οἰκονομικωτέρα καὶ δραστηριωτέρα, 1) ὁσάκις βοηθῆται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, 2) ὁσάκις ἡ ἐπιστήμη ἐφαρμόζηται ἐλλόγως καὶ εὐστόχως εἰς τὰ πράγματα καὶ 3) ὁσάκις τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἐκτελῶνται ὑπὸ εὐπαιδεύτων καὶ δοκίμων ἐργατῶν, ἐνδιαφερομένων εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκτελουμένων ἔργων καὶ ζημιουμένων ἐκ τῆς ῥαθυμίας αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς ἐπιστήμης λέγω, ζωογονοῦνται ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας· λ. χ. ἡ γεωργία, διὰ τῆς ὀργανικῆς χημείας, τῆς ἀγροτικῆς μηχανικῆς, τῆς ζωοκομίας, τῆς γεωγνωστικῆς κ.λ.π.· παρατηρητέον δέ, ὅτι διὰ μόνης τῆς ἰδέας, διὰ μόνης τῆς ἐπιστήμης, δὲν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν οἰκονομικὴν τὴν ἐργασίαν· ἐπὶ τούτῳ δέον ἡ ἰδέα νὰ γενῇ σάρξ, δέον ὁ εὐμοιρῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων νὰ διαχειρισθῇ πρεπόντως καὶ εὐστόχως τά τε ὑλικὰ ὄργανα καὶ τὴν πρώτην ὕλην, πορευόμενος διὰ τῆς εὐθυτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας ὁδοῦ, πρὸς ὃν προτίθεται σκοπόν. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ὁ διευθύνων γεωπονικὰ ἔργα νὰ ἦναι ἁπλῶς ἐπιστήμων, δηλ. εἰδήμων τῶν ἐπιστημῶν ὧν ἄνευ δὲν καταρτίζεται ὁ εὐπαίδευτος ἀγρονόμος, ἀλλ' ἀπαιτεῖται νὰ ἑνώνῃ μετὰ τῆς θεωρίας καὶ τὴν

ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὸν πρακτικὸν καὶ παρατηρητικὸν νοῦν, οὗ ἄνευ ἡ θεωρία ἀποβαίνει ἄκαρπος καὶ πολλάκις ἐπιζήμιος. Ὑποθέσωμεν γεωργὸν ἀμελοῦντα νὰ διακρίνῃ τὸ ποιὸν τῶν ἀροσίμων γαιῶν ὅπως διαθέσῃ προσηκόντως τὰς σπορὰς αὐτοῦ, σπείροντα πρωϊαίτερον ἢ ὀψίτερον τοῦ δέοντος, ἢ φυτουργὸν διανέμοντα τὰς φυτείας αὐτοῦ ἀνεξαρτήτως καὶ τῶν ἐπικρατούντων ἀνέμων καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν γαιῶν, ἐκθέτοντα πρὸς βορρᾶν τὰς λεμονέας καὶ πορτογαλέας, φυτεύοντα τὰ δένδρα εἰς βάθος ἀκατάλληλον, θέτοντα τὴν ἄμπελόν του ὑπὸ σκιερὰ δένδρα, κλαδεύοντα τὰς φυτείας του ἀδεξίως κ.τ.λ. καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ γεωργὸς οὗτος θέλει ἀφεύκτως ἀποτύχει.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ γεωπονίας, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τέχνας καὶ ἐπιχειρήσεις, ἀποτυγχανούσας πολλάκις ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος καὶ ἀκρισίας τῶν ἐργολάβων.

Προκειμένου μάλιστα λόγου περὶ συστάσεως καὶ διευθύνσεως βιομηχανικῶν καταστημάτων, δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζῃ τις τὴν θεωρίαν τῆς ὁποίας ἐπαγγέλλεται τέχνης, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ μὴ ἀγνοῇ ἐὰν ὁ τόπος ἢ τὸ κλίμα ἦναι πρόσφορον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ἐὰν ἡ πρώτη ὕλη, οἷον ὁ βάμβαξ, τὰ βομβύκια, ὁ σίδηρος ὦσι πρόχειρα, ἐὰν ἡ καύσιμος ὕλη ἦναι εὐαπόκτητος, ἡ δὲ μεταφορὰ αὐτῆς εὐχερής, ἐὰν τὰ κεφάλαια ὦσιν εὐπροσπόριστα, ἐὰν οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ ὦσι μέτριοι κ.τ.λ.

Διὰ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως τῶν στοιχείων τούτων μορφοῦται ἡ πρακτικὴ ἱκανότης τῶν διευθυνόντων τὰς μεγάλας γεωπονικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ κολοσσιαῖα καταστήματα τῆς νεωτέρας

βιομηχανίας· ἄνευ δὲ τῶν προσόντων τούτων, ἀδύνατον ἐπὶ τέλους νὰ μὴ ἀποτύχῃ ἡ καλλιτέρα ἐπιχείρησις.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς εὐστόχου αὐτῆς ἐφαρμογῆς, εἴπομεν ὅτι ἡ ἐργασία ἀποβαίνει οἰκονομικωτέρα καὶ ἐπωφελεστέρα, ὁσάκις οἱ ἐργάται εἰσὶ νοήμονες καὶ ὀραστήριοι, ζημιοῦνται δὲ ἐκ τῆς ῥᾳθυμίας των. Τῷ ὄντι ὅσῳ νοημονέστερος καὶ δεξιώτερος εἶναι ὁ ἐργάτης, τόσῳ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ εἶναι μεῖζον καὶ κρεῖττον καὶ ἐν βραχυτέρῳ διαστήματι χρόνου πραγματοποιεῖται.

Ὅπως δὲ καταρτισθῶσι νοήμονες καὶ δόκιμοι ἐργάται, ἀνάγκη νὰ γνωρίζωσι τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης των, ἥτις ἀποκτᾶται πρὸ πάντων, ὡς θέλω ἐγκαίρως ἀποδείξει, διὰ τῆς τεχνολογικῆς παιδεύσεως καὶ διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν πρακτικῶν σχολῶν. Πλὴν δὲ τούτων, ἡ μείζων καὶ εὐχερεστέρα παραγωγὴ πραγμάτων κρείττονος ποιότητος πρέπει νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν ἐργάτην.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ πατριαρχικῶς καλλιεργῶν, ὡς καὶ ὁ αὐτεπιστατῶν τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του καὶ οἱ μισθωταὶ ἔχουσι μέγα συμφέρον εἰς τὴν αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῶν προϊόντων τῆς γῆς, καθότι οὗτοι ἀποκλειστικῶς ἀπολαύουσι τῶν καρπῶν τῆς φιλοπονίας αὐτῶν· ἀλλ᾽ ὁ καλλιεργῶν κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, δὲν ἔχει ἀποκλειστικὸν συμφέρον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ γονιμωτέραν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα, μετὰ πολλῆς φειδοῦς καταβάλλει τὴν παραγωγικὴν δαπάνην.

Ὁ δοῦλος καὶ ὁ δουλοπάροικος, εἰς ἀλλοτρίας ὀρέξεις δουλεύοντες, δὲν ἔχουσι συμφέρον εἰς τὸνὰ γίνωσι φιλοπονώτεροι. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ μίσθιοι ἐργάται τῆς γεωργίας πολλάκις ὀλιγωροῦσι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς

ἐργασίας αὐτῶν, ὑπὲρ ἄλλων μοχθοῦντες. Τὸ αὐτὸ δὲ παρατηρῶ καὶ περὶ τῶν πρὸς οὓς παρεχωρήθησαν μονοπωλίαι ἢ ἀποκλειστικὰ προνόμια. Οἱ τοιοῦτοι, ἀπολαύοντες κερδῶν ἀνεξαρτήτων τῆς βιομηχανικῆς αὐτῶν ἱκανότητος καὶ δραστηριότητος, ὀλίγον φροντίζουσι περὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν ἔργων αὐτῶν. Διὰ τοῦτο μάλιστα, ὁ ἐλεύθερος διαγωνισμὸς θεωρεῖται ἐλλόγως ὡς τὸ ἰσχυρότερον ἐλατήριον τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς. Ἐν γένει δὲ οἱ μίσθιοι ἐργάται τῶν τεχνουργείων, οἱ δι' ἡμερομισθίων ὑπηρετοῦντες, μικρὸν ἔχουσι συμφέρον εἰς τὸ νὰ παραγάγωσι πλείω καὶ τάχιον, ἐνῷ οἱ κατ' ἀποκοπὴν ἐργαζόμενοι, πλείω καὶ τάχιον παράγοντες, ἐπαυξάνουσι τὰ κέρδη αὐτῶν· διὰ τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας, ἡ ἀντιμισθία χορηγεῖται κατὰ λόγον τῆς εὐφυΐας, τῆς δραστηριότητος καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἐργάτου, ἐνῷ διὰ τῶν ἡμερομισθίων, συχνάκις ὁ παρηκμακὼς καὶ ὁ ἀκμαῖος ἐργάτης, ὁ εὐφυὴς καὶ ὁ κακοφυής, ὁ ἐργοδιώκτης καὶ ὁ φυγόπονος ἐξ ἴσου ἀνταμείβονται, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἐργοστασίοις τῆς Γαλλίας καὶ Πρωσσίας, τὰ ὁποῖα ἐδυνάμεθα καταλληλότερον νὰ ὀνομάσωμεν ἀργοτροφεῖα· προσέτι δέ, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας, ὁ ἐργάτης φιλοπονεῖ ὡς ἐλεύθερος, ἐνῷ ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἡμερομισθίων, ὁ ἐργάτης διατελῶν ὑπὸ τὴν ἀδιάλειπτον ἐπιτήρησιν τοῦ ἐργολάβου, καταβάλλει οὕτως εἰπεῖν, ζῆλον βεβιασμένον πρὸς ταχυτέραν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων καὶ πρὸς τελειοποίησιν αὐτῶν.

Ὑπὸ μόνην λοιπὸν τὴν κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίαν, ὁ ἐργάτης «ἀμέσως» ὠφελεῖται ἐκ τῆς ταχυτέρας καὶ δραστηριωτέρας παραγωγῆς.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ὁ μίσθιος ἐργάτης ὅσῳ ἐπιμελέστε-

ρος ἀποδεικνύεται, τόσῳ αὐξάνει καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἰσχυρίζομαι, ὅτι ὁ μὲν κατ' ἀποκοπὴν ἐργαζόμενος συναισθάνεται ἀμέσως τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιμελείας καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ μίσθιος ἐργάτης δὲν ἔχει πολλάκις ἄμεσον συμφέρον εἰς τὸ νὰ δειχθῇ ἐπιμελέστερος τῶν ὁμοτέχνων του, ἀπολαύων τῆς αὐτῆς ἀντιμισθίας.

Τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας δύο εἰσὶ τὰ κύρια ἀτοπήματα· ἡ κατάχρησις τῆς ἐργασίας ἡ κατατρίβουσα τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις, καὶ ἡ ἀτελεστέρα ποιότης τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας, ἕνεκα τῆς περὶ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων σπουδῆς τοῦ ἐργάτου.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς τεχνικῆς παιδεύσεως καὶ τοῦ συμφέροντος, παρατηρῶ ὅτι ἵνα παραχθῶσι προϊόντα πλειότερα καὶ κρείττονος ποιότητος, ἐν μικροτέρῳ διαστήματι χρόνου, ἀνάγκη νὰ τελειοποιηθῶσι τὰ φυσικὰ ἡμῶν ὄργανα διὰ τῆς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων.

Ἀνατρέχοντες εἰς τὰς πρώτας τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν δοκιμασίας, γνωρίζομεν ὅτι διὰ τῆς ἕξεως, ἡ ἀμβλύτης αὐτῶν ἐκλείπει καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν τελειοποιοῦνται. Ἡ ἁφή, ἡ γενικωτέρα ἡμῶν αἴσθησις, ὑπάρχει τὸ πρῶτον ἀτελεστάτη· ἀλλὰ πολλοὶ φύσει ἀόμματοι, κατώρθωσαν δι' αὐτῆς νὰ διακρίνωσι καὶ τὰ πλέον δυσδιάκριτα ἀντικείμενα, οἷον τὸ εἶδος τῶν νομισμάτων κ.τ.λ. Τὰ ἀρτιγενῆ βρέφη ἔχουσι τὰ δάκτυλα τῆς χειρὸς σχεδὸν ἀλύγιστα, ἀλλὰ τὰ δάκτυλα ταῦτα διὰ τῆς ἕξεως ἀποκτῶσι τὴν μεγαλειτέραν εὐκαμψίαν. Ἡ ὅρασις εἶναι τὸ πρῶτον ἐπὶ τοσοῦτον ἀτελής, ὥστε τὸ πᾶν φαίνεται νεφῶδες πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, καὶ φοβούμεθα μὴ εἰς τὰ πρῶτα ἡμῶν βήματα συγκρουσθῶμεν μετὰ τῶν ἐξωτερι-

κῶν ἀντικειμένων· ἀλλὰ καθόσον διὰ τῆς ἀφῆς ἐπανορθοῦται ἡ ὅρασις ἡμῶν, ἡ σύγχυσις ἐκλείπει, καὶ τότε μόνον διακρίνομεν τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀπόστασιν. Ἡ ἀκοὴ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀτελὴς κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν ἡλικίαν, καθ' ἣν οὔτε φωνῆς, οὔτε ἤχων ποικιλίαν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν. Ἀλλὰ τίς ἀγνοεῖ ὅτι πολλοὶ τυφλοὶ κατώρθωσαν διὰ τῆς ἀκοῆς ν' ἀντιλαμβάνωνται καὶ τῶν λεπτοτέρων ἤχων καὶ μεταβολῶν τῶν μουσικῶν μελῳδημάτων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται, ὅτι διὰ μόνης τῆς τριβῆς, τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς μακρᾶς ἕξεως τελειοποιοῦνται τὰ ὄργανα ἡμῶν. Καὶ ὥσπερ ὁ στόμαχος ἐξοικειοῦται μὲ τὰ πλέον δηλητήρια φάρμακα, οὕτω καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν καθίστανται ἐπιτήδεια διὰ τῆς ἕξεως πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων, ἃ δὲν ἐδυνάμεθα πρότερον νὰ ἐκτελέσωμεν.

Ἀνακεφαλαιῶν, λέγω ὅτι ἡ ἐργασία καθίσταται ἀληθῶς «οἰκονομικὴ καὶ σκόπιμος», ὁσάκις «ἡ μὲν ἐπιστήμη εὐστόχως ἐφαρμόζηται εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας», «ἡ δὲ ἐργασία καταβάλληται ὑπὸ ἐργατῶν, εὐμοιρούντων τῆς θεωρίας τῆς τέχνης των, ἐχόντων συμφέρον εἰς τὸ νὰ παραγάγωσι πλείω ἐν βραχυτέρῳ διαστήματι χρόνου, καὶ τελειοποιηθέντων διὰ μακρᾶς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων». Καὶ γενικώτερον δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι τὰ πλουσιώτερα καὶ βιομηχανικώτερα ἔθνη εἰσὶ τὰ καλλιεργήσαντα ἐπιμελέστερον τὰς ἐπιστήμας, τὰ μορφώσαντα νοήμονας καὶ ἱκανοὺς ἐπιμελητάς, καὶ τὰ εὐμοιροῦντα ἱκανοτέρων, ἐμπειροτέρων καὶ δραστηριωτέρων ἐργατῶν.

Ἡ θεωρία δὲ αὕτη δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ τῶν καθαρῶς βιομηχανικῶν ἐργασιῶν, καθότι ἐφαρμόζεται καὶ εἰς

τέχνας ὑψηλοτέρας, ὡς εἰς τὴν στρατιωτικὴν λ. χ. καὶ ναυτικὴν τέχνην.

:Εἰς ποῖον κράτος ὁ στρατὸς εἶναι κάλλιον συγκεκροτημένος; ἀναμφιβόλως ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπιστήμη μᾶλλον προώδευσε καὶ ἀνεπτύχθη, ὅπου οἱ ἀξιωματικοὶ προσέλαβον ἐκ νεαρᾶς αὐτῶν ἡλικίας τὴν ἀναγκαίαν ἐκπαίδευσιν, οἱ δὲ ἁπλοῖ στρατιῶται, ὄντες ἱκανοί, γεγυμνασμένοι καὶ δραστήριοι, ὑποφέρουσι καρτερικῶς τὸν σωτήριον τῆς πειθαρχίας ζυγόν.

:Διατὶ τὸ ναυτικὸν τῆς Ἀγγλίας εἶναι τὸ καλλίτερον τοῦ κόσμου ναυτικόν; Διότι ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης, ἡ Ἀγγλία κέκτηται τοὺς καλλιτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ πρὸ πάντων τοὺς δοκιμωτέρους ναύτας, τοὺς μᾶλλον ἐξοικειωθέντας μὲ τὸ φοβερὸν στοιχεῖον τῆς θαλάσσης.

:Διατί ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν εἶναι τὸ ἀτελέστερον πάντων; Διότι ἡ μὲν ἐπιστήμη τῶν Τούρκων εἶναι ἐλλιπής, οἱ δ' ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἀπαίδευτοι, οἱ δὲ ναῦται των ἀνεπιτήδειοι· διότι τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν καταρτίζεται διὰ διατάγματος καὶ δὲν ναυτολογεῖται ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, μητρὸς καί τροφοῦ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, τούτου ἕνεκα, μία μάχη τῆς Ναυπάκτου ἢ τῆς Πύλου καταστρέφει τὴν ἐπίπλαστον ταύτην δύναμιν.

Εἴπομεν ὅτι ὁ καλὸς ἐργάτης μορφοῦται διὰ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ τῆς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων. Ἡ δὲ ἐπανάληψις αὕτη τῶν ἔργων συμπαρομαρτεῖ τῷ καταμερισμῷ αὐτῶν, ὃν προτιθέμεθα ἤδη ἐν ἐκτάσει νὰ ἐξηγήσωμεν, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν ἀξιολογωτέρων νόμων τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, νόμον ἀναφαινόμενον μὲν ἐν ἑκατέρῳ τῶν δύω φύλων, ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διατρα-

νούμενον δὲ καὶ ὡς ὑπέρτατον ὀργανικὸν νόμον ἐν τῇ ζωολογίᾳ.

§ 1. *Περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.*

Ἡ φύσις δὲν εἶναι ὁμοιόμορφος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ πάντα ποικίλη, ποικίλας καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἐνέσταξε διαθέσεις. Ἡ δὲ πρώτη τῶν ποικιλιῶν τούτων εἶναι ἡ τοῦ ἄῤῥενος καὶ θήλεως.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ποικιλίας τῶν φύλων, ὑπάρχει καὶ μεγίστη ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον διαφορά, καὶ πᾶς ἄνθρωπος γεννώμενος, ὅπως γεννᾶται μὲ κράσιν χολερικήν, φλεγματικήν, κ.τ.λ. οὕτω καὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ εἰδικάς τινας ἀρετὰς καὶ διαθέσεις, ἃς ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ γνωρίσῃ, ὅπως διευθύνῃ αὐτὰς εὐστοχώτερον. «Ἕκαστος ἡμῶν φύεται οὐ πάνυ ὅμοιος ἑκάστῳ (κατὰ Πλάτωνα), ἀλλὰ διαφέρει τὴν φύσιν, ἄλλος ἐπ' ἄλλου ἔργου πράξει.» Οὕτω λοιπὸν ἄλλος μὲν ἐγεννήθη φύσει μηχανικὸς ἢ μαθηματικός, ἄλλος δὲ ῥήτωρ, μαχητής, μουσικὸς ἢ ποιητής· ὁ Ἡρακλῆς βρέφος ὢν ἐν τοῖς σπαργάνοις, ἐφόνευσε τοὺς δύο φοβεροὺς δράκοντας, δι' ὧν ἡ ζυλότυπος Ἥρα ἠθέλησε νὰ τὸν θανατώσῃ. Ὅτε δὲ ὁ Ὀβίδιος ἀπεστάλη παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ἵνα σπουδάσῃ τὰ νομικὰ παρὰ τῷ Μεσσάλᾳ, αἱ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ὀβιδίου μέριμναι τοῦ περιβοήτου ἐκείνου ῥήτορος ἀπέβησαν μάταιαι καὶ ὁ Ὀβίδιος ἐψέλλιζε ποιήσεις ἅμα ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ τὰ σπάργανα τῆς νηπιότητος.

Ὡσαύτως δέ, ὁ Μοζὰρ παῖς ἔτι ὤν, ἀνεδείχθη εἷς τῶν ἀρίστων κυμβαλιστῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νεύτων ἦγε τὸ 24 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅτε ἐδημοσίευσε τὰς λαμπρὰς αὐτοῦ ἐπινοήσεις, ὧν ἕνεκα κατέστη ἀθάνατον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Ναπολέων, ἐν τῷ σχο-

λείῳ τῆς Βριένης, διευθύνων τὰ γυμνάσια τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ προανήγγειλε τὸν νικητὴν τοῦ Μαρεγκῶ καὶ Ἀουστερλίτζ.

Ἡ αὐτὴ ποικιλία παρατηρεῖται καὶ κατὰ χώρας, καθότι ἄλλη πρὸς ἄλλα πέφυκε προϊόντα, ὡς θέλει τοῦτο ἀποδειχθῆ ἐν τῇ φυσιολογικῇ Πλουτολογίᾳ· ἡ ποικιλία δὲ αὕτη τῆς κατὰ τὰς χώρας καὶ τὰ κλίματα εἰδικῆς παραγωγικότητος, εἶναι μία τῶν ἑδραιοτέρων βάσεων τοῦ συστήματος τῶν ἐλευθέρων διεθνῶν συναλλαγῶν.

Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς ὁ αὐτὸς νόμος ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τῷ ὀργανικῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῇ ζωολογίᾳ. «Ὅπως ἐξασφαλισθῇ παρατηρεῖ ὁ Κ. Κατρεφάζ (1), ἡ θρέψις καὶ ἡ γένεσις. δηλ. ἡ διατήρησις τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ γένους, διάφοροι δευτερεύουσαι ζωϊκαὶ λειτουργίαι ἐκτελοῦνται, ὧν ἑκάστη διενεργεῖται ὑπὸ εἰδικοῦ φυσιολογικοῦ ὀργάνου· τοιοῦτος δὲ ὁ γενικὸς ὀργανικὸς χαρακτὴρ τῶν ἐντελεστέρων τύπων, οἷον τῶν μαστοφόρων. Τοὐναντίον δέ, ἐν τοῖς ὑποδεεστέροις τύποις, δύω ἢ τρεῖς λειτουργίαι ἐκτελοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὀργάνου· εἰς τὰ κατώτατα δὲ εἴδη τῶν ζώων, οἷον εἰς τοὺς σπόγγους, ἅπασαι αἱ λειτουργίαι συγχωνεύονται ἐν ὀργανικῷ τινι ζῶντι ὄγκῳ, ἐν ᾧ διακρίνει τις ὁμογενῆ τινα οὐσίαν ἀπαρτιζομένην ἐκ τῆς πλήρους συγχωνεύσεως ὅλων ὁμοῦ τῶν ὀργανικῶν στοιχείων».

Καὶ ἀληθῶς, εἰς τὰς κατωτάτας ζωολογικὰς βαθμίδας ὑπάρχουσιν ἔντομα, ὧν ἕκαστον κλάσμα πεπροίκισται τῇ ἀκεραιότητι τῶν δυνάμεων τοῦ ὅλου· ὥστε ἡ εἰδικότης ἢ ὁ λειτουργικὸς καταμερισμὸς τῶν ὀργάνων εἰς τὰ ἐντελέστερα μόνον εἴδη ἀνευρίσκεται. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐὰν διατάμητε τὸ ἔντομον τὸ καλούμενον ὑπὸ τῶν ζωο-

(1) Souvenirs d'un naturaliste.

λόγων «Ὕδρα», ἕκαστον κλάσμα τοῦ σώματος αὐτῆς ἀποτελέσει αὐτοτελῆ κλασματογενῆ ὕπαρξιν, ἐν ᾧ ἐν τοῖς ἐντελεστέροις τύποις, ὑπάρχει ὀργανικὴ ἑνότης ἀπαρτιζομένη ἐξ εἰδικῶν ὀργάνων, ἐκπληρούντων μὲν εἰδικὰς λειτουργίας, ἀλληλουχουμένων δὲ οὕτως εἰπεῖν, διὰ τῆς ἀλληλεγγύης πάντων αὐτῶν (1).

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι ὅσῳ ὁ καταμερισμὸς τῶν ὀργανικῶν λειτουργιῶν ὑπάρχει φύσει περιωρισμένος, ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ζῶον ἐκπίπτει εἰς κατωτέραν ζωολογικὴν βαθμίδα.

Ἐκθέσωμεν ἤδη τὰ προσόντα καὶ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, πρῶτον μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ, δεύτερον δὲ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τρίτον ἐν τῇ βιομηχανίᾳ. Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ του, διακρίνει ὡς ἐφεξῆς τὰ ἔργα ἑκατέρου τῶν δύω φύλων.

«Ἐμοὶ γάρ τοι, ἔφη φάναι, καὶ οἱ θεοί, ὦ γύναι, δο»κοῦσι πολὺ διεσκεμμένως μάλιστα τὸ ζεῦγος τοῦτο συν»τεθεικέναι, ὃ καλεῖται θῆλυ καὶ ἄῤῥεν, ὅπως ὅτι ὠφε»λιμώτατον ᾖ αὐτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν. (19) Πρῶτον μὲν »γὰρ τῷ μὴ ἐκλιπεῖν ζώων γένη, τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται »μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον· ἔπειτα τὸ γηροβοσκοὺς »κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους, τοῖς γοῦν ἀν»θρώποις πορίζεται. Ἔπειτα δὲ καὶ ἡ δίαιτα τοῖς ἀνθρώ»ποις οὐχ ὥσπερ τοῖς κτήνεσιν ἐστὶν ἐν ὑπαίθρῳ, ἀλλὰ »στεγνῶν δεῖται δηλονότι. (20) Δεῖ μέν τοι τοῖς μέλλου»σιν ἀνθρώποις ἔξειν ὅ,τι εἰσφέρωσιν εἰς τὸ στεγνὸν ἔχειν »τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐργασίας. Καὶ »γὰρ νέατος, καὶ σπόρος, καὶ φυτεία, καὶ νομαί, ὑπαί»θρια ταῦτα πάντα ἔργα ἐστίν· ἐκ τούτων δὲ τὰ ἐπιτή-

(1) Τὰ ἀτελέστερα ταῦτα ὄντα εἰσὶ τὰ λεγόμενα ζωόφυτα, οἷον ὁ σπόγγος, τὰ κοράλια, ὡς καὶ ἡ ὕδρα, τὰ «fissipares», τὰ κλασματογενῆ, τὰ παριστῶντα ἁπλῶς ζῶντά τινα ἱστὸν «tissu vivant».

»δεια γίγνεται. (21) Δεῖ δ'αὖ ἐπειδὰν ταῦτα εἰσενεχθῇ
»εἰς τὸ στεγνόν, καὶ τοῦ σώσοντος ταῦτα, καὶ τοῦ ἐργα-
»σομένου δ' ἃ τῶν στεγνῶν ἔργα δεόμενά ἐστι. Στεγνῶν
»δὲ δεῖται καὶ ἡ τῶν νεογνῶν τέκνων παιδοτροφία, στε-
»γνῶν δὲ καὶ αἱ ἐκ τοῦ καρποῦ σιτοποιΐαι δέονται· ὡσαύ-
»τως δὲ καὶ ἡ τῆς ἐσθῆτος ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασία. (22)
»Ἐπεὶ δ' ἀμφότερα ταῦτα καὶ ἔργων καὶ ἐπιμελείας δεῖται
»τά τε ἔνδον καὶ τὰ ἔξω, καὶ τὴν φύσιν, φάναι, εὐθὺς
»παρεσκεύασεν ὁ Θεὸς ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν μὲν τῆς γυ-
»ναικὸς ἐπὶ τὰ ἔνδον ἔργα καὶ ἐπιμελήματα· τὴν δὲ τοῦ
ἀνδρὸς ἐπὶ τὰ ἔξω ἔργα καὶ ἐπιμελήματα. (23) Ῥίγη
»μὲν γάρ, καὶ θάλπη, καὶ ὁδοιπορίας, καὶ στρατείας, τοῦ
»ἀνδρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν μᾶλλον δύνασθαι καρ-
»τερεῖν κατεσκεύασεν· ὥστε τὰ ἔξω ἐπέταξεν αὐτῷ ἔργα·
»τῇ δὲ γυναικὶ ἧσσον τὸ σῶμα δυνατὸν πρὸς ταῦτα φύ-
»σας, τὰ ἔνδον ἔργα αὐτῇ, φάναι ἔφη, προστάξαι μοι δοκεῖ
»ὁ θεός, (24) Εἰδὼς δέ, ὅτι τῇ γυναικὶ καὶ ἐνέφυσε καὶ
»προσέταξε τὴν τῶν νεογνῶν τέκνων τροφήν, καὶ τοῦ
»στέργειν τὰ νεογνὰ φρέφη πλεῖον αὐτῇ ἐδάσατο, ἢ τῷ
»ἀνδρί. (25) Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ φυλάττειν τὰ εἰσενεχθέντα
»τῇ γυναικὶ προσέταξε, γιγνώσκων ὁ θεὸς ὅτι πρὸς τὸ
»φυλάττειν οὐ κάκιόν ἐστι φοβερὰν εἶναι τὴν ψυχήν, πλεῖον
«μέρος καὶ τοῦ φόβου ἐδάσατο τῇ γυναικί, ἢ τῷ ἀνδρί.
»Εἰδὼς δὲ ὅτι καὶ ἀρήγειν αὖ δεήσει, ἐάν τις ἀδικῇ τὸν
»τὰ ἔξω ἔργα ἔχοντα τούτῳ αὖ πλεῖον μέρος τοῦ θρά-
»σους ἐδάσατο. (26) Ὅτι δ' ἀμφοτέρους δεῖ καὶ διδόναι
»καὶ λαμβάνειν, τὴν μνήμην καὶ τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ
»μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκεν. Ὥστε οὐκ ἂν ἔχοις διε-
»λεῖν, πότερα τὸ ἔθνος τὸ θῆλυ ἢ τὸ ἄῤῥεν τούτων πλεο-
»νεκτεῖ. (27) Καὶ τὸ ἐγκρατεῖς δὲ εἶναι, ὧν δεῖ, εἰς τὸ
»μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκε, καὶ ἐξουσίαν ἐποίησεν ὁ

»Θεός, ὁπότερος ἂν ᾖ βελτίων, εἴθ' ὁ ἀνήρ, εἴθ' ἡ γυνή,
»τοῦτον καὶ πλεῖον φέρεσθαι τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. (28)
»Διὰ δὲ τὸ τὴν φύσιν μὴ πρὸς πάντα ταῦτα ἀμφοτέρων
»εὖ πεφυκέναι, διὰ τοῦτο καὶ δέονται μᾶλλον ἀλλήλων,
»καὶ τὸ ζεῦγος ὠφελιμώτερον ἑαυτῷ γεγένηται, ἃ τὸ
»ἕτερον ἐκλείπεται, τὸ ἕτερον δυνάμενον. (29) Ταῦτα δέ,
»ἔφην, δεῖ ἡμᾶς, ὦ γύναι, εἰδότας, ἃ ἑκατέρῳ ἡμῶν προσ-
»τέτακται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, πειρᾶσθαι ὅπως βέλτιστα τὰ
»προσήκοντα ἑκατέρῳ ἡμῶν διαπράττεσθαι. (30) Συνε-
»παινεῖ δέ, ἔφη φάναι, καὶ ὁ νόμος ταῦτα, συζευγνὺς
»ἄνδρα καὶ γυναῖκα. Καὶ κοινωνοὺς ὥσπερ τῶν τέκνων
»ὁ Θεὸς ἐποίησεν, οὕτω καὶ ὁ νόμος τοῦ οἴκου κοινωνοὺς
»καθίστησι. Καὶ καλὰ δὲ εἶναι ὁ νόμος ἀποδείκνυσιν, ἃ
»ὁ Θεὸς ἔφυσεν, ἑκάτερον μᾶλλον ἂν δύνασθαι. Τῇ μὲν
»γὰρ γυναικὶ κάλλιον, ἔνδον μένειν, ἢ θυραυλεῖν, τῷ δὲ
»ἀνδρὶ αἴσχιον, ἔνδον μένειν, ἢ τῶν ἔξω ἐπιμελεῖσθαι.
»(31) Εἰ δέ τις παρ' ἃ ὁ Θεὸς ἔφυσε, ποιεῖ, ἴσως τὶ καὶ
»ἀτακτῶν τοὺς θεοὺς οὐ λήθει, καὶ δίκην δίδωσιν ἀμε-
»λῶν τῶν ἔργων τῶν ἑαυτοῦ, ἢ πράττων τὰ τῆς γυναι-
»κὸς ἔργα».

Ὑπάρχει δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι κατὰ τὸν Ἕλ-
ληνα φιλόσοφον, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι
ἁπλῶς ἀρχὴ οἰκονομική, ἀλλὰ καθῆκον ἐπιβληθὲν ἡμῖν
ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τοῦ παντός.

Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων
καταρτίζεται καὶ ἡ κοινωνία, ἥτις μετέχει ὡσαύτως πα-
ρεμφεροῦς διοργανώσεως τῷ ὀργανισμῷ ἑκάστου ἡμῶν.

Παλινδρομοῦντες εἰς τὴν πρώτην τοῦ πολιτισμοῦ ἡλι-
κίαν, παρατηροῦμεν ὅτι ὑπὸ τὸν νομαδικὸν καὶ τὸν κα-
θαρῶς γεωπονικὸν βίον, τὴν πατριαρχικὴν ταύτην ἐποχὴν
τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι στοι-

χειώδης. Κατ'ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἡ οἰκογένεια παράγουσα τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα συντηρεῖται· αἱ δὲ ἀνταλλαγαί εἰσι λίαν περιωρισμέναι. Ἡ τῶν ἀγρῶν καλλιέργεια, ἡ κατασκευὴ πενιχρᾶς καλύβης, γεωπονικῶν ὀργάνων καί τινων οἰκιακῶν σκευῶν, ἡ ἐσθὴς ἢ ὁ ἱματισμός, ἡ ὑπόδησις, ἡ ὁπλοποιία, τὸ πᾶν σχεδὸν τεχνουργεῖται ἐν τῇ οἰκίᾳ. Αὕτη δὲ ἡ κατάστασις παρατείνεται ἐκεῖ μάλιστα, ὅπου ὁ ἄνθρωπος, ἐπιβαλὼν ἱερόσυλον χεῖρα ἐπὶ τῶν ὁμοίων του, ὑπεδούλωσεν αὐτούς. Καθότι ὁ δοῦλος, ὢν πρακτικὸν καὶ παραγωγικὸν ὄργανον εἰς χεῖρας τοῦ δεσπότου καὶ ὄργανον δαπανηρόν, διὰ μόνης τῆς ἐργασίας αὐτοῦ δύναται νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτόν. Ὥστε τὰ πλεῖστα τῶν ἀναλωμάτων παράγονται ἐν τῇ οἰκίᾳ· ἡ δὲ τάξις τῶν τεχνουργῶν ἐστι λίαν εὐάριθμος. Ἀλλὰ καθόσον αἱ μὲν χρεῖαι τῶν γεωργῶν ἀναπτύσσονται, ἡ δὲ τάξις τῶν τεχνουργῶν ἀναλόγως πολλαπλασιάζεται, οἱ γεωργοὶ δύνανται εἰς τὰ εἰδικὰ αὐτῶν ἔργα ἀποκλειστικῶς ἀσχολούμενοι, νὰ προσπορίζωνται εὐχερέστερον ὅ,τι δὲν παράγουσιν· οὕτω λοιπὸν ἡ τεχνουργία κυρίως λεγομένη ἀποχωρίζεται τῆς γεωργίας, καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν ποιμένων καὶ γεωργῶν προστίθενται καὶ οἱ τεχνουργοί· ὅσῳ δὲ ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς αὐξάνει, τόσῳ καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν χειροτεχνημάτων καθίσταται εὐρυτέρα καὶ τὰ ἔργα τῆς τεχνουργίας ἔτι μᾶλλον καταμερίζονται ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀναγκῶν, τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀγορᾶς.

Ἐν ὅσῳ δὲ αἱ ἀνταλλαγαί εἰσιν εὐάριθμοι, τὰ προϊόντα δὲν ἔχουσιν ἄλλα μεταφορᾶς ὄργανα, ἢ τοὺς γεωργοὺς καὶ τεχνουργούς. Οἱ μὲν γεωργοὶ μεταφέρουσι τὰ τρόφιμα καὶ τὴν πρώτην ὕλην εἰς τὰς κωμοπόλεις, ἀνταλλάττοντες αὐτὰ πρὸς τὰ προϊόντα τῶν τεχνουργείων καὶ ἐρ-

γοστασίων, οἱ δὲ τεχνουργοὶ πολλάκις μετακομίζουσι τὰ χειροτεχνήματα αὐτῶν εἰς τὰς γεωργικὰς συνοικίας. Οὕτω δὲ ἀμφότεραι αἱ παραγωγικαὶ τάξεις σχολάζουσαι καὶ περιμένουσαι τὴν παρουσίαν τῶν ἀναλωτῶν, διακόπτουσι τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ καταδαπανῶσι χρόνον πολύτιμον. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐπεκτάσεως τῶν ἀνταλλαγῶν, δημιουργεῖται ἡ τάξις τῶν φορτηγῶν καὶ ναυκλήρων, ἤτοι ἡ ἐμπορικὴ τάξις, ἡ χρησιμεύουσα ὡς γέφυρα συγκοινωνίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν παραγωγῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἀναλωτῶν καὶ παραγωγῶν.

Κατὰ μικρὸν ἡ ἐμπορία ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἑτέρας κοινωνικὰς σχέσεις. Ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀναπτύσσονται καὶ χρεῖαι λεπτότεραι καὶ εὐγενέστεραι, ἀναφαίνεται ἢ ἀκριβέστερον πολλαπλασιάζεται καὶ ἑτέρα τάξις παραγωγῶν, τῶν περὶ τὴν ἄϋλον παραγωγὴν ἀσχολουμένων.

Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν πρώτην οὕτως εἰπεῖν ἡλικίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀδύνατον νὰ διακρίνῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὰ ὅρια τῶν ἐπιστημῶν, μὴ γινώσκων ἀκριβῶς τὸ ἀντικείμενον ἑκάστης αὐτῶν (1). Καὶ ὥσπερ ὅτε τὸ πρῶτον ἠνεῴξαμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἡμῖν συγκεχυμένα, οὕτω καὶ οἱ νοεροὶ ἡμῶν ὀφθαλμοί, πρὶν ἔτι διαγραφῶσι καλῶς τὰ τῶν ἐπιστημῶν ὅρια, δυσκόλως διακρίνουσι τό ἀντικείμενον ἑκάστης αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα, κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἡλικίαν, ἀναφαίνονται

(1) Πρὸ τοῦ Σωκράτους ἡ φιλοσοφία ἠσχολεῖτο κυρίως περὶ τὴν φυσιολογίαν καὶ τὴν κοσμογονίαν· καθότι πρὶν ἢ ὁ ἄνθρωπος ἐπιχειρήσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνεύματος, ἀνεζήτησε τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου.

νόες ἐκπληκτικοί, ὡς ὑψηπέται ἀετοὶ ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιστημῶν ἐπιπλανώμενοι, μὴ δυνάμενοι δὲ εἰς οὐδεμίαν αὐτῶν νὰ ἐγκύψωσι. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπηγγέλλοντο ὄχι μόνον τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἐννοοῦμεν αὐτὴν σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἁπάσας ἐν γένει τὰς ἐπιστήμας, ὧν τὰ ὅρια δὲν ἦσαν ἀκριβῶς ὡρισμένα. Ὁ Θαλῆς ἦτο φυσικός, ἀστρολόγος, γεωμέτρης, ἠθικολόγος. Ὁ Ἀναξαγόρας φυσικός, γεωλόγος, καὶ εἰδήμων τῆς ἀνατομικῆς τέχνης. Ὁ Δημόκριτος ἰατρός, γεωμέτρης, ἠθικολόγος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Πυθαγόρας, Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ὁ Θεόφραστος κτλ. Ἡ γενικωτέρα δὲ αὕτη ἐπιστήμη τῶν ἀρχαίων εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἐὰν ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, τὰ ὅρια τῶν ἐπιστημῶν δὲν ἦσαν διακεκριμένα, οὐδὲ τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν ὡρισμένον, ὡς λ. χ. τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας· ἄλλως δὲ τὸ μὲν στάδιον τῶν ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων ἦτο λίαν βραχύ, ἡ δὲ θεωρία αὐτῶν μὴ πηγάζουσα ἐκ τῶν πραγμάτων, ἦτο ἐν γένει τολμηρὰ καὶ δογματική. Ἀλλὰ τούτων ἕνεκα, οὐδόλως ἐλαττοῦται ἡ ἔκπληξις ἡμῶν ἀναλογιζομένων, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε Ποιητικήν, Ῥητορικήν, Μεταφυσικήν, Ἠθικήν, Πολιτικά, Φυσικὴν Ἱστορίαν, εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ ἰδεμπορία ἦτο ἀτελεστέρα τῆς πραγματεμπορίας.

Σήμερον οἱ τοιοῦτοι ἐγκυκλοπαιδικοὶ νόες οὔτ' ὑπάρχουσιν, οὔτε δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν. Ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν ἐπήνεγκε τὸν καταμερισμὸν αὐτῶν· ὁ δὲ καταμερισμὸς τῶν πνευματικῶν ἔργων, ἔδωκε νέον ὠθισμὸν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν, καὶ ὁλόκληρος ζωὴ ἀνθρώπου μόλις ἐπαρκεῖ εἰς τὴν σπουδὴν μιᾶς μόνης ἐπιστήμης. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας

φαίνεται, ὅτι ὠφελήθη ἐκ τῆς σχετικῆς ἀτελείας ἑκάστου ἡμῶν, ἕνεκα τῆς εἰδικότητος τῶν ἔργων.

Ἡ αὐτὴ σύγχυσις ὑπῆρξε καὶ ὡς πρὸς τὰς καλὰς τέχνας, καθόσον ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ γραφικὴ ἀποτελοῦσαι κατ' ἀρχὰς μέρος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου ἀπ' αὐτῆς ἐχωρίσθησαν. Τὰ αὐτὰ δὲ παρατηροῦμεν καὶ περὶ τῶν κυβερνητικῶν λειτουργειῶν, τῆς νομοθετικῆς καὶ νομοτελεστικῆς, συγκεχυμένων μὲν τὸ πρῶτον, μετὰ ταῦτα δὲ μόνον διακριθεισῶν εἰς κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων ἐξουσίας καὶ εἰς ἰδιαιτέρους κλάδους τῆς ὑπηρεσίας, ἢ εἰς εἰδικὰ ὑπουργεῖα.

§ 2. *Περὶ ἐνεργείας τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.*

Εἶπον ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν ἔργων προκύπτουσα τελείωσις τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων παρομαρτεῖ τῷ καταμερισμῷ τῶν ἔργων· ἴδωμεν νῦν πῶς καταμεριζομένων τῶν ἔργων, ἤτοι τῶν συνθέτων ἔργων ἐκτελουμένων διὰ πολλῶν ἁπλῶν ἐργασιῶν, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἀνατίθεται εἰς εἰδικοὺς ἐργάτας, π λ ε ί ω ἕκαστα γίγνεται καὶ κ ά λ λ ι ο ν καὶ ῥ ᾷ ο ν κατὰ Πλάτωνα.

Καὶ πρῶτον ἡ ἐργασία γονιμοποιεῖται, ὁσάκις ἡ ὅλη ἡμῶν ἐνέργεια συγκεντροῦται ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ· καθότι ὡς ἀπεφήνατο ὁ Ξενοφῶν «ὁ ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ διατρίβων ἄριστα τοῦτο ποιεῖ»· «ὁ δὲ τεχνώμενος πολλὰ ἀδύνατον καλῶς ποιεῖν».

Δεύτερον, ἡ ἀλλεπάλληλος μετάθεσις τοῦ ἐργάτου εἰς ἔργα ἑτεροειδῆ, συνεπάγεται ἀναγκαίως ἀπώλειάν τινα χρόνου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἁπλοποιήσεως καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων, ἤτοι τοῦ καταμερισμοῦ, ὁ χρόνος χρησιμοποιεῖται.

Τοῦ πλεονεκτήματος ὅμως τούτου τὰ πρακτικὰ ἀπο-

τελέσματα ἀμφισβητοῦνται, καθότι διὰ τῆς μονοτονίας τῶν ἔργων, αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις ἀνεπαισθήτως μαραίνονται, ὡς μαραίνονται καὶ αἱ πεπτικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς ταυτότητος τῆς τροφῆς. ἐν ᾧ διὰ τῆς ποικιλίας ἢ τῆς μεταβολῆς τῶν ἔργων, εὑρίσκομεν τινὰ ἀναψυχὴν καὶ προθυμότερον ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν κυρίαν ἡμῶν ἐργασίαν· τῷ ὄντι ὑπάρχει ὁμολογούμενον, ὅτι ὁσάκις διακόπτωμεν πνευματικήν τινα ἐργασίαν διάτινος ἐλαφρᾶς σωματικῆς ἀσκήσεως, ἀνακτῶμεν τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν. ἣν ἀμβλύνει ἡ διαρκὴς τοῦ πνεύματος ἔντασις.

3). Ὁσάκις καταμερίζωμεν τὴν προσοχὴν καὶ τὸν καιρὸν ἡμῶν εἰς ἔργα διάφορα, παρέρχεται ὁ καιρὸς τῶν ἔργων, καὶ ὁ περὶ ταῦτα ἀσχολούμενος ἀφεύκτως ζημιοῦται. Λ. χ. ὁ γεωργὸς ἵνα εὐδοκιμήσῃ εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, πρέπει ἐγκαίρως καὶ νὰ ὀργώσῃ καὶ νὰ σπείρῃ καὶ νὰ καθαρίσῃ καὶ νὰ κλαδεύσῃ καὶ νὰ θερίσῃ καὶ νὰ τρυγήσῃ καὶ νὰ συγκομίσῃ τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐὰν ἀσχολῆται εἰς ἔργα διάφορα, θέλει παρέλθει ὁ καιρός, καὶ ἕνεκα τῆς πολυεργίας θέλει ζημιωθῇ· καθόσον τὸ κύριον ἔργον δὲν ἐτελέσθη ἐγκαίρως, ἡ δὲ ἐκ τούτου ζημία δὲν συνεψηφίσθη μὲ τὴν ἐκ τῆς ἐκτελέσεως ἑτεροειδοῦς ἔργου ὠφέλειαν, πρὸς ὃ δὲν ἐδόθη ἡ πρέπουσα φροντὶς καὶ ἐπιμέλεια. «Οὐ γὰρ ἐθέλει (κατὰ Πλάτωνα) τὸ πραττόμενον τὴν τοῦ πράττοντος σχολὴν περιμένειν· ἀλλ' ἀνάγκη τὸν πράττοντα τῷ πραττομένῳ παρακολουθεῖν, μὴ ἐν παρέργου μέρει».

4). Συγκεντροῦντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐφ' ἑνὸς ἔργου, τὸ ὁποῖον συχνάκις ἐπαναλαμβάνομεν, καταντῶμεν ἐπὶ τέλους μηχανικῶς νὰ ἐργαζώμεθα καὶ νὰ μὴ συναισθανώμεθα τὰς δυσκολίας τῆς ἐργασίας.

Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀναφέρω τὴν πλεκτικὴν, ἣν

αἱ γυναῖκες μετέρχονται συνδιαλεγόμεναι καὶ τὴν σύνθετον καὶ δύσκολον ἐργασίαν τῶν μουσικῶν, οἵτινες ἀντιλαμβανόμενοι τῶν μουσικῶν σημείων ἀναγινώσκουσιν αὐτὰ ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐκτελοῦσι δὲ συγχρόνως ὅ,τι μόλις καιρὸν εἶχον ν' ἀναγνώσωσι.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἕξεως καταιφαίνονται προσέτι εἰς τὴν ἁπλῆν ἀνάγνωσιν. Καὶ πόσους κόπους δὲν ὑπεφέραμεν, πόσην δὲν κατεβάλομεν ἐπιμονὴν καὶ καρτερίαν, ὅπως ἀναγινώσκωμεν τὰ στοιχεῖα ἐπὶ τοῦ χάρτου, συνθέτωμεν ἐξ αὐτῶν συλλαβὰς καὶ λέξεις καὶ προφέρωμεν αὐτάς!

5). Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων συνεπάγεται καὶ ἕτερόν τι πλεονέκτημα, ὅτι, ἁπλοποιουμένων τῶν ἔργων διευκολύνονται αἱ μηχανικαὶ ἐπινοήσεις καὶ τελειοποιήσεις, ἐὰν ὁ ἐργάτης τύχῃ, ὡς ὁ νέος Πότερ εὐφυής, καὶ εὐμοιρῇ νοὸς παρατηρητικοῦ.

Ὁ νέος Πότερ πρὶν ἢ ἐπινοηθῇ ἡ τελειοτέρα ἀτμομηχανὴ ὑπὸ τοῦ Οὐάτ, ἦτο ἐπιφορτισμένος νὰ ἀνοίγῃ καὶ κλείῃ διὰ τῆς χειρός, δύω στρόφιγγας, ἐξ ὧν ὁ ἀτμὸς εἰσήρχετο καὶ ἐξήρχετο· οὕτω δὲ ἀνυψοῦτο καὶ κατέπιπτε τὸ ἔμβολον· ἀλλὰ θέλων ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ φορτικοῦ καὶ μονοτόνου τούτου ἔργου, οὗ ἕνεκα δὲν ἠδύνατο νὰ παίζῃ μετὰ τῶν ὁμηλίκων του, ἀνήρτησε τοὺς δύω στρόφιγγας εἰς τὸν ζυγὸν τῆς ἀτμομηχανῆς καὶ οὕτω ἐξετελέσθη τὸ ἔργον τὸ ἐκτελούμενον πρότερον διὰ τῶν χειρῶν του.

6). Διὰ τῆς ἁπλοποιήσεως καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὁ χρόνος τῆς μαθητείας συντέμνεται καὶ οἱ ἐνδεεῖς οἰκογενειάρχαι ἀποφασίζουσι προθυμότερον νὰ στερηθῶσι τῆς ὑπηρεσίας τῶν τέκνων αὐτῶν, ὄντες βέβαιοι ὅτι ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου, αὐτὰ θέλουσι συμπλη-

ρώσει τὴν βιομηχανικὴν αὐτῶν παίδευσιν. Τοιούτῳ τρόπῳ δὲ χρησιμοποιοῦνται αἱ ἀσθενέστεραι δυνάμεις τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων, ἐπ᾽ ὠφελείᾳ αὐτῶν τε καὶ τῆς κοινωνίας.

Τελευταῖον, ἁπλοποιουμένων τῶν ἔργων, ἡ μεταξὺ ἐργολάβου καὶ ἐργάτου σύμβασις ἀκριβέστερον προσδιορίζεται. Ὁσάκις ἔργα πολλὰ καὶ διάφορα ὑφ᾽ ἑνὸς μόνου ἐργάτου ἐκτελῶνται, ὁ ἐργολάβος πληρώνει μισθὸν ὡρισμένον διὰ δέκα λ. χ. ἐργασίας, ἐξ ὧν αἱ πέντε ἴσως ἤθελον ἐκτελεσθῆ ἐπὶ μισθῷ ἐλάσσονι, ἕνεκα τῆς ἁπλότητός των, ἐὰν ἀνετίθεντο εἰς εἰδικὰ πρόσωπα, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν καρφοβελονοποιΐαν, εἰς ἣν ἄλλοι μὲν πληρώνονται λεπ. 45 καὶ ἄλλοι φρ. 7· ὥστε διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἑκάστη ἐργασία ἔχει τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς διατίμησιν, καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς συμβάσεως ἀκριβέστερον προσδιορίζεται.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα τὰ ὠφελήματα ὅσα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀναφαινομένου καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σπάργανα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς μελέτης ἐνεβατεύσαμεν εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὶν ἀνακαλύψωμεν καὶ ἀναλύσωμεν τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον, αὐτὸς ὑπῆρχεν, ὡς ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι ἰχθῦς ζῶσιν ἐντὸς τοῦ ὕδατος, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς γηΐνου ἀτμοσφαίρας. Ὁ καταμερισμὸς λοιπὸν τῶν ἔργων ὑπῆρχεν ἐπίσης ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, πρὶν ἢ ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Βεκαρίας καὶ Σμὶθ περιγράψωσι τὴν φύσιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ.

Μνημονεύσωμέν τινων παραδειγμάτων, ὅπως ἀποδειχθῇ πρακτικώτερον καὶ ἐναργέστερον, ὅτι διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τὰ προϊόντα γίνονται πλείω

καὶ ῥᾷον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ ἐργατῶν, τῶν μὲν ἐργαζομένων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τῶν δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου καὶ μεμονωμένης ἐργασίας, παράγονται πάντη ἀλλοῖα ἀποτελέσματα.

Κατὰ τὸν Ἀδὰμ Σμίθ, ἐργάτης μὴ παιδευθεὶς εἰς τὸ ἔργον τῆς βελονοποιίας, οὐδὲ γνωρίζων τὸν μηχανισμὸν αὐτῆς, μετὰ πολλοῦ κόπου δύναται νὰ κατασκευάσῃ μίαν καρφοβελόνην καθ' ἡμέραν. Ἀλλὰ καταμερισθείσης τῆς ἐργασίας ταύτης εἰς διαφόρους ἐργάτας, ὁ μὲν ἕλκει τὸ μέταλλον, ὁ δὲ περᾷ τοῦτο διὰ τοῦ συρματιστηρίου, ὁ δὲ τὸ ἀποκόπτει, ὁ δὲ κατασκευάζει τὴν ἀκωκήν, ἕτερος δὲ τὸ ῥινίζει ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν κεφαλήν· πρὸς κατασκευὴν δὲ τῆς κεφαλῆς, ἀπαιτοῦνται δύω ἢ τρεῖς ἐργασίαι διακεκριμέναι, ἄλλη μὲν διὰ τὴν προσαρμογήν, ἄλλη δὲ πρὸς λεύκωσιν αὐτῆς. Ἑτέρα δὲ ἡ ἐργασία τοῦ κατατάττοντος τὰς καρφοβελόνας ἐπὶ τοῦ χάρτου. Ὥστε ἡ κατασκευὴ καρφοβελόνης διαλαμβάνει δεκαοκτὼ διαφόρους ἐργασίας, καίτοι πολλάκις ἔν τισι τεχνουργείοις, τοῦ αὐτοῦ ἐργάτου ἀναλαμβάνοντος πλέον τῆς μιᾶς. Ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ εἶδεν ἐν καρφοβελονοποιείῳ δέκα ἐργάτας κατασκευάζοντας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, δέκα λίτρας καρφοβελονῶν, ἐξ ὧν ἑκάστη περιέχει πλέον τῶν 4,800, ἐνῷ ἂν ἕκαστος αὐτῶν ἐξετέλει συνάμα ἁπάσας τὰς ἐργασίας, βεβαίως δὲν ἤθελε κατασκευάσει εἴκοσιν, ἀλλ' οὐδὲ μίαν ἴσως.

Ὁ Σαίης μνημονεύει καὶ ἑτέρου παραδείγματος τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὡσαύτως ἀξιολόγου.

Οἱ αὐτοὶ ἐργάται δὲν κατεργάζονται λέγει, ἓν ὁλόκληρον χαρτίον παιγνιοχάρτου, οὐδὲ προπαρασκευάζουσι

τὰ τῆς ἐκτυπώσεως χρώματα· ἑκάστη τῶν ἐργασιῶν τούτων ἔχει ἰδίους ἐργάτας· οἱ μὲν καθαρίζουσι τὸν χάρτην καθιστῶντες αὐτὸν ὁμαλόν, ἄλλοι προσκολλῶσι τὰ τρία φύλλα ἐξ ὧν αὐτὸς συνίσταται καὶ τὰ τυπώνουσιν. Ἄλλοι χρωματίζουσι τὸ ὄπισθεν τοῦ χάρτου, ἄλλοι δίδουσι τὸ μελανὸν χρῶμα εἰς τὰ ἐζωγραφημένα πρόσωπα, ἄλλοι ἐπιθέτουσι τὰ λοιπὰ χρώματα, ἄλλοι ξηραίνουσι τὸ χαρτίον μετὰ τὴν τύπωσιν, ἄλλοι λεαίνουσιν αὐτὸ ἄνω καὶ κάτω, τὸ κόπτουσιν ἰσομέγεθες, τυπώνουσι τὸ περιτύλιγμα, ἄλλοι ἐκποιοῦσι τὰ παιγνιόχαρτα, πληρώνουσι τοὺς ἐργάτας, κρατοῦσι τοὺς λογαριασμοὺς κτλ. Ὥστε ἡ βιομηχανία αὕτη ἐνεργεῖται ὑπὸ 70 ἐργατῶν ἔργα ἀλλοῖα ἐκτελούντων.

Ὁ Σαίης βεβαιῶν ὅτι εἶδε παρόμοιον τεχνοστάσιον, κατασκευάζον ἡμερησίως διὰ 30 ἐργατῶν 15,500 παιγνιόχαρτα, παρατηρεῖ· «ἂν ἅπαντα τὰ ἔργα ταῦτα ἐξετελοῦντο ὑφ' ἑνὸς ἐργάτου, ἕκαστος αὐτῶν δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ κατασκευάσῃ πλείω τῶν δύω».

Ἴδωμεν ἤδη ἂν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων δὲν ἀνεγνωρίσθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων.

Ἡ τοιαύτη ἔρευνα οὐ μόνον σκόπιμος εἶναι, καθὸ διαφωτίζουσα τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἐμπρέπει τοῖς λειτουργοῖς τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, καθότι οὕτω μόνον δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κεφαλαίου ὅπερ ἐκληροδότησεν ἡμῖν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης (1).

(1) Τῷ ὄντι καθ' ὃν τρόπον εὐλαβῶς συλλέγομεν τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τέχνης, οὕτω πρέπει διερευνῶντες νὰ ἀπομνημονεύωμεν καὶ τὰ φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Πλάτων ἐν Βιβλ. Β'. Κεφ. ια'. τῆς Πολιτείας αὐτοῦ λέγει·

«Γίγνεται τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, πόλις, ὡς ἐγ' ὦμαι, ἐ»πειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης, »ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής, ἢ τίν' οἴει ἀρχὴν ἄλ»λην πόλιν οἰκίζειν; Οὐδεμίαν, ἦ δ' ὅς. Οὕτω »δὴ ἄρα παραλαμβάνων ἄλλος ἄλλον ἐπ' ἄλλου, τὸν δ' »ἐπ' ἄλλου χρείᾳ, πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς εἰς μίαν »οἴκησιν ἀγείραντες κοινωνούς τε καὶ »βοηθοὺς ταύτῃ τῇ ξυνοικίᾳ ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα· ἢ »γάρ; Πάνυ μὲν οὖν. Μεταδίδωσι δὴ ἄλλος ἄλλῳ εἴ τι »μεταδίδωσιν, ἢ μεταλαμβάνει, οἰόμενος αὐτῷ ἄμεινον »εἶναι. Πάνυ γε. Ἴθι δή, ἦν δ' ἐγώ, τῷ λόγῳ ἐξ ἀρχῆς »ποιῶμεν πόλιν, ποιήσει δὲ αὐτήν, ὡς ἔοικεν ἡ »ἡμετέρα χρεία. Πῶς δ' οὔ; Ἀλλὰ μὴν πρώτη »γε καὶ μεγίστη τῶν χρειῶν ἡ τῆς τροφῆς παρα»σκευὴ τοῦ εἶναί τε καὶ ζῆν ἕνεκα. Παντάπασί γε. Δευ»τέρα δὴ οἰκήσεως, τρίτη δ' ἐσθῆτος καὶ τῶν »τοιούτων. Ἔστι ταῦτα. Φέρε δή, ἦν δ' ἐγώ, πῶς ἡ πό»λις ἀρκέσει ἐπὶ τοσαύτην παρασκευήν; ἄλλο τι γεωρ»γὸς μὲν εἷς, ὁ δὲ οἰκοδόμος, ἄλλος δέ τις ὑφάντης; ἢ »καὶ σκυτοτόμον αὐτόσε προσθήσομεν ἤ τιν' ἄλλον τῶν »περὶ τὸ σῶμα θεραπευτήν; Πάνυ γε. Εἴη δ' ἂν ἥ γε ἀ»ναγκαιοτάτη πόλις ἐκ τεττάρων ἢ πέντε ἀνδρῶν. Φαί»νεται. Τί δὴ οὖν; ἕνα ἕκαστον τούτων δεῖ τὸ »αὐτοῦ ἔργον ἅπασι κοινὸν κατατιθέναι· »οἷον, τὸν γεωργὸν ἕνα ὄντα παρασκευά»ζειν σιτία τέτταρσι καὶ τετραπλάσιον χρόνον τε καὶ »πόνον ἀναλίσκειν ἐπὶ σίτου παρασκευῇ καὶ ἄλλοις κοι»νωνεῖν; ἢ ἀμελήσαντα ἑαυτῷ μόνῳ τέταρ»τον μέρος ποιεῖν τούτου τοῦ σιτίου ἐν

»τετάρτῳ μέρει τοῦ χρόνου, τὰ δὲ τρία, τὸ μὲν
»ἐπὶ τῇ τῆς οἰκίας παρασκευῇ διατρίβειν, τὸ δὲ ἱματίου,
»τὸ δὲ ὑποδημάτων, καὶ μὴ ἄλλοις κοινωνοῦντα πράγ-
»ματα ἔχειν, ἀλλ' αὐτὸν δι' αὑτὸν τὰ αὑτοῦ πράττειν;
»Καὶ ὁ Ἀδείμαντος ἔφη, ἀλλ' ἴσως ὦ Σώκρατες, οὕτω
»ῥᾷον ἢ ἐκείνως. Οὐδέν, ἦν δ' ἐγώ, μὰ Δι' ἄτοπον· ἐν-
»νοῶ γὰρ καὶ αὐτὸς εἰπόντος σοῦ, ὅτι πρῶτον μὲν
»ἡμῶν φύεται ἕκαστος οὐ πάνυ ὅμοιος ἑ-
»κάστῳ, ἀλλὰ διαφέρων τὴν φύσιν ἄλλος ἐπ' ἄλ-
»λου ἔργου πράξει, ἢ οὐ δοκεῖ σοι; Ἔμοιγε. Τί δέ; πρό-
»τερον κάλλιον πράττοι ἄν τις εἷς ὢν πολλὰς τέχνας
»ἐργαζόμενος ἢ ὅταν μίαν εἷς; Ὅταν, ἦ δ' ὅς, εἷς μίαν.
»Ἀλλὰ μήν, οἶμαι, καὶ τό γε δῆλον, ὡς ἐὰν τίς τι-
»νος παρῇ ἔργου καιρόν διόλλυται. Δῆλον
»γάρ. Οὐ γάρ, οἶμαι, ἐθέλει, τὸ πραττόμενον
»τὴν τοῦ πράττοντος σχολὴν περιμέ-
»νειν, ἀλλ' ἀνάγκη τὸν πράττοντα τῷ
»πραττομένῳ ἐπακολουθεῖν μὴ ἐν παρέρ-
»γου μέρει. Ἀνάγκη. Ἐκ δὴ τούτων πλείω
»τε ἕκαστα γίγνεται καὶ κάλλιον καὶ
»ῥᾶον, ὅταν εἷς ἓν κατὰ φύσιν καὶ ἐν καιρῷ, σχολὴν
»τῶν ἄλλων ἄγων, πράττῃ. Παντάπασι μὲν οὖν πλειό-
»νων δή, ὦ Ἀδείμαντε, δεῖ πολιτῶν ἢ τεττάρων ἐπὶ τὰς
»παρασκευὰς ὧν ἐλέγομεν· ὁ γὰρ γεωργός, ὡς ἔοικεν,
»οὐκ αὐτὸς ποιήσεται ἑαυτῷ τὸ ἄροτρον, εἰ μέλλει κα-
»λὸν εἶναι, οὐδὲ σμινύην, οὐδὲ τ' ἄλλα ὄργανα ὅσα περὶ
»γεωργίαν· οὐδ' αὖ ὁ οἰκοδόμος· πολλῶν δὲ καὶ τούτῳ
»δεῖ. Ὡσαύτως δὲ ὁ ὑφάντης τε καὶ ὁ σκυτοτόμος, ἦ
»οὔ; Ἀληθῆ. Τέκτονες δὴ καὶ χαλκεῖς καὶ τοιοῦτοί τι-
»νες πολλοὶ δημιουργοί, κοινωνοὶ ἡμῖν τοῦ πολιχνίου γι-
»γνόμενοι, συχνὸν αὐτὸ ποιοῦσι. Πάνυ μὲν οὖν. Ἀλλ' οὐκ

ἄν πω πάνυ γε μέγα τι εἴη, εἰ αὐτοῖς βουκόλους τε καὶ ποι-
»μένας τούς τε ἄλλους νομέας προσθεῖμεν, ἵνα οἵ τε γεωρ-
»γοὶ ἐπὶ τὸ ἀροῦν ἔχοιεν βοῦς, οἵ τε οἰκοδόμοι πρὸς τὰς
ἀγωγὰς μετὰ τῶν γεωργῶν χρῆσθαι ὑποζυγίοις, ὑφάνται
»δὲ καὶ σκυτοτόμοι δέρμασί τε καὶ ἐρίοις. Οὐδέ γε, ἦ
»δ' ὅς, σμικρὰ πόλις ἂν εἴη ἔχουσα πάντα ταῦτα. Ἀλλὰ
»μήν, ἦν δ' ἐγώ, κατοικίσαι γε αὐτὴν τὴν πόλιν εἰς τοι-
»οῦτον τόπον, οὗ ἐπεισαγωγίμων μὴ δεήσεται, σχεδόν τι
»ἀδύνατον. Ἀδύνατον γάρ. Προσδεήσει ἄρα ἔτι καὶ ἄλ-
λων οἳ ἐξ ἄλλης πόλεως αὐτῇ κομίσουσιν ὧν δεῖται.
»Δεήσει. Καὶ μὴν κενὸς ἂν ἴῃ ὁ διάκονος, μηδὲν ἄγων
»ὧν ἐκεῖνοι δέονται, παρ' ὧν ἂν κομίζωνται ὧν ἂν αὐτοῖς
»χρεία, κενὸς ἄπεισιν, ἦ γάρ ; Δοκεῖ μοι. Δεῖ δὴ τὰ οἴ-
»κοι μὴ μόνον ἑαυτοῖς ποιεῖν ἱκανά, ἀλλὰ καὶ οἷα καὶ
»ὅσα ἐκείνοις ὧν ἂν δέωνται. Δεῖ γάρ. Πλειόνων δὴ γεωρ-
»γῶν τε καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει.
»Πλειόνων γάρ. Καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων διακόνων που,
»τῶν τε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα· οὗτοι δέ εἰσιν
»ἔμποροι. Ἦ γάρ; Ναί. Καὶ ἐμπόρων δὴ δεησόμεθα.
»Πάνυ γε. Καὶ ἐὰν μέν γε κατὰ θάλατταν ἡ ἐμπορία
»γίγνηται, συχνῶν καὶ ἄλλων προσδεήσεται τῶν ἐπιστη-
»μόνων τῆς περὶ τὴν θάλατταν ἐργασίας. Συχνῶν μέν-
»τοι. Τί δὲ δή ; ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πῶς ἀλλήλοις μετα-
»δώσουσιν ὧν ἂν ἕκαστοι ἐργάζονται ; ὧν δὴ ἕνεκα καὶ
»κοινωνίαν ποιησάμενοι πόλιν ᾠκίσαμεν. Δῆλον δὴ ἦ
»δ' ὅς, ὅτι πωλοῦντες καὶ ὠνούμενοι. Ἀγορὰ δὴ ἡμῖν
»καὶ νόμισμα ξύμβολον τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα γενήσεται
»ἐκ τούτου. Πάνυ οὖν. Ἂν οὖν κομίσας ὁ γεωργὸς
»εἰς τὴν ἀγοράν τι ὧν ποιεῖ ἢ τις ἄλλος τῶν δημιουρ-
»γῶν μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τὰ
»παρ' αὐτοῦ ἀλλάξασθαι, ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουρ-

»γίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ ; Οὐδαμῶς, ἦ δ' ὅς, ἀλλ' εἰ-
»σὶν οἳ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάτ-
»τουσι ταύτην, ἐν μὲν ταῖς ὀρθῶς οἰκουμέναις πόλεσι
»σχεδόν τι οἱ ἀσθενέστατοι τὰ σώματα καὶ ἀχρεῖοί τι
»ἄλλο ἔργον πράττειν. Αὐτοῦ γὰρ δεῖ μένοντας αὐτοὺς
»περὶ τὴν ἀγορὰν τὰ μὲν ἀντ' ἀργυρίου ἀλλάξασθαι
»τοῖς τι δεομένοις ἀποδόσθαι, τοῖς δὲ ἀντὶ αὖ ἀργυρίου
»διαλάττειν ὅσοι τι δέονται πρίασθαι. Αὕτη ἄρα, ἦν δ'
»ἐγὼ, ἡ χρεία καπήλων ἡμῖν γένεσιν ἐμποιεῖ τῇ πόλει,
»ἢ οὐ καπήλους καλοῦμεν τοὺς πρὸς ὠνήν τε καὶ πρᾶ-
»σιν διακονοῦντας ἱδρυμένους ἐν ἀγορᾷ, τοὺς δὲ πλανή-
»τας ἐπὶ τὰς πόλεις ἐμπόρους; Πάνυ μὲν οὖν. Ἔτι δή
»τινες, ὡς ἐγ' ὦμαι εἰσὶ καὶ ἄλλοι διάκονοι, οἳ τὰ μὲν
»τῆς διανοίας μὴ πάνυ ἀξιοκοινώνητοι ὦσι, τὴν δὲ τοῦ
»σώματος ἰσχὺν ἱκανὴν ἐπὶ τοὺς πόνους ἔχωσιν· οἱ δὴ
»πωλοῦντες τὴν τῆς ἰσχύος χρείαν, τὴν τιμὴν ταύτην
»μισθὸν καλοῦντες, κέκληνται ὡς ἐγῷμαι μισθωτοί· ἦ
»γάρ ; Πάνυ μὲν οὖν. Πλήρωμα δὴ πόλεώς εἰσιν, ὡς
»ἔοικε. καὶ μισθωτοί. Δοκεῖ μοι. Ἆρ' οὖν, ὦ Ἀδείμαντε,
»ἤδη ἡμῖν ηὔξηται ἡ πόλις, ὥστ' εἶναι τελέα;
»Ἴσως. Ἡ μὲν οὖν ἀληθινὴ πόλις δοκεῖ μοι εἶναι, ἣν
»διεληλύθαμεν, ὥσπερ ὑγιής τις· εἰ δ' αὖ βούλεσθε καὶ
»φλεγμαίνουσαν πόλιν θεωρήσωμεν, οὐδὲν ἀποκωλύει.
»Ταῦτα γὰρ δὴ τίσιν, ὡς δοκεῖ, οὐκ ἐξαρκέσει, οὐδ' αὖ-
»τη ἡ δίαιτα ἀλλὰ κλῖναί τε προσέσονται καὶ τράπεζαι
»καὶ τ' ἄλλα σκεύη, καὶ ὄψα δὴ καὶ μύρα καὶ θυμιά-
»ματα καὶ ἑταῖραι καὶ πέμματα, καὶ ἕκαστα τούτων
»παντοδαπά, καὶ δὴ καὶ ἃ τὸ πρῶτον ἐλέγομεν οὐκέτι τ'
»ἀναγκαῖα θετέον, οἰκίας τε καὶ ἱμάτια καὶ ὑποδήματα,
»ἀλλὰ τήν τε ζωγραφίαν κινητέον καὶ τὴν ποικιλίαν,
»καὶ χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κτη-

»τέον. Ἦ γάρ; Ναί, ἔφη. Οὐκοῦν μείζονά τε αὖ τὴν »πόλιν δεῖν ποιεῖν; ἐκείνη γὰρ ἡ ὑγιεινὴ οὐκέτι ἱκανή, »ἀλλ' ἤδη ὄγκου ἐμπληστέα καὶ πλήθους, ἃ οὐκέτι τοῦ »ἀναγκαίου ἕνεκα ἐστιν ἐν ταῖς πόλεσιν· οἷον, οἵ τε θη»ρευταὶ πάντες, οἵ τε μιμηταί, πολλοὶ μὲν οἱ περὶ τὰ »σχήματά τε καὶ χρώματα, πολλοὶ δὲ οἱ περὶ μουσι»κήν, ποιηταί τε καὶ τούτων ὑπηρέται, ῥαψῳδοί, ὑπο»κριταί, χορευταί, ἐργολάβοι σκευῶν τε παντοδαπῶν δη»μιουργοί, τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν περὶ τὸν γυναικεῖον »κόσμον· καὶ δὴ καὶ διακόνων πλειόνων δεησόμεθα· ἢ »οὐ δοκεῖ δεήσειν παιδαγωγῶν, τιτθῶν, τροφῶν, κομμω»τριῶν, κουρέων, καὶ αὖ ὀψοποιῶν τε καὶ μαγείρων; »ἔτι δὲ καὶ συβωτῶν προσδεησόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν »ἐν τῇ προτέρᾳ πόλει οὐκ ἐνῆν, ἔδει γὰρ οὐδέν· ἐν δὲ »ταύτῃ καὶ τούτου προσδεήσει· δεήσει δὲ καὶ τῶν ἄλ»λων βοσκημάτων παμπόλλων, εἴ τις αὐτὰ ἔδεται. Ἦ »γάρ; Πῶς γὰρ οὔ; Οὐκοῦν καὶ ἰατρῶν ἐν χρείαις ἐ»σόμεθα πολὺ μᾶλλον οὕτω διαιτώμενοι ἢ ὡς τὸ πρό»τερον; Πολύ γε...»

Μετὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην ἔκθεσιν περὶ κα-ταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀδύνατον νὰ παραδεχθῇ τις με-τὰ τῶν Πέκιου καὶ Σαίη, ὅτι τὸ σπέρμα τῆς θεωρίας ταύτης, κατεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Βεκαρίου. Ἡ κοι-νὴ αὕτη πλάνη τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων εἶναι τόσῳ παραδοξοτέρα, ὅσῳ τὴν περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἀνάλυσιν τοῦ Πλάτωνος, πρέπει δικαίως νὰ θεωρήσω-μεν ὡς ἀριστούργημα λογικῆς καὶ φιλολογικῆς κομψό-τητος.

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Πλάτωνος, διαυγάζει ἡ δη-μιουργικὴ αὐτοῦ περίνοια· ἡ πόλις οἰκίζεται, πληθύνεται, αὐξάνεται ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου καὶ προάγεται ὡς τὰ

φυτὰ τῶν βορείων χωρῶν, ἔνθα ἡ βραχύτης τοῦ θερινοῦ καύσωνος ἐπιταχύνουσα τὴν βλάστησιν αὐτῶν, καθίστησιν αὐτὴν σχεδὸν ὁρατήν.

Ἴδωμεν ἐπὶ τέλους τί ἐδόξαζε περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ ὁ Ξενοφῶν. (1)

«Ὥσπερ γὰρ καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι, διαφερόντως ἐν ταῖς »μεγάλαις πόλεσιν ἐξειργασμέναι εἰσί, κατὰ τὸν αὐτὸν »τρόπον καὶ τὰ παρὰ Βασιλεῖ σῖτα, πολὺ διαφερόντως »ἐκπεπόνηται. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς μικραῖς πόλεσιν, οἱ αὐτοὶ »ποιοῦσι κλίνην, θύραν, ἄροτρον, τράπεζαν, πολλάκις δὲ »ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ οἰκοδομεῖ, καὶ ἀγαπᾷ, ἢν καὶ οὕτως »ἱκανοὺς αὐτὸν τρέφειν ἐργοδότας λαμβάνει. Ἀδύνα»τον οὖν πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον »πάντα καλῶς ποιεῖν. Ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις πό»λεσιν, διὰ τὸ πολλοὺς ἑκάστου δεῖν, ἀρκεῖ καὶ μία ἑ»κάστῳ τέχνη εἰς τὸ τρέφεσθαι· πολλάκις δὲ οὐδ' ὅλη »μία, ἀλλ' ὑποδήματα ποιεῖ ὁ μὲν ἀνδρεῖα, ὁ δὲ γυναι»κεῖα· ἔστι δ' ἔνθα καὶ ὑποδήματα ὁ μὲν νευοραφῶν μό»νον τρέφεται, ὁ δὲ σχίζων, ὁ δὲ χιτῶνας μόνον συντέ»μνων, ὁ δὲ τούτων οὐδὲν ποιῶν ἀλλὰ συντιθεὶς ταῦτα. »Ἀνάγκη οὖν τὸν ἐν βραχυτάτῳ διατρίβοντα ἔργῳ, τοῦ»τον καὶ ἄριστα τοῦτο ποιεῖν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο πέ»πονθε καὶ τὰ ἀμφὶ τὴν δίαιταν· ᾧ μὲν γὰρ ὁ αὐτὸς »κλίνην στρώννυσι, τράπεζαν κοσμεῖ, μάττει, ὄψα ἄλ»λοτε ἀλλοῖα ποιεῖ, ἀνάγκη, οἶμαι, τούτῳ ὡς ἂν ἑκά»στῳ προχωρῇ, οὕτως ἔχειν. Ὅπου δὲ ἱκανὸν ἔργον ἑνὶ »ἕψειν κρέα, ἄλλῳ ὀπτᾶν, ἄλλῳ δὲ ἰχθὺν ἕψειν, ἄλλῳ »ὀπτᾶν, ἄλλῳ ἄρτους ποιεῖν καὶ μηδὲ τούτους παντο»δαπούς, ἀλλ' ἀρκεῖ ἂν ἓν εἶδος εὐδοκιμοῦν παράσχῃ, ἀ-

(1) Βιβλ. ἡ. Κύρου παιδείας.

νάγκη, οἶμαι, ταῦτα οὕτω ποιούμενα πολὺ διαφερόντως »ἐξειργάσθαι ἕκαστον».

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι δὲν παρεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων. Ἂν δὲ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν μικρὸς γίνεται λόγος περὶ τῆς μερικωτέρας τῶν ἔργων ὑποδιαιρέσεως, ἢ περὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἀπαρτιζόντων ἔργων ἑκάστην ἰδίως τέχνην, τὴν ἔλλειψιν ταύτην δέον νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν κατάστασιν, εἰς τὴν μικρὰν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς βιομηχανίας, τὴν ἔλλειψιν ἐντελεστέρων μηχανῶν, τὴν χρῆσιν καὶ κατάχρησιν τῶν δουλικῶν δυνάμεων, ἐφ' ὧν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐπέπιπτε τὸ βάρος τῶν βιομηχανικῶν ἔργων καὶ εἰς τὰ ἀτελῆ τῆς συγκοινωνίας μέσα.

Ζητεῖται, ἂν ἅπασαι αἱ τέχναι ὦσιν ἐξ ἴσου δεκτικαὶ καταμερισμοῦ καὶ συγχρόνου ἐκτελέσεως τῶν εἰς αὐτὰς ἀναγομένων ἔργων, καὶ τίνα ἐν γένει τὰ ὅρια τῆς ἀρχῆς ταύτης ;

Παρατηρῶ ἐν πρώτοις, ὅτι τὰ ἔργα τῆς γεωργίας δὲν ἐπιδέχονται τὸν καταμερισμόν, τοῦ ὁποίου αἱ λοιπαὶ τέχναι εἰσὶ δεκτικαί. Ἐν τῇ γεωπονίᾳ, ἡ συνδρομὴ τῶν φυσικῶν δυνάμεων εἶναι σπουδαιοτάτη. Τὰ δὲ ποικίλα τῆς γεωπονίας ἔργα περιοδικῶς ἐκτελοῦνται κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸν ἐν ᾧ ὁ μὲν ὀργώνει, ἕτερος νὰ σπείρῃ καὶ τρίτος νὰ θερίζῃ κ.τ.λ. καθότι ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ ὡριμότης τῶν καρπῶν εἶναι ἔργον τῆς φύσεως, οὐχὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως ὁσάκις πρόκειται οὐχὶ περὶ ἐφαρμογῆς νόμων φυσιολογικῶν, ἀλλὰ περὶ μηχανικῶν ἔργων, ὁ καταμερισμὸς εἶναι εὐεκτέλεστος· λ. χ. εἶναι εὐκολώτατον, ἐνῷ

εἷς θερίζει, ἢ συλλέγει τὰ χειρόβολα, ἕτερος νὰ φορτώνῃ τοὺς καρποὺς εἰς τὴν ἅμαξαν ἢ τὸ φορτηγόν, καὶ τρίτος νὰ τοὺς μετακομίζῃ. Ἀλλ' εἰς τὰ κυρίως γεωργικὰ ἔργα, καθὸ περιοδικά, οὐδόλως ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Τίνα δὲ τὰ ὅρια αὐτοῦ;

Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα καὶ αἰτία τῆς πληθύος τῶν συναλλαγῶν. Ἐπομένως αὐτὸς ἐπεκτείνεται ἢ περιορίζεται κατὰ λόγον τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀγορᾶς, ἤτοι τῆς δυνάμεως τῶν ἀγοραστῶν. Καὶ κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, «διὰ τοὺς π ο λ λ ο ὺ ς ἑκάστου δεῖσθαι, ἀρκεῖ καὶ μία ἑκάστῳ τέχνη εἰς τὸ τρέφεσθαι». Τῷ ὄντι, ὅπου ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων εἶναι μέγας, ἡ δ' εὐπορία καὶ αἱ ἀνάγκαι ἀνεπτύχθησαν, ἡ ἀγορὰ εἶναι εὐρύχωρος· ἑπομένως καὶ μίαν μόνην τέχνην μετερχόμενός τις διατρέφεται καὶ συντηρεῖται· τοὐναντίον δέ, ἐν χώραις ἀκατοικήτοις, ἐν χώραις εὐαρίθμους μὲν ἐχούσαις χρείας, μικρὸν δὲ πλοῦτον, ἡ ἀγορὰ εἶναι περιωρισμένη, καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων λίαν ἀτελής.

Εἶπον ὅτι διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, 10 ἐργάται δύνανται νὰ κατασκευάσωσι καθ' ἑκάστην 48,000 καρφοβελόνας· 30 δὲ ἐργάται 15,500 παιγνιόχαρτα· ἀλλ' ἡ ὑπέρμετρος αὕτη παραγωγὴ ὑποτίθησι καὶ ἀνάλογον κατανάλωσιν. Ἐπὶ ὑποθέσει λοιπόν, ὅτι ἀντὶ 48,000 καρφοβελονῶν καταναλίσκονται 20 μόνον χιλιάδες, ἀντὶ δὲ 15,500 παιγνιοχάρτων καταναλίσκονται πέντε μόνον χιλιάδες καθ' ἡμέραν, φανερὸν ὅτι πολλοὶ ἐργάται θέλουσι σχολάζει, καὶ τὰ ἔργα κατὰ μικρὸν συγκεντρούμενα θέλουσι περιστείλει τὸν καταμερισμὸν εἰς στενότερα ὅρια.

Ὥστε ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ

ἀναπτυχθῇ εἰμὴ ἐντὸς πόλεων πολυπληθῶν καὶ πλουσίων, ὡς παρετηρήθη ὑπό τε τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος.

Ἐν Ἑλλάδι, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι σχετικῶς πρὸς ἄλλας χώρας περιωρισμένος, καθότι καὶ ἡ ἀγορὰ εἶναι περιωρισμένη, καὶ αἱ κοινωνικαὶ χρεῖαι δὲν ἔλαβον εἰσέτι τὴν δυνατὴν ἀνάπτυξιν· ὡς ἐκ τούτου δέ, ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι γεωργοὶ κατασκευάζοντες πολλὰ τῶν χρειωδῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ· ὑπάρχουσιν, ἢ ὑπῆρχον πρό τινων ἐτῶν τυπογράφοι βιβλιοπῶλαι, κουρεῖς ἐκτελοῦντες συνάμα καὶ χειρουργικὰς ἐγχειρίσεις, ὑπάρχουσι μηχανικοὶ τὰ πάντα ἐπιχειροῦντες οἷον οἰκοδομάς, γεφύρας, σιδηροδρόμους, κ.τ.λ. ὑπάρχουσιν ἔμποροι καὶ συνάμα τραπεζῖται καὶ παντοιοπῶλαι πραγματευταί, οἵτινες περιπολοῦντες προκηρύττουσι γεγονυίᾳ τῇ φωνῇ, τὸ σχοινοτενὲς πρόγραμμα τῶν ἐμπορευμάτων, ἅτινα φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν. Ἡ δὲ συγκέντρωσις αὕτη τῶν ἔργων, προκύπτει προδήλως, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀγορὰ εἶνε περιωρισμένη, καὶ δὲν συμφέρει εἰς τοὺς ἐπιτηδευματίας τούτους νὰ μετέρχωνται ἓν μόνον ἔργον, συνήθως ὀλίγον ἐπικερδές. Ἀλλ' εἰς πόλεις ὅπου οἱ ἀγορασταὶ εἰσὶ πολυπληθεῖς, ὑπάρχουσιν ἰδιαίτεραι ἀποθῆκαι δι' ἕκαστον εἶδος προϊόντων· οἷον, διὰ τὸν Καμπανίτην οἶνον, ἢ δι' ἔλαιον τῆς Λούκας, τέϊ μαῦρον ἢ πράσινον κ.τ.λ. ὡς ὑπάρχουσι καὶ εἰδικαὶ ἀγοραὶ λαχανικῶν, ὀπωρῶν, ἀνθέων κ.τ.λ. Ἐν τῇ πόλει τῶν Παρισίων παρατηρεῖ ὁ Batbie (1) ἡ ἰατρικὴ εἶναι κεχωρισμένη τῆς χειρουργικῆς, ἑκατέρα δὲ αὐτῶν ὑποδιαιρεῖται εἰς εἰδικὰ ἔργα· λ. χ. ἄλλοι μὲν θεραπεύουσιν ἰδίως τὰ στηθικὰ νοσήματα, ἄλλοι δὲ

(1) Μαθήματι 6.

τὰς ὀφθαλμικὰς παθήσεις, ἄλλοι τὰς γυναικείας κ.τ.λ. ἐν τῇ ἐξοχῇ δέ, οἱ ἰατροὶ ἐκτελοῦσι καὶ χειρουργικὰς ἐγχειρίσεις ὡς παρ' ἡμῖν.

Ὡσαύτως δέ, ἐν τῷ δικαστικῷ κλάδῳ, ἄλλοι μὲν συνηγοροῦσιν ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, ἄλλοι δὲ ἐνώπιον τῶν κακουργιοδικῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσιν ὑποδιαιρέσεις, οἷον δικηγόρων συνηγορούντων μόνον εἰς δίκας ἀναγομένας εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκποίησιν λόγῳ δημοσίας ὠφελείας, ἢ εἰς παρανόμους ἀπομιμήσεις, ἢ χωρισμοὺς ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης, ἢ εἰς δίκας ἀναγομένας εἰς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον κ.τ.λ. Τοὐναντίον δὲ ἐνώπιον τῶν μικρῶν δικαστηρίων, οἱ δικηγόροι συνηγοροῦσι περὶ πάσης διαφορᾶς· οἱ δὲ εἰδικοὶ ἄνδρες προσκαλοῦνται ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς Παρισίους καὶ ἀφικνοῦνται ἐκεῖσε ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου, διὰ τῶν σιδηροδρόμων. Σημειωτέον δὲ ὅτι, λέγοντες ὅτι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἀναπτύσσεται ἐπεκτεινομένης τῆς ἀγορᾶς, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐσωτερικὴν μόνον ἀγοράν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερικήν. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ ἀγορὰ τῆς Σινικῆς, ἀφ' ἧς ἀπεκλείοντο πρότερον τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐμπορεύματα, ἔδωκεν οὐ μικρὸν ὠθισμὸν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἐν Εὐρώπῃ, ὡς καὶ ἡ διατάραξις τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης δύναται νὰ καταστείλῃ καὶ περιορίσῃ αὐτήν. Καὶ διότι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ὑποτίθησιν εὐρύχωρον ἀγοράν, ὅσῳ τὰ ἐμπορεύματα εἰσὶ πολυτελέστερα, τόσῳ ἡ ἀγορὰ αὐτῶν εἶναι περιωρισμένη, ὁ δὲ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, δυσκόλως ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμόζεται.

Προσέτι δέ, ὅσῳ τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα δυσκόλως καὶ πολυεξόδως μεταφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, τόσῳ ὀλιγωτέρους ἔχουσι καταναλωτὰς ἕνεκα τῶν ἐξό-

δων τῆς μεταφορᾶς καὶ τὰ ἔργα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν δυσκολώτερον καταμερίζονται. Διὰ τῆς ἐπεκτάσεως λοιπὸν καὶ τελειοποιήσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἤτοι τῶν σιδηροδρόμων, τῶν ἀτμοπλοίων, τῶν διωρύγων, τῶν πλευσίμων ποταμῶν κ.τ.λ. ἀναγκαίως ἐνισχύεται καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων· καὶ ἐπειδὴ ὁ μᾶλλον ὀλιγοδάπανος τρόπος τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων εἶναι ὁ διὰ θαλάσσης, καθόσον ἡ ὁδὸς ἐφ' ἧς ναυτιλλόμεθα καὶ ἡ δύναμις ἡ εἰς τὰ πρόσω κινοῦσα τὰ πλοῖα ἐδωρήθησαν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως, διὰ τοῦτο καὶ τὰ παραθαλάσσια κράτη ηὔξησαν τάχιον καὶ εὐκολώτερον τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ὡς ἡ Καρχηδών, ἡ Φοινίκη, ἡ Συρία, ἡ Ἰταλία, ἡ Σικελία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Βενετία, ἡ Γενούη καὶ αἱ Ἀνσεατικαὶ πόλεις, ἐν αἷς καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανία ταχέως καὶ ἀπροσκόπτως προήχθησαν.

Τελευταῖον, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ὡς προαπεδείχθη, προϋποτίθησι πολυχειρίαν, ἡ δὲ πολυχειρία δεῖται μεγάλων κεφαλαίων, καθότι αὐξανομένης διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τῆς παραγωγῆς, δέον νὰ πολλαπλασιασθῶσι καὶ τὰ παραγωγικὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναὶ καὶ ἡ προμήθεια τῆς πρώτης ὕλης καὶ τὸ ἀναγκαῖον χρηματικὸν κεφάλαιον πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν.

Ὁ καταμερισμὸς λοιπὸν τῶν ἔργων ἐπεκτείνεται, πολλαπλασιαζομένων τῶν κεφαλαίων καὶ ἐπεκτεινομένης τῆς ἀγορᾶς, περιορίζεται δέ, ἐλαττουμένων τῶν κεφαλαίων καὶ περιοριζομένης τῆς ἀγορᾶς.

Τινὲς κατέκριναν τὴν ἀρχὴν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ὡς ἐλαττοῦσαν τὴν διάνοιαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων καὶ περιορίζουσαν τὴν ἱκανότητα αὐτῶν, ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν.

Ὁμολογῶ ὅτι ἕκαστος ἡμῶν φαίνεται ἐλαττούμενος ὁ-

σάκις ἐν βραχυτάτῳ ἀσχολῆται ἔργῳ· ἀλλ' ἡ ὅλη κοινωνία ὠφελεῖται, ἕνεκα τῆς διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων χρησιμοποιήσεως τῆς ἐργασίας ἑκάστου.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἁπλοποιήσεως καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων, ἡ μὲν παραγωγικὴ δραστηριότης ἀναπτύσσεται, οἱ δὲ κοινωνικοὶ δεσμοὶ συσφίγκονται, αἱ δὲ συναλλαγαὶ καὶ αἱ ἀπολαύσεις πολλαπλασιάζονται καίτοι ἀσχολουμένου ἑκάστου ἡμῶν ἐν ἔργῳ βραχυτάτῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ τῶν κεφαλαίων κατ' ἰδίαν θεωρουμένων.

Ἴδομεν πῶς ἡ ἐργασία, καθίσταται δραστηριωτέρα διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐλλογου αὐτῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, καὶ τῆς βιομηχανικῆς τοῦ ἐργάτου ἱκανότητος, ἐνισχυομένης διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Ἀλλ' ὅπως ἡ ἐργασία, ἤτοι ἡ παραγωγικὴ ἡμῶν ἐνέργεια ἐκδηλωθῇ καὶ καταβληθῇ σκοπίμως καὶ ἀποτελεσματικῶς, δέον νὰ βοηθηθῇ ὑπὸ τῶν κεφαλαίων. Βεβαίως τὰ κεφάλαια εἰσὶ προϊὸν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἀλλ' ἡ ἐργασία δεῖται κεφαλαίων ἵνα καταστῇ παραγωγική· ἄνευ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν, ἄνευ τῆς συνδρομῆς ὀργάνων ἢ μηχανῶν, ὧν ἔχομεν χρείαν ἀπαραίτητον πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀδυναμίας, ἄνευ ὑλικοῦ καί τινος προμηθείας τροφίμων, ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ βιομηχανία.

Ὁ Βονεφὶλδ παρατηρεῖ, ὅτι ὅσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, τόσῳ καὶ αἱ δυνάμεις ἡμῶν ἀπελευθεροῦνται ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν σωματικῶν πόνων· καθόσον δὲ

ἡ κοινωνία νοητικῶς καὶ ἠθικῶς τελειοῦται, κατὰ τοσοῦτον πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ κεφάλαια.

Εὐάριθμοί τινες οἰκονομολόγοι θεωροῦντες ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶ καρπὸς τῆς ἐργασίας, ἐπεχείρησαν εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἑνότητα θυσιάζοντες τὴν πραγματικὴν ποικιλίαν, νὰ ταυτίσωσι τὰ κεφάλαια μὲ τὴν ἐργασίαν· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ παραγόμενον διαφέρει ἀπὸ τῆς παραγαγούσης αὐτὸ δυνάμεως· τὸ μὲν κεφάλαιον εἶναι καρπὸς ἐργασίας παρελθούσης, ἡ δὲ ἐργασία εἶναι ἡ καταβολὴ τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς πραγμάτων χρησίμων. Καὶ αὕτη μὲν ἐκλείπει μετὰ τοῦ προσώπου ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται, τὸ δὲ κεφάλαιον, καθὸ κληροδότημα τοῦ παρελθόντος, ἐπιζῇ καὶ κέκτηται ἰδιαιτέραν, οὕτως εἰπεῖν, προσωπικότητα ἐν τῇ Πλουτολογίᾳ, ἐπιδρῶν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν γινομένων, καθ' ὃν χρόνον ἡ παραγαγοῦσα αὐτὸ ἐργασία ἐξέλιπεν. Ὥστε τὰ κεφάλαια δὲν ὑφίστανται, ἀλλὰ σχηματίζονται. Πῶς δὲ παράγονται καὶ πολλαπλασιάζονται; Ἐὰν ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐδύνατο μὲ μόνα τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ὄργανα καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν κεφαλαίων, νὰ συλλέγῃ τοὺς αὐτοφυεῖς καρποὺς τῆς γῆς καὶ νὰ τρέφηται· ἀποῤῥοφῶν δὲ τὸ ῥέον τῶν ποταμῶν ὕδωρ νὰ θεραπεύῃ τὴν δίψαν του· ἀλλ' εἰς ταῦτα μόνον περιοριζόμενος οὐδεμίαν ἤθελεν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων· ἀφ' ἧς ὅμως ἀπεπειράθη νὰ ὑποτάξῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ διακωλύοντα τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια, ἀφ' ἧς ἤρχισε νὰ ἔχῃ τὴν συνείδησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐπεχείρησε νὰ γίνῃ κύριος τῶν θρεσιτρόφων θηρίων καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ

τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, συνῃσθάνθη τὴν χρείαν τεχνητῶν ὀργάνων, οἷον τόξου καὶ βέλους, σφενδόνης καὶ ἀκοντίων, σκάφους καὶ δικτύων· ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ ὄργανα τοῦ θηρευτοῦ καὶ ἁλιέως εἰσὶ κεφάλαια, ἤτοι καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, χρησιμεύων πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν ἔργων.

Εἶτα δέ, ὅτε ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, (οὗ τὸ κύριον κεφάλαιον εἶναι τὰ ἐξημερωθέντα θηρία), ἡ κοινωνία μετέβη εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον, νέας βεβαίως συνῃσθάνθη χρείας καὶ νέα ἐπεζήτησε κεφάλαια· συνῃσθάνθη τὴν χρείαν γεωπονικῶν ὀργάνων, σπόρων, ὑποζυγίων, ἀγροτικῶν οἰκοδομῶν, καὶ σιταποθηκῶν πρὸς ἀποταμίευσιν τῶν καρπῶν, δι' ὧν καὶ ἡ σπορὰ τοῦ ἐπιόντος ἔτους καὶ τὰ μέσα τῆς διατροφῆς ἐξασφαλίζονται· τί δὲ ἄλλο εἶναι τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰ ὑποζύγια, αἱ σιταποθῆκαι, αἱ ἀγροτικαὶ οἰκοδομαί, εἰμὴ καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας χρησιμεύων πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων ;

Ὅτε δὲ τρίτον, διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων καὶ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, ἐσυστήθησαν τεχνουργεῖα, πρὸς ἐκπόνησιν τῆς χορηγουμένης ὕλης ὑπὸ τῆς γεωργίας καὶ τῆς ποιμενικῆς, νέων ἐργαλείων καὶ νέων μηχανῶν ἐγένετο χρεία. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἐκ τῆς ὕλης ἣν παρέσχεν ἡ γεωργία, ἡ ποιμενικὴ καὶ ἡ μεταλλευτική, ἤτοι τοῦ βάμβακος, τοῦ λίνου, τοῦ ἐρίου, τοῦ χαλκοῦ τοῦ σιδήρου κτλ. ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ κεφάλαια, καὶ ἐκρατύνθη ἡ παραγωγικὴ καὶ πλουτουργικὴ δύναμις τῶν ἐθνῶν.

Ὅτε τέταρτον διὰ τῆς ἐμπορίας, οἱ ἀγροὶ συνεκοινώνησαν μετὰ τῶν πόλεων, καὶ αἱ πόλεις μετὰ τῶν ἀγρῶν, οἱ δ' ἔμποροι μετήγαγον τὰ κατειργασμένα ἢ ἀκατέργα-

στα προϊόντα τῆς ὅλης βιομηχανίας, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐχρειάσθησαν καὶ τότε νέα ὄργανα· οἷον ἅμαξαι, ἵπποι, πλοῖα, πρὸς φορτηγίαν ἢ ναυκληρίαν· ἀλλ' αἱ ἅμαξαι, οἱ ἵπποι, τὰ πλοῖα, τί ἄλλο εἶναι ἢ κεφάλαια χρήσιμα πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων;

Ὅτε τελευταῖον, ἡ κοινωνία συνησθάνθη ἔτι μᾶλλον τὴν χρείαν τοῦ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν κυβερνωμένη, τοῦ νὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιστήμης, τοῦ νὰ ἐκφράσῃ τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς αἴσθημα ἢ νὰ παγιώσῃ τὰς παράδόσεις καὶ ἀναμνήσεις αὐτῆς διὰ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ἡ ἀνάγκη νέων κεφαλαίων ἐγένετο αὖθις ἐπαισθητή, καὶ τὰ βιβλία, τὰ μουσεῖα, τὰ ἀνατομικὰ θέατρα, τὰ μαθηματικὰ ὄργανα, τὰ τῆς φυσικῆς καὶ χημείας, τὰ ὄργανα τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ συλλογαὶ παντὸς εἴδους κ.τ.λ. ἐδημιουργήθησαν πρὸς ἐξάσκησιν τῆς διανοητικῆς ἡμῶν ἐργασίας καὶ πρὸς παραγωγικὰς πράξεις.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι

1). Τὰ κεφάλαια πηγάζουσι μὲν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ἀποτελοῦσι δὲ τὸ ζωοποιὸν αὐτῆς στοιχεῖον, καθότι δι' αὐτῶν μόνον αὕτη προάγεται· ἄνευ δὲ τῆς συνδρομῆς τῶν κεφαλαίων, ὁ ἄνθρωπος ἐκπίπτει μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων, ἅτινα δὲν ἔχουσιν ἄλλα μέσα ἐνεργείας ἢ τὰ φυσικὰ αὐτῶν ὄργανα.

2). Ὅτι καθόσον τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, καὶ ἡ ἐργασία ἐπεκτείνεται καὶ προάγεται· ἄλλως δὲ καὶ τὰ κεφάλαια διαμορφοῦνται καὶ ἀλλοιοῦνται κατὰ τὰς χρείας τῆς βιομηχανίας. Ὥστε ἀνακαλύπτοντες σήμερον ἐν μέσῳ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Πομπηΐας, ἢ εἰς τὸν πυθμένα τῆς Κωπαΐδος, λείψανά τινα κεφαλαίων, δυνάμεθα ἐξ αὐτῶν νὰ συμπεράνωμεν καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς κοι-

νωνίας εἰς ἣν ταῦτα ἀνῆκον καὶ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ ἄνθρωποι μετήρχοντο· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς γενέσεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν κεφαλαίων, ἤτοι τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ταυτίζεται μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

3). Ὅτι τὰ κεφάλαια ἅτινα συνίστανται εἰς ἀξίας παρ' ἡμῶν δημιουργηθείσας, ἀφαιροῦνται ἐκ τῶν προσόδων καὶ τῶν ἀναλωμάτων, ὅπως χρησιμεύσωσι πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου· τῷ ὄντι, ὁσάκις ὁ γεωργὸς προσδιορίζῃ διὰ σπορὰν μέρος τῶν ἐναποταμιευθέντων καρπῶν πρὸς κατανάλωσιν, πολλαπλασιάζει μὲν τὰ κεφάλαια καὶ τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, περιορίζει δὲ τὰς ἀναλώσεις καὶ ἀπολαύσεις αὐτοῦ.

Ὡσαύτως δὲ ὁσάκις μεταχειριζώμεθα εἰς καλλιέργειαν, ἢ φορτηγίαν ἵππους εἰς ἱππασίαν προωρισμένους, πολλαπλασιάζομεν τὰ κεφάλαια ἡμῶν.

Τὸ αὐτὸ δὲ πράττουσι καὶ οἱ τεχνουργοὶ καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ἐπιστήμονες, θέλοντες νὰ πολλαπλασιάσωσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν. Ἕκαστος αὐτῶν, δίδων εἰς μερίδα τινὰ τῶν ἑαυτοῦ προσόδων προορισμὸν παραγωγικόν, κρατύνει τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν· καὶ κατὰ τοῦτο πρωτεύει ἀναντιῤῥήτως, μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἡ Γαλλία, ἥτις μετὰ τὴν λῆξιν πολέμου καταστρεπτικοῦ, ἔνθεν μὲν ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου, πεντακισχίλια ἑκατομμύρια εἰς τοὺς νικητὰς αὐτῆς, ἔνθεν δέ, ὑπεβλήθη εἰς 700 ἑκατομμυρίων νέους φόρους, οἵτινες τακτικῶς τε εἰσπράττονται καὶ ἐτήσιον παρέχουσι περίσσευμα. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα, τὸ ἐτήσιον τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους ἀποταμίευμα ὑπερβαίνει τὰ δισχίλια ἑκατομμύρια. Ὅσῳ δὲ αἱ μὲν πρόσοδοι ἡ-

μῶν αὐξάνουσι, τὰ δὲ ἀποταμιεύματα ἡμῶν πολλαπλασιάζονται, τόσῳ τὰ κεφάλαια πληθύνονται, καὶ τοὐναντίον, ὅσῳ αἱ πρόσοδοι ἡμῶν ἐλαττοῦνται ἕνεκα σιτοδείας, ἢ ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, ἢ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῶν ἀμπέλων, ἢ πολυχρονίου ἀνυδρίας συνεπαγομένης τὴν φθορὰν τῶν καρπῶν καὶ τῶν κτηνῶν, ἢ λοιμοῦ, ἢ πολέμου, ἢ ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἢ φόρων δυσβαστάκτων, τόσῳ τὰ μὲν κεφάλαια ἐλαττοῦνται, ἡ δὲ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν δύναμις καταστέλλεται.

Ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ κεφάλαια, τά τε πραγματικὰ καὶ τὰ χρηματικὰ τὰ ὁποῖα εἶναι κυρίως ἀνταλλαγῆς, οὐχὶ δὲ παραγωγῆς ὄργανα, διαιροῦνται εἰς δύο μεγάλας τάξεις, τῶν «παγίων καὶ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων» κατὰ τοὺς οἰκονομολόγους.

Καὶ τὰ μὲν κυκλοφοροῦντα, φθειρόμενα ἐν τῷ διαστήματι τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας μεταμορφοῦνται, ἢ καταναλισκόμενα ἀναγεννῶνται, τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας περαιωθείσης.

Τὰ δὲ πάγια, διαμένοντα οὐσιωδῶς ἀναλλοίωτα, φθείρονται ἀνεπαισθήτως, διατηροῦνται δὲ ἐπισκευαζόμενα.

Οὕτω λοιπόν, ὁσάκις μὲν ἡ ἀξία τοῦ κεφαλαίου ὁλοσχερῶς ἀναλίσκεται καὶ ἀναγεννᾶται, τὸ κεφάλαιον εἶναι κυκλοφοροῦν· ὁσάκις δὲ χρῆσις μόνον γίνεται αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον εἶναι πάγιον.

Κατὰ ταύτην τὴν διαίρεσιν, τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰ ὑποζύγια, αἱ σιταποθῆκαι, αἱ μηχαναί, τὰ ἐργαστήρια, τὰ πλοῖα, αἱ ἅμαξαι, τὰ φυσικομαθηματικὰ ὄργανα, τὸ γλύφανον τοῦ γλυφέως, ἡ γραφὶς τοῦ ζωγράφου, ἡ σμίλη τοῦ τορευτοῦ ἢ τοῦ χειρουργοῦ, αἱ βιβλιοθῆκαι, τὰ ἠθικὰ προτερήματα, εἰσὶ κεφάλαια πάγια.

Τοὐναντίον δέ, ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ, ἡ ὕλη τῆς τε-

χνουργίας, ἡ πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ἐργαλείων, τῶν μηχανῶν καὶ τῶν ἐργαστηρίων δαπάνη, αἱ βαφαὶ τῶν ζωγράφων, τὸ μάρμαρον ἢ ὁ χαλκὸς τοῦ γλυφέως, ἢ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ, εἰσὶ κεφάλαια κυκλοφοροῦντα.

Ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ ὅροι πάγια καὶ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια, δὲν ἐμφαίνουσι τὴν πραγματικὴν διάκρισιν ἢ τὸν ἰδιαίτερον προορισμὸν τῶν κεφαλαίων τούτων. Καὶ ἀληθῶς, ἂν τὰ μὲν πάγια ὧσι κεφάλαια ὧν ἁπλῆ γίνεται χρῆσις, κεφάλαια, μὴ μεταμορφούμενα, διαρκούσης τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, ὡς τὰ ἐργαλεῖα καὶ αἱ μηχαναί, τὰ δὲ κυκλοφοροῦντα, κεφάλαια ἀναλισκόμενα μὲν κατὰ τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν, ἀναγεννώμενα δὲ μετ' αὐτήν, διατὶ νὰ μὴ ὀνομάσωμεν προτιμότερον, τὰ μὲν πάγια, ἀμεταμόρφωτα, τὰ δὲ κυκλοφοροῦντα, μεταμορφωτά, ἐνῷ διὰ τῶν ὅρων τούτων, διατρανοῦται ἡ κυρία καὶ θεμελιώδης ἰδέα, ἡ διακρίνουσα τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῶν κεφαλαίων;

Αἱ λέξεις πάγια καὶ κυκλοφοροῦντα ἐμφαίνουσι στάσιν καὶ κίνησιν ἢ μετάθεσιν, ἐνῷ τὸ διακριτικὸν τῶν κεφαλαίων τούτων γνώρισμα εἶναι τὸ μεταμορφωτὸν ἢ μὴ αὐτῶν, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας. Ἀποκαλοῦντες τὰ ἀμεταμόρφωτα κεφάλαια πάγια, δηλοῦμεν ὅτι τὰ κεφάλαια ταῦτα εἰσὶν ἀμετακίνητα· ἀλλὰ τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν, τὰ κινητὰ κεφάλαια, τὰ χρήματα, καίτοι πάγια δὲν κυκλοφοροῦσιν; ἀναντιῤῥήτως· κατὰ τὴν ὀνοματολογίαν ὅμως, ἣν θεωρῶ ὡς πλημμελῆ, τὰ πραγματικῶς κυκλοφοροῦντα, οἷον τὸ ἄροτρον, ἡ ἀξίνη, ὁ πέλεκυς, ὁ πρίων δὲν εἶναι κυκλοφοροῦντα, ἀλλὰ πάγια.

Ἀλλ' οἱουσδήποτε ὅρους καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν πρὸς

διάκρισιν τῶν κεφαλαίων, δέον νὰ κατανοήσωμεν ὅτι τὸ περὶ χρήσεως τῶν μεταμορφωτῶν καὶ ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων ζήτημα, ἐνδιαφέρει οὐσιωδῶς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, καθόσον πρὸς ἐνάσκησιν οἱασδήποτε τέχνης, ἀπαιτεῖται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἡ συνδρομὴ ἀμφοτέρων τῶν κεφαλαίων τούτων· ἐὰν δὲ ἕνεκα τῆς ὑπερμέτρου καταβολῆς παγίων κεφαλαίων, ἐλαττωθῇ τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον, οἷον ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ, τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν ἢ ἐπισκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων, ἢ προμήθειαν πρώτης ὕλης, ἡ ὅλη ἐπιχείρησις κινδυνεύει νὰ ναυαγήσῃ, καθότι ἐκ τῆς καταβολῆς τοῦ κυκλοφοροῦντος κεφαλαίου, προσδοκᾶται ἡ ἀποζημιώσουσα πρόσοδος τὴν ὅλην δαπάνην τῆς ἐπιχειρήσεως.

Εἶπον ὅτι τὰ κεφάλαια τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, «ἐκ τῆς ἐργασίας ἡμῶν πηγάζοντα» ἀποταμιεύονται, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγήν.

Ἆρα αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, ἡ γῆ θεωρουμένη ὡς φυσικὴ δύναμις, (1) καὶ ἕτερά τινα στοιχεῖα τῆς φύσεως, οἷον ὁ ἄνεμος, ἡ θάλασσα, μὴ παραχθέντα ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, οὐδ' ὑποκείμενα εἰς κτῆσιν καὶ περιορισμόν, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων.

Ὡσαύτως δέ, πᾶν ὅ,τι ἀπαρτίζει μέρος τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου δὲν εἶναι κεφάλαιον.

Τὰ ἐπιφανῆ μουσεῖα καὶ τὰ μέγαρα τῆς Ἰταλίας, ὡς

(1) Τινὲς ἀποκαλοῦσι τὴν γῆν κεφάλαιον· ἀλλ' ἡ γῆ ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει αὐτῆς, δὲν εἶναι κεφάλαιον· λάβετε κεφάλαια ὁμοειδῆ καὶ ἰσάριθμα καὶ δύω γαίας ἴσης ἐκτάσεως, καὶ αὗται μὲν θέλουσι διαφέρει ποιῷ τε καὶ ἀξίᾳ, τὰ δὲ κεφάλαια οὐδόλως.

καὶ ἡ κολοσσιαία ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ ὁ ἐπικλινὴς πύργος τῆς Πίσης, ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ πλούτου τῆς περικαλλοῦς ἐκείνης χώρας, ὡς καὶ ὁ Παρθενὼν καὶ τὸ Θησεῖον ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὰ περίδοξα ταῦτα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας δὲν εἶναι κεφάλαια, καθότι οὐδόλως χρησιμεύουσιν εἰς παραγωγήν. Τούτου ἕνεκα, ὅ,τι ἰδίως διατρανοῖ τὴν βιομηχανικὴν τῶν ἐθνῶν δραστηριότητα, δὲν εἶναι ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια, ἐν οἷς κατοπτρίζεται ἡ δημιουργικὴ αὐτῶν δύναμις. (1) Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὁρισμοῦ ἐξάγεται, ὅτι τὰ ἀναλώματα, δηλ. τὰ προϊόντα, ὧν ποιούμεθα προσωπικὴν χρῆσιν, οὐδόλως ἀνήκουσιν εἰς τὰ κεφάλαια. Ὥστε ὁ Μακκαλὼχ ὁρίσας τὰ κεφάλαια, «μερὶς τοῦ προϊόντος τῆς βιομηχανίας, ἧς γίνεται χρῆσις πρὸς συντήρησιν ἡμῶν καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐργασίας», συνέχεε προδήλως τὰ κεφάλαια μὲ τὰ ἀναλώματα· ἤτοι τὰς ἀξίας, αἷς χρώμεθα πρὸς παραγωγήν, μὲ τὰς ἀξίας τὰς πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν χρησιμευούσας.

Οὐχ ἧττον ἐπισφαλὴς ἐξελέγχεται καὶ ὁ ὁρισμὸς τοῦ Σμὶθ ἀποφηναμένου, ὅτι τὰ κεφάλαια εἶναι «ἐπισεσωρευμένη ἐργασία» καθότι οἱ τεθαμμένοι λ.χ. θησαυροὶ οὐδόλως χρησιμεύοντες εἰς παραγωγήν, δὲν καταλέγονταιμεταξὺ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων.

Ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὸν ἡμέτερον ὁρισμόν, δι' οὗ θέλομεν διευκολύνει τὴν λύσιν ζητημάτων τινῶν ἀμφισβητουμένων. Τὰ κεφάλαια δημιουργούμενα ὑπὸ τῆς ἐργα-

(1) Ὡς πρὸς τὰ ἔργα ἰδίως τῆς καλλιτεχνίας, ἡ Ἰταλία εἶναι ἡ πλουσιωτάτη χώρα τοῦ κόσμου· ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ ἐν ἐνεργείᾳ κεφάλαια, ἡ Ἰταλία εἶναι ἀναμφιβόλως ὑποδεεστέρα καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, καὶ τοῦ Βελγίου.

σίας καὶ ἀποταμιευόμενα, χρησιμεύουσι πρὸς παραγωγὴν πλούτου καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ἐργασίας.

Ἀλλὰ ζητεῖται 1) ἂν τὰ ἐμπορεύματα ἅτινα ὑπάρχουσι κατατεθειμένα εἰς τὰ ἐργαστήρια, οἷον ὑφάσματα κ.τ.λ. πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαια; βεβαίως· ἐν ὅσῳ δὲν εἰσαχθῶσιν εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀναλωμάτων.

2). Ἂν ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις ὦσι κεφάλαιον; βεβαίως· καθότι προσκτηθεῖσαι διὰ προκαταβολῶν καὶ ἐπιμόνου ἐργασίας, εἰσὶ προωρισμέναι εἰς παραγωγὴν νέων ἀξιῶν. Ἀληθὲς ὅτι τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι ὑλικὸν ἢ ψηλαφητόν· ἀλλὰ μήπως τὰ κεφάλαια διακρίνονται ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῶν; ὡσαύτως δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι ἀλλοτριώσιμον, ἀλλὰ τὸ ἀλλοτριώσιμον δὲν εἶναι τὸ οὐσιῶδες προσὸν τῶν κεφαλαίων.

3). Ζητεῖται· ἂν αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι ἔχωσιν αὐτοτελῆ ὕπαρξιν καὶ ἀποτελῶσι μέρος τῶν ἐθνικῶν κεφαλαίων; βεβαίως ὄχι· καθότι αἱ ἀξίαι αὗται παριστῶσιν ὡς καὶ αἱ ἐπιταγαὶ πρὸς πληρωμήν, πραγματικόν τι κεφάλαιον καὶ τιμῶνται ἐφ' ὅσον διὰ πραγματικῶν κεφαλαίων ἐξασφαλίζονται.

Οὐχ ἧττον ὅμως, ἔκ τε τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν καὶ ἐκ τοῦ κεφαλαίου ὅπερ αὗται παριστῶσι, παράγονται δύο εἰδῶν κέρδη π. χ. πωλῶ καφὲν καὶ λαμβάνω ἀντὶ τοῦ τιμήματος αὐτοῦ συνάλλαγμα ὑπὸ προθεσμίαν, ὅπερ προεξοφλῶ. Τὸ συνάλλαγμα τοῦτο ἐκπροσωποῦν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπὶ πιστώσει ἀγορασθέντος καφέ, χρησιμοποιεῖται παρ' ἐμοῦ τοῦ πωλητοῦ καὶ ἀποφέρει κέρδος, ὡς ἀποφέρει κέρδος ὁ καφές, ὃν ἠγοράσατε ἐπὶ πιστώσει· ὡσαύτως δέ, πωλεῖτε σταφίδα εἰς ἔμπορον ὅστις ἐκδίδει ἀντ' αὐτῆς συνάλλαγμα ἐπὶ τοῦ ἀνταποκριτοῦ αὐτοῦ ἐν

Λονδίνῳ. Ὁ πωλητὴς τῆς σταφίδος ἐχχωρεῖ αὐτὸ ἐν Ἀθήναις καὶ χρησιμοποιῶν τὸ τίμημα τῆς σταφίδος, ὠφελεῖται, ὡς καὶ ὁ ἀγοράσας τὴν σταφίδα μετὰ τὴν ἐκποίησιν αὐτῆς.

4). Ἡ πελατεία ἐμπόρου δικηγόρου ἢ ἰατροῦ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς κεφάλαιον ;

Κατὰ τὸν Σαίην, (1) «τὰ μόνα ἄϋλα κεφάλαιά εἰσιν αἱ πελατεῖαι, οἱ συνδρομηταὶ λέσχης, ἀναγνωστηρίου ἢ ἐφημερίδος, καὶ οἱ συνήθεις ἀναλωταὶ ἐργαστηρίου.

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἡ πελατεία, μὴ οὖσα ὄργανον παραγωγῆς, δὲν εἶναι κεφάλαιον. Ἂν ἡ πελατεία ἦτο ὄργανον παραγωγῆς, ἔπρεπε νὰ θεωρήσωμεν ὡς κεφάλαιον καὶ τοὺς συῤῥέοντας ἐτησίως ἀλλοδαποὺς εἰς Παρισίους, εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἢ εἰς τὴν Νεάπολιν, καὶ ἀποτελοῦντας τὴν πελατείαν τῶν πόλεων τούτων. Βεβαίως ἡ βιομηχανία τῶν Παρισίων ἀκμάζει καὶ ἕνεκα τῆς εἰς αὐτὰ συῤῥοῆς τῶν ἀλλοδαπῶν, οὐχὶ δὲ δι' αὐτῶν. Κατ' ἴσον δὲ λόγον, αἱ πελατεῖαι δικηγόρων, ἰατρῶν, ἐργαστηρίων, ξενοδοχείων, ὡς καὶ οἱ συνδρομηταὶ ἐφημερίδων, δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαιον. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἕνεκα τῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς ἱκανότητος ἰατροῦ, ἢ δικηγόρου αὐξάνεται ἡ πελατεία αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ πελατεία αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν στοιχείων καὶ προσόντων τῆς παραγωγῆς, δὲν εἶναι ἄμεσον αὐτῆς ὄργανον, εἶναι ἡ ἀγορά, οὐχὶ δὲ τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς. Ἂν ἡ πελατεία ἦτο κεφάλαιον, ἐλλείψει αὐτῆς, τὰ κεφάλαια ἠλαττοῦντο. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀγοραστῶν ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς δὲν

(1) Τόμ. Α'. τῆς Διδασκαλίας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομ. σελ. 285.

ἐλαττοῦνται ἀμέσως τὰ κεφάλαια, ἀναγκάζονται δὲ οἱ βιομήχανοι νὰ τρέψωσιν εἰς ἄλλα ἔργα μέρος τῶν κεφαλαίων αὐτῶν, καὶ οὕτω μόνον ἐλαττοῦται ἡ παραγωγή.

Τελευταῖον ζητεῖται, ἐὰν οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαιον;

Κατὰ τὸν Ἰάκωβον Μίλλ, ἡ κατανάλωσις διαιρεῖται εἰς παραγωγικὴν καὶ μὴ παραγωγικὴν κατανάλωσιν. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ παραγωγικῆς τινος πράξεως, ἀπαιτοῦνται συνήθως ά. μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ β'. δὲ ὕλη καὶ γ'. ὄργανα ἢ μηχαναί. Τὰ οὕτω δαπανώμενα, δαπανῶνται παραγωγικῶς· ἡ δὲ παραγωγικὴ κατανάλωσις ἐνδιαλαμβάνει οὕτω τριῶν εἰδῶν δαπάνας· τὰς πρὸς διατροφὴν τοῦ ἐργάτου, τὰς μηχανὰς ἢ τὰ ὄργανα καὶ τὴν πρώτην ὕλην· οἷον, τὸν σπόρον, τὸν βάμβακα, τὸ μαλλίον, τοὺς ἄνθρακας κτλ. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων τάξεων, μόνη ἡ δευτέρα δὲν καταναλίσκεται ἐξ ὁλοκλήρου. Τοιαῦται κατὰ τὸν Μὶλλ αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ μὴ παραγωγικαὶ δαπάναι. οἱ μὲν μισθοὶ τοῦ ἐργάτου ἀποτελοῦσι μέρος τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οἱ δὲ τοῦ ὑπηρέτου δαπανῶνται μὴ παραγωγικῶς. Τὸ μὲν λίνον πρὸς κατασκευὴν λινοῦ καταναλίσκεται παραγωγικῶς, ὁ δὲ οἶνος τὸν ὁποῖον πίνει ὁ ἐργολάβος, καταναλίσκεται μὴ παραγωγικῶς· πᾶσα δὲ κατανάλωσις μὴ γινομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς εἶναι ἄγονος.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι τὰ πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν ὡρισμένα ποσὰ ἀποτελοῦσι μέρος τῶν κεφαλαίων ἑκάστης ἐπιχειρήσεως. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ ἄμεσον τῆς παραγωγῆς στοιχεῖον δὲν εἶναι ἡ ἀξία ἐφ' ᾗ ἀπεκτήθη ἡ ἐργασία, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἐρ-

γασία· ὁ δὲ μισθός,ἤτοι τὸ συμφωνηθὲν τῆς ἐργασίας τίμημα, εἶναι μὲν κεφάλαιον τοῦ μισθοῦντος ἐργάτας,ἀλλὰ δὲν εἶνε ἄμεσον τῆς παραγωγῆς συστατικόν, ὡς ὁ σπόρος, ἢ ὁ βάμβαξ κ.τ.λ. καθότι τὸ παραχθὲν ἀντικείμενον δὲν ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς ἐργασίας, ἀλλ' ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

§ 1. *Περὶ ἀποταμιεύσεως.*

Εἶπον ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶ καρπὸς τῆς ἐργασίας καὶ ἀποταμιεύσεως. Ἡ δ'ἀποταμίευσις εἶναι ἡ ἀγνοτέρα καὶ πολυτιμοτέρα τῶν ἀρετῶν, ἡ διακρίνουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν λοιπῶν ζώων, καὶ τὰ πεπολιτισμένα ἀπὸ τῶν ἀπολιτίστων ἐθνῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἀποταμιεύει, καθότι παράγει, ἀποταμιεύει, ἤτοι πεπροικισμένος μὲ πρόνοιαν καὶ μὲ λογικὴν θέλησιν, θυσιάζει τὰς ἐνεστώσας αὐτοῦ ἀπολαύσεις, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ ἐνισχύσῃ τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἡ μὲν γνῶσις τοῦ παρελθόντος τῷ προμηνύει τὸ μέλλον, ἡ δὲ πεῖρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθίσταται ἰδία καὶ προσωπικὴ αὐτοῦ πεῖρα. Τὰ ἄλογα ὅμως ζῶα ὑπείκοντα εἰς τὸ ὁρμέμφυτον, ὅπερ εἶναι ὁ νόμος τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, δὲν ἀποταμιεύουσιν ὅπως ἀποταμιεύει ὁ ἄνθρωπος· ἀποταμιεύουσιν ὡς αἱ μέλισσαι, οἱ κύνες, οἱ λύκοι, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν τροφὴν αὐτῶν, οὐχὶ δὲ ὅπως δημιουργήσωσι κεφάλαιον, ἤτοι δύναμιν παραγωγικήν, καθὸ ἄμοιρα τῆς συνειδήσεως τῶν ἑαυτῶν δυνάμεων. (1)

(1) Ὁ Blanchard παρατηρεῖ, ὅτι τὰ ζῶα τὰ εἰδικῶς πεπροικισμένα, κέκτηνται φυσικὰ ὄργανα κινούμενα ὑπὸ αὐτοματικῆς δυνάμεως,ἣν καλοῦμεν ὁρμέμφυτον· ἀλλὰ αἱ πολύπλοκοι πράξεις, αἱ χρήζουσαι νοητικῆς ἐνεργείας, οἷον ἡ ἀποφυγὴ κινδύνων, ἢ ἡ ἀποσόβησις προσκομμάτων κ.τ.λ. ὑπερφεύγει τὴν διάνοιαν τῶν ζώων.

Διὰ τῆς ἐργασίας λοιπὸν καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως προάγεται ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ δι' αὐτῶν, ὁ ἁπλοῦς ἐργάτης καθίσταται προϊόντος τοῦ χρόνου, κεφαλαιοῦχος καὶ ἰδιοκτήτης· ἡ εὐκολία μάλιστα, μεθ' ἧς ἄνδρες ἐργατικοὶ ἀναβιβάζονται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, εἶναι τὸ ἐπιφανέστερον γνώρισμα τῆς ζωτικότητος τῶν ἐθνῶν.

Ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1829· ἔρημον οἰκοδομῶν, φυτειῶν, πλοίων, κτηνῶν κ.τ.λ. ἐξετάσωμεν τί διέπραξεν ὁ λαὸς οὗτος μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἐννόμου τάξεως, ὅπως ἀνορθωθῇ καὶ θέλομεν ἀδιστάκτως ἀναγνωρίσει τὴν μεγίστην ζωτικότητα αὐτοῦ, μαρτυρουμένην ὑπὸ τοῦ ἀποταμιευτικοῦ πνεύματος, τοῦ διακρίνοντος τοὺς ἐν τῷ βιομηχανικῷ σταδίῳ εὐδοκιμοῦντας λαούς. Φρονῶ δὲ ὅτι δὲν θέλω κατακριθῇ ἐπὶ ἐθνικῇ περιφιλαυτίᾳ, ἐὰν εἴπω περὶ Ἑλλάδος ὅ,τι ὁ Κ. Κάρολος Δουπῖνος ἔλεγε κατὰ τὸ 1834, περὶ Γαλλίας καὶ περὶ τῶν τεχνουργῶν αὐτῆς, πρὸς οὓς δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ παραθέσωμεν ἰδίως τοὺς ἀπαραμίλλους ἡμῶν ἐμπόρους.

«Ἐπεκτείνατε τὴν ὅρασιν ὑμῶν εἰς τὸ σύνολον τῆς »ἐθνικῆς ἡμῶν βιομηχανίας, τοῦ πλουσίου τούτου με»ταλλείου, οὗ ὀλίγας μόνον φλέβας ἐξωρύξαμεν μέχρι »τοῦδε καὶ πανταχόσε θέλετε παρατηρήσει ὀλίγας μό»νον οἰκογενείας μετερχομένας πατροπαράδοτον ἐπάγ»γελμα, ἐνῷ τὸ μέγα πλῆθος τῶν τεχνουργῶν ἐπιχει»ρεῖ πάντοτε νέας ἐπιχειρήσεις δι' ἐκτενοῦς ἐργασίας καὶ »διὰ τῆς γονιμοποιούσης τὴν ἐργασίαν ἐπιστήμης. Ἀνε»ζήτησα ἐπιμελῶς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐπιφανεστέρων κατα»στάσεων, ἐξήτασα πῶς τόσοι τεχνουργοὶ ἐν μικρῷ χρόνου »διαστήματι, ἐπλούτησαν καὶ εὗρηκα ὅτι αἱ λαμπραὶ αὖ-

»ται καταστάσεις, τὰ μεγάλα ταῦτα πλούτη, ἐμορφώθη-
»σαν ἄνευ κεφαλαίων.

» Θέλετε νὰ λάβητε ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ
»καὶ τῆς προκοπῆς τῶν τεχνῶν ἐν Γαλλίᾳ; Μάθετε ὅτι
»τὸ πλεῖστον μερος τῶν 33,000,000, τῶν συνιστώντων
»τὸ Γαλλικὸν ἔθνος, ἀναλαμβάνει πλείστας ἐπιχειρή-
»σεις ἄνευ κεφαλαίων, ἢ δι' ἐλαχίστων κεφαλαίων, καὶ
»πλουτεῖ διὰ τῆς φιλοπονίας, τῆς πολυχρονίου πείρας,
»τῆς τάξεως καὶ τῆς οἰκονομίας· ἕκαστος δὲ προοδεύει
»ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καρ-
»τερίας αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ἀνυψοῦται ἡ κοινωνικὴ πυ-
»ραμίς, ἧς ἡ κορυφὴ περικοσμεῖται πολλάκις ὑπ' ἀν-
»δρῶν ὁρμηθέντων τὸ πρῶτον, ἀπὸ τῶν κατωτάτων βαθ-
»μίδων.

» Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι μόνη ἡ τύχη προεδρεύει
»εἰς τὴν βελτίωσιν ταύτην τῆς καταστάσεως τῶν πο-
»λιτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοπονία, ἡ εὐφυΐα, ἡ καλὴ δια-
»γωγή.

» Ποῦ ποτε ἐν Εὐρώπῃ δὲν θέλετε εὕρει πολίτας ἴσους
»καὶ ἐλευθέρους, ἀναβαίνοντας τόσον εὐκόλως τὴν κοι-
»νωνικὴν κλίμακα, καὶ νόμους εὐεργετικωτέρους. Ποῦ
»ποτε δὲν θέλετε εὕρει ἔθνος ἀπολαύον τοσούτων δικαιω-
»μάτων καὶ τοσαύτης ἐθνικῆς τιμῆς.

»Μὴ διαιρῶμεν λοιπὸν εἰς δύω τάξεις τὸν ἐνιαῖον τοῦ-
»τον λαόν, εἰς πλουσίους καὶ εἰς πένητας. Ἅπαντες εἰ-
»σὶν ἱκανοὶ πρὸς ἀπόκτησιν πλούτου καὶ δόξης, αἱ ὑψη-
»λότεραι τιμαὶ ἀπονέμονται εἰς ἄνδρας ἐξελθόντας τοῦ
»πλήθους. Ἡ Γαλλία κέκτηται στρατάρχας πρότερον
»στρατιώτας, μεγαλεμπόρους διατελέσαντας ὑπαλλήλους
»ἐμπορικῶν γραφείων καὶ ἐργολάβους χθὲς καὶ πρώην ἐρ-
»γάτας. Διὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀγαπῶμεν τὴν πατρίδα ἡ-

»μῶν, καὶ νὰ φροντίζωμεν ἵνα παραδώσωμεν αὐτὴν ἔνδο»ξον καὶ ἐλευθέραν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν».

Ἡ ἀποταμίευσις γίνεται ὡς ἐρρέθη, ἐπὶ τῆς μερίδος τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, τῆς μὴ ἀναγκαίως ἀπαιτουμένης πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν· εἶναι δὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἐγκρατείας, ἐνὶ λόγῳ κρέμαται ἐν μέρει ἐκ τῆς θελήσεως ἡμῶν. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν ἰσχύει ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλὰ : τίνες γενικώτεραι αἰτίαι παροτρύνουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ἀποταμιεύειν;

Α'. Ἡ φιλαυτία ἢ ἡ πρόνοια τοῦ μέλλοντος, ἡ ὑπαγορεύουσα ἡμῖν νὰ προφυλαττώμεθα κατὰ τῆς πενίας, νὰ ἐγκαρτερῶμεν, νὰ ἐγκρατευώμεθα καὶ νὰ ἐργαζώμεθα, ὅπως αὐξήσωμεν τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας ἡμῶν καὶ κρατύνωμεν τὴν παραγωγικὴν ἡμῶν δύναμιν.

Β'. Ὁ ἔρως, ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν, πρὸς τὰ πλάσματα λέγω, ὧν εἴμεθα οἱ φυσικοὶ προστάται καὶ φύλακες (1).

Καὶ Γ'. ἡ φιλοπατρία, ἡ φιλανθρωπία, ἢ ἡ φιλοδοξία.

Αἱ αὐταὶ δὲ αἰτίαι τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐπενεργοῦσαι ἄλλως πως ἐφ' ἡμῶν, παροτρύνουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν δαπάνην, καὶ οὕτως ἡ φιλαυτία, ἢ ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν, ἡ φιλοπατρία, ἡ φιλανθρωπία ἢ ἡ φιλοδοξία, συνεπάγονται ἀντίθετα ἀποτελέσματα.

(1) Ἡ πρὸς τὰ ἔκγονα στοργὴ τῶν ζώων εἶναι ὁρμέμφυτος, δὲν εἶναι ἰδέα ἠθικὴ καὶ συναίσθησις καθήκοντος. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἀφ' ἧς τὰ νεογνὰ δυνηθῶσι νὰ τρέφωνται μόνα, παύει ἡ τῶν γονέων ἐπιμέλεια· ἐν ᾧ πκρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἡ τῶν τέκνων ἐπιμέλεια διαρκεῖ δι' ὅλου τοῦ βίου τῶν γονέων καὶ μετ' αὐτὸν διὰ τῆς τελευταίας βουλήσεως.

Εἶπον ἡ φιλαυτία καὶ ἡ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν στοργή, ὑπὲρ ὧν συχνάκις καταδαπανῶμεν ὅ,τι διὰ πολλῶν μόχθων καὶ ἀγώνων παρήχθη. Δεύτερον δέ, ἡ φιλανθρωπία, ἡ ματαιότης καὶ ἡ κενοδοξία. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ μὲν Κίμων τὴν οἰκίαν τοῖς πολίταις πρυτανεῖον ἀπεδείκνυε κοινόν, οἱ δὲ εὐπατρῖδαι τῆς Ῥώμης ἐξώδευον ὑπέρογκα ποσά, ἵνα κορέσωσι τὴν ἀπληστίαν τοῦ δήμου βασιλέως, οἱ δὲ μεγάλοι τῆς Ἀγγλίας ἰδιοκτῆται κατεδαπάνων καὶ καταδαπανῶσιν ἁδρὰς ποσότητας, ὅπως σαγηνεύσωσι τὰς ψήφους καὶ ἐφελκύσωσι τὴν εὔνοιαν τῶν ἐκλογέων.

Πλὴν δὲ τούτων, ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα συμβεβηκότα ἀτομικὰ ἢ κοινωνικά, ἅτινα προτρέπουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν φειδώ, ἢ εἰς τὴν ἀσωτίαν· οἷον ἡ ἀγαθὴ ἀνατροφή, ἢ ἡ ἀπαιδευσία, αἱ καλαὶ ἢ αἱ κακαὶ ἕξεις, τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα κέρδη, τὰ ὁποῖα πηγάζουσιν ἐκ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων κ.τ.λ. Πάντα ταῦτα καὶ τὰ παρόμοια ἔχουσι μεγίστην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς φειδοῦς ἢ τῆς δαπάνης.

Ὡσαύτως δέ, ἐκεῖ ὅπου ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας, ἡ δικαιοσύνη ἐβεβηλώθη καὶ ὁ οἶκος τῆς Θέμιδος κατέστη ἢ παλαίστρα τοῦ ἰσχυροτέρου πρὸς τὸν ἀσθενέστερον, ἢ οἶκος ἐμπορίου, ὡς καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια ἐξέλιπε, τὰ κεφάλαια ἀντὶ νὰ παγιῶνται ἐντὸς τοῦ Κράτους, εἰς φυτείας, οἰκοδομάς, ἐργαστήρια, μηχανὰς κ.τ.λ. δραπετεύουσιν ἢ σπαταλῶνται, ἢ θάπτονται εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ μέσου αἰῶνος. Ἕνεκα δὲ τούτων μάλιστα τῶν συμβεβηκότων, ἡ βιομηχανία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἐν γένει ἐξέπεσε, τὰ δὲ κεφάλαια ἐτάφησαν εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ περὶ θησαυρῶν ζήτημα κατέστη ζήτημα σοβαρότατον

διὰ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ κατάστασις τῶν Ἀσιανῶν. Ἐκεῖ ὁ ραγιᾶς, ὁ καλλιεργῶν τὴν γῆν, ἐλάχιστα παράγων μόλις ἀποζῇ· καὶ εἰ κέκτηται μικράν τινα περιουσίαν, ἡ περιουσία αὕτη πολλαχοῦ μένει ἄκαρπος, ἢ διαρπάζεται ἢ δραπετεύει.

Ἑτέρα αἰτία παροτρύνουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν δαπάνην, ἢ εἰς τὴν οἰκονομίαν, εἶναι τὰ πολιτικὰ συστήματα, ἢ οἱ πολιτικοὶ θεσμοί. Ὑποθέσωμεν λ. χ. Κράτος, ἐν ᾧ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἀπονέμονται ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν πολιτῶν, ἢ ἔνθα πρὸς ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τούτων, ἀπαιτεῖται ὡρισμένον τίμημα, ἐκεῖ ἀναντιῤῥήτως, καὶ ἡ τάσις πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἔσται ἰσχυροτέρα. Τοὐναντίον δέ, ἡ τοιαύτη τάσις δὲν θέλει ὑπάρχει ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ πᾶς πολίτης καθὸ τοιοῦτος, συμμετέχει τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ἡ πρὸς τὴν σπατάλην ροπὴ παρατηρεῖται προσέτι καὶ ὅπου τὰ δημόσια κακῶς διοικοῦνται, ἡ δὲ οἰκονομικὴ διαχείρισις ἢ δὲν ἐξελέγχεται ἢ ἐξελεγχθεῖσα καταχρηστική, μένει ἀτιμώρητος· καθότι τὰ κακῶς ἀποκτηθέντα καὶ κάκιστα δαπανῶνται, καὶ μόνος ὁ διὰ τῆς ἐργασίας κτώμενος τὰ χρήματα, εἰξεύρει νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Οἱ Φουκιὲ ἐξώδευον ὡς ἄλλοι βασιλεῖς, πρὸ τῆς πρώτης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· καὶ ὁ Μαζαρῖνος ἀποθανὼν κατέλιπε 50,000,000 περιουσίαν· πρὶν δὲ περιέλθωσι τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εἰς χεῖρας τοῦ Κολβέρτου, αἱ δημόσιοι πρόσοδοι κατεβιβρώσκοντο ὑπὸ τοῦ ἀδηφάγου σμήνους τῶν οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων.

Ἕτεροι θεσμοὶ ἢ νόμοι παράγουσιν ἐπίσης τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· ὁ περιορισμὸς λ.χ. τοῦ διαθετικοῦ δικαιώματος, ὅστις μᾶς ἀναγκάζει νὰ δαπανῶμεν ζῶντες, ὅ,τι

δὲν δυνάμεθα νὰ διαθέσωμεν μετὰ θάνατον ἡμῶν(1)· ἢ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία πιστωτικῶν νομισμάτων, ἅτινα ὁσάκις ὑπερμέτρως πολλαπλασιάζωνται, ἀναγκαίως ὑποτιμῶνται· ἕνεκα δὲ τῆς ὑποτιμήσεως ταύτης, ἕκαστος προσπαθεῖ νὰ ἐκποιήσῃ τὸ εἰς χεῖρας του εὑρισκόμενον γραμμάτιον· οὐχ ἧττον δὲ καὶ ὁ αὐθαίρετος προσδιορισμὸς τοῦ μεγίστου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου τῶν κεφαλαίων, ὁ δεσμεύων τὰ δάνεια, διευκολύνει τὴν ἄκαρπον τῶν κεφαλαίων φθοράν.

Ἐν γένει ὅμως παρατηρῶ ὅτι, ὥσπερ ὁ φυσικὸς κόσμος διεπόμενος ὑπὸ δύω δυνάμεων, τῆς κεντρόφυγος καὶ κεντομόλου, ἢ ὥσπερ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀπορροφητικῆς ἢ διαπνευστικῆς δυνάμεως συντηροῦνται καὶ ὑπάρχουσιν, οὕτω καὶ ὁ πλοῦτος, ὁτὲ μὲν ἀκάρπως δαπανώμενος ὅπως θεραπεύσῃ τὰς χρείας καὶ τὰς ὀρέξεις ἡμῶν, ὁτὲ δὲ παραγωγικῶς καταναλισκόμενος, ὅπως ἐκ νέου καρποφορήσῃ, διατηρεῖται, αὐξάνει καὶ πολλαπλασιάζεται κατὰ τὸ μέτρον τῆς βιομηχανικῆς ἱκανότητος ἑκάστου ἔθνους.

Κοινωνία λοιπὸν ἐν κανονικῇ καταστάσει διατελοῦσα, δὲν διακινδυνεύει οὔτε διὰ τῆς ἄκρας φιλαργυρίας, οὔτε διὰ τῆς ἀσωτίας τῶν μελῶν αὐτῆς· καθότι δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν δύω τούτων ἕξεων θέλει κατισχύσει τῆς ἄλλης, ὁλόκληρος δὲ κοινωνία ἀνθρώπων θέλει διάγει βίον ἐξηνταβελόνου, ἢ ὅτι ἕνεκα τῆς ἀσωτίας τῶν μελῶν αὐτῆς, θέλει χρήζει δικαστικοῦ ἀντιλήπτορος.

(1) Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπολέμησε τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν, θεωρηθὲν τότε ὡς μέσον τῆς παγιώσεως τῶν ἀριστοκρατικῶν ἰδιοκτησιῶν.

Ἀλλ' ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, φοβούμενος ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον, τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς σπατάλης τῶν κεφαλαίων, ἀπεφήνατο «ὅτι οἱ ἄσωτοί εἰσι πολέμιοι τῆς κοινωνίας, »καὶ ὅτι ἡ φειδὼ εἶναι ἡ πρωτίστη τῶν ἀρετῶν». Ὁ δὲ Βολταῖρος ἐξέφρασεν ἄλλην τινὰ γνώμην εἰπών· «τὰ »μὲν μεγάλα κράτη πλουτοῦσι διὰ τῆς πολυτελείας, τὰ »δὲ μικρά, δι' αὐτῆς καταστρέφονται».

Ὁ δὲ Μοντέσκιος ἐγνωμάτευσεν ὅτι, «μὴ δαπανώντων »τῶν πλουσίων, οἱ ἄποροι λιμῷ ἀπόλλυνται».

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν δὲ φόβων τοῦ Ἀδὰμ Σμὶθ κατεχόμεναι καὶ αἱ κυβερνήσεις, ἐψηφίσαντο τοὺς κατὰ τῆς πολυτελείας νόμους, περὶ ὧν θέλει γίνει λόγος ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Ἐὰν ἤδη ἐκ τῆς τεθείσης ὑπὸ τοῦ Σμὶθ ἀρχῆς, θελήσωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν αὐστηρὰς συνεπείας, ἐὰν θελήσωμεν λέγω, νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἄκρας φειδοῦς εἰς ἔθνη πεπολιτισμένα, ἐννοεῖται ὅτι περιοριζομένης κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δραστηριότητος εἰς μόνα τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικείμενα, τὸ σύνολον τῆς οἰκονομικῆς διοργανώσεως θέλει ἐκ βάθρων ἀνατραπῇ, ἐκ δὲ τῆς συμφορήσεως τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαίων πρὸς ὀλίγα ἔργα, θέλει ἀναποφεύκτως ἐπέλθει φθορὰ καὶ νέκρωσις πλείστων κεφαλαίων, ἔκπτωσις μισθῶν καὶ κερδῶν, καὶ γενικὴ τῶν βιομηχάνων κακουχία.

Περὶ δὲ τῆς δευτέρας προτάσεως, ὅτι δηλ, τὰ μὲν μεγάλα κράτη πλουτοῦσι διὰ τῆς πολυτελείας, τὰ δὲ μικρὰ καταστρέφονται, παρατηρῶ ὅτι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι δὲν μεταβάλλονται κατὰ τόπους, ἀλλ' ὡς ἐξαγόμενον τῆς πείρας καὶ τῆς θεωρίας ἔχουσιν ἀξίαν ἀπόλυτον. Εἶναι λοιπὸν παράλογον νὰ ἰσχυρίζεταί τις, ὅτι ἐκ τῆς

μὴ παραγωγικῆς καταστροφῆς τῶν ἀξιῶν τὰ μεγάλα κράτη πλουτοῦσι, ὡς ἤθελεν εἶναι παράλογος καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως, οἱ μὲν μεγάλοι ἀφαιρετέοι μεγαλύνονται, μόνοι δὲ οἱ μικροὶ ἀφαιρετέοι ἐλαττοῦνται. Ἀληθὲς ὅτι τὰ μὲν μεγάλα κράτη, ἔχοντα ἰσχυρὰν καὶ ῥωμαλέαν διοργάνωσιν, δὲν καταστρέφονται διὰ τῆς πολυτελείας καὶ ἀντέχουσιν εἰς συνεχεῖς ἀφαιμάξεις, εἰ καὶ ἐπιζημίους, τὰ δὲ μικρά, ἀσθενῆ καὶ ἀρτιπαγῆ, μαραίνονται ἀνεπαισθήτως κατατρίβοντα τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως, δι' ἀμφότερα ταῦτα, εἰς τὴν μὴ παραγωγικὴν τῶν ἀξιῶν καταστροφὴν ἀναγκαίως ἕπεται ἐλάττωσις, οὐχὶ δὲ αὔξησις τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Ὡσαύτως δὲ ἀπάδει πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἡ πρότασις τοῦ Μοντεσκίου ἰσχυρισθέντος ὅτι, τῶν πλουσίων μὴ δαπανώντων, οἱ πτωχοὶ ἀπόλλυνται.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκ τῆς αἰφνιδίας περιστολῆς τῶν καταναλώσεων ἢ ἐκ τῆς ὑπερμέτρου παραγωγικῆς δραστηριότητος, τῆς ὑπερβαινούσης τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ἀναγκαίως διαταράττεται ἡ ὅλη κοινωνικὴ οἰκονομία· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται, ὅτι ἐν γένει ἕνεκα τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγικῆς χρήσεως τοῦ πλούτου, οἱ πένητες ἀπόλλυνται.

Ὑποθέσατε κεφαλαιοῦχον ἀπέναντι ἀριθμοῦ τινὸς ἐργατῶν. Ὁ κεφαλαιοῦχος οὗτος δύναται διττῶς νὰ μεταχειρισθῇ τὸ κεφάλαιόν του τοῦτο, παραγωγικῶς ἢ ἀκάρπως. Καὶ εἰ μὲν μεταχειρισθῇ τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ ἀκάρπως, ἤτοι ἀσωτεύσῃ αὐτὸ εἰς πολυτελεῖς οἰκοδομάς, εἰς ἔπιπλα, εἰς ἐνδυμασίας, ἁμάξας, ἵππους, γεύματα, χορούς, ἢ πυροτεχνήματα, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀντικειμένων τούτων ἐργάται, προσκαίρως μὲν θέλουσι μισθοδοτηθῇ καὶ συντηρη-

θῆ, μετὰ δὲ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀκάρπως καταναλωθέντων ἀντικειμένων, οἱ μὲν ἐργάται θέλουσι στερηθῆ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἐξαφανισθέντος ἤδη κεφαλαίου, οἱ δὲ φόροι θέλουσιν ἐλαττωθῆ ἕνεκα τῆς ἐξαφανίσεως κεφαλαίου παραγωγικοῦ.

Ἐπὶ ὑποθέσει ὅμως ὅτι ὁ αὐτὸς κεφαλαιοῦχος μεταχειρίζεται παραγωγικῶς τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ εἴς τινα τεχνουργικὴν λ. χ. ἐπιχείρησιν, ἢ εἰς καλλιέργειαν γῆς χέρσου, εἰς ἀμπελοφυτείαν κ.τ.λ. οἱ ἐργάται οἱ περὶ τὴν τεχνουργίαν, ἢ τὴν ἀποχέρσωσιν καὶ φύτευσιν τῶν ἀγρῶν ἀσχοληθέντες, θέλουσιν μισθοδοτηθῆ, ὅπως ἐμισθοδοτήθησαν καὶ οἱ τὰ πολυτελῆ ἔπιπλα κατασκευάσαντες, ἀλλὰ μετὰ τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν, γεωπονικὴν ἢ τεχνουργικήν, τὸ κεφάλαιον θέλει διατηρηθῆ· ἀνακτηθὲν δέ, ἢ χορηγοῦν διαρκῶς τακτικὴν πρόσοδον, τὰ μέσα νέας μὲν μισθοδοσίας διὰ τοὺς ἐργάτας, νέων δὲ πόρων διὰ τὸ δημόσιον καὶ τὸν κεφαλαιοῦχον δὲν θέλουσιν ἐκλείψει.

§ 2. *Περὶ δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων.*

Ἴδομεν ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶν ἀξίαι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας παραχθεῖσαι καὶ ἀποταμιευθεῖσαι, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγικὰς πράξεις.

Προτίθεμαι νῦν νὰ διεξηγήσω πῶς δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὰ μείζονα δραστηριότητα, ἵνα καταστήσωμεν οἰκονομικωτέραν τὴν ἐργασίαν. Ὁμολογουμένως, ὁ κυριώτερος τρόπος τῆς ἐνεργητικωτέρας χρήσεως τῶν κεφαλαίων εἶναι ἡ χρῆσις καὶ ἡ τελειοποίησις τῶν ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἤτοι ἡ αὔξησις καὶ βελτίωσις τοῦ ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου τῆς βιομηχανίας.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐνδιατρίψω εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζή-

τημα, τὸ περὶ μηχανικῶν τελειοποιήσεων, δέον νὰ προοιμιάσω διὰ τῶν ἑπομένων συντόμων παρατηρήσεων. Ὑπάρχουσιν εἴδη παραγωγικῶν ἐργασιῶν, ὧν τὰ κεφάλαια, εἴτε ὡς ἐκ τοῦ εἴδους τῆς ἐργασίας, εἴτε ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως τοῦ τόπου ἔνθα ταῦτα παραγωγικῶς καταβάλλονται, κυκλοφοροῦσι μετὰ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ταχύτητος, λ. χ. τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ ἀρτοποιοῦ ἀνανεοῦται σχεδὸν καθεκάστην· τὸ δὲ τὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ ἢ τοῦ ῥάπτου, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸ τοῦ βυρσοδέψου, ἢ τὸ τοῦ ἐμπορευομένου μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἢ τοῦ ἁλιεύοντος τὴν φάλαιναν, ἀνανεοῦται βραδύτερον. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐν ὡρισμέναις καὶ εἰδικαῖς τέχναις, τὰ κεφάλαια βραδέως ἀνακτῶνται, ὁ κεφαλαιοῦχος δεῖται προκαταβολῶν πολυχρονίων πρὸς ἄσκησιν αὐτῶν· καὶ ἐνῷ ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀνακτῶν πιθανῶς κατὰ μῆνα, τὸ κεφάλαιόν του ἀπολαμβάνει μηνιαίως καὶ τὸν τόκον αὐτοῦ, ὁ βυρσοδέψης βραδέως εἰσπράττει τὸν τόκον τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἐνεργητικότητος αὐτῆς.

Βεβαίως ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης δὲν ἐξάγεται, ὅτι ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀπολαμβάνει ἐτησίως κέρδη δὶς ἢ τρὶς μείζονα τῶν τοῦ βυρσοδέψου, ἀλλ' ὅτι τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ τάχιον κυκλοφορεῖ καὶ ἀνακτᾶται, ὡς ἀνακτῶνται ἐν γένει καὶ κυκλοφοροῦσι τὰ κεφάλαια τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ τῆς ἐξωτερικῆς.

Ἡ παρατήρησις αὕτη κατὰ τὸ φαινόμενον μικροῦ λόγου ἀξία, δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου. Πρὸς τὴν παραγωγὴν μὲν τοῦ πλούτου, καθότι ὅσῳ ἡ ἐκτέλεσις ἔργου ὡρισμένου χρῄζει μειζόνων προκαταβολῶν, τόσῳ καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἀ-

ποβαίνει δυσκολωτέρα· ὅσῳ δὲ ἡ παραγωγικὴ ἐργασία, ἡ ἀνάκτησις τοῦ κεφαλαίου καὶ τὰ κέρδη πραγματοποιοῦνται βραδύτερον, τόσῳ καὶ μείζονος πίστεως δεῖται ὁ ἐργολάβος πρὸς εὕρεσιν τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίων. Πρὸς τὴν διανομὴν δὲ τοῦ πλούτου, καθότι ὅσῳ ὁ χρόνος τῆς ἀπολαύσεως τῶν κερδῶν εἶναι ἀπώτερος, τόσῳ δυσκολώτερον ὁ ἐργάτης δύναται νὰ συνεταιρισθῇ μετὰ τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἑπομένως ἀναγκάζεται νὰ διατελῇ μίσθιος, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἡμερησίας αὐτοῦ χρείας.

Ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὸ ζήτημα, πῶς δυνάμεθα, διὰ τῆς χρήσεως τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, νὰ καταστήσωμεν τὴν ἐργασίαν ἐνεργητικωτέραν, ἀναπληροῦντες οὕτω δι' αὐτῶν τὴν φυσικὴν ἡμῶν ἀδυναμίαν; Παραβάλλοντες τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καταστάσει πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν ἱκανότητα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποδεέστερος αὐτῶν. Καθότι τὰ μὲν ζῶα κέκτηνται τὰ ἀναγκαιοῦντα αὐτοῖς ὄργανα πρὸς συντήρησιν αὐτῶν· ὁ δὲ ἄνθρωπος στερούμενος τεχνητῶν ὀργάνων δυσκόλως δύναται νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς δυσκαταγωνίστους δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι, ὑπάρχουσιν ἔντομα ὡς οἱ τερμῖται, καταστρέφοντα διὰ τῆς γνάθου αὐτῶν τὸ στερεότερον ξύλον καὶ οἰκοδομοῦντα τὰς φωλέας των εἰς ὕψος τριῶν ἢ τεσσάρων μέτρων. Τὰ πτηνὰ διανύουσι μεγάλας ἀποστάσεις διὰ τῆς μεγαλειτέρας ταχύτητος· ὁ ἵππος, ὁ λαγωός, ἡ ἔλαφος, ἡ δορκὰς εἰσὶ ζῶα ὠκύτατα· ἡ προβοσκὶς τοῦ ἐλέφαντος εἶναι οὐ μόνον ἀντλία ἀποῤῥοφητική, ἀλλὰ καὶ μοχλός· οἱ μὲν μῦς ἀνασκάπτουσι βαθυτάτας σύριγγας, τὰ δὲ μαλάκια διατρυπῶσι τοὺς σκληροτέρους

λίθους, ἡ μέλισσα ἐκμυζᾶ τὸν εὔοσμον χυμὸν τῶν ἀνθέων, καὶ μεταποιεῖ αὐτὸ εἰς μέλι· ὁ δὲ κάστωρ ἀποκόπτει δένδρα ὑψιτενῆ, καὶ προχώματα ἀνεγείρει καὶ οἰκίσκους ἀνοικοδομεῖ. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐστερημένος τεχνητῶν μέσων καὶ μὴ βοηθούμενος ὑπὸ ἐπικτήτου τινὸς δυνάμεως εἶναι ὑποδεέστερος τῶν ἀλόγων ζώων, ἄτινα καὶ δεξιότητος καὶ ταχύτητος καὶ ῥώμης εὐμοιροῦσι.

Τί λοιπὸν καθίστησιν ἡμᾶς κυρίους τοῦ κόσμου; τί μεγαλύνει τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἡ διάνοια, ἡ δημιουργοῦσα τὰ τεχνητὰ ἡμῶν ὄργανα, ἡ διάνοια, δι' ἧς ἀναμορφοῦμεν τὸν ὑλικὸν κόσμον καὶ μυριοπλασιάζομεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν.

Διὰ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων διανύομεν ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ, μεγάλας ἀποστάσεις· ἀτελῆ ἔχοντες τὴν ὅρασιν διακρίνομεν τὸν ἀόρατον τῶν ἐντόμων κόσμον, μικροὶ τὸ δέμας καταμετροῦμεν τὸν ὄγκον τῶν οὐρανίων σωμάτων κ.τ.λ. Ταῦτα βεβαίως ἀναλογιζόμενος ὁ Φραγκλῖνος ἐξέφρασεν εὐφυῶς ἀλήθειαν ἀναμφισβήτητον, εἰπὼν ὅτι τὸ διακρίνον γνώρισμα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων εἶναι τὸ μηχανουργικὸν ἢ τὸ μηχανοποιητικὸν toolmaking animal· ἕτεροι δὲ πάλιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐμφανίσεων θεωροῦντες τὸν ἄνθρωπον, εἶπον· ὅ,τι διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων, εἶναι τὸ προφορικὸν ἢ ὁ προφορικὸς λόγος. Ἀλλὰ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο νὰ δημιουργήσῃ γλῶσσαν, ἂν διὰ τῆς διανοίας ἢ τοῦ λόγου, δὲν κατενόει ὅτι ὑπάρχει φυσική τις γλῶσσα θεόσδοτος, καὶ μέσα συγκοινωνίας καὶ συνεννοήσεως ἔμφυτα ἐν ἡμῖν, τὰ ὁποῖα ἀπόκειται εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ τελειοποιήσῃ; Ὡσαύτως δὲ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο νὰ μηχανουργήσῃ μὴ συ-

νειδὼς ὅτι πεπροίκισται μὲ ὄργανα φυσικὰ δεκτικὰ τελειοποιήσεως ;

:Εἰς τί δὲ συνίσταται τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ συμπληροῦμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν ; εἰς τὰ ὄργανα, καὶ εἰς τὰς μηχανάς, ἂς τιθέμενοι εἰς κίνησιν, προκαλοῦμεν οὕτως εἰπεῖν, τὴν τελεσφόρον καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπωφελῆ ἐφαρμογὴν τῶν φυσικῶν νόμων καὶ δυνάμεων. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῶν ὀργάνων, ἢ διὰ τῶν μηχανῶν, ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ, οὐδεμίαν δύναμιν, καθότι ἡ δύναμις δὲν εἶναι ἐντὸς, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὀργάνου καὶ τῆς μηχανῆς. Ἡ δύναμις λ. χ. τοῦ ἁπλοῦ ὀργάνου, τῆς ἀξίνης, τῆς σκαπάνης, τοῦ γλυφάνου, τῆς γραφίδος, τοῦ σκεπάρνου δὲν εἶναι ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν ἡμῖν. Ὡσαύτως δέ, ἡ δύναμις τῆς μηχανῆς ἡ στρέφουσα τὸν τροχὸν τῶν ὑδρομύλων δὲν παράγεται ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς καταπτώσεως τοῦ ὕδατος. Ἐν δὲ ταῖς ἀτμομηχαναῖς, ἡ δύναμις πηγάζει ἐκ τῆς ἐλαστικότητος τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ βάρους, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἱστιοφόρων πλοίων, ἡ δύναμις ἐπέρχεται ἔξωθεν, δηλ. ἐκ τῆς ὁρμῆς τῶν πνευμάτων. Ἑπομένως δημιουργοῦντες μηχανάς, δὲν δημιουργοῦμεν δυνάμεις, καθότι αἱ δυνάμεις, εἰσὶν ἐκτὸς τῶν μηχανῶν. Μόνοι οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν ἀεικίνητον μηχανήν, ἀνεζήτησαν τὴν δύναμιν ἐν τῇ μηχανῇ καὶ ἤλπισαν νὰ ἐπιφυσήσωσιν οὕτως εἰπεῖν, τὴν ζωὴν εἰς τὰς μηχανάς, καθιστῶντες αὐτὰς αὐτοκινήτους, ὡς τὰς ἐμψύχους δυνάμεις.

Εἶπον ὅτι διὰ τῶν μηχανῶν δὲν δημιουργοῦμεν δυνάμεις, ἀλλ' ἀντικαθιστῶμεν τὰς αἰσθητικὰς καὶ ἐμψύχους ἡμῶν δυνάμεις διὰ τῆς τῶν ἀλόγων ζώων καὶ ἀμφοτέρας διὰ δυνάμεων ἧττον δαπανηρῶν καὶ ἰσχυροτέρων, ὡς τῶν τῆς φύσεως. Τούτου ἕνεκα, ὁ Φούλτων παρου-

σιασθεὶς εἰς τὸν Γεώργιον τρίτον, ὅπως τῷ διακοινώσῃ μηχανικήν τινα ἐπινόησιν καὶ ἐρωτηθεὶς παρ' αὐτοῦ τί τῷ φέρει; ἀπήντησεν ὅ,τι ἐμπαθῶς ἀγαπῶσιν οἱ βασιλεῖς δύναμιν. Ἀποδείξωμεν τὴν ὀρθότητα τοῦ ὁρισμοῦ τούτου τοῦ ἐξόχου μηχανικοῦ, διά τινων πρακτικῶν παραδειγμάτων, δι' ὧν θέλομεν κατανοήσει καὶ τὸν λόγον τῆς τεραστίας προαγωγῆς τῆς νεωτέρας βιομηχανίας, καὶ πῶς ἐλύθη τὸ ζήτημα τῆς δι' ἐλάσσονος ἐργασίας μείζονος παραγωγῆς.

Ἅπαντες γνωρίζομεν ὅτι, ὅπως προπαρασκευασθῇ καὶ προσηκόντως καλλιεργηθῇ ἡ γῆ, δέον νὰ γίνῃ ἡ ἀροτρίωσις ὁπωσοῦν βαθυτέρα, ἤτοι νὰ καταστῇ εὐτριβὴς ἡ ὑπαρόσιμος γῆ.

Ἀλλὰ τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἄροτρον ἀροτριᾷ εἰς βάθος 5—10 ἴσως ὑφεκατομέτρων, τὸ δὲ γαλλικόν, ἀροτριᾷ τὴν γῆν εἰς βάθος 15 ἢ 20 ὑφεκατομέτρων.

Τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἄροτρον ἔχει διπλοῦν παράβολον· τὸ δὲ εὐρωπαϊκὸν εἶναι μονοπτέρυγον, διατέμνει δὲ τὴν γῆν εἰς τὸ αὐτὸ βάθος διὰ συνεχῶν αὐλάκων, ἐν ᾧ τὸ ἑλληνικόν, διπτέρυγον ὄν, καλύπτει τὴν ἀρόσιμον γῆν καὶ ἀφίνει πολλάκις κενὰ ἀκαλλιέργητα· δὲν ἀροτριᾷ δὲ ἀείποτε εἰς τὸ αὐτὸ βάθος.

Ὁ σπόρος ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ κεῖται εἰς τὸ αὐτὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βάθος, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι, ἄλλοτε μὲν εἰς 5 ὑφεκατομέτρων βάθος, ἄλλοτε δὲ βαθύτερον. Ἀλλ' ὅπως γενῇ γενικωτέρα ἡ χρῆσις ἀρότρων τελειοτέρων, ἀπαιτεῖται δύναμις ζωϊκὴ ἰσχυροτέρα, ἤτοι σύστημα κτηνοτροφίας καὶ βελτιώσεως τοῦ εἴδους τῶν ζώων ἐντελέστερον.

Μετὰ τὴν ἀροτρίωσιν φύονται συνήθως χόρτα, ἅτινα παρ' ἡμῖν μὲν ἐξάγονται διὰ τῆς ἀξίνης, ἐν δὲ τῇ λοι-

πῇ Εὐρώπῃ, διὰ τοῦ extirpateur, τοῦ ἐκριζωτοῦ, ἔχοντος 6 ἰννία ἐμπρὸς καὶ 5 ὄπισθεν, ὥστε τῶν γραμμῶν διασταυρουμένων, ἅπασα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγροῦ ἐκκαθαρίζεται.

Παρ' ἡμῖν, τὸν σπόρον σκεπάζει τὸ ἄροτρον, δηλ. ἓν κοιλὸν τὴν ἡμέραν διὰ 2 ζώων, ἀλλὰ διὰ τοῦ βωλοσπάστου herse καὶ 2 ζώων, ὁ εὐρωπαῖος σκεπάζει κοιλὰ 6 τὴν ἡμέραν. Ἡ δὲ μικροτέρα θεριστικὴ μηχανὴ ἐκτελεῖ τὸ ἔργον ἐργατῶν 20.

Ἐν δὲ τῇ ἀλωνιστικῇ ἐργασίᾳ, ἡμεῖς μὲν ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν «ὑποζυγίοις ἀλοῶμεν τὸν σίτον»· διαρκούσης δὲ τῆς ἐργασίας ταύτης, οἱ καρποὶ καταβιβρώσκονται ὑπὸ τῶν ζώων, καὶ ὁ γεωργὸς σχολάζων περιμένει νὰ πνεύσῃ μέτριος ἄνεμος ὅπως λικμίσῃ, ἐν ᾧ ἐν Εὐρώπῃ, ὁ ἀλοητὸς ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν μηχανῶν.

Μετὰ τὸν ἀλοητὸν ἔρχεται ἡ ἄλησις.

Εἷς ὑδρόμυλος κατὰ τὸν Σαίην, ἀλήθει λ. χ. 36 ἑκατόλιτρα σίτου καθ' ἡμέραν, ἢ 100 περίπου κοιλά. Ἵνα δὲ ἀλησθῇ ἡ αὐτὴ ποσότης καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι διὰ χειρομύλων, ἀπαιτοῦνται 168 ἄνδρες, ἢ τοὐλάχιστον 150, πρὸς δύω φράγκα τὸ ἡμερομίσθιον αὐτῶν, φρ. 300. Ὑπολογιζόμενοι δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος, δι' ἧς ἀντικαθίστανται αἱ ἀνθρώπινοι δυνάμεις, εἰς 3,000 φρ. ἐτησίως καὶ διανέμοντες τὸ ποσὸν τῶν 3,000 φράγκων εἰς 300 ἡμέρας τοῦ ἔτους, ἀντὶ τῆς ἡμερησίας δαπάνης τῶν 300 φρ. θέλομεν ἔχει δαπάνην 10 μόνον φράγκων· ἐπὶ πάσης δὲ ποσότητος 36 ἑκατολίτρων θέλομεν ἐξοικονομήσει φρ. 290.

Ὁ Michel Chevalier ἀναλύων ἀξιόλογόν τι ὑπόμνημα περὶ ἀληστικῆς καὶ ἀρτοποιΐας, ἀναφέρει ὅτι μῦλος τοῦ St. Maur πλησίον τῶν Παρισίων, δύναται νὰ ἀλήσῃ

καθ' ἑκάστην σῖτον ἀρκοῦντα πρὸς διατροφὴν 100000 ἀνθρώπων διὰ 19 μόνον ἐργατῶν.

Τίνα δὲ τὰ γενικώτερα ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως μηχανημάτων ἐντελεστέρων ; ἢ δυνάμεων καὶ στοιχείων ἰσχυροτέρων καὶ ἧττον δαπανηρῶν, ὡς τοῦ ἀτμοῦ ; «Ἡ »μείζων τῶν κεφαλαίων ἐνέργεια, ἡ ἐπαύξησις τῆς δια»θεσίμου ἐργασίας ἄνευ αὐξήσεως πληθυσμοῦ, καὶ ἡ »ἕνεκα τῆς μείζονος εὐθηνίας, αὔξησις τοῦ ἰδιωτικοῦ »πλούτου ἄνευ τῆς ἐλαχίστης αὐξήσεως τῶν ἰδιωτικῶν »προσόδων».

Τοιαῦτα τὰ γενικώτερα ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως τῶν μηχανῶν, εἰς τὴν ὑφαντικήν, τὴν μεταλλουργίαν, τὴν βυρσοδεψίαν, τὴν νηματοποιΐαν ἢ τὴν κλωστικὴν κτλ. Ταῦτα προαισθόμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεφήνατο· «εἰ γὰρ ἕκαστον τῶν ὀργάνων ἐδύνατο κελευσθὲν ἐπιτελεῖν τὸ αὐτοῦ ἔργον, ἢ αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον καὶ τὰ πλῆκτρα ἐκιθάριζον, οὐκ ἂν ἔδει τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν, οὐδὲ τοῖς δεσπόταις δούλων.»

Προχωρήσωμεν, ὅπως ἐκθέσωμεν πληρέστερον τὰ ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὴν τεχνουργίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν.

Δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τεχνολογικὰ ζητήματα, ἀλλὰ νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ χρῆσις τῶν μηχανῶν εἰς ἓν μόνον εἶδος, τὴν βαμβακουργίαν, ἔδωκε τεράστιον ὠθισμὸν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ μετέβαλε καὶ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις καὶ τὰς τύχας πολλῶν ἐθνῶν.

Ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ἡ Ἀγγλία ὡς πρὸς τὴν τεχνουργίαν, ἦτο ὑποδεεστέρα καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ὁλλάνδας καὶ τῆς Γερμανίας. Τὸ δὲ πρώτιστον προϊόν, τοῦ ὁποίου οἱ Ἄγγλοι ἐπεχείρησαν τὴν τεχνουργίαν, ἦ-

το τὸ μαλλίον, παραγόμενον ἐν ὁμόροις τῆς Ἀγγλίας χώραις. Ἐν διαστήματι μάλιστα πολλῶν ἑκατονταετηρίδων, ἡ ἐριουργία ἦτο ἡ μόνη ἐπικερδὴς τέχνη τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Οἱ ἀλλοδαποὶ ἔλεγον τότε περὶ τῶν Ἄγγλων κατὰ τὸν Λόρδον Βρουάμ, ὅτι ἀγοράζουσι παρὰ τῶν Ἄγγλων τὴν δορὰν τῆς ἀλώπεκος πρὸς λεπτὰ ἕξ, καὶ μεταπωλοῦσιν εἰς αὐτοὺς τὴν οὐρὰν αὐτῆς ἀντὶ δραχμῆς μιᾶς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι οἱ μὲν Ἄγγλοι ἐπώλουν εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς τὰ φυσικὰ προϊόντα εἰς τιμὴν ἐλαχίστην, (1) ἠγόραζον δὲ αὐτὰ κατειργασμένα παρὰ τῶν ἀλλοδαπῶν εἰς τιμὴν ἀνωτάτην. Ἐπὶ τοσοῦτον τὸ μηχανικώτατον ἔθνος τῶν Ἄγγλων ἠγνόει τότε τὴν χρῆσιν καὶ τεχνουργίαν τῆς πρώτης ὕλης, ἧς ἡ παραγωγὴ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστον τελεσφορεῖ ἐν τῇ Μεγάλῃ Βρεττανίᾳ.

Ἀπ' ἐναντίας δέ, οἱ Ἀσιανοὶ πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, καλλιεργοῦντες φυτείας ἀγνώστους εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ἐχειροτέχνουν αὐτάς. Μεταξὺ δὲ ἄλλων ἦτο καὶ ὁ βάμβαξ τεχνουργούμενος ἔκπαλαι ἐν Ἰνδικῇ κατὰ τὴν ἀρχαίαν τοῦ Ἡροδότου μαρτυρίαν, βεβαιοῦντος ὅτι, «Τὰ δένδρεα τὰ ἄγρια αὐτόθι φέρει καρπὸν εἴρια καλ»λονῇ τε προφέροντα καὶ ἀρετῇ τῶν ἀπὸ τῶν ὀΐων· καὶ »ἐσθῆτι οἱ Ἰνδοὶ ἀπὸ τούτων τῶν δενδρέων χρέωνται(2).

Ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἡ βαμβακουργία μετηνέχθη εἰς Σινικήν, Περσίαν καὶ Αἴγυπτον· τούτου ἕνεκα, τὰ τοιαῦτα ὑφάσματα εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν τεταριχευμένων σωμάτων τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἡ μετὰ τῶν Ἀσιανῶν

(1) Ἡ ἐριουργία ἤκμαζεν ἐν Φλάνδρᾳ ἀπὸ τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος. ὅρα Guizot. Τόμῳ. 2ῳ ἱστ. Γαλλίας.

(2) Ἡροδ. Βίβλ. γ'.

ἰδίως χωρῶν ἐμπορία ἐγίνετο διὰ ξηρᾶς, τὰ βαμβακουργήματα ἐθεωροῦντο ἐν Εὐρώπῃ πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Χρηστῆς Ἐλπίδος, ὡς ἀντικείμενα πολυτελείας. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ἰνδικὴ ἠνεῴχθη εἰς τὴν ναυτιλίαν τῆς Εὐρώπης, οἱ Πορτογάλλοι, οἱ Ὁλλανδοὶ καὶ οἱ Ἄγγλοι μετήνεγκον ἁπανταχοῦ τὰ Ἰνδικὰ βαμβακουργήματα, ἅτινα διετήρησαν μέχρι τῆς σήμερον τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν ὀνόματα, Καλικότ, Μουσελίν, Γιενγκάμ κ.τ.λ.

Κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα, οἱ Γάλλοι ἐπεχείρησαν τὴν τεχνουργίαν τοῦ ἰνδικοῦ βάμβακος, ὡς καὶ πρὸ αὐτῶν, οἱ Ἰταλοὶ παραλαβόντες τὴν τέχνην ταύτην παρὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν καταδιωγμῶν ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', οἱ δεξιώτεροι τῆς Γαλλίας ἐργάται φυγαδευθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς Ἀγγλίαν καὶ οὕτω μετεδόθη ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἡ γνῶσις τῆς ἐντέχνου βαμβακουργίας. Αἱ αὐταὶ αἰτίαι ἐφυγάδευσαν ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τοὺς περὶ τὴν μεταξουργίαν ἀσχολουμένους, καὶ ἔκτοτε, ἡ μὲν Ἀγγλικὴ βιομηχανία ἠνωρθώθη, ἡ δὲ Γαλλικὴ ἐξέπεσε ἐπὶ μεγίστῃ βλάβῃ τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους.

Ἐν τούτοις, τίς ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλικῆς βαμβακουργίας πρὶν ἢ ὁ Ἀρκράϊτ ἐπινοήσῃ τὴν βαμβακοκλωστικὴν μηχανήν; Ἡ τεχνουργία αὕτη ἦτο τοσοῦτον ἀτελής, ὥστε ὁ μὲν στήμων τῶν βαμβακουργημάτων ἦτο ἐκ λίνου, μόνη δὲ ἡ κρόκη ἐκ βάμβακος· τοῦτο δέ, καθότι ἐλλείψει μηχανῶν, ἦτο ἀδύνατον τὸ νῆμα νὰ γίνῃ τόσον στερεόν, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς χρήσεις. Προσέτι δὲ τὸ νῆμα δὲν ἐκλώθετο ὡς σήμερον ἐν μεγάλοις καταστήμασιν, διὰ πολυπληθῶν ἀτράκτων, ἀλλὰ κατειργάζοντο τοῦτο γυναῖκες ἄποροι καὶ ἐνδε-

εἷς διὰ τῆς χειροκινήτου ἀτράκτου καὶ τοῦ ῥόμβου (ῥοδανίου).

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λοιπὸν λόγους, τὰ μὲν Ἀγγλικὰ βαμβακουργήματα ἐπωλοῦντο εἰς ὑψηλὰς τιμάς, τὰ δὲ τῆς Ἰνδικῆς μεταφερόμενα ἐξωδεύοντο ἐν Εὐρώπῃ.

Τί δὲ συνέβη ὅτε ὁ Ἀρκράϊτ κουρεὺς ἐκ Πρεστὼν ἐφεύρηκε κατὰ τὸ 1769, τὴν βαμβακοκλωστικὴν μηχανήν, τελειοποιηθεῖσαν μετέπειτα ὑπὸ τοῦ Ἐργκρέβς, Κρόμπτωνος καὶ Κάρτραϊτ; Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ βάμβακος ἑκατονταπλασιάσθη, αἱ μηχαναὶ αἱ πρὸς κατεργασίαν αὐτοῦ χρησιμεύουσαι ὑπερεπλεόνασαν, σήμερον δέ, ἡ μὲν εἰσαγωγὴ τοῦ ἀκατεργάστου βάμβακος ἀναβαίνει εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια λιρῶν, οἱ δὲ περὶ τὴν βιομηχανίαν τοῦ βάμβακος ἀσχολούμενοι ἀνέρχονται εἰς τὸ $\frac{1}{15}$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῶν ἡνωμένων βασιλείων.

Ἀναφέρω ἓν ἔτι παράδειγμα, ὅπως ἀποδείξω τὴν ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐργατικῶν χειρῶν διὰ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων προσγινομένην ὠφέλειαν εἰς τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας.

Ἐπιμελὴς πλέκτρια δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ πλέον τῶν 100 βρόχων τὸ λεπτόν, ἀλλ' αἱ πρῶται πλεκτικαὶ μηχαναί, αἱ τοῦ Λῆ, ἐξετέλουν 1000 ἢ 1500 βρόχους καθ' ἕκαστον λεπτόν· σήμερον δὲ αἱ μεγάλαι πλεκτικαὶ μηχαναὶ κατασκευάζουσι καθ' ἕκαστον λεπτὸν 250,000 βρόχους, δηλ. ἑκάστη τῶν μηχανῶν τούτων ἀντικαθιστᾷ 2,500 ἐργάτιδας.

Προσθέτω ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς μετακομιστικῆς ἐμπορίας, ἤτοι περὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ὅπως ἀποδείξω ὅτι διὰ τῶν μηχανικῶν τελειοποιήσεων καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐμψύχων ἢ ἀψύχων δυνάμεων, δι' ἄλλων δυνάμεων ἰσχυ-

ροτέρων καὶ εὐθηνοτέρων, τὰ ἐμπορεύματα καὶ τάχιον μεταφέρονται πρὸς τὸν πρὸς ὃν αὐτῶν ὅρον καὶ ἡ δαπάνη τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν ἀναλόγως ἐλαττοῦται. Εἷς φορτηγὸς ἵππος δύναται νὰ μεταφέρῃ εἰς ἀπόστασιν ὡρισμένην, φορτίον ἑπτάκις βαρύτερον τοῦ μεταφερομένου ὑφ' ἑνὸς ἀνθρώπου· 70 ὀκάδων λ. χ. ἀντὶ 10. Ὁ δὲ ὑποζύγιος ἵππος δύναται νὰ σύρῃ ἐφ' ὁμαλῆς ὁδοῦ ἑπτάκις πάλιν πλειότερον βάρος τοῦ ὑπὸ τοῦ φορτηγοῦ μεταφερομένου, ἴσον δὲ πρὸς τὸ φορτίον 49 ἀνδρῶν ἤτοι 490 ὀκάδων. Διὰ τῆς ἁμάξης λοιπόν, τῆς μεταβατικῆς ταύτης μηχανῆς, δίδομεν εἰς τὸν ὑποζύγιον ἵππον δύναμιν ἀνδρῶν 49 καὶ 7 ἵππων φορτηγῶν.

Οἵα δὲ ὑπάρχει διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ βάρος μεταξὺ δυνάμεως ἀνθρώπου, ἵππου φορτηγοῦ καὶ ὑποζυγίου, τοιάδε ὡς ἔγγιστα, καὶ ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα μεταξὺ ἁμάξης συρομένης ὑφ' ἵππων ἐπὶ λιθοστρώτου, ἢ ἁμαξιτοῦ καὶ ἁμάξης κινουμένης ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἐπὶ σιδηροδρόμου· καθότι ἐνῷ ὁ ὑποζύγιος ἵππος σύρει ἑπτάκις πλειότερον βάρος τοῦ φορτηγοῦ, ἡ ἅμαξα φέρεται ἑξάκις τάχιον, κινουμένη ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἐπὶ σιδηροδρόμου. (1)

Πῶς δὲ ἐδυνήθημεν σήμερον διὰ μικρᾶς δαπάνης νὰ διανύωμεν ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ μεγάλας ἀποστάσεις;

Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης σχετικῆς εὐθηνίας ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ ἔργον τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων μετεβιβάσθη ἀπὸ τῶν ἐμψύχων εἰς τὰς ἀψύχους δυνάμεις· ἐν ᾧ δὲ ἀτμοκίνητος μηχανὴ δυνάμεως ἑνὸς ἵππου, πραγματοποιεῖ ἐν διαστήματι 24 ὡρῶν, 3 ἢ 4 φυσικῶν ἵππων δύναμιν, ἐργαζομένου ἑκά-

(1) Διὰ τῆς δυνάμεως ἑνὸς ἵππου, ἐμφαίνομεν τὴν ἀνυψοῦσαν βάρος 75 χιλιογράμμων εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου, κατὰ πᾶν δευτερόλεπτον.

στου ὥρας 6 ἢ 8, ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ παραγομένη δύναμις ἑνὸς ἵππου δὲν συνεπάγεται δαπάνην 2 δραχμῶν ὡς ἡ τοῦ φυσικοῦ ἵππου, ἀλλὰ 40 λεπτῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἵππος ὁ φυσικὸς πραγματοποιεῖ δύναμιν 7 ἀνθρώπων, ἄρα ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ παραγομένη δύναμις ἑνὸς ἀνθρώπου συνεπάγεται δαπάνην 6 μόνον λεπτῶν (1).

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι διὰ τῆς τελειοποιήσεως τῶν μηχανῶν, οὐ μόνον αἱ ὑλικαὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκαι εὐχερέστερον ἐθεραπεύθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡ νοερὰ τροφὴ τῶν ἐφημερίδων, τῶν βιβλίων, τῶν συγγραμμάτων, τῶν ὠφελίμων γνώσεων καὶ εἰδήσεων, κατέστη κτῆμα κοινόν, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἦτο ἐξαιρετικὸν οὕτως εἰπεῖν, προνόμιον τῶν εὐπορουσῶν τάξεων. Τοιούτῳ τρόπῳ, πρὸ τῆς θείας τοῦ τύπου ἐπινοήσεως, Παλαιὰ Γραφὴ ἐπωλεῖτο ἀντὶ φρ. 700, διὰ δὲ τοῦ ποσοῦ τούτου δυνάμεθα σήμερον νὰ καταρτίσωμεν βιβλιοθήκην ἀρκοῦσαν ἴσως εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος ἡμῶν· ἐκτὸς δὲ τῆς εὐθηνίας, ἡ τυπογραφία ἔδωκε καὶ ταχύτητα ἐξαισίαν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν εἰδήσεων καὶ τῶν ὠφελίμων ἐν γένει γνώσεων. Ἐν Ἀγγλίᾳ, λ. χ. αἱ συζητήσεις τῶν βουλευτικῶν σωμάτων παρατείνονται μέχρι τῆς 3 ἢ 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Οἱ δὲ λόγοι, τοὺς ὁποίους ἐκφωνοῦσιν οἱ ῥήτορες, σημειούμενοι ὑπὸ στενογράφων μεταβιβάζονται εἰς τὰ τυπογραφεῖα, ἀπέχοντα ἴσως ἡμισείαν λεύγαν ἀπὸ τῶν βουλευτηρίων. Ἐπομένως μεταγράφονται, στοιχειοθετοῦνται, διορθοῦνται, ἐκτυποῦνται καὶ διανέμονται διὰ τῶν ἐφημερίδων ἐν διαστήματι ὀλίγων ὡρῶν, ἐνῷ ἡ περιεργομένη ὕλη ἐν αὐταῖς εἶναι δεκάκις μείζων τῆς

(1) Τούτου ἕνεκα, σήμερον μὲν πρὸς μεταφορὰν 400 ὀκάδων ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Λεβαδείαν, δι' 115 χιλιομέτρων ἀπόστασιν, πληρώνομεν 35 δρ. ἐν ᾧ διὰ σιδηροδρόμου ἠθέλομεν πληρώσει 7 μόνον.

περιεχομένης ἐν ταῖς Γαλλικαῖς ἐφημερίσιν (1) ἕνεκα τῶν μεγάλων διαστάσεων αὐτῶν καὶ τῶν λεπτῶν χαρακτήρων.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα εἰσὶν ἧττον ἐκπληκτικὰ παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἠλεκτρικὴν τηλεγραφίαν, τὴν κατορθουμένην διὰ μικρᾶς συσκευῆς καὶ δι' εὐτελεστάτου σιδηροῦ σύρματος· καθότι δι' αὐτοῦ μὲν αἱ εἰδήσεις διανύουσιν ἀπόστασιν 25,425 λευγῶν ἢ 101,700 χιλιομέτρων τὸ δευτερόλεπτον, διὰ χαλκοῦ δὲ σύρματος, 44,425 λευγῶν ἤτοι 177,700 χιλιομέτρων. (2).

Ἀπεδείχθη ὅτι διὰ τῶν μηχανῶν παράγονται πλείω, δι' ἐλάσσονος δαπάνης καὶ ἐν μικροτέρῳ χρόνου διαστήματι· οὕτω δὲ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τελειοῦνται, ἡ ἐργασία ἐξοικονομεῖται (3) τὰ πράγματα γίνονται εὐθηνότερα, ἡ εὐημερία τῶν ἀνθρώπων προάγεται καὶ ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται ἀναλόγως τῆς προαγωγῆς τῶν μέσων τῆς εὐζωΐας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ τῆς γῆς καὶ κατὰ τί διαφέρει αὕτη τῶν κεφαλαίων.

Εἶπον ὅτι τὰ κύρια τῆς παραγωγῆς ὄργανά εἰσιν ἡ ἐρ-

(1) Ἡ ἐφημ. Times ἔχει μῆκος 1 μ. 24 καὶ πλάτος 1.4.

(2) Αἱ ἀτμάμαξαι διατρέχουσι συνήθως 50 χιλιόμετρα καθ' ἑκάστην ὥραν· ἄρα ἐν διαστήματι 2 ὡρῶν 100 χιλιόμετρα· ἐν διαστήματι δὲ δυσχιλίων ὡρῶν 100,000 χιλιόμετρα· ἀλλ' ὁ μὲν ἠλεκτρισμὸς διανύει τὸ αὐτὸ διάστημα τῶν 100,000 χιλιομέτρων ἐν ἑνὶ δευτερολέπτῳ. Τὸ δὲ φῶς κατέρχεται τρὶς τάχιον τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.

(3) Αἱ 40 χιλιάδες ἀτμομηχαναὶ τῆς Γαλλίας, δυνάμεως 1,500,000 ἵππων, παριστῶσι δύναμιν ἐργατικὴν 30 ἑκατομμυρίων ἀνδρῶν.

γασία, βοηθουμένη ὑπὸ τῶν κεφαλαίων, καὶ τὰ στοιχεῖα ἢ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, εἰς ἃς ὑπάγεται καὶ ἡ γῆ.

Ἡ γῆ, καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη καὶ κεχωρισμένη παντὸς ἄλλου προσθέτου ἢ ἐπικτήτου στοιχείου γονιμότητος, παρίσταται ὡς φυσική τις δύναμις περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν· ὡς καὶ ἡ θάλασσα ἡ χορηγοῦσα ἡμῖν ἰχθῦς, ἅλας, σπόγγους, κοράλια καὶ μαργαρίτας, καὶ ὁ ἄνεμος ὁ κινῶν τὰ πλοῖα καὶ τὰς μηχανὰς καὶ ἡ ἡλιακὴ θέρμη, ἡ ζωογονοῦσα πάντα τὰ ἐνόργανα, καὶ αὐτὴ εἰσέτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις καὶ διάνοια, ἐκ τῆς αὐτονόμου ἐνεργείας τῶν ὁποίων πηγάζει ἥ τε προσωπικότης ἡμῶν καὶ ἡ ἰδιοκτησία, ἡ ἀκράδαντος αὕτη κρηπὶς τοῦ πλούτου καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἀλλ' ἡ γῆ, καίτοι ἔχουσα κοινάς τινας ἰδιότητας μετὰ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, πολλῷ διαφέρει ἀπ' αὐτῶν.

1). Καθότι ἡ μὲν φυσικὴ δύναμις τῆς γῆς, ὑπήχθη εἰς τὴν κυριότητα ἡμῶν· αἱ δὲ δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, οὔτε κτήσεως οὔτε περιορισμοῦ εἰσι δεκτικά.

2). Ἡ μὲν γῆ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως καλλιεργουμένη ἐξαντλεῖται· τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεώς εἰσιν ἀνεξάντλητοι.

3). Ἡ μὲν γῆ περιοδικῶς παράγει, τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἀδιαλείπτως ἐνεργοῦσι.

4). Ἡ μὲν γῆ δεῖται τῆς ἀνθρωπίνης συνδρομῆς ὅπως κατασταῖ παραγωγική· καθόσον διὰ τῆς ἡμετέρας ἰδίως ἐργασίας, τό τε ποιὸν καὶ ἡ παραγωγικότης αὐτῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλονται· τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς φύσεως αὐτομάτως ἐνεργοῦντα, αὐθόρμητα οὕτως εἰπεῖν, προσφέρονται εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἄλλως δὲ ἡ γῆ ἐξομοιοῦται ἐν μέρει πρὸς τὰ στοι-

χεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως· καθότι, μὴ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἕνεκα δὲ τῆς κοινῆς ταύτης ἰδιότητος, ἥ τε γῆ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλ' ἡ γῆ, καίτοι διακρινομένη ἀπὸ τῶν κεφαλαίων, συγχέεται καὶ συνενοῦται μετ' αὐτῶν καὶ τῆς δημιουργησάσης αὐτὰ ἐργασίας. Κατὰ δὲ τὴν σύζευσιν ταύτην τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων μετὰ τῆς γῆς, τὸ μὲν κύριον καὶ ἀρχικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ γῆ, τὸ δὲ πρόσθετον καὶ παρεπόμενον, τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία. Τῷ ὄντι, συμμίξωμεν μετὰ τῆς γῆς τὰ κεφάλαια, ἀποχερσοῦντες ἢ λιπαίνοντες τοὺς ἀγρούς, σπείροντες καὶ ἀρδεύοντες αὐτοὺς δι' ὑδραυλικῶν ἔργων, εἰσάγοντες ἐν αὐτοῖς ὄργανα καὶ κτήνη, ἢ ἀνεγείροντες ἀγροικίας, ἢ μύλους, ἢ ἐξορύττοντες φρέατα, καὶ πάντα ταῦτα ἔσονται παρεπόμενα, ἐπίθετοι ἀξίαι ὡς πρὸς τὴν κυρίαν οὐσίαν τῆς γῆς, καίτοι ὑπάρχοντος ἄλλως ἀναμφισβητήτου, ὅτι ὅπως γονιμοποιηθῇ ἡ γῆ, δεῖται κεφαλαίων καὶ φιλοπονίας.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην παραγνωρίσαντές τινες οἰκονομολόγοι καὶ θεωρήσαντες τὴν ἐργασίαν ὡς μοναδικὴν τοῦ πλούτου πηγήν, ἐταύτισαν πολλάκις τὴν γῆν μὲ τὰς μηχανὰς ἢ τὰ κεφάλαια καθόσον ἀμφότερα ταῦτα ἀποφέρουσι κέρδη καὶ προσόδους. Ἀλλὰ τὰ κεφάλαια οὐσιωδῶς διαφέρουσιν ἀπὸ τῆς γῆς· δέον δὲ νὰ γνωρίζωμεν τὰς διαφορὰς ταύτας, ὅπως κάλλιον διακρίνωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑκατέρων.

Καὶ 1) ἡ μὲν Γῆ, πεπροικισμένη μὲ ποικίλας παραγωγικὰς ἰδιότητας καὶ μὲ ποικίλην γονιμότητα, ἐδωρήθη ἡμῖν ὡς ἐρρέθη, ὑπὸ τῆς φύσεως, τὰ δὲ κεφάλαια ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας,

2). Ἡ μὲν γῆ παράγει καρποὺς αὐτοφυεῖς καὶ ἄνευ καλλιεργείας, πεπροικισμένη μὲ ἰδίαν παραγωγικὴν δύναμιν· τὰ δὲ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναί, κινούμεναι ὑπὸ δυνάμεως ἐκτὸς αὐτῶν ὑπαρχούσης, χρήζουσι τῆς ἀνθρωπίνης συνδρομῆς ὅπως τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν. Αὕτη δὲ ἡ ἐνδόμυχος καὶ ἰδία τῆς γῆς παραγωγικὴ δύναμις, ἐκτιμᾶται κατὰ λόγον ἀντίστροφον τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῆς ἐργασίας· ὥστε, ὅσῳ ἡ γῆ εἶναι φύσει ἀγονωτέρα καὶ γλισχροτέρα, τόσῳ συντονωτέρας δεῖται φιλοπονίας πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῆς, ὅσῳ δὲ εἶναι εὐφορωτέρα, τόσῳ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, παράγονται καρποὶ ἀφθονώτεροι. Ἡ γῆ λοιπὸν κέκτηται ἰδίαν παραγωγικὴν δύναμιν· ἐκ δὲ τῆς φυσικῆς ταύτης παραγωγικότητος προσδιορίζεται καὶ ἡ καθαρὰ τῶν κτημάτων πρόσοδος, ἥτις εἶναι τὸ ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς γῆς περιγιγνόμενον, μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἂν ἡ γῆ ἐταυτίζετο μὲ τὰ κεφάλαια καὶ μὲ τὰς μηχανάς, ἡ καρπιμότης αὐτῆς ἤθελεν εἶναι ἀείποτε ἀνάλογος τῆς καταβληθείσης εἰς αὐτὴν ἐργασίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει, καὶ καταψεύδεται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων· καθότι, ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν τὴν καλλιέργειαν δύω κτημάτων ἴσης ἐκτάσεως καὶ ἐν τῇ αὐτῇ κειμένων θέσει, καταβάλωμεν δὲ εἰς ἀμφότερα ἴσην δαπάνην, ἐνταῦθα μὲν θέλομεν συγκομίσει κοιλὰ 250, ἐκεῖ δὲ 300. Λογικῶς λοιπὸν σκεπτόμενοι, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ ν' ἀποδώσωμεν τὴν διαφορὰν τῆς καρπιμότητος ἑκατέρου αὐτῶν, εἰς τὴν φυσικὴν παραγωγικότητα ἑκάστου καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐργασίαν, καθότι ἐπ' ἀμφοτέρων ἡ αὐτὴ κατεβλήθη ἐργασία.

3). Αἱ μηχαναὶ ἔχουσιν εἰδικόν τινα προορισμὸν, καὶ πᾶς περιορισμὸς τῆς εἰδικῆς αὐτῶν χρήσεως, ἰσοδυναμεῖ

πρὸς τὴν παντελῆ τοῦ κεφαλαίου νέκρωσιν. Π. χ. ἐν κράτει ἔνθα ἡ ἐλευθεροτυπία καθιερώθη, ἡ εἰσαγωγὴ τῆς λογοκρισίας θέλει ἀναγκαίως νεκρώσει μέγαν ἀριθμὸν πιεστηρίων. Ἀλλ' ἡ γῆ χρησιμεύει πρὸς παραγωγὴν διαφόρων καρπῶν, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς καλλιεργείας ἑνὸς εἴδους, ὡς λ. χ. τοῦ καπνοῦ ἐν Γαλλίᾳ, δὲν καθίστησι τὴν γῆν ἄχρηστον διὰ τὰ λοιπὰ προϊόντα.

4). Αἱ πλεῖσται τῶν μηχανῶν δύνανται ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ τῆς κυρίως λεγομένης ἐργασίας, ἢ διὰ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων. Λ. χ. πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ τύπου, ἡ πρᾶξις αὕτη ἐτελεῖτο ὑπὸ γραφέων, ὡς καὶ πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν βαμβακοκλωστικῶν, ἢ τῶν ὑφαντικῶν μηχανῶν, τὴν κλωστικὴν ἢ τὴν ὑφαντικὴν μετήρχοντο ἐργάται διαχειριζόμενοι τὴν ἄτρακτον, τὴν ἡλακάτην, τὸν ῥόμβον, τὴν κερκίδα κ.τ.λ. Ὡσαύτως δέ, πρὸ της ἐπινοήσεως τοῦ ἀρότρου, ἡ γῆ ἐσκάπτετο διὰ τῆς σκαπάνης, καὶ πρὸ τῶν ἀνεμομύλων, τῶν ὑδρομύλων, τῶν ἀτμομύλων, ἢ τῶν ἁλωνιστικῶν μηχανῶν, ὁ σῖτος ἠλήθετο διὰ χειρομύλων, καὶ οἱ καρποὶ ἠλωνίζοντο καταπατούμενοι ὑπὸ τῶν ζώων. Ὡσαύτως δέ, πρὸ τῶν ἁμαξιτῶν καὶ τῶν σιδηροδρόμων, τὰ πράγματα μετεκομίζοντο ἐπὶ φορτηγῶν. Ὥστε δὲν εἶναι ἀδύνατον αἱ μηχαναὶ νὰ ἀντικατασταθῶσι διὰ τῆς κυρίως λεγομένης ἐργασίας. Ὡς δὲ προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία ὑποχωρεῖ εἰς τὰς μηχανικὰς δυνάμεις, οὕτω καὶ καθόσον τὰ ἔθνη παρακμάζουσιν, ἢ βαρβαροῦνται, αἱ μηχαναὶ ἀντικαθίστανται διὰ τῆς ἁπλῆς ἐργασίας, ἢ τῶν ζωϊκῶν δυνάμεων. Τοιαύτη ὅμως ἀντικατάστασις εἶναι ἀνέφικτος ὡς πρὸς τὴν γῆν· καθότι εἶναι ἀδύνατον νὰ παραχθῶσιν οἱ ἀπαραίτητοι καρποὶ πρὸς συντήρησιν ἡμῶν, ἢ ἡ πρώτη ὕλη τῆς βιομηχανίας, ἄλλως ἢ διὰ τῆς

γῆς. Ἡ γῆ λοιπὸν εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἀναντικατάστατος.

5). Ὁσάκις λέγωμεν ὅτι διὰ τῆς παραγωγῆς καὶ ἀποταμίευσεως αὐξάνουσι τὰ κεφάλαια, τίνα ὅρον τιθέμεθα εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν αὐτῶν; Οὐδένα. Λ. χ. δυνάμεθα νὰ προείπωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ θέλουσι πολλαπλασιασθῆ τὰ κεφάλαια τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος; Ὄχι· καθότι ἡρακλείους στήλας δὲν ἔταξεν ἡ Θεία Πρόνοια ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ δραστηριότητος· ὅθεν, ὅσῳ ὁ ἄνθρωπος παράγει καὶ ἀποταμιεύει, τόσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια.(1) Ἀλλ' αὕτη, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἐλαστικότης περὶ τὴν αὔξησιν τῶν κεφαλαίων, δὲν ὑπάρχει προκειμένου λόγου περὶ γῆς. Πρὸ δύω ἑκατονταετηρίδων, τὰ ἀγγλικὰ κεφάλαια ηὐξήθησαν ὑπερμέτρως, ἡ δὲ ἀγγλικὴ χώρα ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν διέμεινεν οἵα ἦτο. Ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀγγλικὴ χώρα ἐβελτιώθη, ἐκαλλιεργήθη, ἀπεξηράνθη καὶ διεχαράχθη ὑπὸ σιδηροδρόμων καὶ διωρύγων, ἀλλ' ἡ ἔκτασις αὐτῆς οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν. Τὰ μὲν κεφάλαια τῆς γεωργίας ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἀλλ' ἡ γῆ διέμεινεν ἐκτάσει ἀμετάβλητος.

6). Ἴδομεν ὅτι αἱ μηχαναί εἰσι πολλάκις ἀντικαταστατὰι διὰ τῆς ἁπλῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων. Παρατηρῶ δὲ ὅτι αἱ μηχαναί εἰσι καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εὐμετάθετοι, φθαρταὶ καὶ ἐξίτηλοι. Ἀλλ' ἡ γῆ εἶναι ἄφθαρτος καὶ αἰωνία. Ἡ γῆ ἀπόλλυσι πολ-

(1) Τῆς Γαλλίας αἱ ἐτήσιαι ἀποταμιεύσεις ὑπολογίζονται εἰς δισχίλια ἑκατομμύρια φράγκων· τῆς δὲ Ἀγγλίας ὑπερβαίνουσι τὸ ποσὸν τοῦτο· ἕνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαιων, 40 μὲν χιλιεκατομμύρια ἀγγλικῶν κεφαλαίων λειτουργοῦσιν ἐκτὸς αὐτῆς· 20 δὲ χιλιεκατομμύρια Γαλλικῶν κεφαλαίων ἐκτὸς τῆς Γαλλίας.

λάκις τὴν γονιμότητα αὐτῆς, ἐξαντλεῖται, οὐδέποτε ὅμως καταστρέφεται. Ἡ γῆ κλονεῖται, ἀλλὰ δὲν πίπτει. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῶν ἰδιοκτητῶν ἐπὶ τῶν λοιπῶν βιομηχανικῶν τάξεων καὶ ἡ κοινωνικὴ αὐτῶν βαρύτης· καθότι ὁ πλοῦτος αὐτῶν εἶναι μόνιμος καὶ ἀμετακίνητος. Οἱ ἰδιοκτῆται, ἔχοντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν παγίαν καὶ ἀμετασάλευτον, συμμερίζονται ἀείποτε τὰς καλὰς ἢ κακὰς τύχας τοῦ ἔθνους. Αἱ μὲν αὐθαίρετοι κυβερνήσεις εὑρίσκουσι πάντοτε τὴν γῆν πρὸ ποδῶν αὐτῶν ὅπως τὴν γυμνώσωσιν, αἱ δὲ καλαὶ καὶ πατρικαὶ κυβερνήσεις περιποιοῦνται αὐτήν, ὡς οἱ ἀγαθοὶ γονεῖς περιποιοῦνται τὴν τροφὸν τῶν τέκνων αὐτῶν. Τὰ πολιτικὰ δράματα παίζονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, αὐτὴ δὲ ἐπιζῇ καὶ εἰς τὰς ἐθνότητας καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐθνῶν, ἐνῷ τὰ κεφάλαια αὐξανόμενα καὶ πληθυνόμενα ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐνομίᾳ, δραπετεύουσιν εὐκόλως ἢ καταστρέφονται ἐν μέσῳ τοῦ κοινωνικοῦ ἢ τοῦ πολιτικοῦ κλύδωνος.

7). Αἱ μηχαναὶ μετατιθέασι τοὺς ἐργάτας, δὲν ἀντικαθιστῶσι δὲ αὐτούς· καθότι διὰ τῶν μηχανικῶν τελειοποιήσεων, ἡ παραγωγικὴ δαπάνη ἀναγκαίως ἐλαττοῦται καὶ οἱ ἐργάται τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, ἀνευρίσκουσι νέους πόρους διὰ τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων. Ἐὰν λ. χ. διαχαραχθῇ σιδηροῦς δρόμος ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Λαμίαν καὶ εἰς Λάρισσαν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ θέλουσι μὲν μετατοπισθῆ τινες ἁμαξηλάται, ἀγωγιάται ἢ ξενοδόχοι, δὲν θέλουσι δὲ ἀντικατασταθῆ δι' αὐτοῦ· καθότι πολλαπλασιαζομένων τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, ἤτοι τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς καταναλώσεως τῶν ἐμπορευμάτων, οἱ τυχὸν μετατοπι-

σθέντες ἐργάται θέλουσι τύχει νέων πόρων, ἀναλαμβάνοντες νέας ἐπιχειρήσεις, νέα ἔργα. Αἱ μηχαναὶ λοιπὸν μετατοπίζουσι τοὺς ἐργάτας, ἀλλ' ἡ γῆ δὲν μετατίθησι, προσκαλεῖ μάλιστα νέους ἀείποτε ἐργάτας, πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς.

Ῥίψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν εἰς χώρας, ἔνθα πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐβασίλευεν ἡ ἔνδεια καὶ ἡ βαρβαρότης καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι διὰ τῆς καλλιεργείας, αἱ χῶραι αὗται κατῳκίσθησαν καὶ ἐπληθύνθησαν, ἀναδειχθεῖσαι ἀληθεῖς ἑστίαι τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐὰν λοιπὸν διὰ τῶν μηχανῶν μετατίθενται οἱ ἐργάται, ἡ γῆ προσκαλεῖ νέους ἐργάτας, διατρέφουσα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἐπιμελουμένην αὐτῆς χεῖρα.

8). Αἱ μηχαναὶ χρήζουσιν, ὅπως τεθῶσιν εἰς κίνησιν, ὡρισμένου ἀριθμοῦ ἐργατῶν 5, ἢ 10, τῶν πλειοτέρων ὄντων ἀπολύτως περιττῶν. Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τῶν γαιῶν δὲν ὑπάγεται εἰς τὸν αὐτὸν περιορισμόν· ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, δυνάμεθα νὰ διπλασιάσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν γεωργῶν, ἐὰν ἐπὶ τῶν τέως βοσκησίμων τόπων, καλλιεργηθῶσι σιτηρά, ἢ ἐὰν μεγάλαι ἰδιοκτησίαι διαιρεθῶσιν εἰς ἰδιοκτησίας μικράς. Ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει τὸ ἀποτέλεσμα δὲν θέλει εἶναι τὸ αὐτό, καθότι ὅσῳ πολλαπλασιάζονται οἱ γεωργοὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, τόσῳ ἡ μὲν ἀκαθάριστος πρόσοδος αὐξάνει, ἡ δὲ καθαρὰ ἀπολύτως ἐλαττοῦται.

Προκειμένου λοιπὸν λόγου περὶ μηχανῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν εἶναι μᾶλλον εὐπροσδιόριστος, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ὁ ἀριθμὸς οὗτος μεταβάλλεται κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα τῆς καλλιεργείας.

9). Ἡ τελευταία διαφορὰ μεταξὺ γῆς καὶ μηχανῶν

προκύπτει ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ τῶν τροφίμων πρὸς τὸν πληθυσμόν.

Τῷ ὄντι, ὑπάρχει ἀποδεδειγμένον ὅτι ἡ αὔξησις τῶν τροφίμων ἐπενεργεῖ ἀείποτε ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας. Ὥστε, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ 12 ἢ 14 περίπου ἑκατομμύρια κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, τὰ ὁποῖα παράγει σήμερον ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, αὐξηθέντα καθ' ἓν τέταρτον, καταναλίσκονται ἐντὸς τοῦ Κράτους, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι καὶ ὁ πληθυσμὸς θέλει ἀναλόγως αὐξήσει, ἕνεκα τῆς ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν γεννημάτων ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐπορίας. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τοῦτο ἰδιάζει εἰς τὴν γεωργικὴν παραγωγήν, καθότι ὅσῳ ἡ γῆ γονιμοποιεῖται καὶ παράγει ἀφθονωτέρους καρπούς, τόσῳ πλατύνεται καὶ ἡ ἀγορὰ αὐτῆς καὶ οἱ ἀναλωταὶ πολλαπλασιάζονται.

Τούτου ἕνεκα, σταθερὰ καὶ διαρκὴς περίσσεια τροφίμων εἶναι συμβεβηκὸς ὅλως ἀπίθανον. Ἡ ἀφθονία λοιπὸν τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐπενεργεῖ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' αἱ μηχαναὶ ἐπενεργοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐμμέσως, προκαλοῦσαι τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας καὶ ἀκολούθως τὴν ἐπαύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὑποθέσωμεν κτῆμα χρῄζον πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ 90 ἐργατῶν. Ἂν μετὰ τὰς λοιπὰς δαπάνας, οἱ 90 οὗτοι ἐργάται δύνανται νὰ διατραφῶσιν ἐκ τοῦ κτήματος, τὸ κτῆμα θέλει καλλιεργηθῇ. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι οἱ καλλιεργοῦντες τὸ κτῆμα 90 γεωργοὶ ἔχουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἀνάγκην καί τινων προϊόντων ἢ ὠνίων, πρὸς τεχνουργίαν τῶν ὁποίων ἀπαιτοῦνται λ. χ. ἐργάται 30. Τὸ κτῆμα λοιπόν, ὅπως ὁλόκληρον καλλιεργηθῇ, πρέπει νὰ

παράγῃ ἀξίας ἐπαρκούσας πρὸς διατροφὴν τῶν 90 γεωργῶν πρῶτον καὶ 30 τεχνουργῶν δεύτερον. Ἂν δὲ τὸ κτῆμα δεν δύναται νὰ παραγάγῃ τοσαύτας ἀξίας, δηλ. νὰ διαθρέψῃ 90 γεωργούς, πλέον δὲ 30 τεχνουργούς, ἀλλὰ μόνον 80, ἐννοεῖται ὅτι θέλει ἐν μέρει καλλιεργηθῇ· Ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι ἢ τὰ γεωπονικὰ ὄργανα τελειοποιοῦνται, καὶ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κτῆμα καλλιεργεῖται διὰ 60 μόνον ἀντὶ 90 γεωργῶν, πραγματοποιούντων ἐργασίαν ἴσην τῇ τῶν 90. Κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, 20 τεχνουργοὶ θέλουσιν ἐπαρκέσει πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. τῶν 60 γεωργῶν, ὡς 30 ἐπήρκουν πρότερον πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. τῶν 90. Τὸ κτῆμα λοιπὸν θέλει καλλιεργηθῇ δυνάμενον νὰ διαθρέψῃ 80 ἐργάτας. Ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι τὸ κτῆμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ διαθρέψῃ 80 ἐργάτας, 70 δὲ μόνον, ἐννοεῖται ὅτι ἐν ὅσῳ 20 τεχνουργοὶ ἀπαιτοῦνται πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. 60 γεωργῶν, τὸ κτῆμα δὲν θέλει καλλιεργηθῇ, ἀλλὰ βελτιουμένων τῶν μεθόδων καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τεχνουργίας, πιθανὸν ὅτι 10 μόνον τεχνουργοὶ θέλουσι παραγάγει ὅ,τι παρῆγον πρότερον 20, πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. γεωργῶν 60. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, τὸ κτῆμα θέλει καλλιεργηθῇ δυνάμενον νὰ διαθρέψῃ τοὺς ἀπαιτουμένους πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ 70 ἐργάτας.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ μὲν καλλιέργεια τῆς γῆς ἀμέσως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ δὲ μηχανικαὶ τελειοποιήσεις, ἐπιβοηθοῦσαι τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας, ἐμμέσως μόνον ἐπαυξάνουσι τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων. Πᾶσα λοιπὸν μηχανικὴ ἐπινόησις, ἢ τελειοποίησις, ἔχουσα ὡς ἄμεσον αὐτῆς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπαύξησιν τῆς παραγωγῆς διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ ἐργατῶν, ἢ τὴν παραγωγὴν ἴσου ποσοῦ πραγμάτων δι' ἐ-

λάσσονος ἐργατῶν ἀριθμοῦ, ἀναγκαίως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Περὶ κυριότητος τῆς γῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῶν τριῶν παραγωγικῶν στοιχείων, ἐν τῷ θηρευτικῷ ποιμενικῷ καὶ γεωπονικῷ βίῳ.

Ἡ γῆ εἶπον, ἤτοι αἱ φυσικαὶ καὶ ἄφθιτοι αὐτῆς δυνάμεις εἰσὶ δῶρον θεόσδοτον, δῶρον, ὅπερ ἡ θεία Πρόνοια ἀπένειμεν εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Πῶς λοιπὸν κατέστη ἰδιοκτησία τοῦ ἀνθρώπου; πῶς καθιερώθη ἡ κυριότης αὐτῆς, ἥτις, ὡς ἀποδειχθήσεται, εἶναι ἡ ἑδραία κρηπὶς τοῦ πολιτισμοῦ; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιον τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης, ὅσῳ ἡ κοινοκτημοσύνη δὲν εἶναι ἁπλῆ θεωρία, δὲν εἶναι ἀχρονολόγητος. Ἡ κοινὴ κτῆσις εὕρηται ἐν μέσῳ τῶν νομαδικῶν λαῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαργάνοις τῆς γεωπονίας. (1)

Παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ὡς πρὸς τοῦτο τῶν ἐθνῶν πορείαν, δι' ἧς θέλομεν συγχρόνως γνωρίσει καὶ τοὺς βίους τῶν ἐθνῶν πρὸ τῆς γεωπονίας, καὶ πῶς, ὡς ἄριστα παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, «τὸ εἶδος τῆς τροφῆς (τῆς βιομηχανίας) προσδιορίζει αὐτούς»· καὶ τελευταῖον πῶς, καθόσον ἡ ἰδιοκτησία ἐπεκτείνεται καὶ ἐξασφαλίζεται, καὶ ὁ πολιτισμὸς παγιοῦται καὶ προάγεται.

(1) Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ κοινοκτημοσύνη ἰδιάζει εἰς βαρβάρους καὶ ἀπολιτίστους ἢ ἡμιπολιτίστους λαούς, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἡ κοινοκτημοσύνη ἐθεωρήθη ὡς σύστημα ἐπαγγελλόμενον τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων.

Εἶπον ὅτι ἐν πάσῃ τέχνῃ καὶ βιομηχανίᾳ, τρία εἰσὶ τὰ στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς· ἡ ἐργασία, τὰ κεφάλαια καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως· ἐξετάσωμεν πῶς ταῦτα λειτουργοῦσιν ἐν τῷ θηρευτικῷ, τῷ νομαδικῷ καὶ τῷ γεωπονικῷ βίῳ.

Οἱ θηρευταὶ ἀδιαλείπτως περιπλανώμενοι ἐθεώρησαν ἀείποτε τὴν γῆν ὡς κοινὸν κτῆμα· ἠναγκασμένοι νὰ περιφέρωνται καὶ νὰ μετατίθενται ἀκαταπαύστως, ὡς τὰ ἄγρια θηρία τὰ ὁποῖα καταδιώκουσιν, οὐδέποτε συνέλαβον τὴν ἰδέαν τῆς προκαταλήψεως καὶ ἰδιοποιήσεως τῆς γῆς· διὰ τὸ ἄστατον δὲ τοῦτο τοῦ βίου αὐτῶν, οὐδὲ πόρων ἀσφαλῶν ἀπολαύουσιν.

Ὁ θηρευτής, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς βιομηχανίας αὐτοῦ, οὐδὲν δύναται ν'ἀποταμιεύσῃ· καθότι τὸ προϊὸν τῆς θήρας ἐστί τύχαιον καὶ ἀνεπίδεκτον ἀποταμιεύσεως. Ἐν ᾧ δὲ οἱ θηρευταὶ διακινδυνεύουσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν πρὸς πορισμὸν τῶν ἀναγκαιούντων, ὅσῳ εὐτυχέστεροι γίνονται εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, τόσῳ σμικρύνουσι τοὺς πόρους των· καθότι ἐὰν πᾶσα ἄλλη βιομηχανία παράγῃ, ἡ θηρευτικὴ καταστρέφει· ἡ σημερινὴ αὐτῶν εὐπορία προπαρασκευάζει τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἀμηχανίαν· ἀπὸ τῆς ἀφθονίας περιπίπτουσιν εἰς παντελῆ ἀπορίαν. Τούτου δ' ἕνεκα, ὁ λιμὸς εἶναι ὁ ὀλεθριώτερος αὐτῶν πολέμιος.

Οἱ πόροι λοιπὸν τῶν θηρευτῶν εἰσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἐφήμεροι καὶ τύχαιοι καὶ ἡ ἐργασία αὐτῶν ἐπίπονος καὶ κινδυνώδης· αἱ μὲν ἀποταμιεύσεις δι' ὧν ἐξασφαλίζονται τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, εἰσὶν ἀνέφικτοι ὑπὸ τὸν θηρευτικὸν βίον, τὰ δὲ κεφάλαια τῶν θηρευτῶν περιορίζονται εἰς τὰ ἀτελῆ αὐτῶν τόξα καὶ βέλη. Θεωρητέον λοιπὸν ὡς βίον τελειότερον τὴν ποιμενικήν, τὴν συνδέουσαν ἔτι μᾶλλον τὴν ὕπαρξιν τοῦ

ἀνθρώπου μετὰ τῆς γῆς, εἰ καὶ ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν βίον, ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀνθρώπου οὐδόλως ταυτίζεται εἰσέτι μετ' αὐτῆς. Θεωρήσωμεν ἐν ὀλίγοις τὸν βίον τῶν λαῶν, τῶν διατελεσάντων ἀείποτε νομάδων.

Οἱ Ἄραβες καὶ οἱ νομάδες τῆς Κεντρώας Ἀσίας φαίνονται ἀνέκαθεν προωρισμένοι εἰς τοῦτον τὸν βίον. Ἐν ἄλλαις χώραις, οἱ νομαδικοὶ λαοί, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἵδρυσαν τοὺς βίους αὐτῶν, δηλαδὴ ἀποκατεστάθησαν μονίμως, ἀναγνωρίσαντες τὴν γόνιμον ἀρχὴν πολλῶν καὶ μεγάλων ἀποτελεσμάτων, τὴν τῆς κυριότητος τῆς γῆς· Ἀλλ' οἱ Ἄραβες καὶ οἱ νομάδες τῆς Κεντρώας Ἀσίας, οὐδέποτε παρέσχον τοιαύτην ἐγγύησιν εἰς τὴν γεωπονίαν. Παρ' αὐτοῖς, ἡ γῆ ἀνήκει εἰς ἅπαντας, οὐδεὶς δὲ ἔχει δικαίωμα ἐπ' αὐτῆς· ἑπομένως οὐδεὶς προσπαθεῖ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φυσικὴν τῆς γῆς γονιμότητα, μὴ ὢν βέβαιος νὰ συλλέξῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἀλλ' ἰδοὺ ἡ διαφορὰ μεταξὺ θηρευτῶν καὶ ποιμένων. Ὁ μὲν θηρευτὴς κατέβαλε τὰ ἄγρια θηρία, ἵνα τραφῇ ἐξ αὐτῶν καὶ καλύψῃ τὴν γυμνότητά του διὰ τῆς δορᾶς αὐτῶν. Ὁ δὲ ποιμὴν ἔθρεψε καὶ ἀνέθρεψεν αὐτά, μεταχειρισθεὶς αὐτὰ ὡς ὄργανον, ὡς κτῆμα, τὸ ὁποῖον προσεπάθησε νὰ πολλαπλασιάσῃ.

Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ νομάδες ἐγένοντο κύριοι πολυαρίθμων ἀγελῶν καὶ ποιμνίων. Ἐκ τοῦ γάλακτος, τοῦ τυροῦ, τοῦ μαλλίου, τῶν δερμάτων, καὶ τῶν νεογνῶν παρήχθησαν αἱ πρόσοδοι αὐτῶν· τὰ δὲ ποίμνια ἐπολλαπλασιάσθησαν ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τῶν φυσικῶν λειμώνων, ἐνῷ μόλις τὸ $\frac{1}{100}$ ἴσως αὐτῶν ἐχρησίμευεν ἐπὶ τοῦ θηρευτικοῦ βίου, πρὸς διατροφὴν τῶν ἀγρίων θηρίων.

Ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν λοιπὸν βίον, ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη πλειότερον ἐκ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ὄχι ἀμέσως ἀλλ' ἐμ-

μέσως καὶ καθημερώσας τὰ ἄγρια θηρία, ἐπολλαπλασίασε καὶ ἐτελειοποίησε τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια· οὕτω δὲ ἀντικατέστη ἡ κατάληψις τοῦ θηρευτοῦ, διὰ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ποιμένων.

Εἶπον ὅτι ἡ κυρία ἰδιοκτησία τοῦ ποιμένος εἶναι τὰ ποίμνια· ὥστε ἐνῷ οἱ ποιμενικοὶ λαοὶ πρὸς ἀλλήλους οὐδὲν ἀνταλάττουσιν, αἱ ἀνταλλαγαὶ αὐτῶν μετὰ τῶν γεωπονικῶν λαῶν εἰσιν ἀναπόφευκτοι. Τούτου δ'ἕνεκα, ὁ Ἰακώβ, ἐκβιασθεὶς ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, κατέφυγεν εἰς τὴν γεωπονικὴν χώραν τῆς Αἰγύπτου.

Οἱ ποιμένες πολεμικὰς καὶ ληστρικὰς ἔχουσιν ἕξεις· καθότι ὁ μὲν πόλεμος εἶναι δι' αὐτοὺς μέσον κτητικῆς, ἡ δὲ λεία οὐσιώδης αὐτῶν πόρος. Δύω δὲ νομαδικαὶ φυλαὶ δὲν δύνανται, τὸν αὐτὸν χῶρον καρπούμεναι, νὰ συνυπάρξωσιν εἰρηνικῶς, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς Γενέσεως ἐν Κεφαλαίῳ 13, ἐν ᾧ ὁ Ἀβραὰμ λέγει πρὸς τὸν Λώτ· «Μὴ ἔστω μάχη ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ ἀνα»μέσον τῶν ποιμένων μου καὶ ἀναμέσον τῶν ποιμένων »σου, ὅτι ἄνθρωποι ἀδελφοὶ ἡμεῖς ἐσμέν· πᾶσα ἡ γῆ ἐ»ναντίον σου· διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ, εἰ σὺ εἰς ἀριστε»ρά, ἐγὼ εἰς δεξιὰ, εἰ δὲ σὺ εἰς δεξιά, ἐγὼ εἰς ἀριστερά».

Αἱ φυλαὶ αὗται, ὁσάκις δὲν φονεύωσι τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, τοὺς ὑποδουλοῦσι, μεταχειριζόμενοι αὐτοὺς ὡς ὑπηρετικὰ ὄργανα.

Ὁ ποιμενικὸς βίος ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ πλανῶνται ἔνθεν κἀκεῖθεν, νὰ καταστρέφωσι πᾶν ὅ,τι ἀπαντῶσι πρὸ ποδῶν, καὶ οὕτω νὰ ἐπισύρωσι τὴν δυσμένειαν τῶν ἱδρυσάντων τοὺς βίους αὐτῶν γεωπονικῶν λαῶν. Τούτου δ' ἕνεκα, κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ μὲν γεωργὸς Κάϊν ἐγένετο ἔνοχος τῆς ἐπαράτου ἀδελ-

φοκτονίας· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι, ὡς ἔθνος γεωπονικόν, ἀπεστρέφοντο ἀείποτε τοὺς ποιμένας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν βίον, ἡ γῆ τροφοδοτεῖ μὲν ἐμμέσως τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν χρησιμεύει ὡς ὄργανον παραγωγῆς εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ὁ ποιμὴν ὠφελεῖται μὲν ἐκ τῆς αὐτοφυοῦς τῆς γῆς παραγωγῆς καὶ τῆς αὐτονόμου ἐνεργείας τῶν φυσικῶν νόμων, συνάγει τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ἀλλὰ δὲν τοὺς παράγει, μὴ εἰδὼς νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ, τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι διὰ τῆς ποιμενικῆς ὁ ἄνθρωπος ἐξησφάλισε τοὺς πόρους αὐτοῦ, δὲν ἐτράφη μόνον ὡς ὁ θηρευτὴς διὰ τῶν ἀγρίων θηρίων, ἀλλ' ἔθρεψε καὶ ἀνέθρεψεν αὐτά, δὲν κατέστρεψε μόνον ἄλλους ἀνθρώπους, ἀλλὰ μετεχειρίσθη αὐτοὺς ὡς ὑπηρετικὸν ὄργανον καὶ τοὺς ὑπεδούλωσεν· ἡ μὲν προκατάληψις μετεβλήθη εἰς ἰδιοκτησίαν, τὰ δὲ ἀναλώματα εἰς κεφάλαιον, ἡ δὲ γῆ ἐγένετο ὀνησιμωτέρα εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς ἐγένετο ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον. Πῶς τὴν νομὴν διεδέχθη ἡ κυριότης. Πῶς τελευταῖον ἡ κυριότης ἀπὸ τῶν κινητῶν ἐξετάθη καὶ εἰς τὰ ἀκίνητα. Τὴν μετάβασιν ταύτην ὑποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῶν ἑξῆς λόγων (Βιβλ. Α', Κεφ. Γ', τῶν Πολιτ.). «Οἱ δὲ καὶ μιγνύντες ἐκ τούτου ἡδέως ζῶσιν».

Μεταξὺ τῶν ποιμενικῶν λαῶν ὑπῆρξαν ἄλλοτε ἐν Γερμανίᾳ, καὶ σήμερον κατὰ τὰ μεθόρια τῆς Περσίας καὶ ἐν Ἀραβίᾳ λαοί, οἵτινες ἀσχολούμενοι περὶ τὴν γεωπονίαν, συγχωροῦσι τὸν περιφραγμὸν τῶν ἀγρῶν καὶ τὴν σπορὰν αὐτῶν· ἀλλ' ὄντες πλάνητες, μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν

καρπῶν, καταλείπουσι τὸ καλλιεργηθὲν τεμάχιον γῆς, ὅπερ αὖθις καθίσταται κοινὸν κτῆμα.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἰσχύει καὶ ἐν Ἀμερικῇ. Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς χώρας ἐκείνης σπείρουσιν ἀραβόσιτον, ἢ φυτεύουσιν ὀλίγα γεώμηλα. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, ἀποδημοῦσι πολλὰς ἑκατοντάδας ἴσως λευγῶν μακρὰν τῶν καλλιεργηθέντων ἀγρῶν, δὲν θεωροῦσι τὴν γῆν ὡς ἰδιοκτησίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καταλείπουσιν αὐτὴν μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, καθότι δὲν ἔχουσι μόνιμον συμφέρον πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς.

Οὐχ ἧττον δέ, θεωρητέον τὴν ἐγγύησιν περὶ συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ὡς οὐσιώδη κοινωνικὴν πρόοδον. Καὶ καθ' ὃν λόγον ἡ καθημέρωσις τῶν ἀγρίων θηρίων ἐπολλαπλασίασε τοὺς πόρους τῶν βαρβάρων λαῶν, καθότι ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη πλειότερον ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως, οὕτω καὶ ἡ ἀτελὴς αὕτη γεωπονία εἰ καὶ πρόσκαιρος, ἐβελτίωσε τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Δυνάμει τοῦ δικαιώματος τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίσθη τὴν γῆν ὡς παραγωγικὸν ὄργανον· ἔμαθε νὰ προκαλῇ τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἐσπούδασε, κατενόησε καὶ ἐφήρμοσε πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

Διὰ δὲ τῆς ὑλικῆς ταύτης προόδου, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἰδίου ἐξετάθη, συμπεριλαβοῦσα τὰ ἄγρια καὶ τὰ καθημερωθέντα θηρία, τὸν αἰχμαλωτισθέντα ἄνθρωπον καὶ τοὺς καρποὺς τῆς γεωπονίας.

Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῆς πείρας ἀπεδείχθησαν τὰ καλὰ τῆς ἰδιοκτησίας· ὁ θηρευτής, ὁ ποιμήν, ὁ σπείρας ἀγρόν, μεταβὰς ἀπὸ νομαδικοῦ καὶ ἐνδεοῦς βίου εἰς βίον μονιμώτερον καὶ εὐπορώτερον, ἐνόησεν ὅτι, ὅσῳ σταθερώτερα

καταστῶσι τὰ γεωπονικὰ ἔργα, τόσῳ θέλει αὐξήσει καὶ ἡ εὐπορία αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν κοινωνικὴν ταύτην πρόοδον ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ βία. Ἡ εἰρηνικὴ φιλοπονία ἔσπειρεν, ἡ βία πολλακις ἐθέριζε. Τελευταῖον δὲ ἡ ἀνάγκη ἰδίου ὑπερίσχυσεν. Ἡ κοινωνία ἐγγυήθη πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν γεωπονικῶν ἔργων καὶ ἐπειδὴ αὐτά εἰσιν ἀναπόστατα τῆς γῆς, ἐντὸς ὀλίγου, ἀνεγνώρισε καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῆς τῆς γῆς. Καὶ τότε κατετέθη, οὕτως εἰπεῖν, ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Τότε ὁ ἄνθρωπος μονιμοποιήσας τοὺς πόρους καὶ ἐξασφαλίσας τὸ μέλλον αὐτοῦ, ἐξέτεινεν ἔτι μᾶλλον τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ κατακτήσεις, καὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ βιοποριστικὴ ἐνέργεια κατέστη ὁ φυσικός, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοῦ νόμος. Συναισθανθεὶς τὸ θέλγητρον τῆς ἰδιοκτησίας, κατεδάμασε τὴν φύσιν καὶ μετέβαλε τὴν μορφὴν τῆς γῆς, καὶ οὕτως ἀπεδείχθη ὅτι οὐδὲν ἐνισχύει πλειότερον τὴν ἐργασίαν, οὐδὲν κρατύνει πλειότερον τὰς νοητικὰς καὶ φυσικὰς ἡμῶν δυνάμεις, ἢ ἡ ἰδιοκτησία.

Αἱ γονιμώτεραι γαῖαι εἰσὶν αἱ ἐκ τῆς ῥοῆς τῶν ὑδάτων καὶ ἐκ κατακλυσμάτων μορφωθεῖσαι· αἱ τοιαῦται δὲ γαῖαι ὑπόκεινται εἰς πλημμύρας, καὶ κινδυνεύουσι νὰ μετασχηματισθῶσιν εἰς ἕλη. Ἀλλὰ τὸ αἴσθημα καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας ὑπηγόρευσαν ἡμῖν νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἔργα ἐπίπονα, νὰ χαράξωμεν διώρυγας πρὸς διέξοδον τῶν ὑδάτων, νὰ ἐγείρωμεν προχώματα ὅπως ἐμποδίσωμεν τὰς πλημμύρας, νὰ διαχαράξωμεν αὔλακας ἢ ὀχετοὺς πρὸς ἄρδευσιν τῶν ἀγρῶν.

Κατακυρωθείσης τῆς ἰδιοκτησίας, δὲν ἠρκέσθημεν εἰς τοὺς ἐτησίους τῆς γῆς καρπούς, ἀλλ' ἐφυτεύσαμεν διαρ-

κέστερα φυτά, τὰ ὁποῖα ἐκαλλιεργήσαμεν ἐβελτιώσαμεν ἐπολλαπλασιάσαμεν.

Κατακυρωθείσης τῆς ἰδιοκτησίας, ἐδιπλασιάσαμεν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐμβαδὸν τῆς γῆς, ἀνασκάψαντες καὶ γονιμοποιήσαντες τὰ σπλάγχνα αὐτῆς δι' ὀργάνων, ἅτινα ἰδιάζουσι, κατὰ τὴν ὀρθὴν τοῦ Φραγκλίνου παρατήρησιν εἰς μόνα τὰ λόγου καὶ ἐπιστήμης δεκτικὰ πλάσματα· ὥστε ἡ ἰδιοκτησία δὲν παρέβλαψε τοὺς μὴ συμμετασχόντας αὐτῆς ἀπ' ἀρχῆς, ἤτοι τὰς ἐπελθούσας γενεάς· ἀπ' ἐναντίας δέ, διὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐδημιουργήθησαν πόροι νέοι πρὸς συντήρησιν τοῦ νέου τούτου πληθυσμοῦ· καὶ ὥσπερ διὰ τοῦ ποιμενικοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη ἑκατοντάκις πλειότερον ἐκ τῶν φυσικῶν προϊόντων τῆς γῆς, οὕτω καὶ διὰ τῆς γεωπονίας ἐκεῖ ὅπου πρότερον ἐτρέφοντο 500 ποιμένες, σήμερον τρέφονται ἴσως 50,000 ἥσυχοι, εὐτυχεῖς καὶ εἰρηνικοὶ πολῖται.

Ἡ ἱστορία παρέχει τρία ἐπιφανῆ παραδείγματα τῆς μεταβάσεως ταύτης ἀπὸ τοῦ νομαδικοῦ εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον. Α'. μὲν τὸ τῶν ποιμένων καὶ Ἀράβων, οἵτινες ἐξελθόντες ἐκ τῆς ἐρήμου, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ μεγαλοπράγμονος Μωάμεθ, ἐδημιούργησαν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν Συρίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ, τὸν ἀξιομνημόνευτον Ἀραβικὸν πολιτισμόν. Β'. δὲ τὸ τῶν Μογγόλων, παραδεχθέντων καὶ διατηρησάντων τὸν Σινικὸν πολιτισμόν. Καὶ Γ'. τὸ τῶν βαρβάρων τῆς ἄρκτου, οἵτινες μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κόσμῳ, ἐνεφύσησαν νέα στοιχεῖα ζωῆς καὶ ῥώμης, εἰς τὸ γεγηρακὸς αὐτοῦ σῶμα.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἂν ἡ ἐλευθέρα καὶ νόμιμος χρῆσις τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων ἦναι δικαίωμα ἀδιαφιλονείκητον, προσέτι δὲ ἐὰν ἐπιβέβληται ἡμῖν τὸ

καθῆκον τοῦ νὰ καλλιεργήσωμεν τὰς δυνάμεις, ἃς ἐδωρήσατο ἡμῖν ὁ δημιουργός, ἐὰν ἄνευ ἰδιοκτησίας, ἦναι ἀδύνατον νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν, ὁμολογητέον ὅτι τὸ μὲν πρὸς ἰδιοκτησίαν δικαίωμα, εἶναι δικαίωμα φυσικόν, ἡ δὲ κοινοκτημοσύνη παραβίασις τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ κατάστασις ἀπάδουσα πρὸς τὴν λογικὴν ἡμῶν φύσιν, καὶ συμπαρομαρτοῦσα τῇ νηπιότητι καὶ βαρβαρότητι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Περὶ τῶν δύο περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν καὶ περὶ παραγωγικότητος τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιεργείας.

Ἀλλ' ἡ ἰδιοκτησία εἶναι σταθερὸν παρακολούθημα τῆς γεωπονίας; Ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν, ὡς καὶ αἱ διάφοροι πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν σχέσεις εἶναι τύχαιον συμβεβηκός, ἄσχετον πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν ἑκάστης πολιτικῆς κοινωνίας, πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ τὰς ἱστορικὰς περιπετείας αὐτῆς, ἢ πηγάζουσιν ἔκ τινων σταθερῶν αἰτιῶν ἃς δυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν;

Δύω ἀρχαὶ ἐπεκράτησαν ἐν ταῖς κοινωνίαις τῶν ἀπὸ τῆς γῆς ζώντων καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων καρπῶν· ἡ μὲν ἀναγνωρίζουσα τὴν ἐπὶ τῆς γῆς κυριότητα φυλῆς ἢ κοινότητος, ἢ κατ' ἰδίαν ἑκάστου, ἡ δὲ ὅτι «ἅπασα ἡ γῆ τοῦ Κυρίου, ἢ βασιλική».

Λ. χ. παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς, ἡ γῆ εἰς οὐδένα

ἀνῆκεν, ἀλλ' ἑκάστη φυλὴ ἀπένεμε κατ' ἔτος εἰς ἕ-καστον τῶν μελῶν αὐτῆς ἀγρὸν καλλιεργήσιμον, ὅστις ἐπανήρχετο εἰς τὴν ὁμάδα μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν.

Ὁ νομαδικὸς λοιπὸν οὗτος λαὸς ἀνεγνώριζε μὲν τὴν ἀτομικὴν κυριότητα τῶν ὑπὸ τῆς ἐργασίας ἑκάστου πα-ραχθέντων καρπῶν, οὐχὶ δὲ τὴν τῆς γῆς.

Τὸ αὐτὸ δὲ σύστημα τῆς περιτροπῆς τῆς ἰδιοκτησίας ἰσχύει καὶ σήμερον παρά τισιν ἔθνεσι τῆς σημιτικῆς φυ-λῆς, καὶ παρὰ τοῖς Σλάβοις, ἔνθα αἱ γαῖαι αἱ ὑπὸ τῶν μελῶν κοινότητος ἢ δήμου καλλιεργούμεναι, δὲν ἀνή-κουσιν εἰς αὐτά, ἀλλ' εἰς τὴν κοινότητα.

Τοὐναντίον δέ, παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἐν τοῖς ἀποικίσμασιν αὐτῶν, ἡ ἰδιωτικὴ κυριότης ἐπὶ τῆς γῆς ἦτο ἀρχῆθεν ἀνεγνωρισμένη· (1) ἐν γένει δέ

(1) Ἐν τῇ παναρχαίᾳ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἡ ἰδιοκτησία περιεβάλ-λετο χαρακτῆρα ἱερόν· ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ, οἱ Ἕλληνες οἵτινες οὐδόλως ἐπίστευον εἰς τὴν μετεμψύχωσιν, ἐπρέσβευον ὅτι ἐν ὅσῳ τὰ σώματα τῶν τεθνεώτων μένουσιν ἄταφα, ἡ ψυχὴ περιπλανᾶται ἐν ταλαιπωρίᾳ καὶ ἐν ὀδύνῃ, οὐδαμοῦ εὑρίσκουσα ἄσυλον καὶ τόπον ἀνα-κύσεως· ἀλλ' ἅπαξ ἐνταφιασθέντος τοῦ σώματος, ἡ ψυχὴ ἡ πρότερον ζωογονοῦσα αὐτὸ εὑρίσκει τὴν πρέπουσαν αὐτῇ ἀναψυχὴν καὶ παρη-γορίαν.

Οἱ τάφοι τῶν Ἑλλήνων ἔκειντο ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς οἰκίας καὶ παρὰ τοῖς οἰκογενειακοῖς τούτοις τάφοις, παρετίθετο πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ πα-ρηγορήσῃ καὶ εὐχαριστήσῃ τὸν μεταστάντα, παντὸς εἴδους κτερίσματα· ἐν τῷ αὐτῷ τῆς οἰκίας περιβόλῳ, ἔκειτο ἡ ἑστία, ἔνθα τὸ ἄσβεστον διέλαμπε πῦρ· ἐνώπιον αὐτῆς ἐτελοῦντο αἱ ἐξιλαστήριοι θυσίαι καὶ κα-τευθύνοντο αἱ εὐχαὶ πρὸς τοὺς ἑφεστίους θεούς, τοὺς «Lares ἢ penates» τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ περίβολος οὗτος ἦτο τὸ ἕρκος ἑκάστης οἰκίας.

Τελετάρχης ἦτο ὁ ἀρχηγὸς ἑκάστης οἰκογενείας· διάδοχος δὲ αὐτοῦ ὁ πρωτότοκος ἄῤῥην, κατὰ τὸ πανάρχαιον Δίκαιον· ὥστε ἡ ἰδιοκτησία ὡς ἐῤῥέθη, τὸ ἕρκος τῆς οἰκίας, περιεβάλλετο ἱεροπρεπῆ χαρακτῆρα.

ἡ μὲν πρώτη τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, ἡ τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος, εὕρηται παρ' ἔθνεσιν, ὧν ἡ κοινωνικὴ διοργάνωσις ἀριστοκρατικὸν μᾶλλον καὶ δημοκρατικὸν εἶχε χαρακτῆρα· ἡ δὲ ἄρνησις τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος εὕρηται ἐν χώραις, ἐν αἷς ὑπερίσχυσεν ὁ ἀπολυτισμὸς ἢ ἡ θεοκρατία. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπικρατεῖ εἰσέτι ἐν Ἀσίᾳ. Τὸν θεσμὸν τοῦτον εὗρηκαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἰσχύοντα καὶ παρὰ τοῖς Μεξικανοῖς καὶ Περουβίοις καὶ ἐν ταῖς πλείσταις νήσοις τῆς Νοτίου Θαλάσσης καὶ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀφρικῇ.

Λέγω λοιπόν, ὅτι διερευνῶντες τὰς ἐννόμους σχέσεις τῆς γῆς πρὸς τοὺς διακατέχοντας αὐτήν, εὑρίσκομεν ὅτι τὰ μὲν ἔθνη, τὰ ἀποδεχθέντα καὶ καθιερώσαντα τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐκέκτηντο ἀριστοκρατικὴν ἢ δημοκρατικὴν διοργάνωσιν, τὰ δὲ μὴ ἀποδεχθέντα τὴν ἀρχὴν ταύτην, διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἢ τῆς θεοκρατίας.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ μὲν ἀρχαία ἀριστοκρατικὴ Ἑλλάς, παραδεχθεῖσα τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος, προήγαγε ταχέως τὰς ζωηρὰς αὐτῆς δυνάμεις· διέσπειρε προϊόντος τοῦ χρόνου, τοὺς κατοίκους αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Μεσογείου, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σικελίαν, τὸν Εὔξεινον πόντον, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Γαλατίαν· ὅπου δὲ ἐγένοντο τοιοῦτοι πατριαρχικοὶ ἀποικισμοί, ὁ μὲν πολιτισμὸς καὶ αἱ βιωτικαὶ τέχναι ἐξηπλώθησαν, αἱ δὲ ἀποικίαι ἐπληθύνθησαν, πολλαπλασιάσασαι τόν τε πλοῦτον καὶ τὰ καταστήματα αὐτῶν. Ἡ ἐπικρατοῦσα λοιπὸν ἀρχὴ παρ' ἔθνεσι, διατελοῦσιν ὑπὸ ἀριστοκρατικὸν ἢ δημοκρατικὸν πολίτευμα, εἶναι ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἰδιοκτησία.

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ εἶναι

ὁ ἐπιφανέστατος τύπος τῆς τοιαύτης ἐγκαταστάσεως τῶν πατριαρχικῶν ἀποικιῶν.

Ἀλλ' ἡ ἐγκατάστασις τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δεσποτείας ἢ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ὑποκυψάντων λαῶν, δὲν συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι αἱ κατακτητικαὶ ἐπιδρομαὶ συνήθως γίνονται ὑπὸ λαοῦ ἀλλοτρίου πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὰς εἰρηνικὰς τέχνας καὶ καταταχθέντος ὑπὸ τὴν σημαίαν δεσπότου, ὅπως ἐκπορθήσῃ κράτος μᾶλλον ἢ ἧττον πεπολιτισμένον.

Τοιοῦτοι οἱ κατακτητικοὶ τῆς Ἀσίας λαοί, διὰ τριῶν μάλιστα προσόντων διακρινόμενοι.

1). Οἱ κατακτηταὶ δὲν ἠσχολοῦντο περὶ τὴν γεωπονίαν, ἀλλὰ διῆγον κυρίως βίον νομαδικόν· καθότι δυσκόλως οἱ ἀπὸ τῆς γῆς ζῶντες καταλείπουσι τὴν παρ' αὐτῶν καλλιεργουμένην γῆν πρὸς κατάκτησιν νέας χώρας.

2). Διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀπολυτισμοῦ καὶ τῆς θεοκρατίας, ὑπὸ τὸν ζυγὸν παμβασιλέως· καθότι ἡ δεσποτεία εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν κατακτητικῶν ἐπιχειρήσεων, ὥσπερ ἡ ἰσότης εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα τῆς δι' ἀποικισμῶν ἐγκαταστάσεως τῶν πατριαρχικῶν κοινωνιῶν.

Τελευταῖον δὲ, οἱ κάτοικοι τῆς κατακτηθείσης γῆς ἐξηνδραποδίζοντο ὑπὸ τῶν νικητῶν, οἵτινες, οὐδεμίαν ἐξασκοῦντες παραγωγικὴν ἐργασίαν, ἐκαρποῦντο τοὺς ἱδρῶτας καὶ τοὺς κόπους τῶν ἡττημένων.

Τὰ τρία ταῦτα εὑρηνται ἐν τῇ τουρκικῇ κατακτήσει.

1). Λαὸς συνιστῶν στρατὸν μᾶλλον ἢ ἔθνος. (Τζεμιγιέτι μουσλιμίν)· ἄθροισμα Μουσουλμάνων, συγκρατουμένων οὐχὶ δι' ἐθνικοῦ ἢ πολιτικοῦ, ἀλλὰ διὰ θρησκευτικοῦ δεσμοῦ.

2). Κύψας ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς θεοκρατίας καὶ παμβα-

σιλείας, ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀκράτου ἀπολυτισμοῦ, αἱμοβόρου καὶ ὀλετῆρος δεσπότου. (Χουνκιάρ, Καχρμάν).

3), Κατεξουσιάσας μετὰ τὴν νίκην τῆς γῆς καὶ τῶν κατοίκων· (μούλκ, βαγιά) καὶ παραδεχθεὶς τὸν θεσμόν, ὅτι «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική».

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ κατάκτησις, γενομένη καὶ ὑπὸ πατριαρχικῶν κοινωνιῶν, ἀριστοκρατικὸν ἢ δημοκρατικὸν ἀσπασθεισῶν πολίτευμα, συνεπάγεται πολλάκις τὴν ἄρνησιν τῆς ἰδιωτικῆς κτήσεως ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης γῆς, καθότι ἡ κυριότης αὐτῆς διαμένει ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἠθικοῦ τῶν κατακτητῶν προσώπου.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὅτε ἡ πατριαρχικὴ τῶν Ῥωμαίων κοινωνία ἱδρύθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέριδος, ἡ γῆ κατέστη ἰδιοκτησία τῶν Ῥωμαίων πατριαρχῶν. Ἀλλ' ὅτε μετὰ ταῦτα, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέτεινον τὸ κράτος αὐτῶν διὰ κατακτήσεων, ἡ κυριότης τῆς κατακτηθείσης δημοσίας γῆς (ager publicus) ἀνῆκεν εἰς τὸν κυρίαρχον δῆμον, populi Romani, ὡς αἱ παρ' ἡμῖν ἐθνικαὶ γαῖαι, μόνη δὲ ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ χρῆσις παρεχωρήθη εἰς τοὺς μισθοῦντας αὐτὴν πολίτας. Καὶ ἐκ τούτου αἱ ἐπαναστάσεις τοῦ πλήθους, ἐξαιτουμένου ἀγρονομικὸν νόμον, ἤτοι διανομὴν τῆς δημοσίας ταύτης γῆς, ἥτις κατὰ προτίμησιν, ἐξεμισθοῦτο ἐπὶ ἐλαχίστῳ μισθώματι, εἰς μόνους τοὺς κρατοῦντας, ἢ κατεκρατεῖτο καὶ κατεπατεῖτο ὑπ' αὐτῶν.

Ὡσαύτως δέ, ὅτε οἱ βάρβαροι Γότθοι, Φράγκοι, Λογγοβάρδοι ἀνήγειρον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας πολυμόρφους μοναρχίας, ἡ κατάκτησις ἐπήνεγκε τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Καὶ ἡ μὲν πραγματικὴ κυριότης ἢ ἡ κάρπωσις «dominium utile» περεχωρήθη εἰς τοὺς ὁπλαρχηγούς, τὴν ἄμεσον δὲ κυριότητα διετήρη-

σεν ὁ κατακτητής· «dominium directum», ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἰσχύει σήμερον ἔτι ἐν Ἀγγλίᾳ, καθόσον τὸ dominium directum» ἀνήκει εἰς τὴν βασίλισσαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Νορμανοῦ κατακτητοῦ Γουλλιέλμου· ὥστε τὸ πρόσωπον τοῦ κατακτητοῦ ἐπισκιάζει σήμερον ἔτι τὸ ἔδαφος τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, ὅπερ ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς 200,000 οἰκογενείας. (1) Ἀλλὰ τίνες οἱ ἐκ τῶν δύω περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν παραχθέντες τρόποι τῆς καλλιεργείας; τίς ἡ σχέσις τῶν διαφόρων τῆς καλλιεργείας τρόπων πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν καὶ τὰς ἱστορικὰς περιπετείας τῶν ἐθνῶν;

Οἱ πατριάρχαι τῆς Ῥώμης ἐγκατεστάθησαν ὡς οἱ Ἀγγλαμερικανοὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους· ὁ δὲ ἐ-

(1) Οἱ Landowners τῶν τριῶν βασιλείων ὑπολογίζονται εἰς 1,153, 816· ἐξ αὐτῶν ἐκπιπτομένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κεκτημένων ἔλασσον τοῦ ἑνὸς «acre» ἤτοι 4 στρεμμάτων, ὧν οἱ πλεῖστοι εἰσὶ κύριοι οἰκιῶν, ἢ ἐνοικιασταὶ οἰκιῶν. (οἵτινες ὁσάκις ἡ μίσθωσις ὑπερβαίνῃ τὰ 60 ἔτη, θεωροῦνται ὡς ἰδιοκτῆται), ὑπολείπονται 301,378 γαιοκτήμονες ἔχοντες πλέον τοῦ ἑνὸς acre ἰδιοκτησίας· ἐξ αὐτῶν πάλιν ἀφαιρουμένων τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκιῶν, ὡς καὶ τῶν σωματείων, μένει διὰ τὰ τρία βασίλεια ἀριθμὸς 200,000 ἰδιοκτητῶν· 170 μὲν χιλιάδων διὰ τὴν Ἀγγλίαν, 20 δὲ χιλιάδων διὰ τὴν Ἰρλανδίαν, καὶ 10 διὰ τὴν Σκωτίαν.

Ἀλλ' ἐν Γαλλίᾳ ὑπολογίζονται 7,600,000 οἰκογενειάρχαι καὶ 5,500, 000 owners of land.

Ἐν Ἑλβετίᾳ, οἰκογενειάρχαι 550,000 καὶ land owners 465,000

Ἐν Σουηδίᾳ, 850,000 οἰκογενειάρχαι καὶ 200,000 land owners. Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, οἰκογενειάρχαι μὲν 4,400,000 καὶ land owners 170,000.

Ἐν Ἑλλάδι, πρὸ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐπαρχιῶν Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, αἱ μὲν οἰκογένειαι ὑπελογίσθησαν εἰς 357,727, οἱ δὲ γεωργοὶ εἰς 207,846· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν Land owners, τῶν γαιοκτημόνων, διαμένει ἄγνωστος, καθόσον γεωργοὶ εἶναι καὶ οἱ ἀγρολῆπται.

Ὅρα Journal of the Statistical Society of London, Déc. 1877,

πικρατῶν παρ' αὐτοῖς τρόπος τῆς καλλιεργειας ἦτο «ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια», συνεπαγομένη καὶ ἰδιοκτησίαν καὶ ἴσην διανομὴν τῆς γῆς, μεταξὺ τῶν πατριῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατάκτησις ἐξετάθη πολλάκις καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων, ὡς τοῦτο συνέβη ἰδίως ἐν Ἑλλάδι, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων, μεθ' ἣν ἐγενικεύθη ὁ ἀνόσιος τῆς δουλείας θεσμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια συνυπῆρξε μετὰ «τῆς δουλικῆς καλλιεργείας». Καὶ ἐκ τούτου, οἱ Πενέσται τῆς Θεσσαλίας καὶ οἱ Εἵλωτες τῆς Σπάρτης, οἵτινες δὲν ἦσαν οἱ μᾶλλον τεταλαιπωρημένοι τῶν δούλων, καθὸ ἀνήκοντες εἰς δεσπότας, παρ' οἷς ἡ βιομηχανία ἦτο ἀτελεστάτη.

Ὅτε δὲ κατηρτίσθη καὶ διωργανώθη ἡ φεουδαρχία καὶ ἐῤῥυθμίσθησαν αἱ προσαλλήλους σχέσεις τῶν φεουδοπαρόχων καὶ φεουδοδόχων, ἴδομεν ὅτι μόνη ἡ κατοχὴ παρεχωρήθη εἰς τοὺς φεουδοδόχους, τῆς ἀμέσου κυριότητος ἀνηκούσης εἰς τὸν ἡγεμόνα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολύ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας κατίσχυσε τῆς ἀρχῆς τῆς κατακτήσεως καὶ ἐκ τῆς συγκράσεως τῶν δύο τούτων ἀρχῶν παρήχθησαν τὰ κατὰ διαδοχὴν φέουδα. Ὅτε δὲ μετέπειτα, ὁ χείμαῤῥος τῆς κατακτήσεως ἀνέστειλε τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία συνεκροτεῖτο ἐκ δύω τάξεων, τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κεκρατημένων. Ἀλλ' οἱ κατακτηταί, ἀλλότριοι πρὸς τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἐπέβαλον εἰς τὰ ἐξανδραποδισθέντα πλήθη, τὴν ἀγγαρείαν τοῦ νὰ καλλιεργῶσι τὸ ἀρχοντικὸν κτῆμα, διαρκῶς ἐμμέννοντα εἰς αὐτό· ἐκ τούτου δέ, «ἡ δουλοπαροικία», ἀναφυεῖσα καὶ ἐξ ἄλλων συμβεβηκότων ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ὅτε δὲ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, ἤρχισαν ν' ἀπε-

λευθερῶνται οἱ χωρικοί, ἐπειδὴ ἐστεροῦντο καὶ γῆς καὶ κεφαλαίων, οἱ ἰδιοκτῆται παρεχώρησαν αὐτοῖς τὴν γῆν καὶ τὸ ἀπαραίτητον πρὸς γεωργίαν κεφάλαιον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ὁ χωρικὸς θέλει μὲν καταβάλλει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ πρὸς καλλιέργειαν τοῦ κτήματος, ἀλλὰ τὸ προϊὸν θέλει διανέμεσθαι «μορτιτικῶς» μεταξὺ ἀγρολήπτου καὶ ἀγροδότου.

Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐμορφώθησαν καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ κεφάλαια, καὶ τότε μόνον κατέστη κοινοτέρα ἡ ἐπὶ αὐτεπιστασίᾳ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐκμίσθωσις, ἤτοι «ἡ διὰ μισθωτῶν καλλιέργεια», ἥτις εἴς τινα κράτη ἔδωκεν ἰσχυρὸν ὠθισμὸν εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας.

Τοιαῦται αἱ διάφοροι σχέσεις τῶν γεωργῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν, ἐκεῖ ὅπου καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας.

Μετὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ διεξήγησιν τῆς φύσεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν ἀποτελεσμάτων ἑκάστου τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιεργείας, θέλω ἐκθέσει ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἰσχυούσης καλλιεργείας ἐν χώραις ἔνθα διὰ τῆς κατακτήσεως λαῶν διατελούντων ὑπὸ τὸ κράτος τῆς παμβασιλείας καὶ τῆς θεοκρατίας, ἐδημεύθη ἡ κυριότης τῆς γῆς.

§ 1. *Περὶ πατριαρχικῆς καλλιεργείας.*

Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ἡ γῆ καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν ἰδιοκτημόνων, βοηθουμένων ὑπὸ τῶν τέκνων καὶ τῶν ὑπηρετῶν αὐτῶν.

Ὁ μικρὸς οὗτος ἰδιοκτήτης εὐμοιρῶν μὲν καί τινος μικροῦ κεφαλαίου, καλλιεργῶν δὲ ἰδίαις χερσὶ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ, προσπαθεῖ διὰ συντόνου φιλοπονίας καὶ

δι' ἐπιμελείας, ἣν ἕκαστος συνετὸς οἰκογενειάρχης καταβάλλει εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ πράγματα, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ κτήματός του· ἀλλὰ καθὸ κεφαλαιοῦχος συνάμα καὶ ἐργάτης, ἐμβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν ἀκαθάριστον ἢ τὴν καθαρὰν τοῦ κτήματος πρόσοδον, καὶ δυσκόλως δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν ἐκ τῆς ὁλικῆς προσόδου προσήκουσαν μερίδα ἑκάστῳ τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, διότι κατέχει καὶ διευθύνει καὶ τὰ τρία ὁμοῦ, καὶ γῆν καὶ κεφάλαια καὶ ἐργασίαν.

Τούτου ἕνεκα, ἡ τοιαύτη καλλιέργεια ἀποβαίνει ὀλίγον ἀκριβὴς καὶ πολλάκις ἐπιζήμιος. Τῷ ὄντι, ὑποτεθείσθω γεωργὸς κατέχων μικρὸν κεφάλαιον καὶ προτιθέμενος νὰ μισθώσῃ καὶ καλλιεργήσῃ κτῆμα ἀλλότριον· ὁ γεωργὸς οὗτος τοιαύτην πρόθεσιν ἔχων, δὲν θέλει πιθανῶς ἀποφασίσει νὰ πληρώσῃ μίσθωμα ἐπὶ κτήματος, μὴ ἀποζημιοῦντος αὐτὸν διὰ τὰς γενομένας προκαταβολάς, εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια· ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ὁ γεωργὸς συγχέων τὴν πηγάζουσαν πρόσοδον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, καὶ εἰς τὴν ἀκαθάριστον μᾶλλον ἢ τὴν καθαρὰν πρόσοδον ἐμβλέπων, ἐπιζητεῖ πολλάκις νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ, εἰ καὶ τὸ πρόσθετον τοῦτο τεμάχιον οὐδὲν παρέχει μίσθωμα, οὐδ' ἀποζημιώνει ἐντελῶς αὐτόν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ πατριαρχικῶς καλλιεργοῦντες, ἐπὶ ἀδρῷ τιμήματι ἐπεκτείνοντες τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ὡς ἂν ἦτο βέβαιον ὅτι, ἐπειδὴ 10 στρέμματα παράγουσι 30 κοιλά, 5 ἄλλα ἀλλοίας ποιότητος θέλουσι παραγάγει ἀναλόγως 15, ζημιοῦνται. Ἢαρ' ἡμῖν μάλιστα καὶ εἴς τινας νήσους, λογίζεται ἔργον καλοῦ κ' ἀγαθοῦ οἰκογενειάρχου, τὸ κτᾶσθαι ἀγρόν, καὶ μὴ προσοδοφόρον, δι'

ἀποταμιευμάτων ἐπιπόνως ἀποκτηθέντων. Διὰ τῆς καταθέσεως τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων ἔν τινι ταμιευτηρίῳ, οἱ οἰκογενειάρχαι οὗτοι ἤθελον ἀπολαμβάνει 4 ἢ 5 $^0/_0$, ἐν ᾧ ὁ προσκτηθεὶς ἀγρὸς ἀποφέρει 1 ἢ 2 $^0/_0$.

Πρῶτον λοιπὸν ἐλάττωμα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας ὑπὸ τὴν ἔποψιν τὴν καθαρῶς χρηματιστικήν, εἶναι ἡ ἐπισφαλὴς λογιστικότης, προκύπτουσα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα πρόσοδος ἑκάστου τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων συγχωνεύεται ἐν τῇ ὁλικῇ ἀκαθαρίστῳ προσόδῳ.

Δεύτερον δέ, ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἤτοι τῆς συγχύσεως τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, ἡ γόνιμος ἀρχὴ σπουδαίων ἀποτελεσμάτων, ἡ ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀποβαίνει ὅλως ἀνεφάρμοστος· καθότι ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀσχολεῖται καὶ περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν, καὶ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν μελισσίων, καὶ περὶ τὴν ἐπισκευὴν καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κτηνῶν, καὶ τὴν ὀρνιθοτροφίαν, καὶ τὴν ἐκποίησιν τῶν καρπῶν κ.τ.λ. καὶ οὕτω πολλὰ τεχνώμενος οὐ δύναται πάντα καλῶς ποιεῖν· πολλάκις δὲ παρέρχεται ὁ καιρὸς τῶν ἔργων, καθότι ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλάτων, τὸ πραττόμενον δὲν περιμένει τὸν πράττοντα.

Τρίτον, ὑπάρχει ἀρχὴ ἀναντίῤῥητος πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς ὑποίας τείνει ἀείποτε ἡ βιομηχανία τελειοποιουμένη, ὅτι ὅσῳ διὰ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων παράγομεν πλείῳ ἢ δι' ὀλιγωτέρων κεφαλαίων τὰ αὐτά, τόσῳ πλουτοῦμεν· ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ὑφ' ὃ πλῆθος μικρῶν κτημάτων καλλιεργεῖται ὑπὸ διαφόρων ἰδιοκτητῶν, τὰ πάγια λεγόμενα κεφάλαια, ἤτοι τὰ μόνιμα τῆς γεωργίας κεφάλαια, ὑπάρχουσι δυσανάλογα πρὸς τὸ προσδοκώμενον προϊόν. Τῷ ὄντι ἓν κτῆμα,

ὅσῳ μικρὸν καὶ ἂν ᾖ κ' ἐὰν δὲν ὑπερβαίνῃ τὰ 40, 50 ἢ 60 στρέμματα, χρήζει πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ ἀρότρου, ἄλλων ὀργάνων, βοῶν, ἢ ἵππων, ἀγροικίας, ἐνίοτε δὲ ἔργων ὑδραυλικῶν κ.τ.λ. Αὕτη δὲ ἡ καταβολὴ δὲν εἶναι ἀνάλογος τῆς προσδοκωμένης προσόδου.

Κατὰ τὸν Ἀρθοὺρ Γιούγκ (1), διάσημον ἀγρονόμον τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, ἐὰν κτῆμα 40,000 στρεμμάτων (10,000 acres) κατὰ πάντα τῆς αὐτῆς ποιότητος, καλλιεργηθῇ διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς ἃς γίνεται χρῆσις ἑνὸς ἀρότρου, ἑνὸς ἐπιμελητοῦ καὶ ἑνὸς ὑπηρέτου, εἷς ἄνθρωπος δὲν θέλει καλλιεργήσει πλέον τῶν 60 στρεμμάτων, ἐν ᾧ διὰ μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων, δι' ἃς ἀπαιτοῦται τρία ἄροτρα, εἷς ἐπιμελητὴς καὶ τρεῖς ὑπηρέται, εἷς ἄνθρωπος καλλιεργεῖ 72 στρέμματα· διὰ μὲν τῶν πρώτων, εἷς ἵππος καλλιεργεῖ 44 στρέμματα, διὰ δὲ τῶν δευτέρων 56. Ὅθεν 40,000 στρέμματα, ἤτοι 10,000 ἄκρα, καλλιεργούμενα διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, θέλουσι ἀπασχολήσει 666 γεωργοὺς καὶ 1000 ἵππους· διὰ δὲ μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων, θέλουσιν ἀπασχολήσει 545 γεωργοὺς καὶ 681 ἵππους, τοῦ προϊόντος μένοντος τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ δι' ὀλιγωτέρας δαπάνης, ἤτοι ἐξοικονουμένων 121 ἀνδρῶν καὶ 319 ἵππων, θέλει παραχθῇ τὸ αὐτὸ τῶν καρπῶν ποσόν.

Τέταρτον, ἡ ἐργασία εἶναι τόσῳ γονιμωτέρα, ὅσῳ ἐπιστημονικωτέρα. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅσῳ ὁ ἐργολάβος ἢ ὁ διευθύνων ἐπιχείρησιν γεωπονικήν, γνωρίζει ἀκριβέστερον τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης του, καὶ ὠφελεῖται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων, ἤτοι τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς μηχανικῆς, τῆς γεω-

(1) Say. Διδασκ. τῆς Πολ. Οἰκον. Τόμ. 2 σελ. 79.

γνωστικῆς, τῆς κτηνοκομίας, τόσῳ τελειοποιεῖται ἡ βιομηχανικὴ ἐργασία. Ἀλλ' ὁ πατριαρχικῶς καλλιεργῶν δὲν γνωρίζει τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης αὐτοῦ, δὲν εἶναι κάτοχος ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ὥστε μόνη ἡ ἐμπειρία, μόνη ἡ παράδοσις διέπει τὰ τῆς γεωργίας, οὐχὶ δὲ αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις ἢ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις. (1)

Πέμπτον δέ, καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι ὁ χωρικὸς δὲν θέλει εἶσθαι ἄμοιρος ἐπιστημονικῶν γνώσεων, καὶ ὅτι θέλει κατανοήσει τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ βελτιώσῃ τὰ ὄργανα, τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς παραγωγῆς, οὐχ' ἧττον δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρόθεσίν του ταύτην· καθότι μόλις ἀπολαύει τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐπορίας καὶ σπανίως δύναται διὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ ἀποταμιευμάτων, νὰ μορφώσῃ ἀτελές τι κεφάλαιον.

Ὥστε ὑπὸ τοῦτο τὸ σύστημα, τὰ μὲν ὄργανα τῆς γεωπονίας εἰσὶν ἀτελῆ καὶ ἄμορφα, ἡ δὲ κτηνοτροφία παραμελεῖται, τὸ δὲ ποιὸν τῶν γαιῶν οὐδεμίαν λαμβάνει βελτίωσιν.

Οὕτω δὲ ἡ γεωργία μένει στάσιμος καὶ αἱ πεπαλαιωμέναι ἕξεις κατισχύουσι τῶν ἐπωφελῶν νεωτερισμῶν· ἐπειδὴ δὲ πολλάκις καλλιεργοῦνται ἄγονοι μετὰ γονίμων ἀγρῶν, τὰ δὲ κεφάλαιά εἰσιν ἀνεπαρκῆ, ἡ δὲ ἐργασία σπανίως ὁπλίζεται διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων, αἱ ἀποταμιεύσεις δυσκόλως κατορθοῦνται, καὶ τὰ κεφάλαια βραδέως καὶ ἐπιπόνως πολλαπλασιάζονται. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, τὰ κτήματα ὑποδιαιροῦνται διὰ τῆς ἰσοκληρίας, καὶ ἕνεκα τῆς ὑποδιαιρέσεως ταύτης τῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ τῶν περὶ τὴν κυριότητα διαφορῶν καὶ ἀμφισβητήσεων,

(1) Γεωργία τελειοποιημένη δὲν εἶναι ἄλλο, ἢ ἐφαρμογὴ τῆς χημείας, τῆς μηχανικῆς, τῆς ζωολογίας, τῆς ζωοκομίας, τῆς βοτανικῆς, τῆς φυσιολογίας, καὶ τῆς γεωγνωστικῆς.

ἡ κτηματικὴ πίστις ἐκλείπει, οἱ τόκοι τῶν πρὸς τοὺς κτη-
ματίας τούτους δανείων ἐξογκοῦνται καὶ ἐν ᾧ ὁ ἔσχατος
τῶν ἐμπόρων δύναται διὰ μιᾶς ἢ δύω ὑπογραφῶν, νὰ προσ-
πορισθῇ κεφάλαιόν τι, ὁ κτηματίας διατελεῖ ὑπὸ τὸ βά-
ρος τῆς τοκογλυφίας.

Ἄλλως δὲ ἐν τοιαύτῃ χώρᾳ, αἱ τεχνουργικαὶ ἐπιχει-
ρήσεις δυσκόλως εὐδοκιμοῦσιν, οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ μεγά-
λου τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν μεγάλων μισθῶν,
ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνδείας τῆς γεωργικῆς τάξεως, ἥτις εἶναι
ἡ εὐρυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα ἀγορὰ τῶν τεχνῶν. Ἡ δὲ
ἄϋλος παραγωγὴ ὀλίγον προάγεται· α'. μέν, διότι ἡ ἐπι-
στήμη ὀλίγον ἐφαρμόζεται εἰς τὰς τέχνας καὶ β'. διότι
μόνος ὁ πλοῦτος, μόνη ἡ εὐπορία καὶ εὐζωΐα δίδουσι καιρὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπως καλλιεργήσῃ τὰς εὐγενεστέρας αὐτοῦ δυνάμεις, λεπτύνῃ τὰς ὀρέξεις καὶ τὴν φιλοκαλίαν αὐτοῦ.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία εἶναι μικρά, διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ γεωργοὶ καταναλίσκουσι σχεδὸν πᾶν ὅτι παράγουσι, τεχνουργοῦντες συγχρόνως ἐν τῇ οἰκίᾳ, πολλὰ τῶν ἀναγκαιούντων αὐτοῖς· ὡς ἐκ τούτου δέ, καὶ τὰ ἐσωτερικὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα εἰσὶν ἀτελῆ. Ἡ δ' ἐξωτερικὴ ἐμπορία ὀλίγον ἐπεκτείνεται, ἕνεκα τῆς ἀσθενοῦς τοῦ πλούτου παραγωγῆς καὶ τῆς μικρᾶς τῶν ἀναγκῶν ἀνάπτύξεως. Τὸ νομισματικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον δὲν εἶναι μέγα· 1) διὰ τὴν νάρκωσιν τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ 2) διὰ τὴν παθητικότητα τῆς ἐμπορίας, ἧς ἕνεκα τὰ νομίσματα ἐξάγονται ἀδιαλείπτως τοῦ κράτους. Ὁ δὲ πληθυσμὸς σπανίως ὑπερβαίνει τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ὅρια· διότι 1) ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ἀπολαμβάνῃ τινὰ εὐπορίαν, προσπαθεῖ νὰ τὴν διατηρήσῃ, ἀντὶ νὰ διακινδυνεύσῃ αὐτήν πολλαπλασιάζων ἀπερισκέπτως τὰ βάρη τῆς οἰκίας· καὶ

2) διότι κατὰ γενικὸν κανόνα, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ λόγον τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωΐας.

Τοιαῦτα γενικώτερον, τὰ πλουτολογικὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ἡ γῆ κατακερματίζεται εἰς μυρίας μικρὰς ἐπιχειρήσεις, ἐστερημένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν προσόντων τῆς βελτιώσεως αὐτῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἂν τὰ τεχνουργικὰ καταστήματα κατηρτίζοντο κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, καὶ ἡ τεχνουργία ἤθελε διατελεῖ εἰς τὴν ἀτελῆ κατάστασιν, εἰς ἣν πολλαχοῦ σήμερον διατελεῖ ἡ γεωργία.

Τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν Ῥώμῃ· ἀλλ᾽ ἐκεῖ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τρόπου τούτου τῆς καλλιεργείας ἐτροπολογοῦντο ἕνεκα τῆς δουλείας. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ κ.τ.λ. καὶ ἐν Ἀγγλαμερικῇ.

Ἀλλ᾽ ἐν Ἀμερικῇ τὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργίας εἰσὶν ἀλλοῖα, ἕνεκά τινων περιστάσεων ἰδιαζουσῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ.

Ἐν Ἑλβετίᾳ, ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια ὑπάρχει γενικωτέρα· καὶ εἴς τινας μὲν νομοὺς τῆς χώρας ἐκείνης, οἱ χωρικοὶ εὐμοιροῦσιν οὐ μόνον τῶν ἠθικῶν πλεονεκτημάτων ἅτινα παρέχει ἡ ἰδιοκτησία, ἀλλὰ καὶ εὐπορίας ἀξιοζήλου· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια παρίστησιν, ὡς καὶ παρ᾽ ἡμῖν, τοὺς χαρακτῆρας οὓς κατέδειξα ἀνωτέρω.

Ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῆς πρώτης μεταπολιτεύσεως, τὰ κτήματα τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν δημευθέντα διηρέθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν ὡς τὸ χαρτονόμισμα. Σήμερον

δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιοκτητῶν συμποσοῦται εἰς 7 ἢ 8 ἑκατομμύρια.

Ἀλλ' ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχουσι καὶ κτήματα μεγάλα, ἐπιμελέστερον καὶ τεχνικώτερον καλλιεργούμενα. Προσέτι ἡ τεχνουργία ἐλαβε μεγάλην ἐν Γαλλίᾳ ἀνάπτυξιν, πρὶν ἔτι καταστῇ γενικώτερον τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ δραστηριωτάτη, ἕνεκα τῆς ποικιλίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, τῶν φυσικῶν καὶ τεχνητῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων καὶ τῆς εὐπορίας τῶν γεωργῶν, ἀνταλαττόντων τὰ προϊόντα αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν τεχνῶν. Οἱ μὲν μισθοὶ δὲν εἶναι μεγάλοι, διότι ἡ πρόοδος τῆς τεχνουργίας ἐμόρφωσε τάξιν ἰδιαιτέραν ἡμερομίσθιων ἐργατῶν, τὸ δὲ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μέγα, ἕνεκα τῶν πολυπληθῶν ἐσωτερικῶν ἀνταλλαγῶν.

Τελευταῖον, ἡ ἄὐλος παραγωγὴ ἐκεῖσε ἀνεπτύχθη πρὸ αἰώνων, ἕνεκα τῆς χορηγηθείσης εἰς αὐτὴν ἐμψυχώσεως, τῆς προαγωγῆς τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος, οὗ ἡ Γαλλία ἔδρεψε τοῦς ἀγλαοὺς καρπούς, πρὸ μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια δὲν παρίσταται ἁπανταχοῦ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χαρακτῆρας.(1)

Ὁ J. S. Mill ἑλλόγως παρατηρεῖ(2) «ὅτι ἡ πατριαρχικὴ »καλλιέργεια ὁτὲ μὲν συμβιβάζεται, ὁτὲ δὲ ἀπάδει πρὸς τὸ »παραγωγικώτερον τῆς γεωργίας σύστημα· ἐπιφέρει δέ, »ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶδος καλλιεργείας συντελεῖ δραστηρι»ώτερον, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιμελείας, τῶν ἀγαθῶν

(1) Ὅρα Σισμόνδη Etudes sur l' économie politique καὶ Nouveaux principes Βιβλ.Γ'. Κεφ.Γ'. καὶ Ῥάου sur l'économie rurale du Palatinat du Rhin 1830.

(2) Βιβλ. Β'. Κεφ. Α'. τῶν ἀρχῶν τῆς Πολιτ. Οἰκον.

»ἕξεων, τῆς ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης καὶ ἑπομένως τῆς »πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς προαγωγῆς».

Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθέτω ὅτι, καὶ ὑπὸ τὴν ἐξαιρετικὴν ἔποψιν τῆς χρηματιστικῆς, ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ σύστημα τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν, δηλ. ἀνεξαρτήτως τῶν ἠθικοπολιτικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων, θέλομεν ὁμολογήσει, ὅτι τοῦτο ὑπερέχει ἀναμφισβητήτως οὐ μόνον τὸ σύστημα τῶν μεγάλων κτημάτων, τῶν ὑπὸ τὸ βάρος φεουδικῶν θεσμῶν διατελούντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγροληψίας, περὶ ἧς θέλει γίνει λόγος κατωτέρω· ἐφαρμοζόμενον δὲ ἰδίως εἰς τὴν φυτουργίαν καὶ κηπουρίαν, ὧν τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ προσωπικὴ τοῦ φυτουργοῦ ἐπιμέλεια, παράγει ἄριστα ἀποτελέσματα.

§ 2. *Περὶ δουλικῆς καλλιεργείας.*

Εἶπον ὅτι ἡ μὲν πατριαρχικὴ καλλιέργεια εἶναι τρόπος καλλιεργείας, πηγάζων ἐξ αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς μορφώσεως τῶν πατριαρχικῶν κοινωνιῶν, ἡ δὲ δουλικὴ καλλιέργεια παρέπεται εἰς τὴν κατάκτησιν καὶ τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν κατοίκων τῆς κατακτηθείσης χώρας.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται λόγος περὶ πολιτικῆς ὑποδουλώσεως, ὡς τῆς τῶν Βενετῶν, ὑποδουλωθέντων τοῖς εὐπατρίδαις, ἢ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν Ἑλλήνων, πρὸ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας, καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς ὑποδουλώσεως, ἀληθὲς ὅτι ἡ αὐτονομία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία τοῦ ὑποτελοῦς λαοῦ δημεύονται ὑπὸ τῶν κρατούντων, ἀλλ' οἱ ἰδιῶται δὲν διατελοῦσιν εἰς δουλικὴν κατάστασιν. Ἡ ὑποδούλωσις ἐπισκιάζει μὲν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος, ἀλλ' οἱ ἰδιῶται διακρίνονται ὡς προσωπικότητες, παρὰ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμέναι. Ἐν ᾧ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομικῆς καὶ

οἰκιακῆς δουλείας, ἡ προσωπικότης τῶν ἀτόμων ἐξαφανίζεται· οἰκίαν ὁ δοῦλος δὲν ἔχει, λογίζεται δὲ ὡς πρᾶγμα, ὡς ἔμψυχον τοῦ δεσπότου κτῆμα.

Ἐνὶ λόγῳ, ἡ αὐτὴ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκιακῆς ὑποδουλώσεως, οἵα μεταξὺ γαιῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν κυριότητα ἔθνους ὁλοκλήρου καὶ γαιῶν διαιρεθεισῶν εἰς διαφόρους ἰδιοκτησίας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἡ κυριότης ἀνήκει εἰς τὴν ἐθνικὴν ὁμάδα, ἢ ὁλομέλειαν, ὡς ἡ δημοσία γῆ τῶν Ῥωμαίων, ὡς αἱ ἐθνικαὶ γαῖαι παρ' ἡμῖν· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἕκαστος τῶν καταλαβόντων τὴν χώραν ἐξουσιάζει μερίδα τινὰ τῆς κατακτηθείσης γῆς.

Σκοπῶν νὰ ἐκθέσω τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα τῆς δουλικῆς καλλιεργείας, διακρίνω αὐτὴν εἰς τρεῖς ἐποχάς.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐποχήν, ἡ δουλεία ἦτο γενική· ὁ μὲν πόλεμος ἦτο μέρος τῆς κτητικῆς, ἡ δὲ ἰσχύουσα ἀρχὴ τοῦ ἀλληλεθνοῦς δικαίου, «τὸ κρατούμενον τῷ κρατοῦντι». Αὕτη δὲ ἡ γενικότης τοῦ ἀπανθρώπου τούτου θεσμοῦ ἀπεπλάνησεν ἐπὶ τοσοῦτον τοὺς Ἕλληνας, ὥστε ὁ κορυφαῖος τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἔχων ὑπ' ὄψει αὐτοῦ τὴν μεγίστην τῶν δούλων κατάπτωσιν καὶ ἐξαχρείωσιν, ἐπεχείρησε διὰ τῆς θεωρίας νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποί εἰσι φύσει δοῦλοι καὶ φύσει ἐλεύθεροι.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν ᾧ κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, οἱ ἀνθρωπολόγοι διεμαρτύροντο κατὰ τοῦ ἀπανθρώπου θεσμοῦ τῆς δουλείας, κηρύττοντες ὅτι «παρὰ φύσιν τὸ δεσπόζειν νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, »τὸν δ' ἐλεύθερον· φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν· διόπερ οὐδὲ »δίκαιον· βίαιον γάρ» (1). Ὁ Ἀριστοτέλης, θέλων νὰ στη-

(1) Ἀριστ. Βιβλ. Α'. Κεφ. Β. 3.

ρίξη ἐπὶ φιλοσοφικῆς τινος βάσεως, τὸ θετικὸν δίκαιον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ λησμονῶν τὴν ἀναμφισβήτητον ἀρχὴν τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἰσχυρίσθη ὅτι «ὅ»σοι τοσοῦτον διεστᾶσιν, ὅσον ψυχὴ σώματος, καὶ ἄνθρω»πος θηρίου, οὗτοί εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν »ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχήν» (1).

Τὴν δουλείαν διεδέχθη γενικώτερον ἡ δουλοπαροικία, καὶ ἡ δουλεία κατὰ μικρὸν ἐξέλιπεν· ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τοῦτο, ὁ δουλοπάροικος δὲν ἐλογίζετο κτῆμα ἑτέρου προσώπου, οὐδ' οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ διεσπῶντο ὡς ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας.

Πρὸς τούτοις, ἡ δουλοπαροικία, ἀναφανεῖσα ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τὸ θρήσκευμα τῶν κρατούντων ἦτο ὁ Χριστιανισμός, ἀνεδείχθη τόσῳ μετριωτέρα τῆς ἀρχαίας δουλείας, ὅσῳ, κατὰ τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, αἱ σχέσεις τοῦ ἰδιοκτήτου πρὸς τὸν γεωργὸν ἦσαν μᾶλλον σχέσεις πάτρωνος πρὸς πελάτην, ἢ δεσπότου πρὸς δοῦλον.

Τὸ κύριον γνώρισμα τῆς τρίτης ἐποχῆς τῆς δουλείας, ἤτοι τῆς ἀποικιακῆς, εἶναι ὅτι οἱ δεσπόται καὶ δοῦλοι εἰσὶν ἑτερόφυλοι· ὁ δὲ δουλικὸς ζυγὸς ἐπιβαρύνει τόσῳ μᾶλλον τὸν τράχηλον τῶν δούλων, ὅσῳ οἱ δεσπόται, ἐμφορούμενοι ὑπὸ πνεύματος καθαρῶς ἐμπορικοῦ, μεταχειρίζονται τοὺς δούλους ὡς αὐτόχρημα ἄψυχα ὄργανα τῆς κερδοσκοπίας αὐτῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου μνημονεύω τῶν δημοκρατῶν τῆς Ὁλλάνδας, οἵτινες, ὡς κερδαλεώτεροι τῶν ἄλλων, μετεχειρίζοντο τοὺς δούλους τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν, διὰ τῶν ὠμοτέρων καὶ ἀπανθρωποτέρων τρόπων· ἕτερον γνώρισμα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι οἱ δε-

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. 6. 13.
Ἀλλ' ἡ ἐξομοίωσις αὕτη τοῦ δούλου πρὸς σῶμα ἢ πρὸς θηρίον, ἀληθεύει ἆραγε καὶ πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως;

σπόται ἀνῆκον εἰς κράτη ἀπηλλαγμένα τοῦ ἐπονειδίστου θεσμοῦ τῆς δουλείας.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πλουτολογικῶν τῆς δουλείας προσόντων, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ λάβωμεν πλήρη ἔννοιαν τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων.

Εἶπον ὅτι κυριωτάτη τοῦ πλούτου πηγὴ εἶναι ἡ ἐργασία· ἡ δὲ ἐργασία εἶναι καταβολὴ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας χρησίμων πραγμάτων. Ἀλλὰ τὶς ἡ κατάστασις τῶν δύο τούτων συστατικῶν στοιχείων τῆς ἐργασίας ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας; τὶς ἡ κατάστασις τῶν σωματικῶν δυνάμεων τῶν δεσποτῶν ἐκεῖ ὅπου ἡ δουλεία ἐπικρατεῖ;

Τοῦ συστήματος τῆς δουλείας ἐπικρατοῦντος, οἱ δεσπόται ἐν γένει τρέφονται καλῶς, γυμνάζονται καὶ σωματικῶς ἀναπτύσσονται· μὴ ἐξασκοῦντες δὲ τέχνας λυμαινομένας τό σῶμα, συντηροῦσι τὰς σωματικὰς ἑαυτῶν δυνάμεις καί, μεταβαίνοντες ἀπὸ τῆς σωμασκίας καὶ τῆς γυμναστικῆς εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, καθίστανται ῥωμαλεώτεροι.

Τοιαῦται αἱ ἕξεις τῶν ἐλευθέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης· τοιαῦται καὶ αἱ τοῦ ἀριστοκράτου τοῦ μέσου αἰῶνος. Αὕτη μάλιστα ἡ φυσικὴ ὑπεροχὴ τοῦ δεσπόζοντος γένους ὑπῆρξε καὶ ἡ πρώτη αἰτία τῆς πραγματικῆς ἀνισότητος μεταξὺ δούλων καὶ δεσποτῶν, διακρινομένων ἔκ τε τοῦ σωματικοῦ αὐτῶν κάλλους καὶ ἐκ τῆς σωματικῆς αὐτῶν ῥώμης. Οὕτω δὲ ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ, πληρεστάτη ἐπεκράτει ἁρμονία ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ πρακτικῷ βίῳ· ἡ μὲν θρησκεία ἐθεοποίει τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἡ δὲ τέχνη περιέβαλλε τοὺς ἀθανάτους διὰ τοῦ ἰδεώδους τῶν θνητῶν κάλλους· ὁ μέ-

γας τεχνίτης, ὁ Φειδίας διὰ τῆς ἀμιμήτου γλυφίδος αὐτοῦ παρίστη τὴν μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τοῦ Ὀλυμπίου Διός, κατὰ τὸν τύπον ὃν ἐχάραξεν ἡ μαγευτικὴ γραφὶς τοῦ ἡγεμόνος τῶν ποιητῶν· «ἦ, καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων ἀμβρόσιαι» κ.τ.λ. ἡ δὲ παιδαγωγία προσηρμόζετο κατὰ πάντα, εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς Πολιτείας καὶ πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Ἡ χρεία τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας ἐπέβαλλε τὰς συνεχεῖς ἀσκήσεις τῶν παίδων· διὰ τῶν ἀσκήσεων δὲ τούτων αἵτινες ἀπειργάζοντο σώματα ῥωμαλέα καὶ ψυχὰς ἐῤῥωμενεστέρας, οὐ μόνον ὁ ἐλεύθερος ἐγίνετο ἱκανὸς ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ διετήρει τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δουλικοῦ πλήθους. Ἡ μόνη ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου εἶναι ἡ τῶν ἀποικιῶν, ἐν αἷς ἕνεκα τῆς χορηγουμένης ὑπὸ τῆς μητροπόλεως προστασίας εἰς τοὺς ἀποίκους, τὸ δεσπόζον γένος διέμενε πολλαχοῦ εἰς ἐλεεινὴν ἀδράνειαν.

Ἀλλ' ἐνῷ αἱ σωματικαὶ τοῦ δεσπόζοντος γένους δυνάμεις ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας, αἱ τῶν δούλων ἐκπίπτουσι, μαραινόμεναι ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν διαίτης, τῆς κακῆς αὐτῶν τροφῆς, τῆς ὑπερβαλλούσης ἐργασίας καὶ τῆς ἐλλείψεως σωμασκίας, εἰς μόνους τοὺς ἀθλητὰς συγκεχωρημένης. Ἀλλ' ἡ σωματικὴ αὕτη τῶν δεσποτῶν ὑπεροχὴ συνετέλει ὁπωσδήποτε εἰς τὴν βιομηχανικὴν τῆς κοινωνίας προαγωγήν;

Τοῦτο τὸ ζήτημα εἶναι εὐδιάλυτον· καθότι ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ δουλεία, ἡ ἐργασία εἶναι ἀναγκαστική, αἱ δὲ τέχναι καταφρονοῦνται ὡς βάναυσοι καὶ ἀγενεῖς· τὸ δὲ δεσπόζον γένος θεωρεῖ ὡς ἀνάξια ἑαυτοῦ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ὧν τὴν ἐξάσκησιν ἀνατίθησιν εἰς μόνους τοὺς

δούλους. Ναὶ μὲν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἐργατικοί, ἡ γῆ ἐκαλλιεργεῖτο πατριαρχικῶς ὑπὸ ὑπατικῶν χειρῶν, ἀλλ' οἱ ἀκατάπαυστοι τῆς Ῥώμης πόλεμοι καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν δορυαλώτων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου, κατέστησαν ἀξιοκαταφρόνητα τὰ βιομηχανικὰ ἔργα. Καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι, καταλιπόντες τὸ ἄροτρον, ἐπεδόθησαν εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς ἰδίως πράξεις, τὴν ὑλικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν μετεχειρίσθησαν πρὸς κατάκτησιν καὶ ὑποδούλωλωσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ δουλεία ἔκτοτε ἀνέδειξεν ὅλην αὐτῆς τὴν αἰσχρότητα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ Ῥωμαῖοι ἐλογίζοντο ἄτιμα καὶ ἀνάξια ἑαυτῶν τὰ κερδοσκοπικὰ ἔργα· καὶ ἡ κερδοσκοπία ἥτις, ὡς φαίνεται, δὲν ἠτίμαζε τὸν πολίτην Ῥωμαῖον, ἦτο ἡ πώλησις ἢ ἡ μετάπρασις τῶν δούλων (1)· ἀλλ' ὁ Ὀκτάβιος ἐθεωρεῖτο ὡς κακῶν γονέων ἀπόγονος, καταγόμενος ἐκ τραπεζίτου. Ἴσως δὲ ἡ μετάπρασις αὕτη τῶν δούλων δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἔργον ἀνάξιον τοῦ ἐλευθέρου, καθότι ἐν δουλοτρόφοις χώραις, ἡ δουλοπρασία καὶ ἐὰν ἐκ κερδοσκοπίας ἐνεργῆται, συγχέεται μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν κτημάτων· ἐνῷ ἡ ἐργασία τοῦ τραπεζίτου εἶναι καθαρῶς κερδοσκοπικὴ καὶ ἑπομένως ἀναξία τοῦ ἐλευθέρου.

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ κατὰ τοῦτο διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν Δωρικῶν πόλεων, κατὰ τὴν μεγάτιμον μαρτυρίαν τοῦ Περικλέους· οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐθεώρουν ὡς αἰσχρὸν νὰ ὁμολογήσωσι τὴν πενίαν αὐτῶν, προσεπάθουν ὅμως νὰ ἐλαττώσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς ἐργασίας·

(1) Πλουτ. βίῳ Κάτωνος.

ἡ δὲ ἐπασχόλησις αὐτῶν εἰς τὰ ἰδιωτικὰ ἔργα δὲν ἐμπόδιζεν αὐτοὺς νὰ μετέχωσι καὶ τῶν κοινῶν· τούτου ἕνεκα, ὡς γνωστὸν οἱ διασημότεροι ἄνδρες διηύθυνον ἢ μετήρχοντο βιομηχανικὰ ἔργα· οἷον ὁ Αἰσχίνης, ὁ Ἰφικράτης, ὁ Κλέων, ὁ Ὑπέρβολος, ὁ Σωκράτης, ὁ Ὑπερίδης κτλ.

Αὕτη δὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀργία, ἢ ὁ προνομιοῦχος οὗτος κηφηνισμός, δὲν εὑρίσκεται μόνον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἡ ἀργία ὑπῆρξε τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον καὶ τῶν εὐγενῶν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐπεκράτησε καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις, ἐν αἷς ἴσχυεν ἡ δουλεία· καὶ ἰσχύσει παντοῦ ὅπου ὀλίγοι τινὲς ὑπὸ τῶν πολλῶν ὑπηρετούμενοι, θεωροῦνται ὡς φύσει ἢ γενέσει ἱκανοὶ πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις. Οἱ ἀριστοκράται μάλιστα τοῦ μέσου αἰῶνος, οὐ μόνον ἀπεστρέφοντο τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ κατέστρεφον πολλάκις τοὺς καρποὺς τῆς παραγωγικῆς τῶν ἄλλων ἐργασίας, καί, ὅπως καταβάλωσιν ἓν ἄγριον θηρίον, κατεπάτουν πολλάκις ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν τοὺς εὐτελεῖς πόρους πολυαρίθμων δυστυχῶν οἰκογενειῶν. (1) Ἡ δουλεία λοιπόν, καίτοι μὴ ἐξασθενίζουσα τὰς σωματικὰς δυνάμεις τῶν δεσποτῶν, καθίστησιν αὐτὰς πάντη ἀχρήστους πρὸς τὰς βιοποριστικὰς ἐργασίας. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐπικαλοῦμαι αὖθις τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγοντος (2). «Καὶ ἡ χρεία δὲ παραλλάττει μικρόν· ἡ γὰρ πρὸς τ' ἀ»ναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρά

(1) Ὁ Σωκράτης ἔλεγεν ὅτι οἱ ἄρχοντες οἱ κωλύοντες τοὺς εὐπατρίδας ἐργάζεσθαι, ἦσαν ἡ ἀργία, ἡ μαλακία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀμέλεια· καὶ ἄλλαι δέ εἰσιν ἀπατηλαί τινες δέσποιναι, προσποιούμεναι ἡδοναὶ εἶναι, κυβεῖαι τε καὶ ἀνωφελεῖς τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίαι, αἵ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξαπατηθεῖσι καταφανεῖς γίνονται. Ξενοφ. Οἰκονομικῷ.

(2) Βιβλ. Α', Κεφ. β'. 14.

»τε τῶν δούλων καὶ παρὰ τῶν ἡμέρων ζώων. Βούλεται »μὲν ἡ φύσις καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν »ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν, τὰ δ' ὀρθὰ καὶ ἄχρηστα πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας, ἀλλὰ χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν βίον». (2)

Μένει νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν κατάστασιν τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν δυνάμεων τῶν δούλων καὶ δεσποτῶν ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τοὺς δεσπότας, δέον νὰ διακρίνωμεν τοὺς ἀπολαύοντας πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τοὺς στερουμένους τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας.

Οἱ μὲν πρῶτοι καλλιεργοῦντες τελειοποιοῦσι τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, καθότι διὰ μόνης τῆς νοητικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς, ἢ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἱκανότητος, δύνανται νὰ ἐξασκήσωσί τινα ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς διανοίας καὶ τῆς θελήσεως τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν· οἱ δὲ δεύτεροι, ἀνίκανοι ὡς καὶ οἱ πρῶτοι πρὸς βιομηχανικὰ ἔργα, ἔχουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις, νενεκρωμένας καὶ τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ πολίτης τῆς ἀρχαιότητος, διατελῶν ὑπὸ πολίτευμα ἐλεύθερον, ἔπρεπε νὰ καλλιεργήσῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, καθότι ἡ ἰσχύς, ἡ βία δι' ἧς κατεξουσίαζε τοῦ δουλικοῦ πλήθους, δὲν ἐχρησίμευεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας. Ὅπως κυβερνήσῃ τις τὰ τῆς πόλεως, δέον νὰ ἐξασκῇ τινα ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχομένων· ἀλλ' ὅπως πείσῃ τις ἢ δελεάσῃ ἐλευθέρους ἄνδρας, δέον νὰ σπουδάσῃ πρότερον τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς

(2) Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει ἐνταῦθα εἰς τὴν φύσιν ὅ,τι εἶναι ἔργον τῆς ἕξεως, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ νόμου.

ἀνθρωπίνης ἐν γένει καρδίας, νὰ γνωρίσῃ τὰ ἤθη, τὰ συμφέροντα, τὰς ἀξιώσεις, τὰς σχέσεις, τὰς προλήψεις, τὰς χρείας τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἀποκτήσῃ τὰς ἀρετὰς αἵτινες περιεκόσμουν τινὰς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐπιφανεστάτης πολιτείας τῆς ἀρχαιότητος, τὴν σύνεσιν λέγω, τὴν ἀφιλοκέρδειαν, τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν πολιτικὴν εὐστάθειαν τοῦ Ἀριστείδου τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φωκίωνος.

Συνέφερε λοιπὸν εἰς τὸ δεσπόζον γένος νὰ καλλιεργήσῃ τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, νὰ παιδαγωγηθῇ, ἵνα καταστῇ χρήσιμον πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον· οὐδαμῶς δὲ συνῃσθάνετο τὴν χρείαν τῆς σπουδῆς καὶ τῆς γνώσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν· καθότι οἱ ἐλεύθεροι, διὰ μόνων τῶν δουλικῶν βραχιόνων ἐφήπτοντο τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἑπομένως ὀλιγώρουν τῆς ἐπινοήσεως μεθόδων καὶ τρόπων παραγωγῆς εὐστοχωτέρων, ἢ ἐπιτηδείων πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δούλων ἀπὸ τῶν σκληρῶν ἔργων, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων οἱ δυστυχεῖς οὗτοι καθ' ἡμέραν ὑπέκυπτον.

Τούτου δ' ἕνεκα, ὅτε ὁ πολίτης ἐστερήθη τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, ἔπαυσε δὲ νὰ συναισθάνηται τὴν ἀνάγκην τῆς πολιτικῆς παιδεύσεως, ἐπειδὴ συγχρόνως διετέλει ἐν πληρεστάτῃ ἀγνοίᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἢ τοὐλάχιστον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, αἱ μαθήσεις ἐξέλιπον καὶ ἡ βαρβαρότης διεδέχθη τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν.

Ὡσαύτως ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Συμπολιτείᾳ, ἔνθα ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία καθιερώθη, αἱ διανοητικαὶ τῶν ἐλευθέρων δυνάμεις ἦσαν ἐνγένει ἀνεπτυγμέναι. Ἀλλ' ἐν τοῖς νοτίοις νομοῖς, ὅπου οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυπληθεῖς, οἱ ἐλεύ-

θεροι ἐκαλλιέργουν μᾶλλον τὰς ἠθικοπολιτικὰς ἢ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

Ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀνωτέρω θεωρίας, ὁ Κάρολος Κόντης, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ μὲν Βασιγκτὼν ἦτο φυσικὸν ν' ἀναφανῇ ἐν νοτίῳ τινὶ νομῷ(1)· καθότι ὁ προορισμὸς τῶν ἐλευθέρων ἐν χώραις δουλοτρόφοις εἶναι ν' ἄρχωσι τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, γινόμενοι χρήσιμοι πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον. Ἀλλ' ὁ Φραγκλῖνος, γεννηθεὶς ἐν νομῷ ἀπηλλαγμένῳ τῆς δουλείας, δὲν ἐκλήθη εἰς μόνην τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καθότι, ὡς λέγουσιν οἱ Ἀμερικανοί, δὲν ἀφήρπασε μόνον τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων, ἀλλὰ καὶ τὸν κεραυνὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Διός·

Περὶ δὲ τῆς διανοητικῆς τῶν δούλων ἀναπτύξεως, ἕκαστος κατανοεῖ ὅτι εἰς οὐδένα τοῦτο συμφέρει. Οἱ δεσπόται δὲν ἔχουσι συμφέρον νὰ ἀνορθώσωσι τὴν διάνοιαν καὶ νὰ ἀνυψώσωσι τὸ φρόνημα τῶν δούλων· καθότι ὁ δοῦλος εἶναι ὁ φυσικὸς αὐτῶν πολέμιος. Ὅσῳ δὲ καταθλίβεται ἡ διάνοια τῶν δούλων, τόσῳ αὐτοὶ πληρέστερον ἐξασφαλίζονται. «Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνά»μενος ἄλλου εἶναι, διὸ καὶ ἄλλου ἐστί, καὶ ὁ κοινωνῶν »λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεσθαι ἀλλὰ μὴ ἔχειν· τὰ »γὰρ ἄλλα ζῶα οὐ λόγῳ αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμα»σιν ὑπηρετεῖ» (2).

Κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον, ὁ Κάτων ἠνάγκαζε τὰ ἀνδράποδα αὐτοῦ νὰ καθεύδωσιν, ὁσάκις δὲν εἰργάζοντο. Εἶναι δὲ πασίγνωστον, ὅτι οἱ Ἀγγλαμερικανοὶ ἐτιμώρουν αὐστηρῶς τοὺς ἐκπαιδεύοντας τοὺς δούλους αὐτῶν.

Οἱ δοῦλοι ἀφ' ἑτέρου, ὄχι μόνον δὲν ἔχουσι καιρὸν καὶ

(1) Ἐν Βιργινίᾳ.
(2) Ἀριστ. Πολ. Βιβλ. Α', Κεφ. β'. 13.

μέσα πρὸς ἐκπαίδευσιν ἑαυτῶν, ἐπιβεβαρημένοι ἀδιαλείπτως μὲ ἐπαχθῆ ἔργα, ἀλλ' οὐδὲ συμφέρον ἔχουσι, καθότι ὅσῳ ἱκανώτεροι ἀποδείκνυνται, τόσῳ μοχθοῦσιν ἐργαζόμενοι ὑπὲρ ἄλλων.

Ἐν χώρᾳ λοιπὸν ὑπὸ δούλων καλλιεργουμένῃ, δὲν ὑπάρχουσι πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου εἰμὴ τὰ φυσικὰ ὄργανα τῶν δούλων κεχωρισμένα πάσης διανοητικῆς ἐνεργείας.

Ἴσως ἤθελέ τις ἀντιτάξει εἰς τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις, ἱστορικά τινα γινόμενα, καταψεύδοντα τοὺς λόγους ἡμῶν· οἷον τοὺς δούλους τοῦ Κράσσου, φιλοπονωτάτους κατὰ Πλούταρχον. Ἀλλὰ ά.) δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι, τελευτώσης τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, ἡ κατάστασις τῶν δούλων ἐτροποποιήθη ἐν Ῥώμῃ. Οἱ δοῦλοι ἐμπεπιστευμένοι συχνάκις τὸ χρημάτιον τοῦ κυρίου αὐτῶν, διεχειρίζοντο αὐτὸ ἐλευθέρως· συνεβάλλοντο ἐπομένως μετὰ τρίτων καὶ διὰ συμβάσεων καὶ οἱονεὶ συμβάσεων, ὑπεχρέουν τούς κυρίους αὐτῶν μέχρι τῆς ἀξίας τοῦ χρηματίου· οὐχ ἧττον ὅμως αὐτοὶ μὲν ἐθεωροῦντο πάντοτε ὡς πράγματα, μόνα δὲ τὰ χρημάτια ἐλογίζοντο ὡς πρόσωπα. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἐλευθέρα αὕτη διαχείρισις τῆς περιουσίας τῶν δεσποτῶν συνέτεινεν εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν δούλων ἀνάπτυξιν· προσέτι δὲ τὸ δουλικὸν πλῆθος δὲν ἐπολλαπλασιάζετο ἐκ δουλεκδούλων μόνον, ἢ δουλογεννήτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐλευθέρων, ἐλευθέρως ἐκπαιδευθέντων· ὅθεν ἡ ἐργασία αὐτῶν ἦτο πολλῷ τελειοτέρα τῆς ἐργασίας τῶν ἐκ γενέσεως δούλων.

Προσδιορίσαντες τὴν κατάστασιν τῶν τε δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν δυνάμεων, προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς δουλείας ἀποτελέσματα.

1). Ὁ δοῦλος, μὴ ἔχων προσωπικότητα ἐνώπιον τοῦ

νόμου, ἦτο ἁπλῶς ἔμψυχον ὄργανον εἰς χεῖρας τοῦ δεσπότου· ἐτρέφετο ὡς τὰ κτήνη, ὅπως ὑπηρετῇ, καὶ οὐχὶ πρὸς ἰδίαν ἑαυτοῦ συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν.

Ἐν μὲν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ, οἱ δεσπόται ἔτρεφον τὰ τέκνα τῶν δούλων, ὅπως μεταπωλήσωσιν ἐπικερδῶς αὐτά· οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐμέθυσκον τοὺς Εἵλωτας, ἵνα σωφρονίσωσι τοὺς παῖδας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δοῦλοι ἦσαν ὄργανα ἑτεροκίνητα, ἀληθῶς εἰπεῖν ἐργασία δὲν ὑπῆρχε τότε· ἡ βιομηχανία ἐξησκεῖτο διὰ μόνου τοῦ κεφαλαίου τῶν δούλων, πολλαπλασιαζομένου οὐχὶ διὰ παραγωγῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς κατακτήσεως. Ὁ ἐργάτης ἀπήρτιζε μέρος τοῦ κεφαλαίου, καὶ τὰ παραγωγικὰ ὄργανα περιωρίζοντο εἰς δύο τινά, τὴν γῆν καὶ τὸ κεφάλαιον. Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς δουλείας, οὔτε ἐλευθέρα ἐργασία ὑπάρχει, οὔτε μισθός. Ἀλλὰ καίτοι τῆς ἐργασίας οὐδόλως διακρινομένης ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, τοῦ δ' ἐργάτου οὐδεμίαν ἔχοντος προσωπικότητα ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἡ προσωπικότης αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνώπιον τῆς φύσεως. Αὕτη δὲ ἡ πολεμία κατάστασις τοῦ δουλικοῦ πρὸς τὸ δεσπόζον γένος καὶ αἱ προφυλάξεις τῶν δεσποτῶν κατὰ τῶν δούλων, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπενέγκωσι βλάβην οὐσιώδη καὶ νὰ παρεμβάλωσι πρόσκομμα μέγα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν ἔργων καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πλούτου. (1)

2). Οἰκονομικὴ συνέπεια τῆς δουλικῆς καλλιεργείας εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ὁ δοῦλος ἀπαρτίζει μέρος τοῦ κεφαλαίου, ὅσῳ ὁ κάτοχος τοῦ κεφαλαίου τούτου προσπαθεῖ νὰ τὸ

(1) Ὁ Μοντέσκος ὀρθῶς παρετήρησεν ὅτι «Lesol n'est pas fertile selon sa nature, mais selon la liberté de celui qui l' exploite». ἤτοι ἡ γῆ δὲν καρποφορεῖ κατὰ λόγον τῆς φυσικῆς αὐτῆς γονιμότητος, ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν καλλιεργούντων αὐτήν.

καταστήσῃ παραγωγικώτερον, τόσῳ τὸ φθείρει, καὶ τὸ καταστρέφει. Τούτου ἕνεκα, αἱ δουλοτρόφοι ἀποικίαι καθ' ἡμέραν παρήκμαζον· καθότι ἀφ' ἑνὸς μέν, ἡ κατάργησις τῆς σωματεμπορίας εἶχε καταστήσει δυσκολωτάτην τὴν δι' εἰσαγωγῆς νέων σωμάτων ἐπαύξησιν τῶν δούλων, ἀφ' ἑτέρου δέ, διὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἐνυπαρχόντων δούλων, κατεστρέφοντο τὰ μόνα ὄργανα τῆς τῶν ἀποίκων βιομηχανίας. (1)

3). Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας, ἡ κτηματικὴ πίστις ἐξηφανίζετο· καθότι οἱ δοῦλοι ἀποδιδράσκοντες ἀπεγύμνουν τὰς ἰδιοκτησίας τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Καὶ αὕτη εἶναι μία ἐκ τῶν πρωτίστων αἰτιῶν τῆς παρακμῆς τῆς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων, μεταλλείας τῆς ἀργυρίτιδος τοῦ Λαυρίου.

4). Ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς τείνει πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰς πραγματικὰς προσόδους, αἱ δὲ πρόσοδοι πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, ὧν τὸ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας εἰσὶν οἱ δοῦλοι, πᾶσα αὔξησις τοῦ ἐμψύχου τούτου κεφαλαίου τῶν δούλων πολλαπλασιάζει τοὺς κινδύνους τῶν δεσποτῶν. Ἐκ τούτου καθίσταται πιθανὸς ὁ λόγος τῶν παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις κρυπτειῶν, αἵτινες οἰκονομικῶς, ἦσαν καταστροφὴ τῶν ἐμψύχων κεφαλαίων.

5). Οἰκονομικὴ συνέπεια τῆς δουλείας εἶναι ὅτι, ἐν ᾧ ἐκ τῶν δούλων καὶ δεσποτῶν, οἱ νοημονέστεροί εἰσιν οἱ δεσπόται, αὐτοὶ μὲν διατελοῦσιν ἐν πληρεστάτῃ ἀργίᾳ, μὴ μετερχόμενοι βιομηχανικήν τινα ἐργασίαν, εἰς μόνους δὲ τοὺς δούλους, ἐξηχρειωμένους τήν τε ψυχὴν

(1) Ἐν Ἀμερικῇ δοῦλος ἱκανὸς ἐτιμᾶτο ἀντὶ χιλίων δολλαρίων.

καὶ τὸ σῶμα καὶ ἀποστρεφομένους τὴν ἐργασίαν, ἀνατίθενται τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Τούτου δ' ἕνεκα, χῶραι παρ' αἷς ἐπικρατεῖ ὁ ἐπονείδιστος οὗτος θεσμός, ἀδύνατον νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς χώρας ἔνθα ἡ ἐργασία εἶναι ἐλευθέρα.

Αὕτη δὲ ἡ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀποστροφὴ τῶν δούλων πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν Παλαιὰν Γραφήν, ἐπεβλήθη εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, παρακούσαντα τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου, ὡς καθῆκον καὶ ὡς ποινή, ἀφοῦ ἐξέβαλεν αὐτὸν ὁ Θεὸς τοῦ παραδείσου, «ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυ»ναικός σου, καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετειλάμην »σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες, ἐπικα»τάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἐν λύπαις φαγῇ αὐ»τὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου, ἀκάνθας καὶ τρι»βόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ φαγῇ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ. »Ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν »ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς »τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀ»πελεύσῃ». Ἀλλ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐπέβαλεν ἱερόσυλον χεῖρα ἐπὶ τῶν ὁμοίων του καὶ ὑπεδούλωσεν αὐτούς, ἡ ἐργασία δὲν ἐπεβλήθη ὡς καθῆκον, ἢ ὡς ποινή, ἀλλ' ὡς ἀνάγκη καὶ ὡς ἡ εἱμαρμένη τῶν ἀδυνάτων καὶ ἡττηθέντων, ὡς φόρος ὀφειλόμενος εἰς τὴν κατάκτησιν, καὶ πληρωνόμενος εἰς τοὺς κατακτητάς. Οὕτω δέ, ὁ μὲν δοῦλος κατηναγκάσθη εἰς ἰσόβιον ἐργασίαν, ὁ δὲ δεσπότης ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ του ἐδυνήθη νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτὸν «ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῶ τὸν ἄρτον μου»(1).

(1) Ὁ Ξενοφῶν, ἐξελέγχων τοὺς κακῶς διαχειριζομένους τὰ τῆς οἰκίας, ἔλεγε· καὶ οἰκέτας αὖ ἐπιδεικνύω ἔνθα μὲν πάντας ὡς εἰπεῖν δεδεμένους καὶ τούτους θαμινὰ ἀποδιδράσκοντας,

Θέλω ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐξηγήσει πῶς κατὰ τὴν τρίτην τῆς δουλείας ἐποχήν, ἡ βιομηχανικὴ ἐργασία, παραχωρηθεῖσα εἰς τοὺς ὑποτελεῖς λαοὺς ὑπό τινας περιοριστικοὺς ὅρους, μετεβλήθη εἰς προνόμιον ἀπονεμόμενον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, καὶ πῶς τελευταῖον μόνον καθιερώθη αὕτη ὡς φυσικὸν δικαίωμα καὶ ὡς ἡ ἱερωτέρα καὶ δικαιοτέρα χρῆσις τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας.

Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς δουλείας ἡ ἐργασία, ὡς ἔργον ἀνάγκης, καθίσταται φύσει ἄκαρπος καὶ ἀπαράγωγος. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ἡ ἐργασία καθίσταται ἄκαρπος ἕνεκα τῶν δεσποτῶν, φοβουμένων τὴν ἠθικὴν ἀνόρθωσιν τοῦ δουλικοῦ πλήθους. Καίτοι λοιπὸν τῶν δούλων ἀπαρτιζόντων κεφάλαιον, ὁ κεφαλαιοῦχος προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ὅσον ἔνεστιν ἄγονον. Τούτου ἕνεκα, ὅτε ἡ εὔφορος Ἰταλία ἐπλήσθη ὑπὸ δορυαλώτων, ἠναγκάσθη νὰ εἰσάγῃ σιτηρὰ ἀπὸ τῆς Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς.

6). Ἐπειδὴ οἱ δεσπόται θεωροῦσι πᾶσαν βιομηχανικὴν ἐργασίαν ἀναξίαν ἑαυτῶν, ἀσχολοῦνται δὲ εἰς μόνην τὴν καλλιέργειαν τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, αὐταὶ μόναι ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας· αἱ δὲ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, αἱ μυριοπλασιάζουσαι τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις παραμελοῦνται, καὶ τὰ σκληρότερα καὶ ἐπαχθέστερα ἔργα, ἀντὶ νὰ ἐκτελῶνται ὑπὸ τῶν ὑλικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων, ἐπιβαρύνουσι τὰς αἰσθητικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις.

Βεβαίως ἡ μηχανικὴ δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν νεω-

ἔνθα δὲ λελυμένους καὶ ἐθέλοντάς τε ἐργάζεσθαι καὶ παραμένειν· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ ὅτι «ἡ δεσποτική, ἤτοι ἡ χρηστικὴ δούλων, οὐδὲν μέγα ἔχει, οὐδὲ σεμνόν». Πολιτικῶν. Β. α. Κεφ. 6.

τέρων· τοὺς διασήμους τῆς ἀρχαιότητος μηχανικοὺς μετὰ σεβασμοῦ μνημονεύει ἡ ἀνθρωπότης· ἀλλ' αἱ μηχαναὶ τῶν ἀρχαίων οἱ κριοὶ καὶ αἱ ἑλεπόλεις ἦσαν κυρίως ὄργανα καταστροφῆς, οὐχὶ δὲ παραγωγῆς, ὄργανα πολέμου, οὐχὶ δὲ τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τ' ἀποτελέσματα τῆς δουλείας ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Πρὶν ἢ διεξηγήσω τὴν φύσιν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς δουλοπαροικίας, ἴδωμεν ἐὰν ἡ δουλεία συμφέρῃ τοὐλάχιστον εἰς τοὺς δεσπότας, ἐὰν συμφέρῃ οἰκονομικῶς· ὅπως δὲ ὁρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸ ζήτημα, ἐρευνήσωμεν ἂν ἡ δουλεία τῶν ἀποικιῶν συνέφερεν εἰς τοὺς ἀποίκους; Ἐνὶ λόγῳ, ἂν ἦ δι' ἀνδραπόδων καλλιέργεια ἦτο εὐθηνοτέρα ;

Λέγοντες εὐθηνίαν, ἐννοοῦμεν ἐλάττωσιν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων καὶ ἑπομένως θυσίαν ἐλάσσονα τῶν ἀναλωτῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῶν πραγμάτων τούτων. Ἀλλὰ πρῶτον πῶς ἀπεκτῶντο οἱ δοῦλοι ἐν ταῖς ἀποικίαις; Δι' ἀγοραπωλησίας. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς δαπάνης τοῦ δεσπότου πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ δούλου. Τὸν δοῦλον τοῦτον ἅπαξ ἀγορασθέντα, ὤφειλεν ὁ δεσπότης νὰ τὸν τρέφῃ, καὶ νὰ τὸν τρέφῃ ἀσθενοῦντα καὶ παρηκμακότα· πρὸς τούτοις δέ, νὰ διατρέφῃ καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐνηλικότητος αὐτῶν· ἐκτὸς τούτου, οἱ δεσπόται ἐπλήρωνον ἀσφάλιστρα, ἵνα προφυλαχθῶσι κατὰ παντὸς κινδύνου, ὅστις τυχὸν ἤθελεν ἐπιπέσει ἐπὶ τοῦ ἐμψύχου τῶν δούλων κεφαλαίου. Τέλος δὲ ἐπεβαρύνοντο καὶ μὲ ἔξοδα ἐπιτηρήσεως ἀναπόφευκτα, προκειμένου λόγου περὶ ἀγέλης δούλων ἐργαζομένων.

Παραθέτοντές τινες τὰ ὡς ἀνωτέρω ὑπολογισθέντα ποσὰ πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀναγκαίας μισθοδοσίας τοῦ ἐλευ-

θέρου ἐργάτου, περιλαμβανούσης πρῶτον μὲν τὰ τῆς διατροφῆς καὶ συντηρήσεως αὐτοῦ ἔξοδα, δεύτερον δὲ τὰ τῆς διατροφῆς τῶν τέκνων του, ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ δουλικὴ καλλιέργεια εἶναι εὐθηνοτέρα. Σύμφημι ἐὰν ἐκτιμήσωμεν ἓν μόνον στοιχεῖον, τὸ τῆς δαπάνης πρὸς ἀπόκτησιν ἐργασίας, καθότι ὁ μισθὸς τοῦ ἐλευθέρου ἐργάτου, εἶναι ἀνώτερος τοῦ τόκου τοῦ τιμήματος τῆς ἀγορᾶς τοῦ δούλου καὶ τῆς δαπάνης τῆς διατροφῆς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν τὶ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς δαπάνης ταύτης κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, δηλ. καὶ ὁσάκις μισθοδοτῶμεν ἐλευθέρους ἐργάτας, καὶ ὁσάκις ὑπὸ δούλων ὑπηρετούμενοι δαπανῶμεν πρὸς συντήρησιν καὶ διατροφὴν αὐτῶν, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, δηλ. τῆς ἐλευθέρας ἐργασίας, ἡ παραγωγὴ εἶναι πολλῷ ἀνωτέρα, καθότι ὅσῳ ὁ ἐλεύθερος ἐργάτης καθίσταται νοημονέστερος καὶ δραστηριώτερος, τόσῳ αὐξάνει καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ· (1) κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὁ δοῦλος δὲν καταβάλλει ἐργαζόμενος, εἰμὴ δυνάμεις νενεκρωμένας καὶ προαίρεσιν χαύνον καὶ πολεμίαν πρὸς τὸν διατρέφοντα αὐτὸν μαστιγοφόρον δεσπότην.

Συμπεραίνω λοιπόν, ὅτι ἡ δι' ἐλευθέρων καλλιέργεια ἀποβαίνει συμφερωτέρα, καθότι ἂν τὸ λογιζόμενον παρ' ἡμῶν συμφέρον δὲν εἶναι πάντοτε σύμφωνον πρὸς τὸ δίκαιον, τὸ δίκαιον εἶναι πάντοτε καὶ συμφέρον.

Περατώσας τὰ περὶ δουλείας, παρατηρῶ ὅτι πᾶσα περίοδος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἔχει τὴν παθολογικὴν κατάστασιν αὐτῆς. Καὶ ὥσπερ τὰ βιομηχανικώτερα σή-

(1) Σήμερον αἱ γαῖαι ἐν Ῥωσσίᾳ ἀνετιμήθησαν, ὑπὸ ἐλευθέρων καλλιεργούμεναι.

μερον κράτη περιπίπτουσι πολλάκις εἰς δεινὴν κακουχίαν, ἕνεκα τῆς ἐπὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν κυβείας, ἢ τῆς διακοπῆς τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ἢ τῆς ἀπεργίας τῶν ἐργατῶν ἀξιούντων νὰ λαμβάνωσι μισθοὺς ἀνωτέρους, ἢ νὰ ἐργάζωνται ὥρας ὀλιγωτέρας, ἢ ἕνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ, τῶν εὐθηνότερον παραγόντων, ὡρισμένα τινὰ προϊόντα, οἷον τὰ τρόφιμα ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ, ἢ τῆς αἰφνιδίας καὶ ῥαγδαίας μεταβολῆς τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων, ἢ τῆς αἰφνιδίας ἐκπτώσεως τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ, ἐνεφώλευον δύο στοιχεῖα ἀντίθετα καὶ πολέμια, οἱ δοῦλοι καὶ οἱ δεσπόται. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, συμβαίνουσιν ἐνίοτε θύελλαι καὶ λαίλαπες, μεθ' ἃς μόνον ἐπανέρχεται ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἠσεμία, οὕτω καὶ ἡ κοινωνία, ὁσάκις κακῶς ἦναι συγκεκροτημένη καὶ δὲν ὑπάρχῃ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀμοιβαιότης τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων, πάσχει, δυσανασχετεῖ καὶ σπαράττεται, ἐπιζητοῦσα τὴν τάξιν καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων, ἤτοι τὴν ἐπικράτησιν τῆς δικαιοσύνης. Βεβαίως οἱ δεσπόται τῆς Ῥώμης ὠνόμαζον ἔννομον τάξιν, τὴν ἀναισθησίαν καὶ τὸ ἀπρόσωπον τῶν δούλων· ἀλλ' αὐτοί, συναισθανόμενοι τὸ κράτος τῆς φύσεως, κατέψευδον πολλάκις τὸ πλάσμα τοῦ νόμου. Καταττόμενοι δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν ἑνὸς Σπαρτάκου γυμνασθέντος τὴν ἀθλητικὴν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς δεσποτείας, κατετρόπωνον τοὺς στρατηγοὺς καὶ ὑπάτους τῆς Ῥώμης καὶ μία ἡμέρα δουλικῆς ἐκδικήσεως ἀνέτρεπεν ὅ,τι πολλῶν ἐνιαυτῶν ἀθεμιτουργίαι ἀνῳκοδόμησαν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ γιγαντιαῖος τῆς Ῥώμης κολοσσός, ὑποσκαπτόμενος μὲν ὑπὸ τῆς πνευματικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνεργείας, καταπολεμούμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἀλληλο-

διαδόχως εἰσδραμόντων βαρβάρων, ὑπέκυψε καὶ ἐκ τῶν συντριμμάτων καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐρειπίων τοῦ Δημουβασιλέως, ἀνεφάνησαν νέοι βασιλεῖς καὶ νέοι λαοί(1).

§ 3. *Περὶ δουλοπαροικίας.*

Εἶπον ὅτι ἡ δουλεία διεδέχθη τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν. Προσθέτω ἤδη ὅτι ἡ δουλοπαροικία συνυπῆρξε μετὰ τῆς δουλείας, καὶ διεδέχθη αὐτήν· ἀλλὰ πότε καὶ πῶς εἰσήχθη τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἄξιον λόγου, καθότι διὰ τῆς λύσεως αὐτοῦ θέλομεν γνωρίσει 1) ἐκ τίνων συμβεβηκότων παρήχθη τὸ σύστημα τοῦτο; καὶ πῶς προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐβελτιώθη, προοδοποιῆσαν οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιεργείας τρόπους; καὶ 2) πόσον πλανῶνται οἱ φρονοῦντες ὅτι οἱ δουλοπάροικοι ἐκ δούλων ἐγένοντο τοιοῦτοι, ἐνῷ ὡς θέλω ἀποδείξει, ἡ δουλοπαροικία ἐπεβάρυνε τοὺς ἐλευθέρους. (2)

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπιληφθῶ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου προτάττω ὀλίγα τινὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀναγόμενα εἰς τὸ ἐπικρατῆσαν φορολογικὸν σύστημα ἐπὶ Αὐτοκρατόρων.

Κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν φορολογικὸν σύστημα ἐπὶ Αὐτοκρατόρων, οἱ φόροι διηροῦντο εἰς ἀ μ έ σ ο υ ς καὶ ἐ μ-

(1) Κατὰ τοὺς καθ'ἡμᾶς χρόνους, οἱ Ἀμερικανοὶ τῶν ὁποίων ὁ στρατὸς δὲν ὑπερέβαινε τὰς 10 ἢ 15 χιλιάδας, ἠναγκάσθησαν νὰ καλέσωσιν εἰς τὰ ὅπλα δύω ἑκατομμύρια ἀνδρῶν, νὰ θυσιάσωσι τὸ $\frac{1}{2}$ αὐτῶν, νὰ χρεωθῶσι δὲ 14 χιλιεκατομμύρια φρ. ὅπως ἀπαλείψωσι τὴν δουλείαν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς Βορ. Ἀμερικῆς.

(2) Βάλτερ ἱστορία τοῦ Ρ. Δ. μέχρις Ἰουστινιανοῦ Κεφ. 41. ὅρα καὶ Πλουτολογικάς μου μελέτας περὶ φορολογικοῦ συστήματος τῶν Ῥωμαίων.

μέσους· οἱ δὲ κυριώτεροι ἄμεσοι φόροι ἦσαν ὁ ἔγγειος καὶ ὁ κεφαλικός.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τρία συγχρόνως συστήματα ἐγγείων φόρων ἴσχυον ἐν ταῖς ἀρχαιοτέραις καὶ νεωτέραις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους· ἡ δεκάτη, decuma, ὁ στρεμματικὸς φόρος, canon, indictio, oblatio, εἰσαχθεὶς πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ δημοσίου, καὶ τὸ ζυγοκέφαλον jugum, jugorum capitatio.

Ὁ δὲ κεφαλικὸς ὠνομάζετο ὁτὲ μὲν «capitatio» ὁτὲ δὲ «capitatio humana» κατὰ κεφαλὴν εἰσφορά, «capitalis illatio»· ἡ χρῆσις αὕτη τῆς αὐτῆς λέξεως «capitatio» ἐπὶ δύο φόρων διαφόρου φύσεως, ἀπεπλάνησε πολλοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν αὐτῆς σημασίαν.

Τὸ πρῶτον, οἱ μὲν ἄνδρες ἐπλήρωνον ὁλόκληρον τὴν μονάδα τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, αἱ δὲ γυναῖκες τὸ ἥμισυ· μετὰ ταῦτα δέ, ἡ διάταξις αὕτη μετεβλήθη καὶ τριῶν γυναικῶν φόροι ἀπήρτιζον τὴν κατὰ κεφαλὴν φορολογικὴν μονάδα.

Τίνες δὲ τάξεις τῆς κοινωνίας ἐπλήρωνον τὸν κατὰ κεφαλὴν φόρον; Κατὰ γενικὸν κανόνα, α'. μὲν οἱ ἀκτήμονες, οἱ μὴ πληρώνοντες ἔγγειον φόρον, β'. δὲ οἱ δοῦλοι· ὥστε ὁ κεφαλικὸς φόρος κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν μὴ καταβαλλόντων τὸν ἔγγειον, καὶ τούτου ἕνεκα, οἱ possessores, οἱ γεωκτήμονες, οἱ πληρόνοντες ἔγγειον φόρον ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ κεφαλικοῦ.

Ἀλλὰ πῶς εἰσεπράττετο ὁ κεφαλικὸς οὗτος φόρος; ἕκαστος ἰδιοκτήτης ἔτρεφεν ἐπὶ τῶν ἀγρῶν αὐτοῦ γεωργοὺς καὶ δούλους ὑποβεβλημένους εἰς τὸν κεφαλικὸν φόρον. (1) Ὁ δὲ κύριος τῆς γῆς, καίτοι μὴ ὀφείλων νὰ

(1) Censiti, tributarii.

καταβάλλῃ αὐτὸς τὸν κεφαλικὸν φόρον τοῦ γεωργοῦ, τοῦ κατοικοῦντος τὴν γῆν αὐτοῦ, προκατέβαλλεν ὅμως τὸν φόρον εἰς τὸ δημόσιον καὶ μετέπειτα τὸν εἰσέπραττεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐννοεῖται λοιπόν, ὅτι ἰσχύοντος τοῦ συστήματος τούτου, ἢ ὁ ἰδιοκτήτης ἔπρεπε νὰ ἔχῃ πρόχειρον τὸν γεωργόν, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν προκαβληθέντα φόρον, ἢ νὰ παύσῃ ἡ τακτικὴ τοῦ φόρου καταβολή. Πρὸς ἀσφάλειαν οὖν τῶν ἰδιοκτητῶν, ὁ γεωργὸς ὑπεχρεώθη νὰ μένῃ ἀμετακίνητος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ οὕτω παρήχθη πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ νέα τάξις προσώπων, οἱ ἐπὶ τῶν γαιῶν δουλοπάροικοι. (1)

Μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ κατάστασις τῶν γεωδούλων διέφερεν ἀπὸ τῆς τῶν δούλων· 1) ὁ ἐναπόγραφος ἦτο ἐλεύθερος καὶ ἐδύνατο νὰ συνάψῃ γάμον. Δίκην δούλου, δὲν ἐδημεύετο ὑπὸ τοῦ γεωκτήμονος, οὐδ' ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ πρὸς αὐτὸν πλέον τῶν νενομισμένων. 2) Ὁ ἰδιοκτήτης δὲν ἐδύνατο νὰ ἀποβάλῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κτήματος. 3) Ὁ γεωργὸς οὗτος ἦτο ἀναπαλλοτρίωτος, ἀλλ' ἀπηλλοτριοῦτο μετὰ τῆς γῆς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας· τούτου ἕνεκα, ἂν τυχὸν ἐδραπέτευεν, ἐκινεῖτο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου διεκδικητικὴ ἀγωγή, ὡς καὶ κατὰ τοῦ δούλου, χάριν τοῦ δημοσίου συμφέροντος καὶ τῆς γεωργίας· αὕτη δὲ ἡ πρὸς διεκδίκησιν τοῦ γεωδούλου ἀγωγὴ οὐδέποτε παρεγράφετο. 4) Τελευταῖον, ὁ γεώδουλος ἐκέκτητο κτημάτιον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαλλοτριώσῃ ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κυρίου.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τῆς παρακμῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους· καὶ κατὰ τὸν Σισμόνδην (2) «Ὅτε οἱ ἐλεύθεροι πολῖται εἴτε ἀποδημοῦντες

(1) Adscriptitii, servi terrae ἐναπόγραφοι γεώδουλοι.
(2) De la liberté en Italie.

»τῆς Ἰταλίας, ἐφθείροντο εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, εἴτε »συνερρυηκότες εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐζήτουν πῶς τά»χιον νὰ πλουτήσωσιν, οἱ ἀγροὶ κατῳκοῦντο ὑπὸ μόνων »τῶν δούλων καὶ τῶν δουλοπαροίκων».

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας, ὅτε οἱ βάρβαροι εἰσβαλόντες εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, κατεξουσίασαν τῆς δημοσίας γῆς καὶ ἱκανῆς μερίδος τῆς ἰδιωτικῆς καὶ διένειμαν αὐτὴν εἰς τοὺς θεράποντας καὶ ὁπλαρχηγοὺς αὐτῶν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ προσωπικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Πρὸς χρησιμοποίησιν δὲ τῶν γαιῶν, αἵτινες ἐγένοντο ἡ λεία τοῦ ἰσχυροτέρου, πρῶτον μὲν ἵδρυσαν ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης γῆς, τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας γεωργοὺς καὶ δούλους· δεύτερον δέ, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ν' ἀπαλλαχθῶσι τῆς ἀνάγκης τῆς συντηρήσεως καὶ διατροφῆς αὐτῶν, τοῖς παρεχώρησαν μέρος τῆς κατακτηθείσης γῆς, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ καλλιεργῶσι τὴν λοιπὴν γῆν ἀϊδίως, πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδιοκτήτου. Αὕτη δὲ ἡ προσωπικὴ ὑποχρέωσις ὠνομάσθη «ἀγγαρεία» «cor vée».

Ἡ δουλοπαροικία λοιπὸν καθιέρωσε τὴν δεσποτείαν τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ ἡ δουλεία, τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου τῆς δουλείας καὶ δουλοπαροικίας ἀποδεικνύεται ἐναργῶς, ἡ ὑπάρχουσα διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας δουλείας καὶ τῶν ἐγκτητικῶν λεγομένων δουλειῶν, ἐπιβαρυνουσῶν «μόνα τὰ κτήματα ὑπὲρ ἄλλων κτημάτων, ἢ ὑπὲρ προσώπων ὡρισμένων».

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι, ἐν ᾧ τὸ ἀμετακίνητον τῶν γεωργῶν ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦτο παραλογία, καθότι ὁ ἐλεύθερος καθίστατο οὕτως εἰπεῖν, δοῦλος τῆς γῆς, μὴ ἔχων τοὐλάχιστον ὡς ὁ δοῦλος, ἐλπίδα ἀπελευθερώ-

σεως, ἐπὶ μέσου αἰῶνος, ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο εὐκατανόητος. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἐπὶ μέσου αἰῶνος, τὰ δικαιώματα δὲν ἐπήγαζον ἐκ τῆς καταγωγῆς, ὡς ἐπὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Διὸ καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων τούτων δὲν ἔπρεπέ τις νὰ προτείνῃ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἕλκει τὸ γένος ἐξ ἐλευθέρων, ἀλλὰ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν γῆν. Ἡ γῆ καὶ ἡ κατάκτησις αὐτῆς, τὸ μέγα τοῦτο καὶ γενικώτερον συμβεβηκὸς τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐῤῥύθμιζε τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐννόμους σχέσεις τῶν τε ἀρχόντων πρὸς τοὺς ἀρχομένους, καὶ τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τῆς καταγωγῆς ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κατακτήσεως καὶ «ὁ προσωπικὸς εἰς τὸν πραγματικὸν νόμον». Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατακτηθεῖσα γῆ ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ, παρεχωρήθη ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς προσωπικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῖς ὁπλαρχηγοῖς, ὡς τὰ τουρκικὰ ζιαμέτια καὶ τιμάρια· μετὰ θάνατον δὲ τοῦ καρπουμένου αὐτάς, αἱ ἀκίνητοι περιουσίαι δὲν διενέμοντο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσοκληρίας εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ᾽ ἢ ἐπανήρχοντο εἰς τὸν παραχωρήσαντα αὐτάς, ἢ περιήρχοντο εἰς τὸν πρωτότοκον. Αἱ γυναῖκες ἦσαν ἀνίκανοι πρὸς ἀπόκτησιν γαιῶν. Ὁ δὲ γεννώμενος ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ ἀλλοδαπῶν γονέων ἐλογίζετο ἰθαγενής, καὶ ὁ γεωκτήμων ἐκληρονόμει τοὺς ἀποβιώσαντας ἐπὶ τῆς γῆς ἀλλοδαποὺς· droit d'aubaine. Πρὸς τούτοις δέ, ἦτο κύριος τῶν ἀνακαλυπτομένων θησαυρῶν ἢ μεταλλείων ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ χώρας, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς κειμένων ναυαγίων· épaves. Τελευταῖον ὁ χωρικὸς ἐθεωρεῖτο ὡς παρακολούθημα τῆς γῆς· καθότι, ὡς εἶπον, ἡ γῆ ἐῤῥύθμιζε τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, οὐχὶ δὲ τὸ γένος ἢ ἡ καταγωγή.

Ἡ νομοθεσία λοιπὸν τοῦ μέσου αἰῶνος παγιώσασα τὸν ἐλεύθερον ἐπὶ τῆς γῆς, ἦτο κατὰ τοῦτο λογικωτέρα τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας.

Ἀναλύσωμεν ἐπιμελέστερον τὴν φύσιν τῆς δουλοπαροικίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ μὲν πρῶτον, οἱ χωρικοὶ ὡς ἐῤῥέθη, ὑποχρεωθέντες νὰ καλλιεργῶσι τὰς καταχτηθείσας γαίας, ἐτρέφοντο καὶ συνετηροῦντο ὑπὸ τῶν ἰδιοχτητῶν. Μετὰ ταῦτα δὲ παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς τεμάχιά τινα γῆς πρὸς διατροφὴν αὐτῶν.

Ἀλλὰ τούτου γενομένου, ἀναγχαίως ἔπρεπε νὰ παραχωρηθῇ αὐτοῖς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαθέτωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, πρὸς καλλιέργειαν τῶν παραχωρηθέντων αὐτοῖς ἀγρῶν, δύω ἢ τρεῖς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος.

Τοιούτῳ τρόπῳ κατὰ τῷ «Οὐρβάριουμ» τῆς Μαρίας Θηρεσίας, οἱ ἄρχοντες τῆς Οὐγγαρίας ὤφειλον νὰ παραχωρῶσι μικρὸν τεμάχιον γῆς εἰς τοὺς χωρικούς, οἱ δὲ χωρικοὶ ὑπεχρεοῦντο εἰς 104 ἡμερῶν ἐνιαυσίαν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ ἀρχοντικοῦ κτήματος, προσέτι δὲ εἰς καταβολὴν τόσων αἰγῶν, τόσου βουτύρου, τόσων λιβρῶν λινοκλωστῆς ἢ μαλλοκλωστῆς κ.τ.λ.

Ἐν δὲ τῇ ἀρχαίᾳ Πολωνίᾳ, ὁ ἄρχων ἐδικαιοῦτο ν'ἀπαιτῇ καθ'ἑβδομάδα, τριήμερον ἐργασίαν παρὰ τῶν χωρικῶν.

Ἐν Ῥωσσίᾳ, ἡ δουλεία δὲν ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν 11ην ἑκατονταετηρίδα, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ Κώδικος τοῦ Ἱεροσλάβου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Μογγόλων, οἱ χωρικοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ μένωσιν ἀμετακίνητοι ἐπὶ τῆς γῆς, ἣν ἐκαλλιέργουν, ὅπως μὴ προσκόπτῃ ἕνεκα τῆς μεταθέσεως αὐτῶν ἡ στρατολογία.

Τῷ ὄντι κατὰ τὸν Τουργκουνώφ, «Περὶ Ῥωσσίας καὶ Ῥώσσων» ὁ Τσάρος Γουδουνώφ, θέλων νὰ προσελκύσῃ

εἰς ἑαυτὸν τὴν εὔνοιαν τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν, ἐξ ὧν κυρίως συνεκροτεῖτο ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς χωρικοὺς νὰ ἐγκαταλιμπάνωσι τὰ παρ' αὐτῶν καλλιεργούμενα κτήματα, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, χάριν τοῦ δημοσίου καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ τῆς δουλοπαροικίας ἀποτελέσματα. Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας καὶ τῆς δουλείας, ἡ ἐργατικὴ τάξις, ὡς παρετήρησα, εἶναι λιαν περιωρισμένη, τὰ δὲ παραγωγικὰ ὄργανα συγχέονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἢ τὰ αὐτὰ πρόσωπα. Ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, ἡ ἐργασία διακρίνεται μὲν ὁπωσοῦν ἀπὸ τῶν λοιπῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, καθόσον ὁ δουλοπάροικος μισθοδοτεῖται, οὕτως εἰπεῖν, ἀπολαμβάνων ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ τοὺς καρποὺς τοῦ παραχωρηθέντος αὐτῷ τεμαχίου γῆς, ἀλλ' ἡ μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ ἐργάτου ἀνώμαλος καὶ ἑτεροβαρὴς κατάστασις διασώζεται. Ὁ δουλοπάροικος δὲν εἶναι μὲν δοῦλος τοῦ ἄρχοντος, καθότι ἐν Ῥωσσίᾳ λ. χ. κατὰ νόμον οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ ἔχῃ δουλοπαροίκους, μὴ ὢν κύριος γῆς, ἀλλ' εἶναι δοῦλος τοῦ κτήματος, καὶ ἢ ἐμμένει ἀμετασάλευτος ἐπ' αὐτοῦ, ἢ στερεῖται μετατιθέμενος τῶν φθαρτῶν κτημάτων, ὧν διετέλει κύριος ἐν ὅσῳ διέμενεν ἐπὶ τοῦ κτήματος, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἐν ταῖς παριστρίαις ἡγεμονίαις. Ἐπομένως ἡ κατάστασις αὐτοῦ οὖσα ἐπαχθής, φορτική, ὑποτελής, τείνει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐλλιπῆ τὴν παραγωγὴν καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ὅσον ἔνεστιν ἐντελεστέραν τῆς γῆς καλλιέργειαν· καθότι ὁ ὑπὲρ ἄλλων ἐργαζόμενος καὶ ὄργανον ἄλλων γινόμενος, κακῶς καὶ ἀτελῶς παράγει, καὶ τυχούσης ἁρμοδίας περιστάσεως, προσπαθεῖ νὰ διαῤῥήξῃ τὰς σχέσεις τὰς συνδεούσας αὐτὸν

μετὰ τοῦ ἄρχοντος τῆς γῆς, ὡς τοῦτο συνέβη πρό τινων ἐτῶν ἐν τῇ αὐστριακῇ Ηολωνίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ κ.τ.λ.

Ἀληθὲς ὅτι ὁ δουλοπάροικος δὲν ὑπηρετεῖ εἰς ἀλλότρια μόνον συμφέροντα, ἀλλὰ καταβάλλει καὶ δύω ἢ τριῶν ἡμερῶν ἐργασίαν καθ' ἑβδομάδα, πρὸς καλλιέργειαν τοῦ παραχωρηθέντος αὐτῷ τεμαχίου· ἀλλὰ τὸ τεμάχιον τοῦτο δὲν ἔχει συνήθως ἀρκοῦσαν ἔκτασιν πρὸς ἐπάρκειαν τοῦ γεωργοῦ, αὐτὸς δὲ ἠγγαρευμένος εἰς τὸ ἀρχοντικὸν κτῆμα, δὲν δύναται ἐγκαίρως καὶ προσηκόντως νὰ καλλιεργήσῃ τὸν παραχωρηθέντα αὐτῷ ἀγρόν, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου αἱ ἡμέραι τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας προσδιωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου.

Πλὴν δὲ τούτων, ἐν χώρᾳ ἔνθα τὰ κτήματα καλλιεργοῦνται διὰ μισθωτῶν ἢ ἐνοικιαστῶν, ἢ αὐτεπιστατοῦνται, ἢ τέλος ἐκεῖ ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια, ἀείποτε μερίς τις τοῦ πρὸς καλλιέργειαν κεφαλαίου, οἷον ὁ σπόρος ἢ οἱ μισθοί, αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τῆς ἀγορᾶς· λ. χ. ἐὰν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦναι μικρά, ἡ καλλιέργεια περιορίζεται· ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς τῆς καλλιεργείας, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν νὰ διαμένῃ ἐλάσσων τοῦ κατωτάτου ὅρου τῆς καταβαλλομένης παραγωγικῆς δαπάνης. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, τὸ γεωπονικὸν κεφάλαιον καὶ τὸ ποσὸν τῆς πρὸς καλλιεργείαν καταβαλλομένης ἐργασίας διαμένοντα ἀείποτε σχεδὸν τὰ αὐτά, σπανίως ἐλαττοῦνται, καθότι ὁ ἠγγαρευμένος χωρικός, διάγων ἐν τῷ ἀρχοντικῷ κτήματι, τρεφόμενος ὑπὸ τοῦ κτηματίου, ἢ μᾶλλον καρπούμενος τὸ ἀντάλλαγμα τῆς μισθοδοσίας αὐτοῦ πρὸ τῆς καταβολῆς τῆς ἐργασίας, ὀφείλει κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν, νὰ ἐργάζηται καὶ ἐὰν ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν ᾖ-

ναι ἐκπεσμένη, διότι διὰ μόνης τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀποζημιοῦται ὁ ἰδιοκτήμων. Ὥστε ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, ἡ τῶν σιτηρῶν παραγωγὴ δὲν γίνεται κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς ἢ ἀναλόγως τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν σιτηρῶν, ἀλλ' ἡ προσφορὰ συνήθως ὑπάρχει ἀνωτέρα τῆς ζητήσεως· αὕτη δὲ ἡ ἔκπτωσις τῆς τιμῆς τῶν σιτηρῶν ἤθελεν ἀποβῆ λίαν ἐπιζήμιος, ἂν ὁ σῖτος δὲν ἐξήγετο τοῦ κράτους.

Ἀποτέλεσμα λοιπὸν τοῦ συστήματος τῆς δουλοπαροικίας, εἶναι ἡ συνήθως ὑπέρμετρος τῶν σιτηρῶν παραγωγή, ἡ ἐπισώρευσις τῶν καρπῶν καὶ ἡ ἐξαγωγὴ αὐτῶν τοῦ Κράτους. Ἡ δὲ ἐξαγωγὴ αὕτη τῶν σιτηρῶν, καθίσταται τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία ἐν χώραις ἔνθα ἰσχύει ἡ δουλοπαροικία, ὅσῳ τὰ ἔθνη ταῦτα καθὸ ἄμοιρα βιομηχανικῆς ἱκανότητος, δὲν δύνανται νὰ θεραπεύσωσι διὰ μόνης τῆς ἐγχωρίας βιομηχανίας, τὰς ποικίλας αὐτῶν ὑλικὰς καὶ πνευματικὰς χρείας· ὥστε διὰ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν σιτηρῶν πληρώνουσι τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσάγουσι καὶ καταναλίσκουσιν ἐμπορεύματα, ἢ φυσικὰ προϊόντα· οἷον οἴνους, σίδηρον, μηχανάς, ὑφάσματα κ.τ.λ.

Τοιαῦτα τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῆς δουλοπαροικίας.

Ἐξετάσωμεν καὶ τὰς πολιτικὰς συνεπείας τοῦ αὐτοῦ συστήματος, παραβαλλομένου οὐχὶ πρὸς τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιεργείας τύπους, τοὺς ἐπικρατοῦντας ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατοῦσαν καλλιέργειαν· καθότι οὕτω θέλομεν κατανοήσει πῶς ἅπασα ἡ Εὐρώπη μετέβη ἀπὸ τοῦ ἐπονειδίστου τούτου συστήματος, εἰς σύστημα τελειότερον.

Διὰ τῆς δουλοπαροικίας ἐνισχύθη τὸ ἀριστοκρατικὸν

στοιχεῖαν ἐν Εὐρώπῃ. Ἐν Ἀσίᾳ δέ, οὔτε δουλοπάροικοι ὑπάρχουσιν, οὔτε ἀριστοκρατία· ἀλλ' ὁπότερον τῶν δύο τούτων μερῶν τοῦ κόσμου ἔσχε τάσιν μεγαλειτέραν πρὸς τὴν πρόοδον;

Καὶ πρῶτον, ἐν Εὐρώπῃ τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον προϊόντος τοῦ χρόνου ἐνισχύθη, καθότι, ὁσάκις ἔθνος κυρίως γεωργικόν, ὑπάγηται εἰς σταθεροὺς νόμους καὶ τακτικὴν κυβέρνησιν, παρ' αὐτῷ δὲ δὲν ἐπολλαπλασιάσθη εἰσέτι ὁ κινητὸς πλοῦτος, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, οἱ κύριοι τῆς γῆς ἀποτελοῦσι τὴν ἰσχυροτέραν τοῦ ἔθνους μερίδα.

Τὸ ἀριστοκρατικὸν δὲ τοῦτο στοιχεῖον δυνάμει τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἢ ἀντιτάττεται πρὸς τὴν μοναρχίαν, ὅπου ὑπάρχει μοναρχία, ἢ περιβέβληται τὴν κυριαρχίαν, ὅπου μοναρχία δὲν ὑπάρχει.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἕνεκα τῆς δουλοπαροικίας, οὐ μόνον ἐνδυναμοῦται τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς ἰδίως διασώζεται ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐπιρροή. Καθότι οἱ μὲν κυρίως λεγόμενοι δοῦλοι, δύνανται νὰ ἀποχωρισθῶσι τῆς ὁποίας καλλιεργοῦσι γῆς, νὰ ἐκποιηθῶσιν ὡς ὁ κινητὸς πλοῦτος, ἢ νὰ ἀναλάβωσιν ἄλλα ἔργα· ὁ δὲ δουλοπάροικος εἶναι παρακολούθημα τῆς γῆς, ἐκποιεῖται μετὰ τῆς γῆς καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὴν καλλιέργειαν μόνης αὐτῆς· ὁ δουλοπάροικος εἶναι κεφάλαιον ἀκίνητον, ἐνῷ ὁ δοῦλος εἶναι κινητὸν κεφάλαιον.

Πολλοὶ θεωροῦντες ὅτι διὰ τῆς ἰδιοκτησίας μορφωθεῖσαι ἐπαγιώθησαν αἱ ἀριστοκρατίαι, ἔσπευσαν νὰ ἀναθεματίσωσι τὴν ἰδιοκτησίαν, ὡς πηγὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν θεσμῶν. Καὶ ἴσως ὁ Ῥουσὼ εἶχε κατὰ νοῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, γράφων ὅτι «ὁ ἀνεγείρας τὸν πρῶτον φραγμὸν »πρὸς διαχωρισμὸν τῶν κτημάτων, ὑπῆρξεν ὁ μεγαλεί-

»τερος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Ὁ δὲ Προυδών, γνωστὸς διὰ τὴν θρασύτητα τῶν δοξασιῶν αὐτοῦ, ἀπετόλμησε νὰ ὀνομάσῃ κλοπὴν τὴν ἰδιοκτησίαν, συγχέων οὕτω τὸν ἔνοχον μὲ τὸ θῦμα αὐτοῦ, ἤτοι τὴν ἰδιοκτησίαν μὲ τοὺς διαρπάσαντας καὶ καταπατήσαντας αὐτὴν κατακτητάς. Ἐὰν ὅμως παραβάλωμεν τὴν ἀριστοκρατικὴν Εὐρώπην πρὸς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἡ μὲν ἄμεσος ἢ ἡ ψιλὴ κυριότης τῶν μὴ φθαρτῶν κτημάτων ἀνήκει τῷ κυριάρχῃ, ἀριστοκρατικὴ δὲ τάξις δὲν ὑπάρχει, καὶ ἐξετάσωμεν ποῦ ὁ πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη ἀσφαλέστερον, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ φεουδαρχικὴ Εὐρώπη ἔσχεν ἰσχυρὰν τάσιν πρὸς τὴν πρόοδον, ἐνῷ ἡ Ἀσία διέμενε στάσιμος· ὅτι ὁ πολιτισμὸς πρωΐδευσεν ἀδιαλείπτως ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδιοκτησίας, κατεπνίγη δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἔνθα οὔτε ἀριστοκρατία, οὔτε ἰδιοκτησία ἐδυνήθησάν ποτε νὰ παγιωθῶσι· καὶ διατί τοῦτο; Διότι οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς ἐκεῖ ὅπου μοναρχία δὲν ὑπάρχει, ἡ ἀριστοκρατία διαιρεῖται εἰς κόμματα, εἰς εὐπατρίδας ἢ Πατρικίους φιλελευθέρους καὶ συντηρητικούς, εἰς Τόρεις καὶ Οὐΐγγους, αὐτοὺς καταπολεμοῦντας ἑαυτούς. Ἐκεῖ δὲ ὅπου οἱ νόμοι καὶ τὰ ἤθη καθιέρωσαν τὴν μοναρχίαν, αὕτη εἶναι ἡ φυσικὴ τῆς ἀριστοκρατίας ἀντίπαλος. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς πάλης ταύτης, ἕκαστον κόμμα ἔχει ἀνάγκην φίλων, ὀπαδῶν καὶ στηριγμάτων, ἔχει συμφέρον νὰ προσελκύσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ὅπως χρησιμεύσῃ ὁ λαὸς εἰς τὰ διαμαχόμενα κόμματα, πρέπει νὰ κινηθῇ, νὰ ὁπλισθῇ, νὰ λάβῃ ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὰ κοινὰ πράγματα καὶ μετοχὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους. Ἐκ τούτου ἀναγεννᾶται τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀναφαινόμενον τὸ πρῶτον ὡς ταπεινὸς σύμμαχος τῆς ἀριστο-

κρατίας, ἢ τῆς μοναρχίας, συγκοινωνεῖ τέλος μετ' αὐτῶν κραταιούμενον.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὑπερίσχυσε τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον ἐν Ῥώμῃ, μετὰ μακροχρόνιον πάλην αὐτοῦ μετὰ τῶν Πατρικίων.

Ὡσαύτως δέ, ἴδομεν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, πρῶτον μὲν τὰς συνεχεῖς προσπαθείας τῆς μοναρχίας πρὸς ταπείνωσιν τῆς ἀριστοκρατίας τῆς γῆς, δεύτερον δὲ τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην συμμαχοῦσαν μετὰ τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου πρὸς περιστολὴν τῆς μοναρχίας. Καὶ οὕτως, ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ, ἡ μοναρχία προστατεύσασα τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς κοινότητας, τὰς ἑστίας ταύτας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κινητοῦ πλούτου, κατώρθωσε τέλος νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ νὰ μεταβάλῃ τοὺς εὐπατρίδας εἰς αὐλικούς. Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἡ ἀριστοκρατία συμμαχήσασα μετὰ τοῦ λαοῦ, ἐπέβαλε τὸν χάρτην αὐτῆς εἰς τὴν Μοναρχίαν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἔνθα καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας, ἅπαντες οἱ θεσμοὶ μετεκινήθησαν καὶ ἀνεμορφώθησαν· ἐνῷ ἐν Ἀσίᾳ ἡ δεσποτεία, ἡ μὴ ἀναγνωρίσασα τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδιοκτησίας, παρίστησι τὴν ἐν ἀκινησίᾳ εὐκίνητον τοῦ χρόνου εἰκόνα· δηλ. τὴν εὐμετάβολον αὐθαιρεσίαν ἐν μέσῳ τῆς ἀναλλοιώτου θεοκρατικῆς παμβασιλείας.

Εἶπον ὅτι ὁ δουλοπάροικος ὑπεχρεώθη δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος νὰ καλλιεργῇ τὸ ἀρχοντικὸν κτῆμα. Ἐν τούτοις, ἡ καλλιέργεια αὕτη ἔπρεπε νὰ ἐπιτηρῆται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὀχληρᾶς ταύτης φροντίδος, ὁ γεωκτήμων συνεφώνησε πολλαχοῦ μετὰ τοῦ δουλοπαροίκου νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν καλλιέργειαν ὁλοκλήρου τοῦ κτήματος, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ λαμβάνῃ ἐκφόριον ἀϊδίως, ἢ ὡρισμένον τι ποσὸν εἰς εἴδη ἢ

χρήματα. Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης, ἡ κατάστασις τῆς γεωργίας ἐβελτιώθη· καθότι ὁ δουλοπάροικος ἀπολαύων οὕτως ὁλοκλήρου τοῦ προϊόντος τῆς γῆς, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως χρησιμοποιήσῃ τὸν ἐκμισθωθέντα αὐτῷ ἀγρόν..

Πλὴν δὲ ταύτης, καὶ ἑτέρα τις σύμβασις μεταξὺ γεωκτήμονος καὶ δουλοπαροίκου παρεσκεύαζε λεληθότως τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρικῶν.

Ὁ δουλοπάροικος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔμψυχός τις μηχανὴ προσκεκολημένη τῇ γῇ (1). Ἐὰν λοιπόν, συναινοῦντος τοῦ κυρίου του, μισθώσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, γίνεται κύριος τῶν καρπῶν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ.

Τὸ μίσθωμα τοῦτο ἐκαλεῖτο «ἀβρὸκ» ἐν Ῥωσσίᾳ, πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χωρικῶν.

Διὰ τῆς καταβολῆς δὲ ταύτης τοῦ ἀβρόκ, εἶχε μορφωθῇ ἐν Ῥωσσίᾳ τεχνουργικός τις πληθυσμὸς ἐκ δουλοπαροίκων συγκείμενος.

Οἱ καταβάλλοντες τὸ ἀβρὸκ χωρικοί, ἀνατιθέμενοι πολλάκις τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν, ἀπεδήμουν ἵνα ἐξασκήσωσιν ἀλλαχοῦ διαφόρους τεχνουργίας. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν Πετρουπόλει καὶ Μόσχᾳ ξυλουργοὶ ἢ λεπτουργοί. Πολλοὶ δουλοπάροικοι μισθοῦντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς μετήρχοντο καὶ διαφόρους ἐμπορίας καὶ κατετάττοντο ὡς ἐπιτηδευματίαι εἰς Γίλδ, ἢ τάξεις. Ἐν Πετρουπόλει καὶ Μόσχᾳ, ὑπῆρχον συνοικίαι ἐμπορικαὶ ἀνήκουσαι εἰς τὸ Τζερεμέτιεφ, ἢ εἰς τὸν Ὀρλὼφ κ.τ.λ. Τὸ μεγαλοπρεπέστερον πιλοποιεῖον τῆς Μόσχας ἀνῆκεν εἰς δοῦλον τοῦ Κόμητος Τζερεμέτιεφ. Πολλοὶ

(1) Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἰκόσιτοι δουλοπάροικοι ἐν Ῥωσσίᾳ καλούμενοι «Δβαρόβοϊ».

μάλιστα τῶν δούλων τούτων ἐκαλλιέργουν καὶ τὰς καλὰς τέχνας:

Ὁ Τουργκουνὼφ ἀναφέρει ὅτι ἐν μιᾷ μουσικῇ συμφωνίᾳ, ἧς κορυφαῖος ἦτο εἷς δοῦλος, ὁ δοῦλος οὗτος ἀντὶ γραμματίου εἰσόδου, ἔτυχε παρὰ τοῦ κυρίου του τοῦ ἐγγράφου τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτοῦ.

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς γενικώτερον ἐτελέσθη ἐν Εὐρώπῃ, ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δουλοπαροίκων. Οἱ ἀριστοκράται καὶ εὐγενεῖς τοῦ μέσου αἰῶνος ἦσαν κύριοι τῆς γῆς καὶ τῶν δουλοπαροίκων. Ἀποδημοῦντες δὲ πολλάκις ἕνεκα στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἢ σταυροφορικῶν πολέμων ἢ ἐνδιατρίβοντες εἰς τὰς πόλεις καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτηρῶσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, παρεχώρουν τὴν χρῆσιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ συνεφώνουν τὴν πληρωμὴν ποσοῦ ὡρισμένου, εἰς καρποὺς ἢ εἰς χρήματα. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, αὐτοὶ ἔτι μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο τῶν ἀγρῶν καὶ κατεχρεοῦντο, καταδαπανῶντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων, οἱ μὲν χωρικοὶ ἔσπευδον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, οἱ δὲ ἀριστοκράται παρεχώρουν αὐτὴν ἐπὶ τιμήματι, καὶ οὕτω ἐτελέσθη κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἡ τῶν χωρικῶν ἀπελευθέρωσις.

Κατὰ δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἀφ'ἑνὸς μέν, αἱ διαταράξασαι τὴν Αὐστρίαν ἐπαναστάσεις καὶ ὁ τρομερὸς ἀλλὰ σωτήριος τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐμφύλιος πόλεμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γενναία πρωτοβουλία τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Β'. ἀπήλλαξαν διὰ παντὸς τήν τε Εὐρώπην καὶ τὴν Β. Ἀμερικὴν ἀπὸ τοῦ ἐπονειδίστου στίγματος τῆς δουλείας.

Ἀλλὰ διὰ τῶν οὐσιωδῶν τούτων μεταῤῥυθμίσεων κατωρθώθη καί τι πλέον, ὅτι οἱ δουλοπάροικοι, οἱ ἀριθμού-

μενοι ἐν Ῥωσσίᾳ μάλιστα εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια, οὐμόνον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπέκτησαν, ἀλλὰ καὶ ἰδιοκτησίαν, ὑπὸ τὸν ὅρον ἀτελοῦς τινος ἀποζημιώσεως τῶν ἰδιοκτητῶν· ἐν ᾧ ἐν Ἀμερικῇ ἡ ἀπελευθέρωσις τεσσάρων ἑκατομμυρίων δούλων κατωρθώθη διὰ τῆς καταστροφῆς ἑνὸς ἑκατομμυρίου Ἀμερικανῶν καὶ δαπάνης 14 χιλιάδων ἑκατομμυρίων φράγκων.

§ 4. *Περὶ ἀγροληψίας.*

Ὁ χωρικὸς ἀπηλευθερώθη, ἐξαγοράσας τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ χωρικὸς οὗτος οὔτε κτηματίας ἦτο, οὔτε χρημάτων οὔτε κεφαλαίων ηὐπόρει· ἐπομένως οὔτε πατριαρχικῶς ἐδύνατο νὰ καλλιεργήσῃ τὴν γῆν, οὔτε μισθωτὴς αὐτῆς νὰ γίνῃ. Πρὸς τούτοις δέ, οἱ ἰδιοκτῆται ἢ δὲν ἐδύναντο, ἢ δὲν ἤθελον, μισθοῦντες ἐργάτας, νὰ διευθύνωσιν αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν. Ἐκ τούτων παρήχθη ἢ ἐξετάθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρικῶν, ἡ ἑταιρία ἢ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, καθ' ὃ γαῖαι κατοικούμεναι ὑπὸ χωρικῶν διηρέθησαν εἰς μερίδας καλλιεργουμένας ὑπ' αὐτῶν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἀγροδότου. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν τὸ σύστημα, οἱ ἰδιοκτῆται παρεχώρησαν τοῖς καλλιεργηταῖς γῆν, κεφάλαια, ἀγροτικὰς οἰκοδομὰς ἢ καλύβας, συμφωνήσαντες μετ' αὐτῶν τοὺς ὅρους καὶ τὸν τρόπον τῆς διανομῆς τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς δι' ἀγροληπτῶν καλλιεργείας ὑπῆρχε, κατὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, καὶ ἐπὶ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις, ( ) καὶ ἐπὶ Κάτωνος ἐν Ῥώμῃ (dere rustica)

(1) Βίῳ Σολ. Πλουτάρχου.

καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ ὡς τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν περὶ τοῦ φυτεύσαντος ἀμπελῶνα οἰκοδεσπότου καὶ ἀξιοῦντος νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ μερίδα κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν (1) ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα τὰ μὲν κτήματα ἔλαβον μεγάλην ἔκτασιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν δούλων ἐπολλαπλασιάσθη, ἡ δουλικὴ καλλιέργεια ἐπεκράτησεν. Ὁ Κολυμέλλας, ζήσας, 40 ἔτη Μ. Χ., οὐδόλως μνημονεύει τὴν ἐπίμορτον καλλιέργειαν, εἰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἀναφαίνεται αὖθις ἐπὶ Τραϊανοῦ, καθότι ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ τοῦ νέου Πλινίου ἀναγινώσκομεν, ὅτι αὐτὸς διάγων μακρὰν τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ βλέπων ὅτι οἱ μισθωταὶ καὶ κακῶς διαχειρίζονται αὐτὰ καὶ τὸ μίσθωμα αὐτῶν καθυστεροῦσιν, ἀπεφάσισε νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰ ἐπὶ μορτῇ.

Ὁ Σισμόνδης πλανᾶται λοιπὸν βεβαιῶν ὅτι, ὅτε οἱ βάρβαροι εἰσέβαλον εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν Κράτος, εἰσήνεγκον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας (2).

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπεκράτησεν ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τῆς δουλοπαροικίας· ἐν Ἱσπανίᾳ κατέστη σχεδὸν γενικόν· πρὸ δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ 1789, τὰ $\frac{4}{7}$ καὶ κατ' ἄλλους τὰ $\frac{5}{6}$ τῆς Γαλλίας ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα.

Ἐρευνήσωμεν ἀκριβέστερον ἐκ τίνων συμβεβηκότων παρήχθη. Οἱ μὴ δυνάμενοι ἢ μὴ θέλοντες αὐτοπροσώπως νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων εἰσὶ πολλοὶ σήμερον, καὶ ἦσαν οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐπὶ τῶν

(1) Ὅρα Εὐαγγ. κατὰ Ματθαῖον. Οἰκοδεσπότης ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, περιέθηκε φραγμόν, ὤρυξε ληνόν, ᾠκοδόμησε πύργον καὶ ἐξέδοτο γεωργοῖς· ὅτε δὲ ἤγγικεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἔστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ ὅπως λάβωσι τὴν προσήκουσαν αὐτῷ μερίδα. Οἱ δὲ γεωργοὶ ἄλλους μὲν ἔδειραν κ.τ.λ.

(2) Νέαι ἀρχαὶ τῆς Πολιτ. Οἰκον. σελ. 189.

ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐπὶ φεουδαρχίας. Ὅπως καλλιεργηθῶσι λοιπὸν τὰ κτήματα ταῦτα, ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐκμισθωθῶσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πλίνιον, δυσκόλως εὑρίσκοντο τίμιοι καὶ ἀξιόχρεοι ἐνοικιασταὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, καὶ δυσκολώτερον ἐπὶ φεουδαρχίας· ἐν γένει δέ, οἱ μισθωταί εἰσι σπάνιοι, ὅπου τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν εὐάριθμα, ἡ δὲ καλὴ πίστις ἐξέλιπεν. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἰδιοκτῆται πρῶτον μέν, δὲν ἐδύναντο οὐδ' ἤθελον νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, καὶ δεύτερον, οὐδ' εἰς μισθωτὰς τιμίους καὶ ἀξιοχρέους ἐδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσι τὰ κτήματα αὐτῶν, : τί ἔπρεπε νὰ πράξωσι; Νὰ συνεταιρισθῶσι μετὰ τῶν γεωργῶν, συμμοιράζοντες μετ' αὐτῶν τὴν ἀκαθάριστον τῶν κτημάτων πρόσοδον.

Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βάσις τοῦ συστήματος τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, ἥτις μετέχει τῆς τε μισθώσεως καὶ τῆς ἑταιρίας.

Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω συμβεβηκότων, ἐν μὲν ταῖς Ἰταλικαῖς χώραις καὶ ἔν τισιν ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας, ἐπικρατεῖ εἰσέτι τὸ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας σύστημα, ἐνῷ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Λομβαρδίᾳ, ὅπου τὰ κεφάλαια ἀφθονοῦσιν, ἐπικρατεῖ ἡ διὰ μισθωτῶν καλλιέργεια τῶν κτημάτων, ὁσάκις οἱ ἰδιοκτῆται δὲν δύνανται ἢ δὲν θέλωσι νὰ ἐπιστατήσωσιν αὐτοὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν.

Ἀλλὰ τίνα τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ προσόντα τοῦ τρόπου τούτου τῆς καλλιεργείας; Πολλοὶ κατέκριναν τὴν δι' ἀγροληπτῶν καλλιέργειαν ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροληπτῶν τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος Κράτους, ἢ τῆς δεῖνος ἐπαρχίας. Τοιούτῳ τρόπῳ, κατὰ τὸν Τρακῆν ἰδιοκτήτην τοῦ Βουρβωναῖ, παντοῦ ὅπου ἡ γῆ δὲν εἶναι

εὔφορος, οἱ ἀγρολῆπται δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Ἀλλ᾽ οὗτοι παρατηρεῖ, εἰσι τόσον ἐνδεεῖς, ὥστε ἀδύνατον νὰ παραιτηθῶσι τῆς καλλιεργείας ἀλλοτρίων γαιῶν. Προστίθησι μάλιστα ὅτι γνωρίζει ἰδιοκτησίας, αἵτινες πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καλλιεργούμεναι, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαθρέψωσι τοὺς κατοίκους αὐτῶν. Ὡσαύτως δέ, ὁ Arhur Young (1) καταδικάζει τὸ ἀγροληπτικὸν σύστημα, παρατηρῶν ὡς ὁ Γρακῆς μετ᾽αὐτόν, ὅτι ἐν Limousin, ὁ ἀγρολήπτης ἀποπέμπεται ὡς ὑπηρέτης καὶ ὅτι οἱ ἀγρολῆπται εἰσὶ δυστυχέστατοι. Τοὐναντίον δὲ ὁ Σισμόνδης, κρίνων τὸ σύστημα τοῦτο κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας τῆς Τοσκάνης περιστάσεις, ὅπου ὁ γεωργὸς ἀπολαύων τοῦ ἡμίσεως τῶν καρπῶν, οὔτε τοὺς φόρους ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ, οὔτε τὰς παραγωγικὰς δαπάνας κατέβαλλε, παρατηρεῖ ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς καλλιεργείας εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος ἐν Τοσκάνῃ. «Οἱ ἰδιοκτῆται, λέγει ἐμπιστεύονται εἰς τὸν ἀγρολήπτην ἀγροικίαν καὶ ἀγροὺς ἐκχερσωμένους, ὡς καὶ τὰ ἀναγκαῖα ζῶα καὶ κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν». Αἱ δὲ ἰδιοκτησίαι αὗται μικρὰν ἔχουσιν ἔκτασιν. Ὁ ἀγρολήπτης ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ τὰ γεωργικὰ ἔργα, λαμβάνων ἀντὶ μισθοῦ, «τὸ ἥμισυ τῶν καρπῶν καὶ ἀποδίδων τὸ ἕτερον ἥμισυ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην». Τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας εἶναι γενικὸν ἐν Τοσκάνῃ· αἱ κατὰ τόπος συνήθειαι ὀλίγον τὸ ἐτροποποίησαν· «οὐδεὶς ὑπάρχει διαγωνισμὸς σήμερον μεταξὺ ἀγροληπτῶν». Ὁ χωρικὸς τῆς Τοσκάνης, λαμβάνων τοιούτῳ τρόπῳ, ὅλην αὐτοῦ τὴν τροφὴν ἀπὸ τῆς γῆς, οὐδεμίαν ἔχει χρηματικὴν ἀνάγκην, οὐδ᾽ ὑποχρεοῦται εἰς

(1) Voyage agronomique.

πληρωμήν τινα· «καθότι ἡ πληρωμὴ τῶν φόρων ἐπιβαρύνει τὸν ἰδιοκτήτην»· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τι νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τὸ δημόσιον, ἐν γένει εὐνοϊκῶς διάκειται πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τῶν σχέσεών του μετὰ τοῦ ἀγροδότου, αὐταὶ καθιερώθησαν ὑπὸ τῶν ἐθίμων· ναὶ μέν, ὁ ἰδιοκτήτης «δύναται ν' ἀποπέμψῃ τὸν ἀγρολήπτην», ἀλλὰ τοῦτο εἶναι σπάνιον· καθότι πᾶς ἄλλος ὑπὸ τὰς αὐτὰς συμφωνίας θέλει καλλιεργήσει τὴν γῆν. Τούτου ἕνεκα, οἱ χωρικοὶ ζῶσιν ἐπὶ τῶν γαιῶν τούτων, ὡς ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν καὶ προσπαθοῦσι νὰ βελτιώσωσιν αὐτάς, ἐμπιστευόμενοι εἰς τὸ μέλλον, καθόσον τοὺς ἀγροὺς τούτους θέλουσι καλλιεργήσει καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Οἱ λόφοι τοῦ Βὰλ δὲ Νιβὸλ εἶναι κατάφυτοι ἀπὸ ἐλαίας, ἀμπέλους, συκαμινέας, συκᾶς καὶ δένδρα καρποφόρα παντὸς εἴδους· εἰς τοὺς πρόποδας δὲ μόνον αὐτῶν καλλιεργοῦνται τὰ σιτηρά, πρὸς βελτίωσιν μᾶλλον τῶν γαιῶν. Οἱ χωρικοὶ γνωρίζουσι τὸ ποιὸν καὶ τοῦ ἐλαχίστου τῶν κτημάτων τεμαχίου.

Κατὰ τὸν Σισμόνδην, ὁ χωρικὸς οὐδένα ἀναλαμβάνει τῶν ἀγώνων τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἂν ἐγερθῇ δίκη, ἡ διεξαγωγὴ αὐτῆς εἶναι ἔργον τοῦ ἰδιοκτήτου. Ὁ ἀγρολήπτης λοιπὸν τῆς Τοσκάνης οὔτε πρὸς ἄλλους ἔχει τι νὰ διαμφισβητήσῃ, οὔτε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε πρὸς τὸν ἀγροδότην, καὶ ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ὁ πρᾷος αὐτοῦ χαρακτήρ.

Ὁ Σισμόνδης περιγράφει τὴν οἰκιακὴν κατάστασιν τοῦ χωρικοῦ, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἡ κατοικία του, αἱ προμήθειαί του, ἡ τροφή του, ἡ ἐνδυμασία του ὑπάρχουσιν εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Παρατηρεῖ δέ, ὅτι τὰ ἱμάτια αὐτῶν τεχνουργοῦνται ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Πρὸς τούτοις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐργάζεται μὲ ζῆλον,

μὲ ἐπιμονήν, μὲ νοῦν ἐγρήγορον καὶ καλὴν προαίρεσιν.

Κατὰ τὸν οἰκονομολόγον τοῦτον, ἡ ταυτότης ἢ ἡ ἐπανάληψις τῶν ἔργων παρέχει μὲν εἰδικήν τινα δεξιότητα εἰς τὸν ἐργάτην, ἀλλ' ἐξαμβλύνει καὶ τὰς σωματικὰς καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὁ ἀγρολήπτης ὅμως τῆς Τοσκάνης, ἀλληλοδιαδόχως μεταβαίνων ἀπὸ ἔργου εἰς ἔργον, ἀναπτύσσει τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ δὲν αἰσθάνεται τὸν κόρον, ὃν συνεπάγεται ἡ μονοτονία τῶν ἔργων.

Ὁ χωρικὸς τῆς Τοσκάνης δὲν ἀπολαύει μόνων τῶν φυσικῶν τούτων ἀγαθῶν, ἀλλ' εἰσέτι διατελεῖ καὶ ὑπὸ κλίμα ὡραῖον. Πρῶτον μὲν ἡ ἀκατάπαυστος θέα τῆς φύσεως ὡραΐζει καὶ θερμαίνει τὴν φαντασίαν αὐτοῦ· δεύτερον δέ, ἡ ἠθικότης του βελτιοῦται χάρις εἰς τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς ἱερὰς διδασκαλίας.

Τελευταῖον, ἡ καθαρὰ γλῶσσα τῆς Τοσκάνης συνενώνει ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας· καὶ ὁ χωρικὸς μὴ ἠξεύρων ν' ἀναγνώσῃ, γνωρίζῃ ἐκ στήθους τὰς ὡραιοτέρας ποιήσεις τοῦ Ἀλφιέρη, ἃς ἀκούει ἀπαγγελλομένας ἐν τοῖς θεάτροις· ἡ κατάστασις αὕτη τοῦ λαοῦ δὲν διακωλύει τὴν κατάρτισιν μεγάλων περιουσιῶν· διὸ καὶ ἡ Τοσκάνη εὐμοιρεῖ πλουσίων ἀνδρῶν. Ἀληθὲς ὅτι ἕνεκα τῆς πολυτελείας τῶν πόλεων, πολλοὶ καταχρεωθέντες σήμερον ζητοῦσι νὰ μεταβάλωσι τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας, ἐπὶ προφάσει ὅτι οἱ ἀγρολῆπται εἰσὶ πολέμιοι τῶν ἐντελεστέρων μεθόδων καὶ τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς. Ἀλλὰ πραγματοποιήσατε λέγει τὰς ἐντελεστέρας ταύτας μεθόδους καὶ ἡ γῆ θέλει μετασχηματισθῆ εἰς ἐργοστάσιον, ὁ δὲ ἰδιοκτήτης εἰς ἔμπορον· οἱ χωρικοὶ ἐνδεέστεροι γινόμενοι θέλουσι περιορίσει τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν· ἡ ἐσωτερικὴ κατανάλωσις θέλει ἐλαττωθῆ· ἡ δὲ

ἐξωτερικὴ ἐξόδευσις τῶν προϊόντων τῆς γεωργίας θέλει καταστῇ προβληματική.

Ὁ Σισμόνδης ὁμολογεῖ ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ συστήματος τούτου, ἡ καθαρὰ τῆς Τοσκάνης πρόσοδος δὲν εἶναι μεγάλη. Οὐχ ἧττον ὅμως αἱ ὁδοί, τὰ δημόσια καταστήμα κ.τ.λ. διατελοῦσιν εἰς ἀρίστην κατάστασιν (1).

Δυστυχῶς διὰ τῆς ζωηρᾶς ταύτης σκηνογραφίας τῆς Τοσκάνης δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς ἐπὶ μορτῇ καλλιεργίας. καθότι 1) ἡ ἐξ ἡμισείας κάρπωσις τοῦ καλλιεργουμένου κτήματος δὲν εἶναι προσὸν ἀναπόσπαστον τοῦ συστήματος τῆς ἀγροληψίας· ἐπειδὴ ἐν Γενούῃ καὶ Λούκᾳ ὁ ἀγρολήπτης ἐλάμβανε τὸ $^1/_3$, οὐχὶ δὲ τὸ $^1/_2$ τῶν καρπῶν, ὡς ἐν Τοσκάνῃ καὶ ἐν Λομβαρδίᾳ.

Ἀλλαχοῦ, οἱ ἰδιοκτῆται ἐπεφυλάττοντο ἑαυτοῖς ἐξαιρετικά τινα προϊόντα, οἷον τὸ τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου κ.τ.λ.

2) δὲ περὶ πληρωμῆς φόρων παρατηρῶ, ὅτι ἐν τῷ Παπικῷ κράτει, οἱ φόροι ἐπληρώνοντο ἐξ ἡμισείας ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τοῦ ἀγρολήπτου.

3). Ὁ Σαίης καὶ ὁ Σισμόνδης παραδέχονται ὅτι τὰ κεφάλαια τῆς γεωργίας καταβάλλονται ὑπὸ τοῦ ἀγροδότου· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀληθεύει ἐν γένει, καθότι ἐν Βονωνίᾳ τὸ κεφάλαιον καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ παρ' ἡμῖν.

Ἐν Ἑλλάδι, οἱ μὲν ἀγρολῆπται τῶν ἐθνικῶν γαιῶν καταβάλλουσι 15 τοῖς $^0/_0$ εἰς τὸ δημόσιον, ἡ δὲ ἀγροληψία τῶν ἰδιωτικῶν γαιῶν ἐνεργεῖται κατὰ τόπους ἐπὶ διαφόροις συμφωνίαις, ἕνεκα εἰδικωτέρων τινῶν λόγων, περὶ ὧν ποιήσω κατωτέρω μνείαν. Ἐνταῦθα δὲ μνημο-

(1) Μελέται Πολ. Οἰκον. Τόμ. Α'.

νεύω ἰδίως, τὸ «συντροφικόν», καθ' ὃ ὁ ἀγροδότης παρεῖχε τῷ ἀγρολήπτῃ τοὺς βόας καὶ τὸν σπόρον, μετὰ ταῦτα δὲ προαφαιρουμένου τοῦ φόρου καὶ τοῦ σπόρου, οἱ καρποὶ διενέμοντο ἐξ ἴσου μεταξὺ ἀγροδότου καὶ ἀγρολήπτου. Δεύτερον δὲ τὸ «τριτάρικον» καθ' ὃ ὁ ἀγρολήπτης κατέβαλλε τὰς παραγωγικὰς δαπάνας, μετὰ δὲ τὴν προαφαίρεσιν τοῦ φόρου, ὁ ἰδιοκτήτης ἐλάμβανε τὰ $^3/_5$. Τελευταῖον δὲ τὸ γεώμορον, ὅπερ ἐστὶ μᾶλλον μίσθωμα, συνιστάμενον ἐκ ποσοῦ συνήθως ἴσου τῷ καταβληθέντι σπόρῳ ἐν ἀλλοτρίῳ ἀγρῷ.

Ἐπὶ δὲ τῶν φυτειῶν, ὁ φυτεύσας ἀγρὸν ἀλλότριον, νέμεται ὡς ἰδιοκτήτης τὸ $\frac{1}{2}$ ἢ τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς φυτείας· ἐὰν ὅμως ἡ ἀγρολἠψία συνεφωνήθη, ὡς λέγουσι, τρόπῳ καλογερικῷ, ὁ ἀγρολήπτης ἀπολαμβάνει τὸ $\frac{1}{3}$ λ. χ. τῶν καρπῶν ἢ τὸ $\frac{1}{2}$, ἐφ' ὅσον ἡ φυτεία ὑπάρχει. Ταύτης δὲ ἀκάρπου καταστάσης, ἢ καταστραφείσης τὸ ὅλον κτῆμα ἐπανέρχεται τῷ ἰδιοκτήτῃ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἐξυμνοῦντες τὸ σύστημα τῆς ἀγρολἠψίας 1) μέν, διότι ὁ ἀγρολήπτης ἀπολαμβάνει ἐξ ἡμισείας τοὺς καρπούς, 2) δέ, διότι δὲν πληρώνει τὸν ἔγγειον φόρον καὶ 3), διότι δὲν καταβάλλει τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας, θεωροῦσι τὸ σύστημα τοῦτο ἐκ μονομερείας καὶ μορφόνουσι τὴν περὶ τούτου κρίσιν αὐτῶν, ἐκ περιστάσεων ἰδιαζουσῶν εἰς τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα Κράτος. Προσέτι δέ, οἱ κατακρίναντες τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς ὁ Arthur young ἢ ὁ Τρακῆς, διότι ἐν Limousin ἢ ἐν Βουρβωναῖ, οἱ ἀγρολῆπται εἰσὶν ἐνδεεῖς καὶ τὰ κεφάλαια σπάνια, εἰς τὸ αὐτὸ περιπίπτουσιν ἀτόπημα· καθότι, κατὰ τὸν Σισμόνδην, ἐν Τοσκάνῃ λ. χ. καὶ τὰ κεφάλαια ἦσαν ἀφθονώτερα καὶ οἱ γεωργοὶ εὐπορώτεροι. Τὰ αὐτὰ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τοὺς ἀγρολήπτας

τῆς Γενούης καὶ τοὺς τῆς Ἑλβετίας, ἀπολαμβάνοντας τινὰ εὐπορίαν· ὥστε οἱ ὅροι, καθ'οὓς συνιστᾶται ἡ ἑταιρία τῆς ἀγροληψίας, κατὰ τόπους διαφέρουσι καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς δὲν παρουσιάζονται ἁπανταχοῦ τὰ αὐτά.

Δέον λοιπὸν νὰ ζητήσωμεν γενικώτερά τινα προσόντα τοῦ τρόπου τούτου τῆς καλλιεργείας.

Εἶπον ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας παράγεται καὶ διατηρεῖται ἐκεῖ, ὅπου οἱ ἰδιοκτῆται, μὴ θέλοντες ἢ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, οὐδὲ νὰ ἐκμισθώσωσιν αὐτὰ δύνανται, ἐλλείψει κεφαλαιούχων. Τῷ ὄντι ὁ μισθώνων κτῆμα, δεῖται κεφαλαίων· 1) μέν, ὅπως καταβάλῃ τὸ μίσθωμα· 2) δὲ, ὅπως καταβάλῃ τὰ τῆς καλλιεργείας ἔξοδα καὶ 3), ὅπως πληρώσῃ τοὺς ἐργατικοὺς μισθούς. Ἐλλείψει λοιπὸν μισθωτῶν ἀξιοχρέων, ὁ ἰδιοκτήτης ὁ μὴ δυνάμενος, ἢ μὴ βουλόμενος νὰ ἐπιστατήσῃ τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος αὐτοῦ, ἀναγκάζεται νὰ συγκοινωνήσῃ μετὰ τοῦ χωρικοῦ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἑταιρίας ταύτης, ὁ ἰδιοκτήτης καὶ ὁ γεωργὸς ἀποζημιοῦνται εἰς εἴδη κατά τινας συμπεφωνημένους ὅρους.

Ἰδοὺ ὁ πρῶτος χαρακτὴρ τῆς ἀγροληψίας. Αὕτη εἶναι ἑταιρία μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ καλλιεργητοῦ. Δι' ὃ καὶ τὰ κέρδη καὶ αἱ ζημίαι εἰσὶ κοιναί· ἄρα ὁ καλλιεργῶν τὴν γῆν χωρικὸς δὲν πληρώνει πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην μίσθωμα προσυμπεφωνημένον, οὐδ' αὐτὸς πληρώνει μισθόν τινα τῷ καλλιεργητῇ· ἀλλὰ κοινωνοῦντες, ἀποζημιοῦνται κατά τινας ὅρους ἐκ τῶν παραχθησομένων καρπῶν τῆς γῆς( )· οὕτω δὲ ἡ ἀγροληψία ἀποτελοῦσα τύπον περισπού-

(1) Περὶ τῆς φύσεως τῆς ἀγροληψίας καὶ περὶ τῆς οὐσίας τῆς συμβάσεως ταύτης, ὁ Troplong ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ ἀγροληψία εἶναι ἑταιρία·

δαστον γεωργικοῦ συνεταιρισμοῦ, παρέχει πλεῖστα πλεονεκτήματα· καθότι παντοῦ ὅπου ἡ μεγάλη γεωργικὴ τάξις μισθοδοτεῖται, ἕνεκα τοῦ προσκαίρου καὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν μισθῶν, ἢ τῶν συμβαινουσῶν μεταβολῶν περὶ τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων, οἱ ἀποχειροβίωτοι ἐργάται τῆς γεωργίας περιπίπτουσι πολλάκις εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν· ἕνεκα δὲ τοῦ εὐματαβλήτου τούτου τῶν πόρων τοῦ μισθίου γεωργοῦ, κατὰ πρῶτον σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ ἀναφαίνεται τὸ λίαν ἐπίφοβον σύμπτωμα τῆς ἀπεργίας τῆς γεωργικῆς τάξεως, δι' ἧς οἱ γεωργοὶ ἐπιχειροῦσι νὰ ἐκβιάσωσι τὴν πληρωμὴν μισθῶν ἀνωτέρων, καὶ ἐλάττωσιν τῶν ὡρῶν τῆς ἐργασίας.

Τοῦ δυστυχήματος τούτου εἰσὶ συνήθως ἀπηλλαγμένοι οἱ ἀγρολῆπται· καθότι οὗτοι εἰσὶ συνέταιροι τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ μισθοδοτοῦνται οὕτως εἰπεῖν, ὑπ' αὐτῆς τῆς φύ-

στηρίζει δὲ τὴν γνώμην ταύτην ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 1832 τοῦ Γαλλ. κώδικος, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ὁποίου, ἡ ἑταιρία εἶναι σύμβασις δι' ἧς δύο ἢ πλείονα πρόσωπα καταβάλλουσιν ἐν κοινῷ πρᾶγμά τι, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ διανείμωσι μεταξὺ αὐτῶν, τὴν ἐκ τούτου προκύψουσαν ὠφέλειαν.

Οἱ ἀσπαζόμενοι τὴν γνώμην ταύτην ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ μίσθωσις δὲν μετέχει τῆς φύσεως τῆς ἀγροληψίας, καθότι ἡ ἐκμίσθωσις ὑποθέτει μίσθωμά τι, ἢ ὡρισμένον ποσὸν χορηγούμενον ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ τῷ ἐκμισθωτῇ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ ἰδιοκτήτης, ἤτοι ὁ ἀγροδότης, ἀπολαμβάνει τυχαίαν τινὰ ὠφέλειαν· ἄλλως δὲ ἐν τῇ ἐκμισθώσει ὁ μισθωτὴς ἀποκλειστικῶς καρποῦται τὸ κτῆμα, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἀγροληψίας, ὁ ἰδιοκτήτης κέκτηται τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ σχεδὸν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, ἕνεκα τῆς ἐν κοινῷ καρπώσεως.

Κατ' ἄλλους ὅμως, ἡ ἀγροληψία εἶναι σύμβασις ἀνώνυμος, μετέχουσα ὁτὲ μὲν τῆς φύσεως τῆς ἐκμισθώσεως, ὁτὲ δὲ τῆς ἑταιρίας.

Τελευταῖον δὲ κατὰ τρίτον τι σύστημα, ἡ ἀγροληψία ταυτίζεται μὲ τὴν περὶ ἐκμισθώσεως σύμβασιν, καὶ διέπεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν φορολογικῶν διατάξεων· δηλ. ἡ σύμβασις αὕτη φορολογεῖται καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ ἐκμίσθωσις.

σεως συμμετέχοντες τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ Σισμόνδη, ὅτι οἱ ἀγρολῆπται ἔχουσι μέλλον τόσον ἀσφαλές, ὅσον οἱ ἰδιοκτῆται; ὄχι· καθότι ὁ μορτίτης πιθανὸν ἐνταῦθα μὲν ν' ἀπολαμβάνῃ τὸ ἥμισυ τῶν καρπῶν, ἐκεῖ δὲ τὸ τρίτον· πιθανὸν σήμερον μὲν νὰ λαμβάνῃ τὸ ἥμισυ, αὔριον δὲ ὁ ἰδιοκτήτης νὰ μεταβάλῃ τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως. Καὶ βεβαίως 1) παντοῦ, ὅπου οἱ κάτοικοί εἰσιν εὐάριθμοι ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς χώρας, οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως ἔσονται μᾶλλον ἐπικερδεῖς εἰς τοὺς ἀγρολήπτας· ἀπ' ἐναντίας δ' ἐκεῖ, ὅπου ἡ γῆ μικρὰν ἔχει ἔκτασιν, οἱ δὲ κάτοικοί εἰσι πολυπληθεῖς, οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως ὁρισθήσονται πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδιοκτήτου, ὡς εἰς τὰς νήσους λ. χ. 2). Ὡσαύτως δὲ ἡ μερὶς τοῦ ἰδιοκτήτου ἔσται τόσῳ μεγαλειτέρα, ὅσῳ ἡ γῆ εἶναι φύσει γονιμωτέρα· καθότι τὰ σχετικὰ κέρδη ὁρίζονται κατὰ λόγον τῆς καταβολῆς ἑκάστου τῶν συνεταίρων.

Ὁ Κάτων (de re rustica) μαρτυρεῖ ὅτι οἱ ἀγρολῆπται in agro Casinate καὶ venafro, ἀπήλαυον ἐπὶ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν τοῦ $\frac{1}{8}$ τῶν καρπῶν, τοῦ $\frac{1}{7}$ δὲ ἐπὶ τῶν τῆς μέσης ποιότητος καὶ τοῦ $\frac{1}{6}$ ἐπὶ τῶν μετριωτέρων· ἐν γένει δὲ ἡ μερὶς τοῦ ἀγρολήπτου ἔσται ἐλαχίστη, ὅπου οἱ ἰδιοκτῆται παραχωροῦσι τὸ κεφάλαιον τῷ καλλιεργητῇ, καθότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ τοῦ ἰδιοκτήτου μερὶς περιλαμβάνει καὶ τὸν τόκον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου. Τοιαύτη ἦτο βεβαίως ἡ κατάστασις τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ Σόλωνος, ὅτε, κατὰ τὸν Πλούταρχον, «ἅπας ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων· ἢ γὰρ ἐγεώργουν ἐκείνοις ἕκτα (ἤτοι $\frac{5}{6}$) τῶν γινομένων τελοῦντες, ἑκτημόριοι προσαγορευόμενοι καὶ θῆτες κ.τ.λ.».

Πολλοὶ ἐθεώρησαν τὸ κείμενον τοῦτο ὡς ἐσφαλμένον, ἐκλαβόντες τὰ ἕκτα ὡς ἓν ἕκτον. Ἀλλὰ τὸ ἕκτημόριοι ἐξηγεῖ ἀρκούντως ὅτι ἐπλήρωνον $\frac{5}{6}$ οὐχὶ δὲ $\frac{1}{6}$.

Τοὐναντίον δέ, ἐκεῖ ὅπου οἱ γεωργοὶ ὄντες εὐάριθμοι καταβάλλουσιν αὐτοὶ τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας, ἢ ἐκεῖ ὅπου ἡ γῆ εἶναι ἄγονος, ἡ μερὶς τοῦ ἰδιοκτήτου ἔσται μικρά. Ἐν Ἑλλάδι, οἱ ἀγρολῆπται διατελοῦσι σήμερον εἰς ὁπωσοῦν εὐχάριστον κατάστασιν, ἐνῷ οἱ ἰδιοκτῆται πολλαχοῦ ἀπολαύουσιν μικροῦ κέρδους ἐκ τῶν γαιῶν αὐτῶν· ἐν Λούκῃ δέ, ἐν Γενούῃ καὶ ἐν Νεαπόλει, ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια ἀποβαίνει ἐπωφελεστέρα εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας. Ἡ κατάστασις λοιπὸν τοῦ ἀγρολήπτου δὲν εἶναι τόσῳ σταθερὰ καὶ μόνιμος· ὁ δὲ Σισμόνδης βεβαιῶν ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης τῆς Τοσκάνης δύναται ν' ἀποπέμψῃ τοὺς ἀγρολήπτας καὶ ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται σκέπτονται, ὅπως ἐφεύρωσι παραγωγικωτέρας μεθόδους καλλιεργείας, ἐπιμαρτυρεῖ τοὺς λόγους ἡμῶν. (1)

Προχωρήσωμεν ἀνερευνῶντες τὰ προσόντα τοῦ συστήματος τούτου ὑπὸ τὴν ἁπλῆν χρηματιστικὴν ἔποψιν.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παραγωγικῆς ἐνεργείας ὁμολογουμένως ἀπαιτοῦνται τρία τινὰ, γνῶσις, δύναμις καὶ θέλησις. Ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων ἡ γνῶσις τῶν ἐντελεστέρων καὶ οἰκονομικωτέρων μεθόδων· καθότι, ὡς θέλω ἀποδείξει, πραγματευόμενος περὶ μεγάλης καλλιεργείας καὶ περὶ ἐπισπορᾶς ἢ ἀμειψισπορείας, τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι τὸ παραγωγικώτερον καὶ τὸ παρέχον

(1) Ἐν ταῖς νέαις τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαις τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, οἱ ἀγρολῆπται ἐπεβαρύνοντο ὑπὲρ τὸ δέον οὐχὶ ἕνεκα περισεύοντος πληθυσμοῦ, ἢ μεγάλης τῶν γαιῶν εὐφορίας ἢ διότι τὸ κεφάλαιον κατεβάλλετο ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, ἀλλὰ διότι ἰδιοκτῆται ἦσαν οἱ κρατοῦντες.

μείζονα καθαρὰν πρόσοδον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ὑποτίθησι τεχνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις, τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ἐνεργούμενον ἐπὶ πλειοτέρων προϊόντων, ὑποτίθησι γνώσεις ποικίλας πρὸς παρασκευὴν τῶν γαιῶν, καταλληλοτέρους τρόπους σπορᾶς, καλλιεργείας, συγκομιδῆς καὶ διατηρήσεως τῶν καρπῶν, χρῆσιν παντοίων λιπασμάτων κ.τ.λ. Τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ὑποτίθησι τελευταῖον κτηνοκομίαν, καὶ τρόπους βελτιώσεως τοῦ εἴδους τῶν κτηνῶν. Ἀλλ' ὁ ἁπλοῦς χωρικὸς ἢ ὁ μορτίτης εἶναι δυνατὸν νὰ εὐμοιρῇ τῶν γνώσεων τούτων; καὶ ποῦ τάχα θέλει τὰς πορισθῇ; ἐν τοῖς σχολείοις; ἀλλ' αὐτὸς οὐδέποτε ἐφοίτησεν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἐκ τῶν βιβλίων; Ἀλλ' αὐτὸς οὔτ' ἐννοεῖ, οὔτ' ἐλάλησέ ποτε τὴν γλῶσσαν τῶν βιβλίων. Ἐκ τῆς πείρας; ἀλλ' ἡ πεῖρα τῷ ὑπαγορεύει μάλιστα νὰ ἐμμένῃ εἰς ὅ,τι ἐμπειρικῶς ἐξέμαθε καὶ οὔτε ἔχει συνήθως ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς παρατόλμους ἐπιχειρήσεις δοκησισόφων ἰδιοκτητῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀγρολήπτης συνειδὼς τὴν ἀτέλειαν αὐτοῦ κατανοεῖ τὴν ἐκ τῆς παραδοχῆς ἐντελεστέρων μεθόδων, καὶ τὴν ἐκ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων ὀργάνων γεωπονικῶν ὠφέλειαν, δυσκόλως θέλει προσπορισθῇ καὶ τὰ κεφάλαια ὧν χρῄζει ἡ γεωργία πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς, μὴ δυνάμενος νὰ δανεισθῇ, ἐπὶ ὑποθήκῃ τῆς ἀλλοτρίας γῆς ἣν καλλιεργεῖ. Ἀπολαύων δὲ τοῦ ἡμίσεως ἢ μᾶλλον ἢ ἧττον τοῦ ἡμίσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, μόλις ἀποζῇ· καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἀπολαμβάνει καί τινα εὐπορίαν, δυσκόλως δύναται ν' ἀποταμιεύσῃ χρήματα, ὅπως δι' αὐτῶν ἐπαυξήσῃ τὰ εὐτελῆ αὐτοῦ κεφάλαια. Καὶ τοῦτο δὲ ἐὰν ὑποτεθῇ, ὁ ἀγρολήπτης δὲν ἔχει ἀποκλειστικὸν συμφέρον εἰς τὴν

καταβολὴν τῶν ἀποταμιευμάτων αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὁποίας καλλιεργεῖ γῆς· καθότι τὸ προϊὸν τῶν τοιούτων καταβολῶν θέλει συμμοιράσει μετὰ τοῦ ἰδιοκτήτου. Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ἀγρολήπτου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην· καθότι οὔτ' εἰς αὐτὸν συμφέρει νὰ ἐναποθέσῃ κεφάλαια εἰς χεῖρας τοῦ χωρικοῦ, ἐπειδὴ τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος θέλει συμμεριστθῇ καὶ αὐτός.

Βεβαίως δὲν εἶναι ἀδύνατον, ἐν περιπτώσει καταβολῆς νέου κεφαλαίου, νὰ μεταβληθῶσι καὶ οἱ ὅροι τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ ἀγρολήπτου. Ἀλλ' ἡ ἐντελὴς ἐμπιστοσύνη μεταξὺ ἀνδρῶν ἀλλοίας ἀνατροφῆς καὶ ἀλλοίων ἠθῶν καὶ ἕξεων εἶναι δυνατή; ἡ ἀκριβὴς λογιστικότης ἐκ μέρους τοῦ χωρικοῦ εἶναι εὔκολος, εὐπραγματοποίητος; Ἐκ τούτου ἕπεται, ὅτι ὁ ἀγρολήπτης δὲν ἐπιζητεῖ τὴν παραγωγικωτέραν καλλιέργειαν, ἀλλὰ τὴν ἀπαιτοῦσαν ὀλιγωτέρας προκαταβολάς.

Εἶπον ὅτι οὐδέτερος τῶν συνεταίρων ἔχει συμφέρον ἀποκλειστικὸν εἰς τὸ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς. Προσθέτω ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης οὐδ' ἀποχρῶσαν ἐμπιστοσύνην ἔχει συνήθως πρὸς τὸν ἀγρολήπτην, ὅπως ἐναποθέσῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ κεφάλαιόν του. Λ. χ. πρὸ τῆς μεταβολῆς, τοῦ 1879, ὅτε δηλ. τὰ $\frac{4}{7}$ τῆς Γαλλίας ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ μορτιτῶν, οἱ ἰδιοκτῆται κατήγγειλον τὴν κακὴν αὐτῶν πίστιν, μεταχειριζομένων τοὺς ὁποίους τοῖς ἐνεπιστεύοντο ἀροτῆρας βόας, πρὸς μεταφορὰν προϊόντων.

Παρόμοιόν τι συνέβη νὰ παρατηρήσω καὶ ἐν Ἀττικῇ ἐκ μέρους χωρικῶν, μεταχειρισθέντων εἰς κατανάλωσιν μέρος τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτοῖς καρποῦ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, πρὸς σπορὰν τῶν ἀγρῶν.

Ὑπὸ τὴν καθαρὰν λοιπὸν χρηματιστικὴν ἔποψιν, τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας εἶναι σύστημα ἀτελές, καθόσον ὁ παραγωγὸς στερεῖται καὶ τῶν γνώσεων καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς θελήσεως τοῦ νὰ καταστήσῃ ἐνεργητικωτέραν καὶ παραγωγικωτέραν τὴν ἐργασίαν, ὥστε ὑπὸ τὸ συστημα τοῦτο, ἡ λεγομένη ἐντατικὴ καλλιέργεια «culture intensive» εἶναι ἀνέφικτος.

Ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια εἶναι ἑταιρία μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ ἐργάτου· καὶ ἐνῷ ὁ ἐπιστημονικώτερος καὶ πλουσιώτερος τῶν δύο συνεταίρων εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης, τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως οὕτως εἰπεῖν, τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων καὶ δυνάμεων ἀνατίθεται εἰς τὸν ἀμαθέστερον καὶ ἐνδεέστερον.

Ἴδωμεν νῦν πῶς διετηρήθη καὶ διατηρεῖται τὸ σύστημα τοῦτο.

Ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια εἰσάγεται καὶ διατηρεῖται ἐκεῖ, ὅπου 1) ὁ μὲν γεωργὸς εἶναι ἐλεύθερος, οἱ δὲ ἰδιοκτῆται οὔτε δύνανται οὔτε θέλουσι νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων, ἀλλ' οὔτε εἰς κεφαλαιούχους μισθωτὰς βούλονται νὰ τὴν ἐμπιστευθῶσι· 2) ἐκεῖ ὅπου οἱ χωρικοὶ ἐγκατεστημένοι ἀρχῆθεν ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας ἀπέκτησαν κτήματα φθαρτά, ἤτοι ἀμπέλους, οἰκίας, κήπους· τούτου δ' ἕνεκα ἐμφιλοχωροῦντες ἐπὶ τοῦ κτήματος καλλιεργοῦσι αὐτὸ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν· 3) ἐν χώρᾳ ὀρεινῇ καὶ ἀνωμάλῳ, ὅπου ἡ μικρὰ καλλιέργεια συνάδει μᾶλλον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς χώρας μορφήν· 4) ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια διατηρεῖται προσέτι ἕνεκα τῆς ἠθικῆς τῶν χωρικῶν καταστάσεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας. Τοιούτῳ τρόπῳ, μεταξὺ μορτιτῶν καὶ ἰδιοκτητῶν τῆς

Βανδέας ὑπῆρχον ἄλλοτε σχέσεις πελάτου μᾶλλον πρὸς πάτρωνα, ἢ γεωργοῦ πρὸς ἰδιοκτήτην (1).

«Ἐν τῇ Βανδέᾳ δὲν ὑπάρχουσι μεγάλαι πόλεις, κατὰ »τὴν Κ. Λαροσζακιελέν (2), ἀλλὰ κῶμαι δύω ἢ τριῶν »χιλιάδων ψυχῶν διεσπαρμέναι ἔνθεν κακεῖθεν. Τὰ χω»ρία εἰσὶν εὐάριθμα καὶ αἱ ἀγροικίαι μικραί· αἱ ἰδιοκτη»σίαι διαιροῦνται εἰς τμήματα κατοικούμενα ὑπὸ μιᾶς »οἰκογενείας καὶ ἑνὸς ὑπηρέτου, σπανίως χορηγοῦντα πρό»σοδον ἀνωτέραν τῶν 600 φράγκων.

«Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ χωρικῶν »δὲν ὡμοίαζον πρὸς ὅ,τι ἔβλεπέ τις ἐν τῇ λοιπῇ Γαλλίᾳ, »αἱ σχέσεις αὗται ἦσαν ἀλλαχοῦ πάντῃ ἄγνωστοι. Οἱ »ἰδιοκτῆται σπανίως ἐξεμίσθωνον τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν. «Παρεχώρουν δὲ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν εἰς χωρικοὺς »ἐπὶ μορτῇ. Οὕτω δὲ συνεσφίγγοντο τὰ κοινὰ αὐτῶν »συμφέροντα, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν ἐπανεπαύοντο εἰς τὴν »καλὴν πίστιν.

»Πολλάκις 25 ἢ 30 τμήματα ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν »ἰδιοκτησίαν καὶ ἅπαντες οἱ κατοικοῦντες αὐτὰ χωρικοὶ »ὑπήγοντο οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχον»τικοῦ πύργου. Ὁ ἰδιοκτήτης προσεφέρετο πρὸς τοὺς χω»ρικοὺς πατρικῶς, ἐπεσκέπτετο αὐτοὺς συχνάκις, συνε»μερίζετο τὰ δυστυχήματα αὐτῶν, παρευρίσκετο εἰς τὰς »τελετάς των καὶ συνευωχεῖτο μετ' αὐτῶν.

»Τὰς κυριακὰς οἱ χωρικοὶ οὗτοι διέτριβον ἐν τῇ αὐλῇ »τοῦ ἄρχοντος· προκειμένου δὲ περὶ θηρευτικῆς τινος ἐκδρο-

(1) Ἡ Βανδέα, ὡς γνωστόν, ἤγειρε μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1789, τὴν σημαίαν τῆς ἀντεπαναστάσεως ὅπως ὑπερασπίσῃ τὸν θρόνον καὶ τὴν ἐκκλησίαν.

(2) Ἐν τῇ περὶ φυσικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῆς Βανδέας ἐκθέσει της. σελ. 43.44

»μῆς, ὁ ἱερεὺς ἀνήγγελλε τοῦτο δημοσίᾳ μετὰ τὴν θείαν »λειτουργίαν· ἅπαντες δὲ συνέῤῥεον εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν »θέσιν, καὶ τὸ αὐτὸ ἐγίνετο μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ ἐμφυ»λίου πολέμου.»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύονται αἱ μεταξὺ ἰδιοκτητῶν καὶ ἀγροληπτῶν τῆς Βανδέας σχέσεις, σχέσεις ἀγάπης, ἐμπιστοσύνης, ἀφοσιώσεως, διασωθεῖσαι καὶ ἐπὶ τῆς τρομερᾶς μεταβολῆς τοῦ 1789, τῆς τὰ πάντα ἀνατρεψάσης ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ ὁρμῇ αὐτῆς καὶ τοὺς ναοὺς τοῦ Ὑψίστου καὶ τοὺς θρόνους τῶν βασιλέων καὶ κληρικὰ καὶ ἀριστοκρατικὰ προνόμια καὶ πᾶν ὅτι εἶχε καθιερώσει ὁ χρόνος, ἡ παράδοσις, ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν κοινωνικῶν συμβεβηκότων. Καὶ τῷ ὄντι, ὅτε ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ τῶν συντριμμάτων τοῦ παρελθόντος ἀνῳκοδόμει νέαν κοινωνίαν καὶ ἐνεκέτριζεν εἰς τὸ γεγηρακὸς καὶ ἐκλελυμένον τῆς Γαλλίας σῶμα νέα ἤθη, νέους νόμους, νέους θεσμούς, οἱ χωρικοί, οἱ ἀγρολῆπται λέγω τῆς Βανδέας, ἐμμένοντες εἰς τὰς πατροπαραδότους αὐτῶν ἕξεις, ἐξέλεγον ἀξιωματικοὺς τῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ δημάρχους, τοὺς ἰδιοκτήτας ὧν ἡ λαιμοτόμος ἐσφυρηλατεῖτο ἐν Παρισίοις, ἐν ὀνόματι τοῦ κυριάρχου λαοῦ. Τόσον σφιγκτοὶ ἦσαν οἱ μεταξὺ χωρικῶν καὶ ἰδιοκτητῶν δεσμοί, τόσον εἰλικρινεῖς αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις, διατηροῦσαι καὶ διαιωνίζουσαι τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας.

§ 5. *Περὶ τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλλιεργείας.*

Ἴδομεν τὰ πλουτολογικὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς καὶ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλ-

λιεργείας καὶ τῆς αὐτεπιστασίας, ὅπως διεξέλθωμεν οὕτω ἅπαντας τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιεργείας τρόπους.

Ἡ ἐκμίσθωσις ἀκινήτου εἶναι ἡ σύμβασις, δι' ἧς ὁ ἰδιοκτήτης παρέχει τὴν χρῆσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν μισθωτὴν ἐπὶ ὡρισμένῳ ἀνταλλάγματι, ἢ ἐπὶ ὡρισμένῃ παροχῇ εἰς χρήματα ἢ ἄλλα ἀντικαταστατὰ πράγματα. Ὁ μισθωτὴς γῆς ἀναλαμβάνει τὴν ὅλην διοίκησιν τῶν γεωργικῶν ἔργων· εἰς αὐτὸν ἀνήκει τὸ κεφάλαιον τῆς γεωπονίας· αὐτὸς πληρώνει τοὺς ἐργατικοὺς μισθοὺς καὶ καρποῦται ἀποκλειστικῶς τὸ κτῆμα, διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως· γιγνώσκει δὲ αὐτὸς μόνον τὰς ζημίας καὶ τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ ἐκμίσθωσις λοιπόν, συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν καὶ χρῆσιν κεφαλαίων, δι' ὧν καταβάλλεται τὸ μίσθωμα, μισθοδοτοῦνται οἱ ἐργάται καὶ γίνονται αἱ ἀναγκαῖαι προκαταβολαὶ πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς· τούτου ἕνεκα, ὅσῳ τὰ κεφάλαιά εἰσι σπανιώτερα, τόσῳ αἱ ἐκμισθώσεις καθίστανται δυσκολώτεραι. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, δουλοπάροικοι ἀπελευθερωθέντες δὲν δύνανται νὰ γίνωσι μισθωταί· καθότι ναὶ μὲν αὐτοὶ ἀπέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν ἧς ἐστεροῦντο, οὐχὶ δὲ καὶ κεφάλαια πρὸς ἀπότισιν τοῦ συμφωνηθέντος μισθώματος καὶ πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ὁ ἀπελευθερωθεὶς δουλοπάροικος δύναται μὲν νὰ γίνῃ ἀγρολήπτης, καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας τὸ μίσθωμα πληρώνεται εἰς εἴδη, ὁ δὲ ἀγρολήπτης ἔχει ἀνάγκην μικρῶν μόνον προκαταβολῶν καὶ καλλιεργεῖ αὐτοπροσώπως τὸ κτῆμα· ἀλλ' ὁ ἀγρολήπτης δὲν δύναται νὰ γίνῃ καὶ μισθωτής, ἐνδεὴς ὢν κεφαλαίων.

Ἐκ ταύτης ὅμως τῆς παρατηρήσεως οὐδόλως συνάγεται, ὅτι ἡ ἐκμίσθωσις ὑποτίθησιν ἀείποτε τὴν ὕπαρ-

ξιν ἀδρῶν κεφαλαίων. Ὄχι· ἀλλ' ὅσῳ τὰ κεφάλαιά εἰσι μεγαλείτερα, τόσῳ καὶ ἡ ἐκμίσθωσις εὐρυτέρων γαιῶν εἶναι δυνατή. Ἡ ἐκμίσθωσις εἶναι γενικός τις τύπος περιλαμβάνων ὁλόκληρον κλίμακα ἐπιχειρήσεων, ἀπὸ τοῦ εὐτελεστάτου ἀγροῦ μέχρι τῆς μυριοστρέμμου γῆς. Ὅ,τι λοιπὸν διακρίνει τὴν ἐκμίσθωσιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῆς καλλιεργείας τρόπων, δὲν εἶναι ἡ μεγάλη τῶν ἐκμισθωθεισῶν ἰδιοκτησιῶν ἔκτασις· καθότι ἐν Ἰρλανδίᾳ λ. χ. εἰ καὶ αἱ ἰδιοκτησίαι εἰσὶ λίαν εὐρεῖαι, οἱ δυστυχεῖς Ἰρλανδοὶ μόλις ἀπέζων καλλιεργοῦντες μικρὰ τεμάχια γῆς, τὰ ὁποῖα ὑπεμίσθουν. Ἄλλως δὲ, οὐδὲ διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων διακρίνεται ἡ ἐκμίσθωσις· καθότι πολλάκις ἐνδεεῖς γεωργοὶ μισθοῦσι καὶ καλλιεργοῦσι κτήματα μικρά· ἀλλ' οὐδ' ἡ μίσθωσις ἐργατῶν, ἢ ἡ ὕπαρξις μισθίων ἐργατῶν, εἶναι ὁ διακριτικὸς χαρακτὴρ τοῦ συστήματος τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας· καθότι 1) μέν, οἱ μισθωταὶ καλλιεργοῦσι πολλάκις ἰδίαις χερσί, τὸ μισθωθὲν κτῆμα· 2) δέ, καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας (faire valoir) καὶ τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας ὑπάρχουσι μίσθιοι ἐργάται. Ἐπομένως ἡ ὕπαρξις μισθίων ἐργατῶν, δὲν εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἰρλανδίας ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων. Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς Ἰρλανδίας ἀποδημεῖ, δαπανῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὰς προσόδους εὐρυτάτης ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν μόλις γνωρίζει. Ἡ μόνη φροντὶς αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀκριβὴς εἴσπραξις τοῦ μισθώματος. Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι ὁ ἀρχικὸς ἐνοικιαστὴς ἐμίσθωσε γῆν ὅπως καλλιεργήσῃ αὐτήν. Ὄχι· ὁ ἐνοικιαστὴς προέθετο νὰ κερδοσκοπήσῃ· διῄρεσε λοιπὸν τὴν γῆν εἰς διάφορα τμήματα μεγάλης ἐκτάσεως,

τὰ ὁποῖα ὑπενοικίασεν εἰς τοὺς λεγομένους middlemen.

Οἱ μεσεύοντες οὗτοι ἐνοικιασταί, παραλαμβάνοντες τὸ ὁποῖον ἐνοικίασαν κτῆμα, δὲν καταβάλλουσι κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν, ἀλλὰ πρὸς ἐκχέρσωσιν μόνον αὐτοῦ· ὑποδιαιροῦντες δ' αὐτὸ εἰς ἐλάχιστα τεμάχια, ὑπεκμισθώνουσιν αὐτὰ εἰς ἐνδεεῖς γεωργοὺς οἵτινες ἐνοικιάζουσι ὅπως καλλιεργήσωσιν. Ἀλλὰ τίνα τὰ ὄργανα, τίς ἡ κατοικία τοῦ χωρικοῦ; Οὐδεμία. Ὁ χωρικὸς ὅπως ἐγκαταστήσῃ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἐν τῷ μισθωθέντι τεμαχίῳ, πρέπει νὰ ἀνεγείρῃ καλύβην· προσέτι δὲ ν' ἀποκτήσῃ καὶ γεωπονικὰ ὄργανα, τῶν ὁποίων συνήθως στερεῖται.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι ὁ μὲν ἰδιοκτήτης ἐξεμίσθωσε τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ ἀντὶ 10,000 λιρῶν, ὁ δὲ πρῶτος μισθωτὴς ἀντὶ 11,000 εἰς τοὺς middlemen· οἱ δὲ middlemen θέλουσι τὴν ὑπενοικιάσει εἰς τοὺς χωρικοὺς ἀντὶ 12,000, καὶ οὕτως ὁ ἐνδεὴς χωρικὸς θέλει ἐπιβαρυνθῇ οὐ μόνον μὲ τὴν πληρωμὴν τοῦ ἀρχικοῦ μισθώματος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ κέρδη τοῦ πρώτου μισθωτοῦ καὶ τῶν μεσευόντων.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι οὔτε διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, οὔτε διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων, οὔτε διὰ τῆς ὑπάρξεως μισθίων ἐργατῶν διακρίνεται τὸ σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως.

Πῶς ἄρα ἡ ἐκμίσθωσις, ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Λομβαρδίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ κ.τ.λ. διακρίνεται οἰκονομικῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῆς καλλιεργείας τρόπων;

Ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐκεῖ ὅπου, ἕνεκα κοινωνικῶν περιστάσεων ἢ ἱστορικῶν συμβεβηκότων, ἢ ἕνεκα τῶν ἐν ἰσχύϊ ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, αἱ γαῖαι καὶ τὰ κεφάλαια τῆς γεωπονίας περιῆλθον εἰς ὀλίγους,

ἡ δὲ ἐργατικὴ τάξις ὑπεραυξήσασα διατελεῖ ἐν ἀκτημοσύνῃ, τρία εὐδιάκριτα παράγονται συμφέροντα· τὰ τῶν ἰδιοκτήτων, τὰ τῶν κεφαλαιούχων καὶ τὰ τῶν ἐργατῶν. Τὰ δὲ διακεκριμένα ταῦτα συμφέροντα, ὅσῳ αἱ κοινωνικαὶ ἀνισότητες ἐπεκτείνονται καὶ ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται, τόσῳ διαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἡ ἀτομικότης οὕτως εἰπεῖν, ἑκάστου αὐτῶν ἀναφαίνεται καθαρωτέρα.

Τῷ ὄντι, διερευνῶντες τὴν φύσιν τῶν διαφόρων τρόπων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, εὑρίσκομεν·

1). Ὅτι ὑπὸ μὲν τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν, τὸ αὐτὸ πρόσωπον περιβέβληται τὴν ἰδιότητα καὶ τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ κεφαλαιούχου.

2). Ὑπὸ δὲ τὴν δουλικὴν καλλιέργειαν, τὸ κεφάλαιον συγχέεται μετὰ τῆς ἐργασίας.

3). Ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας, ὁτὲ μὲν ὁ ἐργάτης, ὁτὲ δὲ ὁ ἰδιοκτήτης καταβάλλει τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας καὶ ἡ σύγχυσις τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων ἐν μέρει ὑπάρχει.

Ἐν μόνῃ λοιπὸν τῇ διὰ μισθωτῶν καλλιεργείᾳ ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἰρλανδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων εἶναι πλήρης· καὶ τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ μὲν ἰδιοκτήτης, ἤτοι ὁ κύριος τῆς γῆς προσπαθεῖ νὰ προσποισθῇ μεῖζον μίσθωμα, ὁ δὲ κεφαλαιοῦχος ζητεῖ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ κέρδη αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐργάτης ὁσάκις δὲν εἶναι συνάμα καὶ ἐνοικιαστὴς ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, προσπαθεῖ ν' αὐξήσῃ τοὺς ἐργατικοὺς αὐτοῦ μισθοὺς καὶ οὕτω πραγματοῦται ἡ ἀρχὴ ἥτις ἐγένετο τοσάκις ἀντικείμενον ὑπερβολικῶν ἐπαίνων καὶ κατακρίσεων, ἡ ἀρχὴ λέγω τοῦ ἐλευθέρου δια-

γωνισμοῦ, καθ' ἣν ἕκαστος σκοπεῖ ν' αὐξήσῃ τὰ ἑαυτοῦ κέρδη ἐπὶ βλάβῃ πολλάκις τῶν πρὸς αὐτὸν διαγωνιζομένων.

Πρὸ τῶν ὑπὸ Γλάδστωνος πρό τινων ἐτῶν εἰσαχθεισῶν ἐν Ἰρλανδίᾳ μεταῤῥυθμίσεων. Ὁ Βωμὼν ( ) ἔγραφεν, ὅτι «ὁ διαγωνισμὸς μᾶλλον τῶν χωρικῶν πρὸς ἀλλήλους »ἀναβιβάζει τὰ μισθώματα, ἢ ἡ πλεονεξία τῶν ἰδιοκτη»τῶν καὶ τῶν middlemen. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ μόνης τῆς »γῆς τροφοδοτοῦνται οἱ χωρικοί, συναγελάζονται καὶ »προσκολλῶνται ὡς σκώληκες εἰς αὐτήν. Ἡ δ' ἔνδεια »αὐτῶν ἕνεκα τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἐκο»ρυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε 2,000,000 ἀνθρώπων στε»ροῦνται γῆς». (2)

Τοιαύτη ἡ φύσις τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας. Τὸ δὲ σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν αἱ μὲν κοινωνικαὶ ἀνισότητες ἀνεπτύχθησαν, τὰ δὲ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν, πολυπληθὴς δὲ τάξις τοῦ λαοῦ μένει ἀκτήμων.

Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως, τὰ συμφέροντα τῶν τριῶν κοινωνικῶν τάξεων διακρίνονται, ἐννοεῖται ὅτι ὁ μισθωτὴς θέλει προσπαθήσει 1) μέν, καταβάλλων ἀρκοῦντα κεφάλαια, νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ πλειότερον ἐκ τῆς γονιμότητος τῆς γῆς· διὰ δὲ τοῦ συστήματος τῆς ἐπισπορᾶς, νὰ καταστήσῃ

(1) Ἐν τῷ περὶ Ἰρλανδίας συγγράμματί του, τόμ. Α'. σελ. 257.

(2) Ὁ ψηφισθεὶς πρὸ μικροῦ νόμος land bill ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐξόχου ἀνδρός, τοῦ Γλάδστωνος, οὗ τὸ ὄνομα πᾶς Ἕλλην μνημονεύει μετ' εὐλαβείας καὶ ἀγάπης, ἐχαρακτηρίσθη διὰ τριῶν F. fair rent, εὔλογον μίσθωμα, ὁριζόμενον ὑπὸ τῶν Land Courts, γεωδικαστηρίων fixity of rent μονιμότητος μισθώματος· free sale ἐλευθέρα ἐκχώρησις τῆς μισθώσεως· ἀλλ' οἱ home rulers, οἱ τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἰρλανδίας ἐπιδιώκοντες, ἀπαντῶσι διὰ τοῦ «no rent»· οὐδὲν μίσθωμα, ὅπερ ἐγένετο τὸ σύνθημα, τῆς land league.

αὐτὴν ἀεικίνητον μηχανήν, ἀδιαλείπτως παράγουσαν παντοδαπὰ προϊόντα, οὐδαμῶς δὲ ἠρεμοῦσαν· 2) δέ, δι' ἐλάσσονος δαπάνης νὰ παραγάγῃ πλειότερα. Ὥστε ἐν ᾧ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καὶ τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας δὲν ὑπάρχει συνήθως οὔτε ἡ δύναμις, οὔτε ἡ θέλησις πρὸς καταβολὴν νέων κεφαλαίων, τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐμφιλοχωροῦσιν οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ συστήματι τῆς ἐκμισθώσεως. Οὕτω δὲ οἱ μισθωταὶ λ. χ. τῆς Ἀγγλίας, οἱ gentlemen farmers, εὐμοιροῦντες καὶ κεφαλαίων καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ προσπαθοῦντες ἀείποτε δι' οἰκονομικωτέρων μεθόδων καὶ ἐντελεστέρων ὀργάνων νὰ παραγάγωσι πλειότερα, διερευνῶσι τὴν ποιότητα τῶν ἀγρῶν ἐπιστημονικώτερον, μεταχειρίζονται πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν φυτικά, ζωϊκὰ καὶ ὀρυκτὰ λιπάσματα, συνιστῶσι κτηνοστάσια, διὰ τῆς κοπρίας τῶν κτηνῶν καθιστῶσι συνεχεστέραν καὶ ποικίλην τὴν καρπιμότητα τῶν ἀγρῶν, τὰ δὲ κτήνη τρέφονται ἐπὶ τεχνητῶν λειμώνων. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου, γονιμοποιουμένη ἡ γῆ, παράγει ἀδιαλείπτως καὶ δὲν χρῄζει ἀναπαύσεως.

Ἀλλ' ἐρευνήσωμεν: ὑπὸ τίνας ὅρους θέλουσιν ἐνεργηθῇ ὑπὸ τῶν μισθωτῶν, αἱ βελτιώσεις αὗται καὶ προκαταβολαί;

Εἶπον ὅτι ἡ γῆ γονιμοποιεῖται, καθόσον καταβάλλομεν ἐπ' αὐτῆς κεφάλαια καὶ ἐργασίαν πλειοτέραν ἢ τεχνικωτέραν. Ἀλλ' ὑπάρχει ἐργασία καὶ καταβολὴ κεφαλαίων, ἐξ ὧν ἀμέσως ἀποζημιοῦται ὁ παραγωγός, οἷον ἐκ τῆς σπορᾶς τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐργασία καὶ καταβολὴ κεφαλαίων, αἵτινες μετὰ πολλὰ, μόνον ἔτη καρποφοροῦσιν· οἷον αἱ νέαι φυτεῖαι, ἡ ἀποξήρανσις ἑλῶν κ.τ.λ. Ὁ μισθωτὴς λοιπὸν ὅσῳ πρόσκαι-

ρος εἶναι, δηλ. ὅσῳ βραχυπρόθεσμος εἶναι ἡ ἐκμίσθωσις, τόσῳ ἔλαττον εἶναι πιθανὸν ὅτι θέλει καταβάλλει τὸ τελευταῖον τῆς ἐργασίας εἶδος· καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅσῳ ἐγγίζει νὰ λήξῃ ἡ προθεσμία τῆς ἐκμισθώσεως, τόσῳ εἶναι βέβαιον, ὅτι θέλει παύσει πᾶσα προκαταβολὴ ἥτις μετὰ πολλὰ μόνον ἔτη καθίσταται παραγωγική.

Ἑπομένως 1) ἐὰν ἡ ἐκμίσθωσις ὑποτεθῇ βραχυπρόθεσμος, ὁ μισθωτὴς οὔτε ἕλη θέλει ἀποξηράνει, οὔτε σύστημα ἐπισπορᾶς θέλει ἐφαρμόσει, οὔτε ὑδραυλικὰ ἔργα οὔτε φυτείας θέλει ἐπιχειρήσει. Καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν φυτειῶν, θέλει προσπαθήσει νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἔνεστιν, ἀδιαφορῶν ἂν κινδυνεύῃ μετὰ ταῦτα νὰ ἐξαντληθῇ ἡ φυτεία· οἷον ἡ ἄμπελος, ἢ τὸ δάσος.

2). Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις τοῦ κτήματος, ὁ μισθωτής, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐκμισθώσεως, οὐ μόνον δὲν θέλει ἀποζημιωθῆ, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτήτης θέλει ἀπαιτήσει παρ' αὐτοῦ, ἀνανεουμένης τῆς συμβάσεως, ἀνώτερον μίσθωμα· τούτου ἕνεκα, οἱ ἐπὶ βραχὺν χρόνον μισθωταὶ θέλουσιν ἀπέχει τῶν ἔργων, δι' ὧν τὸ μισθωθὲν κτῆμα ἤθελεν ἀποδοθῇ ἐπαισθητῶς βελτιωμένον εἰς χεῖρας τοῦ ἰδιοκτήτου.

3). Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μακροτέραν προθεσμίαν ἐὰν συνήφθη ἡ ἐκμίσθωσις, οὐχ' ἧττον ἐπισφαλὴς καὶ ἐπιζήμιος ἀποβαίνει πολλάκις τῷ μισθωτῇ, ἕνεκα τῶν διαλυτικῶν ὅρων οἵτινες παρέπονται αὐτῇ.

Καὶ πρῶτον μέν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ῥωμ. Δικαίου, ἐὰν διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως ἐκποιηθῇ τὸ κτῆμα ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, ὁ ἀγοραστὴς δύναται νὰ ἀποπέμψῃ τὸν μισθωτήν, καθότι τὸ τοῦ μισθωτοῦ δικαίωμα πηγάζει ἐξ ἐνοχικῆς σχέσεως συναφθείσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἰ-

διοκτήτου καὶ δὲν ὑποχρεοῖ τὸν πρὸς ὃν μετεβιβάσθη ἡ κυριότης. (1)

Δεύτερον δέ, ἡ ἐκμίσθωσις διαλύεται ἕνεκα τῆς μὴ καταβολῆς τοῦ μισθώματος ἐπὶ δύο ἔτη· ὥστε ἐκ τῶν προειρημένων ἀποχρώντως ἐξηγοῦνται οἱ ὅροι καθ' οὓς τὸ τῆς ἐκμισθώσεως σύστημα καθίσταται παραγωγικόν.

Πρῶτος μὲν ὅρος εἶναι ἡ μακρὰ τῆς ἐκμισθώσεως διάρκεια καὶ ἡ ἐξασφάλισις τοῦ μισθωτοῦ ἐν περιπτώσει ἐκποιήσεως τῆς ἰδιοκτησίας.

Δεύτερος δὲ ἡ χρῆσις ἢ ἡ καταβολὴ ἐπαρκῶν κεφαλαίων. ( )

Τρίτος, ἡ μετριότης τῶν μισθῶν οἵτινες παντοῦ ὅπου ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἐπολλαπλασιάσθη, δὲν ὑπερβαίνουσιν ὅρον τινὰ συμφέροντα τοῖς κεφαλαιούχοις. Καὶ τελευταῖον, ἡ τῶν ἰδιοκτητῶν ὑποχρέωσις πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ ἐπενεγκόντος μισθωτοῦ διαρκεῖς ἐν τῷ κτήματι βελτιώσεις.

Ὁ πρό τινων ἐτῶν ψηφισθεὶς νόμος ἐν Ἀγγλίᾳ περὶ Ἰρλανδίας, πρῶτον μὲν παρέτεινε τὴν διάρκειαν τῶν ἐκμισθώσεων καὶ δεύτερον ἀνεγνώρισε τὸ δικαίωμα τῶν μισθωτῶν, ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐπενεχθεισῶν παρ' αὐτῶν βελτιώσεων, διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως.

Τοιοῦτοι οἱ γενικώτεροι χαρακτῆρες τῆς ἐκμισθώσεως οὓς οἰκονομολόγοι τινὲς παρεγνώρισαν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς εἰδικὰς τῆς Ἀγγλίας περιστάσεις, ἤτοι τοὺς ἐπι-

(1) Ὅρα ὅμως τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 1743 τοῦ Γαλ. Κώδικος καθ' ἣν ὁ μισθωτὴς δὲν ἀποπέμπεται, ἐὰν τὸ ἔγγραφον τῆς ἐκμισθώσεως εἶναι συμβολαιογραφικόν, ἢ ἔχῃ βεβαίαν χρονολογίαν.

(2) Ἰδιοκτησία ἧς τὸ μίσθωμα ἀναβαίνει εἰς 10,000 φρ. χρήζει κεφαλαίου εἰς κτήνη, ὑλικόν, λιπάσματα κ.τ.λ. 100,000 φρ. πολλαχοῦ ὅμως τῆς Γαλλίας, τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὑπολογίζεται εἰς ποσὸν ἐξάκις μεῖζον τοῦ μισθώματος.

στήμονας καὶ πλουσίους αὐτῆς μισθωτὰς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ συναπτόμενα μακροπρόθεσμα συναλλάγματα ἐκμισθώσεως διαρκείας 21 τοὐλάχιστον ἐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν ὑπῆρχεν ἀληθές, ὅτι δηλ, τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποτελέσματα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας εἰσὶ φυσικὰ καὶ ἀναπόσπαστα τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος, οὐχ ἧττον ὅμως οἱ ἐξυμνοῦντες αὐτὸ ἔπρεπε νὰ δειχθῶσι προφυλακτικώτεροι, ἀναλογιζόμενοι τὴν ἀμηχανίαν εἰς ἣν διατελεῖ σήμερον ἡ γεωργία ἐν Ἀγγλίᾳ, (1) καὶ ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀνεπτύχθη ὁ θητισμὸς ἐν αὐτῇ καὶ ἐπολλαπλασιάσθη ἡ μεγάλη ἐργατικὴ τάξις, ἥτις ἐν ἀκτημοσύνῃ διατελοῦσα, ἀναγκάζεται νὰ μεταναστεύσῃ ὅπως ἀνεύρῃ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὸν ἄρτον καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ὧν στερεῖται ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος, περιορίζομαι εἰς ταύτην μόνον τὴν παρατήρησιν, ἐπιφυλαττόμενος νὰ ἐξετάσω ἐν οἰκείῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ τῆς μεγάλης καὶ μικρᾶς καλλιεργείας.

§ 6. *Περὶ αὐτεπιστασίας (laire valoir).*

Αἱ γαῖαι καλλιεργοῦνται κατὰ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας, ὁσάκις αὐτὸς ὁ ἰδιοκτήτης ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῶν γεωπονικῶν ἔργων, ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν ὑπηρετούμενος. Ὥστε ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης οὗτος εὐπορῶν κεφαλαίων, κέκτηται καὶ τὴν πρέπουσαν

(1) Οἱ μισθωταὶ τῆς Ἀγγλίας διατελοῦσιν ἐν ἀμηχανίᾳ σήμερον, 1) μὲν ἕνεκα τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη κακῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν. 2) δὲ ἕνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν Ἀμερικανικῶν σίτων οἵτινες ἀφικνούμενοι εἰς τοὺς λιμένας τῆς Εὐρώπης πωλοῦνται ἄνευ ζημίας, ἀντὶ 17 ἢ 18 φρ. τὸ ἑκατόλιτρον.

πρακτικὴν ἱκανότητα, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ κοινωνία θέλει ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ συστήματος τῆς αὐτεπιστασίας.

1) Διότι ὁ ἰδιοκτήτης ὢν καθ' ὑπόθεσιν ἱκανὸς διευθυντὴς τῶν γεωπονικῶν ἔργων, θέλει ἐξοικονομήσει τὸν μισθὸν τοῦ ἐργολάβου ἢ τοῦ ἐπιστάτου καὶ οὕτως ἡ παραγωγὴ τοῦ αὐτοῦ προϊόντος θέλει κατορθωθῇ δι' ἐλάσσονος δαπάνης. 2). Ὁ ἰδιοκτήτης ὢν ὁ ἀνώτατος τῶν ἔργων ἐπιμελητής, πρῶτον μέν, θέλει καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς βελτίωσιν τοῦ κτήματος καὶ πρὸς τελειοποίησιν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ὀργάνων· δεύτερον δέ, θέλει προσπαθήσει νὰ συντηρήσῃ ἐπιμελέστερον τὰ προϊόντα καὶ νὰ εἰσαγάγῃ λογιστικήν τινα τάξιν εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, τάξιν ἣν παραμελοῦσι συχνάκις οἱ ἐπιστάται, ὁσάκις δὲν ἐπιτηρῶνται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου. 3) Ἐκ τῆς αὐτεπιστασίας, ἡ κοινωνία θέλει ὠφεληθῇ καὶ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἠθικῶς μέν, καθόσον οἱ ἰδιοκτῆται ὄντες καθ' ὑπόθεσιν εὔποροι καὶ εὐπαίδευτοι καὶ διάγοντες εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, φυσικῷ τῷ λόγῳ, θέλουσι μεταδώσει τὰς ὠφελίμους γνώσεις εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν καὶ εἰσαγάγει μεθόδους ἐντελεστέρας, φυτείας νεοφανεῖς, ὄργανα ἐντελέστερα, εἰδήσεις κτηνιατρίας ἀγνώστους εἰς τοὺς πολλούς· ἡ τοιαύτη δὲ παραδειγματικὴ καλλιέργεια ἔσται τὸ πρακτικὸν σχολεῖον τῶν γεωργῶν, οἵτινες ὀλίγην ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς θεωρίας καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς εἰσὶ πρόθυμοι νὰ παραδεχθῶσι κατὰ τὸ ἐφικτόν, πᾶν ὅ,τι ἐκ πείρας ἀπεδείχθη ὠφέλιμον. Πολιτικῶς δέ, καθότι τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν διαγόντων βίον πρακτικὸν εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, ἀναγκαίως ἡ μὲν ῥαδιουργία, ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ θεσοθηρεία, ἡ ἀργολογία καὶ κενοδοξία τῶν μεγάλων πόλεων θέλει περιορισθῇ, ἡ

δὲ διαφθορὰ καὶ ἡ ἕξις τοῦ πλουτεῖν διὰ ξένων ἱδρώτων καὶ κόπων θέλουσιν ἀποβῆ ὀλιγώτερον ἐπιδημικαί.

Τοιαῦτα ἤθελον εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς αὐτεπιστασίας, ἂν οἱ ἰδιοκτῆται ἦσαν ἐν γένει εὔποροι καὶ ἱκανοί. Δυστυχῶς ὅμως τὸ τοιοῦτον δὲν ἀληθεύει πάντοτε· καθότι οἱ μὲν ἱκανοὶ καὶ πλούσιοι ἄνδρες σπανίως ἐμφιλοχωροῦσιν εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, προτιμῶντες μᾶλλον τὰς διασκεδάσεις καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν πόλεων, οἱ δὲ συνήθως αὐτεπιστατοῦντες τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν εἰσιν ἢ ἄνδρες ἀπαίδευτοι, ἢ ἄμοιροι πλούτου καὶ κεφαλαίων.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι ἄνδρες εὔποροι καὶ εὐπαίδευτοι ἀποφασίζουσι νὰ διευθύνωσιν αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, δυστυχῶς, τὰ τέκνα αὐτῶν ὅσῳ ἐπιμελέστερον ἐκπαιδεύονται, τόσῳ ὀλιγωτέραν κλίσιν συνήθως ἔχουσι πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἢ ἐὰν ἀποφασίσωσι τέλος νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὸ πατρῷον κτῆμα, τὰ κομψῶς ἀνατεθραμμένα ταῦτα μειράκια, ζητοῦντα νὰ διακόψωσι τὴν μονοτονίαν τῶν ἀγρῶν διὰ νεωτερισμῶν καὶ θεωριῶν ἀνεφαρμόστων, θέλουσι πολλάκις φθείρει τὴν δι' ἀτρύτων κόπων καὶ δι' ἀξιεπαίνου ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς ἀποκτηθεῖσαν πατρικὴν περιουσίαν.

Ἐξετάσωμεν ἤδη ποῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ παρ' ἡμῖν, τὸ τῆς αὐτεπιστασίας σύστημα, καί τινα προσκόμματα αὐτὸ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐφαρμογήν του;

Ἡ αὐτεπιστασία ἐδύνατο πρὸ πάντων νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν Ἀττικῇ, ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Φθιώτιδι, ὅπου πολλοὶ ἀπέκτησαν κτήματα μεγάλης ἐκτάσεως, ὡς καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις. Ἀλλ' οἱ αὐτεπιστατοῦντες τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν εἰσὶν ἐλάχιστοι· καθότι 1)

ἡ αὐτεπιστασία καὶ ἡ διοίκησις ἐκτεταμένων γαιῶν χρήζει κεφαλαίων, ὧν ἄνευ ὁ ἰδιοκτήτης δὲν δύναται οὔτε ἐργάτας νὰ μισθώσῃ, οὔτε βελτιώσεις νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος. 2) Ἡ αὐτεπιστασία ὑποτίθησιν ἐργασίαν διαθέσιμον. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι οἱ ἐργάται εἰσὶ πολλάκις σπάνιοι, ἕνεκα μάλιστα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀκαλλιεργήτων γαιῶν· ὥστε τὰ μεγάλα κτήματα τῶν ἐπαρχιῶν, ὧν ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω καλλιεργοῦνται διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων. 3) Ὁ αὐτεπιστατῶν ἰδιοκτήτης τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος αὐτοῦ δέον νὰ ἐνδιατρίβῃ εἰς αὐτό. Ἀλλὰ τίς ἐμφιλοχωρεῖ εἰς κτήματα πολλάκις ἀπόκεντρα καὶ μεμονωμένα, ἐὰν δὲν ἀπολαύῃ πλήρους ἀσφαλείας ἀτομικῆς καὶ οἰκογενειακῆς; ἡ δὲ ἀσφάλεια ἥτις εἶναι ἡ πεποίθησις περὶ τῆς μὴ πιθανότητος τοῦ κινδύνου, ὡς ἡ πίστις ἐμπνέεται, ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλεται, ἄνευ δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης οὐδεὶς ἐμφιλοχωρεῖ εἰς κτήματα ἰδίως ἀπόκεντρα καὶ μάλιστα ἐὰν ἡ συγκοινωνία μὲ τὰς πόλεις εἶναι δυσχερὴς καὶ βραδεῖα. 4) Ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι καί τινες ἰδιοκτῆται δὲν στεροῦνται τῆς ἀπαιτουμένης ἱκανότητος καὶ τῶν ἀναγκαίων κεφαλαίων πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς αὐτεπιστασίας, οἱ ἰδιοκτήται οὗτοι, ἐνόσῳ ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων εἶναι μέγας, θέλουσιν ἴσως προτιμήσει τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων αὐτῶν, ἀπὸ τῆς καταβολῆς αὐτῶν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ κτήματος αὐτῶν.

Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ ὅτι, παντοῦ ὅπου γαῖαι μεγάλων κτημάτων καλλιεργοῦνται ὑπὸ χωρικῶν ἐπὶ μορτῇ, ἡ δι' αὐτεπιστασίας καλλιέργεια εἶναι ἀνέφικτος ἢ λίαν περιωρισμένη.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι ὧν ἕνεκα τὸ σύστημα τοῦτο ἢ δὲν προοδεύει ἐν Ἑλλάδι, ἢ ὀλίγον ἀποβαίνει ἐπωφελές.

Μετὰ τὴν λεπτομερῆ ταύτην ἔκθεσιν καὶ ἀνάλυσιν τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιεργείας, ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως θέλει κατανοήσει, ὅτι διὰ πολλοῦ ἔτι χρόνου, οἱ ἐπικρατήσοντες παρ' ἡμῖν τρόποι τῆς καλλιεργείας, ἔσονται γενικώτερον μέν, ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀγροληψία, ἐξαιρετικῶς δὲ ἡ αὐτεπιστασία καὶ ἡ ἐκμίσθωσις· τοῦτο δέ, καθότι πρῶτον μὲν αἱ γαῖαι εὐρυτάτων ἰδιοκτησιῶν τῆς Ἀττικῆς, τῆς Εὐβοίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς Θεσσαλίας καλλιεργοῦνται τμηματικῶς ὑπὸ τῶν κατοικούντων αὐτὰς χωρικῶν, οὓς οἱ ἰδιοκτῆται ἢ δὲν δύνανται ἢ δὲν ἔχουσι συμφέρον νὰ ἀποπέμψωσι.

Δεύτερον δέ, καθότι ἡ αὐτεπιστασία καὶ ἡ ἐκμίσθωσις ἀδύνατον νὰ λειτουργήσωσι προσηκόντως ἄνευ κεφαλαίων, καὶ κεφαλαίων ἅτινα οἱ ἰδιοκτῆται καὶ οἱ μισθωταὶ νὰ δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι ὑπὸ ὅρους εὐλόγους.

Καὶ τρίτον, καθότι ἡ αὐτεπιστασία καὶ ὁ ἀγροτικὸς βίος τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν βιούντων εὐπορωτέρων ἀνδρῶν, ὁ ἀγροτικὸς λέγω, οἰκογενειακὸς βίος, ὃν οὐ μόνον ὡς πλουτοποιόν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἠθοποιὸν εὐλόγως ἐθεώρουν οἱ ἀρχαῖοι, προαπαιτεῖ δύω τινά, ἀσφάλειαν καὶ εὐχερῆ καὶ εὐθηνὰ μέσα συγκοινωνίας μὲ τὰς πόλεις.

Τούτων ἕνεκα, φρονῶ ὅτι διὰ πολλοῦ χρόνου, οἱ ἐπικρατήσοντες τρόποι τῆς καλλιεργείας παρ' ἡμῖν, ἔσονται ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀγροληψία.

Ὁπόταν δὲ διὰ γενικωτέρας τινος καὶ κοινωφελεστέρας διατάξεως, μεταδοθῇ ἡ ἔγγειος ἰδιοκτησία καὶ τοῖς τέως ἀγρολήπταις, ἄνευ ζημίας τῶν νῦν ἰδιοκτητῶν εὐρυχώρων κτημάτων, ἡ μὲν ἀγροληψία ὑποχωρήσει ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν, (1) πλεῖστα

(1) Διὰ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ νόμου περὶ διαθέσεως τῶν ἐθνικῶν γαιῶν,

δὲ κτήματα καλλιεργούμενα νῦν ὑπὸ ἀγροληπτῶν, καλλιεργηθήσονται ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν, κατὰ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ῥωσσίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν Ῥουμανίᾳ κ.τ.λ. μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἀπόκτησιν τῶν δύω τιμιωτάτων ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν διαφόρων τῆς καλλιεργείας τρόπων ἐν Εὐρώπῃ, ὑπεδείχθη τὶς ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Ἐκ τῆς ἑπομένης δὲ ἐκθέσεως θέλει ὡσαύτως γίνει καταφανὴς ἡ κατάστασις τῆς καλλιεργείας τῶν χωρῶν, ἔνθα ἐπεκράτησεν οὐχὶ ἡ ἀρχὴ «τῆς ἰδιοκτησίας», ἀλλ' ἑτέρα ἀρχὴ «ὅτι ἅπασα ἡ γῆ βασιλική».

§ 7. *Περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατούσης καλλιεργείας.*

Ἴδομεν τοὺς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος τῶν γαιῶν, τοὺς διαφόρους συνδυασμοὺς τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, ἤτοι τοὺς διαφόρους τρόπους τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τοὺς ἐπικρατοῦντας ἐν Εὐρώπῃ, ὡς καὶ τὰς σχέσεις τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμένην χώραν. Ἀλλ' ὅπως ἐξαντλήσωμεν τὴν περὶ τούτου θεωρίαν, ῥίψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐν χώραις ἔνθα ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος τῆς γῆς δὲν ἀνεγνωρίσθη, ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἐν τῇ ἀρχικῇ ταύτῃ κοιτίδι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἐξετάσωμεν τὴν σχέσιν τοῦ δόγματος πᾶσα ἡ γῆ βασιλική, πρὸς τὴν πολιτικὴν διοργάνωσιν τῶν δεδουλωμένων ἐκείνων χωρῶν, καὶ τὴν ἐπίδρασιν ἑπομένως τῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς οἰ-

ἡ ἀγροληψία μεταβάλλεται πολλαχοῦ σήμερον εἰς πατριαρχικὴν καλλιέργειαν.

κονομικῆς καταστάσεως τῶν κατοίκων καὶ πῶς ἐν ᾧ ἡ Εὐρώπη, ἡ μοναρχικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ Εὐρώπη, ὅπως κατηρτίσθη ἐπὶ μέσου αἰῶνος, δὲν ἔπαυσε προάγουσα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἡ Ἀσία, στάσιμος πρὸ αἰώνων, ἀδρανὴς καὶ κεκρυσταλωμένη, φαίνεται νὰ καταψεύδῃ τὸν καθολικὸν νόμον τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω πορείας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ Ἰνδική, ἡ Σινική, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Περσία, ἡ Ἀσιανὴ Τουρκία ἀπειράκις κατεπατήθησαν ὑπὸ νομαδικῶν φυλῶν· διὰ δὲ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων, ἐνιδρύθη ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἀπόλυτος δεσποτεία· αὕτη δέ, δημεύσασα μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν κυριότητα τῆς γῆς ἐδέσμευσε τὴν κοινωνικὴν πρόοδον.

Ὡς ἔκπαλαι, οὕτω καὶ σήμερον εὑρίσκομεν ἐν Ἀσίᾳ καθιερωμένην τὴν ἀρχήν, ὅτι «ἅπασα ἡ γῆ βασιλική», καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ λάβῃ κατοχὴν αὐτῆς, ἐὰν δὲν ἐπιτρέψῃ τοῦτο ὁ μονάρχης, ἢ ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ κατοχὴ παραχωρεῖται, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐνιαυσίου ἀποδόσεως μέρους τῶν προϊόντων αὐτῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα, μισθοδοτοῦντα διὰ τῶν προσόδων τούτων, τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ὑπαλλήλους.

Ἡ γῆ, διαλαμβάνει ὁ ἱερὸς τῶν Ἰνδῶν νόμος, κατέστη διὰ κατακτήσεως, ἰδιοκτησία τοῦ Παρασὰ ραμᾶ, (μιᾶς τῶν 9 ἢ 10 ἐνσαρκώσεων [ἀβαταρᾶ] τοῦ Βισνοῦ, συντηρητικοῦ στοιχείου). Ἀλλ' οἱ ὑπήκοοι καρποῦνται αὐτὴν ἐπὶ τῷ ὅρῳ πληρωμῆς φόρου ἐνιαυσίου· καὶ ἐφ' ὅσον καταβάλλουσι τὰ νενομισμένα, ἡ γῆ διαμένει εἰς τὴν κατοχὴν αὐτῶν. Ὁ ἐνιαύσιος οὗτος φόρος ἦτο τὸ $^1/_6$ τῶν προϊόντων, καὶ κατὰ Στράβωνα τὸ $^1/_4$ (1). «Φησὶ δὲ

(1) Βιβλίῳ ΚΔ'. Κεφ. Α'.

»τὸ τῶν Ἰνδῶν πλῆθος εἰς ἑπτὰ μέρη διῃρῆσθαι, καὶ »πρώτους μὲν τοὺς φιλοσόφους . . . Δεύτερον δὲ μέρος εἶ- »ναι τὸ τῶν γεωργῶν, οἳ πλεῖστοί τε εἰσι ἐπιεικέστατοι, »ἀστρατείᾳ καὶ ἀδείᾳ τοῦ ἐργάζεσθαι, πόλει μὴ προσιόν- »τες, μηδ' ἄλλῃ χρείᾳ, μηδ' ὀχλήσει κοινῇ· πολλάκις »γοῦν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ, τοῖς μὲν παρατε- »τάχθαι συμβαίνει καὶ διακινδυνεύειν πρὸς τοὺς πολε- »μίους, οἱ δ' ἀροῦσι καὶ σκάπτουσι ἀκινδύνως, προμάχους »ἔχοντες ἐκείνους. «Ἔστι δὲ ἡ χώρα βασιλικὴ πᾶσα»· »μισθοῦ δ' αὐτὴν ἐπὶ τετάρτου ἐργάζον- »ται τῶν καρπῶν».

Ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς μεταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον, μαν- θάνομεν παρὰ τοῦ Ἡροδότου, ὅτι ὁ Σέσωστρις ἔδωκεν εἰς πάντα Αἰγύπτιον, κλῆρον τετράγωνον ἐπὶ φόρῳ. Ὅτε δὲ ὁ Νεῖλος κατεκάλυπτε τὴν χώραν, οἱ Αἰγύπτιοι προσήρ- χοντο εἰς τὸν βασιλέα ἐξαιτούμενοι ὅπως διακρίνῃ αὐτὸς ὁ ὑπέρτατος τῆς χώρας κύριος, τὸν κλῆρον ἑκάστου. Ἐκεῖθεν δὲ ἡ γεωμετρία.

Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, δηλ. ἐπὶ Μεχμὲτ Ἀλῆ, ἡ δυστυχὴς Αἴγυπτος ἔκλινε τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν αὐτὸν ζυγόν, δουλεύουσα ἀντὶ Σεσωστριδῶν εἰς Σουλτάνους καὶ εἰς πασάδας.

Ἰδοὺ τὶ μνημονεύει περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Αἰγύπτου ὁ Δοὺξ τῆς Ῥαγούζης. «Ἕκαστον χωρίον τῆς »Αἰγύπτου ἔχει διευθυντὴν ἐπὶ τῶν γεωργικῶν· αὐτὸς »διανέμει ἐνιαυσίως τὴν γῆν εἰς τοὺς κατοίκους, προσδιο- »ρίζων τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς κατ' εἶδος· οἷον σῖτον, »κριθήν, σάκχαρι, ὀρύζιον, βάμβακα, ἰνδικὸν κ.τ.λ. Ἐκ »τῶν προϊόντων τούτων, τὰ μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν γεωρ- »γόν· οἷον ὁ σῖτος, ἡ κριθὴ κ.τ.λ. ἐκτὸς τῆς μερίδος τὴν »ὁποίαν ἀφαιρεῖ ὁ πασᾶς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ· τὰ δὲ

»ἀνήκουσιν ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν κυβέρνησιν· οἷον τὸ ὄ-
»πιον, τὸ σάκχαρι, τὸ ὀρύζιον, ὁ βάμβαξ, τὸ ἰνδικὸν κ.τ.λ.
»καὶ τὰ ὁποῖα ἐξαγοράζει αὐτὴ κατὰ τὰ $^{2}/_{3}$ τῆς ἀγοραίας
»αὐτῶν τιμῆς.

»Ὁ Φελλάχης ἐκτὸς τούτου πληρώνει εἰς τὸ ταμεῖον
»(τὸ μιρὶ) κανονικὸν φόρον ἢ μίσθωμα· ὑποβάλλεται δὲ
»καὶ εἰς τὸν κατὰ κεφαλὴν φόρον, ὅστις πληρώνεται ὑπὸ
»τῶν ἀῤῥένων ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 12 ἐτῶν. Ὁ Φελ-
»λάχης ὑποχρεοῦται προσέτι ν' ἀγοράσῃ τὰ ἱμάτιά του
»εἰς τὰς δημοσίους ἀποθήκας· νὰ λάβῃ δὲ παρὰ τῆς κυ-
»βερνήσεώς του ἐπὶ τιμῇ ὡρισμένῃ καὶ τὸν σπόρον τῶν
»καλλιεργουμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀγρῶν. Ὁ πασᾶς ἑτέρωθεν
»παραχωρεῖ εἰς τοὺς χωρικοὺς βόας πρὸς μεταφορὰν τοῦ
»ὕδατος καὶ ἄρδευσιν τῶν ἀγρῶν. Ὁ χωρικὸς ἀναγκά-
»ζεται νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν πασᾶν ὅπως ἀγοράσῃ τὰ
»ἱστία καὶ τὴν ἀποσκευὴν τοῦ ἀκατίου δι' οὗ διαπλέει τὸν
»Νεῖλον, ὡς καὶ τὴν πενιχρὰν στρωμνήν του εἰς τὰς δη-
»μοσίας ἀποθήκας ὀφείλει νὰ τὴν ἀγοράσῃ.

»Οἱ τῶν χωρικῶν εἰσπράκτορες κρατοῦσι τοὺς λογα-
»ριασμοὺς αὐτῶν μετὰ τοῦ δημοσίου, καὶ κατὰ τριετίαν
»οἱ λογαριασμοὶ οὗτοι ὁριστικῶς ἐκκαθαρίζονται. Ὡς πρὸς
»τὴν πληρωμὴν δὲ τῶν φόρων ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τοῦ
»αὐτοῦ χωρίου εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, ἀλλὰ καὶ τὰ χωρία
»καὶ αἱ ἐπαρχίαι πρὸς ἀλλήλας.. Τέλος ἐν μὲν ταῖς πό-
»λεσιν ὑπάρχουσι φόροι ἐπὶ τῶν ἀναλωμάτων· τὰ δὲ τε-
»χνουργεῖα ὑποχρεοῦνται νὰ πωλῶσιν εἰς μόνον τὸ δη-
»μόσιον τὰ τεχνουργήματα αὐτῶν (1)».

Ἄρνησις λοιπὸν τῆς ἰδιοκτησίας, φόροι ἐπαχθεῖς, αὐ-

(1) Περιήγησις τοῦ Στρατάρχου Δουκὸς τῆς Ῥαγούζης. Τόμ. 3. Σελ. 333.

θαιρεσία περὶ τὴν εἴσπραξιν αὐτῶν, καθολικὸν μονοπώλιον πανιδιοκτήτου κυβερνήσεως, πάντα ταῦτα συνδέονται ὑπὸ τὰς παμβασιλείας τῆς Ἀσίας.

Ἐν Ἰουδαίᾳ, ἡ γῆ ἦτο τοῦ Κυρίου, τοῦ καθοδηγήσαντος τὸν λαὸν αὐτοῦ διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· οἱ δὲ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν ταύτην ἐπλήρωνον τὴν δεκάτην πρὸς τοὺς Λευίτας, τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου.

Ὡσαύτως δὲ ἐν Περσίᾳ, ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν ἦτο ἐλεεινή. Ἡ γῆ τῆς χώρας ἐκείνης εἶναι ἄγονος, οἱ ποταμοὶ ὀλίγοι, καὶ ὅπως γονιμοποιηθῇ χρήζει ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ ὑπερόγκων δαπανῶν. Τούτου ἕνεκα, ὁ περσικὸς νόμος ἀπένεμεν ἔκπαλαι δικαιώματά τινα εἰς τὸν γεωργόν, ὅπως τὸν ἐμψυχώσῃ εἰς τὰ ἔργα του. Ὁ Πολύβιος ἐξηγεῖ τοῦτο, λέγων «Οἱ ἐπεισαγόμενοι δι' ὑπονόμων ὕδατα πηγαῖα ἐπὶ πέντε γενεὰς καρποῦνται τὴν χώραν». Καὶ νῦν δὲ ἡ κληρονομικὴ αὕτη ἐπικαρπία διασώζεται, πληρωνουμένου εἰς τὸν Σάχην τοῦ $\frac{1}{5}$ τοῦ προϊόντος τῆς γῆς.

Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἴσχυσεν ἐν Τουρκίᾳ, ὅπου, ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν, ἀμπέλων, καὶ κήπων, ἡ γῆ ἀνεκηρύχθη «Βεϊτουλμάλι μουσλιμίν», ἤτοι «ἡ χώρα πᾶσα βασιλική». Ὑπὸ τὴν τουρκικὴν παμβασιλείαν, ὁ ραγιᾶς, δὲν εἶχε κυριότητα, ἀλλὰ κατοχὴν τῆς γῆς· ἡ δὲ κατοχὴ ἐχορηγεῖτο ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς πληρωμῆς τοῦ νενομισμένου φόρου· ἂν δὲ ὁ κάτοχος δὲν ἐκαλλιέργει τὴν παρ' αὐτοῦ κατεχομένην γῆν, αὕτη παρεχωρεῖτο πρὸς ἕτερον ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους (1).

(1) Ὅρα ἔκθεσιν Δ. Β. Κασβίκη τῆς 20 Ἰουν. 1866 πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Οἰκονομ. ὑπουργεῖον, ἐν ᾗ μνημονεύεται ἡ πρὸ τριῶν ἑκατονταετηρίδων ἰσχύουσα διάταξις τοῦ Κανουνναμὲ τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάνη. Κ.α'.Σ.α'.

«Ὅταν ὁ Σουλτάνος, υἱὸς Σουλτάνου, Σουλτὰν Σου-
»λεϊμὰν Χάν, Σουλτάνος τῶν Ἀράβων, τῶν Περσῶν καὶ
»τῶν Ῥωμαίων, προστάτης τῶν ἱερῶν χαρεμίων καὶ τῶν
»δύω ἱερῶν σκηνωμάτων (Μέκκας καὶ Μεδίνης κλπ.)
»τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ Ὑψίστου κατέκτησε τὸν νομὸν Βιδινίου
»(τὸν ἀνήκοντα τότε μὲν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, νῦν δὲ εἰς
»τὴν Βουλγαρίαν) καὶ ἐδέησε νὰ ψηφισθοῦν νόμοι δι-
»καιοσύνης καὶ εὐθύτητος, δι' αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ δι-
»τάγματος ἐθέσπισε καὶ διέταξε τάδε· Ἅπαντες οἱ ῥα-
»γιάδες (ὑπήκοοι) καὶ ὑποτελεῖς θέλουν μείνει ἕκαστος
»εἰς τοὺς τόπους των σταθερῶς, τόσον δὲ ἡ ὑπὸ τὴν
»κατοχὴν αὐτῶν εὑρισκομένη κινητὴ περιουσία, ὅσον
»καὶ ἡ βελτίωσις καὶ ἀποκατάστασις τῶν οἰκιῶν, ἀμ-
»πέλων καὶ κήπων αὐτῶν, τῶν κειμένων εἰς τὰς πόλεις
»καὶ τὰ χωρία, θέλουν εἶσθαι ἰδιοκτησία αὐτῶν, δυνα-
»μένων νὰ τὴν διαθέτωσι κατ' ἀρέσκειαν, τοὐτέστι νὰ
»τὴν πωλῶσι, χαρίζωσι καὶ μεταχειρίζωνται ἐν κυριό-
»τητι καὶ ἰδιοκτησίᾳ ὅπως βούλωνται, καὶ ν' ἀποδίδωσι
»τὸν νενομισμένον φόρον διὰ τὰς ἀμπέλους των καὶ τοὺς
»κήπους των, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν νὰ περιέρ-
»χωνται ταῦτα εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτῶν, δυναμένους
»ὁμοίως νὰ διαθέτωσιν αὐτὰ ἐν κυριότητι καὶ ἰδιοκτησίᾳ,
»χωρὶς νὰ κωλύωνται παρ' οὐδενός. Ὁμοίως δὲ θέλουν
»μένει ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν ἰδίων οἱ ὑπὸ τὴν σπορὰν
»καὶ γεωργίαν αὐτῶν εὑρισκόμενοι ἀγροί· ἀλλ' ὅμως οἱ
»ἀγροὶ δὲν θέλουν εἶσθαι ἰδιοκτησία αὐτῶν, ὅπως τὰ ἀ-
»νωτέρω κτήματά των, ἀπ'ἐναντίας μάλιστα θέλουν ὑ-
»πάγεσθαι εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς εἰς τὰ λοιπὰ τῆς ὀ-
»θωμανικῆς αὐτοκρατορίας βασίλεια κειμένης γῆς,
»τῆς ἐγνωσμένης ὑπὸ τὸ ὄνομα δημοσία γῆ,
»τῆς ὁποίας ἡ ἰδιοκτησία ὁρισθεῖσα διὰ τὸν οἶκον τῆς

»κοινῆς τῶν Μουσουλμάνων περιουσίας (τὸ Δημόσιον) δια-
»τελεῖ ἐν εἴδει παρακαταθήκης ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ
»κάρπωσιν τῶν ραγιάδων. Εἰς τὴν γῆν ταύτην δύνανται
»οὗτοι νὰ σπείρωσι παντὸς εἴδους ὄσπρια καὶ δημητρια-
»κοὺς καρπούς, νὰ συλλέγωσι καὶ θερίζωσιν αὐτούς, ν'
»ἀποδίδωσι τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα δέκατον ὡρισμένον διανε-
»μητικὸν χαράτζιον, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ δικαιώματα
»καὶ τοιούτῳ τρόπῳ νὰ καρπῶνται αὐτήν, κατὰ τὸ δοκοῦν
»αὐτοῖς· ἐνόσῳ δὲ δὲν ἀφίνουσιν αὐτὴν ἀργήν, ἀλλὰ τὴν
»σπείρουσι, τὴν γεωργοῦσι καὶ τὴν καλλιεργοῦσι δεόν-
»τως καὶ ἀποδίδουσι τὰ ἐπ' αὐτῆς νενομισμένα δικαιώ-
»ματα, οὐδεὶς θέλει ἐπεμβαίνει καὶ ἐνοχλεῖ αὐτούς, ἀλλὰ
»μάλιστα θέλουν διαχειρίζεσθαι καὶ καρποῦσθαι αὐτὴν
»κατ' ἀρέσκειαν καὶ ἐφ' ὅρου ζωῆς των, καὶ μετὰ τὸν θά-
»νατον αὐτῶν θέλει περιέρχεσθαι εἰς τοὺς υἱούς των, οἵ-
»τινες θέλουν καρποῦνται αὐτήν, καθ' ἃ ἀνωτέρω ὡρί-
»σθη. Ἐν ἐλλείψει ὅμως υἱῶν αὐτῶν, ἡ γῆ αὕτη θέλει
»διατίθεσθαι, (κατὰ τὰ ἀνέκαθεν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ κράτη
»τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νενομισμένα καὶ ἐφαρ-
»μοζόμενα) εἰς τοὺς λοιποὺς αὐτῶν συγγενεῖς, ἐπὶ πλη-
»ρωμῇ τοῦ δικαιώματος τοῦ ταπίου (παραχωρητηρίου),
»οἵτινες θέλουν κατέχει καὶ καρποῦνται αὐτὴν ἐπίσης
»κατὰ τὰ ἀνωτέρω διατεταγμένα. Ὁμοίως δὲ αἱ ἄμπε-
»λοι καὶ οἱ κῆποι αὐτῶν οἵτινες δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν
»κατηγορίαν ταύτην τῶν γαιῶν, μετὰ τὴν καταστρο-
»φὴν τῆς φυτείας αὐτῶν, θέλουν μείνει ὑπὸ τὴν κατο-
»χὴν καὶ κάρπωσιν τῶν ἰδίων, ὑπὸ τοὺς αὐτούς, ὡς ἀ-
»νωτέρω, ὡρισμένους ὅρους, καὶ δὲν θέλουν στερεῖσθαι τῆς
»κατοχῆς καὶ καρπώσεως αὐτῶν ἕνεκα τῆς καταστρο-
»φῆς τῆς φυτείας».

Ἡ διάταξις αὕτη παρατηρεῖ ὁ Κ. Καζβίκης στηρίζε-

ται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ τοὺς Τούρκους ἰσχύοντος δικαίου τοῦ πολέμου, καθ' ἣν οἱ κατακτηθέντες ἐστεροῦντο τῆς τε προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ἥτις διενέμετο εἰς τοὺς δορυκτήτορας Μουσουλμάνους, ἢ ἐγίνετο δημοσία. Ἐὰν δέ τις γῆ ἀφίετο εἰς τοὺς κατακτηθέντας, οὗτοι ὑπεχρεοῦντο νὰ γεωργῶσιν αὐτὴν, καὶ ν' ἀποδίδωσι χαράτζιον ἢ δέκατον, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν αὐθεντικῶν ἀπαντήσεων εἰς ἐρωτήσεις, ὑποβληθείσας πρὸς τὸν Σεϊχοὺλ Ἰσλιὰμ (ἀνώτατον θρησκευτικὸν τῶν Μουσουλμάνων Νομοκράτορα), τὸν ὄντα ἁρμόδιον νὰ λύῃ πᾶν νομικὸν καὶ θρησκευτικὸν ζήτημα.

Μόνη ἡ Σινικὴ δεσποτεία ὑπάγεται εἴς τινας περιορισμούς, καθιερωθέντας ὑπὸ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἕξεων τοῦ ἔθνους ἐκείνου. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Σινικῆς προσαγορεύεται μὲν παῖς τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ πατὴρ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ Σινικῇ τιμᾶται τὰ μέγιστα· τούτου ἕνεκα, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ὑποβάλλονται εἰς ἐξετάσεις πρὶν ἢ ἀναλάβωσι τὰ δημόσια αὐτῶν καθήκοντα. Χάρις δὲ εἰς τὴν ἡμερότητα ταύτην τῶν ἠθῶν, οἱ ἀρχόμενοι ἀπολαμβάνουσι προστασίαν ἄγνωστον ἐν ταῖς λοιπαῖς τῆς Ἀσίας χώραις, καὶ ἐνῷ μόλις τὸ ἥμισυ τῆς Ἰνδικῆς καλλιεργεῖται, ἡ Σινικὴ καλλιεργεῖται πρὸ αἰώνων μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας, καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς, ἐπηύξησε μέχρι τῶν 300 ἑκατομμυρίων. Ἀλλ' ὁ στάσιμος νοῦς τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἡ παρεμποδίζουσα παράδοσις πᾶσαν περαιτέρω πρόοδον, ἡ ἐπέμβασις τοῦ νομοθέτου καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας τῶν ὑπηκόων πράξεις, ἡ παραλύσασα πᾶσαν ἀτομικὴν ἐνέργειαν, αἱ ἀπηρχαιωμέναι ἕξεις καὶ ὁ ἐμπειρικὸς νοῦς ἐξήμβλυνον ἐπὶ τοσοῦτον τὴν διάνοιαν τῶν κατοίκων τῆς Σινικῆς, ὥστε ἀπορεῖ τις δικαίως πῶς καὶ πόθεν εἰσή-

χθη ὁ ὑπάρχων πολιτισμὸς καὶ δὲν ἐκπλήττεται ἐνθυμούμενος ὅτι 15 ἢ 20 χιλιάδες Εὐρωπαίων ἐπέβαλον πρό τινων ἐτῶν, αἰσχρὰν συνθήκην εἰς 300 ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐπαγιώθησαν αἱ πεπαλαιωμέναι ἕξεις τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἀπεράντῳ ἐκείνῃ χώρᾳ, ὥστε πρό τινων ἐτῶν, ἰδιωτικῆς ἑταιρίας εὐρωπαίων ἐπιχειρησάσης τὴν κατασκευὴν μικροῦ σιδηροδρόμου, ἡ Κυβέρνησις διέκοψε τὰ ἔργα ὀρρωδοῦσα βεβαίως τὴν κίνησιν καὶ τὴν συγκοινωνίαν.

Ἐκ τοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν Ἀσίᾳ δόγματος «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική», δυνάμεθα ἐν μέρει νὰ ἐξηγήσωμεν, διατὶ αὕτη δὲν ἐδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ ἀποσείσῃ τὸν βαρὺν ζυγὸν τὸν πρὸ αἰώνων ἐπιβαρύνοντα τὸν τράχηλον αὐτῆς· διατί λέγω ἐνῷ οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἀσίας ἔκυψαν καὶ αὐτοὶ τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δεσποτείας, οἱ κατακτηταὶ τῆς Εὐρώπης διέσωσαν καί τινα δικαιώματα καί τινα προνόμια ἀπέναντι τῆς Μοναρχίας.

Ὁ Ἱπποκράτης ἀποδίδει τὴν μακρὰν τῆς Ἀσίας δουλοσύνην εἰς τὴν βασιλείαν (1).

»Διὰ ταύτας ἐμοὶ δοκέει τὰς προφάσιας ἄναλκες εἶναι »τὸ γένος τὸ Ἀσιανόν, καὶ προσέτι διὰ τοὺς νόμους. Τῆς »γὰρ Ἀσίης τὰ πολλὰ βασιλεύεται, ὅκου δὴ μὴ »αὐτοὶ ἑωυτέων εἰσὶ καρτεροὶ ἄνθρωποι, μηδὲ αὐτόνομοι, »ἀλλὰ δεσπόζονται, οὐ περὶ τουτέου αὐτέοισιν ὁ λόγος »ἐστί, ὅκως τὰ πολέμια ἀσκήσωσιν, ἀλλ' ὅκως μὴ δεί»ξωσι μάχιμοι εἶναι.

»Μέγα δὲ τεκμήριον τουτέων, ὁκόσοι μὲν ἐν τῇ Ἀσίῃ «Ἕλληνες ἢ βάρβαροι μὴ δεσπόζονται, ἀλλ' αὐτόνομοί »εἰσι, καὶ ἑωυτέοισι ταλαιπωρεῦσιν, οὗτοι μαχιμώτατοί «εἰσι πάντων».

(1) Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων. Τόμ. Α'. Σελ. 80. Ἐκδ. Κοραῆ.

Ἀλλὰ ; διατί ἡ βασιλεία ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ συνεκεράσθη μὲ τὴν ἐλευθερίαν, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἐξέκλινεν εἰς τὸν ἀπολυτισμὸν καὶ τὴν παμβασιλείαν ; διατί ἡ δεσποτεία διηωνίσθη μὲν ἐν Ἀσίᾳ, ὑποδουλώσασα καὶ αὐτοὺς τοὺς κατακτητάς ; ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ, ἀπ' ἀρχῆς συνθηκολογήσασα μετὰ τῶν κατακτητῶν, ἠναγκάσθη τέλος νὰ ἀνορθώσῃ τοὺς κατακτηθέντας μέχρις αὐτῆς ;

Ἀπαντῶν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο παρατηρῶ, ὅτι ἡ Ἀσία καταπατηθεῖσα πολλάκις ὑπὸ τῶν νομαδικῶν φυλῶν κατεκτήθη, ἴσως διότι λαοὶ γεωργικοί, λαοὶ πεδιαῖοι ἐξαχρειωθέντες ὑπὸ τῆς δεσποτείας, ἐγειτνίαζον μὲ λαοὺς νομαδικούς, ἱπποτρόφους καὶ ῥωμαλέους, ὡς τοὺς τῶν κατακτητῶν Τζενγκιζχὰν καὶ Τιμουρλέγκ. Ἀλλ' ἡ κατάκτησις ὑποτίθησι στρατάρχην, πολέμαρχον ἢ μονάρχην, συγκεντροῦντα εἰς ἑαυτὸν τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, δεσπότην ἐξ ἀνάγκης καὶ κατ' ἐκλογὴν λαοῦ-στρατοῦ. Ἕπεται λοιπὸν ὅτι ἐκ τῆς κατακτήσεως καὶ ἕνεκα αὐτῆς, θέλει προκύψει ἡ δεσποτεία, ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχή· ἐκ δὲ τῆς δεσποτείας, ἢ τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς τῶν ὅλων θελήσεως ὑφ' ἑνὸς μόνου, ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική». Ἐπικρατούσης δὲ τῆς ἀρχῆς «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική», ἀδύνατον νὰ μορφωθῇ ἐν κράτει μάλιστα ἀπολιτίστῳ καὶ ἐνδεεῖ τέχνης καὶ διανοητικῆς μορφώσεως, ἐν κράτει, ἐν ᾧ ὁ κινητὸς πλοῦτος δὲν ἀνεπτύχθη εἰσέτι, οἱαδήποτε τάξις δυναμένη ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν παμβασιλείαν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ἡ Εὐρώπη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἅπασα ἡ γῆ ἐγένετο λεία τοῦ κατακτητοῦ· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλικὴ» ἐτροποποιήθη, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ αἱ ἰσόβιοι τῶν γαιῶν παραχωρήσεις, τὰ beneficia, μετεμορφώθησαν εἰς φέουδα κληρονομικά. Οὕτω δὲ κατηρ-

τίσθη ἐν Εὐρώπῃ τάξις ἀριστοκρατική, καὶ ἡ ἀριστοκρατία τῆς γῆς ἀντιταχθεῖσα πρὸς τὴν βασιλείαν, ἀλλαχοῦ μὲν ἠνάγκασε τοὺς μονάρχας νὰ ἐνισχύσωσι τὸν φυσικὸν αὐτῶν σύμμαχον, τὸν δῆμον, ἀλλαχοῦ δὲ ἡ ἀριστοκρατία, συνασπισθεῖσα μετὰ τοῦ δήμου, συνεκέρασε καὶ περιώρισε τὴν μοναρχίαν.

Ἐὰν δὲ ἀπὸ τῶν μοναρχικῶν μεταβῶμεν εἰς τὰ καθαρῶς ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα, ὡς τὸ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, θέλομεν πεισθῆ ὅτι παντοῦ ὅπου ταῦτα ἐπεκράτησαν, ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις ὡς ἐῤῥέθη (1), διῃρέθη καὶ διεσχίσθη, ἕκαστον δὲ κόμμα, θέλον νὰ προσελκύσῃ ἐφ' ἑαυτὸ τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ, προσεπάθησε νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ἀνορθώσῃ τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον. Ἅπαντες γνωρίζομεν ὅτι ἡ κυριωτέρα πρότασις περὶ ἀγρονομικῶν νόμων εἰσήχθη ἐν Ῥώμῃ, ὑπὸ εὐπατρίδου, περὶ τὰ μέσα τῆς Δ'. π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, τοῦ Λικινίου Στόλωνος προτείναντος νὰ ἀπονεμηθῶσι 500 πλέθρα εἰς πάντα πολίτην· ὡς καὶ ἡ δωδεκάδελτος, ὁ χάρτης οὗτος τῶν δημοτῶν, ἐξῆλθε (450 π. Χ.) ἀπὸ τὰς ἀριστοκρατικὰς τοῦ Ἀπίου χεῖρας· λέγω δὲ ὁ χάρτης τῶν δημοτῶν, καθότι πρὸ τῆς δωδεκαδέλτου, ὁ νόμος μὴ ὢν γραπτός, περιεβάλλετο τὸν μυστηριώδη χαρακτῆρα θρησκευτικοῦ δόγματος· οἱ δὲ ἱεροφάνται καὶ μυσταγωγοὶ ἦσαν οἱ εὐπατρῖδαι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Ἀγγλία ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος τὸν χάρτην καὶ τὰς ἐλευθερίας αὐτῆς εἰς τὰς διαιρέσεις τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν εὑρίσκονται τὰ διαμαχόμενα κόμματα νὰ περιθάλπωσι τὸν λαόν. Τὰ αὐτὰ δὲ συμβεβηκότα παρουσιάζουσι καὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Οἱ Εὐπατρῖδαι, καταλύσαντες τὴν βασιλείαν ἐν

(1) Περὶ δουλοπαροικίας.

Ἀθήναις, διηρέθησαν ἀμέσως μετὰ ταῦτα εἰς κόμματα, ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο ἀντιθέτων ἀριστοκρατικῶν μερίδων, τοῦ Μεγακλέους καὶ τοῦ Κύλωνος, ἐπήγαγον τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου καὶ τὴν δημοφιλῆ τοῦ Σόλωνος νομοθεσίαν, ὃς «ἦν οἰκίας πρώτης κατὰ γένος, Κοδρίδης γὰρ ἀνέκαθεν».

Συμπεραίνω ὅτι, παντοῦ ὅπου διὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐμορφώθη ἀριστοκρατία, δυοῖν θάτερον, ἢ ἂν τὸ πολίτευμα ἦναι καθαρῶς ἀριστοκρατικόν, ἡ ἀριστοκρατία διαιρεθεῖσα θέλει συμμαχήσει μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ παραχωρήσει αὐτῷ μέρος τῆς ἐξουσίας, ἣν αὕτη περιβέβληται, ἢ ἂν τὸ πολίτευμα ἦναι μοναρχικόν, τὸ ἕτερον τῶν δύο στοιχείων τῆς ἀριστοκρατίας ἢ τῆς μοναρχίας, ὅπως ἐφελκύσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν πολλῶν, θέλει προσπαθήσει νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἕνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ πανθεϊσμοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις καὶ προσωπικότης ὁλοκλήρως ἐνεκρώθησαν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλικὴ» δὲν ἐτροποποιήθη, οὐδέποτε ἐμορφώθη τάξις ἀριστοκρατική, τάξις ἰσχυρῶν ἰδιοκτητῶν, ἢ ἀκριβέστερον στοιχεῖον νομίμου ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς μοναρχίας.

Ἐλλείψει λοιπὸν αὐτοῦ, ἡ δεσποτεία, προκύψασα ἐκ τῆς κατακτήσεως, ἐπαγιώθη καὶ ἡ πνευματικὴ πρόοδος καὶ ἡ ἐλευθέρα ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις κατεπνίγησαν· καὶ οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἄραβες, οἱ Τοῦρκοι ἀλληλοδιαδόχως δεσπόσαντες ὑπεδουλώθησαν. Ἑπομένως ὁ κινητὸς πλοῦτος δὲν ἐπολλαπλασιάσθη, ἀποῤῥοφοθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀκορέστου θηρίου τῆς δεσποτείας, ἡ δὲ μέση λεγομένη τάξις δὲν ἐδυνήθη νὰ μορφωθῇ, ἢ νὰ ἀναστείλῃ τὸν χείμαῤῥον τοῦ αὐθαιρέτου. Διαιωνισθεῖσα οὕτως ἡ δε-

σποτεία, διετήρησε καὶ τὴν μυστυριώδη θρησκευτικὴν ὑπεροχὴν τὴν συνοδεύουσαν πᾶν ἀρχαῖον κατάστημα.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐκθέσεως ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ συνδέονται δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας μὲ τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατάστασιν. Τῷ ὄντι, γνωρίσαντες ἤδη τὴν φύσιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν διαφόρων τρόπων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ῥίψωμεν ἐκτενέστερον τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐπικρατειῶν, ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰρλανδίας καλλιεργουμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ μισθωτῶν· ἐπὶ τῆς Σουηδίας, Ἑλβετίας, Γαλλίας καὶ Βορείου Ἀμερικῆς, ἔνθα ἐπικρατεῖ ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ αὐτεπιστασία· ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας καλλιεργουμένων ἐν μέρει κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας· ἐπὶ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις πρὸ μικροῦ ἔτι ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ δουλοπαροίκων· ἀναβλέψωμεν δὲ καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, ἔνθα τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἐπεβάρυνον ἰδίως τοὺς δούλους, καὶ θέλομεν ὁμολογήσει ὅτι τὰ πολιτεύματα δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν ἐθνῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἕνεκα τῆς μὴ καθιερώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδιοκτησίας, οὐδεὶς ἐπεβλήθη χαλινὸς εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν.

Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ τὰ πολιτεύματά εἰσιν ἀκριβῶς ἀνάλογα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατάστασιν, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι, ὁσάκις ὑπάρχῃ ἀνομοιότης καὶ διαφωνία μεταξὺ τῶν δύο τούτων στοιχείων, ἀναγκαίως ἐκ τῆς πραγματικῆς ταύτης ἀντιθέσεως προκύπτει πάλη, σύγκρουσις, ἀνταγωνισμός, ἕως οὗ τὸ ἕτερον τῶν δύο στοιχείων ἀναμορφωθῇ κατ' εἰκόνα τοῦ ἑτέρου.

Τοιούτῳ τρόπῳ, διερευνῶντες τὴν φύσιν τῶν πολιτικῶν

μεταβολῶν ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀναγνωρίζομεν ἀδιαστάκτως, ὅτι αἱ μὲν μεταπολιτεύσεις ἐν Γαλλίᾳ, σκοποῦσαι τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων, τὴν ἰσόνομον ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα, ἐξεπλήρωσαν τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ἔργον αὐτῶν, ἐν ᾧ αἱ μεταπολιτεύσεις τῆς Ἀγγλίας, ἀφορῶσαι ἰδίως πρὸς τὸ πολίτευμα, μὴ ἐπενεγκοῦσαι δὲ οὐσιώδη τινὰ μεταβολὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν αὐτῆς, ὅπως αὕτη κατηρτίσθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς χώρας ἐκείνης συμβεβηκότων, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἐπουλώσωσιν ἐντελῶς τὰς κοινωνικὰς πληγάς. Τῷ ὄντι, αἱ γαῖαι τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰρλανδίας καταληφθεῖσαι ὑπὸ τῶν κατακτητῶν περιῆλθον ὡς γνωστόν, εἰς ὀλίγους, καὶ διατηροῦνται διά τε τῶν πρωτοτοκίων καὶ τῶν ὑποκαταστάσεων· ὥστε τὸ περὶ κυριότητος τῆς γῆς ζήτημα μένει ἄλυτον ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ τούτου ἕνεκα, ἐν τῇ μεγαλουργῷ ἐκείνῃ χώρᾳ, ἐμφωλεύουσι στοιχεῖα τινα δυσμενείας κατὰ τῶν ἰδιοκτητῶν, ἅτινα δύνανται προϊόντος τοῦ χρόνου νὰ προκαλέσωσι σπουδαιοτέρους ἔτι σπαραγμοὺς ἐμφυλίους. Καὶ βεβαίως ἰποίαν καταλληλοτέραν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ δύναται νὰ κάμῃ ὁ πεινῶν καὶ γυμνητεύων, ἢ ὁ ὑποκείμενος εἰς περιοδικὴν ἔνδειαν καὶ ἀμηχανίαν, ἢ νὰ γογγύζῃ κατὰ τῶν καθεστώτων, ἀποδίδων εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τὰ δυστηχήματα καὶ τὴν κακουχίαν αὐτοῦ; Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ ἐλευθερία ἢ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα νὰ ἐξασκῶνται δεόντως, ἐὰν ὁ ἐπιούσιος ἄρτος ᾖ πρόσκαιρος καὶ ἀβέβαιος;

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην συνειδότες οἱ ἔξοχοι τῆς Ἀγγλίας ἄνδρες, οἱ Χουσκισῶνες, οἱ Ηὴλ, οἱ Κόββδεν, οἱ Γλάδστωνες, ἠγωνίσθησαν εὐδοκίμως τὸν ἀγαθὸν ἀγῶνα τῆς εἰσαγωγῆς θεσμῶν σκοπούντων τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως

τῆς πολυπληθεστέρας καὶ ἐνδεεστέρας τάξεως· καὶ τούτου ἕνεκα, ἐν ᾧ κατὰ τὸ 1848 ἅπασα ἡ Εὐρώπη ἐκ βάθρων ἐκλονεῖτο, ἡ Μ. Βρεταννία ἀταράχως ἀποθεωροῦσα τὰ γινόμενα, ἀνεδεικνύετο τὸ ἐπιφανὲς ἄσυλον καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὧν τὸν θρόνον ἀνέτρεψεν ἡ ἐπαναστατικὴ λαίλαψ, καὶ τῶν ὀχλαγωγῶν, ἐκ τῶν παραφορῶν τῶν ὁποίων παρήχθη ἡ προεδρεία πρῶτον, καὶ ἡ αὐτοκρατορία δεύτερον ἐν Γαλλίᾳ.

Τοιαῦτα τὰ αἴτια καὶ τὰ συμβεβηκότα, εἰς ἃ ἀποδίδω τὴν διαιώνισιν τῆς ἐν Ἀσίᾳ παμβασιλείας, μὴ περιοριζόμενος εἰς μόνην τὴν διαφορὰν τῆς θερμοκρασίας κατὰ τὸν Ἀριστατέλην καὶ Μοντέσκιον, ἢ εἰς μόνον τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως ὡς ἀποφαίνεται ὁ κ. Μιχελέτος.

Ἀνακεφαλαιῶν λέγω ὅτι ἐν Ἀσίᾳ, ὁ μὲν πολιτικὸς καὶ θρησκευτικὸς πανθεϊσμὸς κατέπνιξαν πᾶν αἴσθημα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας· ἡ δὲ εἰς βίους διαίρεσις τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα, καὶ ἐκ τῆς κατακτήσεως προέκυψεν ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική»· ἐπικρατούσης δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης, δὲν διεμορφώθη ἑδραῖον τι στοιχεῖον νομίμου ἀντιπολιτεύσεως· ὥστε ἡ ἀσελγὴς αὕτη καὶ ἄκρατος δεσποτεία ἀποῤῥοφήσασα τὸν κινητὸν πλοῦτον, ἐξαχρειώσασα καὶ κατακτητὰς καὶ κεκρατημένους, ἀντικαταστήσασα διὰ νεκρικῆς ἀκινησίας τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρόοδον, καὶ κρυσταλλώσασα τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις διὰ τοῦ φόβου, ἔστησε τὴν Ἀσίαν ἀπέναντι τῆς διαδοχῆς τῶν αἰώνων ὡς αἰώνιον κοιμητήριον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἢ μᾶλλον τὴν ἐνέκρωσεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σήμερον αἱ προσπάθειαι τῶν πεπολιτισμένων λαῶν μόλις δύνανται νὰ γαλβανίσωσι τὸ ἄψυχον αὐτῆς σῶμα.

Τούτου ἕνεκα, ἡ καλλιέργεια ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀρχῆς καθ' ἣν ἡ κυριότης τῆς γῆς ἀποσπᾶται ἀπὸ τῶν γονιμο-

ποιούντων αὐτὴν βραχιόνων κατέστη ἄγονος, ἡ κτηματικὴ πίστις ἐξέλιπεν, ἕνεκα τῶν παρεμβαλλομένων προσκομμάτων εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν γαιῶν, αἱ ἀποταμιεύσεις δι' ὧν πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια καὶ προάγονται αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ μέσα τῆς εὐζωΐας περιεστάλησαν, ἡ γῆ, ἢ μᾶλλον ἡ κυριότης αὐτῆς παγιωθεῖσα, εἰς τὸ πρόσωπον παμβασιλέως, περιεβλήθη τὴν ἀκινησίαν τῆς δεσποτείας, ὁ δὲ ἀληθὴς πολιτισμὸς ἐξωστρακίσθη διὰ παντός, ἀπὸ τὰς δεδουλωμένας ἐκείνας χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ

Πῶς δυνάμεθα ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως νὰ παραγάγωμεν πλείω; Διὰ τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας;

Ἡ γεωπονία διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλους κλάδους, τὴν γεωργίαν κυρίως λεγομένην, ἢ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀροσίμων γαιῶν καὶ τὴν φυτουργίαν ἢ φυτοπονίαν, περιλαμβάνουσαν ἐκτὸς τῆς κηπουρικῆς ἢ τῆς ἀνθοκομίας, καὶ τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὴν δενδροφυτείαν καὶ τὴν δασοκομίαν.

Καὶ τῆς μὲν γεωργίας τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἡ παραγωγὴ καρπῶν πρωτίστης ἀνάγκης, τῆς δὲ φυτοπονίας, ἡ παραγωγὴ καρπῶν ἢ προϊόντων ἧττον ἀναγκαίων. Τούτου ἕνεκα, εἰς τὴν κηποπονίαν καὶ φυτουργίαν καταβάλλομεν πλείστην ἐπιμέλειαν, καθότι τὸ εἶδος τῶν ἀνθέων, τὸ ποιὸν τῆς σταφυλῆς, τῶν ὀπωρῶν, τῶν λαχανικῶν, εἶναι ἡ κυρία τοῦ ἀνθοκόμου ἢ τοῦ φυτουργοῦ μέριμνα,

ἡ δὲ παραγωγικὴ δαπάνη, ἤτοι τὸ ποσὸν τῆς καταβαλλομένης ἐργασίας καὶ ἡ τιμὴ τῶν παραχθέντων, θεωρεῖται πολλάκις ὡς ζήτημα δευτερεῦον, καθόσον δὲν πρόκειται περὶ παραγωγῆς πραγμάτων ἀπαραιτήτων πρὸς συντήρησιν ἡμῶν.

Τοὐναντίον δέ, ὁ γεωργὸς ἀσχολούμενος εἰς τὴν παραγωγὴν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ ἀείποτε τὴν μείζονα παραγωγὴν καὶ τὴν οἰκονομίαν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, καθότι δι' αὐτῶν ἡ γεωργία ἐπιτυγχάνει τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, ἤτοι τῆς διατροφῆς οὐχὶ μόνον τῶν εὐπόρων, ἀλλὰ καὶ τῶν πενήτων.

Ἀλλ' ἡ κηποπονία ἢ ἡ φυτουργία δὲν διαφέρει ἀπὸ τῆς γεωργίας μόνον διότι προτίθεται τὴν παραγωγὴν ἀντικειμένων ἄλλων ἢ τῶν τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ὄργανα καὶ αἱ μέθοδοι αὐτῆς διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν τῆς γεωργίας, χρῃζούσης πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῆς προσωπικῶν μᾶλλον ἢ μηχανικῶν δυνάμεων. Πλὴν δὲ τούτων, ἡ κηποπονία στερεῖται τοῦ ἀναγκαιοτέρου στοιχείου τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τῶν λιπασμάτων, ἐν ᾧ ἡ παραγωγὴ αὐτῶν εἶναι τὸ πρώτιστον στοιχεῖον ἐντέχνου γεωργίας, στοιχεῖον ἐσωτερικὸν καὶ ἀπαραίτητον. Ἡ φυτουργία λοιπόν, καίτοι θεωρηθεῖσα ὡς ὁ τύπος τελειοποιημένης γεωργίας, ἕνεκα τῆς καταβαλλομένης εἰς αὐτὴν κρείττονος καλλιεργείας, διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπ' αὐτῆς, ἅτε μὴ προτιθεμένη τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς γεωργίας ἀντικείμενον, μὴ χρωμένη ἐν γένει τοῖς αὐτοῖς ὀργάνοις καὶ μὴ περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ, τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τὰ λιπάσματα.

Ἐκ τούτων ἐναργῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης λέγων ψιλὴν καὶ πεφυτευμένην γεωρ-

γίαν, διακρίνει τὴν φυτοπονίαν ἀπὸ τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, οὐχὶ δέ, ὡς τινες δοξάζουσι τὴν μικρὰν ἀπὸ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἀμφοτέρων ψιλῶν, καθόσον ἀμφότεραι προτίθενται τὴν παραγωγὴν καρπῶν πρώτης ἀνάγκης.

Προσδιορισθέντος ἤδη τοῦ ἰδιαιτέρου ἀντικειμένου τῆς γεωργίας, ἐπιληφθῶμεν τοῦ ζητήματος «διὰ τίνος τρόπου »ἢ διὰ τίνος συστήματος καλλιεργείας παράγεται ἐπὶ τῆς »αὐτῆς ἐκτάσεως, μείζων καθαρὰ πρόσοδος ;»

Τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας εἶναι ἀληθῶς τὸ παραγωγικώτερον ;

Ἀλλὰ τί ἐστι μεγάλη καλλιέργεια ;

Αἱ λέξεις μεγάλη, μέση καὶ μικρὰ καλλιέργεια δὲν ἐμφαίνουσιν ἔκτασιν κτημάτων ὡρισμένην. Ὅ,τι ἐνταῦθα θεωρεῖται μεγάλη καλλιέργεια, ἀλλαχοῦ θεωρεῖται ὡς μέση ἢ μικρά. Ἐν γένει ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὑπὸ μὲν τὸ σύστημα τῆς μέσης ἢ μεγάλης καλλιεργείας γίνεται χρῆσις πλειόνων ἀρότρων, καὶ μειζόνων κεφαλαίων, ἐν ᾧ τὰ τοιαῦτα οὐδόλως παρομαρτοῦσι τῷ συστήματι τῆς μικρᾶς καλλιεργείας.

Πολλοὶ πραγματευθέντες περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, συνέχεον δύο διάφορα πράγματα, τὰ ὁποῖα, καίτοι συνυπάρχοντα πολλάκις, δὲν εἶναι ἀχώριστα, τὰ μεγάλα λέγω, κτήματα μετὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας καὶ τὰ μικρὰ κτήματα μετὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, εἰ καὶ διὰ μὲν τῶν μεγάλων ἢ μικρῶν κτημάτων ἐκφράζομεν ἰδέαν σχετικήν, ἰδέαν χωρικῆς ἐκτάσεως, διὰ δὲ τῆς μεγάλης ἢ μικρᾶς καλλιεργείας, ἐμφαίνομεν τρόπον ἢ σύστημα καλλιεργείας μᾶλλον ἢ ἧττον οἰκονομικὸν ἢ δαπανηρόν, καὶ τὴν ἔκτασιν ἰδίως τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, οὐχὶ δὲ τῶν κτήσεων.

Τῷ ὄντι, ἐκεῖ ὅπου αἱ ἰδιοκτησίαι τμηματικῶς ἐκμισθοῦνται ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, καὶ ἔν τισιν ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας, ἢ καλλιεργοῦνται ὑπὸ ἀγροληπτῶν ὡς παρ' ἡμῖν, ἕνεκα τοῦ δυσπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἀραιότητος τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ, μεγάλαι ἰδιοκτησίαι ὑπάγονται εἰς τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας· ἐν δὲ τῷ Βορείῳ Νομῷ τῆς Γαλλίας βεβαιοῖ ὁ K. Baudrillard, οἱ ἰδιοκτῆται εὐρυχώρων κτημάτων διαιροῦσιν αὐτὰ εἰς μικρὰ τμήματα καὶ τὰ ἐκμισθοῦσι· ὥστε μεγάλαι ἰδιοκτησίαι καὶ μεγάλη καλλιέργεια δὲν εἶναι ταυτοσήμαντα, καίτοι ὑπάρχοντος ἀναμφισβητήτου, ὅτι τὰ μὲν μεγάλα κτήματα διευκολύνουσι τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τὰ δὲ μικρὰ παρεμβάλλουσι πρόσκομμα πολλάκις ἀνυπέρβλητον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς. Ὡσαύτως δέ, διὰ μικρῶν κτημάτων δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἐπεκτεινομένης τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ σ υ γ κ ο ι ν ω ν ο ύ ν τ ω ν τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν πρὸς ἀλλήλας, καθ' ὃν τρόπον συγκοινωνοῦσι καὶ οἱ μικροὶ κεφαλαιοῦχοι πρὸς σύστασιν ἑταιριῶν.

Ὑποτεθείσθω ὅτι ἔν τινι χώρᾳ, ἐν ᾗ αἱ ἰδιοκτησίαι εἰσὶ μικραί, θέλομεν νὰ εἰσαγάγωμεν ἐν μέρει τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας. Τρεῖς ἢ τέσσαρες ἰδιοκτῆται συνεταιρίζονται ἵνα καλλιεργήσωσιν ἐν κοινῷ, τὰ κτήματα αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς κοινῆς ταύτης καλλιεργείας ἐξοικονομοῦσι μὲν τὰ γενικὰ ἔξοδα τῆς διευθύνσεως, καταβάλλουσι δὲ κεφάλαια δραστηριώτερα καὶ ἐργασίαν τεχνικωτέραν· οὕτω δέ, ἀντὶ 3 καὶ 4 ἀρότρων βάλλουσιν εἰς κίνησιν 2 μόνα, ἀλλὰ τελειότερα, μεταχειρίζονται 6 ἢ 8 ἀροτριῶντα ζῶα, ἀντὶ 12, μίαν ἀγροικίαν ἀντὶ πολλῶν κ.τ.λ. Καὶ ἐννοεῖται πόσον ἐκεῖ ὅπου αἱ ἀτομικαὶ

δυνάμεις εἰσὶν ἀσθενεῖς, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ ἤθελεν ἀποβῆ ἐπωφελὴς καὶ γονιμωτάτη μεγάλων καὶ ἀνεκτιμήτων ἀγαθῶν. Ἡ αὐτὴ δὲ συγκέντρωσις τῶν ἐπιχειρήσεων ἤθελε κατορθωθῆ, ἂν πολλοὶ μικροὶ ἰδιοκτῆται ἔχοντες συναφεῖς τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ἐξεμίσθουν αὐτὰς εἰς ἕνα μισθωτήν.

Βεβαίως ὁ τοιοῦτος συνεταιρισμὸς δὲν εἶναι ἀείποτε εὐεκτέλεστος, εἴτε ἕνεκα τῆς θέσεως τῶν ἀγρῶν, εἴτε ἕνεκα τῆς ποικιλίας τῶν προϊόντων καὶ τῆς δυσχερείας τῆς διανομῆς αὐτῶν· ἀναλόγως τοῦ ὅ,τι ἕκαστος συνεισέφερεν εἰς τὴν παραγωγικὴν ἐπιχείρησιν, εἴτε τελευταῖον ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἰδιοκτητῶν δυσπιστίας· ἀλλ' ὁ συνεταιρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀκατόρθωτος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων ἐξάγεται, ὅτι μικρὰ κτῆσις καὶ μικρὰ καλλιέργεια, μεγάλη κτῆσις καὶ μεγάλη καλλιέργεια δὲν ταυτίζονται· καὶ ὅτι, ἐὰν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἡ μικρὰ καλλιέργεια παρέπεται εἰς τὰς μικρὰς κτήσεις, τὰ δύο ταῦτα γινόμενα δὲν εἶναι ἀχώριστα.

Καὶ τί δὲν κατορθοῦται διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν δυνάμεων; Ἡ Ἑλβετία εἶναι χώρα μικρῶν κτημάτων καὶ μικρᾶς καλλιεργείας· ὥστε ἕκαστος ἰδιοκτήτης ἔχων ὀλίγα ζῶα δὲν δύναται νὰ συστήσῃ τυροποιεῖον· ἀλλὰ πολλοὶ συγκοινωνοῦντες συνιστῶσιν ἑταιρίαν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φρουϊτιέρε, ἀνεγείρουσιν ἑπομένως κοινὸν κατάστημα τυροποιΐας, διορίζοντες καὶ διευθυντὴν τῆς ἐπιχειρήσεως, καλούμενον Φρομαζέ, ἤτοι τυρευτήν. Ἕκαστος δὲ τῶν συνεταίρων κατατίθησι τὴν μερίδα τοῦ γάλατος αὐτοῦ ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ καταστήματι· καὶ μετὰ τὴν στάθμισιν αὐτοῦ, σημειοῦται τὸ κατατεθὲν ποσόν, οἱ δὲ συνέταιροι ἀναλαμβάνουσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἐργασίαν ταύτην δαπανῶντες τὴν ἀναγκαιοῦσαν καύ-

σιμον ὕλην. Τελεσθέντος δὲ τοῦ ἔργου, τὸ προϊὸν διανέμεται μεταξὺ τῶν συνεταίρων. Οὗτος δὲ ὁ ἑταιρικὸς τῆς τυροποιίας τρόπος εἴθισται καὶ ἐν Φρὰνς Κοντέ, καὶ ἐν Βουργωνίᾳ τῆς Γαλλίας.

Ἴδομεν ὅτι μεγάλαι ἰδιοκτησίαι καὶ μεγάλη καλλιέργεια, μικραὶ ἰδιοκτησίαι καὶ μικρὰ καλλιέργεια, δὲν εἶναι πράγματα ταυτοσήμαντα.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη ἂν τὸ πολύπλοκον τοῦτο ζήτημα ἐσυζητήθη ἀείποτε ὡς ἀνωτέρω ὑπὸ τῶν Γάλλων, παρ' οἷς ἡ ἰδιοκτησία ὑπέστη τελείαν ἀναδιοργάνωσιν μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς μεγάλης κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, καθ' ἣν οὐχὶ δι' ἀναμορφώσεων, ἀλλὰ διὰ καταστροφῶν ἀνεκαινίζετο ἡ κοινωνία.

Τὸ ζήτημα, περὶ μεγάλων ἢ μικρῶν κτήσεων πολλάκις ἀνεφάνη ἐν Γαλλίᾳ· ἀλλ' ἀείποτε κατὰ τὴν συζήτησιν αὐτοῦ συνέχεον τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, τὸ περὶ ἐκτάσεως λέγω τῶν γεωπονικῶν ἐπιχειρήσεων, μὲ τὸ ἠθικοπολιτικὸν ζήτημα, ἤτοι τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν κτήσεων. Ἐνὶ λόγῳ, συνέχεον τὰ μεγάλα κτήματα μὲ τὴν μεγάλην καλλιέργειαν, καὶ τὰ μικρὰ κτήματα μὲ τὴν μικρὰν καλλιέργειαν.

Καὶ πρῶτον μὲν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν οἰκονομολόγων τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος· δεύτερον δέ, μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Βουρβωνιδῶν.

Οἱ οἰκονομολόγοι τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος, οἱ καὶ φυσιοκράται ἐπονομασθέντες, ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐπειδὴ μόνη ἡ γῆ παράγει περίσσευμά τι ἢ καθαρὰν πρόσοδον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πρὸς καλλιέργειαν καταβληθείσης δαπάνης, αὐτὴ μόνη εἶναι γεννητικὴ πλούτου· ἐκηρύττοντο ἑπομένως ὑπέρμαχοι τῶν μεγάλων κτήσεων, καθόσον ἐπρέσβευον, ὅτι δι' αὐτῶν παράγεται μείζων καθαρὰ πρό-

σοδος· συνέχεον δ' οὕτω τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν κτημάτων μὲ τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων ζήτημα.

Κατὰ τὸ 1789, τὰς θεωρίας διεδέχθησαν τὰ πράγματα· καὶ τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ ζητήματα τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος ἐλύοντο διὰ τῆς λόγχης καὶ τῆς λαιμοτόμου. Ἔθνος συγκείμενον ἐξ 25 ἑκατομμυρίων ψυχῶν ἐξανέστη τότε κατὰ τῶν θεσμῶν τοῦ παρελθόντος καὶ διαπνέον τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας ἃς μετέδωκεν αὐτῷ πολυχρόνιος αὐθαιρεσία, ἀνέτρεψε πᾶν ὅ,τι ἐσεβάσθησαν οἱ παρελθόντες αἰῶνες. Τὰ ζωτικώτερα στοιχεῖα τῆς γαλλικῆς κοινωνίας ἦσαν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δέσμια, καὶ τότε δὴ κατὰ πρῶτον νομιμοποιεῖται ἡ ἐλευθερία τῶν φρονημάτων, τῆς συνειδήσεως, τοῦ ἐργάζεσθαι, τοῦ συναλλάττεσθαι, τοῦ μετακινεῖσθαι κ.τ.λ. Ἡ νομοθεσία μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔτεινεν εἰς τὴν ἀκινησίαν καὶ εἰς τὴν παγιότητα τῶν κτημάτων. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καταργεῖ καὶ πρωτοτόκια καὶ ὑποκαταστάσεις καὶ καταπιστεύσεις, δημεύει καὶ διασκορπίζει τὰ κτήματα ὡς τὸ χαρτονόμισμα. Ἐντὸς ὀλίγου, ἡ ἐπανάστασις ἀναδείκνυται κυβέρνησις, ἐκ δὲ τῆς κατὰ τῶν καθεστώτων ἀντιδράσεως τῶν προνομιούχων τάξεων, καὶ τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῆς πενίας τοῦ λαοῦ, γεννᾶται ἡ τρομοκρατία καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πόλεμος· ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια ἣν παρέλυον οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ συγκεντροῦται εἰς τὸ πρόσωπον μεγαλοπράγμονος κατακτητοῦ· αὐτὸς δὲ ἐπιχειρήσας τὸ πᾶν νὰ ἀναπλάσῃ μὲ τὰς κραταιὰς αὐτοῦ χεῖρας καὶ νὰ ἐγχαράξῃ παντοῦ τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, ἀποφασίζει νὰ συγχωνεύσῃ εἰς ἕνα κώδικα, τὰ ἔθιμα καὶ τὸν γραπτὸν νόμον.

Ὑπὸ τὴν ὑπατείαν λοιπὸν τοῦ Ναπολέοντος, ἄρχεται ἡ σύνταξις τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος καὶ κατὰ τὴν συζή-

τησιν τῶν διατάξεων τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου, ἀναφύεται αὖθις τὸ ζήτημα περὶ μικρῶν καὶ μεγάλων κτήσεων. Ἀλλ' ἐκ τῶν νομοδιδασκάλων, οἱ μὲν θιασῶται καὶ ὑπέρμαχοι τοῦ παρελθόντος κηρύττονται ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν μεγάλων ἰδοκτησιῶν· οἱ δὲ ἀφωσιωμένοι εἰς τὰς καθιερωθείσας ἀρχὰς ὑπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως, ἐπιμένουσι ζητοῦντες τὸν καταμελισμὸν αὐτῶν. Τελευταῖον δέ, ἡ γνώμη τῶν ἐμφορουμένων ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς μεταπολιτεύσεως ὑπερισχύει, αἱ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίαι προτάττονται τῶν ἐκ διαθήκης, δηλ. ἡ βούλησις τῆς πολιτείας προτάττεται τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως, τὸ διαθετικὸν δικαίωμα περιστέλλεται, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκληρίας καθιεροῦται, τὰ προσκόμματα ἑπομένως εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν κτημάτων αἴρονται, ἡ ἰδιοκτησία ἀπόλλυσι τὸν πολιτικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ γίνεται ἀντικείμενον μόνου τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀμφιταλαντεύεται ἐν μέσῳ δύο δυνάμεων, τῆς μὲν συσταλτικῆς οὕτως εἰπεῖν, τῆς δὲ διασταλτικῆς, ἤτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς συγκεντρώσεως τῶν κεφαλαίων, ἧς ἕνεκα καὶ αἱ ἀκίνητοι ἰδιοκτησίαι συγκεντροῦνται, καὶ ἀφ' ἑτέρου, τοῦ νόμου τοῦ καταμελίζοντος αὐτὰς ἐπὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομιῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν πτῶσιν Ναπολέοντος τοῦ Α'.(1) καὶ τὴν κάθοδον τῶν Βουρβωνιδῶν, αἱ περὶ μεγάλων καὶ μικρῶν ἰδιοκτησιῶν δοξασίαι ἐγένοντο τὸ σύνθημα δύο ἀντιθέτων φατριῶν, διαχειριζομένων τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ὡς ὄργανον τῶν πρὸς ἀλλήλας ἐγκλήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων. Καὶ

(1) Πᾶσα ἐξουσία ὑπερπηδῶσα τὰ λογικὰ ὅρια αὐτῆς καταπίπτει· ἡ μὲν ἀκολασία τοῦ 1849 ἐν Γαλλίᾳ κατέστρεψε τὴν ἐλευθερίαν, ὁ δὲ ἀπολυτισμὸς τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τρίτου Ναπολέοντος κατέστρεψε τὴν βασιλείαν.

οἱ μὲν ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκληρίας εἶναι ἡ πρωτίστη βάσις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας καὶ ὅτι ἐντὸς μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ἡ Εὐρώπη ἅπασα θέλει οὕτω πως καταχερματισθῆ· κατ' αὐτούς, τὰ μεγάλα κτήματα ἦσαν ὁ τελευταῖος κρῖκος τυραννικῆς ἁλύσεως, ἥτις θέλει ἐξ ὁλοκλήρου διαῤῥηχθῆ· οἱ δὲ ὀνειρευόμενοι πρωτοτόκια καὶ καταπιστεύσεις, ἐκραύγαζον, ὅτι ὁ καταμελισμὸς τῶν κτημάτων εἶναι μεγίστη διὰ τὴν Γαλλίαν συμφορά.

Ὅθεν ἐν τοῖς βουλευτηρίοις ἐθρήνουν τὴν ἐλεεινὴν τῶν ἀγρῶν κατάστασιν, βεβαιοῦντες ὅτι ἀπανταχοῦ οἱ ἀροτῆρες βόες πωλοῦνται καὶ τὰ κτήματα ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν· κατήγγειλον δὲ τὸν ἀστικὸν νόμον, ὡς αἴτιον τῶν κοινωνικῶν τούτων συμφορῶν, καθὸ προγράφοντα, ὡς ἔλεγον, τὸ ἄροτρον. Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν συνέχεον τὰ μεγάλα κτήματα μετὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, οἱ δὲ τὰ μικρὰ κτήματα μετὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, λησμονοῦντες ὅτι ἡ Γαλλία πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, εἶχε πλῆθος μεγάλων ἰδιοκτησιῶν ὑπὸ ἀγροληπτῶν καλλιεργουμένων κατὰ τὰ $^{1}/_{2}$, ὡς τοῦτο συμβαίνει σήμερον καὶ παρ' ἡμῖν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Φθιώτιδος, Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας, καὶ παντοῦ ὅπου τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν ὀλίγα, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀραιός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Ὁπότερον τῶν δύω συστημάτων, τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας παρέχει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως μείζονα καθαρὰν πρόσοδον.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐπιχειρῶ νὰ ἐκθέσω τὰ ὑπὲρ τῆς μεγάλης καὶ μικρᾶς καλλιεργείας ἐπιχειρήματα τῶν οἰκονομολόγων, καὶ νὰ ἐρευνήσω ὁπότερον τῶν δύω τούτων συστημάτων εἶναι παραγωγικὸν μείζονος καθαρᾶς προσόδου.

Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ πολυπλόκου τούτου ζητήματος, ὑποθέσωμεν δύο γαίας, ὧν ἑκάστη ἔχει ἔκτασιν δυσχιλίων στρεμμάτων· ἀλλ' ἡ μὲν ὑπάγεται εἰς μίαν καὶ μόνην διεύθυνσιν, ἡ δὲ διαιρεῖται εἰς εἴκοσι ἰδιοκτησίας καὶ ἰσαρίθμους ἐπιχειρήσεις, καὶ ἴδωμεν ἐξ ὁποτέρας θέλει παραχθῇ μείζων καθαρὰ πρόσοδος. Περὶ μὲν τῆς πρώτης τῆς ὑπαγομένης ὡς ἐρρέθη, εἰς τὸ σύστημα τὴς μεγάλης καλλιεργείας παρατηρῶ 1) ὅτι, ὅσῳ αἱ καλλιεργούμεναι γαῖαι εἰσὶ μείζονος ἐκτάσεως, τόσῳ καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν αὐτῶν ἔσονται μείζονα· ὅπως δὲ καταβληθῶσιν ἀδρὰ κεφάλαια εἰς τὴν γεωργίαν, δέον οἱ διαχειρισθησόμενοι αὐτά, οἱ ἐπιμελούμενοι λέγω, τῶν γεωργικῶν ἔργων νὰ ὦσιν ἄνδρες οὐ μόνον εὔποροι ἀλλὰ καὶ εὐπαίδευτοι. Τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες ἐξασκοῦσι τὰ ἔργα αὐτῶν πολλῷ εὐστοχώτερον τῶν ἀπόρων καὶ ἀπαιδεύτων γεωργῶν. Δι' ἐπιμελητῶν εὐπόρων καὶ ἐπιστημόνων, εἰσάγονται εἰς τὴν γεωργίαν αἱ δυναταὶ βελτιώσεις καὶ τελειοποιήσεις καὶ γίνεται χρῆσις ὀργάνων τελειο-

τέρων· οἷον ἀρότρων, ζώων εὐρωστοτέρων, βωλοσπάσπου, ἀλωνιστικῆς, θεριστικῆς μηχανῆς κ.τ.λ. Αἱ δὲ γεωργικαὶ ἐπιχειρήσεις περιλαμβάνουσαι μεγάλας ἐκτάσεις, ἀναλόγως αὐτῶν παρέχουσι καὶ τὰ ὠφελήματα.

2). Προσέτι δὲ διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, πραγματοποιεῖται καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων. Διάφοροι ἐργάται ἐξασκοῦσιν ἔργα διάφορα· οἱ μὲν ἀσχολούμενοι περὶ τὰς σποράς, τοὺς ἀγροὺς ἢ τὰς φυτείας, οἱ δὲ περὶ τὰ δάση ἢ τὰ ποίμνια, οἱ δὲ περὶ τὰ κτήνη, τὴν μεταφορὰν τῶν λιπασμάτων, τὴν ἐπισκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων κτλ. καὶ ἕνεκα τῆς εἰδικότητος τῶν ἔργων, ἀποκτῶσι πρακτικὴν ἱκανότητα, ἧς στεροῦνται οἱ συνάμα ποικίλα ἐξασκοῦντες ἔργα.

3). Ἀλλὰ πλὴν τῆς οἰκονομικωτέρας ἐργασίας, τῆς προκυπτούσης ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, κατορθοῦται καὶ ἑτέρα οἰκονομία, ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν. Καθότι αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις δέονται ἀναλόγως καὶ ὀλιγωτέρων οἰκοδομῶν καὶ ὀλιγωτέρων ἀροτήρων ζώων· διὰ ταύτης δὲ τῆς οἰκονομίας, πολλαπλασιάζονται τὰ ποίμνια καὶ διὰ τῶν λιπασμάτων αὐτῶν γονιμοποιοῦνται αἱ γαῖαι καὶ καθίστανται παραγωγικώτεραι.

Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς μεγάλης καλλιεργείας καὶ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, οἱ μὲν ἐπιμελούμενοι τῶν γεωργικῶν ἔργων κέκτηνται τὴν πρὸς ταῦτα ἱκανότητα· εὐποροῦντες δὲ κεφαλαίων, ποιοῦνται χρῆσιν καὶ ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων· ἀφ' ἑτέρου δέ, τὰ ἔργα καταμερίζονται, ἡ ἐργασία καθίσταται γονιμωτέρα καὶ οἰκονομικωτέρα. Τελευταῖον δέ, πολλαπλασιάζονται μετὰ τῶν ποιμνίων τὰ λιπάσματα καὶ ἡ ποιμενικὴ συνενοῦται

οὕτως εἰπεῖν, μετὰ τῆς γεωργίας καὶ συγχωνεύεται ἐν αὐτῇ· ἡ δὲ γῆ καθίσταται διὰ τῆς ἀμειψισπορείας, μηχανὴ ἀδιαλείπτως σχεδὸν παράγουσα.

Τῷ ὄντι, ὑπὸ τὸ σύνηθες σύστημα τῆς γεωργίας, ἡ ποιμενικὴ καὶ ἡ γεωργία διίστανται ἀπ' ἀλλήλων. Τῆς μὲν γεωργίας ἡ θεότης εἶναι ὁ ὅρος ὃν οὐδέποτε ἐσεβάσθη ἡ ποιμενική· ἡ δὲ καλλιέργεια προοδεύουσα καταπνίγει τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τῆς ποιμενικῆς, ἤτοι τὸ χόρτον· ὅπως λοιπὸν συνυπάρξωσιν εἰρηνικῶς αἱ δύο αὗται τάξεις, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ποιμένων, ἔπρεπεν ἡ γῆ νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο τμήματα, εἰς γαίας ἀροσίμους καὶ εἰς βοσκησίμους τόπους· ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη ἐπικρατεῖ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς συνήθους γεωργίας, ὡς παρ' ἡμῖν. Κατ' αὐτό, ἡ κτηνοτροφία ἐνεργεῖται μακρὰν τῆς γεωργίας· ὥστε ἡ ἐπιτήρησις καὶ τροφὴ τῶν ζώων συνεπάγονται οὐ μικρὰς δαπάνας καὶ τὰ ζωϊκὰ λιπάσματα καθίστανται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ σπανιώτερα, διασκορπιζόμενα ἢ μὴ συγκεντρούμενα, ἐλλείψει δὲ αὐτῶν, ἡ γεωργία ἐμμένει εἰς τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα, καθ' ὃ αἱ γαῖαι στερούμεναι τῶν ἀναγκαίων λιπασμάτων, παράγουσιν ἅπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν. Βεβαίως τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα συντηρεῖται πολλαχοῦ ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς σχετικῆς ἀφθονίας τῶν γαιῶν πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ, ἐν Καναδᾷ, ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα, ἐν χώραις, ἢ ἐν ἐπαρχίαις, ἐν αἷς ὁ πληθυσμὸς ἐπυκνώθη, εἶναι σχετικῶς ἐπιζήμιον· καθότι ἐὰν ὑπάρχῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι διὰ τῆς ταυτότητος τῶν σπορῶν ἐξαντλεῖται ἡ γῆ, ὑπάρχει ὡσαύτως ἀποδεδειγμένον, ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν σπορῶν ἢ φυτειῶν, οἷον τῆς σπορᾶς τῶν σιτηρῶν μετὰ

τὴν καλλιέργειαν τῶν χρῃζόντων σκαλίσματος, ὡς τοῦ ἀραβοσίτου, καὶ διὰ τοῦ ἀλληλοδιαδόχου συνδυασμοῦ αὐτῶν μὲ ἄλλας φυτείας, οἷον τοῦ λίνου, τῆς καννάβεως κ.τ.λ. καὶ μὲ τοὺς τεχνητοὺς λειμῶνας, γονιμοποιεῖται ἡ γῆ καὶ καθίσταται παραγωγικωτάτη (1).

Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἡ γεωργία παρέχει εἰς τὰ κτήνη ἄφθονον καὶ χιλώδη τροφήν, διὰ τῶν ἀποδιδομένων δὲ αὐτῇ λιπασμάτων, ἡ γῆ καθίσταται ἀληθῶς ἀεικίνητος μηχανὴ καὶ περιλαμβάνουσα ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς βελτιώσεως αὐτῆς, καθίσταται αὐτοτελής. Τὸ δὲ ἄχυρον δὲν χρησιμεύει ὡς τροφή, ἀλλ' ὡς στρωμνὴ τῶν κτηνῶν. Τούτου ἕνεκα, διὰ τῆς καλῆς τροφῆς καὶ ἀναπαύσεως τελειοποιεῖται τὸ εἶδος αὐτῶν καὶ τὰ κτήνη καθίστανται εὐρωστότερα, ὑγιέστερα, εὐτραφέστερα. Ἰδοὺ εἰς τὶ κυρίως συνίσταται ἡ λεγομένη μεγάλη καλλιέργεια ἢ ἡ ἐντελεστέρα γεωργία· πρῶτον μέν, «εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ εἰς τὴν χρῆσιν ἐντελεστέρων ὀργάνων»· δεύτερον δέ, «εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὰς τεχνητὰς νομάς, τὴν παραγωγὴν ἀφθόνων λιπασμάτων καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς ἐπισπορᾶς» καὶ τρίτον, «εἰς τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ποικιλίας τῶν σπορῶν καὶ φυτειῶν».

Οἱ συνηγοροῦντες δὲ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας ἀντιτάττουσιν εἰς τοὺς ἀνωτέρω λόγους 1) ὅτι ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο ὁ γεωργὸς καταβάλλει πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς ἐπιμέλειαν καὶ ἐργασίαν ἀποτελεσματικωτάτην·

(1) Ἡ Ἀγγλία παράγει κατὰ μέσον ὅρον κατὰ μυριάμετρον, 25 ἑκατόλιτρα σίτου· ἡ δὲ Γαλλία 13 ἑκατόλιτρα· ἤτοι ἡ μὲν 7 κοιλὰ σίτου κατὰ στρέμμα καὶ ὀκάδας 6, ἡ δὲ κοιλὰ 3 καὶ ὀκάδας 16.

δὲν ὑπάρχει δὲ σπιθαμὴ γῆς, τῆς ὁπσίας νὰ μὴ γνωρίζῃ τὰς ἰδιότητας.

Οἱ Ἰταλοὶ λέγουσι· «Se l'aratro ha il vomere di ferro, la vanga ha la punta d'oro». Τὸ μὲν ἄροτρον ἔχει ἰνίον ἐκ σιδήρου, ἡ δὲ σκαπάνη ἐκ χρυσοῦ.

2). Προσέτι πολλὰ προϊόντα, περὶ ὧν οὐδὲ γίνεται λόγος ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἀποφέροντα κέρδη εἰς μικροὺς γεωργούς, ἐπαυξάνουσι τὴν μικρὰν αὐτῶν πρόσοδον. Τοιαῦτα δὲ τὰ προϊόντα τῆς ὀρνιθοτροφίας. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ οἱ καὶ ἰδιοκτήμονες, δὲν μεταχειρίζονται μισθίους ἐργάτας, καὶ τὰ γεωργικὰ ἔργα ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα, καταβάλλουσιν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν ὧν στεροῦνται οἱ μίσθιοι ἐργάται ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τοῦ μισθοῦντος αὐτούς.

3). Ἀληθὲς ὅτι ὁ μικρὸς γεωργὸς στερεῖται πολλάκις τῶν κεφαλαίων, ὧν χρήζει ἡ βελτίωσις τοῦ κτήματος. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ μικρὰ κτήματα δὲ χρήζουσι μεγάλων προκαταβολῶν.

4) δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ὁ ἀριθμὸς ἐν γένει τῶν κτηνῶν ἐλαττοῦται, καθότι ἐὰν τὰ ἐριοφόρα ζῶα εἰσὶ εὐάριθμα, τὰ μεγάλα ζῶα πολλαπλασιάζονται.

5). Οἱ πολεμοῦντες τὴν μικρὰν καλλιέργειαν προτείνουσιν ὅτι, αὕτη σχετικῶς χρήζει καὶ μείζονος ἐργασίας καὶ μείζονος δαπάνης εἰς οἰκοδομὰς καὶ εἰς οἰκήματα· ἀλλ' εἰς οὐδὲν παραβλάπτει ἡ μείζων αὕτη δαπάνη, ἐὰν καλύπτηται ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου· τοὐναντίον δέ, ἐὰν ἡ καθαρὰ πρόσοδος ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ἦναι ἴση τῇ καθαρᾷ προσόδῳ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, διὰ τῆς μείζονος ταύ-

της δαπάνης, καὶ γεωργοὶ πλειότεροι συντηροῦνται καὶ τὰ ἔθνη κρατύνονται.

Τοιαῦτα τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς μεγάλης καὶ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς καλλλιεργείας. Ὁ Πασῆς ἐν συγγραφῇ ἐπιγραφομένῃ «Περὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν διαφόρων »εἰδῶν τῆς καλλιεργείας ἐπὶ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομίας» (1) ἐπιχειρῶν νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων, ἀποφαίνεται· 1) ὅτι δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ κατά τε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν διευθυνόντων τὰ γεωργικὰ ἔργα ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, εἶναι ἀποτελεσματικωτέρα τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ τῆς φιλοπονίας, ἣν καταβάλλουσιν ἐπὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν οἱ μικροὶ γεωργοί. 2). Δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ παραδεχθῇ, ὅτι διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα οἱ προϊστάμενοι μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων καταβάλλουσι πρὸς καλλιέργειαν, τὰ κτήματα μᾶλλον γονιμοποιοῦνται, ἢ διὰ τῶν μικρῶν κεφαλαίων τὰ ὁποῖα μικροὶ γεωργοὶ καταβάλλουσιν ἐπὶ μικρῶν κτημάτων.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τοῦτο, κατ' αὐτόν, εἶναι ζήτημα πολύπλοκον καὶ δυσδιάλυτον, καὶ ὡς παρετήρησεν ὁ Σισμόνδης «πολλοὶ συγγραφεῖς ἐπιπολαίως ἐπεχείρησαν νὰ »δώσωσιν αὐτοῦ ὁριστικὴν λύσιν, θεωροῦντες αὐτὸ ὑπὸ μίαν καὶ μόνην ἔποψιν». Κατὰ τὸν Πασῆν ὅμως, ἂν καλῶς ἐτίθετο, ἤθελεν εὐχερέστερον λυθῆ. «Ὅπως ἐκτι»μηθῇ ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς »καλλιεργείας, ἢ καὶ πάσης ἄλλης ἐργασίας, ὅπως προσ»διορισθῇ τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς παραγωγικότητος αὐ»τῶν, δέον νὰ ἐρευνήσωμεν ποῖον εἶδος καλλιεργείας πα-

(1) Ἐφημερίδι τῶν Οἰκονομολόγων ἀριθ. 40.

»ρέχει ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει, μείζονα καθαρὰν πρόσοδον·
»ἐννοοῦμεν δὲ διὰ τῶν ὅρων τούτων, τὴν μερίδα τῆς ἀκα-
»θαρίστου προσόδου τὴν ὑπερβαίνουσαν τὴν παραγωγικὴν
»δαπάνην, ὡς καὶ ἐπὶ δύο ὁμοειδῶν τεχνουργικῶν κατα-
»στημάτων, τὸ παρέχον μείζονα καθαρὰ κέρδη, ὑπερέχει
»ἀναντιῤῥήτως τὸ ἕτερον. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ γεωρ-
»γικῆς ἐργασίας, ἡ κυρία καὶ θεμελιώδης αὐτῆς βάσις
»εἶναι ἡ γῆ· ὅτε λοιπὸν προαφαιρεθεισῶν τῆς πρὸς καλ-
»λιέργειαν δαπάνης καὶ τῶν προκαταβολῶν, κατορθοῦται
»νὰ παραχθῇ ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει, μείζων καθαρὰ πρό-
»σοδος, τὸ σύστημα δυνάμει τοῦ ὁποίου πραγματοποιεῖται
»τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, εἶναι οἰκονομικῶς προτιμότερον.

»Ἀλλ' οἱ περὶ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐνδια-
»τρίψαντες, μὴ παραδεχθέντες τὴν μέθοδον ταύτην, δὲν
»περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ καταμετρήσωσι τὸ ποσὸν τῆς
»καθαρᾶς προσόδου, διὰ τῆς καλλιεργημένης ἐκτάσεως,
»οἷον ἐπὶ 100 ἢ 1000 στρεμμάτων, ἀλλ' ἠρεύνησαν
»ὑπὸ ποῖον σύστημα, ἡ καθαρὰ αὕτη πρόσοδος, κατορ-
»θοῦται δι' ἐλάσσονος ποσοῦ κεφαλαίων
»καὶ ἐργασίας. Καὶ τοιούτῳ τρόπῳ, περιέπεσαν εἰς
»τὴν ἐξῆς πλάνην, προκύψασαν ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἐπό-
»ψεως τοῦ ζητήματος τούτου, ὅτι αἱ ἀκαλλιέργητοι γαῖαι
»αἱ παράγουσαι αὐτοφυεῖς τινας καρποὺς καὶ ἄνευ οὐδε-
»μιᾶς δαπάνης, εἰσὶν αἱ παραγωγικώτεραι.

»Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι πᾶσα βιομηχανικὴ ἐργα-
«σία προϋποτίθησι δαπάνην καὶ προκαταβολάς. Τούτου
»ἕνεκα, τὸ προϊὸν πάσης ἐργασίας διαιρετέον εἰς δύο με-
»ρίδας καλῶς διακεκριμένας· διὰ μὲν τῆς πρώτης ἀπο-
»ζημιοῦται ἐντελῶς ὁ παραγωγός, διὰ δὲ τῆς δευτέρας
»μορφοῦται περίσσευμά τι, ἐξ οὗ καταδεικνύεται ἡ ἔν-
»τασις, ἡ δραστηριότης καὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας. Ὑπο·

»λογιζόμενοι δὲ τὴν δαπάνην, ἣν κατεβάλομεν εἰς δύο »διαφόρους ἐπιχειρήσεις, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ «δαπάνη αὕτη ἀνεκτήθη, καὶ ὅτι ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμα, »τὸ περίσσευμα τοῦτο ὑπάρχει, διότι αἱ προκαταβολαὶ »εὐτυχῶς ἀνεκτήθησαν. Λ. χ. βοσκήσιμος τόπος στρεμ»μάτων εἴκοσι παράγει ἀκαθάριστον μὲν πρόσοδον δρ. 200, »δι' ἐργασίας ἐκτιμωμένης πρὸς δρ. 40, περίσσευμα δὲ »δρ. 160· 20 δὲ στρέμματα γῆς σιτοφόρου, διὰ δαπάνης »140 δρ., παρέχουσιν ἀκαθάριστον μὲν πρόσοδον δρ. 300, »καθαρὰν δὲ δρ. 160. Ἀλλ' ἐκ τούτου ἠμπορεῖ τάχα νὰ »συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ καλλιέργεια τοῦ βοσκησίμου τό»που ἀποβαίνει τριπλασίως ἐπικερδεστέρα, διότι ἐπὶ τῆς »αὐτῆς ἐκτάσεως κατεβλήθη περίπου τὸ τρίτον μόνον »τῆς καταβληθείσης δαπάνης πρὸς καλλιέργειαν τῆς σι»τοφόρου γῆς; ἤτοι 40 μόνον δρ. ἀντὶ 140; ὄχι· καθότι »ἡ δαπάνη ἐφ' ἑκατέρας τῶν γαιῶν τούτων, καίπερ ἄνι»σος, ἐντελῶς ἀνεκτήθη, ἐξ ἀμφοτέρων δὲ ἐπήγασε πε»ρίσσευμα. Ὡσαύτως λοιπόν, προκειμένου λόγου περὶ δύο »ἀροσίμων γαιῶν τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, τῆς μὲν καλλιερ»γουμένης διὰ τῆς οἰκονομικωτέρας μεθόδου, ἤτοι διὰ »τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τῆς δὲ διὰ τῆς δαπανηρο»τέρας μεθόδου, ἤτοι διὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, δὲν »θέλομεν βεβαιώσει ὅτι ἡ πρώτη εἶναι ἡ παραγωγοτέρα, »ἐὰν ἀμφότεραι παρέχουσαι τὴν αὐτὴν καθαρὰν πρόσο»δον, μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς γενομένης δαπάνης, εἰ »καὶ ἀνίσου.

»Ὥστε οἱ διερευνῶντες ὁπότερον τῶν δύο τούτων συ»στημάτων εἶναι τὸ παραγωγικώτερον, δὲν πρέπει νὰ ἐμ»φιλοχωρῶσιν ἰδίως εἰς τὸ ποσὸν τῆς καταβληθείσης ἐρ»γασίας· καθότι οἱονδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ τὸ ποσὸν τῆς δα»πάνης, αὕτη ἀνεκτήθη, ἐκ μόνης δὲ τῆς καθαρᾶς προ-

»σόδου ἐξάγεται τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς παραγωγικῆς δυ-
»νάμεως ἑκάστου εἴδους καλλιεργείας, ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκ-
»τάσει.

»Παρατηρητέρον ἤδη ὅτι, ὅπως προσδιορισθῇ ἀκριβέ-
»στερον ἡ καθαρὰ τῆς γῆς πρόσοδος, δέον ἐκτὸς τῶν ἐξό-
»δων τῆς καλλιεργείας, τοῦ τόκου τῶν καταβληθέντων
»κεφαλαίων, τοῦ κέρδους τοῦ διευθύνοντος τὰ γεωργικὰ
»ἔργα καὶ τοῦ μισθώματος τῶν οἰκοδομῶν, νὰ ἐξακριβω-
»θῶσι καὶ οἱ πληρωνόμενοι δημόσιοι καὶ τοπικοὶ φόροι,
»νὰ ὑπολογισθῶσι δὲ συνάμα καὶ αἱ τιμαὶ τῶν δημητρια-
»κῶν καρπῶν· καθότι ἐκεῖ μὲν ὅπου οἱ δημητριακοὶ καρ-
»ποὶ ἀνατιμῶνται, καὶ τὰ μισθώματα τὰ ἐμφαίνοντα ὡς
»ἔγγιστα, τὴν καθαρὰν πρόσοδον εἰσὶν ὑψωμένα, ἐκεῖ δὲ
»ὅπου ἡ τιμὴ αὐτῶν ὑπάρχει ἐκπεσμένη, τὰ μισθώματα
»εἰσὶ κατώτερα, καίτοι τῆς καρπιμότητος τῶν κτημάτων
»τῆς αὐτῆς οὔσης εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις. Λ. χ.
»χωρίον 1000 στρεμμάτων ὑπάγεται ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ
»εἰς μίαν ἐπιχείρησιν, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ εἰς 10 ἐπιχει-
»ρήσεις· τὸ δὲ μίσθωμα εἰς εἴδη, εἶναι ἴσον δι' ἀμφότερα.
»Ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ καρποὶ ἀνατιμῶνται καὶ τὸ μίσθωμα
»ἑπομένως εἶναι ἀνώτερον, μὲ ὅλον ὅτι ἡ παραγωγικὴ
»δύναμις τῆς γῆς ὑπ' ἀμφότερα τὰ συστήματα ταῦτα
»εἶναι ἡ αὐτή. Ὅσάκις λοιπὸν θέλωμεν νὰ προσδιορίσω-
»μεν νὰ μισθώματα, δὲν πρέπει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ αὐτῶν
»τιμήματος νὰ συμπεράνωμεν καὶ περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν
»προϊόντων, δι' οὗ ταῦτα πληρώνονται.

»Κατὰ τὸ 1812, τὸ Κουάρτερ ἐτιμᾶτο ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντὶ
»122 σελινίων, μετὰ ταῦτα δὲ ἐτιμήθη ἀντὶ 60 καὶ 40 κτλ.
»Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἐκ τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τῶν τιμῶν
»προέκυψε καὶ ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθωμάτων, μ' ὅλον ὅτι

»οἱ καρποὶ δι' ὧν ταῦτα πληρώνονται δὲν ἠλαττώθησαν »κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἀπὸ τοῦ 1812».

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις ταύτας, σκοπούσας τὴν ἀκριβεστέραν ἐκτίμησιν τῆς καθαρᾶς προσόδου, ὁ Πασῆς ἐξετάζει ὁπότερον τῶν δύο συστημάτων, τῆς μεγάλης λέγω ἢ μικρᾶς καλλιεργείας, παρέχει μείζονα καθαρὰν πρόσοδον ἢ μείζων μίσθωμα; Διερευνῶν δὲ τὴν σχετικὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καλλιεργείας, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Γαλλίᾳ, ἔνθα καὶ ἡ θερμοκρασία καὶ τὰ εἴδη τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσιν, ἀποφαίνεται, ὅτι «ἡ μὲν μεγάλη καλλιέργεια παράγει ἐπὶ ἐκτάσεως δέκα στρεμμάτων, καθαρὰν πρόσοδον εἰς καρποὺς 419 λίτρας, ἡ δὲ μέση 405, καὶ ἡ μικρὰ 489· ἐκτιμωμένου δὲ εἰς χρήματα τοῦ ἑκατολίτρου πρὸς 20 φρ. κατὰ μέσον ὅρον, ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καλλιεργείας προσδιορίζεται εἰς 83, 81 καὶ 97 φράγκα».

Ὥστε τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας κατ' αὐτόν, δὲν εἶναι τὸ παρέχον μείζονα πρόσοδον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως· καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας καλλιεργοῦνται διαφόρων εἰδῶν φυτά, παράγονται διαφόρων εἰδῶν προϊόντα, ὡς τὰ τῆς ὀρνιθοτροφίας κ.τ.λ. ὅλως ἄγνωστα ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας. «Ἐν Γαλλίᾳ, ἐν τῷ Βορείῳ νομῷ, ἰδιοκτησία 200 στρεμμάτων παρέχει εἰς μόσχους, γάλα, ὠὰ καὶ πτηνὰ ἐτησίαν πρόσοδον χιλίων φρ. ἰσοβαροῦσαν πρὸς 15 ἢ 20 φράγκων πρόσθετον καθαρὰν πρόσοδον, ἐπὶ δέκα στρεμμάτων».

Διὰ ταῦτα ὁ Πασῆς ἰσχυρίζεται, ὅτι πολλοὶ συγγραφεῖς ἀπεπλανήθησαν, ἀποδόντες εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀγ-

γλικῆς καλλιεργείας, ἀποτελέσματα παραχθέντα ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Περὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπιχειρημάτων καὶ σκέψεων τοῦ Πασῆ παρατηρῶ 1) ὅτι ἡ προσωπικὴ ἐργασία καὶ φιλοπονία τοῦ καλλιεργοῦντος κατὰ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς ἢ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, οὐδόλως δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα ἐπιμελητοῦ εὐπορουῦντος κεφαλαίων, καὶ ἐπιστήμονος. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ φιλοπονίας ἐφαρμοζομένης ἰδίᾳ εἰς τὴν κηπουρικὴν ἢ τὴν φυτουργίαν παράγονται ἀξιόλογα ἀποτελέσματα· ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ γεωργίας κυρίως λεγομένης, καὶ ἰδίως περὶ σιτοσπορᾶς, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι διὰ καταλλήλων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, διὰ μεθόδων τεχνικωτέρων καὶ δι' ἀδρῶν κεφαλαίων, παράγονται ἀξιολογώτερα ἀποτελέσματα, ἢ διὰ τῆς σκαπάνης καὶ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τοῦ γεωργοῦ.

2). Ὁ Πασῆς ἰσχυρίζεται ὅτι διὰ μικρῶν κεφαλαίων καταβεβλημένων ἐπὶ μικρῶν κτημάτων, κατορθοῦται ὅ,τι καὶ δι' ἀδρῶν κεφαλαίων ἐπὶ μεγάλων κτημάτων. Λησμονεῖ δέ, ὅτι ὁ ἁπλοῦς γεωργός, μηδεμιᾶς ἀπολαύων πίστεως, προσπορίζεται πολλάκις τὸ ἀναγκαιοῦν αὐτῷ μικρὸν κεφάλαιον ἐπὶ βαρυτάτοις τόκοις· ἡ δὲ ἀγροτικὴ τοκογλυφία εἶναι ἡ τρομερωτέρα μάστιγξ τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ αὕτη ἐπικρατεῖ· καὶ τούτου ἕνεκα, αἱ προκαταβολαὶ αἱ τόσον ἀναγκαῖαι πρὸς βελτίωσιν τῆς γεωργίας ὑπερβαίνουσι τὰς δυνάμεις τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν.

Ἀλλ' ἐξετάσωμεν γενικώτερον τὸ προκείμενον ζήτημα. Κατὰ τὸν Πασῆν, δὲν πρέπει νὰ ἐρευνῶμεν ἂν δι' ἐλάσσονος παραγωγικῆς δαπάνης παρήχθη ἡ αὐτὴ καθαρὰ πρόσοδος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ἀλλ' ἄν, οἱαδήποτε

καὶ ἐὰν καταβληθῇ δαπάνη ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ἡ καθαρὰ πρόσοδος εἶναι ἡ αὐτή. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀναφέρει παράδειγμα βοσκησίμου τόπου 20 στρεμμάτων, παράγοντος 200 δραχμῶν πρόσοδον, διὰ δαπάνης δραχ. 40 καὶ ἀροσίμου γῆς τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, παραγούσης πρόσοδον δρ. 300 διὰ δαπάνης 140 δραχμῶν· ἀποφαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα δι' ἀμφοτέρας ταύτας τὰς γαίας ἔσται τὸ αὐτό, καθὸ παραγαγούσας ἴσην καθαρὰν πρόσοδον δραχ. 160.

Καθ' ἡμᾶς ὅμως, τὸ ποσὸν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, τὸ καταβαλλόμενον ἐπὶ δύο γαιῶν ἀροσίμων πρὸς παραγωγὴν ὡρισμένης καθαρᾶς προσόδου, δὲν εἶναι ἀδιάφορον. Ἡ παραγωγικὴ δαπάνη φυσικῶς καὶ οἰκονομικῶς, εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν μόχθων, τῶν θυσιῶν καὶ στερήσεων, ἃς καταβάλλει ἢ ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος πρὸς δημιουργίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων. Ὅσῳ λοιπὸν τὸ κεφάλαιον τῶν θυσιῶν τούτων ἐξοικονομεῖται, τόσῳ κρατύνεται ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος πολλαπλασιάζεται. Τῷ ὄντι, ἐὰν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πασῆ, δύο ἀγροὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως παράγωσιν ἴσην καθαρὰν πρόσοδον 160 δρ. ὁ μὲν διὰ δαπάνης 140 δρ. ὁ δὲ διὰ δαπάνης 40 μόνον, ἐλαττουμένης ὁπωσδήποτε τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τοῦ πρώτου ἀγροῦ κατὰ δρ. 100, αἱ παραγωγικαὶ ἡμῶν δυνάμεις θέλουσιν ἰσχυροποιηθῇ καὶ διὰ δαπάνης 140 δρ. δὲν θέλομεν παράγει 160 δρ. καθαρὰν πρόσοδον, ἀλλὰ τρὶς τόσον καὶ πλέον τούτου.

Ὁ Πασῆς ἀξιοῖ ὅτι ἕνεκα τῆς ὀρνιθοτροφίας, παράγεται ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ἀνωτέρα καθαρὰ πρόσοδος. Ἀλλ' ἕκαστος ἐννοεῖ ὅτι τὸ περὶ ὀρνιθοτροφίας εἶναι πάντη ἀλλότριον

τοῦ προκειμένου καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν λύεται τὸ ὑπὸ τῶν οἰκονομολόγων συζητούμενον, ἤτοι ὑπὸ τὸ κράτος τίνος συστήματος καλλιεργείας, παράγεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, μείζων ἔγγειος καθαρὰ πρόσοδος; Κατὰ τὸν Πασῆν, ἡ φαινομένη ὑπεροχὴ τῆς παραγωγικότητος τῆς ἀγγλικῆς χώρας προέκυψεν ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἣν ἐπήνεγκον ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ οἱ βαρεῖς τελωνιακοὶ δασμοί, οἱ πρό τινων ἐτῶν μόνον καταργηθέντες. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι, ἐὰν ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἀνατιμῶνται, ἐν Γαλλίᾳ, ἐκαλλιεργοῦντο πρὸ τῆς φυλλοξήρας, φυτεῖαι ἀξιόλογοι, ὡς ἡ τῶν ἀμπέλων, παράγουσαι ἐτησίως 500 περίπου ἑκατομμύρια φρ., δι' ὧν ἀνεβιβάζετο προδήλως τὸ ποσὸν τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου τῆς γαλλικῆς χώρας· ἄλλως ὅμως ὡς γνωστόν, ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως γεωργικὴ παραγωγὴ εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἐν Γαλλίᾳ.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἡ μὲν μικρὰ καλλιέργεια συνεπάγεται τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα, καθ' ὃ ὁ αὐτὸς ἀγρὸς καλλιεργεῖται ἅπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν, ἐνῷ διὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, καὶ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἡ γῆ καθίσταται ἀεικίνητος μηχανή, ἀδιαλείπτως παράγουσα.

Διὰ ταῦτα, φρονῶ ὅτι ἐκ τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τοῦ ἐπικρατοῦντος ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ, παράγεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, μείζων καθαρὰ πρόσοδος. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν συνάγεται, ὅτι ἡ δραστηριωτέρα αὕτη γεωργικὴ παραγωγὴ παρέπεται ἀναγκαίως εἰς εἰδικάς τινας σχέσεις τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν, καὶ ὅτι ἡ μεγάλη καλλιέργεια, ἥτις δυσκόλως πραγματοποιεῖται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχι-

κῆς ἢ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, πηγάζει ἀναγκαίως ἐκ τοῦ συστήματος τῆς ἐκμισθώσεως. Ὄχι· καθότι, ὡς προαπεδείχθη, ἡ μίσθωσις ἐφαρμόζεται καὶ εἰς μεγάλας καὶ εἰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις καὶ πολλάκις μεγάλα κτήματα μισθούμενα ὑφ' ἑνὸς προσώπου καὶ ὑπενοικιαζόμενα τμηματικῶς, καλλιεργοῦνται ὑπὸ γεωργῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἐνδεῶν, ὡς τῶν τῆς Ἰρλανδίας. Ἡ μίσθωσις λοιπόν, ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, δὲν εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος, ἡ μοναδικὴ μορφὴ τοῦ εἴδους τούτου τῆς καλλιεργείας, οὐδὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας ἁπανταχοῦ ὑπάρχουσι τὰ αὐτά. Ἄλλως ἡ μεγάλη καλλιέργεια δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας, ὡς ἐν Πρωσσίᾳ, καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὡς ἐρρέθη, ὡς ἄφευκτον παρεπόμενον εἰδικῶν τινων σχέσεων τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν. Ἀναγνωρίζω ὅμως ὅτι, ὁσάκις οἱ μισθωταὶ συνενοῦντες τὴν ἐπιστήμην μετὰ τοῦ πλούτου, ἀναλαμβάνωσι μεγάλας ἐπιχειρήσεις ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, συνεπάγεται ἀναγκαίως ἐπὶ ἴσης ἐκτάσεως τὴν παραγωγὴν καθαρᾶς προσόδου σχετικῶς μείζονος (1).

Μένει νὰ ἐξετάσωμεν ἂν τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας ἀποβαίνῃ ἐπιζήμιον εἰς τὴν κοινωνίαν, μετατοπιζομένων τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ πολλαπλασιαζομένης τῆς ἀκτήμονος τάξεως. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θέλω πραγματευθῆ, ὅταν ἐξηγήσω τὰς κυριωτέρας αἰτίας τοῦ νεωτέρου θητισμοῦ. (2)

(1) I. St. Mill Τόμου Α'. τῶν ἀρχῶν τῆς Π. Οἰκον. σελ. 167—170.

(2) Ἐν Ἀγγλίᾳ, χώρᾳ μεγάλων ἰδιοκτησιῶν διατηρουμένων δυνάμει θεσμῶν ὀλιγαρχικῶν, ἡ γεωπονία ἐνεργουμένη ὑπὸ πλουσίων μισθωτῶν εἶναι πρᾶξις ἐμπορική· τούτου ἕνεκα, οἱ μισθωταὶ τῶν μεγάλων κτημά-

Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαι εἰς τὰς ἐξῆς σκέψεις τοῦ περιωνύμου ἀγρονόμου Δομβάλλ, ἃς θεωρῶ ὡς πολλοῦ λόγου ἀξίας.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἡ μὲν μεγάλη καλλιέργεια ἀποβαίνει ἐπωφελὴς ἐν χώραις μετρίου πληθυσμοῦ, διαιτωμένου ἐν ταῖς πόλεσιν, ἢ ἐξασκοῦντος τέχνας, ἢ ἔνθα τὰ ἡμερομίσθια εἰσὶ μεγάλα. Τὸ δὲ σύστημα τῆς μέσης καλλιεργείας ἀπεδείχθη ἐπωφελές, ἐν χώραις σχετικῶς τρεφούσαις πολλοὺς κατοίκους, ὡς τὸ Βέλγιον. Τέλος ἐν χώραις πολυπληθέσιν, ὡς ἡ Ἰρλανδία, ἡ μικρὰ καλλιέργεια εἶναι ἀναγκαιοτάτη, καθότι δι' αὐτῆς συντηρεῖται ὁ περισσεύων πληθυσμός. Ἄλλως δὲ διὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, παράγονται καρποὶ δυνάμενοι νὰ διαθρέψωσιν ἐν μικραῖς ἐκτάσεσι, μέγαν ἀριθμὸν ἀνθρώπων καὶ καταναλισκόμενοι παρὰ τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, ἕνεκα τῆς δυσκόλου συντηρήσεως καὶ τοῦ δυσμετακομίστου αὐτῶν, οἷον τὰ γεώμηλα.

Ἀλλ' ἡ μεγάλη καλλιέργεια εἶναι τάχα παντοῦ καὶ πάντοτε εὐκατόρθωτος; Ὄχι· καθότι ἡ μεγάλη καλλιέργεια ἔχει καὶ φυσικά τινα ὅρια, τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ. Καὶ 1) ἡ μεγάλη καλλιέργεια χρήζει κεφαλαίων ἀδρῶν καὶ ἐργασίας προχείρου, ἄνευ δὲ τούτων ἀποβαίνει δυσεκτέλεστος (1)· ὅπου λοιπὸν τὰ μὲν κεφάλαια εἰσὶ δυσπροσπόριστα, ὁ δὲ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἀραιός, οἱ δὲ μισθοὶ μεγάλοι, ἡ μεγάλη καλλιέργεια εἶναι δυσεφάρμοστος.

των αὐτῆς ζημιοῦνται σήμερον, ἕνεκα τῆς ἐπί τινα ἔτη κακῆς συγκομιδῆς καὶ ἕνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν Ἀμερικανῶν σίτων· ἐὰν ὅμως ἡ Ἀγγλία διηρεῖτο εἰς μικρὰς ἰδιοκτησίας, οὐδένα ἤθελε διατρέχει κίνδυνον, καθότι ὁ μικρὸς ἰδιοκτήτης καταναλίσκει ὅ,τι παράγει.

(1) Ῥόσση Τόμ. Β'. σελ. 92.

2). Ἡ μεγάλη καλλιέργεια ἐφαρμόζεται εἰς τὴν παραγωγὴν ἰδίως τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν τεχνητῶν λειμώνων. Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τινῶν σιτηρῶν, ὡς τῶν χρῃζόντων σκαλίσματος καί τινων φυτειῶν ὑφανσίμων ἢ βαπτικῶν, ὡς τῆς τοῦ ῥιζαρίου κ.τ.λ. ἐξομοιοῦται ἐν μέρει πρὸς τὴν φυτουργίαν, καθότι δεῖται καὶ μόχθων ἐκτενῶν καὶ προσωπικῆς ἐπιμελείας συντόνου, ἰδιαζούσης εἰς τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς νοτίοις χώραις παράγονται ποικίλα προϊόντα, ὧν αἱ βορειότεραι χῶραί εἰσιν ἀνεπίδεκτοι, οἷον ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος, ἡ σταφιδάμπελος, διάφορα ὀπωροφόρα δένδρα, ἡ μωρέα, ἡ συκῆ, τὸ ὀρύζιον, αἱ λεμονέαι καὶ ἐν γένει τὰ ἐσπεριδοειδῆ, κ.τ.λ. ἄρα ἡ μικρὰ καλλιέργεια, ἢ μᾶλλον ἡ φυτουργία, εἶναι τόσῳ φυσικωτέρα εἰς αὐτάς, ὅσῳ ἅπασαι αὗται αἱ φυτεῖαι χρῄζουσιν ὕδατος καὶ ποτίσματος, ἡ δὲ δύσκολος καὶ δαπανηρὰ αὕτη ἐργασία χρῄζει τῆς παρουσίας καὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου· τούτου δ' ἕνεκα οἱ ἰδίαις χερσὶν καλλιεργοῦντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠφελοῦνται, ἐνῷ οἱ μισθοῦντες ἐργάτας ζημιοῦνται.

Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ, ὅτι ἐν ταῖς νοτίοις χώραις, ἐν αἷς ἕνεκα τῆς παρατάσεως τῆς θερινῆς ἀνυδρίας, τεχνητοὶ λειμῶνες δὲν ὑπάρχουσι, τόσον τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς τῶν λιπασμάτων ὑπὸ τῆς γεωργίας, ὅσον καὶ τὸ ἐπισπορᾶς, δυσκόλως κατορθοῦνται.

Ἐκ τοῦ κλίματος λοιπόν, τῆς ἐξωτερικῆς τῶν τόπων μορφῆς καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν γαιῶν προσδιορίζεται καὶ τὸ εἶδος τῆς καλλιεργείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

Περὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας καὶ περὶ τῆς χρονολογικῆς αὐτῶν ἐμφανίσεως

Ἐκ τῆς χρήσεως ἢ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθην ἀνωτέρω, ἤτοι τῆς ἐργασίας, τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, διαμορφοῦνται καὶ προάγονται οἱ διάφοροι τῆς βιομηχανίας κλάδοι, ἤτοι ἡ γεωργία, ἡ τεχνουργία, ἡ ἐμπορία, ἡ μεταβιβαστικὴ κ.τ.λ. ὥστε ἕκαστον προϊὸν τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, εἶναι τὸ παραγόμενον πολλαπλασιασμοῦ, οὗ οἱ παράγοντες εἰσὶ τὰ τρία παραγωγικὰ ὄργανα.

Ὁ Τρακῆς (1) θέλων νὰ ἁπλοποιήσῃ τὴν εἰς πολλοὺς κλάδους διαίρεσιν τῆς βιομηχανίας, ἐπεχείρησε νὰ κατατάξῃ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα εἰς δύο μόνας κατηγορίας· εἰς «Industrie fabricante» εἰς βιομηχανίαν δημιουργικήν, ἢ κατασκευαστικήν, ἐν ᾗ περιλαμβάνει καὶ τὴν γεωργίαν καὶ εἰς Industrie commerçante, βιομηχανίαν ἐμπορικὴν ἢ μεταβιβαστικήν.

Ἀλλ' ἀνάγων οὕτω εἰς δύω μόνον κατηγορίας τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας, συνέχεε τὴν γεωργίαν μετὰ τῆς τεχνουργίας, δηλ. τὴν παραγωγὴν τῶν ἐνοργάνων, τῶν φυτῶν λέγω καὶ τῶν ζώων, τῶν μετασχόντων ζωῆς, ζωϊκῆς δυνάμεως, μετὰ τῆς παραγωγῆς τῶν ἀνοργάνων, οἷον τῶν μηχανῶν, τῶν ὑφασμάτων κ.τ.λ.

(1) Traité de la volonté et des ses effets.

Πλὴν δὲ τούτου, ἐν τῇ διττῇ ταύτῃ διαιρέσει, δὲν περιελήφθησαν ἕτεραί τινες βιομηχανίαι· οἷον ἡ τοῦ θηρευτοῦ, τοῦ ἁλιέως, τοῦ μεταλλευτοῦ, τοῦ ὑλοτόμου, ὧν τὰ ἔργα ἀπαρτίζουσιν ἰδιαιτέραν τινὰ τάξιν, τῶν κατὰ τὸν Δυνοαγιέ, «Industries extractives» τῶν συλλεκτικῶν τεχνῶν, αἵτινες καὶ ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ ἀπὸ τῆς τεχνουργίας διακρίνονται.

Περὶ δὲ τῆς ἐμπορικῆς ἰδίως βιομηχανίας παρατηρῶ, ὅτι αἱ ἐμπορικαὶ πράξεις συνίστανται κυρίως εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ πώλησιν, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν μετακόμισιν ἢ μεταβίβασιν, τὴν προσδοποιοῦσαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν εἰρημένων πράξεων· μεταβιβάζοντες πωλοῦμεν ἢ ἀνταλλάττομεν τὰ ἐμπορεύματα ἡμῶν, ἀλλ' ἡ πώλησις ἢ ἡ ἀνταλλαγὴ δὲν ὑποθέτει ἀναγκαίως τὴν μετακόμισιν, καθότι πολλάκις πωλοῦμεν τὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἡμῶν κατατεθειμένα, ὅπως πωλοῦμεν καὶ καρποὺς ἀσυγκομίστους, ἢ γαίας καὶ οἰκίας αἵτινες δὲν μετατοπίζονται.

Ἡ παραδεδεγμένη λοιπὸν διαίρεσις τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας εἰς γεωργίαν, τεχνουργίαν, ἐμπορίαν μεταβιβαστικὴν κ.τ.λ. δὲν ἔχει κακῶς.

Ἀλλὰ τίς ἡ χρονολογικὴ ἐμφάνισις ἑκάστου τῶν εἰρημένων κλάδων τῆς βιομηχανίας; Ἡ τεχνουργία ἢ ἡ χειροτεχνία ἐστὶν ἀναντιῤῥήτως ἡ ἀρχαιοτάτη βιομηχανία, ἀρχαιοτέρα λέγω καὶ αὐτῆς τῆς θηρευτικῆς καὶ τῆς ἁλιείας, καθότι ἄνευ τόξων, βελῶν, ἀκοντίων, ῥοπάλων ἢ δικτύων κ.τ.λ. ἄνευ ὀργάνων τινῶν ἔστω καὶ τῶν ἀτελεστάτων, ὡς τῶν ἐκ λίθου, ἄνευ σκεπάρνου, ἀξίνης, πελέκεως, ἢ πρίονος, ἐνὶ λόγῳ ἄνευ χειροτεχνίας, ἀδύνατον νὰ προσπορισθῶμεν τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα καὶ νὰ προφυλάξωμεν ἑαυτοὺς κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων.

Πᾶσα λοιπὸν παραγωγικὴ ἐργασία προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν χειροτεχνημάτων. Βεβαίως ὅπως προαχθῇ ἡ τεχνουργία καὶ ὑποδιαιρεθῇ ὡς σήμερον, εἰς μυρία ἐπιτηδεύματα, δέον νὰ διαμορφωθῶσι κοινωνικά τινα στοιχεῖα, ἅτινα προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου καταρτίζονται· οὐχ ἧττον ὅμως ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας τῆς ἀνθρωπότητος ἀναφαίνονται τεχνουργικά τινα ἔργα, τὰ ὁποῖα καίτοι ἀτελῆ καὶ ἄμορφα, εἰσὶν ἀπαραίτητα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἡμετέρας ἐργασίας.

Ὅ,τι δὲ ἐμψυχώνει καὶ προκαλεῖ τὴν προαγωγὴν τῶν τεχνῶν, εἶναι οἱ συνοικισμοὶ τῶν ἀνθρώπων· καθότι ἡ μὲν γεωργία χρῄζει χωρικῆς ἐκτάσεως πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἔργων αὐτῆς· τοὐναντίον δέ, αἱ τέχναι χρῄζουσι συγκεντρώσεως, δηλ. κεντρικοῦ τινος σημείου πρὸς ὃ συναντῶνται αἱ κοινωνικαὶ χρεῖαι καὶ συμπίπτουσιν αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ τεχνικαὶ γνώσεις.

Καθόσον δὲ αἱ τέχναι προάγονται, ἀναπτύσσεται καὶ ὑποδιαιρεῖται συνάμα καὶ ἡ μεταβιβαστικὴ ἐμπορία, ἡ μετάγουσα καὶ διαμετακομίζουσα τὰ φυσικὰ προϊόντα καὶ τὰ τεχνουργήματα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Κράτους καὶ ἀπὸ τῆς ἡμεδαπῆς εἰς τὰς ἀπωτάτας τῆς οἰκουμένης χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

Περὶ συνεταιρισμοῦ καὶ περὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων.

Εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων διαμορφοῦνται οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς βιομη-

χανίας· ὁσάκις δὲ τὰ ὄργανα ταῦτα, ἤτοι ἡ ἐργασία, τὰ κεφάλαια καὶ αἱ κεκτημέναι δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς διάφορα ἀνήκουσι πρόσωπα, ἡ συνδρομὴ αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν κοινοῦ τινος ἀποτελέσματος δὲν κατορθοῦται εἰμὴ διὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ. Δι' αὐτοῦ δὲ πάλιν κατορθοῦται ἡ συμπύκνωσις τῶν κεφαλαίων τῶν διεσκορπισμένων εἰς χεῖρας διαφόρων προσώπων.

Τῷ ὄντι, διὰ μόνης τῆς χρήσεως τῶν ἀτομικῶν πόρων καὶ δυνάμεων ἀδύνατον νὰ ἐπιτελεσθῶσιν ἔργα σπουδαῖα, ἔργα ἐπιφανῆ, ὡς τὰ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐκτελεσθέντα· ἀλλὰ διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν μικρῶν ἀξιῶν, οὐ μόνον αἱ δυνάμεις ἑκάστων χρησιμοποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ καθίστανται ὀνησιμώτεραι.

Ὑποθέσωμεν ὅτι δέκα ἀσθενεῖς ῥύακες ῥέουσιν ἐντὸς μικρᾶς κοίτης, κατ' ἰδίαν ἕκαστος, μικρὸν καὶ ἀσθενὲς παράγοντες ἀποτέλεσμα. Ἐὰν ὅμως καὶ οἱ δέκα οὗτοι συνενωθέντες διοχετευθῶσιν ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοίτης, ἡ ὅλη αὐτῶν δύναμις, ἤτοι τὸ τελικὸν παραγόμενον, l' effet utile, ἔσται πλειστάκις μεῖζον, τοῦ ὅλου ἀθροίσματος τῆς κατ' ἰδίαν δυνάμεως ἑκάστου τῶν δέκα ῥυάκων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κατ' ἰδίαν δυνάμεων, ἤτοι διὰ τῆς ἐν κοινῷ καταβολῆς τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, πρὸς τὸν σκοπὸν κοινοῦ κέρδους.

Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κεφαλαίων, κατεσκευάσθησαν ποικίλαι καὶ παντοῖαι μηχαναί, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο κύριος τῶν ἀψύχων τῆς φύσεως δυνάμεων καὶ προήγαγε τὴν εὐημερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ.

Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ παρήχθησαν τὰ ἐπιφανέστατα ἔργα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων· ἡ τομὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, δι' ἧς συνηντήθησαν τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου καὶ τὰ τῆς Ἰνδικης θαλάσσης(1). Δι' αὐτοῦ, ἐπετελέσθη ἥ τε διάτρησις τοῦ Μονσενῆ οὗ ἡ σήραγξ ἔχει μῆκος 13 χιλιομέτρων καὶ ἑτέρου γιγαντιαίου ὄρους τοῦ Σαινγοτάρ. Δι' αὐτοῦ, κατεσκευάσθη ὁ σιδηρόδρομος ὁ συνενῶν τοὺς δύο Ὠκεανούς, Ἀτλαντικὸν καὶ Εἰρηνικόν, ἐκτάσεως ὑπερβαινούσης τὰ τρισχίλια χιλιόμετρα. Διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν κεφαλαίων ἐζεύχθη ἡ γέφυρα τοῦ Στεφενσῶνος, ἡ συνενοῦσα τὴν Anglesea μετὰ τῆς Οὐαλλίας. Ἐπὶ ταύτης τῆς γεφύρας κατεσκευάσθη σιδηρόδρομος, ἐφ' οὗ αἱ ἅμαξαι διανύουσιν ἐν μικρῷ μεγάλῃ ἀπόστασιν. Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ, κατεσκευάσθησαν οἱ ὑποβρύχιοι τηλέγραφοι δι' ὧν ἐπικοινωνοῦσιν οἱ δύω κόσμοι. Δι' αὐτοῦ ἐκτελεῖται νῦν ἡ ὑπὸ τὴν Μάγχην σήραγξ καὶ ἡ τομὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ, πλάτους 12 μέχρι 14 λευγῶν, διὰ κεφαλαίων 450 ἑκατομμυρίων φράγκων.

Ἀλλὰ τίς ὁ ἐπικρατήσας τύπος τοῦ συνεταιρισμοῦ; σήμερον ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ τόκου, τὴν ἀτομικήν, τὴν ἰδιωτικὴν ἐνέργειαν διεδέχθησαν αἱ ἑταιρίαι, ἰδίως δὲ αἱ ἀνώνυμοι, καθ' ἃς ἕκαστος εὐθύνεται κατὰ λόγον μόνον τῆς καταβολῆς αὐτοῦ· οὕτω δέ, διὰ τῆς συμπυκνώσεως τῶν κεφαλαίων καὶ αἱ ἐλάχισται ἀξίαι αἵτινες μεμονωμέναι ἤθελον μένει ἄχρηστοι χρησιμοποιοῦνται.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ, ὅστις εἶναι καινή τις μορφὴ τῆς βιομηχανικῆς ἐλευθερίας, παράγονται ἔργα ἐπιφανῆ, καὶ ἐν γένει ἐμψυχοῦνται καὶ προάγονται αἱ δημιουργικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις, καθό-

(1) Ἐκτάσεως 163 χιλιομέτρων.

σον δι' αὐτοῦ μόνον κατορθοῦνται αἱ μεγάλαι τεχνουργικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις τῆς σιδηροδρομίας, τῆς ἀτμοπλοΐας, τῆς κλωστικῆς, τῆς ὑφαντικῆς, τῆς σιδηρουργίας, τῆς μεταλλουργίας, τῆς μεταλλευτικῆς κ.τ.λ. αἵτινες κατὰ πάντα πλεονεκτοῦσι τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων· καθότι οὐ μόνον ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων εὐμοιροῦσι καὶ τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων εὐχερέστερον ἐφαρμόζουσιν, ὑπηρετούμεναι ὑπὸ ἐργατικοῦ προσωπικοῦ ἱκανοτέρου καὶ δεξιωτέρου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστασίας, ἤτοι πολυαρίθμου προσωπικοῦ, ἐξοικονομοῦσιν ὑπὸ μίαν καὶ μόνην διεύθυνσιν ὑπαγόμεναι, καὶ χρείττονος πίστεως ἀπολαύουσαι, προσπορίζονται μὲν ὑπὸ συμφερωτέρους ὅρους, τὰ κεφάλαια καὶ τὸ ἀναγκαιοῦν ὑλικόν, εἰς τὰς τυχὸν δὲ ζημίας αὐτῶν δύνανται κάλλιον νὰ ἐπαρκέσωσιν, ἕνεκα τῆς ἐντελεστέρας αὐτῶν διοργανώσεως καὶ τῆς λογιστικῆς περὶ τὴν διαχείρησιν αὐτῶν ἀκριβείας.

Ὁ Babbage ἀπέδειξε δι' ἀσφαλῶν ὑπολογισμῶν, τὴν ὑπεροχὴν ταύτην τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ καταστημάτων ἐπὶ τῶν μικροτέρων· κατ' αὐτόν, διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων ἐξοικονομεῖται ἡ δαπάνη τοῦ τε προσωπικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ· ἰδίως δὲ ἡ τῆς ἐπιτηρήσεως τῶν μηχανῶν, οἱ μισθοὶ τῶν ὑπολόγων, τῶν γραφέων καὶ τῶν ἐργατῶν, τὰ ἔξοδα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς καυσίμου ὕλης. Ὁ δὲ Ι. Στ. Μὶλλ τὴν αὐτὴν ἀσπαζόμενος γνώμην φέρει ὡς παράδειγμα τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Λονδίνου, ἥτις ἐὰν ἀνετίθετο εἰς πέντε ἢ ἓξ ἑταιρίας προσαλλήλας διαγωνιζομένας, ἤθελε μὲν ἐπενέγκει δαπάνας ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνωτέρας, ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἐκπληρώσει κάλλιον τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς. (1)

(1) Ι. Στ. Μὶλλ Ἀρχαὶ Πολιτ. Οἰκονομίας Τόμ. Α'. Σελ. 147.

Δύο ἐπιφανῆ παραδείγματα τοῦ σπανιωτέρου τῶν συνεταιρισμῶν, ἤτοι τοῦ ἑκουσίου λέγω συνεταιρισμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, ὃν οἱ κοινωνιολόγοι ἐπεχείρησαν νὰ καταστήσωσιν ἀναγκαστικὸν κατὰ τὸ 1848, παρέχει ἡ Ἑλλὰς πρὸ τῆς σωτηρίου ἐθνεγερσίας τοῦ 1821.

«Τὰ Ἀμπελάκια, κείμενα ἐπὶ τῆς Ὄσσης καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, μεταξὺ Λαρίσσης καὶ τῆς θαλάσσης, ὁμοιάζουσι μᾶλλον, παρατηρεῖ ὁ Beaujour, πρὸς κωμόπολιν τῆς Ὁλλάνδας, ἢ πρὸς τὰ λοιπὰ χωρία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

»Τὸ χωρίον τοῦτο, διὰ τῆς βιομηχανίας αὐτοῦ, μεταδίδει τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν εἰς ἅπασαν τὴν περικειμένην χώραν καὶ συνδέει διὰ τῆς ἐμπορίας, τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Γερμανίας. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ τριπλασιασθεὶς πρὸ ἐτῶν 15, συμποσοῦται εἰς 4,000 κατοίκων· ἅπαντες δὲ οἱ κάτοικοι τῶν Ἀμπελακίων ἀσχολοῦνται περὶ τὴν βαφικήν, φιλοπονοῦντες ὡς σμῆνος μελισσῶν ἐν κυψέλῃ. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὰ ἀδικήματα καὶ ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ τῇ ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ παρομαρτοῦσα, εἶναι ἄγνωστοι. Αἱ ψυχαὶ τῶν Ἀμπελακιωτῶν εἰσὶν ἁγναί, ὡς καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ζωηρὰ καὶ φαιδρά. Ἡ δουλεία, ἡ ἀσχημίζουσα τὸ πεδίον τὸ ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ καταβρεχόμενον, δὲν ἐμόλυνε τοὺς λόφους αὐτοῦ. Τοῦρκος δὲν δύναται νὰ ἐγκατασταθῇ παρ' αὐτοῖς.

»Οἱ Ἀμπελακιῶται διοικοῦνται, ὡς οἱ προπάτορες αὐτῶν, ὑπὸ πρωτογερόντων καὶ ἑτέρων δημοτικῶν ἀρχόντων. Δὶς οἱ ἀγριοήθεις Ὀθωμανοὶ τῆς Λαρίσσης ἀπεπειράθησαν, φθονήσαντες τὴν εὐκοσμίαν καὶ τὴν εὐπορίαν τοῦ χωρίου τούτου, νὰ ὑπερπηδήσωσι τὰ ὄρη των, ὅπως λαφυραγωγήσωσι τὰς οἰκίας αὐτῶν, ἀλλὰ δὶς ἀπεκρούσθη-

σαν ὑπ' ἀνδρῶν, οἵτινες καταθέντες τὴν εἰρηνικὴν κερκίδα ἔδραξαν τὸ φονικὸν πυροβόλον.

»Εἰς τὰ Ἀμπελάκια ἅπαντες καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ παῖδες ἐργάζονται, καὶ ἐν ᾧ οἱ ἄνδρες χρωματίζουσι τὸν βάμβακα, αἱ γυναῖκες κλώθουσι καὶ προπαρασκευάζουσιν αὐτόν, οὐχὶ διὰ ῥόμβου, ἀλλὰ δι' ἀτράκτου καὶ ἠλακάτης. Εἰς τὰ Ἀμπελάκια ὑπάρχουσιν 24 βαφεῖα, ἐν οἷς παρασκευάζονται ἐτησίως 2,500 βάλλαι 100 ὀκάδων ἑκάστη. Αἱ 2,500 αὗται βάλλαι πέμπονται εἰς Γερμανίαν ὅπου οἱ Ἀμπελακιῶται κέκτηνται διάφορα ἐμπορεῖα. Ἄλλοτε τὰ ἐμπορεῖα ταῦτα ἀνῆκον εἰς ἰδίας ἑταιρίας· μετὰ ταῦτα ὅμως, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πρὸς ἀλλήλας διαγωνισμοῦ, συνηνώθησαν ἅπασαι ἐν μιᾷ ἑταιρίᾳ ἑτερορρύθμῳ.

«Ἐν τῇ βαφικῇ τῶν Ἀμπελακίων ἑταιρίᾳ, ἡ ἐλαχίστη καταβολὴ τῶν συνεταίρων προσδιωρίσθη εἰς 5,000 γρόσια, ὡς καὶ ἡ μείζων εἰς 20,000 γρόσια. Οἱ ἁπλοῖ ἐργάται ἀθροίσαντες τὰ ἀποταμιεύματα αὐτῶν, ἀπήρτισαν καὶ οὗτοι κοινὰς μερίδας. Ἀλλ' οἱ ἁπλοῖ οὗτοι ἐργάται, πλὴν τῶν μικρῶν τούτων κεφαλαίων, κατέβαλον καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, καὶ οὕτως ἀπολαμβάνοντες συνάμα μισθούς τε καὶ κέρδη ἐπηύξησαν τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Τὰ μερίσματα ὡρίσθησαν εἰς 10 $^0/_0$ τοῦ κεφαλαίου. Ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος κατηρτίσθη κεφάλαιον ἀποθεματικὸν συμποσούμενον εἰς 1 ἑκατομμύριον. Τὰ κέρδη τῆς ἑταιρίας ταύτης ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς, ἀνέβαινον εἰς 60—80 $^0/_0$, καὶ τούτου ἕνεκα ἡ ἀξία τῶν μετοχῶν της ἐδεκαπλασιάσθη».

Δεύτερον οἰκεῖον ὡσαύτως παράδειγμα ἑκουσίου συνεταιρισμοῦ ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, εἶναι τὸ τῶν νήσων πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ πληρώματα

τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἐκ μισθίων ναυτῶν συγκροτούμενα, εἶχον καὶ ἑταιρικὴν μερίδα ἐπὶ τοῦ πλοίου ἢ τοῦ φορτίου. Ὁ ναύτης γινόμενος οὕτω συνέταιρος, εἶχε κοινὸν συμφέρον πρὸς εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, καθόσον ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἁπλοῦ ναύτου εἰς τὰ κέρδη, καθίστα τὸν Ἕλληνα ναύτην προσεκτικόν, ἄγρυπνον, οἰκονόμον, ἐξεταστικόν, καὶ ἀνεβίβαζε τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Οὕτω δὲ ἐν τῇ ψυχῇ ἑκάστου ναύτου παρήγετο λελησθότως ἡ διάνοια καὶ ἡ ἱκανότης πλοιάρχου.

ΒΙΒΛΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ ἀλληλουχίας τῶν ἔργων καὶ ὅτι κοινωνία ἐστὶ σύστημα ἀνταλλαγῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἀμοιβαίων.

Διεξήλθομεν τοὺς τρόπους, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν δραστηριώτερα τὰ παραγωγικὰ ὄργανα· ἴδομεν προσέτι, ὅτι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων κατορθοῦνται ἔργα ἀξιόλογα, ἐπεκτείνεται ἡ συγκοινωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ προάγεται καὶ ἡ εὐημερία καὶ ὁ πολιτισμός. Ἀλλὰ τίς ἡ ὀργανικὴ ἀλληλουχία τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας; διατί ἡ προαγωγὴ ἢ ἡ πάθησις ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ὅλης κοινωνικῆς οἰκονομίας; πόθεν πηγάζει ἡ ἀλληλεγγύη ἡ συγκρατοῦσα αὐτοὺς ἐν μιᾷ ἀδελφικῇ δέσμῃ;

Ἐν κοινωνίᾳ ὁπωσοῦν ἀνεπτυγμένῃ, οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ νὰ παραγάγῃ πᾶν ὅτι καταναλίσκει· ἀλλ' ἕκαστος ἡμῶν ἀσχολούμενος περὶ τὴν παραγωγὴν ὡρισμένων πραγμάτων, προσπορίζεται δι' αὐτῶν, πᾶν ὅ,τι οἱ ἄλλοι παράγουσιν· ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἀμοιβαιότητος τῶν ὑπηρεσιῶν, πηγάζει ἡ ἀλληλουχία καὶ ἡ ἀλληλεγγύη τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος.

Ἡ γῆ παρέχει τὰ τρόφιμα καὶ τὴν πρώτην ὕλην τῆς βιομηχανίας· ἀλλ' ἕνεκα λ. χ. τῆς κακῆς συγκομιδῆς τῶν προϊόντων τῆς γῆς, τῶν σιτηρῶν, τοῦ οἴνου, τοῦ λίνου, τοῦ βάμβακος ἢ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῶν μεταξοσκωλήκων, κ.τ.λ. οὐ μόνον οἱ γεωργοὶ, ἀλλὰ καὶ πάντες ὅσοι εἰς ἄλλα ἔργα ἀσχολοῦνται ἀναλωταὶ ἢ τεχνουργοί, ζημιοῦνται καὶ παραβλάπτονται· ὡσαύτως δέ, ὁσάκις ἡ διέξοδος τῶν προϊόντων τῆς τεχνουργίας διακωλύεται, ἢ ἡ πρώτη ὕλη γίνεται σπανιωτέρα, οἷον ὁ βάμβαξ, ἢ ἡ μέταξα, ἢ ἕνεκα δυσπιστίας ἡ κυκλοφορία τῶν κεφαλαίων δεσμεύηται, ἢ ἡ ἐργασία ὑπάρχῃ δυσαπόκτητος, ἡ προσγινομένη βλάβη εἰς τὴν τεχνουργικὴν τάξιν, ἀναγκαίως διαταράττει τὴν φυσικὴν διοργάνωσιν τῆς ὅλης βιομηχανίας, καθόσον αἱ τέχναι ἀπαρτίζουσι τὴν ἀγορὰν τῶν γεωργικῶν προϊόντων ὡς καὶ ἡ γεωργία ἀπαρτίζει τὴν εὐρυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν ἀγορὰν τῶν προϊόντων τῆς τεχνουργίας.

Καθόσον δὲ αἱ μὲν τέχναι προάγονται, τὰ δὲ προϊόντα αὐτῶν ἐπικερδῶς ἐξοδεύονται, τὰ δὲ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται καὶ ὁ τόκος αὐτῶν ἐλαττοῦται, ἐκ τοῦ εὐπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων, ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας ζωογονοῦνται· προσέτι δὲ ἡ μὲν γεωργία ὠφελεῖται παραδεχομένη τὰ ὄργανα ἅτινα αἱ τέχναι κατεργάζονται καὶ προσποριζομένη τὰ τεχνουργήματα ἐπὶ τιμήματι μικροτέρῳ, ἡ δὲ ἐμπορία ἐμψυχουμένη ὑπὸ τῆς προαγωγῆς τῶν βιομηχανικῶν ἔργων, ζωογονεῖ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας· καθόσον δὲ βελτιοῦνται τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, αἱ παραγωγικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις ἔτι μᾶλλον κρατύνονται, ἕνεκα τῆς ἀλληλουχίας καὶ ἀλληλεγγύης τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι αἱ τρεῖς κυριώδεις βιομηχανίαι,

ἀπαρτίζουσιν ὀργανικήν τινα δέσμην, ὡς ὁ ἐγκέφαλος, οἱ πνεύμονες καὶ ἡ καρδία, ὧν ἡ κατ' ἰδίαν πάθησις διαταράττει οὐσιωδῶς τὴν ὅλην οἰκονομίαν τῆς ἐναρμονίου αὐτῶν ὀργανικῆς ἑνότητος. Οἱ περὶ τὴν ἐξάσκησιν τῶν βιοποριστικῶν τούτων τεχνῶν ἀσχολούμενοι, ὡς καὶ οἱ ἐξασκοῦντες ἔργα ὑψηλότερα, ἔργα ἐπιστημονικά, ἢ ἔργα ἀφορῶντα πρὸς τὴν διάπλασιν τῶν εὐγενεστέρων ἡμῶν δυνάμεων, ἢ ἀναγόμενα εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς πολιτείας, διατελοῦσιν οὕτω εἰς ἀδιάλειπτον σχέσιν, προσποριζόμενοι δι' ὧν παρέχουσιν ὑπηρεσιῶν, πᾶν ὅ,τι καταναλίσκουσιν.

Ὁ Ξενοφῶν ἀναλογιζόμενος τὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἀλληλεγγύην τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας, ἀπεφήνατο ἰδίως περὶ γεωργίας ὡς ἐφεξῆς·

«Καλῶς δὲ κἀκεῖνος εἶπεν, ὃς ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι, εὖ μὲν γὰρ φερομένης τῆς γεωργίας, ἔρρωνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι· ὅπου δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ χερσεύειν, ἀποσβέννυνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι, σχεδόν τε κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.»

Αὕτη δὲ ἡ ἀλληλουχία περὶ τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως καὶ ἀκμῆς τῶν διαφόρων τεχνῶν, ἥτις εἶναι τὸ παραγόμενον τοῦ κοινωνικοῦ βίου, διατρανοῦται καὶ ἐν τῷ βίῳ ἑκάστου ἡμῶν ὡς καὶ ἐν ταῖς ἀλληλεθνέσιν ἐμπορικαῖς σχέσεσιν.

Ὁ Bastiat (1), θέλων νὰ εἰκονογραφήσῃ τὴν ὑφισταμένην ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἁρμονίαν τῶν συμφερόντων, ἥτις πολλαχοῦ εἶναι φιλοσοφικὴ μᾶλλον εὐχή, ἢ ἀλήθεια, ὡς καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινωνίας αὐτάρκειαν, καὶ πρεσβεύων ὅτι

(1) Harmonies économiques ch. 1. Organisation naturelle.

ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ «ἀνταλλαγὴ πραγμάτων καὶ ὑπηρεσιῶν»· ὅτι δὲ ἡ αὐτάρκεια, εἶναι τὸ παραγόμενον οὐχὶ τῆς ἀτομικῆς, ἀλλὰ τῆς ὅλης κοινωνικῆς ἐργασίας, καὶ ὁ ἀγλαὸς καρπὸς τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

«Λάβωμεν, λέγει, ἄνθρωπον ἐκ τῶν βιομηχανικῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ξυλουργὸν λ. χ. καὶ θεωρήσωμεν τὰς ὑπηρεσίας ἃς παρέχει εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ὑπηρεσίας ὧν ἀπολαύει ἐν αὐτῇ· ἡ διαφορὰ περὶ τὸ ποσὸν τῶν δύω τούτων ὑπηρεσιῶν εἶναι ἀκαταλόγιστος».

«Ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατατρίβει τὴν ἡμέραν εἰς τὸ νὰ λεαίνῃ ξύλα, καὶ νὰ κατασκευάζῃ τραπέζας, ἔπιπλα, σκευοφυλάκια».

«Πολλάκις δὲ ὁ ἄνθρωπος οὗτος μεμψιμοιρεῖ κατὰ τῆς κοινωνίας, μὴ ἀναλογιζόμενος τὶ ἀπολαμβάνει ἐν αὐτῇ».

«Καὶ πρῶτον, καθ' ἑκάστην ἐγειρόμενος ἐνδύεται, λησμονεῖ δὲ ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἱματίων αὐτοῦ κατεσκεύασεν. Ὅπως δὲ καταρτισθῶσι τὰ ἱμάτιά του, πόσα ἔργα δὲν ἐτελέσθησαν ὑπὸ τῆς τεχνουργίας καὶ μετακομιστικῆς, πόσαι ἀνακαλύψεις δὲν ἐγένοντο; Οἱ μὲν Ἀμερικανοὶ παρήγαγον τὸν βάμβακα, οἱ δὲ Ἰνδοὶ τὸ ἰνδικόν, τὴν βαπτικὴν οὐσίαν, οἱ δὲ Γάλλοι τὸ ἔριον καὶ τὸ λίνον, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Βρασιλίας τὰ δέρματα· καὶ πάντα ταῦτα μετεκομίσθησαν εἰς πόλεις, ἐτεχνουργήθησαν, ἐκλώσθησαν, μετεποιήθησαν εἰς ὕφασμα καὶ ἐχρωματίσθησαν· ἐνδυθεὶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος προγεύεται· ἀλλ' ὁ ἄρτος ὃν καταναλίσκει παρήχθη ἐν ἀγρῷ ὃς ἀπεχερσώθη, περιεφράχθη, ἐκαλλιεργήθη, ἐγονιμοποιήθη διὰ λιπασμάτων, ἐσπάρη, οἱ δὲ συγκομισθέντες καρποί, ἐξησφαλίσθησαν κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν ἄλλων ἐναποταμιευθέντες εἰς ἀποθήκας. Ὁ σῖτος συγκομισθείς, ἠλέσθη, ἐπλάσθη, ἐγένετο ἄρτος· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον, ὁ σίδηρος, ὁ χά-

λυψ, τὸ ξύλον, ὁ λίθος, μετεβλήθησαν εἰς ὄργανα παραγωγικά, εἰς ὄργανα ὑπὸ ἐμψύχων ἢ ἀψύχων δυνάμεων κινούμενα».

«Ὁ ἄνθρωπος οὗτος καταναλίσκει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ σάκχαρι, καὶ ἔλαιον καὶ ἄλλα προϊόντα· ἀλλὰ πάντα ταῦτα παρ' ἄλλων παρήχθησαν· πέμπει τὸ τέκνον αὐτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ἡ σύστασις ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ὑποθέτει σπουδὰς καὶ ἐκτενεῖς μελέτας· ἐξερχόμενος τῆς οἰκίας του περιπατεῖ ἐπὶ ὁδῶν λιθοστρώτων καὶ πεφωτισμένων. Ἐάν τις τῷ διαφιλονεικῇ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ, εὑρίσκει πρόχειρον συνήγορον ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματά του, δικαστὰς ἵνα προστατεύσωσιν αὐτόν, κλητῆρας ὅπως ἐκτελέσωσι τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν. Πάντα δὲ ταῦτα ὑποθέτουσιν ἐπιστήμας καὶ δικαστικοὺς ὀργανισμούς.»

«Θέλων νὰ προσευχηθῇ μεταχειρίζεται βίβλον πρὸς ἐκτύπωσιν τῆς ὁποίας κατεβλήθησαν μύριοι κόποι· προσερχόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀκούει διδασκαλίαν ἠθοποιόν, χριστιανικὴν ἱεροκήρυκος διὰ πολυχρονίου μελέτης καταρτισθέντος.»

«Ἐὰν ἀποφασίσῃ νὰ περιοδεύσῃ θέλει διανύσει διαστήματα δυσυπολόγιστα, ἐξομαλισθέντα διὰ τῆς τέχνης καὶ θέλει διανύσει αὐτά, ἐν ἐλαχίστῳ διαστήματι χρόνου.»

«Ὥστε τὰ ἔργα ἅτινα αὐτὸς παρέχει τῇ κοινωνίᾳ, αἱ τράπεζαι ἢ τὰ σκεύη, καὶ τὰ ἔργα ἃ ἐξ αὐτῆς προσπορίζεται, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀναλογίαν πρὸς ἄλληλα.»

«Τὸ δὲ παραδοξότερον, ὅτι ὁ ἐνδεὴς οὗτος ξυλουργός, πᾶν ὅ,τι ἀποκτᾷ τὸ πληρώνει διὰ χρημάτων, ἅτινα μετὰ μυρίας προπαρασκευὰς ἔλαβον τὴν μορφὴν τοῦ νομίσματος.»

Τοιαῦτα τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τοῦ κοινωνικοῦ

βίου. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ μόνῃ γινόμεθα αὐτάρκεις, ἀποκτῶντες οὕτω ὅ,τι ἀδύνατον ἀμέσως νὰ παραγάγωμεν, καθ' ὅσον ἡ μὲν παραγωγικὴ ἡμῶν ἱκανότης εἶναι πεπερασμένη, αἱ δὲ χρεῖαι ἡμῶν πολυπληθεῖς· ὥστε διὰ μόνων τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, δυνάμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν πράγματα τὰ ὁποῖα ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν καταβάλλοντες πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν, τὸ ἀντίτιμον τῶν ὅσα παραχωροῦμεν. Λ. χ. ἡ Ἑλλὰς παράγει σταφίδα 230 ἢ 40 ἑκατομμυρίων λιτρῶν, ἀλλ' ὅσῳ εὐρύνεται ἡ ἀγορὰ αὐτῆς, τόσῳ καὶ ἡ παραγωγὴ ἐμψυχοῦται· ἡμεῖς δὲ παραχωροῦντες τὸν πολύτιμον τοῦτον καρπὸν τοῖς ἀλλοδαποῖς, ἢ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἀνερχομένην εἰς 6 ἢ 7 ἑκατομμύρια ταλλήρων, ἀποκτῶμεν ἀντ' αὐτοῦ, καφέν, σάκχαρι, σιδηρουργήματα, ὑφάσματα κ.τ.λ. ἅτινα δὲν ἠθέλομεν δυνηθῆ νὰ ἀποκτήσωμεν, ἐὰν κατεβάλλομεν πρὸς ἄμεσον αὐτῶν παραγωγήν, τὸ ἀντίτιμον τῶν 230 ἑκατομμυρίων λιτρῶν τῆς σταφίδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Τί ἀπαιτεῖται ὅπως ἐπιτελεσθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις.

Ἴδομεν ὅτι διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν γινόμεθα αὐτάρκεις. Ἀλλ' ὅπως τελεσθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις ἀπαιτεῖται 1) μὲν ἀμοιβαιότης καὶ ποικιλία ἀναγκῶν, 2) δὲ ἀντικείμενα μετέχοντα ἀνταλλακτικῆς ἀξίας καὶ 3) ἐλευθέρα καὶ ἀκώλυτος συγκοινωνία. Ἀμοιβαιότης μὲν καὶ

ποικιλία ἀναγκῶν, καθότι ἄνευ τούτου, ἡ ἀνταλλαγὴ εἶναι ἄσκοπος· ἀντικείμενα δὲ μετέχοντα ἀνταλλακτικῆς ἀξίας, καθότι οὐδεὶς παραχωρεῖ δωρεὰν πρὸς ἕτερον, ὅ,τι ἐμπόνως παρήγαγεν ἢ ἀπέκτησεν. Ἐκ τῶν στοιχείων λοιπὸν τῆς ἀνταλλαγῆς, τὸ μὲν εἶναι ἠθικὸν αἰχρεῖαι, τὸ δὲ ὑλικὸν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀνταλλαγῆς· τοῦτο δὲ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Σαίη, γράψαντος (1) ὅτι «πᾶν »προϊὸν περιλαμβάνει χρησιμότητα, ἤτοι τὴν δύναμιν »τοῦ θεραπεύειν ἀνθρωπίνην τινὰ χρείαν· εἶναι δὲ προϊὸν »καθότι προσέλαβέ τινα ἀξίαν, ἢ προσετέθη αὐτῷ ἡ χρη»σιμότης. Ἂν τὰ προϊόντα ἀνεξόδως ἀπεκτῶντο, ἡ ζή»τησις αὐτῶν ἤθελεν εἶναι ἀπεριόριστος καὶ μόνη ἡ »ἐπιθυμία τοῦ κτᾶσθαι ἤθελεν ἀρκεῖ πρὸς ἀπόκτησιν »αὐτῶν. Δυστυχῶς ὅμως διὰ μόνης τῆς ἐπιθυμίας δὲν »δυνάμεθα νὰ προσκτήσωμεν τὰ ἀντικείμενα ὧν στε»ρούμεθα, πρέπει νὰ ἔχωμεν καὶ τὰ μέσα τῆς προσκτή»σεως αὐτῶν.

»Ἀλλ' εἰς τί συνίστανται τὰ μέσα ταῦτα; εἰς τὰ »χρήματα; ὄχι· καθότι πῶς ἀποκτῶνται τὰ χρήματα; »διὰ προϊόντων. Ὁ ἐπιθυμῶν λοιπὸν ν' ἀγοράσῃ, πρέπει »νὰ πωλήσῃ, καὶ ὅπως πωλήσῃ, δέον νὰ παραγάγῃ, ἢ »ἕτεροι ἀντ' αὐτοῦ νὰ παραγάγωσιν. Ὁ ἰδιοκτήτης ὁ »ἐκμισθόνων τὰ κτήματα αὐτοῦ ἀπολαμβάνει μίσθωμα »εἰς χρήματα, ἀλλ' ὅπως καταβάλῃ ὁ μισθωτὴς τὸ »μίσθωμα τοῦτο, ἐπώλησε μέρος τῶν προϊόντων τῆς »γῆς. Ὁ προκαταβαλὼν πρὸς σύστασιν τεχνουργείου »κεφάλαιον, πληρώνεται τὸν τόκον αὐτοῦ, ἐκποιουμένου »μέρους τῶν τεχνουργημάτων. Οἱ μισθοῦχοι, οἱ συντα»ξιοῦχοι πληρώνονται τοὺς μισθοὺς καὶ τὰς συντάξεις

(1) Διδασκαλία τῆς Πολ. Οἰκονομίας; Τ. 3 σελ. 230.

»αὐτῶν, ἐκποιουμένου μέρους τῶν προϊόντων τῶν φορο-
»λογουμένων».

Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγει ὁ Σαίης, ὅτι ἐπειδὴ τὰ προϊόντα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλλα προϊόντα, διὰ πάσης νέας παραγωγῆς, ἀνοίγεται διέξοδός τις πρὸς ἐξόδευσιν τῶν ἐνόντων προϊόντων. Οὕτως, ἡ Γαλλία λέγει ἀγοράζει σήμερον δεκάκις πλειότερα προϊόντα τῶν ὅσα ἠγόραζεν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ϛ'. ἐὰν δὲ ἀγοράζῃ δεκάκις πλειότερον σῖτον, πωλεῖ καὶ δεκάκις πλειότερα ῥουχικά· ἐὰν ἀγοράζῃ γεώμηλα ἄγνωστα ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ϛ', πωλεῖ καὶ ὡρολόγια ἐπίσης ἄγνωστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Αἱ ἀνταλλαγαὶ λοιπὸν προϋποτιθέασιν 1) ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν, καὶ 2) μέσα ἀνταλλακτικὰ ἢ προϊόντα.

Ἀλλὰ ζητεῖται : πῶς ἐνῷ παραγομένου ποσοῦ τινος προϊόντων, μορφοῦται ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀγορὰ ἑτέρων προϊόντων, συμβαίνει ἐνίοτε σύγχρονος περίσσεια ἢ πληθώρα προϊόντων ἢ ἐμπορευμάτων ; Ὁ Σαίης, ἀπαντῶν εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ λόγος τῆς περισσείας τῶν προϊόντων, εἶναι ἡ μὴ ἀρκοῦσα παραγωγὴ ἑτέρων προϊόντων, ὥστε ἡ λεγομένη συνήθως πυρετώδης παραγωγὴ δὲν ἐμφαίνει κατὰ τὸν Σαίην, ἄλλο ἢ ἀτελῆ καὶ ἀνεπαρκῆ παραγωγήν.

Σύμφημι, ὅτι ἄνευ παραγωγῆς, ἢ ἐλλείψει ἀνταλλακτικῶν μέσων ἢ ὀργάνων, ἀδύνατον νὰ προσκτήσωμεν ἀντικείμενα ὧν στερούμεθα, ἐκτὸς ἐὰν ὑπεξαιρέσωμεν αὐτά· τούτου ἕνεκα, τὰ ἐμπορικοτεχνουργικὰ ἔθνη, καθόσον περικυκλοῦνται ὑπὸ πλουσίων λαῶν, εὐρύνουσιν ἔτι μᾶλλον, τὴν ἀγορὰν αὐτῶν καὶ πολλαπλασιάζουσι τὰς διεξόδους τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας αὐτῶν. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι διὰ μόνων τῶν βιομηχανικῶν τε-

λειοποιήσεων ἢ τῆς ἐνισχύσεως τῆς παραγωγῆς, δὲν προλαμβάνεται ἀείποτε ἡ πληθώρα τῶν ἐμπορευμάτων· καθότι πολλάκις ἕνεκα τῆς ἄγαν παραγωγῆς ἐπέκεινα τῆς χρείας τῶν ἀναλωτῶν, ἢ τοῦ περιορισμοῦ, ἢ τῆς καταστολῆς τῶν καταναλώσεων μετὰ τὴν παραγωγήν, προελθούσης ἐκ τῆς διακοπῆς τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας, ἢ τῆς διαταράξεως τῆς δημοσίας πίστεως, τῆς συνεπαγομένης τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου καὶ εἰς μετρητὰ πληρωμῆς τοῦ ἀντιτίμου τῶν ἐμπορευμάτων, παράγεται τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ἤτοι ἡ συμφόρησις τῶν ἐμπορευμάτων ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἔκπτωσις τῆς τιμῆς αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Σαίη, ὅτι δηλ. ἡ περίσσεια τῶν ἐμπορευμάτων προκύπτει ἐκ τῆς μὴ ἀρκούσης παραγωγῆς, ἐγένετο εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν ἐθνῶν, ἕνεκα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαίων, τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν μηχανῶν, τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνίοτε οὐδὲ διὰ τῆς μεγάλης τῶν προϊόντων εὐθηνίας προλαμβάνεται ἡ περίσσεια αὐτῶν, ἡ ἔκπτωσις ἑπομένως τῆς τιμῆς των καὶ ἡ περιοδικὴ τῆς ἐμπορίας ἀτονία. Φρονῶ λοιπόν, ὅτι ἡ αἰτία τῆς χρονίας ταύτης νόσου τῆς βιομηχανίας δὲν εἶναι μόνη ἡ ἀτέλεια τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ὀργάνων, ἀλλὰ καὶ ἡ περιστολὴ τῶν καταναλώσεων μετὰ τὴν παραγωγὴν καὶ ἡ διατάραξις τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ ἡ διάσεισις τῆς δημοσίας πίστεως, ἡ δεσμεύουσα τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ ἐμφράττουσα οὕτως εἰπεῖν, τὴν διέξοδον τῶν προϊόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Τίς ἡ ἐπίδρασις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Εἶπον ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται, καθόσον αἱ μὲν χρεῖαι ἀναπτύσσονται, ἡ δὲ εὐπορία προάγεται, ἤτοι καθόσον τὰ ἀνταλλακτικὰ μέσα πολλαπλασιάζονται· καὶ ἡ μὲν κατάστασις καὶ ἀνάπτυξις τῶν ἀναγκῶν κρέμαται ἐκ τῶν περιστοιχουσῶν ἡμᾶς φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων καὶ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν διαμορφώσεως. Αἱ ἀνάγκαι εἰσὶν ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μεταβάλλονται ἀείποτε, ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς προόδου τῆς κοινωνίας. Ἀλλ' ἡ εὐπορία αὐξάνει οὐ μόνον ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τῶν ἡμετέρων προσόδων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῆς πρὸς παραγωγὴν τῶν πραγμάτων δαπάνης. Τῷ ὄντι, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι εἰσὶ τὸ ἄθροισμα τῶν ἔργων καὶ κεφαλαίων τὰ ὁποῖα καταβάλλομεν πρὸς δημιουργίαν χρησίμων πραγμάτων· οἷον ἡ ὕλη ἣν διὰ τῆς τέχνης ἐκπονοῦμεν, ὁ τόκος τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων, ἡ δαπάνη πρὸς ἐπισκευὴν ὀργάνων καὶ μηχανῶν, χρεωλυτικόν τι ποσὸν κατ' ἔτος ἐκπιπτόμενον ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, οἱ μισθοὶ τῶν ἐργατῶν, τὰ κέρδη τῶν διευθυνόντων τὴν ὅλην ἐπιχείρησιν κ.τ.λ.· ὅσῳ δὲ εἶδός τι ἐργασίας εἶναι μᾶλλον δυσαπόκτητον, ἢ ὅσῳ τὰ κεφάλαια δυσκολώτερον ἀποταμιεύονται, τόσῳ καὶ ἡ παραγωγικὴ δαπάνη ἐξογκοῦται, ἐπιβαρύνουσα τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων· καθόσον ὅμως αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται, τὰ προϊόντα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ διευκολύ-

νονται, καθότι πᾶσα ἀνταλλαγὴ κατορθοῦται διὰ τῆς διαμοιβῆς τῶν προϊόντων πρὸς ἄλληλα. Παραβάλωμεν τὴν μὲν ἀξίαν τῶν ὁποίων κατέχομεν πραγμάτων, πρὸς μέτρον χωρητικότητος, ἢ δοχεῖον, τὴν δὲ τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα ζητοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν πρὸς ὄγκον καὶ θέλομεν κατανοήσει πῶς, ὅσῳ ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων, δηλ. ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων, ἅτινα θέλομεν νὰ ἀποκτήσωμεν ἐλαττοῦται, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ χωρητικότης τῶν ὑπὸ τὴν κυριότητα ἡμῶν πραγμάτων αὐξάνει· ὅσῳ δὲ ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα θέλομεν νὰ ἀποκτήσωμεν αὐξάνει, τόσῳ ἡ χωρητικότης τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα κατέχομεν ἐλαττοῦται· πῶς ἐνὶ λόγῳ, αἱ ἀνταλλαγαὶ ἀναπτύσσονται ἢ περιορίζονται, ἀναλόγως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀποδεικνύεται τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ ἑξῆς ἀξιώματος, οὗ ἐγένετο, πολλάκις χρῆσις ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος· ὅτι «γενικὴ ἀνατίμησις δὲν εἶναι ἀνατίμησις»· δηλ. δύο προϊόντων ἀναλόγως ἀνατιμηθέντων, ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης οὐδεμία προσγίνεται βλάβη. Ἀλλὰ ! ποῦ ποτε ἐσυστηματοποιήθη ἡ καθολικὴ καὶ ἀνάλογος αὕτη ἀνατίμησις τῶν προϊόντων, ἐξ ἧς θέλει προκύψει τὸ ἴσον διὰ τοὺς ἀνταλλάττοντας ; καθ' ὃν χρόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ περὶ εἰσαγωγῆς τῶν σιτηρῶν νόμοι ἐπέβαλλον ἐπὶ παντὸς κοιλοῦ σίτου ἔξωθεν εἰσαγομένου βαρεῖς δασμούς, οἱ δασμοὶ οὗτοι δὲν ἐπληρώνοντο ὑπὸ τεχνουργῶν, ἐμπόρων, ναυτῶν, ὑπὸ τῶν μετερχομένων ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, οὐδαμῶς προστατευομένων ; Καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι, καί τινες ἐκ τῶν κυριωτάτων τεχνουργιῶν ἀπελάμβανον παραπλησίαν τινὰ προστασίαν, ἡ προστασία αὕτη ἦτο τάχα ἴση διὰ τὰς προστατευομένας τέχνας ; καὶ δὲν συνέβαινε πολλάκις ὅτι ἐνῷ ὡς

προστατευομένη, ἡ δεῖνα τέχνη ἀπελάμβανε λ. χ. 5 %, ἑτέρα τέχνη νὰ ἀπολαμβάνῃ 15 ἢ 20 %; Ἡ ἀνισότης αὕτη γίνεται ἔτι μᾶλλον πρόδηλος, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὑπῆρχον καὶ τεχνουργίαι οὐδαμῶς προστατευόμεναι, ὅτι ὑπῆρχον, ὡς ἐρρέθη, τάξεις πολυπληθεῖς τῆς κοινωνίας, οἷον οἱ καλλιτέχναι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ διδάσκαλοι, οἱ ἁπλοῖ ἐργάται κ.τ.λ. ἀγοράζοντες μὲν ἕνεκα τῶν προστατευτικῶν δασμῶν εἰς τιμὴν ἀνωτέραν, τὰ προϊόντα τὰ ὁποῖα κατηνάλισκον, μὴ ἀποζημιούμενοι δὲ διὰ τοῦ μισθοῦ τὸν ὁποῖον ἐπληρώνοντο.

Ἐπαναλέγω, ὅτι ὅσῳ αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι εἰσὶ μετριώτεραι, ἤτοι ὅσῳ τὰ προϊόντα παράγονται εὐθηνότερον, τόσῳ καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐνισχύονται καὶ διευκολύνονται.

Ἀλλὰ ;διὰ τίνων ἰδίως τρόπων παράγονται εὐθηνότερον τὰ προϊόντα; Διὰ τῶν προεκτεθέντων ἤδη ἐν τῇ περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίᾳ· ἤτοι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαίων, διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας κ.τ.λ. Διὰ τῶν τρόπων τούτων ἐλαττοῦνται μὲν αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, πολλαπλασιάζονται δὲ καὶ ἐμψυχοῦνται αἱ ἀνταλλαγαί. Τῷ ὄντι, ἂν κατωρθοῦτο διὰ τῆς προόδου τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ἐλαττωθῶσιν αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι τῶν ὅσα καταναλίσκομεν κατὰ 5 %, φανερὸν ὅτι καὶ ἡ κατανάλωσις ἤθελε πολλαπλασιασθῆ καὶ ἡ παραγωγή. Καὶ ἐὰν σήμερον, ἑκάστη ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἐξοδεύῃ λ. χ. κατὰ μέσον ὅρον 800 δραχ. ἐτησίως, διὰ τῆς κατὰ 5 % ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, αἱ 360,000 οἰκογένειαι αἱ κατοικοῦσαι τὸ τέως ἑλληνικὸν βασίλειον, ἤθελον ἐξοικο-

νομεῖ ἐτησίως 14,400,000 δρ., ἤτοι περίπου τὸ $^1/_3$ τῶν ἐτησίων δημοσίων πόρων." Ἄφευκτον λοιπὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν εἶναι ἡ εὐθηνία, ἡ ἐπέκτασις τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ ἡ προαγωγὴ τῆς εὐημερίας ἑκάστου. Διεξηγήσας τοὺς τρόπους δι' ὧν τὰ κεφάλαια καθίστανται δραστηριώτερα, παρετήρησα, ὅτι μετὰ τὴν ἐπινόησιν τῶν βαμβακοκλωστικῶν καὶ ὑφαντικῶν μηχανῶν καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν βαμβακουργημάτων, ἡ κατανάλωσις αὐτῶν ἐπολλαπλασιάσθη. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι, ὅτι ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν βαμβακουργημάτων, δὲν ἠλαττώθη ἡ κατανάλωσις τῶν ῥουχικῶν, τῶν μεταξωτῶν ἢ λινῶν· ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ κατανάλωσις αὐτῶν ηὔξησεν, ἕνεκα τῆς βιομηχανικῆς προόδου τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς εὐημερίας αὐτῶν.

Τὰ αὐτὰ δὲ ὡς ἔγγιστα συνέβησαν καὶ πρό τινων ἐτῶν· καθότι ἐν ᾧ διαρκοῦντος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς Β. Ἀμερικῆς, ὁ τόννος τοῦ βάμβακος ἐτιμᾶτο ἀντὶ ἑπτακισχιλίων φράγκων, μετὰ ταῦτα ἐξέπεσεν εἰς 800 φρ. ἑπομένως οὐ μόνον ἡ τιμὴ τῶν βαμβακουργημάτων ἠλαττώθη, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἄλλων ὑφασμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ζήτησις περιεστάλη, ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀμερικῆς εὐθηνίας τοῦ βάμβακος· ἐκ τούτου δέ, ἡ μείζων τῶν ὑφασμάτων τούτων κατανάλωσις.

Ἀλλ' ὅ,τι εἴπομεν περὶ τεχνουργίας, ἐπαληθεύει τάχα καὶ περὶ γεωργίας; Ἡ προκύψασα ἐξοικονόμησις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων καὶ τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιεργείας εἰς τὴν γεωργίαν· συνεπήνεγκε τὴν ἔκπτωσιν τῆς τιμῆς τῶν σιτηρῶν; Ἐν Ἀγγλίᾳ π. χ. οἱ γεωργοὶ ἀπήρ-

τιζον τὸ πρῶτον τὰ $^{2}|_{3}$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠλαττώθη εἰς τὸ ἥμισυ, καὶ σήμερον εἰς τὸ $^{1}|_{3}$ ἢ $^{1}|_{4}$· κατὰ τὴν πρώτην δὲ περίοδον, ὅτε δηλ. ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ἦτο μείζων, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦτο μικροτέρα· ἐνῷ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον, ὅτε ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ἠλαττώθη, τῶν σιτηρῶν ἡ τιμὴ κατέστη ὑπέρμετρος. Ἀλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἡ καταψεύδεται τάχα ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ ἔκπτωσις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν εὐθηνίαν τῶν προϊόντων καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀνταλλαγῶν; Ὄχι· καθότι ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι τῆς γεωργίας, ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῶσιν, ηὔξησαν προϊόντος τοῦ χρόνου, ἕνεκα τῆς καταβολῆς ἀδρῶν κεφαλαίων εἰς τὴν γῆν καὶ τῆς καλλιεργείας ἀγρῶν ἀγονωτέρων, προκληθείσης ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ζωηροτέρας ζητήσεως τῶν σιτηρῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τιμὴ τῶν παραγομένων καρπῶν ὑπὸ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν, ἐξομοιοῦται ὡς θέλομεν ἀποδείξει πρὸς τὴν τῶν ἀγονωτέρων, ἄρα τὰ σιτηρὰ τῆς Ἀγγλίας εἶχον ἀνατιμηθῆ πρὸ τῆς μεγάλης εἰσβολῆς τοῦ σίτου τῆς Ἀμερικῆς, ἀναλόγως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης· μετὰ τῆς τιμῆς δὲ τῶν τροφίμων, ὑψώθησαν καὶ οἱ μισθοὶ καὶ τὰ μισθώματα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἡ μὲν αὔξησις τῶν μισθῶν ὑπῆρξεν τότε ἁπλῶς ὀνοματική, ἐνῷ ἡ τῶν μισθωμάτων ὑπῆρξε πραγματικωτάτη. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Ἀγγλίας οὐδόλως καταψεύδεται ἡ ἀρχή, ὅτι ἄφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ἣν συνεπάγεται ἡ τεχνικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, εἶναι ἡ εὐθηνία τῶν προϊόντων καὶ ἡ ἐμψύχωσις τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ὅ,τι δὲ παρετήρησα περὶ τεχνουργίας καὶ γεωργίας, ἐφαρμόζεται πληρέστατα καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν, καθότι ὡς θέλει ἀποδειχθῆ, ὅσῳ συντέμνονται αἱ ἀποστάσεις διὰ τῆς βελτιώσεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, τόσῳ οἱ ἐργάται παντὸς εἴδους, οἱ περὶ τὴν φορτηγίαν καὶ ναυκληρίαν ἀσχολούμενοι, χρονοτριβοῦσιν ὀλιγώτερον καὶ ἑπομένως ἡ τιμὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἐκπίπτει, καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων δὲν ἐπισωρεύονται ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν μεταφερομένων. Οὕτω δὲ τὰ ἐμπορεύματα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐμψυχοῦνται.

Προσέτι παρατηρῶ, ὅτι παντοῦ ὅπου τὰ πραγματικὰ κεφάλαια δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς καλλιεργησίμου χώρας, καὶ εἰς τὰς χρείας ἐν γένει τῆς βιομηχανίας, ἡ δὲ δημοσία πίστις εἶναι ἀρτιπαγής, οἱ τόκοι αὐξάνουσιν. Ἕνεκα δὲ τῶν ὑπερόγκων τούτων τόκων, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι πολλαπλασιάζονται καὶ ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων αὐξάνει. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν συντελεῖ εἰς τὴν ἔκπτωσιν τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων, τείνει πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Τελευταῖον, θεωρητέον ὅτι ἐλαττουμένων τῶν φόρων, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐκπίπτουσι, τὰ προϊόντα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ προσλαμβάνουσι μείζονα δραστηριότητα.

Τὸ περὶ παραγωγικῶν λοιπὸν δαπανῶν ζήτημα, εἶναι τὸ κορυφαῖον ζήτημα τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας ἢ τῆς χρηματιστικῆς, καθότι ἡ βιομηχανικὴ πρόοδος συνίσταται εἰς τὴν μείζονα παραγωγὴν δι' ἐλάσσονος παραγωγικῆς δαπάνης. Βεβαίως ἂν ἐδυνάμεθα νὰ παράγωμεν τὰ χρήσιμα ἄνευ τινὸς θυσίας, ἄνευ προκα-

ταβολῶν, ἠθέλομεν ἀπόνως καταναλίσκει τὰ πάντα, καὶ μόνη ἡ φύσις ἤθελε δαψιλεύει ἡμῖν, ὅ,τι μετὰ πολλῶν κόπων καὶ ἀγώνων κατορθοῦται σήμερον, διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ γῆ αὕτη δὲν εἶναι ἐπίγειος παράδεισος, ἐπειδὴ τὰ καλὰ κόπῳ κτῶνται, ἐπειδὴ ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου ἡμῶν κτώμεθα τὸν ἐπιούσιον ἡμῶν ἄρτον, δέον νὰ προσπαθῶμεν ὅσον ἔνεστι, νὰ ἐλαττώσωμεν τὰς παραγωγικὰς δαπάνας. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς εὐστόχου χρήσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, διὰ τῆς παραδοχῆς ὀργάνων καὶ μεθόδων ἐντελεστέρων, διὰ τῆς ἐκπτώσεως τῶν τόκων, τῆς παγιώσεως τῆς δημοσίας πίστεως, τῆς βελτιώσεως τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας κ.τ.λ. Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι καθόσον αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται, καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται, καθότι κατὰ λόγον τῆς εὐθηνίας εὐρύνεται ἡ κατανάλωσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Μέσα συγκοινωνίας.

Ἴδομεν ὅτι ὅπως κατορθωθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις ἀπαιτεῖται 1) μὲν ἀμοιβαιότης ἢ ποικιλία ἀναγκῶν, 2) δὲ ἡ ὕπαρξις πραγμάτων εὐμοιρούντων ἀνταλλακτικῆς ἀξίας καὶ 3) ἐλευθέρα καὶ ἀκώλυτος συγκοινωνία.

Τῷ ὄντι, ὅπως τελεσθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις, δέον ἡ μὲν συγκοινωνία νὰ ᾖναι εὐχερὴς καὶ ἐλευθέρα, τὰ δὲ

προϊόντα νὰ μεταβιβάζωνται ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς ὅπου ἔλαττον χρησιμεύουσιν, εἰς τὸν τόπον τῆς ἀγορᾶς, ὅπου χρησιμεύουσι πλειότερον.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον εὐχερεστέρας καὶ ταχυτέρας μεταβιβάσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, κατέστη πρὸ πάντων σήμερον, τὸ σπουδαιότατον τῶν ζητημάτων, περιλαμβάνον ἐν ἑαυτῷ τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν, ὑλικῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Καὶ βεβαίως, ἐὰν ὡς ἀπεφήνατο ὁ Ἀριστοτέλης «ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον πολιτικόν, πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον», ἐὰν ἕκαστος χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἠναγκασμένος νὰ περιστρέφηται οὕτως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ στενοτάτου κύκλου τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, οὐκ ἔστιν αὐτάρκης· μὴ δυνάμενος δὲ κοινωνεῖν, ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν, οὐκ ἔστι μέρος τῆς πόλεως, ἀλλ' ἢ θηρίον ἢ Θεός, θεωρητέον τὸ περὶ κοινωνίας καὶ συγκοινωνίας ζήτημα ὡς ἓν καὶ τὸ αὐτό, καθότι οἱ ἐν τῇ αὐτῇ μὲν κοινωνίᾳ διατελοῦντες, μὴ δυνάμενοι δὲ συγκοινωνεῖν, στεροῦνται τῆς αὐταρκείας τὴν ὁποίαν μόναι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις παρέχουσι, καὶ ἐξαχρειοῦνται ἀπομονούμενοι.

Ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ λόγου ὃν ἡ Θεία Πρόνοια ἀπένειμεν εἰς μόνον τὸν ἄνθρωπον, «ἐπὶ τῷ δηλοῦν τὸ συμφέρον καὶ βλαβερόν, τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον» παρόντες μὲν δυνάμεθα νὰ ἀνταλλάξωμεν τὰς ἰδέας ἡμῶν καὶ νὰ θεραπεύσωμεν τὰς ἀμοιβαίας ἡμῶν χρείας, διὰ τῆς γραφῆς δὲ καὶ τοῦ τύπου, δυνάμεθα καίτοι ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι νὰ συνεννοηθῶμεν· ἀλλ' ὁ λόγος, ἡ γραφὴ καὶ ὁ τύπος προϋποθέτουσι τὴν κίνησιν. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν συντελεῖ πρὸς διευκόλυνσιν καὶ ἐπιτάχυνσιν τῆς κινή-

σεως, τείνει ἀναμφιβόλως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ διττοῦ σκοποῦ, τῆς πνευματικῆς προαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ὑλικῆς αὐτῶν εὐημερίας. Τοιαῦτα δὲ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα.

Ἄνευ αὐτῶν, δηλ. ἄνευ τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τῆς συγκρατούσης ἐν ἀλληλουχίᾳ τὰ διάφορα τοῦ Κράτους μέρη καὶ διατηρούσης ἐν ἀδιαλείπτῳ κοινωνίᾳ τάς τε δημοσίους ἀρχὰς καὶ τοὺς ἀρχομένους πρὸς ἀλλήλους, ἀδύνατον νὰ παγιωθῇ προσηκόντως ἡ δημοσία τάξις καὶ ἡ κοινὴ ἀσφάλεια, ἀδύνατον νὰ προαχθῇ δραστηρίως ἡ ἐθνικὴ εὐημερία.

Ἐν τοιαύταις χώραις, αἱ κυβερνήσεις καίτοι δαπανῶσαι ἑκατομμύρια πρὸς συντήρησιν ἐνόπλου δυνάμεως, καίτοι προσεπιβαρύνουσαι τοὺς διοικουμένους, δι' ἀκαταπαύστων περιπολιῶν σωμάτων μεταβατικῶν, ἐπιτεταμμένων τὴν ἀνακάλυψιν καὶ καταδίωξιν τῶν κατὰ τῆς ἐννόμου τάξεως ἀντιστρατευομένων, οὐχ ἧττον ὅμως διαμαρτάνουσιν ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ τῆς ἐντελοῦς προστασίας τῶν ἀρχομένων, ἕνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου καὶ τῶν ἀπείρων δυσχερειῶν τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβάσεως. Τοὐναντίον δὲ ἐκεῖ, ἔνθα τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ὑπάρχουσιν εὐχερῆ καὶ δραστήρια, ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ Κράτους δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας, συνδέονται πρὸς ἄλληλα, ὡς τὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος, καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ἡ ἔνοπλος δύναμις μεταβιβάζονται ἀκωλύτως παντοῦ, ὅπου ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία ἀπειλεῖται, οἱ νόμοι καταπατοῦνται καὶ τὰ πρόσωπα ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν διακινδυνεύουσι.

Τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα διευκολύνοντα τὴν ταχεῖαν μετάβασιν τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὰ ἀπώτερα μέρη τοῦ Κράτους, καθιστῶσιν ἀποτελεσματικω-

τέραν τὴν ἐνέργειαν τῆς δικαστικῆς ἀστυνομίας, καθότι αἱ ἀνακριτικαὶ ἀρχαὶ ἐγκαίρως ἀφικνούμεναι ἐν ᾧ τόπῳ ἐτελέσθη ἡ ἀξιόποινος πρᾶξις, δύνανται καὶ τάχιον καὶ εὐστοχώτερον, νὰ ἀνακαλύψωσι τοὺς αὐτουργοὺς τῶν πεπραγμένων ἀδικημάτων.

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐν ὅσῳ ἡ Ἑλλὰς στερεῖται μέσων συγκοινωνίας, οὐδέποτε οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης θέλουσι πκύσει κατηγοροῦντες ἡμῶν ἐπὶ κακονομίᾳ, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι τὸ περὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ζήτημα, εἶναι προσέτι καὶ ζήτημα πολιτικὸν καὶ ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας, καθότι ἐπὶ τέλους ἕκαστος κρίνεται ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ οὐδὲ συμφέρει ἡμῖν νὰ κρινώμεθα ἄλλως ἢ ἐκ τῶν ἔργων ἡμῶν.

Ναί· τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας θεωροῦνται σήμερον ὡς τὸ ἀκριβέστερον μέτρον τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ σύστασις, ἡ μορφὴ καὶ ἡ ἐν γένει κατάστασις αὐτῶν, ἔχουσαι στενοτάτην σχέσιν πρὸς τὴν νοητικὴν καὶ ὑλικὴν προαγωγὴν ἑκάστου ἔθνους, πρὸς τὴν ἐθνικὴν φιλοκαλίαν καὶ φιλοπονίαν, πρὸς τοὺς δημοσίους πόρους, ὧν ἡ ἀέννναος πηγὴ εἶναι ὁ ἀείποτε ἀνανεούμενος ἰδιωτικὸς πλοῦτος καὶ πρὸς τὴν διοικητικὴν καὶ οἰκονομικὴν διοργάνωσιν ἑκάστης ἐπικρατείας, θεωροῦνται ἢ ὡς τὸ οἰκτρὸν σύμπτωμα ἐθνικῆς ἀτονίας καὶ κοινωνικοῦ μαρασμοῦ, ἢ ὡς τὸ ἐπιφανέστερον γνώρισμα ἔθνους ζωηροῦ, μεγαλεπηβόλου, φιλοκάλου καὶ φιλοπράγμονος.

Τοῦτο δέ, καθότι ἐν αὐτοῖς κατοπτρίζεται ἡ ἐθνικὴ ἐνέργεια καὶ δραστηριότης καὶ δι' αὐτῶν, ὡς διὰ τῶν αἱματοφόρων ἀγγείων, ἐξακοντίζεται τὸ πῦρ τῆς ζωῆς εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, κυκλοφοροῦσι

τὰ ζωτικὰ τοῦ ἔθνους στοιχεῖα, διαλάμπει ἡ δημιουργικὴ αὐτοῦ ἱκανότης καὶ ῥυθμίζεται ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτείας.

Εἶπον ὅτι τὸ περὶ συγκοινωνίας ζήτημα, ὅπερ εἶναι ζήτημα ταχύτητος καὶ ἐπωφελεστέρας χρήσεως τῶν ἐν ἐνεργείᾳ δυνάμεων, ἢ ἐφαρμογῆς δυνάμεων ἐντελεστέρων καὶ δραστηριωτέρων, εἶναι ἓν τῶν κορυφαίων κοινωνικῶν ζητημάτων, καθόσον ἐκ τῆς προσηκούσης λύσεως αὐτοῦ ἐξασφαλίζεται ἡ τῶν ἐθνῶν ὑλικὴ εὐημερία.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τελευταίας ταύτης προτάσεως παρατηρῶ, πρῶτον ὅτι ἑκάστη χώρα καὶ πολλάκις ἕκαστον τμῆμα τῆς χώρας κέκτηται εἰδικὰ προσόντα φυσικῆς παραγωγικότητος. Καὶ ποῦ μέν, ἐν ταῖς βορειοτέραις ἐπαρχίαις, οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται ἰδίως, παρεκτὸς τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν ὑλοτομίαν καὶ τὴν κατεργασίαν πραγμάτων εἰς τὰς τέχνας ταύτας ἀναγομένων· οἷον εἰς τὴν βουτυροποιΐαν, τυροποιΐαν, ἐριουργίαν, ὑλουργίαν κ.τ.λ., ποῦ δέ, ἐν ταῖς μεσημβρινωτέραις ἢ ταῖς πεδιναῖς, οἱ κάτοικοι ἐπιδίδουσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν παραγωγὴν παντοίων προϊόντων, καρπῶν καὶ τροφίμων, δυσκόλως ἐν γένει εὐδοκιμούντων ἐν ταῖς βορειοτέραις ἢ ὀρειναῖς ἐπαρχίαις· οἷον τοῦ βάμβακος, τοῦ ἐλαίου, τοῦ καπνοῦ, τῶν λεμονεῶν, τῶν σταφυλῶν, τῆς σταφίδος, τῶν συκῶν κ.τ.λ.

Ἡ ποικιλία αὕτη τῆς κατὰ τόπους παραγωγικότητος, καθίσταται ἰδίως ἐπαισθητὴ καὶ καταφανὴς ἐν χώραις, μεγίστην ἐχούσαις ἔκτασιν καὶ περιλαμβανούσαις κλίματα διάφορα καὶ θερμοκρασίας διαφόρους, ὡς τὴν Ῥωσσίαν καὶ τὴν Ἀμερικήν. Ὥστε ἐὰν τὰ ἐγχώρια προϊόντα ζωνῶν διαφόρων ἐδύναντο ἀκωλύτως νὰ κυκλοφορῶσιν ἐντὸς τοῦ Κράτους, καὶ ἀφ' ἑκάστου ἐγχωρίου κέντρου

παραγωγῆς, εὐκόλως νὰ ἐκχέωνται μέχρι τῶν πλησιεστέρων λιμένων, καὶ ἀπ' αὐτῶν νὰ μεταφέρωνται ἢ ἐντὸς τοῦ Κράτους ἢ νὰ ἐκπέμπωνται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, οἱ κάτοικοι ἑκάστης ἐπαρχίας ἀσχολούμενοι μὲν ἐξαιρετικῶς καὶ κυρίως εἰς ἃ ἡ φύσις, οὕτως εἰπεῖν, προώρισεν αὐτούς, τελειοποιούμενοι δὲ διὰ τῆς πολυχρονίου τριβῆς περὶ τὴν ἄσκησιν τῶν εἰδικῶν τούτων ἔργων, προσέτι δὲ φιλοπονοῦντες ὅπως θεραπεύσωσι, πλὴν τῶν εὐαρίθμων ἀναγκῶν τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς καὶ τὰς χρείας ἀγορῶν ἀπωτέρω κειμένων, οὐ μόνον εἰς τὴν δημιουργικὴν αὐτῶν δραστηριότητα καὶ εἰς τὴν φυσικὴν παραγωγικότητα τῆς χώρας ἤθελον δώσει ὅλην τὴν δυνατὴν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀμέσου παραγωγῆς εὐαρίθμου ποσοῦ προϊόντων καὶ διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν, ἤθελον ἀποκτᾷ πολλὰ καὶ παντοῖα ἀγαθά, ἅτινα διὰ μόνης τῆς συγκοινωνίας τῶν ἀνθρώπων ἀποκτῶνται.

Ἡ μὲν Μῆλος κέκτηται μεταλλεῖα θείου, ἡ δὲ Σέριφος μεταλλεῖα σιδήρου· ἡ Ἀττικὴ εὐμοιρεῖ ἀργυρούχου μολύβδου καὶ ψευδαργύρου, ἡ Εὔβοια χρωμίου, ξυλανθράκων, καὶ χαλκοῦ, καλύπτεται προσέτι καὶ ἀπὸ δάση βαθύσκια· ἔν τισι μὲν ἐπαρχίαις εὐδοκιμεῖ ἡ σταφίς, ἀλλαχοῦ δὲ ἡ σταφυλή, ἐν πλείσταις ἐπαρχίαις τὰ σῦκα, τὸ ἔλαιον, ἡ μέταξα, ὁ βάμβαξ, ὁ κάπνός· οἱ μὲν ὀρεινοὶ παράγουσι τυρόν, βούτυρον, ἔρια, ἐριουργήματα καὶ ξυλείαν, οἱ δὲ πεδινοὶ ἢ οἱ πάραλοι ἔλαιον, ἅλας, βάμβακα, νήματα, πανικά, καπνὸν καὶ τρόφιμα· ἀφ' ἑτέρου δέ, αἱ μὲν πόλεις καὶ αἱ νῆσοι διαπονοῦσι ποικίλα τεχνουργήματα ἢ χειροτεχνήματα, οἱ δὲ ἀγροὶ παρέχουσιν αὐταῖς τὴν πρώτην ὕλην, ἀλλὰ πῶς εἰς ὀλίγα ἀσχολούμενοι δυνάμεθα νὰ ἀποκτῶμεν καὶ καταναλίσκωμεν δι' ἐλάσσονος θυσίας, πᾶν ὅ,τι ἄλλοι παράγουσι ῥᾷον καὶ κάλλιον ἡμῶν;

Ἀναμφιβόλως διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῆς συγκοινωνίας(1).

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τὰ παραγωγικὰ ἔργα ἀναρμοδίως διανέμονται, ἡ φυσικὴ δέ, οὕτως εἰπεῖν, τάξις καὶ οἰκονομία τῶν πραγμάτων διαταράττεται, παράγονται δὲ τεχνηταὶ καὶ βεβιασμέναι σχέσεις ἀπάδουσαι πρὸς τὸ σύστημα τῆς ἐναρμονίου προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

Μὴ συγκοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὀλίγα ἐπομένως ἐκ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων δυνάμενοι νὰ ἐξοδεύσωμεν ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, ὀλίγιστα δὲ προσκτώμενοι ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ ῥᾷον καὶ κάλλιον παραγομένων, περιφραττόμεθα ἐντὸς τοῦ μικροῦ κύκλου τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, καὶ ὀλίγα παράγοντες ἐκ τῶν ὅσα εὐκολώτερον παρ' ἡμῖν παράγονται, ἀσχολούμενοι δὲ ἀναρμοδίως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης, περὶ τὴν δημουργίαν πραγμάτων, ἅτινα ἀδυνατοῦμεν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν νὰ ἀποκτήσωμεν, ἐπιζητοῦμεν τὴν αὐτάρκειαν ἐν τῇ ἀμέσῳ παραγωγῇ καὶ ἐν τῇ βιομηχανικῇ πολυεργίᾳ, ἐνῷ διὰ τῆς συγκοινωνίας ἐδυνάμεθα νὰ προσπορισθῶμεν τὰ αὐτὰ πράγματα εὐωνότερον, δηλ. δι' ἐλάσσονος θυσίας χρόνου, κεφαλαίων καὶ φιλοπονίας.

(1) Ὁ de Lavergne. Économie rurale de l'Angleterre. Κεφ. 9. παρατηρεῖ ὅτι ἡ παραγωγικότης τῆς Γαλλικῆς χώρας εἶναι ποικίλη, ἐν ᾧ ἡ τῆς Ἀγγλίας περιορίζεται εἰς ὀλίγα προϊόντα· ἀλλὰ πολλαχοῦ τῆς Γαλλίας, ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, (καθ' ὃν χρόνον συνέγραφεν ὁ De Lavergne), οἱ κάτοικοι ἐπιχειροῦσι πάσας ὁμοῦ τὰς καλλιεργείας, ὅπως διὰ τῆς ἀμέσου παραγωγῆς θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν. ἐν ᾧ ἂν ἦτο δυνατὸν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν νὰ προσπορισθῶσι τινὰ προϊόντα, ἡ παραγωγὴ ἤθελε περιορισθῇ εἰς ἐκεῖνα μόνα εἰς ἃ πέφυκεν ἕκαστον τμῆμα τῆς χώρας.

Διὰ μόνων λοιπὸν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ μὲν ἀγορὰ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων εὑρύνεται, τὰ δὲ ἔργα προσδιορίζονται συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς κατὰ τόπους φυσικῆς παραγωγικότητος καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Καθ' ὅσον δὲ διὰ τῆς ἐπωφελεστέρας χρήσεως τῶν ἐν ἐνεργείᾳ δυνάμεων καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δυνάμεων ἐντελεστέρων καὶ δραστηριωτέρων, τελειοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα, ὁ κύκλος τῶν καταναλώσεων μεγαλύνεται, τὰ παραγωγικὰ ἔργα προάγονται καὶ ὅ,τι πρότερον διέμενεν ἄγονον, χέρσον, ἀκαλλιέργητον, ζωοποιεῖται, καθίσταται γόνιμον καὶ παραγωγικόν. Ἰδοὺ διατί παρ' ἡμῖν τόσα βαθύσκια καὶ ἀμφιλαφῆ δάση τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τόσα μεταλλεῖα καὶ λατομεῖα κείμενα μακρὰν τῆς θαλάσσης, τόσοι εὔφοροι ἀγροὶ καὶ γαῖαι ἐπιτηδειόταται εἰς καλλιέργειαν μένουσιν εἰσέτι χέρσοι, ἄγονοι, ἀνεξόρυκτοι, ἀκαλλιέργητοι (1), ἐνῷ ἅπασαι αὗται αἱ ἄφθονοι πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου συσχετιζόμεναι διὰ καταλλήλων ὁδοιπορικῶν γραμμῶν, πρὸς εὐπροσίτους λιμένας καὶ τυγχάνουσαι οἱασδήποτε διεξόδου, ἤθελον ὡς ἐκ θαύματος, μεταμορφωθῇ εἰς ἑστίας ζωηρᾶς κινήσεως, διανοητικῆς προόδου καὶ ὑλικῆς εὐημερίας.

Πρὸ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου ἐν Ῥωσσίᾳ, τὰ σιτηρὰ τῆς λεγομένης Μαύρης γῆς ἔμενον ἄχρηστα, οἱ δὲ Ἀμερικανοὶ πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ Εἰρηνικοῦ, ἔκαιον τὰ σιτηρὰ ὡς καυσόξυλα.

Ὡσαύτως δὲ σήμερον ἡ Γεργέστη ἐξάγει σιτηρὰ τῆς

(1) Ἀξιόλογα μάρμαρα καὶ ξύλα τῆς Ἑλλάδος ἀπεκόπησαν καὶ μετεκομίσθησαν εἰς τὸν πλησιέστερον λιμένα, ὅπως ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς παγκοσμίους ἐκθέσεις· ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο ἀδροτάτῃ δαπάνῃ, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας.

Οὐγγαρίας ἕνεκα τῶν σιδηροδρόμων, ἐν ᾧ ἄλλοτε εἰσῆγε σιτηρά.

Διὰ τῆς εὐχεροῦς λοιπὸν διεξόδου τῶν προϊόντων καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς χρησιμοποιοῦνται αἱ παραγωγικαὶ τοῦ πλούτου πηγαὶ καὶ τούτου ἕνεκα, γαῖαι κείμεναι πλησίον σιδηροδρόμου, ἔχουσαι δὲ ἴσην γονιμότητα πρὸς ἄλλας γαίας ἀποκέντρους, παράγουσι μείζονα πρόσοδον καὶ ἀποκτῶσιν οὕτω ἀξίαν, ἧς ἐστεροῦντο πρότερον.

Οἱ τῆς Ἐλευσῖνος κάτοικοι πρὶν ἢ κατασκευασθῇ ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα πρὸς τὰ Μέγαρα, δὲν μετήρχοντο ἄλλην βιομηχανίαν ἢ τὴν τῆς ἐξαγωγῆς τῆς ῥητίνης, ἀλλὰ καὶ τοῦ πόρου τούτου ἐκινδύνευον νὰ στερηθῶσιν, ἕνεκα τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν πευκώνων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς πρὸς τὰ Μέγαρα ἀγούσης ὁδοῦ, ἀπέκτησαν ἁμάξας διτρόχους, ἐφ' ὧν μεταφέροντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὸ λίαν ἐπιζήτητον προϊὸν τῶν καυσοξύλων, ἐξεποίουν αὐτὰ λίαν ἐπικερδῶς. Δυστυχῶς ὅμως σήμερον, ἕνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου τῶν διαφόρων τοῦ Κράτους μερῶν καὶ τῆς μεγίστης δαπάνης ἣν συνεπάγεται ἡ μετακόμισις τῶν προϊόντων, ἀδυνατοῦντες, εἰς τὰς μεσογείους μάλιστα ἐπαρχίας, νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ἐνέργειαν ἡμῶν ἐπέκεινα τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, ἧς αἱ ἀπαιτήσεις εἰσὶ μικραὶ καὶ εὐτελεῖς, οὐ μόνον παραμελοῦμεν νὰ μεταλλεύσωμεν διαφόρους πηγὰς πλούτου καὶ εὐζωΐας αἵτινες κεῖνται πρὸ τῶν χειρῶν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν καταβάλλομεν ἐπιμέλειαν ὅπως βελτιώσωμεν τὸ ποιὸν τῶν προϊόντων.

Ἡ σύστασις λοιπὸν νέων διεξόδων εἰς τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα, εἶναι ἐκ τῶν ζωτικωτέρων στοιχείων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν εὐημερίας· ἡ δὲ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἔγκειται εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς συγκοινωνίας, δι' ἧς

μόνης θέλει ἀνοιχθῆ νέον καὶ εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν.

Τούτου γενομένου, ἡ παραγωγικὴ ἡμῶν δραστηριότης δὲν θέλει τοῦ λοιποῦ περιορίζεσθαι ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν προσωπικῶν ἡμῶν ἀναγκῶν ἢ τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, ἀλλὰ θέλει ἀκτινοβολεῖ καὶ εἰς ἀγορὰς ἀπωτέρω κειμένας, ἐμψυχουμένη μάλιστα διὰ τοῦ παρορμητικοῦ τῆς ἁμίλλης καὶ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, καὶ τότε μόνον θέλομεν φροντίσει καὶ περὶ βελτιώσεως τοῦ ποιοῦ τῶν προϊόντων, τῆς καθιστώσης ταῦτα καὶ μᾶλλον ἐπιζήτητα καὶ μᾶλλον εὐανάλωτα. Ἄλλως δέ, τὰ Κράτη τὰ στερούμενα συγκοινωνίας, ὑπόκεινται εἰς δύω ἀντίθετα μέν, ἀλλὰ σύγχρονα νοσήματα, τὴν περίσσειαν καὶ τὴν ἔνδειαν τῶν αὐτῶν προϊόντων, ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους. Λ. χ. ἅπαντες γνωρίζομεν ὅτι αἱ νῆσοι διὰ τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς τῶν δημητριακῶν καρπῶν, μόλις ἐπαρκοῦσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν κατανάλωσιν ἐπὶ 4 ἢ 5 μῆνας τοῦ ἔτους· ὥστε ἐὰν αἱ σιτοφόροι ἡμῶν ἐπαρχίαι ἐδύναντο διὰ καταλλήλων ὁδοιπορικῶν ἀκτίνων νὰ συνενωθῶσι μὲ τοὺς πλησιεστέρους λιμένας, καὶ διὰ τῶν λιμένων τούτων, νὰ ἐκχέωσιν εἰς μετριωτέρας τιμὰς τὰ περισσεύματα αὐτῶν εἰς τὰς νήσους, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι αἱ νῆσοι, ἀντὶ σιτηρῶν τῆς Μ. Ῥωσσίας, τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἤθελον ἐν μέρει καταναλίσκει προτιμότερον ἐγχωρίους δημητριακοὺς καρπούς, καθὸ προχειροτέρους καὶ εὐωνοτέρους (1).

Ἀλλὰ νῦν τοῦτο ὑπάρχει δυσκατόρθωτον, ἕνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ Κράτους πρὸς

(1) Σήμερον μάλιστα ὅτε ἡ Θεσσαλία ἐπιμελέστερον καλλιεργουμένη δύναται νὰ διαθρέψῃ πολλὰς ἔτι ἑκατοντάδας χιλιάδας ἀνθρώπων.

ἄλληλα. Τοιούτῳ τρόπῳ, γεωργὸς ὅστις πρὶν ἢ καταστῇ ἁμαξιτὸς ἡ ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Μύλους ὁδός, μετέφερεν ἐπὶ φορτηγοῦ κοιλὰ τέσσαρα σίτου, κατέτριβε μίαν ὁλόκληρον ἡμέραν, ὅπως διανύσῃ τὴν ὁδὸν ταύτην καὶ ἑτέραν ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἑστίαν αὐτοῦ· ὑπολογιζομένων δὲ τῶν ἡμερομισθίων εἰς δύω δραγμὰς τὴν ἡμέραν, ἡ δαπάνη ἐγίνετο δραχμῶν 4· προστιθεμένης προσέτι εἰς αὐτὰς καὶ μιᾶς δρ. πρὸς τροφὴν τοῦ φορτηγοῦ, τὸ ὅλον τῆς δαπάνης διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν 4 κοιλῶν ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Ναυπλίαν, ἀνήρχετο εἰς δραχ. 5, ἐνὶ λόγῳ, 4 κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, ἀξίας περίπου δρ. 25, προσεπιβαρύνοντο τότε δι' ἐξόδου μεταφορᾶς δραχ. 5, ἤτοι 20 %.

Ὥστε ἐκ τῆς ἀπουσίας ἀκτίνων συνενουσῶν τὰ κέντρα μὲ τὰς περιφερείας αὐτῶν, προκύπτει τὸ ἀντίθετον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι καθ' ὃν χρόνον αἱ νῆσοι ἢ αἱ παράλιαι πόλεις σπανίζουσι σιτηρῶν, τὰ σιτηρὰ ἀφθονοῦσιν εἰς τὰς μεσογείους ἐπαρχίας· καὶ οὕτω ἐν ᾧ αἱ μὲν πρῶται πορίζονται τὰ τρόφιμα ἐπὶ τιμήματι ὑπερόγκῳ, ἐν ταῖς δευτέραις, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ εἰς εὐτελεῖς πωλούμενοι τιμάς, σπαταλῶνται ἢ διασκορπίζονται μὴ εὑρίσκοντες διέξοδον.

Ὅπως δὲ καταστήσω ἐναργεστέραν τὴν ἀλήθειαν ταύτην δι' οἰκείων παραδειγμάτων, παρατηρῶ ὅτι, ἐν ᾧ πρό τινων ἐτῶν, ἡ χιλιὰς τῶν ὀπτῶν πλίνθων ἐν τῷ δήμῳ τοῦ Μαραθῶνος, ἀπέχοντι 8 ὥρας ἀπ' Ἀθηνῶν, ἐτιμᾶτο ἐν αὐτῷ ἀντὶ δρ. 15, τὸ αὐτὸ ποσὸν τῶν πλίνθων ἐτιμᾶτο ἐν Ἀθήναις ἀντὶ δρ. 40 ἢ 50. Μετὰ τὸ θέρος δὲ τοῦ 1857, οἱ γεωργοὶ τῆς Λεβαδείας, ἕνεκα τῆς ὑπερβαλούσης εὐκαρπίας, ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς πλουσίους αὐτῶν στάχυς εἰς τὴν διάκρισιν τῶν θεριστῶν·

καὶ ἐν ᾧ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦτο 3 δραχμῶν ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Ἀθήναις ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο ἀντὶ δρ. 6. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἐὰν οἱ γεωργοὶ τῆς Λεβαδείας ἐδύναντο διὰ μικρᾶς δαπάνης, νὰ μεταφέρωσι τὰ σιτηρὰ αὐτῶν εἰς Δοβρέναν, ἤθελον μετὰ μείζονος περισκέψεως καὶ φειδωλίας διαχειρισθῆ τὰ γενναῖα δῶρα τοῦ 1857, ἐνθυμούμενοι ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα εὐκόλως μεταβάλλονται καὶ τὰς μὲν παχείας καὶ εὐτραφεῖς βοῦς διαδέχονται συνήθως αἱ ἰσχναὶ καὶ λιπόσαρκοι, τοὺς δὲ μεστοὺς στάχυς, οἱ λεπτοὶ καὶ κενοί.

Ὅ,τι δὲ εἶπον περὶ Μαραθῶνος καὶ Λεβαδείας, ἐφαρμόζεται ἐν γένει εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν μεσογείων καὶ παραλίων πόλεων· καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο λ. χ. ἐν Καλαβρύτοις ἀντὶ λεπτῶν 18, ἐν Αἰγίῳ ἠγοράζετο πρὸς λεπτὰ 36. Ὅ,τι δὲ συνέβαινε περὶ σίτου, ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὸν οἶνον, ἐδῶ μὲν πωλούμενον πρὸς λεπ. 5 τὴν ὀκάν, ἐκεῖ δὲ πρὸς λεπ. 20· ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τοὺς ἄνθρακας τῆς Εὐβοίας, ἐκεῖ μὲν τιμωμένους ἐπιτοπίως ἀντὶ δρ. 3, ἐδῶ δὲ πρὸς 6 ἢ 7 δραχμάς· ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὴν οἰκοδομήσιμον ξυλείαν κ.τ.λ. καὶ εἰς ἅπαντα τὰ προϊόντα μεγάλου μὲν ὄγκου μικρᾶς δὲ ἀξίας. Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἐν χώραις ἐστερημέναις μέσων συγκοινωνίας, παράγεται τὸ ἀξιοσημείωτον φαινόμενον, τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον μεγίστης τῶν τιμῶν ἀνομοιότητος, ἐν τοῖς διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους· ὥστε καθ' ὃν χρόνον τμῆμά τι τῆς ἐπικρατείας καταναλίσκει ὡρισμένον εἶδος προϊόντων εἰς τιμὴν ὑπέρογκον, τὸ αὐτὸ εἶδος ἀλλαχοῦ, δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἀξίαν, οὐδ' ἀποζημιοῖ τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ γεωργοῦ.

Μόνον λοιπὸν ἐν χώρᾳ, ἔνθα τὰ διάφορα μέρη τοῦ

Κράτους ἐλευθέρως συγκοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα, ἡ κυκλοφορία τῶν προϊόντων, καὶ τῶν μᾶλλον δυσμετακομίστων, ταχτοποιεῖται καὶ ἡ τιμὴ αὐτῶν δὲν ὑπόκειται εἰς τερατώδεις ἀνωμαλίας. Τοὐναντίον μάλιστα, καθ' ὅσον τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται, γίνεται δὲ χρῆσις δυνάμεων οἰκονομικωτέρων καὶ δραστηριωτέρων πρὸς μετακόμισιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἡ τιμὴ αὐτῶν ἀναλόγως σμικρύνεται καὶ προσεγγίζει πρὸς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τοῦ ὅρου τῆς τιμῆς τοῦ τόπου, ἐν ᾧ παρήχθησαν (1).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐργατικοὶ μισθοί, ἐν χώρᾳ μάλιστα ἐν ᾗ ὁ πληθυσμός ἐστιν ἀραιός, ἡ ἰδιοκτησία καταμεμελισμένη καὶ ἡ ἐργασία πολυζήτητος, προσδιορίζονται κατὰ λόγον τῆς τιμῆς τῶν ἀναλωμάτων, ἐκ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας θέλει παραχθῆ καὶ ἕτερον ἀποτέλεσμα πολλοῦ λόγου ἄξιον, ἐνδιαφέρον ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας, καὶ ἰδίως τὴν γεωργίαν καὶ τοὺς φυτουργούς, ὅτι οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἐλαττωθῆ ἀναλόγως τῆς εὐθηνίας καὶ ἀφθονίας τῶν πραγμάτων, δηλ. ἄνευ τινὸς ἀλλοιώσεως τῆς εὐζωΐας τοῦ μισθαρνικοῦ πλήθους. Ἀλλὰ πλὴν τούτων παρατηρῶ, ὅτι διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, λύεται καὶ ἕτερον ζήτημα, ἄλλως ἐντελῶς δυσδιάλυτον παρ' ἡμῖν.

Σήμερον ἅπαντες ὁμολογοῦμεν ὅτι τὰ γεωργικὰ καὶ γεωπονικὰ ἡμῶν ὄργανά εἰσιν ἀτελῆ, ὅτι ἡ αὔλαξ τὴν ὁποίαν χαράττει τὸ ἀτελὲς ἡμῶν ἄροτρον δὲν ἔχει ἀεί-

(1) Ἐν Γαλλίᾳ, αἱ γαῖαι πολλῶν ἐπαρχιῶν ἐγονιμοποιήθησαν, ἀφ' ἧς κατωρθώθη ἡ εὐχερὴς μετακόμισις τῆς ἀσβέστου καὶ τῆς μάρνης διὰ τῶν σιδηροδρόμων. Economie rurale de la France. De Lavergne σελ. 109.

ποτε τὸ πρέπον βάθος, ὅτι μέρος τοῦ ἀροτριωθέντος ἀγροῦ μένει συνήθως ἀκαλλιέργητον, ὅτι ἡ ἁλώνισις καὶ ὁ λιχμητὸς διαρκοῦσι δύο περίπου μῆνας τοῦ ἔτους καὶ συνεπάγουσι δαπάνας καὶ ζημίας 10 ἴσως $^0/_0$· ἐν τούτῳ δὲ τῷ διαστήματι, ὁ γεωργὸς περιμένων νὰ σχολάσωσι τὰ ὀλίγα τῆς κοινότητος ζῶα καὶ νὰ πνεύσῃ ἄνεμος μέτριος πρὸς λίχμισιν τῶν γεννημάτων αὐτοῦ, μένει πολλάκις ἐξ ἀνάγκης ἀργὸς καὶ μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας· ὅτι ἁπλούστατα ἔργα, ὡς τὰ τῆς πηλοπλαστικῆς, τῆς πριστικῆς ἢ πριονιστικῆς ἐκτελοῦνται ὑπὸ χειρῶν ἐργατικῶν κ.τ.λ. Περιοριζόμενος δὲ εἰς μόνας τὰς ἁλωνιστικὰς μηχανάς, ὧν οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν χρησιμότητα, ἐρωτῶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, νὰ γίνῃ χρῆσις τῶν ἐντελεστέρων καὶ δραστηριωτέρων τούτων ὀργάνων; πῶς δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι χωρικοὶ ἐνδεεῖς ἢ καλλιεργοῦντες ἀλλοτρίαν γῆν καὶ στερούμενοι ἑπομένως καὶ τῆς ἐλαχίστης κτηματικῆς πίστεως, δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι πρῶτον, καὶ νὰ διατηρήσωσι δεύτερον, εἰς καλὴν κατάστασιν μηχανήν, δυνάμεως δυσαναλόγου πρὸς τὸ εἰσόδημα ὅπερ ἀπολαμβάνουσιν ἐκ τῆς καλλιεργείας 50 ἢ 60 στρεμμάτων;

Τοῦτο εἶναι φυσικῶς ἀδύνατον· ὅ,τι ὅμως θεωρεῖται παρὰ πάντων καὶ εὐκατόρθωτον καὶ εὐκτέον, εἶναι τὸ νὰ προσελκύσωμεν παρ' ἡμῖν ἐργολάβους, οἵτινες περιφερόμενοι, ὡς τοῦτο γίνεται καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θερισμοῦ τῶν καρπῶν, εἰς τὰ διάφορα χωρία, μετὰ τῶν ἁλωνιστικῶν αὐτῶν μηχανῶν, νὰ ἐκτελῶσιν ἐπὶ μετρίῳ μισθώματι, τὸ ἔργον τῆς ἁλωνίσεως τῶν καρπῶν ὅπερ σήμερον κατορθοῦται βραδέως καὶ ἐπιπόνως καὶ ἐπὶ μεγίστῃ βλάβῃ τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἀλλ' ἡ πραγματοποίησις τοῦ συστήματος τούτου, δι' οὗ μόνον θέλει κα-

ταστῆ γενικωτέρα εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις τοῦ τόπου, ἡ χρῆσις τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὴν γεωργίαν, προϋποθέτει οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν τεχνῶν βοηθητικῶν, ἤτοι ξυλουργίας, σιδηρουργίας, χυτηρίων σιδήρου κ.τ.λ. ἀλλὰ καὶ μέσων συγκοινωνίας, καθότι αἱ μηχαναὶ αὗται ὅπως καταστῶσιν ἀληθῶς περιφόρητοι, ἀνάγκη νὰ μετακομίζωνται ἐπὶ ἁμαξιτῶν, οὐχὶ δὲ ἐπὶ ἀποκρήμνων στενωπῶν καὶ διὰ χειμάῤῥων δι' ὧν σήμερον μόλις τὰ φορτηγὰ διέρχονται.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα ἀποτελέσματα τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Διὰ μόνης τῆς βελτιώσεως αὐτῶν θέλει ἀνακύψει ἡ γεωργικὴ τάξις, καὶ ἄφθονοι πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου θέλουσι χρησιμοποιηθῆ, διατελοῦσαι μέχρι τῆς σήμερον νεκραὶ καὶ ἄγονοι.

Ἐπειδὴ δὲ ἅπασαι αἱ τέχναι συγκρατοῦνται διὰ τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἀμοιβαιότητος, ἐννοεῖται ὅτι ἐν ὅσῳ ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν εἶναι εὐτελὴς καὶ πενιχρά, ἐν ὅσῳ ὁ γεωργὸς ἐν μὲν ἀκαρπίᾳ, δυστυχεῖ καὶ ταλαιπωρεῖται, ἐν δὲ εὐφορίᾳ τῶν καρπῶν τῆς γῆς μικρὰν ἀπολαμβάνει ὠφέλειαν, μὴ δυνάμενος νὰ ἐκποιήσῃ ἐπικερδῶς τοὺς καρποὺς τῆς ἑαυτοῦ φιλοπονίας, ἀδύνατον αἱ ἀρτιγενεῖς παρ' ἡμῖν τέχναι νὰ προαχθῶσι, καθότι ἄνευ ἀναλόγου ἀγορᾶς αἱ τέχναι μαραίνονται μάλιστα καὶ παρακμάζουσιν· ἡ δὲ πλατυτέρα καὶ προχειροτέρα ἀγορὰ τῶν τεχνῶν εἶναι ἡ πολυπληθὴς γεωργικὴ τάξις· ὁ ζωτικὸς ἀὴρ τῶν τεχνῶν εἶναι ἡ εὐζωΐα καὶ εὐπορία τῶν γεωργῶν.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας παράγει τὰ αὐτὰ ὠφελήματα ἅπερ συνεπάγεται καὶ ἡ χρῆσις ἐντελεστέρων παραγωγικῶν ὀργάνων.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι ἐν ᾧ ὁσάκις ἐφαρμόζηται εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας μέθοδός τις τελειοτέρα, ἢ γίνηται χρῆσις δυνάμεως δραστηριωτέρας καὶ ἧττον δαπανηρᾶς, μόνον τὰ παραχθέντα προϊόντα διὰ τῆς ἐντελεστέρας μεθόδου καὶ διὰ τῆς τελειοτέρας μηχανῆς καθίστανται εὐθηνότερα, οἷον ὁ σῖτος ὁ παραγόμενος ἐν ἀγρῷ ἀροτριωθέντι ὑπὸ εὐρωπαϊκοῦ ἀρότρου, ἢ ὁ συγκομισθεὶς διὰ τῆς θεριστικῆς μηχανῆς, ἢ ὁ μηχανικῶς ἁλωνισθεὶς δι' ἵππων, ὕδατος, ἢ ἀτμοῦ, ἢ ὁ ἀλησθεὶς δι' ἀλητικῶν ὀργάνων τελειοτέρων, κλπ. τοὐναντίον, ἐκ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ τιμὴ ἁπάντων τῶν προϊόντων ἐλαττοῦται, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν ἐξόδων τῆς μεταφορᾶς, ἡ εὐζωΐα καὶ αἱ ἀπολαύσεις τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν ἀναλωτῶν ἀναπτύσσονται.

Ὁ δὲ λόγος τῆς ἐπιδράσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ συνόλου τῶν προϊόντων εἶναι πρόδηλος.

Τί γίνεται ὁσάκις βελτιοῦνται τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας; αἱ παραγωγικαὶ ἡμῶν δυνάμεις χρησιμοποιοῦνται καὶ πλείω καὶ ῥᾷον παράγομεν. Λ. χ. ἵππος φορτηγὸς φέρει βάρος 100 χιλιογράμμων· ὁ αὐτὸς δὲ ἵππος σύρων ἅμαξαν δύναται νὰ μεταφέρῃ δεκάκις τόσα, ἤτοι 1000 χιλιόγραμμα· ἡ αὐτὴ δὲ δύναμις ἑνὸς ἵππου ἐπὶ σιδηροδρόμου σύρει χιλιάδας 10 χιλιογράμμων, ἐπὶ δὲ διώρυγος 60,000.

Πλὴν δὲ τούτου, ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετάβασις ἐκτελεῖται ἐν βραχυτέρῳ χρονικῷ διαστήματι· ὥστε δύο σημεῖα ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα λεύγας 10 ἢ 40 περίπου χιλιόμετρα, διὰ τῶν ἁμαξιτῶν ὁδῶν διανύονται συνήθως εἰς 4 ὥρας, διὰ δὲ τῶν σιδηροδρόμων εἰς 40 λε-

πτά· οὕτω δὲ αἱ μὲν ἀποστάσεις συντέμνονται, ὁ δὲ διαθέσιμος τῶν ἐμπορευομένων χρόνος ἐξοικονομεῖται καὶ παρατείνεται. (1)

Ἐὰν λοιπὸν ὡς ἐκ θαύματος ἡ διὰ σιδηροδρόμων, ἡ μὲν Τρίπολις μετετίθετο εἰς τὸ Ἄργος ὡς πρὸς τὴν Ναυπλίαν, αἱ δὲ Πάτραι εἰς τὸ Καλαμάκιον ὡς πρὸς τὴν Κόρινθον, ἡ δὲ Λαμία ἐτίθετο δύο ὥρας ἀπὸ τῆς Ἀμφίσσης, ἡ δὲ Ἄμφισσα ἀπὸ τῆς Ἰτέας λεπτὰ 12, αἱ Θῆβαι μετετίθεντο εἰς Μενίδιον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἡ Λεβαδεία εἰς Κηφισσίαν καὶ ὁ Πειραιεὺς εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ προσέγγισις αὕτη τῶν ἀποστάσεων ἤθελε μεταβάλει τὴν τιμὴν ἁπάντων τῶν προϊόντων τῶν μετακομιζομένων ἀπὸ τοῦ ἑτέρου τῶν δύω τούτων σημείων εἰς τὸ ἕτερον, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν ἀποστάσεων, ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοδεύσεως ἤθελε προσεγγίζει εἰς τὸν ὅρον τῆς τιμῆς αὐτῶν ἐν τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς. (2)

(1) Ὑπολογίζοντες τὴν ταχύτητα τῶν σιδηροδρόμων κατὰ λόγον τῶν 50 χιλιομέτρων καθ' ἑκάστην ὥραν, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς διὰ σιδηροδρόμων προσεγγίσεως τῶν διαφόρων τοῦ Κράτους πόλεων, ἐκ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν ἀποστάσεων· ἡ ἀπόστασις ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι Λαμίας, 220 χιλιόμετρα. Ὡσαύτως δὲ ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι Πατρῶν. Ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι Θηβῶν 70 χιλιόμετρα· μέχρι δὲ Λειβαδείας 115 χιλιόμετρα. Ἡ ἀπὸ Μύλων μέχρι Τριπόλεως 50 χιλιόμετρα. Ἀπὸ Σπάρτης μέχρι Γυθείου 47. Ἀπὸ Τριπόλεως μέχρι Μεγαλοπόλεως 32. Ἀπὸ Ἐλευσῖνος μέχρι Ἀθηνῶν 22. Ἀπὸ Βώλου μέχρι Λαρίσσης 60.

(2) Ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν σιδηροδρόμων ἐν Ῥωσσίᾳ, ὁ σῖτος τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μαύρης γῆς, ὅστις μετεφέρετο εἰς Πετρούπολιν καὶ ἐπωλεῖτο εἰς τὸ τετραπλάσιον τῆς ἐν τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς ἀξίας αὐτοῦ ἐξέπεσε σχεδὸν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς. Καὶ ἐν Ἀμερικῇ δέ, ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις, τὸν σῖτον, ὡς ἐρρέθη, μετεχειρίζοντο οἱ κάτοικοι ὡς καυσόξυλα, πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηρο-

Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης ταύτης ταχύτητος περὶ τὴν μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων, πλεῖστα προϊόντα εἰς φθορὰν ὑποκείμενα, οἷον ὠά, γάλα, κρέας, ἰχθῦς, ὀπώραι, λαχανικά, ὄστρεα κ.τ.λ. ὧν ἡ κατανάλωσις δὲν ὑπερβαίνει σήμερον τὰ στενὰ ὅρια τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, θέλουσι καταναλίσκεσθαι εἰς μακρὰς ἀποστάσεις, ἐντὸς ὀλιγίστων ὡρῶν μεταφερόμενα διὰ τῶν σιδηροδρόμων, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Γαλλίᾳ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματα τῶν ἐντελεστέρων μέσων τῆς συγκοινωνίας, εἰς ἃ κυρίως ὀφείλεται ἡ τεραστία ὑλικὴ πρόοδος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, ἡ ἐξημέρωσις τῶν δημοσίων ἠθῶν καὶ ἡ πνευματικὴ προαγωγὴ ἁπασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. (1)

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Ἰουλίου Καίσαρος θαυμάζει τὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ μετέβη ὀγδοαῖος ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τὸν Ῥοδανόν. «Συντόμως δέ, λέγει, ἤλαυνεν οὕτως, ὥστε τὴν πρώτην ἔξοδον ἀπὸ Ῥώμης ποιησάμενος, ὀγδοαῖος ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ἐλθεῖν». Ἀλλὰ πόσῳ μᾶλλον ἤθελεν ἐκπλαγῇ ὁ Πλούταρχος, ἐὰν προέβλεπεν, ὅτι μίαν ἡμέραν ἀπὸ Βρεντησίου μέχρι τῶν Ἄλπεων ἡ ὁδοιπορία ἤθελε διαρκεῖ 40 μόνον ὥρας. Ὁ δὲ Πρεσκὸτ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Φιλίππου Β'. ἀναφέρει, ὅτι Φίλιππος ὁ Β'. ἀναχωρήσας ἀπὸ Γενούης ἔφθασε, μετὰ παρέλευσιν μηνῶν τεσσάρων, εἰς Βρυξέλλας,

δρόμου τοῦ εἰρηνικοῦ, σήμερον δὲ ὁ σῖτος μεταφέρεται εἰς Εὐρώπην καὶ πωλεῖται εὐθηνότερον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραγομένου.

(1) Ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ συναλλαγῶν, ἡ καλλιέργεια χωρῶν εὐφορωτάτων τέως ἀκαλλιεργήτων καὶ ἰδίως ἡ εὐχερὴς ἐπικοινωνία τῶν ἐθνῶν, ἀπέδειξαν ὅτι τὰ δύω πολύχροτα συστήματα τοῦ Ῥικάρδου καὶ Μάλθου, οὐδεμίαν ἔχουσι σήμερον πρακτικὴν ἀξίαν.

ἀφ' οὗ μικρὸν διέμεινε καθ' ὁδὸν εἴς τινας πόλεις. Ὁ δὲ Θιέρσος, ἐν τῇ ἀξιολόγῳ του ἱστορίᾳ τῆς Ὑπατείας καὶ Αὐτοκρατορίας, Ἑβδαιοῖ, ὅτι, ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Πρίγκιψ τῶν Ἀστουριῶν ἐπεκαλέσθη δι' ἐπιστολῆς, τὴν προστασίαν Ναπολέοντος τοῦ Α', ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔρθασεν ἀπὸ Μαδρίτης εἰς Παρισίους τὴν ἐννάτην ἡμέραν. Περὶ τῆς σχέσεως δὲ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας πρὸς τὸ σύνολον τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Μακώλαι λέγει τάδε. «Ἡ κυριωτέρα αἰτία, ἥτις καθίστα τοσοῦτον ἀτελῆ τὴν συγχώνευσιν τῶν διαφόρων τῆς κοινωνίας στοιχείων, ἦτο ἡ μεγίστη δυσκολία, μεθ' ἧς οἱ πρόγονοι ἡμῶν μετέβαινον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ἐξ ὅλων παρατηρεῖ τῶν ἐφευρέσεων, ἐξαιρουμένου μόνου τοῦ Ἀλφαβήτου καὶ τοῦ Τύπου, αἱ ἐφευρέσεις ἐκεῖναι αἵτινες βραχύνουσι τὰς ἀποστάσεις πλεῖστον συνετέλεσαν εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πᾶσα βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας προάγει τὴν ἀνθρωπότητα πνευματικῶς τε καὶ ὑλικῶς, καὶ οὐ μόνον διευκολύνει τὴν ἐμπορίαν καὶ τὰς συναλλαγάς, ἀλλὰ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἀντιπαθειῶν καὶ εἰς τὴν συνοχὴν καὶ συγκράτησιν πάντων τῶν κλάδων τῆς μεγάλης τῶν ἀνθρώπων οἰκογενείας. Κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα, οἱ κάτοικοι τοῦ Λονδίνου ἀπεῖχον περισσότερον τοῦ Ἐδιμβούργου, ἢ ὅσον ἀπέχουσι σήμερον τῆς Βιέννης. Καὶ ἄνθρωποι καὶ ἐμπορεύματα μετεφέροντο συνήθως τότε ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διὰ τῶν μεγάλων ὁδῶν. Αἱ δὲ ὁδοὶ αὗται φαίνεται ὅτι ἦσαν χειρότεραι ἢ ὅτι ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς οὐκ ὀλίγον εἶχον προαχθῇ. Ἐπὶ τῶν καλλιτέρων γραμμῶν τῆς συγκοινωνίας,

αἱ χαράδραι ἦσαν βαθεῖαι, αἱ καταβάσεις ἀπότομοι καὶ ἡ ὁδὸς πολλάκις εἰς τοιαύτην εὑρίσκετο κατάστασιν, ὥστε ἀδύνατον ἦτο νὰ διακρίνῃ τις αὐτὴν ἐν τῷ σκότει, ἀπὸ τῶν ἀπεριφράκτων ἀγρῶν τῶν ἑκατέρωθεν παρεκτεινομένων. Ἀλλὰ πόσον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετεβλήθησαν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου! Σήμερον ἡ Ἀγγλία διὰ διωρύγων, σιδηροδρόμων καὶ λιμένων εὐπροσίτων ὑπὸ μυριάδων πλοίων, συγκοινωνεῖ πρὸς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ ἡμεῖς δέ, διὰ μόνης τῆς κατασκευῆς λιμένων καὶ σιδηροδρόμων θέλομεν δυνηθῇ νὰ ἀναμορφώσωμεν τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν.

Δυστυχῶς ὅμως πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἀπαιτοῦνται οὐ μικρὰ κεφάλαια, (1) τὰ ὁποῖα σὐδεμία ἑταιρία ἀποφασίζει νὰ καταβάλῃ, ἐὰν δὲν ἔχῃ τὴν βεβαιότητα ἀναλόγου ἀποζημιώσεως. Ὅπως δὲ ἀποζημιωθῇ προσηκόντως ἡ τὴν σιδηροδρομίαν ἀναλαμβάνουσα ἑταιρία, δὲν ἀρκεῖ τὸ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως παραχωρούμενον αὐτῇ προνόμιον, ἀπαιτεῖται προσέτι, ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς χώρας ἣν ἡ ὁδὸς διασχίζει, νὰ ᾖναι μέγας, ἡ δὲ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων νὰ ᾖναι ζωηρά, ἡ δὲ κατανάλωσις ἀντικειμένων μικροῦ μὲν ὄγκου, μεγάλης δὲ ἀξίας, νὰ ὑπάρχῃ ὁπωσοῦν ἀνεπτυγμένη.

Ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα, διὰ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων ἐξασφαλίζονται αἱ σιδηροδρομικαὶ ἐπιχειρήσεις, δὲν διεμορφώθησαν εἰσέτι παρ' ἡμῖν· καθότι ὁ μὲν πληθυσμὸς τοῦ Κράτους σχετικῶς πρὸς τὴν χωρικὴν αὐτοῦ ἔκτασιν, εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ τῶν ἄλλων ἐπικρατειῶν τῆς δυ-

(1) Καθόσον μάλιστα τό τε ὑλικὸν καὶ τὸ προσωπικὸν ἔξωθεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰσάγονται.

τικῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ κίνησις, κυκλοφορία καὶ κατανάλωσις ὑπάρχουσι λίαν εἰσέτι περιωρισμέναι, διά τε τὸ εὐάριθμον πόλεων πολυπληθῶν καὶ τὴν μικρὰν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας.

Ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω ὅτι σιδηροδρομικαὶ ἐπιχειρήσεις, οἷαι ὑφίστανται καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην, δύνανται κατὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἄνευ σπουδαίας κυβερνητικῆς συνδρομῆς, ἐὰν δὲν συνδεθῶσι μὲ γραμμὰς ἐξωτερικάς, ἤτοι μὲ τὰς κυριωτέρας ἀρτηρίας τοῦ γενικοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου.

Μόνη ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ ἄγουσα ὁδὸς εἰς ὅλως ἐξαιρετικὴν θέσιν διατελοῦσα, ὑπῆρξεν αὐτάρκης· καθότι ἡ ὁδὸς αὕτη συνενώνει δύω πόλεις ὑπὸ ἑκατὸν χιλιάδων κατοικουμένας σήμερον. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ δὲ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις εἶναι καὶ μία τῶν ὡραιοτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς, οὐ μόνον καταναλίσκονται πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐμπορεύματα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομιζόμενα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἀπολήγουσι καὶ αἱ συναλλαγαὶ πλείστων τοῦ Κράτους ἐπαρχιῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ μετακομιστικῆς βιομηχανίας.

Ἴδομεν ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν ἀναγκῶν ποικιλίαν, μέσα ἀνταλλακτικὰ καὶ συγκοινωνίαν, πρὸς μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τῷ

ὄντι ἡ μετακομιστικὴ ἐμπορία, προέκυψεν ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς κατὰ χώρας καὶ τοὺς τόπους εἰδικῆς παραγωγικότητος· ὁ μὲν πόθος τῆς ἀποκτήσεως πραγμάτων, ὧν οἱ ἄνθρωποι ἐστεροῦντο ἐν τῷ τόπῳ τῆς διαμονῆς αὐτῶν, παρήγαγεν τὴν ἐμπορίαν, ἡ δὲ φιλοκέρδεια καὶ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα ἀνέπτυξαν καὶ ἐπεξέτειναν αὐτήν.

Ἡ μετακομιστικὴ βιομηχανία ἐξασκεῖται ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ διὰ τῶν ἐνόντων τῆς συγκοινωνίας μέσων. Καὶ εἰ μὲν ἐνεργεῖται ἐντὸς τοῦ Κράτους, καλεῖται «ἐσωτερικὴ ἐμπορία»· εἰ δὲ ἐνεργεῖται μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἡ ἐμπορία εἶναι «ἐξωτερική». Ὁσάκις δὲ τὰ προϊόντα ἢ τὰ ἐμπορεύματα μετάγωνται ἢ διάγωνται ἀπὸ χώρας ἀλλοδαπῆς εἰς ἀλλοδαπὴν, ἡ ἐμπορία αὕτη καλεῖται «διαμετακομιστική».

§ 1. *Ἐσωτερικὴ ἐμπορία.*

Διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας ἀνταλλάττονται δύο εἰδῶν ἔργα ἢ ἐγχώρια κεφάλαια· ὥστε ὅσῳ τὰ ἐγχώρια κεφάλαια καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα πολλαπλασιάζονται, τόσῳ ἐνισχύεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐσωτερκὴ ἐμπορία· ὡσαύτως δέ, ὅσῳ ἡ γῆ εἶναι εὐφορωτέρα ἢ τεχνικώτερον καλλιεργεῖται, τόσῳ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ὑπάρχει ζωηροτέρα.

Ἕτερον στοιχεῖον συντελοῦν τὰ μέγιστα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας, εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἐγχωρίων προϊόντων. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ μὲν Ἑπτάνησος παράγει ἰδίως σταφίδα, ἔλαιον, οἴνους, σάπωνα, ἡ δὲ Λεβαδεία ὀρύζιον καὶ βάμβακα, αἱ Θῆβαι δημητριακοὺς καρπούς, ἡ Μάνη ἔλαιον καὶ βαλανίδιον, ἡ Μεσσηνία

σῦκα καὶ μέταξαν, ἡ Θήρα ἢ ἡ Νάξος οἴνους, ὁ Κορινθιακὸς κόλπος σταφίδα, αἱ ὀρειναὶ τῆς Πελοποννήσου ἐπαρχίαι ἢ ἡ Στερεὰ τυρόν, μαλλίον, ξυλείαν κ.τ.λ. διὰ δὲ τῆς ποικιλίας ταύτης τῶν ἐγχωρίων προϊόντων προάγονται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία καὶ αἱ ἀνταλλαγαί.

Αὕτη δὲ ἡ ποικιλία πηγάζει κυρίως ἐκ τοῦ κλίματος, τῆς φύσεως τῆς χώρας καὶ τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτῆς πλάτους. Τὰ προϊόντα λ. χ. τῆς Ἀγγλίας, ὡς καὶ τὰ τῆς Πολωνίας, τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας εἰσὶ σχεδὸν ὁμογενῆ κατ' ἐπαρχίας, ἐνῷ τὰ προϊόντα τῆς Β. Ἀμερικῆς, τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας εἰσὶ ποικίλα. Δι' ὃ καὶ ἐν ταύταις ταῖς χώραις, αἱ ἀνταλλαγαὶ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν πρὸς ἀλλήλας εἰσὶ ζωηρόταται.

Τοιούτῳ τρόπῳ, αἱ μὲν Βόρειοι καὶ ἀνατολικαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικανικῆς ὁμοσπονδίας ἀνταλάττουσι τὰ τεχνουργήματα αὐτῶν πρὸς τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ζῶα τῶν δυτικῶν πολιτειῶν, ἡ βόρειος Ῥωσσία ἀνταλλάττει τὰ δέρματα, τὴν ξυλικήν, τὰ μέταλλα, τὰ στέατα, τὴν πίσσαν, τὴν κάνναβίν της, μὲ τοὺς οἴνους, τοὺς δημητριακοὺς ἢ ἄλλους καρποὺς καὶ μὲ τὰ εὐγενῆ ἔρια τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας. Ὡσαύτως δὲ ἡ βόρειος Γαλλία ἀνταλλάττει τοὺς δημητριακοὺς αὐτῆς καρπούς, τὸ λίνον καὶ τὴν κάνναβίν της μὲ τοὺς οἴνους, μὲ τὰ ἔλαια, τὰ πορτογάλλια, λεμόνια καὶ σῦκα τῆς Νοτίου Γαλλίας. Ἡ μὲν παράγει τὸν λιθάνθρακα καὶ τὸν σίδηρον, ἡ δὲ τὸ πολύτιμον προϊὸν τῆς μετάξης. Ἕνεκα δὲ τῆς ποικιλίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, ἀναπτύσσεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία.

Ἐκ τούτων δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ πόσον ἐπιζήμιοι ἀπέβαινον πρὸ τῆς γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1789, αἱ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑπάρχουσαι τελωνιακαὶ ζω-

ναι, δι' ὧν διεκωλύετο ἡ ἐλευθέρα τῶν προϊόντων τῆς Γαλλίας κυκλοφορία. Τῷ ὄντι, «αἱ μὲν ἐπαρχίαι τῶν »πέντε μεγάλων ἐκμισθώσεων ἦσαν ὑποβεβλημέναι εἰς »ὁμοιόμορφον δασμολόγιον, αἱ δὲ ξέναι λεγόμεναι ἐ»παρχίαι δὲν ὑπέκειντο εἰς τοῦτο τὸ σύστημα· ὑπῆρ»χον δὲ τρίτον καὶ ἐπαρχίαι θεωρούμεναι ὡς ξένον κρά»τος» (1).

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Γαλλίας, ὅτε ἡ συμβατικὴ συνέλευσις πρώτη καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ναπολέων, ἐκλήθησαν ὅπως ἀποκαταστήσωσι τὴν ἑνότητα, εἰσάγοντες κατὰ πρῶτον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ καὶ νομοθετοῦντες ἓν φορολογικὸν σύστημα, μίαν τελωνιακὴν ζώνην, ἕνα κώδικα, ἓν ἀκυρωτικόν, μίαν ἀντιπροσωπείαν κ.τ.λ.

Καὶ παρ' ἡμῖν δέ, τὸ σύστημα τῆς δασμολογίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους ἴσχυσε μὲν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εὐτυχῶς δὲ κατηργήθη καὶ τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος ἀκωλύτως κυκλοφοροῦσι σήμερον εἰς μόνα τὰ δημοτικὰ τέλη ὑπαγόμενα· οὐχ ἧττον ὅμως οἱ δημοτικοὶ οὗτοι ἔμμεσοι φόροι ἀποβαίνουσι λίαν ἐπαχθεῖς, ὁσάκις τὰ αὐτὰ ἐμπορεύματα διὰ διαφόρων πόλεων διερχόμενα, πλειστάκις δασμολογοῦνται.

§ 2. *Περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας.*

Ὥσπερ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας δύο ἐπαρχίαι τοῦ αὐτοῦ Κράτους προσπελάζουσιν ἀλλήλαις, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, τὰ διάφορα Κράτη, προσεγγίζουσιν ἀλλήλοις καὶ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἀνταλλα-

(1) Βιογραφία Κολβέρτου ὑπὸ Π. Κλεμεντίου σελ. 168.

γῶν προσπορίζονται ὅ,τι ἦτο ἀδύνατον ἄλλως νὰ ἀποκτήσωσιν, ἕνεκα τῆς κατὰ τόπους εἰδικότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία διαιρεῖται εἰς γενικὴν καὶ εἰδικὴν ἐμπορίαν. Καὶ ὡς πρὸς τὰ εἰσαγόμενα μέν, ἡ «γενικὴ ἐμπορία» περιλαμβάνει πάντα τὰ ἐμπορεύματα ὅσα εἰσάγονται εἰς τὸ Κράτος διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ὅπως καταναλωθῶσιν ἢ κατατεθῶσιν εἰς τὰ καταστήματα τῆς ἀποταμιεύσεως· ὡς πρὸς τὰ ἐξαγόμενα δέ, πᾶν ὅ,τι ἀποστέλλεται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, εἴτε ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἴτε ἐκ τῶν καταστημάτων τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ δὲ «εἰδικὴ ἐμπορία» ὡς πρὸς τὰ εἰσαγόμενα μέν, ἐνδιαλαμβάνει τὰ πρὸς κατανάλωσιν μόνον ἐμπορεύματα· δι' αὐτῆς δέ, γνωρίζομεν τὴν ἔκτασιν τῶν καταναλώσεων καὶ τὸ μέτρον τῆς εὐπορίας ἑκάστου ἔθνους ἐν ἐποχῇ ὡρισμένῃ. Ὡς πρὸς τὰ ἐξαγόμενα δέ, διὰ τῆς εἰδικῆς ἐμπορίας καταδεικνύεται τὸ ποσὸν τῶν ἐξαγομένων ἐγχωρίων προϊόντων ἢ τῶν ἐξομοιωθέντων αὐτοῖς, ἕνεκα τῆς πληρωμῆς τῶν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς δασμῶν, ἤτοι ἡ παραγωγικὴ δύναμις ἑκάστου ἔθνους.

Ἐκ τῆς διακρίσεως τῆς γενικῆς καὶ εἰδικῆς ἐμπορίας ἐναργῶς ἀποδεικνύεται ἡ κατάστασις τοῦ ἐμπορίου τῆς διαμεταχομίσεως ἢ τῆς ἀποταμιεύσεως, τῆς μὴ διαλαμβανομένης ἐν τῇ εἰδικῇ ἐμπορίᾳ.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία διαιρεῖται καὶ εἰς εἰσαγωγικὴν καὶ ἐξαγωγικήν. Ἐκ τούτου δὲ μανθάνομεν 1) πόθεν ὡρμήθησαν τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομισθέντα ἐμπορεύματα, καὶ ποῦ ἀπευθύνονται τὰ ἐγχώρια· 2) τίνα ἐμπορεύματα ἀ-

ποστέλλομεν καὶ τίνα λαμβάνομεν, καὶ 3) τ ί ν α ὁ δ ὸ ν δ ι α ν ύ ο υ σ ι, τὴν κατὰ γῆν ἢ τὴν κατὰ θάλασσαν κτλ.

Ὅπως δὲ ἐκτιμήσωμεν ἀκριβέστερον τὰ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας πηγάζοντα ὠφελήματα, ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, ὅτι τὸ ἥμισυ τῶν καταναλώσεων τῆς Μ. Βρεταννίας εἰσάγεται ἔξωθεν, ὅτι ἡ πλουσιωτάτη ἐκείνη ἐπικράτεια εἰσάγει ἔξωθεν τὸ ἥμισυ τῶν καταναλισκομένων τροφίμων ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς, ὅτι δὲν παράγει οὔτε βάμβακα, οὔτε καπνόν, οὔτε βομβύκια, οὔτε οἶνον, οὔτε καφέν, οὔτε σάκχαρι, οὔτε τέϊ, οὔτε τὰ πολύτιμα μέταλλα· ὅτι τὴν πρώτην ὕλην ἣν προσκτᾶται διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας κατεργάζεται διὰ τοῦ σιδήρου, τοῦ λιθάνθρακος, τῶν μηχανῶν καὶ τῆς πολυμόρφου τῶν κατοίκων αὐτῆς βιομηχανίας, τὴν ἀποδίδει δὲ εἰς τιμὴν πολλαπλασίαν τοῦ ὅ,τι τὴν ἠγόρασε.

Διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λοιπὸν ἐμπορίας ἀποκτῶμεν ἐμμέσως ὅ,τι ἀδύνατον ἀμέσως νὰ ἀποκτήσωμεν. Λ. χ. εἶναι δυνατὸν ὁ Ἄγγλος νὰ παραγάγῃ καλὸν οἶνον; βεβαίως ὄχι, καὶ ἐὰν ἐξοδεύσῃ δεκαπλάσια τοῦ ὅ,τι ἐξοδεύει ὁ Γάλλος. Οὐχ ἧττον δὲ ὁ Ἄγγλος καταναλίσκει ἄριστον οἶνον, προσποριζόμενος αὐτὸν διὰ τῶν τεχνουργημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας. Ὡσαύτως δέ, εἶναι ἀδύνατον ἡμεῖς νὰ παραγάγωμεν καφέν, ἢ πετρέλαιον, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐμπορίας κατορθοῦται τοῦτο εὐκόλως καὶ διὰ μιᾶς χιλιάδος σταφίδων ἀξίας 30 ταλλήρων, ἀποκτῶμεν 36 λ. χ ὀκάδας καφέ· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀμοιβαιότητος καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἀναγκῶν καὶ συμφερόντων, συγκρατοῦνται οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ καὶ πᾶσα διακοπὴ τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων ἀποβαίνει ὀλεθρία διά τε τοὺς ἀναλωτὰς καὶ τοὺς παραγωγούς. Τῷ ὄντι, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγο-

μένων ἐμπορευμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ὑπερβαίνει ἐτησίως εἰκοσακισχίλια ἑκατομμύρια φρ., δυνάμεθα εὐκόλως νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι ἐὰν ὅπωςδήποτε διεκωλύοντο αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαί, πλῆθος ἐμπορευμάτων ἀνεκποιήτων ἤθελεν ἐπισωρευθῆ ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν· καὶ οὕτω τὰ μὲν παραγωγικὰ κεφάλαια ἤθελον μένει ἄκαρπα, τὸ δὲ ἐργατικὸν πλῆθος ἤθελεν ὑποστῆ δεινὴν κακουχίαν. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι διὰ τῆς θαλασσοκρατίας αἱ ζημίαι αὗται γίνονται ἧττον ἐπαισθηταί· ἀλλ' ἡ θαλασσοκρατία ἑνὸς ἔθνους, προκαλεῖ ἀναγκαίως συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας ἐπικινδύνους, καταστροφὰς καὶ ἀντεκδικήσεις, ἃς τά τε ἔθνη καὶ αἱ κυβερνήσεις ἀποσκορακίζουσι σήμερον.

Ἰδοὺ πῶς διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ τῆς εὐχεροῦς ἐπικοινωνίας τῶν ἐθνῶν, κατωρθώθη ὅ,τι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ κατορθώσωσιν οὔτε τὰ φιλοσοφικὰ παραγγέλματα, οὔτε τὰ ἱερὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διδάγματα καὶ πῶς μόλις κατὰ τὴν ΙΘ'. ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστόν, αἱ κυβερνήσεις τῶν χριστινιαχῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, ἀπαλλαχθεῖσαι ἀπὸ βαρβάρων προλήψεων καὶ ἀντιχριστιανικῶν ἀντιπαθειῶν ἔθνους πρὸς ἔθνος, ἤρχισαν νὰ θεωρῶσι τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ἓν γένος καὶ τοὺς ἐθνικοὺς διαπληκτισμοὺς ὡς ἀληθεῖς ἐμφυλίους πολέμους. Ὁ Βερῆς ἐξέφρασεν ἄριστα τὰς ἰδέας ταύτας, γράψας ἐν τῇ Πολιτικῇ αὐτοῦ Οἰκονομίᾳ ὅτι «αἱ ἀξιο»λογώτεραι ἐπινοήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, αἱ πρὸς »τελείωσιν τῶν πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων τὰ μάλι»στα συντελέσασαι, εἰσὶν αἱ προσεγγίσασαι τοὺς ἀνθρώ»πους πρὸς ἀλλήλους, αἱ διευκολύνασαι τὴν συγκοινω»νίαν τῶν ἰδεῶν, τὴν ἀμοιβαιότητα τῶν ἀναγκῶν καὶ

»τῶν αἰσθημάτων καὶ μεταμορφώσασαι τὴν ἀνθρωπό-
»τητα εἰς ἓν γένος».

Πόσον ἀπέχουσιν αἱ φιλάνθρωποι καὶ γενναῖαι αὗται ἀρχαὶ τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου, ἀπὸ τῆς ἀποκλειστικῆς καὶ ὅλως φυλετικῆς ἐπόψεως τοῦ νομοθέτου τῆς Σπάρτης, ὅστις φοβούμενος μὴ τὰ Σπαρτιατικὰ ἤθη νοθευθῶσι διὰ τῆς ἐπιμιξίας, ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν μετ' ἄλλων ἐθνῶν καὶ οὕτω κατέστησε τὴν ἡρωϊκὴν ἐκείνην χώραν, ἀνεπίδεκτον προόδου καὶ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ. «Ὅθεν οὐδ' ἀποδημεῖν ἔδωκε
»τοῖς βουλομένοις καὶ πλανᾶσθαι, ξενικὰ συνάγοντας ἤθη
»καὶ μιμήματα βίων ἀπαιδεύτων καὶ πολιτευμάτων δια-
»φοράν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀθροιζομένους ἐπ' οὐδενὶ χρη-
»σίμῳ, καὶ παρεισρέοντας ἐν τῇ πόλει ἀπήλαυνεν, οὐχ ὡς
»ὁ Θουκυδίδης φησί, δεδιώς, μὴ τῆς πολιτείας μιμηταὶ
»γένωνται, καὶ πρὸς ἀρετήν τι χρήσιμον ἐκμάθωσιν, ἀλλὰ
»μᾶλλον, ὅπως μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος ὑπάρξωσι.
»Διὸ μᾶλλον ᾤετο χρῆναι φυλάττειν τὴν πόλιν, ὅπως
»ἠθῶν οὐκ ἀναπλησθήσεται πονηρῶν, ἢ σωμάτων νοσε-
»ρῶν ἔξωθεν ἐπεισιόντων» (1).

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἡ προσέγγισις αὕτη τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ συγγενικὸς σύνδεσμος τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν συμφερόντων, ἀντὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὸν ἀτομικὸν τύπον τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων, ἀπ' ἐναντίας τὸν διατηρεῖ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τῆς εἰδικότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν συμφερόντων.

Ζητεῖται : τίς οἰκονομικῶς ἡ ἐποχὴ τῆς μείζονος ἀναπτύξεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας;

(1) Πλουτ. Βίῳ Λυκούργου.

Καθ' ἃ πολλοὶ ἐπρέσβευσαν, τὰ ἐγχώρια κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ διευθύνωνται εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πρὶν ἢ καλλιεργηθῇ δι' αὐτῶν, ἡ καλλιεργήσιμος χώρα, καταρτισθῶσιν αἱ κυριωδέστεραι τέχναι καὶ ἐμπλησθῶσιν οὕτως εἰπεῖν, αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἐμπορικῶν λαῶν δὲν περιέμενον τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὅπως διευθύνωσιν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τὴν δραστηριότητα καὶ τὸν κερδοσκοπικὸν αὐτῶν νοῦν· κείμενοι μὲν ἐν ἁρμοδίᾳ γεωγραφικῇ θέσει, ἐνδεεῖς δὲ προϊόντων, τὰ ὁποῖα παρήγοντο ἐν ἄλλαις χώραις, συνεκοινώνησαν ἀπ' ἀρχῆς μετ' αὐτῶν, ἐσύστησαν ἀνταλλαγὰς καὶ ὡρμήθησαν εἰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις, αἵτινες καὶ τὰς χρείας αὐτῶν ἐθεράπευον καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν ὑπέθαλπον. Τούτου ἕνεκα, ἡ ἱστορία ἀναδεικνύει πόλεις πλουτησάσας καὶ κραταιωθείσας διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, πρὶν ἢ χρησιμοποιηθῶσιν οἱ ἐσωτερικοὶ αὐτῶν πόροι. Τοιαῦται δὲ παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, ἡ Τύρος, ἡ Καρχηδών, αἱ Ἀθῆναι· παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις, ἡ Ἀμάλφη, ἡ Γένοβα, ἡ Βενετία. Εἰς δὲ τὴν ἔκτακτον ταύτην διεύθυνσιν τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας, δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ τῶν συγχρόνων λαῶν κατάστασις. Καθ' ἣν ἐποχήν, ἐπικρατούσης τῆς δουλείας καὶ δουλοπαροικίας, αἱ τέχναι κατεφρονοῦντο ὡς ἀνάξιαι τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ ἐλευθέρου, τὰ κεφάλαια ἀνῆκον ἰδίως εἰς ἐκείνους οἵτινες ἠγνόουν τὴν παραγωγικὴν αὐτῶν χρῆσιν. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ἂν ἔθνη, τῶν ὁποίων αἱ πολυπληθέστεραι τάξεις ἦσαν ὑποδεδουλωμέναι, κατέφευγον εἰς τὴν βιομηχανίαν ξένων λαῶν, ἵνα θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν. Τοιούτῳ τρόπῳ, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, βλέπομεν τὰς ἐλευθέρας τῆς Ἰταλίας πολιτείας καὶ τὰς Ἀνσεατικὰς

πόλεις διενεργούσας διὰ τῶν προϊόντων τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπικερδέστατον μονοπώλιον ἐντὸς τῶν φεουδαρχικῶν Κρατῶν καὶ πανηγύρεις πολλαχοῦ συνισταμένας, πρὸς ἃς πανταχόθεν συνέρρεον ἔμποροι, ἵνα ἀγοράσωσι τὰ τεχνουργήματα τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας καὶ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς Κράτη δουλικά, ἄτεχνα καὶ ἐνδεῆ τῶν τοιούτων ἐμπορευμάτων.

Ἐκ τούτων γίνεται καταφανές, ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας δὲν εἶναι μετεγενεστέρα τῆς πλήρους ἀκμῆς τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων· καθότι ὡς ἐρρέθη, πολλὰ ἔθνη ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῶν, ἐπιδιώκοντα κέρδη μεγάλα δι' οὗ μετήρχοντο μονοπωλίου, διηύθυνον τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πρὶν ἢ ἐκμεταλλευθῶσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οἱ δυνατοὶ αὐτῶν πόροι. Ἀλλ' ὅτε αἱ μὲν κοινότητες ἤρχισαν νὰ μορφῶνται ἐντὸς τῶν ἄλλοτε ἡμιβαρβάρων ἢ ἡμιπολιτίστων λαῶν, αἱ δὲ τέχναι νὰ διοργανῶνται, διὰ νέας τινὸς τάξεως πολιτῶν τῆς τῶν ἀστῶν, ὁ δὲ πολιτικὸς οὕτως εἰπεῖν, χαρακτὴρ τῆς ἰδιοκτησίας νὰ ἐξαλείφηται καὶ οἱ ἐργάται νὰ ἀπελευθερῶνται καὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὰ ὑψερεφῆ τῆς ἀριστοκρατίας μέγαρα καὶ τὰ Μοναστήρια νὰ διαχέωνται εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ ἐμπορεῖα, οἱ λαοὶ ἔστρεψαν τὸν νοῦν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐννοήσαντες πόσον τὸ μὲν μονοπώλιον ὀλίγων τινῶν ἀποβαίνει ἐπιβλαβὲς εἰς τοὺς πολλούς, ἡ δὲ βιομηχανία καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ἐξασφαλίζει πάντας καὶ ἐπαυξάνει τὰ πλούτη καὶ τὴν εὐζωΐαν αὐτῶν. Καὶ οἱ οἰκονομολόγοι ἐγκολπωθέντες τὰς ἰδέας ταύτας ἐζήτησαν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς βιομηχανίας, τὰς σχέσεις τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας πρὸς τὴν ὀργανικὴν

τῶν ἐθνῶν ἀνάπτυξιν. Ἐνὶ λόγῳ, ἠρεύνησαν ἂν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῶσιν ἀρτισύστατοι βιομηχανίαι. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι τὸ περὶ ἐλευθέρας ἐμπορίας, ἢ ἐλευθέρας συγκοινωνίας ζήτημα εἶναι ἓν τῶν ἐμβριθεστάτων ζητημάτων, καθὸ σχετικὸν καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὴν πολιτικήν· πρὸς τὴν φιλοσοφίαν μέν, θεωροῦσαν ὡς ἓν ἔθνος τὰς διαφόρους ἐθνότητας καὶ ἐπιζητοῦσαν τὴν συνένωσιν τῶν λαῶν καὶ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν χειραγώγησιν εἰς τὸ ἀνώμαλον στάδιον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου· πρὸς τὴν πολιτικὴν δέ, καθότι ἡ ὑγιὴς πολιτικὴ ἐπιδιώκουσα τὴν ἰσότητα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν συνένωσιν καὶ συμφιλίωσιν τῶν διεστώτων, δὲν θυσιάζει ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὸ εἴδωλον τῆς φιλοπατρίας τὰς ἄλλας ἐθνότητας, ἀλλὰ μὲ τὴν κοσμοπολιτικὴν τοῦ Ἀριστείδου συνείδησιν στιγματίζει ὡς ἄδικον καὶ ἀντικοινωνικήν, τὴν ἀνύψωσιν ἑνὸς ἔθνους ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἄλλου.

Τὸ σοβαρὸν τοῦτο ζήτημα θέλω ἐξετάσει πραγματευόμενος περὶ δασμολογίων, ὅτε θέλω ἀποδείξει ὅτι τὸ προστατευτικὸν σύστημα ἐδυνήθη μὲν ἴσως νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀρτισυστάτου βιομηχανίας, ὡς μέσον ἐπιβοηθητικὸν ἢ ἐπικουρικόν· ἀπ' ἐναντίας δέ, τὸ σύστημα τοῦτο ὡς μέσον δημιουργικὸν βιομηχανίας εἶναι καὶ ἄσκοπον καὶ ἐπιβλαβές.

Ἐξ ὅσων εἶπον περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας συνάγεται 1) ὅτι ὅσῳ ἡ ἐγχωρία βιομηχανία προάγεται καὶ τελειοποιεῖται, τόσῳ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καθίσταται δραστηριωτέρα. Τοιούτῳ τρόπῳ, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ περὶ παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνος, ἡ παραγωγὴ τῆς σταφίδος περιωρίζετο ὡς βεβαιοῦσιν εἰς 5,000,000 λιτρῶν· νῦν δὲ ἡ παραγωγὴ αὕτη ἀναβαίνει, συμπεριλαμ-

βανομένης τῆς Ἑπτανήσου εἰς 200 ἢ 250 ἑκατομμύρια.

Ὡσαύτως δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀγῶνος, οἱ ἀμπελῶνες ὑπελογίσθησαν εἰς 25 χιλιάδας στρεμμάτων· νῦν δὲ ὑπολογίζονται εἰς ἓν περίπου ἑκατομμύριον.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλαιῶν κατὰ τὸ 1834 συνεποσοῦτο μόλις εἰς 2,300,000· νῦν δὲ εἰς ποσὸν τετραπλάσιον.

Οἱ μωρεῶνες ἠριθμοῦντο κατὰ τὸ 1832 εἰς 380,000 ῥίζας· σήμερον δὲ ὑπολογίζονται εἰς 1,500,000.

Οὕτω δὲ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς πλείω παράγουσα σήμερον καὶ πλείω πωλεῖ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν· πωλοῦσα δὲ πλείω καὶ πλείω ἀγοράζει.

Ἡ ἡμετέρα λ. χ. σταφὶς ἀποστέλλεται καὶ καταναλίσκεται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ κ.τ.λ. ἀντὶ πολλῶν ἑκατομμυρίων, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀναλόγως ἀγοράζομεν καὶ καταναλίσκομεν προϊόντα καὶ τεχνουργήματα τὰ ὁποῖα ἐξ Ἀγγλίας ἢ ἄλλων χωρῶν εἰσκομίζομεν.

2). Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καθίσταται δραστηριωτέρα ἐλαττουμένων τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν· ὥστε ὁ παράγων εὐθηνότερον, γίνεται κύριος τῶν ξένων ἀγορῶν, καθότι ὅσῳ ἐλαττοῦνται αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, τόσῳ ἐκτείνεται καὶ ὁ κύκλος τῶν καταναλώσεων. Ἐκ τῆς ἁπλῆς ταύτης παρατηρήσεως ἐξηγεῖται πρᾶγμα πολλοῦ λόγου ἄξιον. Ζητεῖται : διατί, ἐνῷ ἄλλοτε μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν συγγραφέων ἠμφισβητοῦντο τὰ αἴσια ἀποτελέσματα τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας, οἱ πολιτικοὶ τῆς Μ. Βρεταννίας ἄνδρες, ἤτοι οἱ θετικώτεροι ἄνδρες τοῦ κόσμου, ἀπετόλμων οὐχὶ νὰ προκηρύξωσιν ὡς ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος, ἀλλὰ νὰ παραδεχθῶσιν καὶ ἐφαρμόσωσιν ἀρχάς, αἵτινες πρό τινων δεκάδων ἐτῶν, ἐλογίζοντο ὡς εὐχαὶ καὶ ἐφέσεις ἀνεκτέλεστοι ἀνδρῶν ὀλιγωρούντων μὲν περὶ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου, ὁ-

νειρευομένων δὲ συστήματα μὴ πραγματούμενα ἄλλως, εἰμὴ διὰ τοῦ καλάμου ἐπὶ τοῦ χάρτου; Διότι τὸ ἔθνος τὸ κατέχον τὰ μεγαλείτερα κεφάλαια καὶ τὰς ἐντελεστέρας μηχανάς, τὸ ἔθνος τὸ καυχώμενον δικαίῳ τῷ λόγῳ, ἐπὶ τῇ βιομηχανικῇ αὐτοῦ ὑπεροχῇ, ἡ χώρα ἐν ᾗ ἀφθονεῖ ὁ σίδηρος καὶ ὁ λιθάνθραξ, ἐν ᾗ ἀνεπτύχθη θαυμασίως τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἐτελειοποιήθησαν δὲ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καὶ ἐπαγιώθη ἡ δημοσία πίστις, δὲν ἐφοβεῖτο τὸν ἐλεύθερον διαγωνισμόν. Ὁ γίγας ἐκεῖνος τῆς βιομηχανίας ἐπροκάλει ἀδιστάκτως τοὺς λοιποὺς λαοὺς εἰς πάλην, εἰς ἣν ἦτο βέβαιος, ὅτι θέλει θριαμβεύσει διὰ τῆς εὐθηνίας. Ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἀγγλία παρῆγε τότε τὰ σιτηρὰ εἰς τιμὰς ἀνωτέρας τοῦ ὅ,τι παρῆγον αὐτὰ ἄλλαι χῶραι· ἀλλ᾽ οἱ Ἄγγλοι ἐκτιμῶντες ἐπαξίως τὴν ἐπιῤῥοὴν ἣν ἔχει ἡ εὐθηνία τῶν σιτηρῶν ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, ἀνεδέχθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου τὸν ἀγῶνα, βέβαιοι ὅτι θέλουσιν ἐπὶ τέλους, ἐξέλθει νικηταὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀνισοῤῥόπου ταύτης πάλης.

3). Ὅσῳ ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ ἐπεκτείνεται. τόσῳ ἐμψυχοῦται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία. Εἰς ἄλλους λόγους, ὅσῳ τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς ἔθνη πολιτίζονται καὶ πλουτοῦσι, τόσῳ ἐπεκτείνεται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ καὶ αἱ διέξοδοι τῶν ἡμετέρων προϊόντων πολλαπλασιάζονται.

4). Ὅσῳ οἱ δασμοί, εἰς οὓς οἱ ἀλλοδαποὶ ὑποβάλλουσι τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα εἰσὶ μετριώτεροι, τόσῳ ἡ τιμὴ αὐτῶν ἐλαττοῦται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καὶ αἱ ἀπολαύσεις ἡμῶν ἀναπτύσσονται· καθότι ὅπως ἀποκτήσωμεν ἢ ἀγοράσωμεν ξένα προϊόντα, πρέπει νὰ πωλήσωμεν τὰ ἐγχώρια, καὶ ὅπως πωλήσωμεν αὐτά, δὲν πρέπει νὰ ἐκποιῶνται εἰς τιμὰς ὑπερόγκους. Αὐτὸ τοῦτο σκοποῦσι σήμερον αἱ ἐμπορικαὶ συνθήκαι· τὸν μόνιμον λέ-

γω, τὸν ὁριστικὸν προσδιορισμὸν τῶν ἀλληλεθνῶν τελωνιακῶν δασμῶν.

5). Ὅσῳ οἱ ἐπιβαλλόμενοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δασμοὶ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἐγχωρίων προϊόντων καὶ οἱ παρ' ἡμῶν ἐπιβαλλόμενοι ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν εἰσὶ μετριώτεροι, τόσῳ οἱ ἀλλοδαποὶ πωλοῦντες εὐκολώτερον τὰ προϊόντα αὐτῶν, δύνανται νὰ ἀγοράσωσι καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος.

Τελειοποίησις λοιπὸν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ δυνάμεων, ἀποσόβησις παντὸς κωλύματος εἰς τὴν ἐλευθέραν τῶν προϊόντων κυκλοφορίαν, ἐλάττωσις δασμῶν ἐγχωρίων ἢ ἐξωτερικῶν, ἰδοὺ τὰ μέσα τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν δασμῶν εἰς οὓς ὑποβάλλομεν τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα, δυνάμεθα νὰ ἐπενεργήσωμεν ἐλαττοῦντες ἢ καταργοῦντες αὐτούς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δασμῶν εἰς οὓς ὑποβάλλουσιν οἱ ἀλλοδαποὶ τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀγνοῶμεν, ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐλευθέρας ἐμπορικῆς συγκοινωνίας, ἐφηρμόσθη πρὸ ἑξηκονταετίας, ἐν Γερμανίᾳ διὰ τῆς τελωνιακῆς ὁμοσπονδίας.

Ὅπως ἐκτιμήσωμεν ἀποχρώντως τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐλαττώσεως τῶν δασμῶν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐγχωρίας ἐν γένει βιομηχανίας, ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν τὴν κατάστασιν τῶν Γερμανικῶν Ἐπικρατειῶν καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῶν πρὸ τῆς τελωνιακῆς ὁμοσπονδίας καὶ τὴν προαγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀρχὴ καὶ βάσις τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐμπορικῆς συγκοινωνίας ὑπῆρξεν ὁ νόμος τῆς 26 Μαΐου 1818, ἔργον τῆς πεφω-

τισμένης πρωσσικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ νόμος οὗτος ἦτο ἁπλοῦς. «Οὐδενὸς προϊόντος ξένου ἡ εἰσαγωγὴ ἐν Πρωσ»σίᾳ, ἀπαγορεύεται ἐκτὸς τῶν παιγνιοχάρτων καὶ τοῦ »ἅλατος». «Ἂν προϊὸν ἐγχώριον ἐξάγεται ἐλευθέρως »ἀπ' αὐτῆς». «Ὁ ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς δασμὸς προσδιο»ρίζεται εἰς 3 φράγκα 75 λεπτὰ ἐπὶ βάρους 100 χιλιο»γράμμων· 10 δὲ $^0/_0$ εἶναι ὁ ἀνώτερος ὅρος τῶν ἐπὶ τῆς »εἰσαγωγῆς δασμῶν». «Τοῖς ἐξαγομένοις δέδοται ἀτέλει»α».

Τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὅπερ ἀνεθεωρήθη πολλάκις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐστηρίζετο ἐπὶ φιλελευθέρων βάσεων. Καὶ ἐφαρμοσθὲν τότε εἰς Κράτη ἐνδιαλαμβάνοντα πληθυσμὸν 27 ἑκατομμυρίων, ἐνίσχυσε τὰ μέγιστα τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς χεῖρας τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως ὡς μοχλός, δι' οὗ ἐδυνήθη αὕτη νὰ προπαρασκευάσῃ καὶ περιποιήσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Γερμανίας.

§ 3. *Περὶ διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας.*

Ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία συνίσταται εἰς τὴν διαμετακόμισιν ξένων ἐμπορευμάτων ἀπὸ χώρας ἀλλοδαπῆς, εἰς ἀλλοδαπήν. Καὶ εἰ μὲν τὰ ξένα ταῦτα ἐμπορεύματα κατατίθενται προσωρινῶς εἰς τὰ καταστήματα τῆς ἀποταμιεύσεως, ὅπως χρησιμεύσωσιν ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν ἢ ἀποσταλῶσιν αὖθις εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία εἶναι ἀποταμιευτική· ἄλλως δὲ εἶναι ἁπλῶς διαμετακομιστική.

Αὕτη ἡ ἐμπορία ἐνεργουμένη διὰ ξένων ἢ ἐγχωρίων κεφαλαίων ἀποβαίνει λίαν ἐπικερδής· εἰσῆγε δὲ ἄλλοτε εἰς τὴν Ἑλλάδα μέγα ποσὸν μεταλλικοῦ, ὁσάκις ἡ Εὐρώπη ἦτο ἐνδεὴς σιτηρῶν, ἕνεκα τῆς κακῆς τῶν καρ-

πῶν συγκομιδῆς, ἀλλὰ σήμερον ὁ ἀτμὸς ἀπεξήρανε δυστυχῶς τὴν ἄρθονον ταύτην πηγὴν τοῦ πλούτου τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ· τὸ δὲ περὶ συστάσεως ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιριῶν ζήτημα κατέστη σήμερον ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τοὺς θαλασσοβίους ἡμῶν ναύτας. (1) Ὅσῳ δὲ χώρα τις εἶναι κεντρικωτέρα, τόσῳ καὶ ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία εὑρίσκει, οὕτως εἰπεῖν, τροφὴν μεγαλειτέραν. Τοιαῦται δὲ ἡ Αὐστρία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γαλλία, αἵτινες κείμεναι εἰς θέσιν ἁρμοδιωτάτην, διοχετεύουσι διὰ τῶν κυριωτάτων αὐτῶν πόλεων, τῆς Τεργέστης, τῆς Γενούης, τοῦ Βρεντησίου καὶ τῆς Μασσαλίας, ὡς καὶ διὰ τοῦ Δουνάβεως, τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ Δυσμῶν εἰς Ἀνατολὰς καὶ ἀπὸ Ἀνατολῶν εἰς Δυσμάς.

Ἡ διαμετακομιστικὴ λοιπὸν ἐμπορία ἰδιάζει εἰς αὐ-

(1) Εἶπον ὅτι ἡ διὰ συνεταιρισμοῦ κεφαλαίων κατασκευὴ καὶ χρῆσις ἐμπορικῶν ἀτμοπλοίων κατέστη σήμερον ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τοὺς θαλασσοβίους πληθυσμούς. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο δι' ἡμᾶς, δὲν εἶναι μόνον ζήτημα βιοποριστικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτικόν, καθόσον διὰ μόνου τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐμπορικῶν ἀτμοπλοίων, δυνάμεθα νὰ συγκρατήσωμεν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων πλοίων καὶ συντηρήσωμεν τοὺς ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν μεταναστεύοντας ναυβάτας.

Ἄνευ τούτου, ἡ κατάστασις τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ πληθυσμοῦ ἔσται χείρων προϊόντος τοῦ χρόνου.

Τῷ ὄντι, ἐξ ἐπισήμων καταστατικῶν πληροφοριῶν ἐξάγεται, ὅτι τὸ παγκόσμιον ναυτικὸν περιλαμβάνει σήμερον 6,000,000 τόννων ἀτμοπλοίων καὶ 16,480,000 τόννων ἱστιοφόρων· ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον ἀτμόπλοιον ἐκτελεῖ τρεῖς πλόας ἀνθ' ἑνὸς τοῦ ἱστιοφόρου, τὰ $^2/_3$ τῶν πλοῶν ἐκτελοῦνται δι' ἀτμοπλοίων. Καὶ κατὰ μὲν τὸ 1872, ὁ τόννος τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἀτμοπλοίων ἐξεπροσώπει 20 $^0/_0$, τοῦ συνόλου τῶν τόννων. Κατὰ δὲ τὸ 1879, ἀνῆλθεν εἰς 28 $^0/_0$. Μετ' ὀλίγα δ' ἔτη θέλει ἀνέλθει πιθανῶς εἰς 50 $^0/_0$. Παρατηρητέον δὲ ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ναυτῶν σχετικῶς πρὸς τὴν χωρητικότητα τῶν πλοίων ἐλαττοῦται. Κατὰ μὲν τὸ 1839 ὑπελόγιζον ἕνα ναύτην πρὸς 7 τόννους, κατὰ δὲ τὸ 1879, ἕνα ναύτην πρὸς 16 τόννους

Ὅρα L'Economiste français. 4 Sept. 1880.

τὰς ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως· ὡσαύτως δὲ ὅ,τι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σύρου εἶναι κυρίως ἡ ἐξωτερικὴ καὶ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία· ἐξ αὐτῆς τῆς διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας, ἐμορφώθη τὸ ἐμπορικὸν τῆς Ἑλλάδος ναυτικόν, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῆς εὐφυίας, τῆς ὀλιγαρκείας καὶ καρτεροψυχίας τῶν Ἑλλήνων, κατέστη ἰδίως πρὸ τῆς δι' ἀτμοῦ θαλασσοδρομίας, μία τῶν ἀφθονωτέρων πηγῶν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ὡς ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἡ εὐκλεια καὶ ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία ἥτις μέχρι τοῦδε συνίστατο κυρίως εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν σιτηρῶν, ἀπὸ τῆς Ν. Ῥωσσίας καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Μικρασίας εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, δὲν ἐδύνατο ἄραγε νὰ λάβῃ νέαν ἐπέκτασιν, ἐὰν ὡς ἐῤῥέθη, διὰ συνεταιρισμοῦ, κατεσκευάζοντο τὰ κατάλληλα πρὸς τὸν πλοῦν τοῦτον ἀτμόπλοια; ἀναντιῤῥήτως· ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία σπουδαίαν ἔλαβεν ἀνάπτυξιν, ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἐπιφανεστάτου ἔργου τῆς τομῆς τοῦ Σουὲζ καὶ τὸ ἐμπόριον τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς χρηστῆς ἐλπίδος εἶχε διαχαράξει καιναὶς ὁδοὺς συγκοινωνίας πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὁρμητήριον, τὴν ἡμετέραν θάλασσαν, προκαλοῦν τοὺς θαλασσοβίους Ἕλληνας εἰς νέους ἀγῶνας καὶ εἰς νέας ἐπιχειρήσεις τολμηροτέρας τῶν πρώτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐπὶ τῆς ἀγοραίας ἀξίας τῶν ἀνταλλαττομένων πραγμάτων.

Ἴδομεν ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν ποικιλίαν ἀναγκῶν καὶ προϊόντων, μέσα ἀνταλλακτικὰ καὶ εὐχερῆ συγκοινωνίαν πρὸς μεταγωγὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Καθόσον λοιπὸν αἱ μὲν χρεῖαι ἀναπτύσσονται, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ πρόσοδοι, ἤτοι τὰ μέσα τῆς καταναλώσεως πολλαπλασιάζονται, καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ καθίστανται καὶ συχνότεραι καὶ ζωηρότεραι.

Ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, ὡς ἐῤῥέθη, αὐξάνει οὐ μόνον ὁσάκις αὗται ἀριθμητικῶς πολλαπλασιάζωνται, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἡ κτητικὴ αὐτῶν δύναμις αὐξάνῃ, ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν ἀναλωμάτων· ἀλλ' ἡ ἀξία τῶν ἀνταλλαττομένων εἶναι ἆραγε σταθερῶς ἴση πρὸς τὴν παραγωγικὴνδαπάνην; Ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὸ ζήτημα τοῦτο· αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, αἵτινες εἰσὶ τὸ σύνολον τῶν γενομένων καταβολῶν πρὸς παραγωγήν, συνίστανται κυρίως εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια.

Ἀλλ' ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, τῇ συνδρομῇ τῶν ὁποίων τελεσιουργοῦνται αἱ παραγωγικαὶ πράξεις, χρήζουσιν ὡσαύτως καταβολῶν τινων καὶ δαπάνης ὅπως παραχθῶσι.

Καὶ πρῶτον ὅπως διαμορφωθῇ καὶ καταρτισθῇ τελεσφόρος καὶ τεχνικὴ ἐργασία, ἤτοι ἐργατικὴ ἱκανότης,

δέον νὰ καταβληθῶσιν οὐ μικραὶ παραγωγικαὶ δαπάναι, κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας.

Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν ἐδαπανήθη πρὸς διάπλασιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων ἢ πρὸς κατάρτισιν ἐργατικῶν ἱκανοτήτων, θεωρητέον ὡς δαπάνην παραγωγικήν.

Ἀλλ' αἱ δυνάμεις αἱ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καταβαλλόμεναι πρὸς παραγωγὴν πλούτου εἰσὶ πολύμορφοι, σωματικαί τε καὶ πνευματικαί· ὅσῳ δὲ ἡ ἐργασία εἶναι τεχνικωτέρα, τόσῳ καὶ ἡ δαπάνη πρὸς ἄσκησιν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ ἐργάτου ἔσται μείζων.

Ὁ μὲν χειρώναξ ὁ μεταφέρων λίθους, ἄσβεστον ἢ ἄμμον, ἐκπληροῖ ὑπηρεσίαν χρήζουσαν ἐλαχίστης πνευματικῆς συνδρομῆς, ὁ δὲ τέκνων ἐκπληροῖ ἔργον σπουδαιότερον καὶ τεχνικώτερον· αὐτὸς μὲν ἐκτελεῖ τὸ διατυπωθὲν τῆς οἰκοδομῆς σχέδιον, ὁ δὲ ἀρχιτέκτων συλλαμβάνει αὐτό, συναρμολογῶν τὰ κατὰ μέρος καὶ συνδυάζων αὐτὰ πρὸς κατάρτισιν τῆς οἰκοδομικῆς ἑνότητος.

Ὥστε καθόσον ἀναβαίνομεν τὴν κλίμακα τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκτελουμένων ἔργων, ἀναγνωρίζομεν ὅτι καὶ ἡ δαπάνη πρὸς διαμόρφωσιν τῶν ἐργατικῶν ἱκανοτήτων ἐπαυξάνει. Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ προϊστάμενοι τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων, οἱ μισθωταὶ μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, οἱ καλλιτέχναι καὶ ἐπιστήμονες, οἱ ἄρχοντες καὶ δικασταὶ κ.τ.λ. καταβάλλουσι πλείστην μὲν διανοητικὴν ἐργασίαν, ἐλαχίστην δὲ δύναμιν σωματικὴν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν. Ὅπως δὲ ἀποβῇ σκόπιμος καὶ ἀποτελεσματικὴ ἡ χρῆσις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, ἀπαιτοῦνται δαπάναι καὶ θυσίαι ἰδιάζουσαι εἰς τὰ ὑψηλότερα ταῦτα ἐπαγγέλματα. Ὥστε ἐν τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ τῆς ἐργασίας, διαλαμβάνεται πᾶν

ὅ,τι ἀναγκαῖον πρὸς συντήρησιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἐργάτου.

Ἐκ τούτου συνάγεται 1) μὲν ὅτι ἀναλύων τις ἐπιμελῶς τὰ διάφορα στοιχεῖα ὧν χρήζει ἕκαστον εἶδος ἐργασίας ἵνα ἐμφανισθῇ, δύναται ν' ἀπαρτίσῃ κλίμακα παραγωγικῶν δαπανῶν, κατὰ τὴν φύσιν τῶν διαφόρων ἐπιτηδευμάτων, τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐξασκουμένων· 2) δὲ ὅτι ἡ κλίμαξ τῶν μισθῶν ἢ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας, δὲν εἶναι τεχνητόν τι κατασκεύασμα,δὲν εἶναι γνώρισμα ἀνισότητος κοινωνικῆς, καταμηνυούσης τὴν πλημελῆ διοργάνωσιν τῆς νεωτέρας κοινωνίας, ἀλλὰ συνάδει μάλιστα πρὸς τὴν ἰσότητα, καθότι ἡ περὶ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐργατῶν ποικιλία πηγάζει ἐκ τῆς ἀνισότητος καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν καταβαλλομένων δυνάμεων δι' ἕκαστον εἶδος ἐργασίας· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, αἱ περὶ τὴν ἐργατικὴν μισθοδοσίαν ἀνισότητες πηγάζουσι κατὰ γενικὸν κανόνα, ἐκ τῆς ἀνισότητος τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, τῶν καταβληθεισῶν πρὸς διαμόρφωσιν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ἐργασίας.

Αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι δεύτερον, συνίστανται εἰς τὰ κεφάλαια, ἅτινα εἰσὶ προϊὸν τῆς ἐργασίας, μορφούμενα καὶ πολλαπλασιαζόμενα διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ δὲ ἀποταμίευσις καίτοι φαινομένη τὸ πρῶτον ὡς πρᾶξις εὐεκτέλεστος καὶ ἁπλουστάτη, οὐχ ἧττον χρήζει τῆς συνδρομῆς διαφόρων περιστάσεων καὶ συμβεβηκότων ὅπως κατορθωθῇ. Ἡ ἀποταμίευσις προϋποτίθησι πρόνοιαν καὶ μέριμναν περὶ προπαρασκευῆς μέλλοντος αἰσιωτέρου.

Ἅπαντες δὲ δὲν μετέχουσιν ἐξ ἴσου τῆς ἀρετῆς ταύτης. Ἡ ἀποταμίευσις συνεπάγεται τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀποτρέπειν παρούσας ἀπολαύσεις, πρὸς

ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντος. Ἐννοεῖται δέ, ὅσῳ ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἐπικρατεστέρα, τόσῳ καὶ ἡ ἕξις τῆς σπατάλης καὶ τῆς ἀσωτίας περιστέλλεται.

Τοὐναντιον δέ, ὅσῳ ἡ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας καὶ εὐθύνης ἀμβλύνεται, οἱ δὲ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ χαλαροῦνται, ἡ δὲ ἰδιοκτησία στερεῖται τῆς προσηκούσης προστασίας, ἕκαστος ἡμῶν ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ ἐνεστῶτος συστρεφόμενος, καὶ οὐδόλως προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος, μικρὰ μὲν παράγει, καταναλίσκει δὲ ὅ,τι παράγει, οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ἀποταμιεύων πρὸς θεραπείαν τῶν εἰς τὸ μέλλον ἀναφανησομένων αὐτοῦ ἀναγκῶν.

Ἐὰν παραβάλωμεν τὴν Εὐρώπην πρὸς τὴν Ἀσίαν, τὴν Ὁλλάνδαν πρὸς τὴν Σινικήν, καὶ τὴν Ἰνδικὴν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ, αἵ τε ἀποταμιεύσεις καὶ τὰ κεφάλαια δυσκόλως πολλαπλασιάζονται ἕνεκα τῆς κακονομίας καὶ τῶν καταπιέσεων τῆς ἐξουσίας· ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ, αἱ ἀποταμιεύσεις αὐξάνουσι, καθόσον μάλιστα ἡ μὲν συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας κρατύνεται, τὸ δὲ οἰκογενειακὸν πνεῦμα παγιοῦται, ἡ δὲ ἀσφάλεια ἧς ἀπολαύει ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ βιομηχανία καθίσταται πληρεστέρα.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀποταμιεύσεις δυσκολώτερον καὶ δαπανηρότερον κατορθοῦνται ἐν χώραις κακονομουμέναις καὶ οἱ τόκοι ἐκεῖ εἰσιν ὑπέρογκοι, δηλ. ἡ προσήκουσα ἀποζημίωσις τῷ κεφαλαιούχῳ, ἕνεκα τῆς προσκαίρου στερήσεως τοῦ παραχωρηθέντος κεφαλαίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἂν οἱ τόκοι δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, αἱ ἀποταμιεύσεις ἤθελον ἔτι μᾶλλον περιορισθῆ, καθότι δὲν συμφέρει ἡ δι' εὐτελῆ ἀμοιβὴν ἀποταμίευσις κεφαλαίων, διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ κινδύνων παραγομένων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ὅρων καὶ τῶν συμβεβηκότων,

δυνάμει τῶν ὁποίων διαμορφοῦνται καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ καθόλου παραγωγικὰ ὄργανα, ἤτοι ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη ἐὰν τὰ προϊόντα τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, τιμῶνται ἀείποτε κατὰ τὰς παραγωγικὰς δαπάνας αὐτῶν; Ἐὰν δυνάμεθα λέγω, νὰ ποσδιορίσωμεν ἐκ τῶν προτέρων, τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, ἀποφαινόμενοι ὅτι αὕτη ἐξισοῦται τῇ παραγωγικῇ αὐτῶν δαπάνῃ; Βεβαίως σχετικῶς πρὸς τὸν παραγωγόν, τὸ φιλοπονηθὲν ἔργον ἀξίζει τὴν δαπάνην ἥτις κατεβλήθη πρὸς δημιουργίαν αὐτοῦ· ἀλλ' ἅμα τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸ καὶ ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἀγοράν, ἐκτὸς τῶν στοιχείων τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἀναφαίνεται καὶ ἕτερόν τι στοιχεῖον ἔχον μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ τιμήματος· τοῦτο δ'ἔστι ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις, ἤτοι αἱ χρεῖαι καὶ ἡ προμήθεια τῶν ἀγορῶν. Want and supply ὡς λέγουσιν οἱ Ἄγγλοι.

Ἰδοὺ πῶς ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ διεξηγεῖ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις συνδυαζόμεναι μετὰ τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, προσδιορίζουσι τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων.

«Ἡ τιμὴ λέγει εἰς ἣν ἐκποιοῦνται τὰ προϊόντα, καλεῖται «τιμὴ ἀγοραία»· αὕτη δὲ ὁτὲ μὲν ὑπερβαίνει τὸν ὅρον τῶν φυσικῶν τιμῶν, ὁτὲ δὲ εἶναι ὑποδεεστέρα· (φυσικὴ δὲ τιμὴ κατὰ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ εἶναι τὸ σύνολον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης). Ἡ ἀγοραία τιμὴ δι' ἕκαστον προϊὸν ἢ ἐμπόρευμα, κανονίζεται ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ ὅπερ ἐκτίθεται ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τοῦ ποσοῦ ὅπερ ζητοῦσι ν' ἀποκτήσωσιν οἱ βουλόμενοι νὰ πληρώσωσι τὴν φυσικὴν τιμὴν αὐτοῦ. Τὴν ζήτησιν ταύτην δυνάμεθα νὰ

ὀνομάσωμεν πραγματικήν, καθότι αὕτη ἀρκεῖ ὅπως ἐνεργηθῇ ἡ ἐκποίησις· ὁσάκις τὸ ποσὸν ὅπερ ἐκτίθεται ἐν τῇ ἀγορᾷ εἶναι κατώτερον τῆς πραγματικῆς ζητήσεως, δι' αὐτοῦ μόνου ἀδύνατον αὕτη νὰ ἱκανοποιηθῇ. Ἔνιοι λοιπὸν τῶν ζητούντων νὰ ἀποκτήσωσι τὸ προϊὸν τοῦτο θέλουσι προσφέρει τίμημα ἀνώτερον, καὶ οὕτω ἐκ τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν ἀγοραστῶν, θέλουσιν αὐξήσει αἱ τιμαί, κατὰ λόγον μάλιστα τοῦ πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ πωλουμένου πράγματος πόθου τῶν διαγωνιζομένων· ἐκ τούτου ἐξηγοῦνται αἱ ὑπέρμετροι τιμαὶ τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἐν περιπτώσει πολιορκείας ἢ σιτοδείας».

«Ὁσάκις δὲ τὸ ποσὸν τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ὑπερβαίνῃ τὴν πραγματικὴν ζήτησιν, ἀδύνατον τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐκτεθειμένων προϊόντων νὰ πωληθῇ πρὸς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ πληρώσωσι τὴν πραγματικὴν αὐτῶν τιμήν· ὥστε δέον μέρος αὐτῶν νὰ πωληθῇ πρὸς τοὺς προσφέροντας ἔλασσον· ἡ δὲ ὑποδεεστέρα αὕτη τιμὴ καταβιβάζει τὸ τίμημα τοῦ συνόλου τῶν προσφερομένων πραγμάτων. Ἡ ἀγοραία αὕτη τιμὴ θέλει τόσῳ μᾶλλον ἐκπέσει κατωτέρω τῆς φυσικῆς τιμῆς, ὅσῳ ὁ διαγωνισμὸς τῶν πωλητῶν εἶναι ζωηρότερος, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν πρὸς ἐκποίησιν τῶν προϊόντων μεγαλειτέρα· ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι ἡ ἀφθονία δύο ἑτερογενῶν προϊόντων ὑπάρχει ἡ αὐτή, ἡ τιμὴ τοῦ ἧττον διαρκοῦς ἢ τοῦ μᾶλλον ὑποκειμένου εἰς φθορὰν προϊόντος, θέλει ἐκπέσει κατωτέρω τῶν ἄλλων».

«Ἐὰν δὲ τὸ ποσὸν τῶν προϊόντων τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ἦναι ἀνάλογον τῆς πραγματικῆς ζητήσεως, ἡ ἀγοραία αὐτῶν τιμὴ δὲν θέλει διαφέρει ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐτῶν τιμῆς, ἢ ἔσται ὡς ἔγγιστα ἡ αὐτή· ἡ φυσικὴ

λοιπὸν τιμή, εἶναι τὸ κεντρικὸν σημεῖον, πρὸς ὃ τείνουσιν αἱ τιμαὶ πάντων τῶν προϊόντων».

«Διάφοροι περιστάσεις δύνανται νὰ ἀναβιβάσωσιν ἢ νὰ καταβιβάσωσι τὰς ἀγοραίας τιμάς, ἀνωτέρω ἢ κατωτέρω τοῦ κεντρικοῦ τούτου σημείου, ἀλλ' οἱαδήποτε καὶ ἂν ὦσι τὰ κωλύοντα τὴν ἐπανάκαμψιν τῶν ἀγοραίων τιμῶν πρὸς τὸ κεντρικὸν αὐτῶν σημεῖον, ἡ σταθερὰ αὐτῶν τάσις πρὸς τοῦτο δὲν μεταβάλλεται».

Ὥστε κατὰ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ (1) ἡ ἀγοραία ἀξία δὲν ἐκπροσωπεῖ ἀκριβῶς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας, ἀλλὰ τείνει ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ προσεγγίσῃ εἰς αὐτάς.

Τὸν νόμον τοῦτον, τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὁποίου τόσον εὐκρινῶς διεξήγησεν ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος τῆς Πλουτολογίας, καθόσον ἡ ἀγοραία τιμή, ὡς τὰ ἀποχωριζόμενα σώματα, ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς, τείνει ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας· οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως εἶναι ἡ κεντρόφυξ δύναμις ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς Πλουτολογίας, ὁ δὲ νόμος τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, εἶναι ἡ κεντρομόλος δύναμις, ἡ ἐπανάγουσα τὰς τιμὰς εἰς τὸ κεντρικὸν αὐτῶν σημεῖον.

Πρακτικώτερον δὲ ἰδοὺ πῶς ἐφαρμόζεται ὁ νόμος οὗτος· «ὁσάκις αἱ μὲν χρεῖαι διαμένωσιν ἀμετάβλητοι, ἢ ὡς ἔγγιστα αἱ αὐταί, ἡ δὲ σχέσις δύω ποσῶν προϊόντων ἐπὶ ἀνταλλαγῇ προσφερομένων ἐν χρόνοις διαφόροις, μεταβάλλεται κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον, αἱ τιμαὶ μεταβάλλονται κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν» (2)

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. Ζ'. τοῦ πλούτου τῶν Ἐθνῶν.

(2) Ὅρα Ἐφ. Οἰκονομολόγων τοῦ 1851. Μαθήματα Μολινάρη.

Αἱ περὶ τὰς τιμὰς τῶν σιτηρῶν μεταβολαὶ εἰσὶν ἡ ἀκριβεστέρα βάσανος τοῦ νόμου τούτου· καθότι καὶ μικρά τις ἔλλειψις περὶ τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν τῶν ἐτησίως καταναλισκομένων ἔν τινι χώρᾳ, συνεπάγεται ἀνατίμησιν ὅλως δυσανάλογον πρὸς τὸ ποσὸν ὅπερ ἐξέλιπε· λ.χ. κατὰ τὸ 1847, ἐν ᾧ ἡ ἔλλειψις ἐν Γαλλίᾳ (1) τῶν σιτηρῶν δὲν ὑπερέβη τὸ $^1/_4$ τῆς συνήθους ἐσοδείας, ἡ τιμὴ τοῦ ἑκατολίτρου ἀνέβη ἀπὸ 20 εἰς 40 καὶ 50 φράγκα. Οὕτω λοιπὸν τὸ μὲν ποσὸν ἠλαττοῦτο κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον καθ' $^1/_4$, ἡ δὲ τιμὴ ηὔξανε κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν, ἐδιπλασιάζετο.

Κατὰ δὲ τὸ 1854—5 αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν ἦσαν ὑπέρογκοι, διότι διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἅπαντες συνησθάνοντο ὅτι ἡ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας εἰσαγωγὴ σιτηρῶν τῆς Ῥωσσίας ἐδεσμεύετο· ὅθεν ἅπαντες κερδοσκοποῦντες ἐκράτουν εἰς τὰς ἀποθήκας τὰ σιτηρά, καὶ ἡ πραγματικὴ προσφορὰ ὑπῆρχε δυσανάλογος πρὸς τὰς χρείας τῆς καταναλώσεως, εἰ καὶ τὰ ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ ὑπάρχοντα σιτηρὰ ἐδύναντο ἴσως νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς διατροφὴν τῶν κατοίκων. Ὡσαύτως δὲ μικρά τις αὔξησις περὶ τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν συνεπάγεται δυσανάλογον ἔκπτωσιν περὶ τὰς τιμάς· λ. χ. ἀπὸ τοῦ 1847—1849, αἱ τιμαὶ ἐξέπεσαν ἀπὸ 50 εἰς 10 καὶ 12 φρ. τὸ ἑκατόλιτρον, ἐν ᾧ τὸ πλεόνασμα τοῦ 1848 δὲν ὑπερέβη τὸ $^1/_4$ τῆς συνήθους ἐσοδείας· ὥστε ἡ περὶ τὰς τιμὰς ἐλάττωσις ἢ αὔξησις δὲν ἔχει ἴσον λόγον πρὸς τὰς περὶ τὰ ποσὰ τῶν προϊόντων ἢ τῶν ἐμπορευμάτων μεταβολάς.

Ὁ Γρεγορῆ Κὶνγκ ἐπεχείρησε νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν

(1) Ὁρα Delamarre de l' alimentation des peuples 1852.

σχέσιν ταύτην διὰ τοῦ ἑξῆς πίνακος, ὅστις ἐμφαίνει κατ' αὐτὸν τὰς ἐπιγιγνομένας μεταβολὰς περὶ τὰς ἀξίας, ἕνεκα τῶν περὶ τὰ ποσὰ μεταβολῶν.

Ἔλλειμμα	1	δεκάτου	αὐξάνει	τὴν τιμὴν κατὰ	0.3 δέκατα
»	2	δεκάτων	»	»	0.8 »
»	3	»	»	»	1.6 »
»	4	»	»	»	2.8 »
»	5	»	»	»	4.5 »

Ἀλλ' ὁ Τοὺκ παρτηρεῖ ὅτι ἡ ἀνωτέρω κλίμαξ δὲν εἶναι ἀναμάρτητος· καθότι αἱ περὶ τὰς τιμὰς μεταβολαὶ δυσκόλως δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ἀκριβεῖς προσδιορισμούς. Ὁσάκις μάλιστα ὑπάρχῃ ἔλλειμμα σιτηρῶν, ἡ ἀνατίμησις εἶναι μεγίστη καὶ αὐξάνει ἀναλόγως τῶν φόβων καὶ τῆς ἀνησυχίας τῶν καταναλωτῶν.

Ἐν ἀφθονίᾳ δέ, ἡ τιμὴ τῶν καρπῶν ἐκπίπτει δυσαναλόγως πρὸς τὸ ὑπερβάλλον ποσόν· καθότι οἱ γεωργοὶ πωλοῦσιν οὐ μόνον ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς κατεπειγούσας δαπάνας, ἀλλὰ καὶ διότι δυσκόλως δύνανται νὰ ἀποταμιεύσωσι τοὺς καρποὺς αὐτῶν (1).

Κατὰ γενικὸν δὲ κανόνα, ὁ σῖτος καὶ ἐν γένει τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικείμενα ἀείποτε ὑπερμέτρως ἀνατιμῶνται, ὁσάκις ἡ προμήθεια εἶναι δυσανάλογος πρὸς τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς.

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ὠνίου ἧττον ἀναγκαίου, περὶ σταφίδος λ. χ. ἢ σύκων ἰδοὺ τί συμβαίνει.

Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς παράγει 220 ἑκατομμύρια λίτρας σταφίδος, ὅτι δὲ ἕνεκα ἀσθενείας ἐνσκηψάσης εἰς τὰς σταφιδαμπέλους, ἡ τῶν ὑετῶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ τρυγητοῦ καὶ τῆς ξηράνσεως τοῦ καρποῦ, τὸ ποσὸν τοῦτο

(1) Ὅρα Baudrillart «Ἐγχειρίδιον τῆς Πολ. Οἰκονομίας».

ἐλαττοῦται καθ' $^1/_3$. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ τιμαὶ ἀναβιβαζόμεναι κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, ἔπρεπεν ἀπὸ 30 ταλλήρων λ. χ. νὰ ἀνέλθωσιν εἰς περίπου 60 ἢ 80· ἐπειδὴ ὅμως ἡ σταφὶς δὲν εἶναι προϊὸν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον ὡς ὁ σῖτος, καὶ οἱ Ἄγγλοι δὲν ἀγνοοῦσι τοῦτο ἐπιβάλλοντες βαρύτατον δασμὸν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ προϊόντος τούτου ἐν Ἀγγλίᾳ (1), ἡ ἀνατίμησις ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς ἀνεπαρκοῦς ἐσοδείας, θέλει ἐπιφέρει ἀμέσως τὴν περιστολὴν τῆς ζητήσεως, καὶ αἱ τιμαὶ ἑπομένως θέλουσιν ἐκπέσει εἰς 40 ἢ 50 ἴσως τάλληρα, ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως.

Ὁ νόμος λοιπὸν τῆς κατ' ἀριθμητικὸν μὲν λόγον ἐλαττώσεως τοῦ ποσοῦ, κατὰ γεωμετρικὸν δὲ λόγον αὐξήσεως τῆς τιμῆς, διαμένει ὁ αὐτός, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον ἀποτέλεσμα μεταβάλλεται ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἀναγκῶν, αἵτινες δι' αὐτῶν θεραπεύονται, ἤτοι τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῆς ζητήσεως.

Ἴδομεν ὅτι ἡ ἀγοραία τιμὴ δὲν ἐξισοῦται ἀείποτε τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ, ἀλλ' ὁσάκις τὰ ποσὰ μεταβάλλονται κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, αἱ τιμαὶ μεταβάλλονται κατὰ λόγον γεωμετρικόν· ὅ,τι δὲ εἶπον ἀνωτέρω περὶ τῆς σχέσεως τῶν τιμῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν προσφερομένων προϊόντων, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς μισθοὺς τῆς ἐργασίας καὶ εἰς τοὺς τόκους τῶν κεφαλαίων.

Τῷ ὄντι ὁσάκις ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς πλεονάσας ἦναι δυσανάλογος πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας, ὡς ἐν Σινικῇ, ἢ ὁσάκις ἕνεκα ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ἢ ἐξωτερικοῦ πολέμου διακοπῶσιν αἱ εἰρηνικαὶ σχέσεις καὶ αἱ ἐμ-

(1) 7 σελλινίων τὸ χαντάριον.

πορικαὶ συναλλαγαί, καὶ ἡ μὲν ὕλη τῆς βιομηχανίας ἀποβαίνῃ δυσαπόκτητος, οἷον ὁ βάμβαξ, ἢ τὰ βομβύκια κ.τ.λ., τὰ δὲ παραγωγικὰ ἔργα περιστέλλωνται, οἱ δὲ ἐργάται ἀναγκαστικῶς σχολάζοντες διαγωνίζωνται πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι κατωτέρω τοῦ ἀναγκαίου ὅρου, πρὸς συντήρησιν τῶν ἐργατῶν καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν.

Τὸ ἐναντίον δὲ συμβαίνει ὁσάκις ἡ ἐργασία ἦναι πολυζήτητος.

Ὅτε ἡ Ἀγγλία ἀπηλευθέρωσε τοὺς δούλους τῶν Ἀγγλικῶν Ἀντιλλιῶν, ἐν ᾧ τὸ τίμημα τῆς ἡμερησίας ἐργασίας ἑνὸς δούλου ὑπελογίζετο 1 φρ. 25 λεπ. οἱ ἀπελευθερωθέντες δοῦλοι ἐζήτησαν 2, 3, 4, 5, 6 φράγκων ἡμερήσιον μισθόν, καθότι ἡ ἐργασία εἶχε καταστῆ δυσαπόκτητος, παύσασα ἔκτοτε νὰ ἦναι ἀναγκαστική.

Τὰ αὐτὰ παρατηρῶ καὶ περὶ τῶν κεφαλαίων· μικρὰ ἐλάττωσις ἢ αὔξησις τῶν κεφαλαίων συνεπάγεται πολλάκις αὔξησιν ἢ ἐλάττωσιν δυσανάλογον περὶ τὸν τόκον αὐτῶν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν κρισίμοις περιστάσεσιν, ὁ τόκος ἐν μικροτάτῳ διαστήματι χρόνου, διπλασιάζεται ἢ τριπλασιάζεται, ἐν ᾧ τὰ ἀποχωρήσαντα κεφάλαια δὲν ὑπερέβησαν ἴσως τὸ $^1/_3$ τῶν πρότερον κυκλοφορούντων· τούτου ἕνεκα καὶ παρ' ἡμῖν, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, τὰ χρηματικὰ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν μέν, δὲν ἐδιπλασιάσθησαν δέ, ἀλλ' ὁ τόκος τῶν χρημάτων ἠλαττώθη κατὰ τὸ $^1/_2$· ὥστε καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίπτωσιν, ἡ κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον μεταβολὴ τῶν ποσοτήτων παρήγαγε τὴν κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον μεταβολὴν τῶν τόκων. Καὶ σήμερον δὲ ἐν Εὐρώπῃ, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν λογαριασμῶν, ὁ τόκος ὑπερ-

βαίνει τὰ 10 τοῖς $^0/_0$, ἐν ᾧ ὁ τῆς προεξοφλήσεως εἶναι 3 ἢ 4.

Ἡ ἀγοραία λοιπὸν τιμὴ τῶν προϊόντων, ὡς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐργατικῶν μισθῶν καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διέπονται νόμου. Ὥστε εὐκόλως κατανοοῦμεν, πῶς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νόμου τούτου, ἡ ἀγοραία τιμὴ τείνει εἰς τὸ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν.

Τῷ ὄντι ἐὰν ἕνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ἀφθονίας, ἢ τῆς χαλαρᾶς ζητήσεως, ἡ ἀγοραία τιμὴ ἐκπέσῃ κατωτέρω τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ἀναγκαίως θέλει παραχθῇ τὸ ἑξῆς φαινόμενον· ἐὰν μὲν πρόκειται περὶ ἐργασίας, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἐλαχίστου ἀπολαύων μισθοῦ, θέλει ἐλαττωθῇ, ἢ μεταναστεύσει· ἐὰν δὲ πρόκειται περὶ κεφαλαίων, αἱ ἀποταμιεύσεις θέλουσι περισταλῇ, ἢ τὰ κεφάλαια θέλουσι διευθυνθῇ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀνώτερα ἐπιζητοῦντα κέρδη, τῶν δὲ προϊόντων ἡ παραγωγὴ θέλει περιορισθῇ, μὴ ἀνακτωμένης ὑπὸ τοῦ παραγωγοῦ τῆς πρὸς κατεργασίαν αὐτῶν δαπάνης· περιστελλομένης δὲ τῆς παραγωγῆς, καὶ ἡ προσφορὰ θέλει ἐλαττωθῇ καὶ αἱ τιμαὶ θέλουσιν ὡς ἐκ τούτου ἀναβιβασθῇ.

Ἐὰν δὲ αἱ τιμαὶ ὑπερβῶσι τὸν ὅρον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης ἕνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ζητήσεως, ἢ τῆς μικρᾶς προσφορᾶς, τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα θέλει παραχθῇ· ἤτοι ἡ μὲν ὑπεραύξησις τῶν μισθῶν θέλει ἑλκύει ἐργάτας ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ ἐνισχύει τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ δὲ ὑπεραύξησις τῶν τόκων θέλει ἐμψυχώσει τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀποταμιεύσεων καὶ τὴν συῤῥοὴν τῶν κεφαλαίων, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀσφάλεια ἐξ ὁλοκλήρου δὲν ἐξέλιπεν, ἡ δὲ ἀνατίμησις τῶν προϊόντων θέλει προκαλέσει τὴν αὔξησιν τῆς παραγω-

γῆς· ἡ διαστολὴ δὲ αὕτη τῶν τιμῶν θέλει ἐπενέγκει τὴν αὔξησιν τῆς προσφορᾶς καὶ κατόπιν τὴν ἔκπτωσιν τῶν τιμῶν.

Ὥστε χρονία ἀνατίμησις ἢ ὑποτίμησις εἶναι ἀδύνατος ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἀγοραία τιμὴ τῶν πραγμάτων ταλαντευομένη ἄνω καὶ κάτω, ὡς αἱ δύο πλάστιγγες τοῦ ζυγοῦ, ἕνεκα τῶν περὶ τὴν προσφορὰν καὶ ζήτησιν μεταβολῶν, τείνει κατὰ γενικὸν κανόνα, εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ, ὡς τὰ πελάγια ὕδατα ἄτινα καίτοι ἀδιαλείπτως κινούμενα, οὐδέποτε δὲ ἠρεμοῦντα, οὐχ ἧττον ὅμως τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, εἰς τὸν νόμον τῆς ἰσοσταθμίας αὐτῶν ὑπείκοντα.

Ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τούτου ἀναστέλλεται πολλάκις ἢ ὁριστικῶς διακωλύεται, ἕνεκα διαφόρων φυσικῶν κυρίως συμβεβηκότων, συνεπαγομένων τὴν περιστολὴν τοῦ διαγωνισμοῦ.

Ἐν πρώτοις, τὸ ἄστατον τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων εἶναι ἡ τρομερωτέρα καὶ συχνοτέρα αἰτία τῆς ἀλλοιώσεως τῶν τιμῶν· ὑποθέσωμεν ὅτι πρὸς παραγωγὴν ἑνὸς κοιλοῦ σίτου ἀπαιτεῖται παρ' ἡμῖν, μέση δαπάνη δρ. 5, ὅτι δὲ κατωτέρω τῆς τιμῆς ταύτης αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι δὲν καλύπτονται. Ὑποθέσωμεν πρὸς τούτοις, ὅτι 14 ἑκατομμύρια κοιλὰ σιτηρῶν παράγονται ἐτησίως ἐν Ἑλλάδι. Τούτου δοθέντος, ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν ἐτησίως παρήγετο τὸ αὐτὸ ποσόν, ἤτοι 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ παραγωγὴ τῶν σιτηρῶν δὲν ῥυθμίζεται μετὰ τῆς ἀκριβείας, μεθ' ἧς δυνάμεθα νὰ κανονίσωμεν τὴν παραγωγὴν τῶν τεχνουργημάτων.

Ὁ ὡρολογοποιὸς λ. χ. ἢ ὁ ὁπλοποιὸς δύναται νὰ προσ-

διορίσῃ τὸ ποσὸν τῶν ὅπλων ἢ τῶν ὡρολογίων, ὅπερ προτίθεται νὰ κατασκευάσῃ, ἐν ὡρισμένῳ χρονικῷ διαστήματι· ἀλλ' ὁ γεωργὸς πρὸ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ἀγνοεῖ τὸ ποσὸν ὅπερ θέλει συγκομίσει· καθότι ἡ αὐτὴ ἔκτασις γῆς, διὰ τῆς καταβολῆς τῆς αὐτῆς ἐργασίας, ὁτὲ μὲν παράγει 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν, ὁτὲ δὲ 10 ἢ 12. Ὥστε ἐν μὲν ἀφθονίᾳ, ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν θέλει ἐκπέσει κατωτέρω τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἐν δὲ σιτοδείᾳ, ἡ τιμὴ τῶν καρπῶν θέλει ἀναβιβασθῆ ὑπὲρ τὴν παραγωγικὴν δαπάνην. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, οἱ γεωργοὶ θέλουσι ζημιωθῆ κατὰ λόγον τῆς προσγινομένης ὠφελείας εἰς τοὺς ἀναλωτάς, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, οἱ ἀναλωταὶ θέλουσι ζημιωθῆ ἀναλόγως τοῦ κέρδους τῶν γεωργῶν.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς τοῦ πλούτου· καὶ πῶς ὁτὲ μὲν ἕνεκα τῆς ἐξ ἀνάγκης περιστολῆς τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν πωλητῶν πρὸς ἀλλήλους, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν σιτοδείᾳ, αἱ τιμαὶ διατηροῦνται ἀνώτεραι τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ὁτὲ δὲ ἕνεκα τοῦ ἀκράτου τῶν πωλητῶν διαγωνισμοῦ ἐν περιπτώσει ἀφθονίας, αἱ τιμαὶ ἐκπίπτουσι κατωτέρω τῆς ἀναποφεύκτου παραγωγικῆς δαπάνης.

Ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ ἀνωμαλία αὕτη προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ καθόσον βελτιοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καθίσταται ἧττον ἐπαισθητή· καθότι ἡ ἔνδεια τῶν σιτηρῶν ἐν ὡρισμένῃ τινι χώρᾳ, ἀναπληροῦται ἐκ τῆς ἀφθονίας ἄλλων χωρῶν, ἰδίως δὲ τῆς Β. Ἀμερικῆς, τῆς Ῥωσσίας κ.τ.λ. Καθόσον δὲ αἱ μὲν κερδοσκοπικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐπεκτείνονται, ἡ δὲ πίστις παγιοῦται, εὐκολώτερον μεταφέρομεν τὰ περισσεύματα ἑνὸς ἔτους εἰς ἕτερον

ἔτος. Καὶ οὕτω τὰ φυσικὰ κωλύματα, τὰ ἀπομακρύνοντα τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων, ἢ τῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικειμένων ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ αὐτῶν σημείου τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐλαττοῦνται καὶ ἐξομαλίζονται.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων αἵτινες λίαν ἐπαισθητῶς ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ὧν ἡ παραγωγὴ χρήζει καὶ δαπάνης οὐ μικρᾶς καὶ χρόνου πολλοῦ, παρατηρῶ ὅτι καὶ αἱ μονοπωλίαι τὸ αὐτὸ συνεπάγονται ἀποτέλεσμα περιστέλλουσαι τὸν διαγωνισμόν.

Αἱ μονοπωλίαι διακρίνονται εἰς δύω κατηγορίας εἰς μόνοπωλίας, φύσει οὕτως εἰπεῖν, ὑφισταμένας, καὶ εἰς μονοπωλίας νόμῳ συνισταμένας.

Καὶ φυσικὰ μὲν μονοπώλια καλοῦνται συνήθως αἱ ἐξαίρετοι ἰδιότητες τῆς χώρας, ἢ χώρων διαφόρων, ἢ τὰ ἔξοχα προτερήματα, τὰ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων πηγάζοντα· ὁσάκις δηλ. ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, εἶδός τι ἔργων ἢ προϊόντων παράγεται ἢ ὑπάρχει ποσῷ δυσαναλόγῳ πρὸς τὴν ζήτησιν. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἱκανότης ἐξόχων ἰατρῶν, δικηγόρων, χειρουργῶν, ἡ καλλιφωνία εὐκρίθμων τινῶν ἀοιδῶν, τῆς Πάτη, τοῦ Φὼρ, ἡ τέχνη ἐξαιρέτων ὑποκριτῶν, ἢ ἔργα διασήμων καλλιτεχνῶν ἀποβιωσάντων, οἷον ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης, ἢ ἔργα τοῦ Ῥαφαήλου ἢ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, θεωροῦνται ὡς φυσικὸν μονοπώλιον τῶν κεκτημένων αὐτά· εἰς τὴν αὐτὴν δὲ ὑπάγονται κατηγορίαν καὶ χῶραι τινὲς ἐξαίρετα παράγοντες προϊόντα, οἷον τὸν Καμπανίτην οἶνον, τὴν σμύριδα τῆς Νάξου, τὸν Πάριον λίθον, τὴν σταφίδα τοῦ Λιγίου κ.τ.λ. Τὰ τοιαῦτα τιμῶνται ὑπὲρ τὰς παραγωγικὰς αὐ-

τῶν δαπάνας, καθότι ἐπὶ τοιούτων πραγμάτων, ὁ διαγωνισμὸς εἶναι ἀδύνατος ἢ λίαν περιωρισμένος.

Τὰ αὐτὰ δὲ συμβαίνουσι καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νόμῳ συνισταμένων μονοπωλιῶν. Καθότι οἱ ἀπολαύοντες τοιαύτης μονοπωλίας, ἐλαττοῦντες κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τὸ ποσὸν τῶν προσφερομένων προϊόντων, ἐπάγουσι τὴν ὑπεραύξησιν τῶν τιμῶν, μέχρις οὗ καὶ ἡ ζήτησις ἐλαττωθῇ. Οὕτω δὲ μόνον αἱ τιμαὶ ἐκπίπτουσαι προσεγγίζουσι πρὸς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας.

Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ μονοπωλίαι περιορίζονται καθόσον ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώπιον τῶν νόμων ἰσότητος παγιοῦται. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν φυσικῶν μονοπωλιῶν καθίστανται ἧττον ἐπαισθητά, καθόσον τὰ μὲν σπάνια προϊόντα πολλαπλασιάζονται, τὰ δὲ παραπλήσια αὐτοῖς, εἰ καὶ κατωτέρας ποιότητος βελτιοῦνται.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι πρὸς διεξήγησιν τῶν περὶ τὰς ἀξίας τῶν πραγμάτων μεταβολῶν, δέον νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς συγκεκριμένας περιστάσεις, οὐ μόνον τὴν περὶ παραγωγικῶν δαπανῶν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως νόμον, ὅστις ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀποκλειστικῶς καὶ ἐξαιρετικῶς ρυθμίζει καὶ προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος· εἶναι γινόμενον προκύπτον ἐξ αἰτιῶν ἀπωτέρων, ἃς δέον νὰ ἀναζητῇ ὁ οἰκονομολόγος, ὁ διερευνῶν τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Περὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων.

Ἴδομεν ὅτι ἀξία ἐστὶ ἡ ἀνταλλακτικὴ τῶν πραγμάτων δύναμις. Ἀλλὰ πῶς αὕτη ἀκριβέστερον καταμετρεῖται; διά τίνος ἰδίως ὀργάνου; ὑπάρχει ἆραγε ἐν τῷ οἰκονομικῷ κόσμῳ ἐμπόρευμά τι ἀξίας ἀμεταβλήτου, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν, ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις; τὰ ζητήματα ταῦτα λύονται ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ.

Αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν, τὴν ὕπαρξιν πραγμάτων εὐμοιρούντων ἀνταλλακτικῆς ἀξίας καὶ μέσα συγκοινωνίας πρὸς μεταγωγὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον· προσέτι δὲ αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται, καθόσον ἐλαττοῦνται αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, διεξάγονται δὲ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας καταμετρήσεως τῶν ἀξιῶν.

Τῷ ὄντι, πᾶν ὅ,τι θεωρεῖται ὡς πλοῦτος, περιβέβληται τὰς δύω ταύτας ἰδιότητας, τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἀξίαν· ἑπομένως ἕκαστον τῶν ἡμετέρων κτημάτων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀξίας ἑτέρου κτήματος, ἐκπληροῦν οὕτω, τὴν τοῦ νομίσματος λειτουργίαν. Ἐκ τούτου ὁρμώμενος ὁ Τυργότος ἀπεφήνατο, ὅτι πᾶν ἐμπόρευμα ἐστὶ νόμισμα. Ἀλλ' ἡ καταμέτρησις αὕτη τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα, παρέχει πλείστας πρακτικὰς δυσκολίας.

Καὶ 1) ἕκαστος ἡμῶν συναισθανόμενος τὴν χρείαν τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα διαφόρων ἀντικειμένων ἐπι-

τηδείων εἰς διατροφὴν αὐτοῦ, εἰς περιβολὴν τοῦ σώματος, εἰς κατοικίαν ἢ εἰς θεραπείαν πνευματικῶν ἀναγκῶν, κ.τ.λ. ὀφείλει ὅπως προσποριστθῇ αὐτὰ νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων ἅπερ κέκτηται, σίτου, κτηνῶν, πτηνῶν κ.τ.λ. πρὸς τὴν ἀξίαν ἑκάστου τῶν 30 ἢ 40 ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποκτήσῃ· αὕτη δὲ ἡ ἐκτίμησις οὖσα λίαν ἀκροσφαλὴς θέλει ἀναμφιβόλως δώσει χώραν εἰς πλάνας καὶ εἰς ἀπάτας ἐπιζημίους.

Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἀντὶ τοῦ σίτου, τῶν κτηνῶν, τοῦ ἐλαίου κ.τ.λ. ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας δρ. 100· δι' αὐτῶν δυνάμεθα ἀκωλύτως νὰ ἀποκτήσωμεν ἰσότιμον ἀντάλλαγμα ἐκ τῶν ἀναγκαιούντων ἡμῖν, καθότι ἅπαντα τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα εἰσὶ τετιμημένα εἰς χρήματα ( ).

2). Ἡ σχετικὴ ἀξία δύο διαφόρων ἀντικειμένων δυσκόλως ἐξισοῦται· ἡ τοῦ ἵππου λ. χ. πρὸς τὴν τοῦ βοός, ἢ ἡ τοῦ ἀρότρου πρὸς τὴν ἀξίαν τριῶν προβάτων ὥστε ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἵππου ὑπερβαίνῃ τὴν τοῦ βοός, δέον νὰ καταμελίσωμεν τὸν ἵππον ὅπως προσποριστθῶμεν τὸν βοῦν, τὸν ἔχοντα ἀξίαν κατωτέραν ἐκείνου. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἕτερον πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, ἡ ἀνωμαλία τῆς σχετικῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας.

3). Προσέτι δὲ ὅπως δυνηθῶμεν, δι' ὧν κατέχομεν, νὰ ἀποκτήσωμεν τὰ πράγματα, ὧν ἐσμὲν ἐνδεεῖς, ἔπρε-

(') Τῷ ὄντι, ὁ κεκτημένος 10 διάφορα ἀντικείμενα, ζῶα, ὑφάσματα κ.τ.λ. ὀφείλει νὰ συσχετίσῃ τὴν ἀξίαν αὐτῶν πρὸς 40 λ. χ. πράγματα ὧν στερεῖται καὶ ἐπιθυμεῖ τὴν ἀπόκτησιν, ὡς ἐκ τούτου δέον νὰ τηρῇ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ 400 ἀναλογίας· ἀλλ' ἀντὶ τούτων, ὁ κεκτημένος 100 δραχμὰς εὐκόλως ὑπολογίζει τί δύναται δι' αὐτῶν νὰ ἀποκτήσῃ.

Ὅρα καὶ Rocher, Ἀρχαὶ Πολ. Οἰκον. Τ. 1. σελ. 272.

πεν αἱ χρεῖαι νὰ ἀνταποκρίνωνται. Λ. χ. γεωργὸς δεῖται σιδήρου πρὸς ἐπισκευὴν ἀρότρου. Ἀλλ' ὅπως παραχωρήσῃ ὁ σιδηρουργὸς τὸν σίδηρον αὐτοῦ εἰς τὸν γεωργόν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἀνάγκην σίτου· ἄλλως, ὁ γεωργὸς μὴ δυνάμενος διὰ τοῦ σίτου νὰ προσποριστθῇ τὸν ἀναγκαιοῦντα αὐτῷ σίδηρον, θέλει καταφύγει εἰς τὸν πωλητὴν λιθάνθρακος ἢ καυσοξύλων, ὧν δεῖται ὁ σιδηρουργός. Ἀλλ' ἐὰν ὁ λιθανθρακοπώλης δὲν ἔχῃ ἀνάγκην σίτου, ἀδύνατον ὁ γεωργὸς ν' ἀποκτήσῃ οὐδ' ἐμμέσως τὸν σίδηρον. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἕτερον πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, ἡ μὴ ἀ ν τ α π ό κ ρ ι σ ι ς τ ῶ ν ἀ ν α γ κ ῶ ν.

Τελευταῖον, ἐν ἐλλείψει χρημάτων, ἄνθρωπος πλούσιος, ἔπρεπε νὰ κατασκευάσῃ εὐρείας ἀποθήκας, ὅπως καταθέσῃ ἐν αὐταῖς τὴν ἀξίαν ἑνὸς λ. χ. ἑκατομμυρίου, ἐν ᾧ σήμερον τὸ ἑκατομμύριον τοῦτο ἐν ἐλαχίστῳ συνιστάμενον ὄγκῳ, δύναται νὰ ἀποταμιευθῇ ἐν μικρῷ κιβωτίῳ.

Τὰ προσκόμματα ταῦτα, τὰ συνεπαγόμενα ἀπώλειαν χρόνου, φθορὰν τῶν προϊόντων, πλάνας καὶ ἀπάτας ἐπιζημίους, ἐκλείπουσι διὰ τῆς παραδοχῆς ὀργάνου τινὸς μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν, πρὸς ὃ σχετίζεται ἡ ἀξία πάντων τῶν πραγμάτων, καὶ δι' οὗ καθίστανται περιτταὶ αἱ ἔμμεσοι ἀνταλλαγαί· ἡ δὲ χρῆσις αὐτοῦ ἐν ταῖς συναλλαγαῖς, ἐλλόγως θεωρεῖται ὡς μία τῶν λυσιτελεστέρων ἐπινοήσεων, ἐφάμιλλος τῆς τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς γραφῆς, δι' ὧν ἐμονιμοποιήθη μὲν ὁ προφορικὸς λόγος, ὁ διαδηλῶν τὰ διανοήματα ἡμῶν, ἐδυνήθημεν δὲ καὶ πόῤῥωθεν νὰ συνεννοώμεθα καὶ νὰ συγκοινωνῶμεν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας ἡμῶν.

Τὸ μεσιτικὸν τοῦτο ὄργανον εἶναι τὸ νόμισμα, χρησιμεῦον ὡς τὸ ἀντίτιμον τῶν πραγμάτων καὶ ὡς μέ-

τρον τῶν ἀξιῶν· ὡς ἀντίτιμον μέν, καθὸ κεκτημένον ἐσωτερικὴν ἀξίαν, καθὸ ἀντάλλαγμα τῶν πραγμάτων, ἅτινα δι' αὐτοῦ προσποριζόμεθα· ὡς μέτρον δέ, καθότι πᾶσα ἀξία, ὡς καὶ τὸ βάρος, ἡ ἔκτασις ἢ ἡ θερμοκρασία, εἶναι δεκτικὴ καὶ πολλαπλασιασμοῦ καὶ ἐλαττώσεως καὶ δύναται νὰ καταμετρηθῇ διά τινος μονάδος ὡρισμένης. Ἡ μονὰς λοιπὸν ἀξία εἶναι τὸ μέτρον τῶν ἀξιῶν, ὡς καὶ ἡ μονὰς τοῦ βάρους εἶναι τὸ μέτρον τῆς σταθμίσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ βάρος τοῦ καθαροῦ μετάλλου, τοῦ ἐν τῷ νομίσματι περιεχομένου, ἀμφότερα τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, δηλ. καὶ τὰ σταθμὰ καὶ τὰ νομίσματα, προσέλαβον κοινὰ ὀνόματα, ἤτοι δραχμή, τάλαντον, ἄσος, λίβρα, οὐγγία κ.τ.λ.

Τῷ ὄντι τὸ μὲν πρῶτον, ἡ μονὰς τῆς ἀξίας συνίστατο ἐκ μετάλλου σταθμοῦ ὡρισμένου, ὡς τοῦτο ὑπάρχει σήμερον ἐν Σινικῇ· μετὰ ταῦτα δέ, ἐτέθη ὑπὸ τῆς δημοσίας ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ νομίσματος ὁ χαρακτὴρ καὶ τὸ ὄνομα, ὅπως ἀπαλλαχθῶσιν οἱ χρώμενοι αὐτῷ τῆς καταμετρήσεως (1).

Ἀλλὰ τίνα τὰ προσόντα τοῦ μεσιτικοῦ ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν; τίς ἡ καταλληλοτέρα πρὸς τοῦτο ὕλη; διατί ἅπαντα τὰ ἔθνη ἅμα ἐξελθόντα τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν βαρβαρότητος, παρεδέχθησαν τὰ πολύτιμα μέταλλα ὡς ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν; Τὰ ζητήματα ταῦτα λύονται ἐν τῷ ἑπομένῳ τμήματι τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

§. 1. *Περὶ προσόντων τοῦ μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν ὀργάνου.*

Ἀποδείξας τὴν χρείαν μεσιτικοῦ τινος τῶν ἀνταλλα-

(1) Ὅρα Ἀριστ. Πολιτ. Βίβλ. Α'. Κεφ. Γ'. 14.

γῶν ὀργάνου, παρεδέχθην ὅτι τοῦτο συνίσταται ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ μόνα αὐτὰ ἐχρησίμευσαν παντοῦ καὶ πάντοτε, ὡς ἀνταλλακτικὸν ὄργανον. Καθότι οἱ ὑπόγειοι θησαυροὶ καὶ δυσκόλως ἀνακαλύπτονται καὶ δυσκολώτερον ἐξορύττονται· καὶ ἐὰν εὑρεθῶσι καὶ ἐξορυχθῶσιν, ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ μετάλλου καὶ ἡ νομισματοποίησις οὐ μικρὰς παρέχουσι δυσκολίας.

Γνωρίζομεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἦσαν ἄφθονα ἐν Μεξικῷ, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκείνης, δὲν μετεχειρίζοντο ἄλλοτε τὰ μέταλλα ὡς νόμισμα, ἀλλὰ καρπόν τινα κακάο (cacao) ὀνομαζόμενον. Ἀλλαχοῦ δέ, ἀντὶ νομίσματος μετεχειρίζοντο δέρματα. Ἐν Βιργινίᾳ τὸ μεσιτικὸν ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν ἦτο ὁ ταβάκος· παρ' Ἰνδικοῖς τισιν ἔθνεσιν, οἷον ἐν Βεγγάλῃ, σπανιώτεραί τινες κογχύλαι· ἐν Σκωτίᾳ δέ, σιδηροῖ ἧλοι.

Ζητεῖται ἐὰν πᾶσα οὐσία δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν; ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς οὐσία τις πεπροικισμένη μὲ τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα ἐπιτηδείου ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, μὲ προσόντα λέγω, ὧν στεροῦνται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, αἱ πλεῖσται τῶν ἀξιῶν; Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν πρῶτον τίνα τὰ προσόντα ἁρμοδίου ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, καὶ δεύτερον τίνες οὐσίαι ἐξαιρέτως περιβέβληνται αὐτά.

Ἐν πρώτοις, ἡ οὐσία ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ἔχῃ ἀξίαν ἐσωτερικὴν ἢ πραγματικήν, ἀξίαν ἐμπορικην, καθότι ἄλλως, ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων αὐθαίρετος οὖσα, δηλ. συνθήκῃ, ἢ κατ' ανωτεραν

διαταγὴν ὁριζομένη, θέλει ὑπόκειται εἰς ἀδιαλείπτους ἀλλοιώσεις, λίαν ἐπιζημίους τοῖς χρωμένοις αὐτοῖς.

2). Ἅπαντα τὰ μόρια τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα δέον νὰ ὦσιν ὁμογενῆ, καθότι οὕτω μόνον ἀκριβολογεῖται ἡ ἀξία αὐτῶν· ναὶ μὲν ὁ ἄργυρος περιέχει μόριά τινα χρυσοῦ, ἀλλ' ἐλάχιστα· ὁ δὲ χρυσὸς τῆς Καλλιφρονίας, τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Σιβηρίας ἐστὶν ὁμογενής, ὡς καὶ ὁ ἄργυρος τοῦ Μεξικοῦ καὶ τῆς Σαξωνίας.

3). Ἡ οὐσία ἡ χρησιμεύουσα ὡς νόμισμα πρέπει νὰ ἦναι εὐμετακόμιστος, καθότι οὕτω διευκολύνονται αἱ ἀνταλλαγαί· ὁ σῖτος λ. χ. εἶναι παρὰ πάντων ἐπιζήτητος, ἀλλὰ φορτικὸς καὶ δυσμετακόμιστος ὤν, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νόμισμα. Ὁ Λυκοῦργος ἀναγνωρίσας τὸ προσὸν τοῦτο τοῦ νομίσματος, κατεσκεύασε τοῦτο ἐκ σιδήρου, ὅπως παρεμβάλῃ πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ πλούτου.

Τοῦ εἰρημένου ἐλαττώματος μετέχουσιν εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τὰ κτήνη, οἷς οἱ νομαδικοὶ ἰδίως λαοὶ χρῶνται ἀντὶ ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπό τε τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας.

Ἰλ. 6, 446—449 . . . . . μετὰ δὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη,
αἰγίδ' ἔχουσ' ἐρίτιμον, ἀγήραον ἀθανάτην τε·
τῆς ἑκατὸν θύσανοι παγχρύσεοι ἠερέθονται,
πάντες εὐπλεκέες, «ἑκατόμβοιος» δὲ ἕκαστος.

» γ, 235—236 ὃς ὁ(Γλαῦκος)πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεῦχε' ἄμειβεν
χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

» φ, 79 . . . . . ἑκατόμβοιον δέ τοι ἦλφον.

» ψ, 703 καὶ 705 τὸν δὲ δυωδεκάβοιον ἐνὶ σφίσι τῖον Ἀχαιοί·
. . . . . .
. . . . . τῖον δὲ ἑ τεσσαράβοιον.

Ὀδ. α, 430—431 τήν ποτε (Εὐρύκλειαν) Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν,
πρωθήβην ἔτ' ἐοῦσαν, ἑεικοσάβοια δ' ἔδωκεν

Ἀξιοῦσί τινες ὅτι εἰσέτι ἐπὶ Δράκοντος, τὰ κτήνη ἐχρησίμευον ἐν Ἀθήναις ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν, καὶ τὴν γνώμην των ταύτην στηρίζουσιν ἐπὶ τῶν ἑξῆς λόγων τοῦ Πολυδεύκους 9,61

«καὶ μὴν κἂν τοῖς Δράκοντος νόμοις ἔστιν· ἀποτίνειν δεκάβοιον».

Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Θησέως 25, ἀναφέρει ὅτι

«Ἔκοψε δὲ καὶ νόμισμα, βοῦν ἐγχαράξας, ἢ διὰ τὸν Μαραθώνιον ταῦρον, ἢ διὰ τὸν Μίνω στρατηγόν, ἢ πρὸς γεωργίαν τοὺς πολίτας παρακαλῶν. Ἀπ' ἐκείνου δέ φασι τὸ ἑκατόμβοιον καὶ τὸ δεκάβοιον ὀνομασθῆναι».

Ὥστε κατὰ Πλούταρχον, τὸ ἐπὶ Δράκοντος δεκάβοιον δὲν ἦτο δέκα βόες, ἀλλὰ νόμισμα καλούμενον δεκάβοιον. Περὶ τούτου θέλομεν ἔτι μᾶλλον πεισθῆ, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ Δράκων δὲν προηγήθη τοῦ Σόλωνος εἰμὴ κατὰ 30 μόνον ἔτη, 624 π. Χ. Ἐπὶ Σόλωνος δέ, ἡ χρῆσις τοῦ νομίσματος ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον κοινή, ὥστε οὗτος καὶ μεταῤῥύθμισιν νομισματικὴν ἐπεχείρησεν, ὡς γνωστόν, τὴν παλαιὰν δραχμὴν σμικρύνας κατὰ 27 τοῖς ο)ο.

Ὡσαύτως δὲ ἐν Ῥώμῃ τὰ τοῦ Σερουΐου νομίσματα ἐξετυποῦντο boum pecudumque effigie. Τὸ αὐτὸ δὲ ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς, παρ' οἷς Equorum pecorum que numero convicti muletantur.

Ὁ Σαίης παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἅλας ὅπερ οἱ Ἀβυσσινοὶ μετεχειρίζοντο ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν μετέχει τῆς ἀτελείας ταύτης. Τοιοῦτον ἤθελεν εἶσθαι ἐν γένει τὸ νόμισμα ἂν ἦτο χάλκινον. Ὅπως πληρώσῃ τις κατὰ τὸν Στόρχιον, 50,000 ῥουβλίων, διὰ καπικίων πενταλέπτων, ἀπαιτεῖται ἓν ἑκατομμύριον πενταλέπτων καπικίων· ὅπως δὲ ἐνσακευθῇ ἡ ποσότης αὕτη, ἀπαιτεῖται τριακοντάκις πλειότερον πανίον τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὴν ἐνσάκευσιν ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς αὐτῆς ἀξίας. Πρὸς με-

ταφορὰν δὲ 50,000 ρουβλίων εἰς πεντάλεπτα καπίκια, ἀπαιτοῦνται 104 ἅμαξαι καὶ 104 ἵπποι, ἐνῷ διὰ δύο μόνον ἵππων, δύναταί τις νὰ μετακομίσῃ τὴν αὐτὴν ἀξίαν εἰς ἀργυρᾶ νομίσματα.

4). Ἡ ἀξία τῆς ὕλης, ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ἦναι ὁμοιόμορφος ἢ ὡς ἔγγιστα τοιαύτη, ἐν ταῖς διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους, ὡς καὶ ἐν ὁμόροις χώραις· καθότι ἄλλως, ἐκ τοῦ λίαν εὐμεταβλήτου τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος ἐν μικραῖς ἀποστάσεσιν, ἐλαττοῦται ἡ πρὸς αὐτὸ πίστις καὶ οἱ κατέχοντες αὐτὸ ὑφίστανται ἐπαισθητὰς ζημίας, ὁσάκις μετατίθενται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

5). Ἡ οὐσία ἡ χρησιμεύουσα ὡς νόμισμα πρέπει νὰ ἦναι πρῶτον μὲν δυσδιάῤῥηκτος, δεύτερον δὲ δυσαλλοίωτος. Δυσδιάῤῥηκτος μὲν καὶ εὐμάλακτος, ὅπως συντηρῆται τὸ νόμισμα ἀκέραιον· δυσαλλοίωτος δέ, καθότι ἄλλως, αἱ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ συχναὶ ἀλλοιώσεις μεταβάλλουσαι συνεχῶς καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, παραβλάπτουσι τοὺς χρωμένους αὐτῷ καὶ δεσμεύουσι τὰς ἀνταλλαγάς. Τοιαῦται ἦσαν αἱ μηλωταί, ἃς οἱ Ῥῶσσοι μετεχειρίζοντο πρὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὡς ἀνταλλακτικὸν ὄργανον. Τοιαῦτα ἐν μέρει τὰ δέρματα, τὰ ὁποῖα ἀντικαταστήσαντα τὰς μηλωτάς, διεσώζοντο μέχρι τῆς ἐποχῆς Πέτρου τοῦ Μεγάλου.

6). Ἡ ὕλη, ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ἦναι πολύτιμος· οἱ ἀδάμαντες εἰσὶ τοιοῦτοι· ὑπὸ τὸν αὐτὸν δὲ ὄγκον ἔχουσιν ἀξίαν μεγαλειτέραν τῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων· ἀλλὰ διαιρούμενοι στεροῦνται τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἐν ᾧ τὰ κλάσματα τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου διατηροῦσι τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν καὶ χωνευόμενα ἀποτελοῦσιν αὖθις τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν ὄγκον.

7). Ἡ ὕλη ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ᾖναι σπανία, ὅπως διατηρῇ τὴν ἀξίαν αὐτῆς τὸ ποσὸν τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῷ κόσμῳ, ἐκτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Herzog εἰς 50 χιλιεκατομμύρια, ἡ δ' ἐτησία παραγωγὴ τοῦ μὲν χρυσοῦ εἰς 1150 ἑκατομμύρια, τοῦ δὲ ἀργύρου εἰς 440· ἕνεκα δὲ τῆς ἀνάγκης τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἡ μὲν ἀξία ἑνὸς χιλιογράμμου χρυσοῦ εἶναι 3,400 φρ. ἑνὸς δὲ χιλιογράμμου ἀργύρου φρ. 200, ἐν ᾧ ἡ τοῦ χυτοῦ λ. χ. σιδήρου εἶναι λεπτῶν 10 καὶ ἡ τοῦ λιθάνθρακος ἔτι μικροτέρα· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ σίδηρος καὶ ὁ λιθάνθραξ καθὸ κοινότερα εἰσὶ καὶ εὐωνότερα.

8). Τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ᾖναι εὐδιαίρετον, ὅπως ἀντιστοιχῇ πρὸς τὰς χρείας τῶν ἀναλωτῶν καὶ πρὸς τὰς τιμὰς τῶν πραγμάτων.

9). Πρέπει νὰ ᾖναι εὐμεταποίητον. Καθότι ὁσάκις ἀφθονοῦν ἐκπίπτῃ ὑπὸ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ἀναχωνευόμενον δύναται νὰ μετασχηματισθῇ εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ εἶδος. Ὁσάκις δὲ τὸ νόμισμα σπάνιον ὂν τιμᾶται ὑπὲρ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, αἱ μεταλλικαὶ ὕλαι μεταποιοῦνται εἰς νόμισμα, καὶ οὕτω διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νομισμάτων, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν τιμὴ ἰσορροπεῖ πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν. Τὰ πολύτιμα μέταλλα εἰσὶ τοιαῦτα· καθότι πρὶν ἢ νομισματοποιηθῶσιν, ἔχουσιν ἐσωτερικὴν ἢ οὐσιαστικὴν ἀξίαν. Ὅθεν εὐκόλως ἐπανέρχονται καίτοι νομισματοποιηθέντα, εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν εἶδος διὰ τῆς χωνεύσεως καὶ οὕτω χρησιμεύουσιν εἰς διαφόρους ἀνάγκας τοῦ βίου.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἡ ὕλη ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ᾖναι δεκτικὴ μονίμου ἐκ-

τυπώσεως· καθότι διὰ τῆς ἐκτυπώσεως, καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν βεβαιοῦται καὶ ἡ παραποίησις τῶν νομισμάτων εὐκόλως ἐξελέγχεται,

Τοιαῦτα τὰ προσόντα ἁρμοδίου ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μεταλλικὸν νόμισμα εἶναι ἄξιον, ὁμογενές, εὐμετακόμιστον, ὁμοιόμορφον σχεδὸν τὴν ἀξίαν, δυσδιάῤῥηκτον καὶ δυσαλλοίωτον, πολύτιμον, σπάνιον, εὐδιαίρετον εἰς κλάσματα, εὐμεταποίητον καὶ εὐεκτύπωτον, προσέτι καὶ στιλπνὸν καὶ ἠχητικόν, ἐμφαῖνον τὴν γνησιότητα αὐτοῦ ὡς ἐκ τοῦ ἤχου τὸν ὁποῖον ἐκπέμπει, ἅπαντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ παρεδέχθησαν τοῦτο ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν· ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα χρησιμεύουσιν ὡς νόμισμα, οὐχὶ νόμῳ ἢ κατὰ συνθήκην, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ φύσει (1).

§. 2. *Ἡμαρτημέναι περὶ νομισμάτων δοξασίαι.*

Αἱ περὶ χρήσεως καὶ περὶ προσόντων τῶν νομισμάτων ἐκτεθεῖσαι ἀρχαὶ εἰσὶν ἁπλούσταται καὶ δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ ἐξελέγξωμεν διάφορα συστήματα, ἐντελῶς παραγνωρίσαντα καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀληθῆ χρῆσιν τῶν νομισμάτων. Ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ὡς θέλω ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἀποδείξει, οἱ νομοδιδάσκαλοι τῆς Δύσεως ἐθεώρουν τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὡς πρᾶξιν ἀξιόποινον, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ὁ μὲν Ἀριστοτέλης διδοὺς τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως τόκος, ἔλεγεν. «Ὁ τόκος τὸ νόμισμα ποιεῖ πλείω, ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦτο εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν· ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος» (2)· αὐτοὶ δ' ἐ-

(1) Ἅπαντα τοῦ Τυργότου Τόμ. Α'. σελ. 30.
(2) Ἀριστ. Πολιτ. Β. α. Κ. Γ. 23.

δόξαζον ὅτι «nummus nummum non parit» (τὸ νόμισμα οὐ τίκτει νόμισμα).

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἰ καὶ τὰ νομίσματα δὲν τίκτουσι νόμισμα, ἐπειδὴ ὅμως δι' αὐτῶν, ἀποκτῶνται πράγματα, ἢ ἀξίαι τίκτουσαι ἑτέρας ἀξίας, οἱ δανείζοντες τὰ χρήματα αὐτῶν, δικαίῳ τῷ λόγῳ, δύνανται ν' ἀπαιτήσωσι τόκον τινὰ ἕνεκα τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος κεφαλαίου, καθότι δὲν εἶναι δίκαιον τὰ ἐξ ἀλλοτρίου κεφαλαίου παραχθέντα κέρδη νὰ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας μόνου τοῦ δανεισθέντος αὐτό.

Δεύτερον· ἐν τοῖς νομίσμασι τρεῖς διακρίνονται ἀξίαι· 1) ἡ μεταλλικὴ ἢ ἐσωτερική, ἤτοι ἡ ἀξία τοῦ πολυτίμου μετάλλου θεωρουμένου ὡς ἐμπορεύματος· 2) ἡ ὀνοματικὴ αὐτοῦ ἀξία καὶ 3) ἡ ἀγοραία λ. χ. τὸ γαλλικὸν φρ. κατὰ τὸν ἀρχικὸν τύπον αὐτοῦ περιεῖχε γραμμάρια 4,500, ἐπίμιγμα δὲ γραμμάρια 0.500 καὶ ὁλικὸν βάρος 5,000· σήμερον δὲ καίτοι διατηροῦν τὴν αὐτὴν ὀνοματικὴν ἀξίαν, τὸ φράγκον περιέχει καθαρὸν ἄργυρον ἀντὶ $\frac{900}{1000}$,835 μόνον χιλιοστά. Τελευταῖον δὲ ἡ ἀγοραία αὐτοῦ ἀξία εἶναι δρ. 1 καὶ λεπ. 14, 15, 20 ἢ 25.

Ὡσαύτως δὲ ἡ παλαιὰ δραχμὴ περιέχει κατὰ τὴν διατίμησιν τῆς 8 (20) Φεβρ. 1833, γραμμάρια 4,029 καθαροῦ ἀργύρου καὶ 0,448 χαλκοῦ, συνάμα γραμμάρια 4,477 μετρικοῦ βάρους· ἰδοὺ ἡ μεταλλικὴ ἀξία ἢ μᾶλλον ἡ μεταλλικὴ οὐσία τῆς δραχμῆς. Τὸ δὲ χαλκοῦν δεκάλεπτον, ὀνόματι μόνον εἶναι τὸ $\frac{1}{10}$ τῆς δραχμῆς, καθότι διὰ τοῦ περιεχομένου χαλκοῦ εἰς 10 δεκάλεπτα δὲν δύναταί τις νὰ ἀγοράσῃ τὸν περιεχόμενον εἰς τὴν δραχμὴν ἄργυρον.

Ἀλλ' αἱ κυβερνήσεις ἀγνοοῦσαι ὅτι ἡ μεταλλικὴ ἀξία διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ προσδιορίζοντος καὶ τὰς

λοιπὰς ἀξίας, καὶ πιστεύουσαι ὅτι ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος συνθήκη μᾶλλον ὥρισται ἢ φύσει, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι παραστατικὸν μόνον τῶν ἀξιῶν, ὡς αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι, ἠξίουν ὅτι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐταῖς, δύνανται νὰ ῥυθμίσωσι τὰ περὶ νομισμάτων, ἐλαττοῦσαι ἐκ κερδοσκοπίας τὸ πραγματικὸν αὐτῶν βάρος καὶ ἐπαυξάνουσαι τὸ ἐκ χαλκοῦ κρᾶμα, ἐνῷ ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον, ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ ἡ ἐπωνυμία τοῦ νομίσματος, ὁ θέλων ν' ἀποκτήσῃ αὐτό, θέλει τὸ ἐκτιμήσει κατὰ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ βάρος καὶ κατὰ λόγον αὐτοῦ, θέλει προσδιορίσει καὶ τὴν τιμὴν τῶν παραχωρουμένων πραγμάτων πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ, ἐκτὸς μόνον ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἡ προσδιορίζουσα αὐθαιρέτως τὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ὁρίσῃ καὶ τὸν ἀνώτατον ὅρον τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, ὡς ἔπραξε τοῦτο ἡ περιώνυμος συμβατικὴ τῶν Γάλλων Συνέλευσις (1).

Βεβαίως αἱ κυβερνήσεις ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιῶσι τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ περιάψωσιν εἰς αὐτὰ ἀξίαν ἧς στεροῦνται. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὁ ἀντιβασιλεὺς εὑρισκόμενος ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ, ἐπεζήτει τὸν εὐπρεπέστερον τῆς χρεωκοπίας τρόπον, τότε μεταξὺ ἄλλων πόρων, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ δώσῃ εἰς τὰ 1000 ἑκατομμύρια φρ. τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν Γαλλίᾳ, ὀνομαστικὴν ἀξίαν 1200 ἑκατομμυρίων. Ἀλλ' οἱ ἔμποροι ἐννοήσαντες τὴν ἀπάτην τῆς κυβερνήσεως, οὐδόλως ἐζημιώθησαν.

(1) Φίλιππος ὁ ἀγαθὸς ὁ κατὰ τὸν Δάντην παραχαράκτης Βασιλεύς, ἠλάττου μὲν τὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ἐπειθανάγκαζε δὲ τοὺς ὑπηκόους του νὰ πληρώνωσι τοὺς φόρους, διὰ γνησίου νομίσματος· ὅρα Clamagéran· Histoire de l'impôt.

μόνη δὲ ἡ κυβέρνησις ἐζημιώθη ἐμψυχώσασα τὴν παραποίησιν τῶν νομισμάτων. Καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὁσάκις λ. χ. ἀνθ' ἑνὸς κοιλοῦ σίτου ἀπαιτῶ δραχμὰς 6, ἀπαιτῶ ἑξάκις 4 γραμμάρια καὶ 029 καθαροῦ ἀργύρου. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κυβέρνησις, νοθεύουσα τὸ νόμισμα, θέσῃ 4 γραμμάρια καὶ 029 ἐν δυσὶ δραχμαῖς, θέλω ἀπαιτήσει ἀντὶ 6 δραχμῶν 12, παραχωρῶν ἓν κοιλὸν σίτου.

Παρατηρητέον δέ, ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο Κράτος ἡ κιβδηλεία τῶν νομισμάτων ὑπῆρξε τόσον παράτολμος ὡς ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα ἡ λίβρα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', περιεῖχε τὸ 87ον μόνον τοῦ καθαροῦ ἀργύρου τοῦ περιληφθέντος τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ. Ἐπαναλέγω λοιπόν, ὅτι αἱ κυβερνήσεις ὀφείλουσι νὰ ὁρίζωσι σταθμῷ τὰ νομίσματα, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὰ ὀνοματικὴν ἀξίαν ἀνωτέραν τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας, ὁτὲ μὲν ἐλαττοῦσαι τὸ περιεχόμενον ἐν τοῖς νομίσμασι μέταλλον, ὁτὲ δὲ δίδουσαι εἰς αὐτὰ ἀξίαν ὀνοματικὴν ἀνωτέραν.

Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν παρεγνώρισε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, γράψας (1) «διὸ πρὸς τὰς ἀνταλλαγὰς τοιοῦτόν τι »συνέθεντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὃ »τῶν χρησίμων αὐτὸ οὐκ ὄν, εἶχε τὴν χρείαν εὐμετα»χείριστον πρὸς τὸ ζῆν· οἷον ὁ σίδηρος καὶ ἄργυρος καὶ »εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον· τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁ»ρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ· τὸ δὲ τελευ»ταῖον καὶ χαρακτῆρι ἐπιβαλόντων, ἵνα ἀπαλ»λάξῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς· ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ »ποσοῦ σημεῖον».

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'. 14 ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐπρέσβευον, ὀρθοτέρας ἰδέας περὶ νομισμάτων· ἀλλ' ἐπὶ μέσου αἰῶνος αἱ κυβερνήσεις ἐθεώρουν ὡς πόρον δημόσιον τὴν νόθευσιν τῶν νομισμάτων.

Ἡ μόνη ἐξαίρεσις εἰς τὴν ἀρχὴν ὅτι τὰ νομίσματα πρέπει νὰ διατιμῶνται κατὰ τὴν μεταλλικὴν αὐτῶν ἀξίαν, εἶναι ἡ τῶν χαλκονομισμάτων, ἢ τῶν συμπληρωτικῶν λεγομένων νομισμάτων.

Τῷ ὄντι ἐὰν θέσωμεν εἰς δύο πλάστιγγας ἀφ' ἑνὸς μὲν 22 $\frac{1}{2}$ γραμμάρια ἀργύρου μὲ κρᾶμα 2 $\frac{1}{2}$ γραμμαρίων χαλκοῦ, ἐφ' ἑτέρου δὲ ἕν πεντάφραγκον, θέλομεν ἔχει ἐν ἑκατέρᾳ αὐτῶν, ἴσον βάρος καὶ ἴσην ἀξίαν· ἐὰν ὅμως θέσωμεν εἰς τὰς αὐτὰς πλάστιγγας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἓν δεκάλεπτον χαλκοῦν, ἀφ' ἑτέρου δὲ χαλκὸν ἴσον τῷ περιεχομένῳ ἐν τῷ δεκαλέπτῳ τούτῳ, δὲν θέλομεν ἔχει ἐν τῇ δευτέρᾳ πλάστιγγι ἴσην ἀξίαν πρὸς τὸ $\frac{1}{100}$ τῆς δραχμῆς· τοῦτο δέ, καθότι τὰ δεκάλεπτα εἰσὶ νόμισμα συμπληρωτικόν, τὸ ὁποῖον χρησιμεῦον εἰς μόνας τὰς μικρὰς συναλλαγάς, κατασκευάζεται ἐλαφρότερον, ὅπως καταστῇ εὐχρηστότερον.

Ἐκτὸς δὲ τῶν νομομαθῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων, καὶ αὐτοὶ οἱ ἔμποροι καὶ βιομήχανοι παρεγνώριζον τότε τὴν φύσιν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν νομισμάτων· θεωροῦντες ὅτι τὸ τίμημα πάσης ἀξίας εἶναι τὸ νόμισμα καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ καταμετροῦνται ἀκριβῶς ἅπασαι αἱ ἀξίαι, ἐδόξαζον ὅτι ἐκ μόνων τῶν πολυτίμων μετάλλων συνίστατο ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, καὶ ὅτι τὸ εὐπορεῦον ἔθνος πολυτίμων μετάλλων, δυνάμενον δι' αὐτῶν ν' ἀποκτήσῃ πᾶσαν ἄλλην ἀξίαν, ἐκέκτητο κατ' αὐτοὺς τὸν ἀληθῆ, τὸν μοναδικὸν πλοῦτον. Τοιούτῳ τρόπῳ δὲ συνέχεον τὸν πλοῦτον μὲ τὰ ἀνταλλακτικὰ τοῦ πλούτου ὄργανα, ὡς ἤθελον πράξει ἐὰν ἐταύτιζον τὰ ἐμπορεύματα μὲ τὰ ὄργανα τῆς μεταγωγῆς καὶ κυκλοφορίας αὐτῶν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὅμως καὶ αὕτη ἡ γνώμη ἐξελέγχεται ψευδής (1).

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. 3, 9, 16 τῶν πολιτικῶν.

«Ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλῆθος ἐστὶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν». Αἱ κυβερνήσεις συμμεριζόμεναι τὴν κοινὴν ταύτην πλάνην καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ Ἁγίου Τάφου ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν τῶν πολυτίμων μετάλλων· ἠνάγκαζον δὲ τοὺς κεκτημένους μεταλλικὰς ὕλας, νὰ προσάγωσιν αὐτὰς εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον (1).

Ἑτέρα πλάνη περὶ τῆς φύσεως καὶ χρήσεως τῶν νομισμάτων εἶναι ἡ τῶν ἀποδόντων εἰς τὰ πολύτιμα μέταλλα ἐξαιρετικά τινα προσόντα καὶ ἰσχυρισθέντων ὅτι τὸ νόμισμα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις.

Ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο γενικώτερον. Ὑπάρχει τις ἀξία ἐπιτηδεία πρὸς ἀκριβῆ καταμέτρησιν ἑτέρων ἀξιῶν ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις; Βεβαίως ἅπασαι αἱ ἀξίαι καταμετροῦσιν ἀλλήλας ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Ἀλλὰ: ὑπάρχει ἀξία τις δι' ἧς νὰ καταμετρῶνται ἀρκιβῶς ἕτεραι ἀξίαι τόπου καὶ χρόνου διαφόρων; οἷον ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς; ἢ ἡ ἀξία τοῦ σίτου κατὰ τὴν ΙΕ′ καὶ ΙΗ′ ἑκατονταετηρίδα κ.τ.λ.; Πρὶν ἢ ἀπαντήσω εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ καταδείξω τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν.

Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ μέτρον τῶν ἀξιῶν σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον, πᾶσα μεταβολὴ περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων ἤθελεν ἀποδίδεσθαι εἰς τὸ καταμετρούμενον πρᾶγμα, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ δι' οὗ καταμετροῦμεν τοῦτο· καὶ οὕτω γνωρίζοντες ὅτι ὡρισμένου τινὸς ἀντικειμένου ἡ ἀξία μετεβλήθη, ἠθέλομεν εὐχερέστερον ἀνευρίσκει τὰς ἀληθεῖς αἰτίας τῶν μεταβολῶν τούτων. Λ.χ.

(1) Hist. de l' écon. pol. Blanqui Τόμ. Α′. σελ. 254.

θέλομεν νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς ἰσχυρίσθη ὁ Ῥικάρδος, ἡ μὲν τιμὴ τῶν σιτηρῶν αὐξάνῃ, ἡ δὲ τῶν ἄλλων προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων ἐλαττοῦται. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν περὶ τούτων ἀκριβῆ γνῶσιν, ἄνευ σταθεροῦ τινος μέτρου ἐπιτηδείου πρὸς καταμέτρησιν τῶν ἀξιῶν διαφόρων τόπων καὶ χρόνων; Ὑποθέσωμεν ὅτι πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς τὸ κοιλὸν τοῦ σίτου ἐτιμᾶτο ἀντὶ δρ. 1 καὶ $\frac{1}{2}$, ὅτι δὲ νῦν τιμᾶται ἀντὶ δρ. 7 $\frac{1}{2}$. Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης πρέπει τάχα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς αὔξησις περὶ τὴν τιμὴν τῶν σιτηρῶν εἶναι ὡς 1 πρὸς 5; Ὄχι· καθότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ τιμὴ τοῦ πολυτίμου μετάλλου ἠλαττώθη, αἱ δὲ σημεριναὶ 7 $\frac{1}{2}$ δρ. δὲν εἶναι ἴσαι τῇ ἀξίᾳ τῶν πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς 7 $\frac{1}{2}$ δραχμῶν. Δι' ὃν λοιπὸν λόγον ἡ καταμετρουμένη ἔκτασις δὲν αὐξάνει σμικρυνομένου τοῦ μέτρου τῆς ἐκτάσεως, ἀλλ' οὔτε τὸ βάρος, σμικρυνομένου τοῦ μέτρου τῆς σταθμίσεως, οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου πιθανὸν ὅτι ἔμεινεν ἀμετάβλητος, καίτοι ὀνοματικῶς πενταπλασιασθείσης τῆς τιμῆς αὐτοῦ.

Ὡσαύτως δέ, θέλοντες νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ μὲν πραγματικοὶ μισθοὶ ὑψῶνται, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων σμικρύνωνται, τίνος μέτρου θέλομεν ποιήσει χρῆσιν πρὸς καταμέτρησιν τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν δύο διαφόρων ἐποχῶν; Κατὰ τὴν δεῖνα ἐποχὴν λ. χ. οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ ἦσαν 50 λεπτῶν, σήμερον δὲ δραχμῶν 4· ὁ δὲ τόκος τῶν κεφαλαίων ἄλλοτε μὲν ἦτο 20 $^0/_0$, νῦν δὲ 4 ἢ 5 $^0/_0$. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται, ὅτι οἱ μὲν μισθοὶ ὀκτάκις ηὔξησαν, ὁ δὲ τόκος ἐξέπεσεν

εἰς τὸ $^1/_4$, καθότι ἡ ἀξία τῆς δραχμῆς ἔκτοτε μετεβλήθη, ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀργύρου.

Προσέτι τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα ποιοῦνται πολλάκις μνείαν διαφόρων ποσοτήτων, οἷον φόρων, δημοσίων καὶ τοπικῶν δαπανῶν, τιμῶν προϊόντων ἐπεισάκτων, μισθοδοσίας στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπαλλήλων, λύτρων καὶ ἀποζημιώσεων κ.τ.λ. (1). Ἀλλὰ τίς ἡ πραγματικὴ ἀξία τῶν ποσοτήτων τούτων; Τίς ἡ σχετικὴ αὐτῶν ἀξία πρὸς τὰς νῦν τιμάς.; Ποῖον τὸ ἀμετάβλητον μέτρον, δι'οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὴν ἀξίαν δύο ὁμοειδῶν πραγμάτων ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφόροις;

Καθ'ὃν λόγον τὸ μέτρον τῆς ἐκτάσεως εἶναι ἡ ἔκτασις καὶ τὸ ἀριθμητικὸν μέτρον ὁ ἀριθμός, οὕτω καὶ τὸ μέτρον τῶν ἀξιῶν ἀναγκαίως εἶναι ἡ ἀξία, χρησιμεύουσα ὡς μονὰς πρὸς καταμέτρησιν ἄλλων ἀξιῶν. Ἀλλὰ τίς ἡ σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος ἀξία; Ἅπασαι αἱ ἀξίαι δὲν μεταβάλλονται δυνάμει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως; Βεβαίως προκειμένου λόγου περὶ ἐνεστώσης ἀνταλλαγῆς, τὸ ἕτερον τῶν ἀνταλλαττομένων ἐμπορευμάτων καταμετρεῖται διὰ τοῦ ἑτέρου. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν νὰ καταμετρήσωμεν ἀξίας ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφόροις, ἡ καταμέτρησις ἡμῶν οὐδεμίαν θέλει ἔχει ἀκρίβειαν, καθότι πᾶσα ἀξία ἐκ φύσεως αὐτῆς, εἶναι εὐμετάβλητος, ἕνεκα τῆς κατὰ διαφόρους τόπους καὶ χρόνους διαφορᾶς περὶ τὸ ποσὸν τῶν παραγωγικῶν αὐτῆς δαπα-

(1) Λ. χ. ὁ Ἀριστοφάνης βεβαιοῖ ὅτι τὰ ἐκ φόρων ἐνδήμων καὶ ἐξ ὑπερορίας, ἀνήρχοντο εἰς δισχίλια τάλαντα. Ὡσαύτως δὲ γινώσκομεν ὅτι ἑξακισχίλια τάλαντα ἦσαν κατατεθειμένα ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ἀλλὰ τίς ἡ ἀξία αὐτῶν; ἡ σημερινὴ λέγω ἀξία;

νῶν, καὶ τῆς ἀνομοιότητος τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ ἀπόθεν προῆλθεν ἡ πλάνη αὕτη, ὅτι ἡ ἀξία τινὸς πράγματος δύναται ἀκριβῶς νὰ καταμετρήσῃ ἑτέρας ἀξίας ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις; Ἐκ τοῦ ὅτι τινὲς ἐξέλαβον τὴν ἀξίαν, ὡς ἰδιότητα ἔμφυτον εἰς τὰ πράγματα καὶ παραπλησίαν μὲ τὸ βάρος ἢ τὴν ἔκτασιν. Ὁρμώμενοι δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἐπεχείρησαν νὰ προσδιορίσωσι τὸ μέτρον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὰς ἀξίας ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφόροις. Ἀναντιῤῥήτως, ἂν ἡ ἀξία ἦτο ἰδιότης φυσικὴ τῶν πραγμάτων ὡς τὸ βάρος ἢ ἡ ἔκτασις, τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἦτο ἀλάνθαστον· καθότι τὸ βάρος ἢ τὴν ἔκτασιν δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἀναγινώσκοντες ἐν τῷ Ἡροδότῳ ὅτι, τῆς Πυραμίδος τοῦ Χέοπος τετραγώνου οὔσης, ἕκαστον μέτωπον εἶναι ὀκτὼ πλέθρων καὶ ἄλλων τόσων τὸ ὕψος, δυνάμεθα, ἀνάγοντες τὰ πλέθρα εἰς μέτρα, νὰ συλλάβωμεν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ ὕψους καὶ τοῦ μετώπου τῆς πυραμίδος ταύτης, καὶ παραβάλλοντες αὐτὴν πρὸς ἄλλην τινά, νὰ εἴπωμεν ἡ πρώτη εἶναι διπλασίως ὑψηλοτέρα καὶ πλατυτέρα τῆς δευτέρας, καθότι τὸ μέτρον εἶναι μονὰς ἀναλλοίωτος.

Εἶναι τὸ δεκατεκατομμυριοστὸν τοῦ τεταρτημορίου τοῦ γηίνου μεσημβρινοῦ. Ὡσαύτως δέ, καὶ τὸ μέτρον τῆς θερμοκρασίας εἶναι σταθερόν. καθόσον ἡ θερμοκρασία καταμετρεῖται διὰ τοῦ θερμομέτρου, ἐπὶ κλίμακος διῃρημένης εἰς ἑκατὸν ἴσας βαθμίδας, ἀπὸ τῆς παγώσεως μέχρι τῆς ἀναβράσεως ἀπεσταγμένου ὕδατος, ὑπὸ πίεσιν μιᾶς ἀτμοσφαίρας. Οἱ δὲ βαθμοὶ τῆς θερμοκρασίας ἐμφαίνονται διὰ τῆς διαστολῆς ἢ συστολῆς τοῦ ἐν τῷ σφαιριδίῳ τοῦ θερ-

μομέτρου οἰνοπνεύματος ἢ ὑδραργύρου· ἡ δὲ δασύτης ἢ ἡ πυκνότης τῆς ἀτμοσφαίρας καταμετρεῖται διὰ τοῦ βαρομέτρου, ἤτοι στήλης ὑδραργύρου ἐντὸς σωλῆνος πεφραγμένου κατὰ τὸ ἓν ἄκρον, τοῦ ἑτέρου συγκοινωνοῦντος μετὰ τῆς ἀτμοσφαίρας, ἔχοντος μῆκος τοὐλάχιστον 80 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου. Τὸ βάρος τῆς ἀτμοσφαιρικῆς στήλης ὑψώνει τὴν στήλην τοῦ ὑδραργύρου κατὰ λόγον εὐθὺν τῆς πυκνότητος αὐτῆς. Παρετηρήθη δὲ ὅτι τὸ ὕψος τῆς στήλης τοῦ ὑδραργύρου, εἶναι 76 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· ἡ τοιαύτη δὲ πίεσις καλεῖται μία ἀτμόσφαιρα· καταπίπτει δὲ ἡ στήλη αὕτη κατὰ ἐννέα δέκατα τοῦ χιλιοστοῦ τοῦ μέτρου, μεταφερομένου τοῦ βαρομέτρου εἰς ἐπιφάνειαν ὑψηλοτέραν κατὰ δέκα μέτρα.

Πρὸς καταμέτρησιν τέλος τῆς πυκνότητος τῶν στερεῶν καὶ ῥευστῶν σωμάτων, παρεδέχθησαν ὡς μονάδα συγκρίσεως τὴν πυκνότητα ἀπεσταγμένου ὕδατος, θερμοκρασίας 4 βαθμῶν ὑπὲρ τὸ μηδενικόν, ὅτε τὸ ὕδωρ ἔχει τὴν μεγαλειτέραν αὐτοῦ πυκνότητα.

Αὗται αἱ μονάδες εἰσὶν ἀκριβῆ μέτρα καὶ ἀμετάβλητα· ὥστε αἱ περὶ ταῦτα μεταβολαὶ ἀποδίδονται ἐλλόγως εἰς μόνον τὸ καταμετρούμενον, ἐν ᾧ ἡ μονὰς ἀξία, μεταβαλλομένη κατὰ τόπους καὶ χρόνους, καταχρηστικῶς μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μέτρον.

Ἀλλ' ὅμως πλεῖστοι συγγραφεῖς, συναισθανόμενοι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ παραδεχθῶσι μέτρον τι τῶν ἀξιῶν, προέτειναν ὡς καταλληλότερα πρὸς τοῦτο τὰ μέταλλα, τὰ σιτηρὰ καὶ τὴν ἐργασίαν.

Ἐρευνήσωμεν ἂν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Καὶ πρῶτον, ἡ ἀξία τῶν μετάλλων δὲν ὑπάγεται εἰς τοὺς διέποντας καὶ

προσδιορίζοντας νόμους τὴν ἀξίαν τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων: Τὰ μέταλλα, σπάνια μὲν ὄντα, δὲν ἀνατιμῶνται; ἀφθονοῦντα δέ, δὲν ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν; Δι' ἱστορικῶν γεγονότων ἀναμφισβητήτων εὐκόλως λύονται τὰ ζητήματα ταῦτα.

Κατὰ τὸν Χυμβόλτον, πρὸ τοῦ Χριστόφου Κολόμβου, τὸ κυκλοφοροῦν ἀργύριον ἐν Εὐρώπῃ ἀνέβαινεν εἰς 170 ἑκατομμύρια Πιάστρα· κατὰ δὲ τὸ 1600, τὸ ποσὸν τοῦτο ὑπερέβη τὰ 600 ἑκατομμύρια· κατὰ δὲ τὸ 1700 ἔφθασε μέχρι 1,400· κατὰ δὲ τὸ 1809 ἀνῆλθεν εἰς 1,824 ἑκατομμύρια.

Ἕνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀργυρίου, ἡ τιμὴ αὐτοῦ ἐξέπεσεν ἀπὸ 4 εἰς 1, καὶ ὄχι πλέον τούτου, διότι καθ' ὃν χρόνον τὸ ἀργύριον ὑπερεδιπλασιάζετο ἀπὸ 600 εἰς 1,400 ἑκατομμύρια, καὶ αἱ συναλλαγαὶ ἀνεπτύσσοντο καὶ οὕτω ἡ χρεία τῶν νομισμάτων καὶ ἡ εὐρυτέρα αὐτοῦ χρῆσις ἀνέστελλε τὴν μείζονα ἔκπτωσιν τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἡ ἀξία λοιπὸν τῶν πολυτίμων μετάλλων ὑπόκειται εἰς τὰς αὐτὰς μεταβολὰς εἰς ἃς ὑπόκεινται ἅπασαι ἐν γένει αἱ ἀξίαι (1).

Ὅ,τι δὲ εἴπομεν περὶ τῶν περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων μεταβολῶν σχετικῶς πρὸς τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων πρὸς ἄλληλα. Τῷ ὄντι, κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἡ σχετικὴ ἀξία τοῦ χρυ-

(1) Ὅταν ἀνεκαλύφθησαν τὰ χρυσωρυχεῖα, τῆς Καλλιφορνίας μέγα πλῆθος ἀπεδήμει δι' Ἀμερικὴν ἐπ' ἐλπίδι ἀπόνου πλουτισμοῦ. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐργάται ἐκ Σινικῆς καὶ οἱ χρυσολόγοι ἠγόραζον ἐπὶ ἑκατονταπλασίᾳ τιμῇ τὸ ὀρύζιον κ.τ.λ. ὁ δὲ Εὐρωπαῖος ἐπλήρωνε χρυσὸν ἄφθονον, ὅπως ξυρισθῇ ἢ καθαρίσῃ τὴν ἐσθῆτα του· οὕτω δὲ οἱ τεχνῖται ἐκέρδαινον πλέον τῶν χρυσολόγων.

σοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦτο ὡς 1 πρὸς 10, 12, ἢ 13, καὶ σήμερον ἡ αὐτὴ σχέσις τοῦ 1 πρὸς 12 ἢ 13 διατηρεῖται ἐν Ἀσίᾳ (1).

Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως δὲ τῶν χρυσωρυχείων τῆς Καλλιφορνίας καὶ Αὐστραλίας, ἡ σχετικὴ ἀξία τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦτο ὡς 1 πρὸς 15 $\frac{3}{4}$, μετὰ ταῦτα δὲ ὑπελογίσθη ὡς 1 πρὸς 15 ἢ 15 καὶ $\frac{1}{4}$· καθότι ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Ξενοφῶν «καὶ χρυσίον, ὅταν πολὺ παραφανῇ, αὐτὸ μὲν ἀτιμότερον γίγνεται, τὸ δὲ ἀργύριον τιμιώτερον ποιεῖ (2). Ἀλλὰ σήμερον συμβαίνει τὸ ἐναντίον, δηλ. ὁ ἄργυρος ὑποτιμᾶται· ἡ δὲ ἀξία αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν τοῦ χρυσοῦ κατέπεσεν εἰς 16, 17, ἀνθ' ἑνός, ἐνῷ ὁ Γαλλικὸς νόμος καὶ ὁ ἡμέτερος ὁρίζει τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν ὡς 1 πρὸς 15 $\frac{1}{2}$· ὁ δὲ λόγος τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ ἀργύρου εἶναι πρῶτον μέν, ἡ ἄφθονος παραγωγὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἄρτι ἀνακαλυφθέντων πλουσίων τῆς Ἀμερικῆς ἀργυρείων. Δεύτερον δέ, διότι πλεῖστα Κράτη παρεδέχθησαν τὸν χρυσὸν ὡς νόμιμον νόμισμα· οἷον ἡ Γερμανία, ἡ Ὁλλάνδα, αἱ Σκανδιναυϊκαὶ χῶραι καὶ ἀπεσκοράκισαν τὸν ἄργυρον. Τρίτον δέ, διότι ἡ Ἀσία ἀγοράζει σήμερον πλεῖστα μὲν Εὐρωπαϊκὰ προϊόντα ἀ-

(1) Ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίῳ 111, 94—95 μνημονεύων τοὺς φόρους οὓς ἐτέλουν οἱ 20 νομοὶ τοῦ Περσικοῦ Κράτους, βεβαιοῖ ὅτι οἱ μὲν 19 ἐτέλουν τὸν φόρον εἰς ἄργυρον, ὁ δὲ εἰκοστός, ὁ τῶν Ἰνδῶν, ἐτέλει τάλαντα χρυσοῦ 360. Καὶ ἔπειτα ἐπιλέγει· «τὸ δὲ χρυσίον τρισκαιδεκαστάτιον λογιζόμενον» ὥστε τὰ 360 χρυσοῦ τάλαντα ἰσοδυνάμουν πρὸς τάλαντα ἀργυρᾶ 4,680.

(2) Κατὰ τὸ 1890, ἐπὶ ἐτησίας παραγωγῆς πολυτίμων μετάλλων 300 ἑκατομμυρίων φρ., ἡ παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ ἦτο 28 τοῖς % πρὸς 72 τοῖς % ἀργύρου· κατὰ δὲ τὸ 1863, ἐπὶ ἐτησίας παραγωγῆς 800 ἑκατομμυρίων φρ., ἡ παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ ἀνέβη εἰς 67 τοῖς %, πρὸς 33 τοῖς % ἀργύρου.

τινα δὲν ἠγόραζε πρότερον, πέμπει δὲ ἄργυρον εἰς Εὐρώπην, ὅπως πληρώσῃ τοὺς τόκους τῶν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης καταβληθέντων ἐκεῖσε κεφαλαίων, εἰς δεκακισχιλίων μιλλίων σιδηροδρόμους τῆς Ἰνδικῆς κ.τ.λ. Τελευταῖον δέ, διότι τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν ἀναπληροῦσι κατὰ μέγα μέρος τὴν χρείαν τοῦ ἀργύρου.

Ἀπεδείχθη ὅτι τὸ νόμισμα ἀφθονοῦν ἐκπίπτει τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει καὶ τὸ ἐναντίον ὁσάκις τὰ μέταλλα γίνωνται σπανιώτερα; ἀναμφιβόλως. Κατὰ τὸ 1810, ἡ νότιος Ἀμερικὴ περιέπεσεν εἰς πληρεστάτην ἀναρχίαν καὶ ἡ ἐτησία μεταλλικὴ παραγωγή, ἥτις κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ'. ἑκατονταετηρίδος ἀνέβαινεν εἰς 232,725,000 φρ., ἐξέπεσεν εἰς 101,725,000 φρ. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ 1810, ἡ ἀνάγκη τῶν μετάλλων ἐγίνετο μᾶλλον ἐπαισθητή, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσσία, ἡ Ῥωσσία, ἡ Νορβεγία, ἡ Σουηδία καὶ ἡ Δανία ἀπέσυρον μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 1815 τὰ χαρτονομίσματα αὐτῶν τῆς κυκλοφορίας. Ἡ ἀξία λοιπὸν τῶν νομισμάτων ηὔξησεν ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως αὐτῶν, ἡ δὲ τιμὴ τῶν τεχνουργημάτων ἐπαισθητῶς ἐξέπεσεν. Βεβαίως ἡ ἔκπτωσις αὕτη προῆλθε κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς τελειοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οὐχ ἧττον ὅμως ἀποδίδεται καὶ εἰς τὴν σπάνιν καὶ τὴν ἀνατίμησιν τῶν νομισμάτων.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι τὸ νόμισμα ὑποκείμενον εἰς ἃς ὑπόκεινται μεταβολὰς καὶ αἱ λοιπαὶ ἀξίαι, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς μέτρον ἀμετάβλητον δυνάμενον ἀκριβῶς νὰ καταμετρήσῃ δύω ὁμοειδῆ καὶ ἴσα ποσὰ προϊόντων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ διαφόρῳ· τούτου ἕνεκα, πιστεύω ὅτι ἐπλανήθη ὁ Μοντέσκιος γράψας ὅτι «un métal est très propre à être une mesure commune, parce

qu'on peut le réduire au même tire (Esprit des lois. Τόμ. Β'., σελ. 375).

Ἀλλ' ὅπως ἀποδείξω ἔτι μᾶλλον τὸ εὐμετάβλητον τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων, καὶ ὅτι αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀκριβὲς μέτρον τῶν ἀξιῶν, μνημονεύω ἐγχωρίου καὶ οἰκείου παραδείγματος· ἵτινα τὰ αἴτια τῆς μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Βασιλείας καὶ μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταῤῥύθμισιν ἀνατιμήσεως τῶν ὠνίων καὶ ἐμπορευμάτων; Ὁσάκις λέγωμεν ἀνατίμησιν, ἐκφράζομεν σχετικὴν ἰδέαν· καθότι κατὰ πᾶσαν ἀνταλλαγήν, ἡ ἀξία τοῦ ἐκποιουμένου πράγματος καταμετρεῖται διὰ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνταλλάγματος. Ὁ σῖτος ἀνατιμᾶται, τὸ κρέας ἢ οἱ ἄνθρακες ἀνατιμῶνται, σημαίνει ὅτι ὅπως ἀποκτήσωμεν τὰ προϊόντα ταῦτα, δέον νὰ παραχωρήσωμεν μεῖζον ποσὸν χρημάτων ἢ ἀξιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁσάκις ἀνταλλάττωμεν προϊόντα, τὸ νόμισμα χρησιμεύει ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν τούτων, ἄρα λέγοντες ἀνατίμησιν, ἐννοοῦμεν ἢ ὅτι τὸ ὁποῖον ἀγοράζομεν ἐμπόρευμα ἀνατιμώμενον παραχωρεῖται ἐπὶ μείζονι ποσότητι ἀργυρίου, ἢ ὅτι τὸ μὲν ἐμπόρευμα διετήρησε τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίαν, ἡ δὲ τιμὴ τοῦ ἀργυρίου ἐξέπεσεν, ἢ ὅτι ἀμφότερα ταῦτα ἐτελέσθησαν, δηλ. καὶ τοῦ ἀργυρίου ἡ τιμὴ ἐξέπεσεν ὑποτιθεμένης ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ τῶν ἐμπορευμάτων ἡ τιμὴ ὑψώθη, ὑποτιθεμένης ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τοῦ ἀργυρίου.

Ὅπως ἀνιχνεύσωμεν λοιπὸν τὰς πραγματικὰς τῆς ἀνατιμήσεως αἰτίας μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταῤῥύθμισιν, δέον νὰ ἐξετάσωμεν ἂν συνέβη τι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπενεργῆσαν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τοῦ ἀργυρίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι διὰ ταύτης τῆς με-

θόδου λύεται τὸ περὶ ἀνατιμήσεως ζήτημα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς νομισματικῆς μεταῤῥυθμίσεως, καὶ ἂν ἡ ἀνατίμησις αὕτη προῆλθεν ἐξ αἰτίων ἀνεξαρτήτων τῆς νομισματικῆς μεταῤῥυθμίσεως. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἀντικατάστασις μιᾶς νομισματικῆς μονάδος δι' ἄλλης, ἤτοι τοῦ γροσίου ἢ τοῦ φοίνικος διὰ τῆς δραχμῆς, ἔπρεπε νὰ ἐπενέγκῃ τινὰ σύγχυσιν εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, ἢ τὰς ἀγοροπωλησίας, ὡς ἐπήνεγκε τὴν αὐτὴν ἴσως σύγχυσιν καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ πήχεως διὰ τοῦ μέτρου· ἀλλ' ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ σύγχυσις αὕτη ὡς πρόσκαιρος, δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σταθερὰν ἀνατίμησιν. Ἄλλως οὐδόλως ἀποδεικνύεται ὅτι μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταῤῥύθμισιν ἡ δραχμὴ ἀντικατέστησεν ἀκριβῶς τὸ γρόσιον. Καθ' ἕνα πίνακα συγκριτικὸν τῶν τιμῶν πρὸ τοῦ 1832 καὶ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, παρατηρῶ ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ 1829—1832 ἡ τιμὴ τοῦ κοιλοῦ ἦτο γροσίων 11, κατὰ δὲ τὸ 1833 δρ. 4· κατὰ δὲ τὸ 1834 δρ. 6, καὶ κατὰ τὸ 1835 δρ. 5. Τὸ ἔλαιον ἐτιμᾶτο κατὰ μὲν τὸ 1830 γρ. 3 καὶ 20· κατὰ δὲ τὸ 1831, 3· κατὰ δὲ τὸ 1832, 2 καὶ 10· κατὰ δὲ τὸ 1833, 95 λεπτά· κατὰ δὲ τὸ 1834, δρ. 1 καὶ 40· καὶ κατὰ τὸ 1835, 2 καὶ 10. Τὸ κρέας κατὰ μὲν τὸ 1830 γρ. 2· κατὰ δὲ τὸ 1831, 2.20· κατὰ τὸ 1832, 2· κατὰ τὸ 1833, 80 λεπτά· κατὰ δὲ τὸ 1834, 80· καὶ κατὰ τὸ 1835 δρ. 1 καὶ 10. Ὁ καφὲς κατὰ τὸ 1832 γρ. 5. κατὰ τὸ 1833 δρ. 2,40. Τὰ ἡμερομίσθια ἦσαν μέχρι τοῦ 1833, 80—100 παράδων· σήμερον δὲ 2,50 3,50 ἢ 4· δρ. Ἡ τιμὴ τῆς ἀσβέστου μέχρι τοῦ 1833, 80—90 παράδων τὸ καντάριον· μετὰ ταῦτα δὲ δρ. 2. Τῆς χιλιάδος κεραμιδίων 25 ἢ 30 γρόσια· μετὰ ταῦτα δὲ 25 ἢ 30 δρ. Τὸ δὲ φόρτωμα τῶν καυσοξύ-

λων ἐτιμᾶτο ἀντὶ 55 ἢ 65 παράδων, μετὰ ταῦτα δὲ ἀντὶ 1,50 δρ.

Μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταῤῥύθμισιν, ὑπάρχει μὲν ἀναμφισβήτητον ὅτι συνέβη ἀνατίμησίς τις τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, οὐχὶ δὲ εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ γρόσιον διὰ τῆς δραχμῆς. Ἀλλὰ πόθεν προῆλθεν ἡ ἀνατίμησις αὕτη; Προῆλθεν ἄρα ἐκ τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων, ἢ ἐξ ἄλλων τινῶν συμβεβηκότων σχετικῶν πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀνατιμηθέντων πραγμάτων; ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν αἰτίων τούτων;

Ἐν πρώτοις, ποῖον ὡς ἔγγιστα τὸ κυκλοφοροῦν ἐν Ἑλλάδι νομισματικὸν κεφάλαιον κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Βασιλείας; τίς ἡ κατάστασις τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν; τίνες αἱ χρεῖαι τῆς ἀγορᾶς; Πρὸ παντὸς ἄλλου ποῖον ὡς ἔγγιστα τὸ κυκλοφοροῦν ἐν Ἑλλάδι νομισματικὸν κεφάλαιον κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος; Εἶναι δύσκολον ν' ἀπαντήσωμεν ἀκριβῶς εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο· καθότι μόνον ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι νομισματοκοπεῖον, ἐκδίδον ἐτησίως γνωστὸν καὶ ὡρισμένον ποσὸν νομισμάτων, ἐδυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ κυκλοφοροῦν ποσὸν τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῖς ἑπομένοις ὅροις. Πρῶτον ἔπρεπε νὰ μὴ ἀγνοῶμεν τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον προϋπῆρχεν ἐν κυκλοφορίᾳ πρὶν ἢ συστηθῇ νομισματοκοπεῖον, οὐδὲ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαχθὲν καὶ τὸ ἐξαχθὲν ἀπὸ τοῦ κράτους, ἢ ταφὲν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς ἢ ἀπολεσθέν. Ἀλλὰ τῶν στοιχείων τούτων ἀγνώστων ὄντων, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν ἄλλως τὸ κατὰ τὸ 1832 κυκλοφοροῦν νομισματικὸν κεφάλαιον ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, εἰμὴ ἐξ εἰκότων καὶ σημείων καὶ ἐκ

συγχρόνων πληροφοριῶν ἢ ἐξ ἑτέρων ἀναμφισβητήτων ἱστορικῶν συμβεβηκότων. Πιστεύω δὲ ὅτι δὲν μεγαλοποιοῦμεν, ἀναβιβάζοντες τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς 50 ἢ 60 ἑκατομμύρια συνιστάμενα ἐκ τῶν ὅσα οἱ Τοῦρκοι ἀποδιωχθέντες τῆς Ἑλλάδος ἐγκατέλιπον ἐν αὐτῇ, ἐκ τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν λαφύρων, ἐκ τῶν κεφαλαίων τῶν ναυτικῶν νήσων, ἐκ τῶν δύω δανείων τῶν 1824 καὶ 25, ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν διαμονῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν συμμαχικῶν στόλων, ἐκ τῶν χορηγηθέντων πρὸς τὸν Κυβερνήτην, καὶ ἐκ τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων, τοῦ 1832.

: Τί συμβαίνει λοιπὸν ὁσάκις τὸ μὲν νομισματικὸν κεφάλαιον αὐξάνει, αἱ δὲ πρόσοδοι μένουσιν ὡς ἔγγιστα αἱ αὐταί; Τοῦ μὲν νομίσματος ἡ ἀξία ἐκπίπτει, ἡ δὲ τῶν ἐμπορευμάτων ἀναβιβάζεται καὶ τὸ νόμισμα φυγαδεύεται καὶ διευθύνεται πρὸς ἕτερα κράτη ὅπου τιμᾶται πλειότερον.

Ὅπως ἐξηγήσωμεν τὰς αἰτίας τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν νομισμάτων ἀπὸ τοῦ 1833—35, παρεδέχθημεν ὡς ἀμετάβλητον τὴν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἀλλ' ὑποτιθέμενοι ἀπ' ἐναντίας ὅτι ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων διέμεινεν ἀμετάβλητος, ἐρευνήσωμεν τοὺς λόγους δι' οὓς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνετιμήθησαν τὰ ἐμπορεύματα ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων.

Ἐκ τῆς πολυχρονίου συναφείας καὶ ἐπιμιξίας τῶν Ἑλλήνων μετ' ἀλλοδαπῶν, ἐκ τῶν πολυετῶν μόχθων καὶ κακουχιῶν τοῦ πολέμου καὶ ἐκ τῆς ἱδρύσεως βασιλικοῦ θρόνου, εἰσήχθησαν νέαι ἕξεις, ἐγεννήθησαν νέαι ἀνάγκαι εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ ἐνεχαράχθη εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς τὸ αἴσθημα τῆς εὐζωΐας καὶ

τῶν ἀπολαύσεων, ἡ χρεία ἀνετωτέρου βίου. Πρὸς θεραπείαν τῶν νέων τούτων ἀναγκῶν ἔπρεπε καὶ ἡ ἐθνικὴ παραγωγὴ καὶ βιομηχανία νὰ ἐμψυχωθῶσι καὶ ἡ προσφορὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀνάλογος τῆς ζητήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο τότε δυνατόν; Διότι 200 ἢ 300 οἰκογένειαι λ. χ. ἠθέλησαν νὰ οἰκοδομήσωσι συγχρόνως οἰκίας ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους, ἕπεται ὅτι ἀμέσως ἔπρεπε νὰ εὑρεθῶσι πρόχειροι καὶ οἱ ἀναγκαῖοι ἐργάται καὶ ἡ ἀναγκαία ὕλη, οἷον ξυλική, λίθοι, σιδηρουργήματα καὶ τὰ μέσα τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν; Διότι πλῆθος οἰκογενειῶν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐζήτησαν ξένους οἴνους ἢ ῥουχικὰ καὶ ἄλλα ἀποικιακὰ προϊόντα, οἷον σάκχαρι, καφέν, κ.τ.λ. ἔπρεπε καὶ οἱ κερδοσκόποι, διορῶντες τὰς νέας ταύτας ἀνάγκας ν' ἀνεγείρωσιν ἐν ἀκαρεῖ καὶ ἀποθήκας καὶ ἐργοστάσια, ἔπρεπε νὰ αὐτοσχεδιασθῶσιν αὐθωρεὶ καὶ τὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων τούτων μέσα; Ὄχι ἀναμφιβόλως· καθότι τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία δὲν αὐτοσχεδιάζονται, οὐδὲ μετασχηματίζονται ἢ παγιοῦνται ἐν ἀκαρεῖ.

Οὕτως, ἐν ᾧ ἀνεπτύσσοντο νέαι χρεῖαι, νέαι ἀνάγκαι, ἦτο ἀδύνατον αἱ ὑφιστάμεναι παραγωγικαὶ δυνάμεις νὰ ἀναπτυχθῶσι κατὰ λόγον τῶν νέων τούτων ἀναγκῶν. Ἡ δὲ ἀνισορροπία τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, καταστήσασα ἐπαισθητὴν τὴν ἔνδειαν τῶν ζητουμένων ἐμπορευμάτων, ἐπήνεγκε τὴν ἀνατίμησιν τῶν προϊόντων ἐν γένει. Αἱ πραγματικαὶ λοιπὸν αἰτίαι τῶν μεταβολῶν τούτων δὲν εἶναι ἡ νομισματικὴ μεταῤῥύθμισις, ἀλλ' ὁ σχετικὸς τῶν νομισμάτων πολλαπλασιασμὸς καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ζητήσεως καὶ νέων ἀναγκῶν πρὸ τῆς μορφώσεως τῶν τῆς παραγωγῆς μέσων.

Ἕτεροι συγγραφεῖς, ἀναγνωρίσαντες ὅτι τῶν μετάλ-

λων ἡ ἀξία εἶναι εὐμετάβλητος, προέτεινον ὡς ἀκριβέστερον τῶν ἀξιῶν μέτρον τὰ σιτηρά, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἀκολούθου σκέψεως.

: Τί μεταβάλλει εἶπον τὴν ἀνταλλακτικὴν τῶν πραγμάτων ἀξίαν; τὸ ἀνόμοιον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἄρα ὡς πρὸς τὰ σιτηρά, ἡ ζήτησις ἔσται ἀείποτε ἀνάλογος πρὸς τὴν προσφορὰν καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου θέλει μένει σχεδὸν ἀμετάβλητος.

Ἐρευνήσωμεν ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ πρότασις αὕτη. Ὑποτεθείσθω ὅτι ἔν τινι χώρᾳ ὁ μὲν πληθυσμὸς ὑπερηύξησεν, οἱ δὲ δημητριακοὶ καρποὶ δὲν ἐπαρκοῦσι πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ· : ἔπεται τάχα ὅτι ἕνεκα τῆς ἐνδείας ταύτης τῶν καρπῶν ἀνάλογον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ θέλει ἀναγκαίως ἐξαφανισθῆ; Ὄχι· καθότι ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ἐν περιπτώσει σιτοδείας, ἡ μὲν κατανάλωσις τῶν εὐγενεστέρων σιτηρῶν ἐλαττοῦται καὶ περιορίζεται, ἡ δὲ χρῆσις τροφίμων ὑποδεεστέρου εἴδους αὐξάνει· οἷον τοῦ ἀραβοσίτου, τοῦ ὀρυζίου, τῆς κριθῆς, τῶν γεωμήλων, καστάνων κ.τ.λ. καὶ οὕτως ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων συντηρεῖται, καταναλισκομένων καρπῶν εὐθηνοτέρων καὶ μᾶλλον εὐαποκτήτων. Παρατηρητέον προσέτι ὅτι ἐν σιτοδείᾳ, κατὰ τὴν ΙΘ'. μάλιστα ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐν μέσῳ ἐθνῶν πεπολιτισμένων, οἱ ἐνδεέστεροι δὲν ἐξαφανίζονται ἐν ἀκαρεῖ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀλλὰ πάσχοντες καὶ κακουχούμενοι, προσφεύγουσιν εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν εὐπορωτέρων ἢ περιορίζοντες τὰς ὀρέξεις καὶ ἀναλώσεις αὐτῶν συντηροῦνται. Ἐὰν δὲ ἡ ἀνατίμησις τῶν σιτηρῶν προέλθῃ ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ἀνατίμησις αὕτη θέλει προ-

καλέσει τὴν εἰσαγωγὴν σιτηρῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν Ἀγγλίᾳ, ἥτις εἰσάγει ἐτησίως 12 ἑκατομμύρια quarters, ἤτοι 96 ἑκατομμύρια κοιλὰ ἐκ Ῥωσσίας, Καναδᾶ, Ἀμερικῆς καὶ Ἰνδικῆς.

Ἄμεσον λοιπὸν καὶ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς περισσείας τοῦ πληθυσμοῦ δὲν εἶναι ὁ θάνατος ἢ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ ἀνατίμησις τῶν σιτηρῶν. Τοὐναντίον δέ, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν ὑπὲρ τὸ δέον, ἕπεται ὅτι καὶ ὁ πληθυσμὸς θέλει ἀναγκαίως αὐξήσει ἀναλόγως τῆς ἀφθονίας τῶν σιτηρῶν; Ὄχι· ὥστε ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἀφθονίας τῶν σιτηρῶν δὲν εἶναι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ εὐθηνία τῶν τροφίμων, ἡ συνεπαγομένη τὴν ἐπαύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Ἄλλως οἱ δημητριακοὶ καρποί, ὡς ὀγκώδεις καὶ δυσμετακόμιστοι, οὐ μικρᾷ δαπάνῃ διαβιβάζονται ἀπὸ τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἀφθονοῦσιν, εἰς ὃν τόπον ἀνατιμῶνται. Καὶ ἑπομένως οὐδὲ διὰ τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας διατηροῦνται ἀμετάβλητοι αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι οὔτε τὰ πολύτιμα μέταλλα, οὔτε τὰ σιτηρά, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέτρον ἀμετάβλητον τῶν ἀξιῶν, ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις. Βεβαίως ἂν ὑπῆρχον ἀντικείμενα χρήζοντα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν τῆς αὐτῆς ἀείποτε δαπάνης καὶ ἂν διετηρεῖτο ἀείποτε ἀναλογία τις σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος τοῦ ποσοῦ τῶν ἀντικειμένων τούτων πρὸς τὰς ἀνάγκας, τὰ ἀντικείμενα ταῦτα μὴ ὑπαγόμενα εἰς τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰς περὶ τὰς ἀξίας ἀλλοιώσεις, ἐδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς καταμέτρησιν ἑτέρων ἀξιῶν χρόνου καὶ τόπου διαφόρων. Δυστυχῶς ὅμως τοιαῦται προνομιοῦχοι ἢ τερατώδεις ἀξίαι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ οἰ-

κονομικῷ κόσμῳ, ἀλλ' οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσι· καθότι αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι καὶ ἡ σχετικὴ σπάνις ἢ ἀφθονία ἁπάντων τῶν προϊόντων, ὡς καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι ἀκαταπαύστως μεταβάλλονται. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ ἀξία τῶν πολυτίμων μετάλλων μεταβάλλεται ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτέρων μεταλλείων, τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς ἐξορύξεως καὶ ἐκκαθαρίσεως τοῦ μεταλλεύματος καὶ τῆς τελοιοποιήσεως ἐν γένει τῶν ὀργάνων καὶ μεθόδων τῆς μεταλλουργίας, ἢ ὁσάκις ἐξαντληθῶσι μεταλλεῖα πρότερον μεταλλοφόρα κ.τ.λ. Ὡσαύτως δέ, καὶ τοῦ σίτου ἡ ἀξία εἶναι εὐμετάβλητος, ἐλαττουμένη μὲν καθόσον τὰ γεωπονικὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναὶ τελειοποιοῦνται, νέαι δὲ γαῖαι γονιμώτεραι καλλιεργοῦνται καὶ διὰ τῆς ἐμπορίας εἰσάγεται σῖτος εὐθηνότερος· αὐξάνουσι δὲ ἕνεκα τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς εἰσαγωγῆς ξένων δημητριακῶν καρπῶν, τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς καλλιεργείας ἀγόνων γαιῶν ἢ γαιῶν χρῃζουσῶν πρὸς καλλιέργειαν μείζονος δαπάνης κ.τ.λ.

Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναμφίβολον, ὅτι τὰ μέταλλα καὶ ὁ σῖτος δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀκριβῆ μέτρα τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων, ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις.

Τρίτη τις οὐσία θεωρηθεῖσα καὶ αὕτη ὡς ἐπιτηδεία πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀνταλλακτικῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ διαφόρῳ, εἶναι ἡ ἐργασία· καθότι ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία ὥς τινες ἰσχυρίσθησαν εἶναι ἀμετάβλητος. «Ἀείποτε ὁ ἐργάτης καταβάλλων τὴν ἐρ»γασίαν αὐτοῦ ἐπί τι ἀντικείμενον θυσιάζει μέρος τοῦ »χρόνου, τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ· αὕτη »δὲ ἡ θυσία εἶναι εὐπροσδιόριστος καὶ ὑπάγεται εἰς νό-

»μους σταθερούς, ὡς ἡ κίνησις τῶν ἀστέρων ἢ ἡ ἀνα-
»κύκλησις τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους. Ὑπὸ ταύτην οὖν τὴν
»ἔποψιν, ἡ ἐργασία εἶναι μέτρον τῶν ἀξιῶν· καθότι γνω-
»ρίζοντες τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας, τὸ ὁποῖον πρὸς πα-
»ραγωγήν τινος πράγματος κατεβλήθη ἐν δύο διαφόροις
»χρόνοις, πληροφορούμεθα περὶ τῆς σχετικῆς ἀξίας τοῦ
»ἀντικειμένου τούτου, κατὰ τὰς δύο ταύτας διαφόρους
»ἐποχάς».

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι πέντε ἢ δέκα ὡρῶν ὑλικὴ ἢ σωματικὴ ἐργασία καταβληθεῖσα ὑπὸ δύο ἐργατῶν διαφόρων, δὲν παράγει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι ἡ σωματικὴ ἰσχὺς μεταβάλλεται κατὰ τὰ ἔθνη, τὰ γένη, τὰ φῦλα καὶ τὴν ἡλικίαν. Προσέτι ἡ δεξιότης τοῦ ἐργάτου, ἡ συνισταμένη εἰς τὴν τέχνην τοῦ σκοπιμώτερον δαπανᾷν τὰς δυνάμεις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις μεταβάλλει καὶ αὕτη τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων ἑκατέρας τῶν ἰσοχρόνων ἐργασιῶν. Ἐν ταῖς μεγάλαις τεχνουργικαῖς τῆς Εὐρώπης πόλεσιν, εὑρηνται ἐργάται ἐκτελοῦντες ἐν ὡρισμένῳ διαστήματι χρόνου, ἔργα δεκάκις μείζονα τῶν παραγομένων ὑπὸ ἐργατῶν ἀδοκίμων καὶ ἀπαιδεύτων. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας μεταβάλλονται προσέτι, ἕνεκα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων· λ. χ. 20 ἄνδρες τεχνουργοῦντες καρφίδας κατὰ τὸ σύστημα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἢ τῆς συνθέτου καὶ μεμονωμένης ἐργασίας, δὲν θέλουσι παραγάγει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα καίτοι καταβαλόντες ἰσόχρονον ἐργασίαν.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἕκαστος ἐργάτης κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης του, βοηθεῖται ἀείποτε ὑπό τινων ὀργάνων μᾶλλον ἢ ἧττον λυσιτελῶν. Ἀλλὰ τίς ἡ ἐξ αὐτῶν προστιθεμένη δύναμις εἰς τὰς σωματικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις; τοῦτο κρέμαται ἐκ τοῦ ποιοῦ

τῶν τεχνητῶν τούτων ὀργάνων. Ὥστε ἐκ δύο ἰσοχρόνων ἐργασιῶν δὲν παράγονται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, οὐδὲ τοὺς αὐτοὺς πόνους καὶ μόχθους καταβάλλουσι δύο ἐργάται, ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις, εἰ καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἐργασίας ἑκάστου αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ αὐτή.

Ἴδομεν ὅτι οἱ θεωροῦντες τὴν ἐργασίαν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς προσωπικῆς θυσίας τοῦ ἐργάτου καὶ παραδεχόμενοι αὐτὴν ὡς μονάδα ἀξίας ἀμετάβλητον, ἰσχυρίζονται ὅτι αὕτη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν κατὰ δύο διαφόρους ἐποχάς· ἀλλ' ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν ἐργασίαν ὡς ἐμπόρευμα, δηλ. ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀνταλλακτικῆς αὐτῆς ἀξίας, θέλομεν ἐπίσης ἀναγνωρίσει, ὅτι αὕτη μεταβάλλεται κατὰ τόπους καὶ χρόνους. Λ. χ. ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ὁσάκις ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι περιορίζωνται, ἕνεκα τῆς περιστολῆς τῶν ἀναλώσεων, οἱ ἐργάται στερούμενοι ἀσχολίας διαγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους. Σχολαζόντων δὲ τῶν ἐργατῶν ἐλαττοῦται ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ὁσάκις νεοφανεῖς μηχαναὶ εἰσάγωνται· καθότι καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἱ ἐργάται διαγωνίζονται μετατοπισθέντες πρὸς ἄλλους ἀρχαιοτέρους καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει. Τελευταῖον, ἡ ἀνταλλακτικὴ τῆς ἐργασίας τιμὴ αὐξάνει καὶ μειοῦται ἐν γένει ἀναλόγως τοῦ πλήθους τῶν ἐργατῶν πρὸς τὰ πρὸς μίσθωσιν αὐτῶν ὡρισμένα κεφάλαια· καὶ διὰ τοῦτο ἑτέρα μὲν ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἑτέρα δὲ ἐν Ἀμερικῇ. Τὸ τίμημα λοιπὸν τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι ἀμετάβλητον καὶ ἡ ἐργασία δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον ἀκριβὲς τῶν ἀξιῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁσάκις ἐπιχειρῶμεν νὰ προσδιορίσωμεν τοὺς λόγους τοὺς ἐπαγαγόντας τὰς περὶ

τὴν ἀξίαν ὡρισμένου τινὸς ἀντικειμένου μεταβολάς, δέον νὰ ἐρευνῶμεν, ἂν ἡ μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἐκ τοῦ καταμετρουμένου ἢ ἐκ τοῦ καταμετροῦντος πράγματος, καθότι ἐν τῷ οἰκονομικῷ κόσμῳ, δὲν ὑπάρχει ἀξία δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον μόνιμον καὶ ἀμετάβλητον ἑτέρων ἀξιῶν, ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις. Ἡ εὕρεσις ἀξίας ἀμεταβλήτου, ὡς τῆς μονάδος τῆς ἐκτάσεως ἢ τοῦ βάρους, εἶναι πρόδηλος ματαιοπονία, εἶναι ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου τῆς Πολιτικῆς οἰκονομίας.

Τῷ ὄντι, ὥσπερ ἡ τιμὴ τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐκπίπτει οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ ὑπερμέτρου αὐτῶν πολλαπλασιασμοῦ, δηλ: ἕνεκα συμβεβηκότων εἰς αὐτὰ μόνα ἀναγομένων, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις, μετὰ τὴν μετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρίου καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ ἐν Θράκῃ μετάλλου, ἢ ὅπως συνέβη ἐν Εὐρώπῃ, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὴν πρό τινων ἐτῶν ἀνεύρεσιν τῶν χρυσωρυχείων τῆς Καλλιφορνίας καὶ Αὐστραλίας, οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου μεταβάλλεται, ἕνεκα τῆς ἀφθονίας ἢ τῆς ἐνδείας αὐτοῦ, δηλ: ἕνεκα εἰδικῶν συμβεβηκότων ἀναγομένων εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ποσοῦ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ πολυτίμων μετάλλων· ἀλλ' ὁσάκις καταμετρῶμεν διὰ τοῦ σίτου ἢ τοῦ ἀργυρίου ἑτέρας ἀξίας, δέον νὰ ὑποθέτωμεν, ὅτι τὸ ἕτερον τῶν δύω τούτων πραγμάτων, ὁ σῖτος λ. χ. δι' οὗ καταμετροῦμεν τὰς γενομένας μεταβολὰς περὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀργυρίου, ἢ τὸ ἀργύριον δι' οὗ καταμετροῦμεν τὰς περὶ τὴν ἀξίαν τῶν σιτηρῶν μεταβολάς, οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν, διατελέσαν μόνιμον καὶ ἑδραῖον τὴν ἀξίαν, ὡς καὶ πρότερον.

Τοιούτῳ τρόπῳ, μετὰ τὴν μετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων

τοῦ Λαυρίου ἢ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰ πολύτιμα μέταλλα ὑπετιμήθησαν, ὥστε καταμετροῦντες αὐτὰ διὰ τοῦ σίτου ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, ἀναγνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὰς δύω ταύτας ἐποχάς, διὰ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ τοῦ ἀργυρίου, ἀπεκτᾶτο ἔλασσον ποσὸν σίτου ἢ πρότερον. Ὡσαύτως δὲ λέγομεν, ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ηὔξησεν ἐπὶ Δημοσθένους, καθότι καταμετροῦντες αὐτὸν διὰ τοῦ ἀργυρίου, ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, παρατηροῦμεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους, ὅτι ἡ τιμὴ μεδίμνου πυρῶν ἀνέβη ἀπὸ 3 μέχρι ἑκκαίδεκα δραχμῶν, εἰ καὶ ἡ καθεστηκυία αὐτοῦ τιμὴ ἐπὶ Δημοσθένους, ἦτο 5 δρ. δηλ. κατὰ $^3|_5$ ἀνωτέρα τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα παρατηρῶ, ὅτι ἐλλείψει ἀκριβοῦς μέτρου τῶν ἀξιῶν, δυνάμεθα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κατὰ προσέγγισιν καταμετρήσεως τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων, νὰ μεταχειριζώμεθα τά τε πολύτιμα μέταλλα καὶ τὰ σιτηρά· ἀλλὰ τὰ μὲν πολύτιμα μέταλλα, ἐντὸς βραχέων χρονικῶν διαστημάτων, καθότι εἰς μακρὰ χρόνου διαστήματα, ἡ ἀξία αὐτῶν μεταβάλλεται· τὰ δὲ σιτηρὰ ἀπ' ἐναντίας, εἰς μακρὰ χρονικὰ διαστήματα, καθότι ἡ ἀξία αὐτῶν μεταβάλλεται ἐντὸς βραχέων χρονικῶν διαστημάτων.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ ἀξία διακρίνεται ἀπὸ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων· ἤτοι ἡ ἀνταλλακτικὴ τῶν πραγμάτων δύναμις, ἡ valeur ἀπὸ τῆς prix· καθότι πιθανὸν ὅτι ἡ μὲν ἀξία λ. χ. τοῦ σίτου οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν, ἀλλ' ὅτι ἡ τιμὴ αὐτοῦ μετεβλήθη, δηλ. ὁ εἰς νόμισμα προσδιορισμὸς τῆς ἀξίας. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὑποτιμωμένου τοῦ ἀργύρου, ἕπεται ὅτι ἡ

τιμὴ τοῦ σίτου θέλει αὐξήσει, ἄνευ αὐξήσεως τῆς ἀξίας· ἐὰν δὲ τὸ μέταλλον εἶναι ἀνεπαρκές, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου θέλει σχετικῶς ἐλαττωθῆ, ἄνευ ἐλαττώσεως τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἴδομεν ὅτι τὰ νομίσματα εἰσὶ τὰ ἐπιτηδειότερα πρὸς τὰς ἀνταλλαγὰς ὄργανα· κατέδειξα δὲ καὶ τὴν πλάνην εἰς ἣν πολλοὶ περιέπεσαν περὶ τῆς φύσεως τῶν νομισμάτων, θεωρήσαντες ταῦτα ὡς μέτρον ἀμετάβλητον τῶν ἀξιῶν. Ἀλλ' ἐνδιατρίψωμεν ἔτι μικρὸν εἰς τὰ προσόντα τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων καὶ τῆς λειτουργίας ἣν ταῦτα ἐκπληροῦσιν ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ.

§. 3. *Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν νομισμάτων.*

Ἡ γενικωτέρα εἶπον διαίρεσις τῶν κεφαλαίων εἶναι εἰς μεταμορφωτὰ καὶ ἀμεταμόρφωτα, τὰ μὲν μεταβάλλοντα τὴν μορφὴν αὐτῶν διαρκούσης τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, τὰ δὲ διατηροῦντα τὴν μορφὴν αὐτῶν ἀμετάβλητον· ἢ ἀκριβέστερον, τὰ μὲν καταστρεφόμενα καὶ ἀναγεννώμενα, τὰ δὲ ἐκ τῆς χρήσεως φθειρόμενα μόνον. Ἀλλὰ τὸ νόμισμα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, μὴ ὂν οὔτε τὸ ἐφ' οὗ ἐξασκεῖται ἡ παραγωγικὴ ἐνέργεια, ὡς ἡ ὕλη, οὔτε δὲ τὸ δι' οὗ αὕτη ἐξασκεῖται ὡς τὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναί, ἀπαρτίζει ἰδιαιτέραν τάξιν κεφαλαίων, τῶν προσαγορευομένων ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων καὶ χρησιμεύει ὡς μεσιτικὴ οὐσία ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἀνταλλαγῶν. Καθόσον ὅμως κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου εἰς ὃ προώρισται, οὐδεμίαν ὑφίσταται ἐπαισθητὴν μεταβολὴν ἢ μεταμόρφωσιν, ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων.

Τὰ νομισματικὰ κεφάλαια διακρίνονται ἀπὸ τῶν λοιπῶν κεφαλαίων, καθόσον 1) τὰ μὲν νομίσματα χρησι-

μεύουσιν εἰς τὰς συναλλαγάς, τὰ δὲ κεφάλαια εἰς παραγωγὴν τοῦ πλούτου· ὅθεν τὰ μὲν νομίσματα λειτουργοῦσι διὰ τῆς ἀξίας αὐτῶν, καθότι δὲν εἶναι οὔτε ἄμεσα ὄργανα παραγωγῆς, οὔτε ἀντικείμενα καταναλώσεως, τὰ δὲ κεφάλαια διὰ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῶν. Τὸ νόμισμα ὂν ὄργανον τῶν συναλλαγῶν πρὸς τὸ ποσὸν αὐτῶν ἀείποτε συσχετίζεται, ἀναπληροῦται δὲ ὡς θέλει ἀποδειχθῇ, ἡ χρεία αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως. Διὸ καὶ ἐν μὲν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, τὸ ποσὸν αὐτοῦ ὑπολογίζεται εἰς 80 φρ. κατὰ κεφαλήν. ὡσαύτως δὲ τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ· ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ εἰς 200 φρ. καὶ ἐν Νορβηγίᾳ εἰς 37 φρ. ἐν Ἑλλάδι δὲ πιθανώτερον εἰς δρ. 50, (1) 2) τὸ μὲν νόμισμα ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν ὑποτίθησιν ἀναγκαίως κοινωνίαν ἀνθρώπων, τὰ δὲ κεφάλαια ὄχι. Ὁ Ῥοβινσὼν ἔρημος καὶ μεμονωμένος, κατεῖχε μέν τινα ὄργανα ἢ κεφάλαια, δὲν συνησθάνετο δὲ τὴν χρείαν τοῦ νομίσματος· 3) τὸ νόμισμα, ὅπερ οὐδόλως ταυτίζεται μὲ τὰ κεφάλαια, εἶναι τὸ ἐλάχιστον μέρος τῶν ἐνόντων κεφαλαίων. Ὥστε διὰ μὲν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νομισμάτων δὲν αὐξάνουσι τὰ παραγωγικὰ μέσα, διὰ δὲ τῆς ἐλαττώσεως αὐτῶν, οὐδόλως αὐτὰ ἐλαττοῦνται. Ὑπολογίσωμεν τὰ πρὸ 35 ἐτῶν καταβληθέντα κεφάλαια εἰς καλλιέργειαν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐρημωθείσης ἑλληνικῆς χώρας καὶ τὰ μεταποιηθέντα εἰς φυτείας, εἰς πλοῖα, εἰς οἰκοδομάς, εἰς ἁμάξας, εἰς ποίμνια, εἰς ἀχθοφόρα ζῶα, εἰς ἐργαστήρια, εἰς ἐργαλεῖα καὶ μηχανὰς καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν δραστηριότης τεκμηριοῦται κυρίως διὰ τῶν πραγματι-

(1) Τὸ νομισματικὸν τῆς Γαλλίας ὑπολογίζεται εἰς 5 χιλιεκατομμύρια χρυσοῦ καὶ 2 1/2 χιλιεκατομμύρια ἀργύρου. Ὅρα Revue des deux mondes. 15 Janvier 1882. Victor Bonnet.

κῶν αὐτῶν κεφαλαίων· ὅτι ἐν αὐτοῖς, ἐνσαρκοῦται ἡ βιομηχανικὴ ἱκανότης καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν λαῶν, τὰ δὲ νομίσματα εἰσὶν ἡ ὁδός, οὕτως εἰπεῖν, ἣν τὰ κεφάλαια διανύουσιν περιοδεύοντα ἢ κυκλοφοροῦντα, ἢ τὸ ὄχημα τὸ μεταβιβάζον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον τὸν πραγματικὸν πλοῦτον. Ἄλλως, ἐὰν νόσος ἐνσκήψασα καταστρέψῃ τὰς ἀμπέλους, καὶ τὰ ποίμνια τοῦ ποιμένος καὶ τοὺς ἀροτῆρας βόας τοῦ γεωργοῦ καὶ τὰ φορτηγά, ἕνεκα δὲ ἀνομβρίας ἢ πολυομβρίας, ἢ χειμῶνος βαρέως, καταστραφῶσιν οἱ καρποὶ τῆς γῆς καὶ οἱ ἐλαιῶνες καὶ οἱ λεμονῶνες, ἢ ἐν πολέμῳ πυρποληθῶσι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, ἐρημωθῇ δὲ ἡ γῆ, κλείσωσι δὲ τὰ ἐργοστάσια, δὲν ἔπεται ὅτι ἕνεκα τῶν δυστυχῶν τούτων συμβεβηκότων, θέλουσιν ἐξαφανισθῇ συνάμα καὶ τὰ νομίσματα, ἀλλὰ μόνα τὰ κεφάλαια. Καταστραφέντων δὲ κατὰ μέγα μέρος τῶν κεφαλαίων, οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἐκπέσει, αἱ δὲ παραγωγικαὶ ἐργασίαι θέλουσι περισταλῆ καὶ οἱ φόροι οἱ ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων πηγάζοντες θέλουσιν ἐκλείψει. Τὰ νομίσματα λοιπὸν δὲν ταυτίζονται μὲ τὰ κεφάλαια, καὶ εἶναι τὸ ἐλάχιστον αὐτῶν μέρος. Τὸ νομισματικὸν τῆς Γαλλίας κεφάλαιον ὑπελογίζετο πρό τινων ἐτῶν, εἰς 3 ἢ 4 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, ἐνῷ αἱ ἐτήσιοι αὐτῆς ἀκαθάριστοι πρόσοδοι ὑπελογίζοντο εἰς 25 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, ὅπερ ὑποτίθησιν ἐθνικὴν περιουσίαν τοὐλάχιστον 200 χιλιάδων ἑκατομμυρίων. (1)

Ὡσαύτως δὲ ἡ μὲν προσοδοφόρος περιουσία τῆς Μ. Βρεταννίας ὑπελογίζετο πρό τινων ἐτῶν εἰς 200 χιλιάδας

(1) Πρόσοδος γεωργικὴ 5,085,756,000
Πρόσοδος ἀστικῶν κτημάτων 5,000,000,000
Πρόσοδος κινητῆς περιουσίας 14,000,000,000
Ὅρα Revne des deux mondes 15 Janvier 1880.

ἑκατομμυρίων φρ., ἡ δὲ πρόσοδος αὐτῆς ὑπερέβαινε τὰς 20 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, τὸ δὲ νομισματικὸν αὐτῆς κεφάλαιον περιωρίζετο εἰς ἓν περίπου ἑκατομμύριον.

Ἀλλὰ τίς ἡ σχέσις τοῦ ποσοῦ τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων πρὸς τὸν πραγματικὸν πλοῦτον;

1) Τὸ ποσὸν τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων τὸ κυκλοφοροῦν ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, εἶναι ἀείποτε ἀνάλογον, οὐχὶ πρὸς τὸν πληθυσμὸν, ἢ τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον, ἀλλὰ πρὸς τὸ σύνολον τῶν συναλλαγῶν· τοῦτο δέ, καθότι δύο ὁμάδες ἀνθρώπων ἴσον κεκτημέναι πλοῦτον, δὲν ἔχουσι τὰς αὐτὰς συναλλαγάς· 2) ὅσῳ ἡ κυκλοφορία τοῦ νομίσματος εἶναι ζωηροτέρα, τόσῳ ὀλιγωτέρου ποσοῦ νομισμάτων δεῖται ἡ κοινωνία αὕτη πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῶν συναλλαγῶν. Ἐξηγοῦμαι. Ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον ὅτι αἱ κυκλοφοροῦσαι ἐτησίως πραγματικαὶ ἀξίαι ἔν τινι χώρᾳ, ἀνταλλάττονται διὰ τῶν νομισματικῶν μονάδων, τῶν κυκλοφορουσῶν ἐτησίως ἐντὸς αὐτῆς. Ὑποτεθείσθω λοιπὸν ὅτι αἱ κυκλοφοροῦσαι ἐτησίως πραγματικαὶ ἀξίαι συμποσοῦνται εἰς 200 ἑκατομμύρια, ὅτι δὲ τὸ κυκλοφοροῦν νομισματικὸν κεφάλαιον δὲν ὑπερβαίνει τὰ 50 ἑκατομμύρια, ἤτοι τὸ $^1/_4$ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ἀξιῶν. Κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, ἑκάστη νομισματικὴ μονὰς θέλει χρησιμεύει ἐτησίως, εἰς 4 ἀνταλλαγὰς πραγματικῶν μονάδων. Ἐὰν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον ἐδιπλασιάσθη, τῶν πραγματικῶν μονάδων ὑπαρχουσῶν τῶν αὐτῶν, πᾶσα νομισματικὴ μονὰς ὡς ἐκ τῆς κυκλοφορικῆς λειτουργίας αὐτῆς, θέλει ἀνταλλάττεσθαι δὶς μόνον τοῦ ἔτους, διὰ μονάδος πραγματικῆς ἰσοτίμου· καθότι ὁ κομιστὴς μιᾶς δραχμῆς κέκτηται, οὕτως εἰπεῖν, πίστωσιν ἐπὶ ἀξίας ἴσης τῷ $^1/_{200000000}$ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ἀξιῶν· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἑ-

κάστη νομισματικὴ μονὰς θέλει ἐκπέσει κατὰ τὸ $^1/_2$ τῆς ἀξίας αὐτῆς, ἤτοι τὰ ἐμπορεύματα θέλουσιν ἀνατιμηθῆ.

Συμπεραίνω, ὅτι διὰ μὲν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πραγματικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν κεφαλαίων, πολλαπλασιάζονται καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀπολαύσεις ἡμῶν· διὰ δὲ τῆς ἀρθονίας τῶν νομισμάτων, ἤτοι τῆς ὑπερβάσεως τοῦ ἀναλόγου πρὸς τὰς συναλλαγὰς ποσοῦ, αὐτῶν μὲν ἡ ἀξία ἐκπίπτει, σχετικῶς δὲ ἡ ἀξία τῶν πραγματικῶν κεφαλαίων αὐξάνει. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, τοῦ πλούτου αὐξανομένου, καὶ τὸ νόμισμα πρέπει νὰ πολλαπλασιασθῇ κατὰ λόγον τοῦ συνόλου τῶν συναλλαγῶν, ἢ νὰ λάβῃ μείζονα ἐνέργειαν· τὸ δεύτερον δὲ εἶναι κατὰ πάντα οἰκονομικώτερον καὶ παρεκτικὸν μείζονος ὠφελείας· καθότι ὅσῳ δι' ἐλάσσονος ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου παράγομεν μείζονα ὠφέλειαν, τόσῳ πλουτοῦμεν, πολλαπλασιάζοντες τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους ἡμῶν.

Εἶπον ὅτι, τῆς κυκλοφορίας τῶν νομισμάτων ταχυτέρας οὔσης, ἡ κοινωνία δεῖται ἐλάσσονος ποσοῦ νομισμάτων πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῶν ἀνταλλαγῶν. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐν χώρᾳ πλουσίᾳ καὶ βιομηχανικῇ, τὸ ἀργύριον ἀναπληροῦται διὰ τῆς πίστεως. Τῷ ὄντι, ἐν χώρᾳ βιομηχανικῇ καὶ πλουσίᾳ, οὐ μόνον παντὸς εἴδους ἰδιωτικὰ ὁμόλογα, συναλλαγματικαὶ, γραμμάτια εἰς διαταγήν, πωλήσεις ἐπὶ πιστώσει, συμψηφισμοὶ ἢ ἀντικαταστάσεις πιστωτῶν, ἀναπληροῦσι τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν καὶ αἱ ἐπιταγαὶ ἔτι μᾶλλον διευκολύνουσι τὰς συναλλαγάς. Καθόσον λοιπὸν τὰ ἔθνη πλουτοῦσιν, ἀνταλλάττοντα πλείονα, ἔχουσι καὶ μείζονα ἀνάγκην νομισμάτων· ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη ἀναπληροῦται πρῶτον μέν, διὰ τῆς ζωηροτέρας τῶν νο-

μισμάτων κυκλοφορίας, δεύτερον δέ, διὰ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἐν γένει, τῶν τραπεζιτικῶν ἐργασιῶν καὶ τοῦ ἀργυρίου. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἕκαστος ἔμπορος δὲν εἶναι καὶ φύλαξ τῆς ἑαυτοῦ χρηματικῆς περιουσίας, ἀλλ' ὑπάρχουσι τραπεζῖται (Bankers), εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων συγκεντροῦνται τὰ χρήματα τῶν ἰδιωτῶν, αἱ δὲ πληρωμαὶ ἐνεργοῦνται δι' ἐπιταγῶν (Check) ἐφ' ἑκάστου τραπεζίτου, καὶ τὰ ἀμοιβαῖα χρέη συμψηφίζονται εἰς κοινὸν ἐκκαθαριστήριον (clearing House). Προσέτι δὲ καὶ τὰ περιττὰ τῶν τραπεζιτῶν χρήματα συγκεντροῦνται εἰς τὰς τραπέζας. Ἐκ τῆς συγκεντρώσεως δὲ ταύτης τῶν ἰδιωτικῶν χρημάτων, ἐξηγεῖται πῶς ἐν τοῖς clearing-Houses τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Νεοβοράκου ἐξοφλοῦνται καὶ ἐκκαθαρίζονται ἐτησίως 150 χιλιεκατομμύρια, ἄνευ χρήσεως μετάλλου.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἐξοικονομεῖται τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον, καὶ μεγάλα χρέη ἐξοφλοῦνται διὰ μικροῦ ποσοῦ νομισμάτων.

Ἀλλ' ὅπως καταστήσω ἐναργεστέραν τὴν πρότασιν περὶ τῆς δραστηριότητος τῆς κυκλοφορίας τῶν νομισμάτων καὶ περὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν διὰ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν, ὑποθέτω ὅτι 250 φορτία διανύουσι καθ' ἡμέραν, ὡρισμένην ὁδὸν καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῆς καταστάσεως, δεόμεθα 500 ἵππων πρὸς μεταφορὰν τῶν εἰρημένων φορτίων. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ὁδὸς αὕτη βελτιωθῇ, ἐννοεῖται ὅτι, ἀντὶ 500 ἵππων καὶ 250 ἁμαξῶν δὲν θέλομεν ἔχει ἀνάγκην εἰμὴ 100 ἁμαξῶν καὶ 200 ἵππων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἅτινα θεωροῦνται ὡς ὀχήματα τῶν ἀνταλλαγῶν. Ὅσάκις τὰ ἐμπορεύματα κυκλοφορῶσιν ἐλευθέρως, ἡ δὲ πίστις ἀκμάζῃ καὶ οὐδὲν πρόσκομμα παρεμβάλλεται εἰς τὰς

ἀνταλλαγάς, δι' ἐλάσσονος ποσοῦ νομισμάτων κατορθοῦται ὅ,τι ἤθελεν ἄλλως κατορθωθῆ διὰ ποσοῦ νομισμάτων μεγαλειτέρου.

Ἐν γένει δὲ παρατηρῶ περὶ τῆς νομισματικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν διατρέχον τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, διέρχεται τρεῖς περιόδους καλῶς διακεκριμένας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίοδον, αἱ ἀνάγκαι εἰσὶ περιωρισμέναι, τὰ κεφάλαια εὐάριθμα, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἰς τὰ σπάργανά του καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἀσθενεῖς ἐν χώρᾳ μάλιστα ἐν ᾗ ἡ ἰδιοκτησία ἐστὶ μικρά, οἱ δὲ γεωργοὶ καταναλίσκουσι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅ,τι παράγουσιν. Ὥστε καὶ τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μικρόν, ἐκτὸς μόνον ἐὰν τὸ ἔθνος τοῦτο κέκτηται μεταλλεῖα, ἢ μετερχόμενον ὡς ἡμεῖς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον, εἰσκομίζῃ χρήματα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίοδον, καθόσον τὰ μὲν ἔργα καταμερίζονται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ αἱ συναλλαγαὶ αὐξάνουσιν, ἀναλόγως καὶ τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον πολλαπλασιάζεται. Κατὰ τὴν τρίτην τέλος περίοδον, διὰ τῆς πίστεως ἀναπληροῦται ἐν μέρει ἡ χρῆσις τοῦ νομίσματος καὶ σχετικῶς πρὸς τὸν ὑπάρχοντα πλοῦτον τὸ νομισματικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον ἐλαττοῦται. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Ἀγγλίᾳ, πλουσιωτέρᾳ τῆς Γαλλίας, τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον ὑπολογίζεται σήμερον 1,200,000 φρ. ἐν Γαλλίᾳ δέ, τὸ κυκλοφοροῦν νόμισμα ἀνήρχετο πρὸ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου, εἰς 4,000 ἑκατομμύρια, ἤτοι εἰς τὸ $^1/_3$ ἢ $^1/_4$ τῶν ἐν Εὐρώπῃ κυκλοφορούντων νομισματικῶν κεφαλαίων, ὑπολογισθέντων τότε εἰς 12-14 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φράγκων.

Ἴδομεν ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι τὸ ὄργανον τῶν συναλλαγῶν καὶ ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ νομισματικοῦ κε-

φαλαίου εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὰς συναλλαγάς. Ἀλλ' ὁπότερον τῶν δύω πολυτίμων μετάλλων δέον νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀρχέτυπον ὄργανον τῶν συναλλαγῶν; ὁ χρυσὸς ὁμολογουμένως εἶναι προτιμότερος τοῦ ἀργύρου· ἐν μικρῷ ὄγκῳ περιέχων μεγάλην ἀξίαν, διευκολύνει τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὰς συναλλαγάς· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται ὅτι ὁ ἄργυρος πρέπει νὰ καταργηθῇ, καθότι τὸ νόμισμα δὲν εἶναι μόνον μέτρον τῶν ἀξιῶν· ἐὰν ἦτο μέτρον μόνον, μόνος ὁ χρυσὸς ἔπρεπε νὰ ἐκπληρῇ τὴν λειτουργίαν ταύτην· ἀλλ' εἶναι προσέτι ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν, ἑπομένως μόνον ὁ χρυσὸς δὲν θέλει ἴσως ἐπαρκέσει εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, ὅταν μάλιστα ἀρθῇ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν γραμματίων ἐν Ἰταλίᾳ, Αὐστροουγγαρίᾳ καὶ Ῥωσσίᾳ.

Δέον λοιπὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ὁ ἄργυρος ὅπως χρησιμοποιοῦνται καὶ αἱ ἁμαξιτοὶ μετὰ τοὺς σιδηροδρόμους. ἀλλ' ἄνευ προσδιορισμοῦ τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν δύω πολυτίμων μετάλλων· καθότι ὁσάκις ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζομένη ἀξία εἶναι ἀνωτέρα τῆς μεταλλικῆς ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸν ἄργυρον, πλεῖστα ἐκ τούτου πηγάζουσιν ἀτοπήματα.

Τούτου ἕνεκα, ἐν τῷ τελευταίῳ νομισματικῷ συνεδρίῳ ὁ Thoerner ἀντιπρόσωπος τῆς Ῥωσσίας ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸ δύω προτάσεις εὐλογωτάτας.

1. Τὴν ἀντικατάστασιν τῶν μικρῶν χρυσῶν νομισμάτων, τῶν 5 καὶ 10 φράγκων διὰ τοῦ ἀργύρου.

2. Καὶ τὴν ἐκτύπωσιν κερμάτων ἀργυρῶν ἐχόντων ἀξίαν πραγματικήν.

Οὕτω δὲ χρησιμοποιεῖται ὁ ἄργυρος, καὶ ἀντὶ δεκαφράγκων χρυσῶν ἢ δεκαμάρκων, τίθεται εἰς κυκλοφορίαν ἄργυρος ἴσης ἀξίας.

Κατὰ τὸ 1848, ὑπελόγιζον τὰ ποσὰ τῶν δύο πολυτίμων μετάλλων εἰς 5,806,000 χιλιόγραμμα χρυσοῦ καὶ εἰς 139 ἑκατομμύρια χιλιόγραμμα ἀργύρου. Οὕτω δὲ ἡ σχέσις τῶν δύω μετάλλων ὡς πρὸς τὸ βάρος μέν, ἦτο ὡς 1 πρὸς 23, ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν δέ, ὡς 1 πρὸς 15 $\frac{1}{2}$· σήμερον δέ, τὸ μὲν ποσὸν τοῦ χρυσοῦ εἶναι 11 ἑκατομμυρίων χιλογράμμων, τὸ δὲ τοῦ ἀργύρου 179 ἑκατομμυρίων· ὥστε ὡς πρὸς τὸ βάρος μέν, ἡ σχέσις αὕτη εἶναι 1 πρὸς 16, ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν δέ, ὡς 1 πρὸς 17.

Καίτοι λοιπὸν διπλασιασθέντος τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ τοῦ 1848, ἡ μεγίστη αὐτοῦ χρῆσις ἕνεκα τῆς μικρᾶς κυκλοφορίας τοῦ ἀργύρου, ὅστις ἐν μεγάλῳ ὄγκῳ μικρὰν περιέχει ἀξίαν, κατέστησεν αὐτὸν τιμιώτερον καὶ λίαν ἐπιζήτητον πρὸς ἐξόφλησιν κυρίως μεγάλων ποσοτήτων.

Ὅρα Procès verbaux de la conférence monétaire internationale ἔτους 1881.

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς πίστεως.

Ἴδομεν ὅτι τὰ κεφάλαια, δηλ. πᾶν ὅ,τι δημιουργηθὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας ἀπεταμιεύθη, ὅπως χρησιμεύσῃ πρὸς παραγωγήν, οἷον ἡ πρώτη ὕλη τῆς βιομηχανίας, τὰ κτήνη, τὰ πλοῖα, αἱ ἅμαξαι, τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν, αἱ μηχαναί, ἤτοι αἱ ἄψυχοι καὶ ἔμψυχοι τῆς βιομηχανίας δυνάμεις εἰσὶ τὰ ὑλικὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα.

Ἴδομεν πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ πλοῦτος κέκτηται καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀνταλλάττεσθαι πρὸς ἄλλα προϊόντα· ὅτι δὲ πᾶσα ἀνταλλαγὴ ἢ ἀγορὰ καὶ πώλησις προϋποτίθησι 1) μὲν ποικιλίαν καὶ ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν· 2) δὲ ἀνταλλακτικὰ μέσα, ἤτοι προϊόντα· 3) μέσα συγκοινωνίας πρὸς μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ τελευταῖον νόμισμα δι' οὗ ἐξισοῦνται αἱ ἄνισοι ἀξίαι καὶ κυκλοφοροῦσι τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας. Ἀλλ' ἐὰν τὰ μὲν κεφάλαια ὦσι τὰ ὑλικὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα, τὰ δὲ χρήματα τὰ ὑλικὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν, ἡ πί-

στις ἤτοι ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐμπιστοσύνη, ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ ἀξιοχρέου καὶ τῆς πρακτικῆς τοῦ πιστούχου ἱκανότητος, εἶναι τὸ ἠθικὸν ὄργανον, δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια καὶ τὰ χρήματα εἰς χεῖρας τῶν τε παραγωγῶν καὶ τῶν ἀναλωτῶν. Ἡ πίστις τεκμηριοῦται ἰδίως διὰ τῆς κυκλοφορίας τῶν κεφαλαίων, ἤτοι διὰ τῶν δανείων, διὰ τῶν ἐπὶ πιστώσει πωλήσεων, διὰ τῆς καταθέσεως χρημάτων εἰς χεῖρας τρίτων κτλ. Τόσον δὲ οἱ ἐπὶ πιστώσει πωλοῦντες, ὅσον καὶ οἱ συνάπτοντες δάνεια, ἐξασφαλίζονται διὰ συναλλαγμάτων ἢ ἐμπορικῶν γραμματίων, ἢ διὰ καταθέσεως ἢ ἐνεχυριάσεως ἐμπορευμάτων, μετοχῶν, ἢ χρεωγράφων, ἢ δι' ὑποθηκεύσεως ἀκινήτων, ἢ δι' ἐνεχυριάσεως πραγμάτων πολυτίμων.

Ὥστε διὰ τῆς πίστεως τὰ κεφάλαια εὐχερῶς κυκλοφοροῦντα, ζωογονοῦσι διὰ τῆς εὐκινησίας αὐτῶν τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Δι' αὐτῆς τὰ διαθέσιμα χρήματα καὶ τὰ ἀργὰ κεφάλαια παραδίδονται εἰς χεῖρας ἐνεργούς, εἰς χεῖρας δημιουργικάς, ἐνῷ ἄλλως ἤθελον μείνει ἄκαρπα καὶ νεκρά. Διὰ τῆς πίστεως, διαθέτομεν πόρους μέλλοντας, πόρους μὴ παραχθέντας ἔτι, πρὸς ἀπόκτησιν κεφαλαίων ὑπαρχόντων· οὕτω δέ, οἱ μὲν καρποὶ ἐργασίας προγενεστέρας χρησιμεύουσι πρὸς ἐνίσχυσιν ἐνεστώσης ἐργασίας, ὁ δὲ παραχθεὶς πλοῦτος, πρὸς δημιουργίαν πλούτου μὴ ὑπάρχοντος. Διὰ τῆς πίστεως, ὁ μὲν παρέχει ὄργανα, λιπάσματα, σπόρον ἢ φυτείας τῷ γεωργῷ, ὁ δὲ γεωργός, ἢ ὁ ποιμὴν τὴν πρώτην ὕλην· οἷον τὸ μαλλίον, τὸν βάμβακα, ἢ τὸ λίνον τῷ τεχνουργῷ, ὁ δὲ τεχνουργός, τὰ τεχνουργήματα αὐτοῦ τῷ μεγαλεμπόρῳ· ὁ δὲ μεγαλέμπορος τὰ ἐπορεύματα αὐτοῦ τῷ μικρεμπόρῳ, ὅστις παρέχει ταῦτα τῷ ἀναλωτῇ. Ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐμπιστοσύνης, καταθέτομεν τὴν χρηματικὴν ἡμῶν περιου-

σιαν εἰς χεῖρας τοῦ τραπεζίτου· ὁ δὲ τραπεζίτης χορηγεῖ τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια τῷ βιομηχάνῳ ἢ ἰδιοκτήτῃ, καὶ διὰ τῶν προκαταβολῶν τούτων, πολλαπλασιάζονται καὶ αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀνταλλαγαί.

Ἡ πίστις λοιπὸν προϋποτίθησιν ἠθικὰς σχέσεις καὶ ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, καθότι ὁ πιστοδότης παραδίδων εἰς τὸν πιστοῦχον πραγματικὸν κεφάλαιον, καφέν, σάκχαρι, ὑφάσματα, γαιάνθρακα, σίδηρον, λαμβάνει συνήθως ἀντ' αὐτοῦ ἁπλοῦν ὁμόλογον, οἷον συναλλαγματικὴν ἢ γραμμάτιον εἰς διαταγὴν κ.τ.λ., ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυᾶται ἡ ἱκανότης, ἡ δεξιότης καὶ ἡ ἠθικότης τοῦ πιστούχου, κυρίως δὲ τὸ ἀξιόχρεων αὐτοῦ, ἤτοι ἡ χρηματικὴ δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ παραγωγικὴ αὐτοῦ ἐργασία. Ὥσπερ δὲ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εἰρήνης καὶ εὐνομίας, θάλλει ἡ βιομηχανία, μαραίνεται δὲ ἕνεκα τῆς ἀδικίας τῶν κρατούντων ἢ τῆς κακονομίας, οὕτω καὶ διὰ τοῦ αὐθαιρέτου, τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῶν πολέμων ἐξαφανίζεται ἡ πίστις, καὶ ἀντὶ ζωῆς καὶ κινήσεως, ἡ κοινωνία ἀναδεικνύει σημεῖα νεκρώσεως καὶ θανάτου.

Διὰ τῆς πίστεως, πολλαπλασιάζονται αἱ ἑταιρίαι καὶ τὰ πιστωτικὰ καταστήματα, πλουτίζονται τὰ ταμιευτήρια καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ ἐλάχιστα μόρια τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου.

Εἶπον ὅτι ὁ πιστοῦχος παραδίδει ὁμόλογον εἰς χεῖρας τοῦ πιστοδότου. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ὅσῳ τοῦτο κυκλοφορεῖ εὐκολώτερον, μεταβιβαζομένων τῶν δικαιωμάτων τοῦ πρώτου πιστωτοῦ εἰς ἑτέρους πιστωτὰς ἀλλεπαλλήλως ἀντικαθισταμένους εἰς τὸν πρῶτον, τόσῳ ἐντελεστέρα ἡ πρὸς αὐτὸ πίστις· αἱ δὲ πιστωτικαὶ ἀξίαι κυ-

κλοφοροῦσαι χρησιμεύουσιν ὡς νόμισμα εἰς χεῖρας τοῦ πιστοδότου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν φύσιν τῆς πίστεως. Ἐν τοῖς περὶ ὑποθηκικῶν καὶ προεξοφλητικῶν τραπεζῶν κεφαλαίοις, θέλομεν ἐπιληφθῆ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ καταδείξει λεπτομερέστερον τὴν φύσιν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται 1) ὅτι ἡ πίστις εἶναι τὸ ἠθικὸν ὄργανον δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοὺς καὶ παραγωγικάς· 2) ὅτι ἡ πίστις στηρίζεται οὐ μόνον εἰς τὴν ἠθικότητα τοῦ προσώπου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἱκανότητα αὐτοῦ· 3) ἐπειδὴ διὰ τῆς πίστεως, τὰ μὲν ἀργὰ κεφάλαια καθίστανται ἐνεργητικά, τὰ δὲ ἐμπορεύματα ἢ τὰ ἀναλώματα ἀντὶ νὰ μένωσιν ἀνωφελῶς ἐπισεσωρευμένα ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς ἀποθήκαις, παραδίδονται εἰς χεῖρας τῶν ἀναλωτῶν, ἄρα ἡ πίστις δὲν εἶναι μόνον μεταβιβαστική, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ καὶ γεννητικὴ πλούτου.

Βεβαίως διὰ τῆς ἁπλῆς μεταβιβάσεως κεφαλαίου ἀπὸ τοῦ πιστοδότου εἰς τὸν πιστοῦχον, δὲν παράγεται νέον κεφάλαιον, καθότι τὰ νέα κεφάλαια διὰ τῆς ἐργασίας μόνον καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως παράγονται· ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα κεφάλαια χρησιμοποιοῦνται παραγωγικὰ γινόμενα.

4). Διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἀναπληροῦται ἡ χρεία τῶν χρημάτων, ἐξοικονομεῖται τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον καὶ ὁ μεταλλικὸς πλοῦτος χρησιμεύει εἰς θεραπείαν ἑτέρων κοινωνικῶν ἀναγκῶν.

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἕπεται, ὅτι αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι ἀπαρτίζουσιν αὐθύπαρκτα κεφάλαια, καθότι αἱ ἰδανικαὶ αὗται ἀξίαι εἰσὶν ἁπλαῖ ἐπιταγαὶ διὰ πραγματικῶν κεφαλαίων ἐξοφλητέαι· ναὶ μὲν διὰ τῆς πίστεως ζωογο-

νοῦνται τὰ πραγματικὰ κεφάλαια κυκλοφορικὰ καὶ εὐκίνητα γινόμενα· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τοῦτο κατορθοῦται, εἰ καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι κεφάλαιον.

Ἀλλ' ἐνταῦθα δέον νὰ διακρίνωμεν τὰς πιστωτικὰς ἀξίας, ἀπὸ τῶν ἐγγράφων δι' ὧν ἀποκτῶμεν δικαίωμα ἐπὶ πραγμάτων ὡρισμένων· αἱ συναλλαγματικαὶ ἐκπροσωποῦσιν ὡς γνωστὸν τὴν χρέωσιν τοῦ ἀποδέκτου· τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν τὴν χρέωσιν τῶν ἐκδόντων αὐτὰ πιστωτικῶν καταστημάτων· αἱ ἐπιταγαὶ εἰς πληρωμήν, checks, τὴν χρέωσιν τοῦ τραπεζίτου· τὰ κτηματόγραφα τὴν χρέωσιν τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως· αἱ ἐθνικαὶ ὁμολογίαι τὴν χρέωσιν τοῦ δημοσίου. Πάντα δὲ ταῦτα κυκλοφοροῦντα ἀνταλλάττονται πρὸς χρήματα· ἀλλ' αἱ φορτωτικαὶ καὶ τὰ ἀποδεικτικὰ καταθέσεως ἐμπορευμάτων ἐν τοῖς καταστήμασιν τῆς ἀποταμιεύσεως ἐκπροσωποῦσιν ὡρισμένα πράγματα, ὑφάσματα, καφέν, ζάκχαριν κ.τ.λ.

5). Ἐλλείψει πίστεως, ἥ τε παραγωγὴ καὶ ἡ κατανάλωσις περιστέλλονται, ἕνεκα τῆς δυσχερείας τῆς ἐκτελέσεως τῶν συναλλαγῶν διὰ μετρητῶν.

6). Ἐὰν ὁ δανειζόμενος χρήματα ἢ ὁ ἀγοράζων ἐπὶ πιστώσει, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ὅσα ἐδανείσθη ἢ ἠγόρασε, τὰ καταδαπανήσῃ, ὁ πλοῦτος ἀντὶ νὰ αὐξήσῃ διὰ τῆς πίστεως καταστρέφεται.

Ἡ πίστις ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ πιστούχου, καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων αἵτινες δι' αὐτῆς ἐμψυχοῦνται, διαιρεῖται εἰς πίστιν ἐμπορικὴν δι' ἧς ἀντὶ ἐμπορευμάτων, παραχωροῦνται συναλλάγματα τῷ πιστοδότῃ· εἰς πίστιν τραπεζικήν, ἧς ἕνεκα τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν καὶ αἱ ἐπιταγαὶ εἰς πληρωμὴν ἀναπληροῦσι τὸ

νόμισμα. Εἰς πίστιν ὑποθηκικήν, κτηματικὴν ἢ γεωργικήν, καὶ εἰς πίστιν διάλληλον mutuel.

Ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις, θέλω κατὰ σειρὰν διεξηγήσει τὰς πολυτρόπως συναπτομένας κυριωτέρας πιστωτικὰς σχέσεις, καὶ ἀποδείξει ὅτι ἡ πίστις ἐντὸς μὲν λογικῶν ὁρίων λειτουργοῦσα ἀποβαίνει ἀείποτε λυσιτελὴς καὶ καρποφόρος· ὁσάκις ὅμως ὡς οἱ ἄφρονος καὶ ἀδέξιοι μηχανικοί, τὰ πιστωτικὰ καταστήματα ἐπιτείνωσι τὸν ἀτμὸν ὑπὲρ τὸ δέον, προκαλοῦσι διὰ τῆς ἀπερισκεψίας ἢ πλεονεξίας αὐτῶν, ἐκρήξεις καὶ καταστροφὰς τῶν ὁποίων αὐτὰ πρῶτα γίνονται τὰ ὑπαίτια θύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ συναλλαγῆς καὶ τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων.

Εἶπον ὅτι τά τε προϊόντα καὶ αἱ χορηγούμεναι ἡμῖν ὑπηρεσίαι ἀποκτῶνται διὰ χρημάτων· ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς ἐμπορικαῖς συναλλαγαῖς, τὰ ἐμπορεύματα ἀνταλλάττονται πρὸς χρήματα ἢ πρὸς συναλλάγματα· ἐν δὲ ταῖς τραπεζικαῖς ἐργασίαις, χρήματα καὶ συναλλάγματα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλληλα.

Πραγματευθῶμεν ἐν πρώτοις περὶ τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν πράξεων καὶ συναλλαγῶν.

Ἡ ἐμπορικὴ ἢ βιομηχανικὴ πίστις παρίσταται ὑπὸ ποικίλας καὶ παντοίας μορφάς· μία δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ συναλλαγματικαὶ καὶ ἐν γένει τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια, τὰ

ἐκδιδόμενα ἀντὶ πραγμάτων, ἢ ἐμπορευμάτων καὶ ἀπαρτίζοντα τὸ κύριον τῆς χρηματεμπορίας ὄργανον.

Ἀλλὰ τί ἐστι συναλλαγή; Ἡ συναλλαγὴ ἢ ἡ χρηματεμπορία εἶναι ἡ πρᾶξις δι' ἧς ἀνταλλάττομεν πρὸς ἄλληλα, παρόντα ἢ ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτα νομίσματα. Ὡς ἐκ τούτου δὲ διαιρεῖται αὕτη εἰς μικρὰν συναλλαγήν, «change menu» παρόντων χρημάτων μὲ παρόντα χρήματα καὶ εἰς συναλλαγὴν πραγματικήν, «change réel» δηλ, παρόντων μὲ ἀπόντα χρήματα.

Ἡ μικρὰ συναλλαγὴ συνίσταται εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν παντοίων νομισμάτων πρὸς ἄλληλα. Οἱ νομισματαλλάκται ἀνταλλάττοντες τὰ νομίσματα ταῦτα προσπορίζονταί τι κέρδος. Τὰ δὲ νομίσματα γίνονται κατὰ κανόνα, παρ' αὐτῶν δεκτὰ ἀναλόγως τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Τὰ ἔργα ταῦτα ἐξασκοῦνται ὑπὸ τῶν λεγομένων κολλυβιστῶν ἢ ἀργυραμοιβῶν (changeurs)· οἵτινες ἀγοράζουσιν ἢ προσπορίζουσιν ἐπὶ κέρδει, ὡρισμένον εἶδος νομισμάτων· ἡ ἐργασία αὕτη θεωρεῖται σήμερον ὡς ἧττον σπουδαία· ἐνῷ ἄλλοτε, ὅτε δηλ. ἡ Εὐρώπη κατεκερματίζετο εἰς πλείστας ἡγεμονίας καὶ ἐπικυριαρχίας, πλῆθος δὲ ἑτερογενῶν νομισμάτων ἐκυκλοφόρει ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ Κράτους, ἡ κερδοσκοπία αὕτη ἦτο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων· ἡ δὲ πραγματικὴ συναλλαγή, change réel» ἣν ὀνομάζομεν ἁπλῶς «συναλλαγήν», συνίσταται εἰς τὴν παραχώρησιν χρημάτων ὀφειλομένων ἡμῖν εἰς ἕτερον τόπον ἢ τόν, ἐν ᾧ συνάπτεται ἡ σύμβασις. Καὶ εἰ μὲν παραχωρῶμεν χρήματα πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἡ συναλλαγὴ εἶναι ἐξωτερική· καὶ ἐνεργεῖται διὰ νομισμάτων ἑτερονύμων, λιρῶν πρὸς δραχμάς,

φράγκων πρὸς δραχμάς· εἰ δὲ παραχωρῶμεν χρήματα ὀφειλόμενα ἡμῖν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ, ἡ συναλλαγὴ εἶναι ἐσωτερική, καὶ ἡ συναλλαγὴ ἐνεργεῖται δι' ὁμωνύμων νομισμάτων. Οἱ παραχωροῦντες τὰ χρήματα ταῦτα λαμβάνουσι τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς ἐμπορεύματα, ἢ εἰς χρήματα παρὰ τῶν πρὸς οὓς μεταβιβάζεται ἡ πίστωσις, ἐκχωροῦσι δ' αὐτοῖς τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀφειλετῶν ἢ ἀνταποκριτῶν αὐτῶν καὶ συναλλαγματικὴν δι' ἧς ἐντέλλονται τὴν πληρωμὴν εἰς διαταγὴν τοῦ λήπτου. Τὰ γραμμάτια λοιπὸν τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν χρημάτων ἐν τόποις διαφόροις, ὀνομάζονται συναλλαγματικαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δῆλον, ὅτι ἡ σύμβασις περὶ συναλλαγῆς χρημάτων δὲν εἶναι αἱ συναλλαγματικαί. Αἱ συναλλαγματικαί εἰσι τὸ συμβόλαιον, ἢ ἡ ἀπόδειξις τῆς συναλλαγῆς καὶ τὸ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συναλλαγῆς ὄργανον. Ὁ πρὸς ὃν μετεβιβάσθη ἡ συναλλαγματικὴ δὲν ἐνασκεῖ ὡς ἐπὶ τῶν ἐκχωρήσεων ἀλλοτρίαν ἀπαίτησιν, ἀλλὰ γίνεται κύριος αὐτῆς, σωματωθέντος οὕτως εἰπεῖν, τοῦ δικαιώματος ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς συναλλαγματικῆς· ὥστε ὁ ἀποδέκτης δὲν δικαιοῦται νὰ προτείνῃ τῷ λήπτῃ τὰς κατά τινος τῶν προγενεστέρων πιστωτῶν ἐνστάσεις.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν συναλλαγματικῶν, ὑπάρχει ὡς γνωστόν, καὶ ἕτερον εἶδος ἐμπορικῶν γραμματίων, τὰ εἰς διαταγὴν γραμμάτια· λ. χ. ἰδιοκτήτης ἀμπέλου πωλεῖ γλεῦκος, ὁ δὲ ἀγοραστὴς παραλαμβάνων αὐτό, ὑποχρεοῦται δι' ἐκδόσεως γραμματίου εἰς διαταγὴν τοῦ ἰδιοκτήτου, νὰ καταβάλῃ τὸ τίμημα μετὰ παρέλευσιν μηνῶν δύω· ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑπάρχει ἀποστολὴ χρημάτων, ἀλλ' ὑπάρχει γραμμάτιον πιστωτικόν, ἐπέχον τόπον νομίσματος.

Διεξηγήσωμεν εἰδικώτερον τὸν προορισμὸν καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν συναλλαγματικῶν ἀπαρτιζουσῶν ἓν τῶν τριῶν στοιχείων τῶν συγχροτούντων τὰς προεξοφλητικὰς τραπέζας.

Τίς ὁ προορισμὸς παντὸς ἐμπορικοῦ γραμματίου ἢ συναλλαγματικῆς; Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ νομίσματος διὰ πιστωτικῆς ἀξίας. Ἔμπορος ἀποστέλλει ἐμπορεύματα εἰς πόλιν τινὰ τοῦ Κράτους, ὑφάσματα, ἐνδύματα ἢ ἔπιπλα καὶ πιστούμενος οὕτω παρὰ τοῦ πρὸς ὃν ἀπηυθύνθησαν τὰ εἰρημένα ἐμπορεύματα, ἐκδίδει ἐπ' αὐτοῦ συναλλαγματικήν, πληρωτέαν εἰς τρίτον πρόσωπον ἢ εἰς διαταγὴν αὐτοῦ, ἐντὸς ῥητῆς προθεσμίας. Ἡ συναλλαγματικὴ λοιπὸν ἣν ἐκδίδει ὁ πιστωτὴς οὗτος ἐπέχει τόπον νομίσματος. Τοὐναντίον δέ, ἔμπορος ἢ τεχνουργός, ἀντὶ τῶν εἰς αὐτὸν χορηγηθέντων ἐμπορευμάτων, ἐκδίδει ἐπί τινος ὀφειλέτου του συναλλαγματικὴν πληρωτέαν εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ του. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἔμπορος τῆς Σύρου ὀφείλει πρὸς ἔμπορον τῶν Πατρῶν ἕνεκα ἀποστολῆς ἐμπορευμάτων, δρ, 5,000· ὁ ἔμπορος τῶν Πατρῶν ἤτοι ὁ πιστωτὴς δύναται νὰ πληρωθῇ τὰς 5,000 δραχμὰς ἐκδίδων συναλλαγματικὴν ἐπὶ τοῦ ὀφειλέτου αὐτοῦ καὶ εἰς διαταγὴν τρίτου τινὸς λήπτου τῆς συναλλαγματικῆς, ὅστις κατέβαλεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ ἀντίτιμον αὐτῆς. Ὡσαύτως δὲ ὁ ὀφειλέτης ἔμπορος τῆς Σύρου, δύναται νὰ ἐκδώσῃ εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ αὐτοῦ συναλλαγματικήν, πληρωτέαν ὑπὸ τοῦ ὀφείλοντος αὐτῷ ἴσον ποσὸν ἐν Πάτραις. Κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἡ συναλλακτικὴ πρᾶξις εἶναι ἐσωτερική, ἐνεργουμένη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν τοῦ κράτους.

Ἰδοὺ δὲ καὶ παράδειγμα ἐξωτερικῆς συναλ-

λακτικῆς πράξεως, καθ' ἣν ἑτερώνυμα ἀνταλλάττομεν νομίσματα. Οἱ ἔμποροι τῆς Αἰγύπτου ἀποστέλλουσι βάμβακα ἢ ἕτερα προϊόντα τῆς Αἰγύπτου εἰς Εὐρώπην, καὶ ὅπως πληρωθῶσιν, ἐκδίδουσι συναλλαγματικὰς ἐπὶ τῶν ἀγοραστῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν προϊόντων· δηλ. πωλοῦσι χρήματα ἤτοι λίρας. Ἐκποιοῦντες δὲ τὰς συναλλαγματικὰς ταύτας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἢ ἐν Καΐρῳ πληρώνονται· ὁ δὲ ἀγοράσας αὐτὰς ἀποστέλλει αὐτὰς εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ του τοῦ κατοικοῦντος ἐν Λονδίνῳ ἢ ἐν Μασσαλίᾳ, ὅστις ἐξαργυρώνει ἐμφανίζων αὐτὰς εἰς τὸν καθ' οὗ ἐξεδόθησαν. Προσέτι ἡ Ἑπτάνησος καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐξάγουσιν 200 περίπου ἑκατομμύρια σταφίδος· ὅπως δὲ οἱ ἔμποροι οἱ ἀποστέλλοντες τὸν καρπὸν τοῦτον εἰς Ἀγγλίαν, πληρωθῶσι τὸ τίμημα, αὐτοῦ, ἐκδίδουσιν ὑπὸ προθεσμίαν συναλλαγματικὰς ἐπὶ Λονδίνου, αἵτινες ἀγοράζονται ἐν Πάτραις, ἐν Ἀθήναις κ.τ.λ. ὑπὸ ἰδιωτῶν καὶ ὑπὸ τῶν διαφόρων παρ' ἡμῖν τραπεζῶν καὶ στέλλονται εἰς Λονδῖνον ὅπως ἐξαργυρωθῶσι κατὰ τὴν λῆξιν αὐτῶν. Τὰ πιστωτικὰ ταῦτα καταστήματα ἀγοράζοντα τὰς συναλλαγματικὰς ταύτας καὶ ἀποστέλλοντα αὐτὰ εἰς τοὺς ἀνταποκριτὰς αὐτῶν, ἐμβάζουν χρήματα.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι, ἄνευ συναλλαγματικῶν, οἱ ἀφεστῶτες ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς ἀγορασταὶ ἐμπορευμάτων ἢ προϊόντων, ὤφειλον δι' ἀποστολῆς χρημάτων νὰ πληρώσωσι τὸ συνομολογηθὲν τίμημα. Ἐκ τούτου δὲ ἀπώλεια χρόνου, κίνδυνοι, ἔξοδα μεταφορᾶς, ἀνατίμησις ἑπομένως τῶν ἐμπορευμάτων καὶ καταστολὴ τῶν καταναλώσεων καὶ τῆς παραγωγῆς.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη τοὺς λόγους τῆς ἐπινοήσεως τῶν συναλλαγματικῶν. Πολλοὶ ἀποδίδουσι τὴν ἐπινόησιν αὐ-

τῶν εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἢ τοὺς Φλωρεντινούς, ἀποδιωχθέντας ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀποδιωχθέντες τῆς Γαλλίας ἐπὶ Φιλίππου Αὐγούστου κατὰ τὸ 1181, καὶ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Μακροῦ κατὰ τὸ 1316, κατέφυγον εἰς Λομβαρδίαν· ἐκεῖθεν δὲ ἐξέδωκαν συναλλαγματικὰς εἰς διαταγὴν περιηγητῶν μεταβαινόντων εἰς Γαλλίαν. (1) Οἱ περιηγηταὶ οὗτοι καταβαλόντες τὸ ἀντίτιμον τῶν συναλλαγματικῶν τούτων εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐπληρώθησαν ἐν Γαλλίᾳ, διὰ τῶν ὀφειλομένων εἰς τοὺς Ἰουδαίους χρημάτων. Ἕτεροι δὲ ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς Φλωρεντινοὺς τὴν ἐπινόησιν ταύτην διωχθέντας ἐκ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Γιβελίνων. Ὁ Michel Chevalier, εἷς τῶν διασημοτέρων οἰκονομολόγων καὶ διδασκάλων τῆς ἐπιστήμης, παραδεχόμενος τὴν πρώτην γνώμην, ἀποφαίνεται ὅτι· «τὸ ἐπικρατοῦν τότε »πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς ἠνάγκασεν ὁμάδα τινὰ ἀνθρώ»πων, τοὺς Ἰουδαίους, ἀμυνομένους πρὸς τὴν βίαν, νὰ »ἐπινοήσωσιν ὄργανόν τι μεταβιβαστικὸν χρημάτων ἀπὸ »τόπου εἰς τόπον, ἤτοι τὴν συναλλαγματικήν, θεωρου»μένην σήμερον ὡς τὴν κρηπῖδα τῶν πιστωτικῶν ἐργα»σιῶν». Ἕτεροι πάλιν ἰσχυρίσθησαν ὅτι αἱ συναλλαγματικαὶ προέκυψαν ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς τε ἐξαγωγῆς τῶν χρημάτων καὶ τοῦ ἐκτοκισμοῦ αὐτῶν, καθότι διὰ τῆς ἐκδόσεως συναλλαγματικῶν καὶ ἡ ἐξαγωγὴ τῶν πολυτίμων μετάλλων κατωρθοῦτο καὶ οἱ τόκοι τῶν χρημάτων ἐκαλύπτοντο.

(1) Ἀγοράζειν μὲν συνάλλαγμα ἐξωτερικὸν σημαίνει ἀποστέλλειν χρήματα εἰς τὸ ἐξωτερικόν· πωλεῖν δέ, σημαίνει εἰσάγειν χρήματα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ· αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐκποιήσαντες διὰ συναλλαγματικῶν τὴν περιουσίαν αὐτῶν· δηλ. ἀγοράσαντες συναλλάγματα πληρωτέα εἰς Γαλλίαν.

Ἀλλ' οὗτοι οἱ λόγοι δὲν εἶναι ἀποχρῶντες οὐδ' ἐξηγοῦσι τὴν χρείαν τῶν συναλλαγματικῶν. Βεβαίως διὰ τῶν συναλλαγματικῶν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὸ ἀντίτιμον τῆς χρηματικῆς ἡμῶν περιουσίας ἐκτὸς τοῦ Κράτους, οὐχ ἧττον δὲ τοῦτο κατορθοῦται καὶ δι' ἀγορᾶς καὶ ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων. Προσέτι ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον, ὅτι διὰ τῶν συναλλαγματικῶν καλύπτονται οἱ τόκοι. Ἀλλὰ καὶ διὰ παντὸς ἄλλου χρεωστικοῦ ἐγγράφου δυνάμεθα νὰ καλύψωμεν τοὺς συνομολογηθέντας τόκους.

Ἐρωτῶμεν λοιπὸν: ἐκ τίνος ἀνάγκης κοινωνικῆς ἀνεφύησαν αἱ συναλλαγματικαί; Τίς ὁ ἀληθὴς αὐτῶν προορισμός;

Αἱ συναλλαγματικαὶ δὲν ἦσαν τὸ κύριον καὶ σύνηθες ὄργανον τῶν συναλλαγῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς τοῦτο συμβαίνει κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους.

Ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ τραπεζιτικῷ τοῦ Ἰσοκράτους ἀνευρίσκεται ἀδιστάκτως, ἡ ἐκ τῆς συναλλαγῆς παραγομένη ἐνοχικὴ σχέσις, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα συναλλάγματα ἦσαν λίαν σπάνια καὶ δὲν ἔφερον τὸν τύπον «εἰς διαταγὴν» οὗ ἄνευ, ἡ συναφθεῖσα σχέσις περιορίζεται εἰς μόνα τὰ ἀπ' ἀρχῆς συμβληθέντα δύο πρόσωπα· «ἐγὼ μὲν ὦ ἄν»δρες δικασταὶ μέλλοντος Στρατοκλέους εἰσπλεῖν εἰς »τὸν Πόντον, βουλόμενος ἐκεῖθεν ὡς πλεῖστα ἐκκομίσα»σθαι τῶν χρημάτων, ἐδεήθην Στρατοκλέους «τὸ μὲν »αὐτοῦ χρυσίον ἐμοὶ καταλιπεῖν, ἐν δὲ τῷ Πόντῳ παρὰ »τοῦ πατρὸς τοὐμοῦ κομίσασθαι»· νομίζων μεγάλα κερ»δαίνειν, εἰ κατὰ πλοῦν μὴ κινδυνεύοι τὰ χρήματα, ἄλ»λως τε καὶ Λακεδαιμονίων ὑπαρχόντων κατ' ἐκεῖνον »τὸν χρόνον κυρίων τῆς θαλάττης. Τούτῳ μὲν οὖν οὐ»δὲν ἡγοῦμαι τοῦτ' εἶναι σημεῖον, ὡς οὐκ ἦν ἐνθάδε μοι

»χρήματα· ἐμοὶ δὲ μέγιστα ἔσεσθαι σημεῖα τὰ πρὸς Στρα-
»τοκλέα πραχθέντα ὡς ἦν μοι παρὰ τούτῳ χρυσίον· ἐρω-
»τῶντος γὰρ Στρατοκλέους, ὅστις αὐτῷ ἀποδώσει τὰ χρή-
»ματα, «ἐὰν ὁ πατὴρ ὁ ἐμὸς μὴ ποιήσῃ τὰ ἐπεσταλμέ-
»να», ἦ, αὐτὸς ἐκπλεύσας, ἐμὲ ἐνθάδε μὴ καταλάβῃ,
»Πασίωνα αὐτῷ συνέστησα, καὶ ὡμολόγησεν οὗτος αὐτῷ
»καὶ τὸ ἀρχαῖον, καὶ τοὺς τόκους τοὺς γιγνομένους, ἀ-
»ποδώσειν. Καί τοι εἰ μηδὲν ἔκειτο παρ' αὐτῷ τῶν ἐμῶν,
»οἴεσθ' ἂν αὐτὸν οὕτω ῥᾳδίως τοσούτων χρημάτων ἐγ-
»γυητὴν γενέσθαι ;» (1)

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπάρχει, ὡς ἐῤῥέθη, συναλλαγὴ με-
ταξὺ Σωπαίου καὶ Στρατοκλέους, καὶ ἐπιστολὴ δι' ἧς ὁ
πρῶτος ἐντέλλεται τῷ πατρὶ αὐτοῦ νὰ πληρώσῃ ὡρισμέ-
νον ποσὸν χρημάτων πρὸς τὸν δεύτερον· ἀλλ' ὁ τύπος τοῦ
«εἰς διαταγὴν» συναλλάγματος δὲν ὑπάρχει.

Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν ἐκ τίνων κοινωνικῶν συμβεβηκό-
των παρήχθησαν αἱ συναλλαγματικαὶ κατὰ τοὺς νεω-
τέρους χρόνους.

Εἶπον ὅτι ἐν τῇ ἀρχικῇ τῆς κοινωνίας καταστάσει,
αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐκτελοῦνται ἄνευ νομίσματος. Ἀλλὰ κα-
θόσον αἱ μὲν ἀνάγκαι ἀναπτύσσονται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ
αἱ συναλλακτικαὶ πράξεις πολλαπλασιάζονται, ἡ χρεία
μεσιτικοῦ τινος ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν γίνεται ἐπὶ
μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπαισθητή· ὅτι δὲ ὡς ἁρμοδιωτέρα
πρὸς τοῦτο ὕλη ἐθεωρήθη ἡ τῶν πολυτίμων μετάλλων,

(1) Διασημότατοι τραπεζῖται Ἀθηναῖοι ἦσαν ὁ Ἀρχέστρατος, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Ἀντίμαχος, ὁ Ἡρακλείδης. Μετ' αὐτοὺς δέ, ὁ Πασίων· ἀποθανόντος αὐτοῦ, ὁ Φορμίων ἐνυμφεύθη τὴν σύζυγον αὐτοῦ καὶ διεχειρίσθη τὴν Τράπεζαν· ὁ δὲ Ἀπολλόδωρος υἱὸς τοῦ Πασίωνος ἐνήγαγε τὸν Φορμίωνα ἐπὶ κατακρατήσει μέρους τῆς περιουσίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ Δημοσθένης ὡς γνωστόν, ἀνέλαβεν τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Φορμίωνος.

χρησιμεύουσα καὶ ὡς μέτρον καὶ ὡς τὸ ἀντίτιμον πάσης ἀξίας. Πρὸς ἐξακρίβωσιν δὲ τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος, ἐπεβλήθη ἐπ' αὐτοῦ καὶ χαρακτήρ, ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς χρωμένους τῆς καταμετρήσεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ καθόσον ἐξετείνετο ἡ ἐμπορία καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μάλιστα, ὅτε αἱ ἐλεύθεραι πόλεις ἐπεχείρουν κοσμοπολιτικὰς ἐπιχειρήσεις, ἡ εὕρεσις καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν νομισμάτων ἀπέβαινε δυσχερής, διά τε τὴν ἀτέλειαν τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων καὶ διὰ τὴν μικρὰν ἀσφάλειαν τῶν ὁδοιπόρων. Ὅθεν, ἐπειδὴ οἱ ἔμποροι τῶν διαφόρων πόλεων τοῦ αὐτοῦ Κράτους ἢ διαφόρων χωρῶν ἀμοιβαίως ἐχρεοῦντο, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῇ ὁ τρόπος τῆς πληρωμῆς τῶν ἀμοιβαίων τούτων χρεῶν, ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων. Ὁ τρόπος οὗτος συνίσταται εἰς τὰς συναλλαγματικὰς, ἐπεχούσας σχεδὸν τόπον νομίσματος, ἕνεκα τῶν ἰδιοτήτων ἃς περιῆψαν εἰς αὐτὰς τὰ ἐμπορικὰ ἔθιμα καὶ νομοθετήματα. Τῷ ὄντι, αἱ συναλλακτικαὶ πράξεις διέπονται ὑπὸ ἐξαιρετικῶν τινων διατάξεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὅσον τάχιον ἐξοφλήσεως τῶν ἐκ συναλλαγῆς ἀπαιτήσεων ἢ τῆς ἐξομοιώσεως τῶν συναλλαγματικῶν πρὸς τὰ νομίσματα.

Καὶ πρῶτον, ὁ ὑπογράψας συναλλαγματικήν, καὶ μὴ ὢν ἔμπορος, ὑπάγεται εἰς τὴν ἐμπορικὴν δικαιοδοσίαν, καθότι ἡ συναλλαγὴ εἶναι πρᾶξις φύσει ἐμπορική (1)· ὑπόκειται δ' οὕτως εἰς προσωπικὴν κράτησιν (2). Χρέη δὲ ἐκ

(1) Ἄρθρον 2 τοῦ περὶ ἁρμοδ. τῶν ἐμποροδικῶν νόμου.
(2) 732 Πολ. Δικονομίας.

συναλλαγματικῶν δὲν δύνανται νὰ κατασχεθῶσι, καθότι ἡ συναλλαγματικὴ κυκλοφοροῦσα ἀκαταπαύστως δι' ὀπισθογραφήσεως, δὲν μένει εἰς χεῖρας τοῦ πρὸς ἡμᾶς ὀφείλοντος (1). Ὁ δὲ ἀποδέκτης οὐδεμίαν δύναται νὰ προτείνῃ ἔνστασιν, τὴν ὁποίαν νὰ μὴ δύναται νὰ ἀποδείξῃ ἐπὶ ἀκροατηρίου (2). Προσέτι δέ, ὁ λήπτης συναλλαγματικῆς γίνεται κύριος αὐτῆς ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἐνσωμάτου πράγματος. Τελευταῖον δὲ πάντες οἱ ὀπισθογράφοι εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, ἐγγυώμενοι οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀπαιτήσεως, de veritatae, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὴν προθεσμίαν πληρωμὴν αὐτῆς de bonitatae nominis (3). Ὁ κυριώτερος λοιπὸν λόγος, δι' ὃν αἱ συναλλαγματικαὶ κυκλοφοροῦσι σχεδὸν ὡς τὰ νομίσματα, εἶναι αἱ ἐξαιρετικαὶ διατάξεις δυνάμει τῶν ὁποίων συνετμήθη ὁ μεταξὺ τῆς ἀπαιτήσεως τῆς πληρωμῆς καὶ ἐξοφλήσεως αὐτῶν χρόνος.

Θέλει τις ἀπορήσει πως, ἐνῷ οἱ ἔμποροι τῶν διαφόρων πόλεων ἢ χωρῶν ἦσαν χρεωμένοι καὶ πιστωμένοι πρὸς ἀλλήλους, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα χρέη δὲν συνεψηφίζοντο ἄνευ χρήσεως συναλλαγματικῶν. Λ. χ. 10 Ἀθηναῖοι ἔμποροι ὀφείλουσι πρὸς 10 ἐμπόρους τῆς Σύρου, 10 χιλιάδας δραχμῶν ἐξ ἐμπορευμάτων ἀποσταλέντων ἐκ Σύρου· 10 δὲ ἔμποροι τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, ἔχουσι νὰ λάβωσι παρὰ 10 ἐμπόρων τῆς Σύρου, ἰσότιμον ἀξίαν ἐξ ἐμπορευμάτων ἀποσταλέντων εἰς Σύρον. Διατί λοιπὸν τὰ χρέη ταῦτα δὲν συμψηφίζονται ἄνευ συναλλαγματικῶν; καθότι οἱ 10 Ἀθηναῖοι, οἱ ἔχοντες νὰ λάβωσιν, οὐδόλως συσχετίζονται πρὸς τοὺς ὀφείλοντας εἰς Σύρον ἐμπόρους τῶν Ἀθηνῶν. Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ Ἀθηνῶν καὶ Σύρου, ἐφαρμόζεται κατὰ

(1) 920 Πολ. Δικονομίας.
(2) 729 Πολ. Δικονομίας.
(3) 118 ἐμπορ. νόμου.

μείζονα λόγον, εἰς ἐμπόρους δύο διαφόρων ἐπικρατειῶν. Ἐν ἀγνοίᾳ λοιπὸν τῶν ἀμοιβαίων τούτων χρεώσεων, ἦτο ἀδύνατον νὰ πληρωθῶσι τὰ χρέη ταῦτα ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων. Ἀλλὰ τὸ μέσον, δι' οὗ ἐγνωρίσθησαν οἱ χρεῶσται καὶ πιστωταὶ τῶν διαφόρων πόλεων καὶ κρατῶν εἶναι αἱ συναλλαγματικαί. Ὁ Ἀθηναῖος ὁ ὀφείλων εἰς ἔμπορον τῆς Σύρου δρ. 1000, πληρώνει αὐτὰς εἰς ἕτερον Ἀθηναῖον ἔχοντα νὰ λάβῃ ἰσότιμον ἀξίαν παρ' ἐμπόρου τῆς Σύρου. Ὁ δὲ ἔχων νὰ λάβῃ Ἀθηναῖος ἐκδίδει συναλλαγματικὴν πληρωτέαν ὑπὸ τοῦ ἐν Σύρῳ ὀφειλέτου του καὶ εἰς διαταγὴν τοῦ ὀφείλοντος Ἀθηναίου εἰς Σύρον δρ. 1,000, ὅστις μεταβιβάζων αὐτὴν εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Σύρῳ πιστωτοῦ του τὸν πληρώνει. Διὰ τοῦ μέσου τούτου, ὁ ἐφ' οὗ ἐκδίδεται ἡ συναλλαγματικὴ ἐξαργυρώνων αὐτὴν πληρώνει τὸ χρέος του πρὸς τὸν ἀπόντα δανειστήν του. Ὁ δὲ ἐκδότης τῆς συναλλαγματικῆς, πληρωθεὶς ἅμα τῇ ἐκδόσει αὐτῆς, ἐπληρώθη ὑπὸ ὀφειλέτου ἀπόντος δανειστοῦ. Καὶ οὕτω ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων ἐπληρώθησαν διὰ συναλλαγματικῆς δύο χρέη.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα χρέη, προκειμένου περὶ ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν, δὲν πηγάζουσιν ἐξ ἐμπορικῶν μόνον σχέσεων, ἀλλὰ καὶ ἐκ πάσης πράξεως ἀποτελούσης χρέωσιν ἢ πίστωσιν. Τῷ ὄντι ὡς ὁ Goschen (1) παρατηρεῖ, ὅπως ὁρισθῶσι τὰ ἀμοιβαῖα χρέη δύο ἐθνῶν, δέον νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν, οὐ μόνον τὰς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων συναπτομένας σχέσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς παραγομένας ἐκ τῆς ἀποκτήσεως μετοχῶν ἑταιριῶν, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἱδρυμένων, προσέτι δὲ καὶ δημοσίων καὶ ἰδιωτι-

(1) Θεωρία τῶν ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν Κεφ. ΙΑ'. Σελ. 23.

κῶν χρεωγράφων, καὶ τὰς ἐκ ναύλων, μεσιτικῶν καὶ οἱωνδήποτε ἄλλων χρηματολογικῶν σχέσεων· οἷον χρεώσεων ἀλλοδαπῶν διαμενόντων εἰς τὸ Κράτος, ἢ ὁδοιπόρων· ἐνὶ λόγῳ, δέον νὰ ὑπολογίζωμεν ἁπάσας τὰς πιστώσεις καὶ χρεώσεις αἵτινες ἀνήκουσιν ἑκάστῃ χώρᾳ, ἢ ἐπιβαρύνουσιν αὐτήν.

Ἐνίοτε Κράτος ὡς ἡ Τουρκία χρεωθὲν ἐσωτερικῶς ἕνεκα ἐκτάκτων συμβεβηκότων, ἀδυνατεῖ νὰ ἐξοφλήσῃ τὰ χρέη αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει συνομολογεῖ δάνειον ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, δι' οὗ ἐξοφλεῖ χρέος βαρύτερον· διὰ τῆς συνομολογήσεως δὲ τοιούτου δανείου, τὸ δανειζόμενον Κράτος πιστοῦται, ὡσανεὶ ἀπέστειλε προϊόντα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὧν τὸ τίμημα τῷ ὀφείλεται.

Ἀλλ' ὑποθέσωμεν τὸ ἀντίθετον· ὅτι δηλ. Κράτος εὐποροῦν κεφαλαίων χρησιμοποιεῖ ταῦτα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, δι' ἀποκτήσεως χρεωγράφων ἀλλοδαπῶν, μετοχῶν σιδηροδρόμων καὶ ἄλλων πιστωτικῶν ἀξιῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ πιστώσεις τοῦ εὐποροῦντος κεφαλαίων ἔθνους, ἔσονται ἀνώτεραι τῶν χρεώσεων αὐτοῦ (1).

Ὅπως λοιπὸν ὁρισθῶσιν αἱ ἀμοιβαῖαι χρεώσεις καὶ πιστώσεις δύω ἐθνῶν, δέον νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια τῶν ἡμεδαπῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, καὶ πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ χρέωσιν καὶ πίστωσιν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁσάκις πλούσιοι ἄνδρες, διατρίβοντες

(1) Ἡ Γαλλία ἐπλήρωσε 5 χιλιεκατομμυρίων ἀποζημίωσιν πολέμου τοῖς Γερμανοῖς, διὰ τραπεζικῶν γραμματίων
125,000,000·
617,334,079 μεταλλικοῦ· καὶ συναλλαγμάτων ἀξίας
4,248,336,374, ἐξοφληθέντων διὰ Γαλλικῶν χρημάτων, ὑπαρχόντων τότε ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ.

συνήθως ἐκτὸς τῆς πατρίδος αὐτῶν, δαπανῶσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ἡ τοιαύτη ἐξαγωγὴ ἀπὸ τοῦ Κράτους εἰς ὃ ἀνήκουσι χρηματικῶν κεφαλαίων, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καταναλισκομένων, τὰ αὐτὰ παράγει ἀποτελέσματα, οἷα καὶ ἡ εἰσαγωγὴ καὶ κατανάλωσις ἀλλοδαπῶν ἐμπορευμάτων ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι αὐτῶν. Τῷ ὄντι, πλεῖστοι Ῥῶσσοι εὐπατρῖδαι διατρίβοντες ἐν Λονδίνῳ, ἐν Φλωρεντίᾳ ἢ ἐν Παρισίοις, ἐκδίδουσι συναλλαγματικὰς πληρωτέας ὑπὸ τῶν τραπεζιτῶν αὐτῶν ἐν Πετρουπόλει· αὕτη δὲ ἡ πρᾶξις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς, ὡς καὶ αἱ συναλλαγματικαὶ αἵτινες ἐκδίδονται ἐπὶ Πετρουπόλεως, ἀντὶ τοῦ Γαλλικοῦ οἴνου τοῦ ἐκεῖσε καταναλισκομένου.

Οὐχ ἧττον δὲ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς καὶ αἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ γινόμεναι ὑπὸ τοῦ δημοσίου δαπάναι, ἐπὶ ἀγορᾷ ὑλικοῦ τοῦ πολέμου, καὶ πρὸς κατάρτισιν πολεμικοῦ ναυτικοῦ, ὡς καὶ τὰ διαγωγικὰ τέλη (transit) ἅτινα πληρώνει τὸ Κράτος, οὗ τὰ ἐμπορεύματα διάγονται διὰ ξένης χώρας καὶ πᾶν ὅ,τι τροποιεῖ τὰς ἀμοιβαίας πιστώσεις καὶ χρεώσεις δύο διαφόρων χωρῶν.

Τοιαῦτα τὰ διάφορα αἴτια τὰ ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς δύο διαφόρων χωρῶν (1).

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἕνεκα τῆς τοιαύτης ποικιλίας τῶν χρεώσεων καὶ πιστώσεων, τὰ ἀμοιβαῖα χρέη δύο ἐθνῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἴσα· ἐκ δὲ τῆς ἀνισότητος ταύτης γεννῶνται κέρδη καὶ ζημίαι, ἕνεκα τῶν περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς μεταβολῶν.

(1) Ὅρα καὶ Le Touzé Πραγματεία θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῆς συναλλαγῆς.

§ 1. *Περὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἔν τε ταῖς ἐσωτερικαῖς καὶ ἐξωτερικαῖς συναλλακτικαῖς πράξεσιν.*

Αἱ συναλλακτικαὶ ἐργασίαι διαιροῦνται εἰς συναλλακτικὰς ἐργασίας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικάς. Αἱ μὲν συνίστανται εἰς τὴν πώλησιν ἢ ἀγορὰν συναλλαγματικῶν, ὧν ἡ ἀξία πληρωτέα ἐντὸς τοῦ Κράτους· αἱ δὲ εἰς τὴν πώλησιν ἢ ἀγορὰν συναλλαγματικῶν ὧν ἡ ἀξία πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἀλλὰ πᾶσα συναλλαγὴ ὑποτίθησι δύο ὅρους, ἢ δύο ἀξίας φύσει εὐμεταβλήτους, τὴν παραχωρουμένην πρὸς ἀπόκτησιν τῆς συναλλαγματικῆς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς συναλλαγματικῆς. Ἡ τιμὴ λοιπὸν εἰς ἣν πωλοῦνται τὰ χρήματα, τὰ πληρωτέα εἰς ἕτερον τόπον, παρ' ἐκεῖνον εἰς ὃν συνάπτεται ἡ σύμβασις, ὀνομάζεται τιμὴ τῆς συναλλαγῆς ἢ prix du change.

Ἀλλὰ: τί προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς; καὶ τί ἐστι le pair du change, ἡ ἀρτία συναλλαγή; τί ἐστι συναλλαγὴ ὑπέρ, ἢ ὑπὸ τὸ ἄρτιον; πότε αἱ περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς μεταβολαί εἰσι ὀνοματικαὶ ἢ πραγματικαί;

Καὶ πρῶτον, τί ἐστιν ἀρτία συναλλαγή; Ἡ συναλλαγὴ μεταξὺ δύο ἐμπορικῶν πόλεων τοῦ αὐτοῦ Κράτους εἶναι ἀρτία, ὁσάκις παραδίδοντες τραπεζίτῃ τῆς ἑτέρας αὐτῶν, ποσὸν νομισμάτων ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, σταθμοῦ ὡρισμένου, οἷον δραχμὰς ἐκ 4 γραμματίων $\frac{20}{1000}$ ἢ φράγκα ἐκ γρ. 4,500 καθαροῦ ἀργύρου, λαμβάνομεν ἀντ' αὐτοῦ, συναλλαγματικὴν δι' ἧς πληρωνόμεθα ἐν ἑτέρᾳ πόλει, ποσὸν νομισμάτων σταθμοῦ ἀκριβῶς τοῦ αὐτοῦ.

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς, ἥτις καταρτίζεται δι' ἑτερωνύμων νομισμάτων, ἤτοι διὰ νομισμάτων δύο διαφόρων πόλεων, οἷον τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης, τῆς Πετρουπόλεως καὶ τοῦ Λονδίνου, τὸ ἄρτιον τῆς συναλλαγῆς ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχετικῆς μεταλλικῆς ἀξίας τῶν ἡμεδαπῶν καὶ τῶν ἀλλοδαπῶν νομισμάτων.

Ὁσάκις δὲ ὁ λήπτης συναλλαγματικῆς, ἤτοι ὁ ἀγοραστής, προσφέρῃ τίμημά τι εἰς τὸν ἐκδότην, ὁ ἐκδότης δὲν ἀποβλέπει πρὸς τὴν ὀνοματικὴν ἀξίαν τῶν ἀντὶ τῆς συναλλαγματικῆς προσφερομένων χρημάτων, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀξίαν, δηλ. πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος, δι' οὗ ὁ λήπτης προτίθεται ν' ἀγοράσῃ τὴν συναλλαγματικήν· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ λαμβάνων συναλλαγματικήν, δὲν ὑπολογίζει τὴν ὀνοματικὴν ἀξίαν αὐτῆς, ἢ τοῦ πληρωτέου χρηματικοῦ ποσοῦ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ, ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ ποσοῦ τούτου. Τότε δὲ πραγματοποιεῖται τὸ ἰσοζύγιον τῆς συναλλαγῆς, ἢ ἡ ἀρτία συναλλαγή, ὅτε ὑπάρχῃ ἰσότης πραγματικὴ οὐχὶ δὲ ὀνοματική, μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον παρεχώρησα καὶ τοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον θέλω πληρωθῇ διὰ τῆς συναλλαγματικῆς. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐὰν λ. χ. διὰ δραχ. 1000 ἀγοράσω συναλλαγματικὴν πληρωτέαν εἰς Κέρκυραν δρ. 1000, ἢ ὡς ἔγγιστα τοσούτων, le change est au pair, δηλ. ἡ συναλλαγὴ ἐγένετο ἀρτία· ἀλλὰ τὸ ἰσοζύγιον τοῦτο, ὡς προεῤῥέθη, εἶναι σπανιώτατον, προκειμένου περὶ ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς, καθότι ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς μεταβάλλεται ἀκαταπαύστως πραγματικῶς, ἢ ὀνοματικῶς· ὀνοματικῶς μέν, ὁσάκις ἡ ὀνοματικὴ ἀξία τῶν ἐχόντων νόμιμον κυκλοφορίαν νομισμάτων ἦναι ἀνωτέρα τῆς μεταλλικῆς, ἕνεκα λ. χ. τῆς τριβῆς ἢ τῆς φθορᾶς

αὐτῶν, ὡς τοῦτο συνέβαινε παρ' ἡμῖν ἀπὸ τοῦ 1833. Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν τότε γενομένην, διατίμησιν τὰ μὲν Γερμανικὰ ἐτιμήθησαν ἀντὶ 5.78, τὸ δὲ Μεξικανικὸν ἀντὶ 6· ἡ δὲ σφάντζικα ἀντὶ λεπτ. 95· ἀλλὰ πράγματι τὰ νομίσματα ταῦτα δὲν εἶχον τοιαύτην μεταλλικὴν ἀξίαν, καὶ ἐπομένως ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου παρ' ἀξίαν ὑπερτίμησις αὐτῶν ἔτεινεν εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος· 2) ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς ὀνοματικῶς μεταβάλλεται, ὁσάκις ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁρισθεῖσα ἀναλογία τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦναι αὐθαίρετος. Τῷ ὄντι, ἐὰν δύο ἔθνη, ἐξ ὧν τὸ μὲν παρεδέχθη τὸ χρυσοῦν νόμισμα ὡς νόμιμον, οἷον ἡ Ἀγγλία, τὸ δὲ τὸ ἀργυροῦν ὡς ἡ Γαλλία, διενεργῶσι δι' αὐτῶν τὰς πρὸς ἄλληλα συναλλαγάς, ἡ συναλλαγὴ δὲν θέλει εἶναι ἀρτία, ἐὰν παρ' ἀξίαν ἀνατιμηθῇ ἢ ὑποτιμηθῇ τὸ ἕτερον τῶν μετάλλων τούτων. Λ. χ. ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀναλογία τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον δὲν εἶναι ὡς ὁρίζει ὁ γαλλικὸς καὶ ὁ ἡμέτερος νόμος ὡς 1 πρὸς $15\frac{1}{2}$, ἀλλὰ ὡς 1 πρὸς 16 ἢ 17, δὲν θέλω δυνηθῇ νὰ ἀποκτήσω ἓν χιλιόγραμμον χρυσοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ $15\frac{1}{2}$ ἀργύρου, εἰ καὶ τοιαύτη ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁρισθεῖσα ἀναλογία.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἐν τῇ νομισματικῇ κυκλοφορίᾳ εἰσήχθη χαρτονόμισμα ἢ τραπεζικὰ γραμμάτια ἔχοντα ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, ἀδύνατον ἡ συναλλαγὴ νὰ ἦναι ἀρτία, ἕνεκα τῶν συνεχῶν μεταβολῶν περὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν.

Τῷ ὄντι ἐν ὅσῳ μὲν τὰ γραμμάτια ἀναπληροῦντα τὸ εἰς τὰς συναλλαγὰς ἀναγκαιοῦν νόμισμα ἐξαργυροῦνται, ἀδύνατον τὸ ποσὸν αὐτῶν νὰ ὑπερβῇ διαρκῶς τὸν πρέποντα ὅρον· ἀλλ' ἰσχυούσης τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἕνεκα τῶν πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τραπεζικῶν δα-

νείων, καὶ τῆς δυσκόλου ἐξοφλήσεως αὐτῶν, ἡ περὶ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν γραμματίων πρὸς τὰ πολύτιμα μέταλλα ἀνωμαλία ἀποβαίνει ἀναπόδραστος· καθότι τὰ γραμμάτια ὑποτιμώμενα δὲν ἐξέρχονται τοῦ Κράτους ὡς τὰ μέταλλα, τοὐναντίον δέ, ἀποδιώκουσι τὸ ὑφιστάμενον ἐν τῇ χώρᾳ μεταλλικόν, τὸ ὁποῖον ἢ πέμπεται ἐκτὸς τοῦ Κράτους εἰς χρηματοδέματα, ἕνεκα τῆς ὑψώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος, ἢ ἀποταμιεύεται ὑπὸ ἰδιωτῶν, διὰ τὴν πρὸς τὰ γραμμάτια δυσπιστίαν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει τῆς κυκλοφορίας, τὰ μὲν προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα ἀνατιμῶνται, τὸ δὲ ἐξωτερικὸν συνάλλαγμα ὑψοῦται, ἀλλ' ὑψοῦται ὀνοματικῶς.

Ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς, ὡς ἐρρέθη, μεταβάλλεται δεύτερον πραγματικῶς· ἀλλὰ τίνες οἱ λόγοι τῶν πραγματικῶν μεταβολῶν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἰδίως συναλλακτικῶν πράξεων;

Προβῶμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν αἰτίων τῶν πραγματικῶν μεταβολῶν περὶ τὴν τιμὴν τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς. Ἡ συναλλαγὴ εἶναι ἀρτία δυνάμει τῆς ἐν ἰσχύι διατιμήσεως, μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος, ὁσάκις ἀντὶ 28 δρ. καὶ λεπ. 12 λαμβάνωμεν 1 λίραν· ὡσαύτως δὲ μεταξὺ Γαλλίας καὶ ἡμῶν, ὁσάκις ἀντὶ 1 δρ. παλαιᾶς καὶ λεπτ. 11.60 λαμβάνωμεν 1 φράγκον. Μεταξὺ δὲ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας ὁσάκις ἀνταλλάττωνται φιορίνια 4, ἀντὶ 10 φρ. ἢ 8 φιορίνια ἀντὶ 20 φράγκων.

Ἐὰν λοιπὸν ἔχωμεν νὰ λάβωμεν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας πλέον τοῦ ὅ,τι ὀφείλομεν αὐτῇ, δηλ. ἐὰν ἔχωμεν λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐὰν ἔμποροι ἀγοράσαντες σταφίδα ἀπέστειλαν αὐτὴν εἰς Ἀγγλίαν, ἐξέδωκαν δὲ ἀντ' αὐτῆς, συναλλαγματικὰς προσφερομένας ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Κερκύρᾳ, ἡ λίρα θέλει ὑποτιμηθῇ, ἐπὶ βλάβῃ μὲν τῶν πωλητῶν,

ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ τῶν ἀγοραστῶν· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ συναλλαγή, ἤτοι ἡ πώλησις συναλλαγματικῶν ἐν Ἑλλάδι, ἔσται ἐπιβλαβὴς (défavorable). Ἐὰν δὲ ἡ Ἑλλὰς ὀφείλῃ εἰς Ἀγγλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, οἱ Ἕλληνες ὀλίγας θέλουσιν ἔχει λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ· ὥστε ἡ προσφορὰ συναλλαγματικῶν ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας ἔσται περιωρισμένη καὶ ἡ λίρα θέλει ὑψωθῇ μέχρις 29 καὶ 29 50 ὑπὲρ τὸ ἄρτιον, ἐπ' ὠφελείᾳ μὲν τῶν πωλητῶν ἐπὶ βλάβῃ δὲ τῶν ἀγοραστῶν. Ἡ συναλλαγὴ ἑπομένως ἔσται ἐπικερδὴς favorable· ἀλλ' ἡ ζημία αὕτη τῶν ἀγοραστῶν ἔχει τὰ ὅριά της· καθότι ἐὰν ὑπερβαίνῃ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποστολῆς τῶν χρημάτων, ὁ ὀφείλων εἰς Ἀγγλίαν θέλει προτιμήσει ἴσως νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του, δι' ἀποστολῆς χρηματοδεμάτων μᾶλλον ἢ διὰ συναλλαγματικῆς.

Ἀλλὰ πρὸς διεξήγησιν τῶν περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς μεταβολῶν δὲν ἀρκεῖ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ βεβαίωσις τῶν πρὸς ἀλλήλας δοσοληψιῶν δύω μόνων πόλεων ἢ χωρῶν, καθότι εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς συναλλαγῆς, συντρέχουσιν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐλευθέρων ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων, ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔθνη· ἕνεκα δὲ τῶν παγκοσμίων τούτων σχέσεων, ἡ συναλλαγή, ὡς καὶ ἅπασαι αἱ ἀξίαι, τείνει εἰς τὸ ἄρτιον, ἤτοι εἰς τὴν ἰσορροπίαν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, καθ' ὃν χρόνον λ. χ. ἡ λίρα παρ' ἡμῖν πωλεῖται ἀντὶ 28, διότι ἡ Ἑλλὰς ἔχει νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ἀγγλίας, οἱ δὲ πωληταὶ λιρῶν ζημιοῦνται ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀγοραστῶν, πιθανὸν ἡ Τουρκία νὰ ὀφείλῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, καὶ ἡ λίρα ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ πωλῆται ἀντὶ 29.50, ἐπὶ βλά-

δη τῶν ἀγοραστῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἱ ἔχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ ἐμβάσωσι λίρας εἰς τὴν Ἀγγλίαν, θέλουσι προτιμότερον ἀποστείλει χρήματα ἐν Ἀθήναις, ὅπως ἀγοράσωσι λίρας παρ' ἡμῖν, ἔνθα τὸ νόμισμα τοῦτο πωλεῖται ὑπὸ τὸ ἄρτιον, διότι ἡμεῖς ἔχομεν νὰ λάβωμεν πλέον τοῦ ὅ,τι ὀφείλομεν· οὕτω λοιπὸν ἡ ζήτησις τῶν λιρῶν ἔσται ζωηροτέρα ἐν Ἀθήναις καὶ ἕνεκα τῆς ζωηροτέρας ταύτης ζητήσεως, ἡ λίρα θέλει ἀνατιμηθῆ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν πωλητῶν.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ὀφείλῃ εἰς Ἀγγλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, ἡ δὲ λίρα πωλῆται ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τὸ ἄρτιον, ἀντὶ λ. χ. 29,50, συγχρόνως δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις συνομολογήσασα δάνειον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐκδίδῃ συναλλαγματικὰς ὑπὸ τὸ ἄρτιον, ὅπως εἰσπράξῃ τὸ εἰρημένον δάνειόν της, οἱ ζητοῦντες τραπεζῖται τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἀγοράσωσι λίρας, θέλουσιν ἀποστείλει τὰ χρήματα αὐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα αἱ λίραι καθ' ὑπόθεσιν πωλοῦνται πρὸς 28 μόνον δραχμάς, ἀντὶ νὰ ἀγοράσωσιν αὐτὰς ἐν Ἀθήναις, ὅπου πωλοῦνται ἀντὶ 29 50, καὶ οὕτω ἡ τιμὴ τῆς λίρας θέλει ἐκπέσει ἐν Ἀθήναις, διότι ἡ ζήτησις τῶν λιρῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατέστη ἧττον ζωηρά.

Ἐὰν δὲ πάλιν καθ' ὃν χρόνον ὀφείλομεν εἰς Ἀγγλίαν, ἡ δὲ λίρα πωλεῖται ἐν Ἀθήναις ἀντὶ 29,50, ἡ Γαλλία ἔχῃ νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ λίρα πωλῆται ἐκεῖ ὑπὸ τὸ ἄρτιον, δηλ. ἀντὶ 25 φρ. μόνον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὁ ὀφείλων εἰς Ἀγγλίαν Ἕλλην θέλει προτιμότερον ἀγοράσει λίρας ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀποστείλει αὐτὰς διὰ συναλλαγματικῆς εἰς Ἀγγλίαν, πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ χρέους του.

Εἰς τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς οὐχ' ἧττον ἐπιδρῶσι καὶ αἱ ἑξῆς αἰτίαι·

1) μὲν ὁ ὅρος τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων· καθότι ἐὰν τὸ συνάλλαγμα ἐγένετο ὑπὸ μακρὰν προθεσμίαν, 60 ἢ 90 ἡμερῶν, ὁ δὲ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως ἦναι μέγας, ὁ λήπτης τῆς συναλλαγματικῆς, δι' αὐτῆς προτιθέμενος νὰ ἐξοφλήσῃ χρέος βαρύτοκον, θέλει προσφέρει ἀντ' αὐτῆς ἔλασσον τίμημα· ἐὰν ὅμως ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως ἦναι μικρός, θέλει προσφέρει τίμημα ἀνώτερον, εἰ καὶ τὸ συνάλλαγμα ἐγένετο ὑπὸ μακρὰν προθεσμίαν·

2) δὲ τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν καὶ

3) αἱ πιθανότητες τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ συναλλάγματος, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ἅπαντα τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ ἐμπορικὰ γραμμάτια δὲν ἐκπροσωποῦσι σπουδαίας συμβάσεις· καθότι πλεῖστοι ἐκδίδουσι συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν 2 καὶ 3 μηνῶν, οὐχὶ ὅπως δι' αὐτῶν δυνηθῇ ὁ ἀποδέκτης νὰ ἐξοφλήσῃ χρέος μὴ ὑφιστάμενον, ἀλλ' ὅπως ὁ ἐκδότης προσπορισθῇ χρηματικὸν κεφάλαιον, δηλ. δυνηθῇ νὰ δανεισθῇ.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ τὰ τοιαῦτα συναλλάγματα οὐ μικρὸν ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς (1).

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ διέποντος ἁπάσας τὰς ἀξίας, ὑπὸ τοῦ νόμου λέγω τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως.

Πρὸς κατάρτισιν δὲ τῶν δύω τούτων στοιχείων, δὲν

(1) Ὅρα Goschen· Θεωρία τῶν ξένων συναλλαγῶν σελ. 46.

συντρέχουσι μόνον αἱ πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν δύω ἐθνῶν ὑφ' ὧν συνάπτεται ἡ κυρία συναλλαγή, ἀλλὰ καὶ ἀπώτεραί τινες χρηματικαὶ ἀγοραί, πρὸς ἃς συσχετίζονται τὰ εἰρημένα ἔθνη διὰ τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν παγκοσμίων ἐμπορικῶν συναλλαγῶν.

Διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ συνόλου τῶν σχέσεων τούτων, αἱ περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς ἀνωμαλίαι, ὡς ἀπεδείχθη, ἐλαττοῦνται, αὕτη δέ, καίτοι ἀδιαλείπτως ἀπέχουσα τοῦ «ἀρτίου», τείνει εἰς τὸ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὸ κεντρικὸν τοῦτο σημεῖον, φερομένη πρὸς τοῦτο ὡς ὑπὸ κεντρομόλου τινὸς δυνάμεως.

Ἀλλὰ : τίς ἡ ἐπιῤῥοὴ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἐπὶ τῆς εἰσαγωγικῆς καὶ ἐξαγωγικῆς ἐμπορίας;

Ἐὰν μὲν αἱ συναλλαγματικαὶ ἐπὶ Λονδίνου πωλῶνται καθ' ὑπόθεσιν ὑπὲρ τὸ ἄρτιον ἐν Ἑλλάδι, δηλ. ἐὰν τὸ συνάλλαγμα ἦναι ὑψωμένον, διότι ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχεινὰ λάβῃ, δὲν συμφέρει εἰς τοὺς ἐνταῦθα ἐμπόρους νὰ ἀγοράζωσι δι' ἀποστολῆς συναλλαγματικῶν ἐμπορεύματα εἰς Λονδῖνον· τοὐναντίον δέ, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἔχῃ νὰ λάβῃ παρὰ τῶν ἐμπόρων τοῦ Λονδίνου, συμφέρει εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἐμπόρους νὰ ἀγοράζωσι ἀγγλικὰ ἐμπορεύματα, δι' ἀποστολῆς συναλλαγματικῶν ἐπὶ Λονδίνου ὑποτετιμημένων ἐν Ἑλλάδι.

Ὥστε ὁσάκις ἡ πίστωσις τοῦ ἑτέρου τῶν συναλλαττομένων ἐθνῶν ἦναι ἀνωτέρα τῆς χρεώσεως, συμφέρει εἰς τοὺς ἐμπόρους νὰ ἐξάγωσι χρήματα καὶ εἰσάγωσιν ἀντ' αὐτῶν ἐμπορεύματα· ὁσάκις δὲ ἡ χρέωσις ἦναι ἀνωτέρα τῆς πιστώσεως, ἡ ἐξαγωγὴ νομισμάτων διὰ συναλλαγμάτων περιορίζεται, καὶ ἡ μὲν εἰσαγωγὴ ἐμπορευμάτων

ἀλλοδαπῶν περιστέλλεται, ἡ δὲ ἐξαγωγὴ τῶν ἐγχωρίων αὐξάνει.

Ἴδομεν ὅτι αἱ συναλλαγαὶ ἀπέχουσι συνήθως τοῦ ἰσοζυγίου ἕνεκα τῆς ἀνισότητος τῶν ἀμοιβαίων χρεῶν. Παρατηρῶ ἤδη ὅτι δύο ὄντων τῶν νομισμάτων ἅτινα γίνονται ἀντικείμενον τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς, οἷον ἡ δραχμὴ καὶ ἡ λίρα, ἢ ἡ δραχμὴ καὶ τὸ φράγκον, ἢ τὸ φιορίνιον, τὸ ἕτερον τῶν δύο ἐθνῶν παρέχει τὸ βέβαιον, συνιστάμενον ἐξ ἑνὸς τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ νομισμάτων, τὸ δὲ ἕτερον παρέχει τὸ ἀβέβαιον, ἤτοι ἄλλο τι νόμισμα εὐμετάβλητον. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ τιμὴ τῶν ξένων συναλλαγῶν ἐμφαίνεται διὰ δύο ὅρων, ἐξ ὧν ὁ μὲν μόνιμος ὢν καὶ ἀμετάβλητος συνιστᾷ τὸ βέβαιον, ὁ δὲ ἄστατος καὶ εὐμετάβολος, ἐμφαίνων τὸ ἀβέβαιον, ἐκφράζει τὴν τιμὴν τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς. Λ. χ. τὸ Λονδῖνον συναλλάττεται μὲ τοὺς Παρισίους, ἀλλὰ τὸ Λονδῖνον παρέχει τὴν λίραν, τὸ βέβαιον, ἀντὶ 25 φρ. 15 λεπ. τοῦ ἀβεβαίου. Διὸ εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου, διὰ τῶν φράγκων ἐμφαίνεται ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ λίρα εἶναι ἀμετάβλητος· ἀλλ' ὅτι, εἰ μὲν ἡ λίρα ἀνατιμᾶται, ἡ ἀνατίμησις αὕτη ἐμφαίνεται διὰ τῆς παροχῆς ἀνωτέρου ποσοῦ φράγκων, εἰ δὲ ὑποτιμᾶται, ἡ ὑποτίμησις αὕτη ἐμφαίνεται διὰ τῆς παροχῆς κατωτέρου ποσοῦ φράγκων. Ἐπὶ ὑποθέσει λ. χ. ὅτι ἡ Ἀγγλία ὀφείλει εἰς τὴν Γαλλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, αἱ δὲ συναλλαγματικαὶ ἐπὶ Λονδίνου προσφέρονται μᾶλλον εἰς Παρισίους ἢ ζητοῦνται, ὅπως ἀγοράσω συναλλαγματικὴν 4 λιρῶν εἰς Παρισίους, δὲν θέλω πληρώσει πιθανῶς εἰμὴ 100 φράγκα. Οὕτω δὲ ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς θέλει δηλωθῆ διὰ τοῦ

ἀβεβαίου, ἐνῷ τὸ βέβαιον, ἤτοι ἡ λίρα, θεωρεῖται ὡς ἀμετάβλητος.

Ἡ κατάστασις τῶν ξένων συναλλαγῶν εἶναι πρᾶγμα σπουδαῖον· τούτου ἕνεκα, οἱ ἔμποροι παντὸς Κράτους ἀναγγέλουσι διὰ τῶν ταχυδρομείων καὶ τῶν τηλεγράφων τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς εἰς τοὺς ἀνταποκριτὰς αὐτῶν, ἥτις καὶ δημοσιεύεται διὰ τῶν ἐφημερίδων πρὸς γνῶσιν τοῦ κοινοῦ. Παρατηρητέον δέ, ὅτι αἱ ἐφημερίδες δὲν δημοσιεύουσιν εἰμὴ τὸ ἀβέβαιον πάσης ἀγορᾶς, τοῦ βεβαίου ὑποτιθεμένου πρὸς ἅπαντας γνωστοῦ. Καὶ ἑπομένως, εἰ μὲν τὸ βέβαιον εἶναι ἴσον τῷ ἀβεβαίῳ, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ἀρτία· εἰ δὲ τὸ ἀβέβαιον εἶναι ὑπὲρ τὸ βέβαιον, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ὑπὲρ τὸ ἄρτιον le change est au dessus du pair, εἰ δὲ τὸ ἀβέβαιον εἶναι ὑπὸ τὸ βέβαιον, le change est au dessous du pair, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ὑπὸ τὸ ἄρτιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῶν τραπεζῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν πιστωτικῶν καταστημάτων.

Διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς παραγωγικῆς χρήσεως τῶν ἀποταμιευμάτων καταρτίζονται τὰ κεφάλαια.

Ἀλλὰ τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια, εἴτε ἕνεκα τῆς μικρότητος αὐτῶν, εἴτε ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τῶν διαχειριζομένων αὐτά, δὲν χρησιμοποιοῦνται ἀείποτε προσηκόν-

τως· διὸ καὶ πλεῖστοι προθύμως παραχωροῦσι τὴν χρῆσιν αὐτῶν πρὸς ἄλλους, ἐὰν ἔχωσι πρὸς αὐτοὺς τὴν πρέπουσαν ἐμπιστοσύνην. Οὕτω δὲ τὰ ἀργὰ καὶ ἄκαρπα κεφάλαια, περιερχόμενα εἰς χεῖρας τῶν εἰδότων νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ ἐπωφελῶς, καθίστανται παραγωγικά. Τὴν συγκέντρωσιν δὲ ταύτην τῶν κεφαλαίων ἀπεργάζονται ἰδίως τὰ πιστωτικὰ καταστήματα, προσελκύοντα καὶ διαχειριζόμενα μεγάλα κεφάλαια ἐκ μετοχῶν, ἐκ δανείων καὶ ἐξ ἰδιωτικῶν καταθέσεων.

Πρὸς τοιαῦτα καταστήματα ἀπολαύοντα πίστεως, προσέρχονται νέα ἀείποτε κεφάλαια· διὰ δὲ τῆς ἐκδόσεως τραπεζικῶν γραμματίων, δι' ὧν διευκολύνονται αἱ συναλλαγαὶ καὶ πολλαπλασιάζεται ἡ τῶν τραπεζῶν ἐνέργεια, ἔτι μᾶλλον ἀναπτύσσεται καὶ αὐξάνει ἡ παραγωγικότης τῶν κεφαλίων, ὅπως αὐξάνει καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὕδατος εἰς ἀτμὸν μεταποιουμένου.

Τὰ πιστωτικὰ καταστήματα συγκεντροῦντα κεφάλαια διανέμουσιν αὐτὰ ἐπὶ τόκῳ μετρίῳ, εἰς τὴν ὅλην βιομηχανίαν καὶ συντελοῦσι δραστηρίως εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τῶν ἐθνῶν.

Αἱ τράπεζαι ἢ τὰ πιστωτικὰ καταστήματα, κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἰδίως ἀναλαμβάνουσι καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων τὰς ὁποίας ζωογονοῦσι, διαιροῦνται ἐν γένει εἰς τραπέζας προεξοφλητικὰς καὶ κυκλοφορικάς, καὶ εἰς τραπέζας ὑποθηκικὰς καὶ κτηματικῆς πίστεως. Καὶ αἱ μὲν ὑποθηκικαὶ καὶ κτηματικῆς πίστεως τράπεζαι ἐξασφαλίζονται διὰ τῆς ἀξίας τῶν ἀκινήτων· αἱ δὲ γεωργικαὶ λεγόμεναι τράπεζαι χορηγοῦσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τοὺς γεωργούς, ἐμπιστευόμεναι εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξιόχρεων αὐτῶν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν τραπεζῶν τούτων, παρήχθησαν πρό τι-

νων ἐτῶν καὶ ἕτερα παραπλήσια καταταστήματα, περὶ ὧν θέλω παρακατιὼν διὰ βραχέων, ποιήσει μνείαν.

Ἐν γένει δὲ αἱ τραπεζιτικαὶ ἐργασίαι συνίστανται εἰς συναλλαγὰς διεξαγομένας κυρίως διὰ χρημάτων, συναλλαγμάτων καὶ ὁμολογιῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Περὶ τραπεζῶν παρακαταθηκῶν καὶ περὶ τραπεζιτικῶν ἔργων.

Ἡ ἐμπορικὴ πίστις παρίσταται ὑπὸ μορφὰς διαφόρους, ἀλλ' ὁ ἐντελέστερος αὐτῆς τύπος εἶναι αἱ τράπεζαι καὶ μάλιστα αἱ λεγόμεναι banques d'escompte et de circulation, τράπεζαι προεξοφλητικαί, τράπεζαι κυκλοφορικαὶ ἢ κυκλοφορητικαί (1), καθόσον αἱ αὐταὶ τράπεζαι καὶ προεξοφλοῦσι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια καὶ ἀντ' αὐτῶν πολλαχοῦ θέτουσιν εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια τραπεζικά, ἀδιαλείπτως κυκλοφοροῦντα. Ἀλλὰ : τίνα τὰ κυριώτερα αὐτῶν ἔργα; ἐκ τίνων προγενεστέρων στοιχείων παρήχθησαν αἱ προεξοφλητικαὶ καὶ κυκλοφορητικαὶ τράπεζαι;

Διὰ τῆς ἐρεύνης ταύτης θέλομεν πληρέστερον κατανοήσει τόν τε λόγον τῆς συστάσεως τῶν τοιούτων καταστημάτων καὶ τὴν φύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν.

Διὰ τῆς συστάσεως τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν,

(1) ὧν τὰ κεφάλαια ἀδιαλείπτως κυκλοφοροῦσι.

παρήχθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ, αἱ λεγόμεναι τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν.

: Τίνα δὲ ἰδίως τὰ ἔργα αὐτῶν ; τίς ὁ λόγος τῆς συστάσεως αὐτῶν.

Αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἐσυστήθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ, κατὰ τὴν 12 ἑκατονταετηρίδα. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, τὸ νομισματικὸν σύστημα ἦτο λίαν πλημμελές· καθότι οὐ μόνον παντοῖα καὶ ποικίλα νομίσματα κίβδηλα καὶ μειοβαρῆ ὡς ἐκ τῆς πολυχρονίου χρήσεως ἐκυκλοφόρουν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδιῶται δὲν εἶχον τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν κινητὴν περιουσίαν αὐτῶν ἔν τινι πιστωτικῷ καταστήματι· πρωτίστη λοιπὸν λειτουργία τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ἦτο ἡ εἰς κοινὸν ταμεῖον συγκέντρωσις τῶν ἰδιωτικῶν κεφαλαίων(1).

Οἱ ἔμποροι οἱ κατατιθέμενοι παρ' αὐταῖς τὰ κεφάλαια

(1) Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ χρήματα κατετίθεντο παρὰ τοῖς τραπεζίταις. Χάριν δὲ ἀσφαλείας καὶ ἐν τοῖς ναοῖς, ἔνθα διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν. Τοιοῦτος ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ.

Ἐν Δελφοῖς ἑκάστη πόλις εἶχε τὸν ἰδιαίτερον αὐτῆς θησαυρόν.

Καὶ ἐν τοῖς ναοῖς δὲ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ναοῖς ἐγίνοντο τοιαῦται παραθῆκαι.

Ὁ φόβος τῆς ποινῆς ἕνεκα ἱεροσυλίας ἐξησφάλιζε τοὺς τοιούτους θησαυρούς.

Ὑπῆρχον δὲ ἐν Ἀθήναις, ὡς ἐρρέθη, καὶ ἰδιωτικαὶ τράπεζαι, αἵτινες ἐδέχοντο ἰδιωτικὰ χρήματα καὶ ἐδάνειζον, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ Δημοσθένους (πρὸς Ἀπατούριον) «ἐμοὶ μὲν οὐκ ἔτυχε παρὸν ἀργύριον, χρώμενος δ' Ἡρακλείδῃ τῷ Τραπεζίτῃ, ἔπεισα αὐτὸν δανεῖσαι τὰ χρήματα, λαβόντα ἐμὲ ἐγγυητήν»· ἐκράτουν δὲ καὶ ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς μετ' ἰδιωτῶν, παρέχοντες πολλάκις αὐτοῖς τὴν ἐγγύησιν αὐτῶν.

Τῶν πτωχευσάντων τραπεζιτῶν ἀνεσκευάζετο ἡ τράπεζα.

Ἐκ τούτου ἡ λέξις banca rotta. Ὅρα Τραπεζιτικὸν Ἰσοκράτους.

αὐτῶν ἐπιστοῦντο, καὶ αἱ πιστώσεις αὗται διεβιβάζοντο δι' ἐκχωρήσεως, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἐκδοχέως ἐνεγράφετο ἀντὶ τοῦ ἐκχωρητοῦ, εἰς τὰ βιβλία τῆς τραπέζης, διὰ τοῦ λεγομένου virement des parties, ἀντικαταστάσεως μεριδούχου.

Τοιαύτη ἡ λειτουργία τῆς ἐν Βενετίᾳ τραπέζης, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχαιοτέρα.

Πρὸς τούτοις δέ, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς πολυαρχίας, ὅτε ὡς ἐρρέθη, ἡ νομισματικὴ κατάστασις τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ἦτο πλημμελὴς καὶ παντοῖα νομίσματα κίβδηλα καὶ παρεφθαρμένα ὑπῆρχον ἐν κυκλοφορίᾳ, αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἐπενόησαν ἰδανικόν τι νόμισμα, σταθμοῦ καὶ τίτλου ὡρισμένου, «argent de banque» περιέχοντος 20 $^0/_0$ ἀξίαν ἀνωτέραν τῆς τοῦ κυκλοφοροῦντος νομίσματος (1)· πρὸς ὃ συνεσχετίζοντο τά τε πραγματικά, τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ νομίσματα κατὰ τὴν μεταλλικὴν αὐτῶν ἀξίαν, καὶ ἅπαντες οἱ λογαριασμοί· ὡς λ. χ. τὴν δραχμὴν παρ' ἡμῖν, τὴν πράγματι μὲν μὴ ὑπάρχουσαν ἐν κυκλοφορίᾳ, ἐμφαίνουσαν δὲ ποσὸν ὡρισμένον πολυτίμου μετάλλου (2). Ἡ ἐν Ἀμστελοδάμῳ συστηθεῖσα τράπεζα, μετὰ τὰς ἐν Βενετίᾳ καὶ Γενούῃ τραπέζας ἐπιμαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς τοῦτο.

Τὰ κέρδη τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν συνίσταντο εἰς τὴν διατίμησιν τῶν νομισμάτων τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθειμένων, κατὰ 5 $^0/_0$ ἔλασσον τῆς μεταλλικῆς αὐτῶν ἀξίας, ἐλάμβανον δὲ καὶ $\frac{1}{4}$ $^0/_0$ λόγῳ δικαιώματος

(1) Ὅρα Gandillot. Principes de la Science des Finances T. 2. Σελ. 438.

(2) Ὡς τὴν Ἀγγλικὴν Γιννέαν, ἥτις τιμᾶται ἀντὶ μιᾶς λίρας καὶ ἑνὸς σελινίου.

ἀποταμιεύσεως, ἐδέχοντο δὲ καὶ ἄκοπα μέταλλα ἐπὶ τῷ ὅρῳ κρατήσεως $\frac{1}{2}$ %.

Πλὴν δὲ τούτων, κατὰ πᾶσαν ἐκχώρησιν ἐλάμβανον καὶ δικαίωμα μεταβιβάσεως, εἰσέπραττον δὲ καὶ πρόστιμα παρ' ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἐτακτοποίουν τὸν λογαριασμὸν αὐτῶν δὶς τοῦ ἔτους.

Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἐσυστήθη ἡ τράπεζα τοῦ Χαμβούργου, τῆς Νυρεμβέργης καὶ τῆς Ῥοτερδάμ. Ἀλλ' ἡ τράπεζα τῆς Στοκὸλμ ἐξέδιδε προσέτι καὶ ἀποδεικτικὰ καταθέσεως, κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα, ἐσυστήθη δὲ μίαν εἰκοσιπενταετηρίδα πρὸ τῆς τραπέζης τοῦ Λονδίνου.

Διὰ τῶν ἀποδεικτικῶν τούτων, ἅτινα ἐξεπροσώπουν ἀκριβῶς τὰ κατατεθέντα εἰς τὴν τράπεζαν χρήματα, ἐπληρώνετο τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν συναλλαγματικῶν, καθ' ὃν τρόπον δι' ἐπιταγῶν πληρώνονται σήμερον τὰ ἐν ταῖς Τραπέζαις κατατεθειμένα χρήματα.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν δὲν ἐδάνειζον ὡς οἱ ἰδιῶται τραπεζῖται, οἵτινες, δεχόμενοι ἰδιωτικὰς καταθέσεις, ἰδιωτικὰ ἀποταμιεύματα, ἤτοι ἀργὰ καὶ διαθέσιμα κεφάλαια, πληρώνουσι μὲν τοῖς καταθέταις τόκον, ἀπολαμβάνουσι δὲ διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν παρ' αὐτοῖς κατατεθειμένων, τόκον ἀνώτερον.

Ὑπὸ ταύτην λοιπὸν τὴν ἔποψιν, τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ἦτο λίαν πλημμελές· καθότι μεγάλαι χρηματικαὶ ποσότητες διέμενον παρ' αὐταῖς ἀργαὶ καὶ ἄκαρποι, ἐν ᾧ σήμερον αἵ τε προεξοφλητικαὶ τράπεζαι καὶ οἱ τραπεζῖται δεχόμενοι ἰδιωτικὰς καταθέσεις, συγχωνεύουσιν αὐτὰς ἐν τῇ χρηματικῇ αὐτῶν π ε

ριουσίᾳ καὶ χρησιμοποιοῦσιν αὐτάς· τούτου ἕνεκα, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ὑποχρεοῦνται ὑπὸ τοῦ καταστατικοῦ αὐτῶν νόμου, νὰ κρατῶσιν διαρκῶς εἰς τὰ ταμεῖά των μεταλλικὸν ἀποταμίευμα, ἀνάλογον οὐ μόνον πρὸς τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ παρ' αὐταῖς κατατεθέντα ἀτόκως κεφάλαια. (1)

Οἱ τραπεζῖται παραλαμβάνοντες τὰ ἰδιωτικὰ ἀποταμιεύματα καὶ δανείζοντες, εἰσὶ τὸ μεσολαβοῦν πρόσωπον μεταξὺ τῶν κεφαλαιούχων καὶ τῶν αἰτούντων δάνεια. Λ. χ. θέλω νὰ δανείσω, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω τίς ὁ αἰτῶν χρήματα ἔμπορος ἢ βιομήχανος· παραδίδω λοιπὸν τὰ χρήματά μου εἰς τραπεζίτην καὶ ἐξασφαλίζων χρησιμοποιῶ τὴν περιουσίαν μου. Ὡσαύτως δέ, ὁ αἰτῶν δάνεια δὲν γνωρίζει τὸν ἔχοντα διαθέσιμα κεφάλαια, ἀπευθύνεται δὲ εἰς τραπεζίτην καὶ δανείζεται.

Προσέτι δὲ τὰ συναλλάγματα τῶν ἐμπόρων δὲν κυκλοφοροῦσιν ἀείποτε μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας· ἀλλ' ὁ τραπεζίτης ἀσφαλίζει, οὕτως εἰπεῖν, αὐτά, ἐπιθέτων τὴν ὑπογραφήν του, καὶ οὕτω εὐκολύνεται ἡ κυκλοφορία αὐτῶν. (2)

Τελευταῖον, ὁ τραπεζίτης δέχεται πληρωμὰς εἰς λογαριασμὸν τῶν ἐμπόρων καὶ πληρώνει ἀντ' αὐτῶν, καὶ οὕτω

(1) Ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας, δεχομένη καταθέσεις χρημάτων ὑποχρεοῦται ἅμα τῇ αἰτήσει, νὰ ἀποδώσῃ τὰ κατατεθέντα τοῖς δικαιούχοις. Παρ' ἡμῖν δέ, αἱ τράπεζαι δέχονται ἐντόκους καταθέσεις ὑποχρεούμεναι νὰ ἀποδώσωσιν αὐτὰς εἰς ὡρισμένας προθεσμίας ἀπὸ τῆς αἰτήσεως.

(2) Ὡσαύτως δὲ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσαι συναλλάγματα ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς, παρέχουσι τῷ λήπτῃ τὸ κῦρος τῆς πίστεως αὐτῶν· ὑπολογίζουσι δὲ καὶ τὸ ἔξοδον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χρημάτων, καθόσον πωλῶν μὲν συνάλλαγμα ὡς γνωστόν, εἰσάγω χρήματα· ἀγοράζων δὲ συνάλλαγμα ἐξωτερικόν, ἐξάγω χρήματα.

ἐξοικονομεῖται ὁ χρόνος τῶν περὶ τὴν ἐμπορίαν ἀσχολουμένων.

Θέλει τις ἐρωτήσει, ἀλλὰ διατὶ οἱ τραπεζῖται ἐπιφορτίζονται μὲ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐμπόρων; κατὰ τί ὠφελοῦνται; Διατί ὁ τραπεζίτης ἀναλαμβάνει νὰ παρουσιάζῃ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας τῷ ἀποδέκτῃ, τὴν εἰς διαταγὴν ἐμοῦ τοῦ ἐμπόρου συναλλαγματικήν, νὰ φροντίζῃ περὶ συντάξεως τοῦ διαμαρτυρικοῦ ἐπὶ ἀρνήσει πληρωμῆς τοῦ ἀποδέκτου καὶ νὰ κρατῇ ἐν γένει τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ καταθέτου; Ποῖον τὸ κέρδος τῶν τραπεζιτῶν ἀναλαμβανόντων ἔργα ἀλλότρια;

Οἱ τραπεζῖται οὐδὲν πληρώνουσιν ἔνταλμα, οὐδεμίαν ἐπιταγὴν, ἐὰν δὲν ἔχωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν χρήματα τοῦ ἐντολέως των. Ἐπειδὴ δὲ ἀναλαμβάνουσι πολλῶν καὶ διαφόρων ἐμπόρων ληψοδοσίας, ἐκτελοῦσι δὲ συνήθως τὰς πληρωμὰς διὰ συμψηφισμοῦ, ἐκ τῶν κατατεθεισῶν ἐν τοῖς ταμείοις αὐτῶν ποσοτήτων, ἀείποτε μένουσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν χρηματικά τινα κεφάλαια διαθέσιμα, προσπορίζοντα αὐτοῖς κέρδη ἀξιόλογα. Ὑποθέσωμεν λ. χ. ὅτι ὁ Πέτρος κατέθετο παρά τινι τραπεζίτῃ δρ. 10,000 δι' ἀνοικτοῦ λογαριασμοῦ, ἃς κατ' ἐπιταγὴν αὐτοῦ ὁ εἰρημένος τραπεζίτης ὀφείλει νὰ παραδώσῃ τῷ πιστωτῇ αὐτοῦ Παύλῳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Παῦλος ὀφείλει ἴσην ποσότητα τῷ Ἰωάννῃ, αἱ δρ. 10,000 ἐγγράφονται εἰς ὄνομα τοῦ Ἰωάννου καὶ οὕτως ἄνευ μεταφορᾶς ἢ καταβολῆς χρημάτων, δύο πληρώνονται χρέη· ὁ δὲ τραπεζίτης δι' ἁπλοῦ συμψηφισμοῦ πληρώσας τὰ χρέη ταῦτα, ἐδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰς 10,000 δρ. πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς κοινωνίας, ἐνῷ ἂν τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν κατετίθετο εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ, ἤθελεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας μένει νεκρὸν καὶ ἄκαρπον, πρῶτον μὲν ἐν τῷ τα-

μείῳ τοῦ Πέτρου, δεύτερον δὲ ἐν τῷ τοῦ Παύλου, καὶ τρίτον ἐν τῷ τοῦ Ἰωάννου.

Ἀλλ' ὁ τραπεζίτης εἶναι ἁπλοῦς ἰδιώτης.

Ἡ δὲ πρὸς ἰδιώτας ἐμπιστοσύνη δὲν εἶναι ἀπεριόριστος, καὶ πάντες δὲν ἐμπιστεύονται ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸν τὰ ἀποταμιεύματά των. Ἀλλ' αἱ τράπεζαι αἱ συνιστάμεναι δι' ἀδρῶν κεφαλαίων, ἔχουσι σχέσεις ἐκτεταμένας· διὰ τῆς δημοσιότητος ἔτι μᾶλλον κρατύνεται ἡ πρὸς αὐτὰς πίστις· ἡ διοίκησις αὐτῶν κανονίζεται προσηκόντως καὶ ἐπιτηρεῖται αὐστηρῶς.

Ὥστε ἅπαντες μικροὶ καὶ μεγάλοι καταθέτουσι παρ' αὐταῖς τὰ ἀποταμιεύματά των καὶ αἱ τράπεζαι ἀποδίδουσι συνήθως αὐτὰ ἐντὸς μικρῶν προθεσμιῶν, ἐν ᾧ ὁ τραπεζίτης ἐξασφαλίζεται διὰ μακροτέρων προθεσμιῶν.

Ἀλλ' αἱ τράπεζαι οὐ μόνον κρατοῦσιν ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς τῶν καταθετῶν, δηλ. λογαριασμοὺς «πιστωτῶν», ἀλλὰ καὶ «ὀφειλετῶν» οἵτινες ἀσφαλίζουσιν αὐτὰς δι' ὑποθηκῶν, ἢ δι' ἐνεχυριάσεως μετοχῶν ἢ ὁμολογιῶν τοῦ δημοσίου κ.τ.λ.

Τὸ κυριώτατον δὲ ἔργον τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν εἶναι ἡ προεξόφλησις τῶν συναλλαγμάτων.

Ἀλλ' αἱ τράπεζαι αὗται προεξοφλοῦσαι δὲν θέτουσιν ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν γραμματίων τὴν ὑπογραφήν των, ὡς οἱ ἰδιῶται τραπεζῖται, ὅπως ἐνισχύσωσι τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν, ἀλλ' ἀποσύρουσι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια τῆς κυκλοφορίας, κρατοῦσιν αὐτὰ εἰς τὸ χαρτοφυλάκιόν των μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας καὶ ἐκδίδουσιν ἀντ' αὐτῶν γραμμάτια ὁμοιόμορφα, φέροντα τὰς αὐτὰς ὑπογραφάς, τῶν τῆς διοικήσεως προσώπων.

Τὰ γραμμάτια ταῦτα κέκτηνται ἐξ ἴσου ἅπαντα, τὰ αὐτὰ προσόντα τῆς ἀσφαλείας. Δὲν μεταβιβάζονται δι'

ὀπισθογραφήσεως, εἰσὶν ἀνώνυμα, δηλ. δὲν ἐκδίδονται εἰς διαταγὴν ὡρισμένου προσώπου, δὲν ἔχουσι προθεσμίαν, ὄντα πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν· καὶ ὡς ἐκ τούτου τιμῶνται ὡς τὸ νόμισμα.

Μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα, τὸ γραμμάτιον δὲν εἶναι νόμισμα, ἀλλ' ὁμόλογον· διὸ καὶ ἄνευ ὑλικῆς ὑποστάσεως καὶ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος στεροῦνται τῆς ὀνοματικῆς ἀξίας αὐτῶν.

Ἴδομεν ὅτι αἱ μὲν τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἦσαν τὸ ταμιευτήριον τῶν κεφαλαιούχων· ὅτι ἐξέδιδον ἀποδεικτικὰ κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα καὶ ἐκπροσωποῦντα τὰ κατατεθέντα παρ' αὐταῖς χρήματα, ἀλλὰ δὲν ἐδάνειζον· ὅτι ὅμως οἱ τραπεζῖται δέχονται καταθέσεις καὶ δανείζουσιν οὐ μόνον διὰ χρημάτων ἰδίων, ἀλλὰ καὶ διὰ χρημάτων κατατεθειμένων εἰς χεῖρας αὐτῶν.

Πρὸς τούτοις δέ, ὅτι διὰ τῆς ὑπογραφῆς των εἰς τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἐξασφαλίζουσι τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν· ἀναλαμβάνουσι δὲ τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἐμπόρων καὶ οὕτω ἐξοικονομοῦσι τὸν πολύτιμον χρόνον αὐτῶν.

Ἀπαριθμήσωμεν ἤδη τὰ ἔργα τῶν προεξοφλητικῶν Τραπεζῶν καὶ τὰς ἐκ τῆς συστάσεως αὐτῶν προκυπτούσας ὠφελείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν καὶ περὶ τῶν συστατικῶν αὐτῶν στοιχείων.

Πρὸς σύστασιν προεξοφλητικῆς τραπέζης συνιστᾶται ἑταιρία προσδιορίζουσα κατὰ πρῶτον τὰ κεφάλαια αὐτῆς. Τὰ κεφάλαια δὲ ταῦτα διαιροῦνται εἰς μετοχάς. Ἕκαστος μέτοχος προσκτᾶται ἀριθμόν τινα μετοχῶν ὀνομαστικῶν ἢ ἀνωνύμων, καθόσον οἱ μέτοχοι προτίθενται νὰ καταβάλλωσι μονίμως ἢ προσκαίρως τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν.

Διαιρεθέντος τοῦ ἀρχικοῦ κεφαλαίου εἰς μετοχάς, ἕκαστος μέτοχος κατὰ τὸν παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα καταστατικὸν νόμον, τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, ἀναλόγως τῶν μετοχῶν ἃς κέκτηται, ἀπολαύει 1) τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς γενικὰς συνελεύσεις, (1) 2) δὲ ἀναλόγως πάλιν τῶν μετοχῶν ἀπονέμεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων, ἀπὸ μιᾶς μέχρι 10 τῷ ἐνασκοῦντι ἴδιον δικαίωμα, καὶ μέχρι 12 τῷ συγχρόνως ἐκπροσωποῦντι καὶ ἕτερον, (2) καὶ 3) προσδιορίζεται ἡ ἱκανότης πρὸς ἐξάσκησιν διοικητικῶν τῆς τραπέζης λειτουργιῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ. ὁ μὲν ἐκλογεὺς ἔπρεπε νὰ ἔχῃ μετοχὰς ἀξίας 500 λιρῶν, ὁ δὲ διοικητὴς 4,000 λιρῶν, καὶ ὁ ὑποδιοικητὴς 3,000· ἕκαστος δὲ τῶν διευθυντῶν ἀνὰ 2,000.

(1) Ὅρα ἄρθρ. 47 καταστατικοῦ ἐθνικῆς Τραπέζης.
(2) Ὅρα ἄρθρ. 48 καὶ 49 καταστατικοῦ.

Παρ' ἡμῖν δέ, οἱ μὲν σύμβουλοι πρέπει νὰ ἔχωσι μετοχὰς 5, ὁ δὲ διευθυντὴς 10. (1)

Προκειμένου λόγου περὶ ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἀρχὴ τοῦ τιμήματος φαίνεται λογικωτάτη· καθότι αἱ μετοχαὶ ἑκάστου συνεταίρου εἰσὶ γνωσταὶ καὶ τὰ δικαιώματα ἀπονέμονται, κατὰ λόγον τοῦ συμφέροντος ἑκάστου εἰς τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Εἶπον ὅτι κατὰ τὸν καταστατικὸν νόμον τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, ἅπαντες οἱ κεκτημένοι μετοχὰς 5 δύνανται νὰ γίνωσι μέλη τοῦ Συμβουλίου, λαμβάνουσι δὲ μέρος εἰς τὰς Γενικὰς συνελεύσεις, καὶ ἔχουσι δικαίωμα ψήφου. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ ἀπολύτου τιμήματος εἶναι προτιμότερον τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἰσχύοντος σχετικοῦ τιμήματος, δυνάμει τοῦ ὁποίου 200 ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων μετόχων συγκροτοῦσι τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῆς τραπέζης, οἱ δὲ λοιποὶ μέτοχοι ἀποκλείονται ὡς ἀπεκλείοντο καὶ παρ' ἡμῖν, ἀπὸ τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν, πλεῖστοι δημόται, ὅτε ἴσχυε τὸ σύστημα τοῦ σχετικοῦ τιμήματος, καθ' ὃ ὁ χθὲς ἱκανὸς λογιζόμενος ἔπαυε νὰ ἦναι τοιοῦτος, ὑποχωρῶν εἰς τὸν εὐπορώτερον, ἤτοι εἰς τὸν μᾶλλον φορολογούμενον.

Ἴδομεν πῶς αἱ τράπεζαι συνιστάμεναι προσδιορίζουσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, καὶ πῶς τοῦτο διαιρεῖται εἰς μετοχάς. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ κεφάλαιον τοῦτο αὐξάνει, καθότι διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν συναλλαγῶν, ἡ χρεία νέων κεφαλαίων γίνεται μᾶλλον ἐπαισθητή.

Τὸ πρῶτον λοιπὸν ὀργανικὸν στοιχεῖον πάσης τραπέζης εἶναι ἡ χρηματικὴ καταβολὴ τῶν μετόχων· ἄνευ τούτου, θεωρητέον τὰ τραπεζικὰ καταστήματα,

(1) Ἄρθ. 61.

ὡς ἐπινοήματα ἀγυρτείας καταγελάστου, ἢ ἀπάτης ἀξιοποίνου.

Τὸ δεύτερον ὀργανικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, εἶναι τὰ γραμμάτια τὰ ὁποῖα ἡ τράπεζα τίθησιν εἰς κυκλοφορίαν ὑποχρεουμένη νὰ ἐξαργυρώνῃ αὐτὰ εἰς τὴν ἐμφάνισιν.

Βεβαίως ἡ προεξόφλησις δὲν συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν ἔκδοσιν γραμματίων, καθότι προεξοφλήσεις ἐνεργοῦνται καὶ ὑπὸ ἁπλῶν τραπεζιτῶν, καὶ ὑπὸ προεξοφλητικῶν ἑταιριῶν, οἷον τῆς πιστωτικῆς παρ' ἡμῖν τραπέζης, διὰ μετρητῶν· ἀλλ' αἱ τράπεζαι προεξοφλοῦσαι διὰ γραμματίων διπλασιάζουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν μετοχικῶν αὐτῶν κεφαλαίων. Πῶς δὲ τὰ γραμμάτια ταῦτα τίθενται εἰς κυκλοφορίαν ; Τὰ γραμμάτια δὲν ἐδημιουργήθησαν ὅπως ἀνταλλαττόμενα πρὸς τὰ χρήματα ἀντικαταστήσωσιν αὐτά. Αἱ τράπεζαι δὲν ἐπιδιώκουσι τοὺς ἐμπόρους λέγουσαι αὐτοῖς, ἔχετε ἀργύριον εἰς τὰ κιβώτια ὑμῶν, παραχωρήσατε αὐτὸ εἰς ἡμᾶς καὶ λάβετε ἀντ' αὐτοῦ γραμμάτια. Ὄχι· ἀλλ' ὁσάκις οἱ ἔμποροι ἔχωσι συναλλαγματικάς, ἢ γραμμάτια εἰς διαταγὴν ὧν ἡ προθεσμία εἰσέτι δὲν ἔληξεν, ἡ τράπεζα ἀναλαμβάνει τὴν ἄμεσον ἐξαργύρωσιν αὐτῶν, ὑπολογιζομένη πρὸς ὄφελος αὐτῆς τὸν τόκον, μέχρι τῆς προθεσμίας τῆς ἐξαργυρώσεως τῆς συναλλαγματικῆς καὶ ἡ προεξόφλησις αὕτη γίνεται διὰ γραμματίων. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ τράπεζα προεξοφλεῖ π. χ. συναλλαγματικὴν 102 δρ. πληρωτέαν μετὰ μῆνας τρεῖς, τὴν προεξοφλεῖ δὲ διὰ γραμματίων ἀξίας 100 δρ. Ὥστε ἡ τράπεζα προεξοφλοῦσα, δανείζει ὑπὸ προθεσμίαν 3 μηνῶν πρὸς 8 $^0/_0$, ἀλλὰ δανείζει εἰς γραμμάτια, οὐχὶ δὲ εἰς μετρητά.

Τὸ δεύτερον λοιπὸν καὶ τρίτον ὀργανικὸν στοιχεῖον

τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, εἶναι τὰ γραμμάτια καὶ τὰ συναλλάγματα.

Πρὶν ἢ ἐξηγήσω πῶς πρέπει νὰ διοργανωθῶσι τὰ τρία ταῦτα οὐσιώδη στοιχεῖα τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, θέλω ἐρευνήσει πόθεν πηγάζει ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καὶ τίνα τὰ ἐκ τῶν τραπεζῶν τούτων ὠφελήματα.

Ἐμπορικὴ πίστις, εἶπον, εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη ἣν ἔχομεν πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὰς ἐμπορικὰς ἡμῶν σχέσεις· μία δὲ τῶν πράξεων δι' ὧν διαδηλοῦται ἡ πίστις, εἶναι τὸ δάνειον, δηλ. ἡ παραχώρησις κεφαλαίου εἰς τὸν δανειζόμενον, ὅστις ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ὑπό τινα προθεσμίαν ἀπόδοσιν αὐτοῦ.

Ἡ πίστις λοιπὸν ἀκμάζει, ὁσάκις τὰ δάνεια καὶ αἱ ἐπὶ πιστώσει πωλήσεις πολλαπλασιάζωνται καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαια εὐκόλως μεταβιβάζωνται καὶ κυκλοφορῶσιν. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἐργασίαι, αἱ καθαρῶς τραπεζιτικαί, δὲν εἶναι αἱ συνηθέστεραι. Τὸ συνηθέστερον εἶναι, ἡ διὰ τῆς πίστεως μεταβίβασις τῶν πραγματικῶν κεφαλαίων, αἱ ἐπὶ πιστώσει πωλήσεις τοῦ βάμβακος, τῆς μετάξης, τοῦ λίνου, τοῦ μαλλίου, τῆς σταφίδος ἢ τοῦ ἐλαίου, ἀπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τοῦ μεγαλεμπόρου εἰς τὸν τεχνουργὸν ἢ τὸν μικρέμπορον, καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τοὺς ἀναλωτάς.

Τοιαῦτα τὰ ἄμεσα τῆς πίστεως ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐμφαίνεται διὰ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ διακλαδώσεως τῶν τοιούτων σχέσεων· ἀλλ' ὅπως παραγάγῃ ἡ πίστις τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, δέον ὁ πιστοδότης νὰ ἀπολαύῃ ἀποχρώσης ἀσφαλείας. Ὁ δὲ πιστοδότης ἐξασφαλίζεται, μεταβιβαζομένης εἰς διαταγὴν αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ πιστούχου, συναλλαγματικῆς, ἣν αὐτὸς δι' ὀπισθογραφήσεως δύναται ἀμέσως νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ἕ-

τερον. Οὕτως ὁ μὲν ἐκποιήσας σταφίδα, σίτον, ἔλαιον, ἢ βάμβακα καὶ λαβὼν ἀντὶ τοῦ τιμήματος αὐτῶν συναλλαγματικήν, ὠφελεῖται, περαιώσας τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ καὶ καταβαλὼν τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ βραχυπροθέσμως ἐπὶ τόκῳ. Ὁ δ' ἐκδοὺς τὴν συναλλαγματικὴν ἢ τὸ γραμμάτιον εἰς διαταγήν, ὠφελεῖται ὡσαύτως δανεισθεὶς ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, κεφάλαιον ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ, τὸ κεφάλαιον λέγω οὗ τὸ τίμημα δὲν κατεβλήθη ἀμέσως. Ὅπως δὲ δεχθῇ ὁ πιστοδότης γραμμάτιον ἀντὶ ἐμπορευμάτων, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἔχῃ πίστιν πρὸς τὸν ἐκδόντα αὐτό.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι εἰ καὶ ἡ πίστις δὲν εἶναι κεφάλαιον, οὐχ ἧττον ὅμως δι' αὐτῆς πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐπιχειρήσεις· διότι μεταβιβάζονται εἰς χεῖρας μὲν τῶν ὑπὸ προθεσμίαν ἀγοραστῶν, πραγματικὰ κεφάλαια ἅτινα ὁ πιστοῦχος δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ προσπορισθῇ στερούμενος μετρητῶν, εἰς χεῖρας δὲ τῶν πιστοδοτῶν γραμμάτια εἰς διαταγὴν ἢ συναλλαγματικαί, ἃς δύνανται οὗτοι νὰ ἐκποιήσωσι πρὸ τῆς λήξεως αὐτῶν πρὸς ἔναρξιν νέων ἐπιχειρήσεων. Ὥστε ἡ πίστις δὲν εἶνε μόνον διαβιβαστική, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ πλούτου. Ἀλλ' ὁ Σαίης (1) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ πίστις δὲν δημιουργεῖ κεφάλαια, καθότι ὁ δανειζόμενος λ. χ. ἀποκτᾷ δι' αὐτῆς αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφάλαιον, οὗ ἀπηλλοτριώθη ὁ δανειστής. Ὁ Σαίης λέγων ταῦτα, εἶχε βεβαίως πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, ἅπερ οἱ τοκισταὶ πληρωνόμενοι παρὰ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῶν ἀνυπερθέτως αὖθις δανείζουσίν· ἐξ οὗ συνάγει ὅτι διαβιβάζονται μὲν τὰ κεφάλαια διὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ δὲν δημιουργοῦνται

(1) Τόμ. Α'. τῶν Μαθ. σελ. 285.

νέα. ἸΑλλ' ὁσάκις τὰ ἐμπορεύματα μένωσι νεκρὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις μὴ ἐκποιούμενα, διὰ μόνης δὲ τῆς πίστεως καθίστανται κεφάλαια ἐνεργητικά, Ἰδυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι διὰ τῆς πίστεως πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι καὶ μετ' αὐτῶν, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια ; Ἄλλως δὲ καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, δὲν μένουσι πολλάκις ἀργὰ ἐν τοῖς ταμείοις τῶν τραπεζιτῶν, ἐπανερχόμενα εἰς κυκλοφορίαν ἅμα τῇ ἐπανόδῳ τῆς πίστεως ; Πρὸς τούτοις δέ, Ἰἐὰν ὁ πιστοδότης λαβὼν συναλλαγματικὴν ἀντὶ τῶν ἐμπορευμάτων τὰ ὁποῖα ἐπὶ πιστώσει ἐπώλησε, μεταβιβάζῃ αὐτὴν εἰς διαταγὴν τρίτου, διὰ δὲ τοῦ ἀντιτίμου τῆς συναλλαγματικῆς ταύτης ἄρχεται νέας τινὸς ἐπιχειρήσεως, Ἰδυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι διὰ τῆς πίστεως, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται ; καὶ ὅτι τόσον ὁ πωλήσας ἐμπορεύματα ἐπὶ πιστώσει, ὅσον καὶ ὁ ἀγοραστὴς ἐπὶ ἐκχωρήσει συναλλαγματικῆς ὠφελοῦνται ; Ἐπαναλέγω λοιπὸν ὅτι ἡ πίστις δὲν εἶναι μεταβιβαστικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ πλούτου.

Διὰ τῆς πίστεως, αὐξάνει τὸ ἐνεργητικὸν καὶ παραγωγικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον καὶ ἐμπορεύματα ἄλλως ἀργὰ μεταμορφοῦνται εἰς παραγωγικὰ κεφάλαια. Ἄνευ δὲ αὐτῆς, ἡ χρεία τῶν μετρητῶν κατὰ πᾶσαν ληψοδοσίαν ἤθελεν ἐντελῶς δεσμεύσει τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ἐξῆς παρατηρήσεως τοῦ Σαίη, ἀποφηναμένου ὅτι τὸ δύσκολον δὲν εἶναι τὸ πωλεῖν, ἀλλὰ τὸ παράγειν. Καθότι κατ' αὐτόν, τὰ προϊόντα ἅπαξ παραχθέντα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλληλα. (Si certaines marchandises ne se vendent pas, c'est parceque d'autres ne se produisent pas ; c'est la production seule qui

ouvre des débouchés anx produits). Οὐχ ἧττον ὅμως ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον ὅτι, τῆς πίστεως διακλονηθείσης, ἐπέρχεται πληθώρα ἡ περίσσεια ἐμπορευμάτων, διὰ τὸν λόγον ὅτι, τὸ νόμισμα δὲν ἐπαρκεῖ εἰς παντὸς εἴδους ἀνταλλαγάς, ἐνῷ διὰ τῆς πίστεως καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως πιστωτικῶν γραμματίων, αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ ἄνευ μετρητῶν κατορθοῦνται.

Ἄμεσον λοιπὸν ἀποτέλεσμα τῆς πίστεως εἶναι 1) μὲν ἡ μεταβίβασις κεφαλαίου ἀργοῦ εἰς χεῖρας ἐνεργητικάς· καὶ 2) ἡ δημιουργία πιστωτικῶν ἀξιῶν, ἃς δυνάμεθα νὰ ἐκποιήσωμεν πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας. Οὕτω δὲ πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ μείζων ἀριθμὸς ἐργατῶν μισθοῦται, ἕνεκα τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ζωηροτέρας κυκλοφορίας τοῦ πλούτου.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τοῦ εὐεκποιήτου τῶν συναλλαγματικῶν, ἤτοι ἐκ τῆς εὐκολίας τῆς προεξοφλήσεως αὐτῶν, κρατύνεται ἡ πίστις καὶ πολλαπλασιάζονται αἱ κερδοσκοπίαι. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πίστις παράγῃ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἀποτελέσματα, ἐὰν τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια συνεχῶς κυκλοφορῶσιν, εἰς τί χρησιμεύουσιν αἱ τράπεζαι;

Ἴδομεν ὅτι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια δυνάμει ἐξαιρετικῶν τινων διατάξεων, αἵτινες καθιερώθησαν ὑπὸ τῶν ἐμπορικῶν ἐθίμων καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου, κυκλοφοροῦσι σχεδὸν ὡς νόμισμα. Λέγω δὲ σχεδόν, καθότι τὸ ἐμπορικὸν γραμμάτιον ἐκδιδόμενον ἀντὶ σπουδαίου χρηματικοῦ τιμήματος, μετέχει μᾶλλον τῆς φύσεως τῶν ἀπαιτήσεων ἢ τῶν νομισμάτων, καὶ ἐπομένως δὲν κυκλοφορεῖ ὡς τὰ νομίσματα. Ἂν τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἐκυκλοφόρουν ὡς νομίσματα, ἡ χρεία τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν ἤθελεν εἶναι ἧττον ἐπαισθητή. Ὁ παρα-

σχὼν ἐπὶ πιστώσει ἐμπορεύματα καὶ λαβὼν ἀντ' αὐτῶν ἐμπορικὸν γραμμάτιον, ἤθελεν ἐν ἀνάγκῃ, μεταβιβάσει ἀμέσως αὐτὸ εἰς χεῖρας τρίτου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὥστε ὁ ἀποδέκτης καὶ πληρωτὴς ἤθελε πληρώσει διὰ μιᾶς, ἅπαντα τὰ χρέη, καὶ τοῦ νομίσματος ἡ χρῆσις ἤθελε τὰ μέγιστα περιορισθῇ. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι εἰς τὴν μεταβίβασιν τῶν ἐμπορικῶν γραμματίων παρεμβάλλονται τὰ ἑξῆς προσκόμματα. Ἐν πρώτοις, πίστις δὲν ὑπάρχει μεταξὺ ἀνθρώπων μὴ γνωριζομένων. Ὥστε κατὰ πᾶσαν μεταβίβασιν ἐμπορικοῦ γραμματίου, ὁ λήπτης ὀφείλει 1) νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν· 2) τὴν ἀξίαν καὶ προθεσμίαν τοῦ συναλλάγματος· καὶ 3) τὸν τόπον τῆς πληρωμῆς, καθότι ἐὰν ταῦτα τὰ στοιχεῖα δὲν ἀνταποκρίνωνται εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, δὲν θέλει τὸ ἀποκτήσει. Καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι τὸ ἀπέκτησε, θέλει ἴσως ἀναγκασθῇ νὰ τὸ παραχωρήσῃ μὲ ζημίαν, δηλ. πληρώνων προεξόφλημα ὑπέρογκον. Διὰ δὲ τῆς δι' ὀπισθογραφήσεως μεταβιβάσεως τοῦ γραμματίου, ὁ λήπτης θέλει ἀναλάβει ἐνοχὴν βαρυτάτην, καθότι ἅπαντες οἱ ὀπισθογράφοι εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, δηλ. ἐνέχονται εἰς ὁλόκληρον· in solidum. Ἰδοὺ οἱ λόγοι ὧν ἕνεκα τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια δὲν κυκλοφοροῦσιν ὡς τὰ νομίσματα.

Ἀλλ' αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι προσδιορίζουσιν ἀκριβέστερον τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν, ἐνεργοῦσαι δὲ δι' ἀδρῶν κεφαλαίων καὶ πιστοῦσαι παντοίας ἐπιχειρήσεις, δέχονται εἰς προεξόφλησιν συναλλάγματα πάσης ἀξίας, ὑπὸ προθεσμίας διαφόρους, συνήθως μέχρις 90 ἡμερῶν. Ἡ τράπεζα προεξοφλοῦσα τὰ συναλλάγματα ταῦτα δὲν τὰ μεταβιβάζει εἰς τρίτους, ἀλλὰ κρατεῖ αὐτὰ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ αὐτῆς καὶ ἀντ' αὐτῶν

τιθησιν εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια τραπεζικὰ ὁμοιόμορφα, φέροντα τὰς αὐτὰς ἅπαντα ὑπογραφάς, τὰς τῆς διευθύνσεως καὶ μεταβιβαζόμενα δι' ἁπλῆς παραδόσεως. Ὥστε διὰ τῶν γραμματίων τούτων, τά τε συναλλάγματα καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνθ' ὧν ἐξεδόθησαν, νομισματοποιοῦνται· οἱ δὲ λῆπται τῶν ὑπὸ τῆς τραπέζης προεξοφλουμένων συναλλαγμάτων, καὶ ἐὰν ταῦτα φέρωσι δύο ἢ τρεῖς ὑπογραφάς, ἐξασφαλίζονται κάλλιον διὰ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυᾶται ἡ τράπεζα. Προσέτι δέ, τὰ γραμμάτια ὄντα πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἔτι μᾶλλον διευκολύνουσι τὰς ἀγορὰς καὶ πωλήσεις. Τὰ γραμμάτια λοιπὸν τῶν τραπεζῶν δὲν ἀντικαθιστῶσι τὸ νόμισμα, ἀλλὰ τὰ συναλλάγματα.

Ἀλλὰ καίτοι κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα, διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν νομισμάτων μέν, ὡς μὴ ἔχοντα ἐσωτερικὴν ἀξίαν, ἀπὸ τῶν χαρτονομισμάτων δέ, ὡς πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ ἐκπροσωποῦντα ἀντιστοιχούσας πραγματικὰς ἀξίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκπροσωποῦσιν ἀντιστοιχούσας ἀξίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπάπειρον, οὐδὲ τὸ εὐάριθμον αὐτῶν θεωρητέον ὡς ἀποχρῶσαν ἐγγύησιν, καθότι τράπεζα ἐκδίδουσα 200 ἑκατομμυρίων δρ. γραμμάτια, πιθανὸν νὰ ἦναι ἀσφαλεστέρα τραπέζης ἐκδιδούσης γραμμάτια 3 ἢ 4 μόνον ἑκατομμυρίων· ὅθεν δὲν πρέπει νὰ νομίζωσιν οἱ τραπεζῖται ὅτι κέκτηνται μέγα προνόμιον, δυνάμενοι νὰ ἐκδίδωσι μέγα ποσὸν γραμματίων, ἐκτὸς ἐὰν ἐννοῶσιν ὅτι δύνανται νὰ ἐκδίδωσι γραμμάτια ἀντὶ ὑποθετικῶν ἀξιῶν, ἢ ἀξιῶν μὴ κυκλοφορουσῶν καὶ οὐχὶ ἀντὶ συναλλαγμάτων ἀξιοχρέων.

Τὰ τραπεζικὰ λοιπὸν γραμμάτια, 1) μὲν παρέχουσι

πλειοτέραν ἀσφάλειαν καὶ αὐτῶν τῶν συναλλαγμάτων, ἐκδιδόμενα ὑπὸ ἰσχυροῦ καταστήματος, 2) δὲ πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, κυκλοφοροῦσιν ὡς νόμισμα καὶ ἰσοδυναμοῦσι πρὸς τὴν ληξιπρόθεσμον συναλλαγματικήν· καὶ τελευταῖον κυκλοφοροῦντα διὰ πολλοῦ χρόνου, παρέχουσιν εἰς τὴν τράπεζαν καθαρὸν κέρδος, τὸ προεξόφλημα.

Εἶπον ὅτι τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια ἀντικαθιστῶσι τὰ συναλλάγματα, ἐξ οὗ συναγεται, ὅτι τὸ ποσὸν τῶν τραπεζικῶν γραμματίων περιορίζεται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν εἰς προεξόφλησιν παρουσιαζομένων συναλλαγματικῶν καὶ τῶν εἰς διαταγὴν γραμματίων.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως δὲ ταύτης τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι δίδουσαι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν κεφάλαια καθίστανται ἀληθῶς εὐεργετικὰ τῆς βιομηχανίας καταστήματα.

Ἀλλά, ⁝ πῶς αἱ τράπεζαι, διὰ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων, ἐμποιοῦσι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ κεφάλαιά των;

Ὑποθέσωμεν προεξοφλητικὴν τράπεζαν συγκεκροτημένην ἐκ κεφαλαίου 20 ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Ἐὰν ἡ τράπεζα αὕτη βάλῃ εἰς κυκλοφορίαν 60 ἑκατομμύρια γραμματίων, θέλει πολλαπλασιάσει τὸ κεφάλαιον αὐτῆς, κατὰ $\frac{2}{3}$, ἕνεκα τοῦ ἐξ 20 ἑκατομμυρίων μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου τῆς τραπέζης ταύτης θέλει ἐπαυξήσει διὰ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων, ὡς ἐφεξῆς. Κεφάλαιον ἀρχικὸν συνιστάμενον εἰς 20 ἑκατομμύρια, πλέον 60 ἑκατομμύρια εἰς γραμμάτια· τὸ ὅλον 80. Ἀφαιρουμένων δὲ ἐξ αὐτῶν 20 ἑκατομμυρίων, τῶν τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος, ἀπολείπεται ἐνεργητικὸν κεφάλαιον 60 ἑκατομμυρίων. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ἕνεκα τῆς μείζονος ταύτης ἐνεργείας τῶν κεφα-

λαίων αὐτῶν, αἱ τράπεζαι δύνανται ἄνευ ζημίας νὰ δανείσωσι τὰ χρήματά των καὶ ἐπὶ κατωτέρῳ τόκῳ. Τῷ ὄντι δοῦσαι εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτῶν ἐνεργητικότητα κατὰ $\frac{2}{3}$ μείζονα, δύνανται ἐπωφελῶς, ἀντὶ 8 λ. χ. τοῖς $^0/_0$ νὰ λαμβάνωσι τόκον 6 $^0/_0$, καθότι τὰ μὲν 8 $^0/_0$, ἐπὶ 20 ἑκατομμυρίων παρέχουσι τόκον 1,600,000 δραχμῶν, τὰ δὲ 6 $^0/_0$, ἐπὶ 40 ἑκατομμυρίων, παρέχουσι τόκον 2,400,000 δραχμῶν.

Ἐκ τῆς ἐκδόσεως λοιπὸν τῶν γραμματίων, ἡ κοινωνία ὠφελεῖται τὰ μέγιστα· καθότι ἐνῷ οἱ συνήθεις τόκοι εἰσὶ καθ' ὑπόθεσιν 8 $^0/_0$, ἡ τράπεζα ἄνευ ζημίας, δύναται νὰ δανείζῃ πρὸς 6 $^0/_0$.

Διὰ τῶν γραμματίων καὶ τὰ κεφάλαια τῶν τραπεζῶν λαμβάνουσιν ἐνέργειαν πλειοτέραν καὶ οἱ τόκοι προσδιορίζονται κατώτεροι, καὶ ἅπαξ ἐκδοθέντα τὰ γραμμάτια, ἐπέχουσι τόπον νομίσματος, εἰ καὶ δὲν ἐξεδόθησαν ἀντὶ νομισμάτων, ἀλλ' ἀντὶ συναλλαγμάτων, οὕτως εἰπεῖν, νομισματοποιηθέντων. Ἐκ τούτων δὲ προκύπτει οἰκονομία τοῦ μεταλλικοῦ πλούτου, εὐκολία περὶ τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ ἐμψύχωσις τῶν παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων. Διὰ τοὺς προεκτεθέντας λόγους παρατηρῶ προσέτι ὅτι, ὁσάκις αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, καλῶς διοικούμεναι εὐδοκιμήσωσι, τὸ μέρισμα αὐτῶν εἶναι ἀνώτερον τοῦ τόκου τὸν ὁποῖον λαμβάνουσι· καθότι ὁ μὲν τόκος παράγεται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐν ἐνεργείᾳ κεφαλαίων τῶν τραπεζῶν, ἤτοι τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου, τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων, τῶν καταθέσεων, τοῦ ταμιευτηρίου κτλ., τὸ δὲ μέρισμα διανέμεται πρὸς μόνον τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον αὐτῶν.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματα τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν.

Ἐπιχειρῶν νὰ ἐκθέσω τὰς ἀρχάς, καθ' ἃς δέον νὰ διορ-

γανῶνται αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, θέλω ἀλλεπαλλήλως ἀσχοληθῆ περὶ τῶν τριῶν συστατικῶν στοιχείων τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν· ἤτοι περὶ τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου, περὶ τῶν συναλλαγμάτων καὶ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων.

§ 1. *Χρηματικὸν τῶν τραπεζῶν κεφάλαιον.*

Εἶπον ὅτι αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, ἐξάγουσαι τῆς κυκλοφορίας τὰ εἰς διαταγὴν γραμμάτια καὶ τὰς συναλλαγματικάς, ἀντικαθιστῶσιν αὐτὰ διὰ τραπεζικῶν γραμματίων, ἤτοι δι' ὁμολόγων εὐκολωτέρας κυκλοφορίας, ἀμέσως πληρωτέων εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ μεταβιβαζομένων δι' ἁπλῆς παραδόσεως. Οὕτω δὲ καὶ ἡ βιομηχανία ἐμψυχοῦται, ἐλαττουμένου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται καὶ ὁ μεταλλικὸς πλοῦτος ἐξοικονομεῖται.

Ἀλλὰ τὰ ὁμόλογα ταῦτα τῆς τραπέζης, ἐκδοθέντα πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν γραμματίων εἰς διαταγὴν καὶ τῶν συναλλαγματικῶν, ἵ τίνα ἀσφάλειαν ἐξαργυρώσεως παρέχουσιν εἰς τοὺς λήπτας.;

Τὰ συναλλάγματα βεβαίως ἅτινα προεξοφλήθησαν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων. Ἀλλὰ 1) τὰ μὲν συναλλάγματα ἔχουσι προθεσμίαν, τὰ δὲ γραμμάτια εἰσὶν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν· ὥστε διὰ μόνων τῶν συναλλαγμάτων δὲν ἐξασφαλίζεται ἐντελῶς ἡ ἐξαργύρωσις τῶν γραμματίων· 2) ἐὰν τὰ συναλλάγματα ἀνθ' ὧν ἐκδίδονται τὰ γραμμάτια δὲν ὦσιν ἀξιόχρεα ἢ δὲν ἐκπροσωπῶσιν ἐπιχείρησιν ἐμπορικὴν πραγματικὴν καὶ σπουδαίαν, ὁ κίνδυνος τῆς μὴ ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων ὑπάρχει μείζων· οὕτω δὲ τὰ γραμμάτια μεταμορφοῦνται εἰς χαρ-

τονομίσματα, εἴτε διότι δὲν στηρίζονται εἰς οὐσιαστικὴν ἰσότιμον ἀξίαν, εἴτε διότι στηρίζονται εἰς οὐσιαστικὴν ἀξίαν ἀπαρτίζουσαν τὸ πολλοστημόριον τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Δέον λοιπὸν νὰ ὑφίσταται εἰς τὰ ταμεῖα τῆς τραπέζης κεφάλαιον χρηματικόν, ἐγγυώμενον τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων· καθότι τράπεζαι, ἐκδίδουσαι γραμμάτια ἐξαργυρωτέα, ἀλλὰ στερούμεναι χρηματικῶν κεφαλαίων, ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνατραπῶσιν, ἐκτὸς μόνον ἐὰν δοθῇ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία εἰς τὰ γραμμάτια αὐτῶν, ἤτοι κηρυχθῇ ἡ πτώχευσις αὐτῶν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν των. Παρακατιὼν θέλω ποιήσει μνείαν περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ χρηματικοῦ τούτου ἀποταμιεύματος.

Συμπεραίνω, ὅτι ὁ θεμελιώδης λίθος τῶν τραπεζικῶν καταστημάτων καὶ ἡ ἀφετηρία τῶν ἐργασιῶν, εἶναι τὸ χρηματικὸν κεφάλαιον αὐτῶν, ἤτοι αἱ πραγματικαὶ ἀξίαι αἱ ἐγγυώμεναι τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεμον ἀπόδοσιν τῶν παρὰ τῇ τραπέζῃ κατατεθέντων κεφαλαίων ἐπὶ τόκῳ ἢ ἀτόκως. Ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ μόνον αὐτῶν στηρίζεται ἡ τῶν τραπεζῶν πίστις.

Τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι 1) τὰ πραγματικὰ κεφάλαια, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρ' αὐτῇ κατατεθέντων κεφαλαίων· καὶ 2) τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια, οὐχὶ δὲ τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα, τὰ ὁποῖα εἰσὶ μακροπρόθεσμα καὶ δυσμεταποίητα εἰς χρήματα.

Ζητεῖται· ἐὰν συμφέρῃ τὰ πραγματικὰ τῆς τραπέζης κεφάλαια, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρ' αὐτῇ κα-

τατεθέντων κεφαλαίων, νὰ συνίστανται εἰς δημόσια χρεώγραφα; Περὶ τούτου παρατηρῶ 1) ὅτι τὰ τραπεζικὰ καταστήματα δὲν ἐσυστήθησαν ὅπως χρησιμεύωσιν ὡς ὑποκαταστήματα τοῦ δημοσίου, ἀλλ' ὅπως ἐπιβοηθῶσι τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν. Ἄλλως, μετατρεπομένων τῶν κεφαλαίων τῆς τραπέζης ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῶν προορισμοῦ, φυσικῷ τῷ λόγῳ, τὰ πρὸς ἰδιώτας δάνεια, ἤτοι αἱ προεξοφλήσεις ὡς καὶ τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια περιστέλλονται, καὶ οἱ τόκοι καὶ τὰ προεξοφλήματα διατηροῦνται εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῶν ὅρον, ἐπὶ βλάβῃ τῆς βιομηχανίας ὑπὲρ ἧς ἐσυστήθησαν αἱ τράπεζαι.

2). Πρὸς τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικὸν τῆς τραπέζης, δέον ν' ἀντιστοιχῶσι πραγματικὰ κεφάλαια, καὶ οὐχὶ κυβερνητικὰ χρέη ὑποκείμενα εἰς τὰς περιπετείας τῆς δημοσίας πίστεως. Ὁσάκις λοιπὸν αἱ κυβερνήσεις, εἴτε ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς ἀνάγκας ἐκτάκτους τοῦ δημοσίου, εἴτε ἁπλῶς ὅπως ἐπιχειρήσωσι δημόσια ἔργα, δανείζωνται τὰ τῶν τραπεζῶν κεφάλαια, ἡ μὲν βιομηχανικὴ πίστις μεταμορφοῦται εἰς κυβερνητικὴν πίστιν, ἡ δὲ τράπεζα εἰς χρηματιστήριον.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἀπὸ τοῦ 1694, ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας ἐδάνεισεν εἰς τὴν κυβέρνησιν 11,686,000 λίρας, γενομένη οὕτω ὁ ταμίας τῆς κυβερνήσεως, ὡς καὶ οἱ ἁπλοῖ τραπεζῖται εἰσὶν ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ ταμίαι τῶν ἰδιωτῶν. Αὕτη ἡ τράπεζα προκαταβάλλει εἰς τὸ δημόσιον χρηματικὰ κεφάλαια ἐπὶ τῶν εἰσπρακτέων δημοσίων προσόδων, ἀποταμιεύει αὐτὰς καὶ παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν ὑπολόγων τὰ κεφάλαια ὧν τὴν πληρωμὴν ἐνετείλατο τὸ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργεῖον.

Αἱ τράπεζαι τῆς Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας, ἐκπληροῦσι μὲν τὰ αὐτὰ ἔργα, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ καταθέτωσι τὸ

περίσσευμα τῶν εἰσπράξεων ἐπὶ τῶν πληρωμῶν ἐν τοις ταμείοις τῆς ἀγγλικῆς τραπέζης. Ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα συγκεντρώνει οὕτω ἀποταμιεύουσα διὰ τῶν ὑποκαταστημάτων αὐτῆς καὶ ἄλλων τραπεζιτῶν, τὰς καθαρὰς δημοσίας προσόδους, καθότι αἱ ἐπιτετραμμέναι ἀρχαὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν προσόδων τούτων, προαφαιροῦσι τὰ τῆς διοικήσεως καὶ ἐπιστασίας ἔξοδα. Ὡσαύτως δέ, εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν ὑπάρχει ἀνατεθειμένη ἡ ὑπηρεσία τῶν τόκων τοῦ δημοσίου χρέους. Εἰς ἀντιμισθίαν δὲ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἡ τράπεζα μέχρι μὲν τοῦ 1844, ἐλάμβανεν 6,324,000 φρ., ἀπὸ δὲ τῆς 19 Ἰουλίου 1844, 1,774,000 φρ.

Ἀλλ' ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας, πληρώνουσα τὰς ψηφισθείσας ὑπὸ τῶν βουλῶν δαπάνας, δὲν ταυτίζεται κατὰ τὸν Βαϊλλῆν, μὲ τοὺς συνήθεις ὑπολόγους, ὀφείλει δὲ νὰ παραδίδῃ εἰς τοὺς κομιστὰς τῶν ἐνταλμάτων τοῦ ταμείου, warrants, τὰ σημειούμενα ἐν αὐτοῖς ποσά.

Πλὴν δὲ τούτων, ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας διαπραγματεύεται τὴν ἐκποίησιν τῶν γραμματίων τοῦ ταμείου, κρατεῖ ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς, τόσον τοῦ δημοσίου ὅσον καὶ τῶν ἰδιωτῶν ὅσοι καταθέτουσιν παρ' αὐτῇ χρήματα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὑπὲρ τοῦ δημοσίου προκαταβάλλει κεφάλαια καὶ τούτου ἕνεκα, πληρώνεται τόκον δεχομένη τοκοφόρα γραμμάτια τοῦ ταμείου.

Ἡ τράπεζα ἔχει τελευταῖον τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαχειρίζηται ἐλευθεύρως τὰ ἐναπολειπόμενα ἐν τοῖς ταμείοις αὐτῆς κεφάλαια τοῦ δημοσίου (1).

(1) Ἐπὶ Γουϊλέλμου Γ' καὶ πρὶν ἢ συστηθῇ ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Πατερσῶνος, οἱ χρυσοχόοι τοῦ Λονδίνου ἐδέχοντο καταθέσεις καὶ ἐδάνειζον, μεγάλα περιποιοῦντες ἑαυτοῖς κέρδη. Μετὰ τὴν σύστασιν δὲ τῆς τραπέζης, οἱ τόκοι ἠλαττώθησαν ἀπὸ 32 εἰς 15 καὶ 12 τοῖς %.

Ὡσαύτως δὲ ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας, αὐξήσασα πρό τινων ἐτῶν, τὸ κεφάλαιον αὐτῆς ἀπὸ 91,250,000 εἰς 182,500,000, ὑπεχρεώθη νὰ δανείσῃ εἰς τὸ δημόσιον 100 ἑκατομμύρια φράγκων 3 $^0|_0$, πρὸς 75, ἐν ᾧ τὸ 3 $^0|_0$ ἐτιμᾶτο ἀντὶ 68. Ἐφεστηκότος δὲ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου, ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐδανείσθη παρὰ τῆς τραπέζης ὑπὲρ τὰ 1500 ἑκατομμύρια φράγκων. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι αἱ τράπεζαι αἱ παραδίδουσαι τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὰς Κυβερνήσεις, ἀναγκάζονται νὰ μετατρέψωσι τὰ γραμμάτια αὐτῶν εἰς χαρτονόμισμα· ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ παρ' ἡμῖν.

Εἰς τὰς αὐτὰς δὲ σχέσεις περιεπλάκη καὶ ἡ ἐθνικὴ τῆς Ἑλλάδος τράπεζα, δανείσασα, ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων τῆς πατρίδος περιστάσεων εἰς τὴν Κυβέρνησιν ποσὰ ὑπερβαίνοντα τὸ τριπλάσιον τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου αὐτῆς καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ.

Εἶπον ὅτι κατὰ γενικὸν κανόνα, αἱ τράπεζαι δὲν πρέπει νὰ μετασχηματίζωνται εἰς ὑποκαταστήματα τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὁμολογῶ οὐχ ἧττον ὅτι, προκειμένου λόγου περὶ κυβερνήσεως, ἧς τὰ μὲν χρεώγραφα τιμῶνται καὶ κυκλοφοροῦσιν ὡς τὰ μεταλλικὰ νομίσματα, ἡ δὲ πίστις εἶναι κρείττων καὶ μείζων τῆς ἰδιωτικῆς πίστεως, αἱ τράπεζαι δύνανται ἐν ἀνάγκῃ, νὰ προκαταβάλλωσι χρήματα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀντὶ δημοσίων χρεωγράφων, ὑπηρετοῦσαι οὕτω διὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν κοινωνίαν καὶ παρέχουσαι ἑαυταῖς ὠφελήματα ἀξιόλογα. Ἄλλως ὅμως, προκειμένου λόγου περὶ κυβερνήσεων, ὧν οἱ μὲν πόροι εἰσὶν ἀσθενεῖς καὶ ἀβέβαιοι, ἡ δὲ πίστις εἶναι ὑποδεεστέρα τῆς ἰδιωτικῆς πίστεως, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ὀφείλουσι μετὰ μεγίστης προσοχῆς, νὰ ῥυθμίζωσι τὰς πρὸς τὸ δημόσιον ταμεῖον σχέσεις αὐτῶν. Κα-

θότι ὁσάκις τὰ πραγματικὰ τῶν τραπεζῶν κεφάλαια ἀντικαθιστῶνται δι' ὁμολόγων κυβερνήσεων, ὧν οἱ προϋπολογισμοὶ διὰ νέων ἀείποτε δανείων ἰσολογίζονται, ἕνεκα τῆς ἀπορροφήσεως ταύτης τῶν τραπεζικῶν κεφαλαίων ὑπὸ τοῦ δημοσίου, οὐ μόνον ἡ ἰδωτικὴ βιομηχανία παραβλάπτεται, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὴν τράπεζαν πίστις τοῦ κοινοῦ κλονεῖται καὶ τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια θᾶττον ἢ βράδιον, μεταβάλλονται εἰς χαρτονομίσματα.

Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται πᾶσα σχέσις τῶν ἐστερημένων πίστεως κυβερνήσεων πρὸς τὰς προεξοφλητικὰς τραπέζας, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι αἱ κυβερνήσεις αὗται, κατὰ τὰς ληψοδοσίας αὐτῶν μετὰ τῶν τραπεζῶν, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἁπλοῖ ἰδιῶται, ἤτοι νὰ ἐξασφαλίζωσι τὴν τράπεζαν δι' ἀξιῶν εὐμεταποιήτων εἰς χρήματα, ὁσάκις ἀναφαίνηται ἔκτακτός τις ταμιακὴ ἀνάγκη (1).

Τὸ τρανώτερον ὅμως παράδειγμα τραπέζης συστηθείσης πρὸς σκοπὸν ὅλως ταμιευτικόν, εἶναι τὸ τῆς Αὐστριακῆς.

Ἡ τράπεζα τῆς Βιέννης ἐσυστήθη μὲν τῇ 1 Ἰουνίου 1816, ἐκυρώθη δὲ ἡ σύστασις αὐτῆς διὰ νόμου τῆς 15 Ἰουλίου 1817.

Δυνάμει τοῦ νόμου τούτου, τὸ κεφάλαιον τῆς τραπέζης διηρεῖτο εἰς 100,000 μετοχάς, καὶ ἕκαστος μέτοχος ὑπεχρεοῦτο νὰ καταθέσῃ 1000 φιορίνια εἰς χαρτονόμισμα, 100 δὲ μόνον εἰς νόμισμα. Τὰ χίλια φιορίνια εἰς χαρτονόμισμα ἀπεδίδοντο παρὰ τῆς τραπέζης εἰς τὸ ταμεῖον,

(1) Ἡ ἡμετέρα τράπεζα ἐδάνεισε πρὸς τὴν κυβέρνησιν κατ' ἐποχὰς διαφόρους, τὰ κεφάλαια αὐτῆς ἐξασφαλισθεῖσα δι' ἐνεχυριάσεως μετοχῶν τῆς ἰδίας τραπέζης, δι' ὁμολογιῶν φθαρτῶν κτημάτων, διὰ τῆς προσόδου τῆς Σμύριδος, διὰ τελωνιακῶν εἰσπράξεων κ.τ.λ.

ἀντικαθιστῶντο δὲ διὰ δημοσίων χρεωγράφων ἐπὶ τόκῳ 2 ½ ‘|0 πληρωνομένῳ εἰς νόμισμα.

Ὅθεν τὰ ἀρχικὰ τῆς τραπέζης κεφάλαια συνίσταντο εἰς δημόσια χρώγραφα πρὸς 2 ½ ‘|0, ἀξίας πραγματικῆς 50 ἑκατομμυρίων, καὶ εἰς 10,000,000 φιορινίων μεταλλικῶν.

: Ἀλλ’ αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι δύνανται νὰ δανείζωσιν ἐπὶ καταθέσει τῶν ἰδίων αὐτῶν μετοχῶν ; Ἐν γένει λέγω ὄχι· καθότι 1) αἱ τράπεζαι δὲν ἐσυστήθησαν ὅπως χορηγῶσι δάνεια εἰς τοὺς μετόχους αὐτῶν, ἀλλ’ ὅπως ἐπιβοηθῶσι τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ κερδοσκοπίας. Ἂν αἱ τράπεζαι ἐδύναντο ἐπὶ τῇ καταθέσει μόνῃ τῶν μετοχῶν αὐτῶν νὰ δανείζωσι κεφάλαια, ἤθελον ὡς ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης διαλυθῇ, πρὸ τῆς ὡρισμένης παρὰ τοῦ καταστατικοῦ αὐτῶν προθεσμίας.

2). Τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων πάσης τραπέζης, ἐγγυᾶται τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον.

Ἀλλὰ τίς ἔσται ἡ ἐγγύησις τῶν ἐκδοθέντων γραμματίων ἐπὶ καταθέσει τῶν μετοχῶν αὐτῆς ; Αὐταὶ αἱ μετοχαί. Ὥστε αἱ μετοχαὶ πρέπει ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐκποιηθῶσιν ὅπως ἐξαργυρωθῶσι τὰ γραμμάτια. Ἀλλ’ ἐὰν τὰ γραμμάτια συῤῥεύσωσι πρὸς ἐξαργύρωσιν, ἡ δὲ τράπεζα ἀμηχανῇ νὰ ἐξαργυρώσῃ αὐτά, : τίς θέλει ἀγοράσει τὰς μετοχὰς αὐτῆς ; καὶ ἐὰν εὑρεθῶσι τοιοῦτοι ἀγορασταί, δὲν εἶναι ὅλως ἄτοπον, ἡ τράπεζα νὰ ἐνοχοποιῇ τὴν ἰδίαν αὐτῆς πίστιν, ἐκθέτουσα εἰς πλειστηριασμὸν τὰς μετοχὰς αὐτῆς εἰς τιμὴν εὐτελῆ ; Ἡ γαλλικὴ τράπεζα δανείζει ἐπὶ καταθέσει μετοχῶν τῶν διωρύγων, τῶν χρεωγράφων τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, τῶν γραμματίων ὑλοτομίας δημοσίων δασῶν καὶ τῶν γραμματίων τοῦ νομισματοκοπείου· δέχεται δὲ καὶ τὰς ἰδίας αὐτῆς με-

τοχάς, ἀλλὰ πρὸς συμπλήρωσιν μόνον τῶν ἀπαιτουμένων ἀσφαλειῶν. (1)

Ἐῤῥέθη, ὅτι τὰ κυριώτερα πραγματικὰ κεφάλαια τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων εἰσί, 1) μὲν τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα· 2) δὲ τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἢ καὶ δημόσια χρεώγραφα εὐεκποίητα. Ἀλλὰ : τίς ἡ πρέπουσα ἀναλογία τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ παθητικόν; Ἐὰν τὸ μεταλλικὸν ἦτο ἴσον πρὸς τὸ παθητικόν, οὐδεμία ἐκ τούτου ἤθελε προκύψει ὠφέλεια διὰ τὴν τράπεζαν· τούτου ἕνεκα, τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο ὡρίσθη γενικώτερον εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ. Καὶ ἡ ἀναλογία αὕτη ἐγένετο πρὸ πολλοῦ δεκτὴ παρά τε τῆς ἀγγλικῆς τραπέζης καὶ τῆς ἰταλικῆς, ὡς καὶ παρὰ τῶν ἐπαρχιακῶν τῆς Γαλλίας τραπεζῶν, αἵτινες ἐγένοντο ὑποκαταστήματα τῆς γαλλικῆς τραπέζης.

Ἀλλὰ κατὰ θεωρίαν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν πρέπουσαν ἀναλογίαν τοῦ μεταλλικοῦ πρὸς τὸ παθητικόν; Ὄχι· καθότι ἡ ἀναλογία αὕτη προσδιορίζεται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ μεταλλικὸν τῶν τραπεζῶν πρέπει 1) νὰ ᾖ ναι ἀνάλογον πρὸς τὰς ἐνδεχομένας ζημίας αὐτῶν· οἷον πρὸς τὰς τυχὸν ἐπισφαλεῖς ἀπαιτήσεις, ἢ τὰ μὴ πληρωθησόμενα συναλλάγματα, ἕνεκα τῆς πτωχεύσεως τῶν ὑπογραψάντων αὐτά, καὶ 2) πρὸς τὸ ποσὸν τῶν πιθανῶς παρουσιασθησομένων γραμματίων πρὸς ἐξαργύρωσιν, καὶ τῶν ἀπαιτηθησομένων

(1) Ἡ ἐθνικὴ τράπεζα δέχεται τὰς μετοχὰς αὐτῆς ἀντὶ δρ. 1000, ἡ δὲ Ἰονικὴ δέχεται τὰς αὐτὰς μετοχὰς ἀντὶ τρισχιλίων δραχμῶν.

καταθέσεων. Ἀλλὰ ποῖον τὸ πιθανῶς ἀπαιτηθησόμενον ποσὸν τῶν καταθέσεων, ἢ τὸ πιθανῶς παρουσιασθησόμενον ποσὸν τῶν γραμματίων πρὸς ἐξαργύρωσιν; Ἐν ὁμαλῇ καταστάσει πραγμάτων, δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτιμήσωμεν ὡς ἔγγιστα τὰ ποσὰ ταῦτα, γνωρίζοντες πρῶτον μέν, τὸ κατὰ μέσον ὅρον ποσὸν τῶν ἀναζητουμένων καταθέσεων ἐντὸς τοῦ ἔτους, καὶ δεύτερον τὸ χρονικὸν διάστημα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἕκαστον γραμμάτιον παρουσιάζεται πρὸς ἐξαργύρωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ τοιαῦται ἐκτιμήσεις εἰσὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπισφαλεῖς, παρατηρῶ ὅτι, ὅσῳ ἡ δημοσία πίστις εἶναι ἀσθενεστέρα, τόσῳ καὶ τὸ χρηματικὸν ἀποταμίευμα τῆς τραπέζης πρέπει νὰ ᾖναι μεγαλείτερον. Ὥστε προκειμένου λόγου περὶ κράτους πρὸ αἰώνων πεπολιτισμένου, καὶ ἐν ᾧ ἡ πίστις καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ μέλλοντος συνεστοιχειώθησαν μετὰ τῆς κοινωνίας, ἡ δὲ κυβερνητικὴ πίστις κραταιὰ καὶ ἑδραία δύναται δραστηρίως νὰ στηρίξῃ ἐν ἀνάγκῃ, τὴν βιομηχανικὴν ἢ ἐμπορικὴν πίστιν κλονουμένην, αἱ τράπεζαι δὲν χρῄζουσι μεγάλων χρηματικῶν ἀποταμιευμάτων. Ἀλλ' ἐὰν λάβωμεν χώραν ἀνατραφεῖσαν πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐντὸς μεταβολῶν καὶ περιπετειῶν παντὸς εἴδους, ἐν ᾗ τὰ πάντα ὑπάρχουσιν ἀρτιπαγῆ καὶ ἀρτισύστατα, καὶ αἱ μὲν ἰδιωτικαὶ περιουσίαι εἰσὶ μικραὶ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀφανεῖς, ἡ δὲ κυβέρνησις ἐλαχίστους ἔχουσα μονίμους πόρους, οὔτε σπουδαῖόν τι παραγωγικὸν ἔργον δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ, οὔτε κἂν τὴν δημοσίαν περιουσίαν δύναται νὰ διασώσῃ κατὰ τῆς καταστρεπτικῆς ἐπηρείας τοῦ χρόνου, οἷον τοὺς λιμένας, τὰς γεφύρας, τὰ πλοῖα, τὰ δημόσια καταστήματα, τὰς ὁδούς, τὰ δάση κ.τ.λ, ἀλλ' οὔτε τὴν ἰδιωτικὴν πίστιν νὰ στηρίξῃ σαλευομένην, ἐν

τοιαύτῃ λέγω χώρᾳ, αἱ τράπεζαι χρήζουσι μεγαλειτέρου μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1844, εἰσήχθη ἕτερόν τι σύστημα, σκοποῦν νὰ προλάβῃ τὰ ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς πίστεως ἀτοπήματα.

Ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας διῃρέθη εἰς δύω τμήματα πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων καὶ δεύτερον τὸ τραπεζικὸν κυρίως λεγόμενον.

Τὸ τμῆμα τοῦτο παραλαμβάνει παρὰ τοῦ πρώτου 14 ἑκατομμυρίων λιρῶν γραμμάτια, ἐκπροσωποῦντα τὸ πρὸς τὴν τράπεζαν δημόσιον χρέος καὶ τὸ ἀποθεματικόν, ἀντὶ πάσης δὲ ἄλλης ἐκδόσεως γραμματίων ὑπερβαινούσης τὰ 14 ἑκατομμύρια λιρῶν, ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ μεταλλικὸν ἀντίτιμον εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ πρώτου τμήματος. Ὥστε ἐὰν ἡ τράπεζα ἔχῃ εἰς μὲν τὸ ταμεῖόν της 6 μόνον ἑκατομμύρια λιρῶν, ἐν κυκλοφορίᾳ δὲ 20 ἑκατομμυρίων γραμμάτια, δὲν δύναται οὔτε ἓν γραμμάτιον νὰ ἐκδώσῃ πλέον τῶν 20,000,000 ὅπως προεξοφλήσῃ τὸ τυχὸν παρουσιασθησόμενον συνάλλαγμα, οὔτε μίαν λίραν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος, ἐπὶ μεγίστῃ πολλάκις βλάβῃ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν συναλλαγῶν.

Ἐν δὲ τῷ Νεοβοράκῳ τῆς Ἀμερικῆς, ἑτέρου εἴδους περιορισμοὶ ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς τραπεζικὰς ἐργασίας. Τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν ὑπὸ μόνου τοῦ δημοσίου ἐκδιδόμενα παραδίδονται εἰς τὰς τραπέζας ὡς νόμισμα, αἱ δὲ τράπεζαι παραλαμβάνουσαι αὐτὰ καταθέτουσιν ἀντ' αὐτῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1) μὲν δημόσια χρεώγραφα 5 τοῖς %, 2) δὲ μεταλλικὸν κεφάλαιον ἐκπροσωποῦν τὰ 12 τοῖς % τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων· οὕτω δὲ τὰ κεφάλαια τῶν τραπεζῶν μεταποιοῦνται εἰς δάνεια πρὸς τὴν

κυβέρνησιν, καὶ ἐν ἀνάγκῃ, τὰ δημόσια χρεώγραφα ἐκποιοῦνται μὲ ζημίαν τῶν τραπεζῶν.

Ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ὁσάκις τὰ γραμμάτια ὑπερβαίνωσιν ὅρον τινά, ὑποβάλλονται εἰς φόρον.

Ἐπανερχόμενος ἤδη εἰς τὴν διάταξιν καθ' ἣν αἱ τράπεζαι ὀφείλουσι νὰ κρατῶσιν εἰς τὰ ταμεῖά των μεταλλικὸν ἀποταμίευμα, ἴσον πρὸς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ, παρατηρῶ ὅτι, οἱ περιορισμοὶ οἵτινες δύνανται νὰ ἐξασφαλίσωσι τράπεζαν εἰς καιροὺς ὁμαλούς, δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς περιστάσεις ἐκτάκτους, καθότι ἐὰν ὑποθέσωμεν τράπεζαν ἔχουσαν 2,700,000 παθητικόν, καὶ 900 χιλιάδων ἀποταμίευμα, ἤτοι τὸ $\frac{1}{3}$ ἐκείνου, καὶ πρῶτον μὲν ἐλαττωθῇ καθ' $\frac{1}{3}$ τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο ἕνεκα τῆς ἐξαργυρώσεως γραμματίων, 2) δὲ καθ'ἕτερον $\frac{1}{3}$ καὶ οὕτω καθεξῆς, ἡ ἀναλογία τοῦ ὑπολειπομένου δὲν θέλει εἶναι 1 πρὸς 3, ἀλλ' 1 πρὸς 7. Ὥστε καθόσον ἐξάγεται μεταλλικὸν ἀπὸ τῶν ταμείων τῆς τραπέζης, πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ παθητικοῦ αὐτῆς, ἡ ἀναλογία τοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ παθητικὸν θέλει ἐλαττοῦται, μέχρι τῆς τελείας τοῦ μεταλλικοῦ ἐξαντλήσεως.

Εἰς τοιαύτας δὲ περιστάσεις, αἱ τράπεζαι, ὅπως ἀναστείλωσι τὰς συνεχεῖς ἀφαιμάξεις, 1) μὲν αὐξάνουσι τὸ προεξόφλημά των, ἵνα περιστείλωσι τὰς νέας ἐπιχειρήσεις· 2) δὲ δὲν προεξοφλοῦσι συναλλάγματα ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας καὶ 3) προσπαθοῦσι νὰ προσπορισθῶσι μεταλλικὸν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Παρ' ἡμῖν, τὸ ἐναποταμίευμα ὡρίσθη εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ, συγκειμένου ἐκ γραμματίων καὶ ἀτόκων καταθέσεων, τὰ δὲ λοιπὰ $\frac{2}{3}$ ἐκπροσωποῦνται ὑπὸ ἐμπορικῶν γραμματίων καὶ δημοσίων χρεωγράφων.

Ὡσαύτως δὲ ὁ κατασταστικὸς νόμος τῆς ἰταλικῆς τραπέζης ὥριζεν ὅτι, τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικὸν δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὸ πενταπλάσιον τῶν κεφαλαίων τῆς τραπέζης, ἐκτὸς ἐὰν ἐκπροσωπῆται ὑπὸ μεταλλικοῦ. Παρ' ἡμῖν δέ, τὸ ἐν γένει παθητικὸν τῆς ἐθνικῆς τραπέζης περιλαμβάνον καὶ τὰς καταθέσεις καὶ τὰ τοῦ ταμιευτηρίου, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὸ διπλάσιον τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ, ἀφαιρέσει τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος· ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τοῦ δευτέρου τούτου περιορισμοῦ; Ὁ Λεμαῖτρος καταπολεμῶν ὁμοειδῆ τινα περιοριστικὴν διάταξιν ἐν τῇ αἰτιολογικῇ αὐτοῦ ἐκθέσει, περὶ τοῦ νέου καταστατικοῦ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, παρετήρει ὅτι «ἐν ὅσῳ τὸ κεφάλαιον τῆς τρα»πέζης μένει σῶον καὶ ἀκέραιον, οἱ πιστωταὶ αὐτῆς, ἤτοι »οἱ λῆπται γραμματίων ἢ οἱ καταθέντες παρ' αὐτῇ τὰ »κεφάλαιά των, εἰς οὐδένα ἐκτίθενται κίνδυνον. Προκει»μένου λοιπὸν λόγου περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀνα»λογίας ἥτις πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ τοῦ παθητικοῦ »τῆς τραπέζης καὶ τοῦ κεφαλαίου αὐτῆς, ὁ Λεμαῖτρος »φρονεῖ ὅτι ἡ ἀναλογία πρέπει νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε νὰ »ὑπάρχῃ ἠθικὴ βεβαιότης περὶ τῆς μὴ ἀπωλείας τοῦ κε»φαλαίου τῆς τραπέζης. Ἡ δὲ ἀναλογία αὕτη κατ' αὐτὸν »εἶναι 1 πρὸς 5, καθόσον ἐὰν δώσωμεν λέγει εἰς τὰς ἐρ»γασίας τῆς τραπέζης ἔκτασιν τετραπλασίαν τοῦ κεφα»λαίου αὐτῆς, ὅπως ἀπολεσθῇ τὸ κεφάλαιον τοῦτο, πρέ»πει ἡ ζημία νὰ ἀναβῇ εἰς τὸ 20 % τοῦ κεφαλαίου, πρᾶγ»μα ἀπαράδεκτον».

Περὶ τούτων παρατηρῶ, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀπωλείας τῶν κεφαλαίων ὑπάρχει καὶ ἕτερος τις κίνδυνος ἐπικείμενος ἀείποτε εἰς τὰς προεξοφλητικὰς τραπέζας, ἡ παῦσις λέγω τῶν πληρωμῶν, ἥτις καθίσταται τόσῳ μᾶλλον πιθανω-

τέρα, ὅσῳ τὸ παθητικὸν αὐτῆς εἶναι μεῖζον. Τῷ ὄντι, τράπεζα τῆς ὁποίας τὸ παθητικὸν δὲν εἶναι τὸ πενταπλάσιον τοῦ μετοχικοῦ αὐτῆς κεφαλαίου, δύναται ἐν ἀνάγκῃ, νὰ προμηθευθῇ τὸ ἀναγκαιοῦν μεταλλικὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῆς, καὶ οὕτω προλαμβάνεται τὸ δυστύχημα τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν, ἤτοι τῆς πτωχεύσεως τῆς τραπέζης. Ἀλλ' ὅσῳ τὸ παθητικὸν αὐξάνει, τόσῳ αἱ πιθανότητες τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν πολλαπλασιάζονται. Βεβαίως οἱ μέτοχοι ἐπί τινα χρόνον ὠφελοῦνται, ἀναπτυσσομένων τῶν ἐργασιῶν τῆς τραπέζης, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἰδοὺ πόσα δυστυχήματα δὲν συμβαίνουσιν ἕνεκα τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν γραμματίων; Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ παῦσις τῶν πληρωμῶν συνεπάγεται πολλάκις τὴν διὰ νόμου ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν τῶν γραμματίων, ἡ δὲ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τὴν διατάραξιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τὴν δέσμευσιν τῶν συναλλαγῶν; Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἡ μὲν πίστις εἶναι ἑδραία, αἱ δὲ πιστωτικαὶ ἀξίαι τὸ κύριον καὶ σύνηθες ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν, ἡ μεγάλη ἔκτασις τῶν τραπεζικῶν ἐργασιῶν δὲν παρέχει τοσούτους κινδύνους. Παρ' ἡμῖν ὅμως, ἡ πίστις εἶναι ἀρτιπαγὴς καὶ ἑπομένως μετὰ πλείστης προσοχῆς πρέπει νὰ παραδεχώμεθα ὅ,τι ἀλλαχοῦ ὑπάρχει καὶ εὐδοκιμεῖ. Βεβαίως δὲν δικαιολογῶ κατὰ πάντα τὴν λίαν περιοριστικὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ νόμου τοῦ 1861, ἐν γένει ὅμως ἀποφαίνομαι, ὅτι τόσον ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικόν, ὅσον καὶ ὁ τῆς ἀναλογίας τοῦ ἐν γένει παθητικοῦ πρὸς τὸ κεφάλαιον τῶν τραπεζῶν, κρέμαται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως καὶ τῶν στοιχείων ἐξ ὧν αὕτη καταρτίζεται.

Πρὸς τοὺς ἀντιττάττοντας δὲ εἰς τὰς προεκτεθείσας σκέψεις, ὅτι ὁ ἀνωτέρω περιορισμὸς οὐδόλως ὑφίσταται ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, αἵτινες δι' ἐκδόσεως κτηματογράφων αὐξάνουσι τὸ μετοχικὸν αὐτῶν κεφάλαιον ἐκ δανείων, μέχρι τοῦ δεκαπλασίου καὶ εἰκοσαπλασίου, παρατηρῶ ὅτι τὰ κτηματόγραφα διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, καθόσον δὲν εἶναι ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἀλλ' ἐξοφλοῦνται χρεωλυτικῶς ἐν διαστήματι 30, 40 καὶ 50 ἐτῶν.

Πρὸς ἀσφάλειαν τῶν μετὰ τῶν τραπεζῶν συναλλαττομένων, συζητεῖται σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ ἐὰν ἀντὶ ἑταιριῶν ὁμορρύθμων ἢ ἀνωνύμων, «unlimited» ἢ «limited» δὲν εἶναι συμφερώτερον νὰ εἰσαχθῇ τὸ σύστημα τῆς «reserved liability» δηλ. ἢ τῆς double διπλῆς εὐθύνης, ἢ τῆς ἀποθεματικῆς εὐθύνης κεφαλαίου ἀπαιτητοῦ, ἀλλὰ μὴ καταβληθέντος εἰσέτι (1).

§ 2. *Συναλλάγματα.*

Τὸ δεύτερον συστατικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι τὰ συναλλάγματα. Αἱ τράπεζαι προεξοφλοῦσαι καὶ ἐκδίδουσαι γραμμάτια δανείζονται οὕτως εἰπεῖν ἀτόκως, δανείζουσι δὲ ἐπὶ τόκῳ. Δανείζουσαι διὰ γραμματίων, ἤτοι προεξοφλοῦσαι, δίδουσι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ κεφάλαια αὐτῶν. Αἱ δὲ προεξοφλήσεις εἰσὶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐμπορίας. Δι' αὐτῶν, οἱ ἔμποροι ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς κατεπειγούσας αὐτῶν ἀνάγκας, δι' αὐτῶν ἀρ-

(1) Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ὁμόρρυθμος «unlimited» τράπεζα τῆς «Glasgow» ἔπαυσε τὰς πληρωμὰς αὐτῆς. Τῆς τραπέζης δὲ ταύτης ἡ Caledonian Bank εἶχε μετοχὰς τέσσαρας, 100 λιρῶν ἑκάστην· ὅπως λοιπὸν ἀπαλλαχθῇ τῆς εὐθύνης, ἥτις ἐπιβαρύνει τοὺς ὁμορρύθμους, «unlimited» προσήνεγκεν αὕτη 2,500,000 φρ. ἀλλ' ἡ αἴτησις αὐτῆς ἀπερρίφθη.

χονται νέων ἀείποτε ἐπιχειρήσεων. Ὅθεν καὶ ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν προεξοφλήσεων ἀποδεικνύεται ἡ ἔκτασις τῶν κερδοσκοπικῶν ἐπιχειρήσεων.

Αἱ προεξοφλήσεις τῆς γαλλικῆς τραπέζης συμποσοῦνται ἐτησίως εἰς πολλὰς χιλιάδας ἑκατομμυρίων φρ. Ἀλλ ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ προεξοφλήσεις τῆς τραπέζης δὲν εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ καταστήματος, καθότι ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα δὲν ἔχει ὡς κύριον αὐτῆς ἔργον τὰς προεξοφλήσεις.

Ἀναλογιζόμενος ἤδη ὅτι πᾶσα προεξόφλησις εἶναι δάνειον καὶ ἐνεργεῖται συνήθως διὰ γραμματίων, διὰ δὲ τῶν δανείων τούτων πολλαπλασιάζονται τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια, λέγω ὅτι τὰ γραμμάτια πρέπει νὰ στηρίζωνται εἰς συναλλάγματα ἀξιόχρεα καὶ βραχυπρόθεσμα· καθότι 1) μέν, ἂν τὰ συναλλάγματα δὲν εἶναι ἀξιόχρεα, τὰ γραμμάτια δὲν θέλουσι στηρίζονται εἰς ἀντιστοιχούσας πραγματικὰς ἀξίας· 2) δέ, ἂν τὰ συναλλάγματα δὲν εἶναι βραχυπρόθεσμα, ἡ δ' ἐξαργύρωσις αὐτῶν δὲν διαβαθμίζηται οὕτω πως, ὥστε καθ' ἑκάστην ἕνεκα τῆς λήξεως πολλῶν ἐξ αὐτῶν, νὰ εἰσάγηται ἀδιαλείπτως μεταλλικὸν ἢ γραμμάτια εἰς τὰ ταμεῖα τῆς τραπέζης, ἀδύνατον αὕτη νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένας αὐτῇ ὑποχρεώσεις. (1) Ὅτε κατὰ τὸ 1837 οἱ Ἀμερικανοί, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τοῦ οἴστρου παρατόλμων κερδοσκοπιῶν, ἐνέβαλλον εἰς τὴν κυκλοφορίαν ἀξίας ἰδανικάς, ἃς προεξώφλουν ἑτοιμόῤῥοποι τράπεζαι, τὸ τραπεζικὸν σύστημα διεσείσθη καὶ διεκινδύνευσε· κα-

(1) Τοῦ χαρτοφυλακίου τὰ συναλλάγματα, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων, δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι προθεσμίαν ἀνωτέραν τῶν 90 ἡμερῶν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποτίθεται ὅτι ὁ ἐκδίδων συνάλλαγμα, δύναται νὰ ἀποπερατώσῃ τὴν κερδοσκοπικὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ.

θότι τὸ ψεῦδος συνεδυάζετο μετὰ τοῦ ψεύδους, ἡ εἰκονικότης μετὰ τῆς εἰκονικότητος, ἤτοι τὰ τῶν τραπεζῶν γραμμάτια μὲ γραμμάτια ἐμπορικὰ ἰδανικῆς ἀξίας, καὶ τὸ πιστωτικὸν σύστημα ἵστατο μετέωρον, μέχρις οὗ σφοδρὰ ἀνέμου πνοὴ ἀνέτρεψε τὸ ἐπίπλαστον τοῦτο οἰκοδόμημα. Τῷ ὄντι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν γραμματίων, ἐκδιδομένων ἀντὶ συναλλαγμάτων ἀναξιοχρέων καὶ πρὸς ὑποστήριξιν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ἀνυποστάτων, ὑπῆρξαν αἱ πραγματικαὶ αἰτίαι τῆς ἀνατροπῆς τῶν πλείστων τραπεζῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὑποβληθείσης ἐπισήμου ἐκθέσεως εἰς τὴν βουλὴν τῇ 9 Δεκεμβρίου 1848, περὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας. Ἰδοὺ τὶ διαλαμβάνει ἡ ἔκθεσις αὕτη περὶ τραπεζῶν. «Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὰ δυστυχήματα ἃ »ὑπέστη ἡ ἐπικράτεια, ἕνεκα τῆς ὑπερμέτρου ἐκδόσεως »γραμματίων τῶν ἡμετέρων πιστωτικῶν καταστημάτων. »Ἡ πίστις ὅπως ἀποβῇ ὠφέλιμος, δέον νὰ στηρίζηται »ἐπὶ πραγματικῶν κεφαλαίων καὶ νὰ χορηγῆται ὑπὲρ εὐ»λόγων ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ πίστις ἀπερισκέπτως χορηγουμένη, γίνεται παραίτιος μεγάλων συμφορῶν καὶ »διὰ τοὺς ἔχοντας ἀμέσους σχέσεις μετὰ τῶν τραπεζῶν »καὶ δι' ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν. Ἐν τούτοις : τίς ἀ»γνοεῖ ὅτι ἐκ τῆς ὀλεθρίας ταύτης τάσεως »τῶν ἡμετέρων τραπεζῶν εἰς τὸ νὰ πολλα»πλασιάζωσιν ἀπερισκέπτως τὰ γραμ»μάτια, καὶ νὰ ἐπεκτείνωσιν ἀπεριορί»στως τὰς ἐργασίας των, προκύπτει ὁ μέ»γας αὐτῶν κίνδυνος;»

Αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, παραδεχθεῖσαι ἐν γένει τὰς ὁποίας ἐξήγησα ἀνωτέρω ἀρχάς, δὲν προεξοφλοῦσι

ἐν γένει συναλλάγματα ὧν ἡ προθεσμία ὑπερβαίνει τοὺς τρεῖς μῆνας καὶ δεύτερον δὲν δέχονται τοιαῦτα συναλλάγματα, ἐὰν δὲν φέρωσιν ὑπογραφὰς ἐγκρίτων ἐμπόρων. Ἀλλ' ὡς ἐρρέθη, ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας δέχεται συναλλάγματα μὲ δύο μόνον ὑπογραφάς· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἐξασφαλίζεται διὰ μετοχῶν ἑαυτῆς, ἢ διὰ μετοχῶν τῶν διωρύγων κτλ. ἢ διὰ δημοσίων χρεωγράφων.

Ζητεῖται ἂν ἡ τράπεζα δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸ ποσὸν τοῦ προεξοφλήματος κατὰ λόγον τοῦ ἀξιοχρέου τῶν ὑπογραφῶν ἑκάστου συναλλάγματος. Ἐν Ἀγγλίᾳ ναί, παρ' ἡμῖν ὅμως καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὄχι· τόσον μόνον τὸ ποσὸν τῆς χορηγουμένης πιστώσεως μεταβάλλεται κατὰ τὸ ἀξιόχρεων τῶν ἐχόντων πιστώσεις.

§ 3. *Γραμμάτια.*

Ἴδομεν πῶς αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ἀποσύρουσαι τῆς κυκλοφορίας τὰ ὁποῖα προεξοφλοῦσι συναλλάγματα, ἀντικαθιστῶσιν αὐτὰ διὰ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων. Ἑπομένως ὅσῳ αἱ τράπεζαι αὐξάνουσι τὴν ἐνέργειαν καὶ τὰ κέρδη αὐτῶν, τόσῳ καὶ τὰ γραμμάτια πολλαπλασιάζονται· τούτου ἕνεκα, τὰ γραμμάτια θεωροῦνται ὡς νομισματοποίησις τῶν συναλλαγματικῶν· ἡ δὲ αὔξησις τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων προϋποθέτει εὐλόγως τὴν αὔξησιν τῶν συναλλαγῶν. Ἀλλὰ τίς ὁ ὁριστέος κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων; ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, παρ' ἡμῖν μὲν εἰς 10 δραχμάς, ἐν Γαλλίᾳ δὲ εἰς 50 φράγκα, εἰς 5 δὲ λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ εἰς μίαν λίραν ἐν Σκωτίᾳ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ κ.τ.λ.

Ἀλλὰ: τίς ὁ προδιοριστέος κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν τραπεζικῶν γραμματίων; Ἐν γένει παρατηρῶ ὅτι,

ὁσάκις ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων ἦναι ἐλάχιστος, 1) οὐ μόνον αἱ πληρωμαὶ δυσκολώτερον ἐκτελοῦνται, ἀλλὰ καὶ τὰ γραμμάτια ταῦτα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ φθείρονται, ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν χρήσεως· 2) τὸ νόμισμα ἀντικαθιστάμενον διὰ μικροτίμων γραμματίων, ἀποδιδράσκει τῆς χώρας. Τοῦτο δὲ συνέβη πολλάκις ἐν Σκωτίᾳ, (ἔνθα αἱ τράπεζαι ἐξέδιδον γραμμάτια κατώτερα μιᾶς λίρας) ὡς καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, ἐν ᾗ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσι γραμμάτια ἑνὸς δολλαρίου, δηλ. ἑνὸς ταλλήρου· 3) ὁσάκις ὁ κατώτατος ὅρος τῶν γραμματίων ἦναι ἐλάχιστος, τὰ γραμμάτια διασκορπίζονται εὐκόλως εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἐνδεῶν καὶ εὐκολώτερον ἐκφοβιζομένων. Ὥστε, ἐπελθούσης κρίσεως ἐμπορικῆς, ἅπαντες οὗτοι συῤῥέουσιν εἰς τὴν τράπεζαν αἰτοῦντες τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων, καὶ ἡ τράπεζα ὅπως ἐξαργυρώσῃ αὐτά, ἢ πρέπει νὰ προεξοφλήσῃ τὰ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ αὐτῆς συναλλάγματα μὲ ζημίαν, ἢ νὰ προσπορισθῇ μεταλλικὸν μὲ ζημίαν μεγαλειτέραν.

Αἱ τράπεζαι τῆς Σκωτίας ἠναγκάσθησαν πολλάκις νὰ πληρώνωσι πράκτορας ἐν Λονδίνῳ, οἵτινες ἐπρομήθευον αὐταῖς μεταλλικὸν μὲ 2 $^0/_0$ ζημίαν. Τοιούτῳ τρόπῳ δέ, προσποριζόμεναι 100 δρ. λ. χ. πρὸς 102, ἐξηργύρωνον τὰ γραμμάτια αὐτῶν εἰς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν· Ἡ δὲ Ἀγγλικὴ τράπεζα εἰς παραπλησίας περιστάσεις ἠγόραζεν ἄκοπον χρυσόν, τὸν ἐνομισματοποίει ἵνα ἐξαργυρώσῃ τὰ ἑαυτῆς γραμμάτια, μετὰ ταῦτα δὲ τὸ νόμισμα τοῦτο ἐχωνεύετο ὑπὸ κερδοσκόπων, ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τοῦ ἀκόπου μετάλλου καὶ οὕτως ἡ τράπεζα ἐζημιοῦτο 2 $\frac{1}{2}$ ἢ 3 $^0/_0$.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀτοπημάτων τούτων, ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα ἀπεφάσισε τέλος τῇ 1 Αὐγούστου 1834, ὅτι

γραμμάτια κατωτέρας ἀξίας τῶν 5 λιρῶν δὲν θέλουσι ὑπ' αὐτῆς ἐκδίδεσθαι. Ὁ κατώτατος οὗτος ὅρος προσδιωρίσθη ἄλλοτε ἐν Βαυαρίᾳ, εἰς 10 φιορίνια, παρ' ἡμῖν δέ, πρῶτον μὲν εἰς δρ. 25, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς δρ. 10.

Διὰ τοῦ ἄρθρου ὅμως 7 τοῦ ἀπὸ 16 Δεκεμβρίου 1861 νόμου, ἐτέθη ὅριον ἀνυπέρβατον εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δεκαδράχμων γραμματίων, τὸ ποσὸν τῶν 2 ἑκατομμυρίων δρ (1). Ἀλλὰ μὴ μεγαλοποιῶμεν τὰ ἐκ γραμματίων μικρᾶς ἀξίας ἀτοπήματα· καθότι 1) τὰ μικρὰ γραμμάτια ὧν τὸ ποσόν ἐστιν ὡρισμένον, δὲν δύνανται ν' ἀποδιώξωσιν εἰμὴ τὸ νόμισμα ὅπερ ἀντικαθιστῶσιν· 2) τὸ νόμισμα ὅπερ ἀναγκαιοῖ εἰς τὰς μικρὰς ληψοδοσίας τῶν 1. 2. 3 ἢ 4 δρ., οὐδέποτε θέλει ἐκλείψει, ἕνεκα τῆς μικρότητος τῶν γραμματίων.

Ἴδομεν ὅτι ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἐλάχιστος· ἀλλ' ὁσάκις ἦναι μέγας, τὰ γραμμάτια δυσκόλως κυκλοφοροῦντα ἀδιαλείπτως ἐπανέρχονται εἰς ἐξαργύρωσιν. Ἐν Γαλλίᾳ, ὁ κατώτατος ὅρος τῶν γραμματίων, πρὸ τοῦ 1848, ἦτο 200 φρ. τούτου δ' ἕνεκα, τὰ γραμμάτια τῆς γαλλικῆς τραπέζης ὀλίγον ἐκυκλοφόρουν καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο, μόλις ὑπερβάντα τότε τὰ 250 ἑκατομμύρια φρ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848, ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων κατεβιβάσθη εἰς 100 καὶ εἰς 50 φρ. καὶ ἡ κυκλοφορία αὐτῶν ὑπερέβη τότε τὸ χιλιεκατομμύριον.

Εἶπον ὅτι, καταβιβαζομένου τοῦ κατωτάτου ὅρου τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων, ἐνισχύεται ἡ κυκλοφορία αὐτῶν, τὰ κέρδη ἑπομένως τῶν τραπεζῶν αὐξάνουσι καὶ αἱ τρά-

(1) Ὅρα ὅμως ἄρθ. 16 τῆς ἀπὸ 8 ὀκτωβρ. 1880 συμβάσεως μετὰ τῆς Κυβερνήσεως.

πεζαι δύνανται ἄνευ ζημίας νὰ δανείζωσιν ἐπὶ τόκῳ μετριωτέρῳ. Προσέτι δὲ ἡ κυκλοφορία τῶν γραμματίων αὐξάνει, ἀπονεμομένης εἰς τὰ γραμμάτια νομίμου κυκλοφορίας· «legal tender», ἤτοι ἀναγνωριζομένου ἑκάστῳ, τοῦ δικαιώματος νὰ πληρώνῃ νομίμως διὰ γραμματίων τὸ χρέος του, ἢ τοὺς εἰς τὸ δημόσιον ὀφειλομένους φόρους, ἐν ὅσῳ τὰ γραμμάτια εἰσὶν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. (1) Καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα ἡ νόμιμος κυκλοφορία διαφέρει ἀπὸ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, δυνάμει τῆς ὁποίας τὰ γραμμάτια γίνονται δεκτὰ εἰς πληρωμάς, εἰ καὶ μὴ ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Τελευταῖον τῶν γραμματίων ἡ κυκλοφορία αὐξάνει, ὁσάκις ταῦτα ἐξαργυροῦνται ἐν διαφόροις τοῦ κράτους πόλεσιν.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῆς γαλλικῆς τραπέζης ἀνεπλήρου πρὸ τοῦ 1848, τὸ γενικὸν ταμεῖον τοῦ Λαφίτ, πρὸς ὃ πληρώνων τις προμήθειαν $\frac{1}{4}$ %, ἐλάμβανεν ἐπιταγὴν πληρωτέαν εἰς ἄλλην τινὰ τῆς Γαλλίας πόλιν· καὶ μάλιστα αἱ ὑπερβαίνουσαι ἐπιταγαὶ τὰς 3,000 φρ. καὶ πληρωτέαι τόσας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ὄψεως, ἀπέφερον καὶ τόκον, ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο διευκολύνετο ἡ κίνησις τῶν κεφαλαίων. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαινε πολλάκις αἱ ἐπιταγαὶ αὗται καθ' ὁδὸν ν' ἀπολεσθῶσιν ἢ νὰ κλαπῶσιν, ἐγίνοντο ὀνομαστικαὶ καὶ μετεβιβάζοντο δι' ὀπισθογραφήσεως, χωρίς τινος ὑποχρεώσεως τοῦ ὀπισθογράφου, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῆς βεβαιώσεως τῆς ταυτότητος τοῦ λήπτου (2).

(1) Τὸ «legal tender» ἰσχύει παρ' ἡμῖν διὰ μόνον τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ὥστε οἱ ἰδιῶται ἠδύναντο κατὰ νόμον, νὰ ἀρνηθῶσι τὴν διὰ γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης πληρωμήν.

(2) Καὶ παρ' ἡμῖν τὰ ὑποκαταστήματα δὲν ἐξαργυροῦσι τὰ ἐκδιδόμενα γραμμάτια ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος τῆς τραπέζης.

Πρώτιστον ἔργον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, ὡς ἐρρέθη, εἶναι ἡ νομισματοποίησις τῶν συναλλαγμάτων, τῶν διὰ γραμματίων τραπεζικῶν προεξοφλουμένων. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης, αἱ τράπεζαι καθίστανται τῆς πρώτης ἀνάγκης καταστήματα, διανέμοντα τὴν πίστιν κατὰ τὸ ἀξιόχρεων ἑκάστου καὶ ἀναστέλλοντα ἢ καταστέλλοντα οὕτω τὴν σύστασιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ τῶν προεξοφλήσεων.

Ἑτέρα δὲ ἐργασία σπουδαιοτάτη τῶν τραπεζῶν εἶναι, ἡ παραδοχὴ καὶ χρησιμοποίησις τῶν ἰδιωτικῶν καταθέσεων.

Τῷ ὄντι, τὰ ἐκ τῆς εἰς τὰς τραπέζας καταθέσεως χρηματικῶν κεφαλαίων προκύπτοντα ὠφελήματα εἰσί· 1) ἡ ἀσφαλὴς κατάθεσις· 2) ἡ διὰ τοῦ τύπου τῆς εἰς διαταγὴν μεταβιβάσεως τῶν πρὸς πληρωμὴν ἐπιταγῶν κίνησις τῶν κεφαλαίων· καὶ 3) ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ὠφελημάτων τούτων τὰ δύο πρῶτα κατωρθοῦντο ἄλλοτε, ὡς ἐρρέθη, καὶ διὰ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν· σήμερον δὲ τὰ checks, ἤτοι αἱ ἐπιταγαὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν παρ' αἷς κατετέθησαν κεφάλαια, ἢ ἕνεκα συνομολογήσεως ἀλληλοχρέων μετὰ τῶν πιστωτικῶν καταστημάτων λογαριασμῶν, θεωροῦνται ὡς τὸ σπουδαιότερον ὄργανον τῆς κινήσεως τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλ' αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν οὐδόλως ἐχρησιμοποίουν τὰ παρ' αὐταῖς κατατεθειμένα κεφάλαια· τὴν χρησιμοποίησιν ὅμως τῶν καταθέσεων, αἵτινες ἔμενον ἀργαὶ καὶ ἄκαρποι ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, ἀπεργάζονται κυρίως αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι, αἱ προεξοφλητικαὶ αὗται τρά-

πεζαι, χρησιμοποιοῦσαι τὰς καταθέσεις, πολλαπλασιάζουσι καὶ τὰ κέρδη καὶ τοὺς κινδύνους αὐτῶν, καθόσον χορηγοῦσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν κεφάλαια ἀλλότρια καὶ ἀπαιτητά. Αἱ τοιαῦται καταθέσεις πολλαπλασιάζονται ἐν καιρῷ ἀφθονίας κεφαλαίων ἢ ἐκπτώσεως τῶν κερδῶν τῆς βιομηχανίας· ἅμα δὲ ἐπέλθῃ κρίσις τις ἐμπορικὴ ἢ τραπεζική, ἢ ἁπλῶς ἀναφανῇ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνακλήσεως τῶν κεφαλαίων τούτων ὑπὸ τῶν καταθετῶν, οἱ καταθέται οὗτοι συνωστιζόμενοι εἰς τὴν τράπεζαν ἀπαιτοῦσι ν' ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς τὰ κατατεθέντα, καὶ οὕτως αἱ τράπεζαι περιπίπτουσιν εἰς δεινοτάτην ἀμηχανίαν. Οἱ διευθύνοντες λοιπὸν τὰ τραπεζικὰ καταστήματα δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσιν ὅτι δεχόμενοι καταθέσεις «ἀπαιτητάς», ὑποχρεοῦνται ν' ἀποδώσωσιν αὐτὰς ἅμα τῇ αἰτήσει τῶν καταθετῶν. Ὁσάκις λοιπὸν τὰ κατατεθέντα χρήματα χορηγῶνται ἢ εἰς ἐπιχειρήσεις ἀκροσφαλεῖς, ἢ εἰς πρόσωπα μὴ ἀξιόχρεα, ἢ ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας, αἱ τράπεζαι ἰδίαις χερσὶν ἐξορύττουσι τὸν βόθρον, ἐν ᾧ ἕνεκα τῆς ἀβουλίας των θέλουσιν ἀναποδράστως ἐμπέσει θᾶττον ἢ βράδιον.

Παρ' ἡμῖν, αἱ ἔντοκοι καταθέσεις δὲν ἀποδίδονται εἰμὴ μεθ' ὡρισμένον χρόνον ἀπὸ τῆς αἰτήσεως· ὅσῳ δὲ ἡ προθεσμία εἶναι βραχυτέρα, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ οἱ τόκοι εἰσὶ μικρότεροι. Ἡ Ἰονικὴ Τράπεζα δέχεται καταθέσεις ὑπὸ μικρὰς προθεσμίας ἀπὸ τῆς αἰτήσεως· πληρώνει δὲ τόκον 4 $^{0}/_{0}$, ἀλλ' οὕτω οἱ κίνδυνοι εἰσὶν ἀνώτεροι· καθότι τὰ μὲν γραμμάτια εἰσὶ διεσκορπισμένα εἰς χεῖρας πολλῶν· ἀλλ' οἱ καταθέται συγκεντροῦνται συνήθως εἰς ὀλίγας πόλεις· ὥστε ἀθρόοι δύνανται νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν τράπεζαν, ὅπως ζητήσωσι τὴν ἀπόδοσιν τῶν καταθέ-

σεων, καὶ νὰ ἐκθέσωσιν οὕτω τὴν τράπεζαν εἰς ἀμηχανίαν.

Ἑτέρα ἐργασία τῶν τραπεζῶν πάροχος σπουδαίων ὠφελημάτων εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ συναλλάγματα, δι' ὧν ἀνταλλάττονται νομίσματα ἑτερώνυμα. Τῷ ὄντι αἱ ἀλληλεθνεῖς ἐμπορικαὶ καὶ χρηματικαὶ σχέσεις ὡς γνωστόν, δι' ἀποστολῆς χρημάτων καὶ διὰ συναλλαγμάτων ἐκκαθαρίζονται.

Καὶ πωλοῦντες μὲν συναλλάγματα ἐπὶ Λονδίνου λ.χ. ὅπου ἔχομεν χρήματα, εἰσπράττομεν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ τὰ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὀφειλόμενα ἡμῖν· ἀγοράζοντες δὲ συναλλάγματα, πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἀποστέλλομεν χρήματα ἐκτὸς τοῦ κράτους καὶ πληρώνομεν τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν ἢ καταθέτομεν ἐκεῖσε χρήματα. Οἱ τραπεζῖται καὶ αἱ τράπεζαι ἐκτελοῦσι τὴν λειτουργίαν ταύτην, διὰ κεφαλαίων καὶ πιστώσεων ὧν εὐμοιροῦσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἐκ τούτου δὲ ἡ ἀδιάλειπτος πώλησις καὶ ἀγορὰ ἐξωτερικῶν συναλλαγμάτων.

Καὶ ἀγοράζουσι μὲν οἱ περὶ ταῦτα κερδοσκοποῦντες, ἰδίως καθ' ὃν χρόνον τὸ συνάλλαγμα ἐκπίπτει, πωλοῦσι δὲ ὅτε ὑψοῦται τὸ συνάλλαγμα, κυρίως ἕνεκα τῆς μείζονος εἰσαγωγῆς τῶν ξένων ἐμπορευμάτων· οὕτω δὲ πραγματοποιοῦσιν οὐ μικρὰ κέρδη, ὑπηρετοῦντες συγχρόνως τὸ ἐμπόριον καὶ παρέχοντες τὴν πίστιν αὐτῶν, πρὸς διεξαγωγὴν τῶν διεθνῶν χρηματικῶν ληψοδοσιῶν.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ τράπεζαι δύνανται αὐθαιρέτως νὰ ὑψώσωσι τὴν ἐπικαταλλαγήν· καθότι ἡ ἐργασία αὕτη δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν προνόμιον αὐτῶν. Ἄλλως δὲ αἱ τράπεζαι ἐκπληροῦσαι τὴν λειτουργίαν ταύτην, ἀποβλέπουσιν εἰς εὔλογα κέρδη, καθότι πωλοῦσαι συναλλάγματα, παρέχουσι τὴν ὑπηρε-

σίαν αὐτῶν καὶ δικαιοῦνται καὶ ὀφείλουσι νὰ ὑπολογίσωσι τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χρημάτων πρὸς ἀποζημίωσιν αὐτῶν.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ συνάλλαγμα ἦναι ὑψωμένον καὶ τείνῃ εἰς τὸ νὰ ὑψωθῇ, ἡ τράπεζα ἀπαιτεῖ πλέον πωλοῦσα, διότι προβλέπει ὅτι αὔριον θέλει ἀγοράσει ὅπως ἀντικαταστήσῃ τὰ ἐκχωρηθέντα. Ἡ ἐπικαταλλαγὴ λοιπὸν περιλαμβάνει τὸ κέρδος τῆς τραπέζης τῆς παρασχούσης τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς τῷ αἰτοῦντι, ὡς καὶ τὸ ἔξοδον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χρημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν.

Εἶπον ὅτι ἡ γενικωτέρα διαίρεσις τῶν τραπεζῶν εἶναι εἰς προεξοφλητικὰς καὶ ὑποθηκικὰς τραπέζας. Ἀλλὰ ; πῶς ἡ πίστις συντυγχάνει μετὰ τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ; Διὰ τῆς πίστεως ὡς ἐῤῥέθη, οὐ μόνον διαβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοὺς καὶ παραγωγικάς, ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦνται ἀξίαι πιστωτικαί, κυκλοφοροῦσαι σχεδὸν ὡς νόμισμα. Πῶς λοιπὸν ἡ πίστις συνεδυάσθη μὲ τὰς ὑποθηκικὰς τραπέζας, ἐνῷ τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα ἢ συμβόλαια στεροῦνται τῆς ἰδιότητος τοῦ κυκλοφορεῖν, ὡς τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ; Τῷ ὄντι ἡ ἀστικὴ πίστις ἡ πηγάζουσα ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, περιορίζεται συνήθως εἰς

μόνα τὰ πρόσωπα τῶν συμβαλλομένων. Ὑποθηκικὸν λοιπὸν σύστημα καὶ πίστις φαίνονται πράγματα ὅλως ἀσυμβίβαστα· καθότι αἱ ἀπαιτήσεις, αἱ ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου πηγάζουσαι, καὶ ἐὰν στηρίζωνται εἰς πραγματικὴν ἐγγύησιν, μένουσιν ἀμετακίνητοι μέχρι τῆς ἐξοφλήσεως αὐτῶν, καθὸ μὴ εὐμεταποίητοι εἰς χρήματα, καὶ μὴ παρέχουσαι πλήρη ἀσφάλειαν ὡς αἱ ἐμπορικαὶ ἀξίαι.

Δὲν παρέχουσι δὲ πλήρη ἀσφάλειαν 1) καθότι ἡ κυριότης τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, δι' ἧς ἐξασφαλίζονται οἱ ἐπὶ ὑποθήκῃ δανεισταί, δὲν βεβαιοῦται ἀείποτε διά τινος ἐμφανοῦς καὶ ἐξωτερικοῦ τύπου· λ. χ. πρὸ τοῦ περὶ μεταγραφῆς νόμου, μοὶ ἐπωλεῖτο οἰκόπεδον· ἀλλὰ πῶς ἠδυνάμην νὰ γνωρίζω ἐὰν ὁ δικαιοπάροχός μου δὲν ἐξεποίησε τὸ αὐτὸ οἰκόπεδον εἰς ἕτερόν τι πρόσωπον, πρὸς ὃ καὶ παρεδόθη ; πῶς ἐδυνάμην νὰ γνωρίζω ἐὰν ἡ ἰδιοκτησία αὕτη δὲν ἀνῆκεν εἰς ἀνηλίκους, ἢ δὲν ἦτο προικῴα ; πῶς ἐδυνάμην νὰ γνωρίζω, ἐὰν ὅτε ἠγοράσθη, κατεβλήθη τὸ τίμημα, ἐὰν δὲν ἐπωλήθη ὑπὸ αἵρεσιν διαλυτικὴν κ.τ.λ. ;

2) Αἱ τοιαῦται ἀπαιτήσεις δὲν παρέχουσι πλήρη ἀσφάλειαν, καθότι πολλαχοῦ ὑποθῆκαι γενικαί, ὑποθῆκαι νόμῳ ὑφιστάμεναι, ἀπόλυτα δικαιώματα ἀφανῆ, ἐπιβαρύνουσι τὴν ἰδιοκτησίαν.

3). Καθότι πιθανὸν ἡ ἐγγραφὴ τῆς ὑποθήκης νὰ μὴ ἦναι ἔγκυρος· καὶ τελευταῖον, καθότι ἡ ἀξία τῶν κτημάτων δὲν προσδιορίζεται ἀείποτε μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἀποχρώσης ἀσφαλείας ἧς στεροῦνται πολλαχοῦ αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις, θεωρητέον αὐτὰς καὶ δι' ἄλλους λόγους ὑποδεεστέρας τῶν πιστωτι-

κῶν ἀξιῶν, καθόσον αὐταὶ μὲν ἀκαταπαύστως κυκλοφοροῦσαι ἀποδίδουσι τοῖς δικαιούχοις τὰ κεφάλαια αὐτῶν καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας, ἐν ᾧ αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις πρὸ τῆς λήξεως μὲν τῆς προθεσμίας αὐτῶν δὲν ἐξοφλοῦνται, σπανίως δὲ καὶ κατὰ τὴν λῆξιν αὐτῶν, ἀποδίδονται τοῖς πιστωταῖς τὰ παρ' αὐτῶν χορηγηθέντα κεφάλαια.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι καὶ τῆς διαστάσεως τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, καὶ τῆς λίαν περιωρισμένης ἐνεργείας τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, πρὸς σύστασιν τῶν ὁποίων ἐλάχιστον προθυμοῦνται οἱ κεφαλαιοῦχοι. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου τοιαῦται τράπεζαι ὑφίστανται, οὐ μόνον τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰσὶν ὅλως δυσανάλογα πρὸς τὰς χρείας τῆς γεωργίας, ἀλλὰ καὶ οἱ τόκοι ὁρίζονται συνήθως λίαν ἐπαχθεῖς, ἕνεκα τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ τῶν προσκομμάτων τὰ ὁποῖα παρεμβάλλουσι πολλαχοῦ, αἱ πλημμελεῖς νομοθετικαὶ καὶ δικονομικαὶ διατάξεις εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου παραγομένων ἐνοχῶν.

§ 1. *Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν.*

Ζητεῖται, ἐὰν δὲν ἦναι δυνατὸν καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, νὰ δοθῇ μείζων ἐνέργεια, δι' ἐκδόσεως γραμματίων; ἐὰν λέγω, δὲν ἦναι δυνατὸν νὰ συστηθῇ τράπεζα ὑποθηκική, διὰ μικρῶν κεφαλαίων 5 ἢ 6 ἑκατομμυρίων, ἐκδίδουσα μὲν γραμμάτια ἀνώνυμα ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, προσφέρουσα δὲ ἐν μέρει, ὡς ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τούτων, τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα;

Τοῦτο τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἁπλῶς θεωρητικόν· καθότι ἐνιαχοῦ ἐγένοντο τοιαῦται ἀπόπειραι ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν συνάμα καὶ γραμμάτια· παρ' ἡμῖν μάλιστα τινὲς ἐκ τῶν βουλευτῶν τῆς πρώτης περιόδου, θεωροῦντες ὅτι οἱ τόκοι τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων τῆς ἐθνικῆς τραπέζης ἦσαν τότε ἐπαχθεῖς, καθίσταντο δὲ ἐπαχθέστεροι ἕνεκα τοῦ ἐνιαυσίως πληρωνομένου χρεωλυσίου, θεωροῦντες πρὸς τούτοις, ὅτι οὐδ' οἱ ἰδίαις χερσὶ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν γεωργοὶ ἐδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς πληρωμὴν τοσούτου τόκου, προέτειναν τὴν σύστασιν τραπέζης ὑποθηκικῆς, διὰ κεφαλαίων λαμβανομένων ἐκ διαφόρων κληροδοτημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα σημειωτέον εἶχον εἰδικὸν προορισμόν, ἐκδιδούσης δὲ γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ δανειζούσης ἕνεκα τῆς ἐκδόσεως γραμματίων, πρὸς 5 μόνον ἢ 6 %.

Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ συστηθῇ τράπεζα, ἐκδίδουσα μὲν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, προσφέρουσα δ' ἐν μέρει, ὡς ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τούτων τὰ ἐνυπόθηκα κτήματα; Ἀπαντῶ ὄχι· καθότι 1) μὲν τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια εἰσὶ συνήθως μακροπρόθεσμα, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ γεωργία καὶ ἰδίως ἡ φυτουργία, μόλις μετὰ παρέλευσιν χρόνου πολλοῦ ἀποδίδει τὰς γενομένας αὐτῇ προκαταβολάς· 2) δὲ διότι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα μὴ κυκλοφοροῦντα ὡς ἀπεδείχθη, δυσκόλως ἐξαργυροῦνται πρὸ τῆς προθεσμίας, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας, ἡ μακροπρόθεσμος συναλλαγματικὴ ἐξαργυροῦται προεξοφλουμένη.

Τούτου ἕνεκα, τὰ γραμμάτια ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυῶνται δικαιόγραφα ἐπὶ ὑποθήκῃ, στηρίζονται εἰς ὅλως ἐπισφαλῆ βάσιν. Τὰ γραμμάτια, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύ-

σεως τῶν πραγμάτων, κυκλοφοροῦντα ἐπί τινα χρόνον, ἐμφανίζονται πρὸς ἐξαργύρωσιν. Αἱ δὲ τράπεζαι, ὡς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν διοργανώσεως, πρέπει νὰ ὦσιν ἀείποτε εἰς κατάστασιν νὰ ἐξαργυρώνωσιν αὐτά, οὐ μόνον ἐν ἐποχῇ κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν εὐνομίᾳ. Ἐν εἰρήνῃ, καθότι οἱ λῃπται τῶν γραμματίων, ὅπως μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ κατὰ τὰς χρείας αὐτῶν, θέλουσιν ἀναγκασθῇ νὰ τὰ ὑποδιαιρέσωσιν εἰς μικροτέρας νομισματικὰς ἀξίας, ἀναλόγους καὶ πρὸς τὰς τιμὰς τῶν πραγμάτων καὶ πρὸς τὰς ἡμερησίας αὐτῶν ἀναλώσεις. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι οἱ μεγαλέμποροι καὶ τραπεζῖται κρατοῦσιν εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῶν χρηματικάς τινας ποσότητας, αἵτινες σπανίως ἐξέρχονται ἀπ' αὐτῶν. Αὗται δὲ αἱ ποσότητες ἀντικαθίστανται εὐκόλως διὰ γραμματίων ἀξίας 500 ἢ 1,000 καὶ 5,000 δραχμῶν, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουσι ἐν κυκλοφορίᾳ τοιαῦτα γραμμάτια. Ἀλλὰ τὰ γραμμάτια τὰ εὑρισκόμενα εἰς χεῖρας τῶν πλείστων οἰκογενειαρχῶν, τοῦ ἰδιοκτήτου, τοῦ ἐργοδότου, τοῦ ἐργοστασιάρχου, τοῦ ἐργάτου ἢ τοῦ ὑπαλλήλου κ,τ.λ. : εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐμφανισθῶσι πρὸς ἐξαργύρωσιν ὅπως μεταποιηθῶσιν εἰς πεντάδραχμα, ἢ εἰς δραχμὰς ἀναγκαιούσας εἰς τὰς μικρὰς συναλλαγάς ; ἡ ἐξαργύρωσις δὲ αὕτη καθίσταται τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσῳ ὁ ἐλάχιστος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων εἶναι ἀνώτερος.

Αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι πρὸς τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐμβλέπουσαι, κρατοῦσιν ἀείποτε εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῶν μεταλλικὸν ἀποταμίευμα, ἐπαρκοῦν πρὸς ἐξαργύρωσιν τῶν παρουσιαζομένων γραμματίων. Ἀλλ' ἐὰν ἀντὶ τῶν ὁποίων ἐκδίδουσι γραμματίων, αἱ τράπεζαι ἐδέχοντο μακροπρόθεσμα καὶ μὴ εὐμεταποίητα ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιό-

γραφα, ἱπῶς ἤθελον δυνηθῆ ἐν ἀνάγκῃ, νὰ ἐξαργυρώσωσι τὰ γραμμάτια ταῦτα ;

Ὑπεθέμεθα ὁμαλὴν πραγμάτων κατάστασιν. Ἐὰν ὅμως, ἐπελθούσης κρίσεως πολιτικῆς ἢ ἐμπορικῆς, οἱ λῆπται τῶν γραμματίων συῤῥεύσωσιν εἰς τὴν τράπεζαν ἵνα ἐξαργυρώσωσιν αὐτὰ : τί θέλει πράξει ἡ τράπεζα ; θέλει προτείνει εἰς τοὺς λήπτας νὰ περιμένωσιν, ἕως οὗ λήξῃ ἡ προθεσμία τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων ; ἢ θέλει ἐκποιήσει τὰς ἐπὶ ὑποθήκῃ ἀπαιτήσεις αὐτῆς αἵτινες ὡς ἀπεδείχθη οὐδόλως κυκλοφοροῦσιν ; Ἀλλ' οὕτω, πῶς ἐκπληροῦται ἡ διάταξις τοῦ νόμου, καθ' ἣν τὰ γραμμάτιά εἰσιν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν ; Παρατηρῶ δὲ ὅτι καὶ ἐκεῖ ὅπου τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια ἀποδίδονται μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ δι' ἐνιαυσίου χρεωλυσίου, (τοῦτο δὲ τὸ σύστημα εἶναι ἐπωφελέστατον, κατὰ τὸν Σαίην, καθότι ἀναγκάζει τοὺς ὀφειλέτας νὰ ἐξοικονομῶσι τὰς προσόδους αὐτῶν καὶ ν' ἀποφεύγωσι τοὺς δικαστικοὺς πλειστηριασμούς·) οἱ κεφαλαιοῦχοι δὲν δύνανται διᾶ μιᾶς ν' ἀνακτήσωσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα ὡς προεῖπον, εἰσὶ μακροπρόθεσμα καὶ δυσεκποίητα. Ἐκτὸς δὲ τούτου, τράπεζα ἥτις δανείζουσα ἐπὶ ὑποθήκῃ ἐκδίδει συνάμα γραμμάτια, ἀναγκάζεται ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, νὰ ἐκδίδῃ μικρᾶς ἀξίας γραμμάτια, ὅπως μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἐμφανίσεως πρὸς ἐξαργύρωσιν. Ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν μικρῶν γραμματίων ἀποδιδράσκει τὸ μέταλλον, καὶ καθίσταται δεινοτέρα ἡ κατάστασις τῆς τραπέζης.

Πρὸς ταῦτα ἀντιτάττουσιν ὅτι τὰ γραμμάτια δὲν εἶναι ὑποχρεωτικά, ὁ θέλων τὰ λαμβάνει. Βεβαίως. Ἀλλ' ἕκαστος ἰδιώτης δὲν ὑποτίθεται ὅτι γνωρίζει εἰς τί συ-

νίσταται τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν. Καὶ οἱ μετερχόμενοι τὰ ἔργα τοῦ δικηγόρου, τοῦ διδασκάλου, τοῦ ἰατροῦ ἢ τοῦ φαρμακοποιοῦ, δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τοὺς πολίτας· οὐχ ἧττον ὅμως, ὁ νόμος προνοεῖ ὅπως ἀγύρται μὴ μετέρχωνται τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα, ἐξαπατῶντες τοὺς ἁπλουστέρους. Παραδεχόμενος ὅμως ὅτι ἕκαστος εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμᾷ τὸ ἀξιόχρεων τῶν τραπεζῶν, παρατηρῶ ὅτι, ὁ ἰδιώτης ὁ δεχόμενος γραμμάτιον τραπέζης ἐπισφαλοῦς, δὲν ἐκτίθεται εἰς ἄμεσον κίνδυνον, καθότι τὰ ὁμόλογα ταῦτα τῶν τραπεζῶν δὲν μεταβιβάζονται δι' ὀπισθογραφήσεως· καίτοι φρονῶν λοιπὸν ὅτι ἡ τράπεζα δὲν εἶναι ἀξιόχρεως, δέχεται τὸ γραμμάτιόν της ὅπως μεταβιβάσῃ αὐτὸ ἀμέσως εἰς τρίτον. Τοιούτῳ τρόπῳ, αὐτὸς μὲν ἀποφεύγει τὴν ἐνδεχομένην ζημίαν, μόνος δὲ ὁ τελευταῖος τῶν γραμματίων κομιστὴς ὑφίσταται αὐτήν.

Λέγων ταῦτα, οὐδόλως παραγνωρίζω τὰ ὠφελήματα τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν· ἐξ ἐναντίας φρονῶ, ὅτι τράπεζα δανείζουσα ἐπὶ ὑποθήκῃ καὶ ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, θεραπεύει μίαν τῶν κυριωτέρων ἀναγκῶν τῶν γεωπονικῶν ἐθνῶν. Ἰσχυρίζομαι δέ, ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ τράπεζα ὑποθηκική, ἐκδίδουσα γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ νὰ μὴ μετασχηματισθῶσι τὰ γραμμάτια ταῦτα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, εἰς χαρτονομίσματα.

Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ τῶν ἁπλῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς μικτὰς τραπέζας, ὡς εἰς τὴν ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος τράπεζαν· καθότι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸν κανόνα, ὅτι τὰ παρ' αὐτῶν ἐκδιδόμενα γραμμάτια δὲν πρέπει νὰ στηρίζωνται εἰς τὰ

ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα, ἀλλ' εἰς ἑτέρας ἀξίας βραχυπροθέσμους, εὐκινήτους καὶ εὐμεταποιήτους.

Αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀρχαὶ περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν καθιερώθησαν ἤδη καὶ ὑπὸ τῆς πείρας καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας. Ὁ Σαίης (1) παρατηρεῖ ὅτι γαῖαι καὶ ἀκίνητα κτήματα δὲν δύνανται νὰ ἐξασφαλίσωσι τοὺς λήπτας γραμματίων περὶ τῆς ἐξαργυρώσεως αὐτῶν. Κατὰ τὸν Σαίην, ὅπως ἀντικατασταθῇ τὸ νόμισμα διὰ γραμματίων, δέον ἡ τῶν γραμματίων ἀξία νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος. Ὁ δὲ Σισμόνδης (2) ἀποφαίνεται, ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν λέξεων, ὑ π ο θ η κ ι κ ὴ τ ρ ά π ε ζ α, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι λίαν ἐπισφαλής. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας, καὶ ὁ καταστατικὸς νόμος τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, ἀρθρ. 36, διαλαμβάνει ὅτι «τὸ ἐναποταμίευμα τῆς τραπέζης δὲν πρέπει νὰ ᾖναι »ποτὲ ὀλιγώτερον τοῦ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ »παθητικοῦ της, συγκειμένου ἐκ γραμματίων καὶ ἀνοι»κτῶν λογαριασμῶν (3). Τ ὸ ὑ π ό λ ο ι π ο ν τ ο ῦ ἐ ν »γ έ ν ε ι π α θ η τ ι κ ο ῦ τ ῆ ς τ ρ α π έ ζ η ς, θέλει »ἀντιπροσωπεύεσθαι εἰς τὸ ταμεῖόν της, ἀ π ὸ ἐ μ π ο»ρ ι κ ὰ γ ρ α μ μ ά τ ι α ἢ ὁμολογίας, μὲ προθεσμίαν »ὄχι μικροτέραν τῶν τριῶν μηνῶν, καὶ φέροντα καὶ ἑνὸς »τουλάχιστον ἐμπόρου ἢ τραπεζίτου ὑπογραφήν (4)».

Κατὰ τὸ ἄρθρον λοιπὸν τοῦτο τὸ παθητικὸν τῆς τραπέζης δὲν ἐκπροσωπεῖται ἐκ τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιογράφων, ἀλλ' ἐκ νομισμάτων καὶ ἐμπορικῶν γραμματίων. Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει ὅτι, μὴ συγχωρουμένου εἰς τὰς ὑποθηκικὰς τραπέζας νὰ ἐκδίδωσι γραμμάτια, ὅπως

(1) Τόμ. Γ'. τῆς διδασκαλίας του σελ. 116.
(2) Ἐν Μελέταις τῆς Πολ. Οἰκον. τόμ. Β'.
(3) Ἤτοι ἀτόκων καταθέσεων.
(4) Ὅρα δὲ νόμον τῆς 16 Δεκεβρ. 1861.

δι' αὐτῶν δώσωσιν ἐνέργειαν πλειοτέραν εἰς τὰ κεφάλαια αὐτῶν, καθίσταται ὅλως ἀπίθανος ἡ σύστασις ὑποθηκικῆς τραπέζης δανειζούσης ἐπὶ μετρίοις τόκοις. Ἀλλὰ ; διατί τοῦτο ; καθότι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια εἰσὶν ἐπισφαλῆ καὶ ἑπομένως κατὰ λόγον τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων προσδιορίζονται καὶ οἱ τόκοι αὐτῶν, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου τὰ κεφάλαιά εἰσι σπάνια, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν εἰς ἑτέρας ἐργασίας ὑπάρχει ἐπικερδεστέρα. Ὥστε θέλοντες νὰ διευκολύνωμεν τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια καὶ νὰ προσεγγίσωμεν τὰ κεφάλαια τῇ γεωργίᾳ, δὲν πρέπει νὰ ἀξιῶμεν νὰ συγκλώσωμεν τὰ ἀσύγκλωστα, ἤτοι γραμμάτια μὲ ὑποθήκας καὶ ἀξίας δυσμεταποιήτους εἰς χρήματα μὲ ἀξίας ἐξαργυρωτέας εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἀλλὰ πρέπει ἰδίως νὰ ἀποβλέπωμεν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῶν κεφαλαιούχων καὶ πρὸς τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ πλούτου καὶ τῶν κεφαλαίων, καθότι ἐκ τούτων μόνον κατορθοῦνται τὰ ἐπὶ μετρίοις τόκοις δάνεια. Εἰς τοῦτο συνίσταται ὁ γόρδιος δεσμός, ὅστις διὰ μόνων τῶν συνετῶν νόμων καὶ τῆς καλῆς διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων λύεται. Ἀλλ' οἱ κοινωνιολόγοι, μὴ δυνηθέντες νὰ λύσωσι τὸν γόρδιον τοῦτον δεσμόν, ἐπεχείρησαν νὰ κόψωσιν αὐτόν, διὰ τοῦ σημάντρου τῶν χαρτονομισμάτων.

§ 2. *Περὶ συστάσεως ὑποθηκικῶν τραπεζῶν διὰ χαρτονομισμάτων.*

Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848, νεώτεροί τινες κοινωνιολόγοι τῆς Γαλλίας, συνειδότες ὅτι ἐκ τῆς διαστάσεως τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τῆς γεωργίας, παραβλάπτεται ἡ πρωτίστη τῆς Γαλλίας βιομηχανία, ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἂν ἡ κυβέρνησις ἀπὸ πιστούχου ἐγίνετο πιστοδότειρα, ἤτοι ἀντὶ τοῦ νὰ δανείζηται ἐδάνειζε, καὶ ἡ κτηματικὴ

πίστις ἤθελεν ἐν Γαλλίᾳ ἀνορθωθῇ καὶ ἡ γεωργία ἤθελε τὰ μέγιστα προοδεύσει.

Ἀλλὰ : πῶς ἡ κυβέρνησις δύναται νὰ μεταβάλῃ, οὕτως εἰπεῖν, πρόσωπον, καὶ νὰ δανείζῃ κεφάλαια τὰ ὁποῖα ὡς κυβέρνησις δὲν ἔχει ; Οἱ κοινωνιολόγοι οὗτοι ἀπαντῶσι. Διὰ τῆς πίστεως. : Πῶς δὲ ἡ κυβέρνησις δύναται διὰ τῆς πίστεως νὰ δημιουργήσῃ κεφάλαια ; Συνιστῶσα τράπεζαν, ἧς τὰ κεφάλαια θέλουσι σύγκεισθαι ἐκ χαρτονομισμάτων.

Οἱ ἰδιοκτῆται δανειζόμενοι ὤφειλον νὰ πληρώσωσι κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος 3 ½ φρ. τοῖς %, κατὰ δὲ τὰ ἑπόμενα 25 ἔτη, 4 μὲν % ἐν εἴδει ἐνιαυτίου χρεωλυσίου, 1 δὲ φρ. καὶ 82 λεπ. τόκον ἐτήσιον. Καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ προταθέντος τούτου νομοσχεδίου εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν Γάλλων συνέλευσιν, συνετάχθη καὶ παρ' ἡμῖν τότε νομοσχέδιον πανομοιότυπον, ὑποβληθὲν εἰς τὴν βουλήν, δυνάμει τοῦ ὁποίου «συνιστᾶτο τράπεζα ἐκ 10,000,000 εἰς »χαρτονόμισμα 1, 5, 10, 100 δρ., ἔχον ἀναγ- »καστικὴν κυκλοφορίαν».

«Ἡ τράπεζα ἤθελε δανείζει τὰ χαρτονομίσματα ταῦτα »εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ⅓ τῆς ἀξίας τῶν »κτημάτων. Αὐτοὶ δὲ ὑπεχρέουν τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν »ἐν πρώτῃ ὑποθήκῃ.

»Τὰ δάνεια ἐγίνοντο ἐπὶ χρεωλυσίῳ 3 καὶ 4 %, καὶ »τόκῳ 3 %. Ὁ δανειζόμενος ὤφειλε νὰ πληρώνῃ τὸ χρεω- »λύσιον καὶ τὸν τόκον εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ἐξαμηνίας. »Κατὰ πᾶσαν δὲ ἐξαμηνίαν, ἐξήγετο τῆς κυκλοφορίας »ποσὸν χαρτονομισμάτων ἀνάλογον τοῦ ἐξοφληθέντος. »Ἕως οὗ δὲ ἀποσβεσθῇ ὁλόκληρον τὸ χρέος, τὰ κτή- »ματα διετέλουν ὑπόχρεα».

Κατὰ τὸ σύστημα δὲ τοῦτο, «ἡ Ἑλλὰς ὡς ἔλεγεν,

»ἤθελε κατασταθῇ ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι χρόνου, »ἀντὶ ἀπόρου καὶ ἐνδεοῦς, εὔπορος καὶ πλουσία.» Εὐτυχῆ τὰ ἔθνη ἂν διὰ τοιούτων βραχυλόγων οἰκονομικῶν συνταγῶν, ἐδύναντο ἀπὸ ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν, νὰ ἀναδειχθῶσιν αἰφνιδίως εὔπορα καὶ πλούσια! Ἀλλὰ τοιαῦται τολμηραὶ ἀπόπειραι, τοιαῦται οἰκονομικαὶ θαυματοποιΐαι ἀπέβησαν ὡς ἐπὶ Λάου, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Γάλλων μεταβολῆς καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Αὐστρίᾳ, ἐπιζήμιαι καὶ ὀλέθριαι, ἐπενεγκοῦσαι ἀντὶ πλούτου καὶ εὐπορίας, μεγάλα ἀτομικὰ καὶ δημόσια δυστυχήματα, καταστροφὴν τῆς δημοσίας πίστεως, διατάραξιν οὐσιώδη τῶν ἐμπορικῶν καὶ ἐν γένει τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τὸ χείριστον πάντων, μεγαλειτέραν τῶν δημοσίων ἠθῶν ἐξαχρείωσιν. Ναί· τὰ ἔθνη δὲν ἀναδεικνύονται εὔπορα καὶ πλούσια δι'ἁπλῆς χαρτοσημαντηρίου μηχανῆς, κινουμένης ὑπὸ τῶν προθύμων χειρῶν εὐαρίθμων τινῶν ὑπαλλήλων τῶν κυβερνήσεων. Τὰ ἔθνη παντοῦ καὶ πάντοτε ηὔξησαν τὴν εὐπορίαν αὐτῶν διὰ τῆς ἐργασίας, τῆς ἀποταμιεύσεως, καὶ τῆς ὑπὸ τῆς πολιτείας δραστηρίας προστασίας ἁπάντων. Πολλαὶ γενεαὶ παρῆλθον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, πρὶν ἢ τὰ ἔθνη ἀπὸ ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν κατασταθῶσιν εὔπορα καὶ πλούσια. Πολλὰ δάκρυα, πολλοὶ ἱδρῶτες ἐπότισαν τὸ πολύκλαδον τῆς βιομηχανίας δένδρον, πρὶν ἢ ἀποφέρῃ τοὺς ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρποὺς. Ὁ πλοῦτος λοιπὸν καὶ τὰ κεφάλαια δὲν αὐτοσχεδιάζονται, ἀλλ'εἰσὶ τέκνα τῆς ἐργασίας και τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τὸ ἐπιφανέστατον ἀποτέλεσμα τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας καὶ τῆς σώφρονος διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων. Αἱ δὲ κυβερνήσεις δὲν ἐπλουτίσθησαν μὲ τὸ ἐξαίρετον τάλαντον τοῦ νὰ παράγωσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος κεφάλαια, ἀλλ' ἐκπαιδεύουσαι καὶ ἠθοκοποιοῦσαι τοὺς λαούς, ἐμψυ-

χώνουσαι τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, προστατεύουσαι καὶ τὰς περιουσίας καὶ τὰ πρόσωπα, τελειοποιοῦσαι τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καὶ ἐνισχύουσαι διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς καλῆς διαχειρίσεως τὴν δημοσίαν πίστιν, ἐπιβοηθοῦσι τὴν ὑλικὴν προαγωγὴν τῶν ἀρχομένων καὶ χειραγωγοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀνώμαλον καὶ δύσβατον στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν ἐνταῦθα μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐθνῶν· καὶ οὐδεὶς ἱστορικός, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡροδότου μέχρι τῆς σήμερον ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ δεῖνα λαὸς διὰ τῆς σημάνσεως ὀλίγων δεσμῶν χάρτου, ἀπὸ πτωχοῦ καὶ ἐνδεοῦς κατέστη εὔπορος καὶ πλούσιος. Ἡ Ἱσπανία ἄλλοτε κατέχουσα τὰ πλούσια τῆς Ἀμερικῆς μεταλλεῖα, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Εὐρώπης· ἀλλ' ἐνδεὴς βιομηχανίας καὶ καλῆς διοικήσεως, ἀπώλεσε καὶ πλοῦτον καὶ ἐλευθερίαν.

Ἀλλὰ μὴ ἐπισπεύδοντες τὴν κρίσιν ἡμῶν, ἀναλύσωμεν ἐπιμελῶς τὸ σύστημα τῶν ἀναργύρων ἢ μειαργύρων τραπεζῶν, ὅπως κρίνωμεν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς φύσεως ἐν γένει τῶν χαρτονομισμάτων.

Τίς ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως τραπέζης ἧς τὸ κεφάλαιον σύγκειται ἐκ χαρτονομισμάτων, ἤτοι ἐξ ὁμολογιῶν τοῦ δημοσίου; Ἡ παροχὴ κεφαλαίων εἰς τὴν γεωργίαν, στερουμένην τοῦ οὐσιώδους καὶ ζωοποιοῦ τούτου στοιχείου· πῶς δὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παράγονται τὰ κεφάλαια, ὧν ἡ γεωργία ἔχει ἀπαραίτητον ἀνάγκην; Διὰ τῆς πίστεως, μᾶς λέγουσιν οἱ φίλοι τῶν χαρτονομισμάτων. Ἀλλ' ἡ πίστις ὡς ἀπεδείχθη, δὲν εἶναι τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ τὸ ἠθικὸν ὄργανον δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοὺς καὶ πα-

ραγωγικάς. Ὁ ἐκποιῶν λ. χ. ἐπὶ πιστώσει τεχνουργήματα ἢ ἐμπορεύματα, διαβιβάζει κεφάλαιον εἰς χεῖρας τοῦ πιστούχου· δὲν ἀπαιτεῖ δὲ τὴν ἄμεσον πληρωμὴν τοῦ ἀντιτίμου τῶν ἐμπορευμάτων τούτων, καθότι ἐμπιστεύεται εἰς τὸν δανειζόμενον. : Διατί δὲ ἐμπιστεύεται; Διότι ἔχει πεποίθησιν περὶ τοῦ ἀξιοχρέου τοῦ δανειζομένου· διότι πείθεται ὅτι ὁ μεταβιβασθεὶς οὕτω πλοῦτος θέλει χρησιμεύσει εἰς δημιουργίαν νέου πλούτου. Ἄνευ λοιπὸν προϋπαρχόντων κεφαλαίων καὶ τῆς πεποιθήσεως τοῦ πιστωτοῦ περὶ τῆς ἱκανότητος, τῆς φιλοπονίας καὶ ἠθικότητος τοῦ πιστούχου, ἡ πίστις ἢ δὲν ὑπάρχει, ἢ ὑπάρχει δυνάμει μόνον· ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι ἡ κυβέρνησις ἡ διὰ χαρτονομισμάτων δανείζουσα δὲν παρέχει τοῖς πιστούχοις κεφάλαια, ἀλλ' ὁμόλογα ἄτοκα οὐδεμίαν ἔχοντα προθεσμίαν πληρωμῆς καὶ οὕτω ἡ κυβέρνησις, χρεοῦται ἀντὶ νὰ πιστωθῇ.

Εἶπον ὅτι πίστις καὶ κεφάλαια δὲν εἶναι πράγματα ταυτοσήμαντα. : Ἀλλ' εἶναι ἄρα ταυτοσήμαντα τὰ κεφάλαια καὶ τὰ νομίσματα ἢ τὰ χαρτονομίσματα; Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν ὄργανα τῆς παραγωγῆς, τὰ δὲ νομίσματα σύμβολα μόνον καὶ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν. Τὰ νομίσματα λοιπὸν προϋποθέτουσιν ἀντικείμενά τινα τῶν συναλλαγῶν· κατὰ λόγον δὲ τοῦ ποσοῦ αὐτῶν, προσδιορίζεται καὶ ἡ χρεία τῶν νομισμάτων. ὅθεν ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν νομισματικῶν μονάδων, μὴ προκαλουμένης ὑπὸ ἀναλόγου αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν, δὲν πολλαπλασιάζονται τὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα, ἀλλὰ μόνα τὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν, ὧν ἡ τιμὴ ἀναγκαίως ἐλαττοῦται ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα δέον νὰ καταδείξω καὶ τὴν ὑπάρχου-

σαν μεταξὺ νομισμάτων καὶ χαρτονομισμάτων διαφοράν. Ὁσάκις τὰ νομίσματα ἔχωσιν ἐσωτερικὴν ἀξίαν, δηλ. ἦναι μεταλλικά, ἡ ὑπεραύξησις αὐτῶν δὲν ἐπιφέρει διαρκῆ ἀποτελέσματα, καθότι ἀφθονοῦντα καὶ ὑποτιμώμενα, ἢ μεταποιοῦνται εἰς ἄκοπον μέταλλον δηλ. χωνεύονται, ἢ ἐξάγονται τοῦ κράτους· ἀλλ' ὁσάκις τὸ νόμισμα ἦναι χάρτινον. συμβαίνει τὸ ἕτερον τῶν δύο· ἢ περιοριζόμενον κατὰ τὸ ποσὸν αὐτοῦ εἰς λογικὰ ὅρια καὶ στηριζόμενον εἰς τὴν πραγματικὴν ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως, ἀντικαθίστησι τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ διατηρεῖ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, τοιαῦτα δὲ τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια, τῶν ὁποίων ὁ ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασιασμὸς εἶναι καὶ ἄσκοπος καὶ ἀδύνατος, ἢ πολλαπλασιαζόμενον ὑπερμέτρως καὶ οὐδεμίαν παρέχον ἐγγύησιν ἐξαργυρώσεως, μὴ ὂν δὲ δεκτικὸν μεταποιήσεως ὡς τὰ μεταλλικὰ νομίσματα, οὐδ' ἐξαγόμενον τοῦ κράτους, ἐκπίπτει τόσῳ μᾶλλον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὅσῳ ἅπαντες μὲν σπεύδουσι νὰ ἀπαλλοτριώσωσιν αὐτό, οὐδεὶς δὲ ἐπιθυμεῖ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ, καὶ τὰ κεφάλαια, ἀντὶ νὰ προσπελάσωσιν αὐτῷ, ἀποσύρονται μακρὰν αὐτοῦ καὶ ἀποδιδράσκουσιν.

Οἱ ἀξιοῦντες λοιπὸν ὅτι διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν νομισμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, συγχέουσι τὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα μὲ τὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν· οἱ δὲ ἐξομοιοῦντες τὸ μεταλλικὸν μὲ τὸ χάρτινον νόμισμα, λησμονοῦσιν ὅτι τὸ μέν, κεκτημένον ἐσωτερικὴν καὶ οὐσιαστικὴν ἀξίαν ὁσάκις ὑπερμέτρως πολλαπλασιάζηται, μεταποιεῖται ἢ ἐξάγεται τοῦ κράτους· τὸ δέ, μὴ δεκτικὸν μεταποιήσεως, οὐδ' ἐξαγόμενον τοῦ κράτους, ἐκπίπτει τῆς ἀξίας αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὰ πολύτιμα μέταλλα· καὶ ἀντὶ νὰ ἐφελκύσῃ τὰ κεφάλαια τὰ ἀποκρούει.

Ἀλλ' οἱ ἀσπαζόμενοι τὸ σύστημα τῶν ἀναργύρων τρα-

πεζῶν, καὶ δοξάζοντες ὅτι δι' αὐτοῦ θέλει ἀνορθωθῇ ἡ γεωργία, δεινοπαθοῦσα σήμερον ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως κεφαλαίων, ἰσχυρίζονται ὅτι, ὥσπερ ἡ κυβέρνησις ἐκδίδει δημόσια χρεώγραφα δανειζομένη, χρεώγραφα ἅτινα στεροῦνται πραγματικῆς ἐγγυήσεως, οὕτω καὶ νὰ δανείσῃ δύναται πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας ἐκδίδουσα χαρτονόμισμα. Παρατηρητέον ὅμως 1) ὅτι τὰ παρὰ τῶν κυβερνήσεων ἐκδιδόμενα δημόσια χρεώγραφα δὲν εἶναι νόμισμα 5 ἢ 10 δραχμῶν, ἀλλ' ἐκπροσωποῦντα τὸ δημόσιον χρέος καὶ τὰ χορηγηθέντα εἰς τὰς κυβερνήσεις κεφάλαια, εἰσὶ τὰ δικαιόγραφα τῶν πιστωτῶν τοῦ Κράτους. Ὥστε πᾶς πολίτης δὲν ἔχει εἰς χεῖράς του δημόσια χρεώγραφα, δὲν εἶναι πιστωτὴς τοῦ Κράτους· πᾶς ὅμως πολίτης μεταχειρίζεται τὸ νόμισμα καὶ πολλάκις μάλιστα τῆς ἡμέρας. 2) Οἱ πιστωταὶ τοῦ Κράτους, οἱ λῆπται δημοσίων χρεωγράφων, καίτοι μὴ δικαιούμενοι νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν ἄμεσον αὐτῶν ἐξαργύρωσιν, οὐχ' ἧττον ὅμως πληρόνονται τόκον, ἐκ τῶν δημοσίων φόρων οὓς εἰσπράττει ἡ κυβέρνησις· οἱ τόκοι τοῦ δημοσίου χρέους ἐπιβαρύνουσι τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους καὶ ἅπαντες οἱ φορολογούμενοι ἐγγυῶνται, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πληρωμὴν αὐτοῦ· τὰ δὲ χαρτονομίσματα, εἰς χεῖρας τῶν κομιστῶν αὐτῶν εἰσὶν ὁμόλογα νομισματοποιηθέντα, ἢ ἀπαιτήσεις κλασματικαὶ κατὰ τοῦ ἐκδόντος αὐτάς, ἀπαιτήσεις ἀναχθεῖσαι εἰς τὴν ἁπλουστέραν αὐτῶν ἔκφρασιν, ἀλλ' ἄτοκοι καὶ ἄκαρποι καὶ μὴ στηριζόμεναι εἰς σπουδαίαν τινὰ ἐγγύησιν ἐξαργυρώσεως. : Τί κοινὸν λοιπὸν μεταξὺ χαρτονομισμάτων καὶ δημοσίων χρεωγράφων ; Ὡσαύτως δὲ οἱ ἔμποροι, οἱ τραπεζῖται καὶ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσι τραπεζικὰ ἢ ἐμπορικὰ γραμμάτια· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἰσὶ 1) μὲν ἀπαύγασμα πραγματικοῦ κεφαλαίου, καὶ σπουδαίων

παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων· 2) δὲ βραχυπρόθεσμα ἢ ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἐν ᾧ τὸ χαρτονόμισμα πλαστουργούμενον ὑπὲρ τῆς γεωργίας ὁῆθεν καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν, ἐστηρίζετο κατὰ τὴν διατυπωθεῖσαν πρότασιν, ἐπὶ μόνης τῆς ἀξίας τῆς γῆς, καὶ ἄν ποτε ἐξηργυροῦτο ἤθελεν ἐξαργυρωθῆ μετὰ 20 ἢ μετὰ 25 ἔτη.

Λέγω δὲ ἐάν ποτε ἐξηργυροῦτο, καθότι, ὡς παρετήρησα ἤδη, ὁσάκις τὸ μεταλλικὸν νόμισμα ἐκπίπτῃ τῆς ἀξίας αὐτοῦ, μεταποιεῖται ἢ ἐξάγεται τοῦ Κράτους, καὶ ἑπομένως οἱ κάτοχοι αὐτοῦ οὐδεμίαν ὑφίστανται ζημίαν. Ἀλλ' ὁ λαβὼν χαρτονομίσματα ἀντὶ πραγματικοῦ κεφαλαίου χορηγηθέντος εἰς ἰδιοκτήτην, ἆρα δύναται νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἀξία αὐτῶν δὲν θέλει ἐκπέσει εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἐνῷ ταῦτά εἰσι φύσει ἀνεπίδεκτα μεταποιήσεως καὶ ἐξαγωγῆς; Βεβαίως ὄχι· τὰ χαρτονομίσματα λοιπόν, οὐδένα ἀποφέροντα τόκον καὶ μὴ ἐξαργυρούμενα, οὐδεμίαν παρέχουσιν ἐγγύησιν ὑπὲρ τοῦ μὴ ὑπερμέτρου πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἐκπτώσεως αὐτῶν. Δὲν λησμονῶ ὅτι κατὰ τὸ σχέδιον, ὅπερ τότε ὑπεβλήθη εἰς τὴν βουλήν, ὁ ἀνώτατος ὅρος τοῦ ποσοῦ αὐτῶν προσδιωρίζετο εἰς 10 ἑκατομμύρια· ἀλλ' ἐάν ἡ ἔναρξις τῆς ἐκπτώσεως συνέβαινε πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἕκτου ἑκατομμυρίου, ἆρα τί ἤθελεν ἐμποδίσει τὴν ἔκδοσιν καὶ τῶν λοιπῶν 5 ἑκατομμυρίων, ἐνῷ ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ τράπεζα δὲν ὑπεχρεοῦτο εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν; ἆρα τί ἤθελεν ἐμποδίσει τὸν διὰ μεταγενεστέρου νόμου καὶ ὑπὲρ τὰ 10 ἑκατομμύρια πολλαπλασιασμὸν αὐτῶν; Τῶν συνήθων τραπεζικῶν γραμματίων ἐκπιπτόντων τῆς ἀξίας αὐτῶν ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν, οἱ λῃσταὶ συῤῥέουσιν εἰς τὴν τράπεζαν ὅπως ζητήσωσι τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν, καὶ ἡ τράπεζα ἀναγκάζεται νὰ ἀποσύρῃ τῆς κυκλοφορίας τὸ πλεο-

νάζον ποσόν, παύουσα νὰ χορηγῇ νέα δάνεια, ἢ αὐξάνουσα τὸ προεξόφλημα, ἢ μὴ δεχομένη συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν ἀνωτέραν τῶν 30 ἡμερῶν, ὅπως ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ μεταλλικοῦ καὶ τῆς πτωχεύσεως. Ἀλλ' ὁσάκις τὰ χαρτονομίσματα ἐκπίπτωσι τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ κυβέρνησις δὲν παύει νὰ ἐκδίδῃ νέα, καθότι δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἱστορία τῶν γαλλικῶν χαρτονομισμάτων ἐπιβεβαιοῖ τοὺς λόγους ἡμῶν. Ἀλλὰ ποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν χαρτονομισμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τῶν κατὰ τὸ 1848 προταθέντων. Ἀληθὲς ὅτι τὰ χαρτονομίσματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς γῆς· ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἐδύνατό τις ἀμέσως νὰ ἀποκτήσῃ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν, καθότι τὰ γαλλικὰ χαρτονομίσματα ἦσαν συναλλαγματικαὶ πληρωτέαι εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐπὶ ἐθνικῆς γῆς, καὶ ὡς ἔλεγεν ὁ Μιραβῶ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει, πᾶς λήπτης χαρτονομίσματος ἦτο φυσικὸς ὑπέρμαχος τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ δανειστὴς ἐλπίζων τὴν ἐξόφλησιν τῆς ἀπαιτήσεώς του, ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὅπως δὲ ἀκριβέστερον ἐκτιμήσωμεν τὰ ἐκ τῆς κυκλοφορίας χαρτονομισμάτων προκύπτοντα οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα, ὑποθέσωμεν ὅτι συνίσταται παρ' ἡμῖν τράπεζα δανείζουσα εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας χαρτονόμισμα, ἐπὶ μικρῷ τόκῳ. Τούτου δοθέντος, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι πρῶτον τὰ χαρτονομίσματα, φέροντα χαρακτῆρα νομίσματος μᾶλλον ἢ χρεωστικοῦ ἐγγράφου οὐδένα θέλουσι ἀποφέρει τόκον, ὅπως δὲ πληρωθῇ τόκος, δέον νὰ σημειῶται ἐφ' ἑκάστου χαρτονομίσματος ἡ χρονολογία τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ.

Προσέτι τὰ χαρτονομίσματα ὄντα ἐπ' ἀόριστον, δεκτικὰ πολλαπλασιασμοῦ, θέλουσιν ἀναποφεύκτως ἐκπέσει τῆς ἀξίας αὐτῶν καὶ πάντες οἱ πρὸ τῆς συστάσεως τῆς τραπέζης ταύτης δανείσαντες καλῇ τῇ πίστει, τὰ χρήματα αὐτῶν εἰς ἰδιοκτήτας ἢ εἰς ἄλλους πολίτας, πληρωνόμενοι εἰς χαρτονομίσματα, θέλουσι τὰ μέγιστα ζημιωθῆ, καθότι θέλουσι λάβει τὸ πολλοστημόριον μόνον τῆς πιστώσεως αὐτῶν· οὕτω δὲ θέλει αὖθις ἀναφανῆ τὸ σύστημα τῆς ἀρχαίας σεισαχθείας μὴ στασιαζούσης τῆς πόλεως. Ἐὰν ἐδυνάμεθα νὰ λάβωμεν παρὰ τῶν συμβολαιογράφων καὶ ὑποθηκοφυλάκων τοῦ Βασιλείου τὴν ἀκριβῆ κατάστασιν τοῦ συνόλου τῶν ἰδιωτικῶν δανείων, ἠθέλομεν ἐντελέστερον ἐννοήσει τὴν ὀλεθρίαν διατάραξιν ἥτις ἤθελεν ἐπέλθει εἰς τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις, ἕνεκα τῆς κυκλοφορίας χαρτονομισμάτων.

Καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ περὶ ἐκδόσεως χαρτονομισμάτων νόμος δὲν θέλει ἔχει δύναμιν ἀναδρομικήν, ἰδοὺ τί θέλει συμβῆ, ἐξεμίσθωσα λ. χ. τὴν οἰκίαν μου δι' ἓν ἔτος· ὁ δὲ νόμος ὁ συγχωρῶν τὴν ἔκδοσιν τοῦ χαρτονομίσματος ἐκδίδεται μετὰ μῆνας 6, ἀπὸ τοῦ 6 μηνὸς ὀνοματικῶς μόνον θέλω λάβει τὸ συμφωνηθὲν μίσθωμα ἢ τὸ δανεισθὲν κεφάλαιον. Τὸ αὐτὸ δὲ θέλει συμβῆ καὶ ὡς πρὸς τοὺς τόκους τῶν δανείων καὶ ὡς πρὸς τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων κ.τ.λ. Ἐὰν δὲ τὰ προγενέστερα συμβόλαια μέχρις ἐξοφλήσεως αὐτῶν, ἰσχύωσι κατὰ τὴν συμφωνίαν, ἰδοὺ νέα ζημία διὰ τοὺς ὀφειλέτας κ,τ.λ. καθότι ποῦ οὗτοι θέλουσιν εὕρει μεταλλικόν; πόσαι δυσκολίαι ὅπως ἀποκτήσωσιν αὐτὸ ἐκεῖ ὅπου κυκλοφορεῖ τὸ χαρτονόμισμα;

Πλὴν δὲ τούτων, ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν χαρτονομισμάτων, καὶ τοῦ ὑπερμέτρου αὐτῶν πολλαπλα-

σιασμοῦ, ἅπαντα τὰ ἐμπορεύματα τά τε ἐγχώρια καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα καὶ αὐτοὶ οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἀνατιμηθῆ, καὶ ἡ μετὰ τῶν ξένων συναλλαγὴ θέλει καταστῆ ἐπιβλαβὴς εἰς ἡμᾶς· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς νεκρώσεως τῶν ἀνταλλαγῶν, θέλομεν ἀναδείξει τὴν Ἑλλάδα εὔπορον καὶ πλουσίαν!

Πρὸς τούτοις, ἡ Κυβέρνησις δεχομένη εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῆς τὰ χαρτονομίσματα, θέλει εἰσπράττει ὀνοματικῶς μόνον τοὺς δημοσίους φόρους· οἱ πόροι καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς θέλουσιν ἐπομένως ἐλαττωθῆ, καὶ ἡ ἀξία τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους, ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν θέλει μεταβάλλεσθαι. Προμηθευόμενον δὲ ὑλικὸν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς θέλει ἐκτίθεσθαι εἰς συνεχεῖς ζημίας.

Τελευταῖον, ἡ Κυβέρνησις, ἐξακολουθοῦσα νὰ πληρώνῃ τοὺς αὐτοὺς μισθοὺς εἰς τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς, θέλει τοὺς ῥίψει εἰς ἀμηχανίαν ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν ἐμπορευμάτων· αἱ καταχρήσεις θέλουσιν αὐξήσει ἀντὶ νὰ περισταλῶσι, τὰ δὲ συμβόλαια τοῦ λοιποῦ θέλουσι συντάττεσθαι εἰς χρήματα· καὶ ἐὰν ὁ νόμος ὁρίσῃ ὅτι συντάττονται εἰς χαρτονόμισμα, ἅπαν τὸ μεταλλικὸν θέλει φυγαδευθῆ.

Μὴ νομίσῃ δέ τις, ὅτι διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ἐμποδίζεται ἡ ἔκπτωσις τῶν χαρτονομισμάτων· ἢ ὅτι, «τὸ χαρτονόμισμα, ἐπειδὴ φέρει τὴν ἰσχυροτέ»ραν ἐγγύησιν, ὡς ἐξησφαλισμένον δι' ὑποθήκης, καὶ »εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, δὲν »θέλει ἐκπέσει»· καθότι, ἐὰν ὑπάρχῃ βέβαιον, ὅτι δὲν θέλει ἐκπέσει τῆς ὀνοματικῆς αὐτοῦ ἀξίας, ἐ πρὸς τί ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία; ἐὰν δ' ἀπ' ἐναντίας, ὑπάρχῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἀξία τῶν χαρτονομισμάτων τεί-

νει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἰς ἔκπτωσιν, διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας προδήλως παραβιάζεται ἡ ἰδιοκτησία τοῦ πολίτου. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ὁ ὀφειλέτης μου, ἀντὶ τῶν 1000 μεταλλικῶν δραχμῶν, τὰς ὁποίας τῷ ἐδάνεισα, μοὶ ἀποδίδῃ 1000 δραχμὰς εἰς χαρτονόμισμα, ὅπερ ἀναγκάζομαι νὰ δεχθῶ ἕνεκα τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ; δὲν παραβιάζεται ἡ ἰδιοκτησία μου, ὡς παρεβιάζετο καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ κυβερνήσεις ἐνόθευον ἢ ἠλλοίωνον τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν μεταλλικῶν νομισμάτων; Τὸ ἴδιον, τὸ προσωπικὸν δὲν καταβροχθίζεται ὑπὸ τοῦ κατὰ τοὺς νεωτέρους κοινωνιολόγους, παμφάγου θηρίου τῆς κοινωνίας;

Ἀληθῶς, μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848, καὶ εἰς τὰ γραμμάτια πολλῶν τῆς Εὐρώπης τραπεζῶν ἐδόθη ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία· παρατηρητέον ὅμως, ὅτι αἱ πλεῖσται τῆς Εὐρώπης τράπεζαι, καίτοι ἐκδίδουσαι γραμμάτια ἔχοντα ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, πρῶτον μὲν ἐκέκτηντο μετοχικὸν κεφάλαιον καὶ ἀποθεματικόν, ἐκράτουν εἰς τὰ ταμεῖά των μεταλλικὸν νόμισμα ὑπερβαῖνον τὸ τρίτον τοῦ παθητικοῦ των, δεύτερον δὲ εἶχον ἐν τοῖς χαρτοφυλακίοις αὐτῶν, συναλλάγματα φέροντα τρεῖς ὑπογραφάς, συναλλάγματα βραχυπρόθεσμα, ἐξασφαλίζοντα τὴν προσεχῆ τῶν γραμματίων ἐξαργύρωσιν, ἄλλως δὲ ἔπαυον νὰ ἐκδίδωσι νέα γραμμάτια, ἐνῷ τῶν χαρτονομισμάτων τὴν αὔξησιν οὐδὲν διακωλύει ἅμα ἐκδοθῇ περὶ αὐτῆς νέος νόμος.

; Τί κοινὸν λοιπὸν μεταξὺ τραπεζικῶν γραμματίων καὶ χαρτονομισμάτων, ἅτινα στεροῦνται ἀντιστοιχούσης πραγματικῆς καὶ εὐεκποιήτου ἀξίας καὶ τείνουσιν ἀδιαλείπτως εἰς τὸ νὰ πολλαπλα-

σιασθῶτι, διότι ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ τράπεζα δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν;

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα ἀποφαίνομαι ὅτι οἱ πρεσβεύοντες ὅτι ἡ Κυβέρνησις δύναται νὰ δώσῃ εἰς χαρτονόμισμα μὴ στηριζόμενον ἐπὶ μεταλλικῶν ἢ ἐμπορικῶν ἀξιῶν, ἀξίαν πραγματικήν, παραδέχονται ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ σκιὰ ἄνευ σώματος. Ἐπαναλέγω δὲ ὅτι οὐδὲν ἔθνος ἀνεδείχθη ποτὲ μέγα καὶ πλούσιον, διὰ τῶν εὐφυῶν ἀλλ' ἐπισφαλῶν ἐπινοημάτων ἰδιορρύθμων τινῶν φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων· ἡ πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον ἄγουσα ὁδὸς εἶναι μία καὶ μόνη δι' ἅπαντα τὰ ἔθνη· αὕτη δὲ εἶναι ἡ τῆς ἐπιστήμης, τῆς χρηστότητος καὶ τῆς νοήμονος ἐργασίας τῶν ἀρχομένων καὶ ἡ τῆς συνετῆς σώφρονος καὶ δραστηρίας ἐνεργείας τῶν κυβερνήσεων.

Ἡ ἰδέα τοῦ χαρτονομίσματος κατεδικάσθη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἅτε ἀπάδουσα πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ὅσον ἔνεστι, μείζονος μονιμότητος τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Τράπεζαι κτηματικῆς πίστεως.

Ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ἁπλαῖ ὑποθηκικαὶ τράπεζαι διὰ μόνου τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου δυνάμεναι νὰ συνδράμωσι τὴν γεωργίαν, δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς πολυπληθεῖς καὶ καὶ εὐρείας αὐτῆς χρείας. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὑ-

ποθηκικὸν σύστημα καὶ πίστις εἰσὶ πράγματα ἀσυμβίβαστα. Τούτων ἕνεκα, οἱ μὲν τόκοι τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων εἰσὶ συνήθως ὑπέρογκοι, τὰ δὲ δάνεια δυσκόλως ἀποδίδονται κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας.

Ἐκθέσωμεν οὖν τὰ συστήματα τὰ σκοποῦντα νὰ προσελκύσωσι κεφάλαια εἰς τὴν ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν καὶ συνδυάζοντα μὲν τὴν πίστιν μὲ τὰς ὑποθήκας, ἀποφεύγοντα δὲ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος.

§ 1. *Τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν γαιοκτημόνων.*

Κατὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον, ἡ Σιλεσία εἶχεν ὑποστῆ ἀνυπολογίστους ζημίας καὶ ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία ἐπεβαρύνετο σχεδὸν ἅπασα μὲ ὑποθήκας· καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ὁ πόλεμος διήρκει, οἱ ἰδιοκτῆται ἀπεζημιοῦντο ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰρήνην, αἱ ἀπὸ τῆς γῆς πρόσοδοι ἠλαττώθησαν καὶ οἱ ἰδιοκτῆται περιῆλθον εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν. Ὅπως λοιπὸν προλάβῃ τοὺς πλειστηριασμοὺς τῶν κτημάτων, Φρεδερῖκος ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, ἐξέδοτο τὸ λεγόμενον διάταγμα τῆς ἐπιεικείας (moratorium), δι' οὗ ἐχορηγεῖτο εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας τριετὴς προθεσμία, ὅπως πληρώσωσι τὰ χρέη των. Ἀλλὰ διὰ τοῦ διατάγματος τούτου ἔτι μᾶλλον κατέπεσεν ἡ πίστις τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ ἡ τοκογλυφία ἀνεπτύχθη.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνορθώσεως τῆς κτηματικῆς πίστεως, οἱ εὐγενεῖς τῆς Σιλεσίας ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Κωφμὰν Βούρην νὰ προτείνῃ τὸ καταλληλότερον σύστημα πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ὅπερ καὶ ἐπωνομάσθη «κτηματικὸν σύστημα τῆς Σιλεσίας (1)».

(1) Ὅρα Royer περὶ κτηματικῆς πίστεως σελ. 11.

Κατ' αὐτὸ τὸ σύστημα, συνιστᾶται ἑταιρία ἐξ ἰδιοκτητῶν, ἀπαρτίζουσα ἠθικὸν ἢ νομικὸν πρόσωπον· ἡ ἑταιρία αὕτη ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ προσπορίζηται χρηματικὰ κεφάλαια δανειζομένη καὶ νὰ χορηγῇ δάνεια εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῆς ἀκινήτου αὐτῶν ἰδιοκτησίας.

Ἡ τῶν ἰδιοκτητῶν ἑταιρία γίνεται οὕτω τὸ κέντρον πρὸς ὃ συμπίπτουσιν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν πιστωτῶν καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν συνεταίρων· οἱ δανεισταὶ δὲν γνωρίζουσι παρ' αὐτήν. Πρὸς αὐτὴν χορηγοῦντες τὰ χρηματικὰ αὐτῶν κεφάλαια, λαμβάνουσιν ἀντ' αὐτῶν ὑποθηκικὰ ὁμόλογα ἢ κτηματόγραφα, ὁμοιότυπα καὶ τοκοφόρα, ἐκπροσωποῦντα ἀκριβῶς τὰ δάνεια· ἡ ἑταιρία δανειζομένη οὕτω παρὰ τῶν κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχων, δανείζει αὐτὴ πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας, ἐγγράφει ὑποθήκην ἐπὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν αὐτῶν, εἰσπράττει τοὺς συνομολογηθέντας μετ' αὐτῶν τόκους, καὶ καταβάλλει εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν αὐτῆς, τὸν τόκον τῶν κτηματογράφων· ὥσπερ δὲ τὰ δημόσια χρεώγραφα ἕνεκα τοῦ ὁμοιομόρφου αὐτῶν, τοῦ ἀξιοχρέου τοῦ Κράτους, καὶ τοῦ εὐεκποιήτου αὐτῶν, θεωροῦνται ὡς ἀξίαι πραγματικαί, οὕτω καὶ τὰ κτηματόγραφα τῆς ἑταιρίας στηριζόμενα ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων, ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰ δημόσια χρεώγραφα· ὁσάκις τὸ Κράτος δανείζηται, δανείζεται οὕτως εἰπεῖν, ἐν ὀνόματι τῶν φορολογουμένων. Τὸ δὲ ἀξιόχρεον τοῦ Κράτους πηγάζει ἐκ τοῦ τῶν φορολογουμένων. Ἀλλ' οἱ δημόσιοι πιστωταὶ δὲν γνωρίζουσιν ἄλλο ἢ τὸ ἠθικὸν πρόσωπον τοῦ Κράτους. Ὡσαύτως δέ, ὁσάκις ἡ ἑταιρία τῶν ἰδιοκτητῶν δανείζηται, αὐτὴν μόνην γνωρίζουσιν οἱ δανεισταὶ καὶ οἱ φορολογούμενοι αὐτῆς εἰσὶν οἱ ἰδιοκτῆται.

Ἡ σύστασις τῆς πρώτης τῶν γαιοκτημόνων ἑταιρίας

ἐγένετο κατὰ τὸ 1870. Ἐν βραχυτάτῳ δὲ χρόνῳ ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς, ἡ ἀξία τῶν κτημάτων ηὔξησεν, ἡ κυκλοφορία τῶν κεφαλαίων ἔλαβε μεγαλειτέραν ἐνέργειαν καὶ τὰ ὑποθηκικὰ ὁμόλογα τῆς ἑταιρίας ἐξεποιήθησαν ὑπὲρ τὸ ἄρτιον. Τὰ καταστήματα ταῦτα εὐδοκιμήσαντα ἐπολλαπλασιάσθησαν. Συστηθέντα δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ πίστις δύναται νὰ προσλάβῃ τὴν παγιότητα τῆς κυβερνητικῆς πίστεως, ὀλίγον παραλλάττουσι κατὰ τόπους.

Ἴδωμεν εἰδικώτερον τὰς διατάξεις αὐτῶν.

Εἶπον ὅτι ἡ ἑταιρία τῶν γαιοκτημόνων ἐκδίδουσα ὑποθηκικὰ ὁμόλογα, προσπορίζει κεφάλαια εἰς τοὺς συνεταίρους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Σιλεσίᾳ, ἡ χορηγουμένη πίστωσις ἑκάστῳ συνεταίρῳ, ἦτο ἴση πρὸς τὰ $\frac{3}{5}$ τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων· ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ, πρὸς τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἀξίας αὐτῶν. Ἡ ἐκτίμησις τῶν γαιῶν ἐγίνετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καταβαλλομένων φόρων, ὅσον ἔνεστιν ἀκριβέστερον. Λ. χ. ὑποθέσωμεν κτῆμα πληρῶνον φόρον δρ. 100, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ $\frac{1}{6}$ τῆς καθαρᾶς αὐτοῦ προσόδου, ἐκτιμηθείσης εἰς δρ. 600. Ἡ καθαρὰ αὕτη πρόσοδος, κατὰ λόγον τῶν $5\ ^0/_{00}$, ἐμφαίνει τὴν ἀξίαν τοῦ κτήματος, ὁριζομένην εἰς 12,000 δρ.· ὥστε τὸ δάνειον ἔσται 6,000, ἤτοι κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων.

Εν Πρωσσίᾳ, ὁ δανεισθεὶς ἑταῖρος κατέβαλλε καθ'ἑξαμηνίαν, εἰς τὴν ἑταιρίαν τὸν τόκον τοῦ χορηγηθέντος αὐτῷ κεφαλαίου· ἐὰν δὲ καθυστέρει, ὑπήγετο εἰς τὰς διατάξεις τὰς περὶ βιαίας εἰσπράξεως τῶν πρὸς τὸ δημόσιον ὀφειλομένων, προτιμωμένου πάντοτε τοῦ δημοσίου.

Ἀληθὲς ὅτι ἡ ἰδιοκτησία τοῦ καθυστεροῦντος ὀφειλέτου δὲν πλειστηριάζεται ἀείποτε· οὐχ ἧττον ὅμως ἐνεργεῖται κατάσχεσις αὐτῆς καὶ ἡ πρόσοδος εἰσπράττεται

εἰς λογαριασμὸν τῆς ἑταιρίας, ἢ τὸ ἐνυπόθηκον κτῆμα ἐκμισθοῦται, καὶ διὰ τοῦ μισθώματος ἐξοφλεῖται τὸ χρέος.

Ἡ ἑταιρία εἰσπράττουσα τὸν τόκον τῶν κεφαλαίων ἅπερ ἐδάνεισε τοῖς ἰδιοκτήταις, ἀποδίδει τὸν συνομολογηθέντα τόκον εἰς τοὺς λήπτας τῶν κτηματογράφων· ἡ δὲ μεταβίβασις τῶν κτηματογράφων τούτων ἐνηργεῖτο δι' ὀπισθογραφήσεως. Ἄλλοτε, ἐσημειοῦτο ἐπ' αὐτῶν τὸ ὑπέγγυον κτῆμα, ὁ δὲ λήπτης ὁσάκις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκποιήσῃ τὸ εἰς χεῖρας αὐτοῦ κτηματόγραφον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἀπήτει παρὰ τῆς ἑταιρίας τὴν ἐξόφλησιν αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, οἱ διευθυνταὶ ἢ ἐδανείζοντο ὅπως ἐκπληρώσωσι τὴν ἀπαίτησιν τοῦ λήπτου ἐκδίδοντες νέον κτηματόγραφον, ἢ ἀπήρτιζον τὸ ἀπαιτούμενον χρηματικὸν ποσὸν διὰ συνδρομῆς τῶν συνεταίρων.

Τούτου ἕνεκα, πολλάκις ἀνεστέλλετο ἡ ἐξαργύρωσις τῶν ὑποθηκικῶν τούτων ὁμολόγων ἢ κτηματογράφων.

Ἐν Σιλεσίᾳ, ὁ θέλων ἰδιοκτήτης νὰ ἀπαλλαχθῇ τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ ἀπέδιδε τὰ ληφθέντα εἰς τὴν ἑταιρίαν. Ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ, ἀπέδιδε τῇ ἑταιρίᾳ αὐτὸ τὸ ὁμόλογον τὸ ὁποῖον ἐξηγόραζε παρὰ τοῦ τυχόντος. Ἐν ταῖς γερμανικαῖς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαις, εἰσήχθησαν βελτιώσεις τινὲς τοῦ συστήματος τούτου.

1). Πᾶν δάνειον, ἀνθ' ἑνὸς κτήματος ὑποχρέου, ἔχει ἀλληλέγγυα τὰ τῶν συνεταίρων κτήματα. Ἑπομένως ἕνεκα τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης τῶν συνεταίρων, κατέστη περιττὴ ἡ ἐπὶ τῶν κτηματογράφων σημείωσις ὡρισμένου κτήματος.

2). Ἐν δὲ τῇ Λιβονίᾳ, ἡ μεταβίβασις τῶν ὁμολόγων τῆς ἑταιρίας ἢ τῶν κτηματογράφων δὲν ἐνηργεῖτο δι' ὀπισθογραφήσεως, ἀλλὰ δι' ἐγγραφῆς ἐπὶ τῆς μεγάλης βί-

βλου τῆς ἑταιρίας, ὃν τρόπον μεταβιβάζονται καὶ τὰ δημόσια χρεώγραφα.

3). Ἡ ἑταιρία τῆς κτηματικῆς πίστεως ἐν τῷ Δουκάτῳ τοῦ Λουνεβούργου, εἰσήγαγεν ἑτέραν τινὰ οὐσιώδη βελτίωσιν τοῦ συστήματος, τὴν διὰ χρεωλυσίου ἐξόφλησιν τοῦ χρέους, ἐντὸς μακρᾶς προθεσμίας.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι, αἱ μακραὶ προθεσμίαι αἱ χορηγούμεναι ὑπὸ τῶν ἑταιριῶν, εἰ καὶ λίαν ἐπωφελεῖς τοῖς ὀφειλέταις, οὐδόλως παραβλάπτουσι τοὺς δανειστάς, δυναμένους καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας, νὰ ἀνακτήσωσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν.

Τὸ χρεωλυτικὸν σύστημα παρεδέχθη καὶ ἡ Πρωσσικὴ Πολωνία· διὰ τοῦ σπουδαίου τούτου νεωτερισμοῦ 1) μὲν ἕκαστος ὀφειλέτης δύναται κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του· 2) δὲ οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ πιστωταὶ τῆς ἑταιρίας δύνανται καὶ πρὸ τῆς προθεσμίας τῆς ἐξοφλήσεως τῶν κτηματογράφων, νὰ ἀνακτήσωσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, ἐὰν τυχὸν ἤθελε κληρωθῇ τὸ εἰς χεῖρας αὐτῶν κτηματόγραφον, τὸ ὁποῖον ἄλλως, καὶ δι' ὀπισθογραφήσεως ἢ ἐκχωρήσεως δύνανται νὰ ἐκποιήσωσι.

Τοιοῦτον τὸ ἰσχῦον σύστημα τῆς κτηματικῆς πίστεως ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Πολωνίᾳ καὶ ἐν ταῖς γερμανικαῖς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαις.

Ἐκ τῶν προειρημένων δῆλον, ὅτι τὰ κτηματόγραφα οὐδόλως ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰ χαρτονομίσματα τῶν κυβερνήσεων.

Ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, τὰ μὲν χαρτονομίσματα ἐκπληροῦσι τὴν λειτουργίαν τῶν νομισμάτων, τὰ δὲ κτηματόγραφα ἐκπροσωποῦσι κεφάλαια. Ἑπομένως τὰ μὲν εἰσὶ μικρότιμα 1 ἢ 5 δρ., τὰ δὲ μεγάλης ἀξίας. Τὰ μὲν

κυκλοφοροῦσιν ὡς νόμισμα, τὰ δὲ καταμένουσιν εἰς χεῖρας μόνων τῶν κεφαλαιούχων. Τὰ μὲν εἰσὶν ἄτοκα τὰ δὲ τοκοφόρα. Τὰ μὲν μεταβιβάζονται δι' ἁπλῆς παραδόσεως. (brevi manu) τὰ δέ, δι' ὀπισθογραφήσεως ἢ τῆς ἐγγραφῆς ἐπὶ τῆς μεγάλης βίβλου τῆς ἑταιρίας. Τὰ μὲν ἔχουσιν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, τὰ δὲ οὔ. Τὰ μὲν δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον· τὰ δὲ ἐκπροσωποῦσιν ἀκριβῶς τὰ δάνεια. Τούτου δ' ἕνεκα, τὰ ὑποθηκικὰ ὁμόλογα κυκλοφορῦσιν ὡς πᾶσα ἄλλη πιστωτικὴ ἀξία.

Ἀλλ' ὅπως εὐδοκιμήσῃ τὸ σύστημα τοῦτο ἀνάγκη 1) μὲν οἱ ἐν ἰσχύϊ θεσμοὶ νὰ μὴ διακωλύωσι τὴν κυκλοφορίαν τῶν κτημάτων· καὶ 2) τὰ κεφάλαια νὰ ὦσιν ὁπωσοῦν ἄφθονα καὶ οἱ τόκοι μέτριοι, ἐὰν μάλιστα οἱ ὀφειλέται ὑποχρεοῦνται καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν χρεωλυσίου.

Ὅ,τι δὲ διακρίνει τὸ ὁποῖον ἀνέλυσα σύστημα ἀπὸ τοῦ ἁπλοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος εἶναι, ὅτι αἱ ἑταιρίαι αὗται δὲν ἔχουσιν ἴδια κεφάλαια· μεταξὺ δὲ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν κεφαλαιούχων, μεσολαβεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἑταιρίας. Αὐτὴ δανείζεται, καὶ τὰ δάνεια βεβαιοῦνται δι' ἐκδόσεως ὑποθηκικῶν ὁμολόγων, ὁμοιομόρφων καὶ ἐλευθέρως κυκλοφορούντων.

Δεύτερον, τὰ κτήματα τῶν συνεταίρων εἰσὶν ἀλληλέγγυα καὶ διὰ τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης ὑπάρχει ἀσφάλεια διὰ τοὺς δανειστὰς πλειοτέρα. Καθότι ἐὰν ὑπὸ τὸ ἁπλοῦν ὑποθηκικὸν σύστημα, ὁ ὀφειλέτης ποιήσῃ κακὴν χρῆσιν τῶν ληφθέντων χρημάτων, αἱ πιθανότητες καὶ τῆς ἐμπροθέσμου τῶν τόκων πληρωμῆς καὶ τῆς ἐγκαίρου τοῦ χρέους ἐξοφλήσεως ἐλαττοῦνται, ἐνῷ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς τῶν ἰδιοκτητῶν ἑταιρίας, ἅπαντα τὰ κτή-

ματα εἰσὶν ὑπόχρεα πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀπαιτήσεως ἑκάστου πιστωτοῦ.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἁπλοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος, δανείζων, γνωριζω ὅτι ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν θέλω δυνηθῆ ν' ἀνακτήσω τὰ ὀφειλόμενά μοι, καθότι αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις δυσκόλως κυκλοφοροῦσι, τῆς ἀστικῆς πίστεως περιοριζομένης εἰς δύο συνήθως πρόσωπα· ἀλλὰ τὰ ὑποθηκικὰ ὁμόλογα μεταβιβάζονται καί κυκλοφοροῦσιν εὐκόλως, εἰ καὶ τὸ δάνειον ἀποδίδεται χρεωλυτικῶς, καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀνακτῶσιν ἀκωλύτως τὰ χορηγηθέντα κεφάλαια. Ἕνεκα δὲ τῆς εὐκολίας τῆς ἀνακτήσεως τῶν δανείων καὶ τῆς προκυπτούσης ἀσφαλείας ἐκ τῆς καλῆς τῶν κτημάτων καταστάσεως καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἰδιοκτητῶν, οἱ τόκοι ἐκπίπτουσι. Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι διὰ τῶν μακρῶν προθεσμιῶν καὶ τῆς πληρωμῆς χρεωλυσίου, τὰ δάνεια πληρώνονται ἑκουσίως καὶ ὄχι διὰ δικαστικῶν ἐκποιήσεων πολυεξόδων, αἵτινες ὑποθέτουσι πράξεις ὁριζομένας ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος, καὶ ἀναβολὰς λίαν ἐπιζημίους.

Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τοιούτου συστήματος, συμφιλιοῦνται τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον διεστῶτα συμφέροντα τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἰδιοκτήτου, καὶ τὰ μὲν ἐνόντα βραχυπρόθεσμα ὑποθηκικὰ χρέη μεταποιοῦνται εἰς χρέη μακροπρόθεσμα, οἱ δὲ τόκοι ἐλαττοῦνται ἄνευ ζημίας τῶν κεφαλαιούχων, καθότι οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀπολαμβάνουσιν ἀσφάλειαν ἧς στεροῦνται σήμερον.

§ 2. *Κτηματικαὶ τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων.*

Ἴδομεν ὅτι αἱ συνήθεις ὑποθηκικαὶ τράπεζαι, δανείζουσι διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου καὶ τὰ ἐκ τῆς

συστάσεως αὐτῶν πηγάζοντα ὠφελήματα, εἰσὶν ἀνάλογα πρὸς τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων ἅτινα προσπορίζουσιν αὗται τοῖς ἰδιοκτήταις καὶ προς τὸν ὅρον τοῦ τόκου, ἐφ' ᾧ συνάπτονται τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια· συνήθως δέ, οἱ τόκοι τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν εἰσὶν ἐπαχθεῖς· 1) μὲν ἕνεκα τῆς περὶ τὴν κυριότητα τῶν ἀκινήτων ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀποχρώσης ἀσφαλείας· 2) δὲ ἕνεκα τῆς ὑφισταμένης δυσχερείας πρὸς ἀνάληψιν τῶν χορηγηθέντων κεφαλαίων, πρὸ τῆς λήξεως, ἢ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας.

Ὡσαύτως δὲ παρετήρησα, ὅτι αἱ ἑταιρίαι τῶν ἰδιοκτητῶν ἄνευ κεφαλαίων συνιστάμεναι, ἐκ δανείων μόνον προσπορίζουσι κεφάλαια εἰς τὰ μέλη αὐτῶν. Συνιστάμεναι δὲ ἄνευ κεφαλαίων, ἀλλὰ δανειζόμεναι, καὶ ἀναλαμβάνουσαι ὡς ἐκ τούτου ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν, ἐξασφαλίζουσιν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ διά τινων διατάξεων ἐξαιρετικῶν, ἢ προνομίων σκοπούντων τὴν ἔγκαιρον καὶ ἀκριβῆ εἴσπραξιν τῶν πρὸς αὐτὰς ὀφειλομένων.

Ἐν γένει ὅμως αἱ ἑταιρίαι αὗται τῶν ἰδιοκτητῶν δυσκόλως καταρτίζονται. Καθότι σπανίως εὑρίσκονται 200 ἢ 300 ἰδιοκτῆται κεκτημένοι ἀκίνητον περιουσίαν ἐλευθέραν παντὸς βάρους καὶ ἐμποιοῦντες τὴν προσήκουσαν πίστιν τοῖς κεφαλαιούχοις· ἡ δυσκολία αὕτη ὑπάρχει μείζων, ἐκεῖ ὅπου αἱ ἰδιοκτησίαι μικρὰν μὲν ἔχουσιν ἔκτασιν, ἄνευ δὲ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐμφανοῦς τινος τρόπου, περιῆλθον εἰς διαφόρους ἰδιοκτήτας.

Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων, παρήχθη ἀπὸ τοῦ 1848, ἢ μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἐν Γαλλίᾳ ἕτερόν τι σύστημα κτηματικῆς πίστεως, θεωρηθὲν ὡς μᾶλλον εὐεκτέλεστον, τὸ σύστημα τοῦ συνεταιρισμοῦ κεφαλαιούχων,

εὐκολώτερον συνεννοουμένων, ἐὰν μάλιστα διάσημοι τραπεζῖται ἀναλάβωσι τὴν σύστασιν τοιούτων καταστημάτων.

Ἐκεῖ ὅπου τοιαῦτα ἱδρύθησαν καταστήματα, ὁ ἰδιοκτήτης ὁ δεόμενος κεφαλαίων ἀπαλλάττεται τῆς δυσχεροῦς φροντίδος τοῦ ἐπιζητεῖν καὶ ἀνευρίσκειν τὸν κεφαλαιοῦχον, τὸν βουλόμενον νὰ δανείσῃ.

Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι οἱ σκοποῦντες νὰ δανείσωσιν ἐπικερδῶς τὰ κεφάλαια αὐτῶν, ἀπαλλάττονται τῆς φροντίδος τοῦ ἐπιζητεῖν τὸν βουλόμενον νὰ δανεισθῇ· ἀντὶ δὲ νὰ ἐπιζητῶσιν ἀλλήλους, ἀπευθύνονται πρὸς ἑταιρίαν κεφαλαιούχων, ἥτις καταβαλοῦσα ἀπ' ἀρχῆς μετοχικόν τι κεφάλαιον, προσπαθεῖ νὰ ἐπαυξήσῃ αὐτὸ ἐκ δανείων καὶ ἐκ καταθέσεων, ὑποχρεουμένη νὰ καταβάλλῃ εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν αὐτῆς, τὸν συνομολογηθέντα τόκον τῶν πιστώσεων καὶ νὰ ἐξοφλήσῃ αὐτὰς χρεωλυτικῶς.

Ἀλλὰ διατί οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι ἐμπίστεύονται εἰς τὰς τοιούτου εἴδους ἑταιρίας τὰ διαθέσιμα αὐτῶν κεφάλαια, ἐν ᾧ ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας δανείζοντες, ἤθελον ἐπιτύχει ἴσως τόκων μεγαλειτέρων; οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι δανείζουσι προτιμότερον εἰς τὰς ἑταιρίας, καθότι αἱ ἑταιρίαι κέκτηνται κεφάλαια συμποσούμενα κατὰ τὸ καταστικὸν αὐτῶν, εἰς τὸ $\frac{1}{5}$ ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν χορηγηθέντων αὐταῖς κεφαλαίων ὑπὸ τῶν κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχων· ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐνδεχόμεναι ζημίαι τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων καθ' ὅλους τοὺς ὑπολογισμούς, δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι τὸ $\frac{1}{5}$ ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν ἐκ δανείων κεφαλαίων, οἱ πιστωταὶ τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως δὲν διακινδυνεύουσι, καθότι αὗται διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου, καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐνυποθήκων

κτημάτων, παρέχουσι πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν ἐγγυήσεις, ἃς παρέχουσιν ἄλλως καὶ αἱ ἑταιρίαι τῶν ἰδιοκτητῶν διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ὀφειλετῶν. Ἀλλὰ τοιαύτης ἀσφαλείας στερεῖται ὁ κεφαλαιοῦχος ὁ δανείζων πρὸς ἰδιώτην, καὶ διὰ μόνου τοῦ ἐνυποθήκου κτήματος ἐξασφαλιζόμενος.

Οἱ κεφαλαιοῦχοι ἔχουσι καὶ ἕτερον συμφέρον ὅπως δανείσωσι κατὰ προτίμησιν εἰς ἑταιρίας, καθ' ὅσον λαμβάνοντες ἀντὶ τῶν πιστώσεών των, ὑποθηκικὰ ὁμόλογα ἢ κτηματόγραφα lettres de gage, ἐκποιοῦσιν αὐτὰ καὶ πληρώνονται ἐὰν θέλωσι, πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας.

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἐν ᾧ κατὰ τὸ σύστημα τῶν λεγομένων ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, ὅσῳ μεγαλείτερα καταβληθῶσι μετοχικὰ κεφάλαια, τόσῳ ὠφελεῖται ἡ κοινωνία, καθότι πληρέστερον θεραπεύεται ἡ χρεία τῶν δανείων, τοὐναντίον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ὅσῳ τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον εἶναι ἀναλόγως πρὸς τὸ ἐκ δανείων καὶ πιστώσεων ἔλασσον, τόσῳ ἡ κοινωνία ὠφελεῖται, καθότι αἱ ἑταιρίαι αὗται ἀποζημιοῦνται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ τῆς διαφορᾶς τοῦ τόκου, ὃν πληρώνουσιν αὐταῖς οἱ ἰδιοκτῆται. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, κατὰ τὴν σύστασιν τῆς ἑταιρίας τῆς κτηματικῆς πίστεως, ἡ διαφορὰ τοῦ τόκου τὸν ὁποῖον ἡ ἑταιρία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς κεφαλαιούχους πιστωτὰς αὐτῆς καὶ τοῦ τόκου ὃν ἐδικαιοῦτο νὰ λαμβάνῃ παρὰ τῶν ὀφειλετῶν της ἰδιοκτητῶν, ὡρίσθη εἰς λεπτὰ 67, ὁ δὲ λόγος τῆς μικρότητος τῆς διαφορᾶς ταύτης ἦτο, οὐ μόνον ἡ χρηματικὴ συνδρομὴ τῶν 10 ἑκατομμυρίων φράγκων, ἅτινα ἡ κυβέρνησις παρέσχεν εἰς τὴν ἑταιρίαν, ὅπως ἐλαττώσῃ αὕτη τοὺς τόκους τῶν δανείων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπονεμηθὲν δικαίωμα εἰς τὴν ἑταιρίαν τοῦ νὰ πολλαπλα-

σιάσῃ τὸ πιστωτικὸν αὐτῆς κεφάλαιον, κατὰ λόγον τῶν 10 πρὸς 200 ἑκατομμύρια, ἤτοι τοῦ εἰκοσαπλασίου· ὑποθέσωμεν ὑποθηκικὴν τράπεζαν κεκτημένην μὲν μετοχικὸν κεφάλαιον 10 ἑκατομμυρίων, δανείζουσαν δὲ πρὸς 8 %, ἡ τράπεζα αὕτη δι' 8 % θέλει εἰσπράττει ἐτησίως 800,000· ἐὰν ὅμως ἡ αὐτὴ ἑταιρία λάβῃ τὸ δικαίωμα καὶ δυνηθῇ νὰ πενταπλασιάσῃ τὸ μετοχικὸν αὐτῆς κεφάλαιον ἐκ πιστωτικῶν κεφαλαίων, ἐλαττώσῃ δὲ τὸν τόκον ἀπὸ 8 εἰς 7 %, θέλει εἰσπράττει ἐτησίως ἀντὶ 800,000, 3,500,000· ὅσῳ λοιπὸν τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως εἶναι ἀναλόγως μικρότερον, τόσῳ οἱ τόκοι ἐλαττοῦνται, καθότι αἱ ἑταιρίαι αὗται ἀποζημιοῦνται διὰ τὴν μικρότητα τῶν τόκων, ἐκ τῆς πληθύος τῶν πιστωτικῶν κεφαλαίων (1).

Δι' ὃ καὶ αἱ ἁπλαῖ ὑποθηκικαὶ τράπεζαι, αἱ ἐκ μόνων μετοχικῶν κεφαλαίων συγκροτούμεναι, θεωροῦνται σήμερον ὡς πρὸς τὰς ἑταιρίας τῆς κτηματικῆς πίστεως, τὰς πολλαπλασιαζούσας ἐκ πιστωτικῶν κεφαλαίων καὶ ἐκ καταθέσεων τὸ μετοχικὸν αὐτῶν κεφάλαιον, ὡς τὰ ἱστιοφόρα πλοῖα ἀπέναντι τῶν ἀτμοπλοίων, ἢ αἱ ἁμαξιτοὶ ἀπέναντι τῶν σιδηροδρόμων, ἢ οἱ ἀτμοσφαιρικοὶ τηλέγραφοι ἀπέναντι τῶν ἠλεκτρικῶν τηλεγράφων.

Τῷ ὄντι ἐκ τῆς συστάσεως τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, παράγονται ἀξιόλογα ὠφελήματα.

Πρῶτον μέν, οἱ ἰδιοκτῆται συνομολογοῦντες δάνειον μετὰ τῆς ἑταιρίας, δανείζονται ἐπὶ μετριωτέροις τόκοις, ἐν ᾧ ἂν ἀπ' εὐθείας ἐδανείζοντο, ἤθελον δανεισθῇ ἐπὶ τό-

(1) Ἡ κτηματικὴ τράπεζα τῆς Γαλλίας διὰ κεφαλαίου 60 ἑκατομμυρίων, ἐδυνήθη νὰ χορηγήσῃ δάνεια 1,200 ἑκατομμυρίων· ἠναγκάσθη δὲ ὡς ἐκ τούτου νὰ διπλασιάσῃ κατὰ τὸ 1867 τὸ κεφάλαιον αὐτῆς, ὅπως παράσχῃ νέαν ἀσφάλειαν τοῖς πιστωταῖς αὐτῆς δανεισταῖς καὶ καταθέταις.

κοις ὑπερόγκοις, μὴ παρέχοντες εἰς τοὺς κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχους, τὰς ἐγγυήσεις καὶ ἀσφαλείας ἃς παρέχει αὐτοῖς ἑταιρία διασήμων τραπεζιτῶν, ἐξασφαλιζόντων αὐτούς, οὐ μόνον διὰ τῶν ἐνυποθήκων κτημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου.

Δεύτερον δέ, τὰ δάνεια συνάπτονται ὑπὸ προθεσμίας μακρὰς καὶ χρεωλυτικῶς ἐξοφλοῦνται· ἕνεκα δὲ τῶν μακρῶν τούτων προθεσμιῶν, αἱ ἐνιαύσιαι δόσεις αἱ ἐπιβαρύνουσαι τὰς ἰδιοκτησίας εἰσὶ μέτριαι καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὰ εἰσοδήματα τῶν κτημάτων καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν δανειζομένων (1).

Παρατηρητέον δὲ αὖθις, ὅτι ἡ δόσις ἣν οἱ ἰδιοκτῆται δανειζόμενοι ὑποχρεοῦνται νὰ καταβάλλωσιν εἰς τὴν ἑταιρίαν, ἐστὶν ἀνωτέρα τοῦ τόκου ὃν ἡ ἑταιρία πληρώνει πρὸς τὸν κεφαλαιοῦχον παρ' οὗ ἐδανείσθη· καθότι ἡ δόσις αὕτη περιλαμβάνει οὐ μόνον τὸν συνομολογηθέντα τόκον, ἀλλὰ καὶ τὸ χρεώλυτρον καὶ τὰ ἔξοδα τῆς διαχειρίσεως, καὶ τὰ πρὸς σύστασιν ἀποθεματικοῦ, καί τι ἐπίδομα, prime ἢ τύχαιον κέρδος lot, διὰ τὰ διὰ κληρώσεως ἐξοφλούμενα κτηματόγραφα· τοῦτο δέ, καθότι ἂν τὰ κτηματόγραφα τὰ ἐτησίως κληρούμενα ἐξωφλοῦντο εἰς τὸ ἄρτιον, οὐδέποτε ἤθελον ἀνατιμηθῆ καὶ οὐδεὶς ἤθελεν ἀποφασίσει νὰ ἀποκτήσῃ κτηματόγραφον λ. χ. 500 δρ. ἀντὶ δρ. 525, ἐὰν κληρωθὲν ἔμελλε νὰ ἐξοφληθῇ εἰς τὸ ἄρτιον, δηλ. ἀντὶ 500 δραχμῶν. Πρὸς ἐνίσχυσιν λοιπὸν τῶν πιστωτικῶν τούτων ἀξιῶν, ὡρίσθη χρηματικόν τι ἐπίδομα ἀνάλογον πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν, οἷον 20 % ἀπονεμόμενον εἰς τὰ κληρούμενα, ἢ εἰς τὰ πρῶτα κληρωθέντα ἑκάστοτε κτηματόγραφα. Ἐκ τούτου δὲ κυρίως προέ-

(1) Ἐν Γαλλίᾳ τὰ δάνεια γίνονται καὶ ὑπὸ προθεσμίαν 60 ἐτῶν.

κυψεν ἡ ἀνατίμησις αὐτῶν ὑπὲρ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν.

Ἀλλὰ τρίτον, ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, οὐχ ἧττον καὶ οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι ὠφελοῦνται· καθότι ἐπικερδῶς καὶ ἀσφαλῶς καταθέτοντες εἰς χεῖρας τῶν ἑταιριῶν, τὰ κεφάλαια αὐτῶν λαμβάνουσιν ἀντ' αὐτῶν ὁμόλογα τοκοφόρα, ἐλευθέρως κυκλοφοροῦντα καὶ εὐκόλως ἐξαργυρούμενα· οὕτω δὲ ἐν ᾧ ἡ κυρία αὐτῶν ἐγγύησις εἶναι ἡ κτηματική, τὸ δὲ κτῆμα δὲν ἐξεποιήθη καὶ ὁ ὀφειλέτης ἔμεινεν ὁ αὐτός, ὁ πιστωτὴς ἐπληρώθη ἀντικαταστὰς δι' ἄλλου πιστωτοῦ.

Ἴδομεν ὅτι ἡ μεγάλη ἐνέργεια τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, πηγάζει ἐκ δανείων καὶ ἐκ καταθέσεων.

Ἀλλ' ὅπως δυνηθῶσιν αἱ ἑταιρίαι τῆς κτηματικῆς πίστεως νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν ὑποχρεώσεις, δέον αἱ ἐνιαύσιαι δόσεις αἱ ἐπιβαρύνουσαι τὰ ἐνυπόθηκα κτήματα νὰ καταβάλλωνται ἀκριβῶς καὶ ἐγκαίρως εἰς τὴν ἑταιρίαν ὑπὸ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῆς, καθότι αἱ ὑποχρεώσεις τῆς ἑταιρίας πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῆς καὶ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῆς πρὸς αὐτὴν εἰσὶν ἀλληλένδετοι· ὅπως δὲ ἐκπληρῶσιν οἱ πρὸς τὴν ἑταιρίαν ὀφείλοντες τὰς πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεις αὐτῶν, δέον νὰ ἐκλείψωσιν οἱ λόγοι δι' οὓς οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀρνοῦνται μὲν νὰ δανείσωσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας ἀμέσως, δανείζουσι δὲ προθυμότερον εἰς τὰς ἑταιρίας· δηλ. ἀνάγκη 1) μέν, ἡ κυριότης τῶν κτημάτων καὶ τὰ ἀπόλυτα δικαιώματα τὰ περιορίζοντα αὐτήν, νὰ μὴν ὑπάρχωσιν ἐν ἀβεβαιότητι.

2) δὲ ἡ ἀξία τῶν κτημάτων νὰ ὁρίζηται ἀκριβέστερον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν εἰσοδήματος.

3) Ἡ διαδικασία τοῦ ἀναγκαστικοῦ πλειστηριασμοῦ νὰ ἦναι ἁπλουστέρα καὶ νὰ χορηγῶνται ταῖς ἑταιρίαις

δικαιώματά τινα, οὐδόλως παραβλάπτοντα τοὺς καλῆς πίστεως ὀφειλέτας, ὡς ἡ cessio in possessionem διὰ τὰ ἀστικὰ κτήματα (1).

Ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐξαιρετικαὶ διατάξεις αἱ ὑπὲρ τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως εἰσαχθεῖσαι, θεωροῦνται ἐν γένει ὡς προνόμια.

Ἀλλὰ 1) ἀπέναντι τῆς διατάξεως τοῦ νόμου, καθ' ἣν ὁρίζεται ἀνώτατός τις ὅρος τόκου τῶν τραπεζικῶν δανείων, τὰ προνόμια ταῦτα ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ ἀκριβὲς ἀντιζύγιον τῆς περιοριστικῆς ταύτης διατάξεως.

2) δὲ τὰ προνόμια ταῦτα ἀποβαίνουσι πρὸς ὄφελος τῶν δανειζομένων· καθότι ἕνεκα αὐτῶν καὶ τῆς μείζονος ἀσφαλείας τῆς τραπέζης, οἱ τόκοι ἐλαττοῦνται.

Τοιοῦτοι οἱ ὅροι δι' ὧν κατορθοῦται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων τῆς τε ἑταιρίας καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν, καὶ ἐκ κεφαλαίων μετοχικῶν μικρῶν, μεγάλα καὶ ἐπιφανῆ παράγονται ἀποτελέσματα.

Πρὸ πάντων δὲ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τοῦτο ἤθελεν ἀποβῆ ἐπωφελέστατον, καθότι 1) ἠθέλομεν ἐφελκύσει κεφάλαια ξένα ἐπὶ τόκοις μετρίοις. 2) Πολλοὶ παρ' ἡμῖν ἔχοντες κατατεθειμένα χρήματα εἰς τὰς τραπέζας πρὸ $4\frac{1}{2}$ καὶ 5 $^0/_0$, ἤθελον προτιμήσει τὴν εἰς κτηματόγραφα καταβολὴν τῶν κεφαλαίων αὐτῶν, ἐὰν ἐδύναντο εὐκόλως νὰ τὰ ἐξαργυρώσωσιν, ἐν ᾧ αἱ καταθέσεις πληρώνονται μετά τινα χρόνον ἢ μετά τινα ἔτη ἀπὸ τῆς αἰτήσεως. 3) Πρὸς τούτοις δέ, αἱ μὲν καταθέσεις ἀποδίδονται παρὰ τῆς τραπέζης εἰς τὸ ἄρτιον, τὰ δὲ κτηματόγραφα ἐξοφλοῦνται προστιθεμένου εἰς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν καί τινος ἐπιδόματος prime ἢ lot.

(1) Ὅρα 954 τῆς Πολ. Δικον.

Μεθ' ὅλα ταῦτα παρατηρῶ, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως δύναται κυρίως νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἐκεῖ ὅπου τὰ κεφάλαια ἀφθονοῦσιν. Ἄλλως ἡ μηχανὴ προσκόπτει, ἀποκοπτομένου τοῦ κυριωτάτου αὐτῆς ἐλατηρίου.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, ὁ τόκος ὃν ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρώνωσι πρὸς τὴν ἑταιρίαν οἱ δανειζόμενοι ἀνεβιβάσθη ἕνεκα τοῦ δυσπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων εἰς 5,95 %, ἀλλὰ πρὸς μείζονα ἔτι εὐκολίαν, παρεχωρήθη εἰς τὴν τράπεζαν τῆς κτηματικῆς πίστεως, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ δανείζῃ καὶ εἰς κτηματόγραφα.

Ἀλλὰ κτηματόγραφα φρ. 500 ἐξεποιοῦντο ὑπὸ τῶν δανειζομένων ἀντὶ φρ. 430, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ τράπεζα ἐδάνειζεν ἐπὶ τόκῳ ἀνωτέρῳ τῶν 6 τοῖς %.

Ἀλλὰ πῶς ἐκ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ὁρμώμενοι προήχθημεν εἰς σύστημα ἐντελέστερον, τὸ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν; ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, τὰ ἀποδεικτικὰ τῶν καταθέσεων, ὡς ἐρρέθη, ἦσαν τὸ ἀκριβὲς ἀντίτιμον τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθέντων κεφαλαίων. : Ἀλλὰ τὰ ἐκδιδόμενα ἀποδεικτικὰ ὑπὸ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, δὲν ἦτο ἆραγε δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπέκεινα τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθέντων κεφαλαίων, μεταμορφουμένων τῶν μὲν ἀποδεικτικῶν εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια, τῶν δὲ τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, εἰς μέγα προεξοφλητήριον, ἢ εἰς δανειστικὸν τῆς βιομηχανίας κατάστημα; Τοῦτο δέ, ἐπὶ τῇ βεβαιότητι ὅτι τὰ ἐκδιδόμενα ἀποδεικτικά, οὐδέποτε θέλουσι παρουσιασθῆ ἅπαντα ὁμοῦ ἵνα ἐξαργυρωθῶσι; Τοιαύτη ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν. Διὰ μὲν τῆς ἐκδόσεως ἀποδεικτικῶν, ἰσοτίμων τοῖς κατατεθεῖσι κεφαλαίοις, ἐμμένομεν

ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, ἐκ δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν χρεωστικῶν τούτων ὁμολόγων ἐπέκεινα τῶν μετοχικῶν κεφαλαίων τῶν τραπεζῶν, διπλασιάζεται ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καὶ παράγονται αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι. Οὕτω δέ, ἡ μὲν βιομηχανία ἀνευρίσκει ἐν ἀνάγκῃ, πρόχειρα κεφάλαια, οἱ δὲ τόκοι καταβιβάζονται καὶ αἱ τράπεζαι διὰ τῶν καταθέσεων, συγκεντροῦσαι κεφάλαια ἀλλότρια αὐξάνουσιν ἔτι μᾶλλον τὰ κέρδη ἑαυτῶν καὶ παρέχουσιν ἀξιόλογα ὠφελήματα πρὸς ἅπασαν τὴν κοινωνίαν.

Ἴδομεν ὅτι ἐκ τῶν ἀποδεικτικῶν τῶν καταθέσεων, φυσικὸν ἦτο νὰ παραχθῇ ἡ ἰδέα τῶν γραμματίων. Ὡσαύτως δέ, ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν καταθέσεων, ἤτοι ἀλλοτρίων κεφαλαίων, παρήχθη τὸ ἕτερον σύστημα, τὸ τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ὧν τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον πολλαπλασιάζεται ἐκ δανείων μέχρι τοῦ πενταπλασίου καὶ εἰκοσαπλασίου, ἄνευ τινὸς κινδύνου, καθότι τὰ δάνεια ταῦτα ὡς ἐρρέθη, συνομολογοῦνται ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας, καὶ ἐξοφλοῦνται χρεωλυτικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Τράπεζαι γεωργικαί.

Αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι σκοποῦσιν ἰδίως τὸ προσπορίζειν ὑπὸ βραχείας προθεσμίας, τοῖς γεωργοῖς μικρὰς προ-

κατὰβολάς, ὅπως διευκολύνωσι τὴν ἐτησίως ἀνανεουμένην καλλιέργειαν τῶν γαιῶν.

Αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι τοιαύτας προκαταβολὰς διενεργοῦσαι, δύνανται ἢ νὰ ἀπαιτήσωσι πραγματικήν τινα ἀσφάλειαν, λιπασμάτων, κτηνῶν, καρπῶν ἀσυγκομίστων κτλ., ἢ νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξιόχρεων τῶν γεωργῶν· καὶ τὸ μὲν καλεῖται crédit agricole réel. τὸ δὲ crédit agricole personnel (1). Ὡς ἐκ τῆς φύσεως λοιπὸν τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἀναλαμβάνουσι καὶ τῆς λειτουργίας ἣν προτίθενται νὰ ἐκπληρώσωσι.

1) μὲν ἀντὶ εὐαρίθμων ὀφειλετῶν, συσχετίζονται πρὸς μυρίους ὀφειλέτας.

2) δὲ ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως πληρωμῆς τῶν ὀφειλομένων κατὰ τὰς τεταγμένας προθεσμίας, διὰ μόνης τῆς κατασχέσεως τῶν συγκομισθέντων καρπῶν ἢ τῆς ἐκποιήσεως τοῦ χορηγηθέντος ἐνεχύρου δύνανται νὰ ἐξασφαλισθῶσι.

Καὶ 3) τά τε ἔξοδα πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ἀξιοχρέου τῶν αἰτούντων τοιαύτας προκαταβολάς, ὡς καὶ τὰ τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ εἰσπράξεως πολλαπλασιάζονται, ὡς ἐκ τούτου δὲ οἱ τόκοι τῶν τοιούτων δανείων ἀποβαίνουσιν ἐπαχθεῖς.

Ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι δυσκόλως συνιστῶνται καὶ σπανίως ἐπιτυγχάνουσιν.

Ἐν Γαλλίᾳ, τὰ τοιαῦτα ἔργα ἐπετράπησαν εἰς τὴν τράπεζαν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ἰδίως δὲ εἰς τὸ crέ-

(1) Ἐν Γαλλίᾳ le crédit agricole προεξοφλεῖ προσέτι συναλλάγματα κατ' ἀνώτατον ὅρον 90 ἡμερῶν, φέροντα δύο τουλάχιστον ὑπογραφάς· δανείζει δὲ καὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ καὶ ἐνεχύρῳ. Τὸ αὐτὸ κατάστημα ἐκδίδει χρεώγραφα bons ποσοῦ ἀναλόγου πρὸς τὰ δάνεια τὰ ὁποῖα συνομολογεῖ, ὑπὸ προθεσμίαν 45 ἡμερῶν, μέχρι 5 ἐτῶν.

dit argicole· ἀλλὰ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰδικῆς ταύτης λειτουργίας τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου καταστήματος, ὑπῆρξαν μικρὰ καὶ ἀνάξια λόγου.

Παρ' ἡμῖν, πολὺς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἀνάγκης τῶν τοιούτων δανειστικῶν καταστημάτων, διὰ τῆς συστάσεως τῶν ὁποίων οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ ἤθελον ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τῆς μαστιζούσης αὐτοὺς τοκογλυφίας· ἀλλ' οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐδυνήθη νὰ προτείνῃ πρακτικήν τινα λύσιν τοῦ ἀξιολόγου τούτου προβλήματος.

Τῷ ὄντι, διὰ τίνων μέσων ἐδυνάμεθα ἡμεῖς σήμερον νὰ θεραπεύσωμεν τὴν οὐσιώδη ταύτην χρείαν τῆς πολυπληθοῦς γεωργικῆς τάξεως ;

Διὰ τῶν κεφαλαίων τῆς ἐθνικῆς τραπέζης ; ἀλλ' ἡ τράπεζα αὕτη οὖσα ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητική, δὲν ἐδύνατο διὰ τοῦ μικροῦ κεφαλαίου τῶν 2 ἑκατομμυρίων, τοῦ ἀποκλειστικῶς ὁρισθέντος ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς 16 Δεκεμβρίου 1861 εἰς χρηματικὰς χορηγήσεις πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν, νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς γεωργίας, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὁρισθὲν ποσὸν ἐτετραπλασιάσθη.

Διὰ τῶν ἰδιωτικῶν κεφαλαίων; ἀλλ' οἱ κεφαλαιοῦχοι δυνάμενοι νὰ τοκίσωσιν ἀσφαλῶς σήμερον τὰ χρηματικά των κεφάλαια πρὸς 7 ἢ 8 τοῖς %, οὐδόλως ἀποφασίζουσι νὰ συστήσωσι τοιαῦτα δανειστικὰ καταστήματα, τὰ ὁποῖα μικρὰ ἀποφέροντα κέρδη, συνεπάγονται μεγάλα μὲν ἔξοδα, οὐ μικροὺς δὲ κινδύνους.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ τράπεζα, καθὸ κυρίως τράπεζα ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητική, δὲν δύναται χωρὶς νὰ παραγνωρίσῃ τὸν προορισμὸν αὐτῆς, νὰ μεταποιηθῇ εἰς κατάστημα δανειστικὸν καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ τὰ κεφάλαια

αὐτῆς εἰς τὸ ἀξιόχρεων προσώπων, ὧν ἄλλως δυσκόλως δύναται νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν ὑλικὴν κατάστασιν καὶ νὰ διαγνώσῃ τὰ ἠθικὰ προσόντα, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἰδιώτης ἀποφασίζει νὰ καταβάλῃ τὰ κεφάλαια αὐτοῦ πρὸς σύστασιν γεωργικῆς τραπέζης, ἔπεται ἄρα ὅτι τὸ δημόσιον ὀφείλει, νὰ ἀναδειχθῇ αὐτὸ τραπεζίτης, ἀνοῖγον ἐπὶ τοῦ ταμείου πίστωσιν 200 ἢ 300 δραχμῶν, εἰς ἑκάστην τῶν γεωργικῶν οἰκογενειῶν τοῦ Βασιλείου; Ἐγὼ καίτοι θεωρῶν ὡς σπουδαιότατον ἀντικείμενον τῆς μερίμνης τῆς κυβερνήσεως τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν μικρῶν γεωργῶν ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν τοκογλύφων, οὐχ ἧττον φρονῶ, ὅτι οὐδεμία πολιτεία, οὐδεμία κυβέρνησις, δύναται ἐλλόγως νὰ ἀναλάβῃ ἀπέναντι τῶν ἀρχομένων, ἔργα τραπεζικά, ἀπάδοντα μὲν πρὸς τὸν προορισμὸν καί πρὸς τὰ θετικὰ αὐτῆς καθήκοντα, ἰδιάζοντα δὲ εἰς μόνους τοὺς κατ' ἐπάγγελμα τραπεζίτας, ἔχοντας ἀείποτε ὡς ἰσχυρότερον ἐλατήριον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν τὴν ἰδιωφέλειαν καὶ τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον. Καὶ ἐὰν ὅμως ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ δανείζειν καὶ τὸ κρατεῖν ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς μυριάδων ὀφειλετῶν ἐκ δανείων ὑποχρεωθέντων πρὸς τὸ δημόσιον, δὲν εἶναι ἀλλότριον τῶν κυρίως λεγομένων κυβερνητικῶν ἔργων, ἐξεταστέον πάλιν πόθεν τὸ δημόσιον θέλει ἀρυσθῇ τὰ ἀναγκαιοῦντα πρὸς τοῦτο κεφάλαια; Καὶ πρὸ τούτου·

1) Τίνες οἱ ἀπαιτούμενοι πόροι πρὸς σύστασιν γεωργικῶν τραπεζῶν;

Καὶ 2) πόσοι οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν κυβερνητικῶν τούτων χορηγήσεων;

Οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν κυβερνητικῶν τούτων χορηγήσεων, ἀριθμοῦνται ἴσως εἰς 160 περίπου χιλιάδας γεωργῶν. Ὥστε ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἀπο-

φασίσῃ νὰ συστήσῃ γεωργικὰς τραπέζας ἢ δανειστικὰ ταμεῖα καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ χορηγήσῃ εἰς ἕκαστον γεωργὸν οὐχὶ 300, ἀλλὰ 200 μόνον δραχμάς, δέον νὰ καταβάλῃ εἰς ταῦτα ποσὸν χρηματικὸν 30 περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

Ἀλλὰ τούτου δοθέντος, νομίζω ὅτι ἁπλούστερον καὶ οἰκονομικώτερον καὶ δικαιότερον ἦτο, ἀντὶ νὰ συστήσῃ τοιαῦτα δανειστικὰ ταμεῖα, νὰ προκηρύξῃ ἡ κυβέρνησις δι' ἓν ἔτος γενικὴν ἀτέλειαν, ἀπαλάττουσα οὕτω τοὺς φορολογουμένους ἀπὸ παντὸς φόρου δημοσίου. Ἴσως ἀντιτάξῃ τις, ὅτι οἱ 160,000 γεωργοὶ δὲν θέλουσι ἀθρόοι καὶ ἀπ' ἀρχῆς ποιήσει χρῆσιν τῆς πιστώσεως αὐτῶν. Περὶ τούτου σπουδαίως ἀμφιβάλλω· καθότι οὐδεὶς ἀποποιεῖται σήμερον ὅ,τι γενναίως προσφέρει αὐτῷ ἡ κυβέρνησις. Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο· ἐλαττώσωμεν λοιπὸν τὸν ἀριθμὸν τῶν πιστούχων εἰς τὸ ἥμισυ, καὶ ἀναλόγως καταβιβάσωμεν τὸ ποσὸν τῶν καταβλητέων κεφαλαίων εἰς 15 ἑκατομμύρια δραχμῶν. Ἀλλὰ πῶς καὶ ποῦ θέλουσιν εὑρεθῇ τὰ ἀναγκαιοῦντα ἡμῖν 15 ἑκατομμύρια δραχμῶν πρὸς σύστασιν γεωργικῶν τραπεζῶν; πῶς καὶ ποῦ θέλομεν σήμερον προσποριθῇ τὸ χρηματικὸν τοῦτο κεφάλαιον;

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐτέθη καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῖν καὶ πολλοὶ μάλιστα ἔσπευσαν νὰ δώσωσιν αὐτοῦ τὴν προχειροτέραν λύσιν ἰσχυρισθέντες, ὅτι καθ' ὃν τρόπον αἱ κυβερνήσεις ἐκδίδουσι δημόσια χρεώγραφα δανειζόμεναι, οὕτω δύνανται καὶ νὰ δανείσωσι πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν, ἐκδίδουσαι γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν.

Ἀλλὰ τῶν ἀτόκων τούτων γραμματίων ἡ ὀνομαστικὴ ἀξία ποῦ ἆρα θέλει στηριχθῇ; ἐπὶ ἰσοτίμων ἴσως

χρηματικῶν κεφαλαίων τεταγμένων πρὸς ἐξαργύρωσιν αὐτῶν· ἀλλὰ τούτου δοθέντος, ἀντὶ νὰ δανείζητε πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν εἰς γραμμάτια καὶ νὰ ἐκθέτητε οὕτω τὴν δημοσίαν πίστιν εἰς νέους κινδύνους, προτιμότερον εἶναι νὰ χορηγήσητε πρὸς αὐτὴν τὰ χρήματα, ἅτινα διαρκῶς προτίθεσθε νὰ κρατῆτε εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα, πρὸς ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων. Ἀλλ' ὄχι θέλει τις ἴσως παρατηρήσει. Τὸ δημόσιον δύναται πρὸς ἀνακούφισιν τῆς γεωργικῆς τάξεως, νὰ ἐκδώσῃ 15 ἑκατομμυρίων δραχμῶν γραμμάτια, ἀντὶ 5 μόνον ἑκατομμυρίων μεταλλικοῦ, ὅπερ θέλει διαρκῶς κρατεῖ εἰς τὰ ταμεῖά του, συμπληροῦν οὕτω τὴν διαφορὰν τῶν 10 ἑκατομμυρίων, διὰ τῶν τοκοφόρων ὁμολόγων τῶν δανειζομένων γεωργῶν, ἅτινα βραχείας ἔχοντα προθεσμίας καὶ ληξιπροθέσμως ἐξαργυρούμενα, θέλουσιν ἀρκούντως ἐξασφαλίζει τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια τῶν γεωργικῶν τραπεζῶν, καθ' ὃν τρόπον ἐξασφαλίζονται καὶ τὰ εἰς ἐμφάνισιν πληρωτέα γραμμάτια τῆς τραπέζης, διὰ τῶν βραχυπροθέσμων ἐμπορικῶν γραμματίων τοῦ χαρτοφυλακίου της.

Ἀλλὰ οἱ τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι παραδέχονται σιωπηρῶς ὅτι συμφέρει εἰς τοὺς γεωργοὺς νὰ δανείζωνται ὑπὸ μικρὰς προθεσμίας, ὡς οἱ ἔμποροι, καὶ νὰ ὑπογράφωσιν ὡς ἐκεῖνοι, ὁμόλογα ἢ συναναλλάγματα βραχυπρόθεσμα 1, 2 ἢ 3 μηνῶν. Ἀλλ' ἂν ὑπὸ τοιαύτας βραχείας προθεσμίας ἐχορηγοῦντο δάνεια εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν, αὕτη ἀδυνατοῦσα φυσικῷ τῷ λόγῳ, νὰ ἀποδώσῃ ἐμπροθέσμως τὴν ὅλην ὀφειλήν, ἤθελε προδήλως ἐκτεθῆ εἰς καταδιώξεις ἐπιζημίους καὶ εἰς ἐπιβλαβεστέρους ἔτι πλειστηριασμοὺς τῶν συγκομισθέντων καρπῶν καὶ αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι ἤθελον οὕτω μεταβάλλει ἐπὶ τὸ χεῖρον, τὴν

κατάστασιν τῶν γεωργῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων ἀναφέρω τὴν περὶ τούτου γνώμην ἀνδρὸς ὁμολογουμένως ἐμπειροτάτου περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα.

«Ἐν τῷ δουκάτῳ τοῦ Βάδεν, παρατηρεῖ ὁ Ῥοαγιέ (1), ἐσυστήθησαν τράπεζαι γεωργικαί, δανείζουσαι πρὸς τοὺς γεωργοὺς ἐπὶ τόκῳ 6 % μικρὰ χρηματικὰ ποσὰ πρὸς ἀγορὰν κτηνῶν, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν καταστημάτων τούτων ἐξέλιπον σήμερον».

«Ἡ ἀποτυχία αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ὅρον τοῦ τόκου 6 ἐπὶ τοῖς %, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι οἱ δανειζόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀποδώσωσι διὰ μιᾶς τὸ κεφάλαιον τοῦ χρέους».

Τῷ ὄντι, ἐὰν ἡ προσωπικὴ πίστις ἐμφιλοχωρῇ εἰς τὰς βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ προάγῃ δραστηρίως αὐτάς, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κεφάλαιον ὅπερ ὁ ἔμπορος λαμβάνει ἐπὶ πιστώσει, παράγεται ἐξ ὁλοκλήρου, ἐντὸς βραχυτάτης προθεσμίας κατὰ μέσον ὅρον τριῶν μηνῶν, καὶ ἀποδίδεται πρὸς τὸν πιστοδότην ἢ πρὸς ὃν οὗτος ἐξεχώρησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦτο ὑπάρχει ἀδύνατον· καθότι ἐκ κεφαλαίου καταβληθέντος εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς ἀγορὰν λιπασμάτων, ἢ βοῶν κ.τ.λ., πρόσοδος μόνον παράγεται, οὐχὶ δὲ καὶ κεφάλαιον· ὁσάκις λοιπὸν χορηγῆται πίστωσις εἰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀνάγκη εἰς μὲν τὸν ὀφειλέτην νὰ δίδηται ὁπωσοῦν μακρὰ προθεσμία, ὅπως δυνηθῇ ἐντὸς αὐτῆς νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του, ὁ δὲ πιστωτής, ὁ παρασχὼν τὴν μικροτέραν ταύτην προθεσμίαν νὰ ἐξασφαλίζηται δι' ἀποχρώσης ἐγγυήσεως.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἡ γεωργικὴ τράπεζα, δανείζουσα ὑπὸ

(1) Du crédit foncier.

προθεσμίας 10 ἢ 12 μηνῶν, δὲν δύναται νὰ ἐκδίδῃ γραμμάτια πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Καθότι γραμμάτια εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐξαργυρωτέα, ἀδύνατον νὰ ἐξασφαλισθῶσι διὰ κεφαλαίων μὴ ἀπαιτητῶν, καὶ ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας χορηγηθέντων.

Ἐὰν δὲ ἀντὶ γραμματίων, τὸ δημόσιον ἀποφασίσῃ νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς αἰτοῦντας δάνεια γεωργούς, χρεώγραφα τοκοφόρα πρὸς διαπραγμάτευσιν, ὡς πράττει τοῦτο ἡ τράπεζα τῆς κτηματικῆς πίστεως τῆς Γαλλίας, χορηγοῦσα πρὸς τοὺς δανειζομένους ἰδιοκτήτας, οὐχὶ χρήματικὰ κεφάλαια, ἀλλὰ τὰ ἴδια αὐτῆς κτηματόγραφα καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναθέτουσα τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν, ἐξασφαλίσῃ δὲ τὰ χρεώγραφα ταῦτα διά τινος δημοσίας προσόδου, πηγαζούσης εἴτε ἐκ φόρων, εἴτε ἐκ τῆς ἐθνικῆς περιουσίας, ἐννοεῖται ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἔσται ἢ δημόσιον δάνειον, τοῦ ὁποίου ἡ καλὴ ἔκβασις ἐξαρτᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν δύναται ὅπωσδήποτε νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπί τε τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς τακτικῆς εἰσπράξεως τῶν δημοσίων προσόδων, τῶν ὑπεγγύων εἰς τὸ χρέος τοῦτο, θέλει κατ' εὐθὺν λόγον ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ὁμολόγων. Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ δημόσιον ἀληθῶς δύναται ἀντὶ τοκοφόρων ὁμολόγων τοῦ ταμείου, νὰ προσπορίζηται κεφάλαια, ἐπὶ τίνι λόγῳ πρέπει νὰ παρεμβῶσιν εἰς τὴν ὅλως ταμιακὴν ταύτην ἐργασίαν τῆς διαπραγματεύσεως τῶν ὁμολόγων τοῦ ταμείου, γεωργοὶ ἄπειροι καὶ εὐαπάτητοι; διατὶ πρέπει νὰ ἐκτεθῶσιν οἱ ἁπλοῖ οὗτοι ἄνθρωποι εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἐκποιήσεως τῶν ὁμολόγων, μὲ ἔκπτωσιν ἴσως 20 ἢ 40 $^0/_0$, ὡς τοῦτο ἐγένετο μὲ τὰ φαλαγγιτικὰ καὶ μὲ τὰ κρητικὰ γραμμάτια, καὶ νὰ ὑπο-

χρεωθῶσιν οὕτως εἰς πληρωμὴν τόκου, ἔστω καὶ μετρίου 5 ἢ 6 τοῖς %, ἐπὶ κεφαλαίου τὸ ὁποῖον πραγματικῶς δὲν ἔλαβον; Ἐὰν ἡ κυβέρνησις θεωρῇ καλὸν καὶ δύναται ἐκδίδουσα τοκοφόρα ὁμόλογα νὰ προσπορίζηται κεφάλαια, ὅπως χορηγῇ αὐτὰ εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν, ἂς ἐνεργήσῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπ' εὐθείας, καὶ ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ δανειζομένου, ἀπαλλάττουσα οὕτω τοὺς γεωργοὺς τῆς ἐπιζημίου φροντίδος τῆς τοιαύτης διαπραγματεύσεως. Ἀλλὰ τοιαῦτα διενεργοῦσα, δηλ. δανειζομένη ἵνα δανείσῃ, παύει νὰ ἐνεργῇ ὡς κυβέρνησις, μεταμορφοῦται δὲ εἰς τραπεζίτην, τοῦ ὁποίου αἱ κατ' ἰδιωτῶν ἀπαιτήσεις θέλουσιν ἐπεκταθῆ καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν.

Πῶς ὅμως συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη τῆς ἐξουσίας ἐνέργεια μὲ τὰς πρὸς περιστολὴν τῆς διοικητικῆς συγκεντρώσεως ἐλλόγους τοῦ ἔθνους ἀξιώσεις; (1) Ἅπαντες σήμερον ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ διοικητικὴ συγκέντρωσις δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ λογικὰ αὐτῆς ὅρια· ὅτι ἡ κυβέρνησις πολυπραγμονοῦσα, αὐτὴ μὲν οὐδὲν πράττει ἄξιον αὐτῆς, καταδικάζει δὲ εἰς ἀνεύθυνον ἀδράνειαν καὶ ὀκνηρίαν

(1) Ἡ λίαν ἐπιτεταμένη διοικητικὴ **συγκέντρωσις** εἶναι τὸ βεβαιότερον σύμπτωμα τοῦ μαρασμοῦ καὶ τῆς ἀτονίας τῶν ἰδιωτικῶν δυνάμεων.

Ὁ Θεοφάνης, ἐν σελίδι 757 τῆς ἐκδόσεως Βόννας, λέγει περὶ βασιλέως Νικηφόρου, τοῦ βασιλεύσαντος ἀπὸ 802—811, ὅτι μεταξὺ πολλῶν ἄλλων οἰκονομικῶν διατάξεων ἐθέσπισε καὶ τὰ ἑξῆς· «τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισήμους ναυκλήρους συναγαγὼν δέδωκεν ἐπὶ τόκῳ τετρακεράτῳ τὸ νόμισμα, ἀνὰ χρυσίου λιτρῶν δώδεκα.» Τὰ αὐτὰ δὲ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Κεδρινός.

Ἡ λίτρα τοῦ χρυσίου περιεῖχε 72 χρυσᾶ νομίσματα· τὸ χρυσοῦν νόμισμα ἦτο περίπου ἴσον πρὸς δρ. 17· τὸ δὲ κεράτιον ἦτο τὸ 24ον τοῦ νομίσματος, ἤτοι ἤξιζε περίπου λεπτὰ 70. Ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἐδάνειζε πρὸς 17 τοῖς 0)0.

ἐκείνους οὓς ἀξιοῖ νὰ κηδεμονεύῃ. Ἅπαντες ἐξανιστάμεθα κατὰ τῆς συγκεντρώσεως θεωροῦντες αὐτὴν ὡς σύστημα ναρκωτικόν, ὡς σύστημα ἐπιζήμιον, λεληθότως δὲ ὑποστηρίζομεν πολλάκις καὶ ἰσχυροποιοῦμεν αὐτήν, ἀξιοῦντες νὰ ἀναθέσωμεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἔργα ὅλως ἀλλότρια αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται.

1) Ὅτι ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῶν γεωργῶν ποσὸν ἐπαρκοῦν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν.

2) Ὅτι οἱ ἰδιῶται κεφαλαιοῦχοι δὲν ἀποφασίζουσιν, ὡς φαίνεται, νὰ συστήσωσι τοιαῦτα καταστήματα, δυνάμενοι νὰ μεταχειρισθῶσιν ἐπωφελέστερον καὶ ἀσφαλέστερον τὴν περιουσίαν αὐτῶν· καὶ (1)

3) Ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ὀφείλει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται νὰ συστήσῃ τοιαῦτα καταστήματα μὴ εὐποροῦσα κεφαλαίων.

Καὶ τελευταῖον ὅτι ἡ ἔκδοσις γραμματίων πληρωτέων μὲν εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἐξασφαλιζομένων δὲ διὰ μεταλλικοῦ ἀνεπαρκοῦς, οἷον τοῦ $\frac{1}{3}$, καὶ δι' ὁμολόγων τῶν δανειζομένων ὑπὸ προθεσμίαν ἑνὸς τοὐλάχιστον ἔτους, περιέχειτ τὴν ἐξῆς ὑσιώδη ἀτοπίαν, ὅτι τὸ δημόσιον ἀναλαμβάνει ὑποχρέωσιν, τὴν τῆς ἀμέσου λέγω ἐξαργυρώσεως ἣν ἀδυνατεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἐὰν δὲ ἀντὶ γραμματίων ἐκδώσῃ ὁμόλογα τοκοφόρα, θέλει δωρεὰν ἐκθέσει τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς νέους κινδύνους.

(1) Ἐὰν συνιστῶντο τοιαῦτα καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ δανείζωσι πρὸς 8 %, ἡ Κυβέρνησις ἐδύνατο νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν, νὰ παρέχῃ αὐτοῖς ἐτησίως, συνδρομὴν χρηματικὴν 30 λ. χ. χιλιάδων δραχμῶν, δι' ἕκαστον ἑκατομμύριον δανείων· ὥστε ἡ τοιαύτη συνδρομὴ ἤθελε ἀναβιβάσει τὸν τόκον εἰς 11 %.

Εἰς τὰς παρούσας λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος περιστάσεις, ὁ μόνος ἀσφαλὴς τρόπος τῆς περιστολῆς τῆς τοκογλυφίας, εἶναι ἡ σώφρων καὶ πατριωτικὴ διοίκησις, ἡ παγίωσις τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τὴς δημοσίας ἀσφαλείας, ἡ μετριότης τῶν φόρων καὶ ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ αὔξησις ἐπομένως τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων καὶ ἀποταμιευμάτων καὶ ἡ σύστασις τραπεζῶν τοῦ λαοῦ, δι' ὧν μόνον δύναται νὰ ἀσφαλισθῇ ὁ γεωργὸς κατὰ τῆς ἐνδείας καὶ κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν μικρῶν τοκιστῶν· καθότι ὡς εὐστόχως ἀπεφήνατο ὁ I. Simon, «οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ προφυλάξῃ τὸν ἐργάτην κατὰ τῆς πενίας ἢ αὐτὸς πάλιν ὁ ἐργάτης». (1)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

Περί τινων ἄλλων πιστωτικῶν ἱδρυμάτων.

---

§ 1. *Ἡ ἐπὶ τῶν κινητῶν πιστωτικὴ ἑταιρία (crédit mobilier).*

Σήμερον αἱ κινηταὶ ἀξίαι εἰπέρ ποτε ἐπολλαπλασιάσθησαν· παρ' ἡμῖν κυκλοφοροῦσι μετοχαὶ πλείστων τραπεζῶν, μετοχαὶ ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν, Ἀρχαγγέλου, Φοί-

(1) Ἡ Κυβέρνησις μεθ' ὅλα ταῦτα ἐὰν ηὐπόρει, ἐδύνατο καὶ ἄλλως πως νὰ συντρέξῃ πᾶσαν γεωργικὴν τράπεζαν, λαμβάνουσα ὡρισμένον ἀριθμὸν μετοχῶν καὶ οὐδὲν ἀπαιτοῦσα μέρισμα, πρὶν ἢ οἱ ἰδιῶται μέτοχοι λάβωσιν 8 τοῖς ο)ο, ὡς ἔπραξε πρὸς τὴν ἀτμοπλοϊκὴν ἑταιρίαν.

νικος, Ἀγκύρας, μετοχαὶ μεταλλευτικῶν ἑταιριῶν, σιδηροδρόμου, ἀτμοπλοϊκῆς ἑταιρίας, δημόσια χρεώγραφα κ.τ.λ. ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ ν' ἀπολαμβάνωμεν τόκον ἢ μέρισμα ἐκ τῆς κινητῆς περιουσίας ἡμῶν, ἀλλὰ συμφέρει νὰ δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιῶμεν καὶ αὐτὴν ἐν ἀνάγκῃ τὴν κινητὴν περιουσίαν, ὅπως χρησιμοποιοῦμεν καὶ τὴν ἀκίνητον ἡμῶν ἰδιοκτησίαν, δανειζόμενοι ἐπὶ ὑποθήκῃ· τοιοῦτος εἷς ἐκ τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς συστάσεως τῆς ἐπὶ τῶν κινητῶν πιστωτικῆς τραπέζης. Ἡ Γαλλικὴ πιστωτικὴ ἑταιρία ἱδρυθεῖσα τῷ 1852, διὰ κεφαλαίου 60 ἑκατομμυρίων, ἐγένετο τὸ πρότυπον τῶν ὁμοειδῶν καταστημάτων ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ὁλλάνδᾳ, Ἱσπανίᾳ κ.τ.λ.

Ἐκ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς κατανοεῖ τις εὐκόλως τὸν σκοπὸν τῆς συστάσεώς της. Ἡ ἑταιρία αὕτη

1) ἀπέκτα δημόσια χρεώγραφα, μετοχὰς καὶ χρεώγραφα διαφόρων βιομηχανικῶν και πιστωσικῶν καταστημάτων· οἷον σιδηροδρόμων, διωρύγων, μεταλλείων κ.τ.λ. καὶ οὕτω ἐνίσχυε τὴν πρὸς τὰς ἀξίας ταύτας πίστιν καὶ ἐξεποίει αὐτὰς ἐπωφελῶς.

2) Ἐξέδιδεν ἴδια χρεώγραφα ἀξίας ἀναλόγου πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς καταβληθέντα κεφάλαια, πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀνωτέρω πιστωτικῶν ἀξιῶν.

3) Ἐχορήγει δάνεια καὶ παρεῖχε κεφάλαια εἰς ἐπιχειρήσεις δημοσίων ἔργων.

4) Ἐδάνειζε ἐπὶ καταθέσει δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν χρεωγράφων καὶ μετοχῶν.

5) Ἐδέχετο καταθέσεις εἰς ἀνοικτὸν λογαριασμόν.

6) Εἰσέπραττεν εἰς λογαριασμὸν ἑταιριῶν ἀνωνύμων καὶ ἐπλήρωνε μερίσματα.

Ὥστε ἡ ἑταιρία αὕτη ἐξετέλει μὲν ἐργασίας ἃς καὶ

ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας ἐκτελεῖ, ἀλλὰ δὲν ἐνήργει προεξοφλήσεις ὡς ἐκείνη.

Παρ' ἡμῖν, ἡ πιστωτικὴ τράπεζα ἄρθρ. 6 τοῦ καταστατικοῦ, προεξοφλεῖ συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν οὐχὶ μακροτέραν τῶν 9 μηνῶν, ἀναλαμβάνει σπουδαίας ἐργασίας διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους ἢ τῶν δήμων. Δέχεται χρηματικὰς καταθέσεις κ.τ.λ. ἐν γένει δὲ παρατηρῶ, ὅτι τὰ πιστωτικὰ ταῦτα καταστήματα ἐπὶ τῶν κινητῶν κερδοσκοποῦντα, ὀφείλουσιν ἐπιμελῶς νὰ ἀπέχωσιν ἐπιχειρήσεων δι' ὧν παγιοῦνται τὰ κεφάλαιά των· ἡ ἑταιρία τῶν Παρισίων δὲν ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον τοῦτον εἰς οἰκοδομικὰς ἐπιχειρήσεις περιπλακεῖσα, καὶ τούτου ἕνεκα, μικροῦ ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῆς.

§ 2. *Τράπεζα βιομηχανικῆς πίστεως.*

Ὡσαύτως δὲ ἡ βιομηχανικὴ τράπεζα crédit industriel, ἐνεργεῖ διαφόρους ἐπωφελεῖς ἐργασίας, ὧν ἡ κυριωτάτη εἶναι ἡ σύστασις καὶ ἡ διεύθυνσις διαφόρων ἐπιχειρήσεων βιομηχανικῶν, ἢ κοινῆς ὠφελείας καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις· ἡ ἐκτέλεσις πάσης τραπεζιτικῆς ἐργασίας κ.τ.λ. ὅρα ἄρθ. 5 τοῦ καταστατικοῦ τῆς βιομηχανικῆς.

§ 3. *Τράπεζαι ἀμοιβαίας πίστεως.*

Πρό τινων ἐτῶν ἐσυστήθησαν ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τοῦ Schultz Delitschz, τράπεζαι σκοποῦσαι νὰ μεταδώσωσι τὰ ἀγαθὰ τῆς πίστεως καὶ εἰς τὰς ἐργατικὰς ἰδίως τάξεις.

Αἱ τοιαῦται τράπεζαι ἀπαρτίζονται ἐξ ἑταιριῶν, ὧν οἱ μέτοχοι καταβάλλουσι ἐφάπαξ μικρόν τι χρηματικὸν ποσόν, συνήθως ἑνὸς ταλλήρου (3 φ. 75 λ.), λόγῳ κατατάξεως εἰς τὴν ἑταιρίαν· προσέτι δὲ καὶ μηνιαίαν τινὰ

καταβολήν, 2 $\frac{1}{2}$ μέχρι 5 silbergros (30 ἕως 60 λ.)· ἐκ τούτων δὲ σχηματίζεται μικρόν τι κεφάλαιον παρέχον ἑκάστῳ δικαιούχῳ ἀνάλογον δικαίωμα ἐπὶ τῶν τυχὸν μερισμάτων τῶν ἐν λόγῳ ἑταιριῶν.

Αἱ μηνιαῖαι αὗται καταβολαὶ παύουσιν ἅμα συμπληρωθῇ τὸ ποσὸν τῶν 50 μέχρις 150 φρ. ὅτε καὶ παραδίδεται εἰς τὸν καταβαλόντα τὸ ἀνωτέρω ποσόν, μία μετοχή.

Ἀλλὰ πρὸς ἄμεσον αὐτῆς ἀπόκτησιν, ἕκαστος δύναται νὰ συμπληρώσῃ δι' ἐκουσίων καταβολῶν, τὸ εἰρημένον χρηματικὸν ποσὸν τῶν 50 μέχρις 150 φρ. Πλὴν δὲ τούτων, αἱ εἰρημέναι τράπεζαι καὶ ἄλλα προσπορίζονται κεφάλαια ἐκ δανείων, ἅτινα χορηγοῦσιν εἰς τοὺς συνεταίρους·

Ἕκαστος μέτοχος δύναται μὲν νὰ δανεισθῇ μὲ μόνην τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ ὅ,τι κατέβαλεν· ἀλλ' ὅπως δανεισθῇ μεῖζον ποσὸν τοῦ καταβληθέντος, ἀπαιτοῦνται καί τινες ἄλλαι ὑπογραφαὶ τῶν συνεταίρων. Ὁ δανειζόμενος πληρώνει τόκον 4—8 τοῖς $^0/_0$ καὶ προμήθειαν $\frac{1}{4}$ τοῖς $^0/_0$ κατὰ μῆνα.

Διὰ τῆς προμηθείας δὲ ταύτης τοῦ $\frac{1}{4}$ τοῖς $^0/_0$ αὐξάνει τὸ ἑταιρικὸν κεφάλαιον, ἢ τὸ διανεμητέον μέρισμα· Αἱ τοιαῦται τράπεζαι χρησιμεύουσι καὶ ὡς ταμιευτήρια καὶ ὡς δανειστικὰ καταστήματα. Ὁ ἐργάτης καταθέτει ἐν αὐταῖς ἀσφαλῶς τὰ ἀποταμιεύματά του· δύναται δὲ νὰ δανεισθῇ καὶ ἐπέκεινα τῆς καταβολῆς αὐτοῦ, παρέχων καὶ ἄλλας ὑπογραφὰς ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς του.

Ὥστε ἐν τοῖς καταστήμασι τῆς διαλλήλου πίστεως, πᾶς συνέταιρος εἶναι καὶ πιστοῦχος· γίνεται δὲ μέτοχος ὅπως ἀποκτήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ γίνῃ ὀφειλέτης.

Ἡ ὑποχρέωσις τῆς μηνιαίας καταβολῆς μετρίου χρη-

ματικοῦ ποσοῦ ἐπιβάλλει αὐτῷ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐγκράτειαν· ἡ ἀνάγκη τῆς εὑρέσεως ἐγγυητῶν καθίστησιν αὐτὸν τίμιον, φιλόπονον καὶ οἰκονόμον· ἡ δὲ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς εὐθύνης ἀνυψοῖ τὴν διάνοιαν καὶ διαῤῥυθμίζει τὸ ἦθος αὐτοῦ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν τραπεζῶν τούτων, τῶν καλουμένων vorschuss-Bank ἢ Volks-Bank, ἀναβαίνει σήμερον ἐν Γερμανίᾳ εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χορηγούσας μεγάλας χρηματικὰς ποσότητας τοῖς συνεταίροις.

§ 4. *Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα.*

Μετὰ τὰ περὶ τῆς εἰδικῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων τραπεζῶν προεκτεθέντα, παρατηρῶ ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ τράπεζα, ἥτις ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς προσήνεγκε μὲν μεγάλας ὑπηρεσίας πρός τε τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, κατώρθωσε δὲ διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος τῆς διοικήσεως αὐτῆς, νὰ ἐφελκύσῃ καὶ διατηρήσῃ ἀπαραμείωτον τὴν πρὸς αὐτὴν ὑπόληψιν τῶν ἀλλοδαπῶν, ἦτο καὶ εἶναι τὸ κυριώτατον πιστωτικὸν ἵδρυμα τοῦ Βασιλείου, κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν περιεβλήθη δικαιώματα καὶ ἀνέλαβεν ἐργασίας ἃς ἐν ἄλλαις χώραις, ἐκπληροῦσιν ὡς ἴδομεν, εἰδικὰ καταστήματα καὶ τράπεζαι ἑτεροειδεῖς.

Τοιούτῳ τρόπῳ, διὰ μὲν τοῦ νόμου τῆς 12 Ἰουλίου 1843, συνέστη ὡς τράπεζα «ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητική»· ἔλαβε δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ ἐκδίδειν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βασιλείου, ἐκτὸς μόνον ἐν τῷ πρώην Ἰονίῳ Κράτει καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἡ ἐθνικὴ τράπεζα

δέχεται καὶ καταθέσεις ἰδιωτικῶν κεφαλαίων, ἐντόκους καὶ ἀτόκους.

Προσέτι δὲ διὰ τοῦ ἀπὸ 11 Ἀπριλίου 1859 νόμου καὶ τοῦ νόμου τῆς 16ης Δ)βρίου 1861, προσετέθη εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ἥτε δι'ὁμολογιῶν προμήθεια κεφαλαίων, ἥτις ἐστὶν ἐργασία ἰδιάζουσα εἰς τραπέζας κτηματικῆς πίστεως καὶ ἡ χορηγία δανείων δυνάμει τοῦ τελευταίου νόμου εἰς γεωργοκτηματίας, δηλ. ἡ ἐργασία ἡ ἰδιάζουσα εἰς «τράπεζαν γεωργικήν». Δεχομένη δὲ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν πιστώσεων αὐτῆς μετοχὰς βιομηχανικῶν ἑταιριῶν ἐνεργεῖ ἐργασίας παραπλησίας ταῖς τῶν «ἐπὶ κινητῶν πιστωτικῶν τραπεζῶν»· ἡ αὐτὴ δὲ τράπεζα ἵδρυσε καὶ ταμιευτήρια· χορηγήσασα δὲ τέλος τῷ δημοσίῳ καὶ τοῖς δήμοις χρηματικὰ κεφάλαια ὑπερτριπλάσια τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου αὐτῆς καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ, κατέστη ἓν τῶν οὐσιωδῶν ἐλατηρίων τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ Κράτους.

Οὐδόλως λοιπὸν παράδοξον, ἐὰν μετὰ τὴν συγκέντρωσιν ταύτην ἔργων παντοίων καὶ ποικίλων, ἀδυνατεῖ ἴσως νὰ ἐκπληρώσῃ πάντα ταῦτα μετὰ τῆς εὐρύτητος καὶ τῆς πληρότητος, μεθ' ὧν λειτουργοῦσιν ἐν Εὐρώπῃ εἰδικὰ καταστήματα· καθότι ὡς ἀπεφήνατο ὁ Ξενοφῶν, «ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν».

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ.'

ΠΕΡΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλθου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ.

Ἐπραγματεύθην περὶ παραγωγῆς καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ μεταβῶ εἰς τὴν περὶ διανομῆς θεωρίαν, ἐπιστήμην δυσχερεστέραν τῆς πρώτης, διὰ τὸ πολύπλοκον τῶν ζητημάτων ἅτινα ἐξ αὐτῆς προκύπτουσι, δέον νὰ ἐκθέσω τὴν περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ θεωρίαν, προσδιορίζων τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, τὰς αἰτίας ὧν ἕνεκα ἀναστέλλεται ἢ καταστέλλεται ἡ αὔξησις αὐτοῦ καὶ τὴν φυσιολογικήν, οὕτως εἰπεῖν, σχέσιν τοῦ πληθυσμοῦ, πρὸς τὴν οἰκονομικὴν τῆς κοινωνίας κατάστασιν.

Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία ἀπαρτίζει ἓν τῶν σπουδαιοτάτων τμημάτων τῆς καθόλου ἐπιστήμης, οὐ μόνον ὑπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικήν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν ἔποψιν.

Τῷ ὄντι ἂν πᾶσα ἐπιστήμη, ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύ-

ματος πηγάζουσα, καθίσταται σπουδαιότατον ἀντικείμενον μελέτης, ἂν οἱ διέποντες τὴν φύσιν καὶ τὴν κοινωνίαν νόμοι, ἢ αἱ ἱστορικαὶ μεταβολαὶ καὶ μεταμορφώσεις τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ἦναι τὸ αἰώνιον ἀντικείμενον τῶν ἐμβριθῶν ἡμῶν σκέψεων, ἐὰν τὸ ἐλάχιστον φυτόν, τί λέγω; τὸ ἐλάχιστον ἀνόργανον σῶμα ἐφελκύῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ ζητῶμεν ἐπιμόνως νὰ γνωρίσωμεν τά τε προσόντα καὶ τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, πόσον σπουδαιοτέρα καθίσταται ἡ γνῶσις ἡμῶν αὐτῶν καὶ ἡ σπουδὴ τῶν νόμων τῶν ἐπιδρώντων ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ θνητότητος.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ περὶ τῶν διαφόρων λέγω, περιπετειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, δὲν ἐπέστησε πρῶτον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἡ γεωργία, ἡ φυτουργία ἡ κτηνοτροφία, δηλ. αἱ τέχναι δι' ὧν οἱ καρποί, τὰ φυτὰ καὶ τὰ κτήνη παράγονται, πολλαπλασιάζονται καὶ βελτιοῦνται, ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τὰς ἐρεύνας τῶν σοφῶν, πρὸ τῆς περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ θεωρίας, καθότι τὸ δυσκολώτατον εἶναι τὸ γνῶθι σαυτόν. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι πρὸ τοῦ Μάλθου, οὐκ ὀλίγοι διώπτευσαν τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ Μάλθου θεωρίας (1), ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος ἐπεχείρησε νὰ καταρτίσῃ πλήρη περὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν, ἣν θέλω συνοπτικῶς ἐκθέσει, ἀναλύσει καὶ ἐπικρίνει, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ὅσα περὶ ταύτης ἔγραψαν οἵτε διασημότεροι αὐτῆς ὀπαδοί, ὁ Ῥόσσης, ὁ Ι. Στ. Μίλλ,

(1) Ὅρα Ἀρχὰς Πολ. Οἰκονομίας ὑπὸ Γουϊλέλμου Ῥόσχερ Τ. Β', σελ. 281, ἐν ὑποσημειώσει 13—14· ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι πρὸ τοῦ Μάλθου, ὁ Botero ἀπεφήνατο, ὅτι ἡ μὲν γεννητικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτὴ (virtu generativa), ἐν ᾧ ἡ διαθρεπτικὴ δύναμις, (virtu nutritiva) συχνάκις μεταβάλλεται.

ὁ Ἰωσὴφ Γαρνιέρος κ.τ.λ. (1) καὶ οἱ σπουδαιότερον πολεμήσαντες καὶ πολεμοῦντες αὐτήν.

Ἀναζητοῦντες τοὺς ὅρους τῆς φυσικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, εὑρίσκομεν κατὰ πρῶτον ὅτι ἡ ζωή, ὡς ἅπασαι αἱ ἀρχικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ ἁπλᾶ στοιχεῖα, γίνεται καταφανὴς πρὸς ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς· vita in motu» «ἡ ζωὴ ἐν τῇ κινήσει» ἡ δὲ κίνησις «ζωὴ συνεπτυγμένη». Προσέτι παρατηροῦμεν, ὅτι ἅπαντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα μεταβαίνουσι θᾶττον ἢ βράδιον ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς τὸν θάνατον, προσλαμβάνουσι δὲ τὴν ζωὴν διὰ τῆς γεννήσεως, καὶ συντηροῦνται διὰ τῆς τροφῆς. Τούτου ἕνεκα, ζῶα ἐκλιπόντα σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ὡς ὁ ὀρυκτὸς ἐλέφας ἢ Μαμοὺθ, οἱ μαστόδοντες, οἱ Παλαιόθηρες καὶ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζομεν μόλις τὰ ἀπολελιθωμένα λείψανα, διὰ μόνης τῆς θείας βουλήσεως καὶ ὡς ἐκ θαύματος, δύνανται ν' ἀναφανῶσι· καθότι τὸ εἶδος αὐτῶν δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, νέων δὲ εἰδῶν παραγωγὴν ἐξ ἀναμορφώσεως τῶν ὑπαρχόντων, κατὰ τὸ δόγμα τοῦ Δαρουΐν, οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι οὐδόλως μνημονεύουσι. Παρατηρητέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν Π. Γραφήν, ὁ οὐρανός, ἡ γῆ καὶ ἅπας ὁ κόσμος συνετελέσθησαν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ· ἡ δὲ κοσμογονικὴ ἐνέργεια ἔπαυσε μετὰ τὴν ἕκτην. Πρωτίστη λοιπὸν καὶ ἁπλουστάτη παρατήρησις εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος προσλαμβάνει τὴν ζωὴν διὰ τῆς γεννήσεως, τὴν διατηρεῖ δὲ διὰ τῆς τροφῆς.

Εἶπον ἀνθρώπινος πληθυσμός, περιλαμβάνων ἐν γένει ἐν αὐτῷ τὸ σύνολον τῶν κατοικούντων ἀνθρώπων τὴν ὑδρόγειον σφαίραν· ὑπὸ στενοτέραν δὲ ση-

(1) Ὅρα Εἰσαγωγὴν τοῦ περὶ πληθυσμοῦ δοκιμίου τοῦ Ῥόσση. Περὶ ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Γαρνιέρου καὶ Ἀρχὰς Πολ. Οἰκ. ὑπὸ Ι· Στ. Μίλλ.

μασίαν, ὁ ὅρος οὗτος ἐφαρμόζεται καὶ εἰς μερίδας τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς λ. χ. πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλλάδος κ.τ.λ. Ἀλλὰ τί ἐστιν ἀ ρ χ ὴ τ ο ῦ π λ η θ υ σ μ ο ῦ; Τί ἐστιν ἐν γένει ἀ ρ χ ή; Ἀρχὴ εἶναι τὸ ἀρχέγονον στοιχεῖον, ἐξ οὗ γενεσιουργεῖται τὸ πρότερον μὴ ὑπάρχον· ἀρχὴ ἐστὶ τὸ κυττάριον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς δημιουργίας· τὸ σπέρμα ἐξ οὗ παράγονται τὰ ἐνόργανα· εἶναι τὸ συστατικὸν μόριον τῆς συμπήξεως καὶ κρυσταλλώσεως τῶν ἀνοργάνων. Οὕτω δέ, ὁ κόκκος λ. χ. τοῦ σίτου εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἄρτου, ὁ δὲ Μοντέσκιος λέγων ὅτι ἀρχὴ τοῦ μὲν δημοκρατικοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ ἀρετή, τῆς δὲ μοναρχίας ἡ τιμή, τῆς δὲ δεσποτείας ὁ φόβος, ἠννόει ὅτι αὗται αἱ ἀρεταὶ καὶ συναισθήσεις ἀποτελοῦσι τὰ ζωτικὰ στοιχεῖα τῶν πολιτευμάτων. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν, λέγομεν, ὅτι ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῆς δεῖνος μηχανῆς εἶναι ὁ ἀτμός, ἢ τὸ ὕδωρ. Ἡ δὲ ἀρχὴ διακρίνεται ἀπὸ τῆς φ ύ σ ε ω ς τοῦ πράγματος· καθότι ἡ μὲν φύσις ὑποτίθησιν ὑπάρχον τι δυνάμει νόμων τινῶν καταστατικῶν, ὡς λ. χ. ὁπόταν λέγωμεν, ὅτι φύσει ἡ κοινωνία ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, φύσει ἡ κοινωνία πολυμελὴς οὖσα καὶ ἐξ αὐτοτελῶν ἢ ἰδιοτελῶν μελῶν συγκειμένη, ἐπιδιώκει τὴν ἑνότητα τῶν θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν, ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς. Ἡ φύσις λοιπὸν τινὸς πράγματος ὑποτίθησιν ὑπάρχον τι· ἡ δὲ ἀρχὴ εἶναι τὸ δι' οὗ τὸ πρᾶγμα ὑπάρχει. Λέγοντες λοιπὸν ἀ ρ χ ὴ ν π λ η θ υ σ μ ο ῦ, ἐννοοῦμεν τὸ δι' οὗ μορφοῦται καὶ αὐξάνει ὁ πληθυσμός· ἡ δὲ ἀρχὴ αὕτη ὑπάρχει ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἐ ν τ ῇ θ ε λ ή σ ε ι κ α ὶ ἐ ν τ ῇ δ ι ο ρ γ α ν ώ σ ε ι ἡ μ ῶ ν, ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, ἔγκειται ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῶν, ἢ ἐν τῷ ἀκαταγωνίστῳ ὁρ-

μεμφύτῳ, ἐξ οὗ ταῦτα ἐλαύνονται πρὸς διατήρησιν καὶ αὔξησιν τοῦ εἴδους αὐτῶν.

Ἀλλὰ ! τίς «ἡ ἐνέργεια» τῆς ἀρχῆς ταύτης ; Ὁ Φραγκλῖνος παρετήρησεν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῶν ἐνοργάνων, ἢ ἡ τροφή. Ἂν λ. χ. ἡ γῆ δὲν παρῆγεν εἰμὴ ἓν εἶδος φυτῶν, ὡς τὸ ἄνηθον, αὐτὸ μόνον ἤθελε καλύψει τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς.

Ὡσαύτως δέ, ἡ γονιμότης μεθ' ἧς πολλαπλασιάζονται εἴδη τινα ζώων καθίσταται ἀνυπολόγιστος· ὁ ἔλλοψ esturgeon παράγει τρία ἑκατομμύρια ὠῶν· ὡς δὲ βεβαιοῖ ὁ Bonnet, κατὰ τὸ θέρος τὰ ἐκ μιᾶς ψύλλας γεννώμενα δύνανται νὰ καλύψωσι 40 στρέμματα (1).

Ἐν γένει δὲ παρατηρῶ ὅτι τὰ ὑποδεέστερα εἴδη εἰσὶ τὰ γονιμώτερα, οἷον οἱ ἰχθῦς, τὰ ἔντομα, τὰ φυτά.

Περὶ δὲ τοῦ εὐγενεστέρου τῶν πλασμάτων, ἤτοι περὶ ἡμῶν αὐτῶν, ὁ Ἰάκ. Μὶλλ παρατηρεῖ ὅτι, ἡ αὔξησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους χρέμαται ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς γυναικός. Τὰ θήλεα τῶν κτηνῶν, τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς κυοφορίας δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς τὴν γυναῖκα, οἷον αἱ βόες, ζῶα μονοτόκα, δύνανται νὰ τεκνοποιήσωσιν ἅπαξ τοῦ ἔτους, ἀφ' ἧς ἡλικίας ἄρχεται ἡ ἐφηβία μέχρι τοῦ γήρατος. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς θηλάσεως τῶν ἀνθρωπίνων βρεφῶν, ἡ τεκνοποιία ἐπαναλαμβάνεται ἐφάπαξ μόνον κατὰ διετίαν. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ μόνη φυσιολογικὴ διαφορὰ ἡ ἐλαττοῦσα τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων τῶν γυναικῶν, παραβαλλομένων πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ἐπιφέρει, ὅτι πᾶσα γυνὴ δύναται νὰ τεκνοποιήσῃ ἅπαξ κατὰ διετίαν, ἡ δὲ ἡλικία τῆς τεκνοποιίας ὥρισται ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 16 ἢ 17—45. Ἀλλ' ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι περιορίζεται ἀπὸ

(1) Ὅρα Revue des deux mondes. 1 Janvier 1869.

τοῦ 20 μέχρι τοῦ 40 ἔτους τῆς ἡλικίας, πᾶσα γυνὴ δύναται δεκάκις νὰ τεκνοποιήσῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν πρέπει νὰ παραλίπωμεν καὶ τὴν πιθανὴν θνητότητα τῶν τέκνων, (ἐλαττουμένην καθ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ εὐπορία ἀναπτύσσονται), προσέτι δὲ καὶ τὰς στειρώσεις, ἐξοβελίζομεν ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ποσοῦ τὰ $\frac{3}{5}$ τῶν γεννήσεων, καὶ παραδεχόμεθα κατὰ μέσον ὅρον, 4 μόνον γεννήσεις δι' ἕκαστον ζεῦγος. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν ὑπολογισμόν, ἐν διαστήματι 20 ἢ 25 ἐτῶν, τὸ ἀνθρώπινον γένος δύναται νὰ διπλασιασθῇ.

Ὁ ὑπολογισμὸς δὲ οὗτος δὲν ἐξάγεται ἐξ ἁπλῆς θεωρίας, καθότι ἀναμφισβήτητον σήμερον ὑπάρχει, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἐδιπλασιάσθη κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν.

Κατὰ τὸ 1790 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀμερικανικῆς συμπολιτείας ἦτο	.....	3,929,827	κατοίκων
Κατὰ τὸ 1800	.....	5,305,907	»
» 1810	.....	7,239,814	»
» 1820	.....	9,638,191	»
» 1830	.....	12,866,020	»
» 1840	.....	17,069,458	»
» 1850	.....	23,191,876	»
» 1860	.....	31,445,080	»
» 1865	.....	34,000,000	»

καὶ οὕτω καθεξῆς· καθότι ἐν διαστήματι ἐτῶν 80 ἀπὸ τοῦ 1890 μέχρι τοῦ 1870, ὁ πληθυσμὸς ηὔξησεν ἀπὸ 4 εἰς 40 ἑκατομμύρια· σήμερον δὲ ὑπερέβη τὰ 50 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν οἱ ἐπήλυδες ἀριθμοῦνται περὶ τὰ 11 ἑκατομμύρια, περιλαμβάνοντα τρία ἑκατομμύρια Γερμανῶν·

Ὁ ὑπολογισμὸς λοιπὸν τοῦ Μιλλ στηρίζεται εἰς γεγονότα ἀναμφισβήτητα· καὶ γενικώτερον, καθ' ἃ παρα-

τηρεῖ ὁ Ῥόσσης, ὁσάκις πρόκειται περὶ ὀργανικῶν ὄντων πεπροικισμένων μὲ γεννητικὴν δύναμιν, ἴσην τῇ τῶν γεννητόρων, ἡ αὔξησις αὐτῶν γίνεται κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν· ἐὰν λ. χ. ἐξ ἑνὸς ζεύγους παράγωνται 2, καὶ ἕκαστον τούτων κέκτηται παραγωγικὴν δύναμιν ἴσην τῇ τοῦ πρώτου ζεύγους, ἐκ δύω παραχθήσονται 4 καὶ ἐκ 4, 8 καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἰδοὺ δὲ ὁ πιθανώτερος ὑπολογισμὸς τῆς ἀνωτάτης δυναμικῆς αὐξήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ· λέγω δὲ τῆς «δυναμικῆς αὐξήσεως», καθότι ἡ φύσις ἄγρυπνος περὶ τὴν συντήρησιν τῶν εἰδῶν, φαίνεται ὀλιγωροῦσα περὶ τὴν συντήρησιν τῶν ἀτόμων. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται πρῶτον μέν, ἐκ τοῦ ἐνσκήπτοντος θανάτου εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἐντόμων, ἀμέσως μετὰ τὴν συνουσίαν τοῦ ἄῤῥενος καὶ θήλεος, δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν σπερμάτων.

Ἀλλ' ἐὰν μία μόνη πτελέα (orme) παράγῃ ἐτησίως 100 χιλιάδας σπόρων, ἓν δὲ φυτὸν ἀραβοσίτου δισχιλίους, τὸ δὲ ἡλιοτρόπιον τετρακισχιλίους, ὁ δὲ μήκων 32 χιλιάδας, εἷς δὲ κυπρῖνος (carpe) 342 χιλιάδας ὠῶν, πολλὰ δὲ ἄλλα εἴδη ἰχθύων ἔτι πλειότερα· ἂν τέλος τὸ ἀνθρώπινον γένος δύναται νὰ διπλασιασθῇ ἐντὸς 25 ἐτῶν, ἰποῖον τὸ πραγματικὸν πρόσκομμα εἰς τὴν ὑπέρμετρον ταύτην αὔξησιν τῶν ἀνθρώπων; Τί περιορίζει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ; Τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ διάστημα.

Πρῶτον μὲν τὸ διάστημα, καθότι ἡ ἔκτασις τῆς γῆς εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτὴ καὶ ἀμετάβλητος· ἑπομένως πολλαπλασιαζομένων τῶν ἀνθρώπων, ἡ χωρητικότης αὐτῆς ἧττον ἐπαρκεῖ πρὸς διατήρησιν ἢ διατροφὴν αὐτῶν. Ἡ αὐτὴ ἔκτασις ἄλλοτε κατῳκεῖτο ὑπὸ 100 ἢ

200 ἀνθρώπων καὶ σήμερον ὑπὸ 4 ἢ 5000. Δεύτερον δέ, τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, τὰ ὁποῖα ἢ περιορίζουσι τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἢ ἐλαττοῦσι τὸν ὑπάρχοντα πληθυσμόν, τείνοντα ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς αὐτά. Καὶ παρατηρητέον, ὅτι τῶν μὲν φυτῶν ἡ τροφή, εἶναι τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, τὰ περικυκλοῦντα αὐτά· τῶν δὲ κτηνῶν, τὰ φυτὰ ἢ ἄλλα ζῶα· ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Ἀλλ' ἡ τροφὴ τῶν φυτῶν εἶναι παντοῦ διακεχυμένη· αὐτὴ ἐπιζητεῖ τὰ φυτά, οὐχὶ δὲ τὰ φυτὰ τὴν τροφὴν αὐτῶν, ὡς μὴ μετασχόντα κινήσεως. Τὰ δὲ ζῶα ἐπιζητοῦντα τὴν τροφὴν αὐτῶν, καταναλίσκουσιν αὐτήν, οἵαν τὴν παρεσκεύασεν ἡ φύσις. Τοὐναντίον δέ, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐπιζητεῖ καὶ παρασκευάζει τὴν τροφὴν αὐτοῦ, προκαλῶν διὰ τῆς ἐργασίας τὴν γονιμότητα τῆς γῆς, καὶ τέχνας παντοίας μετερχόμενος, ὅπως θεραπεύσῃ τὰς ποικίλας αὐτοῦ χρείας(1). Τῶν φυτῶν λοιπὸν ὁ ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασιασμὸς ἐμποδίζεται ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ διαστήματος μᾶλλον ἢ τῆς τροφῆς, ἐνῷ ὁ τῶν ζώων, ἕνεκα τῆς τροφῆς μᾶλλον ἢ τοῦ διαστήματος. Διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν καὶ τὰ φυτὰ ζῶσιν, ὅπου δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἢ νὰ διατηρηθῇ ὁ ἄνθρωπος: Ἀλλὰ τί ἐννοοῦσι διὰ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως; Διὰ τῶν ὅρων τούτων δὲν ἐννοοῦσι μόνον τὴν τροφὴν ἢ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι ἀπαραίτητον πρὸς

(1) Ὁ κατὰ τὸν Δαρουΐν περὶ ζωῆς ἀνταγωνισμὸς οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων· καθότι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ παράγων καὶ πολλαπλασιάζων τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χρειώδη, δὲν ἀναγκάζεται ὡς τὰ ζῶα νὰ παλαίῃ πρὸς τοὺς ὁμοίους του, τοὐναντίον μάλιστα ὠφελεῖται ἐκ τῆς τῶν ἄλλων ἐργασίας ἀποκτῶν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν, ὅ,τι ἄλλοι παράγουσιν· οὕτω δὲ μόνον καθίσταται **αὐτάρκης.**

συντήρησιν ἡμῶν, κατὰ τὰ κλίματα, τὰς ἕξεις, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ· 1) μὲν κατὰ τὰ κλίματα· καθότι ἐν ταῖς βορείοις λ. χ. χώραις, καὶ ὁ ἱματισμός, καὶ ἡ σαρκικὴ τροφή, καὶ τὰ πνευματώδη ποτά, καὶ τὰ καλῶς κατεσκευασμένα οἰκήματα καὶ ἡ καύσιμος ὕλη εἰσὶν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ· ἐνῷ ἐν ταῖς νοτίοις χώραις, τὰ τοιαῦτα δὲν θεωροῦνται ὡς ἀπαραίτητα. Ὥστε τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως λ. χ. τοῦ Ἰνδοῦ εἰσὶ μᾶλλον εὐπροσπόριστα ἢ τὰ τοῦ Ἄγγλου· 2) δὲ κατὰ τὰς ἕξεις, τὴν ἡλικίαν, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὸν πολιτισμόν, καθότι ἄλλα τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐν ἁβρότητι καὶ ἐν ἡδυπαθείᾳ ζῶντος Ἀσιανοῦ, καὶ τοῦ ἐν λιτότητι καὶ ἐν ὀλιγαρκείᾳ βιοῦντος Ἕλληνος. Ἄλλα τὰ τοῦ ἀκμαίου καὶ γεγηρακότος ἀνδρός, ἄλλα τὰ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, οἷον τὰ τοῦ Γάλλου ἢ Ἄγγλου, καὶ ἄλλα τὰ τῶν ἡμιπολιτίστων ἢ βαρβάρων κατοίκων τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀμερικῆς. Οὕτω λοιπὸν ἐννοουμένων «τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως» ὧν τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες στοιχεῖον εἶναι «τὰ τρόφιμα», ὁ πληθυσμὸς τείνει ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς αὐτά, καὶ ἰδίως πρὸς τὰ τρόφιμα, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγκη εἶναι ἐκ τῶν πρωτίστων, ὑφ' ὅλα τὰ κλίματα, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ ἕξεις ἢ ἡ ἀνατροφὴ τῶν ἀνθρώπων. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἐκτιμήσεως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, δὲν πρέπει νὰ προσδιορίζωμεν αὐτὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν αὐτῇ ἀμέσως παραγομένων τροφίμων· καθότι τὰ ἔθνη δὲν ζῶσι κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ συγκοινωνοῦντα προσπορίζονται διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν τὰ ἀναγκαιοῦντα αὐτοῖς, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν Ἀγγλίᾳ, ἥτις εἰσάγει ἔξωθεν τὸ ἥμισυ τῆς τροφῆς αὐτῆς.

Θεωροῦντες δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο γενικώτερον, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὁ καθολικὸς τοῦ κόσμου πληθυσμός, ἰσορροπεῖ πρὸς τὰ καθολικὰ τῆς διατροφῆς μέσα, καὶ ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχον χῶραι παράγουσαι πλέον τῶν ἀναγκαιούντων αὐταῖς τροφίμων, ἦτο ἀδύνατον, οἱ κυρίως ἐμπορικοὶ λαοὶ νὰ ὑπάρξωσιν, ἢ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν.

Ὁσάκις λοιπὸν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, ὧν τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες στοιχεῖον εἶναι τὰ τρόφιμα, δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς ὡρισμένον τινὰ πληθυσμόν, ἔπονται κακουχίαι καὶ καταστροφαί· καὶ ἡ καταστροφὴ αὕτη εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄφευκτος διὰ τὰ λοιπὰ ζῶα, ὅσῳ ἐκεῖνα πολλαπλασιάζονται ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας τοῦ ὁρμεμφύτου αὐτῶν, ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος, πεπροικισμένος μὲ λογικὴν θέλησιν, μὲ ἐλευθερίαν, δύναται νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν διὰ τῆς ἐγκρατείας, τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς φρονήσεως. Ἡ λογικὴ αὕτη μάλιστα θέλησις εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅσῳ δι' αὐτῶν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως δὲν περιορίζονται, ὡς παρετηρήθη ἤδη εἰς μόνην τὴν διατροφὴν αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγει ὁ Μάλθος, ὅτι διὰ μὲν τὰ λοιπὰ ζῶα τὸ μόνον πρόσκομμα εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ των εἶναι ἡ καταστροφή, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς τροφῆς, διὰ δὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ ἐγκράτεια ἢ ἡ σωφροσύνη, ἐνεργοῦσα ὡς προληπτικὴ καὶ ἀνασταλτικὴ δύναμις· Ἀλλ' ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἀναγκαία; Ἡ λογικὴ θέλησις ἡ κανονίζουσα καὶ ἀναστέλλουσα τὸν ἀπερίσκετον πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀναγκαία;

Ἴδομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον, δυνάμει τῆς ἐνεργείας τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, 1 ἑκατομμύριον ἀνθρώπων νὰ διπλασιασθῇ ἐν διαστήματι 25 ἐτῶν. Ἀλλὰ τοῦτο κα-

τορθοῦται διὰ τὰ τρόφιμα, ἐὰν ἅπασα σχεδὸν ἡ καλλιεργήσιμος γῆ ὡρισμένης χώρας ὑπάρχῃ καλλιεργημένη; Ὄχι. Ἀληθὲς ὅτι ἡ διαθρεπτικὴ δύναμις χώρας ἐν γένει καλλιεργημένης, δύναται μὲν νὰ αὐξήσῃ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν τρόπων τῆς καλλιεργείας, διὰ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων ὀργάνων, ἢ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς φυτῶν θρεπτικωτέρων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ πολλαπλασιάζηται κατ' εἰκοσιπενταετίαν. Καὶ πρῶτον παρατηρητέον, ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς θρεπτικωτέρων φυτῶν διατρέφονται μὲν πλείονες ἄνθρωποι ἐπὶ μικροτέρας ἐκτάσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν τάχιον αὐξάνει. Καὶ καθ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται, αἱ καταναλώσεις περιορίζονται εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Τῷ ὄντι, ἐὰν θεωρήσωμεν τὸν μὲν πληθυσμὸν ὡς διαιρέτην, τὰ δὲ μέσα τῆς διατροφῆς ὡς διαιρετέον, θέλομεν κατανοήσει, ὅτι ὅσῳ ὁ μὲν διαιρέτης ἡμῶν μεγαλύνεται, ὁ δὲ διαιρετέος μένει ὁ αὐτός, ἢ δυσαναλόγως αὐξάνει, τόσῳ ἡ μερὶς τῶν τροφίμων ἡ ἑκάστῳ προσήκουσα, ἥτις ἔσται τὸ πηλίκον τῆς διαιρέσεως ταύτης θέλει ἐλαττοῦσθαι μέχρι τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων· αὐτὸ τοῦτο συνέβη ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἔνθα κατὰ μὲν τὸ 1672, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς συνεποσοῦτο εἰς 1,100,000. Μετὰ δὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας τῶν γεωμήλων ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ηὔξησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὸ 1754 ἀνῆλθεν εἰς 2,300,000· κατὰ δὲ τὸ 1791 εἰς 4,200,000· κατὰ τὸ 1814 εἰς 5,900,000· κατὰ τὸ 1826 εἰς 7 ἑκατομμύρια· κατὰ δὲ τὸ 1846 ὁ πληθυσμός της ὑπερέβαινε 8 ἑκατομμύρια.

Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως ταύτης τοῦ πληθυσμοῦ ἣν προὐκάλεσεν ἡ εἰσαγωγὴ θρεπτικωτέρων φυτῶν, δὲν ἐπήγασαν μεγάλα δυστυχήματα; Ἀφ' ἑνὸς μέν, οἱ Ἰρλανδοί, δὲν ἠναγκάσθησαν νὰ γίνωσιν ὀλιγαρκέστεροι, περιορί-

σαντες τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα τρόφιμα; Ἀφ' ἑτέρου δὲ, ὁσάκις συνέβη ἔνδεια ἢ καταστροφὴ τῶν γεωμήλων, δὲν ἐγένοντο θῦμα τῆς τοιαύτης περὶ τὴν δίαιταν λιτότητος; Καὶ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα δὲν καθίστανται τόσῳ μᾶλλον ὀδυνηρά, ὅσῳ ἐπεκτείνονται ἐπὶ μείζονος ἀριθμοῦ ἀνθρώπων; Ὁ Ἄγγλος δύναται ἐν ἀνάγκῃ νὰ παύσῃ καταναλίσκων βίραν, τέϊ, κρέας, πλόνπουδιγκ ἢ οὐίσκε· ἀλλ' ὁ Ἰρλανδὸς στερούμενος βουτύρου καὶ γεωμήλων ἀποθνήσκει. Ἡ ἀξιοθρήνητος κατάστασις τῆς Ἰρλανδίας κατὰ τὸ 1847, ὅτε ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν γεωμήλων, ἡ Ἀγγλία ἠναγκάσθη νὰ θρέψῃ πολλὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων λιμωττόντων, εἶναι ἡ καλλιτέρα ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων.

Τὰ αὐτὰ συμβαίνουσι παντοῦ ὅπου οἱ νόμοι, ἡ θρησκεία, τὰ δημόσια ἤθη καθιστῶσι τὸν ἐργάτην ὀλιγαρκῆ. Ἡ ἐλαχίστη σιτοδεία δεκατεύει ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους τῆς Σινικῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς. Τούτου ἕνεκα αἱ βρεφοκτονίαι εἰσὶν ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις, κοινότατον ἔγκλημα· ὁ δὲ Σίνης ἢ ὁ Ἰνδὸς περιπίπτει εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο, οὐχὶ ὅπως ἀποπλύνῃ ὡς ἐν Εὐρώπῃ, τὸ ὄνειδος ὅπερ προσέτριψεν αὐτῷ μία στιγμὴ ἀδυναμίας ἢ ἀπερισκεψίας, ἀλλ' ὅπως ἀπαλλαχθῇ τῆς ἐπικειμένης ἐνδείας καὶ τοῦ βάρους τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ βαστάσῃ.

Εἶπον δεύτερον, ὅτι ἡ γονιμότης τῆς γῆς αὐξάνει διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν τρόπων τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς χρήσεως ὀργάνων ἐντελεστέρων.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῆς βελτιώσεως τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς χρήσεως ὀργάνων ἐν-

τελεστέρων σμικρύνονται, καθόσον καταβάλλομεν νέα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ κεφάλαια.

Ὑποτεθείσθω λ. χ. ὅτι διὰ τῆς καταβολῆς ἀξίας 500 δραχ. ἐπὶ 100 στρεμμάτων ἀρίστης ποιότητος, παρήχθησαν τὸ πρῶτον 400 κοιλὰ σίτου· ἐὰν ἤδη πρὸς μείζονα γονιμοποίησιν τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ καταβάλωμεν καὶ ἑτέρας 500 δρ. εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια, τὸ ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης καταβολῆς ἀποτέλεσμα δὲν θέλει εἶσθαι ἴσον τῷ πρώτῳ, ἤτοι 400 κοιλῶν, ἀλλὰ 200 ἴσως, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ὅθεν ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον, ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, καθόσον καταβάλλομεν νέα κεφάλαια ἐπὶ γῆς καλλιεργημένης, ἡ μὲν παραγωγὴ τῶν τροφίμων δὲν αὐξάνει ἀναλόγως τῆς δευτέρας ἢ τρίτης καταβολῆς τῶν κεφαλαίων, ἡ δ' ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ διαμένει ἀείποτε ἡ αὐτή.

Ὑποθέσωμεν, χώραν κατοικουμένην ὑπὸ 2 ἑκατομμυρίων ψυχῶν, οἷον τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι τὰ παραγόμενα τρόφιμα ἐπαρκοῦσιν εἰς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς. Μετὰ 25 ἢ 30 ἔτη, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς δ ύ ν α τ α ι νὰ διπλασιασθῇ, ὡς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐν αὐτῇ παραγομένων τροφίμων. Ὑποθέσωμεν πρὸς τοῦτον, καὶ ἕτερον διπλασιασμὸν τοῦ διπλασίου τούτου πληθυσμοῦ, ὅστις ἤθελεν ἀναβιβάσει αὐτὸν εἰς 8 ἑκατομμύρια. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ τῶν τροφίμων αὔξησις ἔσται τάχα ἀνάλογος τῆς προϊούσης τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσεως; καὶ δὲν εἶναι πιθανώτερον, ὅτι ἐπειδὴ ἡ τῶν αὐτῶν ἀγρῶν παραγωγὴ διὰ τῆς καταβολῆς νέων ἀείποτε κεφαλαίων, πολλαπλασιάζεται κατὰ λόγον ὑπαύξοντα, δὲν εἶναι πιθανώτερον λέγω, ὅτι ὅταν ὁ πληθυσμὸς ἀναβιβασθῇ εἰς 8 ἑκατομμύρια, τὰ τρόφιμα δὲν θέλουσιν ὑπερβαίνει τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς διατροφὴν 6 ἑκατομμυρίων ἀν-

θρώπων; Ὅταν δὲ ἀναβιβασθῇ εἰς 16, ὅτι τὰ τρόφιμα δὲν θέλουσιν ὑπερβαίνει τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς διατροφὴν 11 ἢ 12;

Ἴσως τις παρατηρήσει ὅτι, ὅταν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἀναβιβασθῇ εἰς 8 ἑκατομμύρια, οἱ δὲ καρποὶ τῆς γῆς δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφὴν ἀριθμοῦ ἀνθρώπων ἀνωτέρου τῶν 6 ἑκατομμυρίων, τὸ ἕκτον ἑκατομμύριον τῶν κατοίκων τεχνουργοῦν καὶ ἐμπορευόμενον, θέλει ἀνταλλάττει τὰ τεχνουργήματα καὶ ἐμπορεύματά του, πρὸς τὰ τρόφιμα τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαχθησόμενα πρὸς συντήρησιν τοῦ αὐξάνοντος πληθυσμοῦ. Ἀναμφιβόλως· καθότι διὰ τῶν ἐλευθέρων ἀνταλλαγῶν, ἡ περίσσεια τῶν τροφίμων ἐν χώρᾳ ἐν ᾗ ὁ πληθυσμὸς δὲν ὑπερηύξησεν, ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν ἄλλων χωρῶν, συναισθανομένων τὴν ἔνδειαν τῶν τροφίμων· ἀλλ' ἐκ τούτου οὐδόλως ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ γονιμότης γῆς καλλιεργημένης, δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀπεριόριστον δυναμικὴν τοῦ πληθυσμοῦ αὔξησιν.

Ἴδομεν, ὅτι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ πληθυσμοῦ ἐνεργεῖ ἐπ' ἄπειρον, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς εἶναι περιωρισμένη. Ἀλλ' ἂν ὁ νόμος οὗτος εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, δὲν πρέπει νὰ σπουδάσωμεν καὶ κατανοήσωμεν αὐτόν, ὅπως ῥυθμίσωμεν διὰ τῆς λογικῆς θελήσεως τὰς σαρκικὰς ἡμῶν ὀρέξεις καὶ προλάβωμεν τὰς ὀδύνας τῆς πενίας καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πλασμάτων, ἅτινα παρ' ἡμῶν λαμβάνουσι τὴν ὕπαρξιν; Τοιαύτη κατ' οὐσίαν ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλθου.

Ἀνακεφαλαιῶν τὰ κατ' αὐτὸν προσκόμματα εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, παρατηρῶ ὅτι τὸ πρῶτον πρόσκομμα διὰ τὰ πλάσματα τὰ μετέχοντα λογικῆς φύσεως,

εἶναι ἡ σωφροσύνη, moral restraint, ἤτοι ἡ ἠθικὴ δύναμις ἡ περιστέλλουσα τὰς σαρκικὰς ἡδονάς. Καὶ δεύτερον, ἡ συμφορά, ἡ καταστροφή, misery, ἂς θεωρητέον μᾶλλον ὡς μάστιγας καὶ καταστρεπτικὰς δυνάμεις, ἢ ὡς προσκόμματα. Διὰ δὲ τῆς συμφορᾶς ἢ τῆς δυστυχίας, ὁ Μάλθος δὲν ἠννόει μόνον τὴν ἔλλειψιν τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ τὴν κακὴν τροφὴν καὶ κατοικίαν καὶ ἐνδυμασίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ νοσήματα καὶ τὰς ἐπιδημίας καὶ τὰ φθοροποιὰ καὶ πολύπονα ἔργα καὶ τὴν ὑποσκάπτουσαν ταλαιπωρίαν τὰς σωματικὰς δυνάμεις τῶν ἐνδεῶν καὶ πενήτων, καὶ τὰς θλίψεις ὧν ἕνεκα ναρκοῦται ἡ θέλησις καὶ ἀποσβέννυται τὸ πῦρ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ νοσῶδες τῆς χώρας τοῦ ὁποίου τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα συναισθάνονται αἱ ἐνδεεῖς πρὸ πάντων τάξεις, καὶ τὰ κινδυνώδη συμβεβηκότα, καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς σπαραγμοὺς κτλ. Τοιαύτην ἔννοιαν ἀποδίδει ὁ Μάλθος εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν κατασταλτικὴν δύναμιν, τὴν ἐπενεργοῦσαν ἐφ' ὅλων ἐν γένει τῶν ζώων.

Ὥστε, τὸ πρόσκομμα τὸ ὁποῖον ἰδιάζει εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια, δι' ὧν προλαμβάνομεν τὰ δυστυχήματα καὶ τὰς καταστροφάς, προορῶντες τὰς ἀπωτάτας τῶν πράξεων ἡμῶν συνεπείας. Καὶ ἀληθῶς, ἕκαστος ἡμῶν καταμετρῶν τὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ μέσα, κατὰ λόγον αὐτῶν δύναται νὰ ῥυθμίσῃ καὶ τὴν διαγωγὴν καὶ τὸν βίον του. Προσέτι ὅμως καὶ ἕτεροι λόγοι συντελοῦσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ὁ φόβος μὴ ἕνεκα πολυαρίθμου οἰκογενείας, ἀπολέσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰς ἀνέσεις ἡμῶν, ἢ ἕνεκα τῆς στερήσεως ὑλικῶν μέσων καὶ πόρων, ἀναγκασθῶμεν νὰ μετέλθωμεν ἔργα ἀηδῆ καὶ ἐπίπονα, ἢ δὲν δυνηθῶμεν νὰ δώσωμεν τὴν προσήκουσαν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν κ.τ.λ.

Ἰδοὺ ἀνασταλτατικὰ αἴτια, τόσῳ μᾶλλον ἰσχυρά, ὅσῳ ἡ κοινωνία εἶναι πλέον πεπολιτισμένη καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμις ἰσχυροτέρα τῶν σαρκικῶν ἡδυπαθειῶν καὶ ὀρέξεων. Βεβαίως ἡ σωφροσύνη προϋποτίθησι ψυχικὴν ῥώμην καὶ συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος· ὡς πᾶσα δὲ ἄλλη ἀρετή, διὰ τῶν στερήσεων ἐνδυναμοῦται καὶ κρατύνεται· ἀλλ' αἱ στερήσεις αὗται δὲν εἶναι προτιμότεραι τῆς ἐνδείας καὶ τῶν ταλαιπωριῶν ἃς αὕτη συνεπάγεται;

Διὰ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων, ὁ Μάλθος ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἕκαστον ἡμῶν ὑπεύθυνον οὕτως εἰπεῖν, τῆς εὐπραγίας καὶ κακοδαιμονίας του, ἀπαλλάττων τῆς εὐθύνης ταύτης τὴν κυβέρνησιν, ἢ καὶ ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν, εἰς ἃς περὶ τὴν λῆξιν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἀπεδίδοντο ἅπαντα τὰ καταθλίβοντα τὴν κοινωνίαν δυστυχήματα.

Τῷ ὄντι, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μάλθος ἐπεχείρησε νὰ συγγράψῃ τὸ πολυθρύλλητον περὶ πληθυσμοῦ σύγγραμμά του, ἓν σοβαρὸν ζήτημα ἐτέθη ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, τὸ ζήτημα, λέγω, περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῶν πολυπληθεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων. Τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, δὲν ἐσυζητεῖτο τότε διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ καλάμου, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξίφους, τῆς λαιμοτόμου, τρομεροῦ ἐξωτερικοῦ πολέμου καὶ τρομερωτέρων ἐμφυλίων ῥήξεων. Τὸ ἐπαναστατικὸν πῦρ κατέφλεγε τὴν Εὐρώπην, τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἐκλονεῖτο, καὶ θρόνοι ἀρχαῖοι κατεκρημνίζοντο. Ἡ Γαλλία, ἐκβακχευμένη ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρετοῦ, κατέλυε τοὺς ναοὺς τοῦ Ὑψίστου, καὶ προεκήρυττε τὴν λατρείαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καθ' ὃν χρόνον μάλιστα κατεπάτει μανιωδῶς αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας της. Οἱ λαοὶ

τότε κατεπολέμουν τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν, ὡς τοὺς πλέον ἐπικινδύνους αὐτῶν ἐχθρούς, καὶ μετὰ τῶν κυβερνήσεων ἐταύτιζον τὰς προνομιούχους τάξεις, καὶ τελευταῖον καὶ αὐτοὺς τοὺς πλουσίους. Αἱ κακίαι, τὰ δυστυχήματα, καὶ τὰ μαστίζοντα τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν δεινά, ἀπεδίδοντο εἰς μόνας τὰς κυβερνήσεις, αἵτινες συγκεντρώνουσαι τότε ἐν ἑαυταῖς ἐξουσίαν δεσποτικήν, ἐξουσίαν ἄκρατον, ἀνελάμβανον ὅλην τὴν εὐθύνην τῶν κοινωνικῶν συμφορῶν καὶ δυστηχημάτων. Τούτων ἕνεκα, αὐταὶ μὲν καταπολεμοῦντο μανιωδῶς, θεωρούμεναι ὡς μάστιγες τῆς κοινωνίας, οἱ δὲ λαοὶ ἐπεδεικνύοντο ὡς τόσα ἀθῶα θύματα, περιλαμβάνοντα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν, πάσας τὰς ἀρετάς. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο ἐποχὴ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ καθήκοντος, ἦτο ἐποχὴ τῆς ἀπολύτου τῶν λαῶν κυριαρχίας. Ὁ Μάλθος, συναισθανόμενος τὴν ἀτοπίαν τῶν τοιούτων ἀποκλειστικῶν ἀξιώσεων καὶ θέλων νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὸν ἀκαταμάχητον χείμαρρον τῆς κοινῆς γνώμης, συνέγραψε τὸ περὶ πληθυσμοῦ σύγγραμμά του.

Ὁ Μάλθος ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἀμάθεια, αἱ προλήψεις καὶ ἡ ἐξαχρείωσις τῶν πολιτῶν, ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν κυβερνήσεων· καθότι αἱ κυβερνήσεις κατ' εἰκόνα τῶν πολιτῶν διατυπούμεναι, δι' αὐτῶν διατηροῦνται. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ Μάλθος ἐφρόνει, ὅτι παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν, οἱ πολῖται εἰσὶν αὐτουργοὶ τῆς τύχης των, καὶ ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ καθιστῶσι τὴν πολιτείαν ὑπεύθυνον τῶν ἀτομικῶν αὐτῶν παθημάτων.

Καὶ ὁ Μάλθος εἶχε δίκαιον, παρατηρεῖ ὁ Michel Chevalier, «καθότι ὁσάκις λ. χ. βεβαιῶμεν, ὅτι μωρὰ καὶ διε»στραμμένη κυβέρνησις δύναται νὰ βλάψῃ καιρίως τὸ

»ἔθνος, καταστρέφουσα τοὺς ὑλικοὺς αὐτοῦ πόρους, ἐ-
»ξαχρειοῦσα καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ,
»ἐκφράζομεν ἀλήθειαν μαρτυρουμένην ὑπὸ τῆς ἱστορίας.
»Ὡσαύτως δὲ ἐπιμαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, ὅτι ἔθνος νωθρὸν
»καὶ ἀπαίδευτον, μεστὸν προλήψεων καὶ ἐξηχρειωμένον
»τὰ ἤθη, θέλει ἀναγκάσει ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὴν κυβέρ-
»νησίν του νὰ καταβιβασθῇ μέχρις αὐτοῦ. Ὅτε ὁ αὐ-
»τοκρατορικὸς θρόνος τῆς Ῥώμης κατείχετο ὑπὸ ἀπαν-
»θρώπων τυράννων, ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς εἶχεν ἐκπέσει εἰς
»τὸν ἔσχατον βαθμὸν τῆς διαφθορᾶς· καὶ διὰ τοῦτο δὲν
»δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν σήμερον, ἂν ἡ κατ' ἐκείνην
»τὴν ἐποχὴν μαστίσασα τὸν κόσμον τυραννία, ἦτον ἔρ-
»γον τῶν ἀπανθρώπων ἐκείνων τυράννων, ἢ αὐτοῦ τοῦ
»λαοῦ· διότι μετὰ μεγάλης λύπης ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ
»Νέρων ὑπῆρξε δημοτικὸς βασιλεύς. Ὁ Μέγας Πέτρος
»δὲν ἤθελε ποτὲ καταδαμάσει τὴν Μοσχοβιτικὴν βαρ-
»βαρότητα, ἂν δὲν ἐγεννᾶτο μεγαλοφυής, καὶ ἴσως ἤ-
»θελε φανῇ ὑποδεέστερος τοῦ ὁποίου ἐπεχείρησε μεγά-
»λου ἔργου, ἂν δὲν ἦτο αἱμοβόρος καὶ ἀγριοήθης, ὡς
»καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ. Οἱ ἰσχυριζόμενοι λοιπόν, ὅτι αἱ
»κακαὶ κυβερνήσεις ἐξαχρειοῦσι τοὺς λαούς, πρέπει νὰ
»ἐνθυμηθῶσι προσέτι, ὅτι καὶ οἱ διεστραμμένοι καὶ κα-
»κοήθεις λαοὶ ἀναγκάζουσι τὰς κυβερνήσεις των νὰ κατα-
»βιβασθῶσι μέχρις αὐτῶν. Ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων
»ἐθνῶν, ἡ ἐνέργεια τῶν κυβερνήσεων ἐπὶ τῶν λαῶν καὶ
»ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐπὶ τῶν κυβερνήσεών των εἶναι ἀ-
»μοιβαία. Καὶ πρὶν οἱ λαοὶ καταδικάσωσι τὰς κυβερνή-
»σεις των, πρέπει νὰ σκεφθῶσιν ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς εὐθύ-
»νης ἐπιβαρύνει αὐτούς. Ἐκεῖ ὅπου ἰσχύει τὸ ἀντιπρο-
»σωπικὸν σύστημα, τὰ ἔθνη ἀποτελοῦσιν, οὕτως εἰπεῖν,
»τὴν οὐσίαν τῶν κυβερνήσεων· ὥστε ἐὰν αἱ κυβερνήσεις

»κακοπραγῶσι, δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς μόνας αὐ-
»τὰς τὴν εὐθύνην τοῦ κακοῦ. Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἀντι-
»προσωπικοῦ συστήματος, αἱ κυβερνητικαὶ κακοπραγίαι
»προκύπτουσιν ἐξ αὐτῆς τῆς ἠθικῆς τοῦ λαοῦ καταστά-
»σεως, ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας του, ἥτις ἐπιδοκιμάζει τὰ κα-
»κῶς πραττόμενα, ἢ ἐκ τῆς ἀνανδρίας του, ἥτις ἀνέχεται
»τὸ κακόν, ἐνῷ ἡ διάνοια αὐτοῦ τὸ ἀποδοκιμάζει. Ὅπως
»λοιπὸν βελτιωθῇ ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας, δὲν ἀρ-
»κεῖ νὰ ἦναι πεφωτισμένη, δραστηρία καὶ τιμία ἡ κυ-
»βέρνησίς του, πρέπει καὶ οἱ ἀρχόμενοι νὰ ἀπολαύωσι τῶν
»αὐτῶν προσόντων».

Ὁ Μάλθος λοιπὸν κατὰ τὸν Michel Chevalier, δικαίως ἰσχυρίζετο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς μόνας τὰς κυβερνήσεις, τὰ καταθλίβοντα δυστυχήματα τὰς ἀνθρωπίνας κοινωνίας, καθότι ἡμεῖς μόνοι ἐσμὲν αὐτουργοὶ τῶν δυστυχημάτων καθ' ὧν γογγύζομεν.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης ὁρμώμενος, ἐθεώρει τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἐγκράτειαν, δηλ. τὰς ἀτομικὰς ἀρετάς, ὡς τὸν μόνον ἰσχυρὸν χαλινὸν πρὸς περιστολὴν τοῦ ὑπερβάλλοντος πληθυσμοῦ καὶ ἐκήρυττεν ἕκαστον παραίτιον τῆς κακοδαιμονίας ἢ δυσπραγίας αὐτοῦ.

Ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ ὧν τὴν χρησιμότητα, εὐγλώτως καὶ φιλανθρώπως ἐξύμνει ὁ Μάλθος, ἤτοι ἡ σωφροσύνη, ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ οἰκονομία, εἶναι ἆραγε δυνατὸν νὰ διαμορφωθῶσιν, οἱαδήποτε καὶ ἂν ὦσιν οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, ἡ ἠθικὴ καὶ νοητικὴ ἡμῶν κατάστασις, καὶ ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας ἐν ᾗ βιοῦμεν; ἢ προκύπτουσιν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν στοιχείων τούτων; ἤτοι ἐκ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς τῶν πολιτῶν παιδεύσεως καὶ ἐκ τῶν περιστοιχουσῶν αὐτοὺς κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν περιστάσεων; Ἂν τὸ δεύτερον, ἕπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀπεκ-

δεχώμεθα ἐκ μόνης τῆς ἰδιωτικῆς ἀρχεβουλίας τὴν διάπλασιν τῶν ἀρετῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μεταβολῆς καὶ ἀναπλάσεως τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν στοιχείων, τῶν ἀδιαλείπτως ἐφ' ἡμᾶς ἐπιδρώντων.

Τῷ ὄντι, αἱ ἀρεταὶ αἵτινες μόναι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Μάλθου, ἐδύναντο νὰ προλάβωσι τὰς συμφορὰς καὶ τὰς κακουχίας, ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῶσι λ χ. ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ (1), ὅτε ἀφ' ἑνὸς μέν, ἡ μὲν ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο ἐντελῶς παρημελημένη, τὸ δὲ πλῆθος διατελοῦν ἐν ἀκτημοσύνῃ, ἐστέναζεν ὑπὸ τὸ βάρος θεσμῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ δασμῶν ἐπαχθεστάτων, ὁ δὲ πληθυσμὸς τῶν ἐνδεῶν καὶ πενήτων, ἀπερισκέπτως ἐπηύξανε ἕνεκα τοῦ ὑπὲρ τῶνπτωχῶν φόρου; Ὁ Μάλθος ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων, συνιστῶν εἰς τοὺς ἐνδεεῖς τὴν ἐγκράτειαν, ἥτις κατ' αὐτὸν συνίσταται εἰς τὴν ἀποχὴν τοῦ γαμικοῦ βίου, ἐδὲν ἠξίου νὰ καταστήσῃ τοὺς π τ ω χ ο ὺ ς ἀποκλήρους τῶν ἡδονῶν τοῦ κόσμου τούτου; Δὲν ἀπήτει παρὰ τῶν δυστυχεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων, στωϊκὰς ἀρετάς; Δὲν παρέβλαπτε λεληθότως τὰ δημόσια ἤθη, προτρέπων πολυπληθεῖς τάξεις εἰς τὸ νὰ διαμένωσιν ἐν ἀγαμίᾳ, ἐν ᾧ ἐν γάμῳ μάλιστα καὶ αἱ ἠθικαὶ σχέσεις πολλαπλασιάζονται καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος κρατύνεται καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν φιλτάτων θυσίαι προπαρασκευάζουσι τὴν ψυχὴν εἰς θυσίας γενναιοτέρας; Ἰδοὺ ἡ ἐλαττωματικὴ ἔποψις τοῦ συστήματος τοῦ Μάλθου. Καὶ ὡς ὁμολόγησεν αὐτὸς μετὰ ταῦτα «εὑρὼν τὸ τόξον τετανυσμένον ἐξ ἑνὸς μέρους, τὸ ἐτάνυσεν ἐκ τοῦ ἑτέρου».

(1) Τὸ δοκίμιόν του περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1803.

Ὁ Μάλθος ἴσως ἤθελε δώσει ἕτερόν τινα τύπον εἰς τὰς παραινέσεις αὐτοῦ, ἴσως ἤθελε εὐλογήσει καὶ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοὺς γάμους, ἂν ἐφήρμοζε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἡ κοινωνία δὲν διηρεῖτο, ὡς τότε ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἰρλανδία, εἰς δύο ἀντιθέτους μερίδας, τὴν μὲν ἀπολαύουσαν ἐν ἀφθονίᾳ πάντων τῶν ἀγαθῶν, τὴν δὲ στερουμένην καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, προτρέπει πάντας εἰς σωφροσύνην καὶ εἰς ἐγκράτειαν, ἀλλ᾽ ἀπεκδέχεται τὴν ἄσκησιν τῶν ἀρετῶν τούτων ἀπὸ τοῦ γαμικοῦ βίου. Τῷ ὄντι, ὁ γαμικὸς βίος εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ συνένωσις δύο προσώπων φύλου διαφόρου. Πολύτιμος δὲ καὶ τρυφερὸς καρπὸς τῆς κοινωνίας ταύτης εἶναι τὰ τέκνα. Ἐκ δὲ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἔτι μᾶλλον θερμαίνεται ὁ πρὸς ἀλλήλους ἔρως τῶν γονέων καὶ ἀναφύονται νέα στοιχεῖα ἠθικότητος, προνοίας καὶ φιλοπονίας ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐλπίδες γλυκεῖαι καὶ θελτικαί, καὶ φροντίδες ἐράσμιαι πρὸς συντήρησιν καὶ προαγωγὴν τῶν φιλτάτων ἡμῖν πλασμάτων, τῶν ὁποίων εἴμεθα οἱ φυσικοὶ φύλακες καὶ προστάται. Ἀλλὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριωτάτου τούτου καθήκοντος, ὅπερ ἐπιβέβληται εἰς τοὺς γεννήτορας, δέον νὰ ἀπολαύωσιν οὗτοι τινὸς ἀγωγῆς καὶ εὐπορίας· ἡ δὲ εὐπορία, ἧς ἄνευ πολλαπλασιάζονται μετὰ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ αἱ συμφοραὶ καὶ τὰ δυστυχήματα, δὲν πηγάζει ἐκ μόνης τῆς δραστηριότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἑκάστου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀγαθῶν νόμων καὶ ἐκ τῆς πεφωτισμένης, πατριωτικῆς καὶ δραστηρίας διοικητικῆς ἐνεργείας, καὶ ἐκ τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως τῶν πολιτῶν, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἔργον τῆς πολιτείας.

Ἀλλ᾽ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς δύω κυριωτάτας προτάσεις τοῦ Μάλθου, αἵτινες ἰδίως προὐκάλεσαν σπουδαίας ἀντιρ-

ῥήσεις κατὰ τοῦ πολυκρότου συστήματος τῆς περὶ πληθυσμοῦ θεωρίας.

§ 1. *Περὶ τῶν δύω κυριωτάτων προτάσεων τοῦ Μάλθου.*

Δύο ἦσαν αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς θεωρίας τοῦ Μάλθου.

1) μὲν ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἀναλόγως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων.

2) δὲ ὅτι ἡ μὲν ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀπεριόριστος, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς εἶναι περιωρισμένη.

Τὴν δευτέραν μάλιστα πρότασιν θέλων ὁ Μάλθος νὰ διατυπώσῃ ἀκριβέστερον, εἶπεν ὅτι «ὁ μὲν πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς, κατὰ λόγον ἀριθμητικόν»· καθότι πᾶσα αὔξησις πληθυσμοῦ συνεπάγεται νέαν αὐτοῦ ἐπαύξησιν ἴσην τῇ πρώτῃ, ἐν ᾧ ἐκ δευτέρας καὶ τρίτης καταβολῆς τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ κεφαλαίων ἐπὶ τῆς αὐτῆς γῆς, δὲν παράγεται διπλάσιον καὶ τριπλάσιον ποσὸν προϊόντων. Πρὸς τούτοις δέ, ὑφ'ὅλας τὰς ζώνας, καὶ μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τὴν γεννητικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἡ γῆ τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν μετέχουσιν ἴσης γονιμότητος. Δέον λοιπὸν ὑφ' ὅλας τὰς ζώνας, καὶ ὑφ' ὅλα τὰ κλίματα, νὰ ῥυθμίζηται διὰ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἐγκρατείας ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν πολεμούντων συστημάτων τὰς δύο ταύτας θεμελιώδεις προτάσεις τοῦ Μάλθου.

Ὁ Μάλθος ἀπεφήνατο, ὡς ἐῤῥέθη, ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἀναλόγως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων· ἀλλ' ὁ Σι-

σμόνδης κατειρωνευόμενος τοῦ πρώτου τούτου θεωρήματος, παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν πολλαπλασιάζονται ὡς τὰ φυτὰ τῆς γῆς, δὲν πολλαπλασιάζονται ἐκ παραλλήλου μὲ τὰ τῆς διατροφῆς μέσα. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου, ἀναφέρει, ὅτι αἱ ὀλβιώτεραι οἰκογένειαι ἐξηφανίσθησαν τάχιον τῶν ἄλλων.

« Ἡ οἰκογένεια τῶν Μονμορανσῆ οὐδέποτε ἐστερήθη »τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ὅθεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν »ἔπρεπε νὰ διπλασιάζηται ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσαετίαν. Ὑ»ποθέτοντες λοιπὸν ὅτι ὁ πρῶτος τῶν Μονμορανσῆ ἔζη »περὶ τὸ χιλιοστὸν ἔτος μετὰ Χριστόν, κατὰ τὸ 1600, »οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἔπρεπε ν' ἀριθμῶνται 16,777,216. »Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1600, ἅπασα ἡ Γαλλία δὲν εἶχε το»σούτους κατοίκους. Καὶ μάλιστα ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν »Μονμορανσῆ ἐπολλαπλασιάζετο ὡς ἀνωτέρω, ὁ κόσμος »ὅλος ἤθελε σήμερον κατοικεῖσθαι ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς »οἰκογενείας ταύτης· καὶ κατὰ τὸ 1800, ὁ ἀριθμὸς αὐ»τῶν ἤθελε ἀναβῆ εἰς 2 χιλιάδας ἑκατομμυρίων».

Βεβαίως οἱ ὅροι οὓς μετεχειρίσθη ὁ Μάλθος δὲν ἔχουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν, καθότι ὁ πληθυσμὸς δὲν αὐξάνει ἀείποτε κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἀλλὰ τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα· τὰ δὲ μέσα τῆς ὑπάρξεως εἰσὶ σχετικά, διαφέροντα κατὰ τόπους, κατὰ τὰ ἤθη, τὰς ἕξεις, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τοὺς πολιτισμούς. Ὥστε τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως διὰ τὴν περίδοξον οἰκογένειαν τῶν Μονμορανσῆ, τὴν περιβληθεῖσαν ἀείποτε ὑψηλὰ ἀξιώματα ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν Γαλλικὴν μοναρχίαν, δὲν ἦσαν ἀναμφιβόλως, ὁ ἐπιούσιος ἄρτος καὶ ἡ ἀπαραίτητος περιβολὴ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλα κτήματα καὶ αἱ πλούσιαι συντάξεις μὲ τὰς ὁποίας ἐπροικίσθησαν τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἡ

οἰκογένεια λοιπὸν τῶν Μονμορανσῆ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῇ κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων στενῶς ἐννοουμένων.

Προσθέτω δὲ ὅτι, ὑπὸ τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα τοῦ μέσου αἰῶνος, αἱ ἀκίνητοι περιουσίαι, ὁ μοναδικὸς τότε πλοῦτος μετεβιβάζοντο εἰς τοὺς πρωτοτόκους, οἱ δὲ νεώτεροι ἦσαν εἰς βάρος τοῦ Κράτους. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἐποχήν, ὁ κλῆρος καὶ ὁ στρατὸς καθηρτίζοντο ὑπ' ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ἐπιφανεστάτας οἰκογενείας, καὶ πλεῖστοι ἀπέθνησκον ἄτεκνοι ἢ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι, δι' οὓς οἱ Μονμορανσῆ δὲν ἐπολλαπλασιάσθησαν κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Σισμόνδη. Ἰδοὺ διατὶ πολλῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν τὸ γένος ἐξέπεσεν, ἢ ἐφθάρη πρόῤῥιζον καὶ ἐξέλιπε, πολλαὶ δὲ αὐτῶν ἐπὶ ποινῇ τοῦ νὰ ἐξαφανισθῶσιν, ἠναγκάσθησαν ἀπαρνούμεναι τὰς προπατορικὰς αὐτῶν προλήψεις, νὰ συνάψωσιν ἐπιγαμίας μὲ τὰς κατωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ἢ μὲ ἀγενεῖς ἐξευγενισθέντας διὰ διατάγματος.

Ἄλλως δὲ παρατηρῶ, ὅτι ὁ Σισμόνδης μνημονεύων τοῦ παραδείγματος τῶν Μονμορανσῆ, οὐδόλως ἀνασκευάζει τὴν ἀρχὴν ὅτι «ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορῥοπήσῃ πρὸς τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, ὧν οὐσιώδες στοιχεῖον εἶναι τὰ τρόφιμα»· ἐπιβεβαιοῖ μόνον τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅτι ἡ γονιμότης τῶν γάμων τῶν εὐπορουσῶν οἰκογενειῶν εἶναι ἐν γένει ἀσθενεστέρα.

Ὡσαύτως δὲ ὁ Doubleday (The true law of population) πολεμῶν τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Μάλθου, ὅτι «ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων», ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ αὔξησις καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀνθρω-

πίνου γένους γίνεται κατ' ἀντίστροφον λόγον τοῦ πόσου καὶ ποιοῦ τῶν τροφίμων· ὅτι ἐν μὲν ἀφθονίᾳ, πολλαπλασιάζονται αἱ στειρώσεις, ἐν ἐνδείᾳ δὲ αὐξάνει ἡ γονιμότης· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι ἡ μὲν ὑπερτροφία καταστέλλει τὴν γεννητικὴν δύναμιν, ἡ δ' ἀναιμία τὴν ἐνισχύει.

Ὁ συγγραφεὺς οὗτος συνάγει ἑπομένως, ὅτι ὁ ἀληθὴς οὗτος νόμος εἶναι σοφὸς καὶ εὐεργετικός· καθότι τοῦ πληθυσμοῦ φθειρομένου ἕνεκα τῆς πενίας τῶν ἀνθρώπων, ἡ γεννητικὴ δύναμις αὐξάνει καὶ ἀναπληροῖ τὸ κενόν. Προσέτι δέ, τῆς ἀφθονίας σενεπαγομένης τὰς στειρώσεις, τὰ προκύπτοντα νοσήματα ἐκ τῆς ἀσωτίας καὶ ὑπερτροφίας τῶν ὀλβίων οἰκογενειῶν δὲν μεταδίδονται. Ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ πρότασις τοῦ Μάλθου εἶναι καὶ ἀσαφὴς καὶ κατά τι ἐλλιπής, καθότι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ πληθυσμὸς δὲν αὐξάνει ἀείποτε κατὰ λόγον τῶν τροφίμων, ἀλλὰ πολλάκις μένει κατώτερος τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, (1) ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν πάσῃ χώρᾳ προαγομένῃ εἰς πλοῦτον καὶ εἰς εὐζωΐαν, ἢ ὑπερβαίνει αὐτὰ ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ἄνθρωποι ἀπαίδευτοι καὶ ἀνάγωγοι κείμενοι εἰς τὰς κατωτάτας τῆς κοινωνίας βαθμίδας, στερῶνται τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, τί ἄλλο τοῖς μένει ὅπως λησμονήσωσι τὰ ὁποῖα ὑποφέρουσι δεινὰ καὶ ἀνακουφισθῶσιν ἀπὸ τῆς διαρκῶς ἐπιβαρυνούσης αὐτοὺς κακουχίας, ἢ αἱ ὑλικαὶ ἡδοναὶ τῶν ὁποίων ἡ πενία δὲν ἐδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν συναίσθησιν; Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναμφισβητήτου ταύτης ἀληθείας, οὐδόλως ἀνατρέπεται ἡ ἀρχὴ τὴν ὀρθότητα τῆς ὁποίας ἐπιμαρτυρεῖ ἡ καθημερινὴ πεῖρα, ὅτι «ὁ πληθυ-

(1) Ἐν Γαλλίᾳ αἱ γεννήσεις δὲν ὑπερβαίνουσι τὰ 0,44 ἐπὶ τοῖς ο/ο· ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ ἀνέρχονται εἰς 1,62 ο/ο.

σμὸς τείνει ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως».

Ἡ θεωρία λοιπὸν τοῦ Doubleday δὲν δύναται νὰ παρασαλεύσῃ τὴν πρώτην ταύτην πρότασιν τοῦ Μάλθου ἀποδείξαντος, ὅτι ὁ πληθυσμὸς δὲν προσδιορίζεται κατὰ λόγον τῶν γεννήσεων, ἀλλὰ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἀληθῶς, ὁσάκις ὁ πληθυσμὸς ὑπερβαίνῃ αὐτά, διὰ τῆς δυστυχίας καὶ τῶν καταστροφῶν ἀποκαθίσταται πάλιν ἡ ἰσορροπία ἣν ἐδυνάμεθα νὰ διατηρήσωμεν, ὅπως προλάβωμεν τὰ δυστυχήματα καὶ τὰς ταλαιπωρίας καθ' ὧν γογγύζομεν.

Ἡ μὲν ἔνδεια κατὰ τὸν Doubleday, ἐπαυξάνει τὸν πληθυσμόν, ἡ δὲ ἀφθονία τὸν ἀναστέλλει. Ὀρθότερον ὅμως ἦτο ἂν ἔλεγεν, ὅτι ἡ μὲν ἔνδεια αὐξάνει τὰς γεννήσεις καὶ τὴν θνητότητα, ἡ δὲ εὐπορία ἐλαττώνει ἀναλόγως αὐτάς, καθιστῶσα ἡμᾶς προνοητικωτέρους. Ἂν ἡ ἔνδεια ηὔξανε τὸν πληθυσμόν, θεωρούμενον ἐν γένει ὡς τὸ γνώρισμα τῆς προαγωγῆς τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἡ γενικὴ δυσπραγία ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς μέγα τῶν κυβερνήσεων κατόρθωμα, ἀλλ' ὄχι· καὶ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς πενίας καὶ κακουχίας, δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν αἱ γεννήσεις ὡς ἐν τῇ Σινικῇ, ἀλλ' ὁ πολλαπλασιασμὸς οὗτος τῶν ἀνθρώπων εἶναι πρόσκαιρος, καθόσον μετ' αὐτοῦ πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ δυστυχήματα καὶ αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ ἀποβιώσεις.

Ὁ Doubleday πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συστήματός του, μνημονεύει πλουσίων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ὡς γνωστόν, ἐξαφανίζονται μὴ ἐπιμιγνύμεναι μὲ ἄλλα γένη. Ἀλλὰ : μήπως τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀριστοκρατικῶν προλήψεων, ἐλαττωμάτων καὶ κακιῶν πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὴν εὐπο-

ρίαν; Ἂν ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐσκέπτετο ὡριμότερον περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ νόμου ὃν παρεδέχθη περὶ αὐξήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, δὲν ἤθελε τόσον καταφρονητικῶς ὁμιλήσει περὶ τῆς ἐγκρατείας τὴν ὁποίαν συνιστᾷ ὁ Μάλθος. Ἀπ' ἐναντίας, ἀναγνωρίζων ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐνδείας καὶ ἀνεχείας ἐνισχύεται ἡ γεννητικὴ δύναμις, ἤθελε συμπεράνει ὅτι ἡ ἐγκράτεια, ἤτοι ἡ ἠθικὴ καὶ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια εἰσὶν ἀείποτε ἀναγκαῖαι, καθότι δι' αὐτῶν προλαμβάνεται ὁ ὑπέρμετρος πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπαλλάττεται ἡ κοινωνία τῶν παρεπομένων αὐτῷ δυστυχημάτων.

Ἐκ τούτων συνάγω, ὅτι ὁ μὲν Doubleday ἀξιῶν ὅτι ἐπενόησε τὸν ἀληθῆ περὶ πληθυσμοῦ νόμον, δὲν ἔπραξεν ἄλλο ἢ νὰ καταδείξῃ μίαν τῶν ἰσχυροτέρων ἴσως αἰτιῶν «τῆς ἐνεργείας» τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν πενίαν· λέγω δὲ μίαν τῶν ἰσχυροτέρων αἰτιῶν τῆς ἐνεργείας τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, καθότι καὶ ἡ εὐπορία συνεπάγεται πολλαχοῦ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ὁ δὲ Μάλθος ἀποδείξας ὅτι ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, κατέδειξε τὴν ἀληθῆ, τὴν ἀναγκαίαν σχέσιν, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ πληθυσμοῦ καὶ πλούτου.

Εἶπον δεύτερον, ὅτι ὁ Μάλθος θέλων νὰ προσδιορίσῃ τὸν λόγον τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν τῆς αὐξήσεως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἀπεφήνατο, ὅτι τὰ μὲν τρόφιμα πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, ὡς 1, 2, 3, 4, 5 κ.τ.λ. ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ γεωμετρικὸν λόγον, ὡς 1, 2, 4, 8, 16 κ.τ.λ.

Ἀλλὰ πρῶτον, εἶναι κατὰ θεωρίαν ἀληθὲς ὅτι ὁ

πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων τείνει εἰς αὔξησιν κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν ; ἀναμφιβόλως· καθότι ἐὰν ἐξ 1 ζεύγους δύνανται νὰ παραχθῶσι ἐν διαστήματι 25 ἢ 30 ἐτῶν 2, ἐκ 2 παραχθήσονται κατ' ἴσον λόγον, 4 καὶ ἐκ 4, 8.

Ἀλλὰ τούτου δοθέντος, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων δύναται νὰ αὐξάνῃ κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν, συνεπῶς καὶ κατὰ μείζονα λόγον, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἅπαντα τὰ ἄλλα ἐνόργανα, ἤτοι τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ τῆς αὐτῆς εὐμοιροῦσι παραγωγικότητος, ὡς ὁ ἄνθρωπος.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς καταναλώσεως αὐτῶν συντηρούμεθα, ἆρα ἡ αὔξησις τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ γινομένη κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, θέλει συμβαδίζει μὲ τὴν αὔξησιν τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ αὔξησις τῶν τροφίμων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διεπομένη νόμου δὲν θέλει καθυστερεῖ, παραβαλλομένη πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων· ἡ ὀρθότης δὲ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἔσται καταφανεστέρα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιμελεστέρας καλλιεργείας ἔτι μᾶλλον πολλαπλασιάζονται τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, ἐν ᾧ ἡ ῥαγδαία καταστροφὴ τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα πολέμων, λιμῶν καὶ λοιμῶν ἐξαιρετικῶς μόνον συμβαίνει. Τούτων ἕνεκα, ὁ πλοῦτος ἁπάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ηὔξησε τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ δὲ ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν καὶ τριακονταετίαν διπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐξαίρεσις, οὐδόλως ἀποτελοῦσα πρακτικόν τινα νόμον.

Τῷ ὄντι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Σινιόρ, «αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι προήχθησαν εἰς τὸν νῦν πολιτισμόν, μεταβᾶσαι ἀλλεπαλλήλως ἀπὸ τοῦ ἀγρίου εἰς τὸν βάρβαρον

βίον, καὶ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου βίου, εἰς ἀνώτερόν τινα βαθμὸν πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τροφίμων ὃν παρεδέχθη ὁ Μάλθος, ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω αὕτη πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἤθελεν ὁριστικῶς ἀνασταλῆ· καθότι, ἐὰν ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζηται ἀείποτε μέχρι τοῦ τελευταίου ὅρου τῶν τροφίμων, ἡ ἀποταμίευσις τοῦ πλούτου ἀποβαίνει ἀκατόρθωτος. Ἄνευ δὲ ἀποταμιεύσεως, ἀδύνατον νὰ πολλαπλασιασθῇ ἡ ἐθνικὴ πρόσοδος καὶ τὰ κεφάλαια δι' ὧν προάγεται ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις καὶ ὁ πολιτισμός. Ἐν τοσούτῳ, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀληθῶς μετέβη ἀπὸ τοῦ ἀγρίου εἰς τὸν βάρβαρον βίον, καὶ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου βίου εἰς τὸν ὑπέρτερον βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ὃν διατελοῦσι τὰ νῦν πεπολιτισμένα ἔθνη. Ἐκ δὲ τῆς προόδου ταύτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις νόμου ἀντιθέτου πρὸς τὸν τοῦ Μάλθου, δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ πλοῦτος καὶ τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐξάνουσι τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ» (1).

Τοιούτῳ τρόπῳ (2) ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1861, ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας ηὔξησε καθ' 6 μόνον ἑκατομμύρια, ἤτοι κατὰ 20 τοῖς $^0/_0$, ἡ παραγωγὴ τοῦ σίτου ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι ἐδιπλασιάζετο ἐπαυξήσασα κατὰ 50 ἑκατομμύρια ἑκατολίτρων, ἤτοι 100 τοῖς $^0/_0$· καὶ γενικώτερον παρατηρῶ, ὅτι τὰ μὲν ἐτήσια ἀποταμιεύματα τῆς ὅλης βιομηχανίας τῶν Γάλλων, ὑπελογίσθησαν εἰς δυσχίλια καὶ τρισχίλια ἑκατομμύρια φράγκων, τὰ δὲ τῆς Μ. Βρεταννίας, εἰς ποσὸν ἀνώτερον τούτου, εἰς 150 ἑκατομ. λιρῶν· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἰδίως

(1) Senior. Θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς Πολ. Οἰκονομίας.
(2) Ὅρα Ἐφ. Οἰκον. Ὀκτ. 1865.

ἐν Γαλλίᾳ, καθυστερεῖ ὡς πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων.

Τὸ ἀνωτέρω πρακτικὸν καὶ ἱστορικὸν ἐπιχείρημα τοῦ Σινιὼρ κατὰ τῶν δύω τοῦ Μάλθου προτάσεων, περὶ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, ἢ τῶν τροφίμων, ἔτι μᾶλλον ἰσχύει κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτε ἐλάχιστον μέρος τῆς γῆς ὑπῆρχε καλλιεργημένον, καθόσον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἡ περὶ ἀπεριορίστου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ περὶ πεπερασμένης γονιμότητος τῶν καλλιεργημένων γαιῶν θεωρία οὐδόλως ἐδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ.

Ὡσαύτως δέ, ἡ ἀντίῤῥησις αὕτη ἔῤῥωται ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ὁπλισθεὶς μὲν διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, πολλαπλασιάσας δὲ τὰ παραγωγικὰ αὐτοῦ κεφάλαια καὶ βελτιώσας τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, ἐδιπλασίασε τὴν παραγωγικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ προσεπορίσθη τὰ τρόφιμα ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν.

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς γνώμης τοῦ Σινιὼρ, παρατηρῶ γενικώτερον, ὅτι ἡ ἐργασία δι' ἧς δημιουργοῦμεν καὶ πολλαπλασιάζομεν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, δὲν μετέχει παντοῦ καὶ πάντοτε τῆς αὐτῆς ἐνεργείας. Ὥστε ἐὰν παρ' ἔθνεσιν ἀπαιδεύτοις καὶ νωθροῖς, ὁ πληθυσμὸς ὑπερβαίνῃ ἐνίοτε τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, ἀλλαχοῦ ὅμως παράγονται διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν, ἀξίαι διπλάσιαι, ἕνεκα τῆς τέχνης, τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος καὶ δραστηριότητος τῶν ἀνθρώπων. Βεβαίως, ἐὰν ἐν χώρᾳ πρὸ πολλοῦ πεπολιτισμένῃ, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐνδεεστέρων τάξεων ἐξακολουθῇ ἀπερισκέπτως πολλαπλασιαζόμενος, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ κοινωνία ἐκείνη θέλει συναισθανθῇ τὴν ἐκ τῆς περισ-

σείας τοῦ πληθυσμοῦ, κακουχίαν, καὶ τότε ἡ μόνη τῆς δεινῆς ταύτης καταστάσεως θεραπεία, ἔσονται αἱ μεταναστεύσεις, θεωρούμεναι σήμερον ὡς τόσον εὐεργετικαὶ καὶ σωτήριοι, ὅσον καὶ αἱ ἀφαιμάξεις διὰ τὰ φλογιστικὰ νοσήματα.

Ἐν γένει λοιπὸν θεωρητέον ὡς ἐστερημένας πρακτικῆς ἀξίας τὰς δύω ταύτας προτάσεις τοῦ Μάλθου, ὅτι τὰ μὲν μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐξάνουσι κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ὅ,τι ἐλλόγως δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν εἰς τοὺς ἀδυσωπήτως καταπολεμοῦντας τὰς δύω προτάσεις τοῦ Μάλθου, εἶναι ὅτι, ἐὰν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως συνεβάδιζον ἀείποτε παραλλήλως μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἤτοι μὲ τὸν δυναμικὸν αὐτοῦ διπλασιασμόν, κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν, ἢ τριακονταετίαν, οἱ κάτοικοι τῆς γῆς δὲν ἤθελον ἀριθμεῖσθαι 1400 ἑκατομμύρια, ἀλλὰ δεκάκις καὶ εἰκοσάκις τόσα. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς ἀδιαλείπτου αὐξήσεως καὶ ὑπερβάσεως τῆς ἐθνικῆς προσόδου, προήχθη καὶ προάγεται ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμός, ἀλλ' ἡ αὔξησις αὕτη ἀναλογίζεται ἑκάστοτε πρὸς τὸν ὑπάρχοντα πληθυσμόν, οὐχὶ δὲ πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἑτέρων λόγων περὶ ὧν θέλει γίνει λόγος κατωτέρω, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει παρὰ τοῖς διαφόροις ἔθνεσι, μετὰ μεγάλης ἀνωμαλίας.

Ἐν μὲν τῇ Πρωσσίᾳ καὶ τῇ Ἀγγλίᾳ διπλασιαζόμενος ἐντὸς 50 ἐτῶν· ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ μετὰ παρέλευσιν 130 ἐτῶν·

Ἕτεροι ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ δευτέρα πρότασις τοῦ Μάλθου περὶ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τροφίμων, κατὰ θεωρίαν ἀληθής, οὐδεμίαν ἔχει πρα-

κτικὴν ἀξίαν· καθότι ἐνόσῳ ἅπασα ἡ γῆ δὲν καλλιεργηθῇ, ἐνόσῳ οἱ δυνατοὶ αὐτῆς πόροι δὲν ἐξαντληθῶσιν, ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ οὐδεὶς ἐπίκειται κίνδυνος. Ὁ Ῥισεράν (1) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς Γαλλίας εἶναι 53 ἑκατομμυρίων μυριαμέτρων, ἡ δὲ τῶν λοιπῶν τοῦ κόσμου μερῶν 13 χιλ. ἑκατομμυρίων. Ἀφαιροῦντες δὲ ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου, τὰς ἐρήμους καὶ τὰς ἀκατοικήτους τῆς ἄρκτου γαίας, ἀπολείποται 9 χιλιάδες ἑκατομμύρια μυριαμέτρων, ἤτοι 170κις ἡ ἔκτασις τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ἐὰν ἦναι βέβαιον, ὅτι ἡ γαλλικὴ χώρα δύναται νὰ θρέψῃ δὶς πλείους κατοίκους, ἤτοι 72 ἑκατομμύρια (2), ἡ γῆ ἅπασα κατοικουμένη κατ' αὐτὸν ὑπὸ 1200 μόνον ἑκατομμυρίων, δύναται νὰ θρέψῃ πλέον τῶν 12 χιλ. ἑκατομμυρίων. Ὁ καθολικὸς λοιπὸν πληθυσμὸς τοῦ κόσμου δύναται ἀκινδύνως νὰ δωδεκαπλασιασθῇ. Καὶ ἐὰν δὲν πολλασιάζηται τάχιον, ἡ βραδύτης αὕτη περὶ τὴν αὔξησιν αὐτοῦ δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν τροφίμων.

Ἡ γνώμη αὕτη κατὰ θεωρίαν εὔλογος, ἀπεδείχθη καὶ πρακτικῶς ὀρθή· καθότι ἅπαντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ μὴ παράγοντα ὁλόκληρον τὴν τροφὴν αὐτῶν, διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῆς συγκοινωνίας καθίστανται αὐτάρκη.

Οὐχ' ἧττον ὅμως οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ Μάλθου ἀντιτάττουσιν ὅτι σφάλλομεν θεωροῦντες τὴν μὲν γῆν ὡς κτῆμα ἀδέσποτον, τὸ ὁποῖον ἕκαστος δύναται νὰ καλλιεργήσῃ, τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος ὡς μίαν καὶ μόνην πατριαρχικὴν οἰκογένειαν. Ὁμολογοῦσιν μὲν ὅτι μέ-

(1) Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ εἶδος τῶν κυβερνήσεων.

(2) Ἐν Βελγίῳ οἱ κάτοικοι ἀριθμοῦνται εἰς 160 κατὰ πᾶν τετραγωνικὸν χιλιόμετρον· ἐν Σαξωνίᾳ εἰς 148· ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς 132· ἐν Ὁλλάνδᾳ, εἰς 101 καὶ ἐν Γαλλίᾳ εἰς 70· ἐν Ἑλλάδι 32.

χρι τῆς σήμερον γαῖαι γονιμώταται μένουσιν εἰσέτι ἀκαλλιέργητοι, ἰσχυρίζονται δὲ ὅτι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐγκατασταθῶμεν ἐν χώραις, ἐν αἷς ἡ θηριωδία τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν ἑτεροφύλων παρέχει τοσούτους κινδύνους, ὅσους καὶ ἡ θανατηφόρος ἐπήρεια τῶν φυσικῶν καὶ κλιματολογικῶν περιστάσεων, ὅτι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐγκατασταθῶμεν ἐν χώραις ἀπωτάτω κειμέναις, καταφρονοῦντες καὶ ὀλέθρια μιάσματα καὶ ἀνθροποβόρα θηρία καὶ δηλητηρίους ἀνέμους καὶ ἀπεράντους ἐρήμους, ὧν ἡ ἀνάμνησις καταβάλλει καὶ τὴν πλέον ἀτρόμητον φαντασίαν. Βεβαίως ἕνεκα τῶν φυσικῶν τούτων προσκομμάτων, δὲν ἀνηγέρθη φραγμὸς ἀνυπέρβατος εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ Σινικήν, οὕτως εἰπεῖν, τεῖχος, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θέλει ὑπερβῆ ἡ εὐρωπαϊκὴ δραστηριότης· ὄχι. Τοὐναντίον ὁμολογοῦσιν ὅτι ἐνῷ πρὸ τεσσάρων περίπου ἑκατονταετηρίδων, ἡ Εὐρώπη εἶχε στρέψει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς πρὸς δυσμάς, πρὸς τὸν νέον κόσμον τοῦ ὁποίου τὰ πλούσια μεταλλεῖα πρό τινων ἐτῶν, συνεκίνησαν αὖθις αὐτήν, ἔκτοτε δὲν ἔσχεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας συγκεντρωμένην τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς ἐν ἑαυτῇ· 1) μὲν ἕνεκα τῆς πάλης τῆς θεοδοκρατίας καὶ μοναρχίας· 2) δὲ ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς μεταῤῥυθμίσεως, καὶ 3) ἕνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐθνῶν πρὸς τὰς ἀπολύτους αὐτῶν κυβερνήσεις, καὶ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων, σήμερον διαρκούσης εἰσέτι τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου, ἡ Εὐρώπη κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς κατακτήσεις αὐτῆς ἐπὶ τῶν βαρβάρων, ἢ ἡμιπολιτίστων τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς χωρῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως, πολλαὶ ἑκατονταετηρίδες ἴσως παρελεύσονται, ἕως οὗ οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ταυτισθῶσιν ἐν ἀδελφικῇ κοινωνίᾳ,

ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν ἀγάπῃ μετὰ τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, μέχρις οὗ λέγω, τὸ Λονδῖνον, οἱ Παρίσιοι καὶ ἡ Πετρούπολις ἀναδειχθῶσι πρωτεύουσαι καὶ τῶν κυριωτέρων χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Καὶ ἴσως μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πέπρωται οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ διαμείνωσι πολὺν χρόνον εἰσέτι ἐν ταῖς χώραις ἐν αἷς ἐμφιλοχωροῦσιν, ὅπως ἐνισχυθῶσιν ἔτι μᾶλλον μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ μηχανικὰς δυνάμεις, δι' ὧν μόνων θέλουσι καταδαμάσει τὴν δυσκαταγώνιστον φύσιν τῆς Ἀσίας καὶ ἰδίως τῆς Ἀφρικῆς· τούτου ἕνεκα αἱ μεταναστεύσεις δὲν γίνονται σήμερον εἰς χώρας ἀκατοικήτους ἢ βαρβάρους, ἀλλὰ κατῳκημένας καὶ πεπολιτισμένας ὡς τὴν Β. Ἀμερικήν, τὴν Αὐστραλίαν κ.τ.λ,

Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἀδέσποτον κτῆμα τὸ ὁποῖον δυνάμεθα ἅπαντες νὰ καλλιεργήσωμεν, πόσα ἄλλα προσκόμματα παρατηροῦσι δὲν ἀναφαίνονται κατὰ πᾶσαν μετανάστευσιν; Ἡ ἀφοσίωσις ἡμῶν εἰς τὴν πατρίδα, εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους ἡμῶν, τὰ ἔξοδα καὶ οἱ κίνδυνοι μακρᾶς ὁδοιπορίας, ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ καταστρέψωμεν, πρὶν ἢ ἐγκατασταθῶμεν, τοὺς ἀγρίους ἢ βαρβάρους κατοίκους τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, τὰ μέσα τῆς διατροφῆς κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἀποκαταστάσεως ἡμῶν, ἡ ἀναγκαιοῦσα δαπάνη πρὸς ἀπόκτησιν ὑλικοῦ, ζώων καὶ μηχανῶν καὶ τόσα ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐμποδίζουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ μετατοπίζηται, καὶ νὰ στρέφηται ὡς σφαῖρα ἐπὶ τῆς γῆς. Μεθ' ὅλα ταῦτα παρατηρητέον ὅτι, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν πρόκειται περὶ μεταναστεύσεων· καθότι χάρις εἰς τὰ ἀτμόπλοια καὶ τοὺς σιδηροὺς δρόμους, τὰ τρόφιμα τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀσίας, τῆς Ῥωσσίας,

κ.τ.λ. θέλουσιν ἐπαρκέσει ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰσέτι εἰς τὸν περισσεύοντα τῆς Εὐρώπης πληθυσμόν.

Ὥστε ἡ πολύκροτος θεωρία τοῦ Μάλθου ἦν ὡς ἀνωτέρω ἀνέλυσα, οὐδεμίαν ἔχει πρακτικὴν ἀξίαν σήμερον, ὅτε τὸ μὲν ἥμισυ τῆς γῆς εἶναι ἀκατοίκητον, ἡ δὲ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν προϊόντων ὁσημέραι καθίσταται εὐχερεστέρα καὶ ἧττον δαπανηρά, ἡ δὲ παραγωγὴ τῶν τροφίμων προϊόντος τοῦ χρόνου, αὐξάνει κολλιεργουμένων τῶν τέως ἀκαλλιεργήτων γαιῶν. Τούτων ἕνεκα, εἰ καὶ οἱ πληθυσμοὶ πολλαχοῦ πολλαπλασιάζονται, οἱ καρποὶ τῆς γῆς οὐ μόνον δὲν ἀνετιμήθησαν, ἀλλὰ τείνουσιν εἰς ὑποτίμησιν, ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ Μάλθος ἐν τῇ διατυπώσει τῆς θεωρίας αὐτοῦ, παρεγνώρισε τρεῖς ἀναμφισβητήτους ἀληθείας· ἁ. ὅτι ἅπασα ἡ γῆ δὲν κατοικεῖται· ὅτι σχετικῶς πρὸς τὴν ἔκτασιν αὐτῆς ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων εἶναι μικρός· ὅτι δὲ τόσον οἱ ἄνθρωποι, ὅσον καὶ τὰ προϊόντα τῆς γῆς, τόσῳ εὐκολώτερον μεταφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ὅσῳ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἐθνῶν προάγεται. Οὕτω δὲ ἐν ταῖς δύω Ἀμερικαῖς, ἐν τῇ βορείῳ καὶ τῇ κεντρώᾳ Ἀσίᾳ, ἐν Ἀφρικῇ, ἐν ταῖς ἀναριθμήτοις νήσοις τῆς Ὠκεανίας, καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ, ὑπάρχουσι γαῖαι ἐκτάσεως ἀνυπολογίστου, ἀκαλλιέργητοι, ὧν ἡ καλλιέργεια δύναται νὰ διαθρέψῃ ἑκατοντάδας ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων.

Δευτέρα σκέψις ἥτις διέφυγε τὸν παρατηρητικὸν νοῦν τοῦ Μάλθου, εἶναι ὅτι πολλαχοῦ, ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῆς εὐζωΐας καὶ τοῦ πλούτου περιστέλλεται ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, ἄνευ χρήσεως τρόπων περιστολῆς ἀξιοκατακρίτων ἢ ἀξιοποίνων.

Τελευταῖον δὲ ὅτι, διὰ τῆς τεχνικῆς καλλιεργείας καὶ

τῆς καταβολῆς κεφαλαίων, αἱ καλλιεργημέναι γαῖαι ἀποκτῶσιν ὁσημέραι μείζονα παραγωγικότητα.

Ἀλλὰ καίτοι θεωρῶν ὡς πρακτικῶς ἀνυποστάτους τὰς ὑπὸ τοῦ Μάλθου διατυπωθείσας προτάσεις, περὶ τῆς κατ' ἀριθμητικὸν μὲν λόγον αὐξήσεως τῶν τροφίμων, κατὰ γεωμετρικὸν δὲ λόγον αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἀναγνωρίσω, τὴν ὑφισταμένην φυσιολογικὴν καὶ ἀναγκαίαν σχέσιν μεταξὺ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ.

Πλεῖστοι ὅμως συγγραφεῖς παρεγνώρισαν τὴν ἁπλουστάτην ταύτην ἀλήθειαν. Ὁρμώμενοι δὲ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἡ ἀέννααος τοῦ πλούτου πηγή, ἰσχυρίσθησαν, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος καθὸ ζῶσα ἐργατικὴ μηχανή, γεννώμενος φέρει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἱκανότητα τὴν δημιουργικὴν πλούτου, ἐλησμόνησαν δὲ ὅτι ἡ δημιουργικὴ αὕτη δύναμις προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου καταρτίζεται καὶ διαπλάττεται· μέχρις οὗ δὲ τὸ βρέφος ἢ τὸ νήπιον προσεγγίσῃ εἰς τὴν ἐφηβίαν, ἐπιβαρύνει μὲν δαπάνας παντὸς εἴδους, τοὺς γεννήτορας αὐτοῦ, δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς δύναμις αὐτοτελὴς καὶ παραγωγική.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ «ἐνέργεια» τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσιπεντατίαν, ὁ πληθυσμὸς «δύναται» νὰ διπλασιασθῇ ὡς ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ.

Τί λοιπὸν διακωλύει τὴν πραγματικὴν ταύτην αὔξησιν; διατί ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς Ἀγγλίας καὶ Πρωσσίας διπλασιάζεται μετὰ χρονικὴν περίοδον 50 ἐτῶν; ὁ δὲ τῆς Γαλλίας 130; ὁ δὲ τῆς Δανίας καὶ Σουηδίας 63; ὁ δὲ τῆς Νορβηγίας καὶ Ἱσπανίας57 καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας 66;

§. 2. *Ἐπίδρασις τῶν ἀναστατικῶν καὶ καταστατικῶν αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ.*

Κατὰ τὸν Μάλθον δύω κυρίως εἰσὶ τὰ διακωλύοντα καὶ περιστέλλοντα τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ· πρῶτον μὲν ἡ πρόνοια, ἡ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας καὶ εὐθύνης, καὶ δεύτερον ἡ δυστυχία.

Παραδείγματα τῶν ἀνασταλτικῶν αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ παρέχουσι πλεῖστα ὅσα, αἱ σωφρονοῦσαί κοινωνίαι· καθότι πᾶς συνετὸς οἰκογενειάρχης, προσπαθεῖ πρὶν ἢ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸ τέκνον αὐτοῦ, νὰ τῷ δώσῃ ἐπάγγελμα, ἢ μικράν τινα περιουσίαν, ἧς ἄνευ, οὐδεὶς εὐσυνείδητος νέος ἀναλαμβάνει τὰ βάρη καὶ τὰς ὑποχρεώσεις οἰκογενειάρχου. Συνελθὼν δὲ εἰς γάμου κοινωνίαν προσπαθεῖ νὰ ἀναλογίσῃ τὰς οἰκιακὰς αὐτοῦ δαπάνας, πρὸς τοὺς δυνατοὺς αὐτοῦ πόρους, ὅπως μὴ εὑρεθῇ ἐν ἀμηχανίᾳ, καὶ ἐκπέσῃ τῆς θέσεως ἣν κατέχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ἀσύνετοί τινες νέοι, ἢ καὶ πολυπληθεῖς τῆς κοινωνίας τάξεις, καταφρονοῦσαι τὰ διδάγματα τῆς καθημερινῆς πείρας, ἀναλαμβάνουσι βάρη ἅτινα δὲν δύνανται νὰ βαστάσωσι, θᾶττον ἢ βράδιον, συναισθάνονται τὰς δεινὰς συνεπείας τῆς ἀφροσύνης των, καὶ αἱ ταλαιπωρίαι, ἡ δυστυχία, αἱ συμφοραὶ διαδέχονται τὰς ἐφημέρους εὐπραγίας καὶ ἡδυπαθείας· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι τὰ δύω αἴτια τῆς περιστολῆς τοῦ πληθυσμοῦ κατ' ἀντίθετον λόγον ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρῶσι· δηλαδὴ ὅσῳ αἱ ἐκ τῆς πενίας στερήσεις καὶ κακουχίαι εἰσὶ κοινότεραι, αἱ δὲ νόσοι, ἡ θνητότης, αἱ ἐπιδημίαι κ.τ.λ. ἐπικρατέστεραι, τόσῳ ἡ ἀνασταλτικὴ δύναμις εἶναι ἀσθενεστέρα, ὅσῳ δὲ τὰ καταστρεπτικὰ αἴτια εἰσὶ σπανιώτε-

ρα, τόσῳ ἡ ἠθικότης καὶ ἡ λογικὴ τῆς κοινωνίας ἐνέργεια εἰσὶν ἐπικρατέστεραι· ὥστε ἡμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἴμεθα αὐτουργοὶ τῶν ἐπιβαρυνόντων ἡμᾶς φυσικῶν δυστυχημάτων (1).

Παρατηρῶ δὲ, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ἔργον λίαν ἐπωφελὲς τὸ νὰ ἐρευνήσῃ τις καὶ ἐξακριβώσῃ κατὰ τόπους, καὶ κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους, τὴν ἐνέργειαν τῶν δύω ἀντιθέτων τούτων δυνάμεων, τῆς μὲν ἀναστελλούσης, τῆς δὲ καταστελλούσης τὸν πληθυσμόν, ὅπως στηριχθῇ ἐπὶ τῶν πραγματικῶν τούτων γινομένων ἡ θεωρία.

Ἐφαπτόμενοι δὲ τῆς μελέτης ταύτης, ἐδυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν εἰς τὴν ἔρευναν ἡμῶν τὰς διαφόρους ἡλικίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ βίου καὶ τελευτῶντες εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦ πολιτισμοῦ βαθμόν, ὅπως ἐξακριβώσωμεν, ἂν αἱ ἠθικαὶ ἀρεταί εἰσιν ἐπικρατέστεραι, ἢ τὰ φυσικὰ δυστυχήματα πολυπληθέστερα ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων, ἢ τῶν ἀπολιτίστων λαῶν, (2) κατὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἢ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἣν οἱ ἐρασταὶ τοῦ παρελθόντος ὀνομάζουσι μεταφορικῶς ἡλικίαν τῆς ἀθωότητος καὶ καὶ τῶν ἁπλῶν ἀρετῶν, ὡσανεὶ οἱ πόλεμοι, ἡ ἀνθρω-

(1) Ἐκτὸς τῆς ἰδιωτικῆς προνοίας, σωφροσύνης καὶ φρονήσεως δι' ὧν ῥυθμίζεται πολλαχοῦ ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ θεσμοὶ ἀναστέλλουσι πολλάκις τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, ἡ ἀγαμία ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς πάσης τάξεως κληρικοὺς τοῦ καθολικοῦ δόγματος ὧν ὁ ἀριθμὸς ὑπελογίσθη ἀνώτερος τῶν 200,000. Ὡσαύτως δὲ δυνάμει τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ὁ γάμος ἀπαγορεύεται εἰς 400 ἢ 500 χιλιάδας ἀκμαίων καὶ ῥωμαλέων στρατιωτῶν, πρὶν ἢ οὗτοι διανύσωσι τὸν χρόνον τῆς θητείας των καί τινα ἔτη τῆς ἐφεδρείας.

(2) Κατὰ τὸ 1867, ἡ σιτοδεία ἐδεκάτευσεν ἐπαρχίας τινὰς τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Ἀλγερίας· τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη πρὸ τριῶν ἐτῶν, ἐν Μικρασίᾳ καὶ αὖθις ἐν τῇ Ἰνδικῇ.

ποκτονία, ἡ ἀγροήθεια, ἡ ξενηλασία, οἱ λιμοὶ καὶ λοιμοί, αἱ δεισιδαιμονίαι, ἡ ἀπαιδευσία καὶ τόσαι ἄλλαι μάστιγες τῶν ἀπολιτίστων λαῶν, ἦσαν ὁ χρυσοῦς τῆς ἀνθρωπότητος αἰών. Προσέτι δὲ ἐπεκτείνοντες τὴν ἔρευναν ἡμῶν καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους λαούς, ἐδυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ παρ' αὐτοῖς, τὴν σχετικὴν ἐνέργειαν καὶ ἰσχὺν τῶν δύο τούτων δυνάμεων. Τοῦτο δὲ πράττοντες ἐνταῦθα μὲν ἠθέλομεν ἔχει «ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ» πολλοὺς μὲν γάμους καὶ γεννήσεις, πολλὰς δὲ ἀποβιώσεις, ἤτοι ποσὸν δυστυχημάτων ἀνώτερον· ἐκεῖ δὲ ὀλιγωτέρους μὲν γάμους καὶ γεννήσεις, συνάμα δὲ καὶ ἀποβιώσεις ὀλιγωτέρας, ἤτοι ποσὸν δυστυχημάτων κατώτερον.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ὅπως ἐξακριβωθῶσι ταῦτα πάντα ἀπαιτεῖται, 1) μὲν ἀκριβὴς τοῦ πληθυσμοῦ ἀπαρίθμησις, ὅπως πρὸς αὐτὸν συσχετίσωμεν τὰ στοιχεῖα τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ 2) ἀκριβὴς τήρησις ληξιαρχικῶν βιβλίων, δι' ὧν βεβαιοῦνται αἱ γεννήσεις, οἱ γάμοι καὶ αἱ ἀποβιώσεις, ἤτοι αἱ τρεῖς κυριώτεραι ἐποχαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Τοιούτῳ τρόπῳ, πληροφορούμενοι ἐκ τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ, ἡ σχέσις τῶν γεννήσεων πρὸς τὸν πληθυσμὸν εἶναι ὡς 1 πρὸς 22.4, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ ὡς 1 πρὸς 36 (¹), δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ἀνασταλτικὴ δύναμις εἶναι ἰσχυροτέρα ἐν Γαλλίᾳ. Ὡσαύτως δὲ γινώσκοντες ὅτι οἱ γάμοι ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ, εἶναι ὡς 1 πρὸς 123 κατοίκους, ἐν δὲ τῇ

(¹) Ἐπὶ δεκαεξακισχιλίων κατοίκων ἐν μὲν τῇ Σαξωνίᾳ ἐγεννήθησαν κατὰ τὸ 1861, 410· ἐν Αὐστρίᾳ 409· ἐν Πρωσσίᾳ 374· ἐν Ἱσπανίᾳ 365· ἐν Σκωτίᾳ 349· ἐν τῇ Μ. Βρεττανίᾳ 344· ἐν Ὁλλάνδᾳ 322· ἐν Βελγίῳ 304· ἐν Γαλλίᾳ 268.

Ῥωσσίᾳ ὡς 1 πρὸς 49, δυνάμεθα καὶ ἐκ τούτου νὰ πορισθῶμεν τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. Γνωρίζοντες τελευταῖον ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ, 1 ἄνθρωπος ἀποθνήσκει ἐτησίως ἐπὶ 26.68, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ 1 ἐπὶ 40.92, θέλομεν συμπεράνει, ὅτι ἐν Ῥωσσίᾳ τὰ κατασταλτικὰ αἴτια εἰσὶν ἰσχυρότερα.

Εἶπον ὅτι αἱ ἀπαριθμήσεις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὰ βιβλία τῶν γεννήσεων, τῶν γάμων καὶ τῶν ἀποβιώσεων, ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἐπίδρασιν τῶν δύο δυνάμεων, τῆς ἀναστατικῆς καὶ τῆς κατασταλτικῆς τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀλλὰ ποία πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἐνέργεια ἑκατέρας τῶν δυνάμεων τούτων; ὁποτέρα τῶν δύο τούτων ἐνεργειῶν συμφέρει νὰ ἐπικρατῇ μᾶλλον ἐν τῇ κοινωνίᾳ; εἶναι τάχα ἀδιάφορον, ἐὰν ὁ περιορισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ ἐντὸς τῶν λογικῶν αὐτοῦ ὁρίων, ἐνεργῆται διὰ τῆς καταστροφῆς ἢ διὰ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σωφροσύνης; Ὄχι· καθότι ὅ,τι συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν δὲν εἶναι τὸ νὰ συγκροτῆται αὕτη ἐκ μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων ταλαιπώρων, δυστυχῶν, καταστρεφομένων πρὸ τῆς ἀκμῆς αὐτῶν· ὅ,τι συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν, εἶναι ἡ μακροβιότης τῶν ἀνθρώπων· καθότι συμφερώτερον εἶναι νὰ ὑπάρχωσι μᾶλλον 1000 ἔφηβοι ἡλικίας ἐτῶν 20, ἢ δισχίλιοι παῖδες ἐτῶν 10, ἂν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τῶν 20 ἐτῶν, ἡ κοινωνία δὲν δύναται νὰ θρέψῃ πλέον τῶν 1000.

Ὑποτεθείσθω βοσκήσιμος τόπος χωρητικότητος 1000 προβάτων. Τὰ χίλια ταῦτα πρόβατα ἐὰν ζήσωσι 10 ἔτη θέλουσι διατρέφεσθαι ἐν τῷ βοσκησίμῳ τούτῳ τόπῳ. Ἀλλ' ἐὰν παύσωσι τοῦ νὰ ὑπάρχωσι μετὰ 5 ἔτη, ἀντικατασταθῶσι δὲ δι' ἄλλων 1000 τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον. Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, ἡ

ἀντικατάστασις αὕτη δὲν εἶναι ἀδιάφορος. Εἶπον τί συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ προσθέτω ὅτι εἶναι καὶ καθῆκον ἡμῶν νὰ προσπαθῶμεν νὰ διατηρῶμεν τὰ τέκνα ἡμῶν μέχρι τῆς ἡλικίας καθ' ἣν τελειοῦνται αἱ παραγωγικαὶ αὐτῶν δυνάμεις· καθότι ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται ἵνα βρέξῃ μὲ τὰ δάκρυα τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τοὺς πατρικοὺς κόλπους καὶ ματαιώσῃ κατόπιν ἕνεκα ἀώρου θανάτου, τοὺς κόπους καὶ τὰς θυσίας τῶν γονέων του. Ἐγεννήθη ὅπως ἀνδρωθῇ, καὶ καρποφορήσῃ, ὅπως παραγάγῃ τι καινόν, ὅπως καταστῇ χρήσιμος καὶ εἰς ἑαυτόν, καὶ εἰς τὸν πλησίον του, καὶ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου, δέον ὁ πληθυσμὸς νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα· καθότι οὕτω μόνον παρατείνεται ἡ πιθανὴ καὶ ἡ μέση ζωή.

§ 3. *Πιθανὴ καὶ μέση ζωή.*

Εἶπον «πιθανὴ ζωή», καὶ «μέση ζωή». Ἀλλὰ τί ἐστι πιθανότης; Πᾶσα πρότασις θεωρουμένη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀληθὴς ἢ ψευδής· ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς παρίσταται ὡς μᾶλλον ἢ ἧττον βεβαία. Τούτου δ' ἕνεκα, οἱ μαθηματικοὶ θεωροῦσι τὴν μὲν βεβαιότητα ὡς ἀριθμὸν ὁλοσχερῆ, τὰς δὲ πιθανότητας ὡς μέρη τοῦ ὅλου.

Ὑποτιθεμένης λοιπὸν τῆς βεβαιότητος ὡς μονάδος, ἡ πιθανότης ἔσται τὸ ἥμισυ αὐτῆς· ἡ ὁμοιαλήθεια καί τι πλέον· τὸ δὲ ἠθικῶς βέβαιον λογισθήσεται ὡς πλήρης ἀλήθεια. Ὡσαύτως δὲ ἀπὸ τοῦ ἡμιβεβαίου καὶ κάτω, ἔχομεν τὴν εἰκασίαν, τὴν ἀμφιβολίαν, τὸ ἠθικῶς ἀβέβαιον. Τοιοῦτοι οἱ βαθμοὶ τῶν πιθανοτήτων, μεταξὺ δύο ἀντιθέτων ἀληθειῶν. Λ. χ. ἐὰν ὑποθέσωμεν 30 ψηφοδέλτια ἐν μιᾷ κάλπῃ, ἐξ ὧν τὰ μὲν 20 λευκά, τὰ δὲ 10 κεχρωμα-

τισμένα, τίνα πιθανότητα ἔχομεν, ὅτι τὸ ἐξαγόμενον ἀπὸ τῆς κάλπης ταύτης ψηφοδέλτιον ἔσται κεχρωματισμένον; $\frac{1}{3}$ πιθανότητος.

Ὥστε διερευνῶν τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τῆς Γαλλίας καὶ παρατηρῶν ὅτι ἐκ χιλίων τέκνων, τὸ ἥμισυ μόνον ἀπολείπεται μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν 33, θέλω συμπεράνει περὶ παντὸς νεογνοῦ, ὅτι ἡ πιθανὴ ζωή, ἢ ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι θέλει ὑπερβῇ τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας του, εἶναι τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς βεβαιότητος. Ἐπὶ ὑποθέσει λ. χ., ὅτι 1 ἑκατομμύριον τέκνων γεννᾶται ἐτησίως ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὅτι τὸ μὲν $\frac{1}{2}$ ἐκλείπει μετὰ 33 ἔτη, τὰ δὲ $\frac{2}{3}$ μετὰ 45, τὸ δὲ ὅλον μετὰ 110, ἡ πιθανὴ ζωὴ θέλει ὑπολογισθῇ κατὰ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους.

Περὶ δὲ μέσης ζωῆς παρατηρῶ, ὅτι λέγοντες μέσον ὅρον, ἀναπληροῦμεν τὸ ἐλλεῖπον διὰ τοῦ πλεονάζοντος καὶ ἐκ τούτου ἐξάγομεν γενικόν τι πόρισμα. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁσάκις θέλωμεν νὰ καταμετρήσωμεν τὸ ὕψος ὄρους, ἔχοντος τρία σημεῖα ὕψους 60, 50, καὶ 40 ποδῶν, λέγομεν ὅτι ὁ μεσος ὅρος τοῦ ὕψους εἶναι ποδῶν 50, καθότι τὰ 40 ἀναπληροῦνται διὰ τοῦ 60. Τὸ αὐτὸ δὲ γίνεται καὶ περὶ πληθυσμοῦ, ὁσάκις ὑπολογίζωμεν κατὰ μέσον ὅρον, τὴν θνητότητα, τὰς γεννήσεις, τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, τοὺς γάμους, ἢ τὴν ζωήν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, 1) ἐν τῇ πόλει Χ.

κατὰ τὸ	Α′.	ἔτος	ἀπέθανον	ἄνθρωποι	120
»	Β′.	»	»	»	180
»	Γ′.	»	»	»	110
»	Δ′.	»	»	»	160
»	Ε′.	»	»	»	130
					700

Ὅθεν $\frac{700}{5} = 140$ ἄνθρωποι ἀποθνήσκουσιν **ἐτησίως** (mortalité moyenne)· ἀναλογιζόμενοι δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν τεθνεώτων καθ' ὅλον τὸ ἔτος πρὸς τοὺς ζῶντας, λέγομεν ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἀποθνήσκει 1 ἐπὶ 47 κατοίκων.

2). Ἐν τῇ πόλει Χ.

κατὰ τὸ	Α′.	ἔτος	ἐγεννήθησαν	ἄνθρωποι	180
»	Β′.	»	»	»	200
»	Γ′.	»	»	»	220
»	Δ′.	»	»	»	178
»	Ε′.	»	»	»	222
					1000

Ὥστε $\frac{1000}{5} = 200$ παῖδες γεννῶνται ἐτησίως (naissances moyennes) καὶ σχετικῶς πρὸς τοὺς κατοίκους, λέγομεν, ὅτι αἱ γεννήσεις ἐν Ἑλλάδι εἰσιν 1 πρὸς 31.

3). Ἐν τῇ πόλει Χ ἐγεννήθησαν Α παῖδες, ἀπέθανον δὲ Β. Ὅθεν

κατὰ τὸ	Α′.	ἔτος	ἔμειναν	ζῶντες	Α—Β	παῖδες	60
»	Β′.	»	»	»	Γ—Δ	»	65
»	Γ′.	»	»	»	Ε—Ζ	»	49
»	Δ′.	»	»	»	Η—Θ	»	72
»	Ε′.	»	»	»	Ι—Κ	»	54
							300

Ἑπομένως $\frac{300}{5} = 60$, ἤτοι τοσαύτη ἡ κατ' ἔτος αὔξησις τῶν κατοίκων· οὕτω ἀπὸ τοῦ 1874 μέχρι τοῦ 1877, ἐγεννήθησαν μὲν ἐν Ἑλλάδι 183,201, ἀπέθανον δὲ 123,162. ἄρα ἡ ὑπέρβασις ἦτο 60 περίπου χιλιάδων. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὑρίσκομεν καὶ τὸν μέσον ὅρον τῶν ἐτησίως τελουμένων γάμων καὶ ἀναλογιζόμενοι τὸ

ποσὸν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, λέγομεν, ὅτι οἱ γάμοι εἰσὶν ὡς 1 πρὸς 149 κατοίκους.

4). Ἐν τῇ πόλει Α ἀπέθανον κατὰ τὸ

Α′. ἔτος	80	ἄνθρωποι	ἐτῶν	42,	ὅλων τὰ ἔτη	3360
	30	»	»	35	» »	1050
	10	»	»	28	» »	280
Β′. ἔτος	80	»	»	54	» »	4320
	30	»	»	61	» »	1830
	70	»	»	52	» »	3640
Γ′. ἔτος	80	»	»	40	» »	3200
	10	»	»	68	» »	680
	20	»	»	38	» »	760
Δ′. ἔτος	80	»	»	56	» »	4480
	70	»	»	44	» »	3080
	10	»	»	80	» »	800
Ε′. ἔτος	80	»	»	50	» »	4000
	10	»	»	16	» »	160
	20	»	»	58	» »	1160
	20	»	»	40	» »	800
	700					33600

Ὅθεν $\frac{33600}{700} = 48$. Τοσαύτη ἡ μέση ζωὴ (la vie moyenne). (1)

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅσῳ ἡ μὲν πιθανὴ ζωὴ παρατείνεται ἡ δὲ μέση ζωὴ καθίσταται διαρκεστέρα, τόσῳ ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι κρείττων.

(1) Ἐν Γαλλίᾳ, ἡ μέση ζωὴ εἶναι ἀνωτέρα, καθότι ὀλίγοι ἀριθμοῦνται παῖδες κατ' οἰκογένειαν· ἡ δὲ ἐτησία αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ὑπερβαίνει τοὺς ἑκατονταχισχιλίους. Παρ' ἡμῖν δὲ ἡ μέση ζωὴ εἶναι μικρὰ ἕνεκα τῆς μείζονος θνητότητος τῶν παίδων καὶ ἑπομένως τῆς μικρότητος τοῦ διαιρετέου, τοῦ καταρτιζομένου ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν τεθνεώτων.

Τὸ κράτος λοιπὸν τῶν πόλεων δὲν συνίσταται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων, ἀλλ' εἰς τὴν μακροβιότητα τῶν ἀνθρώπων, ἕνεκα τῆς ὁποίας αὐξάνει ἡ δραστηριότης τοῦ πληθυσμοῦ (1).

Ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῶν περὶ τὰς γεννήσεις καὶ ἀποβιώσεις ἀκριβῶν πληροφοριῶν, γνωρίζομεν καὶ τὴν πιθανὴν ζωὴν τῶν ζώντων καὶ τὴν μέσην ζωὴν τῶν τεθνεώτων. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ὁ μέσος ὅρος οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς εἰδικὰς περιστάσεις. Πιθανὸν λοιπὸν ὅτι ἡ δεῖνα πόλις, ἢ τὸ δεῖνα τμῆμα τῆς αὐτῆς πόλεως, ἢ ἡ δεῖνα κοινωνικὴ τάξις νὰ ὑπόκειται εἰς θνητότητα διάφορον. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. ἡ μέση θνητότης εἶναι 1 ἐπὶ 39· ἀλλ' ἐν μὲν τῇ δωδεκάτῃ ἐνορίᾳ τῶν Παρισίων, ἡ θνητότης ἦτο 1 ἐπὶ 26, ἐν δὲ τῇ πρώτῃ, 1 ἐπὶ 52. Ὅσῳ λοιπὸν ὁ μέσος ὅρος ἐξάγεται ἐξ εἰδικωτέρων γινομένων, τόσῳ προσεγγίζει εἰς τὴν ἀλήθειαν (2).

§ 4. *Ἐφαρμογὴ τοῦ γενικοῦ μέσου ὅρου τῆς θνητότητος εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις.*

Ἡ θνητότης εἶπον διαφέρει κατὰ τόπους, κατὰ πόλεις, κατ' ἐνορίας, κατ' ἐπαγγέλματα· ἄρα αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι, παραδεχόμεναι τὸν γενικὸν μέσον ὅρον τῆς θνητότητος, ὡς πραγματικότητα ἐφαρμοστέαν κατὰ πᾶ-

(1) Ὁ ἀνώτερος ὅρος τῆς μέσης ζωῆς εἶναι τεκμήριον ἀκμάζοντος πολιτισμοῦ ἐν ὅσῳ αἱ γεννήσεις δὲν ἐλαττοῦνται· ἀλλ' ἂν ὁ ἀνώτερος οὗτος ὅρος προέρχεται ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν γεννήσεων, ὡς ἐν Γαλλίᾳ, ἡ κατάστασις αὕτη ἐμφαίνει ἠθικὰς καὶ κοινωνικάς τινας ἀνωμαλίας δυσεπανορθώτους.

(2) Ὁ Βιλλερμὲ παρετήρησε πρό τινων δεκάδων ἐτῶν, ὅτι ἡ πιθανὴ ζωὴ ἐν τῇ πόλει Mulhouse ἦτο κατὰ μέσον ὅρον ἐτῶν 7 καὶ μηνῶν 6· ἀλλ' ἡ πιθανὴ ζωὴ διέφερεν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, κατὰ τὴν φύσιν τῶν διαφόρων ἐπιτηδευμάτων,

σαν εἰδικὴν περίπτωσιν, ἐκτίθενται εἰς πρόδηλον ζημίαν· καθότι ἐὰν οἱ ἀσφαλιζόμενοι ὦσιν ἐκ τῆς εὐπορούσης τάξεως, ὁ μέσος ὅρος τῆς γενικῆς θνητότητος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς αὐτούς. Ὡσαύτως δέ, ὁ γενικὸς ὅρος τῆς θνητότητος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς πολίτας ἀνήκοντας εἰς τὴν ἐνδεεστέραν τάξιν· καθότι ἡ ζωὴ αὐτῶν εἶναι ὁμολογουμένως βραχυτέρα. Καὶ ὅπως σαφηνίσω ἔτι μᾶλλον τὴν πρότασιν ταύτην, παρατηρῶ ὅτι ἂν καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κατὰ τὸν Εὔξεινον καὶ τὴν Μεσόγειον ἐτησίων ναυαγιῶν, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν γενικόν τινα μέσον ὅρον, καὶ νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἓν πλοῖον ναυαγεῖ ἐτησίως ἐπὶ τόσων, ὁ γενικὸς οὗτος μέσος ὅρος οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς τοὺς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἰδίως ναυτιλλομένους, καθότι ἐν αὐτῷ, αἱ ναυαγίαι συχνότερον συμβαίνουσιν.

Ὥστε αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι ἐκτίθενται εἰς ζημίας, ἐφαρμόζουσαι τὸν καθόλου τοῦτον μέσον ὅρον εἰς τὰ καθέκαστα. Πρὸς ἀκριβεστέραν διευκρίνησιν τοῦ κανόνος τούτου, ὑποτεθείσθω ἄνθρωπος κεκτημένος μὲν περιουσίαν, ἐστερημένος δὲ συγγενῶν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος καταδαπανᾷ ἐτησίως οὐ μόνον τοὺς ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ τόκους ἀλλὰ καὶ μέρος αὐτῆς, ὥστε ἐὰν τύχῃ μακρόβιος, κινδυνεύει νὰ στερηθῇ περὶ τὸ τέρμα τοῦ βίου του, τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου τούτου, αὐτὸς μὲν ἀσφαλίζεται ἐπέκεινα τῆς δεινος ἡλικίας πληρώνων ἐτησίως ἀσφάλιστρον· αἱ δὲ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι ὑποχρεοῦνται νὰ τῷ πληρώνωσι τόσα ἐνιαυσίως ἐν περιπτώσει ἐπιβιώσεως, ἤτοι ἐπέκεινα τῆς ἡλικίας τῶν 50 ἢ 60 ἐτῶν. Ἐὰν λοιπὸν αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι ὑπολογίσωσι μέσον ὅρον κατώτερον τοῦ πραγματικοῦ, θέλουσιν ἀναποφεύκτως ζημιωθῆ.

Προσέτι δὲ λάβωμεν ὑπάλληλον, ἢ διδάσκαλον γραμμάτων, ἢ ἐργάτην ὅστις ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ συντηρεῖ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, μετὰ θάνατον δέ, δὲν ἔχει τὶ νὰ καταλίπῃ εἰς αὐτήν. Ὁ ὑπάλληλος οὗτος δύναται καταβάλλων ἀσφάλιστρον εἰς ἀσφαλιστικὴν ἑταιρίαν, νὰ συμφωνήσῃ, ὅτι ἐὰν ἀποθάνῃ ἐντὸς τόσου διαστήματος χρόνου, ἐντὸς 20 ἐτῶν λ. χ., ἡ ἀσφαλίζουσα αὐτὸν ἑταιρία θέλει πληρώσει ὡρισμένην χρηματικὴν ποσότητα εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ὅσῳ βραχυτέρα εἶναι ἡ ζωὴ τῶν οὕτως ἀσφαλιζομένων, τόσῳ ἡ ζημία τῆς ἑταιρίας ἔσται μεγαλειτέρα, καθότι ἡ οἰκογένεια ἠσφαλίσθη ἐν περιπτώσει ἀποβιώσεως τῶν συνομολογησάντων τὴν ἀσφάλειαν.

§ 5. *Ἐν κοινωνίᾳ εὐπορούσῃ, τὰ κενὰ τοῦ πληθυσμοῦ εὐκόλως πληροῦνται.*

Εἶπον, ὅτι ὁσάκις ὁ πληθυσμὸς δὲν ὑπερβαίνῃ τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, ἥ τε πιθανὴ καὶ ἡ μέση ζωὴ παρατείνονται. Προσθέτω δέ, ὅτι ὁσάκις τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα ὑπάρχωσιν, οὔτε οἱ πόλεμοι, οὔτε αἱ σιτοδεῖαι, οὔτε αἱ ἐπιδημικαὶ νόσοι δύνανται ν' ἀναστείλωσι τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

Τῷ ὄντι, ἀπεδείχθη ὅτι ὁ πληθυσμὸς δύναται νὰ διπλασιασθῇ κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν, ἢ τριακονταετίαν.

Ὥστε ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας κατοικουμένης σήμερον ὑπὸ 37 ἑκατομμυρίων, δύναται ν' αὐξήσῃ μέχρι τοῦ 1906 εἰς 74 ἑκατομμύρια. Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ πόλεμος ὡσαύτως πεισματώδης, ὡσαύτως καταστρεπτικός, ὡς ὁ τῆς πρώτης Γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος διαρκεῖ εἴκοσιν ἔτη, ὅτι δὲ μία ἐθνικὴ συ-

νέλευσις, ἡ εἷς Ναπολέων, στρατολογεῖ ἐτησίως 300 χιλιάδας νέων, τὸ ὅλον 6,000,000 ἀπολεσθέντα τότε, ἕπεται ὅτι ἡ Γαλλία, κατοικουμένη ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως ὑπὸ 26 ἑκατομμυρίων, ἔπρεπε νὰ κατοικῆται μετὰ τὴν εἰρήνην ὑπὸ 40 τοὐλάχιστον ἑκατομμυρίων, ἀλλὰ μόλις πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου, κατῳκεῖτο ὑπὸ 38 ἑκατομμυρίων (1). Ἡ αὐτὴ δὲ θεωρία ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν ἐκ λιμῶν καὶ λοιμῶν ἀπώλειαν τῶν ἀνθρώπων.

Τοιούτῳ τρόπῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱστορικῶν, ἡ ἐνσκήψασα νόσος τῷ 1348 ἐν Εὐρώπῃ, ἐφόνευσε τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας· ἡ δὲ Γαλλία κατῳκεῖτο τότε ὑπὸ 12 ἑκατομμυρίων· ἄρα τὰ ὑπολειφθέντα 9 ἑκατομμύρια ἐδύναντο νὰ αὐξήσωσι μέχρι 36 ἑκατομμυρίων, ἐντὸς 60 ἐτῶν, ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας μόλις ἀριθμεῖται τοσοῦτος σήμερον.

Συμπεραίνω ὅτι ἐκ μόνης τῆς στερήσεως ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, δύναται ν' ἀναστα-λῇ ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, καθότι τὸ ἐπιγιγνόμενον χάσμα ἐκ τῶν πολέμων, λοιμῶν καὶ λιμῶν πληροῦται τόσῳ εὐκολώτερον, ὅσῳ ἕνεκα τῆς καταστροφῆς μέρους τοῦ πληθυσμοῦ, οἱ ἐπιζήσαντες ἀπολαύουσιν ἀφθονώτερον τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων. Ἐὰν λοιπὸν μόνη ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως δύναται νὰ καταστείλῃ ὁριστικῶς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἂν ὁ πληθυσμὸς τείνῃ ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς ταῦτα, ὑπάρχει ὅλως ἄσκοπον τὸ νὰ προσπαθῶσιν αἱ κυβερνήσεις διὰ τεχνητῶν, οὕτως εἰπεῖν, μέσων νὰ προ-

(1) Καὶ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, οἱ πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν ἧττον ὀλέθριοι· ἡ ἀπώλεια τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς Β. Ἀμερικῆς ἀνέβη εἰς 1 ἑκατομμύριον, τοῦ δὲ Κριμαϊκοῦ πολέμου εἰς 785,091.

τρέπωσιν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, βραβεύουσαι τοὺς γάμους καὶ τὴν πολυτεκνίαν (1), καθότι ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων δὲν ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς πραγματικῆς τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσεως, ὁσάκις μετὰ τῶν γεννήσεων πολλαπλασιάζωνται καὶ αἱ ἀποβιώσεις. Ἄλλως, αἱ πρὸς γάμον καὶ πρὸς τὴν τεκνοποιΐαν παρορμητικαὶ διατάξεις ἀποδεικνύονται ὅλως περιτταί, ἐὰν οἱ πολῖται εὐπορῶσι, καθότι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ὠθεῖται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀπολαύσεις αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ οἱ πολῖται στερῶνται τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, διὰ τῶν πρὸς τὴν τεκνοποιΐαν παρορμητικῶν, οὐδὲν ἄλλο κατορθοῦται ἢ ἡ πρόσκαιρος τοῦ πληθυσμοῦ αὔξησις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς πλασμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν δυνάμεθα νὰ συντηρήσωμεν καὶ ἀναθρέψωμεν. Καθῆκον λοιπὸν τῶν κυβερνήσεων δὲν εἶναι ἡ περὶ τὸ π ο σ ὸ ν τῶν γεννήσεων μέριμνα, ἀλλ' ἡ πρόνοια περὶ προαγωγῆς τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς εὐζωΐας, δι' ὧν μόνον παρατείνεται ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ βελτιοῦται τὸ π ο ι ὸ ν τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ ἐπιτηδειότερα δὲ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου, εἰσὶν ἡ ἐξάλειψις τῶν φθοροποιῶν τοῦ πληθυσμοῦ αἰτίων· οἷον, ἡ ἀποξήρανσις τῶν ἑλῶν, ἡ διόρυξις τῆς κοίτης τῶν ποταμῶν ἡ παρεμποδίζουσα τὰς πλημμύρας, ἡ ἀφθονία τοῦ ὕδατος, ἡ εὐθηνία τῶν σιτηρῶν, ἡ καλὴ ποιότης τῶν τροφίμων ἐν γένει, ἡ τήρησις τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων, ὁ ἐμβολιασμὸς τῶν παίδων, τὸ εὐαπόκτητον τῶν φαρμάκων καὶ τὸ εὐχορήγητον τῆς ἰατρικῆς θεραπείας, τὸ εὔωνον τῶν τεχνουργημάτων, δι' ὧν οἱ ἐνδεεῖς καλύπτουσι τὴν γυμνότητά των, ἡ χρῆσις ὀργάνων καὶ μη-

(1) Ὁ Κολβέρτος, ὁ Πὶτ καὶ ὁ Μέγας Ναπολέων συνεμερίσθησαν τὴν πλάνην ταύτην.

χανῶν ὧν ἕνεκα ὁ ἐργάτης ἀπαλλάττεται ἀπὸ τῶν βαρέων καὶ λίαν κοπωδῶν ἔργων, ἡ ἐξάλειψις τῶν νοσωδῶν στοιχείων ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν τῶν πόλεων, ἀπὸ τῶν σχολείων, τῶν θεάτρων, τῶν δεσμωτηρίων, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων καταστημάτων, πολλάκις στερουμένων φωτὸς, ἀέρος, προσηκούσης θερμότητος ἢ καθαριότητος. Ἰδοὺ αἱ κύριαι αἰτίαι αἱ δεκατεύουσαι περιοδικῶς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖ ὅπου, ὁ μὲν λαὸς εἶναι ἐνδεὴς καὶ ἀπαίδευτος, αἱ δὲ κυβερνήσεις περὶ ἑαυτῶν μᾶλλον μεριμνῶσιν, ἢ περὶ τῆς εὐημερίας τῶν ἀρχομένων. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἐπὶ τοσοῦτον ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις τῆς δημοσίας ὑγείας, ὥστε ἐνῷ ἡ μέση θνητότης ἦτο πρότερον 1 πρὸς 30, σήμερον εἶναι 1 πρὸς 48. Ὅθεν ἡ ἐτησία φθορὰ τῶν ἀνθρώπων, ἠλαττώθη κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας χώρας ἀπὸ 1,900,000, εἰς 1, 200,000, ἑπτακόσιαι δὲ χιλιάδες ἀνθρώπων σώζονται ἐτησίως.

Ὁ πολιτισμὸς λοιπὸν οὐ μόνον προάγει τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις καὶ ἀπολαύσεις καὶ ὡραΐζει τὸν βίον, ἀλλὰ καὶ καθίστησιν αὐτὸν διαρκέστερον· διὸ καὶ τὸ ἀληθέστερον γνώρισμα ἀπολιτίστων λαῶν εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ πλῆθος τῶν γεννήσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἡ περιοδικὴ καὶ ῥαγδαία καταστροφὴ τοῦ πληθυσμοῦ, ἕνεκα λοιμῶν καὶ λιμῶν ἢ καὶ ἄλλων αἰτίων ἐμφιλοχωρούντων εἰς ἔθνη ἀπαίδευτα καὶ κακονομούμενα.

§ 6. *Συμπέρασμα.*

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα περὶ τῆς περὶ πληθυσμοῦ θεωρίας τοῦ Μάλθου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, παρατηρῶ ὅτι αἱ δύο θεμελιώδεις βάσεις τοῦ συστήματος τούτου, ἤτοι

ἡ κατὰ γεωμετρικὸν λόγον αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ κατ' ἀριθμητικὸν λόγον αὔξησις τῶν τροφίμων καὶ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, καταψεύδονται σήμερον ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, καθόσον ἁπάντων σχεδὸν τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν ἡ εὐζωΐα καὶ ὁ πολιτισμὸς ὁσημέραι προάγονται· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ πλοῦτος αὐξάνει τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ. Βεβαίως ἐὰν ἡ θεωρία τοῦ Μάλθου ἐφηρμόζετο εἰς χώραν ὡρισμένην, πρὸ πολλοῦ μὲν καλλιεργηθεῖσαν, πλήθουσαν δὲ κατοίκων, ἄσχετον δὲ πρὸς ἄλλας χώρας καὶ ἀκοινώνητον, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἤθελε συναισθανθῇ τὰς ἐκ τῆς ἀπεριορίστου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὰς ἐκ τῆς πεπερασμένης αὐξήσεως τῶν τροφίμων δεινὰς συνεπείας· ἀλλὰ τοιαύτη χώρα δίκην λεπροῦ, οὐδεμίαν ἔχουσα συγκοινωνίαν πρὸς ἄλλα ἔθνη, ἐν τῇ φαντασίᾳ μόνον τῶν ἀσπαζομένων τὴν καθαρὰν θεωρίαν ὑπάρχει. Ὡσαύτως δὲ τὸ σύστημα τοῦ Μάλθου δυνατὸν νὰ περιβληθῇ πρακτικὴν ἀξίαν μετὰ δυσχίλια ἢ τρισχίλια ἔτη, ὅτε δηλ. ἅπασα ἡ γῆ καλλιεργηθεῖσα θέλει κατοικεῖσθαι ὑπὸ δεκακισχιλίων καὶ εἰκοσακισχιλίων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων· ἀλλὰ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, καθ' οὓς ἡ κίνησις καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων κατέστη εὐχερεστάτη, καθ' οὓς ἅπασα μὲν σχεδὸν ἡ Ἀμερικὴ ἑλκύει νέους κατοίκους, ἡ δὲ Ῥωσσία, ἡ Αὐστραλία, ἡ Ἀλγερία, ἡ Ἀφρικὴ κ.τ.λ. εἰσὶν ἔρημοι ἀνθρώπων, τὸ σύστημα τοῦ Μάλθου στερεῖται τῆς ἀξίας ἣν πρό τινων ἔτι ἐτῶν, πλεῖστοι συγγραφεῖς ἀπέδιδον αὐτῷ.

Θέλει τις ἴσως ἐρωτήσει, τίς ἔσται ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὅταν ἅπασα ἡ γῆ κατοικηθῇ, καὶ ἀφ' ἑνὸς μέν, ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ τείνῃ εἰς

νέαν τινὰ ἐπαύξησιν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου, δὲ ἡ περαιτέρω τῆς γῆς γονιμότης καταστῇ ἀδύνατος; τίς ἡ δικαιοσύνη τοῦ νόμου, καθ' ὃν ἡ μὲν γεννητικὴ δύναμις εἶναι ἀπεριόριστος, ἡ δὲ διαθρεπτικὴ πεπερασμένη;

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ὅταν ἅπασα ἡ γῆ καλλιεργηθεῖσα κατοικηθῇ, ὅπως συντηρηθῇ μὲν ἀνανεούμενος ὁ ὑπάρχων πληθυσμός, ἀνασταλῇ δὲ ἡ περαιτέρω αὐτοῦ ἐπαύξησις, δέον ἡ ἀνθρωπότης νὰ κατέχῃ εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τὰς ἀρετὰς ὧν μνημονεύει ὁ Μάλθος.

Μὴ δυσπιστῶμεν λοιπὸν πρὸς τὰς μελλούσας τύχας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πιστεύοντες εἰς τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν θείων νόμων, βαδίζωμεν μὲ σταθερὸν βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω, ὅπως ἐκληρώσωμεν τὸν μυστηριώδη ἡμῶν προορισμόν. Πορευόμενοι δὲ τὴν εἱμαρμένην ὁδόν, κηρύττωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι ὅσῳ ὁ μὲν πολιτισμὸς προοδεύει, ἡ δὲ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος πολλαπλασιάζεται, τόσῳ ἡ μὲν ἠθικὴ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, ἡ δὲ κατ' ἄνθρωπον ὕπαρξις νόμος ἀνάγκης. Τῷ ὄντι ἐπειδὴ κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐνυπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, οἷα καὶ ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν, ἤτοι τὸ λογιστικόν, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ δημιουργικόν, ἡ πόλις θέλει ἀφεύκτως διαφθαρῆ, ἐὰν προϊόντος μάλιστα τοῦ χρόνου, καὶ καλλιεργηθείσης ἁπάσης τῆς γῆς, τὸ λογιστικὸν δὲν κατισχύσῃ τῶν παθήσεων καὶ τῶν ὁρμῶν, αἵτινες ἰδιάζουσι καὶ εἰς τὰ ἄμοιρα λόγου καὶ ἐλευθερίας πλάσματα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Διεξῆλθον τὴν περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου, τὴν περὶ ἀνταλλαγῶν, πίστεως καὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν. Πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίαν, ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν εἰς τὴν γενικωτέραν τῆς ἐπιστήμης ἔποψιν.

Ἴδομεν ὅτι ἡ κοινωνικὴ πλουτολογία ἐπαγγέλλεται νὰ διεξηγήσῃ πῶς καὶ διὰ τίνων ὀργάνων παράγεται ὁ πλοῦτος καὶ πῶς αἱ πνευματικαὶ καὶ ὑλικαὶ ἡμῶν δυνάμεις συγκρατούμεναι καὶ συλλειτουργοῦσαι προάγουσι τὴν εὐημερίαν ἡμῶν καὶ τὸν πολιτισμόν· ἐκ τῆς διττῆς ταύτης ἐνεργείας καὶ ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, ἕπεται ὅτι ἄνευ μὲν πνευματικῆς διαμορφώσεως, ὁ πλοῦτος καθίσταται πολλάκις ὄργανον καὶ ἀφορμὴ διαφθορᾶς καὶ κοινωνικῆς ἐξαχρειώσεως, ἄνευ δὲ πλούτου, ἄνευ ὑλικῶν ὀργάνων καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος, ἀδύνατον νὰ ἀναπτυχθῶσιν αἱ πνευματικαὶ καὶ πολιτικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις· καθότι ἡ ζωὴ δὲ συνίσταται εἰς τὸ εἰδέναι μόνον καὶ βούλεσθαι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δρᾷν. Ἀλλ' ἡ πρᾶξις δὲν εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἀποτελεσματική, εἰμὴ ὁσάκις βοηθῆται ὑπὸ τοῦ πλούτου, ὑπὸ τῆς πολυμηχάνου, νοήμονος καὶ δραστηρίας τῶν λαῶν βιομηχανίας.

Ματαίως λοιπὸν φρονοῦσί τινες ἠθικολόγοι, ὅτι εἶναι δυνατὸν σήμερον ἔθνος, ὅσον ἀνδρεῖον καὶ φιλελεύθερον ἐὰν ᾖ, ὅσον καὶ ἂν συναισθάνηται ἐνἑαυτῷ εὐγενεῖς παλμοὺς διὰ τὰς λαμπράς του μεγαλουργίας, νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν περιωπὴν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἀποκτήσῃ πρακτικὴν ἱκανότητα, ἐὰν δὲν

αὐξήσῃ τοὺς πόρους καὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐὰν δὲν ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν· καθότι διὰ μόνης τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις προάγονται, αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις ἀναπτύσσονται, ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία καὶ ἀνεξαρτησία ἐξασφαλίζονται καὶ ὁ πόλεμος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εὐτυχῶς ἀποπερατοῦται.

Διὰ τοῦ πλούτου αὐτῆς, ἡ Ἀγγλία ἀνέστειλεν ἐν διαστήματι δέκα ἐνιαυτῶν, τὴν κεραύνειον βίαν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τέλος διὰ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς βιομηχανίας, διὰ τῆς ἐργατικῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἀπεριορίστου κυβερνητικῆς πίστεως αὐτῆς, κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ καὶ κατατροπώσῃ τὸν Αἴαντα τῶν ἡρώων, ὅστις ἀφοῦ ἐταπείνωσε τόσους βασιλεῖς, ὁ αὐτόστεπτος οὗτος βασιλεύς, ἀπέθανεν αἰχμάλωτος.

Ναὶ σήμερον ὅπως τὰ ἔθνη καταστῶσιν αὐτάρκη καὶ ἐξασφαλίσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν πολιτικὴν δύναμιν αὐτῶν, δέον νὰ προαγάγωσι τὰς βιομηχανικὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Ὁ βιομηχανικὸς βίος, ὁ πολλαπλασιάζων τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας τῶν ἐθνῶν, συνεπάγεται προσέτι τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιστημονικῆς διαμορφώσεως αὐτῶν καὶ ὑποσκάπτει τὰ σαθρὰ θεμέλια τοῦ ἀπολυτισμοῦ· τοῦτο δὲ, καθότι ὁσάκις ἐκ τῆς θελήσεως ἑνὸς μόνου κρέμαται ἡ εἰρήνη ἢ ὁ πόλεμος, ἡ σπατάλη ἢ ἡ οἰκονομία, ἡ βιομηχανία ἀντὶ νὰ ἀκμάσῃ μαραίνεται καὶ καταπίπτει.

Ἀλλ' ἐξυμνοῦντες τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλούτου καὶ δεικνύοντες διὰ τίνων ὀργάνων καὶ δυνάμεων, αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι δύνανται νὰ πολλαπλασιάσωσιν αὐτόν, δὲν ἐξηντλήσαμεν τὴν ὅλην ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν· καθότι ἂν ὁ παραχθεὶς πλοῦτος δὲν δ ι ε ν έ μ ε τ ο εἰς τὰ πρὸς δη-

μιουργίαν αὐτοῦ συντελέσαντα πρόσωπα, ἂν δὲν ἀνελύετο φυσιολογικῶς εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἦτο ἀδύνατον ἡ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν ἐργασία νὰ ὑπάρχῃ γόνιμος καὶ διαρκής, ἐπαναλαμβανομένη ἀδιαλείπτως καὶ διατηροῦσα διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, τὴν ὑγείαν καὶ ῥώμην τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἀλλὰ : δυνάμει τίνων νόμων, τίνων γενικωτέρων συμβεβηκότων ἐνεργεῖται ἡ διανομὴ αὕτη ; Τὰ ζητήματα ταῦτα ἐπαγγέλλεται νὰ λύσῃ ἡ περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρία, ἐρειδομένη ὡς καὶ ἡ περὶ παραγωγῆς ἐπιστήμη, εἰς τὰς ἀκραδάντους βάσεις τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ἡ κοινωνικὴ Πλουτολογία δὲν ἀσχολεῖται περὶ μόνην τὴν διεξήγησιν τῶν νόμων δυνάμει τῶν ὁποίων παράγεται καὶ αὐξάνει ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λόγων καὶ τῶν ὅρων τῆς τοιᾶσδε ἢ τοιᾶσδε διανομῆς, πρὸς τὰ πρόσωπα τὰ συντελέσαντα εἰς παραγωγὴν αὐτοῦ· ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν θεωρουμένη ἡ Πλουτολογία, ἐλλόγως ἐκλήθη «κοινωνικὴ φυσιολογία».

Βεβαίως ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι τὸ τελικὸν σκοπούμενον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' εἶναι τὸ σκοπιμώτερον ὄργανον τῆς τελειώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Ἡ σύγχρονος προαγωγὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωΐας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐπιστήμης, τῆς εὐνομίας, τῆς πολιτικῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφικῆς τῶν ἐθνῶν συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐξημερώσεως ἐν γένει τῶν ἠθῶν, ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι ὁ βιομηχανικὸς ἰδίως βίος, ἡ διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτάρκεια, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συναλλαγῶν καὶ τῶν ἀλληλεθνῶν σχέσεων, ἐξηφάνισαν κατὰ μικρὸν καὶ

βαθμηδὸν τὰς ἐθνικὰς ἀντιπαθείας καὶ περιέστειλαν τὸ πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς καὶ τὴν κτηνώδη βίαν, τὴν ὑποσκάψασαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τὰ ἐπιφανέστερα κράτη καὶ συνεπαγαγοῦσαν τὴν κατάπτωσιν αὐτῶν.

Καὶ ἀληθῶς ἐὰν παλινδρομοῦντες εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισε νὰ ὑποκάμπτῃ ὁ μέγας τῆς Ῥώμης κολοσσός, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ παρακμὴ τοῦ Δημουβασιλέως χρονολογεῖται, ἀφ' ἧς ἡ Ῥώμη ἐκβεβακχευμένη μὲν ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς φιλαργυρίας καὶ πολυτελείας, ἐνδεὴς δὲ πολιτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πεποιθήσεων, δημοκρατικὴ τε καὶ αὐτοκρατορική, ἐμπαίζουσα τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' εἰς οὐδένα πιστεύουσα θεόν, στωϊκὴ τε καὶ ἐπικουρική, ἐπέπεσεν ὡς ἀνήμερος λῃστὴς ἐπὶ τῆς οἰκουμένης, πλουτοῦσα οὐχὶ διὰ τῆς βιομηχανίας, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ διαρπάζουσα ὅ,τι ἄλλοι παρῆγον· ἀφ' ἧς τὰ τρόπαια τῆς νίκης καὶ αἱ πλούσιαι λεῖαι ἐπὶ τῶν δορυκτήτων λαῶν, διηύγαζον πανταχόθεν ἐντὸς τῆς πρωτευούσης τῆς οἰκουμένης· ἀφ' ἧς ἡ Ἀσία μετενεχθεῖσα οὕτως εἰπεῖν, ἐν Εὐρώπῃ, διέχεεν ἁπανταχοῦ τὰ μαγευτικά της προϊόντα, καὶ τὰ μῦρα καὶ τὰ ἀρώματά της, καὶ τοὺς πλουσίους της τάπητας καὶ τὰ σηρικά της ὑφάσματα καὶ δούλη αὐτὴ καὶ κεκρατημένη, ὑπεδούλου διὰ τῶν ἐκλελυμένων αὐτῆς ἠθῶν τοὺς κατακτητάς της.

Προσέτι δέ, ἐὰν ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισε νὰ παρεκκλίνῃ ἡ Ἱσπανία, θέλομεν ἀναγωρίσει ὅτι ἡ παρακμὴ αὐτῆς ἤρχισεν, ἀφ' ἧς αὕτη κατακτήσασα τὰ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς, κατέστη τὸ ταμεῖον καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Εὐρώπης, ἀφ' ἧς σφαγιάζουσα ἀνηλεῶς μυριάδας ἀνθρωπίνων θυμάτων εἰς τὸν βωμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ

καὶ διαρπάζουσα καὶ δημεύουσα ὅ,τι ἄλλοι παρήγον, ἀνήγειρε τὸν χρυσοῦν μόσχον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον καὶ ἀσυνειδήτως παρεδόθη εἰς τὸν ἀπολυτισμὸν καὶ τὴν κληροκρατίαν.

Ὁ πλοῦτος λοιπὸν δὲν εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' εἶναι τὸ σκοπιμώτερον ὄργανον τῆς τελειώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Βεβαίως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χειραγωγεῖ κυρίως ἡμᾶς ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ χριστιανισμός, ἀλλ' ἡ βιομηχανία καὶ ὁ βιομηχανικὸς βίος συμπληροῖ τὸ θεάρεστον αὐτῶν ἔργον, ἐξαιρῶν ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς κοινωνίας τὰς ἐλεεινὰς ἕξεις τῆς νωθρότητος καὶ τῆς ἀργίας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς, τῶν ἀδίκων ὑπεροχῶν καὶ τῶν ἀντικοινωνικῶν προνομίων, δ' ὧν ἰδίως χαρακτηρίζονται τὰ βάρβαρα καὶ ἡμιπολίτιστα ἔθνη.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε.'

ΠΕΡΙ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ ἐθνικῆς προσόδου καὶ πῶς αὕτη ἀποσυντίθεται.

Θεωροῦντες ἐν συνόλῳ τὴν ἐπιστήμην ἣν κατὰ μέγα μέρος διεξήλθομεν καὶ τὰ διάφορα τμήματα αὐτῆς, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἡ περὶ παραγωγῆς καὶ ἡ περὶ ἀνταλλαγῶν καὶ περὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου θεωρία περὶ ἧς πλεῖστοι ὅσοι ἐπραγματεύθησαν, ἐλαχίστας σήμερον προκαλεῖ διαφωνίας. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη συμφωνία ἐκλείπει προκειμένου λόγου περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τμήματος τῆς ἐπιστήμης, τοῦ πραγματευομένου περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου· καθότι οἱ μὲν ὁρμώμενοι ἐξ ἀρχῶν φιλοσοφικῶν ἡμαρτημένων, ἐπιχειροῦσι νὰ ὑπαγάγωσιν εἰς αὐτάς, διὰ τοῦ καταναγκασμοῦ καὶ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς πολιτείας, πάσας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, οὐδόλως εὐλαβούμενοι τὰς δύω θεμελιώδεις βάσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰδιοκτησίαν· οἱ δὲ ἀσπαζόμενοι συστήματα οἰκονομικὰ ἅτινα ἐθεωροῦντο ὡς ἀληθῆ, εἰς χρόνους προγενεστέρους, νῦν δὲ ἐξελέγχονται ἄμοιρα πρα-

κτικῆς ἀξίας, ἕνεκα τῆς μεγίστης καὶ ταχυτάτης συγκοινωνίας τῶν ἐθνῶν, ἐξάγουσιν ἐξ αὐτῶν πορίσματα ἡμαρτημένα περὶ διανομῆς τῆς ἐθνικῆς προσόδου πρὸς ἕκαστον τῶν παραγαγόντων αὐτὴν προσώπων· τοιαῦτα δὲ τὰ δύω πολύκροτα συστήματα τοῦ Μάλθου καὶ τοῦ Ῥικάρδου· οἱ δὲ τελευταῖον ἐμφορούμενοι ὑπὸ αἰσθημάτων φιλανθρωπίας καὶ ὑπὸ πνεύματος χριστιανικῆς ἰσότητος, ἐπιχειροῦσι νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι σήμερον ἐπικρατεῖ νόμος σιδηροῦς, ἐπιβαρύνων ἰδίως τὰς φιλοπονωτάτας καὶ πολυπληθεστάτας ἐργατικὰς τάξεις, νόμος ἀπάνθρωπος, καθ' ὃν οἱ μὲν πλούσιοι γίνονται πλουσιώτεροι, οἱ δὲ πένητες πενέστεροι, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὡς θέλομεν ἀποδείξει, κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, οἱ μὲν πλούσιοι γίνονται σχετικῶς ἧττον πλούσιοι, οἱ δὲ πένητες ἧττον ἄποροι· ἕνεκα λοιπὸν τῶν διαφόρων τούτων δοξασιῶν, αἱ διαφωνίαι περὶ τοῦ τμήματος τούτου τῆς ἐπιστήμης, εἰσὶ πολλαὶ καὶ ποικίλαι· ἴδωμεν ἐὰν δὲν ἦναι δυνατὸν χειραγωγούμενοι ὑπὸ τῆς λαμπάδος τῆς ἐπιστήμης νὰ βαδίσωμεν τὴν ἀσφαλεστέραν ὁδὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας.

Ἐκ τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἐργασίας παράγεται ἡ ἐθνικὴ πρόσοδος, διακρινομένη εἰς ἀκαθάριστον καὶ εἰς καθαράν· καὶ ἀκαθάριστος μὲν πρόσοδος εἶναι, ἡ περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ, ἀρχικά τινα στοιχεῖα κεφαλαίων, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων αὕτη κατηρτίσθη· δι' ὃ ἐὰν ἐξ ὁλοκλήρου καταναλωθῇ, θέλει οὐσιωδῶς ἐλαττωθῇ ἡ ἐθνικὴ περιουσία· καθαρὰ δὲ πρόσοδος εἶναι, ἡ μὴ περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ κεφαλαιοῦχα στοιχεῖα, ἥτις ἑπομένως καὶ ἐὰν καταναλωθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, δὲν ἐλαττοῦται ἡ ἐθνικὴ περιουσία. Τούτου ἕνεκα, οἱ φόροι πρέπει νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς μόνην τὴν καθαρὰν πρόσοδον. Ἀλλὰ καὶ

ταύτην δὲν πρέπει καθ' ὁλοκληρίαν νὰ ἐξαντλῶσι, καθότι διὰ μόνων τῶν ἀποταμιευμάτων ἐπὶ τῆς καθαρᾶς προσόδου, πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια καὶ αὐξάνει ἡ ἐθνικὴ περιουσία.

Ἡ ἐκτεθεῖσα θεωρία περὶ ἀκαθαρίστου καὶ καθαρᾶς προσόδου δὲν συνάδει πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Say, ἰσχυρισθέντος (1) ὅτι ἡ ἀκαθάριστος ἐθνικὴ πρόσοδος ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν καθαρῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, οὖσα τὸ ἄθροισμα αὐτῶν. Τοιούτῳ τρόπῳ, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἐν λ.χ. καιλὸν σίτου ἀποτελεῖ μὲν πρόσοδον ἀκαθάριστον, ἀποσυντίθεται δὲ εἰς τόσας καθαρὰς προσόδους· ἤτοι εἰς μίσθωμα ὅπερ πληρώνει ὁμισθωτὴς τῷ ἰδιοκτήτῃ, εἰς μισθοὺς ἐργατικούς, εἰς κέρδη τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου καὶ εἰς ἀμοιβὴν τοῦ διευθύνοντος τὴν γεωπονικὴν ἐπιχείρησιν.

Βεβαίως ἅπαντα τὰ κεφάλαια τῆς βιομηχανίας ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον, ὑπὸ τὴν μορφὴν προσόδου· ἀλλ' αὕτη ἡ πρόσοδος ἀποταμιευθεῖσα ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς νέαν τινὰ παραγωγήν, περιεβλήθη τὸν χαρακτῆρα κεφαλαίου. Ὥστε ἐνόσῳ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἀφαιρεθῇ ἐκ τοῦ ἐτησίως παραγομένου ὁλικοῦ προϊόντος τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος, ἡ ἐτησία αὕτη πρόσοδος μένει ἀκαθάριστος, καθόσον περιλαμβάνει στοιχεῖα κεφαλαιοῦχα.

Ἡ ἀκαθάριστος πρόσοδος περιλαμβάνει ἀναντιῤῥήτως, καὶ προσόδους καθαράς, οὐχ ἧττον δὲ ἐν αὐτῇ περιλαμβάνονται καὶ στοιχεῖα παρελθούσης ἐργασίας, ἤτοι κεφάλαια· οἷον πρώτη ὕλη, ἔξοδα ἐπισκευῆς μηχανῶν καὶ ὀργάνων παραγωγικῶν, ἡ τροφὴ τῶν ζώων, καύσιμος ὕ-

(1) Πραγματείας Τ. ΙΙ σελ. 239, καὶ Μαθημάτων τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας Μέρ. Ε'. Κεφ. ΙΙΙ, καὶ Κατηχήσεως ἐν ὑποσημειώσει σελ. 196.

λη κ.τ.λ. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Ῥόσσης (1), παρατηρεῖ ὅτι ἂν ἡ θεωρία τοῦ Σαίη ἦτο ὀρθή, ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τὸ ἀξίωμα ὅτι «ἐκ τοῦ μηδενὸς μηδὲν παράγεται», ex nihilo nihil, εἶναι λῆρος καὶ παραλογία· καθότι ἂν ἡ ἀκαθάριστος ἐθνικὴ πρόσοδος, ἦτο τὸ ἄθροισμα τῶν καθαρῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, ἡ ἐτησία πρόσοδος τῶν ἐθνῶν παρήγετο ἄρα ἄνευ τινὸς θυσίας, ἄνευ προκαταβολῶν.

Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν τὰ ἔθνη νὰ φιλοπονῶσι καὶ νὰ παράγωσιν ἄλλως πως, ἢ ὅπως ἕκαστος ἡμῶν φιλοπονεῖ καὶ παράγει; Ἡ πολιτικὴ κοινωνία θεωρεῖται ἐν γένει κατὰ τὸν Ῥόσσην, ἢ ὡς ὁμὰς φυσικῶν προσώπων καὶ ἄθροισμα πραγμάτων καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων, ἢ ὡς νομικὸν πρόσωπον, ἰδιαιτέραν κεκτημένον ὕπαρξιν, ἰδίας δυνάμεις.

Ἀλλ' ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην ἔποψιν, ἡ πρόσοδος τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τὸ ἄθροισμα τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων. Ἐὰν λοιπὸν οὐδείς ποτε ταυτίζῃ τὴν καθαρὰν μετὰ τῆς ἀκαθαρίστου αὐτοῦ προσόδου, ἕπεται ὅτι οὐδ' ἡ κοινωνία δύναται νὰ ταυτίσῃ αὐτάς, οὖσα τὸ ἄθροισμα προσώπων αὐτοτελῶν καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων. Ἂν λ. χ. ὁ μισθὸς τοῦ ἐργάτου, ὁ περιλαμβάνων καὶ τὸ ἀντίτιμον τῆς ἐτησίας φθορᾶς τῶν ὀργάνων ὧν ποιεῖται χρῆσιν καὶ τὴν δαπάνην τῆς ἐπισκευῆς αὐτῶν, δὲν ἀπαρτίζῃ ἐξ ὁλοκλήρου καθαρὰν πρόσοδον, οὐδὲ τὸ σύνολον τῶν ἐργατικῶν μισθῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσοδος καθαρά.

Ὑπὸ δὲ τὴν ἑτέραν ἔποψιν, καθ' ἣν ἡ κοινωνία θεωρεῖται ὡς πρόσωπον νομικόν, ὡς ἑνότης πολιτική, ἐννο-

(1) Τῆς διδασκαλίας του Τ. 6. Μαθ. Α.

εἶται ὅτι αὕτη, ὡς καὶ τὰ φυσικὰ πρόσωπα, οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἄνευ κεφαλαίων καὶ προκαταβολῶν· λ. χ. ἡ Ἑλλὰς παράγει 250 ἑκατομμύρια λίτρας σταφίδος, καὶ 14 ἑκατομμύρια κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, ἀλλ' ἐν τῷ προϊόντι τῆς σταφίδος περιλαμβάνεται ἡ δαπάνη τῆς καλλιεργείας, τῆς θειώσεως, τῆς ἀρδεύσεως κ.τ.λ. ὡς καὶ ἐν τῇ ἀξίᾳ τῶν καρπῶν τῆς γῆς περιλαμβάνεται ὁ σπόρος τοῦ παρελθόντος ἔτους· ὡσαύτως δὲ ἡ Γαλλία συγκομίζει ἐτησίως 110 περίπου ἑκατομμύρια ἑκατόλιτρα σίτου· ἀλλ' ἡ πρόσοδος αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καθαρά, καθότι τὸ $\frac{1}{5}$ αὐτῆς περιλαμβάνει κεφάλαιόν τι, ἤτοι τὴν σποράν. Ὁσάκις δὲ τὰ γαλλικὰ πλοῖα προσορμιζόμενα εἰς τοὺς λιμένας τῆς Γαλλίας εἰσάγωσιν ἐν αὐτῇ παντοῖα ἐμπορεύματα, τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καθαρὰ πρόσοδος, καθότι ἐν τῇ ἀξίᾳ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἐτησία φθορὰ τῶν πλοίων καὶ ἡ δαπάνη τῆς ἐπισκευῆς αὐτῶν κ.τ.λ.

Ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας, ἐκ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων τῆς βιομηχανίας, καὶ ἐκ τῆς γῆς, ἤτοι ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, πηγάζει ἡ ἐτησία ἐθνικὴ πρόσοδος. Αὐξάνει δὲ ἀναλόγως τῆς δραστηριότητος τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ὀργάνων δι' ὧν αὕτη ἐνασκεῖται. Καὶ ἐργασίαν μὲν καλοῦμεν τὴν «οἰκονομικὴν χρῆσιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων»· Κεφάλαια δὲ «τὰ προϊόντα ἢ τὰ ὄργανα, ἅτινα ἀπεταμιεύθησαν πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων»· Γῆν δέ, «τὴν φυσικὴν καὶ ἄφθιτον δύναμιν, τὴν παράγουσαν μὲν καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου αὐτοφυεῖς καρπούς, ὑπαχθεῖσαν δὲ εἰς τὴν κυριότητα αὐτοῦ».

Ὁ μὲν ποιούμενος οἰκονομικὴν χρῆσιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ὀνομάζεται ἐργάτης, χειρώναξ, ἐργολάβος, καλλιτέχνης, ἐπιστήμων κ.τ.λ. Κεφαλαιοῦχος δέ, ὁ κύριος προϊόντων ἢ ὀργάνων χρησίμων πρὸς ἐνάσκησιν παραγωγικῶν ἔργων. Γαιοκτήμων δέ, ὁ κύριος τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῆς Γῆς.

Τρία λοιπὸν τὰ κύρια πρόσωπα, τὰ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συντελοῦντα πρὸς παραγωγὴν τῆς ἐθνικῆς προσόδου, οἱ ἐργάται, οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ οἱ γαιοκτήμονες. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα καὶ τὴν πολιτείαν, τὴν μὴ συντελοῦσαν μὲν ἀμέσως εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, προστατεύουσαν δὲ ἁπάντων τὰ δικαιώματα κατὰ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπάτης, καὶ ἐξασφαλίζουσαν οὕτω τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν.

Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ τῆς διανομῆς προϊόντος, εἰς παραγωγὴν τοῦ ὁποίου συνέδραμον δύο μόνα ἐκ τῶν καθόλου παραγωγικῶν ὀργάνων, ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, ἢ καὶ τὰ τρία ὁμοῦ, εἰς ὁπότερον τῶν τριῶν τούτων παραγωγικῶν ὀργάνων ἀνήκει κατὰ τὸ δίκαιον, ἡ προτεραιότης ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ διανεμητέου προϊόντος; Ἀναντιῤῥήτως εἰς τὴν ἐργασίαν· καθότι ὁ ἐργάτης ἄνευ τῆς φιλοπονίας τοῦ ὁποίου καὶ τὰ κεφάλαια ἤθελον μένει νεκρὰ καὶ αἱ γαῖαι χέρσοι καὶ ἄκαρποι, ἀποφασίσας νὰ καταβάλῃ τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου χρησίμου, δικαιοῦται νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ μερίδα ἐκ τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Δεύτερον δὲ ὁ κεφαλαιοῦχος, ὅστις ἀντὶ νὰ καταναλώσῃ τὸν ἀποκτηθέντα πλοῦτον, μετεχειρίσθη αὐτὸν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς παραγωγικὸν

σκοπόν, κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συμμετάσχῃ τοῦ διανεμητέου προϊόντος.

Περὶ δὲ τοῦ γαιοκτήμονος παρατηρῶ, ὅτι ἡ γῆ, ὡς φυσικὴ δύναμις, παράγει μὲν καρποὺς αὐτοφυεῖς καὶ ἄνευ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας· ὁσάκις ὅμως διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν προκαλῶμεν τὴν παραγωγικὴν αὐτῆς δύναμιν, πρῶτος μὲν ὁ καταβαλὼν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, δικαιοῦται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διανομὴν τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Δεύτερος δὲ ὁ κεφαλαιοῦχος, ὁ ἐκ στερήσεων μορφώσας τὸ παραγωγικὸν αὐτοῦ κεφάλαιον. Καὶ τρίτος ὁ γαιοκτήμων, ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμα, δηλ. ἀφοῦ προαφαιρεθῶσιν ἐκ τῆς παραχθείσης ἀξίας, αἱ δύο πρῶται μερίδες, αἱ ὀφειλόμεναι τῷ τε ἐργάτῃ καὶ τῷ κεφαλαιούχῳ. Τῷ ὄντι, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περίσσευμα, ὁ κύριος τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως, ἣν ἐκαλέσαμεν γῆν, δὲν δύναται καθὸ τοιοῦτος, νὰ ἀποκόψῃ ἐκ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου, τὰς ἀνηκούσας μερίδας τῷ ἐργάτῃ καὶ τῷ κεφαλαιούχῳ. Καθότι τούτου γενομένου, ἤτοι τῶν περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολουμένων ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, μὴ προσηκόντως ἀποζημιουμένων, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς παραγωγικαῖς ἐργασίαις, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος γῆ, οὐδέποτε θέλει καλλιεργηθῇ, ἀλλὰ θέλει μένει ἄκαρπος.

Εἶπον ὅτι ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περίσσευμα, ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἐκμηδενίζεται. Ἀλλ' ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμα, τοῦτο ἀνήκει τῷ κυρίῳ τῆς γῆς, καθὸ τοιούτῳ.

Ὑπεθέμεθα τὸν ἐργάτην, τὸν κεφαλαιοῦχον καὶ τὸν κτηματίαν, τρία πρόσωπα ἁπλᾶ καὶ καλῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένα. Ἀλλὰ τοῦτο κατ' ἐξαίρεσιν μόνον εὕρηται· καθότι δὲν ὑπάρχει ἐργάτης, ὅστις ἐξασκῶν οἱανδήποτε τέχνην νὰ μὴ προσέλαβε καί τινα βιομηχανικὴν ἐμπει-

ρίαν· καί τι στοιχεῖον τεχνικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἤτοι ἠθικόν τι κεφάλαιον. Δὲν ὑπάρχει ἐργάτης, ὅστις νὰ μὴ βοηθῆται κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ὑπό τινος ὑλικοῦ κεφαλαίου. Πολλάκις δὲ ἀναφαίνονται ἐργάται πεπροικισμένοι ἐκ φύσεως καὶ μὲ φυσικόν τι προτέρημα. Καὶ τὸ προτέρημα τοῦτο, ὡς κεκτημένη φυσικὴ δύναμις, ἐξομοιοῦται μὲ τὴν γῆν. Προσέτι δέ, ὁσάκις μετὰ τῆς γῆς συνενωθῇ τι κεφάλαιον, ὁ γαιοκτήμων, καθὸ τοιοῦτος, πιθανὸν νὰ μὴ ἔχῃ δικαίωμα νὰ μετάσχῃ τοῦ διανεμητέου προϊόντος, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περίσσευμα. Ἀλλὰ καθὸ κεφαλαιοῦχος, δηλ. κύριος οἰκίας, μύλου, ἢ ἐργοστασίου κειμένων ἐπὶ τοῦ κτήματος, ἢ καθὸ δαπανήσας κεφάλαιόν τι πρὸς ἀποχέρσωσιν, ἢ λίπανσιν τοῦ ἀγροῦ, ἢ κατασκευὴν ἔργων ὑδραυλικῶν, δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ μέρισμα ἀνῆκον εἰς τὸ μετὰ τῆς γῆς συστοιχειωθὲν κεφάλαιον, ὡς ἤθελεν ἀπαιτήσει μέρισμα καὶ πᾶς ἄλλος κεφαλαιοῦχος καταβάλλων προϊόντα ἢ ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν παραγωγικῆς τινος ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ· πῶς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸ εἰς τὴν γῆν καταβληθὲν κεφάλαιον ἀπὸ τῆς κυρίας οὐσίας; Κατὰ τὸν Σινιόρ, ἂν τὸ εἰς τὴν γὴν καταβληθὲν κεφάλαιον πηγάζῃ ἐξ ἀποταμιευμάτων προσωπικῶν τοῦ ἰδιοκτήτου, θεωρητέον τοῦτο μέν, ὡς στοιχεῖον κεχωρισμένον ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ἔγγειον πρόσοδον τοῦ ἰδιοκτήτου, ὡς διαλαμβάνουσαν καὶ κέρδη ἐκ κεφαλαίου πηγάζοντα, ἢ μόνον κέρδη καὶ οὐδὲν ἕτερον. Ἂν ὅμως ὁ νῦν ἰδιοκτήτης, ἀπέκτησε τὴν κυριότητα τῆς γῆς ἐκ διαθήκης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου, ἢ ἐκ δωρεᾶς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὸ κεφάλαιον ταυτίζεται καὶ συγχέεται μετὰ τῆς γῆς κυ-

ρίως λεγομένης, ἤτοι μετὰ τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως.

Ὁ Σινιὸρ διακρίνων οὕτω τὰ κεφάλαια ὡς ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῶν καὶ θεωρῶν ὡς κεφάλαια, μόνα τὰ προκύψαντα ἐκ τῶν προσωπικῶν ἡμῶν ἀποταμιεύσεων, εἰσάγει αὐτογνωμόνως διάκρισιν ὅλως ἀπαράδεκτον.

Τῷ ὄντι ἐὰν 5,000 δραχμῶν καταβληθῶσιν ἐπί τινος κτήματος πρὸς ἐκτέλεσιν ὑδραυλικῶν ἔργων, : δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἴπωμεν, ὅτι αὗται αἱ 5,000 δραχμαὶ καταβληθεῖσαι μὲν ἐκ προσωπικῶν ἀποταμιευμάτων τοῦ νῦν ἰδιοκτήτου εἰσὶ κεφάλαιον, καταβληθεῖσαι δὲ ὑπ' ἄλλου τινὸς προσώπου, τοῦ ὁποίου ὁ νῦν κύριος εἶναι ἐκ διαθήκης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κεφάλαιον, ἀλλ' ὡς στοιχεῖον ταυτισθὲν μετὰ τῆς γῆς;

Κατὰ τὸν Ῥόσσην, ἐὰν μὲν ἡ τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου ἐνέργεια, χρήζουσα καί τινος ἀνθρωπίνης συνδρομῆς, διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς γῆς κυρίως λεγομένης, οἷον οἰκοδομῆς, μύλου, κ.τ.λ. τὸ τούτου ἕνεκα πληρωνόμενον τῷ γαιοκτήμονι μίσθωμα, ἀνήκει αὐτῷ ὡς κεφαλαιούχῳ μᾶλλον, ἢ ὡς γαιοκτήμονι. Ἂν δὲ τὸ κεφάλαιον συνεχωνεύθη οὕτω πως μετὰ τῆς γῆς, ὥστε οὐδόλως διακρίνεται τὸ παρεπόμενον ἀπὸ τῆς κυρίας οὐσίας, θεωρητέον τὴν τῷ γαιοκτήμονι ἀνήκουσαν πρόσοδον, ὡς ἔγγειον πρόσοδον μᾶλλον, ἢ ὡς κέρδος κεφαλαίου.

Ἴδομεν τίνα τὰ πρόσωπα, ἃ κέκτηνται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συμμετάσχωσι τῶν παραχθέντων προϊόντων. Ὥστε πᾶν προϊόν, ἢ ἀκριβέστερον ἡ ἀξία παντὸς προϊόντος, ἀποσυντίθεται, 1) μὲν εἰς ἐργατικὴν ἀντιμισθίαν, ἕνεκα τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου καταβληθείσης ἐρ-

γασίας, ἐὰν ὁ ἐργάτης ᾖναι καὶ κεφαλαιοῦχος· ἢ εἰς ἐργατικὴν μισθοδοσίαν, ἐὰν ὁ ἐργάτης μισθοδοτῆται, καθότι δὲν θέλει ἢ δὲν δύναται νὰ περιμένῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ἢ τῆς ἐπιχειρήσεως· 2) δὲ εἰς κέρδος τοῦ καταβληθέντος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίου, ἢ εἰς τόκον, ἐὰν τὸ κεφάλαιον παρεχωρήθη ἐπὶ τόκῳ· 3) δὲ εἰς ἔγγειον πρόσοδον, ἢ εἰς μίσθωμα, ἐὰν τὸ κτῆμα ἐξεμισθώθη ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου. Καὶ τελευταῖον εἰς δημοσίους φόρους, ὧν ἄνευ, οὔτε κυβέρνησις δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε ἔννομος τάξις, οὔτε βιομηχανία.

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ διανέμεται ἡ ἐτησίως παραγομένη ἐθνικὴ πρόσοδος. Ἀλλ' ἐξετάσωμεν κατὰ δεύτερον λόγον, τί διανέμεται μεταξὺ αὐτῶν; Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου φαίνεται τὸ πρῶτον εὐχερεστάτη· καθότι τὸ διανεμητέον εἶναι τὸ παραχθὲν προϊόν. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι τελεσθείσης παραγωγικῆς τινος πράξεως, τὰ παραχθέντα προϊόντα, οἷον τὰ βαμβακουργήματα, τὰ ἐριουργήματα, ἢ ὁ σίδηρος κτλ. δὲν διανέμονται αὐτουσίως, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ πρόσωπα τὰ συντελέσαντα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸ τῆς διανομῆς τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἐκτιμῶνται εἰς χρήματα ἐκποιούμενα. Τῷ ὄντι, ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων ὡς προεξηγήθη, καταμετρεῖται διὰ τοῦ νομίσματος, καὶ τούτου ἕνεκα, τὸ νόμισμα θεωρεῖται ὡς τὸ μέτρον καὶ τὸ τίμημα ἢ τὸ ἀντάλλαγμα πάσης ἀξίας· μέτρον μὲν φύσεως εὐμεταβλήτου, ἀλλὰ διατηροῦν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἐν βραχυτάτοις χρονικοῖς διαστήμασιν.

Ὅπως λοιπὸν ἀκριβολογηθῇ ἡ ἀξία τοῦ διανεμητέου προϊόντος, δέον νὰ γνωρίζωμεν τὰς περιστάσεις τὰς ἐπιδρώσας ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, ἤτοι

τοῦ νομίσματος, καθότι δι' αὐτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων ἄτινα ἑκάστοτε δι' αὐτοῦ ἀποκτῶνται, ἐμφαίνεται ἡ τιμὴ τῶν παραχθέντων καὶ διανεμητέων ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. Παρακατιὼν θέλω ἐξετάσει καὶ τὸ τρίτον ζήτημα, περὶ τοῦ: πῶς καὶ ἕνεκα τίνων συμβεβηκότων ὁρίζονται οὕτως ἢ ἄλλως, αἱ μερίδες τοῦ παραχθέντος καὶ διανεμητέου προϊόντος; ἐπὶ τοῦ παρόντος δέ, τοῦτο μόνον παρατηρῶ, ὅτι κατὰ γενικὸν κανόνα, ὁ νόμος δυνάμει τοῦ ὁποίου ῥυθμίζεται ἡ διανομὴ τῆς ἐθνικῆς προσόδου, εἶναι ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ὁ ῥυθμίζων τήν τε ἀξίαν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς, κ.τ.λ. Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐπειδὴ τὸ ποσὸν ἢ ἡ τιμὴ τοῦ παραχθέντος προϊόντος ἐστὶν ὡρισμένη ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ὅσῳ μεῖζον εἶναι τὸ μέρισμα ἑνὸς τῶν συντελεσάντων πρὸς παραγωγὴν τοῦ διανεμητέου προϊόντος, τόσῳ τὸ τῶν ἄλλων ἔσται ἔλασσον. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅσῳ αὐξάνει τὸ μέρισμα ἑνὸς τῶν κοινωνῶν, τόσῳ σμικρύνεται τὸ τῶν ἄλλων. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐλαττουμένων μὲν τῶν μισθῶν, τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων αὐξάνουσιν, ἐὰν δὲν ἐλαττωθῇ ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων. Αὐξανομένων δὲ τῶν μισθῶν, τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦνται, ἐὰν δὲν ὑψωθῇ ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων. Σμικρυνομένων δὲ τῶν φόρων, αὐξάνουσι τὰ μερίσματα τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς ἐθνικῆς προσόδου· μεγαλυνομένων δὲ τῶν φόρων, ἐλαττοῦνται τὰ μερίσματα τῶν καθ' αὐτὸ παραγωγῶν, ἤτοι τῶν φορολογουμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ ἐργασίας καὶ ἐργατικῶν μισθῶν.

Ἡ τελεσθεῖσα κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἐκπληκτικὴ πρόοδος τῆς βιομηχανίας, παρομαρτεῖ ὡς τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ πλήρους παντοίων περιπετειῶν βίου τῶν ἐργατικῶν τάξεων, εἰς τὴν κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν.

Ἄλλοτε ὁ ἐργάτης ἦτο δοῦλος, δουλοπάροικος ἢ ἠγγαρευμένος ἔν τινι κεκλεισμένῃ συντεχνίᾳ· ἀλλὰ σήμερον ἐλεύθερος ὢν, ἐκμισθώνει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ καὶ συμβάλλεται μετὰ τοῦ κεφαλαιούχου ὡς πρόσωπον ἐλεύθερον· ἐν τούτοις, ἡ ὕπαρξις μισθίων ἐργατῶν, ἡ συμπαρομαρτοῦσα, ὡς ἐρρέθη, τῇ ἀπελευθερώσει αὐτῶν, πολλάκις ἐθεωρήθη ὡς λείψανον χρόνων βαρβάρων, καθ' οὓς οἱ ἐργάται ἦσαν ὑποτελεῖς ταῖς προνομιούχοις τάξεσιν, εἰ καὶ ἡ ἐκμίσθωσις τῆς ἐργασίας εἶναι πρᾶξις οὐ μόνον πάντη ἐλευθέρα, ἀλλὰ καὶ ὠφελιμωτάτη τοῖς ἐργάταις.

Τῷ ὄντι, ὁ ἁπλοῦς ἐργάτης ἀμοιρῶν μὲν κεφαλαίου καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ δι' ἴδιόν του λογαριασμόν, οὐδὲ νὰ γίνῃ συνέταιρος τοῦ κεφαλαιούχου, καθότι δὲν δύναται νὰ περιμένῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, οἷον τὴν καρποφορίαν φυτείας νέας, ὅπως λάβῃ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως τῶν καρπῶν τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, παρέχει προθύμως τῷ ἐργολάβῳ, τῷ εὐμοιροῦντι παραγωγικῶν κεφαλαίων, ἐργασίαν ὡρισμένην καὶ λαμβάνει ἀντὶ κέρδους, μισθὸν προσυμ-

πεφωνημένον· καὶ ἐὰν μὲν τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως ὦσι μεγάλα, ὁ μίσθιος ἐργάτης ζημιοῦται μὴ συνεταιρισθεὶς τῷ κεφαλαιούχῳ, ἐὰν δὲ ἀποβῶσι μικρὰ, ὁ ἐργολάβος θέλει ζημιωθῆ μὴ συνεταιρισθεὶς τῷ ἐργάτῃ.

Ἡ μίσθωσις λοιπὸν τῆς ἐργασίας δὲν καταστρέφει τὴν ἀρχὴν τοῦ συνεταιρισμοῦ, τοῦτο μόνον ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη δὲν εἶναι ἀείποτε ἐφικτὴ οὐδὲ ἀναγκαία. Ἀλλὰ δυνάμει τίνων ὅρων ἢ συμβεβηκότων προσδιορίζεται ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας; Τίς ὁ λόγος τῆς αὐξήσεως, τῆς μειώσεως καὶ τῆς ἀνισότητος τῶν μισθῶν; τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον σοβαρόν, ὅσῳ ἐκ μισθίων ἐργατῶν συγκροτοῦνται αἱ ἐνδεέστεραι καὶ πολυπληθέστεραι τάξεις τῶν νεωτέρων βιομηχανικῶν ἐθνῶν, ὁτὲ μὲν καλούμεναι μίσθιοι ἢ ἐργατικαί, ὁτὲ δὲ ἀκτήμονες ἢ θητικαί· μετὰ δὲ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848 ἐν Γαλλίᾳ, οἱ δημοκράται τῆς προτεραίας, ἤτοι οἱ σφόδρα δημοκράται, θέλοντες νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἀληθῶς πολυπαθῆ ταύτην τάξιν, ἀπεκάλεσαν αὐτὴν λαόν, ὡσανεὶ οἱ μισθοῦντες τοὺς ἐργάτας, κεφαλαιοῦχοι ἢ γαιοκτήμονες νὰ μὴ ὦσι καὶ οὗτοι ἐκ τοῦ λαοῦ, καὶ μόρια ζωτικώτατα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Βεβαίως οἱ ἐκ φιλανθρωπικῶν αἰσθημάτων ἐμπνεόμενοι καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἐφελκύσωσι τὴν συμπάθειαν τοῦ κόσμου ἐπὶ τῆς ἀκτήμονος καὶ φιλοπονωτάτης τάξεως τοῦ ἔθνους, εἰσὶν ἄξιοι μυρίων ἐπαίνων. Ὡσαύτως δέ, ἀξίους μυρίων ἐπαίνων θεωροῦμεν τοὺς μετὰ ζήλου ἐπιδιώκοντας τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἠθοποίησιν τῶν ἐργατῶν, καὶ ἐπικαλουμένους ὑπὲρ τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνορθώσεως τῆς ἐνδεεστέρας καὶ πολυπληθεστέρας τάξεως, τὴν πρόνοιαν τῶν ἀρχόντων καὶ τὴν ἀγάπην καὶ ἐλευθεριότητα τῶν πλουσίων. Ἀλλ' ὅπως κρίνωμεν κατὰ πόσον αἱ εὐεργετικαὶ

πρὸς τοὺς ἐργάτας διαθέσεις εἰσὶν σπουδαῖαι, ἢ μᾶλλον κατὰ πόσον οἱ προτεινόμενοι τρόποι περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως αὐτῶν εἰσὶ σκόπιμοι, δέον πρῶτον μὲν, ποδηγετούμενοι ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης νὰ γνωρίσωμεν τὰς αἰτίας δυνάμει τῶν ὁποίων προσδιορίζονται, αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται οἱ ἐργατικοὶ πόροι καὶ δεύτερον, νὰ ἐρευνήσωμεν τοὺς λόγους τῆς κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας τῶν ἐργατῶν.

§ 1. *Περὶ Ποικιλίας τῶν μισθῶν.*

Ἡ ἐργασία ἢ μᾶλλον ἡ ἀγοραία ἀξία αὐτῆς, διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ ῥυθμίζοντος ἁπάσας ἐν γένει τὰς ἀξίας, ἤτοι τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως· ἀλλ' ἕνεκα τῶν περὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας διαφορῶν, καὶ ἑτέρων τινῶν συμβεβηκότων, οἱ μισθοί, ἤτοι τὸ τίμημα τῆς ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ἐργασίας, εἰσὶ ποικίλοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντες. Ἕτερος μὲν ὁ μισθὸς τοῦ ῥάπτου, ἕτερος δὲ ὁ τοῦ ἀχθοφόρου καὶ ἕτερος ὁ τοῦ διδασκάλου. Ἕτερος ὁ μισθὸς τοῦ σφυρηλατοῦντος τὸν σίδηρον, ἢ ὁ τοῦ μεταλλευτοῦ καὶ ἕτερος ὁ τοῦ βαφέως καὶ ὁ τοῦ προσωπογράφου ἢ εἰκονογράφου· ὁ τοῦ κτίστου καὶ ἀρχιτέκτονος, ὁ τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ· ὁ τοῦ κήρυκος καὶ ὁ τοῦ ἀοιδοῦ. Τίς δὲ ὁ λόγος τῶν ποικιλιῶν τούτων; τίνα τὰ γενικώτερα συμβεβηκότα ἐξ ὧν παράγονται αἱ διάφοροι αὗται ποικιλίαι τῶν μισθῶν, τίνα τὰ εἰδικὰ προσόντα τῶν ἑκάστου εἴδους ἐργασιῶν;

1) Αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις ὧν ὁ ἁπλοῦς ἐργάτης ποιεῖται οἰκονομικὴν χρῆσιν, εἰσὶν ἐπιδεκτικαὶ καὶ ἀσκήσεως καὶ τελειοποιήσεως. Πᾶσα δὲ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, εἶναι κεφάλαιον ταυτισθὲν καὶ συνε-

νωθὲν μετὰ τῆς ἐργασίας. Ὅσῳ λοιπὸν ὁ ἐργάτης εἶναι ἱκανώτερος καὶ δεξιώτερος, τόσῳ καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἐστιν ἀνώτερος, καθότι ἐν αὐτῷ, διαλαμβάνεται καὶ τὸ ἀνῆκον κέρδος τῇ ἐπικτήτῳ τεχνικῇ δυνάμει ἣν ἀπέκτησε, διὰ τῆς ἀσκήσεως ἢ τῆς ἐκπαιδεύσεως (1).

2) Προσέτι δέ, ὁσάκις ἐργάτης ἐκπονῇ ὕλην αὐτῷ ἀνήκουσαν, οἷον ὁ ὑποδηματοποιὸς, ὁ βυρσοδέψης, ὁ κλειθροποιὸς κ.τ.λ., ἢ διαχειρίζηται ὄργανα μὴ χορηγούμενα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότου, ἀπολαύει μισθοῦ ἀνωτέρου, ἕνεκα τῆς χρήσεως ὑλικοῦ κεφαλαίου αὐτῷ ἀνήκοντος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραγωγικῆς πράξεως.

Ὑπέρτεροι δὲ τῶν ἁπλῶν ἐργατῶν τῶν διαχειριζομένων ὑλικὰ ὄργανα καὶ ἐκπονούντων ἐν γένει τὴν ὕλην, εἰσὶν οἱ ἐργολάβοι ἢ οἱ ἐργοδόται. Αὐτοὶ ἀναλαμβάνοντες τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν καὶ ἐπιτήρησιν τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἄγουσι σκοπιμώτερον τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις πρὸς τελεσιουργίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων. Τούτου δ' ἕνεκα, ἡ βιομηχανικὴ αὐτῶν ἱκανότης καὶ ἐκπαίδευσις εἶναι πολλῷ ἀνωτέρα τῆς τῶν ἁπλῶν ἐργατῶν· ὁ μὲν ἁπλοῦς ἐργάτης, εἶναι ὁ στρατιώτης τῆς βιομηχανίας, ὁ δ' ἐργολάβος, ὁ στρατηγὸς οὗ τὸ πρόσταγμα ἀπεργάζεται τὴν ἑνότητα ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ τὴν τάξιν ἐν τῇ φαινομένῃ ἀταξίᾳ. Ὁ μὲν ἐργάτης εἶναι ὁ τέκτων τοῦ βιομηχανικοῦ οἰκοδομήματος, ὁ δ' ἐργολάβος, ὁ ἀρχιτέκτων ὁ συλλαβὼν τὸ σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἐπιτηρῶν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἱκανότης τῶν ἐργο-

(1) Γεωργὸς ὅστις εἶναι καλὸς καὶ δόκιμος σπορεὺς λαμβάνει καὶ μισθὸν ἀνώτερον· τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τοῦ δοκίμου ἀμπελουργοῦ, τοῦ δοκίμου κλαδευτοῦ ἢ ἐμβολιαστοῦ, τοῦ φορτιοσυσκευαστοῦ emballeur κτλ.

λάβων, ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ μικραὶ ἐπιχειρήσεις ἐξαιρετικῶς ὑπάρχουσιν, ἕνεκα τῆς συμπυκνώσεως τῶν περιουσιῶν καὶ τῶν κεφαλαίων, οἱ ἐργολάβοι τῆς ὀλβιωτάτης ἐκείνης χώρας, ὡς προϊστάμενοι εὐρυτάτων ἐπιχειρήσεων, ὑπερέχουσι πάντας τοὺς ἄλλους. Παραβάλωμεν τοὺς μικροὺς τῆς Ἑλλάδος ἰδιοκτήτας, οἵτινες περιβεβλημένοι συνάμα καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐργάτου καὶ κεφαλαιούχου διευθύνουσιν ὡς ἐργολάβοι τὴν καλλιέργειαν εὐτελοῦς ἀγροῦ, πρὸς τοὺς μισθωτὰς τῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν ἰδιοκτησιῶν τῆς Μ. Βρεταννίας καὶ θέλομεν κατανοήσει ὅτι ἡ βιομηχανικὴ τῶν ἐργολάβων ἱκανότης, καταμετρεῖται διὰ τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ μισθωταὶ οὗτοι, διευθύνοντες τὴν καλλιέργειαν εὐρυτάτων ἰδιοκτησιῶν, καταβάλλουσι πολυειδῆ λιπάσματα κατὰ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν, ῥυθμίζουσι τὰς ἐπισπορᾶς, ἐκτελοῦσι πολυδάπανα ὑδραυλικὰ ἔργα, φροντίζουσι περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ εἴδους τῶν κτηνῶν, ποιοῦσι χρῆσιν τῶν ἐντελεστέρων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἐπαγρυπνοῦσιν εἰς τὴν συγκομιδὴν καὶ ἀποταμίευσιν τῶν καρπῶν, προνοοῦσι περὶ τῆς ἐξοδεύσεως αὐτῶν κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς κ.τ.λ., καὶ τὸ πᾶν διαπράττουσι πρὸς τὴν σκοπιμωτέραν καὶ τελεσφορωτέραν χρῆσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἱκανότης αὕτη ἀναφαίνεται ἐκεῖ μάλιστα ἔνθα ἀναπτυχθείσης τῆς μεγάλης λεγομένης βιομηχανίας, τῆς διενεργούσης δι' ἀδρῶν κεφαλαίων, διὰ πολυπλόκων μηχανῶν καὶ διὰ πολυαρίθμων ἐργατῶν ἐκτελούντων ἔργα διάφορα, ἱδρύθησαν μεγάλα τεχνουργικὰ καταστήματα· Καθότι ὅσῳ τὰ μὲν κεφάλαια τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι πολλαπλάσια, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν μισθίων ἐργατῶν μείζων, οἱ

δὲ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως κίνδυνοι μεγαλείτεροι, τόσῳ ἡ ἱκανότης τοῦ ἐργολάβου πρέπει νὰ ἦναι ἀνωτέρα. Διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, τὰ μὲν κεφάλαια ἐξοικονομοῦνται, αἱ δὲ προμήθειαι ἐπωφελῶς προσκτώμεναι ἐγκαίρως εἰσάγονται, ἡ δὲ παραγωγὴ ῥυθμίζεται κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς καὶ τὰ προϊόντα ἐπικερδῶς ἐκποιούμενα, προσπορίζουσιν ἀξιόλογα κέρδη εἰς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις.

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ὁ ἐργολαβικὸς μισθὸς ὃν δέον ἐπιμελῶς νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τοῦ κέρδους τοῦ καταβληθέντος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίου ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου, αὐξάνων ἐν γένει κατὰ λόγον τῆς βιομηχανικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος καὶ δεξιότητος, περιλαμβάνει οὐ μόνον τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον, καίτι χρεωλυτικὸν ποσὸν πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ ἰσοβίου ἠθικοῦ κεφαλαίου, τοῦ διὰ πολυχρονίων κόπων καὶ προκαταβολῶν ἀποκτηθέντος· ὥστε ὁ ἐργολαβικὸς μισθός, διαφέρει καὶ ποσῷ καὶ κατ' οὐσίαν, ἀπὸ τῆς μισθοδοσίας τοῦ ἁπλοῦ ἐργάτου.

Ὁ μὲν ἐργολάβος εἶπον, εἶναι ὁ προϊστάμενος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ὁ διέπων καὶ διευθύνων τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, εἶναι ὁ διὰ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἀνακαλύπτων ἢ ἀποκαλύπτων τὸ ἀληθές, τὸ δίκαιον, τὸ καλόν, ἢ τὸ χρήσιμον, ἐνὶ λόγῳ τοὺς διέποντας νόμους τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Οὕτω λοιπόν, ὁ μὲν ἁπλοῦς ἐργάτης παράγει, ἐκπονῶν ἐν γένει τὴν ὕλην, καὶ μεταχειριζόμενος ὑλικὰ ὄργανα· ὁ δὲ ἐργολάβος, ἐφαρμόζων τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπιστήμονος καὶ κυβερνῶν καὶ διευθετῶν τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις, ἐξασκεῖ ἀνωτέρας φύσεως τελεσφορωτά-

την ἐργασίαν. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, συντελῶν ἐμμέσως πρὸς δημιουργίαν ὑλικοῦ πλούτου καὶ παράγων διὰ τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἀρχὰς καὶ ἰδέας ἐπωφελεῖς, αἵτινες δημοσιευόμεναι καθίστανται κτῆμα τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, δύναται δικαίῳ τῷ λόγῳ, νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἀμοιβήν. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἡ ἀμοιβὴ αὕτη ὡς καὶ ὁ ἐργολαβικὸς μισθός, περιλαμβάνει οὐ μόνον τοὺς τόκους τῆς καταβληθείσης δαπάνης πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ καὶ χρεωλυτικόν τι ποσὸν πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ ἰσοβίου ἠθικοῦ κεφαλαίου, ὅπερ ἀπέκτησε διὰ πολυχρονίου πνευματικῆς φιλοπονίας. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἰατρὸς ἢ νομομαθὴς ἐδαπάνησεν 20 χιλιάδας δραχμῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ, ἡ ἀντιμισθία αὐτοῦ πρέπει κατ' ἐλάχιστον ὅρον, νὰ διαλαμβάνῃ οὐ μόνον τὸν τόκον τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἤτοι 1000 δραχ. κατ' ἔτος πρὸς 5 $^{0}/_{0}$, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας 1000 δραχ. ἀπαρτιζούσας τὸ $\frac{1}{20}$ τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅτι ἡ ζωή του δὲν θέλει παραταθῇ ἐπέκεινα τῶν 20 ἐτῶν.

Ἴδομεν τίνα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου ἐργολαβικοῦ μισθοῦ καὶ τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς τῷ ἐπιστήμονι. Ἀλλ' οἱ μισθοὶ οὗτοι, οἱ τῶν ἐργολάβων λέγω καὶ ἐπιστημόνων, ὡς καὶ οἱ τῶν ἁπλῶν ἐργατῶν, αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται ὡς θέλει ἀποδειχθῆ, κατὰ λόγον τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ.

Μόνοι δὲ οἱ πεπροικισμένοι ἐργάται μὲ φυσικήν τινα δύναμιν ἐξαίρετον, ἧς δὲν μετέχουσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰσὶν ἀνώτεροι παντὸς διαγωνισμοῦ. Τοιοῦτοι δὲ οἱ πεπροικισμένοι μὲ ἔξοχόν τι προτέρημα, ἢ οἱ λαχόντες φαντασίας, εὐαισθησίας, μνήμης καὶ ἑτοιμότητος ἐξαισίας, ὡς οἱ ποιηταί, οἱ δραματουργοί, οἱ αὐτοσχεδια-

σταί, ἢ οἱ ἀοιδοὶ κτλ., οὓς οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον θείους, ἐνθέους. Τῷ ὄντι, κατὰ τὸν Ἡσίοδον «Ἐκ γὰρ Μου»σάων καὶ ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος ἄνδρες ἀοιδοὶ ἔασιν ἐπὶ »χθόνα καὶ κιθαρισταί . . . . . Ὁ δ' ὄλβιος, ὅν τινα »Μοῦσαι φιλεῦνται. Γλυκερὴ ἡ ἀπὸ στόματος ῥέει αὐδή». Ὁ δὲ μισθὸς τῶν θείων τούτων ἀνδρῶν διαλαμβάνει καί τι στοιχεῖον ἀνῆκον εἰς φυσικήν τινα δύναμιν κεκτημένην, ἧς ὀλίγοι μετέχουσι. Τοὺς τοιούτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἄνδρας φύσει προνομιούχους. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ οἱ ἀποκαλύψαντες μυστήριόν τι τῆς φύσεως, ἢ οἱ ἐπινοήσαντές τι καινόν, ὡς ὁ Γέννερ τὴν δαμαλίδα, ὁ Οὐὰτ τὴν διῤῥυθμον ἀτμομηχανὴν κτλ.

Οἱ τοιοῦτοι ἔξοχοι καὶ προνομιοῦχοι ἐργάται ἀπηλλαγμένοι παντὸς διαγωνισμοῦ, ἀπολαμβάνουσιν ὠφελήματα ἀνώτερα, ὡς καὶ οἱ κύριοι γαιῶν ἐξαιρέτου γονιμότητος, ἢ χώρων εἰς τοὺς κόλπους τῶν ὁποίων ἐμφωλεύει χρωμίτης, ἄργυρος, σμύρις, πετρέλαιον, Πάρια μάρμαρα κτλ. ἢ μεταλλείων πλουσίων κειμένων παρὰ τῇ θαλάσσῃ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν, ὅτι τὸ περὶ μισθῶν ζήτημα καθίσταται λίαν πολύπλοκον, καθότι ἡ ἐργασία, ἤτοι ἡ οἰκονομικὴ χρῆσις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἥτις εἶναι φύσει πολύμορφος, ἀναδεικνύει μείζονας ἔτι ποικιλίας συστοιχειουμένη μὲ κεφάλαια ἢ μὲ φυσικὰς δυνάμεις ἐξαιρέτους. Ἀλλ' ἐκθέσωμεν ἕτερά τινα συμβεβηκότα συνεπαγόμενα τὴν περὶ τοὺς μισθοὺς ἀνομοιότητα.

1) Τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπιτηδεύματος φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὠφελήματα ἢ ἀτοπήματα· ἤτοι τὸ ἐπίπονον ἢ τὸ ἀναπαυτικὸν τῆς ἐργασίας, τὸ ἐπικίνδυνον ἢ μὴ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς· τὸ τερπνὸν καὶ ἡδονικὸν ἢ τὸ

ἀηδὲς καὶ φορτικὸν τῶν ἔργων. 2) Τὸ ἀδιάλειπτον τῆς ἐργασίας, κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπιτηδεύματος, ἢ τὸ διαλεῖπον αὐτῆς, καὶ ἡ βεβαιότης ἢ ἡ ἀβεβαιότης περὶ τὴν εἴσπραξιν μισθοῦ σταθεροῦ καὶ ὡρισμένου. 3) Τὰ ἠθικὰ προσόντα, ὧν χρήζει ἡ ἐξάσκησις ἰδιαιτέρων ἔργων. 4) Ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιθανότης τῆς εὐδοκιμήσεως τῶν ἔργων.

Ἐκ πρώτης ἐπόψεως, φαίνεται δυσκατόρθωτον τὸ νὰ ὑπαχθῶσιν αἱ ποικιλίαι καὶ αἱ διαφοραὶ αὗται εἰς γενικωτέρους τινὰς κανόνας. Ἀλλ' ὡς θέλει ἀποδειχθῆ, ἡ περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλία πηγάζει ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἔργων καὶ τῶν προσόντων ἑκάστου εἴδους ἐργασίας. Τῷ ὄντι, ἐὰν ἐρευνήσωμεν ἐπιμελῶς τὴν φύσιν τῶν εὐμενῶν ἢ δυσμενῶν συμβεβηκότων, ἅτινα παρέπονται εἰς τὴν ἐξάσκησιν ἑκάστης τέχνης, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι, οἱ περὶ τὰς τέχνας ἀσχολούμενοι ἀπολαύουσι κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις, τῶν αὐτῶν σχεδὸν μισθῶν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ὡρισμένῳ. Βεβαίως ἂν ἅπασαι αἱ τέχναι ἔχρηζον τοῦ αὐτοῦ χρόνου καὶ τῆς αὐτῆς δαπάνης πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῶν, ἂν ἡ φύσις ἐπροίκιζε πάντας τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἀσχολουμένους μὲ τὸ αὐτὸ τάλαντον, ἂν ἅπαντες εἶχον τὴν αὐτὴν πρακτικὴν ἱκανότητα, ἢ τὴν αὐτὴν δεξιότητα, ἂν πᾶσα τέχνη παρεῖχε τὰ αὐτὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα ἢ ἀτοπήματα, συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐξασκουμένη, ἢ εἰς τὰ αὐτὰ ὑποκειμένη διαλείμματα, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχε διαφορὰ περὶ τὰ ἠθικὰ προσόντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέλεσιν εἰδικῶν ἔργων, αἱ δὲ πιθανότητες τῆς εὐδοκιμήσεως τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων ἦσαν ἴσαι, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἀπολύτου διαγωνισμοῦ, οὐδεμία ἤθελεν ὑπάρχει μόνιμος καὶ οὐσιώδης

διαφορὰ περὶ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐργατῶν, ἀλλ' ἅπαντες ἤθελον ἀπολαύσει τῶν αὐτῶν μισθῶν, ὡς ἐν τοῖς ἐργοστασίοις τῶν κοινωνιολόγων, τῶν θεωρούντων πάντας, ὡς ἀριθμητικὰς μονάδας, τὴν αὐτὴν ἐχούσας πρὸς ἀλλήλας ἀξίαν. Καὶ ἀληθῶς ἂν ἐξ ἐργατῶν διατελούντων μὲν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ, ἐξασκούντων δὲ τέχνας διαφόρους, οἱ μὲν ἀπελάμβανον μείζονα μισθοδοσίαν, οἱ δὲ ἐλάσσονα, οἱ ἐλάσσονας ἀπολαμβάνοντες μισθούς, ἤθελον καταλίπει τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐπιχειρήσει τὰ τῶν ἄλλων μέχρις οὗ οἱ μισθοὶ αὖθις ἐξισωθῶσιν. Οἱ μισθοὶ λοιπόν, ἤτοι τὸ τίμημα τῆς ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ἐργασίας, διαφέρουσι μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ διαφέρουσι καθότι ὑπάρχουσιν ἔργα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τεχνικὰ ἢ ἐπιστημονικά, μᾶλλον ἢ ἧττον εὐχάριστα ἢ ἀηδῆ, ἐπίπονα ἢ κινδυνώδη, διαρκῆ ἢ διαλείποντα, χρήζοντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν προσόντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπανίων καὶ παρέχοντα πιθανότητας εὐδοκιμήσεως μεγαλειτέρας, ἢ μικροτέρας. Ὥστε αἱ περὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας ἀνομοιότητες εἶναι τὸ μέτρον τοῦ ποιοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν πλεονεκτημάτων ἢ τῶν μειονεκτημάτων, ἅτινα παρέπονται ἑκάστῃ τέχνῃ κατὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτῆς.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐπιτηδευμάτων προκυπτόντων λόγων τῶν περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλιῶν. Καὶ 1) θεωρήσωμεν τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὠφελήματα ἢ ἀτοπήματα, τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῆς τέχνης προκύπτοντα.

Ἐὰν παραθέσωμεν λ. χ. τὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, ῥάπτου ἢ ὑφάντου ἐπιτήδευμα, πρὸς τὸ τοῦ μεταλλευτοῦ, νοσοκόμου ἢ σφαγέως, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι τῶν μέν, ἡ ἐργασία καὶ ἀναπαυτικὴ καὶ ἀκίνδυνος εἶναι καὶ οὐδόλως ἀηδὴς ἢ ἀποτρόπαιος, ἐνῷ τὸ μὲν ἐπιτήδευμα

τοῦ σφυρηλατοῦντος τὸν σίδηρον εἶναι ἐπίμοχθον, τὸ δὲ τοῦ μεταλλευτοῦ εἶναι καὶ ἐπίπονον καὶ κινδυνῶδες, τὸ δὲ τοῦ νοσοκόμου συνήθως μὲν ἀηδές, ἐνίοτε δὲ καὶ κινδυνῶδες, ὁσάκις μάλιστα ἐπιπολάζῃ ἐπιδημική τις νόσος, τὸ δὲ τοῦ σφαγέως, ἢ τοῦ ἀνθρακέως ἢ τοῦ καμινοκαθαριστοῦ, θεωρεῖται ἐν γένει καὶ ὡς ἀηδὲς καὶ ἀποτρόπαιον. Ὡσαύτως δέ, τὰ ἔργα τῶν περὶ τὴν οἰκετικὴν διακονίαν ἀσχολουμένων, οὔτ' ἐπαχθῆ συνήθως εἶναι οὔτ' ἐπικίνδυνα, ἐνῷ τὰ τοῦ θερμαστοῦ ἀτμομηχανῆς, ἀείποτε ἐπίπονα καὶ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ὑγιείαν, ἐκθέτουσι προσέτι τοὺς ἐξασκοῦντας αὐτὰ εἰς οὐ μικροὺς κινδύνους. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ἐὰν οἱ ἐξασκοῦντες ἔργα ἐπαχθῆ, κινδυνώδη ἢ ἀποτρόπαια, λαμβάνουσι καὶ μισθοὺς ἀνωτέρους. Ἀληθὲς ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία μικροῦ ἀπολαύουσα μισθοῦ συνεπάγεται μεγάλους κινδύνους, ἀλλ' ἀναλόγως μάλιστα τοῦ μεγέθους τῶν κινδύνων τοῦ ἐπαγγέλματος, αὐξάνει καὶ ἡ εὔκλεια, ἀναπτεροῦνται καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν ὑπὲρ πατρίδος προπολεμούντων, καθότι ὡς λέγουσιν οἱ φιλότιμοι Γάλλοι, ἕκαστος στρατιώτης ἐν τῇ πυριτοθήκῃ αὐτοῦ φέρει τὸ τοῦ στρατάρχου ἀξίωμα.

2) Ἄλλαι μὲν τέχναι, συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐξασκούμεναι παρέχουσι κέρδη σταθερὰ καί, οὕτως εἰπεῖν, ἡμερήσια, ἄλλων δὲ ἡ ἐξάσκησις ὑπόκειται εἰς χρονικὰ διαλείμματα. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὰ ἔργα τοῦ κωπηλάτου καὶ βαλανέως εἰσὶ διαλείποντα, ἐνῷ τὰ τοῦ ἀρτοποιοῦ ἢ τὰ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ εἰσὶ συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτα. Ὡσαύτως δέ, οἱ κτίσται πρὸ πάντων ἐν ταῖς βορείοις χώραις, ἠναγκασμένοι νὰ διακόπτωσι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ χειμῶνος, ἀποζημιοῦν-

τ α ι καθ' ὃν χρόνον δὲν σχολάζουσιν, (1) ἐνῷ οἱ λεπτουργοὶ ἢ οἱ ξυλουργοὶ λ. χ. ἀδιαλείπτως ἐργάζονται καὶ μισθοδοτοῦνται.

Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ὁ λαὸς σχολάζει, οἱ δὲ ἐργάται ἕνεκα κακῶν ἕξεων, ἀντὶ νὰ προσεύχωνται κἂν εἰς Θεόν, κατὰ τὰς εὐαγεῖς ταύτας ἡμέρας, παραδίδονται εἰς ἠθοφθόρον κραιπάλην καὶ εἰς ὀλεθρίας ἀσωτείας, ἐπειδὴ τὸ ἥμισυ τῶν ἐργασίμων τοῦ ἔτους ἡμερῶν, οὕτως εἰπεῖν, δημεύεται, οἱ μισθοὶ ὑπάρχουσιν ὑψωμένοι· καὶ οὕτω διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν μισθῶν ἀποζημιοῦται ὁ ἐργάτης, δι' ἣν βλάβην ὑφίσταται σχολάζων καὶ ἀσωτεύων τοὺς εὐτελεῖς αὐτοῦ πόρους. (2)

Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ὁσάκις δὲν ὑπάρχῃ βεβαιότης περὶ τὴν εἴσπραξιν μισθοῦ σταθεροῦ καὶ ὡρισμένου. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐνῷ οἱ ἡμερησίως ἐκμισθοῦντες τὴν ἐργασίαν αὐτῶν λαμβάνουσι 3, 4, ἢ 5 δρ. καθ' ἡμέραν, οἱ ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ ὑπηρετοῦντες θεράποντες ἢ ὑπάλληλοι λαμβάνουσι μισθὸν μετριώτερον, ἕνεκα τῆς περὶ τὴν μισθοδοσίαν βεβαιότητος.

3) Ὑπάρχουσιν ἰδιαίτερα ἔργα χρήζοντα πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ἠθικῶν τινων προσόντων. Τοιαῦτα δὲ τὰ ἔργα τῶν παιδαγωγῶν, τῶν ταμιῶν, τῶν εἰσπρακτόρων, τῶν πληρωτῶν, τῶν δικηγόρων, τῶν ἰατρῶν, τῶν συμβολαιογράφων, τῶν χρυσικῶν εἰς οὓς κατατίθενται σκεύη πολύτιμα, τῶν ὡρολογοποιῶν, κ.τ.λ. Οἱ μετερχόμενοι τὰ ἐ-

(1) Τὰ ξενοδοχεῖα τῆς Ἑλβετίας εἰς ἃ φοιτῶσι πλεῖστοι ἀλλοδαποὶ ἀποζημιοῦνται ἐπιβαρύνοντες αὐτοὺς κατὰ τὸ θέρος, δι' ἃς ζημίας ὑφίστανται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ χειμῶνος ὅτε σχολάζουσι.

(2) Παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις, αἱ ἐργάσιμοι ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀριθμοῦνται περὶ τὰς 300.

πιτηδεύματα ταῦτα, πρέπει ν' ἀπολαύωσι τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ὦσιν ἐγνωσμένης καὶ ὁμολογουμένης ἠθικότητος, ἐνῷ ἡ ἠθικότης αὕτη δὲν ἀπαιτεῖται παρὰ τοῦ διδασκάλου τῆς ὁπλασκήσεως, τῆς γυμναστικῆς, ἢ τῆς ὀρχηστικῆς. Τὰ ἔργα λοιπὸν τὰ χρήζοντα ἠθικῶν προσόντων καθὸ τιμιώτερα, μᾶλλον βραβεύονται.

4) Ἄλλα μὲν ἔργα παρέχουσι μεγαλειτέρας πιθανότητας ἐπιτυχίας, ἄλλα δὲ μικροτέρας· ὅσῳ δὲ αἱ πιθανότητες αὗται εἰσὶ μικρότεραι, τόσῳ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἔργων ὑπάρχει μεγαλειτέρα. Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ ἀοιδοὶ καὶ ὑποκριταί, δυσκόλως καὶ σπανίως εὐδοκιμοῦντες, ἐξασκοῦσιν τέχνην λίαν ἐπιζήτητον· διὸ καὶ ὁ μισθὸς αὐτῶν μέγας. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ νομομαθεῖς, οἱ δικηγόροι, οἱ ἰατροί, δυσκόλως μὲν εὐδοκιμοῦσιν, εὐδοκιμήσαντες δὲ ταχέως ἀποζημιοῦνται, δι' ἃς κατέβαλον δαπάνας πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτῶν. Οἱ συγγραφεῖς ὅμως δυσκόλως τε εὐδοκιμοῦσι, καὶ ἐὰν εὐδοκιμήσωσι σπανίως ἀποζημιοῦνται, δι' οὓς κατέβαλον κόπους συγγράψαντες. Οἱ ἀναλωταὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων παρ' ἡμῖν μάλιστα εἰσίν εὐάριθμοι· καὶ οἱ συγγραφεῖς φέροντες εἰς φῶς, ὅ,τι διὰ πολυχρονίου μελέτης καὶ οὐ μικρᾶς δαπάνης παρήγαγον, ἀποβλέπουσι μᾶλλον πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀγαθὴν τῶν ἀνθρώπων γνώμην, ἢ πρὸς τὴν ἀπόκτησιν ὑλικῶν ἀπολαύσεων (1).

Τὰ αὐτὰ δὲ λέγω καὶ περὶ ἀρτισυστάτων ἀποικιῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων· καθότι δυσκόλως οἱ ἐρ-

(1) Ὁ Blanqui παρετήρησεν, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες βραβεύονται συνήθως δι' εὐτελοῦς στεφάνου· ἱκανοποιοῦνται δὲ μόνον ὁσάκις ἡ κοινωνία ἀποδίδῃ αὐτοῖς τὴν προσήκουσαν τιμήν.

γάται παραιτοῦνται ἔργων τὰ ὁποῖα πρὸ πολλοῦ παρ' αὐτῶν ἐξασκούμενα, προσπορίζουσιν αὐτοῖς βεβαίους καὶ σταθεροὺς πόρους, ὅπως ἐγκατασταθῶσιν ἐν χώρᾳ ἀρτιπαγεῖ, ἢ ὑπερετήσωσιν εἰς καινοφανῆ ἐπιχείρησιν, τῆς ὁποίας ἡ ἐ π ι τ υ χ ί α εἶναι ἄ δ η λ ο ς. Διὰ μόνων λοιπὸν τῶν ὑψηλῶν μισθῶν, αἱ καινοφανεῖς ἐπιχειρήσεις καὶ αἱ ἀρτιπαγεῖς ἀποικίαι ἐφελκύουσιν ἐργάτας.

Περὶ πάντων δὲ τούτων παρατηρῶ ἤδη, ὅτι αἱ περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλίαι ὧν τοὺς ἰδιαιτέρους λόγους ἐξήγησα ἀνωτέρω, διέπονται ἄλλως, ὑπὸ τοῦ γενικωτέρου νόμου, τοῦ ῥυθμίζοντος πάσας τὰς ἀξίας, τοῦ περὶ προφορᾶς καὶ ζητήσεως λέγω νόμου, ἤτοι τῆς σχέσεως τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν πρὸς τὴν προμήθειαν τῆς ἀγορᾶς. Καὶ τῷ ὄντι αἱ τεχνικώτεραι, αἱ μᾶλλον ἀηδεῖς, ἐπίμοχθοι καὶ κινδυνώδεις ἐργασίαι, αἱ ἐκ διαλειμμάτων ἐξασκούμεναι, αἱ χρήζουσαι ἠθικῶν προσόντων, αἱ παρέχουσαι ὀλίγας πιθανότητας εὐδοκιμήσεως, ὡς «μᾶλλον ἐπιζήτητοι καὶ σπανιώτεραι, καὶ μᾶλλον τιμῶνται». Ὥσπερ δὲ ἡ ἐργασία ἐ ν γ έ ν ε ι, σπανιωτέρα οὖσα καὶ μᾶλλον ἐπιζήτητος, ἀπολαύει μείζονος ἀμοιβῆς, οὕτω καὶ ἕκαστον εἶδος ἐργασίας, καθόσον ὑπάρχει μᾶλλον ἐπιζήτητον ἢ δυσαπόκτητον, ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, ἀπολαύει καὶ μισθοῦ ἀνωτέρου. Καὶ τοὐναντίον, ὁ μισθὸς προσώπων, οἷον τῶν γυναικῶν, αἵτινες εἰς εὐάριθμα ἀσχολούμεναι ἔργα ἐντὸς στενοτέρου κύκλου διαγωνίζονται προσαλλήλας, ἢ ἡ ἀμοιβὴ ἔργων τὰ ὁποῖα πλεῖστοι δύνανται νὰ ἐκτελέσωσιν, εἶναι συνήθως εὐτελής.

Τοιούτῳ τρόπῳ, πλεῖστα ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα δημοσίων τε καὶ ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων, ἰατρῶν, δικηγόρων κ.τ.λ. μικρὰς ἔχουσι σήμερον ἀπολαύσεις· καθότι ἡ ἐκπαίδευσις κατέστη εὐχερεστάτη, ὁ δὲ πρὸς ἀλλήλους δια-

γωνισμὸς τῶν μετερχομένων αὐτά, ἐστὶ μέγας· ὥστε τὸ τῆς παιδείας μονοπώλιον ἐξέλιπε κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, καὶ τούτου ἕνεκα ἡ κατάστασις τῶν διαφόρων τῆς κοινωνίας τάξεων ἐγένετο ὁμαλωτέρα· ἡ νεωτέρα κοινωνία περιεβλήθη οὕτω τύπον δημοκρατικόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἅπαντες δύνανται νὰ ἐκπαιδευθῶσιν, ἄρα ἡ ἀμοιβὴ τῶν τοιούτων ἐπαγγελμάτων ὑπάρχει σήμερον ἀνεπαρκής· τοὐναντίον δὲ ζωγράφοι, ἀοιδοὶ καὶ ὑποκριταὶ διάσημοι, ἰατροὶ χειρουργοὶ καὶ δικηγόροι ἔξοχοι ἀπολαύουσι κέρδη μεγάλα, καθότι ἡ πελατεία τῶν λίαν ἐπιζητήτων τούτων τεχνιτῶν καὶ ἐπιστημόνων, εἶναι μεγάλη, ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καὶ τῆς γενικωτέρας εὐπορίας.

Ὁ διάσημος λ. χ. ἀοιδὸς Faure ἐπληρώνετο ἐν Ἱσπανίᾳ 4,000 φρ. καθ' ἑκάστην ἐσπέραν· ἡ δὲ Sarah Bernhardt ἐλάμβανε 2,500 φρ. δι' ἑκάστην παράστασιν ἐν Ἀμερικῇ, καὶ περιπλέον τὸ $\frac{1}{3}$ τῶν εἰσπράξεων μέχρι 15 χιλ. φράγκων· ἐν γένει δὲ παρατηρῶ, ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι αἱ χορηγούμεναι εἰς πολλούς, ὡς αἱ τῶν θεάτρων, ἀποφέρουσι κέρδη μεγάλα, καθότι ἐκ τῆς μικρᾶς θυσίας ἑκάστου, παράγεται μέγα κέρδος διὰ τὸν τεχνίτην. Ἐὰν ἤδη μεταβῶμεν εἰς τὰ ἔργα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, θέλομεν παρατηρήσει, ὅτι οἱ μὲν μικροὶ ὑπάλληλοι λαμβάνουσι σήμερον μισθοὺς ἀνεπαρκεῖς, καθότι ἡ ἀπαιτουμένη πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς τοιαύτης ὑπηρεσίας προπαίδευσις κατέστη, ὡς ἐρρέθη, εὐχερεστάτη· ἀλλὰ καὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀξιωμάτων, οἷον ὑπουργῶν κ.τ.λ. οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν. Ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ Ναπολέοντος μὲν τοῦ Α΄ ὁ μισθὸς ὑπουργοῦ ἀνήρχετο εἰς 120 χιλ. φρ., ἐπὶ Φιλίππου δὲ εἰς 80,000, σήμερον δὲ εἰς 60,000· μόνον δὲ ὁ τῶν διπλωματῶν μισθὸς διετηρήθη ὁ αὐτός· ἐν τῇ διοι-

κητικῇ ἱεραρχίᾳ, αἱ μεγάλαι θέσεις ἀπολαμβάνουσι σχετικῶς ἔλασσον ποσὸν τῶν κατωτέρων. Ὁ μισθὸς τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ὑπερβαίνει τὰς 16,000 φράγκων· ἐν τῇ δικαστικῇ δὲ ὑπηρεσίᾳ, ὁ μὲν πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου λαμβάνει 30,000 φρ. μισθόν, ὁ τοῦ Ἐφετείου 25,000, τὰ μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου 18,000 καὶ οἱ ἐφέται 12,000.

Τελευταῖον δέ,αἱ συντάξεις ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ὑπερβαίνουν τὰς 6,000 φρ. οἱ δὲ γερουσιασταὶ καὶ βουλευταὶ δὲν λαμβάνουσιν ἀποζημίωσιν ἀνωτέραν τῶν 9 χιλιάδων φράγκων· τούτου ἕνεκα, πάντες ἀναμιγνύονται ἐν ἑταιρίαις ἀνωνύμοις παντὸς εἴδους, ἀπεκδεχόμενοι ἐξ αὐτῶν κέρδη ἀνώτερα. Οἱ διοικηταὶ τῆς Γαλλικῆς τραπέζης καὶ τῆς τραπέζης τῆς κτηματικῆς πίστεως λαμβάνουσι μισθὸν φράγκων 60,000.

Ἐν Ἀγγλίᾳ ὅμως ὑπάρχουσι μισθοὶ 100 καὶ 200 χιλιάδων φράγκων· καὶ συντάξεις ὑπερβαίνουσαι τὰς ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων· οἱ δὲ 30 ἐπίσκοποι αὐτῆς ἀπολαμβάνουσιν ἐτησίως φρ. 3,960,000, ἤτοι κατὰ μέσον ὅρον, δι' ἕκαστον αὐτῶν φρ. 132,000 (1).

Παρ' ἡμῖν, οἱ μισθοὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων εἰσὶν ἐν γένει χλίσχροι καὶ ἀνεπαρκεῖς· ὁ ἡμέτερος νομοθέτης ἐν τῷ προσδιορισμῷ τῆς μισθοδοσίας αὐτῶν, ὤφειλε νὰ μὴ παραβλέψῃ τὴν ἐπελθοῦσαν πρό τινων ἐτῶν μεταβολὴν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν ἐκ μισθῶν κυρίως συντηρουμένων. Καὶ τῶν μὲν ἁπλῶν ἐργατῶν οἱ μισθοὶ καὶ ὀνοματικῶς καὶ πραγματικῶς ηὔξησαν ἀπὸ τῆς ἐπελθούσης ἀνατιμήσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἡ πολιτεία ὁρίζουσα καὶ σήμερον τοὺς αὐτοὺς μισθούς, οἵους ἐλάμ-

(1) Ὅρα Paul le Roy Beaulieu De la répartition des Richesses. σελ. 350 κ.τ.λ.

βανον οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι πρό τινων δεκάδων ἐτῶν, ἐξηυτέλισε προφανῶς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ ἀπεμάκρυνεν οὕτω ἀπ' αὐτῆς τοὺς ἱκανοτέρους ἄνδρας. Βεβαίως κατὰ τὸ φαινόμενον αἱ δημόσιαι δαπάναι ἕνεκα τῆς παγιότητος τῶν μισθῶν ἐλαττοῦνται, ἀλλὰ κατ' ἀντίστροφον λόγον, αἱ καταχρήσεις ὧν ἡ περιστολὴ ἤθελεν εἶσθαι ὁ ἄριστος τῶν πόρων τοῦ Κράτους αὐξάνουσιν· αἱ κακαὶ ἕξεις ὡς τὰ μολυσματικὰ νοσήματα λυμαίνονται τὸ σῶμα τῆς πολιτείας καὶ καθυποτάσσουσαι τὰς ψυχὰς γίνονται ἦθος, ἠθικὴ τῶν ἀνθρώπων ἰδιοσυγκρασία, αἱ δὲ ἰδέαι διαστρέφονται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ τιμωρία τῶν κακοπραγούντων θεωρεῖται ὡς ἐκδίκησις προσωπική, ὡς ὠμότης ἄσκοπος κατ'ἀνθρώπων δυστυχῶν, διατελούντων ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀνάγκης ἀδυσωπήτου.

Τὰ ἐκ τῆς γλισχρότητος τῶν μισθῶν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐπιζήμια ἀποτελέσματα γίνονται πρὸ πάντων καταφανῆ ἐν τῷ δικαστικῷ κλάδῳ· ἡ πολιτεία ἀναθέτουσα εἰς ἄνδρας πιεζομένους ὑπὸ παντοίων ἀναγκῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς σπουδαιοτάτης ἐν τῇ κοινωνίᾳ λειτουργίας, τῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἀντὶ νὰ παράσχῃ τοῖς λειτουργοῖς τῆς Θέμιδος, ἔστω καὶ τὴν κατ' ἐλάχιστον ὅρον αὐτάρκειαν, ἀπονέμει αὐτοῖς «ἰσόβιον πενίαν».

Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἐὰν ἡ δημοσία ὑπηρεσία χωλαίνει μικρᾶς καὶ ἀνεπαρκοῦς τυγχάνουσα ἀμοιβῆς.

§ 2. *Οἱ μισθοὶ διακρίνονται εἰς πραγματικοὺς καὶ ὀνοματικοὺς ἢ χρηματικούς, εἰς ἀναγαίους καὶ εἰς ἀγοραίους.*

Ἴδομεν ὅτι αἱ περὶ τὴν μισθοδοσίαν ποικιλίαι παρομαρτοῦσι τῇ ποικιλίᾳ τῶν προσόντων ἐξ ὧν καταρτίζεται ἕκαστον ἔργον. Ἀλλὰ τίνες οἱ παρὰ τῶν οἰκονομολόγων

καλούμενοι πραγματικοὶ καὶ χρηματικοὶ μισθοί; Ἐν πρώτοις παρατηρῶ, ὅτι διὰ μὲν τοῦ πραγματικοῦ μισθοῦ ἐμφαίνεται «τὸ ποσὸν τῶν χρησίμων πραγμάτων ἅτινα ὁ ἐργάτης ἀμέσως ἢ ἐμμέσως »ἀποκτᾷ διὰ τοῦ πληρωθέντος αὐτῷ τιμήματος τῆς ἐργασίας»· διὰ δὲ τοῦ ὀνοματικοῦ ἢ χρηματικοῦ μισθοῦ «τὸ εἰς χρήματα τῆς ἐργασίας τίμημα». Βεβαίως ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι ὀλίγον σπουδαία ἐφαρμοζομένη ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὡρισμένῳ, καθίσταται ὅμως σπουδαιοτάτη, προκειμένου λόγου περὶ διαφόρων χρόνων καὶ τόπων. Τοιούτῳ τρόπῳ, γνωρίζοντες τί δυναμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν σήμερον ἐν Ἀθήναις, διὰ χρηματικοῦ μισθοῦ δρ. 3, θεωροῦμεν πάντῃ περιττὸν νὰ διακρίνωμεν τὸν πραγματικὸν ἀπὸ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ, καθότι ἐκ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ εἰκάζομεν καὶ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, δηλ. δυνάμεθα ὁπωσοῦν ἀκριβῶς, νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ποσὸν τῶν χρησίμων πραγμάτων, ἅτινα ἀντὶ 3 δραχμῶν ἀποκτῶνται σήμερον ἐν Ἀθήναις. Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ χρηματικοῦ μισθοῦ διαφόρων τόπων, οἷον τῆς Ἀμερικῆς καὶ Ἑλλάδος, ἢ διαφόρων χρόνων, ἤτοι κατὰ τὸ 1835, καὶ κατὰ τὸ 1882, δὲν πρέπει ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς οὕτως εἰπεῖν, ἀναλογίας τῶν χρηματικῶν τούτων ποσοτήτων νὰ κρίνωμεν καὶ περὶ τῆς σχετικῆς εὐζωΐας τῶν ἐργατῶν καθ' ἑκατέρας τὰς χώρας, ἢ τὰς ἐποχὰς ταύτας· καθότι πιθανώτατον ὅτι διὰ μισθοῦ 3 δραχμῶν ἐν Ἑλλάδι, προσπορίζομαι πλειότερα χρήσιμα πράγματα ἢ διὰ δρ. 3 ἐν Ἀμερικῇ· πιθανώτατον ὅτι διὰ μισθοῦ 1 καὶ $\frac{1}{2}$ δρ. ἀπεκτῶντο κατὰ τὸ 1835 ἐν Ἀθήναις, πλειότερα ἢ σήμερον, διὰ μισθοῦ δρ. 2 καὶ $\frac{1}{2}$. Τοῦτο δὲ καθότι ὁ ἄρτος, τὸ κρέας, οἱ ἄνθρακες, ὁ καφὲς ἦσαν κατὰ τὸ 1835, κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ ἴσως εὐω-

νότερα· ὥστε προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ κατάστασις ἰδίως τῶν λαμβανόντων σταθεροὺς μισθούς, ἤτοι τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐπὶ τὸ χεῖρον μετεβλήθη· ἐν Εὐρώπῃ δέ, ὁ χρηματικὸς μισθὸς τοῦ ἐργάτου σχεδὸν ἐδιπλασιάσθη· ἀλλ' ὡς ἐρρέθη, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου δὲν ἐδιπλασιάσθη. Ναὶ μὲν ἡ τιμὴ τοῦ κρέατος καὶ τῶν οἰκημάτων ηὔξησεν, ἀλλ' ἡ τῶν τεχνουργημάτων ἠλαττώθη· ὥστε ἐν Εὐρώπῃ, ὅτε πραγματικὸς καὶ ὁ χρηματικὸς μισθὸς ηὔξησαν καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν ἐν γένει ἐβελτιώθη. Ἄλλως ὅμως παρατηρῶ, ὅτι κατὰ τὴν περὶ μισθώσεως τῆς ἐργασίας σύμβασιν, ὑπάρχει ἐντελῶς ἀδιάφορον εἰς τὸν ἐργάτην, ἐὰν ὁ μισθὸς πληρώνηται εἰς χρήματα καὶ ἐὰν ἡ χώρα ἀφθονῇ ἢ σπανίζῃ χρημάτων· κ.τ.λ. διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ ἐργάτης ἐκμισθῶν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἀποβλέπει πρὸς μόνον τὸ πραγματικὸν αὐτῆς ἀντάλλαγμα. Διὰ τοῦ πραγματικοῦ μισθοῦ, προσδιορίζεται τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας· ἀλλὰ τίς πρέπει νὰ ἦναι ὁ πραγματικὸς οὗτος μισθός; Ὁ ἐπαρκῶν εἰς τὰς χρείας τοῦ ἐργάτου. Πρὸς ἀκριβεστέραν λοιπὸν διάγνωσιν τῆς ἐπαρκούσης μισθοδοσίας, οἱ οἰκονομολόγοι διακρίνουσι «τὸν φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον μισθόν, ἀπὸ τοῦ ἀγοραίου τιμήματος τῆς ἐργασίας». Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἀγοραίου τιμήματος τῆς ἐργασίας, ὁρίζεται ἡ ἀξία αὐτῆς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· περὶ δὲ τοῦ ἀναγκαίου ἢ φυσικοῦ μισθοῦ, ὁ Ῥικάρδος ἀποφαίνεται, ὅτι «ὁ φυσικὸς ἢ ἀναγκαῖος τοῦ ἐργάτου μισθός, εἶναι ὁ ἐ»παρκῶν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, ὁ δι' οὗ, οὔτε αὐξάνει »οὔτε ἐλαττοῦται ὁ ὑπάρχων ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν».(1)

(1) Ὁ ἐκκλησιαστικὸς μισθὸς ἐν Ἀθήναις ἦτο τὸ τριώβολον· 1/2 ὁρ. δι' ἧς ἀπεκτᾶτο ἐκτὸς μεδίμνου πυρῶν, ἤτοι ὃ ἀκάδες περίπου σίτου, τιμώμεναι σήμερον ἀντὶ ὁρ. 2.

Ἀλλ' ἐὰν θελήσωμεν δυνάμει τοῦ κανόνος τούτου νὰ προσδιορίσωμεν τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας, θέλομεν ἀμέσως ἀναγνωρίσει τὰς περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης δυσχερείας. Τῷ ὄντι, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι αἱ χρεῖαι μεταβάλλονται κατὰ τόπους καὶ χρόνους, κατὰ τὰ φῦλα ἢ τὴν ἡλικίαν καὶ ἕνεκα ἑτέρων συμβεβηκότων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἕτεραι μὲν αἱ χρεῖαι τοῦ Ἄγγλου ἢ Γάλλου, ἕτεραι δὲ αἱ τοῦ Ἰρλανδοῦ ἢ τοῦ Ἰνδοῦ, ἕτεραι δὲ αἱ τοῦ ἄῤῥενος καὶ θήλεος, αἱ τοῦ πρεσβύτου καὶ νεανίου, αἱ τοῦ ἐγγάμου καὶ ἀγάμου, αἱ τοῦ πατρὸς ἑνὸς ἢ πολλῶν τέκνων κ.τ.λ. Ὅπως λοιπὸν γνωρίσωμεν ἐὰν ὁ μισθοδοτούμενος ἐργάτης ἀπολαύῃ τοῦ κατὰ τὸν Ῥικάρδον ἀναγκαίου καὶ φυσικοῦ μισθοῦ, πρέπει πρῶτον μέν, ἐπιμελῶς νὰ ἀκριβολογήσωμεν πάντα τὰ ἀνωτέρω συμβεβηκότα· δεύτερον δέ, πρὸς ἀκριβεστέραν τοῦ ζητουμένου διάγνωσιν, νὰ ἀναγάγωμεν τὸν χρηματικὸν εἰς πραγματικὸν μισθόν, διερευνῶντες ἐὰν σήμερον τὰ διὰ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ 2 ½ δρ. ἐν Ἀθήναις λ. χ. ἀποκτώμενα, «ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφὴν τῆς δεῖνος τάξεως ἐργατῶν.» Τούτων δὲ γενομένων, δέον ὅπως προσδιορίσωμεν μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου μισθοῦ, 1) μὲν νὰ διαλάβωμεν ἐν αὐτῷ τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ συντήρησιν τοῦ ἐργάτου· 2) δὲ τὴν τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀνακαινίσεως δαπάνην τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης αὐτοῦ· 3) δὲ τὰ τῆς διατροφῆς ἑνὸς ἢ δύο τέκνων, δι' ὧν παρατεινομένης, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ὑπάρξεως τῶν γεννητόρων, διαιωνίζονται αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις. Τῷ ὄντι ἡ σωματικὴ τοῦ ἐργάτου μηχανή, προϊόντος τοῦ χρόνου παρακμάζει καὶ φθείρεται. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπογονίας αὐτοῦ, αἱ θνήσκουσαι τῆς κοινωνίας δυνάμεις ἀδιαλείπτως ἀνανεοῦνται καὶ ἡ μὲν ζωὴ δια-

δέχεται οὕτω τὸν θάνατον, ἡ δὲ νεότης τὴν παρακμὴν καὶ τὸ γῆρας. Τελευταῖον δέ, ἐν τῷ ἀναγκαίῳ καὶ κανονικῷ μισθῷ, δέον νὰ περιλάβωμεν ἀποταμίευμα, δι' οὗ ἀσφαλίζονται ὁ ἐργάτης καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ, ἐν περιπτώσει κρίσεως ἐμπορικῆς ἢ κοινωνικῆς, ἐπιδημικῆς νόσου ἢ σιτοδείας. Τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο δυνάμεθα ἄλλως νὰ θεωρήσωμεν καὶ ὡς τὴν πρώτην ἀφετηρίαν, ἀφ' ἧς ὁρμώμενος ὁ ἐργάτης θέλει δυνηθῇ προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ προαχθῇ ἐπὶ τῆς βιομηχανικῆς κλίμακος, ἧς τὴν κατωτάτην κατέχει βαθμίδα· καθότι πᾶς ἐργάτης φιλοπονῶν καὶ ἀποταμιεύων καθίσταται κεφαλαιοῦχος.

Τοιαῦτα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου μισθοῦ. Ἐξ αὐτῶν καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ὁ ἀναγκαῖος μισθὸς ταυτίζεται τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ τῆς ἐργασίας. Ὁσάκις λοιπὸν αὐτὸς ἦναι ἀνεπαρκής, ἢ ἀποκόπτεται καὶ κολοβοῦται, ἕνεκα τῶν κακῶν ἕξεων τοῦ ἐργάτου, ἢ τῆς ἀφροσύνης καὶ ἀπερισκεψίας αὐτοῦ, ἢ κοινωνικῶν συμβεβηκότων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως αὐτοῦ, ἡ ἐργατικὴ τάξις ταλαιπωρεῖται, κακουχεῖται καὶ κατὰ μικρὸν φθείρεται ἢ μεταναστεύει. Τὸ δὲ χείριστον πάντων εἶναι, ὅτι ὁ ἐργάτης στερούμενος τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, ἐξαχρειοῦται καὶ ἐκφαυλίζεται, καθότι ἐκ τῆς πολυχρονίου πείρας ἀπεδείχθη, ὅτι ὅσῳ ἐρημοῦνται τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ τεχνουργεῖα, τόσῳ πληθύνονται τὰ νοσοκομεῖα καὶ τὰ δεσμωτήρια. Τοὐναντίον δέ, ὁσάκις ὁ πραγματικὸς μισθὸς τοῦ ἐργάτου, ἦναι ἀνώτερος τοῦ ἀναγκαίου τιμήματος τῆς ἐργασίας, καὶ ἡ ὑλικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, καὶ πνευματικῶς οὗτοι προάγονται, καὶ ἡ κοινωνία ἀπολαμβάνει τὰ ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ τῆς εἰρή-

νης καὶ ἀσφαλείας, ὧν ἄνευ, καὶ ἡ ἐλευθερία ἐκμηδενίζεται καὶ ἡ βιομηχανία καταπίπτει.

Ὁ ἀναγκαῖος μισθὸς εἶπον εἶναι ὁ δι' οὗ συντηρεῖται ὁ ἐργάτης. Ἀλλὰ δυνάμει τίνος νόμου, τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζεται ἑκάστοτε ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, ἤτοι ὁ ἀγοραῖος μισθός;

Ἐν πρώτοις παρατηρῶ, ὅτι τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας παραγόμενον, ἐστὶν ἐν γένει ἀνάλογον πρὸς τὴν παραγωγικὴν τοῦ ἐργάτου δύναμιν καὶ τὴν δεξιότητα αὐτοῦ, ἤτοι τὴν ἱκανότητά του πρὸς τὸ χρῆσθαι οἰκονομικώτερον τὰς δυνάμεις. Ἀλλ' ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, ὁρίζεται κατὰ μέσον ὅρον, ἐκ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν στοιχείων τῆς ἀγορᾶς, καθότι ὡς ἐῤῥέθη, ὅσῳ ἡ προσφερομένη ἐργασία εἶναι ἀφθονωτέρα, τόσῳ καὶ οἱ μισθοὶ σμικρύνονται. Τοὐναντίον δέ, ὅσῳ ἡ ἐργασία ἧττον προσφέρεται, τόσῳ οἱ μισθοὶ ὑψοῦνται.

Πρό τινων ἐτῶν ἐν Καλλιφορνίᾳ καὶ Αὐστραλίᾳ, οἱ μισθοὶ ἦσαν μέγιστοι, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἀλλὰ καὶ διότι ἕκαστος ἐργάτης καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ τῆς χρυσολογίας, δὲν ἐξεμίσθου τὴν ἐργασίαν του, ἀλλ' εἰργάζετο δι' ἴδιόν του λογαριασμόν. Ὥστε ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας δὲν ὁρίζεται ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἀναλόγως τῆς καταβαλλομένης ὑπὸ τοῦ ἐργάτου φιλοπονίας· καθότι ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν διαθεσίμων ἐργατῶν, οὐχὶ δὲ ὁ πληθυσμὸς ἐν γένει, ὡς τινὲς πλημμελῶς ἀπεφήναντο, ἦναι ὑπέρμετρος, ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας ἀναγκαίως ἐλαττοῦται, εἰ καὶ οἱ ἐργάται καταβάλλουσι μείζονα φιλοπονίαν πρὸς συντήρησιν αὐτῶν. Παρ' ἡμῖν, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ εἰσιν ὑψωμένοι ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ ἐργατικοῦ πληθυ-

σμοῦ καὶ τῆς ἐπικρατούσης πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας, ὁ γεωργὸς περιβεβλημένος συνάμα καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἰδιοκτήτου, τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἐπιμελητοῦ, φιλοπονεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, οὐδόλως ἐκμισθῶν τὴν ἐργασιαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἕλλην καίτοι λαμβάνων ἀνώτερον μισθόν, δὲν εἶναι ἐργατικώτερος τοῦ Βέλγου, τοῦ Ἄγγλου ἢ τοῦ Γερμανοῦ.

Διατυπῶν δὲ ἀκριβέστερον τὴν ἀρχὴν ταύτην λέγω, ὅτι «οἱ μισθοὶ αὐξάνονται καὶ ἐλαττοῦνται κατ' ἀντιπε»πονθότα λόγον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσφερομένων ἐργα»τῶν, καὶ κατ' εὐθὺν λόγον τοῦ ποσοῦ τῆς ζητουμένης »ἐργασίας, ἢ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, τῶν πρὸς μί»σθωσιν ἐργατῶν ὡρισμένων». Τῷ ὄντι, ὑποτιθέμενος ὅτι τὸ διανεμητέον ποσὸν μεταξὺ τῶν ἐργατῶν, εἶναι ὡρισμένον καὶ ἀμετάβλητον, λέγω ὅτι «ὅσῳ τὰ διανεμηθησόμενα πρόσωπα τὸ ποσὸν »τοῦτο εἰσὶ πλειότερα, δηλ. ὁ διαιρέτης εἶναιμείζων, τό»σῳ τὸ μέρισμα ἑκάστου αὐτῶν, ἤτοι τὸ πηλίκον ἔσται »ἔλασσον. Ἔσται δὲ μεῖζον, ἐλαττουμένου τοῦ ἀριθμοῦ »τῶν διανεμηθησομένων αὐτὸ προσώπων, ἤτοι σμικρυνομένου τοῦ διαιρέτου».

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο δὲν χρήζει πλειοτέρων ἐξηγήσεων, ὡς αὐταπόδεικτον (1). Ὁ Κόββδεν, ὁ ἐμπήξας πρό τινων ἐτῶν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς ἀριστοκρατικῆς Ἀγγλίας, τὴν κραταιὰν σημαίαν τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τέλος ἠναγκάσθη νὰ καταταχθῇ καὶ αὐτὴ ἡ κυβέρνησις, ὁ ἐπιτιθεὶς; ἔπειτα μετὰ τῆς αὐτῆς παῤῥη-

(1) Ὑποθέσωμεν ὡρισμένον ἀριθμὸν στρατιωτῶν φρουρούντων ἔν τινι φρουρίῳ, ὡς καὶ ὡρισμένον ποσὸν τροφίμων πρὸς συντήρησιν αὐτῶν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ αὔξησις τῶν εἰρημένων στρατιωτῶν θέλει ἀναγκαίως ἐλαττώσει τὴν μερίδα ἑκάστου, ἐκτὸς ἐὰν ἐπέλθῃ ἔξωθεν αὔξησίς τις περὶ τὸ ποσὸν τῶν τροφίμων.

σίας καὶ καρτερίας, κατὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ ἀπαιτήσας θαρραλέως τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων δαπανῶν, ὁ Κόβδεν, ἡ κοπὶς αὕτη τῶν ἀριστοκρατικῶν προνομίων, διετύπωσεν ἐν ὀλίγοις καὶ διὰ ζωηροτάτης εἰκόνος, τὸ ἀνωτέρω ἀξίωμα εἰπὼν ὅτι «οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι μέν, ὁσάκις δύο »ἐργάται ἐπιζητῶσιν ἕνα κεφαλαιοῦχον· ἀναβιβάζον»ται δέ, ὁσάκις δύο κεφαλαιοῦχοι ἐπιζητῶσιν ἕνα ἐρ»γάτην».

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐργάται διὰ τῶν κεφαλαίων μισθοδοτοῦνται, ἄρα ἡ αὔξησις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς αὐτῶν τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ, διαφέρει τὰ μέγιστα εἰς τοὺς ἐργάτας. Καθότι ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ μὲν πληθυσμὸς ἔμεινε στάσιμος, τὰ δὲ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ μισθοὶ θέλουσιν ὑψωθῇ. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ δύνανται μὲν νὰ ἀποῤῥοφήσωσι τὴν ἔγγειον πρόσοδον, οὐχὶ δὲ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων, καθότι τούτου γενομένου, τὰ ἀποταμιεύματα θέλουσι παύσει καὶ οὕτω τὰ παραγωγικὰ ἔργα θέλουσι περισταλῇ, μὴ ζωογονούμενα ὑπὸ τῶν κεφαλαίων. Αἱ δύο λοιπὸν αὗται τάξεις τῶν κεφαλαιούχων καὶ ἐργατῶν, δὲν διάκεινται εἰς κατάστασιν πολεμίαν πρὸς ἀλλήλας, ὡς κηρύττουσιν οἱ κοινωνιολόγοι (1). Ἀπ' ἐναντίας τὰ συμφέροντα ἀμφοτέρων εἰσὶν ἀλληλένδετα. Ἡ εὐπορία τῶν κεφαλαιούχων εἶναι τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν· καὶ παρ' ἡμῖν δέ, ὁσάκις οἱ ἰδιοκτῆται στερούμενοι κεφαλαίων δὲν δύνανται νὰ καλλιεργήσωσι προσηκόντως τὰ κτήματα

(1) Ὅρα Organisation du travail par Louis Blanc. Essai sur les relations du Capital et du travail par M. Dupont-Wite)-

αὐτῶν, ἡ ἐργασία ἐκπίπτει τῆς ἀξίας αὐτῆς καὶ οἱ μισθοὶ ἐλαττοῦνται. (1)

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων συνάγεται ὅτι, τὸ ζήτημα ἐὰν ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνῃ τάχιον τῶν κεφαλαίων, ἢ ὁ πλοῦτος τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι σπουδαιότατον. Καθότι, ἐὰν ἀληθῶς ὁ πληθυσμὸς τείνῃ εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάζηται τάχιον τοῦ πλούτου, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἡ τοιαύτη κοινωνία κινδυνεύει νὰ περιπέσῃ εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, συναισθανομένη χρείας ἃς δὲν δύναται νὰ θεραπεύσῃ.

Ἀποτέλεσμα λοιπὸν ἄφευκτον τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τῆς μεγάλης προσφορᾶς τῆς ἐργασίας, εἶναι ἡ ὑπεροχική, οὕτως εἰπεῖν, θέσις τῶν κεφαλαιούχων πρὸς τοὺς ἐργάτας καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν ἐργατικῶν μισθῶν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα δέον νὰ ἀκριβολογήσωμεν τὸ εἶδος τῶν κεφαλαίων, ἅτινα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, καθόσον ἅπαντα τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια, ἢ ἅπας ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν χρησιμεύουσιν εἰς μίσθωσιν ἐργασίας· ἡ ἐργασία ζητεῖται καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῶν μεταμορφωτῶν μόνον ἢ κυκλοφορούντων κεφαλαίων, τῶν πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν ὡρισμένων· ἤτοι τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, ἢ τῶν τροφίμων καὶ ἄλλων ἀναλωμάτων, ἀπαρτιζόντων τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐργατῶν. Λέγω δέ, ὅτι ἡ ἐργασία ζητεῖται καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων, τῶν πρὸς μί-

(1) Οὐχ ἧττον ὅμως παρατηρῶ, ὅτι ὁπόταν οἱ ἐργάται ἐπιζητῶσι διὰ τῆς ἀπεργίας νὰ καταναγκάσωσι τοὺς κεφαλαιούχους νὰ αὐξήσωσι τοὺς μισθοὺς ἢ νὰ ἐλαττώσωσι τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας, αἱ ἀξιώσεις τῶν δύω τούτων τάξεων συγκρούονται ἐπὶ βλάβῃ ἀμφοτέρων.

σθωσιν ἐργατῶν ὡρισμένων, οὐχὶ δὲ διὰ τοῦ πλούτου ἢ τῶν κεφαλαίων ἐν γένει, καθότι ἅπας ὁ ὑπάρχων πλοῦτος, ὡς καὶ ἅπας ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς, δὲν ἐπιδρᾷ ἀμέσως ὡς ἐρρέθη, ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας. Τῷ ὄντι, πλεῖστοι ἰδιοκτῆται ὄντες κύριοι κτημάτων, ἐφ' ὧν κατέβαλον ἀδρὰ κεφάλαια, εὐλόγως θεωροῦνται ὡς πλούσιοι· ἀλλὰ στερούμενοι κινητῶν κεφαλαίων καὶ πίστεως, δὲν δύνανται νὰ μισθώσωσιν ἐργάτας, ἢ νὰ ἀποκτήσωσιν ἐργασίαν ἀντὶ χρημάτων, ἢ τροφίμων καὶ ἑτέρων ἀντικειμένων ἀναγκαιούντων τοῖς ἐργάταις· ὡσαύτως δέ, καὶ τὰ τεχνουργικὰ καταστήματα, μετὰ τῶν ἐμψύχων καὶ ἀψύχων αὐτῶν ὀργάνων, καὶ τὰ πλοῖα ἔθνους ναυτικοῦ, ἀποτελοῦσιν ὡς ἀμεταμόρφωτα κεφάλαια τὴν κυριωτέραν μερίδα τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἀλλ' ἄνευ κινητῶν κεφαλαίων καὶ πίστεως, ἀδύνατον νὰ μισθωθῶσιν οἱ πρὸς ἐνέργειαν καὶ κίνησιν αὐτῶν ἀπαιτούμενοι ἐργάται.

Ἄλλως παρετηρήθη, ὅτι ἐνίοτε ὁ μὲν πλοῦτος ἐν γένει ἐλαττοῦται, ταυτοχρόνως δὲ ἡ ζήτησις τῆς ἐργασίας αὐξάνει, ὡς τοῦτο συνέβη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ὁ μὲν πλοῦτος κατεστρέφετο, ἐν μέσῳ τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κλύδωνος, ἡ δ' ἐργασία ὑπῆρχε πολυζήτητος, ἕνεκα τῶν μεγάλων προπαρασκευῶν ἔθνους ἀλειφομένου εἰς πόλεμον, καθ' ὅλων τῶν βασιλευομένων ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης. Λέγω λοιπόν, ὅτι ὅσῳ ζητεῖται ἡ ἐργασία, τὰ δὲ ἐν ἐνεργείᾳ κεφάλαια, τὰ ὡρισμένα πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν, πολλαπλασιάζονται, τόσῳ αὐξάνει καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας. Ἐκ τούτου μάλιστα ἐξηγεῖται ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ ἀστικοὶ μισθοὶ εἰσὶν ἀείποτε ἀνώτεροι

τῶν ἀγροτικῶν· ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη προκύπτει ἐκ τῆς συμφορήσεως καὶ ἀφθονίας τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων εἰς τὰς πόλεις. Καὶ κατ' ἀντίθετον λόγον, οἱ ἀγροτικοὶ μισθοὶ εἰσὶν κατώτεροι τῶν ἀστικῶν, καθότι ἐν τοῖς ἀγροτικοῖς δήμοις, τὰ κεφάλαια εἰσὶ σπανιώτερα ἢ ἐν τοῖς ἀστικοῖς. Παρατηρητέον δὲ ἐν γένει, ὅτι οἱ μισθοὶ ἐλαττοῦνται, καθόσον τὰ κεφάλαια ἀποσύρονται τῆς κυκλοφορίας ἢ καταστρέφονται, ἢ ἐξάγονται τοῦ Κράτους. Ὥστε πᾶσα διατάραξις τῆς κοινῆς εἰρήνης, πᾶν συμβεβηκὸς τεῖνον πρὸς ἐκφόβισιν τῶν κεφαλαιούχων καὶ διάσεισιν τῆς δημοσίας πίστεως, συνεπάγεται οὐσιώδη βλάβην εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Διεξηγήσας τὰς γενικωτέρας αἰτίας ὧν ἕνεκα αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, παρεδέχθην ὡς ὅρον ἀμετάβλητον τ ὴ ν τ ι μ ὴ ν τ ῶ ν ἀ ν α γ κ α ι ο ύ ν τ ω ν π ρ ὸ ς σ υ ν τ ή ρ η σ ι ν τ ῶ ν ἐ ρ γ α τ ῶ ν. Ἐὰν ὅμως οἱ μισθοὶ αὐξήσωσι κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν ἀναλωμάτων, ἢ ἐὰν οἱ μισθοὶ ἐλαττωθῶσι μετὰ τῆς τιμῆς αὐτῶν, ἡ τοιαύτη αὔξησις ἢ ἐλάττωσις τῶν μισθῶν δὲν εἶναι π ρ α γ μ α τ ι κ ή, ἀλλ' ὀ ν ο μ α τ ι κ ή.

§ 3. *Ἀλλὰ τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἤτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας ;*

Ὁ Ῥικάρδος ὁρίσας τὸν ἀναγκαῖον ἢ φυσικὸν μισθὸν τοῦ ἐργάτου καὶ παρατηρήσας ὅτι ὁ μισθὸς οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον λαμβάνει ὁ ἐργάτης, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἃ ὁ ἐργάτης διὰ τοῦ χρηματικοῦ τούτου ποσοῦ δύναται

νὰ προσπορισθῇ, συνάγει ὅτι «τὸ φυσικὸν τίμημα τῆς »ἐργασίας, ὡρισται ἐκ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων καὶ τῶν »ἀναγκαίων ἢ χρησίμων πραγμάτων, δι' ὧν συντηρεῖται »ὁ ἐργάτης καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ». Ὥστε ἀναβιβαζομένης τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων τούτων, ἀναβιβάζεται καὶ τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐργασίας τίμημα. Ἀντιστρόφως δέ, ἐκπιπτούσης τῆς τιμῆς τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων καὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο τοῦ Ῥικάρδου, δι' οὗ καταδεικνύεται ἡ σχέσις τοῦ ἀναγκαίου καὶ φυσικοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας πρὸς τὴν τιμὴν τῶν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, εἶναι θεωρητικῶς ἀναμφισβήτητον. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Α'. μισθὸς εἶναι ἴσος τῷ Β'. ἤτοι τῇ ἀναγκαίᾳ τοῦ ἐργάτου δαπάνῃ, ἐκ πάσης οἰκονομίας τοῦ Β'. θέλει προκύψει περίσσευμά τι ἐκ τοῦ Α'. καὶ οὕτω θέλουσιν ἀναλόγως πολλαπλασιασθῇ καὶ τὰ μέσα τῆς εὐζωΐας τοῦ μισθούχου. Ἐκ πάσης δὲ αὐξήσεως τοῦ Β'., τὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωΐας μέσα τῶν ἐργατῶν θέλουσι περισταλῇ.

Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη δι' ἧς διεξηγεῖται ἡ σχέσις τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῆς ἐργασίας πρὸς τὸν μισθὸν αὐτῆς, δὲν ἐπαληθεύει ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, τροπολογουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως· Ἐὰν τὸ ἀξίωμα τοῦ Ῥιχάρδου, ὅτι οἱ μισθοὶ αὐξάνουσιν ἀείποτε ἢ ἐλαττοῦνται ἀναλόγως τῆς τιμῆς τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ἦτο ἀληθές, ἔπρεπε συνεπῶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ τὰ μονοπώλια τὰ συνεπαγόμενα τὴν ἀνατίμησιν τῶν πραγμάτων, ὡς καὶ οἱ βαρεῖς φόροι οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ὅλως ἀνυπόστατος, καθόσον ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας

βεβαιοῦται, ὅτι ἡ ἀνατίμησις τῶν πραγμάτων παραβλάπτει καὶ τοὺς ἐργάτας, οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδιότητι τοῦ παραγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀναλωτοῦ· τοῦ παραγωγοῦ μέν, καθότι ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν πραγμάτων περιστέλλονται τὰ παραγωγικὰ ἔργα· τοῦ ἀναλωτοῦ δέ, καθότι ὁ ἐργάτης δι' οὗ ἀπολαμβάνει μισθοῦ, ἀποκτᾷ ἔλασσον ποσὸν ἀναλωμάτων.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην λίαν εὐκρινῶς διετύπωσεν ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ ἀποφηνάμενος, ὅτι «ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας »δὲν μεταβάλλεται ἀείποτε κατὰ τὰς τιμὰς τῶν τρο»φίμων· καθότι αὐτῶν μὲν αἱ τιμαὶ ἐτησίως μεταβάλ»λονται, οἱ δὲ μισθοὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μένουσιν ἀμετά»βλητοι· καὶ τούτου ἕνεκα, μόνη ἡ εὐζωΐα τῶν ἐργατῶν »ἀλλοιοῦται«.

Τῷ ὄντι, ὁσάκις τὰ τρόφιμα εἰσὶν ἄφθονα καὶ εὐαπόκτητα, ἡ εὐζωΐα διαχέεται καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, ἅπαντες πολλαπλασιάζουσι τὰς ἀπολαύσεις καὶ καταναλώσεις αὐτῶν καὶ διὰ τῆς μείζονος δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων, ἐμψυχοῦνται ἐν γένει αἱ παραγωγικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις. Ἡ ἐργασία ἑπομένως ζητεῖται, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσι, καὶ ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τῶν μισθῶν, οἱ ἐργάται ἀναλαμβάνουσιν ἔργα ὑψηλότερα, ἔργα ἐργολάβου. Ἀπ' ἐναντίας δέ, ὁσάκις τὰ τρόφιμα ἀνατιμῶνται, ἕκαστος ἐπιζητεῖ αὐτά, ὡς ἀντικείμενα πρώτης ἀνάγκης, οἱαδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ ἡ τιμὴ αὐτῶν. Δαπανῶν δὲ πρὸς ἀπόκτησιν τῶν τροφίμων πλειότερα τῶν ὅσα ἐδαπάνα πρότερον, περιορίζει ἐξ ἀνάγκης τὰς λοιπὰς δαπάνας του, καὶ οὕτω περιστέλλεται ἡ κατανάλωσις τῶν ἡμιαναγκαίων ἢ περιττῶν ἀντικειμένων. Ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς ταύτης τῶν καταναλώσεων, οἱ ἐργάται σχολάζοντες

παρέχουσι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἐπὶ εὐτελεῖ μισθῷ. Προσέτι δέ, ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν, πολλοὶ ἐργάται ἐξασκοῦντες πρότερον ἔργα ἐργολάβων ἐν καιρῷ ἀφθονίας καὶ εὐθηνίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, συρρέουσιν εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ ἕνεκα τῆς συμφορήσεως ταύτης τῶν ἐργατῶν, ὁ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμὸς ὑποθάλπεται καὶ ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει. «Οἱ μισθοὶ λοιπὸν ἀκρι»βῶς εἰπεῖν, δὲν προσδιορίζονται κατὰ λόγον τῆς τιμῆς »τῶν τροφίμων, ἀλλὰ κατὰ λόγον τοῦ ποσοῦ τῆς προ»σφερομένης ἐργασίας καὶ τῶν πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν »ὡρισμένων κεφαλαίων».

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου, παρατηρῶ πρῶτον μέν, ὅτι οἱ μισθοὶ τῶν μετερχομένων ἐπιτηδεύματά τινα διαλείποντα, ὡς οἱ τῶν τεκτόνων λ. χ. ἐν τοῖς βορείοις χώραις αὐξάνουσι μὲν κατὰ τὸ θέρος, ἕνεκα τῆς μείζονος ζητήσεως τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐλαττοῦνται δὲ ἐν καιρῷ χειμῶνος, εἰ καὶ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους, συνήθως καὶ αἱ τιμαὶ τῶν πραγμάτων καὶ αἱ δαπάναι αὐξάνουσι. Δεύτερον δὲ παρατηρῶ ὅτι ἔν τισι χώραις, ἡ μὲν τιμὴ τῶν σιτηρῶν εἶναι μείζων ἢ ἐν ἄλλαις χώραις, οἱ δὲ μισθοὶ ἐλάσσονες ὡς λ. χ. ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἔνθα ἡ ἐργασία ὀλίγον ζητεῖται. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῆς μείζονος τιμῆς τῶν σιτηρῶν καὶ τῆς ἐλάσσονος ἐργατικῆς μισθοδοσίας ἐκλείπει, καθόσον τελειοποιοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα, οὐχ ἧττον ὅμως πολλαχοῦ ὑπάρχει σήμερον, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ζητήσεως τῆς ἐργασίας. Ὁ μισθὸς λοιπὸν τῆς ἐργασίας δὲν προσδιορίζεται ἀείποτε κατὰ λόγον τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἀλλὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, τῶν πρὸς μίσθωσιν τῆς ἐργασίας ὡρισμένων. Ἐν τῇ Βο-

ρείῳ λ. χ. Ἀμερικῇ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν μεγάλοι, καθότι καὶ οἱ μίσθιοι ἐργάται εἰσὶ μᾶλλον δυσεύρετοι. Τοὐναντίον δέ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Βελγίῳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν ἐν γένει μετριώτεροι, ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐργατῶν, εἰ καὶ ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων ἦναι ἀνωτέρα.

Ἀλλ' ἐκ τῶν προεκτεθέντων δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων δὲν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι ἀναμφισβήτητος· ἀλλ' ὅπως καταστῇ ἐπαισθητή, δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀνατίμησις τῶν τροφίμων κατέστη χρονία· καθότι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς χρονίας ἀνατιμήσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐὰν δὲν ἀπολαμβάνῃ μισθοὺς ἀναλόγους πρὸς τὰς τιμὰς τῶν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης. Βεβαίως ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἔν τινι χώρᾳ, ὡς παρ' ἡμῖν λ. χ., ὁ μὲν πληθυσμὸς ἀνεπαισθήτως αὐξάνει, τὰ δὲ κεφάλαια τὰ ὡρισμένα πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν σχετικῶς πολλαπλασιάζονται, ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν, ἔστω καὶ προσκαίρως, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἀνυπερθέτως αὐξήσει· ἀλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ ἑτέρα χώρα, ἐν ᾗ ὁ πληθυσμὸς ἀδιαλείπτως πολλαπλασιάζεται καὶ ταχύτερον μάλιστα τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πλούτου, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν δὲν θέλουσιν αὐξήσει οἱ μισθοὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἀλλὰ μόνη ἡ κακουχία καὶ ἡ ταλαιπωρία αὐτῆς, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην παρατήρησιν τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ.

Ἐν Ἰρλανδίᾳ, ὡς καὶ ἔν τισι τεχνουργικαῖς τῆς βιομηχανικῆς Εὐρώπης πόλεσιν, παρετηρήθη ὅτι ἐνῷ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ τιμὴ τῶν τεχνουργημάτων ἠλαττώθη, οἱ ἐργάται ἀντὶ νὰ αὐξήσωσι τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν μάλιστα νὰ περιορίσωσι τὰς ἀναλώσεις καὶ

τὰς δαπάνας αὐτῶν. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ εὐζωία τῶν ἀνθρώπων ἀνεπτύχθη σήμερον εἰπέρ ποτε ἄλλοτε, ὅτι δὲ οἱ βιομηχανικοὶ ἰδίως τῆς Εὐρώπης λαοί, πολλῷ ἀπέχουσι τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὑρίσκετο λ.χ. ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ μεγάλου Βασιλέως, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. ὅτε ὁ ἔνδοξος καὶ δυστυχὴς στρατάρχης Βωβὰν ἐβεβαίου, ὅτι τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ διετηρεῖτο διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, ὅτι τὰ $\frac{5}{10}$ εὑρίσκοντο εἰς κατάστασιν παραπλησίαν τῇ τοῦ πρώτου, τρία δὲ ἄλλα δέκατα, ἔζων ἐν κακουχίᾳ. Σήμερον ἡ εὐζωΐα ἐπηύξησε καὶ διεχύθη καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν ἀνέπτυξεν ἁπανταχοῦ τὰ μέσα τῆς εὐζωΐας της, ἀναλόγως τῶν νεωτέρων μηχανικῶν ἐπινοήσεων καὶ τῆς ἐν γένει ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν. Τοὐναντίον δέ, οἱ ἐργάται ἔν τισι χώραις, ὑπερμέτρως πολλαπλασιασθέντες, ἠναγκάσθησαν πρῶτον μέν, νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, δεύτερον δέ, νὰ ἀντικαταστήσωσι τὴν κατανάλωσιν τοῦ σίτου καὶ τοῦ κρέατος, διὰ τῶν γεωμήλων, τοῦ βουτύρου, τῶν καστάνων, τῶν ὑποδεεστέρων σιτηρῶν κτλ. Ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς εὐτελοῦς καταστάσεως ὁρμώμενοι, ἐζήτησαν νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἀνάλογον ἀντιμισθίαν. Ὥστε ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν δὲν προσδιωρίσθη κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ τοῦ μικροῦ κύκλου τῶν δαπανῶν, ἐν ᾧ ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ περιοσθῶσι. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων ἀπαρτίζει τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ἡ ἐργασία πρὸς κατάρτισιν καὶ συντήρησιν τῆς ὁποίας συντελοῦσιν ἰδίως τὰ τῆς διατροφῆς μέσα, ἄλλοτε μὲν λαμβάνει ἀφθονωτέραν ἀντιμισθίαν, ἄλλοτε δὲ μετριωτέραν ἢ ἀνεπαρκῆ, ἕνεκα τῆς ἐ-

πιδράσεως τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Ὁσάκις δὲ οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ ὑπάρχωσιν ἀνεπαρκεῖς, ὁ ἐργάτης ἑκὼν ἀέκων, ἀναγκάζεται νὰ περιορίσῃ τὸν κύκλον τῶν ἀναγκῶν καὶ ἀναλώσεων αὐτοῦ καὶ οὕτως οἱ μισθοὶ ὁρίζονται, οὐχὶ ἀναλόγως τῆς ἀνατιμήσεως τῶν τροφίμων, ἀλλὰ τοῦ μικροῦ κύκλου τῶν ἀναγκῶν, ἐν ᾧ ἀποζῇ ὁ ἐργάτης.

§ 4. *Περὶ ἑτέρων τινῶν συμβεβηκότων, ὧν ἕνεκα ἡ μὲν ζήτησις τῆς ἐργασίας περιορίζεται, οἱ δὲ μισθοὶ προσκαίρως ἐλαττοῦνται.*

Ἴδομεν ὅτι ἄφευκτον καὶ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἐκτάκτου καὶ μὴ χρονίας ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, εἶναι ἡ περιστολὴ τῶν ἀναλώσεων καὶ τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἡ ἐλάττωσις ἑπομένως τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἀγοραίου μισθοῦ, καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου μείζων κακουχία τῶν ἐργατῶν, ἐκεῖ ὅπου ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάζηται ὑπερμέτρως.

Παρατηρητέον ὡσαύτως, ὅτι ά. ὁσάκις τὰ προϊόντα κλάδου τινὸς τῆς βιομηχανίας ὑπὲρ τὸ δέον πολλαπλασιάζωνται, ἕνεκα τῆς χορηγηθείσης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ νόμου ἰδιαιτέρας προστασίας, ἢ β'. ἀγορά τις ἐλευθέρα πρότερον, ἀποκλείεται ἢ γ'. γίνεται χρῆσις ὀργάνων ἐντελεστέρων, δηλ. κεφαλαίων ἀμεταμορφώτων, οἱ μισθοὶ τείνουσιν εἰς ἔκπτωσιν εἰ καὶ προσκαίρως, διὰ τὴν συμβαίνουσαν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας περιπτώσεις, ἀλλοίωσιν περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἐργασίας.

Τῷ ὄντι, ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξασκούντων τινὰ τέχνην καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα, πολλαπλασιάζωνται κατὰ

λόγον τῆς καταναλώσεως, ἐκ τῆς ἐπιτάσεως ταύτης τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος, οὐδεμία προσγίνεται βλάβη ἢ ζημία. Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου χορηγουμένης ἰδιαιτέρας προστασίας εἴς τινας τέχνας, οἷον τὴν σιδηρουργίαν, τὴν νηματοποιΐαν, τὴν ὑαλουργίαν, τὴν χαρτοποιΐαν, κ.τ.λ. ἢ τὴν ἐκ σεύτλων σακχαροποιΐαν, αἱ τοιαῦται τεχνουργικαὶ ἐπιχειρήσεις πολλαπλασιάζονται καὶ ὅτι οἱ μετερχόμενοι τὰς τέχνας ταύτας, οὐδόλως ἀκριβολογοῦντες τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ὁρμῶνται ἀπερισκέπτως εἰς νέας ἐπιχειρήσεις καὶ προκαλοῦσι τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτῶν ὁμοτέχνους εἰς διαγωνισμόν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θέλουσιν ὑποκύψει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν περὶ τὰς τέχνας ταύτας ἀσχολουμένων ἐργατῶν δὲν μετεβλήθη, τοὐναντίον μάλιστα οἱ ἐργάται οὗτοι ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν πυρετώδη ταύτην παραγωγήν, ἀκαταπαύστως εἰργάζοντο οὐδέποτε σχολάζοντες, ἐκ τῆς μεγάλης τῶν ἔργων ζητήσεως πρὸς ἐξάσκησιν τῶν προστατευομένων τούτων τεχνουργιῶν, ἀνεβιβάσθησαν οἱ ἐργατικοὶ μισθοί. Ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς ἀποτυχίας πολλῶν ἐκ τῶν παρατόλμων τούτων ἐπιχειρήσεων, τὰ ἔργα περιεστάλησαν, οἱ ἐργάται διηγωνίσθησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἕνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ τούτου, οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν. Λέγω λοιπὸν ὅτι οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, ὁσάκις, ἡ μὲν παραγωγὴ ὑπερβαίνῃ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ἕνεκα δὲ τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, τὰ ἐνεργητικὰ τῆς βιομηχανίας κεφάλαια φθείρωνται ἢ ἐξαφανίζωνται.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἐξηγεῖτο πρό τινων ἐ-

τῶν, ἡ περιοδικὴ ἀσθένεια τῶν κυριωτέρων κλάδων τῆς παρ' ἡμῖν φυτουργίας.

Τῷ ὄντι, ἅπαντες συγχρόνως ἐπεχειρήσαμεν στάφιδοφυτείας καὶ ἀμπελοφυτείας, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ κατανάλωσις τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων, δὲν ἐπολλαπλασιάζετο κατὰ λόγον τῆς παραγωγῆς. Τούτου ἕνεκα, ἡ τιμὴ τοῦ σταφιδοκάρπου τότε ἠλαττώθη καὶ ὁ καλλιεργῶν δέκα στρέμματα καὶ παράγων 5,000 σταφίδος, πρὸς 25 τάλληρα τὴν χιλιάδα, δὲν ὠφελεῖτο πλειότερον τοῦ ὅ,τι ὠφελεῖτο ὅτε ἐκαλλιέργει πέντε μόνον στρέμματα καὶ ἐπώλει ἀντὶ 50 ταλλήρων τὴν χιλιάδα· οἱ ἐργάται ὅμως οἱ καλλιεργοῦντες τὰ 10 στρέμματα ἀντὶ τῶν 5 ὠφελοῦντο. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας, ἡ κατανάλωσις δὲν ἦτο ἀνάλογος τῆς παραγωγῆς, ἡ σταφὶς ὑπετιμήθη, καὶ ἡ καλλιέργεια ὡς ἐκ τούτου παρημελεῖτο καὶ οἱ μισθοὶ τῶν περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς σταφίδος ἀσχολουμένων πολλάκις ἐξέπιπτον. Ἀλλὰ σήμερον ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀγορᾶς ἡ παρέχουσα ὠφελείας ἀνωτέρας τοῖς ἰδιοκτήταις, συντελεῖ ἀναμφιβόλως καὶ εἰς τὴν ὕψωσιν τῶν μισθῶν.

Ἡ αὐτὴ δὲ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν συμβαίνει δεύτερον, ὁσάκις διὰ τοῦ περιοριστικοῦ συστήματος, ἀποκλείωνται τῶν ξένων ἀγορῶν, τὰ ἐκ τῆς ἡμεδαπῆς ὁρμώμενα προϊόντα· ὡς λ.χ. τὸ ἅλας καὶ ὁ καπνός, ὧν ἡ Τουρκία ἀπηγόρευσε πρό τινων ἐτῶν, τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ κράτος της. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ἀγορὰ πρότερον ἐλευθέρα, ἀποκλεισθῇ, ὡς τοῦτο συμβαίνει σήμερον ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ διὰ τὰ προϊόντα τῆς Εὐρώπης ( ), αἱ μὲν παραγωγικαὶ ἐργασίαι

(1) Οἱ ἐπιβληθέντες δασμοὶ ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομιζομένων προϊόντων, πρὸς τὸν διττὸν σκοπὸν, τῆς ἐξο-

ἀναγκαίως καταστέλλονται, ἡ δὲ ζήτησις τῆς ἐργασίας σμικρύνεται ἀναλόγως τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς. Ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἅπερ καὶ ἡ ἐπιβολὴ βαρέων φόρων, ἤτοι τὴν περιστολὴν τῶν καταναλώσεων καὶ τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἀγορῶν προέρχεται κυρίως σήμερον ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων, ἐνῷ ἄλλοτε διὰ τῶν προστατευτικῶν δασμολογίων, τὰ ἔθνη διεχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀνυπερβλήτων φραγμῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπομονώσεως ταύτης τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐθνῶν συνειδὼς ὁ Ναπολέων, συνέλαβε τὴν γιγαντιαίαν ἰδέαν τοῦ νὰ θανατώσῃ τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀγγλίας διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Εὐρώπης. Μὴ δυνηθεὶς ἀφοῦ τὸ πᾶν διέπραξε, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἠθέλησεν οὕτως εἰπεῖν, νὰ τὴν καταπνίξῃ διὰ τοῦ πλούτου της. Ἀλλ' ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἐπιχειρήματος, συνέλαβε τὴν τολμηρὰν ἰδέαν νὰ κατεξουσιάσῃ τῆς Εὐρώπης ὅλης, καὶ ὑπέκυψε. Τὰ αὐτὰ συμβαίνουσιν ὁσάκις ἡ πίστις σαλεύη-

φλήσεως τοῦ δημοσίου χρέους καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐταρκείας ἀναβαίνουσιν εἰς 40 καὶ 50 τοῖς 0)0.

Οὕτω λοιπὸν ἡ μεγίστη ἀπόστασις ἡ ἀποχωρίζουσα τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Β. Ἀμερικῆς δὲν ἀρκεῖ, κατὰ τοὺς οἰκονομολόγους τῆς ἐπιρανοῦς ἐκείνης Δημοκρατίας, πρὸς περιστολὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ διαγωνισμοῦ, ἀλλὰ δέον ὅπως καταστῇ τελεσφορωτέρα ἡ προστασία, νὰ παρεμβληθῶσι νέοι ὠκεανοί, νὰ ἀνεγερθῶσι τεχνητοὶ φραγμοὶ μεταξὺ τῶν δύο ἡμισφαιρίων, διὰ τῆς παραδοχῆς συστήματος κατ' οὐσίαν πλημμελοῦς, παρωδοῦντος τὸ εὐγενὲς τῆς φιλοπατρίας αἴσθημα καὶ καταδεδικασμένον ὑπό τε τῆς θεωρίας καὶ τῆς πείρας. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ὁ πλοῦτος ὁσημέραι προάγεται ἐν τῇ κραταιοτάτῃ ἐκείνῃ δημοκρατίᾳ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ εὐπορία αὕτη πηγάζει ἰδίως ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, ἐκ τῶν προϊόντων τῶν εὐφορωτάτων γαιῶν τῆς ἀπεράντου ἐκείνης χώρας καὶ τῆς μικρότητος τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν.

ται, καθότι αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ αἱ ἀναλώσεις ὡς ἐκ τούτου δεσμεύονται καὶ οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι.

Θεωρήσωμεν δὲ τρίτον, τίς ἡ ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων μηχανῶν ἐπιγιγνομένη ἀλλοίωσις εἰς τοὺς ἐργατικοὺς μισθούς, προ τούτου δέ, ἐὰν ἀληθῶς αἱ μηχαναὶ ἀντικαθιστῶσι τοὺς ἐργάτας, ἢ ἁπλῶς μετατοπίζωσιν αὐτούς; Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ὁρίσωμεν τὸ τέρμα τῶν ἀνθρωπίνων ὀρέξεων καὶ ἀναγκῶν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πᾶσα χρῆσις ἐντελεστέρων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἦτο μέγα δυστύχημα διὰ τοὺς ἐργάτας· λ. χ., ἂν μικρά τις κοινότης ἦτο δυνατὸν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην εἰμὴ 36 ἑκατολίτρων σίτου, καθ' ἡμέραν ἀληθομένων διὰ χειρομύλων καὶ 150 ἐργατῶν, ἂν προσέτι ἦτο δυνατὸν ἑτέρα τις κοινότης νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην εἰμὴ 3 χιλιάδων κλωστῶν, ἐξασκούντων τὴν ἐργασίαν ταύτην διὰ τῆς ἀτράκτου καὶ τῆς ἠλακάτης, ἢ 500 καθ' ἑκάστην ἁμαξοδρομιῶν, πρὸς μεταφορὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἡ αὐτὴ δὲ μονιμότης, ἡ αὐτὴ ἀκινησία νὰ ἐπεκτείνηται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς καταναλώσεις, ἑνὶ λόγῳ, ἂν ἦτο δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ περιορισθῇ ὁριστικῶς εἰς τὰς παρούσας καὶ ἐνεστώσας αὐτοῦ χρείας, πᾶσα μηχανικὴ ἐφαρμογὴ εἰς τὰς τέχνας ἤθελεν ἀληθῶς φονεύσει τοὺς ἐκ τῆς μηχανῆς μετατοπιζομένους ἐργάτας. Ὁ μὲν ὑδρόμυλος λ. χ. ἤθελε φονεύσει ἐπὶ 150 μυλωθρῶν, διὰ χειρομύλων ἀληθόντων, πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν ὑδρομύλων, 145. Αἱ δὲ κλωστικαὶ καὶ ὑφαντικαὶ μηχαναί, ἤθελον φονεύσει, ἐπὶ 3, 000 ὑφαντῶν καὶ κλωστῶν, δισχιλίους καὶ ἐννεακοσίους, ἀντικατασταθέντας ἤδη διὰ τῶν ὑφαντικῶν καὶ κλωστι-

κῶν μηχανῶν, οἱ δὲ σιδηρόδρομοι ἤθελον καταδικάσει εἰς ἀργίαν τοὺς ἁμαξηλάτας. Κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην τοῦ μὴ ἀναπτυξίμου τῶν ἀναγκῶν, οἱ μὲν ἀναλωταὶ ἤθελον βεβαίως ὠφεληθῆ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, προσκτώμενοι εὐθηνότερον τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας, οἱ δὲ μίσθιοι ἐργάται ἤθελον ὡς προεῖπον, καταστραφῆ ὑπὸ τῶν μηχανῶν ἀντικαθιστάμενοι.

Ἀλλὰ : δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἐποχὴν τινά, καθ' ἣν αἱ χρεῖαι, αἱ ἀναλώσεις καὶ ἡ παραγωγὴ θέλουσι φθάσει εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν ; Ἐὰν δυνάμεθα σήμερον νὰ βεβαιώσωμεν ποῦ, οὐδέποτε θέλει δυνηθῆ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος· οἷον νὰ διακρίνῃ τὸν ἀόρατον τῶν ἐντόμων κόσμον ἄνευ μικροσκοπίου, ἢ νὰ ἐξέλθῃ τῆς γηΐνου ἀτμοσφαίρας, : δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι μέχρι τοῦ δεῖνος σημείου προοδεύσασα ἡ ἀνθρωπότης, θέλει σταματήσει ; Ὄχι. Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ χρεῖαι, αἱ ἀπολαύσεις καὶ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἡμῶν, ἀκαταπαύστως ἀναπτύσσονται, ἐπειδὴ τὸ μὴ περαιτέρω δὲν ἐπεβλήθη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἄρα αἱ καταναλώσεις δὲν ἔχουσιν ἄλλον ὅρον, ἢ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς προσόδους ἡμῶν.

: Ποσαχῶς δὲ αὐξάνουσιν αἱ πρόσοδοι ἡμῶν ; Διττῶς· πρῶτον μὲν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ δεύτερον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἤτοι κατὰ τὴν ἀγοραίαν αὐτῶν τιμὴν ἢ τὴν ἀποκτητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, τὰ μὲν κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία ἐξοικονομοῦνται, καθότι ἡ χρησιμότης, ἡ ἐμπόνως πρότερον παραγομένη, παράγεται διὰ τῆς συνδρομῆς φυσικῆς τινος δυνάμεως ἀνεξόδου καὶ ἀνεξαντλήτου, τὰ δὲ προϊόντα τῆς βιομηχανίας

καθίστανται εὐωνότερα, ἄρα ἕνεκα τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, ἡ ἀγοραία, οὕτως εἰπεῖν, τιμὴ τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων αὐξάνει καὶ διὰ τῆς αὐτῆς προσόδου, προσκτώμεθα πλειότερα ἀντικείμενα τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἢ καταναλίσκομεν ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα πρότερον δὲν ἐδυνάμεθα νὰ καταναλώσωμεν. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὡς ἐκ θαύματος σήμερον, ἅπαντες οἱ βιομήχανοι τῆς Ἑλλάδος ἀναδεικνύμενοι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἐπιστημονικώτεροι καὶ τεχνικώτεροι, ἀντὶ ἀτελῶν ὀργάνων ἤθελον μεταχειρισθῇ ὄργανα καλῶς κατειργασμένα καὶ μηχανὰς ἐντελεστέρας, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἐκ τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, αἱ πρόσοδοι ἁπάντων τῶν ἀναλωτῶν ἤθελον προσλάβει ἀποκτητικὴν δύναμιν ἀνωτέραν, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ποσοῦ τῶν προσόδων, ἅπαντες ἠθέλομεν ἐπεκτείνει τὰς ἀπολαύσεις ἡμῶν. Ὥστε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, οὐ μόνον αἱ καταναλώσεις πολλαπλασιάζονται, ἕνεκα τῆς ἐπιγιγνομένης εὐθηνίας τῶν προϊόντων ἀλλὰ καὶ ἡ παραγωγὴ ἀναπτύσσεται ἕνεκα τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων καὶ οἱ μετατοπισθέντες ὑπὸ τῶν μηχανῶν ἐργάται δὲν μένουσιν ἀργοί, δὲν ἀντικαθίστανται διὰ τῶν μηχανῶν, ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Σισμόνδης, μετατίθενται δὲ μόνον ἕνεκα αὐτῶν. Ἄλλως, οἱ ἀξιοῦντες νὰ ἐξοστρακίσωσι τὰς μηχανὰς ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν, ὡς ἀντικαθιστώσας τοὺς ἐργάτας, ἐπιζητοῦσι πρᾶγμα ἀκατόρθωτον καὶ ὅλως ἄσκοπον. Καθότι, καταδικάζοντες τοὺς συμπολίτας αὐτῶν εἰς τὸ νὰ ἀγοράζωσιν εἰς ὑπερμέτρους τιμὰς τὰ τεχνουργήματα, ἐνθαῤῥύνουσι τὴν λαθρεμπορίαν, τὴν προκύπτουσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐκ τῶν τελωνιακῶν ἀπαγορεύσεων. Λ. χ., ἂν αἱ βαμβακοκλωστικαὶ μηχαναὶ ὠστρακίζοντο ἐκ τῆς

Γαλλίας, ἰ τί ἤθελε συμβῇ ; Τὸ μὲν ἐγχώριον νῆμα ἤθελεν εἶσθαι ἄνισον καὶ χονδροειδές. Τὸ δὲ Ἀγγλικόν, ἤθελεν εἶναι λεπτὸν καὶ εὐθηνόν, διὰ μηχανῶν τεχνουργούμενον. Οἱ ἀγορασταὶ λοιπὸν ἤθελον, φυσικῷ τῷ λόγῳ, προτιμήσει τὸ ξένον ἀπὸ τοῦ ἐγχωρίου. Ὅπως δὲ προστατεύσῃ ὁ νομοθέτης τὴν ἐγχωρίαν βιομηχανίαν, ἤθελεν ἀπαγορεύσει τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ξένης βαμβακοκλωστῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἡ διαφορὰ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τιμῶν, θέλει πιθανῶς εἶσθαι 25 %, ἡ λαθρεμπορία θέλει ἐμψυχωθῇ, καὶ ταύτης ἕνεκα, οἱ εἰς τὴν βαμβακοκλωστικὴν ἀσχολούμενοι θέλουσι περιπέσει εἰς δεινοτάτην κακουχίαν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη γίνεται πρὸς τοὺς ἰσχυριζομένους, ὡς ὁ Σισμόνδης, ὅτι οὐδεμίαν ἔχουσιν οἱ Γάλλοι ἀνάγκην μηχανῶν, ὅτι προτιμότερον ἤθελεν εἶσθαι ν' ἀφήσωσιν εἰς τοὺς Ἄγγλους τὴν διὰ μηχανῶν κατεργασίαν τῶν τεχνουργημάτων, περιοριζόμενοι εἰς τὸ νὰ τὰ ἀγοράζωσιν εὐθηνά. Ἀλλὰ τοιούτῳ τρόπῳ, ἤθελε καταστραφῇ ἡ ἐγχωρία βιομηχανία· καὶ ὅπως προληφθῇ τὸ δυστύχημα τοῦτο, ἤθελον ἀνεγερθῇ τελωνιακοὶ φραγμοί, διαχωρίζοντες τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν. Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι, σήμερον ὅτε ἕνεκα τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ πλεῖστα ἔργα διὰ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐκτελῶνται, ἀδύνατον ἡ κοινωνία νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Οἱ ζητοῦντες νὰ προγράψωσι τὰς μηχανάς, θέλουσι τάχα θυσιάσει ὑπὲρ τῆς σκαπάνης τὸ ἄροτρον ; καὶ τοὺς ὑδρομύλους καὶ ἀνεμομύλους καὶ ἀτμομύλους ὑπὲρ τῶν χειρομύλων ; Ἀλλὰ μήπως οἱ χειρόμυλοι καὶ ἡ σκαπάνη δὲν ἀπαρτίζουσι μέρος τῶν τεχνητῶν ὀργάνων τῆς βιομηχανίας ; πρέπει λοιπὸν ἀπαρνούμενοι τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ φυσικὰ

ἡμῶν ὄργανα εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀδόντας ἡμῶν, πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου; Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἐπώδυνον κατάστασιν 100 χιλιάδων δυστήνων ἐργατῶν, ἐπὶ 20 ἔτη μοχθησάντων, πρὸς ἀνέγερσιν μιᾶς μόνης πυραμίδος, καὶ τὸ αὐτὸ παράδειγμα τῆς καταχρήσεως καὶ σπατάλης τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ἐπέπρωτο νὰ ἀνανεώσῃ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς, καταθάψας μυριάδας ταλαιπώρων Φελλάχων, πρὸς διόρυξιν μιᾶς τάφρου. Ναί, ἡ ἐκτέλεσις μηχανικῶν ἔργων ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ αἰσθητικῶν δυνάμεων, εἶναι τὸ κυριώτερον γνώρισμα ἐθνῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἡμιπολιτίστων. Ἐν μέσῳ τῶν βιομηχανικῶν λαῶν οἵτινες γινώσκουσι τὴν χρῆσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν φυσικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, δὲν βλέπομεν σφυρηλάτας λ. χ. ἐλαύνοντας ἰδίαις χερσίν, τὸν σίδηρον καὶ ἐκπληροῦντας τὸ μηχανικὸν ἔργον τῆς σφύρας, οὐδ' ἀχθοφόρους μεταφέροντας ὑπέρογκα βάρη, ξυλείαν λ. χ. ἄσβεστον ἢ λίθους καὶ ἐκπληροῦντας τὸ ἔργον τῶν ὑποζυγίων, οὐδὲ ξυλοσχίστας, ἐκπληροῦντας τὸ ἔργον τοῦ πρίονος, οὐδὲ τοὺς ὄνους χρησιμεύοντας ὡς τὸ κυριώτατον τῆς μετακομιστικῆς ὄχημα. Οἱ βιομηχανικοὶ λαοὶ ἐπίστανται ὅτι ὁ κόσμος οὗτος καὶ αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι διέπονται ὑπὸ δύο κυρίως δυνάμεων, τῆς κινήσεως καὶ τῆς διανοίας, ὅτι δὲ διὰ τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν ἐπεκτείνεται τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀναπτύσσονται αἱ ἀπολαύσεις καὶ ἡ εὐζωία. Ὅτι ἑπομένως ἂν σήμερον ἔθνος, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐπολλαπλασίασε τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, κατέστρεφε τὸ ἀμεταμόρφωτον αὐτοῦ κεφάλαιον, ἢ ἀντικαθίστα αὐτὸ δι' ὀργάνων ἀτελεστέρων, οὐ μόνον αἱ ἀναλώσεις ἤθελον περιορισθῆ, ἀλλὰ

καὶ ἡ παραγωγὴ καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ ἡ ἐμπορία καὶ ὁ πληθυσμός.

Μεθ' ὅλα ταῦτα, δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσω λυπηρὰν ἀλήθειαν. Ἀπεδείχθη ὅτι αἱ μηχαναὶ δὲν ἀντικαθιστῶσι τὸν ἐργάτην, τὸν μετατοπίζουσι μόνον. Ἀλλὰ τίνα τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα τῆς μετατοπίσεως τῶν ἐργατῶν, εἰ καὶ πρόσκαιρα; Τίς ἡ ἄμεσος ἐπιῤῥοὴ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν; Εἶπον ὅτι διὰ τῆς χρήσεως τῶν μηχανῶν, τὰ πράγματα εὐθηναίνουσιν. Εὐθηναίνουσι δέ, διότι αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται. Διὰ τοῦ ὑδρομύλου λ. χ. κατὰ πᾶσαν ποσότητα 36 ἑκατολίτρων, ὁ κεφαλαιοῦχος καὶ οἱ ἀναλωταὶ ἐξωκονόμησαν 290 δρ. ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ὑδρομύλου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς πάντα ἄλλον μηχανισμόν. Ἀλλ' οἱ μετατοπισθέντες ἐκ τῆς μηχανῆς 145 ἐργάται; τὶ θέλουσι γίνει; Θέλουσιν ἐπιχειρήσει ἕτερα ἔργα ἐξοικονομηθεισῶν 290 δρ. ἐκ τῆς μηχανικῆς ἀλήσεως τοῦ ποσοῦ τῶν 36 ἑκατολίτρων σίτου. Ὡσαύτως δέ, πρὸ 80 ἐτῶν, ἡ Ἀγγλία παρῆγε βαμβακουργήματα ἀξίας ὀλίγων ἑκατομμυρίων φρ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπινόησιν τοῦ Ἀρκράϊτ, ἡ ἀξία τῶν βαμβακουργημάτων ἐξέπεσε καθ' $\frac{11}{12}$, ἤτοι ὁ πρὸς 7 φραγ. καὶ 20 λεπ. πωλούμενος τότε πῆχυς τῶν βαμβακουργημάτων, ἐπωλήθη ἀντὶ λεπτῶν 60, ἢ 70.

Διὰ τῆς βαμβακοκλωστικῆς λοιπὸν μηχανῆς ἐξωκονομήθησαν καὶ τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια καὶ αἱ τῶν ἀναλωτῶν πρόσοδοι. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξοικονομήσεως ταύτης τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν προσόδων, ἐξασφαλίζονται οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται; Καὶ πρῶτον εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ ἀναλωταὶ οἱ ἕνεκα τῆς εἰσαχθείσης μηχανῆς καὶ τῆς ἐπελθούσης εὐθηνίας ἐξοικονομήσαντες τὰς προσό-

δους αὐτῶν, θέλουσιν καταναλίσκει τὰ προϊόντα τὰ παραγόμενα νῦν ὑπὸ τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων, καὶ ὅτι οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται θέλουσιν οὕτω μισθοδοτηθῆ αὖθις πρὸς ἐκτέλεσιν νέων ἔργων; Ναί. Ἀλλὰ ὅπως μορφωθῶσι νέαι ἀνάγκαι, ἀπαιτεῖται παρέλευσίς τις χρόνου, ἐν τῷ διαστήματι δὲ τούτῳ, οἱ ἐργάται σχολάζοντες περιπίπτουσιν εἰς δεινοτάτην ταλαιπωρίαν. Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει, ὅτι δὲν πρόκειται λόγος περὶ μορφώσεως νέων ἀναγκῶν, ἀλλὰ περὶ ἐπεκτάσεως τῶν ὑπαρχουσῶν. Ἐπειδὴ λ. χ. τὰ ὑφάσματα εὐθήναινον, ἡ κατανάλωσις τῶν προϊόντων τούτων θέλει ἀναγκαίως πολλαπλασιασθῆ, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ παραγωγή, οὕτω δὲ οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται, θέλουσιν αὖθις ἐπιτύχει τοῦ μισθοῦ οὗ ἐστερήθησαν. Ἀλλὰ: τίς ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἅμα τῇ εὐθηνίᾳ τῶν ὑφασμάτων, θέλει ἀμέσως αὐξήσει αὐτῶν ἡ κατανάλωσις; ἢ ὅτι διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν 290 δρ. ἐπὶ παντὸς ποσοῦ 36 ἑκατολίτρων σίτου, οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀνυπερθέτως θέλουσιν ἐπιχειρήσει νέα ἔργα, αὐτοσχεδιάζοντες ἑταιρίας, καταστήματα τεχνουργικὰ κτλ.; Καὶ τοῦτο ὅμως ἐὰν ὑποτεθῇ, πῶς δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ μετατοπισθεὶς ἀληστὴς θέλει ἐν ἀκαρεῖ μεταμορφωθῆ εἰς κλώστην ἢ ὑφάντην; ὡσανεὶ ἕκαστος ἐργάτης μὴ ἔχῃ εἰδικήν τινα ἐκπαίδευσιν καὶ ἕξεις, τὰς ὁποίας δὲν δύναται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ μεταβάλῃ; ὁμολογῶ λοιπὸν ὅτι ἐκ τῆς αἰφνιδίας παραδοχῆς καὶ χρήσεως ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων, πιθανὸν νὰ ἐπέλθῃ ἐλάττωσίς τις περὶ τοὺς μισθούς· ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι ὅλως πρόσκαιρον καὶ παροδικόν.

Ἄλλως δέ, τὰ ἐκ τῆς ἐπινοήσεως καὶ ἐφαρμογῆς νέων ἀείποτε μηχανημάτων ἐνδεχόμενα ἀτοπήματα, εὑρίσκουσι

τὸ ἀντιφάρμακον αὐτῶν, ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων· καθότι ἡ μηχανοποιΐα καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, διενεργεῖται κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως. Τῷ ὄντι, πρὸς παραγωγὴν καὶ ἐνέργειαν μηχανικῆς τινος δυνάμεως, ἀπαιτεῖται νὰ συνδράμωσι τρία πρόσωπα, ἐπιστήμονες, ἐργολάβοι καὶ ἐργάται. Ἀλλ' ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀπαντᾷ μυρία προσκόμματα εἰς τὸν ἐμπειρικὸν τῶν ἀνθρώπων νοῦν, τὴν δειλίαν αὐτῶν, ἢ τὰ κατὰ παράδοσιν ἐγνωσμένα. Οἱ δὲ καλοὶ ἐργολάβοι καὶ ἐργάται δυσκόλως μορφοῦνται καὶ δυσκολώτερον ἀποκτῶνται. Τούτου ἕνεκα, ἴδομεν τὴν Ῥωσσίαν, τὴν Γερμανίαν καὶ αὐτὴν τὴν Γαλλίαν πρό τινων ἐτῶν, ἐπιζητούσας ἁπανταχοῦ καλοὺς ἐργάτας, οὐ μόνον πρὸς κατασκευὴν καὶ ἐπιοκευὴν μηχανῶν ἐντέχνως κατειργασμένων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ βάλλωσιν αὐτὰς ἀσφαλῶς καὶ εὐστόχως εἰς ἐνέργειαν.

Προσέτι δέ, ἡ διὰ μηχανῶν τεχνουργία δεῖται ἀδρῶν κεφαλαίων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς μηχανῆς καὶ πρὸς ἵδρυσιν καταστήματος, προμήθειαν τῆς ἀναγκαιούσης πρώτης ὕλης καὶ μισθοδοσίαν προσωπικοῦ μᾶλλον ἢ ἧττον πολυαρίθμου. Ἐν χώρᾳ λοιπόν, ἐν ᾗ τὰ κεφάλαια ὀλίγον ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἡ χρῆσις τῶν μηχανῶν ὑπάρχει σπανιωτέρα.

Ἀνακεφαλαιῶν τὰ περὶ μηχανῶν προεκτεθέντα (1), συμπεραίνω, ὅτι τὰ ἐκ τῆς μετατοπίσεως τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαίων ἀτοπήματα, τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς αἰφνιδίας παραδοχῆς καὶ χρήσεως ἐντελεστέρων μηχανημάτων, ἐγένοντο πολλαχοῦ καὶ πολλάκις ἐπαισθητά,

(1) Ὅρα Βιβλ. Α. Κεφ. Ε'. § 2.

ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, τὰ ἀτοπήματα ταῦτα εἰσὶ πρόσκαιρα καὶ παροδικά, καὶ οὐδόλως δύνανται νὰ ἀντισταθμίσωσι τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ὠφελήματα ὧν ἀπολαύει ἡ κοινωνία, ὁσάκις ἀντὶ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων, ποιῆται χρῆσιν δυνάμεων ἀψύχων, δυνάμεων μηχανικῶν.

Καὶ 1) διὰ τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν, τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια ἐξοικονομοῦνται καθ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς βιομηχανίας, δηλ. καὶ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν τεχνουργίαν καὶ τὴν μετακομιστικὴν κτλ.

2) Αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ὡς ἐκ τούτου σμικρύνονται καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἀναλωμάτων ἐλαττοῦται. Καὶ οὕτω ἅπαντες οἱ ἀναλωταὶ ἄνευ τινὸς αὐξήσεως τῶν ἰδιωτικῶν αὐτῶν προσόδων, γίνονται εὐπορώτεροι.

3) Ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἡ ἐργασία ζητεῖται,καὶ ὁ μισθὸς αὐτῆς αὐξάνει καὶ χρηματικῶς καὶ πραγματικῶς.

4) Ἡ μὲν διεύθυνσις, καὶ ἐποπτεία τῶν μηχανῶν, συνεπάγεται τὴν ἀνάγκην ἔργων ἀνωτέρας φύσεως καὶ κάλλιον μισθοδοτουμένων. Ἡ δὲ κατασκευὴ καὶ ἐπισκευὴ τῶν μηχανῶν παρέχει ἄφθονον καὶ ἀδιάλειπτον ἐργασίαν εἰς τοὺς ἐργάτας.

5) Ἄνευ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων πλείστων ἔργων ἡ ἐκτέλεσις ἤθελεν ἀποβῆ ἀνέφικτος· ὥστε δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, τὰ μὲν παραγωγικὰ ἔργα πολλαπλασιάζονται, ἡ δὲ ἐργασία καθίσταται ἐπιζήτητος, καὶ ἐν γένει ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, ὑφ' οἱανδήποτε ἔποψιν καὶ ἐὰν θεωρήσωμεν αὐτούς, εἴτε ὡς παραγωγούς, εἴτε ὡς ἀναλωτάς.

§ 5. *Περὶ ἀπολύτου καὶ ἀναλόγου αὐξήσεως καὶ μειώσεως τῶν ἐργατικῶν μισθῶν.*

Οἱ μισθοὶ αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται πολλάκις οὐχὶ ἀπολύτως, ἀλλ' ἀναλόγως πρὸς τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων. Καὶ ἀνάλογος μὲν μισθός, εἶναι ὁ ἐκτιμώμενος εἰς ἀριθμητικὰς μερίδας τοῦ ὅλου προϊόντος· ἀπόλυτος δέ, ὁ ἐκτιμώμενος εἰς ποσὸν χρημάτων, ἢ προϊόντων, ἀσχέτως πρὸς τὸ κέρδος τῶν κεφαλαίων. Ὁ Ῥικάρδος, καταδείξας τὴν σχέσιν ταύτην τῶν μισθῶν πρὸς τὸ κέρδος τῶν κεφαλαιούχων ἀπεφήνατο ὅτι, «ἐπειδὴ τὸ παραχθὲν προϊὸν διανέμεται εἰς δύο μερίδας, »ἤτοι εἰς μισθοὺς ἐργατικοὺς καὶ εἰς κέρδη τῶν κεφα»λαιούχων, τοῦ ἑτέρου αὐτῶν, τοῦ ἐργάτου, ἢ τοῦ κεφα»λαιούχου λαμβάνοντος μείζονα μερίδα, ὑπολείπεται ἡ »ἐλάσσων εἰς τὸν ἕτερον». Ἀλλ' ὁ Ῥικάρδος δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ἀριθμητικὴν ταύτην ἀλήθειαν, προσέθηκε δέ, ὅτι, «ὁσάκις ἐκ τῶν δύο τούτων μερίδων, ἡ μείζων »ἀποδίδηται τῷ ἐργάτῃ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν ὑψωμένοι. Ἐξ »ἐναντίας δέ, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, ἀποδιδομένης τῆς »μείζονος μερίδος τῷ κεφαλαιούχῳ». Κατὰ τὸν Ῥικάρδον λοιπόν, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν μέν, ἀναβιβαζομένου τοῦ μερίσματος τῶν κεφαλαιούχων, ἀναβιβάζονται δέ, αὐτοῦ ἐκπίπτοντος. Ἐπὶ ὑποθέσει λοιπόν, ὅτι τὸ διανεμητέον ποσὸν εἶναι 10, οἱ δ' ἐργάται, οἱ τὴν προτέραν λαμβάνοντες μισθὸν 5 ἐπὶ 10, ἤτοι τὸ $\frac{1}{2}$ τοῦ ὅλου, λαμβάνουσι σήμερον 6 ἐπὶ 10, οἱ μὲν μισθοὶ θέλουσιν ὑψωθῆ, τὸ δὲ μέρισμα τῶν κεφαλαιούχων θέλει ἐκπέσει.

Πρὸς ταῦτα οἱ οἰκονομολόγοι, καὶ ἰδίᾳ ὁ Σινιόρ, ἀντέταξαν ὅτι ἐκ τῆς ἀναλόγου ταύτης ὑψώσεως ἢ ἐκπτώσεως τῶν μισθῶν, οὐδόλως ἀπο-

δεκνύεται ἡ πραγματικὴ τῶν ἐργατῶν κατάστασις. Καθότι πιθανὸν μέν, οἱ μισθοὶ νὰ ὑψωθῶσι κατὰ τὸν Ῥικάρδον, ἀπαρτίζοντες ἀνάλογον μερίδα ἀνωτέραν τοῦ μερίσματος τῶν κεφαλαιούχων, πραγματικῶς δέ, ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν νὰ μεταβληθῇ ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ὡσαύτως δέ, πιθανὸν εἶναι οἱ μὲν μισθοὶ νὰ ἐκπέσωσι κατὰ τὸν Ῥικάρδον, ἡ δὲ κατάστασις τῶν ἐργατῶν νὰ βελτιωθῇ ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης. Τῷ ὄντι ὑποθέσωμεν ὅτι ἐργάται καὶ κεφαλαιοῦχοι παρήγαγον ῥουχικὰ ἢ σιδηρουργήματα ἀξίας 100 δρ., καὶ ὅτι οἱ μὲν ἐργάται λαμβάνουσιν ἐπὶ τῆς ἀξίας ταύτης, τὰ $^{6}|_{10}$ ἤτοι 60 δρ., οἱ δὲ κεφαλαιοῦχοι τὰ $^{4}|_{10}$, ἤτοι 40 δραχ. Ἀλλ' ἐὰν τῇ ὑστεραίᾳ, ὁ μὲν μισθὸς τῶν ἐργατῶν καταβιβασθῇ εἰς τὰ $^{5}|_{10}$ τοῦ ὅλου προϊόντος, ἡ δὲ μερὶς τῶν κεφαλαιούχων ὑψωθῇ εἰς τὰ $^{5}|_{10}$, ὁ Ῥικάρδος θέλει ἰσχυρισθῇ καὶ δικαίως, ὅτι οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν· καθότι τὰ 50 εἶναι ἀριθμητικῶς κατώτερα τῶν 60. Ἀλλ' ἐὰν ἡ μὲν τιμὴ τῶν ῥουχικῶν ἢ τῶν σιδηρουργημάτων ὑψωθῇ ἀπὸ 100 εἰς 160 δρ., οἱ δὲ ἐργάται ἀντὶ $^{6}|_{10}$ λάβωσιν $^{6}|_{16}$, ἤτοι ἀνάλογον μερίδα κατωτέραν τῶν $^{6}|_{10}$, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν; ἐνῷ ὑπάρχει πρόδηλον, ὅτι τὰ $^{8}|_{16}$ τῶν 160, ἤτοι αἱ 80 δρ., εἰσὶν ἀνώτεραι τῶν $^{6}|_{10}$ τῶν 100, ἤτοι τῶν 60. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ὑπόθεσιν, ὁ μὲν ἀνάλογος μισθὸς ἠλαττώθη ἀπὸ $^{6}|_{10}$ εἰς $^{8}|_{16}$, ὁ δὲ ἀπόλυτος μισθὸς ηὔξησεν ἀπὸ 60 εἰς 80 δρ. Ἀντιστρόφως δέ, ἐὰν τὰ ῥουχικὰ ἢ τὰ σιδηρουργήματα, ἐκπέσωσιν ἀπὸ 100 εἰς 60 δραχ., οἱ δὲ ἐργάται ἀντὶ τοῦ ἡμίσεως τοῦ ὅλου προϊόντος, ἤτοι τῶν $^{5}|_{10}$ τῶν 100, λάβωσι τὰ $^{2}|_{3}$ τῶν 60, δηλ. δρ. 40, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν ἐβελτιώθη, διότι οἱ μισθοὶ ὑψώθησαν

ἀπὸ τοῦ $^1/_2$ εἰς τὰ $^2/_3$; Βεβαίως ὄχι· καθότι οἱ πραγματικοὶ μισθοὶ ἠλαττώθησαν ἀπὸ 50 εἰς 40 δραχμάς. Οἱ μισθοὶ λοιπὸν αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται μὲν ἀναλόγως πρὸς τὰ κέρδη τῶν κεφαλαιούχων, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως ταύτης, τότε μόνον πραγματικῶς ἀλλοιοῦται ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν, ὅτε οὐδεμία ἐπέρχεται μεταβολὴ περὶ τὴν τιμὴν τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Ἄλλως, ἐπελθούσης τοιαύτης μεταβολῆς περὶ τὴν τιμὴν τοῦ διανεμητέου προϊόντος, ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως τῆς ἀναλόγου μερίδος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, οὐδόλως ἀποδεικνύεται ἡ βελτίωσις ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴ τῆς πραγματικῆς τῶν ἐργατῶν καταστάσεως (1).

Ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι, ὁσάκις ἀποφαίνωνται οἱ οἰκονομολόγοι, ὅτι «ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται διὰ τῶν μεγάλων μισθῶν» δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τοὺς κατὰ τὸν Ῥικάρδον μεγάλους μισθούς, ἀλλὰ τοὺς πραγματικῶς μεγάλους μισθούς, ἤτοι τὴν κατὰ τὸ ποσὸν αὔξησιν τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἅτινα διὰ τοῦ κεκτημένου μισθοῦ προσπορίζεται ὁ ἐργάτης.

Ὡσαύτως δὲ παραδεχόμεθα μὲν ὑπό τινα ἔποψιν, ὡς ὀρθὸν τὸ ἀξίωμα ὅτι «οἱ μεγάλοι μισθοὶ καὶ τὰ μεγάλα »κέρδη εἰσὶν ἀσυμβίβαστα». Καθότι θεωρουμένης ὡς ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων, ὁ λαβὼν τὰ $^2/_3$ ἢ τὰ $^3/_4$ τοῦ ὅλου, κέκτηται προδήλως τὴν μείζονα μερίδα. Ἀλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ διανεμητέου προϊ-

(1) Αὐτὸ τοῦτο συνέβη πρό τινων ἐτῶν καὶ παρ' ἡμῖν, ἔνθα οἱ μὲν μισθοὶ ὑψώθησαν μετὰ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, οἷον τοῦ σίτου, τοῦ κρέατος τοῦ ἐλαίου, ἀλλὰ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαιούχων δὲν ἠλαττώθησαν ἐκ τούτου· καθότι πρὸ τῆς ὑψώσεως τῶν μισθῶν εἶχεν ἀνατιμηθῇ ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων.

όντος ἐδιπλασιάσθη, οἷον τὰ καυσόξυλα ἕνεκα βαρυτάτου χειμῶνος κτλ., ἀμφότεροι οἱ μεριδοῦχοι, θέλουσιν ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης ὠφεληθῆ, δηλ. ὅτε λαβὼν τὰ $^2/_3$ καὶ ὁ λαβὼν τὸ $^1/_3$ καὶ οὕτω θέλει ἐξελεχθῆ ψευδὴς ἡ ἀρχὴ ὅτι, «οἱ μεγάλοι μισθοὶ καὶ τὰ μεγάλα κέρδη εἰσὶν »ἀσυμβίβαστα» (1).

Παρατηρῶ τελευταῖον ὅτι ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν τῶν ἀναλόγων μισθῶν, πολλοὶ διερευνῶντες τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν ἐκπεπτωκότων μισθῶν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, ἀπεφήναντο ὅτι, ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν οὐδεμίαν ἔχει »ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων». Καθότι ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν, συνεπάγεται τὴν αὔξησιν τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων· ἀλλ' ὥσπερ ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων αὐξάνει ἀναβιβαζομένων τῶν πραγματικῶν μισθῶν, οὕτω καὶ τῶν μισθῶν ἐκπεπτωκότων, οἱ κεφαλαιοῦχοι δύνανται νὰ ἐκποιήσωσι τὰ τεχνουργήματά των ἐπὶ μετριωτέρᾳ τιμῇ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλαττώσεως τῶν ἀνηκόντων αὐτοῖς κερδῶν, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀγγλίᾳ μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος. Ὥστε ἡ μὲν ἔκπτωσις τῶν μισθῶν συνεπάγεται τὴν ἔκπτωσιν τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων οὐδεμίαν ὡς ἐκ τούτου ὑφίστανται ἀλλοίωσιν διαμένοντα κατὰ μέσον ὅρον τὰ αὐτὰ ὡς καὶ πρότερον (2).

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ μίσθωσις ἐργασίας δὲν εἶναι σύμβασις μαρτυροῦσα ὥς τινες πρεσ-

(1) Κατὰ τὸ 1855, ἐφεστηκότος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἡ ζήτησις καὶ κατανάλωσις τῶν ἐξ αἰγῶν καὶ προβάτων δερμάτων, τῶν ἀλειμμάτων, τῶν ἱστίων καὶ σχοινίων τῶν πλοίων, ηὔξησαν ὡς καὶ οἱ μισθοὶ τῶν περὶ τὴν κατεργασίαν αὐτῶν ἀσχολουμένων. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι μισθοὶ δὲν ἐπήνεγκον τὴν ἐλάττωσιν τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων, καθότι τὰ ἀνωτέρω εἴδη σπανιώτερα γενόμενα ἀνετιμήθησαν.

(2) Ῥόσση μαθημάτων Τόμ. Γ'.

βεύουσι τὴν ταπεινήν, τὴν χθαμαλὴν θέσιν τῆς πολυπληθεστάτης ἐργατικῆς τάξεως, τοὐναντίον εἶναι τὸ μᾶλλον ἀλάνθαστον γνώρισμα τῆς πλήρους ἀπελευθερώσεως τῶν πενεστέρων, ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ ὃν ἐπέβαλεν εἰς τὸν τράχηλον αὐτῶν ἡ βία καὶ ἡ κατάκτησις.

Ὁ ἐργάτης ἐκμισθώνει σήμερον τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, διότι δὲν δύναται νὰ περιμείνῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ἢ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅπως λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἀμοιβήν, ἀλλ' οὔτε θέλει νὰ συμμερισθῇ τὰς τύχας καὶ τὰς περιπετείας τῆς ἐπιχειρήσεως.

Βεβαίως ἐὰν σὺν τῇ ἐργασίᾳ καταβάλῃ καὶ τὸ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ἔργου ἀπαιτούμενον κεφάλαιον, ὁλόκληρον τὸ ἔργον αὐτῷ μόνῳ ἀνήκει· ἐὰν ὅμως τὸ κεφάλαιον, οἷον τὸ δέρμα ὅπερ κατεργάζεται ὁ ὑποδηματοποιός, ὁ σίδηρος τοῦ σιδηρουργοῦ, τὸ ἄλφιτον τοῦ ἀρτοποιοῦ ὑπ' ἄλλου κατεβλήθη προσώπου, ὁ ἐργάτης οὐδεμίαν δικαιοῦται νὰ ἔχῃ ἀξίωσιν ἐπὶ τοῦ ὅλου.

Ἄλλως ὅμως, οὐδὲν διακωλύει τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἐργάτου εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς ἀπεδείχθη τοῦτο δι' οἰκείων παραδειγμάτων ἐν τῷ περὶ συνεταιρισμοῦ κεφαλαίῳ (1).

Ἡ νεωτέρα μάλιστα βιομηχανία πλεῖστα παρέχει τοιούτων συνεταιρισμῶν παραδείγματα.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν τῷ κλειδοκυμβαλοποιείῳ τοῦ Bord ἐν Παρισίοις, ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη ἐκανονίσθη ὡς ἐφεξῆς. 10 $^0/_0$ τῶν καθαρῶν κερδῶν ἀφαιροῦνται διὰ τὸ κεφάλαιον. Τὸ ὑπόλοιπον δὲ διαιρεῖται εἰς δύο μερίδας· ἡ μὲν ἀνήκει λόγῳ τόκου τῷ καταβληθέντι κεφαλαίῳ ὑπὸ τοῦ Bord, ἡ δὲ εἰς τὸ σύνολον τῶν μι-

(1) Κεφ. 12. σελ. 278.

σθῶν τῶν διαμεινάντων ἐργατῶν ἐπὶ ἓξ μῆνας εἰς τὸ κατάστημα· ἡ δὲ ἰδιαιτέρα μερὶς ἑκάστου ὑπαλλήλου ἢ ἐργάτου, εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ ποσὸν τῆς μισθοδοσίας αὐτοῦ.

Τὸ χρῆμα ἀποδίδεται ἑνὶ ἑκάστῳ περὶ τὸ τέλος τῆς ἐξαμηνίας. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἕτερον σύστημα συμμετοχῆς εἰσαχθὲν πρὸ τριακονταετίας, ὑπὸ τοῦ Alfred Courty ἐν τῇ ἑταιρίᾳ τῶν γενικῶν ἀσφαλειῶν Compagnie d'assurances générales· ἡ μερὶς τῶν ἐργατῶν κεφαλαιοῦται πρὸς 4 % καὶ ἀποδίδεται εἰς μόνους τοὺς ὑπηρετήσαντας 25 ἔτη καὶ ἔχοντας ἡλικίαν 65 ἐτῶν.

Ἐν ἄλλῃ ὡσαύτως ἑταιρίᾳ, τὰ κέρδη διαιροῦνται εἰς δύω μερίδας, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ τόκου τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ, καὶ ἡ μὲν ἀνήκει τοῖς μετόχοις καὶ τῇ διοικήσει, ἡ δὲ τοῖς ἐργάταις. Καὶ τοῦ μὲν ἡμίσεως τὸ ἥμισυ πληρώνεται εἰς τοὺς μισθούχους, διὰ τοῦ ἑτέρου δὲ ἡμίσεως ἀγοράζονται μετοχαὶ καὶ οἱ μέτοχοι ἐργάται δύνανται ἐν τῇ ἰδιότητι ταύτῃ, νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς συνελεύσεις.

Ὡσαύτως δὲ ἐν τῷ χρωματιστηρίῳ οἰκιῶν τοῦ Lenoir ἐν Παρισίοις, οἱ ἐργάται συμμετέχουσι τῶν κερδῶν τῆς ἐπιχειρήσεως· ὥστε σήμερον σιδηρόδρομοι, τράπεζαι, ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι, χυτήρια τυπογραφικῶν χαρακτήρων, ἐργοστάσια, καταστήματα ὑφαντικῆς, χαρτοποιΐας, τυπογραφίας, χρωματιστήρια, βιβλιοπωλεῖα, οἰνοπωλεῖα, σαπωνοποιεῖα, κολλυβιστικὰ καταστήματα κ.τ.λ. παρεδέχθησαν τὸ εὐεργετικώτατον σύστημα τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη· ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ, τὰ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ κατηρτισμένα ἱδρύματα ὀλίγον ἐπολλαπλασιάσθησαν.

Ὅρα ninteenth century may 1881·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἀμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων.

Ἡ παραγωγικὴ χρῆσις τῶν κεφαλαίων ἐστὶ διττή· ἄμεσος καὶ ἔμμεσος· καὶ ἐκ μὲν τῆς ἀμέσου αὐτῶν χρήσεως εἰς διαφόρους βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, προκύπτουσι κέρδη. Ἐκ δὲ τῆς ἐμμέσου αὐτῶν χοήσεως, τόκοι ἢ μισθώματα· ἀλλὰ τὰ μὲν κέρδη εἰσὶν ἀβέβαια καὶ ἀόριστα μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐπιχειρήσεως· οἱ δὲ τόκοι ἢ τὰ μισθώματα ὁρίζονται ἐξ αὐτῆς τῆς συμβάσεως τῆς ἐκμισθώσεως ἢ τοῦ δανείου καὶ ἀκριβολογοῦνται πρὸ τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου.

§ 1. *Περὶ ἐξακριβώσεως τῶς κερδῶν τῶν κεφαλαίων.*

Πραγματευόμενος ἐν πρώτοις, περὶ κερδῶν τῶν κεφαλαίων, διακρίνω αὐτὰ ἀπὸ τῆς γῆς κυρίως λεγομένης, καθότι ὡς προεῤῥέθη (1), ὁσάκις ἡ ἐνέργεια τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων διακρίνηται ἀπὸ τῆς γῆς, ἡ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα πρόσοδος δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐγγείου προσόδου ἢ τοῦ μισθώματος τοῦ ἀντὶ ἐγγείου προσόδου πληρωνομένου, ἀλλὰ καταλογίζεται ὡς πρόσοδος ἐκ κεφαλαίου ἀποῤῥέουσα.

Δεύτερον δέ, διακριτέον τὰ κεφάλαια ἀπὸ τῆς ἐργασίας, μεθ' ἧς ὡς ἀπεδείχθη συστοιχειοῦνται ταῦτα. Λ. χ. ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι δικηγόρος ἀπολαμβάνει ἐτησίως 5,000 δραχμῶν, ἡ ἐτησία αὕτη πρόσοδος τῶν 5,000

(1) Πλουτολογίας βιβλ. πέμπτῳ. Κεφ, α'.

δραχμῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μισθὸς ἐργασίας καὶ ὡς κέρδος κεφαλαίου· καθότι, ὁ δικηγόρος οὗτος κατέβαλεν ὑλικόν τι κεφάλαιον πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον μετεμόρφωσεν ὑλικόν τι εἰς ἠθικὸν κεφάλαιον. Προσέτι δέ, ὁ δικηγόρος οὗτος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, δεῖται ὑλικοῦ τινος κεφαλαίου· οἷον, βιβλίων ἐπιστημονικῶν, γραφείου κ.τ.λ., καὶ γραφέως πρὸς ἀντιγραφὴν ὧν ἐπιδοτέων ἐγγράφων. Τελευταῖον δὲ ὁ δικηγόρος οὗτος, ὁ ἐξασκῶν ἔργα ἐργολάβου, δηλ. ἔργα ἀνωτέρας φύσεως, ἐκτελεῖ ἐνίοτε καὶ ἔργα ἁπλοῦ ἐργάτου, δηλ. ὑποδεεστέρας φύσεως ἔργα, ἀναπληρῶν ἐν ἀνάγκῃ, τὸν ἐπὶ τοῦ γραφείου του ὑπάλληλον. Ἡ ἐτησία λοιπὸν πρόσοδος τῶν 5,000 δραχμῶν, ἣν ἀπολαμβάνει ὁ δικηγόρος οὗτος, οὔτε μισθὸς καθαρὸς εἶναι, οὔτε κέρδος, ἀλλ' ἐκπροσωπεῖ μισθούς τε καὶ κέρδη. Ὡσαύτως δὲ ὁ σιδηρουργὸς ἢ ὁ κλειθροποιός, μεταχειρίζεται ὄργανά τινα καὶ πρώτην ὕλην κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἤτοι μεταμορφωτὸν καὶ ἀμεταμόρφωτον κεφάλαιον. Καὶ σφυρηλατῶν μὲν ἐργάζεται ὡς χειρώναξ, διευθύνων δὲ αὐτὸς τὸ σύνολον τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐκπληροῖ συνάμα καὶ ἔργα ἐργολάβου. Ἡ πρόσοδος αὐτοῦ λοιπὸν περιλαμβάνει καὶ μισθοὺς καὶ κέρδη.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ συγχέωμεν τὰ κεφάλαια μετὰ τῆς ἐργασίας, οὐδὲ τὸ κέρδος ἢ τὴν ἀντιμισθίαν τοῦ ἐργολάβου ἢ τοῦ ἐπιμελητοῦ βιομηχανικῆς, γεωπονικῆς ἢ ἐμπορικῆς τινος ἐπιχειρήσεως, μὲ τὰ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων πηγάζοντα κέρδη.

Ἡ ἀντιμισθία, ἢ τὸ κέρδος τοῦ διευθύνοντος τὴν βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν, εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐπιμελείας αὐτοῦ· διαφέρει δὲ ἀπὸ τοῦ μισθοῦ, καθότι ὁ μὲν μισθὸς τοῦ ἁπλοῦ ἐργάτου προσυμφωνεῖται, ἐνῷ ἡ ἀντιμισθία τοῦ

ἐργολάβου παράγεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἧς τὰ κέρδη περιλαμβάνουσι προσέτι καὶ τὸν τόκον τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων καὶ τοὺς ἐργατικοὺς μισθοὺς καὶ ἀποθεματικὸν καὶ χρεωλυτικόν τι ποσὸν πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἀξίας τῶν φθειρομένων ἐτησίως ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων.

Ὅσῳ δὲ ἡ τεχνικὴ ἱκανότης καὶ τὰ ἠθικὰ προσόντα τοῦ ἐργολάβου εἰσὶ σπανιώτερα, οἱ δὲ κίνδυνοι τῆς ἐπιχειρήσεως μείζονες, ἡ δὲ ἐργασία αὐτοῦ κοπωδεστέρα, τόσῳ καὶ ἡ ἀντιμισθία αὐτοῦ ἔσται μεγαλειτέρα.

Προσέτι δὲ τὰ κεφάλαια διακρίνονται ἀπὸ τῶν φυσικῶν δυνάμεων μεθ' ὧν πολλάκις ταυτίζονται. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὸ προτέρημα ἐξόχου ἀοιδοῦ, ποιητοῦ, μουσικοῦ, αὐτοσχεδιαστοῦ, δραματουργοῦ ἢ συγγραφέως, χειρουργοῦ κ.τ.λ. δὲν εἶναι πάντοτε προϊὸν ἀσκήσεως ἢ ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ δώρημα φυσικόν, ἀπονεμηθὲν πρὸς ὀλίγους, οὓς Μοῦσαι φιλεῦνται κατὰ τὸν Ἡσίοδον.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι τὰ κέρδη ἐπιστημονικῶς διακρίνονται καὶ ἀπὸ τῆς ἐγγείου προσόδου καὶ ἀπὸ τῶν ἐργατικῶν καὶ ἐργολαβικῶν μισθῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἀποδιδομένης εἰς ἄνδρας ἐξόχους.

Τὰ κεφάλαια οὕτω πως διακρινόμενα ἀπὸ τῶν λοιπῶν προσοδοτόκων στοιχείων, ἀπολαύουσι καὶ πρέπει νὰ ἀπολαύωσί τινος κέρδους, οἱαδήποτε ἐὰν ᾖ ἡ μορφὴ αὐτῶν, ὑλικὴ ἢ ἄϋλος, ἢ ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἄμεσος ἢ ἔμμεσος. Ἄνευ τοῦ κέρδους τούτου, οἱ κεφαλαιοῦχοι, μὴ δυνάμενοι ἐπωφελῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν, θέλουσιν ἀκάρπως τὰ καταναλίσκει, ὅπως θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν, ἢ ὅπως πολλαπλασιάσωσι τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν, καὶ τὰ κεφάλαια θέλουσιν οὕτω, κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἐξαφανισθῇ.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἀποδεικνύεται ἡ παραλογία τοῦ συστήματος τοῦ Προυδῶνος, ἰσχυρισθέντος ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας καὶ κεφαλαιούχους ἡ ἐκμίσθωσις καὶ ὁ ἐκτοκισμός, ἀλλὰ μόνη ἡ πώλησις καὶ ἡ ἀνταλλαγή. Ἀλλ' ἐὰν ἀπηγορεύοντο ὁ ἐκτοκισμὸς καὶ ἡ ἐκμίσθωσις, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ἡ ἰδιοκτησία καὶ τὰ κεφάλαια ἤθελον συναφανισθῆ μετ' αὐτῶν.

: Ἀλλ' εἰς τί συνίστανται τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων; Τὰ κέρδη, ἢ ἀκριβέστερον, τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων, οὐδόλως ταυτίζονται μὲ τὸ ὁλικὸν προϊὸν τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, ἐξ οὗ πηγάζουσι. Τὰ μὲν καθαρὰ κέρδη, συνίστανται εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου καὶ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης. Τὸ δὲ προϊὸν τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, συνίσταται εἰς τὸ σύνολον τῆς παραχθείσης ἀξίας· ὥστε ἐὰν τὸ προϊὸν τῆς ἐπιχειρήσεως ἦναι ἀνεπαρκὲς πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ καταναλωθέντος ἢ καταβληθέντος κεφαλαίου, ἡ ἐπιχείρησις θέλει ἀποβῆ ἐπιζήμιος· ἂν δὲ ἐκ τοῦ προϊόντος τούτου, ἀποκατέστη τὸ κεφάλαιον ἄνευ περισσεύματος, ἡ ἐπιχείρησις οὔτε κέρδη παρήγαγεν, οὔτε ζημίας. Ἐὰν δὲ ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐπιχειρήσεως παρήχθη περίσσευμα, ὅσῳ τὸ περίσσευμα τοῦτο εἶναι μεῖζον, τόσῳ καὶ τὰ καθαρὰ κέρδη ἔσονται ἀνώτερα. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων οὕτω πως ἐννοούμενα, ἀναλογίζονται ἀείποτε πρὸς τὸ κεφάλαιον ἐξ οὗ παράγονται· ἐὰν ὑποθέσωμεν λ.χ. ὅτι γεωργὸς ἐδαπάνησε μὲν χιλίας δραχμὰς εἰς μισθούς, σπόρον κ.τ.λ. εἰσέπραξε δὲ χιλίας καὶ ἑκα-

τόν, τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως θέλουσιν ἐκτιμηθῆ εἰς 10 $^0/_0$ τοῦ κεφαλαίου.

§ 2. *Τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εἶναι πρὸς ἄλληλα ἴσα οὐδ' ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια.*

Τῷ ὄντι, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι, ἄλλα μὲν τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐν τῇ γεωργίᾳ, ἄλλα δὲ ἐν τῇ τεχνουργίᾳ, τῇ ἐμπορίᾳ, τῇ σιδηροδρομίᾳ, τῇ τραπεζικῇ ἐργασίᾳ κ.τ.λ. Τῆς μὲν γεωργίας λ. χ. ἡ πρόσοδος δὲν εἶναι ἀείποτε ἀσφαλής· ἀλλ' ἡ ἀξία τῆς γῆς εἶναι βεβαία. Ὡσαύτως δέ, ἡ ἐκ τῆς μεταλλευτικῆς πρόσοδος οὐδεμίαν παρέχει βεβαιότητα. Τῆς τεχνουργίας τὰ κέρδη εἰσὶν ἀσφαλέστερα καὶ κρέμανται ἐκ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων καὶ τῆς ἱκανότητος τῆς διευθύνσεως. Ἐν δὲ τῇ ἐμπορίᾳ οὐ μόνον τὰ κέρδη, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ κεφάλαια πολλάκις διακινδυνεύουσιν.

Ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων καὶ ἀναμφισβητήτων τούτων γεγονότων ὁρμώμενοι ;πῶς πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ περὶ ἰσότητος τῶν κερδῶν ἀξίωμα τῶν οἰκονομολόγων; Τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ περὶ ἰσότητος τῶν μισθῶν, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαγωνισμοῦ, δυνάμει τῆς ὁποίας τά τε κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία φέρονται ἀείποτε πρὸς τὰς ἐπικερδεστέρας ἐπιχειρήσεις. Ἐὰν λ. χ. οἱ τεχνουργοῦντες μὲν ὑποδήματα ἀνδρεῖα, κερδαίνουσιν 8 $^0/_0$, οἱ τεχνουργοῦντες δὲ γυναικεῖα 12 $^0/_0$, πολλοὶ ἐκ τῶν πρώτων, θέλουσι συῤῥεύσει εἰς τὴν δευτέραν ἐπιχείρησιν ὡς ἐπικερδεστέραν, καὶ οὕτω ἐλαττουμένου μὲν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περὶ τὴν τεχνουργίαν ἀνδρείων ὑποδημάτων ἀσχολουμένων, αὐξανομένου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεργαζομένων γυναικεῖα ὑποδήματα, τὰ

κέρδη τῶν δύο τούτων ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων, ἔσονται ἰσόῤῥοπα. Ἕνεκα μάλιστα τῆς εὐκινησίας ταύτης τῶν κεφαλαίων, πολλάκις κατὰ τὴν ἔναρξιν, ἢ πρὸς ἐξακολούθησιν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων γίνεται χρῆσις ἀδρῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐδημιουργήθησαν μὲν ἐν ἀκαρεῖ, μετετράπησαν δὲ τῆς προτέρας αὐτῶν χρήσεως, ὅπως μετενεχθῶσι πρὸς νέα ἔργα ἐπικερδέστερα.

Τὸ περὶ ἰσότητος λοιπὸν τῶν κερδῶν ἀξίωμα στηρίζεται ἐπὶ δύο γεγονότων ἀναμφισβητήτων, προκυπτόντων ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πραγμάτων· ἤτοι ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰδιωφελείας, τοῦ παρορμῶντος ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐπικερδεστέραν χρῆσιν τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων, καὶ ἐκ τῆς εὐκινησίας τῶν κεφαλαίων, ἅτινα μετατίθενται καὶ μεταμορφοῦνται, κατὰ τὰς χρείας καὶ τὴν βούλησιν ἡμῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, ἡ ἀδέσμευτος ἢ ἡ ἀκώλυτος αὕτη μετάθεσις καὶ εὐκινησία τῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι ἀείποτε κατορθωτή· καθότι τὰ λεγόμενα πάγια ἢ ἀμεταμόρφωτα τῆς βιομηχανίας κεφάλαια, οἷον αἱ σταφιδοφυτεῖαι, αἱ ἀμπελοφυτεῖαι, αἱ μηχαναί, τὰ τεχνουργεῖα, τὰ ἐργοστάσια, αἱ ἅμαξαι, τὰ πλοῖα κ.τ.λ. δὲν εἶναι δεκτικὰ μεταμορφώσεως ἢ μεταθέσεως κατὰ τὸ δοκοῦν ἡμῖν. Ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ οἶνος λ. χ. ἐξέπεσεν εἰς λεπ. 10 τὴν ὀκάν, αἱ δὲ ἄμπελοι τῆς κατωτάτης ποιότητος δὲν παρέχουσιν ἐτησίως, πρόσοδον ἀκαθάριστον μείζονα τῶν 10 δραχμῶν. Τούτου δοθέντος· ἔπεται τάχα ὅτι ἐπιζητοῦντες κέρδη ἀνώτερα, δυνάμεθα νὰ μεταμορφώσωμεν τὰ κλήματα εἰς τὸ λίαν ἐπιζήτητον ὑγρασίδιον πρὸς διατροφὴν τῶν χλωραζόντων ἵππων; Ὡσαύτως δέ, διότι τὸ ἀπερισκέπτως ἀνεγερθὲν καὶ οἰκτρῶς καταστραφὲν παρ' ἡμῖν σακχαροποιεῖον, δὲν

ἦτο δυνατὸν νὰ παράσχῃ τὰ μετὰ πολλοῦ ϛόμφου καὶ μετὰ πολλῆς ἀγυρτείας προαναγγελθέντα ὠφελήματα, ἐλλείψει δὲ τῶν ἀπαιτουμένων κεφαλαίων πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν καὶ πρὸς παραγωγὴν τῆς ἀναγκαιούσης ὕλης, ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἐνεκρώθη, πρὶν ἢ δώσῃ σημεῖον ζωῆς, ἦτο εὔκολον, ἂν οἱ διευθύνοντες τὸ κατάστημα τοῦτο προέβλεπον τὴν ἐλεεινὴν αὐτοῦ πτώχευσιν νὰ μεταμορφώσωσι τὰς ἀνεγερθείσας οἰκοδομὰς καὶ τοὺς λέβητας καὶ τὰς θλιπτικὰς μηχανὰς καὶ τὰς ἀντλίας, εἰς ἐργαστήρια, εἰς ἁμάξας ἢ εἰς πλοῖα, ἤτοι εἰς κεφάλαια ἐπικερδέστερα; Θεωρητικῶς λοιπόν, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν. Πρακτικῶς ὅμως, πολλὰ καὶ διάφορα προσκόμματα παρεμβάλλονται εἰς τὴν ἐξίσωσιν ταύτην τῶν κερδῶν. Εἶπον ὅτι, τὰ κέρδη δὲν εἶναι πάντοτε ἴσα. Προσθέτω, ὅτι οὐδ' ἀναλόγως τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων αὐξάνουσιν ἀείποτε. Καθότι ἐπὶ δύο τεχνουργείων ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐνεργεῖ διὰ κεφαλαίου 5,000 δραχμῶν τὸ δὲ διὰ κεφαλαίου 50,000, τὸ δεύτερον θέλει ἔχει πιθανῶς κέρδη ὑπερδεκαπλάσια, καθότι καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα δύναται νὰ προμηθευθῇ εὐθηνότερον, καὶ ἐντελεστέρας μηχανὰς νὰ μεταχειρισθῇ, καὶ δοκιμωτέρους νὰ προσλάβῃ ἐργάτας καὶ ἐνδεχομένας ζημίας νὰ ἀποτρέψῃ κ.τ.λ. Ἐκ τούτου μάλιστα ἐξηγεῖται, ἡ σχετικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐξασκουμένης δι' ἀδρῶν κεφαλαίων καὶ δι' ἰσχυρῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τὰ κέρδη λοιπὸν δὲν εἶναι οὔτε ἴσα πρὸς ἄλληλα, οὔτε ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια. Παρατηρῶ ὅμως, ὅτι τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων εἰ καὶ ἄνισα, καὶ ἀνόμοια τείνουσιν ἐν γένει εἰς ἰσορροπίαν, δυνάμει τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ. Τοὐναντίον δὲ ἡ γῆ, ἀπαρτίζουσα

ἄθροισμα μηχανῶν ἀνίσου δυνάμεως, καὶ μὴ οὖσα δεκτικὴ μείζονος ἐπεκτάσως, παρέχει πολλάκις προσόδους ἀνίσους ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ποιοῦ αὐτῆς.

§ 3. *Πῶς δυνάμεθα νὰ ἀκριβολογήσωμεν τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων;*

Εἶπον, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι ἴσα, ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν παραγωγικὴν δραστηριότητα τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἀλλ' ὥσπερ οἱ μισθοί, οὕτω καὶ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων προσδιορίζονται κατὰ μέσον ὅρον, δυνάμει γενικωτέρων τινῶν συμβεβηκότων, ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἀναφαινομένων. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ μέσου τούτου ὅρου τῶν κερδῶν, ὥρισται ἐν ταῖς πλείσταις χώραις, καὶ ὁ νόμιμος τόκος τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ προσδιορισθῇ κατὰ μέσον ὅρον τὸ καθαρὸν κέρδος ἐπιχειρήσεως, ἀνάγκη ὁ ἐργολάβος τῆς βιομηχανίας νὰ ἀνακτήσῃ διὰ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιχειρήσεως παραχθέντος ὁλικοῦ προϊόντος, πᾶν ὅ,τι προκατέβαλεν ἢ ἐδαπάνησεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν· καθότι ὥσπερ διὰ τῆς τροφῆς μετουσιουμένης εἰς αἷμα, καὶ κυκλοφορούσης ἐντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἀνανεοῦνται αἱ ἐκλιποῦσαι δυνάμεις καὶ μεταδίδεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις εἰς τὰ ὄργανα ἡμῶν, οὕτω καὶ τοῦ ἐργολάβου, ἀνακτῶντος ὅ,τι προκατεβλήθη ἢ ἐδαπανήθη, συντηρεῖται ἡ βιομηχανικὴ ζωὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ τῆς κοινωνίας διοργάνωσις. Θεωρήσωμεν ἤδη τίνες αἱ ἀναγκαῖαι ἀνακτήσεις τῶν ἐργολάβων, ὧν ἄνευ, τὸ καθαρὸν κέρδος τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκλείπει. Ὅπως προσδιορισθῇ τὸ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως καθαρὸν κέρδος, δέον νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τοῦ ὁλικοῦ προϊόντος.

1) μὲν οἱ ἐργατικοὶ μισθοί.

2) δὲ ὁ μισθὸς τοῦ ἐργολάβου.

3) ἡ ἀξία τοῦ μεταμορφωτοῦ κεφαλαίου· οἷον τοῦ σιδήρου, τοῦ λιθάνθρακος, τοῦ λίνου, τοῦ ἐρίου, τοῦ βάμβακος, τῶν βομβυκίων, κ.τ.λ.

4) δὲ ἀσφάλιστρόν τι κατὰ τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται τὰ κεφάλαια.

Καὶ τελευταῖον, ἡ πρὸς συντήρησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν κινητῶν, ἢ ἀκινήτων ὀργάνων τῆς βιομηχανίας δαπάνη καὶ χρεωλυτικόν τι ποσόν, πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἐτησίως καὶ ἀνεπαισθήτως φθειρομένου ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου.

Ὥστε ὁσάκις διὰ τῆς ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως παραχθείσης ἀξίας, δὲν ἀποζημιοῦται ὁ ἐργολάβος διὰ τοὺς πληρωθέντας ἢ πληρωτέους μισθοὺς καὶ τὴν δαπανηθεῖσαν ὕλην. Πρὸς τούτοις δέ, ὁσάκις δὲν δύναται νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἀσφάλιστρον τῶν καταβληθέντων παγίων κεφαλαίων καὶ τὴν πρὸς συντήρησιν ἢ ἐπισκευὴν αὐτῶν δαπάνην καί τι χρεωλυτικὸν ποσόν, ἡ ὅλη ἐπιχείρησις κινδυνεύει νὰ ναυαγήσῃ· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, οὐδεὶς λόγος περὶ καθαροῦ κέρδους (1).

(1) Διὰ τῆς ἀκριβεστέρας ταύτης ἀναλύσεως τοῦ ὁλικοῦ προϊόντος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀνευρίσκεται ὁ τόκος οὗ τὸν κατώτατον ὅρον ἐγγυᾶται πολλάκις τὸ δημόσιον. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ παρ'ἡμῖν ἀτμοπλοϊκὴ ἑταιρία συνέστη διὰ μετοχικοῦ κεφαλαίου, δαπανᾷ δὲ κατ' ἔτος εἰς ἀγορὰν ἀνθράκων, εἰς μισθοὺς προσωπικοῦ, εἰς ἀσφάλιστρα, κ.τ.λ. εἰς συντήρησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν πλοίων ὡρισμένα τινὰ ποσά. Ἐὰν λοιπὸν τούτων προαφαιρεθέντων ἐκ τῶν ἐνιαυσίων εἰσπράξεών της, ὑπελείπετο καθ' ὑπόθεσιν ποσὸν 3 $^0/_0$ τόκου, σχετικῶς πρὸς κεφάλαιον ὡρισμένον ὑπὸ τῆς μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἑταιρίας συνομολογηθείσης συμβάσεως, τὸ δημόσιον ὑπεχρεοῦτο νὰ συμπληρώσῃ αὐτὸ διὰ καταβολῆς 2 ἐπὶ τοῖς $^0/_0$.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοί, προκειμένου λόγου περὶ χρόνου, τόπου καὶ βιομηχανίας ὡρισμένων, εὐκόλως ἀκριβολογοῦνται, ἀλλ' ὁ προσδιορισμὸς τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων ἀποβαίνει δυσκολώτερος· καθότι καὶ αὐτὸς ὁ ἐργολάβος ἀγνοεῖ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιχειρήσεως, ἢ τοὐλάχιστον δὲν δύναται νὰ τὸ γνωρίσῃ ἢ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός. Πᾶσα λοιπὸν ἐκτίμησις τῶν κερδῶν, ἐξαγομένη ἐξ ἀναλογίας, εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπισφαλής, ἐκ θετικῶν δὲ μόνον καὶ ὁριστικῶν ἀποτελεσμάτων, δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸ ποσὸν τῶν κερδῶν.

Ἀλλ' ἐλλείψει ὁριστικῶν ἀποτελεσμάτων καὶ θετικῶν πληροφοριῶν, δυνάμεθα ὡς ἔγγιστα καὶ ἐξ ἀναλογίας, νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων, ἐλευθέρως συνομολογουμένου. Ἐν χώραις μάλιστα, ἐν αἷς ὑπάρχουσι δημόσια χρέη, ὁ τόκος τῶν δημοσίων τούτων χρεῶν, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁ κερδομετρικὸς ὅρος τῶν κεφαλαίων ἐν γένει.

§ 4. *Ἀλλὰ δυνάμει τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζονται κατὰ μέσον ὅρον καὶ αὐξάνουσιν ἢ σμικρύνονται τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων* ;

Τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν ἀναλόγως τῆς δεξιότητος τῶν διευθυνόντων αὐτάς, ἤτοι ἀναλόγως τῆς ἱκανόνητος αὐτῶν πρὸς χρησιμοποίησιν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν παντοδαπῶν ὑλικῶν ὀργάνων, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν τῇ ἐπιχειρήσει. Ἡ δεξιότης αὕτη τεκμηριοῦται ὡσαύτως ἐκ τοῦ συνόλου τῆς διαχειρίσεως, ἤτοι ἐκ τῆς οἰκονομικωτέρας προμηθείας

τῆς ἀναγκαιούσης ὕλης, καὶ ἐκ τῆς ἐπικερδεστέρας ἐκποιήσεως τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας.

Πλὴν δὲ τούτου, τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν ἕνεκα τοῦ εὐπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ (1), τῆς μικρότητος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς. Βεβαίως ἡ ἔκπτωσις τῶν ἐργατικῶν μισθῶν εἶναι ἐκ τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα οὐσιωδῶς ἀλλοιοῦσι τὴν κατάστασιν καὶ τὴν εὐζωίαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων· παρατηρητέον ὅμως, ὅτι ἡ αὔξησις τῶν κερδῶν ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῶν μισθῶν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν συμβεβηκότων τῶν ἀλλοιούντων τοὺς μισθούς, δὲν εἶναι αἰτία.

Ἄλλως ὡς προεῤῥέθη, ἡ σύγχρονος ὕψωσις τῶν κερδῶν καὶ μισθῶν δὲν ἀληθεύει μόνον κατὰ θεωρίαν, καθότι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι τόσον ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ, ὅσον καὶ παρ' ἡμῖν, τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα, ἀπ' ἐναντίας δὲ συνυπάρχουσι. Τῷ ὄντι, καθόσον προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ μὲν ἐθνικὴ δραστηριότης προάγεται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, ἡ δὲ ἔννομος τάξις καὶ ἡ πίστις παγιοῦνται, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦται. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τῶν τόκων, νέος δίδεται ὠθισμὸς εἰς τὰ παραγωγικὰ ἔργα, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ, οὐ μόνον τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ καὶ οἱ μισθοὶ οἱ ἐργατικοὶ συγχρόνως αὐξάνουσιν.

(1) Ὁ Τυργότος ἐθεώρει τὴν μικρότητα τῶν τόκων, ὡς στοιχεῖον βιομηχανικῆς προόδου, «ὁπόταν μὲν τὰ ὕδατα, ἔλεγεν, ἀνυψοῦνται, καὶ πεδία εὔκαρπα καὶ κοιλάδας εὐανθεῖς καὶ λόφους περικαλλεῖς κατακλύζουσιν· ἀλλ' ἅμα τῇ καταπτώσει αὐτῶν, ἀπανταχοῦ διαχέεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ εὐκαρπία. Τοιαύτη κατ' αὐτὸν ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν μικρῶν τόκων.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἐν χώρᾳ ἔνθα τὰ κεφάλαια εἰσὶ σπάνια καὶ δυσεύρετα, ὁ ποιῶν ἄμεσον αὐτῶν χρῆσιν θέλει κατὰ φυσικὸν λόγον, ἀποβλέψει καὶ εἰς κέρδη ἀνώτερα, καθότι ἄλλως ἤθελε προτιμήσει τὴν ἔμμεσον αὐτῶν χρῆσιν, ἐκτοκίζων τὰ κεφάλαιά του.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὅσῳ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, τόσῳ καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατικῶν τάξεων βελτιοῦται.

Ἀλλ' οἱ κοινωνιολόγοι, ἀναλογιζόμενοι πρῶτον μέν, ὅτι πολλάκις οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, εἰ καὶ οἱ ἐργάται δὲν παύωσι καταβάλλοντες τὴν αὐτὴν φιλοπονίαν· δεύτερον δὲ ὅτι οἱ ἐργάται ἐνίοτε ἀκουσίως σχολάζοντες στεροῦνται τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἐξανέστησαν κατὰ τῆς λεγομένης τυραννίας τῶν κεφαλαίων καὶ κατεμήνυσαν τοὺς κεφαλαιούχους, ὡς ὀλετῆρας τῆς κοινωνίας καὶ πολεμίους τῶν ἐργατῶν, ὡς ἄνδρας νεμομένους ἐν ἀργίᾳ, πλοῦτον ὃν προσεκτήσαντο ἐκκαρπούμενοι ἀνηλεῶς τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἱδρῶτας δυστυχῶν καὶ ταλαιπώρων ἐργατῶν. Ἀλλ' εὔκολον εἶναι νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι πάντα ταῦτα εἰσὶν ἁπλαῖ δημοκοπίαι ἀπάδουσαι πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν· καθότι 1) μὲν πᾶς ἐργάτης εὐμοιρῶν τινος ἐκπαιδεύσεως καθίσταται ὡς ἐκ τούτου κεφαλαιοῦχος· αὕτη μάλιστα εἶναι ἡ κυριωτέρα τῶν ἐθνικῶν κυβερνήσεων μέριμνα, ἡ ἐκπαίδευσις λέγω τοῦ ἔθνους καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἠθικῶν κεφαλαίων. Τῷ ὄντι, τὸ μέγα κοινωνικὸν ζήτημα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ ὑλικὴ προαγωγὴ τῆς πολυπληθοῦς καὶ ἀκτήμονος τάξεως τῶν βιομηχανικῶν πόλεων. Ἀληθὲς ὅτι ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐπικρατεῖ παχυλὴ ἀμάθεια· ἀλλ' οἱ ἀγρόται πολλαχοῦ εἰσιν ἰδιοκτῆται ἢ ἀγρολῆπται· τοὐναντίον ἐν ταῖς πόλεσιν, οἱ

ἐργάται εἰσὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι, ἀλλ' ὄντες ἀκτήμονες, παραδέχονται προθυμότερον τὰ ἀνατρεπτικὰ τῶν κοινωνιολόγων διδάγματα. Καὶ παρατηρητέον ὅτι ἐν ταῖς πόλεσιν, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς προϊόντος τοῦ χρόνου αὐξάνει, ὁτὲ μὲν ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας· ὁτὲδὲ ἕνεκα τῶν ἐκτελουμένων ἐν ταῖς πόλεσιν ἔργων, 2) ἕνεκα τῆς χρήσεως μηχανικῶν δυνάμεων ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ 3) ἕνεκα τῶν μεγάλων ἀστικῶν μισθῶν. Ἄλλως δέ, ἐὰν ἀπὸ τῶν δύο ἄκρων τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, κατεχομένης ὑπὸ τῶν ἐνδεεστάτων καὶ ὀλβιωτάτων πολιτῶν, προβῶμεν εἰς τὸ μέσον, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἐκεῖ ὅπου καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώπιον τῶν νόμων ἰσότητος, τὰ δὲ ἀντικοινωνικὰ προνόμια ἢ μονοπώλια κατηργήθησαν, ἅπαντες διὰ τῶν αὐτῶν τρόπων καὶ μέσων ἀποκτῶσι τὰ κεφάλαια, ἤτοι διὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἀποταμιεύσεως, ἀπὸ τοῦ ἁπλοῦ ῥακιολόγου, μέχρι τοῦ πλουσιωτάτου πολίτου, ἀπὸ τοῦ παιδὸς τοῦ φέροντος εἰς χεῖράς του εὐτελῆ κόφινον, καὶ συλλέγοντος ἐν τοῖς τριόδοις σιδηροῦς ἥλους καὶ λεπτὰ καυσόξυλα, μέχρι τοῦ πολυταλάντου τραπεζίτου(1), ὅτι οἱ πολεμοῦντες τὰ κεφάλαια καὶ τοὺς κεφαλαιούχους ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν δῆθεν, εἰσὶν οἱ μεγαλείτεροι τῶν ἐργατῶν πολέμιοι, καθότι οἱ ἐργάται συντηροῦνται διὰ τῶν κεφαλαίων, καὶ καθόσον ταῦτα πολλαπλασιάζονται, αὐξάνει καὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας. Ὥστε οὐδόλως ἀληθεύει ὅτι οἱ κεφαλαιοῦχοι πλουτοῦσιν ἐκκαρπούμενοι τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ἐργατῶν, ὡς δὲν ἀληθεύει καὶ τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλ. τῆς ἐργατικῆς μισθοδοσίας αὐξανομένης, ἀναγκαίως ἐκ

(1) Σήμερον οἱ ἐργάται ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι, τοῦ συνέρχεσθαι, τοῦ σχολάζειν κτλ. Ὥστε οἱ κεφαλαιοῦχοι οὐδὲν ἀπολαμβάνουσιν ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν ἀποκλειστικὸν προνόμιον.

τούτου οἱ κεφαλαιοῦχοι βλάπτονται. Τῷ ὄντι ἐπαναλέγω, ὅτι ὁ Ῥικάρδος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἀπεπλανήθησαν ἀποφηνάμενοι ὅτι ἡ ὕψωσις τῶν κερδῶν προκύπτει ἀείποτε ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν μισθῶν.

: Ἀλλὰ τίς ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν μεγάλων ἢ τῶν ἐκπεπτωκότων μισθῶν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐμπορίας; Πολλοὶ εἶπον ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ συνεπάγονται ἀναγκαίως τὴν ἀνατίμησιν τῶν προϊόντων τῆς βιομιχανίας καὶ ὡς ἐκ τούτου καταστέλλονται τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Παρατηρῶ ὅμως, ὅτι ὁσάκις οἱ μισθοὶ μόλις ἐπαρκῶσιν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, οἱ μὲν ἐργάται περιορίζουσι τὰς δαπάνας αὐτῶν, ἡ δὲ κατανάλωσις καὶ αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀναγκαίως καταστέλλονται ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς. Ἕτεροι ἰσχυρίσθησαν ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ καθιστῶσι τοὺς ἐργάτας νωθροὺς ἢ ἀσώτους. Ἀλλ' ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι διὰ τῶν ἐπαρκῶν μισθῶν καὶ ἡ σωματικὴ ἰσχὺς καὶ ἡ ὑγιεία καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀπολαύσεις τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἀναπτύσσονται· οἱ δὲ ἐργάται, πολλαπλασιάζοντες τὰ ἀποταμιεύματά των, ἐξασφαλίζουσι τὸ μέλλον αὐτῶν. Ἄλλως, ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσι τὴν νωθρότητα ἐνισχύουσι μάλιστα τὴν φιλοπονίαν καὶ δραστηριότητα τῶν ἐργατῶν, ὅτι οἱ ἐργάται εὐποροῦντες μέν, ἀνυψοῦνται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, στερούμενοι δὲ τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ἐξαχρειοῦνται. Βεβαίως διὰ μόνων τῶν μεγάλων μισθῶν, ὁ κακοήθης καὶ ἐξηχρειωμένος ἄνθρωπος δὲν ἠθοποιεῖται, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται ὅτι ἕνεκα τῶν μεγάλων μισθῶν, ἐκφαυλίζονται οἱ ἐργάται. Προσπαθήσατε διὰ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς παιδεύσεως, καὶ διὰ θεσμῶν καὶ

νόμων εὐεργετικῶν νὰ ἠθοποιήσητε τὸν ἐργάτην, καὶ ἡ εὐπορία ἀντὶ νὰ καταστέψῃ τὸ φιλάνθρωπον ὑμῶν ἔργον, θέλει μάλιστα συντελέσει πρὸς τελείωσιν αὐτοῦ.

§ 5. *Ἐὰν αἱ περὶ τὰ κέρδη ποικιλίαι τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς μίαν καὶ μόνην ἀρχήν.*

Τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῶν διαφόρων ἐπιτηδευμάτων κέρδη εἰσὶ ποικίλα, καὶ αἱ αἰτίαι ὧν ἕνεκα οἱ μισθοὶ διαφέρουσιν ἀπ᾽ ἀλλήλων, τροπολογοῦσι καὶ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων μεταβάλλονται ἀναλόγως τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος καὶ δεξιότητος τῶν διευθυνόντων αὐτάς. Δεύτερον δέ, ὑπάρχουσιν ἐπιτηδεύματα μᾶλλον ἢ ἧττον εὐχάριστα ἢ ἀηδῆ, ἐπίπονα ἢ κινδυνώδη, διαρκῆ ἢ διαλείποντα, χρήζοντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν ἠθικῶν προσόντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπανίων, καὶ παρέχοντα πιθανότητας εὐδοκιμήσεως μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας. Ὥστε αἱ περὶ τὰ κέρδη, ὡς καὶ αἱ περὶ τοὺς μισθοὺς ἀνομοιότητες, παράγονται ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα παρέπονται ἑκάστῃ τέχνῃ, κατὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτῆς. Πρὸ πάντων ὅμως, ὅτι μεγαλύνει τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως προσδοκώμενα κέρδη, εἶνσι οἱ ἐξ αὐτῆς ἐνδεχόμενοι κίνδυνοι ἢ αἱ πιθανότητες τῆς ἀποτυχίας.

Καὶ ἀληθῶς, ὅσῳ τὰ κεφάλαια διακινδυνεύουσι, τόσῳ τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως προσδοκώμενα κέρδη προσδιορίζονται ἀνώτερα· ὅσῳ δὲ ἔλασσον διακινδυνεύουσι, τόσῳ τὰ κέρδη κατώτερα προσδιορίζονται. Ἄλλως ὁ κανὼν οὗτος ταυτίζεται μὲ τὸν περὶ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως νόμον· καθότι τὰ κεφάλαια μᾶλλον διακινδυνεύοντα ἔν τινι βιομηχανικῇ ἐπιχειρήσει, ἧττον αὐτῇ προσφέρονται·

ἧττον δὲ διακινδυνεύοντα, μᾶλλον προσφέρονται. Κατὰ λόγον λοιπὸν τῆς προσφορᾶς αὐτῶν, προσδιορίζονται καὶ τὰ κέρδη.

Ἐκφράζων τὴν αὐτὴν ἔννοιαν διὰ ἄλλων λέξεων, παρατηρῶ, ὅτι ὅσῳ ἀσφαλέστερος εἶναι ὁ κεφαλαιοῦχος, ἤτοι ὅσῳ ἡ πεποίθησις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀσφαλοῦς ἀνακτήσεως τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου εἶναι μεγαλειτέρα, τόσῳ καὶ τὰ κέρδη εἰσὶ μετριώτερα. Ἕνεκα τούτου, ἡ γεωργικὴ βιομηχανία, ἀσφαλεστέρα οὖσα πασῶν τῶν ἄλλων, παρέχει κέρδη κατώτερα· κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, ἡ τεχνουργία καὶ ἐν γένει κατὰ τρίτον λόγον ἡ ἐμπορία, ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένη εἰς τύχαια συμβεβηκότα. Ἡ λόγῳ δὲ τῶν κινδύνων τῆς ἐπιχειρήσεως χορηγουμένη ἀποζημίωσις πρὸς τὴν ἐμπορίαν, εἶναι μεγαλειτέρα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, καὶ ἐὰν μάλιστα διὰ θαλάσσης αὕτη ἐνεργεῖται. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὰ ἕνεκα τῶν κινδύνων τῆς ἐπιχειρήσεως ἀποκτώμενα ἀνώτερα κέρδη, σπανίως ἀποζημιοῦσι τὸν ἐργολάβον διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀπώλειαν ἢ καταστροφὴν τοῦ κεφαλαίου, καὶ ὅτι ἡ μόνη σωτηρία κατὰ τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων τῶν ἀπειλούντων τὴν ἀπώλειαν τῶν κεφαλαίων, εἶναι ἡ σύστασις ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν. Βεβαίως, διὰ τῶν ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν, δὲν προλαμβάνεται ἡ ἀπώλεια τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἤτοι τῶν καταποντισθέντων πλοίων, ἢ τῶν ἐργοστασίων τῶν γενομένων παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀσφαλίστρων, ἡ ἐνσκήψασα ζημία, εἰς πολλοὺς διανεμομένη καθίσταται ἀνεπαίσθητος καὶ ὁ μὲν ἀσφαλισθεὶς ἀνορθοῦται, ὁ δ' ἀσφαλίζων ἕνεκα μάλιστα τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων προσπορίζεται ἀξιόλογα κέρδη.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα περὶ ἀμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων, καὶ περὶ τῶν ἐκ ταύτης παραγομένων κερδῶν,

παρατηρῶ ὅτι ὁ βιομηχανικὸς βίος τρία κυρίως διανύει στάδια, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν κατὰ τὴν νεωτέραν ὀνοματολογίαν, κοινωνικὰς ἀνελίξεις ἢ ἀναμορφώσεις· «évolutions sociales».

Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς σταδίῳ, ἡ βιομηχανία διατελεῖ εἰς τὰ σπάργανα καὶ μόλις βηματίζει. Ἡ ἐργασία εἶναι ἀσθενὴς καὶ ἀτελεστάτη. Τὸ κεφάλαιον μικρὸν καὶ ἀνεπαρκές.

Τὰ τεχνητὰ ὄργανα δι' ὧν βοηθεῖται σήμερον ἐνισχύεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐργασία, εἰσὶν ἢ ἄγνωστα, ἢ ἀνεπιτήδεια πρὸς ἐκτέλεσιν σπουδαίων ἔργων, ἑπομένως αἱ φυσικαὶ δυνάμεις δὲν παρέχουσιν ὅλην τὴν δυνατὴν συνδρομὴν αὐτῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Αἱ ἀνάγκαι ὡς καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ εἰσὶ περιωρισμέναι. Ὡς ἐκ τούτου τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μικρόν. Τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας εἰσὶν ἀτελέστατα. Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων μόλις ἀναφαίνεται καὶ ὁ παραγωγὸς εἶναι κατὰ μέγα μέρος, καὶ ἀναλωτὴς τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα κατεργάζεται.

Ἡ βιομηχανία ἐνασκεῖται κυρίως ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Ἐν αὐτῇ παρασκευάζονται τὰ σιτία, ἐν αὐτῇ κατασκευάζονται ἢ ἐπισκευάζονται τὰ ἀτελῆ τῆς γεωπονίας ὄργανα καὶ τὰ οἰκιακὰ σκεύη. Ἐν αὐτῇ ἐνασκεῖται ἡ ξυλουργία, ἡ πλεκτική· ἑνὶ λόγῳ, ἡ κοινωνικότης, ἡ τέχνη, ἡ βιομηχανία, διατελοῦσι κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τοῦ βιομηχανικοῦ βίου, εἰς τὰ σπάργανα.

Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, αἱ κοινωνικαὶ χρεῖαι ἀναπτύσσονται, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων αὐξάνει, διὰ τῶν ἀποταμιευμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, ἡ ἐργασία καθίσταται τεχνικωτέρα καὶ ποικιλοτέρα, αἱ ἀνταλλαγαὶ γίνονται συχνότεραι, τὸ νομισματικὸν κεφά-

λαιον ἑπομένως αὐξάνει, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται, τὰ ἔργα καταμερίζονται, ἡ βιομηχανία ἐξέρχεται ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας, ἡ τεχνουργία προάγεται ἀπαρτίζουσα ἴδιον κλάδον, καὶ ἡ μετακομιστική, ἤτοι ἡ φορτηγία καὶ ἡ ναυκληρία ἐκτελοῦσι τὰ τῆς μεταγωγῆς τῶν πραγμάτων ἔργα, ἃ ἐξήσκουν πρότερον, οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ περὶ τὰς τέχνας ἰδίως ἀσχολούμενοι· ἀλλ᾽ οἱ μετερχόμενοι τὰ ποικίλα ταῦτα ἐπιτηδεύματα δι᾽ ἰδίων μικρῶν κεφαλαίων, οἷον οἱ ἐμπορορράπται, οἱ ῥάπται, οἱ ὑποδηματοποιοί, οἱ σιδηρουργοί, οἱ ξυλουργοί, οἱ σκευῶν καὶ ἐπίπλων κατασκευασταὶ κ.τ.λ. «ἐπὶ παραγγελίᾳ» συνήθως ἐργάζονται. Οὐχ ἧττον δὲ ὁ βιομηχανικὸς βίος εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον προαχθεὶς ἀνεμορφώθη καὶ διατελεῖ ἐν τῇ ἀκμῇ, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐφηβίας.

Κατὰ τὸ τρίτον στάδιον τοῦ βιομηχανικοῦ βίου, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τοῦ ὑλικοῦ τῶν ἐθνῶν πολιτισμοῦ τελειοῦνται· ἡ τεχνολογικὴ ἐκπαίδευσις τῶν ἐργατικῶν τάξεων προάγεται, τὰ κεφάλαια καταπληκτικῶς πολλαπλασιάζονται καὶ διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν μείζονα ἀποκτῶσιν ἐνέργειαν. Ἕνεκα δὲ τῆς προαγωγῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἱ μηχανικαὶ δυνάμεις ἀντικαθιστῶσι γενικώτερον τὰς ἐμψύχους δυνάμεις καὶ τὰ ἀτελῆ τῶν τεχνῶν ὄργανα· ἡ διὰ τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ συγκοινωνία τῶν ἐθνῶν συνδέει τὰ συμφέροντα αὐτῶν καὶ ἐπεκτείνει τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις· οἱ δὲ περὶ τὰς τέχνας ἀσχολούμενοι δὲν σχολάζουσιν ὡς κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον, προσδοκῶντες νὰ λάβωσι παραγγελίας παρὰ τῶν εὐαρίθμων πελατῶν αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἱδρύουσι μεγάλα ἐργοστάσια οὐδέποτε σχολάζοντα, ἀδιαλείπτως δὲ λειτουργοῦντα καὶ παράγοντα πρὸς θερα-

πείαν τῶν ἀναγκῶν πελατῶν ἀγνώστων ἢ ἀορίστων ἐν τοῖς ἐργοστασίοις τούτοις συγκεντροῦται μέγας ἐργατῶν ἀριθμός, εἰσάγεται ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, τίθενται εἰς ἐνέργειαν μηχαναὶ τεραστίας δυνάμεως καὶ τὰ προϊόντα αὐτῶν πέμπονται εἰς χώρας ἀπωτάτω κειμένας.

Καὶ μεθ' ὅλας τὰς ὑπερόγους δαπάνας τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἡ ἀξία τῶν τεχνουργημάτων ἐλαττοῦται, ἕνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν γενικῶν ἐξόδων, τῆς ἐκπτώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν, τῆς ἐφαρμογῆς τρόπων παραγωγῆς οἰκονομικωτέρων, τῆς τελειοποιήσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς, ἤτοι τῆς πληθύος τῶν καταναλωτῶν, ἧς ἕνεκα οἱ ἐργοστασιάρχαι ἢ αἱ ἑταιρίαι ἀποζημιοῦνται, καίτοι ἐκποιοῦντες τὰ προϊόντα εἰς τιμὰς μετριωτέρας.

Ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται πῶς καθόσον πολλαπλασιάζονται αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις, αἱ μικραὶ περιορίζονται ἢ συμπνίγονται ἀδυνατοῦσαι νὰ συναγωνισθῶσι πρὸς ἀντιπάλους ἰσχυροτέρους.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, αἱ μεγάλαι αὗται ἐπιχειρήσεις πολλάκις ἀποτυγχάνουσι μὴ εὐμοιροῦσαι τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς εὐδοκίμησιν αὐτῶν στοιχείων.

Ὁ ἔνδοξος στρατάρχης Moltke ἔλεγε κατὰ τὸ 1878, περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ Ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅτι οἱ Ῥῶσσοι θέλουσι τελευταῖον θριαμβεύσει ἐὰν κατέχωσι τὰ τέσσαρα Γ, ἤτοι τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῶν τεσσάρων λέξεων Geld, Genie, Geduld und Gluk, δι' ὧν ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα ἐμφαίνει τὰ χρήματα, τὴν περίνοιαν, τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν ἀγαθὴν τύχην· ἐνὶ λόγῳ τὰ τέσσαρα προσόντα ἢ τὰς τέσσαρας ἀρετάς, δι' ὧν ἡ Πρωσσία μετὰ

τὸν Γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ἀνεδείχθη ἐκ δευτερευούσης δυνάμεως, ἔνδοξος καὶ κραταιοτάτη. Ἀλλ' αἱ αὐταὶ ἀρεταί, αἱ ἀναδείξασαι σήμερον τὴν Γερμανίαν, πρωτεῦον Κράτος τῆς Ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, τὰ αὐτὰ ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ στοιχεῖα, ἤτοι κεφάλαια, νοήμων διεύθυνσις, καὶ ἐπιμονή, ἀπαιτοῦνται καὶ πρὸς εὐόδωσιν τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων· οὐχ' ἧττον δὲ καὶ εὐνοϊκαὶ περιστάσεις, ὡς ἐκεῖναι ἐξ ὧν ὠφελήθησαν οἱ δύο μεγάλοι ἄνδρες τῆς Γερμανίας καὶ ὁ σεβαστὸς αὐτῆς αὐτοκράτωρ ὅπως περιποιήσωσι τῇ Πρωσσίᾳ τὴν ἡγεμονίαν. Βεβαίως σήμερον ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων, τῆς ἀκμῆς τοῦ βιομηχανικοῦ διαγωνισμοῦ καὶ τῆς συστάσεως πλείστων ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν κατ' ἐνδεχομένων κινδύνων, τὰ βιομηχανικὰ κέρδη εἰσὶ σχετικῶς μετριώτερα· αὕτη δὲ ἡ μετριότης τῶν κερδῶν πηγάζει πολλάκις σήμερον καὶ ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν ἀξιώσεων τῶν ἐργατικῶν τάξεων· ἀλλ' ἕνεκα πάλιν τῆς μεγάλης εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς, καίτοι μετριωτέρας οὔσης τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, οὐχ' ἧττον καὶ δι' αὐτῆς, ὡς ἐρρέθη, ἀξιόλογα παράγονται κέρδη.

Ἡ Ἑλλὰς μεταβαίνει σήμερον εἰς τὸ τρίτον στάδιον τοῦ βιομηχανικοῦ τῶν ἐθνῶν βίου, προάγουσα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδόν, τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις ὧν ἄνευ, αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις μαραίνονται ἢ ναυαγοῦσιν. Ἰδίως δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ δι' οὗ ἐκ μικρῶν μεγάλα σχηματίζονται κεφάλαια, καὶ τὴν εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν πρακτικὴν ἱκανότητα τῶν διευθυνόντων τὰ παραγωγικὰ ἔργα καὶ τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἐμμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων καὶ περὶ μισθωμάτων καὶ τόκων.

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἔμμεσον τῶν κεφαλαίων χρῆσιν, τὴν παρέχουσαν τοῖς κεφαλαιούχοις τόκους καὶ μισθώματα. Ἡ σύμβασις τοῦ δανείου διακρίνεται ὑπὸ τὴν νομικὴν ἔποψιν, ἀπὸ τῆς συμβάσεως τῆς μισθώσεως, καθὸ καὶ re πράγματι, συνισταμένη καὶ μεταβιβάζουσα τὴν κυριότητα εἰς τὸν δανειζόμενον, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ ἀποδώσῃ τῷ δανειστῇ τὸ ληφθὲν, κατά τε τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἀξίαν, ἐν ᾧ ἡ ἐκμίσθωσις consensu συνισταμένη, τὴν χρῆσιν μόνον τοῦ πράγματος παρέχει τῷ μισθωτῇ· οἰκονομικῶς δέ, τότε μίσθωμα καὶ ὁ τόκος ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν βάσεων στηρίζονται.

Τὸ μὲν μίσθωμα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν πρόσοδον κεφαλαίου παγίου, ἢ ἀμεταμορφώτου, ἤτοι πράγματος μὴ ἀντικαταστατοῦ· οἷον οἰκίας, ἐργαστηρίου κ.τ.λ., τὸν δὲ τόκον ὡς τὴν πρόσοδον κεφαλαίου κυκλοφοροῦντος, ἢ ἀντικαταστατοῦ, οἱαδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ ἡ μορφὴ αὐτοῦ, νομισματικὴ ἢ μή, οἷον βάμβακος, βομβυκίων, ἐρίου, σίτου, ἅλατος κ.τ.λ.

Ὁ μὲν δανειστὴς μεταβιβάζει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειζομένου κεφάλαιον, οὗ τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἀξίαν ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ ὁ δανειζόμενος, ὁ δὲ μισθωτὴς ὑποχρεοῦται νὰ ἀποδώσῃ τῷ ἐκμισθωτῇ τὸ πρᾶγμα οὗ ἡ χρῆσις παρεχωρήθη αὐτῷ· ὡς ἐκ τῆς φύ-

σεως λοιπὸν τῆς συμβάσεως, τὸ ἀντικείμενον τῆς μισθώσεως, οἷον οἰκία ἢ ἐργαστήριον, ἀποδίδεται τῷ ἐκμισθωτῇ ἐν μέρει ἐφθαρμένον ἕνεκα τῆς γενομένης αὐτοῦ χρήσεως. Ὥστε τὸ μὲν μίσθωμα περιλαμβάνει ἐκτὸς τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς προσωρινῆς χρήσεως, καί τι στοιχεῖον πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἀνακαίνισιν τοῦ διὰ τῆς ἐκμισθώσεως παραχωρηθέντος πράγματος, καί τι χρεώλυτρον· ὁ δὲ τόκος εἶναι τὸ καθαρὸν ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου.

Ἀληθὲς ὅτι ὁ δανειστὴς κινδυνεύει πολλάκις ν' ἀπολέσῃ τὸ κεφάλαιον τοῦ δανείου, ἐν ᾧ ὁ ἐκμισθωτὴς κινδυνεύει νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἐκμισθωθὲν ὁπωσοῦν βεβλαμμένον· οὐχ' ἧττον ὅμως αἱ βάσεις ἀμφοτέρων τῶν συμβάσεων τούτων εἰσὶν αἱ αὐταί. Ὅ τε δανειστὴς καὶ ὁ ἐκμισθωτὴς παραχωροῦσι κεφάλαιον στερούμενοι προσκαίρως τῆς χρήσεως αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ σκοπῶν τι κέρδος ποιεῖται ἄμεσον χρῆσιν τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ προσδοκώμενον κέρδος ἐκ τῆς ἀμέσου τῶν κεφαλαίων χρήσεως δὲν ἔχει τὴν βεβαιότητα τοῦ τόκου ἢ τοῦ μισθώματος. Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦται εἰσὶν αἱ κοιναὶ ἰδιότητες τῶν δύο συμβάσεων ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικήν, διατί ὁ μὲν τόκος ἐθεωρήθη ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμός, τὸ δὲ μίσθωμα ὡς νόμιμον ;

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπερ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ὁριστικώτερον ἐλύθη, μεγίστη ὑπῆρξε διαφωνία μέχρι τῆς λήξεως τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ὑπὲρ τῆς νομιμότητος μὲν τῶν τόκων συνηγόρουν αὐτὰ τὰ πράγματα, αὐτὸς ὁ βιομηχανικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος τῶν πλουσιωτέρων καὶ προοδευτικωτέρων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, κατ' αὐτῶν δέ, οἵ τε λεγόμενοι θεολόγοι καὶ αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις τῶν πλείστων τῆς

Εὐρώπης ἐπικρατειῶν. Ἀλλ' ὁ νόμος συγχωρήσας τελευταῖον τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὥρισε συνάμα ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος ὅῆθεν τῶν ὀφειλετῶν, ἀνώτατόν τινα ὅρον τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, ἐθεώρησε δὲ ὡς πρᾶξιν ἀξιόποινον τὸν καθ' ὑπέρβασιν τοῦ ὅρου τούτου ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων.

Τὸ περὶ τόκων ζήτημα εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων, ἐνδιαφέρον τὸ σύνολον τῶν συναλλαγῶν καὶ τὴν ἀκώλυτον κυκλοφορίαν τῶν κεφαλαίων, τοῦ ζωοποιοῦ τούτου στοιχείου τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας καὶ δραστηριότητος. Πρὸς διευκρίνησιν αὐτοῦ ἐρευνήσωμεν πόθεν ἐξάγεται ὁ τόκος, καὶ ἐκ τίνων συμβεβηκότων ἑκάστοτε ὁρίζεται ἢ μεταβάλλεται.

Τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, ὡς γνωστόν, μορφοῦνται ἐξ ἀποταμιευμάτων. Τὰ δὲ ἀποταμιεύματα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας. Τῷ ὄντι ἡ ἡμετέρα ἐργασία εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν καταβαλλομένη παράγει ἀντικείμενα διάφορα· λ. χ. ὁ γεωργὸς ἀροτριᾷ τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, σπείρει καὶ συγκομίζει τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ὁ δὲ συγκομισθεὶς καρπὸς ἀπαρτίζει κεφάλαιον, ἐκ τῆς συμπυκνώσεως, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐργασίας. Ποσαχῶς δὲ δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸ προϊὸν τοῦτο τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας; Συναισθανόμενοι χρείας ἐνεστώσας, προνοοῦντες δὲ καὶ χρείας μελλούσας· δυνάμεθα· 1) μὲν ἀμέσως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς νὰ καταναλώσωμεν τὸν ἀποταμιευθέντα σῖτον· ἢ 2) νὰ προκτήσωμεν δι' αὐτοῦ ἕτερά τινα ἀντικείμενα ὡσαύτως χρήσιμα· ἢ τελευταῖον, νὰ ἀποταμιεύσωμεν αὐτόν, προνοοῦντες, ὡς ἐρρέθη, μελλούσας ἡμῶν χρείας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν, καταναλίσκομεν πλοῦτον κεκτημένον. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἀνταλλάττομεν αὐτὸν πρὸς ἕτερά τινα ἀντικεί-

μενα. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἀποταμιεύομεν αὐτόν. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ἀποταμιεύσεως, πιθανῶς θέλομεν ἀντικαταστήσει τὸν σίτον δι' ἑτέρου τινὸς ἀντικειμένου διαρκεστέρου, ἧττον ὑποκειμένου εἰς φθορὰν καὶ ἧττον φορτικοῦ, ἤτοι διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου.

Κεφάλαιον λοιπὸν ἐστὶν «ἀποταμίευμα ἀξιῶν αἵτινες παρήχθησαν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας». Ἀποταμιεύοντες τοὺς ἐξ αὐτῆς παραχθέντας καρπούς, ἀποφασίζομεν νὰ στερηθῶμεν ἐνεστώσης ἀπολαύσεως, ἣν ἐκ τῆς καταναλώσεως τῆς ἀποταμιευθείσης ἀξίας ἢ ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς αὐτῆς πρὸς ἕτερα ἀναλώματα ἐδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν. Τοιούτῳ τρόπῳ, μεταφέροντες τὴν σεσωρευμένην ἢ πεπυκνωμένην ἡμῶν ἐργασίαν ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον ἐκτιθέμεθα ἑκουσίως εἰς τοὺς κινδύνους τῆς πράξεως ταύτης, καὶ ὑφιστάμεθα τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῶν τεταμιευμένων, ἵνα μὴ εὑρεθῶμεν ἐν ἀνάγκῃ ἐστερημένοι τῶν ἀπαραιτήτων πόρων πρὸς συντήρησιν ἡμῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς προνοητικῆς ταύτης πράξεως, δι' ἧς ἐξασφαλίζεται ἡ θεραπεία μελλουσῶν ἀναγκῶν, ἕκαστος ἡμῶν ἐξασκῶν χρηματοποιὸν ἐπιτήδευμα, ποιεῖται χρῆσιν τῆς σεσωρευμένης αὐτοῦ ἐργασίας ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν ἐνεστῶσαν αὐτοῦ φιλοπονίαν· οὕτω δὲ τὰ ἀποτεταμιευμένα ἢ τεθησαυρισμένα πράγματα μεταμορφοῦνται εἰς παραγωγικὰ κεφάλαια.

Διακριτέον λοιπὸν δύω εἴδη ἀποταμιευμάτων, τά τε ἀργὰ καὶ τὰ ἐνεργὰ ἀποταμιεύματα· ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἁπλῶς τεταμιευμένα, καὶ τὰ παραγωγικά, ἢ χρηματοποιὰ κεφάλαια. Ἀλλὰ πῶς ἐξ ἀργῶν τὰ ἀποταμιεύματα καθίστανται ἐνεργά;

Ὑπάρχουσι βιομήχανοι στερούμενοι τῶν ἀναγκαιούντων αὐτοῖς κεφαλαίων. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ κεφαλαιοῦ-

χοι ἢ τραπεζῖται μὴ ὄντες μὲν βιομήχανοι, εὐποροῦντες δὲ κεφαλαίων ἀποτεταμιευμένων. Οἱ δεόμενοι λοιπὸν κεφαλαίων πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων παραγωγικῶν, ἀπευθυνόμενοι πρὸς τραπεζίτας εὐποροῦντας κεφαλαίων, ἐξαιτοῦνται δάνεια. Οἱ δὲ τραπεζῖται σπεύδουσι νὰ χρησιμοποιήσωσι τὰ διαθέσιμα αὐτῶν κεφάλαια δανείζοντες καὶ συνομολογοῦντες τόκους, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων κατὰ χρόνους καὶ τόπους ἀδιαλείπτως μεταβάλλεται.

Ἐκ τούτου ἕπεται, ὅτι ἅπασαι αἱ τεταμιευμέναι ἀξίαι δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς διαθέσιμοι λ. χ. τὰ ὑπὸ τῶν οἰκογενειαρχῶν τεταμιευμένα ὤνια πρὸς κατανάλωσιν, οἷον τὸ ἔλαιον, οἱ ἄνθρακες, τὸ βούτυρον, τὰ καυσόξυλα, δὲν εἶναι διαθέσιμα κεφάλαια, ἀλλ' ἀναλώματα. Ὡσαύτως δὲ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαια διαθέσιμα ἡ ὕλη δι' ἧς τελεῖται τι ἔργον, οἷον τὰ βομβύκια διὰ τὸν μεταξοκλώστην, ὁ βάμβαξ ἢ τὸ λίνον διὰ τὸν βαμβοκλώστην, ἡ βαμβακοκλωστή, ἢ ἡ μεταξοκλωστὴ διὰ τὸν μετερχόμενον τὴν ὑφαντικὴν κτλ. ὁ λιθάνθραξ, ἢ ὁ σίδηρος διὰ τὸν σιδηρουργὸν κτλ. Τὰ τοιαῦτα χρησιμεύοντα εἰς ἄμεσον παραγωγήν, δὲν εἶναι κεφάλαια διαθέσιμα· προσέτι δὲ οὐδόλως θεωρητέον ὡς κεφάλαια διαθέσιμα, τὰ παραγωγικὰ ὄργανα, οἷον τοὺς ἵππους, τὰ ζεύγη τῶν βοῶν, τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰς μηχανάς, ἢ ἄλλα ὄργανα τῶν ἐν ἐνεργείᾳ τεχνουργείων, τὰ πλοῖα, τὰς ἁμάξας κτλ. Τελευταῖον δὲ τὰ κεφάλαια ἅπερ οἱ κεφαλαιοῦχοι ἐκ δυσπιστίας ἀποσύρουσι τῆς κυκλοφορίας ἢ πέμπουσιν ἐκτὸς τοῦ Κράτους, οὐδόλως εἰσὶ διαθέσιμα. Διαθέσιμα κεφάλαια εἰσὶν ἐκεῖνα μόνα, ἅπερ οἱ κύριοι αὐτῶν δύνανται νὰ διαθέσωσιν ὑπὲρ τῶν ἐπιζητούντων αὐτά, ἅπερ

δύνανται ἀνυπερθέτως νὰ γίνωσιν ἀντικείμενον δανείου. Ταῦτα μόνον θεωρητέον ὡς κεφάλαια διαθέσιμα. Ἀλλ' ἐπὶ τίνι σκοπῷ ζητοῦνται ἐν γένει καὶ λαμβάνονται τὰ διαθέσιμα χρηματικὰ κεφάλαια; Ἐπὶ τίνι σκοπῷ συνομολογοῦνται δάνεια; Ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγὴν ἢ κατανάλωσιν. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι διὰ τοῦ δανείου δυνατὸν νὰ πληρωθῇ προγενέστερον δάνειον. Ἀλλ' ἐρωτῶ διατί συνεφωνήθη τὸ προγενέστερον δάνειον; Πρὸς σκοπὸν πάλιν παραγωγῆς ἢ καταναλώσεως. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι πᾶν δάνειον ἐστὶ κατ' οὐσίαν πραγματικόν. Καὶ ἂν οἱ δανειζόμενοι χρηματικὰ κεφάλαια ἐδύναντο ἀπ' εὐθείας νὰ δανεισθῶσι τὰ ἀντικείμενα, ἃ διὰ τῶν χρημάτων προτίθενται νὰ προσπορισθῶσι, δηλ. ἂν ἀμέσως ἐδανείζοντο τὰ ἀντικείμενα ὧν ἔχουσι χρείαν, οἷον ἄσβεστον, λίθον, ξυλείαν, σιδηρουργήματα, ὑφάσματα, λιθάνθρακα κ.τ.λ. ἀναμφιβόλως ἐβάδιζον τὴν συντομωτέραν ὁδόν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εὔκολον, ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν δανειστῶν, τῆς δυσχερείας περὶ τὴν ἀπόδοσιν πραγμάτων ἀκριβῶς τῆς αὐτῆς ποιότητος, τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν τιμῶν κ.τ.λ.

Πᾶν δάνειον λοιπὸν γινόμενον πρὸς τὸν σκοπὸν προσπορισμοῦ πραγμάτων χρησίμων εἰς παραγωγὴν ἢ κατανάλωσιν, κατ' οὐσίαν μὲν πραγματικόν, κατὰ τύπον δὲ μόνον χρηματικόν, καθόσον τὰ χρήματα εἰσὶ τὸ ὄ ρ γ α ν ο ν, οὐχὶ δὲ τὸ πραγματικὸν καὶ ὁριστικὸν ἀντικείμενον τῶν ἐπὶ τόκῳ δανείων. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ ὅτι τὰ χρήματα εἰσὶν ἁπλοῦν ὄργανον τῶν τοιούτων συμβάσεων, παρατηρῶ ὅτι πολλάκις διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, ἐκτελοῦνται πλείονες ἐπιχειρήσεις παρέχουσαι πλειόνων εἰδῶν κέρδη, δηλ. διὰ 400 ἢ 500 δρ. ἀγοράζω ζεῦγος βοῶν, ὁ δὲ πωλητής μου διὰ τῶν αὐτῶν χρημάτων

ἀγοράζει σῖτον. Ὁ πωλητὴς δὲ τοῦ σίτου προσκτᾶται τεχνουργήματα κ.τ.λ. καὶ οὕτως ἐφεξῆς· ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι ὄργανον τῶν συμβάσεων τούτων, ἐνῷ ἂν τὸ νόμισμα ἦτο τὸ πραγματικὸν τῆς συμβάσεως ἀντικείμενον, ἤθελε τελευταῖον καταναλωθῇ, ἢ ἀμέσως χρησιμεύσει πρὸς παραγωγὴν νέου πλούτου καὶ παύσει ἑπομένως να κυκλοφορῇ. Λέγω δὲ ὅτι τὰ χρήματα εἰσὶ τὸ ὄργανον οὐχὶ δὲ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν συμβάσεων, περιλαμβάνων ἐν τῷ ὅρῳ τούτῳ καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ χρήματα· οἷον τὰ συναλλάγματα, τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν, τὰς ἐπιταγὰς κ.τ.λ.

Ἀλλ' ἐὰν τὰ δάνεια εἰσὶ κατ' οὐσίαν πραγματικά, ἂν τὰ χρηματικὰ κεφάλαια εἰσὶ τὸ ὄχημα δι' οὗ κυκλοφορεῖ ὁ πλοῦτος, ἕπεται ὅτι ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν συνίσταται ἐκ τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, ἀλλ' ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πραγμάτων, ἅτινα μετὰ πόνου παράγομεν καὶ προσκτώμεθα δανειζόμενοι· οἷον τοῦ σίτου, τῶν πλοίων, τῶν ἁμαξῶν, τῶν ἀποθηκῶν, τοῦ ἐρίου, τοῦ σιδήρου, τοῦ βάμβακος, τοῦ λιθάνθρακος κ.τ.λ. Τὰ κεφάλαια ταῦτα πολλαπλασιάζονται, καθόσον ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης ἐν γένει προάγονται, ἐλαττοῦνται δὲ καθ' ὅσον ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος προσβάλλεται, ἡ βιομηχανία παρακμάζει καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα περιορίζονται ἢ δεσμεύονται. Τούτου ἕνεκα, τὰ ἔθνη τὰ ἐνδεῆ βιομηχανίας, εἰσὶ καὶ ἐνδεῆ χρημάτων διότι εἰσὶν ἄτεχνα, ὡς καὶ ἐπαρχίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου δυσκόλως συγκοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας, ὄχι διότι εἰσὶν ἐνδεεῖς ἁμαξῶν, ἀλλὰ διότι στεροῦνται μέσων συγκοινωνίας.

Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν τείνει πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς παραγω-

γῆς καὶ πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ἐνεστώτων πόρων, τείνει ἀναγκαίως καὶ εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν κεφαλαίων· οἷον, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τεχνας, ἡ χρῆσις ἐν γένει ἐντελεστέρων ὀργάνων τῆς βιομηχανίας, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἤτοι ἡ συνένωσις τῶν ἰδιωτικῶν δυνάμεων, ἡ ἐλάττωσις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, καὶ ἐν γένει ἡ εὐκολία τῶν ἀνταλλαγῶν, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, ἡ ἀφθονία τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων, ἡ σύστασις πιστωτικῶν καταστημάτων, οἱ ἐλαφροὶ φόροι κ.τ.λ. Ἀλλ' ἡ αὔξησις τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων ἄνευ ἀναλόγου αὐξήσεως τοῦ πραγματικοῦ πλούτου, δὲν συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι ὁσάκις μὲν τὰ χρήματα πολλαπλασιασθέντα ὑπερβῶσι τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας, ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν, καὶ σχετικῶς ἡ ἀξία τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων ἀναβιβάζεται, ὡς παρ' ἡμῖν κατὰ τὸ 1834, ὅτε τὰ χρηματικὰ κεφάλαια ὁμολογουμένως ὑπερέβαινον τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας (1)· ὁσάκις δὲ τὸ ποσὸν τῶν νομισμάτων ἐλαττωθὲν δὲν ἐπαρκῇ εἰς τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας καὶ τῶν συναλλαγῶν, ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων σχετικῶς ἐλαττοῦται καὶ οὕτω παράγεται ὀνομαστική τις ἢ σχετικὴ εὐθηνία ἐκ μόνης τῆς ἀνατιμήσεως τῶν νομισμάτων πη-

(1) Ἐν Καλλιφορνίᾳ ἀφθονούντων τῶν πολυτίμων μετάλλων, ὁ τόκος ἴσχυε ἀνεβῆ εἰς 1 τοῖς ο/ο τὴν ἡμέραν, ἕνεκα τῆς σπάνεως καὶ τῆς μεγάλης ζητήσεως τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἀναλωμάτων, ὧν ἡ χρεία εἶχε καταστῇ ἐπισθητοτάτη ἐν κοινωνίᾳ ἀρτιπαγεῖ, καὶ στερουμένῃ κατῶν ἁπλουστέρων στοιχείων πρὸς θεραπείαν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν· ἀλλ' ὁ τόκος τῶν 365 τοῖς ο/ο ἦτο ὀνομαστικὸς ἢ χρηματικός, ὁ δὲ πραγματικὸς τόκος ἦτον ἐλάσσων, ἕνεκα τῆς μεγάλης ὑποτιμήσεως τῶ χρημάτων.

γάζουσα. Τὰ ἐκ τῆς ἐνδείας τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀποτελέσματα δὲν περιορίζονται εἰς τὰ ἀνωτέρω. Ἡ ἔνδεια αὐτῶν διακωλύει τὰς συναλλαγὰς καὶ ἐπομένως περιστέλλει τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἐὰν ἡ ἀνισορροπία μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων ἐπέλθῃ αἰφνιδία, ἢ διότι μέγα ποσὸν πολυτίμων μετάλλων ἐξήχθη διὰ μιᾶς τοῦ κράτους ἐπὶ προσπορισμῷ λ. χ. σιτηρῶν, ἢ βάμβακος κ.τ.λ., ἢ διότι πλεῖστα ἐγχώρια κεφάλαια κατεβλήθησαν εἰς ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις, ἢ ἐχορηγήθησαν εἰς ξένας κυβερνήσεις, ἢ διότι ἡ πίστις προσεβλήθη καὶ πολλὰ κεφάλαια ἀπεσύρθησαν τῆς κυκλοφορίας, ἢ διότι μέγα ποσὸν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἐμβληθὲν εἰς κυκλοφορίαν ἀπώθησε καὶ ἐξήλασε τὰ πολύτιμα μέταλλα, ἐκ τῆς ἀνισορροπίας ταύτης θέλει ἀφεύκτως προκύψει χρηματικὴ κρίσις δεινοτάτας ἐπαγομένη συνεπείας. Παρατηρητέον πρὸς τούτοις, ὅτι ἐκ τοῦ ἀντιθέτου συμβεβηκότος, ἤτοι ἐκ τῆς αἰφνιδίας ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως λ. χ. νέων μεταλλείων, θέλουσιν ὡσαύτως διαταραχθῇ αἱ σχέσεις τοῦ μισθίου ἐργάτου πρὸς τὸν ἐργοδότην, τοῦ ἐκμισθωτοῦ πρὸς τὸν μισθωτὴν, τὸν εἰς πληρωμὴν ὡρισμένου χρηματικοῦ ποσοῦ ὑποχρεωθέντα, τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν δανειστὴν κ.τ.λ. Ὥστε ἐκ τῆς ῥαγδαίας μεταβολῆς τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, ἀναγκαίως προκύπτει διατάραξίς τις περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συμβάσεων καὶ τῶν συναλλαγῶν.

Ἴδομεν πῶς ἐκ τῶν διαθεσίμων κεφαλαίων πηγάζουσι τὰ δάνεια.

Ἀλλ' ἐν τῷ συναλλάγματι τοῦ δανείου ἔγκειται ὁ τ ό κ ο ς. Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν τίνα τὰ συστατικὰ οὕτως

εἰπεῖν, στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, ἐνθυμούμενοι ὅτι δάνειον «mutuum» ἔστι «τὸ ἀπὸ καταβολῆς χρημάτων ἢ ἄλλων ἀντικαταστατῶν πραγμάτων χρεωστούμενον κατὰ τὴν αὐτὴν ποιότητα καὶ ποσότητα». Ὁ παραχωρῶν χρηματικὸν κεφάλαιον προσπαθεῖ συνήθως νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ δανειζομένου τόκον περιλαμβάνοντα δύο κυρίως στοιχεῖα, οὕτως εἰπεῖν, ἀναγκαῖα. Ὁ τόκος ἀπαιτεῖται καὶ πληρώνεται ἕνεκα τῆς στερήσεως τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου, καθότι τὸ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον παραχωρῶ εἰς τὸν δανειζόμενον, ἠδυνάμην νὰ μεταχειρισθῶ πρὸς ἐμὸν ὄφελος, ὡς καὶ ὁ δανειζόμενος στοχάζεται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτό. Παραχωρῶν λοιπὸν τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρὸς αὐτόν, στεροῦμαι τοῦ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτοῦ πηγάζοντος κέρδους. Τοιαύτη ἡ δικαιολογητικὴ βάσις τοῦ τόκου. Ἐπειδὴ δὲ πᾶς δανειστὴς ἐκτίθεται καὶ εἴς τινας κινδύνους μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τοῦ κεφαλαίου τὸ ὁποῖον ἐδάνεισεν, ἐν τῷ τόκῳ περιλαμβάνεται καί τις ἀποζημίωσις ἀνάλογος πρὸς τὸν κίνδυνον εἰς ὃν ἐκτίθενται οἱ παραχωροῦντες τὰ κεφάλαια αὐτῶν πρὸς τρίτους.

Ἕνεκα δὲ τῶν ἐνδεχομένων τούτων κινδύνων, ἡ πρόσοδος τῶν κτημάτων ἐστὶν ἀείποτε κατωτέρα τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων· καθότι ὁ ἐκτοκισμὸς τῶν κεφαλαίων συνεπάγεται κινδύνους εἰς οὓς δὲν ἐκτίθενται τὰ κεφάλαια τῆς γεωργίας. Δὲν λησμονῶ ὅτι ὑπὸ τὴν νομικὴν ἔποψιν, οἱ κίνδυνοι τῶν συνήθων δανείων ὁρῶσι τὸν ὀφειλέτην μόνον πρὸς ὃν μετεβιβάσθη ἡ κυριότης τοῦ κεφαλαίου, οὐχὶ δὲ τὸν δανειστήν, ὡς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν δανείων· οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν συνήθων δανείων, οἱ κίνδυνοι τῶν δανειστῶν εἰσι πραγματικοί, ἐὰν ὁ δανεισάμενος τύχῃ ἀναξιόχρεως ἢ κακῆς πίστεως, ἢ ἐὰν ἐγέ-

νετο θῦμα ἀπροόπτων συμβεβηκότων· ὥστε ἐὰν ἐπὶ 100 δανειστῶν οἱ 5 ζημιοῦνται, ὁ κίνδυνος τῆς ἀπωλείας τοῦ $^1/_{20}$ τῶν κεφαλαίων τῶν εἰς δάνεια χορηγουμένων, θέλει ἀναλόγως ἐπιβαρύνει τὸ σύνολον τῶν ὀφειλετῶν καὶ τῶν 100 ἐκείνων δανείων.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ συστατικά, οὕτως εἰπεῖν, στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, (lucrum cessans, damnum emergens) ὧν ἄνευ τὰ ἐπὶ τόκῳ δάνεια δεσμεύονται.

Ἀπέναντι δὲ τούτων, ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα στοιχεῖα παρορμητικὰ πρὸς ἐκτοκισμόν. Καὶ πρῶτον μέν, οἱ κίνδυνοι εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι κρατοῦντες παρ' αὐτοῖς αὐτούσια τὰ ἀποτεταμιευμένα αὐτῶν κεφάλαια, τὸν οἶνον ἢ τὸ ἔλαιον. Δεύτερον δὲ ἡ ἀπαιτουμένη δαπάνη πρὸς συντήρησιν τοῦ κεφαλαίου τούτου· οἷον ἐνοίκια ἀποθηκῶν κ.τ.λ. Καὶ τελευταῖον ἡ ἐνδεχομένη ζημία ἐκ τῆς μεταβολῆς περὶ τὴν ἀγοραίαν τιμὴν τῶν τεταμιευμένων ἢ ἡ ἀνεπαίσθητος αὐτῶν φθορά.

Ἐκ τῶν μνημονευθέντων συστατικῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων συνάγεται, ὅτι ὁ τόκος ὃν παρέχει ὁ ὀφειλέτης τῷ δανειστῇ, εἶναι δικαία ἀποζημίωσις ὀφειλομένη αὐτῷ, ἕνεκα τῆς ἀπαλλοτριώσεως μέρους τῆς περιουσίας αὐτοῦ καὶ τοῦ κινδύνου εἰς ὃν ἐκτίθεται δανείζων. Ὅτι δὲ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν κεφαλαίων, ἡ ἐπικρατήσασα ἐπὶ μέσου αἰῶνος ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, καὶ οὐσιωδῶς παραβλάψασα τὴν ἐλευθερίαν τῶν συμβάσεων καὶ τὴν προαγωγὴν τοῦ πλούτου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἦτον ὅλως παράλογος. Καὶ ἀληθῶς ἀπαγορευομένου τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων, αἱ κινηταὶ περιουσίαι ἀδύνατον εἶναι νὰ αὐξήσωσιν· ὥστε τὰ κεφάλαια ἢ θέλουσι σπαταλᾶσθαι ἢ ἀ-

κάρπως θησαυρίζεσθαι. Ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐκ τίνων ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων προέκυψεν; Ἐκ θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν ἀνυποστάτων. Τῷ ὄντι ὡς ἐῤῥέθη, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη. Μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν, ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον. Ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτ' εἴληφεν. Ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά εἰσίν. Ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος, ὥστε καὶ παρὰ φύσιν χρηματισμός ἐστί.» Ἀλλ' ὡς παρετήρησεν ὁ Βενθὰμ ἁπάντων εἰς τὸ ἡμαρτημένον τοῦτο ἐπιχείρημα, ἀληθὲς ὅτι «τὸ νόμισμα οὐ τίκτει νόμισμα», τὰ πρόβατα ὅμως τὰ ὁποῖα ἠγοράσατε διὰ τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, πραγματικὰς τίκτουσιν ἀξίας· τὰ αὐτὰ δὲ πρὸ τοῦ Βενθὰμ παρετήρησε καὶ ὁ Καλβῖνος ἀποφηνάμενος, ὅτι οἱ ἀγροὶ τοὺς ὁποίους διὰ τῶν χρημάτων ἠγοράσατε πραγματικὰς τίκτουσιν ἀξίας. Ὡσαύτως δὲ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι παρατηρεῖ ὅτι «τοὺς μὲν γὰρ λαγὼς λέγουσι τίκτειν ἅμα καὶ τρέφειν ἕτερα καὶ ἐπικυΐσκεσθαι πάλιν· τὰ δὲ τῶν μαστιγιῶν τούτων καὶ βαρβάρων χρέη πρὶν ἢ συλλαβεῖν τίκτει· διδόντες γὰρ εὐθὺς ἀπαιτοῦσι, καὶ τιθέντες αἴρουσι καὶ δανείζουσιν, ὃ λαμβάνουσιν ὑπὲρ τοῦ δανεῖσαι».

«Εἶτα τῶν φυσικῶν που καταγελῶσι, λεγόντων, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενέσθαι· παρὰ τούτοις γὰρ ἐκ τοῦ μηθ' ἔτ' ὄντος, μηδὲ ὑφεστῶτος, γεννᾶται τόκος». Ὥστε ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Πλουτάρχου, ἡ περὶ τόκων ἡμαρτημένη θεωρία διέμεινεν ἄκαμπτος καὶ ἀμετάβλητος. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ἐν ᾧ παρὰ τοῖς νεωτέροις, οἱ φιλόσοφοι ἰδίως καὶ πολιτειο-

λόγοι κατεπολέμησαν τὰς περὶ τόκων ἀπαγορευτικὰς καὶ περιοριστικὰς διατάξεις, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἱ μὲν νόμοι ἦσαν φιλελεύθεροι, οἱ δὲ φιλόσοφοι ἀπεδοκίμαζον τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμόν, ὁρμώμενοι ἐξ ἀρχῶν ἡμαρτημένων καὶ ἐκ θεωρίας ἀνυποστάτου.

Ἕτεροι πάλιν ἐθεώρησαν τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὡς πρᾶξιν ἀνοσίαν, ἕνεκα τῆς ἐντολῆς ταύτης τοῦ Μωϋσέως «οὐκ ἐκτοκιεῖς τόκον τῷ ἀδελφῷ σου, ἀλλοτρίῳ δ' ἐκτοκιεῖς».

Ἀλλὰ πρῶτον, παρατηρητέον ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὁρίσας ὅτι ὁ ἐκτοκισμὸς τῶν χρημάτων συγχωρεῖται ὁσάκις μόνον οἱ Ἰουδαῖοι δανείζωσιν εἰς ἀλλοδαπούς, δὲν ἠθέλησε νὰ καθιερώσῃ καθολικόν τι δόγμα ἐφαρμοστέον εἰς πάντα χρόνον καὶ τόπον, καθότι ἡ δικαιοσύνη εἶναι μία, καὶ ὅ,τι ἄδικον παρ' Ἰουδαίοις, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς δίκαιον μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ ἀλλοδαπῶν. Ὁ Μωϋσῆς λοιπὸν δὲν ἐπέβαλε τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων ὡς δόγμα θρησκευτικόν, καθότι ἔθετο παρ' αὐτῷ καὶ τὴν ἐξαίρεσιν. Ἄλλως παρατηρητέον ὅτι οὐδαμοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης οἱ τόκοι ἀπαγορεύονται, τοὐναντίον μάλιστα ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει πρὸς τὸν δοῦλον τὸν κρύψαντα τὸ τάλαντον. «Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ, ἔδει σὲ βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις καὶ ἐλθὼν ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ» (1). Ναὶ μὲν ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐπιβάλλει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν θυσίαν ὡς καθῆκον, οὐδόλως δὲ ἀπαγορεύει τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων· τοῦτο δέ, καθότι ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ ῥυθμίσῃ τὰ τῆς πολιτείας. Μόνη ἡ Πα-

(1) Κεφ. 25 κατὰ Ματθαῖον 24, 25, 27.

πικὴ Ῥώμη τοιαύτας ἔχουσα ἀξιώσεις ὑπεστήριξεν αὐτὰς δι' ἀφορισμῶν καὶ ἀναθεμάτων προκαλούντων σήμερον τὸν οἶκτον τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Βεβαίως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ δανείζειν ἀτόκως συνάδει μᾶλλον πρὸς τὰς φιλανθρώπους ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ὡς ἀποφαίνεται ὁ Μοντέσκιος (1), τὸ δανείζειν ἀτόκως εἶναι πρᾶξις γενναία· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον θρησκευτικὸν παράγγελμα δυσκόλως μεταμορφοῦται εἰς νομικὴν ὑποχρέωσιν· οὐδ' εἶναι δυνατὸν ὁ Ποινικὸς νόμος νὰ τιμωρῇ πᾶσαν πρᾶξιν ἀντιβαίνουσαν εἰς τὴν ἠθικήν.

Δι' ὃν δὲ λόγον ὁ τόκος θεωρεῖται ὡς δικαία ἀποζημίωσις ὀφειλομένη τῷ κεφαλαιούχῳ, τῷ παραχωρήσαντι ἡμῖν τὴν χρῆσιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ὡσαύτως θεωρητέον ὡς ἔλλογον καὶ δικαίαν, τὴν καταβολὴν τόκου, ἐφ' ὅσον ὁ δανεισάμενος δὲν ἀποδίδει τὸ χρεωστούμενον· ὥστε ἡ ἀπαγόρευσις τῆς λήψεως τόκου μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, ἦτο τόσῳ ἄδικος καὶ παράλογος, ὅσῳ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τόκου· λ. χ. ἐδανείσθην δραχμὰς 100 πρὸς 10 % καὶ κατέβαλον τὸν συνομολογηθέντα τόκον ἐπὶ δέκα ὅλα συναπτὰ ἔτη. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς δεκαετίας, τίς ὁ λόγος ἕνεκα τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἀπαλλαχθῶ τῆς καταβολῆς τοῦ τόκου, πρὶν ἢ ἀποδώσω τῷ δανειστῇ μου τὸ ἀρχαῖον; τίς ὁ λόγος ἕνεκα τοῦ ὁποίου παύει τὸ ἀποτέλεσμα, ὑφισταμένης τῆς αἰτίας; οὐδεὶς ἄλλος ἢ ἡ κατὰ τῶν τόκων δυσμένεια τοῦ νομοθέτου. Τίς ὅμως δὲν κατανοεῖ ὅτι διὰ τῶν παραλόγων τούτων ἀπαγορεύσεων, ἀντὶ νὰ περιποιήσητε ὠφέλειάν τινα εἰς τοὺς δανειζομένους, ἀπ' ἐναντίας τοὺς βλάπτετε, καθότι ἀναγκάζετε τὸν δανειστὴν νὰ προσφέρηται ἀπηνῶς πρὸς τὸν ὀφειλέτην, ὅπως προλάβῃ διὰ τῆς ἐξο-

(1) Βιβλ. 22. Κεφ. 19 τοῦ Πνεύματος τῶν νόμων.

φλήσεως τοῦ χρέους τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, ὃν συνεπάγεται ἡ πολυχρόνιος τῶν τόκων καταβολή.

Ἄλλως δὲ παρατηρῶ, ὅτι ἐὰν ἴσχυε κατὰ πάντα ἡ περιοριστικὴ αὕτη διάταξις, ἔπρεπε νὰ ἀκυρωθῶσι διάφοροι νόμοι, δυνάμει τῶν ὁποίων λειτουργεῖ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τῆς διὰ τῆς συνθέτου χρεωλυσίας ἐξοφλήσεως τῶν χρεῶν· οἷον ὁ νόμος περὶ προικοδοτήσεως τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν τοῦ 1835, ὁ περὶ ἐθνικοῦ δανείου τῶν ἓξ ἑκατομμυρίων τῆς 21 Νοεμβρίου 1862 καὶ πάντα τὰ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνομολογηθέντα δάνεια, τὰ ἀπαρτίζοντα τὸ δημόσιον τῆς Ἑλλάδος χρέος. Τῷ ὄντι διὰ τῆς καταβολῆς λ. χ. τῶν ὁριζομένων τόκων 5 καὶ 6 ἐπὶ τοῖς $^0/_0$, ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων δύο νόμων, τὸ κεφάλαιον τοῦ χρέους ἐδιπλασιάζετο πρὸ τῆς παρελεύσεως τῶν 36 καὶ 33 ἐτῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁλοσχερῶς ἐξωφλοῦντο τὰ εἰρημένα χρέη, κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυσίας (). Οὐχ ἧττον δὲ θεωρητέαν ὡς ἄδικον καὶ ἀδικαιολόγητον, καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἀνατοκισμοῦ· καθότι ὁ καθυστερῶν τὸν τόκον μετὰ τὴν

(1) Κατὰ τὸν περὶ προικοδοτήσεως νόμον, ὁ λαβὼν προικοκτησίαν ὑπεχρεοῦτο, ὡς γνωστόν, νὰ καταβάλλῃ ἐν διαστήματι ἐτῶν 36 περίπου, 5 τοῖς $^0/_0$ τόκον καὶ 1 τοῖς $^0/_0$ χρεώλυτρον. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυσίας, ὁ ἀποσβεσθεὶς τόκος ἕνεκα τῆς ἐξοφλήσεως ἀναλόγου μερίδος τοῦ κεφαλαίου, ἑνοῦται μὲ τὸ ἀρχικῶς ὁρισθὲν χρεωλυτικὸν ποσόν, ὁ καταβαλλόμενος πραγματικὸς τόκος ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου, ἐν διαστήματι ἐτῶν 36 ἀνέβαινεν εἰς 121 περίπου δραχμάς, δηλ. ὁ ὀφειλέτης κατέβαλλεν 21 ἔτι δραχμάς, μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου τῶν δρ. 100.

Πρὸς ἐξόφλησιν δὲ τοῦ ἐθνικοῦ δανείου τῶν 6 ἑκατομμυρίων, διὰ τόκου 6 καὶ χρεωλύτρου 1 τοῖς $^0/_0$ τὸ δημόσιον θέλει καταβάλλει ἀντὶ πάσης πιστώσεως δραχμῶν 100, 134 περίπου δραχμὰς εἰς τόκους, ἐν διαστήματι ἐτῶν 33, ἐν ἄλλαις λέξεσι, θέλει καταβάλλει 34 ἔτι δραχμὰς μετὰ τὸν ἐκ τῆς καταβολῆς τοῦ τόκου διαπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου.

Ὥστε ἰσχυούσης τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ καταβολὴ τοῦ συμπεφωνημένου

λῆξιν τῆς ὁριστθείσης πρὸς καταβολὴν αὐτοῦ προθεσμίας, περιποιεῖ ἑαυτῷ τὴν χρῆσιν ἀλλοτρίας περιουσίας, καὶ ἀναγκάζει πολλάκις τὸν δανειστὴν νὰ καταναλώσῃ ἀντὶ προσόδων ἢ τόκων, κεφάλαιον τοκοφόρον.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη πῶς κανονίζεται ἡ ἐνέργεια τῶν ἀντιθέτων στοιχείων, τῶν ἀποτρεπτικῶν λέγω καὶ παρορμητικῶν, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται ὁ φυσικὸς ὅρος τῶν τόκων Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ μὲν κεφάλαια ζητοῦνται ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν παραγωγικῶν ἔργων, οἱ δὲ κίνδυνοι τῶν ἐπὶ τόκῳ δανείων εἰσὶν ἐλάχιστοι, οἱ κεφαλαιοῦχοι ὅπως ἀποφύγωσι τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐκτίθενται ἐν γένει τὰ παρ' αὐτοῖς ἀποτεταμιευμένα κεφάλαια, ἢ τὰς ζημίας τὰς ἐκ τῆς ἀργίας καὶ ἀχρηστίας αὐτῶν πηγαζούσας, οἷον τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως τῶν τεταμιευμένων κεφαλαίων, ἢ τὴν φθορὰν αὐτῶν, θέλουσι προθύμως ἐκτοκίσει τὰ κεφάλαια αὐτῶν ἐπὶ μετρίοις τόκοις. Ἂν δὲ οἱ κίνδυνοι τῶν δανείων εἰσὶ πραγματικοὶ καὶ δυσαπόφευκτοι, οἱ κεφαλαιοῦχοι θέλουσι προτιμήσει νὰ ὑποστῶσι τοὺς ἐκ τῆς ἀποταμιεύσεως ἐνδεχομένους κινδύνους καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀχρηστίας τῶν κεφαλαίων ζημίας ἤ, θέλουσιν ἐκτοκίσει τὰ κεφάλαια αὐτῶν ἐπὶ βαρυτέροις τόκοις. Ἐπειδὴ δὲ ὅσῳ οἱ κίνδυνοι τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων πολλαπλασιάζονται, τόσῳ τὰ κεφάλαια ἧττον προσφέρονται, ἄρα οἱ τόκοι πραγματικῶς προσδιορίζονται δυνάμει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Καὶ ἀληθῶς εἰ μὲν τὰ κεφάλαια μᾶλλον ζητῶνται ἢ προσφέρωνται, οἱ τόκοι θέλουσιν ἀναβιβασθῇ.

τόκου παύει μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυσίας, τὸ καθιερωθὲν διὰ διαφόρων νόμων τοῦ κράτους ἀποβαίνει ἀνεκτέλεστον· ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι ἅπαντα τὰ χρεωλυτικὰ δάνεια ἐναντιοῦνται πρὸς τὴν περὶ διπλασιασμοῦ ἀπαγορευτικὴν διάταξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου.

Τοὐναντίον δέ, ἐὰν τὰ κεφάλαια μᾶλλον προσφέρονται ἢ ζητῶνται, δηλ. ἐὰν οἱ κεφαλαιοῦχοι μὴ θέλοντες νὰ ὑποστῶσι τοὺς κινδύνους τῆς παρ' αὐτοῖς ἀποταμιεύσεως τῶν χρηματικῶν αὐτῶν κεφαλαίων καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀχρησίας αὐτῶν ζημίας, ἐπιζητῶσι τοὺς αἰτοῦντας δάνεια, οἱ τόκοι θέλουσι πιθανῶς ἐκπέσει κατωτέρω τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν ὅρου.

Τελευταῖον ὅμως, ἐὰν οἱ τόκοι ἐκπέσωσι μέχρι τοῦ 1 ἢ 2 τοῖς % ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας τῶν δανειστῶν, ἢ τῆς ἀφθονίας τῶν κεφαλαίων, ἢ τῆς ἀσθενοῦς παραγωγικότητος αὐτῶν ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ αἱ κυριώταται χρεῖαι τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐπληρώθησαν, τὰ κεφάλαια θέλουσι τραπῆ εἰς χρήσεις ἐπικερδεστέρας, ἢ θέλουσι διευθυνθῆ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπιζητοῦντα ἀνωτέρας ὠφελείας.

Δυνάμει τῶν ἀρχῶν τούτων ἐξηγοῦνται διάφορα οἰκονομικὰ γινόμενα πολλοῦ λόγου ἄξια. Καὶ πρῶτον διατὶ ἐνῷ τὸ ποσὸν τῶν ὑφισταμένων κεφαλαίων ἔν τινι χώρᾳ μένει τὸ αὐτὸ κατὰ δύο διαφόρους χρονικὰς περιόδους, οἱ τόκοι μεταβάλλονται, δηλ. αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται; Ὁ λόγος τῶν περὶ τοὺς τόκους μεταβολῶν κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἡμῶν ὑπόθεσιν εἶναι, ὅτι εἰ καὶ κατὰ τὰς δύο εἰρημένας περιόδους, ἡ χρεία τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων δὲν μετεβλήθη, τὸ ποσὸν ὅμως τῶν προσφερομένων κεφαλαίων δὲν διέμεινε τὸ αὐτό. Τοῦτο δέ, καθότι ὁσάκις ἡ πίστις σαλεύηται, οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀποσύρουσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν τῆς κυκλοφορίας. Ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς ταύτης τῶν κεφαλαίων, οἱ τόκοι αὐξάνουσιν, εἰ καὶ τὸ ποσὸν τῶν ὑφισταμένων ἐν τῷ κράτει κεφαλαίων δὲν ἠλαττώθη. Ἀπ' ἐναντίας δέ, καθ' ὅσον ἡ δημοσία πίστις ἀναγεννᾶται καὶ παγιοῦται, πολλὰ κεφάλαια πρότερον νεκρὰ καὶ ἄγονα, καθίστανται γόνιμα καὶ ἐνεργά· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐπανόδου

τῆς πίστεως, αἱ ὑφιστάμεναι ἀξίαι καρποφοροῦσιν, ὅπως βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσι διὰ τοῦ ὕδατος, τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ θερμαντικοῦ, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐῤῥιμένα σπέρματα.

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι τὰ προσφερόμενα κεφάλαια δὲν εἶναι ἀείποτε ποσοῦ ἴσου πρὸς τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ὑφιστάμενα. Καθότι καταστελλομένης τῆς δημοσίας πίστεως, τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια ἀποσύρονται τῆς κυκλοφορίας, ἢ χορηγοῦνται ἐπὶ τόκῳ βαρυτέρῳ. Ὁσάκις ὅμως τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων ὑπερβαίνῃ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, τὸ ἀντίθετον παράγεται ἀποτέλεσμα· δηλ. οἱ μὲν τόκοι ἐκπίπτουσι, τὰ δὲ κεφάλαια ἐξάγονται τοῦ κράτους.

Εἶπον ὅτι οἱ τόκοι ἐκπίπτουσι ὁσάκις τὰ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια ὑπερβαίνωσι τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς. Ἀλλ' ἡ ἔκπτωσις τῶν τόκων δὲν ἐμφαίνει ἀείποτε βιομηχανικὴν δραστηριότητα. Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν λ. χ. τοῦ 1848 ἐν Γαλλίᾳ, οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων ἐξέπεσαν οὐχὶ ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀζητησίας αὐτῶν καὶ τοῦ περιορισμοῦ, ἢ τῆς καταστολῆς τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

Τοὐναντίον δὲ ἡ συνήθης μικρότης τῶν τόκων ἐν Ἀγγλίᾳ, εἶναι τὸ ἀλάνθαστον γνώρισμα τῆς ἐξαισίας προαγωγῆς τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐημερίας τῆς μεγαλουργοῦ ἐκείνης πολιτείας, ἥτις μόνη ἴσως κατώρθωσε νὰ ἀσφαλισθῇ κατὰ τῶν δύο μεγίστων κινδύνων, τῶν ἀδιαλείπτως ἀπειλούντων τὰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης ἐπικρατείας, τῶν ἐσωτερικῶν λέγω ἐπαναστάσεων καὶ τῆς εἰσβολῆς ἐξωτερικῶν πολεμίων.

Καὶ βεβαίως ἐὰν ἡ Ἀγγλία δὲν ἐχρησιμοποίει περὶ τὰς 40 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φρ. ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἤθελεν ἔτι μᾶλλον ἐλλατωθῇ ἐν αὐτῇ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ζητουμένων καὶ προσφερομέ-

νων κεφαλαίων σχετικῶς πρὸς τὰς χρείας τῶν αἰτούντων δάνεια καὶ πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀναβιβασμοῦ ἢ καταβιβασμοῦ τῶν τόκων ὑπὲρ ἢ ὑπὸ τὸν φυσικὸν αὐτῶν ὅρον.

Ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν καὶ εἰς τοὺς κιδύνους τοὺς ἔχοντας, ὡς ἀπεδείχθη, οὐσιώδη ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα προσδιορίζονται ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, καθ' ὅσον ἡ προσφορὰ τῶν κεφαλαίων αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται κατ' ἀντιπεπονθότα λόγον τῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι.

Λ. χ. ὁ καθ' ἕξιν ἀσωτεύων τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, δυσκόλως δύναται νὰ προσπορισθῇ δάνεια ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, καθότι αἱ ἀσφάλειαι τῶν δανειστῶν σμικρύνονται ἀναλόγως τῆς μωρίας ἢ ἀπερισκεψίας τῶν δανειζομένων. Πρὸς τούτοις δέ, οἱ τόκοι μεταβάλλονται πολλάκις καὶ ἕνεκα τῶν προσόντων τῆς συμβάσεως· οἷον τῆς εὐκολίας ἣν κέκτηται ὁ πιστωτὴς εἰς τὸ νὰ διαθέσῃ ἀνυπερθέτως τὴν χρηματικὴν ποσότητα ἣν ἐδάνεισε. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁσάκις τὰ ἰδιωτικὰ κεφάλαια καταβάλλωνται εἰς δημόσια δάνεια, οἱ δημόσιοι πιστωταὶ δυνάμενοι ἀμέσως ν' ἀνακτήσωσι τὸ δανεισθὲν κεφάλαιον ἐκχωροῦντες τὰ δικαιώματα αὐτῶν, δανειζουσιν ἐπὶ τόκῳ μετριωτέρῳ τοῦ τόκου ὃν ἀπαιτοῦσι δανείζοντες ἐπὶ ὑποθήκῃ. Ὅ,τι δὲ λέγω ἐνταῦθα ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐφεξῆς περιστάσεων. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. πρὸ τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1848, ὁ τόκος τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανειων ἦτον 6 ἢ 8 %. Ἐν ᾧ τὰ μὲν 5% τοῦ δημοσίου χρέους ὑπερέβαινον τὰ 120, τὰ δὲ Γαλλικὰ 3 % ἐτιμῶντο ἀντὶ 86, τὰ δὲ Ἀγγλικὰ ἀντὶ 96.

Ἕνεκα τῶν αὐτῶν λόγων, καὶ τὰ κτηματόγραφα τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως ἀπολαύουσι μετρίων

τόκων· καθότι οἱ κεφαλαιοῦχοι οὐ μόνον εὐκόλως ἐξαργυροῦσιν αὐτά, ἀλλ' εἰσέτι διὰ τὴς χρεωλυτικῆς ἀποσβέσεως τῶν κατὰ τῆς τραπέζης πιστώσεών των δύνανται νὰ ἀνακτήσωσιν ὁλοσχερῶς τὸ κεφάλαιον αὐτῶν. Τοὐναντίον δέ, οἱ τόκοι οὓς ἀπαιτοῦσιν αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι εἰσὶ μείζονες, καθότι αὗται οὐ μόνον ἐπιβαρύνονται μὲ ἔξοδα διαχειρίσεως καὶ εἰσπράξεως μεγάλα, ἀλλ' ἐκτίθενται καὶ εἰς σπουδαίους κινδύνους, εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξιόχρεων τῶν ὀφειλετῶν ἐμπιστευόμεναι. Ἀφ' ἑτέρου δέ, οἱ τόκοι οὓς πληρώνουσι τὰ ταμιευτήρια εἰσὶ μέτριοι, ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας τῶν καταθετῶν καὶ τῆς εὐκολίας τῆς ἀνακτήσεως τῶν κατατεθέντων. Ἀλλ' οἱ τόκοι τῶν ναυτοδανείων εἰσὶν ὑπέρογκοι, εἰς οὐδένα ὑποβαλλόμενοι νόμιμον περιορισμόν, ἕνεκα τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται δανείζοντες οἱ κεφαλαιοῦχοι. (1) ὁ τόκος λοιπὸν τῶν κεφαλαίων ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, ὁρίζεται δυνάμει γενικωτέρων τινῶν συμβεβηκότων, κατὰ χρόνους καὶ τόπους ἀδιαλείπτως μεταβαλλομένων. Ὥστε ὁ αὐθαίρετος αὐτῶν κανονισμός, ἢ ἄσκοπος καὶ ἀνίσχυρος ἀποβαίνει, ἢ ἐὰν ὅπως δήποτε ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν ὅρων τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἔσται ἐπιβλαβὴς τοῖς ὀφειλέταις, ἕνεκα τῶν νέων κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι, συμβαλλόμενοι ὑπὸ τὸ κράτος περιοριστικῶν τοῦ νόμου διατάξεων.

Τῷ ὄντι καθόσον οἱ κίνδυνοι τῶν κεφαλαιούχων αὐξάνουσι, κατὰ τοσοῦτον οὗτοι γίνονται ἀπαιτητικώτεροι· ἐπειδὴ δὲ οἱ κατὰ τῆς τοκογλυφίας νόμοι ἐκθέτουσι τοὺς κεφαλαιούχους εἰς νέους κινδύνους, οἱ κίνδυνοι οὗτοι ἐπιβαρύνουσιν ὁριστικῶς τοὺς ὀφειλέτας ἐπαυξάνοντες τὸν

(1) Ὁ τόκος τῶν ναυτοδανείων εἶναι τοὐλάχιστον 18 τοῖς ο/ο, καθότι τὰ μὲν 12 ο/ο εἶναι τόκος, τὰ δὲ 6 ο/ο ἀσφάλιστρα τῶν ναυτοδανείων.

τόκον τῶν δανείων. Ἐὰν αἱ περιοριστικαὶ διατάξεις τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων ἐξέλιπον ἐκ τῆς νομοθεσίας, οἱ κεφαλαιοῦχοι κατὰ γενικὸν κανόνα πρὶν ἢ συμβληθῶσιν' ἤθελον διερευνᾷ μόνον τὸ ἀξιόχρεων τοῦ ὀφειλέτου, ὅπως ὁρίσωσι τὸν τόκον ἀναλόγως αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ ἐπιβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου περιορισμοὶ ἀναγκάζουσι τοὺς κεφαλαιούχους νὰ ὑπολογίζωσι καὶ νέον τινα κίνδυνον, τὰς πιθανότητας τῆς ποινικῆς κατακριώξεως· ἐπειδὴ δὲ ἡ τοκογλυφία ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μένει ἀτιμώρητος, ἡ αὐστηρότης τοῦ νόμου παραβλάπτει τὸν ὀφειλέτην, χωρὶς νὰ ἐκφοβίζῃ τὸν δανειστήν. Ἡ ἑξῆς ἑρωτα πόκρισις μεταξὺ Προέδρου τινὸς τῶν πλημμελειοδικῶν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ κεφαλαιούχου κατηγορουμένου ἐπὶ τοκογλυφίᾳ, ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Ὁ Πρόεδρος. Κατηγορεῖσαι ὅτι ἐδάνεισας εἰς διαφόρους, ἀνωτέρω τοῦ νομίμου τόκου, καὶ ὅτι τὴν πρᾶξιν ταύτην καθ' ἕξιν ἐπαναλαμβάνεις.

Ὁ κατηγορούμενος. Ναὶ Κύριε Πρόεδρε.

Ὁ Πρόεδρος. Τί προτείνεις πρὸς ἀπολογίαν σου ;

Ὁ κατηγορούμενος. Ὅτι ἡ τοκογλυφία δὲν εἶναι πρᾶξις ἐπιλήψιμος, καὶ ὅτι ὁ νόμος τιμωρεῖ πρᾶξιν ἐντελῶς ἀθῶαν.

Ὁ Πρόεδρος. Δὲν δύνασαι νὰ κατακρίνῃς τὸν νόμον, τὸν ἐπιεικῶς ὁρίσαντα τὸν ὅρον τοῦ τόκου.

Ὁ κατηγορούμενος. Ὁμολογῶ ὅτι ὁ νόμος ὥρισεν ἐπιεικῶς τὸν τόκον διὰ τὰς συνήθεις περιστάσεις, ἀλλὰ δὲν προεῖδε τοὺς ἐκτάκτους κινδύνους.

Ὁ Πρόεδρος. Τίνας κινδύνους ἐννοεῖς ;

Ὁ κατηγορούμενος. Οἱ κίνδυνοι οἱ ἀφορῶντες πρὸς τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὀφειλετῶν εἰσὶ πολυειδεῖς, ἀλλ' ἀπέχων τοῦ νὰ ἀπαριθμήσω αὐτούς, τόσον μόνον παρατηρῶ Κύριε

Πρόεδρε, ὅτι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν θέλω ἐξέλθει τοῦ περιβόλου τούτου ἐὰν δὲν καταδικασθῶ· κατανοεῖτε λοιπὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταλογίσω καὶ τὸν κίνδυνον τῆς καταδίκης ταύτης, εἰς βάρος τοῦ ὀφειλέτου μου (1).

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων συνάγεται, ὅτι τρία τινὰ κυρίως συντελοῦσιν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου.

1). Ἡ σχέσις τῶν κεφαλαίων πρὸς τὰς ἀνάγκας.

2). Ἡ παραγωγικότης τῶν κεφαλαίων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· καὶ

3). Ἡ ἀσφάλεια τῶν κεφαλαιούχων.

Καὶ τὸ μὲν ποσὸν τῶν παραγωγικῶν κεφαλαίων αὐξάνει διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐλαττοῦται δὲ διὰ τῆς ἀκάρπου δαπάνης, διὰ τῆς ὑπερορίας χρήσεως αὐτῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἢ διὰ τῆς συνομολογήσεως δημοσίων δανείων κ.τ.λ. ἡ δὲ παραγωγικότης τῶν κεφαλαίων μείζων μὲν οὖσα ἐν χώρᾳ νέᾳ καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἀκατεργάστῳ, ἀποβαίνει ἀσθενεστέρα, ἐν χώρᾳ πρὸ αἰώνων πεπολιτισμένῃ, ἐν ᾗ κατεβλήθησαν διὰ πολλοῦ χρόνου, πλεῖστα κεφάλαια εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας. Τελευταῖον δέ, ἡ ἀσφάλεια εἶναι τὸ παραγόμενον οὐ μόνον τῆς αὐστηρᾶς καταδιώξεως τῶν ἀξιοποίνων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐνομίας ἐν γένει καὶ τῆς ἀκριβοῦς, εὐσυνειδήτου καὶ δραστηρίας ἐφαρμογῆς τῶν καθεστώτων νόμων ὑπὸ τῶν λειτουργῶν τῆς Θέμιδος.

Ἀλλ' ἡ μεγάλη τῶν τόκων ἔκπτωσις εἶναι ἆραγε γινόμενον λυσιτελές ; Ὁ Τυργότος ἐθεώρει τὴν ἔκπτωσιν ταύτην ὡς μέγα εὐεργέτημα. Ἀλλ' ὁ Σμίθ, ὁ Ῥόσσερ,

(1) Ὅρα Ἀνάμικτα Πολ. Οἰκονομίας ὑπὸ Batdie 1866. Περὶ τοῦ ὅρου τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων· σελ. 101.

καὶ ὁ Roy Beaulieu θεωροῦσι τὴν μεγάλην τοῦ τόκου ἐλάττωσιν ὡς ἐπιζήμιον, ἅτε ἀναστέλλουσαν τὰς ἀποταμιεύσεις καὶ τὴν αὔξησιν ἑπομένως τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι καθ' ὅσον οἱ τόκοι ἐκπίπτουσιν, οἱ μὲν μικρὰν κεκτημένοι περιουσίαν κακουχοῦνται, οἱ δὲ πλούσιοι δαπανῶσι μέρος τῆς περιουσίας αὐτῶν εἰς ἀντικείμενα πολυτελείας.

Ἄλλως ὅμως ἀναγνωρίζομεν ὅτι, ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῶν τόκων, προθυμότερον μὲν χορηγοῦνται δάνεια εἰς τὸ κράτος καὶ εἰς τοὺς δήμους, εὐκολώτερον δὲ κατορθοῦται ὁ καταβιβασμὸς τοῦ τόκου τοῦ δημοσίου χρέους· «conversion».

Ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου, ὡς ἐρρέθη, εἶναι τὸ παραγόμενον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων, ἤτοι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς παγιώσεως τῆς πίστεως· ὥστε οἱ ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων ἐκ νομοθετικῶν ὁρισμῶν καθοριζόντων τὸν ἀνώτατον ὅρον αὐτῶν, ἀξιοῦσι νὰ καταστήσωσιν ἀμετακίνητον τὸ παραγόμενον πολλαπλασιασμοῦ, οὗ οἱ παράγοντες κατὰ τόπους καὶ χρόνους καὶ ἕνεκα τῆς περὶ τὰ ἠθικὰ καὶ ὑλικὰ προσόντα διαφορᾶς τῶν συμβαλλομένων προσώπων, εἰς παντοίας ὑπόκεινται μεταβολάς· οὕτω δὲ παραγνωρίζουσι τὴν ἰσχὺν τῶν οἰκονομικῶν νόμων καὶ τὰς κατὰ τὸν Μοντέσκιον, ἀναγκαίας σχέσεις τὰς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων παραγομένας. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. ὁ νόμος τοῦ 1807 ὁρίζει ὡς ἀνώτατον ὅρον τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, τὰ 5 ἐπὶ τοῖς $^0/_0$, καὶ 6 ἐπὶ τοῖς $^0/_0$, ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν δανείων.

Ἐν τούτοις, ὁ μὲν Baron Louis συνῆψε δάνειον ἐπὶ τόκῳ 8 τοῖς $^0/_0$, κατὰ δὲ τὸ 1870, ἡ Κυβέρνησις ἐδανείσθη ἐπὶ τόκῳ ἀνωτέρῳ τῶν 6 τοῖς $^0/_0$. Τὰ δὲ ἐνεχυρο-

δανειστικὰ καταστήματα δανείζουσι πολλαχοῦ ἐπὶ τόκῳ διπλασίῳ καὶ τριπλασίῳ· καὶ αἱ τράπεζαι αὐξάνουσιν ἐν ἀνάγκῃ, τὸ προεξόφλημα αὐτῶν ἐπέκεινα τοῦ τεθέντος ἀνωτάτου ὅρου.

Ἄλλως ὅμως τίς ἀγνοεῖ σήμερον, ὅτι αἱ τοιαῦται περιοριστικαὶ διατάξεις οὐδὲν ἔχουσι πρακτικὸν ἀποτέλεσμα, ἀποδειχθεῖσαι ἀείποτε φροῦδαι καὶ ἀνίσχυροι, καθόσον ὁ καθ' ὑπέρβασιν τοῦ τεθέντος ἀνωτάτου ὅρου τόκος, πολυτρόπως καλύπτεται τῇ συμπράξει καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ δανειζομένου.

Τὸ ἀνωφελὲς καὶ ἐπιζήμιον τῆς τοιαύτης διατάξεως ἀναγνωρίσασαι πρὸ πολλοῦ ἡ Ἑλβετία, ἡ Ὁλλάνδα, ἡ Β. Ἀμερική, ἡ Ἱσπανία, τὸ Βουρτεμβὲργ καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπήλειψαν αὐτὴν ἀπὸ τῆς νομοθεσίας αὐτων (1).

(1) Ἐν τινι διατριβῇ πρὸ μικροῦ δημοσιευθείσῃ «περὶ τῆς ἰσχυούσης φορολογίας» ὁ ἐφέτης κ. Θεοδωρίδης ἐπιχειρῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν διὰ νομοθετικοῦ ὁρισμοῦ καθορισμὸν τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου παρατηρεῖ, ὅτι «ἀφοῦ ἡ πολιτεία τὴν ἰδίαν αὐτῆς πίστιν καὶ σφραγῖδα εἰς τὸ νόμισμα ἀποτυποῦσα τὸ κατέστησε γενικὸν μέσον συναλλαγῆς, ἕπεται ὅτι δικαιοῦται νὰ προσδιορίσῃ τὸ ἀντίτιμον τῆς χρήσεώς του», καθὼς προσδιορίζει τὸ τίμημα τοῦ ἄρτου». Ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ἐξαγόμενον πόρισμα, περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς πολιτείας τοῦ προσδιορίζειν τὸ ἀντίτιμον τῆς χρήσεως τοῦ νομίσματος, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς λογικὴν συνέπειαν τῆς κυρίας προτάσεως.

Βεβαίως ἡ πολιτεία χρωμένη τῇ προσιδιαζούσῃ αὐτῇ κυριαρχικῇ ἐξουσίᾳ, δικαιοῦται νὰ ὁρίσῃ τὸ εἶδος τοῦ μετάλλου ἐξ οὗ κατασκευάζεται ἡ νομισματικὴ μονάς, τὸ βάρος, τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, τὸ ἐκ χαλκοῦ κρᾶμα, τὰ πολλαπλάσια καὶ πολλοστημόρια κτλ. οὐχὶ δὲ καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ νομίσματος, τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὰς ἑκάστων περιουσίας· ἐὰν ἡ πολιτεία ἐδικαιοῦτο νὰ κανονίσῃ τὴν μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπικερδῆ χρῆσιν τῆς ὑπὸ νομισματικὴν μορφὴν περιουσίας μου συνεπῶς ἐδύνατο νὰ κανονίσῃ καὶ τὴν ἐπὶ ἐσωτερικῇ καὶ ἐξωτερικῇ συναλλαγῇ χρῆσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐπὶ θησαυρισμῷ ἢ ἀποταμιεύσει καὶ τὴν ἐπὶ ἐξαγωγῇ χρηματοδεμάτων καὶ τὴν καταβολὴν χρημάτων ἐπὶ ἀποκτήσει ξένων χρεω-

γράφων, ἢ μετοχῶν ἑταιριῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἱδρυμένων καὶ τελευταῖον ἐδύνατο καὶ τελέως νὰ καταργήσῃ τὴν θεσμοθετίαν τῶν τόκων, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ τετρατώδους νομοθετήματος τοῦ ἐπὶ Αὐτοκράτορος Βασιλείου παραχθέντος.

Ὁ συγγραφεὺς ἀξιοῖ ὅτι «ἡ τυραννικὴ χρῆσις τῶν χρημάτων εἶναι καθαρὰ προσβολὴ πάσης ἄλλης κτήσεως». Ἀλλ' ἡ λέξις «τυραννία» συνεπάγεται τὴν χρῆσιν τῆς βίας, τὸν καταναγκασμόν· τούτου δὲ μὴ ὑπάρχοντος, ἡ λέξις τυραννία ἀπάδει πρὸς τὴν ἀκριβολογίαν ἐπιστημονικῆς πραγματείας.

Ἰῷ ὄντι, τὸ δανείζειν δὲ, εἶναι μονοπώλιόν τι ἀπονεμηθὲν ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς ὡρισμένα πρόσωπα, ἑπομένως ὁ βουλόμενος νὰ συνομολογήσῃ σπουδαῖον δάνειον, καὶ παρέχων τῷ δανειστῇ τὴν πρέπουσαν ἀσφάλειαν, δὲν ὑποχρεοῦται νὰ συμβληθῇ μετὰ προσώπων ἀναξίων ἐμπιστοσύνης, ἢ αἰσχροκερδῶν, καθόσον μεταξὺ πολλῶν, δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὸν ἧττον ἀπαιτητικὸν καὶ τὸν μᾶλλον εὐάρμοστον δανειστήν.

Ἄλλως ὅμως οὐδέποτε ἡ δικαιοσύνη θέλει καταλίπει ἀπροστάτευτον τὸν γενόμενον εὐάλωτον θύμα ἀπάτης ἢ ὁμολογουμένης αἰσχροκερδείας τοκιστοῦ καταπλεονεκτήσαντος. Ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τοῦ συζητουμένου ἐν τῇ παρούσῃ ὑποσημειώσει. Κατ' ἐμέ, αἱ περὶ τόκου σκέψεις τοῦ φιλοπόνου συγγραφέως εἰσὶν ἐπισφαλεῖς, οὐ μόνον ὑπὸ ἐπιστημονικήν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν, καθότι ὡς ἀπεδείχθη ἐκ πολυχρονίου πείρας, αἱ περιοριστικαὶ καὶ ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις διαμαρτάνουσι τοῦ σκοποῦ τῆς προστασίας τῶν ἐπιζητούντων δάνεια. Διὰ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου καὶ διὰ ποινικῶν καταδιώξεων, ἐλπίζετε νὰ θεραπεύσητε τὸ κακὸν τῆς ἀγροτικῆς τοκογλυφίας, ἀλλ' οὕτω ἔτι μᾶλλον θέλετε ἐπιβαρύνει τὴν θέσιν τῶν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐπὶ τῷ καθ' ὑπέρβασιν τόκῳ δανειζομένων. Πρὸ ἐτῶν 40, ὁ ἐκ συμβάσεως τόκος ἐν ταῖς πόλεσιν, ἦτο 18 καὶ 20 ἐπὶ τοῖς ο[ο καὶ σήμερον ἕνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν τε κεφαλαιούχων καὶ τῶν τραπεζῶν, ὁ τόκος ἐξέπεσεν εἰς 7 ἢ 8 ἐπὶ τοῖς ο[ο· ὥστε ὁ ἐπιζητῶν διὰ νομοθετικῶν διατάξεων τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου καὶ ἀποκαλῶν πᾶσαν ὑπέρβασιν τυραννίαν, προδήλως ματαιοπονεῖ καὶ ἀποπλανᾶται, ὅπως ἀπεπλανήθη καὶ ὁ εὐφυέστατος Προυδών, ὅστις ὅπως καταπολεμήσῃ «τὴν μοναρχίαν, ὡς ἔλεγε, τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου» ἐπεζήτει τὴν κατάργησιν τῆς θεσμοθεσίας τῶν τόκων, οὓς ἠδυνάτει νὰ περιστείλῃ, λησμονῶν ὅτι διὰ τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν κεφαλαίων κυκλοφορεῖ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, τὰ παραγωγικὰ ἔργα προάγονται καὶ σήμερα νέα σχηματίζονται κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ ἐγγείου προσόδου καὶ μισθώματος.

Ἡ γῆ εἶναι μέγα καὶ κολοσσιαῖον φυσικὸν ἐργοστάσιον, ἐν ᾧ ἄνθρωπος καταβάλλων τὴν ἑαυτοῦ ἐργασίαν προσπορίζεται τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ εὐζωίαν αὐτοῦ ἐπιτήδεια· ἀλλ' ἡ γῆ δὲν εἶναι κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος· καθότι ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῶν λαῶν ἐν χώρᾳ ὡρισμένῃ, ἡ γῆ ὑπήχθη εἰς τὴν κοινοτικὴν ἢ τὴν ἰδιωτικὴν κυριότητα.

Πραγματευόμενος περὶ ἐγγείου προσόδου, οὐδόλως προτίθεμαι νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα τὰ διάφορα περὶ δικαιολογικῆς βάσεως τῆς κυριότητος τῆς γῆς συστήματα, ἤτοι τὴν προκατάληψιν, τὴν διὰ τῆς ἐργασίας ἀπόκτησιν, τὴν διὰ σιωπηρᾶς συναινέσεως, ἢ διὰ νομοθετικῆς πράξεως ἀναγνώρισιν αὐτῆς. Τοῦτο μόνον παρατηρῶ, ὑπὸ πρακτικωτέραν ἔποψιν, ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ ἢ ἀτομικὴ κυριότης εἶναι ἡ μᾶλλον παραγωγικὴ καὶ ἡ μᾶλλον συμφέρουσα τῇ ὅλῃ κοινωνίᾳ. Λέγω δὲ ὅτι αὕτη ἡ πρὸς τὴν γῆν ἡμῶν σχέσις, ἡ τῆς κυριότητος, οὖσα ὁμολογουμένως ἡ μᾶλλον παραγωγική, εἶναι καὶ κοινωνικῶς ἡ λυσιτελεστέρα, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς, ἐξασφαλίζεται ἡ τροφὴ πλειοτέρων.

Τῷ ὄντι, ἡ μὲν κοινοκτημοσύνη εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον ἄγονος· ἡ δὲ ἐκμίσθωσις εἶναι σχέσις προσωρινή· ἀλλ' ἡ ἰδιοκτησία εἶναι σχέσις διηνεκής, ὁ ἰδιοκτήτης ταυτίζει τὴν ὕπαρξίν του μετὰ τῆς γῆς, εἶναι ὁ φιλό-

στοργος προστάτης, ἡ πρόνοια τῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ζωοποιὸν πνεῦμα, τὸ γονιμοποιοῦν καὶ μεταβάλλον τὴν μορφὴν αὐτῆς.

Ἡ γαιοκτησία ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικωτέρα τοῦ πλούτου μορφὴ παρὰ τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς ζῶσι καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων καρπῶν. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, κατέστη τὸ κύριον γνώρισμα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς· ἀλλὰ καὶ σήμερον ὅτε ὁ κινητὸς πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια δυσπολόγιστον ἔλαβον αὔξησιν, διὰ τῆς λέξεως ἰδιοκτησία παριστῶμεν ἐξαιρέτως τὸν ἀμετακίνητον καὶ ἀμετασάλευτον χωρικὸν πλοῦτον (1).

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἔπεται, ὡς ἐπρέσβευον οἱ λεγόμενοι φυσιοκράται, ὅτι μόνη ἡ γῆ εἶναι παραγωγική, ὅτι μόνη αὐτὴ παρέχει εἰς τὸν καλλιεργοῦντα αὐτὴν καθαρὰν πρόσοδον.

Ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν εἰς τὸ περὶ καθαρᾶς προσόδου σύστημα τῶν οἰκονομολόγων τῆς ΙΗ΄. ἑκατονταετηρίδος, ἢ τῶν φυσιοκρατῶν, ὅπως λάβωμεν πληρεστέραν γνῶσιν τῶν διαφόρων ἐπόψεων καὶ λύσεων τοῦ πολυκρότου ζητήματος τῆς ἐγγείου προσόδου, περὶ οὗ ἀνεφύησαν καὶ ὑφίστανται μέχρι τῆς σήμερον σπουδαῖαι διαφωνίαι μεταξὺ τῶν διασημοτέρων οἰκονομολόγων, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν Ῥικάρδου, Μάλθου, Ῥόσση, Ι. Στ. Μίλλ, Μακκαλώχ, Ἰωσ. Γαρνιέρου, Βατβῆ κτλ. καὶ ἀφ' ἑτέρου, τῶν Κεραίη, Βαστιάτ, Φοντεναίη κτλ.

Ἀρχηγὸς καὶ ἱδρυτὴς τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Κιεναίης. Ἂν ὁ αἱρεσιάρχης οὗτος παρατηρεῖ ὁ Πασσῆς περιωρίζετο νὰ διεξηγήσῃ τοὺς διέποντας νό-

(1) Ὅρα Βιβλ. Α΄. Κεφ. 6.

μους τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου, βεβαίως δὲν ἤθελε συγκεντρώσει περὶ αὐτὸν τοσοῦτον πλῆθος ὀπαδῶν ἐπιζητούντων ἐνθουσιωδῶς νὰ διαδώσωσι τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Ὁ Κιεναίης δὲν ἦτο ἁπλοῦς οἰκονομολόγος, ἦτο φιλόσοφος. Ἀληθὲς ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς αὐτοῦ νοῦς οὐδὲν παρήγαγεν καινόν, ἀλλ' ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἐξήγαγεν αὐτὸς πρῶτος τὴν Πλουτολογίαν.

«Ὁ Θεὸς ἔλεγε, κυβερνᾶ τὸν κόσμον διὰ νόμων ἀμεταπτώτων, οἱ νόμοι οὗτοι προεδρεύουσιν εἰς τὴν συντήρησιν, τὸν πολλαπλασιασμὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ ἄνθρωπος πεπροικισμένος μὲ ἐλευθερίαν καὶ δραστηριότητα ὀφείλει νὰ σπουδάζῃ ἀκαταπαύστως τοὺς διέποντας νόμους τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ὅπως συμμορφώσῃ πρὸς αὐτοὺς τὴν θέλησίν του. Τὸ ἀντικείμενον δὲ τῆς δραστηριότητος τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, εἶναι ἡ κατάκτησις τῆς ὕλης, πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ. Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς ἀπροσώπου φύσεως, προάγεται καὶ τελειοῦται τὸ ἀνθρώπινον γένος. Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου τούτου προορισμοῦ, ἡ θεία πρόνοια δὲν ἀπεχώρισε τὸ δίκαιον τοῦ χρησίμου. Τὸ δίκαιον εἶναι τὸ μέτρον τοῦ χρησίμου· ἡ δὲ ἔννοια αὐτοῦ ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον διὰ τῆς ἐλευθερίας ἣν ὥρισε «δικαίωμα τοῦ πράττειν πᾶν ὅ,τι δὲν παραβλάπτει τὰ γενικὰ συμφέροντα», καὶ δεύτερον διὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἢ τοῦ δικαιώματος τὸ ὁποῖον ἕκαστος ἔχει νὰ μεταχειρίζηται ἐλευθέρως τὰ ἀγαθά, τὰ ὁποῖα νομίμως ἀπέκτησε.

»Τὰ ἀπαράγραπτα ταῦτα δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας πηγάζουσι κατὰ τὸν Κιεναίην, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν πολιτικῶν νόμων

»τῶν κατακυρωσάντων μόνον αὐτά. Ἡ δὲ συναίσθησις »τῶν δικαιωμάτων τούτων προήγαγε τὰς ἀνθρωπίνους »κοινωνίας καὶ καθωδήγησεν αὐτὰς πρὸς τὸν κύριον σκο»πὸν τῆς δραστηριότητος αὐτῶν, τὴν κατάκτησιν τῆς »ὕλης. Ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἐξασκήσεως αὐτῶν προῆλ»θεν ἡ μᾶλλον ἢ ἧττον ταχεῖα πρόοδος τῶν τεχνῶν, »τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας· πρὸς τοῦτο δὲ »ἐσυστήθησαν αἱ κυβερνήσεις, πρώτιστον ἔχουσαι κα»θῆκον, τὴν ἐνίσχυσιν καὶ προστασίαν τῶν δικαιωμάτων »τούτων».

Τοιοῦτον ἐν περιλήψει τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Κιεναίη, ἐξ οὗ ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ προκύψῃ ἡ ἐπιστήμη τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Τῷ ὄντι, ὁ Κιεναίης καταδεικνύων ὡς κύριον σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, τὴν κατάκτησιν τῆς ὕλης, ἐχειραγωγεῖτο ἀναγκαίως εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ, πῶς ὁ ἄνθρωπος καθίσταται κύριος αὐτῆς καὶ τίνες οἱ νόμοι, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁποίων παράγεται ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ φυσιοκράται ἐθεώρουν ὡς κύριον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος τὴν κατάκτησιν τῆς ὕλης, ἐπίστευον ὅτι ὁ μοναδικὸς χαρακτὴρ τοῦ πλούτου ἦτο ἡ ὑ λ ι κ ό τ η ς, ἢ κάλλιον τὸ ποσὸν καὶ ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων, ἐνῷ ὡς ἀπεδείχθη, μόνην τὴν παραγωγὴν χρησιμότητος σκοπεῖ ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δραστηριότης. Ἡ στενότης αὕτη τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῶν ἰδέας ἀνεφαίνετο ἐν τῷ οἰκονομικῷ αὐτῶν συστήματι καὶ τούτου ἕνεκα, οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι ἐθεώρουν τὴν ἐργασίαν ἄγονον, ὁσάκις αὕτη δὲν παρῆγε ποσόν τι ἀκατεργάστου ὕλης.

Ἐκ τούτου δὲ καὶ αἱ διακρίσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Κατ' αὐτούς, ἡ μὲν γεωργία

εἶναι παραγωγική, καθότι ὁ πλοῦτος ἐκ τῶν σπλάγνων τῆς γῆς ἐξάγεται, καὶ μόνη ἡ γῆ παρέχει περίσσευμα ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γεωργικῆς ἐργασίας καταναλισκομένων ἀξιῶν ὑπὸ τῶν γεωργῶν· αἱ δὲ λοιπαὶ τέχναι παρασκευάζουσι, μεταμορφοῦσι, μεταθέτουσι τὴν ὕλην, ἀλλὰ δὲν παράγουσιν. Οἱ μετερχόμενοι μάλιστα τὰς τέχνας ταύτας καταναλίσκουσι διαρκούσης τῆς ἐργασίας, ἀξίαν ἴσην πρὸς τὴν διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτῶν προστεθεῖσαν εἰς τὴν πρώτην ὕλην. Ὥστε κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, μόνη ἡ γεωργία εἶναι παραγωγική, καὶ μόνα τὰ ἀκατέργαστα φυσικὰ προϊόντα ἀπαρτίζουσι τὸν πλοῦτον· οἱ δὲ περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολούμενοι μεταδίδουσι τὸ δημιουργηθὲν ὑπ᾽αὐτῶν περίσσευμα εἰς τὰς λοιπὰς βιομηχανικὰς τάξεις, ἐν εἴδει μισθῶν ἢ κερδῶν καταναλισκομένων μὲν ὑπὸ τῶν δικαιούχων, ἀναγεννωμένων δὲ ὑπ᾽ ἄλλην μορφήν.

Περὶ τούτων παρατηρῶ, ὅτι ἡ ὑλικότης εἶναι ἡ συνηθεστέρα τοῦ πλούτου μορφή· ὅτι ἡ καταβολὴ τῶν σωματικῶν ἢ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων βραβεύεται δι᾽ ὑλικῆς τινος ἀντιμισθίας· ὅτι τῆς μὲν γεωργίας το ἀντικείμενον εἶναι ἡ παραγωγὴ πραγμάτων εὐμοιρούντων ζωϊκῆς δυνάμεως, (φυτῶν καὶ ζώων) καὶ διεπομένων ὑπὸ νόμων φυσιολογικῶν. Τούτου δ᾽ ἕνεκα, ἡ γεωργία ἔχει τί τυχηρόν, καθότι ἡ ἀνομβρία, ἢ ἡ πολυομβρία, τὰ ψύχη, ἢ τὰ θάλπη, καὶ πλεῖσται ἄλλαι ἐξωτερικαὶ περιστάσεις ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν τελικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς γεωπονίας. Τῆς δὲ τεχνουργίας τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἡ ζῶσα φύσις, ἀλλ᾽ ἡ νεκρά, ἡ ἀκίνητος καὶ ἀναίσθητος ὕλη ἣν ἐκπονοῦμεν διὰ μηχανικῶν δυνάμεων καὶ χρησιμοποιοῦμεν μεταβάλλοντες τὴν μορφὴν αὐτῆς. Ἀλλ᾽ ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὐδόλως ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ

πλοῦτος σωνίσταται ἐκ μόνης τῆς ἀκατεργάστου ὕλης, αἱ δὲ τέχναι ὧν ἄνευ ἡ ἀκατέργαστος αὕτη ὕλη οὐδέποτε ἤθελε μορφωθῆ, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς μὴ παραγωγικαὶ καὶ ἄγονοι.

Τῷ ὄντι, ἡ ἁλώνισις, ἡ λίκμισις, ἡ ἄλησις, ἡ ἀρτοποιΐα δὲν εἶναι παραγωγὴ ἀκατεργάστου ὕλης· ἀλλ᾽οὐδὲ ἡ ἐκκόκισις τοῦ βάμβακος· οὐδὲ ἡ προπαρασκευὴ τῆς καννάβεως· οὐχ ἧττον δὲ εἶναι ἐργασίαι παραγωγικώταται.

Οἱ φυσιοκράται παρεγνώρισαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ὅ,τι δὲ ἰδίως φαίνεται ὅτι ἀπεπλάνησεν αὐτοὺς εἶναι, ὅτι ἡ γῆ αὐτὴ καθ᾽ ἑαυτὴν ἔχει εἰδικὴν γονιμότητα, ἢ παραγωγικότητα ἀνεξάρτητον τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἀκαλλιέργητος, καλύπτεται ὑπὸ δένδρων, ὑπὸ φυτῶν καὶ διατρέφει παντὸς εἴδους θηρία. Ἐντὸς μὲν τῶν ὑδάτων τῶν καλυπτόντων τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, ζῶσιν ἀπειράριθμοι ἰχθῦς, εἰς δὲ τὰ σπλάγχνα αὐτῆς κεῖνται πολύτιμα μέταλλα, ὀρυκτά, μάρμαρα, λίθοι, καύσιμος ὕλη κτλ. Μεθ᾽ ὅλα ὅμως ταῦτα ἡ φυσικὴ γονιμότης τῆς γῆς, ἡ παρέχουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ποσὸν ὑλικῶν πραγμάτων αὐθυπάρκτων, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἧς ἕνεκα, ἡ κτῆσις αὐτῆς κατέστη τόσον ἐπιζήτητος, δὲν δίδει εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ γεωργοῦ ἰδιαίτερον χαρακτῆρα παραγωγικότητος. Εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐργασίαν συντελεῖ ἡ φυσικὴ τῆς γῆς γονιμότης· ἀλλ᾽ ὁ ἐργάτης τῆς γεωργίας, οὐδὲν ἔχει πλεονέκτημα ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐργατῶν, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀντιμισθίας, οὔτε ὡς πρὸς τὰ ἀποταμιεύματα αὐτοῦ. Βεβαίως, ἡ μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ κεφαλαίων καὶ γῆς εἶναι, ὅτι ἡ μὲν γῆ εἶναι περιωρισμένη, τὰ δὲ κεφάλαια εἰσὶν ἀπεριόριστα· ὅτι προκειμένου λόγου περὶ γεωργίας, ὁ διαγωνισμὸς ἔχει τινὰ ὅρια, ἐνῷ ὡς πρὸς

τοὺς λοιποὺς τῆς βιομηχανίας κλάδους, ὁ διαγωνισμὸς εἶναι ἀπεριόριστος, καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἔγγειος πρόσοδος οὔτε κατώτατον ὅρον ἔχει, οὔτε ἀνώτατον ὅρον, ὑποκείμενον εἰς τὴν εὐκινησίαν τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς οὐσιώδους ταύτης διακρίσεως, οὐδόλως μεταβάλλεται ἡ φύσις τῆς ἐργασίας, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ἐπὶ τῶν λοιπῶν τῆς βιομηχανίας κλάδων καταβληθῇ. Ἄλλως δέ, ἡ παραγωγικότης τῆς ἐργασίας δὲν ὁρίζεται κατὰ λόγον τοῦ ὄγκου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῆς χρησιμότητος αὐτῶν.

Οἱ φυσιοκράται λοιπὸν ἀπεπλανήθησαν, μὴ διακρίναντες τὴν ὕλην ἀπὸ τῶν ἀληθῶν τοῦ πλούτου προσόντων. Ἡ ὕλη, εἶναι δῶρον τῆς φύσεως, ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν μόριον ὕλης δύναται νὰ δημιουργήσῃ· ἐκπονεῖ μὲν καὶ μεταμορφώνει αὐτήν, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τοῦ μηδενὸς δύναται νὰ παραγάγῃ. Καταβάλλων δὲ χρόνον, ἐργασίαν καὶ κεφάλαια διαπλάττει τὴν ὕλην κατὰ τὰς χρείας αὐτοῦ, καθότι κατὰ τὸν Κουζῖνον, ἡ ὕλη εἶναι τὸ ὄργανον δι' οὗ τὸ πνεῦμα δημιουργεῖ.

Ἀλλ' οἱ φυσιοκράται ἔχοντες ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ περίσσευμα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἤτοι τὴν καθαρὰν πρόσοδον προκύπτουσαν κατ' αὐτούς, ἐκ μόνης τῆς φυσικῆς τῆς γῆς γονιμότητος, ἐφρόνουν ὅτι ὁσάκις δὲν ὑπάρχῃ ἔγγειος πρόσοδος ἢ μίσθωμα, ὑπάρχει ζημία. Ἀλλ' αὕτη ἡ γνώμη εἶναι ἡμαρτημένη, καθότι ἐὰν ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ αἱ μὲν ἀκαλλιέργητοι γαῖαι εἰσὶν ἄφθονοι, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων μεγάλα καὶ οἱ μισθοὶ ὑψωμένοι, πιθανὸν ἡ γεωπονία νὰ μὴ παρέχῃ περίσσευμα, ἤτοι ἔγγειον πρόσοδον, οὐχ' ἧττον δὲ ἀποβαίνει ἐπωφελής, δαψιλῶς ἀνταμείβουσα τούς τε κεφαλαι-

οὐχους καὶ ἐργάτας τοὺς περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἀσχολουμένους.

Μετὰ τοὺς φυσιοκράτας, ὁ Ἀδὰμ Σμίθ (1) πραγματευόμενος περὶ τῆς ἐγγείου προσόδου ἀπεφήνατο, ὅτι αὕτη πηγάζει ἐν μέρει ἐκ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ὧν ἡ ἐνέργεια ἔχει ἰδιαιτέραν ἀξίαν, ὡς καὶ ἡ ἐργασία. Ὅτι δὲ τὸ ποσὸν τῆς ἐγγείου προσόδου, προσδιορίζεται ἐκ τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ἡ δὲ τιμὴ τῶν προϊόντων αὐξάνει ἀναλόγως τῆς ζητήσεως αὐτῶν. Ὥστε ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἀδὰμ Σμὶθ συνάγεται, ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ ἔγγειος πρόσοδος παρέπεται εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐπιχείρησιν, οὖσα τὸ ἀντίτιμον τῆς παραγωγικῆς ἐνεργείας τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῆς γῆς, δυνάμεως κεκτημένης καὶ ἀποτελούσης τὸ μονοπώλιον τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτος· καθότι 1) ἡ ἔγγειος πρόσοδος παρέπεται μὲν εἰς τὰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, δὲν εἶναι δὲ τὸ ἀναγκαῖον αὐτῶν παραγόμενον· καὶ 2) ἐὰν ἦτο τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς γῆς, ἤθελεν εἶσθαι στοιχεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν καρπῶν αὐτῆς, ἐν ᾧ ὡς θέλει ἀποδειχθῆ, εἶναι στοιχεῖον τῆς ἀγοραίας αὐτῶν τιμῆς. Μετὰ τον Ἀδὰμ Σμίθ, ὁ Ῥικάρδος (2) παραδεχόμενος.

1) μὲν ὅτι πᾶν πρᾶγμα τιμᾶται κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δαπάνας.

2) δὲ ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, ἀποφαίνεται, ὅτι καθ' ὃν χρόνον μόναι αἱ γαῖαι ἀνωτάτης ποιότητος ἐκαλλιεργοῦντο, οὐδεμίαν αὗται πα-

(1) Περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν Βιβλ. 1. Κεφ. 11.

(2) Ἀρχαὶ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ τῶν φόρων· δημοσιευθεῖσαι τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1817.

ρεῖχον ἔγγειον πρόσοδον, καθότι οἱ καρποὶ τῆς γῆς τιμώμενοι κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας ἀπεζημίουν μόνην τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ καταβληθέντα κεφάλαια· ἀλλ' ἅμα ἐξετάθη ἡ καλλιέργεια καὶ εἰς γαίας ἧττον εὐφόρους, ἀναγκαίως παρήχθη περίσσευμά τι ὑπὲρ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν, τὸ ὁποῖον αὐτοδικαίως ἀνήκει τοῖς κυρίοις αὐτῶν. Ἐξ οὗ ὁ Ῥικάρδος συνάγει, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὸ μίσθωμα εἶναι ἡ περὶ τὴν παραγωγικότητα διαφορὰ τῶν γονιμωτέρων καὶ ἀγονωτέρων γαιῶν καὶ ὅτι αἱ τῆς ἀνωτέρας ποιότητος γαῖαι δὲν παρέχουσι μίσθωμα, ἐνόσῳ αἱ τῆς κατωτέρας ποιότητος μένουσιν ἀκαλλιέργητοι.

Ὅτι δὲ ἡ περὶ τὴν παραγωγικότητα διαφορὰ τῶν εὐφορωτέρων καὶ ἀγονωτέρων γαιῶν ἀνήκει ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐγγείου προσόδου ἢ μισθώματος, εἰς τὸν κύριον τῆς φυσικῆς καὶ ἀφθίτου δυνάμεως τῆς γῆς, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἑτέρας ἀρχῆς, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, καὶ ὅτι οἱ μισθωταὶ τὰ αὐτὰ ἀπολαμβάνουσι κέρδη, οἵασδήποτε ποιότητος γῆν καὶ ἐὰν καλλιεργήσωσι. Λ. χ. ἐκ τριῶν ἀγρῶν τῆς αὐτῆς μὲν ἐκτάσεως, διαφόρου δὲ ποιότητος, ὁ μὲν ἀγρὸς Α) παράγει διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης 5, ὁ δὲ Β) 4, ὁ δὲ Γ) 3· ὥστε ὁ μὲν Β) παρέχει μίσθωμα ἴσον τῇ διαφορᾷ τῶν 4 πρὸς 3· ὁ δὲ Α) μίσθωμα ἴσον τῇ διαφορᾷ τῶν 5 πρὸς 3· τούτου δ' ἕνεκα, ἀποβαίνει ὅλως ἀδιάφορον εἰς τὸν μισθωτὴν ἐὰν καλλιεργήσῃ τὸν ἀγρὸν Α, Β, ἢ Γ· καθότι καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας περιπτώσεις, ἡ εἰς αὐτὸν ἀνήκουσα μερὶς δὲν θέλει ὑπερβῆ τὰ 3, ἤτοι τὸ ποσὸν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, κατὰ λόγον τῆς ὁποίας ῥυθμίζεται ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν.

Ἐκ τούτων πορίζεται ὁ Ῥικάρδος ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου 1) μὲν ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῶν εὐφο-

ρωτέρων εἰς τοὺς ἀγονωτέρους ἀγρούς, καὶ 2) ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, τὰ σιτηρὰ ἀνατιμῶνται καταβαλλομένης μείζονος δαπάνης πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης, ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὰ μισθώματα αὐξάνουσιν ὡς καὶ οἱ χρηματικοὶ μισθοί, οἱ δὲ ἰδιοκτῆται διττῶς ὠφελοῦνται, καὶ καθὸ ἰδιοκτῆται, καὶ καθὸ ἀναλωταὶ τῶν τεχνουργημάτων, ὧν ἡ ἀξία ἐλαττοῦται προϊόντος τοῦ χρόνου, ἕνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν.

Ἡ θεωρεία αὕτη τοῦ Ῥικάρδου περὶ ἐγγείου προσόδου καὶ περὶ μισθωμάτων, προὐκάλεσε καὶ προκαλεῖ πολλὰς καὶ ζωηρὰς ἐπικρίσεις. Ἐν γένει ὅμως κατὰ δύο τρόπους δυνάμεθα νὰ ἐπικρίνωμεν τὸ σύστημα τοῦτο· ἢ ἐμμένοντες ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου ὃν διέγραψεν ἡ συστηματικὴ τοῦ Ῥικάρδου περίνοια, νὰ καταδείξωμεν τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας ἀνωμαλίας καὶ ἀνακολουθίας· ἢ θεωροῦντες ὡς ὅλως ἀνυποστάτους τὰς θεμελιώδεις αὐτοῦ προτάσεις νὰ ἀποῤῥίψωμεν τὸ σύνολον τοῦ συστήματός του.

Καὶ πρῶτον παραδεχόμενος ἐπὶ μικρόν, τὸ σύστημα τοῦτο, ὅπως ὑπ᾽αὐτοῦ διετυπώθη, παρατηρῶ ὅτι ἡ πρώτη αὐτοῦ πρότασις, καθ᾽ ἣν τὰ πράγματα τιμῶνται κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας καὶ ὅτι ἑπομένως γαῖαι τῆς αὐτῆς γονιμότητος δὲν παρέχουσιν ἔγγειον πρόσοδον ἢ μίσθωμα δὲν εἶναι ἀκριβής· καθότι ἂν ἡ ζήτησις τῶν καρπῶν αὐξήσῃ πρὸ πάσης ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας εἰς ἀγροὺς ἧττον εὐφόρους, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ καρποὶ ἀνατιμηθῶσι, θέλομεν ἔχει μίσθωμα καὶ ἐπὶ ἀγρῶν τῆς αὐτῆς ποιότητος, ὡς ἔχομεν καὶ ἔγγειον πρόσοδον. Ὁ Ῥικάρδος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ κατωτάτης ποιότητος ἀγρὸς προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Ἀλλ' ἐρωτῶ διατί ἐκαλλιεργήθησαν οἱ ἀγροὶ δευτέρας καὶ τρίτης ποιότητος, οἱ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης παράγοντες ἔλασσον ποσὸν καρπῶν; Βεβαίως ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν προελθούσης ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐκ τῶν ἐπαχθῶν δασμῶν τῶν περιοριζόντων ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ῥικάρδου, ἤτοι κατὰ τὸ 1817, τὴν ἐλευθέραν εἰσαγωγὴν τῶν σιτηρῶν ἐν Ἀγγλίᾳ (1).

Ἔπρεπε λοιπὸν ἀκριβολογῶν νὰ εἴπῃ ὁ Ῥικάρδος, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν ἐκαλλιεργήθησαν οἱ κατωτέρας ποιότητος ἀγροί, οὐχὶ δὲ ὅτι ἕνεκα τῆς καλλιεργείας τῶν τῆς κατωτέρας ποιότητος ἀγρῶν ἀνετιμήθησαν τὰ σιτηρά.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὸ μίσθωμα τὸ ἐκπροσωποῦν κατὰ τὸν Ῥικάρδον, τὴν καθαρὰν τῶν γαιῶν πρόσοδον, δὲν εἶναι ὡς ἰσχυρίζεται, ἡ διαφορὰ μεταξὺ εὐφορωτέρου καὶ ἀγονωτέρου ἀγροῦ, καθότι καὶ ἐκ γαιῶν ἴσης καρπιμότητος παράγεται ἔγγειος πρόσοδος ἐὰν ἀνατιμηθῶσι τὰ σιτηρά· ἀλλ' εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν σιτηρῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν μικρῶν ἀνωμαλιῶν τῶν περιεχομένων ἐν τῇ προεκτεθείσῃ θεωρίᾳ τοῦ Ῥικάρδου. Ἀλλ' ὡς προεῤῥέθη, τὸ σύστημα τοῦτο κατεπολεμήθη σπουδαιότερον ὑπὸ τῶν Κεραίη (2), Βαστιάτ (3), καὶ Φοντεναί (4), ἰσχυρισθέντων πρῶτον μὲν ὅτι ἡ καλλιέρ-

(1) Ὅρα βιβλ. 3. Κεφ. 3. περὶ ἐπιδράσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

(2) The past, the present, the future et Social science.

(3) Harmonies économiques.

(4) Revenu foncier 1850 καὶ ἐφ. Οἰκονομολόγων Ἀπριλ. 1868. Σελ. 5.

γεια δὲν προέβη ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Ῥικάρδος, ἀπὸ τῶν εὐφορωτέρων εἰς τὰς ἀφορωτέρας γαίας· δεύτερον δὲ ὅτι οἱ καρποὶ τῆς γῆς προϊόντος τοῦ χρόνου δὲν ἀνατιμῶνται, καὶ τρίτον ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν ἔχει ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα, ἀλλ' εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων.

Καὶ κατὰ μὲν τῆς πρώτης ἀντιῤῥήσεως οὐδὲν ἔχω νὰ ἀντιτάξω, καθότι ἀκριβολογῶν τις δὲ δύναται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι πραγματικῶς ἡ καλλιέργεια προέβη προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῶν εὐφορωτέρων εἰς τὰς ἀφορωτέρας γαίας, ὅ,τι ὅμως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀναμφισβήτητον, εἶναι ὅτι κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς γεωργίας, ὅτε τὰ πάντα ἦσαν ἀτελῆ καὶ ἀκατέργαστα, ὅτε ἡ ἐπιστήμη συνίστατο εἰς τινὰς πρακτικὰς παρατηρήσεις ἀφορώσας πρὸς γενικώτερά τινα φυσικὰ ἢ μετεωρολογικὰ γινόμενα περιοδικῶς ἀνανεούμενα, αἱ κατὰ πρῶτον καλλιεργηθεῖσαι γαῖαι δὲν ἦσαν ὡς ἐκ τῆς γεωλογικῆς καὶ ὀρυκτολογικῆς αὐτῶν συνθέσεως αἱ εὐφορώτεραι, ἀλλ' αἱ λεπτότεραι, αἱ εὐχερεστέρας καλλιεργείας γαῖαι, αἱ παρεμβάλλουσαι ὀλιγώτερα προσκόμματα εἰς τὴν καλλιέργειαν, αἱ χρῄζουσαι ἐλάσσονος φιλοπονίας καὶ καταβολῆς ἐλάσσονος δυνάμεως, ἢ μικροτέρων κεφαλαίων ὅπως καταστῶσι παραγωγικαί, αἱ ἧττον ἐκτεθειμέναι εἰς πλημμύρας, αἱ δυνάμεναι ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐγγὺς πολυπληθῶν συνοικισμῶν, δημοσίων ὁδῶν, ἢ λιμένων κτλ. νὰ ἐξοδεύσωσιν εὐκολώτερον τὰ προϊόντα αὐτῶν.

Ὡσαύτως δὲ οὐδὲν ἔχω νὰ ἀντιτάξω πρὸς τὴν κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ Ῥικάρδου δευτέραν ἀντίῤῥησιν, ὅτι δηλ. προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ δὲν

ἀνατιμῶνται· καθότι ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι καθόσον προάγονται αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ δραστηριότης ἡμῶν πρὸς κατάκτησιν καὶ ἐκπόνησιν τῆς ὕλης διπλασιάζεται, ὅτι ἅπαντα τὰ τεχνητὰ ἡμῶν ὄργανα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν τελειοποιοῦνται, ὅτι καὶ ἡ σπορά, καὶ ὁ θερισμὸς καὶ ἡ ἁλώνισις καὶ ἡ λίκμισις τῶν καρπῶν, καὶ ἡ ἄλησις αὐτῶν δι' ἀψύχων καὶ μηχανικῶν δυνάμεων ἐκτελοῦνται, ὅτι καθόσον προάγεται ὁ πολιτισμός, οὐ μόνον οἱ ἠθικοὶ φραγμοὶ οἱ διακωλύοντες τὴν συγκοινωνίαν τῶν ἐθνῶν καταπίπτουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ διὰ τοῦ ἀτμοῦ αἱ ἀποστάσεις ἐξαφανίζονται, θέλομεν ὁμολογήσει ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ῥικάρδου περὶ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ὑπάρχει θεωρητικῶς μὲν ἀνυπόστατος, καταψεύδεται δὲ ὑπὸ τῶν πραγμάτων (1).

Τῷ ὄντι ἐν Γαλλίᾳ λ. χ, ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ 1864, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου διέμεινε σχεδὸν ἀμετάβλητος, ταλαντευομένη μεταξὺ 18 καὶ 21 φράγκων τὸ ἑκατόλιτρον. Δὲν λέγω ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἔχει καί τινας ἐξαιρέσεις ὡς λ. χ. παρ' ἡμῖν, ἔνθα ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπεκτάσεως τῶν φυτειῶν καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ τιμὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν πρό τινων ἐτῶν, προδήλως ηὔξησεν· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐξαίρεσις ἰδιάζουσα εἰς ἔθνη τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς λίαν ἀτελοῦς αὐτῶν ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, τῆς ἀραιότητος τῶν κεφαλαίων, τῆς

(1) Σήμερον ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἠλαττώθη ἕνεκα ἰδίως τῆς μεγάλης εἰσβολῆς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Β. Ἀμερικῆς εἰς Εὐρώπην. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1840 μέχρι τοῦ 1860 ἡ παραγωγὴ τοῦ σίτου ηὔξησεν ἐν Ἀμερικῇ ἀπὸ 10 εἰς 20 ἑκατομμύρια quarters· ἀπὸ δὲ τοῦ 1860 μέχρι τοῦ 1880, ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ ἐτριπλασιάσθη· ἡ δὲ σιτοφόρος χώρα αὐτῆς εἶναι ἀπέραντος. Ὅρα Journal ot the statistical society déc. 1881.

ἀτελείας τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, τοῦ ἐπικρατοῦντος συστήματος τῆς μικρᾶς καλλιεργείας καὶ τῆς πλημμελοῦς αὐτῶν διοικήσεως δὲν ἐδυνήθησαν νὰ προαγάγωσι τὴν κυριωτάτην τῶν τεχνῶν, τὴν γεωργίαν.

Ἀλλὰ τρίτον εἶναι ἀληθὲς ὡς ἰσχυρίζονται οἱ πολέμιοι τοῦ συστήματος τοῦ Ῥικάρδου, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὸ μίσθωμα δὲν ἔχει ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα, ἀλλὰ ὅτι εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων.

Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν διέφυγε τὸν ἑταστικὸν νοῦν τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ.

Ἐν τῇ Βίβλῳ 1 Κεφ. 11 τοῦ Πλούτου τῶν Ἐθνῶν οὗτος παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν εἰς τὴν γῆν καταβληθέντων κεφαλαίων πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς· τοῦτο ἐπιλέγει, εἶναι ἐν μέρει ἀληθές, ἀλλὰ δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀληθές· καθότι ὁ γαιοκτήμων ἀξιοῖ νὰ λάβῃ μίσθωμα καὶ ἐκ γῆς ἐφ' ἧς οὐδεμία ἐνηργήθη βελτίωσις. Ὥστε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν εἰς τὴν γῆν καταβληθέντων κεφαλαίων εἶναι πρόσθετον στοιχεῖον τῆς ἀρχικῆς ἐγγείου προσόδου. Πολλάκις μάλιστα γαιοκτήμονες λαμβάνουσι μίσθωμα ἐξ ἀντικειμένων ἀνεπιδέκτων βελτιώσεως. «Παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ πρὸ πάντων τῆς Σκωτίας, ἐπὶ βράχων οὓς καλύπτει ἡ παλίρροια, φύονται φύκη, ἐκ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν ὁποίων παράγεται ἅλας χρησιμεῦον εἰς τὴν ὑαλοποιΐαν καὶ σαπωνοποιΐαν. Τὰ φύκη ταῦτα καλύπτονται ὑπὸ τῶν ὑδάτων δὶς τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἐργασία οὐδόλως ἐφάπτεται αὐτῶν· ἀλλ' οἱ γαιοκτήμονες ὧν αἱ κτήσεις προεκτείνονται μέχρι τῆς ἀκτῆς, ἀπολαμβάνουσιν ὡς ἐκ τούτου ἔγγειον πρόσοδον. Ὡσαύτως δὲ πλησίον τῶν νήσων Schetland, ἡ θάλασσα

εἶναι λίαν ἰχθυώδης καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ἰχθύων τούτων διατρέφονται οἱ κάτοικοι· ὥστε ἀναγκάζονται νὰ κατασκευάζωσι τὰ οἰκήματα αὐτῶν πλησίον τῆς θαλάσσης καὶ τοιούτῳ τρόπῳ τὸ μίσθωμα τῶν γαικτημόνων ἐπαυξάνει ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης.»

Τοιαύτη ἡ περὶ πηγῆς τῆς ἐγγείου προσόδου γνώμη τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ.

Ὁ Σμὶθ θεωρεῖ οὕτω τὴν ἔγγειον πρόσοδον οὐ μόνον ὡς τὸ ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως τῶν κεκτημένων φυσικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ὡς πλεονέκτημα ἰδιάζον εἰς θέσιν ὡρισμένην.

Βεβαίως ὁσάκις διὰ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων βελτιοῦται καὶ τροπολογεῖται ἡ ἀρχικὴ γεωλογικὴ σύνθεσις τῶν ἀγρῶν, ὁσάκις λέγω, γῆ πρότερον ἄγονος, προσλαμβάνῃ τὰ ἐπιζήτητα στοιχεῖα τὰ διακρίνοντα τοὺς ἀρίστης ποιότητος ἀγρούς, τοιοῦτοι δὲ παρ' ἡμῖν οἱ τιτανοαργιλλώδεις, οἱ περιλαμβάνοντες εἰς τὰ σπλάγχνα αὐτῶν τὰ δύω ζωογόνα στοιχεῖα, τῆς θερμότητος καὶ τῆς ὑγρασίας, ἢ κοιλάδες τινὲς ἐκ κατακλυσμάτων μορφωθεῖσαι καὶ περιέχουσαι ἀφθόνους φυτικὰς οὐσίας, ἢ οἱ πρόποδες ὀρέων οἱ ἐκ ζωϊκῶν λιπασμάτων ἅτινα παρασύρει ἡ φορὰ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων εὔφοροι καταστάντες, ἡ τοιαύτη λέγω γῆ ἡ πρότερον μὲν ἄγονος, νῦν δὲ γονιμοποιηθεῖσα διὰ τῆς ἀναμίξεως ὀρυκτῶν λιπασμάτων, ἢ διὰ τοῦ συστήματος τῆς διατρήσεως τῶν ἀγρῶν «drainage» ἀποξηρανθεῖσα καὶ διὰ ῥευστῶν λιπασμάτων θερμοτέρα καταστᾶσα, ἢ ἡ δι' ὑδραυλικῶν ἔργων κατὰ τῶν ὑπερχειλίσεων τῶν ποταμῶν καὶ ῥυάκων προφυλαχθεῖσα, ἀπέκτησεν ἀναντιῤῥήτως, τὰ προσόντα τῶν φύσει ἀνωτάτης ποιότητος γαιῶν· ὥστε ἡ πρόσοδος αὐτῶν, δύναται ἐλλόγως νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσοδος, παραχθεῖσα ἐκ κεφαλαίου μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ στοι-

χείου τῆς γῆς ἀναμιχθέντος καὶ συγχωνευθέντος. Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ γῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ἡμῶν δυνάμεις, αἵτινες διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, κρείττονες, ἰσχυρότεραι καὶ παραγωγικώτεραι καθίστανται.

Ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἥτις εἶναι τὸ ἐκ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου περίσσευμα μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς ἐτησίως καταβαλλομένης παραγωγικῆς δαπάνης, ἐκπροσωπεῖ ἀκριβῶς τὸν τόκον ἢ τὸ κέρδος τῶν πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς καταβληθέντων κεφαλαίων, οὐδὲ νὰ παραγνωρίσωμεν τὴν ἀρχικὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, ἰσχυριζόμενοι ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ ἔγγειος πρόσοδος ταυτίζεται μὲ τὸν τόκον, ἢ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων.

Τὸ κεφάλαιον ὅπερ ὁ ἰδιοκτήτης καταβάλλει εἰς τὴν γῆν συνίσταται ἐν γένει·

1). Εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἀποξηράνσεως, τῆς ἐκχερσώσεως, τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς λιπάνσεως.

2). Εἰς οἰκοδομὰς καὶ εἰς ἀπόκτησιν γεωπονικῶν ὀργάνων.

3). Εἰς ἄχυρα, χόρτα, κόπρον καί τινα ζῶα, ἅτινα μένουν ἀμετακίνητα ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὥστε τὸ μίσθωμα ἐκπροσωπεῖ ἐν μέρει τὸν τόκον πάντων τούτων καὶ περιλαμβάνει καί τι χρεώλυτρον, λόγῳ φθορᾶς τῶν οἰκοδομῶν.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ μὲν κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία ἄνευ ἀνταλλάγματος φθείρονται, ὁ δὲ «χῶρος» οὐχί· ὁ μὲν μισθὸς καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, οὐχὶ δὲ ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἕνεκα τῆς περὶ τὴν φυτικὴν γονιμότητα τῶν γαιῶν διαφορᾶς.

Τῷ ὄντι, ἐὰν ἡ μοναδικὴ πηγὴ τῆς ἐγγείου προσόδου ἦτο τὰ καταβληθέντα πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς κεφάλαια, ἔπρεπεν ἐκ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ, ἐπὶ δύο γαιῶν ἴσης ἐκτάσεως καὶ κειμένων ἐξ ἴσου εἰς θέσιν κατάλληλον πρὸς ἐξόδευσιν τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων νὰ παραχθῇ ἡ αὐτὴ ἔγγειος πρόσοδος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει· καθότι ἐκ δύο ἀμπέλων ἢ σταφιδαμπέλων, ἢ ἐλαιώνων, ἢ ἀροσίμων γαιῶν, ἢ μεταλλείων ἴσης ἐκτάσεως, παράγονται διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, πρόσοδοι ἄνισοι ἕνεκα τῆς περὶ τὸ ποιὸν καὶ τὴν φυσικὴν γονιμότητα τῶν γαιῶν διαφορᾶς. Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ γῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτούς· καθότι ἐὰν εἰς τὴν αὐτὴν σωματικὴν ἄσκησιν ὑποβληθῶσι δύο ἄνδρες ὁμογενεῖς, ὁμήλικες καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς κλιματολογικὰς περιστάσεις διατελοῦντες, ἡ παραχθησομένη δύναμις ἐξ ἑκατέρου αὐτῶν ἔσται διάφορος ἕνεκα τῆς ἀλλοίας αὐτῶν φυσικῆς διοργανώσεως· αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν γῆν, ἐν ᾗ περιλαμβάνονται καὶ τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰ λατομεῖα καὶ τὰ ὀρυκτὰ ἅλατα κτλ.

Ἄλλως ὅμως παρατηρῶ, ὅτι ἡ διὰ τῆς καταβολῆς ἀδρῶν κεφαλαίων γονιμοποίησις καὶ ἀνακαίνισις γαιῶν, δὲν εἶναι φαινόμενον τοσοῦτον γενικόν, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ἡ θεωρία τῶν ἰσχυροζομένων, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἀείποτε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς κεφαλαίων. Ἐν Ἑλλάδι καὶ παντοῦ ὅπου ἡ μὲν γῆ δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, τὰ δὲ κεφάλαια εἰσὶ δυσαπόκτητα, διότι ὁ τόκος αὐτῶν εἶναι σχετικῶς μέγας, ἡ καλλιέργεια εἶναι ὅλως φυσική, δι' ἐ π ε κ τ ά σ ε ω ς ἐνεργουμένη· «culture extensive»· ὥστε ἐλάχιστα κεφάλαια καταβάλλονται εἰς τὴν γεωργίαν κυ-

ρίως λεγομένην· ἡ δὲ ἔγγειος πρόσοδος τῶν τοιούτων γαιῶν δὲν τροπολογεῖται κυρίως ἕνεκα τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τῶν καταβληθέντων πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ τῆς σχετικῆς γονιμότητος τῶν γαιῶν καὶ τῆς προσεγγίσεως αὐτῶν εἰς πολυπληθεῖς συνοικισμούς, ἢ εἰς δημοσίας ὁδούς, ἢ εἰς λιμένας ἀφ' ὧν ὁρμώμενοι οἱ καρποὶ τῆς γῆς δύνανται νὰ καταναλωθῶσιν εἰς ἀγορὰς ἀπωτέρας. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνευ συστηματικῆς προκαταλήψεως ἀνερευνῶν τὴν ἀλήθειαν, θέλει ὁμολογήσει ὅτι ἐκτὸς τῆς διὰ καταβολῆς κεφαλαίων γονιμοποιήσεως τῶν γαιῶν, δύο ἕτερα γεγονότα ἐπιδρῶσιν ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ἐγγείου προσόδου, 1) μὲν ἡ περὶ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν φυσικὴ διαφορὰ καὶ 2) τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως· καθότι μόνη ἡ φυσικὴ ἢ ἡ τεχνητὴ γονιμότης τῶν γαιῶν δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἐγγείου προσόδου, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ θέσις κατάλληλος, δι' ἧς διευκολύνεται ἡ ἐξόδευσις τῶν καρπῶν τῆς γῆς εἰς ἀγορὰς ἀπωτέρας. Ἀλλ' ἕνεκα τίνων λόγων ὁ Κεραίης, ὁ Βαστιὰτ καὶ ὁ Φοντεναὶ ὑπεστήριξαν συστηματικῶς ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων, καὶ ὅτι ἡ περὶ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν διαφορὰ οὐδεμίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς ἐπίδρασιν; Οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι θέλοντες νὰ ἀφοπλίσωσι τοὺς ἐπαναλαμβάνοντας τὸ βλάσφημον ἀνάθεμα τοῦ Ρουσσὼ καὶ τοῦ Προυδῶνος κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ ἀξιοῦντες διὰ συμβιβασμῶν οἵτινες ἀπάδουσιν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας νὰ διευκρινήσωσι τὸ προκείμενον ζήτημα, ἠρνήθησαν καὶ ἀρνοῦνται ἐπιμόνως τὸν ἰδιάζοντα τῆς γῆς χαρακτῆρα, ἤτοι τὰς φυσικὰς καὶ γεωλογικὰς αὐτῆς ἰδιότητας, καὶ δὲν παύουσιν ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ γεωργικὴ

παραγωγὴ οὐδεμίαν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τῆς παραγωγῆς τῶν ἄλλων κλάδων τῆς βιομηχανίας (1).

Οὕτω δὲ παραγνωρίζουσι τὴν πρακτικὴν ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι αἱ γαῖαι καθὸ φυσικαὶ μηχαναὶ ἀνίσου δυνάμεως, παράγουσι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, ἄνισον πρόσοδον. Βεβαίως διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων, γαῖαι ὑποδεεστέρας ποιότητος, δύνανται νὰ κατασταθῶσι πρώτης ποιότητος γαῖαι, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀγγλίᾳ, μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν προστατευτικῶν δασμῶν, διὰ τῆς διατρήσεως drainage τῶν ἀγρῶν καὶ διὰ τῶν ῥευστῶν λιπασμάτων· ἀλλ' ἡ ἀναμφισβήτητος αὕτη ἀλήθεια οὐδόλως ἀνατρέπει τὸ εὐδιάκριτον τοῦτο γεγονός, ὅτι αἱ γαῖαι ὡς ἐκ τῆς γεωλογικῆς αὐτῶν συστάσεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν, παρέχουσι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης προσόδους ἀνίσους.

Μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀφήγησιν τῶν διαφόρων συστημάτων περὶ ἐγγείου προσόδου, ἐρευνήσωμεν εἰδικώτερον, τί ἐστὶ ἔγγειος πρόσοδος; καὶ πῶς αὕτη αὐξάνει καὶ μεγαλύνεται;

§ 1. *Πῶς ἀκριβολογεῖται ἡ ἔγγειος πρόσοδος;*

Ἴδομεν ὅτι ὁ ἐργάτης, οὗ ἄνευ καὶ τὰ κεφάλαια κεῖνται νεκρὰ καὶ ἄγονα, καὶ αἱ γαῖαι μένουσιν ἀκαλλιέργητοι, δικαιοῦται πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ μετάσχῃ τῆς τιμῆς τοῦ προϊόντος πρὸς παραγωγὴν τοῦ ὁποίου κατέβαλε τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὡσαύτως δὲ

(1) Οἱ εἰδωλολάτραι ἐν Ἀφρικῇ συντρίβουσι τὰ εἴδωλα αὐτῶν ὁσάκις δὲν τοῖς εἶναι εὐμενῆ. Δὲν πρέπει δὲ καὶ ἡμεῖς νὰ θυσιάζωμεν ἐπιστημονικήν τινα ἀλήθειαν, διότι αὕτη δὲν συνάδει πρὸς τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας πρεσβεύομεν.

καὶ ὁ κεφαλαιοῦχος, ὁ ἐκ στερήσεων μορφώσας τὸ παραγωγικὸν αὐτοῦ κεφάλαιον.

Ἀλλ' ὁ γαιοκτήμων καθό τοιοῦτος οὔτ' ἐργασίαν κατέβαλε πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἀλλ' οὔτε ἡ φυσικὴ δύναμις τῆς γῆς ἧς κέκτηται τὴν κυριότητα εἶναι ἀποτέλεσμα θυσιῶν καὶ φιλοπονίας.

Βεβαίως τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ ἀποκτᾶται ἡ γῆ, μορφοῦται ἐκ θυσιῶν καὶ στερήσεων. Ἀλλ' ἡ ἔγγειος πρόσοδος, δὲν εἶναι ἀείποτε ἀνάλογος πρὸς τὸ τίμημα τῆς γῆς· καθότι πιθανὸν ὅτι γῆ, ἠγοράσθη ἐπὶ μετρίῳ τιμήματι, καθ' ὃν χρόνον αἱ μὲν γαῖαι ἦσαν ἄφθονοι, ἡ δὲ ζήτησις τῶν καρπῶν μικρά. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος ἐναντίων περιστάσεων, ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὰ μισθώματα ἔκτοτε ηὔξησαν.

Ὡσαύτως δὲ πιθανόν, ὅτι γῆ ἠγοράσθη μὲν ἐπὶ ἁδρῷ τιμήματι, ἕνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων σκοπούντων νὰ παγιώσωσι πρὸς τελειοτέραν αὐτῶν ἀσφάλειαν τὴν κινητὴν αὐ ῶν περιουσίαν, ἢ ἕνεκα νόμων προστατευτικῶν τῆς ἐγχωρίου γεωργίας, δὲν παρέχει δὲ ἔγγειον πρόσοδον ἢ μίσθωμα ἀνάλογον τοῦ τιμήματος τούτου. Ἐκ τίνων λοιπὸν συμβεβηκότων πηγάζει ἡ ἔγγειος πρόσοδος; Ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι τάχα ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Σμὶθ τὸ ἀναγκαῖον ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως ἣν καλοῦμεν γῆν; Ὄχι· καθότι ἂν ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἦτο τὸ ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως ἢ τῆς συνδρομῆς τῆς γῆς πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν, ἤθελεν ἀναγκαίως ἀπαρτίζει ἓν ἐκ τῶν πολλῶν στοιχείων τῆς τιμῆς τῶν καρπῶν. Περιλαμβανομένη δὲ στοιχειωδῶς ἐν παντὶ κόκκῳ σίτου, πρῶτον μὲν ἤθελε παρέπεσθαι εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐπιχείρησιν. Δεύτερον δὲ ἤθελεν εἶσθαι μείζων ἢ ἐλάσσων ἀνα-

λόγως τῆς φυσικῆς γονιμότητος ἢ παραγωγικότητος τῶν γαιῶν· ἀλλ' ἕκαστος γινώσκει ὅτι πολλάκις ἀγροὶ μέσης ποιότητος παρέχουσι μείζονα πρόσοδον, ἐὰν κεῖνται εἰς θέσιν καταλληλοτέραν, ἤτοι ἐγγὺς πολυπληθῶν πόλεων, δημοσίων ὁδῶν, διωρύγων, ἢ λιμένων, ἢ ἕτεροι ἀγροὶ εὐφορώτεροι ἐκείνων. Ὡσαύτως δὲ ὁ ἀγρὸς ὁ ἄλλοτε οὐδεμίαν παρέχων πρόσοδον, πιθανὸν νὰ καταστῇ προσοδοφόρος ἕνεκα τῆς μείζονος ζητήσεως τῶν σιτηρῶν (1)·

Ἡ ἔγγειος λοιπὸν πρόσοδος δὲν εἶναι τὸ ἀναγκαῖον ἀντίτιμον τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς γῆς· ἀλλ' εἶναι ἄρα ἡ διαφορὰ περὶ τὴν παραγωγικότητα τῶν εὐφορωτέρων καὶ ἀγονωτέρων ἀγρῶν, ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Ῥικάρδος; ὄχι· καθότι καὶ ἐξ ἀγρῶν ἴσης γονιμότητος παράγεται ἔγγειος πρόσοδος, ἅμα ἀνατιμηθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς γῆς. Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων καὶ συγχωνευθέντων ἐν αὐτῇ, καθότι ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς δὲν ἐπιδρῶσι μόνον τὰ κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους καταβληθέντα εἰς τὴν γῆν κεφάλαια, ἀλλὰ καὶ ἡ κρείττων αὐτῆς φυσικὴ παραγωγικότης καὶ τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως.

Τί ἐστὶ λοιπὸν κυρίως ἔγγειος πρόσοδος; ἡ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν τῆς γῆς, προκύπτουσα ἢ ἐκ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων συγχωνευθέντων τῇ γῇ, ἢ ἐκ τῆς κρείττονος φυσικῆς τῶν γαιῶν ποιότητος, ἢ ἐκ τῆς ἐξαιρέτου αὐτῶν θέσεως· καὶ ἂν μὲν ἡ

(1) Πρὸ τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ Εἰρηνικοῦ, τὰ σιτηρὰ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐκαίοντο πρὸς θέρμανσιν.

διαφορὰ αὕτη μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς ἦναι μεγάλη, καὶ ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἔσται τοιαύτη· ἐὰν δὲ οὐδεμία ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς, ἡ ἔγγειος πρόσοδος ὁλοσχερῶς θέλει ἐκλείψει.

Τῷ ὄντι οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη ἔχουσιν κατώτατον καὶ ἀνώτατον ὅρον· καθότι ἐὰν οἱ μισθοὶ λ. χ. δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφὴν καὶ συντήρησιν τῶν ἐργατῶν, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς θέλει ἀναγκαίως μεταναστεύσει καὶ ἐλαττωθῇ· ἐκ δὲ τῆς ἐλαττώσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀραιότητος τῶν ἐργατῶν, τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας θέλει αὖθις ἀναβιβασθῇ. Τοὐναντίον δέ, ἐὰν οἱ μισθοὶ ὦσιν ὑπέρμετροι, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐργατῶν θέλει αὐξήσει καὶ ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν, θέλει ἐκπέσει τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας. Ὡσαύτως δέ, ἐὰν τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐκπέσωσιν εἰς τὸν κατώτατον αὐτῶν ὅρον, τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων θέλει ἐλαττωθῇ, ἐξαγομένων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κράτους ἢ καταδαπανωμένου μέρους αὐτῶν. Ἐὰν δὲ τὰ κέρδη ὑπερμέτρως αὐξήσωσιν, ἐκ τῆς εἰς τὸ αὐτὸ συμφορήσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων, τὰ κέρδη ἀναγκαίως θέλουσιν ἐκπέσει. Ἀλλ' ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν ἔχει κατώτατον ὅρον, οὐδ' ὁ ἀνώτατος αὐτῆς ὅρος μετέχει τῆς εὐκινησίας τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν· καὶ ἀληθῶς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ἔν τινι χώρᾳ, ὡς εἰς προγενεστέραν ἐποχήν, ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ., ἡ ἔγγειος πρόσοδος ὑπερηύξησε, ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐκ τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς ἀλλήλους θέλει ἐπέλθει ἡ ἔκπτωσις τῆς ἐγγείου προσόδου; Ὄχι. Καθότι αἱ γονιμώτεραι γαῖαι, ἢ αἱ κείμεναι εἰς θέσιν ἐξαίρετον, ἤτοι πλησίον λιμένος ἢ δημοσίας ὁδοῦ, ἢ διώρυγος, ἢ σιδη-

ροδρόμου, ἢ πόλεως πολυπληθοῦς καὶ παρέχουσαι ἕνεκα τούτου ἔγγειον πρόσοδον, εἰσὶ καὶ ποσοῦ καὶ ἐκτάσεως ὡρισμένων καὶ δὲν πολλαπλασιάζονται ἀπεριορίστως, ὡς τὰ κεφάλαια. Τοῦ πρὸς ἀλλήλους λοιπὸν ἀπεριορίστου διαγωνισμοῦ τῶν κυρίων τῶν τοιούτων γαιῶν μὴ ὄντος δυνατοῦ, ἐν χώραις πρὸ αἰώνων κατοικουμέναις καὶ καλλιεργουμέναις, ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς ἐγγείου προσόδου δὲν θέλει ἔχει τὴν εὐκινησίαν τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν. Ἐὰν δὲ αἱ μὲν γαῖαι ὦσιν ἄφθονοι, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀραιός, ἡ δὲ ζήτησις τῶν καρπῶν μικρά, ἡ ἔγγειος πρόσοδος πιθανὸν νὰ ἐκπέσῃ μέχρι τοῦ 0, καθότι αἱ γαῖαι οὔτ' ἐξάγονται τοῦ κράτους, οὔτε φθείρονται. Τὸ αὐτὸ δὲ θέλει συμβῇ δηλ. ἔκπτωσις τῆς ἐγγείου προσόδου, ἐκεῖ ὅπου τὰ μὲν κέρδη καὶ οἱ μισθοὶ εἰσὶν ὑπέρμετροι, ἡ δὲ τιμὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἐστὶν εὐτελὴς καὶ ὁ πληθυσμὸς ἀραιός, ὡς ἐν Ἀμερικῇ. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἐν ᾧ οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη εἶναι ἀδύνατον νὰ μένωσι διαρκῶς κατώτερα ἐλαχίστου τινὸς ὅρου, ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω συμβεβηκότων δὲν εἶναι ἀδύνατον ὁλοσχερῶς νὰ ἐκλείψῃ. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, τὸ κτῆμα τὸ μὴ παρέχον ἔγγειον πρόσοδον, δὲν θέλει παρέχει οὐδὲ μίσθωμα τῷ γαιοκτήμονι, ἐκτὸς ἐὰν τὸ μίσθωμα πληρώνηται ἀντὶ τῶν ἐπὶ τοῦ κτήματος ὑπαρχουσῶν οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων εὐδιακρίτων κεφαλαίων, ὥστε ὁ ἰδιοκτήτης ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ἐκμισθώσῃ τὸ κτῆμά του, θέλει πιθανῶς προτιμήσει νὰ ἐνεργήσῃ αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν αὐτοῦ, ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἀνήκοντος μισθοῦ τῷ ἐπιμελητῇ τῆς γεωργίας τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον, ὡς ἀπεδείχθη οὐδόλως συγχέεται μὲ τὸ τοῦ κεφαλαιούχου. Ἂν δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κτῆμα, οὐδὲ τὸν ἐπιμελητὴν τῶν

γεωπονικῶν ἔργων δύναται ν' ἀποζημιώσῃ, πιθανῶς θέλει μένει χέρσον καὶ ἀκαλλιέργητον.

Εἶπον ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν· ὅτι δὲ τρία τινὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς· 1) Τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν, 2) τὰ καταβληθέντα κεφάλαια πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν καὶ 3) τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως. Ὥστε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κτήματος, πιθανὸν 1) ἔνια μὲν λαχίδια νὰ παρέχωσιν ἔγγειον πρόσοδον, ἕνεκα τῆς κρείττονος αὐτῶν ποιότητος. ἔνια δὲ οὐχί.

2). Πρὸς τούτοις δὲ ἡ ὕπαρξις ἐγγείου προσόδου ἢ περισσεύματος, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, κρέμαται καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καλλιεργείας· ἐὰν μὲν ὁ ἰδιοκτήτης καλλιεργῇ τὴν γῆν ἰδίαις χερσίν, ἐκπληρῶν συνάμα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως, πιθανὸν ἕνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν ἐξόδων, νὰ παραχθῇ ἔγγειος πρόσοδος. Ἀλλ' ἐὰν τὸ κτῆμα καλλιεργῆται ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν ἀδρῶς μισθοδοτουμένων, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν εἰδικοῦ ἐπιστάτου, μὴ ἔχοντος ἄμεσον ἢ προσωπικὸν συμφέρον εἰς τὴν οἰκονομικωτέραν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, πιθανὸν ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οὐδ' ἐλάχιστον θέλει ἔχει περίσσευμα.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ γαιοκτήμων, ἀντὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὸς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του, ἀποφασίσῃ νὰ ἐκμισθώσῃ αὐτό, τὸ μίσθωμα (fermage) ἔσται ἆρα ἀείποτε ἴσον τῇ ἐγγείῳ προσόδῳ (rente); Ὄχι· καθότι ἐνταῦθα μὲν τὰ μισθώματα εἰσὶν ἀνώτερα τῆς ἐγγείου προσόδου, ἕνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν μισθωτῶν ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἢ ἕνεκα τῶν πολλῶν οἰκοδομῶν δι' ὧν ἐπλουτίσθη ἡ ἐκμισθωθεῖσα ἰδιοκτησία· ἀλλαχοῦ δὲ ἐκπίπτουσι

κατωτέρω τῆς ἐγγείου προσόδου, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως οἰκοδομῶν, ἢ ἕνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ μισθωτῶν ἀξιοχρέων, ὡς ἐν Ῥουμανίᾳ, ἐν Βεσσαραβίᾳ κ.τ.λ. Προσέτι δὲ αἱ μὲν ἐκμισθώσεις εἰσὶ πολλαχοῦ πολυχρόνιοι καὶ τούτου ἕνεκα τὰ μισθώματα διαμένουσιν ἀμετάβλητα ἐν διαστήματι 21 ἢ 29 ἐτῶν, ἐν ᾧ ἐν τούτῳ τῷ διαστήματι μεταβάλλεται πολλάκις ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἕνεκα τῆς σχέσεως τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν τῶν καρπῶν.

Τρία τινὰ ὡς ἐρρέθη, ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἐγγείου προσόδου, 1) ἡ κρείττων ποιότης τῶν γαιῶν, 2) τὸ ποσὸν τῶν καταβληθέντων πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν κεφαλαίων, καὶ 3) ἡ ἐξαίρετος θέσις· ὥστε αἱ γαῖαι αἱ εὐμοιροῦσαι τῶν πλεονεκτημάτων τούτων παρέχουσι καὶ μείζονα ἔγγειον πρόσοδον· ἀλλ' ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν δὲν προσδιορίζεται κατὰ λόγον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν γαιῶν τούτων, ἀλλὰ τῶν μὴ εὐμοιρουσῶν ἐξ ἴσου τῶν ἀνωτέρω προσόντων· καθότι ἄλλως, δὲν ἤθελον καλλιεργηθῆ. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, αἱ εὐφορώτεραι γαῖαι παράγουσι σιτηρὰ τὰ ὁποῖα ἐκποιούμενα ἀντὶ φράγκων 12, τὸ ἑκατόλιτρον, ἤθελον ἀποζημιώσει τοὺς γαιοκτήμονας καὶ καλλιεργητάς, ἀλλ' ἡ μέση τιμὴ τῶν σιτηρῶν εἶναι φρ. 18, τιμὴ ἀνάλογος πρὸς τὴν δαπάνην τῶν γαιῶν τῶν μὴ εὐμοιρουσῶν τῶν εἰρημένων πλεονεκτημάτων (1). Ἡ ἔγγειος λοιπὸν πρόσοδος δὲν εἶναι στοιχεῖον ἐσωτερικὸν τῆς τιμῆς τῶν καρπῶν, ἀλλὰ στοιχεῖον ἐξωτερικόν· ἐν ἄλλαις λέξεσι, δὲν ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν εἰς τοὺς ἀναλωτάς, ἀλλ' εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν καρπῶν. Εἶναι στοιχεῖον τῆς ἀγοραίας αὐτῶν τιμῆς, οὐχὶ δὲ τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δαπάνης.

(1) Ὅρα Ἰωσ. Γαρν. Πραγμ. Πολιτ. Οἰκονομίας τῆς 6 ἐκδόσεως.

§ 2. *Πῶς αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσοδος ;*

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν, ἄρα αὐξάνει καὶ μεγαλύνεται.

1) Ἕνεκα τῆς ἀπολύτου ἢ τῆς σχετικῆς γονιμότητος τῶν γαιῶν· τῷ ὄντι καθόσον οἱ καρποὶ ζητούμενοι ἀνατιμῶνται, τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν ἡ πρόσοδος ἀναλόγως αὐξάνει.

Ἀλλ' ὁ εὐφορώτερος ἀγρὸς λέγουσι, χρήζει μείζονος κεφαλαίου ὅπως καλλιεργηθῇ, ἐν ᾧ ὁ ἧττον γόνιμος καλλιεργεῖται δι' ἐλάσσονος κεφαλαίου· σύμφημι· παρατηρῶ ὅμως ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θεωρία περὶ μείζονος προσόδου τῶν εὐφορωτέρων ἀγρῶν παρίστησι τὸν μέσον ὅρον τῶν γινομένων, ἐν διαστήματι χρονικῆς τινος περιόδου· αἱ τυχὸν δὲ ἐξαιρέσεις δὲν ἀνατρέπουσι τὴν γενικωτέραν ταύτην ἀρχήν, ὅπως κατά τινα Ἄγγλον οἰκονομολόγον, καὶ ὁ θαλάσσιος κυματισμὸς ἐν τρικυμίᾳ, δὲν ἀνατρέπει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ θάλασσα ἔχει ἐπιφάνειαν ὁριζόντειον, οὔτε δὲ ἡ ἔξαρσις τῶν Ἄλπεων καὶ τῶν Ἰμαλαΐων ἀνατρέπει τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδής. Τῷ ὄντι, ὁ δεῖνα ἀγρὸς δύναται μὲν νὰ ἦναι ἧττον εὔφορος ἄλλου τινός, πιθανὸν ὅμως ἡ ἔγγειος πρόσοδος αὐτοῦ νὰ πηγάζῃ οὐ μόνον ἐκ τοῦ παραγομένου ἐν αὐτῷ σίτου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων προϊόντων, καὶ ἐκ τῆς τιμῆς εἰς ἣν πωλοῦνται τὰ προϊόντα ἐπὶ τῆς ἐγγυτέρας ἀγορᾶς. Ὥστε ἡ ἀπόστασις τῆς ἀγορᾶς, ἢ ἡ δυσκολία τῆς καλλιεργείας ἢ τοῦ θερισμοῦ, ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τῶν ἐργατῶν, δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἔγγειον πρόσοδον ὅσον καὶ ἡ φυσικὴ ἀκαρπία.

Ὥστε γῆ εὔφορος κειμένη μακρὰν τῆς ἀγορᾶς, ἢ γῆ ἧς οἱ καρποὶ μεταφέρονται ἁδρᾷ δαπάνῃ, δὲν παράγει ἴσως πρόσοδον, οἵαν παράγει γῆ φύσει ἧττον εὔφορος ἔχουσα τοποθεσίαν ἐπίκαιρον.

Ἄλλως δὲ σήμερον, ἕνεκα τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς εἰσαγωγῆς εὐθηνῶν καρπῶν ἰδίως ἐκ τῆς Ἀμερικῆς, αἱ τέως εὔφοροι γαῖαι ὀλίγα παρέχουσι κέρδη, τὸ δὲ προνόμιον τῆς θέσεως κατέστη ἐν μέρει ἧττον λυσιτελές.

2). Ἡ ἔγγειος πρόσοδος αὐξάνει, καθόσον βελτιοῦνται αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι, καὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, διὰ δὲ τῆς αὐτῆς δαπάνης παράγομεν πλείω.

3). Ὡσαύτως δὲ ἡ ἔγγειος πρόσοδος τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν αὐξάνει, καθόσον οἱ καρποὶ ἐπιζήτητοι γενόμενοι ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀνατιμῶνται καὶ ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται εἰς ἀγροὺς σχετικῶς ἀγονωτέρους.

4). δὲ καθόσον πόλεις πολυπληθεῖς, λιμένες εὐπρόσιτοι καὶ ἀγοραὶ πρότερον μὴ ὑπάρχουσαι καταρτίζονται οὐ μακρὰν τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν, ἢ καθόσον ἡ ἀγορὰ εὐρύνεται ἕνεκα τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας.

Καὶ 5) ὁσάκις ἀπαγορεύεται ἡ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγωγὴ καρπῶν εὐθηνοτέρων, ἢ ἐπιβάλλωνται ἐπ' αὐτῶν βαρεῖς δασμοί.

Ἡ ἀριστοκρατία τῆς Ἀγγλίας δὲν ἠγνόει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὑπερασπίζουσα παντὶ σθένει τὸ περιοριστικὸν σύστημα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν μάλιστα τοῦ Πόρτερ, ἑνὸς τῶν διασημοτέρων πολιτειογράφων τῆς Ἀγγλίας, τὰ μισθώματα τῆς χώρας ταύτης εἶχον διπλασιασθῆ ἀπὸ τοῦ 1790. Τὸ περιοριστικὸν σύστημα κατελύθη σήμερον ἐν

Ἀγγλίᾳ, ἡ δὲ οἰκονομικὴ αὕτη μεταῤῥύθμισις ὀφείλεται εἰς τὸν ἀείμνηστον Ηήλ, ὅστις ἀποκρούσας μακρὰν αὐτοῦ καὶ τὰς ἀπαισίας τῶν ἐμπειρικῶν προῤῥήσεις, καὶ τὴν ἐφήμερον δημοτικότητα τῶν φατριῶν καὶ ἐγκολπωθεὶς μετὰ πολλῆς καρτερίας καὶ γενναιοφροσύνης τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης, ἥτις εἶναι ὁ λόγος τῶν πραγμάτων, κατέφερε μὲ ῥωμαλέον βραχίονα, τὸν πέλεκυν τῶν μεταῤῥυθμίσεων ἐπὶ τοῦ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐπιβαρύνοντος τὴν Ἀγγλίαν ὀλιγαρχικοῦ οἰκοδομήματος.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι καθόσον αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσοδος, αὐξάνει καὶ τὸ τίμημα τῆς γῆς ἐξ ἧς παράγεται. Ἀλλ' ὅ,τι ἐκτὸς τούτου συντελεῖ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ τιμήματος τῆς γῆς, εἶναι ἡ ἐλάττωσις τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων. Τῷ ὄντι, γῆ παράγουσα πρόσοδον 5 χιλιάδων δραχμῶν, ἐν ὅσῳ μὲν ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων εἶναι $10^0|_0$, θέλει τιμᾶται ἴσως ἀντὶ 60 ἢ 70 χιλιάδων δραχμῶν, ἐὰν δὲ ὁ τόκος τῶν κεφάλαιων ἐλαττωθῇ εἰς $5^0|_0$ ἡ ἀξία τῆς αὐτῆς γῆς θέλει ὑπερβῆ τὰς 100 χιλιάδας δραχμῶν.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Ἀνακεφαλαιῶν τὰ γενικώτερα πορίσματα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίας παρατηρῶ, ὅτι ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένῃ, ἐν κοινωνίᾳ ἥτις ἀδιαλείπτως τελειοῦται προάγουσα καὶ βελτιοῦσα τὰς πνευματικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῆς δυνάμεις, ἐν κοινωνίᾳ ἐν ᾗ ὁ μὲν πληθυσμὸς κανονικῶς αὐξάνει, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ζωογονούμενα, ἡ δὲ εὐνομία καὶ ἡ πίστις ὁσημέραι παγιοῦνται, αἱ πρόσοδοι, αἱ προσήκουσαι εἰς τὰ τρία κυριώδη παραγωγικὰ ὄργανα τροπολογοῦνται καὶ ῥυθμίζονται ὡς ἐφεξῆς.

1). Καθόσον ὁ μὲν πληθυσμὸς προάγεται, ἰδίως δὲ ὁ τῶν ἀστικῶν δήμων, τὰ δὲ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται, ἡ ζήτησις καὶ ἡ κατανάλωσις τῶν καρπῶν τῆς γῆς αὐξάνει· ἕνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ πλούτου, τῆς παγιώσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλάσσονος παραγωγικότητος τῶν κεφαλαίων, ὁ μὲν τόκος αὐτῶν ἐλαττοῦται, ἡ δὲ καταβολὴ ἀφθονωτέρων κεφαλαίων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς τιμιωτέρων προϊόντων καὶ τῆς τεχνικωτέρας καλλιεργείας, καθίσταται εὐχερεστέρα (1). Ὥστε ἡ δι' ἐντάσεως καλλιέργεια «culture inten-

(1) Εἴς τινα μέρη τῆς Γαλλίας ἡ ἔγγειος πρόσοδος ηὔξησεν 100 %, ἕνεκα τῆς καλλιεργείας τῶν σεύτλων καὶ ἄλλων προϊόντων χρησίμων εἰς τὴν βιομηχανίαν· ἡ δὲ καθαρὰ ἔγγειος πρόσοδος ἥτις τῷ 1790 ὑπελογίσθη εἰς 1200 ἑκατομμύρια, ἀνῆλθεν εἰς 2750 ἑκατομμύρια, ἕνεκα τῆς καταβολῆς πολλῶν κεφαλαίων εἰς τὴν γῆν.

sive» ἤτοι ἡ διὰ τῆς βελτιώσεως καὶ γονιμοποιήσεως τῶν γαιῶν μείζων παραγωγὴ ἐν μικροτέρᾳ ἐκτάσει, διαδέχεται τὴν δι' ἐπεκτάσεως καλλιέργειαν, culture extensive· οὕτω δὲ ἐξοικονομεῖται ἡ καλλιεργήσιμος γῆ, ἥτις ὁσημέραι ἀνατιμᾶται ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας· καθ' ὃν τρόπον ἐξοικονομοῦνται καὶ τὰ οἰκόπεδα ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ πολυπληθέσι πόλεσι, διὰ τῶν πολυορόφων οἰκοδομῶν, τῶν ἐν μικρῷ μεγάλην ἀπεργαζομένων χωρητικότητα· ὥστε ἡ ἔγγειος πρόσοδος τῶν φύσει εὐπορωτέρων γαιῶν, ὡς καὶ τῶν γαιῶν τῶν εὐμοιρουσῶν ἐξαιρέτου θέσεως καὶ τῶν διὰ τῆς τέχνης γονιμοποιηθεισῶν, προϊόντος τοῦ χρόνου, τείνει εἰς αὔξησιν.

2) δὲ καθόσον ὁ μὲν πλοῦτος πολλαπλασιάζεται, αἱ δὲ ἐπιστημονικαὶ καὶ μηχανικαὶ δυνάμεις εὐρύτερον ἐφαρμόζονται εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν, ἕνεκα τῆς μείζονος δραστηριότητος τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, τῆς προϊούσης ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, τοῦ μεγαλείου τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ἕνεκα τῆς εὐθηνίας τῶν πραγμάτων καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς.

Ἀλλὰ 3) οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσιν οὐ μόνον ὀνοματικῶς ἕνεκα τῆς ἀφθονίας καὶ ὑποτιμήσεως τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς, 1) ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἀκαταπαύστως προκαλοῦσιν αἱ νέαι χρεῖαι τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἀφθονία τῶν κεφαλαίων, καὶ 2) ἕνεκα τῆς ὑποτιμήσεως τῶν ἀναλωμάτων ἣν συνεπάγεται ἡ χρῆσις

τῶν μηχανικῶν καὶ ἀψύχων δυνάμεων καὶ ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Οὕτω δὲ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, καθότι οἱ ἐργάται δύνανται δι' οὗ ἀπολαμβάνουσι μισθοῦ νὰ προσπορίζωνται τὰ ἀναλώματα εἰς τιμὴν εὐτελεστέραν.

Τούτων ἕνεκα, ὁ ἐργάτης σήμερον καὶ κάλλιον τρέφεται καὶ ἐνδύεται καὶ ἐν ὑγιεινοτέρᾳ ἐνδιαιτᾶται κατοικίᾳ· ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ πνευματικῶς προάγεται ἀνεξόδως σχεδὸν ἐκπαιδευόμενος καὶ δικαιώματα πολλοῦ λόγου ἄξια ἀπολαμβάνει ὧν ἐστερεῖτο πρότερον, δυνάμενος νὰ σχηματίσῃ συλλόγους, trades unions, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν συμφερόντων αὐτοῦ, νὰ ἱδρύσῃ ἑταιρίας ἀμοιβαίας ἀρωγῆς, ἐν περιπτώσει ἀνικανότητος σωματικῆς ἢ θανάτου, καὶ ἀσφαλιστικὰς ἑταιρίας, κατὰ τῶν ἀπειλούντων αὐτὸν δυσμενῶν συμβεβηκότων κ.τ.λ. καὶ τελευταῖον δυνάμενος νὰ διακόπτῃ ἐὰν θέλῃ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ δι' ἀπεργίας «grève, strike».

Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἐν τῇ βιομηχανικωτάτῃ καὶ ἀριστοκρατικῇ Ἀγγλίᾳ, οὐ μόνον ὁ χρόνος τῆς ἐργασίας ἠλαττώθη, ἀλλ' εἰσέτι ὁ ἐργάτης σχολάζων ἀείποτε τὰς Κυριακὰς ἀνακουφίζεται (1).

Ὥστε τὰ δύο ταῦτα ζωοποιὰ στοιχεῖα τῆς βιομηχανίας, ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια συναρμολογούμενα δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευ-

(1) Ὁ Bright ἔν τινι ὁμιλίᾳ του περὶ καταστάσεως τῶν ἐργατῶν τοῦ βαμβακοκλωστικοῦ καταστήματος τοῦ «Bright and brothers» ἐν Rochdale, ἐβεβαίου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὅτι πρὸ 40 ἐτῶν, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ ἐδιπλασιάσθησαν.

Ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ, ὁ ἐτήσιος μισθὸς τῶν γεωργῶν ἐτετραπλασιάσθη ἐντὸς μιᾶς ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὸ 1780 ἦτο φρ. 180 καὶ σήμερον εἶναι 800 φρ.

θερίας τῶν συμβάσεων καὶ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, εὑρίσκουσι τὴν πλήρη αὐτῶν ἱκανοποίησιν· καθότι ἐὰν μὲν οἱ κεφαλαιοῦχοι καταχρώμενοι τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς, ἐπιχειρήσωσι νὰ πιέσωσι τὴν πολυπληθῆ τῶν ἐργατῶν τάξιν, θᾶττον ἢ βράδιον θέλουσι συναισθανθῆ τὰς δεινὰς συνεπείας τῆς βιομηχανικῆς ταύτης καταθλίψεως· ἐὰν δ' ἀφ' ἑτέρου οἱ ἐργάται διὰ τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν ὄγκου ἐπιχειρήσωσι νὰ πιέσωσι τὰ κεφάλαια, τὰ παραγωγικὰ ἔργα θέλουσι περισταλῆ καὶ πρῶτοι οἱ ἐργάται θέλουσιν ὑποστῆ τὰς δεινὰς συνεπείας τῆς φαινομένης νίκης αὐτῶν.

Ἐν κανονικῇ λοιπὸν καταστάσει πραγμάτων καὶ ἐν χώρᾳ ἔνθα ἡ γῆ δὲν ἐγένετο ὁ κλῆρος εὐαρίθμου ὀλιγαρχίας, ἐν χώρᾳ ἀπηλλαγμένῃ ἀδίκων καὶ ἀντικοινωνικῶν προνομίων καὶ μονοπωλιῶν, οἱ γαικτήμονες, οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ οἱ παντοειδεῖς ἐργάται, ἀπαρτίζοντες ὀργανικὸν τινὰ σύνδεσμον, καὶ ἀδελφικὴν δέσμην ἀδιάῤῥηκτον, δύνανται ἐναρμονίως νὰ συμβιώσωσι καὶ εἰρηνικῶς κοινωνοῦντες νὰ προαγάγωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Τοιαῦτα τὰ γενικώτερα πορίσματα τὰ ἐκ τῆς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίας ἐξαγόμενα, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, τῆς ἐλευθέρας μεταβιβάσεως τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν κεφαλαίων. Ὥστε ἐν κοινωνίᾳ ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ πολιτικὸν δόγμα τῆς ἰσονόμου ἐλευθερίας, οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ μεμψιμοιρῇ ἢ νὰ δυσανασχετῇ κατὰ τῆς κοινωνίας· οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ διαταράξῃ τὴν φυσικὴν ταύτην διοργάνωσιν τῆς ὅλης βιομηχανίας, καθ' ἣν ἅπαντες διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἱκανότητος αὐτῶν, διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς χρηστῆς καὶ ἐντίμου αὐτῶν

διαγωγῆς, δύνανται νὰ ἐπιδιώξωσι καὶ προαγάγωσι τὴν ἑαυτῶν εὐημερίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ πλούτου δὲν ῥυθμίζεται καθ' ὁμοιόμορφον τρόπον ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Ἴδομεν πῶς ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένῃ καὶ ἀδιαλείπτως προαγομένῃ εἰς πλοῦτον καὶ εἰς πολιτισμόν, ῥυθμίζεται ἡ διανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου· ἀλλ' ἡ διανομὴ αὕτη οὖσα τὸ παραγόμενον τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν στοιχείων τῶν συγχροτεύντων ἑκάστην κοινωνίαν καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς καταστάσεως, διενεργεῖται μὲν διαφοροτρόπως, κατὰ τόπους καὶ χρόνους, ἀείποτε δὲ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν δύω τούτων νόμων, τοῦ νόμου λέγω, τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν καὶ τοῦ τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Τῷ ὄντι, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει δύο ἢ πλείους χώρας, ἐκ διαφόρων στοιχείων συγκεκροτημένας, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ διανομὴ τῆς ἐτησίως παραγομένης ἐθνικῆς προσόδου παρ' ἑκάστῃ αὐτῶν, διαφοροτρόπως θέλει διενεργηθῇ, ἐὰν ὁ μὲν γεωργικὸς πληθυσμὸς ἐν χώρᾳ γεωπονικῇ, ἐν ἀκτημοσύνῃ διατελῶν εἶναι μέγας ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ· ἢ ἐὰν τὸ πνεῦμα τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως ᾖναι ἀσθενές, ὡς ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις· ἢ ἐὰν ἡ ἔννομος τάξις καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ ἡ δημοσία πίστις δὲν ἐπαγιώθησαν εἰσέτι, ὡς ἐν Ἱσπανίᾳ, αἱ δὲ ἐργατικαὶ τάξεις ὦσιν ἀπαίδευτοι καὶ

νωθραὶ ὡς ἐν Νεαπόλει· ἡ δὲ γῆ ἀνήκει εἰς εὐάριθμόν τινα ὀλιγαρχίαν, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἢ τοὐναντίον, ἐὰν ὁ μὲν πληθυσμὸς ἦναι ἀραιὸς ὡς ἐν Ἀμερικῇ ἢ ἐν Ἑλλάδι, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως ἰσχυρὸν καὶ ἑδραῖον, ὡς ἐν Ὁλλάνδᾳ, ἡ δὲ ἔννομος τάξις, τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ ἡ δημοσία πίστις ἐπαγιώθησαν ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ· ἡ δὲ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦναι ἡ κυριωτάτη τῆς ἐξουσίας μέριμνα ὡς ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Σκωτίᾳ, ἢ ἐν Ἀμερικῇ (1)· ἡ δὲ ἐργατικὴ τάξις ἦναι δραστηρία καὶ οἰκονόμος· ἡ δὲ γῆ ἀνήκῃ εἰς 8 περίπου ἑκατομμύρια πολιτῶν, ὡς ἐν Γαλλίᾳ.

Ἀλλ' ἂν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πνευματικῶν, ὑλικῶν καὶ πολιτικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἑκάστην κοινωνίαν παράγεται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὁ λόγος τῆς διανομῆς τῆς ἐτησίως παραγομένης ἐθνικῆς προσόδου, δὲν δυνάμεθα ἐπιδρῶντες ὁπωσδήποτε ἐπὶ τῶν στοιχείων τούτων, νὰ μεταβάλωμεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν διενεργουμένην διανομήν; ἀναντιῤῥήτως· καθότι ὥσπερ τὸ θερμομετρικὸν ῥευστὸν διαστέλλεται ἢ περιστέλλεται ἀλλοιουμένων τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων αἵτινες ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρῶσιν, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἀναμορφώσεως τῶν κοινωνικῶν στοιχείων, μεταβάλλεται καὶ ἡ διανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἥτις εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν εἰρημένων στοιχείων.

Ἡ περὶ διανομῆς ἄρα θεωρία περιλαμβάνει καὶ τὸ ζήτημα, «ἐν μέσῳ τίνος κοινωνικῆς καταστάσεως, ὁ πλοῦτος διανέμεται δικαιότερον καὶ λυσιτελέστερον».

(1) Ὁ Κερέης ὑπολογίζει εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀμερικανοῦ ἐργάτου καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καταναλισκομένου σάπωνος· προσέτι δὲ καὶ τὰ βιβλία καὶ τὰς ἐφημερίδας.

Ἐκ τούτου ἡ κοινωνιολογία, ἡ σκοποῦσα τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς μεταῤῥυθμίσεως καὶ μετουσιώσεως τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων· ἡ διὰ τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν αὐτῆς ἀφορισμῶν ἀξιοῦσα νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν τῆς ὑγιεινῆς ἐν τῇ Πλουτολογίᾳ· ἡ ἐπαγγελλομένη τέλος νὰ θεραπεύσῃ τ ὴ ν ὀ ρ γ α ν ι κ ὴ ν ν ό σ ο ν τὴν λυμαινομένην τὸ κοινωνικὸν σῶμα, καὶ πολλάκις διαταράττουσαν τὸ σύνολον τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ἤτοι «τὴν πενίαν τῶν φιλοπονωτάτων καὶ πολυπληθεστάτων ἐργατικῶν τάξεων καὶ τὴν τερατώδη τῶν καταστάσεων ἀνωμαλίαν». Καὶ ἀληθῶς ἐὰν ἐγκύψωμεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, θέλομεν ἀνακαλύψει γινόμενον πολλοῦ λόγου ἄξιον. Καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ κυβερνήσεις ἐκ τῶν σπλάγχνων τῶν ἐθνῶν ἀπορρέουσαι, ἐθεώρουν τὴν εὔνοιαν, τὴν εὐζωΐαν καὶ τὴν εὐπορίαν τῶν ἀρχομένων, ὡς τὸν ἰσχυρότατον αὐτῶν σύμμαχον, αἱ δὲ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι πρὸ αἰώνων καλλιεργούμεναι ὁσημέραι ἐτελειοποιοῦντο, ἀπροσδόκητός τις ἀνωμαλία ἀνέκυψεν ἐκ τῶν σπλάγχνων τῶν πλουσιωτέρων τοῦ κόσμου ἐθνῶν, ἀπάδουσα πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ἡ περιοδικὴ πενία καὶ ἀμηχανία τῆς φιλοπονωτάτης καὶ πολυπληθεστάτης τάξεως τῶν ἐργατῶν, θεωρουμένη οὐχὶ ὡς τύχαιον συμβεβηκός, ἀλλ' ὡς γινόμενον συχνάκις ἀνανεούμενον καὶ ἀπειλοῦν ἑκάστοτε τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἔννομον τάξιν. Δὲν λέγω ὅτι ὁ θητισμὸς ἢ ἡ πενία ἦτο γινόμενον καινοφανές, καθότι ἅπασαι αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι εἶχον τοὺς θῆτας καὶ πένητας αὐτῶν· καινοφανὴς ὅμως ἦτο ἡ σύγχρονος ἀκμὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς πενίας, ἡ καθιέρωσις τῆς ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσότητος,

καὶ ἡ ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν περιουσιῶν, τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς τερατώδης ἀνισότης.

Τῷ ὄντι πρό τινων ἐτῶν τὸ Βέλγιον, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Μ. Βρεταννία ἔτρεφον ἑκατομμύρια ἀπόρων πολιτῶν· καὶ ἐν μὲν ταῖς βιομηχανικωτέραις ἐπαρχίαις τοῦ Βελγίου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνδεῶν πρὸς τοὺς κατοίκους ὑπελογίζετο ὡς 1 πρὸς 5 ἢ 4. Τὴν δὲ πρὸ τριακονταετίας ὀδυνηρὰν κατάστασιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων τῆς Γαλλίας, περιέγραψαν μετὰ πλείστης ἀκριβείας διάφοροι οἰκονομολόγοι καὶ συγγραφεῖς· οἷον ὁ de Villeneuve Bargemont( ) ὁ Buret (²) ὁ Villermé (³) ὁ Blanqui (⁴).

Ἐν δὲ τῇ ὀλβιωτάτῃ Ἀγγλίᾳ, ἡ πενία τῆς ἀκτήμονος τάξεως ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε κορυφωθῇ ὥστε κατὰ τὸ 1833, ἐπὶ πληθυσμοῦ 14 ἑκατομμυρίων ψυχῶν, ἡ Ἀγγλία ἐπλήρωσε 8 ἑκατομμυρίων λιρῶν φόρους πρὸς συντήρησιν τοῦ θητικοῦ πλήθους. Ὁ δὲ Ἰρλανδὸς πρὸ τοῦ 1847, εἶχε περιπέσει εἰς τοσαύτην ἀμηχανίαν, ὥστε καὶ τὰ γεώμυλα καλῆς ποιότητος ἐθεωροῦντο παρ' αὐτοῦ ὡς ἀντικείμενα πολυτελείας. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην προσεπεβεβαίωσε τότε ὁ Gustave de Beaumont, ἐν τῷ περὶ Ἰρλανδίας συγγράμματί του, παρατηρήσας ὅτι «ἐνδεεῖς ὑπάρχουσι παντοῦ, ἀλλὰ λαοῦ καθ' ὁλοκληρίαν ἐνδεοῦς τὸ παράδειγμα οὐ-

(¹) Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τῆς πενίας Β. 2. Κεφ. 1.

(²) Περὶ τῆς πενίας τῶν ἐργατικῶν τάξεων..

(³) Περὶ τῆς ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν.

(⁴) Ἐν τῇ ἐκθέσει του τῆς 2 Δεκ. 1848, πρὸς τὴν Ἀκαδημείαν τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν. Ὅρα δὲ καὶ καταστατικὴν «στατιστικὴν» τῆς Γαλλίας, ὑπὸ Block Τ. 1. Κ. 7. ἐν ᾧ σημειοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνδεῶν τῆς χώρας ἐκείνης, κατὰ τὸν Watteville.

Ὡς καὶ L'Europe politique et Sociale τοῦ Block καὶ Joire 'questions industielles).

δεὶς ποτὲ ἐγνώρισε πρὶν ἢ παράσχῃ τοῦτο ἡ Ἰρλανδία».

Οἱ οἰκονομολόγοι δὲν ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν τῶν λυπηρῶν τούτων συμβεβηκότων, τῶν ἀμαυρούντων τὴν αἴλλγην τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Φρονοῦσι δέ, ὡς ἐρρέθη, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη πολλαχοῦ ἐβελτιώθη, καθότι οἱ ἐργάται ἀπολαμβάνουσι σήμερον μισθοὺς πραγματικοὺς ἀνωτέρους καὶ δικαιώματα πολύτιμα ὧν ἐστεροῦντο πρότερον. Ταῦτα ἀναλογιζόμενοι οἱ οἰκονομολόγοι ἀξιοῦσιν, ὅτι ἡ μόνη θεραπεία τῆς νοσολογικῆς ταύτης καταστάσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ἥτις πρὸ τριακονταετίας ἐπαισθητῶς ἐβελτιώθη, εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὑγειῶν τῆς ἐπιστήμης ἀρχῶν· εἶναι ἡ διὰ τῆς δημοσίας παιδεύσεως καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ, περιστολὴ τῶν κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων τῶν συνεπαγομένων τὴν πενίαν. Εἶναι ἡ ἐμπέδωσις τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῆς πίστεως, ἡ προαγωγὴ τοῦ πνεύματος τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἡ ἐλευθέρα τοῦ πλούτου κυκλοφορία καὶ ἡ ἀκώλυτος μεταβίβασις τῆς ἰδιοκτησίας· ἡ κατάργησις τῶν ἀντικοινωνικῶν προνομίων καὶ μονοπωλιῶν· οἱ ἐλαφροὶ φόροι καὶ ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἡ ὀσημέραι ἐπεκτεινομένη ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας· ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν ἐτησίων ἀποταμιευμάτων, ἡ εὐκολία τῶν μεταναστεύσεων κτλ.

Ἀλλ' οἱ κοινωνιολόγοι μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰ ἐνόντα καὶ ἐφικτά, τὴν αὐτὴν δὲ λύσιν τοῦ φλεγμαίνοντος τούτου κοινωνικοῦ προβλήματος ἐπιδιώκοντες, ἀπεπειράθησαν κατὰ τὴν ὑπερμεσοῦσαν ταύτην ἑκατονταετηρίδα, διὰ καινῶν δογμάτων, ἀνατρεπόντων ἐκ βάθρων τὰς θεμελιώδεις τῆς κοινωνίας βάσεις, νὰ ἀναδιοργανώσωσι δῆθεν αὐ-

τήν. Θεωροῦντες μὲν τὴν ἑκάστων ἐλευθερίαν, ὡς πηγὴν τῶν κοινωνικῶν δυστυχημάτων, ὡς ἀκολασίαν καὶ πάταγον ἀναρχικόν, ἀπεπειράθησαν νὰ ἀπολιθώσωσι τὴν ἰδιωτικὴν ἐνέργειαν. Ἐμπνεόμενοι δὲ ὑπὸ ἀκαθέκτου ἀποστροφῆς κατὰ τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, ἢ μᾶλλον κατὰ τῶν ἰδιοκτημόνων, ἐπεζήτησαν τὴν κατάργησιν τῆς ἰδιοκτησίας. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι περιουσίαι περιφανεῖς διαιωνίζονται κληρονομικῶς μεταβιβαζόμεναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἐζήτησαν νὰ καταστρέψωσι τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα καὶ νὰ διαῤῥήξωσιν οὕτω τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς. Προσέτι δὲ ἐμβλέποντες εἰς τὰ ἀτοπήματα τοῦ διαγωνισμοῦ, ἀπεπειράθησαν νὰ περιστείλλωσι τὴν περὶ τὴν σύστασιν τῶν συμβάσεων ἐλευθερίαν, καὶ νὰ μεταμορφώσωσι τοὺς βιομηχάνους εἰς ὑπαλλήλους μισθοφόρους ἢ συνταξιούχους, ἴσους ἀπολαμβάνοντας μισθούς. Ἐπιποθοῦντες τέλος τὴν ἰσότητα καὶ ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων, ἵδρυσαν ἐθνικὰ ἐργοστάσια, ἤτοι πρυτανεῖα βιομηχανικά, ἐν οἷς ἐσιτίζετο ἡ ἀργία καὶ ἡ πολυπραγμοσύνη, καὶ ἐσχεδίασαν τραπέζας ἄνευ κεφαλαίων καὶ δάνεια ἄνευ τόκων, πρὸς καταστροφὴν ὡς ἔγραφεν ὁ Προυδών, τῆς μοναρχίας τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου. Ἀπετόλμησαν δὲ νὰ ὀνομάσωσι τὰ καταστρεπτικὰ ταῦτα συστήματα, συστήματα προόδου καὶ κοινωνικῆς ἀναβιώσεως, εἰ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν προτεινομένων πρὸς τὰς διεπούσας ἀρχὰς τὴν νεωτέραν κοινωνίαν ὑπάρχει πρόδηλος.

Σήμερον οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἄλλας πρεσβεύουσιν ἀρχάς, παρ' ἐκείνας ἃς πρεσβεύουσιν οἱ κοινωνιολόγοι καὶ ἐπρέσβευον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι.

Κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, τὰ πάντα ἀνεκαινίσθησαν καὶ ἀνεμορφώθησαν καὶ νόμοι καὶ ἤθη καὶ αἱ περὶ

Θεοῦ, φύσεως, κοινωνίας καὶ πολιτείας ἀρχικαὶ καὶ θεμελιώδεις ἰδέαι· ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τὸ πανομοιότυπον τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ μετασχόντος μὲν πνευματικῆς δυνάμεως, λόγου καὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ ὁρμῶν δυσκαταγωνίστων καὶ παθήσεων εὐμεταβόλων· ὁ Θεὸς μὴ ὢν ἀνθρωποφυὴς δὲν εἶναι φιλήδονος, ζηλότυπος, ἐκδικητικός, καὶ φθονερός, ὡς οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' εἶναι Θεὸς πανάγαθος, καὶ οἰκτίρμων, ἀνεξίκακος καὶ πολυέλεος, ὁ ἥλιος αὐτοῦ ἀνατέλλει καὶ ἐπὶ δικαίους καὶ ἐπὶ ἀδίκους· ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν δὲν ἐπεφάνη ὡς κατακτητής, ὡς φιλόσοφος ἢ ὡς νομοθέτης, ἀλλ' ὡς ὕψιστος τύπος τῆς ἠθικῆς τελειότητος, ὡς τὸ ἅγιον παράδειγμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως· ἐπεφάνη ὡς λυτρωτὴς καὶ σωτὴρ τῶν ἐκλελυμένων ψυχῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ ληθάργου τῆς τρυφῆς, τῆς ἀκολασίας καὶ τοῦ κτηνώδους ὑλισμοῦ κατειλημμένων· ἡ δὲ φύσις καὶ αἱ φυσικαὶ ἐνέργειαι δὲν παρίστανται εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ὡς προσωπικότητες ἀνθρωποφυεῖς μὲν ἀλλ' ὑπεράνθρωποι, ἀντιθέτους ἔχουσαι ροπὰς καὶ πολλάκις πρὸς ἀλλήλας ἀνταγωνιζόμεναι, ἀλλ' εἶναι ἐνέργειαι, ἀναμορφώσεις καὶ ἀλλοιώσεις κανονικαὶ τῆς τε ἐνοργάνου καὶ ἀνοργάνου φύσεως, λειτουργοῦσαι δυνάμει νόμων σοφῶν καὶ ἀμετατρέπτων, ἐνέργειαι ὧν ἡ ἐρρυθμος λειτουργία ἀποτελεῖ τὴν καθολικὴν τάξιν καὶ ἁρμονίαν τῆς κτίσεως, τὸν κόσμον τοῦ παντός.

Τελευταῖον δέ, ἡ πόλις δὲν εἶναι συναγελασμὸς δούλων καὶ δεσποτῶν, κρατούντων καὶ κεκρατημένων· ἀλλ' εἶναι κοινωνία ἀνθρώπων μετασχόντων τῆς αὐτῆς ὀργανικῆς καὶ ψυχολογικῆς διαπλάσεως καὶ εἰς ἰσόνομον ἐλευθερίαν δικαιουμένων· τούτων ἕνεκα, τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀναμορφώσεων, ἃς διεδραμά-

τισεν ὁ βίος τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπῆρξεν ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ, εἴτε τῆς ἰδιωτικῆς καὶ οἰκογενειακῆς, εἴτε τῆς φυλετικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, τῆς ἐνασκουμένης ἄλλοτε πρὸς μόνον τὸ συμφέρον τοῦ ἄρχοντος, οὐχὶ δὲ τοῦ ἀρχομένου· ὥστε οἱ ἀξιοῦντες σήμερον νὰ ὑπαγάγωσι τὰς ἰδιωτικὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἄκρατον ἐξουσίαν τῆς πολιτείας, περιπίπτουσι λεληθότως, εἰς ἀναχρονισμόν, οὐδόλως ἐμπρέποντα εἰς ἄνδρας ἐπισταμένως ἀσχολουμένους περὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας.

Τῷ ὄντι ἡ ἱστορία διδάσκει πάντα βουλόμενον νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν προοδεύει καταστρέφουσα, ἢ καταπνίγουσα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τὴν ἐλευθερίαν λέγω, τὸ δίκαιον, τὴν ἰδιοκτησίαν, ἢ τὴν οἰκογένειαν, ἀλλ' ἀναμορφοῦσα ὡς ἡ φύσις τὰ στοιχεῖα, ὧν ἄνευ ἀπαρνεῖται αὐτὴ ἑαυτήν. Ὥστε τὰ κοινωνιολογικὰ συστήματα τὰ ἐκ βάθρων τὰ πάντα ἀνασκευάζοντα, δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς συστήματα προόδου καὶ ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ καταστροφῆς καὶ ἐξοντώσεως. Εὐτυχῶς ὅμως παρῆλθον οἱ χρόνοι τῶν φαντασμαγοριῶν καὶ τερατουργημάτων, ἡ Ἀλχιμικὴ ἐποχὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας· ὁ δὲ οἰκονομολόγος ὀφείλει σήμερον ἀποκρούων καὶ τὰς δοξασίας τῶν συντηρητικῶν οἵτινες ὑπερασπίζουσι πᾶσαν κατάστασιν πραγμάτων, οἱαδήποτε καὶ ἂν ὦσι τὰ ἀτοπήματα αὐτῆς, ὡς καὶ τὰ παράκοπα συστήματα τῶν τολμηρῶν νεωτεριστῶν, νὰ διεξηγήσῃ μὲν τοὺς νόμους δυνάμει τῶν ὁποίων διανέμονται τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὰ παράγοντα αὐτὰ πρόσωπα, νὰ ὑποδείξῃ δὲ συνάμα καὶ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἐν μέσῳ τῆς ὁ-

ποίας ὁ πλοῦτος διανέμεται δικαιότερον καὶ λυσιτελέστερον.

Ἐν τῷ ἑπομένῳ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Πλουτολογίας ἐκτίθενται τὰ κοινὰ προσόντα τῶν ἀρχαιοτέρων κοινωνιολογικῶν συστημάτων, καὶ ὁ ἰδιάζων αὐτῶν χαρακτήρ, κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς ἐποχάς, καθ' ἃς παρήχθησαν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐκ τῆς ἱστορικῆς δὲ ταύτης ἀφηγήσεως θέλει προσέτι ἀποδειχθῆ ὅτι τὰ ἐπιφανέντα συστήματα τῶν κοινωνιολόγων, τὰ ὁποῖα μικροῦ ἐδέησε νὰ ἀνασκάψωσι πρό τινων ἐτῶν, τὸ ὁμαλὸν καὶ εὐθαλὲς ἔδαφος τῶν πλουσιωτέρων ἐπικρατειῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, οὐχ ἧττον, ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ αὐτῶν παροδικῇ ὁρμῇ, ἐναπέθεσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας καί τινα σπέρματα γνήσια καὶ ἀλώβητα, τὰ ὁποῖα ἀναβλαστήσαντα ὑπὸ τὴν ζωογόνον ἐπίδρασιν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πλούτου, προήγαγον καὶ ἐπεξέτεινον ἰδίως ἕνα τῶν λυσιτελεστέρων θεσμῶν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, τὸν διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας συνεταιρισμὸν τῶν πλουτοποιῶν ὀργάνων καὶ δυνάμεων.

Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις ὑπέρ ποτε ἀναπτυχθεῖσαι καὶ διοργανωθεῖσαι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν ὁσημέραι πολλαπλασιαζομένων κεφαλαίων, καὶ διὰ τῆς παγιώσεως τῆς πίστεως, παρήγαγον ἔργα καταπληκτικά, ὧν τὰ κυριώτατα ἐμνημόνευσα ἐν τῷ περὶ συνεταιρισμοῦ καὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων κεφαλαίῳ, ἀνεφάνη ἡ αἵρεσις τῶν κοινωνιολόγων, τῶν ἀξιούντων νὰ καταπνίξωσι τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, διὰ τῆς ἀτόπου ἐπεκτάσεως τῆς δικαιοδοσίας τῆς

πολιτείας καὶ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῆς εἰς τὴν σφαίραν τῶν ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν.

Βεβαίως οὐδεὶς ἡμῶν τῶν ὀρθοδοξούντων οἰκονομολόγων ἀρνεῖται, ὅτι ἡ πολιτεία ὀφείλει καὶ δικαιοῦται νὰ προλαμβάνῃ ὅσον τὸ δυνατόν, διὰ τῆς ἀστυνομικῆς λειτουργίας αὐτῆς, τὰ ἀπειλοῦντα τὴν κοινωνίαν ὅλην, καὶ ἰδίως τὰς πενεστέρας καὶ ἀσθενεστέρας τάξεις δυστυχήματα, οὐδεὶς ἀρνεῖται προσέτι, ὅτι ἡ πολιτεία τὴν εἴσπραξιν καὶ διαχείρισιν τῶν δημοσίων πόρων ἐπιτετραμμένη, ὀφείλει καὶ δύναται νὰ θεραπεύῃ κατὰ τὸ ἐφικτόν, τὰς ἀναποδράστους συμφορὰς εἰς ἃς πάντες ἐσμὲν ἐκτεθειμένοι. Ἅπαντες συνομολογοῦσιν, ὅτι ἡ πολιτεία ἐκπληροῖ τὸ κυριώτατον τῶν καθηκόντων αὐτῆς, μεριμνῶσα περὶ τῆς δημοσίας ὑγιείας καὶ περὶ τῆς κοινῆς εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας· ἅπαντες συνομολογοῦσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἐν ᾗ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ δραστηριότης εἶναι τὸ ζωτικὸν τῆς κοινωνίας στοιχεῖον, ὅτι ἡ πολιτεία καλῶς πράττει προσδιορίζουσα τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας ἔν τε τοῖς τεχνουργείοις καὶ τοῖς ἐργαστηρίοις τῶν ἀνήβων, τῶν ἀνηλίκων καὶ τῶν γυναικῶν, ἤτοι προστατεύουσα κατὰ τῆς ἀπανθρώπου πλεονεξίας τῶν ἐργοδοτῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν γονέων, τοὺς χρῄζοντας τῆς κηδεμονίας αὐτῆς (1), ὅτι καλῶς πράττει ἀπαγορεύουσα τὸν πλοῦν πλοίων εὐθράστων καὶ σεσαθρωμένων, «unworthy Ships», ὅτι καλῶς πράττει μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἐν μεταλλείοις ἐστερημένοις ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος ἐργασίαν «unventilated mines» κτλ., πλεῖστοι ὅμως πολεμοῦσι καὶ εὐλόγως τὴν ἀξίωσιν τῶν ἐκ καθέδρας ἢ μὴ κοινωνιολόγων, τῶν ἀξιούντων ὅπως ἡ Κυβέρνησις ἐξαγοράσῃ τοὺς σιδηροδρό-

(1) Ὅρα Childrens factory's bill καὶ Work Shop's regulation act. τῶν ἐτῶν 1833 καὶ 1867.

μους καὶ διευθύνῃ δι' ὑπαλλήλων, τὴν σπουδαίαν ταύτην λειτουργίαν, ἢ ὅπως συστήσῃ πιστωτικὰ καταστήματα, ἢ ὅπως χορηγῇ κεφάλαια τοῖς ἐργάταις καὶ ταῖς ἐκ συμβολῆς ἑταιρίαις παραγωγῆς, ἢ ὅπως ἱδρύσῃ ἀσφαλιστικὰς ἑταιρίας, ἢ ὅπως δημοσιοποιήσῃ κατὰ τὸ δόγμα τῆς κοινοκτημοσύνης τὴν ἀκίνητον περιουσίαν, διὰ τῆς (1) «nationalisation of land», ἢ ὅπως ἀτόπως ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ κανονιζομένας συναλλαγάς, ἐπιδιώκουσα κατὰ τὸ δόγμα τῶν ἱδρυτῶν τῶν ἐθνικῶν ἐργοστασίων, τὴν ἀνισοτέραν τῶν κατ' ἐπιφάνειαν ἰσοτήτων, ἤτοι τὸ «ταὐτὸν ἑκάστῳ» ἀντὶ τοῦ «ἑκάστῳ προσήκοντος»· ἑνὶ λόγῳ, θεωροῦσιν ὡς ὁλεθρίαν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ναρκωτικοῦ συστήματος τῆς «κοινοκρατίας», ἢ «πολιτειοκρατείας» (2) τοῦ «collectivisime» ὅπερ ἀπάδει πρὸς τὰς ἀρχὰς τὰς διεπούσας τὴν νεωτέραν κοινωνίαν.

Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἐν τῇ προαιωνίᾳ πάλῃ τῶν ἰδεῶν, πολλάκις οἱ τῶν μειονοψηφούντων ἀγῶνες ἐστέφθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου, διὰ πλήρους ἐπιτυχίας· πιστεύω ὅμως ὅτι καθόσον προάγεται ἡ ἐπιστήμη, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανία, ἡ μεγάλη ὁμὰς τῶν ὀρθοφρονούντων θέλει κατισχύσει τοῦ σχετικῶς εὐαρίθμου θιάσου τῶν παρατόλμων νεωτεριστῶν, τῶν ἐπιζητούντων μὲν τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς κοινωνίας, πολεμούντων δὲ τὸ ἀκραιφνέστερον παραγόμενον τῆς συμφυοῦς τῇ ἀνθρωπότητι κοι-

(1 Ἡ δημοσιοποίησις τῶν ἰδιωτικῶν κτήσεων ἐπὶ ἀποζημιώσει τῶν δικαιούχων εἶναι ἔργον ἀνέφικτον, καθότι εἰς ἑκατοντακισχίλια ἑκατομμύρια φρ. ὑπελογίσθη ἡ ἀξία αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ ! ὅπως λοιπὸν δημοσιοποιηθῇ ἡ χώρα, ἀνάγκη ὡς ἀξιοῦσιν οἱ νεωτερισταί, ἡ πολιτεία νὰ ἀναγορευθῇ ἡ καθολικὴ κληρονόμος τῶν ἀποβιούντων, ὅπερ τυραννικὸν καὶ ἀποτρόπαιον.

(2) «Τὸ μὲν ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις, τὸ δὲ κοινὸν συνδέει αὐτάς».

Πλάτων.

νωνικότητος, ἤτοι τὴν περὶ τὰς συναλλαγὰς ἐλευθερίαν, τὸν ἐλεύθερον διαγωνισμόν, καὶ ἀξιούντων νὰ μεταβάλωσι τὴν εὐεργετικὴν τῆς πολιτείας ἐνέργειαν εἰς ἐξουσίαν τυραννικὴν καὶ καταθλιπτικήν. Φρονῶ δὲ ὅτι τὸ δραστηριώτερον ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριώδους ἐπιῤῥοῆς τῶν ἀνατρεπτικῶν συστημάτων, εἶναι αἱ πρέπουσαι μεταῤῥυθμίσεις, αἱ σκοποῦσαι τὴν πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνόρθωσιν τῶν πολυπληθεστέρων καὶ πενεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων.

Τὴν εἰσαγωγὴν τῶν τοιούτων μεταῤῥυθμίσεων ἐπιβάλλει ὅ τε πολιτικὸς λόγος καὶ τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον τῶν εὐπορουσῶν τάξεων.

Τούτου γενομένου, οἱ σκαπανεῖς τῶν καθεστώτων θέλουσι κατανοήσει, ὅτι αἱ ἐπαναστάσεις αἱ διαρκῆ ἔχουσαι ἀποτελέσματα, αἱ βιώσιμοι ἐπαναστάσεις, δὲν εἶναι αἱ ἐπιδιώκουσαι τὴν ἀνατροπὴν τῶν οὐσιωδῶν θεσμῶν πάσης ἀνθρωπίνης κοινωνίας, διὰ τῆς καταθλίψεως τῆς ἰδιωτικῆς ἐνεργείας, διὰ τῆς ἐκ τοῦ βίου ἐξαιρέσεως τοῦ ἰδίου, διὰ τῆς διαῤῥήξεως τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν καὶ διὰ τῆς ἀκράτου ἐξουσίας τῆς πολιτείας, τῆς συμπνιγούσης τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' εἶναι αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι κοινωνικαὶ ἐκρήξεις ἢ μεταπολιτεύσεις, καθ' ἃς κατατίθεται ἐν τῇ ἱστορικῇ τῶν χρόνων ἀλληλουχίᾳ, ὁ θεμέλιος λίθος τῶν ἐπιφανῶν σταθμῶν τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκδηλώσεως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, τοῦ δικαίου, τοῦ κυοφορουμένου διὰ πολλοῦ χρόνου, ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐθνῶν.

ΤΕΛΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος..... Σελὶς α'.—ιη'.

Εἰσαγωγῆς. Κεφάλαιον Α'. Περὶ κατατάξεως τῆς Πλουτολογίας ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει αὐτῆς, περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου καὶ περὶ τῆς ἀσφαλεστέρας μεθόδου..... » 1—15

Κεφάλαιον Β'. Τίς ἡ ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς Πλουτολογίας ὠφέλεια..... » 15—30

ΜΕΡΟΣ Α'.

Κοινωνικὴ Πλουτολογία.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.

Περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου ἢ περὶ χρηματιστικῆς.

Κεφάλαιον Α'. Περὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν κυριωτάτων ὅρων τῆς ἐπιστήμης..... Σελὶς 31—33

§ 1. Περὶ χρησιμότητος καὶ ἀξίας .... » 33—39

§ 2. Περὶ πλούτου ..... » 39—55

§ 3. Περὶ παραγωγῆς ..... » 55—60

Κεφάλαιον Β'. Περὶ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς κοινωνικῆς Πλουτολογίας.... » 60—64

Σελὶς

Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῶν στοιχείων τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν εἰς τὰ παραγωγικὰ ἔργα ..... » 65 — 71

Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τῆς ἐργασίας κατ' ἰδίαν θεωρουμένης καὶ περὶ τῶν ὅρων καθ' οὓς αὕτη καθίσταται δραστηριωτέρα .. » 71 — 82

§ 1. Περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων .... » 82 — 90

§ 2. Περὶ ἐνεργείας τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ..... » 90 —107

Κεφάλαιον Ε'. Περὶ τῶν κεφαλαίων κατ' ἰδίαν θεωρουμένων ..... » 107—119

§ 1. Περὶ ἀποταμιεύσεως ..... » 119—128

§ 2. Περὶ δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων » 128—141

Κεφάλαιον ΣΤ'. Περὶ τῆς γῆς καὶ κατὰ τί διαφέρει αὕτη τῶν κεφαλαίων ..... » 141—151

Κεφάλαιον Ζ'. Περὶ κυριότητος τῆς γῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῶν τριῶν παραγωγικῶν στοιχείων, ἐν τῷ θηρευτικῷ ποιμενικῷ καὶ γεωπονικῷ βίῳ ..... » 151—159

Κεφάλαιον Η'. Περὶ τῶν δύο περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν καὶ περὶ παραγωγικότητος τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιεργείας ..... » 159—166

§ 1. Περὶ πατριαρχικῆς καλλιεργείας .... » 166—174

§ 2. Περὶ δουλικῆς καλλιεργείας ..... » 174—192

§ 3. Περὶ δουλοπαροικίας ..... » 192—206

§ 4. Περὶ ἀγροληψίας ..... » 206—222

§ 5. Περὶ τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλλιεργείας » 222—231

§ 6. Περὶ αὐτεπιστασίας ..... » 231—236

§ 7. Περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατούσης καλλιεργείας ..... » 236—251

Κεφάλαιον Θ'. Πῶς δυνάμεθα ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως νὰ παραγάγωμεν πλείω;

Διὰ τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας; ..... Σελὶς 251—259
Κεφάλαιον Γ'. Ὁπότερον τῶν δύο συστημάτων τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας παρέχει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως μείζονα καθαρὰν πρόσοδον .... » 260—275
Κεφάλαιον ΙΑ'. Περὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας καὶ περὶ τῆς χρονολογικῆς αὐτῶν ἐμφανίσεως ..... » 276—278
Κεφάλαιον ΙΒ'. Περὶ συνεταιρισμοῦ καὶ περὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων..... » 278—284

ΒΙΒΛΙΟΝ Β'.

Περὶ ἀνταλλαγῆς.

Κεφάλαιον Α'. Περὶ ἀλληλουχίας τῶν ἔργων καὶ ὅτι κοινωνία ἐστὶ σύστημα ἀνταλλαγῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἀμοιβαίων.. Σελὶς » 285—290
Κεφάλαιον Β'. Τί ἀπαιτεῖται ὅπως ἐπιτελεσθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις.... » 290—293
Κεφάλαιον Γ'. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν » 294—300
Κεφάλαιον Δ'. Μέσα συγκοινωνίας .... » 300—320
Κεφάλαιον Ε'. Περὶ μετακομιστικῆς βιομηχανίας .. .. » 320—321
§ 1. Ἐσωτερικὴ ἐμπορία..... » 321—323
§ 2. Περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας..... » 323—334
§ 4. Περὶ διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας.. » 334—336
Κεφάλαιον ΣΤ'. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐπὶ τῆς ἀγοραίας ἀξίας τῶν ἀνταλλαττομένων πραγμάτων.. ..... » 337—352

Κεφάλαιον Ζ'. Περὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων ..... Σελὶς » 353—356
§ 1. Περὶ προσόντων τοῦ μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν ὀργάνου ..... » 356—362
§ 2. Ἡμαρτημέναι περὶ νομισμάτων δοξασίαι ..... » 362—387
§ 3. Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν νομισμάτων ..... » 387—395

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'.

Περὶ πίστεως.

Κεφάλαιον Α'. Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς πίστεως ..... Σελὶς » 397—402
Κεφάλαιον Β'. Περὶ συναλλαγῆς καὶ τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων ..... » 402—414
§ 1. Περὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἔν τε ταῖς ἐσωτερικαῖς καὶ ἐξωτερικαῖς συναλλακτικαῖς πράξεσιν ..... » 415—424
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῶν τραπεζῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν πιστωτικῶν καταστημάτων ..... » 424—426
Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τραπεζῶν παρακαταθηκῶν καὶ περὶ τραπεζιτικῶν ἔργων .. » 426—433
Κεφάλαιον Ε'. Περὶ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν καὶ περὶ τῶν συστατικῶν αὐτῶν στοιχείων ..... » 434—445
§ 1. Χρηματικὸν τῶν τραπεζῶν κεφάλαιον ..... » 445—458
§ 2. Συναλλάγματα ..... » 458—461
§ 3. Γραμμάτια ..... » 461—468
Κεφάλαιον ΣΤ'. Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν » 468—470

§ 1. Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν ..... Σελὶς 470—476
§ 2. Περὶ συστάσεως ὑποθηκικῶν τραπεζῶν διὰ χαρτονομισμάτων ..... » 476—488
Κεφάλαιον Ζ'. Τράπεζαι κτηματικῆς πίστεως ..... » 488—489
§ 1. Τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν γαιοκτημόνων ..... » 489—495
§ 2. Κτηματικαὶ τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων ..... » 495—504
Κεφάλαιον Η'. Τράπεζαι γεωργικαί .... » 504—514
Κεφάλαιον Θ'. Περί τινων ἄλλων πιστωτικῶν ἱδρυμάτων ..... » 514
§ 1. Ἡ ἐπὶ τῶν κινητῶν πιστωτικὴ ἑταιρία ..... » 514—516
§ 2. Τράπεζα βιομηχανικῆς πίστεως .... » 516
§ 3. Τράπεζαι ἀμοιβαίας πίστεως ..... » 516—518
§ 4. Ἡ ἐθνικὴ τράπεζα ..... » 518—519

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'.

Περὶ πληθυσμοῦ.

Κεφάλαιον Α'. Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλθου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ.. Σελὶς 521—542
§ 1. Περὶ τῶν δύο κυριωτάτων προτάσεων τοῦ Μάλθου· τὰ κατ' αὐτῶν ἐπιχειρήματα· ὅτι ὁ Μάλθος παρεγνώρισε τρεῖς ἀναμφισβητήτους ἀληθείας· καὶ ὅτι ἡ θεωρία του οὐδεμίαν ἔχει σήμερον πρακτικὴν ἀξίαν..... » 542—556

§ 2. Ἐπίδρασις τῶν ἀναστολτικῶν καὶ καταστολτικῶν αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ Σελὶς » 557—561
§ 3. Πιθανὴ καὶ μέση ζωή . . . . . » 561—565
§ 4. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ γενικοῦ μέσου ὅρου τῆς θνητότητος εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις, παρκίτιος ζημίας διὰ τὰς ἀσφαλιστικὰς ἑταιρίας . . . . . » 565—567
§ 5. Ἐν κοινωνίᾳ εὐπορούτῃ τὰ κενὰ τοῦ πληθυσμοῦ εὐκόλως πληροῦνται . . . . » 567—570
§ 6. Συμπέρασμα. Τίς ἔσται ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὅταν ἅπασα ἡ γῆ κατοικηθῇ ; . . . . . » 570—572
Ἀνακεφαλαίωσις. Ὅτι αἱ πνευματικαὶ καὶ ὑλικαὶ δυνάμεις συγκρατούμεναι καὶ συλλειτουργοῦσαι ἀπεργάζονται τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίκς καὶ τὸν πολιτισμόν » 573—577

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε'.

Περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου.

Κεφάλαιον Α'. Λόγοι ἀσυμφωνίας τῶν οἰκονομολόγων ἐν ταῖς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου πραγματείαις. Περὶ ἐθνικῆς προσόδου ἀκαθαρίστου καὶ καθαρᾶς, καὶ πῶς ἡ ἐθνικὴ πρόσοδος ἀποσυντίθεται. Σελὶς » 579—589
Κεφάλαιον Β'. Περὶ ἐργασίας καὶ ἐργατικῶν μισθῶν· καὶ ὅτι ἡ ἐκμίσθωσις ἐργασίας εἶναι πρᾶξις πάντῃ ἐλευθέρα καὶ ὠφελιμωτάτη τοῖς ἐργάταις . . . . . » 590—592
§ 1. Περὶ ποικιλίας τῶν μισθῶν. Περὶ μισθοδοσίας τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἰδίως τῶν δικαστικῶν ἐν Ἑλλάδι . . . . » 592—606

§ 2. Οἱ μισθοὶ διακρίνονται εἰς πραγματικοὺς καὶ ὀνομαστικοὺς ἢ χρηματικούς, εἰς ἀναγκαίους καὶ εἰς ἀγοραίους.... Σελὶς » 606—616
§ 3. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἤτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας ;..... » 616—622
§ 4. Περὶ ἑτέρων τινῶν συμβεβηκότων, οἷον τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος, τῆς διακοπῆς τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τῆς κατὰ πρῶτον χρήσεως μηχανικῶν δυνάμεων, ὧν ἕνεκα ἡ μὲν ζήτησις τῆς ἐργασίας περιορίζεται, οἱ δὲ μισθοὶ προσκαίρως ἐλαττοῦνται.. ..... » 622—634
§ 5. Περὶ ἀπολύτου καὶ ἀναλόγου αὐξήσεως καὶ μειώσεως τῶν ἐργατικῶν μισθῶν καὶ περὶ συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως . » 635—640
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῆς ἀμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων..... » 641—
§ 1. Περὶ ἐξακριβώσεως τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων ..... » 641—645
§ 2. Τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εἶναι ἴσα οὐδὲ ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια ..... » 645—648
§ 3. Πῶς δυνάμεθα νὰ ἀκριβολογήσωμεν τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων..... » 648—650
§ 4. Δυνάμει τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζονται κατὰ μέσον ὅρον καὶ αὐξάνουσιν ἢ σμικρύνονται τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ;.... » 650—655

η'.

§ 5. Ἐὰν αἱ περὶ τὰ κέρδη ποικιλίαι τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς μίαν καὶ μόνην ἀρχήν ..... Σελὶς » 655—656

Τίνα τὰ τρία στάδια τοῦ βιομηχανικοῦ βίου; Καὶ περὶ μεταβατικῆς καταστάσεως τῆς βιομηχανίας τῆς Ἑλλάδος .. » 657—660

Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τῆς ἐμμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων καὶ περὶ μισθωμάτων καὶ τόκων. Πῶς διακρίνεται ἡ περὶ δανείου σύμβασις ἀπὸ τῆς ἐκμισθώσεως. Πόθεν ὁ τόκος πηγάζει; ὅτι δύο εἴδη ἀποταμιευμάτων, τὰ ἀργὰ καὶ τὰ παραγωγικά. Τίνα τὰ διαθέσιμα εἰς δάνειν κεφάλαια; Τίς ἡ δικαιολογικὴ βάσις τοῦ τόκου; Τίνα τὰ ἐκ τῶν περιοριστικῶν διατάξεων τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων πηγάζοντα ἀτοπήματα. Περὶ τῶν χρεωλυτικῶν δανείων. Ὅτι τρία τινὰ συντελοῦσιν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ τόκου· τὸ ποσὸν τῶν διαθεσίμων κεφαλαίων· ἡ παραγωγικότης αὐτῶν· καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἀσφαλείας· ἀνασκευὴ νεωτέρων τινῶν ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τοῦ νομοθετικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου ..... » 661—685

Κεφάλαιον Ε'. Περὶ ἐγγείου προσόδου καὶ μισθώματος· αἱ περὶ καθαρᾶς προσόδου δοξασίαι τῆς Φυσιοκρατικῆς Σχολῆς. Γνῶμαι τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ. Σύστημα Ῥικάρδου. Θεωρία ἡμαρτημένη Κεραίη καὶ Βαστιάτ, καθ' ἣν αἱ γαῖαι δὲν διαφέρου-

σιν ἀπὸ τῶν κεφαλαίων ..... Σελὶς 686—704

§ 1. Πῶς ἀκριβολογεῖται ἡ ἔγγειος πρόσοδος; ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν ἔχει κατώτατον ὅρον, ὡς οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη, ῥυθμίζεται δὲ κατὰ λόγον τῆς φυσικῆς εὐκαρπίας τῶν γαιῶν, τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τῶν καταβληθέντων ἐπ'αὐτῶν κεφαλαίων· καὶ εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ποσοῦ τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν πρὸς τὴν ἀγοραίαν τιμὴν τῶν ἐκ τῆς γῆς προϊόντων ..... » 704—711

§ 2. Ἐκ τίνων συμβεβηκότων αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσοδος; ὅτι σὺν αὐτῇ αὐξάνει καὶ τὸ τίμημα τῆς γῆς· ἡ δὲ αὔξησις αὕτη τοῦ τιμήματος τῆς γῆς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων ..... » 711—713

Ανακεφαλαίωσις. Ὅτι ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένῃ, καθόσον ὁ μὲν πληθυσμὸς προάγεται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦται καὶ ἡ δι' ἐντάσεως καλλιέργεια διαδέχεται τὴν δι' ἐπεκτάσεως καλλιέργειαν. Ὅτι τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου, τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς· ὅτι οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσιν ὀνοματικῶς τε καὶ πραγματικῶς· ὅτι τὰ δύο ζωοποιὰ στοιχεῖα τῆς βιομηχανίας, ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων, εὑρί-

σκουσι τὴν πλήρη αὐτῶν ἱκανοποίησιν· οὕτω δὲ ἐν κοινωνίᾳ ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ δόγμα τῆς ἰσονόμου ἐλευθερίας, οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ δυσανασχετῇ κατὰ τῆς κοινωνίας..... Σελὶς » 714—718

Κεφάλαιον ΣΓ'. Ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ πλούτου δὲν ῥυθμίζεται καθ' ὁμοιόμορφον τρόπον, ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἑκάστην κοινωνίαν. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἐπιδρῶντες ὁπωσδήποτε ἐπὶ τῶν στοιχείων τούτων νὰ μεταβάλωμεν κατὰ τρόπον δικαιότερον καὶ λυσιτελέστερον τὴν τοῦ πλούτου διανομήν; ἐκ τούτου ἡ κοινωνιολογία, ἡ ἀξιοῦσα νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς θεραπευτικῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ· οἱ κοινωνιολόγοι διὰ καινῶν δογμάτων ἀνατρεπόντων τὰς θεμελιώδεις τῆς κοινωνίας βάσεις, ἐπιχειροῦσι νὰ ἀναδιοργανώσωσιν αὐτήν· θεωροῦσι τὰ καταστρεπτικὰ αὐτῶν συστήματα, ὡς συστήματα προόδου καὶ κοινωνικῆς ἀναβιώσεως, λησμονοῦντες ὅτι οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἄλλας πρεσβεύουσιν ἀρχάς· ὅτι σήμερον εἰ καὶ τὰ πάντα ἀνεκαινίσθησαν καὶ αἱ περὶ θεοῦ καὶ φύσεως καὶ πολιτείας θεμελιώδεις ἰδέαι, οὐχ ἧττον οἱ θεσμοὶ οἱ συμφυεῖς τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνικότητι, ἤτοι ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰδιοκτησία, καὶ ἡ οἰκογένεια διέμειναν κατ' οὐσίαν οἱ αὐτοί. Οἱ κοινωνιολόγοι πρὸς πραγμάτωσιν τῶν

δοξασιῶν αὐτῶν ἐπιχειροῦσι νὰ κατα- Σελὶς
πνίξωσι τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, διὰ
τῆς ἐπεκτάσεως τῆς δικαιοδοσίας τῆς
πολιτείας καὶ τοῦτο ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν
αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις εἰπέρ ποτε ἀνε-
πτύχθησαν καὶ διωργανώθησαν· δέον
λοιπὸν νὰ διακρίνωμεν ἐπιμελῶς τὴν
εὐεργετικὴν τῆς πολιτείας ἐνέργειαν
ἀπὸ τῆς τυραννικῆς καὶ καταθλιπτικῆς
εἰς ἣν ἀξιοῦσι νὰ ὑποβάλωσι τὴν κοι-
νωνίαν..... » 718—729

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ.

—

				Ἀνάγωθι
Ἐν	σελίδι	74	ἀντὶ	«ἀεροστάτας» — ἀερόστατα.
»	»	101	»	«ἦν» — ἦν.
»	»	104	»	«Μαθήματι Β'.» — στ'.
»	»	231	»	«laire valoir» — faire valoir.
»	»	302	»	«περιπολιῶν» — περιπολειῶν.
»	»	372	»	«ἀπὸ 4 εἰς 1» — εἰς τὸ $^1/_4$.
»	»	475	»	«νόμον τῆς 16 Δεκ. 1861» — νόμον τῆς 16 Δεκ. 1861 καὶ νόμον τοῦ 1859. ἄρθ. 15.
»	»	491	»	«1870» — 1770.
»	»	600	»	«ἐν τῇ πυριτοθήκῃ του φέρει τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατάρχου» — ἐν τῷ σάκκῳ του φέρει τὴν ῥάβδον τοῦ στρατάρχου.